

UJ
MAGYAR SION.

EGYHÁZIRODALMI FOLYÓIRAT.

SZERKESZTI

ZÁDORI FV. JÁNOS.

TIZENHARMADIK ÉVI FOLYAM.

ESZTERGOM, 1882.

NYOMATOTT BUZÁROVITS GUSZTÁV KÖNYVNYOMDÁJÁBAN

„Haec ecclesia catholica, per totum orbem valide lateque difusa, omnibus errantibus utitur ad proventus suos, et ad eorum correctionem, cum evigilare voluerint. Utitur enim gentibus ad materiam operationis suae, haereticis, ad probationem doctrinae suae; schismaticis ad documentum stabilitatis suae, judaeis ad comparationem pulchritudinis suae. Alios ergo invitat, alios excludit, alios relinquit, alios antecedit; omnibus tamen gratiae Dei participandae dat potestatem, sive illi formandi sint adhuc, sive reformandi, sive recolligendi, sive admittendi.

S. Aug. De vera religione c. 6. n. 10.

HITTANI CSODABOGARAK.

Miután elszaporodtak a gyűjtők, és nem csak régi pénzeket, csigákat, hanem ócska cserepeket s a hajdankor minden maradványait szedik össze a különféle szenvedélytől megmart embertársaim: én is felcsaptam hajdandásznak s gyűjtők, már is némi szenvedélylyel. Mert ha egy barátom naphosszat jár a dunaparton egy római téglá után, megérdemlik fáradságomat azok is, kik az Istennel mertek harczolni, a hittan körül ólálkodnak, s badarságaikat a templom falára függesztették. Ugyanis azon észficzomokat gyűjtöm, melyekkel akarták hajdan és most elűzni az Istent, jobban mondva azon dőreségeket, melyekkel akarták helyettesíteni, és a vallást kiirtani, vagy egyes ágazatait elferdíteni.

Elejénte rendszerbe akartam őket szedni, de utóbb azon érv győzött, hogy érdekesebb lesz az olvasóra, ha úgy adom, ahogy eléem kerültek, újat régít egybekeverve. Ugyanis a valódi ódondász kirkakataiban szintén ezen elv uralkodik, kétségkívül nagyobb hatást, élvezetet remél a rendetlenségből, mint az unalmas sorakozásból.

Genua közelében, a tengeren láttam egy talpat, melyre harangláb volt alkalmazva. Az oda függesztett harangnak kettős hivatása volt; először jelezte a tengermozgás állapotát, mert azon arányban harangozott, a mint nyugtalankodtak a habok, másod-

szor figyelmeztette a kormányosokat, hogy közelébe ne menjenek, mert kiálló szirthoz volt alkalmazva a harang-talp. A mi célunk hasonlatos, melyet e két szó fejez ki: *vestigia terrent.* (Nyomdoka irtózatos).

Már sz. Ágoston gyűjtötte a tévelygők ferdítéseit és 88 olyan eretneket sorol fel, kik az ő koráig rágódtak a kijelentés vagy a józan ész tanain s ami homályos elméjükből kipattant, azt igazság gyanánt árulták. Akadt hive mindeniknek; mert az olasz közmondás szerint, nincsen olyan bolond cziterás, kit ne hallgasson más. — Egyuttal röviden följegyezte az egyház tanát, hogy tudják legott megítélni a tévely mivoltát (*unde recte possit quaecumque innotuerit haeresis, judicari. De haeresibus. Munkáinak VIII. kötetében 23 s köv. lapjain a Migne kiadásban*). Ugyanő mondja a 72. eretnekségről, hogy oly badar, miszerint hihetetlen (*quod ita est absurdum* (azt állította az illető, hogy minden tévelygő kivétel nélkül igazat mond) *ut mihi incredibibe videatur*). Ezt előre kell bocsátanom, mert lesz a gyűjteményben oly északpráztató hóbort, hogy az olvasó hihetetlennek fogja vélni, ezokon felhozom a könyveket is, hol sajtóba adták szerzőik, vagy szavahihető tudósok idézik. Mint valami regeköltészetben (*fabulones*, nevezi sz. Ágoston) úgy habzik irataikban a furfang; (Széchényi a vad állításokat észborjazásnak nevezi), hittani csodabogár és szellemi szörnyszülött; azért meg ne ütközzék eme vadságokon az olvasó, hanem inkább a kijelentés szükségességére tegyen következtetést, melyet Krisztus Urunk hozott e világra, s most a kath. egyház által föntart, védelmez, fejleszt. „A ki az Üdvözítő bizonyítását be nem veszi, úgy jár mint a pogány bölcsek, kik az ő kurta elméjükkel addig nyújtóztak az isteni titkoknak magassága után, hogy végre elenyészvén az ő gondolatjokban, azt kezdenék itélni az ő szívökben, hogy nincsen Isten. (Rom. I. 22; XIII. Zsolt. 1.)“ Vajda Samu.

Hogy a régiek tévedtek sok dologban, azon senki sem csodálkozik. Habár a világ soha sem volt kijelentés nélkül, melyet a zsidó nép által őriztetett Isten, mégis mivel egy nemzet, sajátja volt, habár a népek mint északfényt látták s világánál egyetmást megértettek, mivel nem volt más népekre kötelező, könnyen történt a rengeteg sok tévedés. Ez okon meg nem ütközünk, hogy az Istent hol erőnek, hol villámnak, hol napnak, szélnek s minden egyébnek gondolták. A tudós Democrit állította, hogy van öröktől fogva égő tűz, mely önmagától eredt, értelemmel bír, s az hozta létre a mindenséget stb. A tévelyek ezen sorozatai ismereteseek, elszámáljuk kézikönyveink s a bőbeszédű Coudwort, *Systema intellectuale* czimű két negyedréti kötetében; (Lyon 1783). Habár a gondolkodó ész bir képességgel az Isten létének, egyedüliségének s más természetes igazságnak bebizonyítására, a mint akadtak is mindenkor olyan elmék, melyek érvelés, szemlélődés által ezen igazságok tudatában voltak, mégis az emberiség nagy része, mivel hajlamainak füstje, indulatainak gőze elhomályosította gondolkozó esztét, olyannyira tévedett, hogy voltak, kik mindistenséget vallottak, a mi szerintem aljasabb a fetisizmusnál.*)

Hasonlag azok is tévedhetnek, kik nem csak az igazság kijelentését nélkülözik, hanem szellemük háttára kicsiny, barbár elhanyagoltságban fetrengnek.

*) Mert hogy a fahasáb, törzsökben van a legfőbb lény, önmagában fonákság ugyan, de ha a rómaiak gondolhatták, hogy bálványaikban laknak Istenek, mért nem a törzsökben; a fetisimádó mondhatná legalább is azt: nem tudom, de lehetséges. Am ha valaki azt állítja, hogy ő maga is Isten, daczára annak, hogy végessége, gyarlósága, nyomorúságának van tudatában, (mert belsők érzetét el nem tagadhatjuk, legalább is önmagunk előtt) ez már nem csak tévely, de hazugság is. Csak azt akartam mondani, hogy a pantheismus rozszabb a fetischismusnál, vagyis a tévely fokain a legalsóbb helyet foglalja el. Ugyanezt látszik mondani Gratry, állítván, hogy a pantheistát excommunicálta a józan ész. Ezokon most jobbra minden pantheista az anyagelviség táborába szökött meg.

Igy például az afrikai népek egy törzse vallja, hogy a felhők felett négy lény vagyon, az atya és három fia; az atya mindenható és határtalan jóság, ő teremte a földet, fákat, vizeket stb. Gyermeteg tévedéseiket elszámlálja Brenna (*De generis humani consensu in agnoscenda Divinitate. Florentiae 1773. I. II. kötet*). Huetius (*Demonstatio Evang.*) Lücken (*Az emberi nem hagyományai. Pest 1871*); és a missiolapok, hol a hitküldérek közvetlen tapasztalatai előadatnak s ezeknek nagyobb hitelt kell adni, mert tanítják a népeket, mint a futkározó utazóknak, kiknek idejük sincs, hogy a nép eszejárásával megismerkedjenek. Ezen szegény ördögök hóbortjaival nem foglalkozunk, mert hiszen inkább szánalmat keltenek, okulás helyett; s üdvösebb a hiterjesztés céljára imádkozni, alamizsnát adni, a hitküldéretet dús adománynyal segíteni, semhogy elfajult, állatias felfogásaikat elősorolni.

A hittani csodabogarak fájához azok tartoznak, kik a ker. kijelentés delelő fényében szándékosan vakoskodni akarnak, s határozott akaratjuk van a tévedésben maradni, azt ápolni, minden módon — ha lehet erőszakkal is — terjeszteni, sőt a társadalom állami intézményébe is becsempészni. Ezekkel foglalkozunk. Habár nem nyujthatunk mindenben újat, mert hiszen regényekben is feldolgozzák tanaikat, hogy beutat szerezzenek nekik azok lelkiületébe is, kik regényeknél egyebet nem olvasnak, mégis reméljük, hogy utánjárásunk, buvárlatunk, gyűjteményünk érdekes lesz.

Strausz Dávid Frigyes (Szül. 1808. protestans szüléktől Ludvigsburgban, tehát igazi sváb; † 1874. mint atheus) a harminczas években megírta Jézus életét, minden tényét ősrégéből (mythos) származtatva. Renán bebizonyította a történeti valót, fonáknak mondva a mythos alkalmazását akkor, midőn annyi

történeti szál fonódik Krisztus életéhez. És habár természetesnek mondja K. cselekedeteit, tagadva istenségét, — örökre tönkre tette a S. mythologicus Krisztusát. Ekképen történt, hogy Strauszt elfeledtek. Csakugy tudta magát felszinen tartani, ha még nagyobb vadat állít; miután Blondint is felülmúlták más kötélánczosok, Strausz is remélt hirt szerezni, furfangosabb tótágast rögtönözve. Mielőtt pantheismus atheismusra változott volna, ezen titáni gondolatot mondotta ki: „Odáig juthatunk még a folytonos haladás által, hogy az egész világfejlődésre és az emberi nem egész történetére, mint saját munkánkra emlékezhetünk vissza.“ — Ah boldog jövő, mikor a gyermekeket nem kell majd gondolkodásra, tanulásra oktatni, amikor a deákok nem fogják fejüket nyelvtanokkal, csatákkal, történeti nevekkal, számokkal megtömní; amikor Kosmogonia, Astronomia, Zoologia, Vegytan, physiologia stb. megszűnnek tantárgyak lenni, nem kell nagy munkával azokat elsajátítani, hanem a tudomány legkisebb részlete, isteni öntudatunkban (Sebst-welt-geist-bewusstsein) saját magától fog világítani. A bíró nem fogja tanulni a jogot, miután előre tudja, ismeri, hiszen saját műve; tanuvallomásra nem lesz szükség, mert hiszen a megállapítandó bünesetet, mint saját csinját részleteiben ismeri s lélektani okai előtte nyitva-tárva vannak. — Mindazonáltal álláspontján, (a mindistenség tanában) ezen következtetés helyes, és nem is döbbentő, mert a pantheistának iszonyu dolgokat kell elnyelnie. A világszellem, melynek mi részei vagyunk, (ide értve minden organismust) meg van a leselkedő macskában, de megvan az egérben is, melyet az befal; a világszellem itt hímnemű, amott nőnemű; a gyermekben öntudatlan, a felnőttben öntudatra ébred; egyikben részeg, másban józan. Európában művelt, Afrikában barbár; amott examiner, emitt izzadó, talán bukandó examinandus, egyikben Moltke,

másikban Macmahon. Itt liberalis, amott radikális, majd erényes, majd bűnös s így tovább. A világszellem tehát iszonyu ellenmondás, a legnagyobb logikai hóbort, de egyuttal a bűn és minden gonoszság istenítése. Amig józan eszünk, szabad akaratunk van, addig az ellenmondó állításokat azonosoknak (identikus) mondanunk nem lehet, addig a jót megfogyjuk különböztetni a rosztól, és személyes öntudatunkról bizonyítani fogunk; amig emberek leszünk, a világszellemet mint Istent el nem fogadhatjuk, mert nem egyéb mint irtózatoss absurdum (Vosen: Christenthum. IV. kiadás 309. lapon.)

Bármennyire nevétségesek a pantheismus consequentiái, megtörtént mégis, hogy a mindistenség egy másik következtetését elfogadták s legujabban is mint államfentartó eszme szerepel, tanítatik és gyakorlatban is van. Hegel a pantheismus legnagyobb és „csalhatatlan“ mestere az individualis ész helyett, az általános ész-t vallotta, melynek kifejezése és képviselője az állam. Az egyén csak csekély részt bír azon észhatalomban, mely az emberiségben lakik. A pol. jogok gyakorlata által minden ember a központba teszi elméjét, akaratát, s ezek egyesüléséből támad az állameszme, a közakarat; azért az állam a jog és erkölcsiség, igazság sőt maga az Isten. Az állam magába olvaszt mindent, s ez a valódi kijelentés. Ezekfolytán az állam rendelkezhetik az étellel és annak minden jelenségeivel; és jogosan követelhet minden embertől absolut engedelmességet. A jognak olyan forrása az állam, hogy nincs ötlet a mit erkölcsösnek, jogosnak nem mondhatna és viszont nincs jog és erkölcs, melyet nem korlátozhat, nem vethet el. Ezen eszmékből indultak ki a jelenkor azon férfiai, kik — főleg a kath. egyház leigázása végett — a törvényről mondják, hogy ez „a nyilvános lelkiismeret,“ hogy „a törvényhozás a valódi fölség“ és folyton a „törvény majestásáról“ beszélnek. A következtetés helyes pantheistikus állás-

pontról tekintve azt: de vajjon fog-e tetszeni, ha a végső következtetést is végrehajtják, ha majd a szégyenyek, kik gazdagok akarnak lenni, és sokkal többen vannak, szintén a bennök rejlő istenségre hivatkoznak s az általuk megalkotott törvényt fogják souverain-nek vallani!? Azért nincs kétség benne, hogy a miut Rousseau a republikanizmus, úgy Hegel a communismus theoretikusa.

Legérdekesb, hogy a szolgaság e nemét, amikor az egyéni lelkiismeret olyannyira lábbal tiportatik, a szabadság nevében hirdetik. Leggonoszabb, hogy az Istentől függetlenítik az embert, csakhogy annál inkább az állam rabjává tegyék az egyént. Legsomorítóbb, hogy az emberiség nagy része a lépre megy s engedi elrabolni legszemélyibb tulajdonságait, vallását. Legvészerhesebb, hogy ha majd felocsul, rombolni fogja az állam szerkezetét, — melyre szükségünk van — s hosszú szenvedését féktelenségben bosszulja meg. Furcsa dolog, hogy habár a tételt égő városok illusztrálják, Párisban ép úgy, mint Oroszországban, a következtetést lehozni, megfigyelni nem akarják; majd ha torkukra ég, akkor fogják kiáltani, hej, forduljunk vissza, amarra van az igazi út!

Azt is vallotta Strausz, hogy a világnak nincs és nem is volt célja, mert az anyag merő játéknak — a milyennek utóbb Strausz állította a világot — nem is lehet célja. — *Omnis ordinatio est rationis.* (A rend csupán észről származik, mondja Aquinás.) Bizonyos intézetekben céltalan munkákkal puhítják a makacs, garázda embereket. Hegyre köveket czipelnek, és leguritják stb. kevés türi el az ezen céltalan fáradságban rejlő aláztatást. Azonban a világ ezen iszonyu dolgháza ily céltalan fáradozás végett jött létre, tehát kénytelen azt türni az emberiség. Az egész lét eszes lényei céltalanul dolgoznak, küzdenek, fáradnak, eszményeket alkotnak a fáradság

ép oly czéltalan, mint az áldozat. Ki emészti meg ezeket? A részlet eszes czélszerű, öszlete czéltalan? (Hettinger után Trias. Eger 1876. — 53. lapon.)

Minden hitetlen berzenkedik ha csodákról van szó, azért Strausz is nevezetes bolondot mondott a csodákra nézve. „Egyetlenegy természeti törvény felfüggesztését kívánni, annyi mint a mindenség szétrombolását követelni.“ — Pedig maga az ember is érvényesíti saját czéljaira a természeti erőket; karom legyőzi a kő nehézségét, szabad akaratom módosítja testem mozgását, az orvos irányozza a betegség menetét a gyógyuláshoz és a természetben egyik erő küzd a másik ellen, a chemismust pusztítja az életerő, a vonzerők fékezett küzdelméből támad a bámulatos rend stb. Csak az Isten állna tétlenül teremtményével szemben? Vajjon mi több felfüggeszteni, vagy megalkotni a természeti erőket? Aki megalkotta, felfüggesztheti is. Azután nem a természeti rend végett cselekszik Isten a csodákat, hanem a természetfeletti, az üdvösség rendje végett; nem a természet javítása czéloztatik, hanem az erkölcsi világ emelése.

Büchner, az anyagelvi tudós, daczosan kelt ki az Isten léte ellen, mintegy páros viaskodásra hivta ki a lét Urát, hogy hát büntesse meg tagadóját, ha létezik; vagy legalább írja fel nevét az egekre, s akkor elhiszi, hogy létezik. — Ellenségeink immár gyermekes faggatásokra vetemednek. Akadt aki azt is kifogásolta, hogy a világosság csak 40 ezer mérföldet tesz másodpercenként, s hogy mily nyomoruság az a teremtőtől, hogy ily csigamenést adott neki. Hudson Tuttle az amerikai „anyagász“ a hold forgása ellen számos kifogást tett, s mondja: jogunk van jelen alkatának okát keresni, s ha ezt elhanyagolta a teremtő, bizonyára rosszul cselekedett stb. De legérdekesebb Büchner, azt kívánva, hogy Isten az egekre tüzes betűkkel írja fel nevét, különben nem hiszi létét. A tudós elfeledte 1.) hogy ha németül írja fel nevét, nem érti a franczia,

tatár, mongol, chinai, zambesi ember. 2. Az Ur Isten fölírtta nevét, nem csak az egekre, hanem mindenhová, ahol csak eszes rendezést vesz észre a gondolkozó ember, a csillagok járása, az állatok czélirányos ösztöne, egyiránt vallja az eszes lény, öntudatos teremtő létét. 3) Megírta azon módon, mely az embernek munkába nem kerül, mert az olvasás, tanulást föltételez, de esze van minden embernek s az ész első alapszabálya az, hogy semmi sem történik elegendő ok nélkül; ha tehát a földön és a ragyogó égen az eszeség oly számos jelét tatálom, okvetlen a teremtő okra kell következtetnem. Legalább Newton, Keppler, Galilei, Copernic, Tycho-Brache így következtettek. Rendetlenségről, hiányról nem a csillagászok vádolják az egeket. Oh a csillagok járása naponkint írja fel a legfőbb lény nevét, jobban mondva létezését. — Lengéstek az ő akaratjának eredménye. Azon pillanat óta, ahogy a zürzavarból kirepültetek, ezredéveken át hirdetitek az előrelátó bölcseséget, mely kitűzte útaitokat. Vagy hát protestáljátok a legfőbb akarat ellen, álljatok meg, bontsátok fel a harmonikus haladás, a complicált erők futamodását. Mit jelentenek a szolgálai engedelmisség századai? Azt, hogy az anyag nem ura a térnek, hogy vannak eszes törvények, vannak irányzó erők, melyek egy legfőbb akarat eredményei, amely legfőbb akarat előtt meghajol minden teremtett akarat. *Nemo leges omnipotentis*, mondja sz. Ágoston, *evadit; sed aliud est facere quod lex jubet, aliud est pati, quod lex jubet.* (Flammarion: Dieu dans la nature. Paris 1872. Kilenczedik kiadás. 52. lapon.)

Ugyancsak Flammarion kérdi, ha vajjon a mathesis lehet-e az anyagnak eredménye? Ha igen, kérdjük, ha vajjon az éleny, vas, aluminium természeti-e? No ez nem lehet, mert hiszen a mathematicus törvény fölül van anyagon, hiszen uralkodik rajta elosztja, egybeköti, kormányozza. Mi marad hátra, miből lehet a math. törvényt származtatni? Az anyag csupán

passiv alanya a törvénynek, azaz rabja, s az erő parancsol neki. Tehát a szellem termeli. (70. lapon.)

Nem lehet biztosan tudni, hogy kitől származik azon ötlet, mely szerint az Isten nem szükséges, mióta ismerik a világ gépezetét. Az atheus művek fele mechanismust emleget, Isten helyett. Mechanismus tehát új neve azon anyagelvi felfogásnak, mely szerint nincs ezen látható világon kívül való Isten, hanem ha tetszik e szó, csak is az anyagot mondhatjuk istennek. Szerintök a nagy világon pompás czélszerűséggel van rendezve minden, de ezen czélrányosság nem előbb létezett, nem tervező ész által jött létre, hanem az anyagban létező erő által keletkezett. Az erő az anyagtól elválaszthatlan. Az erők működése folytán előáll a szerkezet (mechanismus) s ezen szerkezet elegendő a világ létének megfejtésére. — Mint látjuk csak a név új, a dolog igen régi, mert az anyagelvi (érzéken alapuló) felfogásra a legrégibb időkben is akadhatunk. De miután a mozgást eltagadni, rajta az észszerűséget észrevenni lehetetlen: oly nevet adtak, mely a mozgást úgy vallja be, hogy a mozgatót ne vegyük észre. Pedig kell józanul gyanítani a mozgatót, miután az anyag természeténél fogva veszteg. Ha az anyag nem tud magának irányt adni, miképen teremtheti a mozgást; mire kell több erő, az irányra vagy magára a mozgás létrehozására? Ki intézi, hogy ezen mozgás világosságot hozzon létre, amaz meleget, emez delejességet? Ki ült az erők tanácsában? — Vajjon mi az erő? Az erő azon szó, melyet ott használunk, hol tudásunk véget ér; az erő valamely tünemény vagy mozgás megfejtésére kigondoltolt ok. Evvel ugyan sokat nem tudhatunk meg, hanem azért helyes a meghatározás, mert az erőnek csak eredményeit látjuk, magát az erőt senki sem látta. Ezen erő bámulatos eredményeket visz véghez, céljait mindig eléri, habár kivételek árán is; egyszer így, máskor amugy működik, de mindig

eszesen. Ha az anyagnak örök törvénye a vonzás, hogyan lehet, hogy oly nagy távolságban vannak egymástól a testek? Ha csak a nehézségi erő működne, akkor az egyes testek súlypontjai egyesülnének. Azt mondják, az eredményt egy másik erő hozta létre. Éppen azt szeretnők tudni, hogyan intézik tevékenységöket ezen erők, ki határozza meg, hogy most a vonzás, majd ismét a körforgás érvényesüljön? Erre már nem tud adni választ a mechanizmus. Vajjon az ellentétes erők mind, benső lényeges sajátosságát alkotják az anyagnak? Hogyan férnek meg együtt? Kell tehát az anyagon kívül is valamely erőnek lenni, mely a mozgást eszközli, vezérli s így lehetővé teszi az anyag elvált, különálló, veszteglő állapotát. A mechanizmus mert szerkezet, szerkesztőt tételez fel, ki a sokféle erőből egységes mechanizmust alkotott. A szerkezet mint secundarius lét, csak a történő dolgok megfejtésére való, de a lét kezdetét meg nem fejt, a természet homályos mélységeit vele be nem világítjuk. Aki ezen sokféle erő mögött nem lát szabad akaratot, melyet nagy elme vezérel, megelégszik az erőkkel, az hasonlít azon állathoz, mely a dobott köveket harapja, s azt, aki dobja, észre nem veszi. Az anyagnál előbbvalók a törvények, melyekhez alkalmazkodnia kell, s a törvények törvényhozót tételeznek fel. Tehát a mechanizmus, a pontos világszerkezet csak arról bizonyít, hogy gondos alkotmánya az ős erőnek, melyet Plató örökkévaló mérnöknek, mi pedig Istennek nevezünk. (Lásd, Dippel József ily című munkáját: Korunk két főkérdése (Isten és ember). Ford. a pécsi növ. pap-ság sz. Pál társulata. Pécs 1879.)

Hartman hirdeti: „a ker. vallás tanítja hogy Isten megváltotta az embert, pedig az ember váltja meg az Istent. Csupán ezen vallásnak van jövője, mert a ker. vallás immár haldoklik, sőt halott volt már akkor, midőn a protestantizmus darabokra szag-

gatta. A protestans elv nem ölte meg a kereszténységet, csak sirját ásta meg. A kath. vallásnak lát-szólagos élete van, olyan például mint a Dalai láma vallása stb“. – Vajjon milyen ker. vallás az, mely Hartman országában uralkodik, hogy halott bűzét érzi? Diocletian kortársai is mondták, hõgy a ker. vallás el van temetve, emléket is állítottak neki (nomine christianorum deleto), de csakhamar feltünt Konstantin, aki másképen ítélte meg a helyzetet. Középkorban is akadt hitetlen, aki a kereszténységet haldokló babonának vélte, de ugyanakkor másképen ítéltek a népek milliói. A párizsi convent 1793 szintén kikiáltotta a kereszténység halálát, s meghagyta az ész imádását, egyuttal öldökölte a hívõ kereszténységet, s ime annyira föléledt, hogy most Gambetta ismét kénytelen zsarnoksághoz folyamodni, hogy megállítsa virágzását. Negyvennyolczban, ötvenkilenczben s azóta hányszor mondatott ki a ker. vallás végsõ pillanata, s nem akar meghalni. A perpetuum mobilenak, repülõ gépnek is számos feltalálója akadt, hanem azért nem sikerült a dolog. A ker. vallást is halottnak hirdethetik a hitehagyott juliánok, hanem ugy látszik a kath. egyház hajójának horgonya égben van, mert a bömbölõ orkánok, minden emberi vallást elmeritõ szélvészhabok elsülyeszteni nem birják. „Ég-föld elmulnak, de szavaim el nem enyésznek“, mondotta az Üdvözítõ. „Mely szavak — kérdi Krisostom — Te Péter vagy és a kőszálra épitetem egyházamat“.

A prot. egyletek korukhoz, a tudomány jelen állásához való vallást hirdetnek, pedig régi lomot adnak elő. Celsus 16. század alatt már tanította a protestantismus quintessentiáját, ekképen irván: „igaz szavában“. „Az ó szövetség elbeszélése a világ teremtéséről, eredeti bünrõl, vizözönrõl, stb. történeti alapot nélkülözõ mesék; csodákban hinni nevetséges dolog. Jézus, Isten fia volt csupán erkölcsi értelem-

ben, s olyanok az emberek mind. A megváltás hiu képzelgés; az egyedül eszes vallás: törekedni a tökélyre. A ker vallás csupán buta emberek számára való hitvallás; a keresztények megvetik az örök Istent s embert imádnak“. (Origenes c. Celsum.) Cicero mondása, hogy nincs oly badarság, melyet valamely bölcsész ne állított volna, ugyis változtatható, hogy nincs oly hittani csodabogár, melyet valamely eretnek nem állított volna. Azért új eretnekséget lehetetlen kigondolni. Ezokon csak lépvevessző, (modern szóval humbug) ha valamely felekezet új igazságot hirdet, vagy valamely fanatikus új kijelentést habar össze. Semmi sem új a nap alatt. Legjobban látni ezt azon 10—15 eretneki felekezetben, melyek évenként támadnak (főleg Angliában vagy Északamerikában); mennyi fejtörésbe kerül az apostolnak, hogy némi újdonságot öntsön a szerkezetbe, s oly dühösen törli ki az elavultat, mint valamely szerkesztő ha ujnak vélt hírét, másutt leli meg. A prot. egyet „újdonsága“ tehát csak olyan fogás, mint a régi kalvinisták azon állítása, hogy Calvin magyar ember volt.

A debreczeni zsinaton Szász Domokos mondotta: „a protestantismus első sorban az individualitás vállalása, ennél fogva az egyformásítás procrusteszi ágyára őket szorítani nem fogják“. Prot. e. lap 1471. lapján. Mások is kimondották ezen „léggel bélelt“ szavakat, de épen kezünkbe akadt hazánkfiának szólama, mely szerint a vallás csak egyéni eszmék összevege, vagyis azt hiheti mindenik, amit a kijelentésből magának kivonatolt, addig hámlítva a Krisztus tanán, míg elvégre önmagának csinált belőle procrusteszi ágyat, úgy szorítva össze a hitágazatokat, hogy kényelmes fekhely támadjon belőle, mert hát független akar lenni az ember még Istentől is. — Hogy a vallás biztosan kalauzoljon az élet minden körülményében, nem lehet egyéni szerkesztmény, hanem tárgyilagos igazság, mely bennünket alakítson, nem pedig mi a

vallási tételeket. Épen olyan legyen mint a természetes Ethos, a természetes élet körében, azaz oly általánosan ismertessék el minden hívétől. A subjectivismus feloszlató elv, mert csakugy tartja magát okos embernek aki hallgat, mint aki tanít; azért minden eretnokség (ami nem egyéb mint subjectivismus) több más tévelygés (egyéni vallás) szülő oka lett. Luther tana sem tártott volna eddig, ha egyházalkotó tanait a hitvallásba nem zárja, s mint a Krisztus ősrégi tanát nem állítja azon egyéni tanalkotások elé, melyek fejöket kiemelték. Most azonban az egyéniség nyakára nőtt a tárgyilagos felfogásnak, és látjuk is, hogy ezen elv egyházoszlató.

Mert a tisztán egyéni vallásnak nincs is szüksége egyházközsége, cultusra, mindent önmagában talál fel; áldozat, feloldozás, istentisztelet mind oly dolgok, melyeket egymaga végezhet az egyén, ha egyszer az individualis vallás hive lett. Az egyéniség elve fékezketlen szellemeket ébreszt fel. Toborzásra talán alkalmas elv, de föntartásra nem; mert aki a világegyház ellen protestált, annak nem lesz nehéz a telekezet ellen is protestálnia. Innen van, hogy a liberalis és conservativ protestansok, egészen elütő vallással bírnak.

Krisztus parancsolta, hogy amit tárgyilagos hitigasság gyanánt hirdet az egyház, azt egyéni meggyőződés gyanánt fogadjuk elménkbe, szivünkbe; senkinek sincs megengedve faragni a kijelentett igazságokon. Azon kérdésre, hol van az igaz vallás, nem kell egyebet felelni, mint hol van az isteni tekintély. „Mert amit tudunk, azt köszönhetjük az észnek, amit hiszünk a tekintélynek“. (S. Aug. De util. cred. 11.) Ha Krisztus köztünk maradt volna láthatólag, s tanítana mint tanított Palaestinában, nem lenne más látható közegre szükség, de mivel ez nem történik, mivel ő maga rendelt maga helyett látható tanítói közeget, a Krisztus hivei ennek engedelmeskedni tartoznak. Tehát ott van az igaz kereszténység, ahol van az igaz egyház;

mindkettőt csak Isten őrizhet meg. Fölösleges „kimeríteni a tévelyt“, hogy igazsághoz jussunk. A mely egyházat Isten kétezer éven át őriz, 20 század vihara közt fentart, ez elegendően világos intőjel az emberiségre, hogy észrevegye az igaz egyházat.

Érdekes Hartman bölcész ide való mondása: „A kath. egyház egységet kíván a lényeges dolgokban, de ami lényeges vagy másodrendű, azt maga határozza meg, mert ha azt egyesekre bizná, a szétágazó véleményeknek ajtót nyitna. A hit alapját ott is, — mint az evangélikus egyházban — a kánonkönyvek alkotják, de mivel az értelmezés többféle lehet, a szentírás értelmének meghatározása végett, melytől felebbezni nem lehet, van legfőbb törvényszéke. Ha ezen törvényszék csupán emberi észszel rendelkeznek, „az értelem áldozata“ kissé nagy lenne; ámde a kath. egyház nem alap nélkül állítja, hogy a Szentlélek érdeke hozza magával, miszerint nemcsak a szentírás szerzőit, hanem értelmezőit is ihlesse, és hogy olyan egyház, melyet elhagyott a Szellem, melynek csak egyszer, a kezdetnél voltak ihletett hivei, nyomorult dolog“. Hettingernél. (Krisis des Christenthums. Freiberg. Herder. 134., lapon.)

Az egyéni vallás faragásában ismételtetik azon jelenet, midőn Krisztus Urunk dicső imáját mondotta, melyre égből jött válasz: „*Megdicsőítettem, és ismét megdicsőítem*“. (János XII, 28). A hallgatók közül egyik erre, másik egyébre magyarázta az isteni szót. Némelyeknek úgy tetszett, mintha menydörgés, másoknak mintha angyali szótat hallottak volna. Némelyek az Isten szava hallására megrémültek, mások nevelték a csodálatos szavakat, s azt mondták, hogy nem őket illeti a szó, hanem Krisztussal volt valami közlendő dolga egyik angyalnak, s az szólította meg az égből. „Igy szokott habozni az emberi elme Isten szavainak magyarázatában. Kiki a maga romlott eszének képzése, vagy az ő szive hajlandósá-

gának kedve szerint, veszi annak értelmét, Ha egyik fél az Isten szavától, mint a menydörgéstől, másik neveti azt, mintha semmi köze sem volna hozzá; és vagy a maga elméjének furcsaságát hizlalja vele, vagy vásott akaratjának tetszésére csigázza az Isten igéjét“. (Vajda Samu. Jézus élete III, 35). „Aki az ő királyának csak annyi adót akar fizetni, amennyi neki tetszik; amely szolga csak olyan dolgokban akar szolgálni az ő urának, amelyek neki szája ize szerint vannak, nyilván elárulta, hogy nem akar adózni, hogy nem akar szolgálni. Akként ezek a deisták elárulták szívöknek gonoszságát, hogy se királyuknak, se uroknak nem akarják elismerni az Istent“. (U. o.)

(Folyt.)

Herkó Péter.

A HITTANI PÁLYA ÉS PAPANÖVELDÉK FRANCZIAORSZÁGBAN.

Van szerencsém, kérelme folytán egyetmást közölni a franciaországi hittani pályát és szeminariumot illetőleg. Először. Az egyházi jog hetenkint csak egy órában adatik. Ez azért elégséges, mert így van a dolog négy éven által; továbbá mert több oda vágó tárgy a dogmatika- vagy erkölcsstanban adatik elő. Harmonice tárgyalatván a hittan, gondoskodva van, hogy az egymás tárgyaiba be ne vágjanak a tanárok. Ilyképen számos dolog nem ismételtetvén, nem szükséges oly sok órát fordítani a jogra.

Másodszor, a catechetica is bir hetenként egy órával; a lyurgia is egygyel. A trienti zsinat hetenkint egy, a trienti zsinat kátéja is egy óra alatt tractáltatik a philosophusok osztályában.

Harmadszor, szünnapokon a növendékek a theológiában négy tárgyat kapnak kidolgozásul, kettőt az erkölcsstan, kettőt a dogmaticából. Ehhez járul azon szent beszéd

kidolgozása, melyet a téli hónapok egy estebéde alatt az itteni szószéken kiki elszavaland. Sok növeldében még tanulni valót is kapnak, a miből az év elején vizsgát tesznek.

IV. A növendékek, azok kik már diakonusok, és a sz. Háromság előtti szombaton áldozárokká fognak szenteltetni, hetenként két órát kapnak a 6-ik parancsróli értekezésből. Itt tudnillik az egész hittani folyam alatt a tanár soha se beszél nyilvánosan a 6-ik parancsról, se a gyónószéket se a házasságot illetőleg. Ezt csak akkor hallja a növendék, mikor már ezt tudnia elkerülhetlenül kell, az az, az Ordinatio előtt. Van itt még egy más könyv is, melyet a *diakonál* név alatt kell tanulniok; ez a megyei statutumokon kívül még egy könyv, mely tartalmazza mind azon kormányi, királyi, császári leiratokat, melyek a templomot, sekrestyést, éneklőt, az épületet, temetőt, az adminisztrációt, egyháztanácsot illetőleg kiadattak. E könyvben megtalálja a plebános minden jogát, minden igényét, csak a tartalmát kell neki felütnie. Mondhatni, hogy e könyv nekem nagyon megtetszett; ez igazán a statutumokkal együtt a plebános valódi kincse. Az a mely kezemnél van, egy püspök munkája.

V. Szokásban van Franciaországban, hogy a diaconus, subdiaconus, sőt az ügyesebb minoristák, a nemzeti iskolákban vasárnaponként katechetákká lesznek. S minthogy sokféle az iskola, azért sok is a katecheta. Itt a katechezis a templomban tartatik. Ez a növendéktől sok időt vesz el, minthogy előkészülnie is kell.

VI. Franciaországban sok az iskola. A nagyobb városokban van kis seminarium, nagy gymnasium (ide nem számítva a kormány nagy gymnasiumát), s maitrise. Az ilyen iskolák alsóbb osztályaiban papnövendékek tanítanak, s a tanulóteremben, melyben a növendékek özszesen tanulnak, a fölügyelők szerepét viszik. De a theologusokkal annak idejében próbatétet tesznek le, ha nem absolutus theologusok. Maitrise = ének- és zeneiskola.

VII. Itt hetenként csak fél napi szünidő van. És ez a szerda. A séta ezen napon egy és fél órától délután

estve félhétig tart; többnyire a városon kül fekvő villába mennek ki a növendékek, tanáraik kíséretében, a hol vagy sétálnak vagy játszanak. Van többféle játék, u. m. tekeasztal, kugli, schak, domino, croquis, trik-trak sat. Van lárma elég. A ki hibát követ el, vagy a harang első kongására abba nem hagyja a játékot, az egy *sou*-t fizet a játékszerek pénztárába; valamint az is, ki a harmoniumon játszik, ha nem ő rajta van a sor. A játéknak van felügyelője.

VIII. Az asztalnál jelen vannak a Superiorok, s egyszerre étkeznek. Az olvasás egész asztal fölött tart. Ebéd után a martyrologim olvastatik, vacsora után az *Imitatio* egy kis része. Étkezés után a „miserere“ hangos imádkozása közt mennek a házi kápolnába, a szentségimádásra, innét a kertbe sétára, ha nem esik, még télen is, sok helyett hajadonfővel, más helyeken kis *caputiummal*.

IX. Ductort a franciaországi papnöveldékben nem ismernek. Ezek helyét a Superiorok pótolják, kik a növendékeket *recreationál*, templomban, sétán kísérik, szobájikat pedig sokszor látogatják. Minthogy a legtöbb *seminariumban* a növendék szobájában se kályha, se tűz nincs, azért a tél zordonabb havaiban, a tanterem (*museum*) fűtetik, a hol fölváltva egy diakonus, vagy *subdiakonus*, vagy mikor ezek a közös *breviáriumnál* vannak, egy *minorista* viszi a fölügyelést. Így hát itt a följobbalók alattvalóikat rendszeren eléggé ismerik, minthogy minduntalan együtt vannak; ez az, mit a püspökök nagyon óhajtanak és szeretnek.

X. Az itteni papnöveldékben van reggeli is, mely levesből, bor- s elegendő kenyérből áll. A kenyeret soha se osztják ki. A kenyér ott fekszik az asztalon, szeghet belőle kiki a mennyi kell, ha elfogy, kérni lehet. Pedig a francia kenyér hófehér. Az asztalnál mindig növendékek szolgálnak, kötényben, hogy így Urunk alázatosságát kövessék; az urak asztalánál diakonus vagy *subdiakonus* szolgál. Minthogy itt a növendék maga fizeti kosztját, ha *stipendiumra* szert nem tehet, tehát va-

lamennyi — a stipendiumos is — maga látja el magát asztalkendővel, kés, kalán és villával; valamint mosása-, gyertyája-, ruhájáról a szegény maga gondoskodik; de még a karingről is, melyben a székesegyházba megy, vagy a melyben hétköznap a papnöveldeben a superiorok miséjénél szolgál.

XI. Franciaországban nagyon sok család instructort tart a 3 havi vacatióban, gyermekei számára. Pedig itten azt jól szókták fizetni. Fizetnek egy ily instructornak havonként 100—120 frankot ételmen kívül, tehát többet mint egy plébánosnak. A szegényebb növendékek ennek okáért haza se mennek, hanem az egész ország nagy részére eloszolnak. A szülők már az iskolaév alatt fordulnak az illető superiorhoz, hogy számukra növendéket küldjön julius elejére.

XII. Az *amicitia particularis* mellőzése tekintetéből tiltva van az, hogy együtt csak kettő legyen, háromnak kell együtt sétálni; sőt hogy valaki ne mindig ugyanazon társal sítáljon, azért sok helyeken naponként egy tábla szegeztek föl, a melyben írva van, hogy *ma mindenki*, kivel sétáljon. Különös az itt Franciaországban, hogy a megyénkivülieket, a helybeliek nem szeretik. A superioroknak hetenként többször kell arról is beszélni: *szeres-sétek a vidékieket!* s így szükséges hogy a velök való sétálásra, társalgásra fölszólittassanak, és hogy a társalgás egyénei megneveztessenek. Egész Franciaországban szokás, hogy a növendék tulajdon püspökétől dimissorialist, excorporatiót, kapjon még a tonsura föladása előtt. Többször megtörténik, hogy az illető mélt. püspök ur a kérelem levélre azt feleli: „kérjük a mélt. püspököt, kinek megyéjében tartózkodol, hogy nevünkben neked a tonsurat adni kegyeskedjék“. De ilyen feleletre az a válasz, hogy az illető növendék haza mehet. Az ordinandus subdiaconust hazájában, azon plébániában, melyhez tartozik, a szószékből háromszor kihirdetik, mint a házasfeleket; a diaconandust kétszer, a presbyterandust egyszer; e nélkül nem lehet ordinálni.

XIII. Minden növendék maga választja gyóntató atyját, ki neki egyszersmind lelki vezére, director spiritalisa. Minden szombaton gyónik, minden hónapban directiót, communicatiót tart, akkor elmondja neki kísérteteit, a szabályok ellen elkövetett hibákat, különösen pedig *főhibáját*; elmondja mi visszataszítót talál állásában, van-e kedve a kitartásra, szereti-e papi helyzetét, szóval elmond mindent, mi szívében és lelkében fekszik, hogy igazgatója ítélhessen, ha vajjon van-e hivatása, nincs-e? hogy tudja milyen hiba ellen küzdjön? mily erény után törekedjék? A házi tanácsban, a maga gyónó gyermekéről egy igazgató se szólhat, egy szót sem; ha nincs hivatása a fiúnak, azt neki négyszem közt mondja meg, mire a fiu elhagyja a növeldét, vagy vár az ordinációval.

XIV. Az év minden szerda napján reggel egy óráig tanítjuk a növendékeket az elmélkedés módjára. E célra nyomtatott elmélkedési szabályokat kell nekik megtanulniok, és midőn fölhivatnak, referálniok. Ezután fölhi a superior (Rector seminarii mindenkor, minthogy ez az ő dolga, valamint a mindennapi lecture spiritalis-en is jelenlenni) egy, két, három, négy növendéket, hogy mondják el, miként végezték az elmélkedést, és hogy a Szentlélek mit sugallott szívébe, elméjébe? Az év elején ugyanazon Superior három hétig az elmélkedést főhangon tartja, hogy a hallgató tanuljon elmélkedni.

XV. A semináriumnak két nagy ünnepe van, u. m. a ház pártfogója, sok helyen Sz. *Károly*. Ekkor vagy a püspök ő mltsga, vagy egy generalis vicarius éneklie a sz. misét, vecsernyét, s ád áldást; prédikál egy kánonok, vagy egy plebános; vagy pláne a vicarius generalis ur. *Második* ünnep egész országban Purificatio B. M. V., vagyis az Ur Jézus *bemutatása*. Ezen ünnepen az áldás alatt kitett szentségnél, égő gyertyával kezében, elkezdve a főpásztortól, az oltár lépcsőjén mindenki, ki már tonsurát kapott, elmondja az ismert: „*Dominus pars hereditatis*“! Ez a legimposansabb ünnepély.

XVI. Papszentelés egész Franciaországban csak

kántorbőjt szombatjain tartatik, és még egy napon, mely ő Szentségétől minden megyére nézve kitűzetett. A legtöbb megyékben ezen nap az iskola végére eső sz. Péter és Pál apostolok napja. Máskor ordinálni nem szabad. Az ordinatiót 4 napi lelki gyakorlat előzi meg, naponként négy beszéddel, melyek közt a Pontificale magyarázata, naponként egy óráig, foglal helyet. Az ordinatio napján a lelki gyakorlat folytattatik, egész másnap reggelig inclusive, mire az áldozárok helyben misézni kötelesek. Mond pedig mindenki kis misét, vagy ezen vagy azon templomban, és csak ezután mehetnek családjaikhoz. A seminariumban töltött egy év után, tonsurát kapnak a legfiatalabbak; két év után kisebb rendeket; három év után subdiaconatust, négy év múlva diaconatust, öt év múlva presbyter leend. Valamennyi rend ugyanazon nap osztogattatik. Ez az oka, hogy 60—80—160—200 ordinandus található egy napon. A missions-etrangers-i templomban az egész ordinatio szertartás, lytania, Veni Creator, nagy mise énekeltetik; azért a szeptemberi ordinatio, melyen jelen voltam, 7 óra hosszant tartott. Az ordinandusok a seminariumból, az illető ruhával ellátva processionaliter vonulnak a székesegyházba, onnét a püspöki residentiába, innét vissza a seminariumba. A kézföltevésre összehivatnak a megyének minden papjai, kik közül 70—80-an megjelennek, és egy egész rendes kört képezve, kezöket föltartják, miután bámulandó rendben kezöket egyenként a presbyterandusok fejére tették. A clericus breviáriumját maga veszi magának, ha jó pártfogóra nem talál. A breviáriumok közt most legszebbik a *toursi* és *tourney-i*. Ezek, kivált az utóbbi, ugyancsak gyönyörű kiállítással dicsekesznek, melyeket *Haas* könyvkötő Párizsban elegans kötésben úgy állit ki, hogy öröm rá nézni. Kedves hazánkfiainak ajánlom a *tourney-it*. (Tornacum, Belgiumban).

XVII. Lelki gyakorlat tulajdonkép csak egy tartatik évenként, tudniillik év elején, öt napig. Az év végén szintén, de ez már csupán az ordinandusokat illeti;

jöllehet — ha volnának olyanok, kik semmi rendet se kapnak, a mi minden évben történik, vagy büntetésből, vagy azért mert vidéki megyéből jöttek át, kik két év lefolyta előtt semmi sendet se kapnak — valamennyien kötelesek benne részt venni.

XVIII. Azon hivatalok, melyeket a növendékek viselnek, ezek: két-három magister (ceremoniarum) és ugyanennyi sekrestyés. Ezek a legfőbb hivatalok, két-három infirmarius, a ház, vagy kertbeli sz. szobrok tisztán tartója, és annak idejében való fölékesítése s illuminatora; *questor*, az az, a ki a bevásárlandó tárgyakért a pénzt a portásnak általadja, ettől a clericusok számára vásárlottakat elfogadja, s az illetőknek átadja; ilyen formán a növendék semmiféle házi cseléddel nincs érintkezésben; továbbá a játékszerekre vigyázó, s azoknak egészséges karban, és rendben tartására fölügyelő; négy-öt cantus praefectus; harmoniumokra fölügyelő; némely növendékben a lámpásokra vigyázó; sőt még *költőgetők* is vannak.

XIX. A reggeli és esti imákat egy director jelenlétében, a diáconus- és subdiáconusok mind praeorálják. Most, ugy hiszem, elmondtam közléseimben mindent, a mit tudtam a papnöveldékről. Isten maradjon velünk! Isten áldd meg a magyart!

Meaux 1882. jan. 1.

Frecska Alajos.

LEVÉL CHINÁBÓL.

Tso-fou-pang, 1881. október 31.

Folyó hó elején érkezvén haza Ningpoból, hol évi szent gyakorlatainkat tartottuk, egyuttal magammal hoztam azon évi kimutatást, melyet m. apostoli helynökünk a berendelt hiteles adatok nyomán évenként összeállítani szokott s melynek tartalmát az apostoli helynökség lelki mozgalma, vagyis az eszközölt eredmények, az észlelt hátrányok, a megtérések gyarapodása vagy csökkenése

s egyéb a hittérítők által gondozott művek állapotrajza képezik. Ezen évi kimutatásból minden hittérítő kap egy példányt s mi azt lelki számadásnak vagy lelki gyümölcsöknek szoktuk nevezni. Nem hiszem, hogy a bank-, gőzkocsi-, gőzhajó- s más pénztársulatok feszültebb érdekekkel várják az évi számadás eredményét, mint mi hittérítők várni szoktuk ezen évi kimutatásokat. Igaz, hogy e kimutatások különben csak száraz számokat tartalmaznak, de ezen számok a hittérítő szemeiben életet, eleveniséget öltenek; e számok titkos, de sokat jelentő nyelven szólnak lelkéhez, melyet csak ő képes tökéletesen megérteni, csak ő tudja, mennyi aggódásba, fáradságba, önmegtagadásba került, míg e vagy ama szám azon helyet elfoglalhatta, a melyen áll. Ily kimutatásokban leli a hittérítő saját és munkatársai egész évi működésének eredményét, a kikkel sokszor éveken át nincs szerencséje találkozhatni; az ily kimutató íveken legalább egyszer minden évben mintegy életjelt kapnak egymás felől, mintegy hallják egyik a másikának lába nyomaít, követik egymást apostoli kirándulásaikban s kölcsönösen örülnek vagy búsulnak a szerint, a mint az Úrnak tetszett az ő fáradozásait megáldani, vagy szent tetszése szerint azoktól bővebb áldását megvonni. Szóval valamint a hittérítőnek legnagyobb öröme s egyetlen kívánsága az Isten országának kiterjesztése és a lelkek megmentése: úgy nincs előtte érdekesebb okmány, mint az évi kimutatások, melyekben egyes lefolyt évek történetét csalhatlan számokban olvashatja.

Azt gondoltam, hogy némi szolgálatot teszek tisztelt olvasóinak, ha e folyóirat hasábjain közzéteszem a lefolyt évre szóló kimutatásunkat, nem fitogtatásból, a mire sem hajlandóságunk, sem pedig, a mint erről a számokból kiki meggyőződhetik, okunk nincsen, lévén a mi egyháztartományunk a mint számra nézve egyike a legjelentékesebbeknek, úgy egyszersmind eredményre nézve minden tekintetben egyike a legmeddőbbeknek; hanem közlöm azon egyszerű föltevésből kiindulva, hogy minden jólelkű

kath. olvasó, kivált kath. áldozár örömmel fogad oly tudósításokat, melyek Krisztus igaz egyházának kiterjedésére vonatkoznak. Természetesen még feszültebb érdekeltséggel fogadná a magyar olvasó közönség ezen és hasonnemű tudósításokat akkor, ha a hittenjesztés eszméje nálunk is, oly mély gyökereket vert és egyuttal oly gyakorlati kifejezést nyert volna, mint más kath. országokban, pl. Francia-, Olaszországban, Belgiumban stb., hol számos család egy-egy tagjának akár mint hitküldérnek, akár mint szerzetesnőnek személyében vagy egyenesen, vagy legalább közvetve rokoni kapocs, baráti, ismerősi viszonyok által lévén képviselve a külmissiókban, vagy végre ha másképp nem, legalább évi segélynyújtás által lévén fűzve a missiók szent ügyéhez, — ily körülmények szükségképen sokkal erősebb viszhangot keltenek a szivekben, sokkal melegebb méltatást lelnek az elmékben. De addig is, míg az Úrnak tetszeni fog országunk fölött is kiírástani emez egyetemes apostolság szellemét, legalább illő a lelkeket elkészítenünk az által, hogy a külmissiók egyik-másik gyümölcsét velök megízleltetjük.

Még csak azt bocsátom előre, hogy minden betű és minden szám, mely e kimutatásban foglaltatik, sem föltevéseken nem alap zik, sem hozzávetőleg nincs oda téve, hanem a legtisztább és legszentebb valóságnak felel meg, a protestáns és más eretnek tiszteletes uraknak hagyván a szerepet és abból folyó dicsőséget oly közleményekkel tartani olvasóikat, melyek alap nélkül a levegőben függenek.

Kimutatás Tche-Kiang egyháztartományi missióról Cbinában 1880. július hó 1. — 1881. július hó 1-ig.

1. Missiói személyzet.

1.	$\left\{ \begin{array}{l} \text{Püspök és apostoli helynök: 1} \\ \text{Missiótársasági hittérítők: európai 9, benszülött 3} \\ \text{Benszülött világi áldozárok: 3} \end{array} \right\}$	16

2. Irgalmas nénék, valamennyien európaiak . . .	25
3. Növendékpapok	2
4. Kis-seminaristák	9

II. Hívek létszáma.

1. { Keresztények : 4,912 Sz. gyermekség ápoltojai : 874 }	5,786
2. Valódi katechumenek	706
3. Megholt keresztények száma	461
5. { Iskolások, figyermekek : 294 Iskolások, leánygyermek : 106 }	400

III. Papi ténykedés.

Szent keresztség	{ Keresztény szülőktől származott gyermekek	498
	{ Pogány szülőktől származott gyermekek haláluk óráján .	1,166
	{ Meglett korúak	387
Bérmálás szentségében részesült	443	
Sz. Gyónás.	{ Husvétii gyónást végezett	2,934
	{ Ájzatosságból gyónt évközben	9,241
	{ Halálos ágyán gyónt	140
Sz. Áldozás.	{ Husvétii áldozáshoz járult	2,424
	{ Ájzatosságból végzett áldozás	14,116
	{ Utí eledelül nyujtott áldozás	118
Utolsó kenet föladatott	137	
Házasság szentségében megáldatott (pár)	36	

IV. Istentiszteleti helyek.

1. Templom	8
2. Rendközségi kápolnák	4
3. Keresztények kápolnái	33

V. Missiói helyek.

Keresztényeink elszórva lagnak . . . helyen . . .	70
---	----

VI. Intézetek.

1. Nagy seminarium	I
2. Kis seminarium	I

3. Iskolák.	{	Figyermekek számára	27
		Leánykák számára	10
4. Kórházak.	{	Számra nézve	6
		a bennök ápolt betegek száma	2,321
		ezekből meghaltak	202
		ezekből meggyógyultak	1,941
		ápolás alatt maradtak	175
		ópiumot szivók gyógyítottak	123
	{	ezekből meggyógyultak	105

VII. Irgalmas nénék vezetnek :

1. Árvaházat	3
2. Kórházat férfiak számára	3
3. Kórházat nők számára	3
4. Katechumen-iskolát nők számára	3
5. Elemi iskolát leánykák számára	5
6. Ingyen gyógytárt	4
7. Kiosztottak orvosságot esetben	83,781

Ha most e kimutatásnak egyes tételeit tekintjük, úgy azoknak csekélysege képes volna az embert első pillanatra lehangolni, kivált ha vesszük azon hasonlíthatlan aránytalanságot, mely e számok és a bennünket mindenünnen környező pogányok rengeteg száma között létezik, kiknek közepette keresztényeink mint csepp a tengerben tűnnek föl; nemkülönben e számok sokkal alantabbak, semhogy képesek volnának a hűterjesztő ohaját, vágját csak távolról is kielégíteni, ki tulajdon szemével látván a bálványozás izzonyatosságát s annyi halhatatlan léleknek világos örök veszedelmét: szeretne e boldogtalanságnak mentől előbb véget vetni. Mindazáltal a jó Istennek hálával tartozunk, ki munkásainak fáradozását ha nem is annyira, mint azt ohajtottuk volna, de bővebben, mint azt megérdemlették, megáldani méltóztatott, a mennyiben az eredmény összehasonlítva a tavalyival, minden irányban előmenetelt és gyarapodást mutat fel. Mig ugyanis tavaly a meglett korúakból 342 kereszteltetett meg, addig az idén e számot nemcsak elértük, hanem meg is haladtuk, lévén ez évben a felnőttek

keresztési száma 387. Hasonlókép a szent gyermekség ápoltságainak száma tavaly 749 volt, míg az idén 874-et vehettünk ápolás alá. Összes keresztényeink száma 5786, ideszámítva a katechumenokat 6,492. Katechumenok alatt azokat értjük, kik megtérésre jelentkeznek s kiknek már e lépés is némelykor áldozatba kerül. Ugyanis hogy fölvétessenek a katechumenok közé, szükséges, hogy előbb minden bálványképet lakásokból eltávolítottak legyen; még a konyhának is külön bálványa lévén, némelykor az asszonyok csak ügygyel-bajjal tudnak megválni tőlük. Azonkívül megkivántatik, hogy minden rendtelenségnek vége vessék; így ha valamely férfi több nővel bir, egynek kivételével a többit elbocsássa; ha a nőnek két férje van, a mi a szokásos eladás következtében, fájdalom, nem épen ritkaság, az elsőhöz álljon, ha ez őt visszafogadja, ha pedig nem, akkor a másiktól is elválik mindaddig, míg egyházi törvények szerint új házasságra léphet; ha valaki iszákos, kártyás volt, opiumot szívott, másokkal haragtartásban élt, vagy más szokásos bűnnek volt alávetve, e szokásáról azonnal le kell mondania vagy legalább alapos reményt nyújtania, hogy meg fog javulni. Azért a katechumenát rendszeren két évig tart, mely idő nemcsak arra szolgál, hogy a kátét és a közös imádságokat könyv nélkül megtanulja, hanem egyuttal hogy a hittérítőnek is alkalma legyen emberét megismerni. Ezen két év némelykor megrövidítettik, ha valaki a tudnivalókat serényen megtanulta s különben erkölcsi kifogástalanok. A katechumenát egész ideje alatt megtartják a vásár- és ünnepnapokat, a böjt- és hushagyó napokat, összejárnak a keresztényekkel a közös imádság végzésére és a káténak fölmondására, melyből egy-egy rész minden ünnep- és vásárnapon közösen és fenszóval fölmondatik; sőt ha helyben szent mise szolgáltatik, a katechumenok is, eltérőleg a régi fegyelemtől, az egész misén jelen lehetnek, a mi annyiban előnyös, mert a chinai nép többnyire csak a külsőre tekintvén, az egyház magasztos szertartásai nagy behatással vannak rája.

Az idén katechumeneink száma 706, míg tavaly 929 volt. Ezen csökkenést egyrészt azon körülménynek tulajdoníthatjuk, hogy ez évben valamennyi európai hittérítő, püspök ő méltóságát egyedül kivéve, többé-kevésbé betegségben sínylődtek s azért az itt-ott sarjadást ígérő csirát nem ápolhatták kellő gonddal; ketten a legidősebb hittérítők közül, nem tudni, nem válnak-e betegségek következtében végkép vagy legalább nagyrészt munkaképtelenné; az egyik, már 25 év óta hittérítő Chinában s a chinai nyelvnek legügyesebb kezelője, agyszélhűdéstől lett meglegyintve, melyből ugyan kissé már föllábadt, de a tökéletes fölgyógyulástól még messze jár; a másik, már szinte közel 20 év óta hittérítő, úgy látszik, végkép ki van merülve erőiből, a püspöki székhelyen van pihenés végett, de nem képes a lépcsőkön fölmenni. Másrészt a fönt említett csökkenés egyáltalán nincs lényeges befolyással a dolgok menetére, mert a katechumenek száma oly tétel, mely folytonos hullámzásban van; ha választék nélkül minden embert föl akarnánk fogadni katechumenok közé s nevezetesen ha az evangéliumi erkölcs rovására engedményeket tehetnénk az emberi szenvedélyeknek, akkor katechumeneink száma akár holnap már, ezerekkel szaporodhatnék. De evvel sem a szent ügy, sem magok az illetők mitsem nyernének, inkább vesztenének. Egyáltalán a megtérés és ennélfogva a térítés munkája nem oly könnyű, mint azt az ember egyelőre gondolná. Mielőtt a fiatal hittérítő küldetése helyére érkezik, tele van képzelete a legragyogóbb képekkel és lelkesedése hőségéhez mérvén a külviszonyokat, már előre szép terveket készít elméjében, hogyan és mi mindent fog ő majd végbevinni, mint fog ő sebes apostoli utjában városokat és falvakat, hegyeket és völgyeket befutni s a népet tömegesen az Úr Jézusnak meghódítani. Gyakran az otthonmaradt hitrokonok is ily képet alkotnak magoknak a hittérítő apostoli működéséről. Az Úr Isten megengedi ez ártatlan ábrándokat, sőt némelykor azokba, mint önmagukban jó kívánságokba fekteti az

apostoli hivatás magvát. Valóban kétes, akadna-e annyi hivatás az apostoli pályára, ha a leendő hittérítő a dolgokat már előre az ő száraz valóságokban ismerné és tudná, mint kell az apostoli téren mindent előlről kezdeni, fáradsággal folytatni és lankadtsággal végezni; mint kell minden talpalatnyi tört izzadtság és lankadatlan működés árán megszerezni. Nem hiányoznak ugyan kivételes esetek, midőn az Úr, hogy szolgálói kitartását szítsa, fáradozásuknak reményen fölüli fogamatot kölcsönöz, mert a szegény hittérítőre is ráfér, talán jobban mint másokra, ily lelki vigasztalás; de ez nem a rendes út, hanem csak kivétel. Euntas ibant et flebant mittentes semina sua — ez a hittérítői élet legvalódibb rajzolata.

A mit általánosságban mondok, alkalmazható minden külmissióra, de leginkább alkalmazható Chinára. Isten óvjon meg attól, mintha a gondviselés útjait és szándékát a kínai népre nézve fürkészni akarnók; a mit mondunk, csak emberi számitáson alapszik s abból áll, hogy a mint a dolgok állanak, Chinának kereszténynyé tételétől még vajmi messze állunk. Ha az Úr rendkívüli módon közbe nem lép, akár megvilágosító kegyelmének bővebb kiárasztása, akár némely gondviselészerű egyének és csodatévő apostolok küldése által, akár más előttünk ismeretlen úton és módon, addig a hittérítőnek egész teendője csak az ugynevezett kalászat leend, vagyis egyeseknek megnyerése a szent vallás számára; a tömeges megtérések addiglan csak szent ohajtások maradnak. Ha mondjuk is, hogy eme vagy ama vicariátusban, ennyi meg annyi a katechumenek száma, úgy tudnunk kell, hogy e szám, mire a szent keresztségen átesik, fölötte megszűródik, a minek okát abban kell keresnünk, hogy igen sokszor a jelentkezők nem tiszta szándéktól, hanem földi érdektől vezéreltetnek, vagy azt remélvén, hogy a missió szolgálatot és alkalmazást nyujt nekik, vagy azt várván, hogy a hittérítő közbenjárása által valamely pört vagy más bonyodalmas ügyet szerencsésebben bevégezhetnek. Ilyenek nem mindjárt elejénte árulják el szándékukat, de

látván később, hogy czélt nem érnek, önként kiállanak a katechumenok közül; másokat kénytelen a hittérítő egyenesen eltávolítani, mivel erkölcsi állapotuk semmi kezességet nem nyújt a jövőre nézve; különben könnyen azt gondolhatnák mások, hogy a kath. egyház nem más, mint czégéres, magoktól a pogányoktól is megvetett bűnösök menhelye és gyüledeke.

Egyébiránt e lassu, habár csak a népség számához arányított s nem önmagában jelentéktelen haladásnak megvannak az ő nagyon természetes okai. Első helyre kell tennünk az evangéliomi munkások csekély számát. Igaz, hogy más, az európai állapotokhoz mért viszonyok között a papság és hívek száma közötti aránytalanság nem tűnik fel oly nagynak s hogy pl. hatodfélezer keresztyeink számára, azon 15 áldozár, melyből vicariátusunk papsága áll, untig elegendő volna. De nem kell felednünk, hogy egyes vicariátus területe sokszor fölér két-három magyarországi vármegyével s hogy e roppant területen híveink elszórva élnek, egyik helyen 10, másik helyen 19, harmadik helyen 20 stb. A hol legalább két hittérítő van egy kerületben — s ezt némileg már fényűzésnek mondhatjuk — ott a dolog annyiban könnyebb, hogy míg az egyik a rendes székhelyen a keresztyének szükségletei végett helyt áll, addig a másik lelki aggodás nélkül teheti kirándulásait a kerület azon pontjaira, a hol jelenléte a hit terjedésének nagyobb előnyt szolgál-tathat. Ámde, teszem azon kerületben, hol én vagyok, eddiglen ezernél több keresztyeink számára tiz év óta csak egy hittérítő lakott, a ki egy magán alig volt képes megfelelni keresztyeink szükségleteinek, arra pedig, hogy a pogányok megtérésével foglalkozzék, nem igen gondolhatott. Mert hogy betegeink végső segély nélkül ne maradjanak, lábát csak a legsürgősebb esetekben teheti ki a küszöbön, különben mindig otthon kellett maradnia. Ugyanis egy hét lefolyása alatt megtörténik néha kétszer, háromszor is, hogy ladikkal jönnek keresztyeink s beteghez hívják a hittérítőt. A legközelebbi

oda- és visszamenet egy egész napot igényel; de vannak helyek, melyek három-négy napot igényelnek. Mily kerserves volna ezen embereknek egy napi út megtétele után, a hittérítőt a kerület másik végén keresni, ha történettel nem volna otthon. Sokszor úgy hozzák el a beteget ladikon a hittérítő székhelyére, a mikor aztán az áldozár ott a ladikban látja őt el a szentségekkel. Nemde rendkívül fárasztó volna a szegény emberekre s kivált magára a betegre, ha a hittérítő székhelyére érvén, onnét még egy napi utat kellene tenniök, hogy a hittérítőt megtalálják. Rendesen a hittérítő az éjszakát a keresztények között tölti még akkor is, ha az nap könnyen visszatérhetne székhelyére, miszerint e keresztényeknek szent miséjük legyen s hozzájuk némely alkalmas intelmeket intézzen, mely szerencsében amugy is igen ritkán részesülnek. Ugy látszik, a jó Isten különösen öröködik népünkön, mert daczára a közlekedési nehézségeknek, ez évben egy sem halt meg közülök szentség nélkül. Ehhez járulnak még egyéb teendők, melyek szintén lényegesek, mint az iskolák látogatása és fölügyelete, kicsinyeket nagyokat katechizálni, házassági és más ügyeket elintézni, a híveknek év közben gyónásra és áldozásra alkalmat nyújtani stb. Látni való, hogy egy pap egy kerületben egészen a hívek gondozásával van elfoglalva, míg ha ketten vagy többen volnának egy kerületben, a munka elosztódnék s több idő jutna a pogányok megtérésével foglalkozni, kiket bizony szükség fölkeresni, édesgetni s bátorítani, mert magoktól ritkán akadnak a hálóba. A második főakadály, mely Chinában a tömeges megtérést nem kevésbé hátráltatja, e népnek jellemében fekszik. Immár majd négyezer év óta a polgárisultság előnyeiben részesülvén, úgy látszik, hogy e nép túl- és agyonélte magát. Átalános az észrevétel, hogy a chinai nép, kivált a tatár uralom óta, minden tekintetben nagyon hanyatlóban van. Az ipar terén számos cikk már távolról sem éri el a tökéletesség azon fokát, mint régente; sok kézműi titok és műfogás végkép feledésbe

ment; utak, folyópartok, hidak, nyilvános épületek sokfelé kijavítatlanul maradnak, ujak pedig épen nem épülnek. Egyedül a belkereskedés maradt még némileg régi élénkségében, a mit azonban könnyen megmagyaráz a pogányság szülte kettős rugó: nyereség és élvezet. Főképp pedig a szellemi téren mutatkozik eme nagy hanyatlás. Valóban, ha az ember e népet közelebbről szemléli, úgy tűnik föl, mintha csak pusztá emberi alakok volnának lélek nélkül. Képzzelhetlen a közöny, melyet a lelkiek és a természetfölöttiek iránt tanusítanak. Azt mondhatni, hogy a pogányságba sem hisznek már. Néhányszor alkalmam volt szemügyre venni e részben viseletöket. Egy ízben egy kis pagoda mellett mentem el, hol épen bálványáldozatot mutattak be. Bent a pagodában énekelt és bókolt három bonza ¹⁾ bizonyos hangszer kíséretében, beebb a pagoda ugynevezett oltára körül foglalkozott valaki a gyertyákat gyujtván s tisztogatván, kívül tömve ácsorgott a nép, mert vásárhely volt, de e nép közül egyetlen egy sem nézett a szertartásnak feléje sem, hanem hátat fordítva a pagodának pipáztak, lármáztak és zajongtak. Egy más alkalommal egy magánház előtt mentem el, hol szintén tiszteletet tartottak a házi isteneknek: egy bonza s a családnak egy gyermektagja végezték a szertartást, de a családból különben egyetlen egy lélek sem volt jelen. Akárhányszor bementem a pagodákba, melyeket útamban találtam, de soha sem vettem észre egy ájtatoskodót sem. Ha az ember szól nekik a keresztény vallásról, Istenről, lélekről, örökéletről, többnyire csak ez a felelet: Há, há, igen, igen, és az ember nem tudja hányadán van velök; nehezen lehet hozzájuk férni, mert szerfölött üres, fölületes és változékony jellemmel bírnak. Ehhez járul ama buta gőg, melylyel e nép el van telve s mely magában véve is elég nagy akadálya volna a keresztény hit gyors terjedésének. Tagadhatlan, hogy a chinaiak sok dologban, melyeket

¹⁾ Chinai pap.

mi nagyszerű találmányoknak kürtölünk, bennünket jóval, némelyekre nézve ezer évvel megelőztek, jöllehet most már túl vannak szárnyalva. A lőport, szemüveget, ártézi kútakat, lánczhidakat, gázvilágítást, papirt, nyomdászatot, tűzjátékot, porcellánt, tizedrendszert, himlőoltást stb. a chinaiak századokkal előbb ismerték, mint mi; irodalomra nézve pedig talán egy európai nemzet sem oly gazdag, mint a chinaiak. De aztán van is bennök túrheterlen kevélység. Minden, a mi külföldi, már csak azért sem jó, már csak azért is barbár. Innét van, hogy a külföldieket s ezek között talán első helyen az európaiakat lenézik, s időbe kerül, míg az ember némi bizalmat gerjeszt bennök és szellemi felsőbbségét érvényesítheti. Mind-ebből nem következik, hogy nincsenek kivételek, mint azt az ily általános jellemzéseknél mindenkor előre föl kell tennünk. Igen, vannak kivételek kivált faluhelyeken, de sőt a városokban is, kik az ő természeti egyszerűségökben természetes jóindulattal bírnak s ilyenek aztán könnyebben megnyerhetők az evangéliomnak. Innét van, hogy faluhelyeken jobban szaporodnak keresztényeink, mint a városokban, hol az erkölcsi feslettség, a pogányság eme buja virága, sokkal nagyobb. Azonban, mint mondám, a kereszténység itt még korántsem hasonlítható ama kelesztőhöz, mely az egész kovászt áthattotta! vagyis a tömeges megtérések még csak a jobb jövőnek dolga. Egyébiránt mit is tennénk — emberileg szólok — ha ez egész nép egyszeribe megtérne? Hisz maga a birodalomnak népe kétszerte több, mint az egész kath. egyház az egész földön tagokat számlál, s így az egész papság s mindazon intézmények, melyekkel rendelkezünk, nem volnának elegendők csak ez egy nép számára. De ez csak emberi gondolat, s az Úr Istennek volna számlálhatatlan módja e szerencsés szerencsétlenségen segíteni; azért azt mondom, bárcsak már holnap egész Chinának apraját-nagyját megkeresztelhetnők.

A mi keresztényeinket illeti, egyáltalán azt lehet mondani, hogy a kereszténység valóban kivetkőztette

őket a régi emberből s új emberekké tette, a mi fölött nem lehet eléggé csodálkozni, ha az ember tudja, miféle gondolatokkal voltak fejeik annakelőtte eltöltve s miféle foltokkal volt magánéletök annak előtte beszennyezve. Gondoljuk el csak, mit jelent az, mind belsőleg mind külsőleg, mind eszmékre, mind cselekvés- és életmódra nézve egészen új átalakuláson átmenni! Ez is eléggé mutatja szent vallásunk ujjászülő, teremtő erejét. Keresztényeink a legbensőbb tisztelettel és ragaszkodással vannak lelkipásztoraikhoz. Ha a hittérítő valahol megjelen, bizonyára mindnyájan összejönnek üdvözlétére s pedig minő üdvözlésre! Letérdelnek az áldozár előtt és homlokukkal a földet érintik, egyszer vagy háromszor, a mint azt a tisztelet foka vagy az alkalom ünnepélyessége megkívánja. Miránk, európaiakra elejénte e szokás vizsás behatással van, de később hozzá szokik az ember, sőt iparkodik azt mint sokszor igen értékes hitvallomást fön-tartani. Kézcsók nincs szokásban, sem a fővegnék levétele. Ha szerét tehetik, keresztényeink évközben szívesen elmennek gyónni; a mióta ketten vagyunk a kerületben, én minden nagyobb ünnepet más-más helyen töltöttem s mondhatom, hiveink majd kivétel nélkül, néha pedig épen teljes számmal elvégezték ájtatosságokat. Nem mondhatni ugyan, hogy ne volnának esetek, hol az emberi gyarlóság kibujik mint szeg a zsákból; a ki ezen fönakad, jele, hogy még nem ismeri az emberi természetet. Sőt azon lehet inkább csodálkoznunk, hogy nagyobb és gyakoribb esetek nem fordulnak elő oly embereknél, kik szent beszédet ritkán hallanak, szent misén ritkán lehetnek jelen, a mellett mindenfelül rossz példát látnak s talán magok is csak előhaladottabb korban tértek a keresztény vallásra, miután a rossz szokásoknak már előbb elég idejük volt bennök gyökeret verni. E mellett emlékezetben kell tartani, hogy keleti népről van szó, hol a természet mig egyrésről hevesebb, ugy másrésről sokkal változóbb. Ugyanezen pontra nézve még megjegyzem, hogy az, a ki nem ismeri a keleti termé-

szetet, első pillanatra némileg megütközik, ha isteniszolgálatunkon megjelennék. A mi templomainkban nincs meg az a mély csend és nyugodt mozdulatlan magatartás, minőhez otthon szokva vagyunk. Legelőbb is föltűnik az idegennek, hogy a férfinem föltett kalappal van jelen az isteniszteleten, még a kitett szentség előtt is; csak úrfelmutatáskor és a szentséggel adott áldáskor veszik le fővegöket s leborulnak egészen a földig; különben ez sincs a chinai szokásokból merítve, hol a földött fő a tisztelet kifejezése s azért némelyek nem is alkalmazkodnak hozzá. Továbbá több fontos oknál fogva meg van engedve keresztényeinknek, hogy kisdedeiket magokkal hozhatják a templomba; elképzeltetni, hogy e szokás a szükséges csendnek és magábaszállásnak nem csekély hátrányára szolgál; sokszor, mikor hiveink fölhagynak az énekkel vagy épen úrfelmutatás alatt sívítja el magát egyik vagy másik kis gyerek, mintha a gonoszlélek boszantani akarná az embert; ehhez nehéz szokni, de nem könnyű rajta segíteni. Szintűgy hiveinknek kivált fiatalabb része, de némelykor az öregebbek is, nagyon izgékonyak s azért üdvös hatással van rájok, hogy míg az egyik áldozár az isteni szolgálatot végezi, a másik a nép mögött egy kis fölügyeletet tart. Ezeket leszámítva, sőt jobban mondva ezeket is csak a keleti természetnek fölróva, keresztényeinkkel, hála Istennek! meg vagyunk elégedve; bizonyos, hogy sokban kitesznek némely európai keresztény községen.

Szólok még valamit az isteniszolgálatra rendelt épületekről: templomaink- és kórházainkról. Mint a kimutatásból láthatni, van apostoli helynökségünk területén nyolcz templom; én ezek közül csak ötöt láttam s azért a többiről nem szólhatok. Azon templomaink, melyeket láttam, mind renaissance-modorban vannak építve, egyik kivételével, mely kései gótmodorú. Ezen templomok elég tisztességesek; meglátszik ugyan rajtuk a szegénység és takarékosság nyoma, de azért nem válnának szegényére bármely európai közepszerű hitközségnek. Ning-

poban a belvárosi templom terjedelmes; belmértékét ugyan tüzetesen nem ismerem, de nézetem szerint belefér három-négy ezer ember. Székhelyünkön, már tudnillik Tso-fou-pangban, a templom szintén eléggé csinos, csak-hogy boltozata egy kissé laposra esett ki; de egészen véve ez nem épen rontja el a jó benyomást. Van benne három oltár: a főoltár Olvasós Boldogasszony tiszteletére, a mellékoltárok egyike Jézus szentséges Szive, a másik szent József tiszteletére; a főoltár képe nagy és igen szép, természetesen nem Chinában készült. Templomainkon elül rendesen három ajtó van: a középső nagyajtó csak kiváló alkalomkor nyitattik ki, mint az oltári szentségnek más helyre való átvitelekor, temetési kimenetre, püspök eljövetelekor stb. A mellékajtók bal-sója szolgál a férfiak bemenetelére, jobbika a nők ki- és bemenetére, mert ezen körülményre itt igen kell vigyázni, lévén itt a két nemnek elkülönítése fölötte szoros. Templomaink és kápolnáink közelében van még két külön épület, vagy ha egy épület is, de két nagy elkülönített teremmel, melyek egyikében a férfiak szoknak összegyűlni az isteniszolgálat előtt, másikában az asszonyok; ugyanide gyűlnek isteniszolgálat után, míg az idő az olvasó mondására eljön.

Kápolnáink alatt voltaképen kis templomokat kell értenünk, melyek két- egész háromszáz embert befogadnak, ha a szükség úgy hozza magával, de melyek építési módra annyiban eltérnek a valóságos templomoktól, hogy többé-kevésbé chinai jelleget viselnek magukon. Ugyanis belül a tetőzetet két oszlopsor hordja, mely oszlopok kőlábakra helyezett vastag fagerendákból állanak. A kápolnának boltozata nincs, mert a chinai építészetben ez ismeretlen tényező; a legfényesebb chinai paloták ugynevezett szobái közvetlen a ház teteje alatt állanak, kivéve ha az épületnek emelete van, mely esetben természetesen a lapos boltozat az emeleti szoba padlójául szolgál; egy emeletnél többet sohasem építenek, ekkor is az emeleti osztályok valóságos lebujok. Közbevetve

itt megemlítem, hogy Chinában az épületek mind városokon mind faluhelyeken rendszeren egyenlő magasságúak, az lévén a nép balhite, hogy a magasabb épület a szomszéd alacsonyabb épülettől az ég áldását elhúzza. Kápolnáink külső falazatába is faoszlopok foglalják, melyek az épület szilárdságát némileg biztosítják; mert itt a falrakás nem úgy történik mint nálunk, hogy téglát téglára fektetnek, hanem a téglákat élőkkel állítják egymásra oly távolságban, mint ezt az alsó téglá hosszúsága megengedi s az ez által támadt űrt murvalékkal töltik be. E kápolnában van egy oltár, fölötte festett képpel, melyet mindig Európában kell készíttetni; az oltár csinos faragványa rácschal van körülveve, úgy hogy az oltár előtt egy kis szentély alakul. Az oltár mögött van a sekrestye és többnyire egy vagy két szoba a hittérítő számára. A kápolna elején mindenkor ott van a három elkerülhetlen ajtó. Padok csak a templomokban vannak, a kápolnában helynyerés végett csak térdeplők vannak könyöklők nélkül. Ezen épületek létesítése jórészt a missió költségén történik, mert hiveink többnyire szegények, kivéve egyes eseteket, mint pl. kerületünkben, hol egyik milliomos keresztényünk saját költségén építtet kápolnát, mely valóban egész kerületünkben a legfényesebb lesz. Jövő bőjt lefolyása alatt készül mélt. püspökünk kerületünkbe jöni, mely alkalommal három új kápolnát fog fölavatni.

Fölötte csonkának tartanám e tudósítást, ha irgalmas nénéinket említés nélkül hagynám. Midőn a nénék először megjelentek Chinában, a mi az ötvenes évek elején történt, nagy volt a pogányok csudálkozása; nem tudták e szegények elgondolni, hogy a nő is képes legyen valami jóra, mert az ő nézetök szerint a nő sokkal alacsonyabb teremés, mint a férfi, sőt még némely bölcsészeiknél is kétes pontot képez, ha vajjon a nőnek voltaképen van-e lelke? De az idő, mint ez igen gyakran megtörténik, itt is szerencsés nézetváltozást idézett elő. Most is bámulják ugyan a pogányok nénéinket, de bámulatuk

inkább tisztelettel van párosulva, mint meglepetéssel. Hol is van a sziv, ha még annyira pogány is, mely ennyi szeretetnek képes volna sokáig ellentállni. Mily bámulatos önmegtágadást tanúsítanak a választott lelkek! Tudni való, hogy e meleg éghajlat alatt a könnyü és bő ruha az első kellék; de a szegény nénék télen-nyáron viselik az ő szük és nehéz posztóból készült ruhájokat; kivált az ő nehéz, mint mondják, legalább három fontot nyomó kalapjuk okoz nekik legtöbb kint. Legenyhébb pillanatuknak azt tartják, ha este lefekvés előtt e kalapot letehetik. Azonkívül gyakran az elkerülhetlen hidegláz-nak vannak kitéve; de e bajnak sem enged szeretetök, mert míg a láz tart, egy pár órára lefeküsznek s azután megint talpon vannak betegeik körül. De a jó Isten meg is áldja őket szemlátomást. Kórházaik a mi legbiztosabb hálóink; esztendőn át csak ritkán hal meg nálunk egy-kettő, ki halálos ágyán keresztséget ne kívánna; a kik meggyógyulva kimennek, azok is sokszor beválnak keresztényeknek. Kórházaik folytonos ostrom alatt vannak, sokan hol a kapusnak, hol másoknak megvesztegetése által szeretnének bejutni. Az eszközök csekélysége nem engedi meg nekik nagyobb kiterjedést adni intézeteinknek.

Isten áldja meg Önt, kedves szerk. Köszönöm Ő Emja kegyes küldeményét, nagyon jól esett; mert igen szegények vagyunk. Majd közvetlenül is fogom megköszönni. A „Sion“ füzeteit mind megkaptam. Irjon többször, mert nagy örömet okoz a szegény térítőnek bármely csekély emlékezés a hazából. Junius hava óta folyton beteg vagyok, elejente a hidegláz faggatott, most pedig igen erős köhögésem van, s némelykor még a láz is beköszönt; étvágyam pedig nincs. Rendtársaim félnek, nehogy tudomnak akadt légyen baja; én gyomorhurutnak tartom az egészet. Egyébiránt valóban szívből örülök, hogy ime alkalmam jutott az Úr Istenért valamit szenvedhetni, mert annak előtte úgysis igen híresen mentek dolgaim a testi egészséget illetőleg. Bocsásson meg

e hevenyészett irásért, csak szakadozva és futtában tá-
koltam össze. Uj esztendőre szándékom Önnek egy kis
népismeit dolgozatot küldeni a chinai népet illetőleg, föl-
telve, hogy Önnek és tisztelt olvasóinak örömet szerez-
hetek vele. Imádkozzanak érettünk s kivált érettem,
ki vagyok az Úr Jézus szentséges Szívében hive

Ürge Ignác,
apost, hittérítő.

HEGYI SÉTÁK.

Kinek Isten valóban kedvezni akar, azt a nagy vi-
lágba küldi — mondja vándordalában egy német költő.
A költővel nyilván egyetértett a bécsi tanár-orvos is,
kit consultáltam. „Menjen vagy három hétre a hegyekbe,
élvezze az üde hegyi levegőt, mérsékelt mozgás mellett“
— ezen vevénnyel bocsájtott el, kegyesen meghajtva
magát. Örömben nyakába borulhattam volna a jó
doktornak, hogy ily természetes egyszerű szerrel akarja
elűzni bajomat, de karjaimon ónsúly gyanánt nehezedék
a költség gondja, mert hát nem bankár minden ember,
a recipe mégis kissé költségesnek mutatkozott, és így
ölelkezés nélkül váltunk el.

Miután azonban egyet aludtam rá, el voltam hatá-
rozva a költekezésre, teremtem ki bárhonnán is a pénzt.
Mert hát mennyit képes áldozni az emberfia, csakhogy
elfojtsa magában — ha lehetne — vagy legalább késlel-
tesse a halál csiráját, melyet pedig földi létünk első per-
cztől kezdve hordunk magunkban s mely fejlődő ko-
runkkal aránylagosan fejlődik, a természet rendje szerint.
Már az első lépés is, melyet az életben teszünk, közelebb
visz a sírhoz. S mégis mennyire fűrésztjük, izzasztjuk,
zuhanyoztatjuk, dörzsöltetjük, kenetjük, itatjuk érczvizek-
kel, koplaltatjuk, majd meg vassal is etetjük ezt a nyo-

moruságos életet, csakhogy mint érett gyümölcs hulljunk a gödörbe! Magamra nézve ugyan könnyen elmondom:

Illustres vivant animae, me cedere fatis

Quid refert? nulli flebile funus ero —

de azért mégis irva van: „Ne ölj“ és e parancsban befoglaltatik az orvos rendelete iránti engedelmesség, az életfentartás kötelessége is. Ezt mondám magamnak, mikor lapos erszényem protestált a rendkívüli kiadás ellen. Önérdekünknek szolgálva vajmi ügyes sophisták vagyunk!

Egyik velemszületett bajom az, hogy korán jöttem a világra. Ha egy-két évtizeddel később jövök: úgy ma nem furná agyamat a költség gondja, mert két-három évtized múlva, jót állok érte, akár zsebünkben hordhatjuk a különféle levegőt. Tudjuk immár, hogy a leget fel fogni, comprimálni, és comprimálva eltartani lehet. Comprimált léggel hajtották a mont-cenisi meg a sz.-gothardi alagutak építésénél a sziklafúrókat. Kőszéngőzben váltig lehetetlen lett volna dolgozni, a munkások megfuladtak volna. Ha tehát fel lehet fogni, comprimálni, és comprimálva eltartani a levegőt: mi fekszik közelebb főleg korunk annyira kifejlett tudománya és speculatiója mellett, mint hogy rövid idő múlva betérjünk a „légárús“ boltjába s kérjünk egy szelencze nizzait, kairoit, svajczit, meranit, hortobágyit — kedvünk s igényeinkhez képest? Meg fogjuk élni, mikor még a mozgósíthatlan szobatudós is szert tehet majd friss tengeri vagy havasi légre, anélkül hogy lábát kimozdítaná szobájából. Inhalálhatja azt azután, vagy ki is puskázhatja szobájában, ha telik a költség. Minden esetre bekaphatja teljes kényelemmel — *inter libros, Pieridesque suas.*

Mainapság könnyü dolog hosszú utat tenni kevés pénzzel. Üssük csak fel a legközelebb vasutvezetőt, és az olcsó „körtak“ egész seregével találkozunk. Utazhatunk a szélrózsa minden irányában: Olasz-Német országba; tehetünk rövidebb körutat a monarchia határain

belül, annak legregényesebb tájain, legérdekesebb pontjain, amint kedvünk telik, amint módunk s időnk engedi, válogathatunk a szépben.

Az általam váltott körutfüzet a következő szelvény-állomásokat tartalmazta: Amstetten, Waidhofen an der Ybbs, Hieflau, Admont, Selzthal, Radstadt, Bischofshofen, Golling, Salzburg, Lambach, Gmunden, Lincz. Bécs. Én tehát egészségi sétámul a stajer meg a salzburgi havasokat választám, melyekről részint már is tett tapasztalásom, részint leírás után tudtam, hogy a természet mennyi szépségét, csodáit, különösségeit rejtí ölében a nagyszerű havasvilág. Ezeket felkeresni, ezeket csodálni, ezekben éldelegni örömmel keltem utra. Hiszen a hamisítatlan hű természet tárta ki felém ölelő karjait, ezekbe futamodni annyi, mint menekülni a mesterkéltnél, mázolt, hamisított világ elől. Igazán megpihenni csak a csöndes, néma természetben lehet. De nem is néma az. Nem fecseg ugyan a fülnek, de szól titokszerűen a szívhez, és a fogékony lélek megérti szavát. A természetben Isten szelleme is közelebb éri az embert, és ez isteni érintés megszellemesíti őt. Mikor Isten a teremtés csodáiban szól hozzánk, akkor elnémul minden anyagi gondolat, szellemünk egészen az alkotó ajkain csüng.

Körutam ára a II. osztályon kerek számmal huszonegy (a III. osztályon tizenhat) forint volt, érvénytartama pedig negyvenöt nap. Ennél olcsóbb szállítást csak uzsorás kívánhat. Lehet az utat megkezdeni az ellenkező irányban is, úgy hogy az utolsó szelvénynél kezdjük azt meg, zsidó módra visszafelé olvasva. Megvan még az a kedvezmény is, hogy nemcsak a szelvény — hanem minden közbeneső állomáson is félbeszakaszthatom az utat, csak köteles vagyok azt az illető állomásfőnöknél bejelenteni.

Felszerelésemet illetőleg megtartottam a turista szabályt. A podgyász ne nyomjon többet tiz kilonál, hogy könnyen fel- és leemelhessük, sőt jármű hiányában szállásunkra is magunk elvihessük. Ez által sok apró

pénzt kimélünk meg és sok kellemetlenségtől szabadulunk. Lábbeli kettő legyen, egy könnyű és egy erős, duplatalpu a hegyek számára, mindakettő kipróbált, kényelmes. Plaid, távcső, napernyő, mely bot gyanánt is szolgáljon — s kirukkolhatunk. A tömör és drága Bäderker helyett van ez irányra szolgáló egyéb jó és olcsó utvezető, amilyen az én Hohenegg-em is.

* * *

Julius 30-án reggeli fél tizenegyre elindult postavonatunk az Erzsébet császárné pályaudvarából. Szép, de forró nap volt. A Wiener Wald, melyet hosszában átszel a pálya, régi ismerősöm. Szép az még most is s képes lekötni az utazót dús lombzatával, festői lejtőivel, virágos réteivel, de nyaralni nem jó benne, mert el van lepve a bécsiek nyaralóitól, melyeknek mindegyike elvitt valamit a természettől. A természettel ellenkezve, városi luxus uralkodik itt, a járó-keelő városiak sürgülése zavarja a nyugalmat, a finom világ illatszerrei elfojtják az erdő illatját, a nagy zsbongástól nem is hallani az erdőt, pedig beszél az erdő is, illetőleg a zefirek benne.

St.-Pöltent nem azért említtem, mintha itt valami nevezetes látni való volna, mert a székesegyházon, az angol kisasszonyok anyaházán, a katona nevelő intézeten kívül alig nyújt valami látni valót a kereskedő város, de lehet innen egy mellékpályán kirándulni a Traisen-völgybe, azután Lilienfeldre, hova öt negyedóra alatt elvisz a vonat. Ki nem ismeri a hegyek ölébe oly kiesően zárt lilienfeldi cistercita apatságot, melynek egykor Pyrker László volt főnöke? Az ő szépművészeti alkotásait még ma is több nyom jelzi. Költő létére szerette a természetet, a természet ihlette a költőt. Páratlan az általa alapított park, mely a legkülönfélébb s legritkább fánemek szebbnél szebb példányaival ékeskedik. E tekintetben specialitás a lilienfeldi park, melynek szépségeiben sokszor órákig elgyönyörködtem. Hogy maga a monostor sok látni valót nyújt, azt említeni is felesleges.

Lilienfeldből a regényes türnitzi völgyben, a pisztráng-gazdag Traisen mentében Nagy-Zellbe visz az ut, ezen járt az 1857-ki magyar nagy zarándoklat is.

St. Pöltenből egy óra alatt Melkre ér a vonat. Itt okvetetlenül állapotják meg, aki nem ismeri még a ben-
czések e nagyszerű fényes apátságát. Rengeteg, királyi épület az, mely kertjeivel betölt egy egész hegyet. A monostor egyik homlokzata a városra, másika az alatta elfolyó ősz Dunára néz s uralkodik két tornyu díszes egyházával a gyönyörű tájon. Egyaránt imposans az, akár a Dunáról, akár a város részéről nézzük. Illik is, hogy fennen álljon az apátság s hirdesse a magasból sz. Benedek fiainak civilisatorius érdemeit; ők voltak, kik polgárosították e hazát s megmivelték e tájt. Amíg Göttweih és Melk, ez ékpontjai a Duna jobbik partjának állani fognak, addig aere perennius hirdetni fogják az utasnak sz. Benedek fiainak érdemeit, daczára irigyeiknek. Találunk a melki apátságban gazdag könyvtárt s jól ápolt fűvészkertet, gyönyörű kilátással. Itt élt számkivetésében Lonovics József. Az apátságot a babenbergi herczegek alapították s eredetileg világi kanonokokkal volt betöltve, miglen 1089-ben sz. Benedek fiainak engedtetett át. Azóta paradicsommá alakították át!

Melktől kezdve a Duna fölött hajt a vonat, balról erdőktől szegélyezve, a táj egyre szebb szint ölt. A Duna tulsó partján szép hegyláncz gyönyörködteti a szemet s fellátni egész Persenburg váráig. Marbach fölött a hegymagaslatról Maria Taferl bucsujáró egyház tornyai köszöntik az utast. Krumm-Nussbaumban szállnak ki a zarándoklók, repülő híd átszállítja őket Marbachba, honnan kanyarulóban meredek fásasztó út vezet a kegyes helyre, mely nyáron át ritka nap van zarándokok nélkül. Még többeket hoz a gőzhajó, mely közvetlenül Marbachban köt ki.

Amstetten, első szelvény-állomásomon — nem lévén a kis városban semmi látni való — átszálltam a Rudolf koronaherczeg vaspályára, melynek a bécsi postavonat-

hoz közvetlen csatlakozása lévén, kevés percz multán tovább indultunk. A vonat, melybe átszálltunk, egész nap a napsugarak hevének volt kitéve, ide beszállni annyi volt, mint mitti in caminum ignis, csak úgy csurgott rólunk a verejték; egy már hervadozó rózsa arczán pedig valóságos földképet rajzolt a lecsurgó álnok arczfesték. Sanguine quae vero non rubet, arte rubet — mondja Ovidius. Egy Nimrod fia helyet foglalván mellette, miután jól megmérte, kérdi tőle, vajjon nem kellemetlen-e neki a dohányfüst? — Óh igen, vala a válasz. — Úgy sajnálom önt — mondja amaz — hogy ide került, mert én most rágyujtok, mire meggyujtván félnapra szóló porcellán pipáját, olyanokat puffogatott, mint akár mozdonyunk kürtője. Nyilván ki akarta füstölni a kipingált árva kisasszonyt, mert alattomosan nevetve szórta a füstöt. Senkinek sem telt kedve a vadon fia nevelatlenségében, én pedig úgy emlékeztem vissza, mintha csak imént olvastam volna valamely éleztapban a szemünk előtt reprodukált jelenetet. Amivel mivel ember mulat, azzal a miveletlen bántalmaz.

Rosenau állomás közelében szemünkbe ötlött a 2227 láb magas Sonntagberg, (szintén) bucsujáró egyház, a sz. Háromság tiszteletének szentelve. Két tornya szépen kimagaslik a táj fölött. Sokan Rosenauból zarándokolnak fel, mások a nyomban következő állomásról, Waidhofenből, hova vonatunk délutáni négy órakor hajtott be. Regényes az Ybbs völgye, mely fölött halad a vonat. Waidhofen első napi állomásom volt.

W a i d h o f e n $\frac{a}{d}$ Y b b s.

A négyezer, jobbára vasipar után élő lakost számláló város igen kies katlanban fekszik az Ybbs partján, erdős hegyektől festőileg környezve. Ilyetén fekvésénél fogva igen keresett nyári mulatóhely s leginkább a bécsiiek telepednek le benne. Felváltva, mintegy hatszáz idegen nyaral itt, a jövő-menő turistákat nem számítva. A város közönsége el is követ mindent, hogy Waidhofent és

környékét élvezetessé tegye. Hegyeinek, legregényesebb s legárnyasb pontjait szép utak s hidalók által hozzáférhetővé teszi, valóságos kerti utak azok, kényelmes támlás padokkal ellátva. Aki a „Hohe Wand“, a „Karpuziner“, a „Fuchsbichl“, a „Jäger“ felé járt, az nem fogja elfelejteni ez élvezetes hegyi sétákat. Az illatos cyclamen europaeum uton-utfélen nő. Szép kirándulás esik az Ybbs völgyében is, egész Ybbsitz-ig. Egy távolabb kirándulás a seitenstetteni benczés apátság. Bent a városban Rotschild báró vára alatt az Ybbs partján elnyuló park igen kellemes mulató hely a nap hevében, de ennél még jobban hűtnek az Ybbs ezüstös zöld hullámai az uszodában. A csinos, jól berendezett vendéglőkben tisztességes lakást s jó ellátást talál az utas. Lehet itt heteket tölteni unatkozás nélkül, annyi a változatosság, a kellem, a kényelem.

A városnak nemcsak ékére szolgál, de jelleget is kölcsönöz öt temploma, illetőleg kápolnája. Ezt séta közben egy bécsi uri ember soknak találta, „meglátszik — úgy mond — hogy Austriában vagyunk“. Különös, mintha a templomok, a vallásosság valahol már tönkretették volna a népeket! Ha nem sokalja öt templomát a város, mi köze hozzá az idegennek, ki azokra egy fillérrel sem adózik? Megütközik az öt templomon, de nem a kétszer annyi csapszéken, pálinkamérőn, melyek pedig positiv megrontói úgy az erkölcsöknek mint a vagyonnak. Ha Austriában sok a templom, menjen Poroszországba, ott könnyebben üdvözl. Ennyit megértettem a templomdúlóval.

Utamba esvén a magaslaton a temető, betértem oda s meglepett szépsége. Kőfallal körülvett hosszúdad négyszög, mindegyik hossza nyílt oszlopfolyosó, melynek falában siremlék siremlékhez sorakozik, mindenik virág s növényekkel dúsan ékítve. Minden siremlék előtt támlás imazsámoly van, fölötte pedig lámpa függ. A folyosókat folyondár futja be. Mindez az olaszországi campo santo-kra emlékeztetett. A nyílt középtér köztemetőnek

szolgál. Épültem a holtak iránti kegyeleten, annyival is inkább, mert sok zsámolyon imába merült buzgó terdelőket is találtam az est alkonyatában. Mit is használ a halottnak a cifra siremlék ima nélkül? Egyetlenegy memento mennyivel többet ér a költséges hiu pompánál!

Inhof vendéglősöm szellős verandáján töltvén a késő estét, alkalmam volt egy házaspár modorán tapasztalni, mennyire képes az ebszeretet az embert tuzásra vinni. Enyelegtek a házasok rutul kihízott ebökkel, mint anyagi gyermekkel. A kihízott mopsz olyan domboru volt már, mint a henger. Ha köszöntenem kellett volna a dögöt, valójában nem tudtam volna, hol a feje, hol fejének az ellensarka. És amint a kínai mandarin mellén és hátán egyenlő czimert visel, úgy a mopsz czimere is egészen egyezett csuf pofájával. Hogy itt csakugyan könnyű tévedni, arról csakhamar alkalmam volt meggyőződni. A kis pinczérlegény ugyanis meghozván a kutyának a megrendelt porciót, hátulról kínálta meg a székén elterült Affit, csak akkor vevén észre tévedését, mikor Affi az ellenkező oldalról kezdett morogni. Rendeltek pedig a dögnek finom tésztást huszonöt krajczáron. Ez már utálatos efflorescentiája az állatszeretnek.

Julius 31-én, mely vasárnapra esett, reggeli hat órakor egy reáliskolás fiucska vezetése mellett a Sonntagbergre indultam. Egy óra hosszant az Ybbs partján kellemes, a még meglehetősen árnyas ut, de kiérve a nyílt országutra, egészen ki vagyunk téve a nap kényének, amely pedig ma ugyancsak kitett magáért. Mire a hegy tövéig értem, már megelégteltem volt a hőséget. Ám maga a hegy még inkább megviseli a vándort. Kimosott köves ut vezet egy darabig agyagos sovány földek között, azután egy sziklás meredek ösvény erdőn keresztül, ezt felváltja egy még keményebb kapaszkodó, mely végre célhoz juttat.

Az ut igaz hogy fárasztó: ám per ardua itur ad astra, vezeklésnek épen megfelelő ut, de másrészt dúsan jutalmazza fáradságunkat. Mennél feljebb szállunk, annál

nagyszerűbb panorama nyilik előttünk. Az Ybbs völgye egyre mélyebben sülyed s enyészik, míg az erdők mögött magasnál magasb kúpok mint sirból kelő óriások emelkednek ki, a napsugaraktól tündériesen megvilágítva. A róna szemlátomást és oly gyorsan nő mint az áradó víz. Káprázó szemünk előtt egyre szaporodnak a helységek, a templomtornyok elannyira, hogy utoljára már nem is számlálhatjuk meg azokat, míg végre a hegy ormáról a teljesen kidomborodott kép tárul ki előttünk. Így készül fokonként festő ecsete alatt a tájkép.

A Sonntagberg szabadon állván: ki- és belátást enged minden irányban: itt az elláthatlan rónára, ott egy sötéten kikandikáló hegyszorosba, amott negélyesen kanyaruló virágos völgyre, melyet ezüst szalagként szel keresztül a fürge hegyi patak, nefelejcsessel jelezvén sietős utját. A színes kép keretét az egymásba olvadó hegylánczok képezik. Pleni sunt coeli et terra gloria tua – kiálték fel, éldelegve a nagyszerű látványban. Ez az urnak napja volt, a nap is teljes fényét árasztotta a tájra. A rónán ellátni egész Linzig, távcsövel tisztán kivehető a seitenstetteni apátság, melynek három papja állandóan látja el a Sonntagberget. Ezeknek lakán kívül csak egy fogadó s néhány igénytelen, jobbára csak devotionalékkal kereskedő bolt van a hegyen, melyekkel azonban több fasátras collega is concurren, mindakét nemből. Vasárnapokon élénk forgalom van itt, a körülfekvő hivek mind ide járván templomba. Sok mária-czelli processio visszamenet Sonntagbergnek veszi utját s innen azután Maria Taferlbe ereszkednek le. Én kilenczkor értem fel a hegyre, melyet midőn magas fekvésénél fogva állandóan élesebb levegő jár át: kénytelen a napsugarakban fűrésztött zarándok elébb fődél alatt lehűteni magát, a mire nekem még félóra érkezésem volt, míg isteni tiszteletre mentem.

A tág egyházhoz lépcsőzet vezet. Az épület külseje kissé meg van viselve; nem is csoda, miután a magason egyre ki van téve a viharoknak. Tornyai az

épület és a fekvés magasságához mérve alacsonyak, amiért is a templom alulról törpének látszik, de belseje diszes, méltó szentélye az Urnak, és ami bucsujáró helyeken ritka: igen tiszta, nem láttam sehol port vagy pókhálót. Építve van rococo izlésben. Épen akkor ujították aranyozását s amint a már megújított részek mutatják, nem kimélik a költséget. Ite missa est után egyenesen haza felé tartottam s déli harangszóra már Waidhofenben voltam. Az orvos ajánlotta „mérsékelt“ mozgás már első nap meg volt szegve. Ám én többet nem ígértem, mint hogy nem fogom megmászni a Dachsteint és az ennél magasabb hegyeket.

Délutáni négy óra után bucsut véve a kedves Waidhofentól, zsufolásig telt waggonban tovább folytattam utamat. A vonatvezetők mintegy illusztrálni akarják, hogy jó ember sok fér el együtt. Izzadásról panaszkodni méltatlanság lett volna, mert mialatt a waggonban csak harminczhat, künn a napon harminczhét fok meleg volt. A vidék mindinkább a magas hegység (Hochgebirge) jellemét ölti fel: a róna teljesen elmarad, a vonat mindig magasabb hegyek közé szorul, melyeknek irtványain mohón legel a tarka tehénnyáj. Itt a földmívelést már marhatenyésztés váltja fel; minden hegyen található az idylli „Alm“, vagyis havasi legelő, tejjgazdasággal. Az Alm kizárólag a havasvilág jelzője.

Az oly festőileg fekvő Weyert, mely mellett elhalad a pálya, a viszontlátás örömezzetével üdvözlém. Egy nyáron két hetet töltöttem benne, mely alkalommal megismertem gyönyörű vidékének minden kéjpontját. Egyik legszebb s leglátogatottabb pontja: „Zum Schwein“. Nem a fogadó czime ez, hanem tisztességes neve a becsületes vendéglősnek, kinek elismert jó kávéjánál szívesen mulat el mindakét nembeli vendég, élvezve a kilátás gyönyöreit.

Alig hogy elhagyja a weyeri pályaudvart a mozdony, máris az Enns vizét éri s bekanyarodik. Kastenreithnál déli irányban az Enns regényes völgyébe, melyre

az uti kalauz már előkészítette az utazó kíváncsiságát. A vonat folytonosan az Enns bal partján halad, közvetlen a folyó fölött. A tulsó parton is csak annyi tér van el-sajatítva a hegyektől, amennyi épenséggel kellett a pá-lyával párhuzamosan futó, művésziesen épült országút számára. Szoros völgyben visz tehát a pálya. A vidék egyre gazdag érdekes, festői tájképekben. Hieflauig tiz alaguton tör keresztül a pálya, mindegyik alagut után egy uj, szebbnél szebb tájat varázsolván elénk. E vo-nalat méltán caleidoscop-vonalnak lehetne elnevezni, ha már nem lenne ős huszár neve: operenzia. A mész-havasok egynél több óriása kidugja kíváncsian ős fejét, de a pálya gyors futása s kanyarulatainál fogva ismét háttérbe vonul. A vidék váltakozó képei valóságos láz-ban tartják az utast. Én a nagyszerű benyomást most is úgy éreztem még, mint mikor első ízben jártam erre. Hieflauban, második szelvény-állomásomon fél hétkor tett ki a vonat.

Vajmi szépen fekszik ez az igénytelen csöndes Hieflau is, magas hegyek közé zárva, melyeken kívül csak Isten egét nézi az utas. Csupán az Ennsbe szakadó Erzbach morajja zavarná a csöndet, ha az szakadatlan nem volna. Így nem zavarja a csöndet a malom folytonos kelepelése sem. Zaj nélkül dolgozik az innerbergi társulat vas-olvasztó kemenczéje (Hochofen) is, melyben éjjel-nappal lángol a pokoli tűz s szintúgy éjjel-nappal végzik benne kyklops munkájukat a sápadt, kormos legények is. A kiolvasztott ércz izzó lávája mint víz ömlik ki a keme-nczéből. Nevezetes Hieflauban még az ennsi fagereble (Holzrechen) is, t. i. az Ennsen leúsztatott fa felfogására szolgáló rácsos zsilip. A rács felfogja a fát, mely itt azután kicsáklyáztatik s raktároztatik. A zsilipről nagy morajjal szakad alá ezüstös tajtékban a víz.

Hieflauban csak azért szálltam ki, hogy Eisenerzbe ránduljak, hova innen mellékpálya vezet. A távolság egy óra. A vonat csak kilencz órakor lévén indulandó, vala elég időm kinyujtani merev tagjaimat s elmerengni

a zsilip zuhatagánál. Vajmi üdítő volt a nap heve után a friss hegyi lég és a megtört habok permetező harmatesője!

Mire elindultunk, sötét lévén, csak annyit vehettem ki, hogy magas hegyek között mozog a lassú vonat. A hieflau-eisenerzi vonalnak ércszállítás lévén a fő rendeltetése: vonatai csak fontolva haladnak, az utas sem vétetik többnek vasnál. Van is e tájt sok vastermészetű, vasszivű ember. A sebes rohamu Erzbach hű kísérője a vonalnak. Tizkor Eisenerzbe érvén, átvett podgyászostul egy hordár s bekisért Moser vendéglőjébe, hol igen jó ellátást találtam. Oly szép tág szobába tettek, hogy akár táncmulatságot adhattam volna benne.

E i s e n e r z.

Augusztus 1-én szép napra virradtam. Mikor ablakot nyitva kitekintettem, az öreg Pfaffenstein az első köszöntött, pipaszóval — úgy küldte magától fel a ködöt. Meghajoltam az imposans óriás előtt. Órmának alakja colossalis katafalk, melyen kiterítve fekszik egy hulla, halottas takaróval fődve; innen Leichensteinnak is nevezi a nép a hegyet. Az első tekintet a városnak igen szép fekvésére engede következtetni, azért csak ki hamarább a szabadba tájékozni magamat. És csakugyan meglepő, nagyszerű kép, oly táj előtt állok, mely messze keresi párját.

Az Erz- és Gsollbach medenczében, hol három völgy egyesül, fekszik az ódon, alig kétezer lakost számoló város, a 4500 láb magas Erzberg tövében, buja rétek színes szőnyegétől övezve. Egyes gazdaságok s templomok festői csoportulatban elszórva fekszenek a hármass völgy szögletköveit képező hegyek kiindulóin. A Pfaffenstein, Reichenstein és Kaiserschild, mindannyi eget érő óriások, őrt állnak a völgy fölött. Kopár mész-szörnyek, hasadékaikban merő satnya fa, illetőleg cserje tenyészik, de annál szivesebben lakja őket a zerge, mely egész falkákban biztosan jár a légutakon. Mikor a nap fényé-

ben fürödnek ez óriások, az ember hónak nézi ragyogó mészfövegeiket, melyek az alantas benőtt hegyek zöldjétől annál behatóbban ütnek el. Megragadó volt az összbenyomás a nap fényes reggelén. Vajmi parányinak, törpének, földhöz ragadottnak érzém magam szemben a magasztos tájjal, hol minden ég felé törekszik és szakadatlanul sursum corda-t énekel a por fiának.

Az első tájékozás után a plebániatemplomba siettem. Az Erzbergre vezető uton, a városon uralkodva fekszik az 1279-ben góth izlésben épült sz. Ozsvald egyház, melyhez mintegy kétszáz lépcső vezet fel. Körül van véve erős védfalakkal, melyek a török vész idejében épültek. Nevezetes, tiszteletre méltó, művészek által is nagyra becsült régiség, ámde belső felszerelését látva, megszántam falusi szegénységét, elhagyatottságát. A hétköznapi mise és a plebániai teendők az alsó városi templomban végeztetvén, ez lehet oka a felső templom elhanyagolásának. De hát hogyan nézhetik épen vásár- és ünnepnapokon a bethlehemi szegénységet?

Sz. Ozsvald egyházához hasonló régiség a II. Károly főherczeg által épített Schichtthurm, mely egy hegy kiindulóján fenyves berekben gyönyörűen rejtőzik. E toronyról harangszó által jel adatik a bányászoknak mikor kezdjék meg a munkát.

Reggeli után tegnapi hordárom vezetése mellett az egy órányi távolságra becsült leopoldsteini tavat, mint egyik legszebb kirándulási pontot, indultam felkeresni. Ha a völgyben vezető országutat követjük, igenis oda érünk egy becsületes óra alatt, de vezetőm szebb és árnyas uton, erdőn keresztül akart oda vezetni. Feljutván egy váracshoz, honnan a hegyek keretébe zárt tájra tekinthetni, elértük az erdőt s ennek árnyában, balzsamos legében, dús növényzetében vajmi kellemes reggeli séta esett! Az erdei utat kényelmesen járhatóvá tette s jó karban tartja a havas egylet, mely egyuttal arról is gondoskodik, hogy a turista maga találjon mindenhova s ekkép nélkülözhesse a sokszor igenis költséges vezetőt.

Ez okon táblákkal, utmutatókkal, sőt még szembeszökő élénk színekkel is, melyeket rövid közökben a fákra alkalmaz, jelöli az utakat, úgy hogy itt utat, irányt téveszteni nem lehet. Ez nagy jótétemény s hálásan ismeri el minden turista a havas egyletek érdemét s azért t. olvasóm is vegye oltalmába az „alposokat“ holmi otthon ülő, soha nem utazó ellenségeik megszólásai ellen. Mert hát én is locsogtam ellenök, azelőtt.

Az árnyas ut jó darabig a magason visz, utóbb völgynek ereszkedik s lehoz egész a Seeau-ba, vagyis a tóberekbe. Ennél szebb és kellemesb sétát képzelni sem lehet. A Seeauba egy oldalról hegyek szakadnak, melyekről a záporok lehordják a mésztörmeléket, és ez a napsugarak fényében úgy fehérlik a völgyben, mintha üde hóval volna ellepve. A törmelékben medret ásott magának egy igénytelen patakocska, mely azonban tavaszszal és záporok után mérgesen föl tudja fujni magát annyira, hogy fákat is kiforgat s játszva tovább viszi azokat. Most oly tiszta, oly szelíd volt a vize, hogy fenekén a gombostü is meglátszott volna. E csermely a tóba olvadván, egyenesen oda viszi a vándort.

A tó amily kicsiny magában, olyannyira elragadó, környezete nagyszerűségénél s vizének smaragdzöld színénél fogva. Minthacsak égi gyöngy esett volna a hegyek ölébe, oly éke a tó magasztos környezetének. Fenséges tükre magas szürke hegyektől van köryezve: éjszokról a colossalis meredek Seemauer, mintegy magából a tóból égbe emelkedő kőfal, keletről az óriás Pfaffenstein, délről benőtt hegyek, melyeknek aljában árnyas ut vezet a tó hosszában egész az igénytelen faházig, melyben a vándor csakhamar szintoly igénytelen kocsmát ismer fel. Semmi nesz, semmi zaj nem zavarja e tündéries magányt, a vándor a csucsos ivék között mintegy dóm-ban találja magát s lelke elragadtatásában önkénytelenül hymnust zeng az Urnak, ki oly szépnek alkotta ez elvont magányt. Egyaránt imára hívják itt fel az embert úgy az égbe törő csúcsok, mint a tónak, égnek

szegzett tiszta tükre, melyben szerelmében visszatükrözi magát az ég. Valóban nagyszerű benyomás! De mi a természet nagyszerűsége önnön magában? Csak a szemlélő fogékonysága teszi azt nagyszerűvé s mennél nagyobb a szemlélő lelke, annál nagyobb jelentőséget nyer előtte a külvilág is. Ily nagyszerű tájak képesek az embert lelkesíteni s képesek a természet nagyságának tudását ébresztetni abban is, kire az eddigelé benyomást nem tett. Nagyszerű természet képes nagygyá tenni az embert, értve ama igazi nagyságot, mely alázattal hajol meg Istennek a természet műveiben nyilvánuló nagysága előtt, mert nagyság, alázat nélkül felfuvalkodottság.

Miután elmerengtem a smaragd tó csodálásában, betértem a faházba. Itt egy pohár silány bor vagy sör, sovány sajt mellett legeltetheti a vándor szeméit a szemközt fekvő Seemauer-en s láthat rajta zergét is legelni, ha reggeli vagy esti órákban jön ide. Én nem láttam, mert délben hüsbe huzzák magokat az állatok. Miután az odavaló halász, csolnakán még fél órai sétát tett velem, az egy óra alatt megkerülhető, százötven láb mély tavon, kéjittasan váltam el e felejthetlen ponttól.

A halász és vezetőm sok érdekest tudtak beszélni a császár zergevadászatairól, melyekre Ő felsége évente rándul ide. Ezen az egész területen a vadászat Ő felségének van föntartva, a császári vadászkastély a szomszéd Radmerben van. A sebesült zergék sok izben a leopoldsteini tóba zuhannak alá és itt fogatnak ki a vadászok által. Udvari vadászat alkalmával mindig több csolnak áll készen a tón, ugyancsak e célból. Az eisenerzi nép jól ismeri felséges urát, nemcsak mint kitünő bátor vadászt, hanem mint nyájasan leereszkedő kegyes urát is. Parancsára a leterített vadak parányi áron vágatnak ki, hogy szert tegyen husra a szegény ember is. Akkor van legjobb dolga s keresete a szegény népnek, mikor erre császári vadászatok tartatnak.

Tizenkét óra volt, mikor elhagytam a tavat. Liechtenstein herczegnek a tóra néző csinos svajczi nyaralója fölött

kiérve az erdőből, a Leopoldstein nevet viselő kastély alatt az eisenerzi országuton értem ki. A nap hevétől soha annyit nem szenvedtem, mint ezen az árnyatlan meszes uton, melyen egy óránál több kellett, míg kimerülve Eisenerzbe értem. Odahaza semmi sem birna reá, hogy a legnagyobb hőségben ilyen sétát tegyek.

Ebéd fölött egy fiatal bécsi tanár társul ajánlkozott délutánra az Erzberg megtekintésében. Az elindulást négy órára határoztuk el. Aki az Erzberget, ezt a nyílt vasbányát meg akarja nézni, annak 1 frt 20 kron jegyet kell váltani a bányahivatalnál. Ezért vezetőt kap, míg a taksa másik része, a beteg bányászokat segélyező egy-let ládájába foly. Ez igen helyes intézkedés; mert csak az ilyen patentirozott vezető képes az idegennek az egész kezelést, ügyvezetést megmutatni s megmagyarázni, őt a nevezetes pontokra elvezetni, másrészt csak ily kalauzzal járhatunk biztosan a bánya kritikus helyein, ő ismervén azokat, ő tudván, hol és mikor történnek a robbantások sat.

(Folytatjuk)

Várna.

IRODALOM ÉS MŰVÉSZET.

Erklärung des Propheten Isaias. Von Joseph Knabenbauer, Priester der Gesellschaft Jesu. Freiburg, Herder, 1881. 8-rét X. és 718. l.

A próféták közül egyikkel sem foglalkoztak mind- eddig a hittudósok annyit, mint Izaiással; és ezen nem is fog csudálkozni senki, a ki tudja, mily fontosságot tulajdonítottak neki már a legrégebb egyházi írók és szent- atyák, kik csodálatra méltó prófétának nevezik, mint Eus. (Deni Ev. II. 4; V. 4.) majd ismét a próféták ékességé- nek, mint Alex. Cyrill (in prooem), sőt evangelistának mondják, mert ő szent Jeromosnak (in praefat.) szavai

szerint, oly világosan és részletesen beszéli el Jézus és az ő egyházának titkait, hogy nem annyira a jövőt lát-szik megjósolni, mint inkább a multak történetét elbe-szélgni. Izaiás jóslatainak e fontossága indítá szent Ambrust is arra, hogy azok olvasását leginkább ajánlja az ez ügy-ben tanácsért folyamodott Ágostonnak. (Conf. 9, 20.) Napjainkban ehhez még egy más körülmény is járult. A protestáns rationalismus ugyanis felismervén Izaiás jövődöléseiben a kereszténységnek egyik bástyáját, sie-tett azt megtámadni azon szándékkal, hogy azt vagy egészen lerontsa, vagy egyes köveket kivegyen belőle s így legalább az összbenyomást gyengítse, melyet annak szemlélése a komoly tanulmányozóra gyakorol. Így ke-letkezett azután a sok vélemény a protestánsok között, melyek kisebb eltéréseik mellett a deutero és pseudo-jesaianae általános elnevezés alá esvén, tagadják Izaiás jövődölései némely részeinek eredetiségét s ezzel ter-mészetesen azoknak bizonyító erejét is. Főérveiket az eszmemenetből merítik állítván, hogy ez némely helyeken megvan zavarva, jeléül annak, hogy e részek egy má-sik akár egykorú, akár pedig későbbi kéz által csem-pesztettek be, egyszóval nem Izaiástól valók.

Knabenbauer Jézustársasági atya erre fekteti a fő-sulyt; egész munkáján keresztül figyelemmel kísérvén a próféta eszmemenetét, jövődöléseinek fejlődését, egymás-utániségát, szoros összefüggését, azon eredményhez jut, hogy az ő szövetség legnagyobb prófétájában semmi sincs a mi az eszmemenetet zavarná, sőt inkább minden egyes részecske szükséges a jóslatok megértéséhez s az egész könyv authenticitásához. A próféta kora és az uj-szövetségi üdvrend előkészítése képezi a két sarkpon-tot, mely körül minden egyes tette és jövődölése mozog.

A mit szent Jeromos mond Jeremiás prófétához írt magyarázatában (cap. 27.) caeterum nos simplicem et veram sequamur historiam, ne quibusdam nubibus atque praestigiis involvamus, azt K. is tartja eme művében. Nem valami mesterkélt rendszert akar megalapítani, azaz

jobban mondva nem is alapítja meg ezt, hanem a próféta által megalapítottat követi, egyik gondolatot a másikból fejtven ki s kimutatván, hogy az utóbbi csiraszerűleg már az előbbiben befoglaltatik s szolgáltatja authenticitása leghatalmasabb érvét.

A 39 lapra terjedő bevezetésben találjuk I. jövendöléseinek megértéséhez szükséges előismereteket; a profetismusról általában, Izaias koráról s különösen jövendölései első vagyis (—40. fej.) rendszere és bevezetéséről, melyre mint már említők különös gondot fordít, helyesen érvelvén, hogy egyes egymáshoz nem illő részek összevetéséből soha sem fog egyöntetű egység keletkezni s ha ezen egységet Izaiasnál észleljük, okvetlenül kell következtetnünk belőle, hogy az egy szerzőnek műve. A II-ik rész authenticitását, legtöbb szerző példáját követve, külön tárgy alá veszi 449—456. ll. Az egész eszmemenetet röviden e szavakban lehet összefoglalni: az út, melyen Isten választott népe az üdvösséget eléri, az ítéletnek (1, 27, 6, 11.) a büszke és elvilágiasodott elemek legyőzetésének utja; Isten országának látszólagos elnyomatása, az ellenség győzelme, magasztos hivatásáról megfeledkezett népek hálátlanságát következő büntetések, megtérésöket kísérő isteni áldások a jelenben a jótétemények által, mind a messiási üdvösség előkészítői. „Dominus exercituum cogitavit hoc, ut detraheret superbiam omnis glorie“. Mindezen gondolatokat bővebben tárgyalta szerző már 1878. és következő évben az innsbrucki hittudományi folyóiratban.

A magyarázók közül, ideértve a szentatyákat is, 69-et sorol elő, legnagyobb része egynéhány tájékoztató megjegyzés kíséretében. A protestánsok közül csak néhány hívő említettik, s helyesen; mert hiszen a racionalistáknak semmi érdemök sincs a magyarázat körül.

A magyarázat alapjául a Vulgata szövegét követi; a hol szükségesnek mutatkozik, visszatér az eredetihez is s jóllehet célja leginkább a szent könyv tárgyilagos szépségeit tüntetni föl, mégsem mulasztja az ótestamentum

eme classicus oldalait is ismertetni. A magyarázat világos, nem tulságosan hosszú, az igazságot helyesen ki-domborító: örömmel fogja olvasni mindenki, ki a szent tudományokkal szeret foglalkozni; ez volt célja szerző-nek s azt el is érte.

Dr. Csernoch.

A pápa helyzete és utolsó szó a római kérdésben (La situation du pape et le dernier mot sur la question romain). Szerző engedélyével francziából fordította és kiadja Csippék Ferencz. Budapest, 1882. Nyolcz 46 lap. Ára 80 kr.

A ki ezen átlátszó világossággal és nevezetes alaposzággal írt, s jelesen fordított röpiratot átolvassa, meg fog győződni arról, hogy könnyelmű, fölületes szellemek azok, kik büszke megvetéssel szólnak a katolikus világról és a pápáról, s szerencsétlen önámítók, kik azt vélik, hogy a római kérdés az örök város elfoglalása s a garancia törvények által végkép megoldatott. Valóban méltán keltett oly nagy feltűnést e röpirat, méltán foglalkozott vele a napi sajtó oly sokat, érdemes vala azt nyelvünkre átültetni s a benne foglalt megdönthetlen igazságoknak a franczia nyelvet nem értők előtt tolmácsul szolgálni.

Az egész röpirat célja kimutatni, hogy a pápa helyzete a bitor olasz kormánynyal szemben tarthatlan, s rajta változtatni Európának kétségtelen a joga és elodázhatlan kötelessége. Felosztatik négy részre. I. A pápaság, az ő függetlensége és méltósága. II. Róma és a pápaság az ész és történelem előtt. III. A pápaság és a kiválasztott nemzet. IV. A pápaság és a kath. világ. Az első részben így érvel: A Szentszéknek hogy magasztos küldetését a kath. világban teljesithesse, függetlennek, tiszteltnek és szabadnak kell lennie; már pedig se nem független, se nem tisztelt, se nem szabad. Tehát helyzetén változtatni kell. Következik az okoskodás prae-missainak nemcsak napnál világosabb, de a bitorlókat megszegyenítő s megfélemlítő, minket a jelen iránt utálat-tal, a jövő iránt vigasztal elöltő bizonyítása,

Hogy a Szentszéknek függetlennek, tiszteltnek s szabadnak kell lenni, ezt nemcsak a világ 200 millió katolikusának lelkiismerete követeli, kiknek tanítójuk, törvényhozójuk s legfőbb birájuk a pápa, hanem követelték ezt 1870-ben az európai kormányok, kimondták ezt mély belátású államférfiak és . . . ünnepelesen megígérte a bitorló király és kormánya a szent Atyának, valamint katolikus alattvalókkal bíró országok fejedelmeinek és kormányainak.

Ezen állítások begyőzésére a tudós és bizonyára magas állású férfiú diplomatiai és egyéb okmányok egész tárházával lép elő.

A 200 millió kath. lelkiismeret szavát hangoztatták Rómában 1862. jun. 9-én az egybegyűlt püspökök, így szólván: „Mi elismerjük, hogy a Szentszék világi souverainitása a szükség követelménye, és hogy a Gondviselés nyilvánvaló szándéka által lőn alapítva. Bizonyára szükséges, hogy a római pápa, az egyház feje ne legyen alattvalója, de még vendége sem valamely fejedelemnek. Ki tagadhatná, hogy az emberi dolgok, vélemények és intézmények összeütközésében szükség van Európa központjában egy megszentelt helyre, az ó világ három continense között egy fölséges székre, honnan felváltva népek s fejedelmek számára nagy s hatalmas szózat emelkedjék: az igazság és igazságosság szava, részrehajlatlan és különbséget nem tevő, minden önkényes befolyástól ment, szabad szó, melyet el ne nyomhasson rémités, sem be ne hálózhatson cselszövés.“

Hogy az európai kormányok nyilatkozataiból egykettőt felhozzak, Gróf Beust 1870. szept. 13-ról így ír: „A császár, a mi felseges urunk élénken van elfoglalva a Szentszék helyzetével, személyes biztossága és függetlensége a lelki hatalom gyakorlására a legtevékenyebb szorgoskodásunk tárgya“. Thiers, midőn a francia köztársaság elnöke vala, így szóla 1872. jul. 22-én a nemzetgyűlésben: „hogy nagy kötelesség, legfőlebb való kötelesség, melyet ő korántsem fog elhanyagolni, hogy ugyanis

fentartassék a Szentszék függetlensége“. Olasz ígéretek-
ből álljon itt e két idézet: Viktor Manó 1870. szept. 8-án
ezt írja a nagy IX. Piusnak: Egy fiu hajlamával, egy
katholikus hitével, egy király loyaltásával vállalom el a
felelősséget a Szentszék biztonságáért és megtartom az
egyház fejének a Tiber partjain dicsőségét és minden
emberi souverainitástól független Székét. Visconti Ve-
nosta külügyér 1870. szept. 21-én Beust Grófnak: „Olasz-
ország nem fog törekedni a Szentszéknek kevésbé füg-
getlen, kevésbé nagy, kevésbé méltó helyzetet alkotni
azon magasztos küldetéshez képest, melyet a pápa e vi-
lágban teljesít“. Okt. 11-én írja Olaszország diplomaciai
képviselőihez a külföldön: Mi visszautasítjuk mint sértőt
és képtelent azon vádat, mintha a pápát fogoly gyanánt
akarnók őrizni a Vaticanban.

Ezekből világos, hogy a pápa függetlensége és sza-
badsága szükségesnek ismertetett el az egész világ által
s ünnepélyesen megígérte az Olasz. Tehát be van bizo-
nyítva az okoskodás előzményének elseje: a másikat be-
bizonyította a rablás óta elmúlt 11 év majd minden nap-
ján az olasz kormány és pedig oly buzgalommal, mintha
egyéb dolga sem lett volna, mint megmutatni Európának
s a kath. világnak, hogy a pápa nem független, nem
szabad, s méltósága távolról sincs megóva, daczára az
ünnepélyes forradalmi ígéreteknek s ugynevezett garancia
törvényeknek. Már maga a garancia törvény elfogadása,
mondja helyesen a röpirat szerzője, bizonyítéka annak,
hogy a pápa elvesztette függetlenségét; mert féltételezi
és magában foglalja az olasz parlament jogát az egyház
fejének helyzete felett döntenit és határozni. De ettől
eltekintve is hiába volt e törvény, és a pápának semmi
biztosítékot nem nyújt; mert gyakorlatilag lehetetlen,
nem lévén az olasz kormánynak se szándéka, se hatalma
e törvényt alkalmazni. Bonghi volt oktatásügyi minisz-
ter ezt írja: Több ízben követtek el sérelmet és bántal-
mat az egyház fején mindazon eszközökkel, melyeket a
törvény tilt: és én nem emlékszem, hogy akár csak egy-

szer is e bántalmazások meg lettek volna büntetve. A Diritto félhivatalos lap is bevallja, hogy a garancia törvény többé nem lehetséges s hogy eltörlése csak idő kérdése.

Hogy a pápa mennyire tiszteltetik, hirdeti a mult évi jul. 13. hajmeresztő botrány, az ördög által megszállt barmok vad ordításai, melyeket leírunk is lehetetlen. Szabadságáról szent Atyánknak csak az szólhat, a ki nem tudja, hogy még ablaknál sem mutathatja magát gyermekeinek a nélkül, hogy rendetlenségek, zavargások és provokációk okául ne mondják; a ki nem tudja, hogy a pápa nem áldhatja meg sz. Péter basilikája erkélyéről népét a nélkül, hogy a közbékét ne veszélyeztesse.

A második részben igen szépen ír a pápák Romájáról, „mely mint a kereszténység fővárosa a világ csodálatának tárgya, mely mindig az a góczpont vala, melyből az igaz, szép és jó legtisztább sugarai mindenfelé kiáradtak, melyben a régi emlékművek meg lettek óva romlásuktól, melyben cellegiumok, egyetemek, szépművészeti intézetek, jog s diplomáciai iskolák, muzeumok, pinakothekák, és számtalan jótékonyági intézet virágozott már akkor, midőn más országokban még alig gondoltak alapításukra. Róma a pápaságnak köszönheti elsőségét, neki köszönheti létét és dicsőségét; azért Róma városa külön jelleggel, sajátos komoly vallásos ábrázattal és tyussal bir, mely az örök város lényét képezi, melyet elvesztvén, megszűnik létezni a világ szemében és a kik le akarják rombolni a pápák városának ezen sajátos physiognomiáját, azok csak romlásán dolgoznak“. Ezután kimutatja diplomatai s politikai szempontból, mily nagy ellenmondások eddig nem látott látványát nyújtja a világnak a kettős főváros. Két souverain egy városban! „Constantin talán még nem birt tökéletes fogalommal a két főváros közti összeférhetlenségről, de az ösztön bizonyos neme vezette és ő megértette, hogy a császári trón fölsége elhalványodott a pápaság fénye előtt“.

A III. részben feltárja a veszélyeket, melyek az olasz

királyságot belülről és kívülről fenyegetik az egyenetlen harc folytán. Belül a demagogia, kívülről a kath. conservatív és igazságszerető férfiak milliói! Előre látta ezt Massimo d'Azeglio, midőn irá III. Napoleonnak: „ha a császár megmentene minket Rómától mint fővárostól, ez ép oly nagy szolgálat lenne mint Solferino!“ Szegény Humberto tán szivesen menne Rómából; de úgy látszik maradnia kell míg elűzik vagy az olaszok vagy a nem olaszok, vagy az anarchia, vagy Európa.

A IV. részben Mancini ellenében bebizonyítja, hogy a római kérdés nem olasz belügy, hogy Európának joga van a pápa helyzetét olyanná tenni, hogy függetlensége, szabadsága és méltósága megóva legyen. E jogot az európai kormányok maguknak vindikálják is. Gróf Beust 1870. szept. 13-ról írja: hiszszük, hogy az olasz kormány teljesen elismeri mennyire érinti a római kérdés azon nagy érdekeket, melyeknek rendezése nem tartozik egy hatalomra. Így vélekedtek 1870. Francia- és Poroszország is.

Valóban a pápa helyzete az egyház belügye, már pedig az egyház nemzetközi intézmény, tehát a pápa helyzetének kérdése a legnagyobb fokban nemzetközi kérdés. „Ez a nemzetközi jelleg maga, annak lényege, és senkinek sincs hatalmában a dolgok lényegét megváltoztatni!“ Azért az olaszok sohasem fogják elérni, hogy a katolikusok közönnyel viseltessenek e nagy kérdés iránt. Ez vallásuk és lelkiismeretük szabadságának kérdése! — Ha azt kérded, ki fogja meghatározni, mikép, mily eszközzel biztosítandó a Szentszék függetlensége, a szerző feleli: oly eszközzel, melyet a pápa és az egyház leghatályosabbnak és legméltóbbnak tekintenek.

Ez a tartalma a jeles röpiratnak, mely a diplomatiái, politikai, jogi s történelmi tudomány legmagasb fokán álló férfiú által iratott, s melyet, legalább az idézett okmányok sokasága miatt okvetlenül szükséges megszerezni mindenkinek, a ki a római kérdés multját s jelenét ismerni kívánja, jövőjébe pillantani óhajt.

Dr. Horváth F.

*Két egyetem — két emlékünnepe. Ein Kranz schuldi-
ger Verehrung von der Alma Mater der wiener Hochschule
dem Andenken Albert des Grossen gewidmet. Inaugurations-
Rede von Dr. Anselm Ricker D. Z. Rector der wiener Uni-
versität. Wien. Selbstverlag des Verfassers. 1881. 8-adr.
32. lap.*

Napjainkban már annyi sok a mindenféle ünnepély, hogy könnyen kiteszi magát az ember a veszélynek, a mint valamit írni kezd ünnepélyről, hogy el sem olvasák; de egyetemi ünnepélyről talán még is lehet írni, hiszen az egyetem központja a tudományoknak, ilyenekről pedig mégis szeret hallani az ember. Az osztrák-magyar monarchia két főegyetemének ünnepeiről akarunk egy-néhány sorban megemlékezni; kezdjük Béccsel nem patriotismus hiányából, hanem a jó iránti szeretetből, melyet a budapesti egyetemnél ez alkalommal nem táltunk. Bécsben az egyetemnek ezidei rectora Dr. Ricker Anselm, hazánk szülöttje az Alma Mater nevében a köteles tisztelet koszoruját szentelte Nagy Albert keresztény bölcsész és hittudós emlékének. Hatszáz esztendő előtt költözött az örökkévalóságba e szellemi oriás, Aristoteles bölcsészetének legelső ismertetője a keresztény nyugaton s a scholastikának alapvetője. Ezen férfi szellemi munkálkodásának terjedelme és tartalmáról, annak fontosságáról az akkori viszonyokra és napjainkra — ha nem is kimerítő, mi különben sem volna lehetséges egy megnyitó beszéd szűk keretében, de mindenesetre világos és tájékoztató képet nyújt. Hallatja az igazság szavát oly bátran, a mint ezt most már csak a lőweni kath. egyetemen megszoktuk; de bátrabban, mert hiszen tiszteletre méltóbb bátorság kell ahhoz, hogy valaki ellenségek közt mondja ki az igazat, mint barátai közt. Szinte jól esett a liberalismus eme korszakában ily egyetemi beszédet olvashatni. Nem ugyanezt mondhatjuk a budapesti egyetemnek egyik emlékünnepeiről. Itt is ünnepeltek, de kit — Kantot. A „tisza ész kritikája“ első kiadásának századik évfordulóját. A fölolvadó

Dr. Medveczky Árpád „díszes közönség jelenlétében“ írták a lapok (kár hogy nem díszes hölgykoszoru jelenlétében) dicsőítette Kantot, „ki a bölcsészetet megszabadította a dogmatismus bilincseitől“. Ily piaczi szólammal fődte fölolvásának ürességét s bizonyára ez volt a mi a mindenhez értő ujságírókat arra birta, hogy mondják, miszerint M. úrnak bölcsészeti munkálatai „már a külföldön is figyelmet keltettek“; pedig inkább arra kellett volna rámutatnia, mennyire szabadította meg Kant hazáját minden bölcsészettől, úgy hogy most már egészen Hartmanig kellett sülyednie a nagy gondolkodók egy részének. Eszünkbe jutottak e fölolvásánál Fichtenek szavai, hogy „eddig senki sem volt, ki Kant gondolkozásmódját megértette volna“ (Össz. munk. I. 441. l.); lehet hogy most már megértette M. úr, de még az is kevés volna, mert ismét állítja, hogy „a ki Kant bölcsészetét akarja megérteni, annak azt jobban kell értenie, mint ő maga magát értette“. (Schelling—Hegel Krit. Journ. II. 1, 74 l.) S miután M. úr dicsőítette, kellett neki jobban értenie, mint magának Kantnak s ebből már következtetheti, mennyire fogják őt is dicsőíteni fölolvásának századik évfordulóján. De ha talán nem is értette volna „nagy mesterét“, akkor sem kell magát szégyenlenie, mert ismét mondja Fichte, hogy „nem szégyen Kantot nem érteni“. (Össz. munk. I. 476. l.) Fichte különben azt is állítja, hogy „a ki a divattal akar haladni“ Kantianussá lesz „s telefirkál egy rizsma papírt, a nélkül, hogy csak egy periodusát is értené annak, a mit leírt“ (Össz. munk. második előszó I. 484.) s hogy a valódi bölcsészeti írók közül alig egy féltúczatot találhatni, a ki tudná, hogy mi a valódi bölcsészet és Schelling azt tanácsolja Weiss bölcsésznek, hogy „tehetségeit, melyek a bölcsészetre nézve semmi becscsel sem birnak, másra fordítsa, pl. a fulusi élet kellemeinek vagy a szép természeti képeknek a szív nemesítésére való befolyásának leírására“. (Zeitschrift für spekul. Physik I. 1. 76. k. II.) Végre nem késünk kérni M. urat, hogy hagyjon békét a dogmatismusnak,

mért máskor kénytelenek lennénk ennek nevében neki azt mondani, a mit egyszer Fichte mondott Schmidt ellenében: „Meine Philosophie ist nichts für jenen Herrn Sch. aus *Unfähigkeit*, so wie die seinige mir nichts ist aus *Einsicht*“.

(Össz. m. II. 421. k. l.) Cs.

Maria Stuart nach den neuesten Forschungen dargestellt von Theodor Opitz. Freiburg im Breisgau, Herder. 1879.

Alig van az újabb kor történetében alak, mely érdekünket s részvétünket inkább hívna fel, mint Stuart Mária, a szerencsétlen skót királyné. A régibb történetírók egész Mignet-ig, úgy mint Schiller is, ki Stuart Mária véres tragoediáját dramatisalta, oly tragikus hősnőnek alakítják a szerencsétlen királynét, mint a ki erkölcsi vétségeiért, bűneiért szenved, bűnhődik. És csakugyan követve a régibb történészeket, hajlandók vagyunk Mária erkölcsi jellemét, részvétünk s mentegetésünk ellenére is elítélni, vagy legalább tétovában hagyatunk iránta. A bizonytalanba bizonyosságot, a homályba fényt hoztak az újabb nyomozások, úgy hogy képesek vagyunk immár Mária erkölcsi jellemét s nyilvános tényeit hiteles történeti adatok, nyilvános okmányok alapján megítélni. 1852—1876-ig számtalan francia s angol nyomozó: Gauthier, Clantelauze, Wiesenet, Froude, Burton, Hosack, Strickland stb. nemcsak fontos levéltári okmányokat hoztak napfényre, hanem tanulmányaik eredményét is közzé tették kitűnő munkákban, melyekkel szemben Mignet adatai a főpontokban tarthatatlanokká lettek.

A nevezett nyomozók munkáira fektette szerző jelen munkáját, melyben a tényeket, azoknak okait s okozatait egyszerűen de híven előadva, a ténykedő személyeket is hűen jellemezve, módot nyújt Stuart Mária erkölcsi jellemének igazságosabb, elfogulatlanabb megítélésére.

Két főbenjáró bűnről vádoltatik a szerencsétlen királyné: hogy Darnleyt, második férjét (első férje II. Ferencz francia király volt) megölette, és hogy azután Bothwellel, a gyilkosság erkölcsi szerzőjével házasság-

törésben élt, férjhez menvén hozzá, kinek törvényes neje még életben volt. Súlyos két vád, de épen azért meg is érdemli a nyomozást az igazság után. Elégtételt szerezni az áldozatnak, bizonyosságot tenni az igazságról, megkorrigálni a történet meghamisítását, még háromszáz év mulván is nemes, elismerésre méltó vállalat.

Erzsébet angol királyné, miután foglyává tette az országába menekült Mariát, elébb Yorkban, utána Westminsterben vizsgálatot tartatott Mária ügyében. Ezek a yorki és westminsteri konferenciák. Az angol királyné szolgálai eszközei mindent elkövettek, semmitől sem ijedtek vissza, még az okmányhamisítástól sem, csak hogy elmarasztalják Mariát: a jogtény még sem volt bebizonyítható ellene. És ez eredménye szerző buzgó tanulmányának. Minthogy azonban a tanulmány nem terjed tovább mint a mondott konferenciákig, azért nem is befejezett életrajza Stuart Máriának. A folytatást szerző azon esetre igéri, ha könyve méltánylást talál.

Stuart Mária állítólagos bűne keresett ürügy volt Erzsébet részéről, ki Mária által trónját veszélyeztetve látta. Stuart Mária ugyanis nagyanyja Tudor Margit után egyenes ágon származott VIII. Henriktől, míg Erzsébet VIII. Henrik törvénytelen magzatja volt, mely körülményen a parlament határozata sem változtathatott jogszerűen. A francia udvar tehát a kath. Mária halála után Stuart Mariát nézvé az angol korona törvényes örökösének, arra indította őt, hogy ez Skócia címere mellé Angliáét is felvegye s magát skót, angol s irlandi királynénak nevezze. Erzsébet ebben nem üres tüntetést, hanem koronájának komoly veszélyeztetését látta, azonkívül érzékenyen emlékeztetett a maga törvénytelen származására. E kihívó körülmény mély elkeseredést, élénk ingerültséget, sőt kérlelhetlen gyűlöletet szült Erzsébetben Mária ellen. Ezek a valódi motívumok, melyek vezették Erzsébetet Stuart Mária irányában követett szívtelen, kegyetlen eljárásában. Adjuk hozzá még Erzsébet hiuságát, mely nem tudta megbo-

csájtani Máriának, hogy ez szépségben, külső bájokban felülmulja a nálánál tíz évvel idősb Erzsébetet.

Az újabb nyomozások kétségtelenné teszik azt, hogy Mária, Erzsébet önző, féltékeny politikájának áldozata volt és nem erkölcsi bűneiért bűnhődött, ezeket csak a perfidia állította előtérbe. Erzsébet ugyanis nem akarta elárulni a maga büszkeségében, hogy Máriától, mint politikai ellentől fél, habár csakis mint ilyent távolította őt el, mert különben Erzsébet erkölcsi érzete korántsem volt oly gyöngéd, magán élete korántsem volt oly fedhetetlen, hogy Máriát a megsértett erkölcsösségért adta volna át a hóhérnak.

A nagy szorgalommal kidolgozott tanulmány minden tekintetben fölöttébb érdekes történelmi adalék. Ismerni tanuljuk utána az akkori idő politikai viszonyait, az udvarok és a politikai pártok cselszövényeit, corruptióját, perfidiáját; ismerni tanuljuk a vallásmozgalmakat, a terjedő protestantizmus erőszakoskodását, hatalmaskodását; megismerkedünk az egyes uralkodók és a pártvezérek jellemeivel, illetőleg jellemtelenségével; megismerkedünk egy szóval a végzetes viszonyokkal, melyek között élt és mozgott, melyeknek hullámainál hanyatttört, melyektől befolyásoltatott a szerencsétlen királyné. És csakis az összes hálózatot ismerve, vagyunk képesek helyesen megítélni Stuart Máriát, erényeivel, hibáival, botlásaival együtt. Sok különben megfejthetetlen körülményt a megismertetett viszonyok fonalán fejtünk meg magunknak. *Quantum refert, in quae tempora optimi cuiusque virtus incidet!* — Stuart Mária végzete is kedvezőbb lett volna szerencsésebb viszonyok között. Egyik kiváló erénye, az őszinteség, romlásának oka volt. Maga őszinte léven, könnyen hitt másoknak s így került álnok elleneinek hálójába. Jellemvonásai őszinteség, nagylelkűség, erély és bátorság voltak. Szelleme művelt volt, neveltetését a francia kir. udvarnál nyerte, az akkori humanistikus irányban. A költészetet, a zenét nemcsak kedvelte, hanem művelte is, a latin nyelvet tökéletesen

birta. A tanulmányt érdekléssel fogja olvasni mindenki, aki Stuart Mária s kora iránt érdeklődik. *Várnai.*

Szent József tisztelete. Elmélkedések, ájtatossági gyakorlatok s egyéb könyörgések. Pécsitt. Lyc. nyomd. 1881. 235. 16-r. lap. Ára 60 kr.

Sz. József tisztelete a kath. anyaszentegyházban a legrégebbi időktől fogva szokásos és sok lelki haszonnal járó ájtatossági gyakorlatokra buzdította a hiveket. Nem is csoda, mert azon benső viszony, melybe a gondviselés őt az Isten Fiával, kinek nevelő atyja és a Bold. Szűzzel, kinek szüzi jegyese volt, helyezé, mind magas méltóságáról, mind közbenjárásának hathatós voltáról könnyen meggyőzhet minden hívő ker. katolikust. Az egyház kitűnő szentjei is versenyeztek sz. József iránt való tiszteletök gyakorlásában. A lánglelkű sz. Terezia őt pártfogójául és védszentjéül választá s azzal dicsekszik, hogy minden kegyelmet megnyert, melyet sz. József közbenjárása által kért. Az iránta való tisztelet terjesztését mintegy megkívánja azon körülmény, hogy az egyház feje sz. Józsefet nem rég az egész egyház védszentévé választá.

E tisztelet általánosságát tűzte ki szép feladatává a főnnczimzett könyvecske, melyet Szemenyei Mihály pécsmegyei áldozár nem rég közre bocsátott. A könyv tartalma címéből megérthető. Úgyesen kapcsolja össze az elmélkedő imádkozást, a szóbeli imádsággal. A kilencz napi ájtatosság benne kilencz elmélkedést tartalmaz, melyek a ker. érzület fölébresztését és ébrentartását hathatósan eszközölhetik. Az ily elmélkedések gyakorlása különösen napjainkban fölöttébb ajánlatos, midőn a keresztények közt épen azért tesz oly nagy pusztítást a szabadabb gondolkodás, mivel hitünk tanai nincsenek elég mélyen meggyökereztetve az emberek lelkében. A mit az iskola mai szervezete mellett meg nem tehet, a mit a házi nevelés elmulaszt, a mit korunk egész iránya gátol: azt ily elmélkedések gyakorlása gazdagon pótolná.

Ez elmélkedések az élet minden viszonyaira tájékozó keresztény gondolkodáshoz segítenek, melyek utolsója a halálos ágyra is kiterjeszti üdvös és vigasztaló hatását. Érdekes történeti események is emelik azok befolyását.

Zsolozsmák, letenyék, különböző alkalmakra szolgáló imák, az egész keresztény hitét gyakorlását sz. Józsufre, mint világító példaképre vonatkoztatva, mintegy könnyűvé teszik e könyvecske vezérlete mellett, melyet méltán ajánlhatunk a hívek becses figyelmébe. A könyvecske 60 krért kötve kapható. Megérdemlené, hogy kissé tetszetősb formában kerülne közközre.

Sz. József.

V E G Y E S E K.

(Főmagasságú Simor János Bibornok Hg. Primás Ö Eminentidjának legujabb alapítványai.) Ö Emja százezreket költött már mindeddig is egyházmegyéjének katolikus iskoláira s a tanítók anyagi sorsának javítására. Százezer forintnyi nagy alapítványán kívül, melynek kamataiból nagyszámu tanító részesül segélyezésben s a szegény hitközségek támogattatnak részint új iskolák építése, részint régiek átalakításában, évenként még tetemes összegeket áldoz népiskolai célokra, majd a népiskolákat, majd ismét az egyházmegyei tanítóképezdéket részesítvén kisebb-nagyobb segélyezésben. Az apácák vezetése alatt álló nőiskolák pedig különös tárgyát képezik főpásztori gondoskodásának. Kilencz ilyen intézetet alapított már az egyházmegye területén s midőn ezeknek némelyikét, gondoskodván az épületekről, már előbb ellátta volt a szükséges alapítványokkal, hogy így jövőjük biztosítottván, az anyagi gondoktól menten annál nagyobb önfeláldozással szentelhessék életüket a női ifuság nevelésé-

nek, ugyanezt tette most a többi általa alapított intézetekkel is, melyeknek költségeit mindeddig évenként viselte. Ő Eminentája ugyanis legujabban a következő alapítványokat tette: a komáromi apácák iskolájának, melyet Ő Emja nagy költségen emelt s neki már előbb is 26,250 frtot adott alapítványképen, 10,200 frttal egészítette ki alapítványát. Érsekújváron szintén már előbb 22,000 frton vásárolván egy házat s azt egészen és czélszerűen átalakíttatván, az apácák eltartására pedig, egy háznak évente 800 frtot fölülmuló jövedelmét biztosítván, e jövedelmi alaphoz jelenleg 8,400 frttal járult. A balassagyarmati szürke nénék eltartásáról is gondoskodott. E háznak alapja annak idején Kopácsy hercegprimás által vettetett meg s volt is neki 7450 frtból álló alapítványa, de miután ezzel föntartása biztosítva nem volt, ez is biztosított jelenleg 23,100 frtnyi alapítványa által. A budapest-józsefvárosi intézet is kapott 28,200 frtból álló alapítványt; ezt is, mint tudjuk, Ő Emja több mint hatvan ezer forinton építtette és gazdagon fölszerelte. A lévai apáca-iskola általa letett 10,400 frtnyi alapítványát 14,400 frttal bővítette. A sigligsbergi szegény bányásznepről is nagylelkűen gondoskodott Ő Emja, a mennyiben a bányaigazgatósággal egyetértőleg egy az utóbbi által följánlott házat minden szükségessel fölszerelvén, a bányászok társasládájából följánlott évi 720-hoz, maga részéről 17,700 frtot csatolt alapítványképen. A Sigligsberggel szomszéd Selmeczbányát pedig egy kisededóvodával ajándékozta meg az által, hogy a fölszerelés költségeit magára vállalván, a kisededovónő számára 4,200 frtnyi alapítványt tett le. Az alapítványi levelek világosan kikötik, hogy nevezett intézetek csak addig maradnak az alapítványok élvezetében, míg katolikus jellegöket megőrzendik; máskép az egyházmegyének egyéb katolikus iskolai czéljaira fognak fordíttatni. Ezek Ő Emjának legujabb monumentalis alapítványai, melyeknek hosszu során ha végig tekintünk, örömtelt szívvel hálát rebegünk az isteni Gondviselésnek, hogy ily fő-

pásztort ültetett hazánk első egyházi méltóságára. Minél fontosabb a nőnevelés különösen a mai társadalomra nézve, annál nagyobb hálával tartozunk Ő Emjának kiemeríthetlen, nem szünő áldozataiért; hálánk szava vissza fog hangzani az egész katolikus hazában, sőt annak határain túl is, mert hiszen in quo gaudet unum membrum, congaudent omnia membra. Közös az öröm, közös levén az ügy, az anyaszentegyháznak érdekei, melyeknek hithű s buzgó honleányokat fognak nevelni a gondos apácza tanítónők. Isten bő áldását kívánjuk jótékonyágában kifogyhatatlan főpásztorunkra, ki már annyi jótéteményben részesíté hívő népét. Ezen nagy alapítványokhoz soroljuk még Ő Emjának utóbbi adományozásait. Az egyházmegyének szűkebb állásu segédlelkészei az elmúlt év második felére 5000 frtot kaptak; Esztergom város szegényei között 300 frtot osztatott szét; a különféle apácza intézetek karácsonyi ajándékul 400 frtot, a győri jótékony nőegylet 100, a pozsonyi 50 frtot kapott; a nagybárkányi templomépítéshez 350 frton telket vásárolt, úgyszintén a verebélyi iskolának 1600 frton telket vett, a balinkai templomépítésre 100 frtot adományozott; — a felső szöllősi és vajki plébánosok számára 12,250 frtnyi alapítványt tett le, melyből mindegyik évenként 300 frtot fog kapni. — Bakó községnek (Csesztve fiókegyháza) orgonára 50 frt.

(*Megjelent*) 1. A tíz parancsolat és századunk. Irta Karsch Lollion. I. kötet. Nagyvárad 1882. Nyolcz-rét 263 lap. Ára 1 frt 80. — Az Isten akaratát magyarázza általán s kimutatja, hogy az ember Istentől függ. Azután értelmezi a 3 első parancsolatot. A II. kötetre lehet előfizetni 2 frt 40 kr. s bérmentve küldetik október hóban. A tárgyalás igen érdekes, azért leköti az olvasó figyelmét; szép eszmékben bővelkedik, a legujabb észficzámokat is czáfolja szerző. Majd bemutatjuk. — 2. Gyertyaszentelés. A nép számára kiadta Szabó István erdélyi r. h. pap. Gyulafehérvárt 1881. Tizenhatodrét. 10 lap. — 3. Beavatási szertartás. A nép számára írta Szabó István.

Gyulafehérvár. Két lap. — 4. Kalauz Róma és Olaszország utazók számára. Kiadja Vizkeleti Imre. Pécs 1882. Nyolczadrét, I. II. füzet; egynek ára 50 kr. Majd ha több is megjelenik, szólunk róla. Egyelőre megjegyezzük, hogy a katolikusok soha sem imádták a képeket; a mi egyébíránt csak tollhiba lehet. — 5. Schematismus Cleri D. Nitriensis. Nitriae. Nyolcz. 79 lap. A hivek száma 290, 976. Plebánia 148, káplány 92, növ. papság 46. Az egész világi papság 245. — 6. Magyarország II. József korában. Irta Marczali Henrik. Kiadja az Akademia. I. kötet. Budapest 1882. Knoll Károly akad. könyvkereskedésében. Ára 3 forint. Ezen első kötetben azon állapotokat rajzolja, melyekben átvette a kormányt II. József; a másodikban tüzetesen foglalkozik a császárral. Számos új adat gyönyörködteti az olvasót. A történetírás tökélyeit foglalja magában. Az izraelita szerző tárgyilagos felfogása dicséretes. A II. kötetnél kimondjuk végítéletünket.

(*Német kath. irodalom.*) 1. Heinrich, Dogmatische Theologie című munkából megjelent a IV. kötet, hol a Szentháromságról szól. (Mainz, Kirchheim.) Az I. és II. kötet újra kiadattak. — 2. Weninger: Standes Predigten című harmadik kötetből megjelent a II. Abtheilung 453—932 lap. (Mainz, Kirchheim). Külön szól a házasfér-
fiakhoz, nőkhöz, ifjakhoz, leányokhoz. Minden állapotra van 36 conferentia. Ezen beszédeit legjobban dicsérik. — 3. Lehrbuch der Patrologie und Patristik. Von Dr. Joseph Nirchl. Prof. in Würzburg. Mainz 1881. Kirchheim. Nyolcz. 384 lap. I. kötet. Hátra van a második kötet. Nagy szorgalommal irt mű, melyet a második kötet megjelenése után bemutatunk. — 4. Dr. Paul Haffner: Grundlinien der Aufgabe der Philosophie. Mainz 1881. Kirchheim. Nyolcz. 328 lap. Első kötet. A bölcsélet feladatáról, történetéről, tanairól értekezik, azon irányzattal, hogy az az ember vallásos műveltségének alapul szolgáljon. — 5. Haffner: Grundlinien der Geschichte der Philosophie. Erste Abtheilung. Nyolcz 256 lap. Ugyanott.

A bölcsészet történetét rövid vázlatokban taglalja; s dicséretére legyen mondva, nem leli kedvét homályos kifejezésekben, mint a német bölcsészek nagyobb része.

— 6. Katholische Katechismen des XVI. Jahrhunderts in deutscher Sprache. Von Dr. Christoph Moufang, Domcapitular. Mainz, 1881. Kirchheim. Nyolcz. 626 lap. Tizennégy német kátét adott ki, s jegyzetekkel kíséri, kimutatván a katolikusok azon hitét, melyet a XVI. században vallottak, mikor Luther reformálni kezdett.

— 7. Dr. Franz Kaulen. Einleitung in die h. Schrift alten und neuen Testaments. Freiburg, 1881. Herdernél. (A második résznek első fele, 370 lap.) Ára 3 mark.

— 8. Die groszen Pflichten der christlichen Frau. Conferenzreden von Felix Doupanloup. (Ford. George-Kaufman Aurora.) Mainz, Kirchheim. Nyolcz. 308 lap. Az orleansi püspök minden beszéde jeles, eszmedús, eredeti.

— 9. Schütz Thomas-lexicon (Paderborn, Schöningh) című munkáját a német irodalmi lapok gyenge műnek, a célra nézve törpének mondják. Ahelyett, hogy osztályozná, magyarázná a sz. Tamás által használt műszavak értelmét, nyalábbal nyújtja Tamás szólamait, hol használja a szóban levő szavat. Nem azt vártuk, hiszen ez megvan munkáiban, hanem az értelem árnyalatait.

— 10. Requies S. Galli. Geschichtliche Beleuchtung der Kathedrale des h. Gallus. Díszmű, melyet Zardetti kanonok, püspökének papi jubileuma alkalmával írt. (Greith, 1881. máj. 29-én tartotta pappá szentöltetésének ötvenedik évfordulóját.) Einsiedeln. Benziger. Nyolcz. 200 lap. Számos műmelléklettel.

(*Francziaországban*) a köztársasági kormány a feszületek üldözésére adta ki a parancsot; az iskolából kidobják s a hol a templomon kívül találják, összetörik. A közkórházakban, midőn jön az orvos, elszedik a betegek kezéből a feszületet, hogy baj ne legyen. Egyes községekben csak úgy marad meg a feszület, mert a szülék fenyegetőznek, hogy ha eltávolítják a feszületet, kiveszik gyermekeiket. Annál több feszület vétetik a

szobák, termek dísze gyanánt; a keresztény családoznál most a kereszt a jelszó. Fava, Grenoble püspöke mondá: az istenölés bűne után alig van oly gonosz tett, mint gödörbe hányni a fészületeket. És így az ördög, habár ő plántálta az első keresztfát, el nem pusztíthatja a kereszteteket. Szajnamegye főnöke, ki első dobatta ki a fafészületeket, jan 1-én meghalt, ép mikor kapta a legion d'honneur érdemjelet. Polgárilag temettetett; pas de prière, kívánta végrendeletében. Hiszen az atheusok nem imádkoznak. -- A szerzetesnőket, midőn államvizsgára jönnek, ördögi szemtelenséggel így examinálják az állami tanárok: mi a serail? Milyen a Mahomed paradicsoma? Molière színdarabjairól; sőt akadt olyan, aki azt kívánta, hogy a tornászattól is tegyenek szemeláttára vizsgát. Bert (atheus cultusügyér) meghagyta, hogy a vallást csak úgy tanítsák a szülék kívánatára, mint a zongorát és csak a szünórákban. Most minden köztársasági lap arra izgat, hogy a Jézus Szíve templomát, melyre a francia nép 11 milliót adakozott, lefoglalja a kormány s kaszárnyává tegye. - A francia senatus ismét vesztett 25 jobboldali követet, már csak 95 en vannak, 207 ellen. Már most emberi eszközökben nem remélhetnek többé a fr. katolikusok, - 1827 ben csak ezer öngyilkos volt F. O.-ban, a mult évben 6500 gyilkolta meg magát. — A trappisták egy része Egyiptomba megy, a Nilus deltájában telepednek le, másik része Syriába készül. Az iskolatestvérek Jaffában nyitottak iskolát; a francia szerzeteseket lassankint mind száműzetésbe küldi a kormány a szabadság, egyenlőség s testvériség nevében. - A francia katolikusok vezeklő zarándoklatot szerveznek, mely Marseille-ből apr. 27-én indul. Első hely 550 frank, harmadik 250 frank. A nagy hajó neve Gvadeloupe. Az első helyen felvesznek 100 utast, a másodikra 150, a harmadikra nem egészen 300. A zarándoklat titkára lakik Páris, Rue François I. 8. szám alatt. De azon árban foglaltatik csupán az út és élelem Marseille-ből Kajfaig, onnét Jaffaig, s innét vissza Marseille-ig.

(*Oroszországban*) van 14 millió különféle eretnek, kik az egyháztól, a keleti szakadárságtól elváltak. Ezek közt vannak orosz quakerek, az amerikai angol (Shaking quakers) minták szerint képzett orosz rajongók. A felekezet hívei titkon gyűlnek össze egy bérelt szobába, mely teli van ugyan szent képekkel, de oltár nélkül. Férfiak és nők fehér ruhába öltöznek, és orosz énekeket mondanak, részint régi gyakorlatban lévőket, részint angol minták szerint készített s a felekezett eszmekörében mozgó énekeket. Előbb egyenkint, azután többen, végre mind körben forognak, hogy a Szentlélek megszállja, amikor jövendőlni kezdenek, kik pedig dúsabb ihletben részesülnek, beszélnek is, magyarázva a szentírást. Szervezőjük Tatarinov főhadnagy özvegye, született Buxhöfer, aki prot. vallásából görög szakadár lett, s pietistikus hajlamaiból ezen felekezetet alapította 1816-ban. Kezdetben csak a hőbb vallásosság egyik nemének tartották, de csakhamar kitűnt, hogy vallási őrvjögök. A kormány csak akkor kezdette üldözni, mikor Popow, egyik apostol durva fanatismusa napfényre került. Ezen úrnak három leánya volt, a legidősb 18 éves volt. Mind a hármat arra kényszerítette, hogy a Tatarinow szertartásokon résztvegyenek. A középső, immár 16 éves, határozottan vonakodott a keringő vallásgyakorlatokon megjeleni. Popow kérdést intézett Tatarinow jósnőnél, hogy makacs leányával mit tegyen? Az ihlett nő azt javasolta, hogy addig verje, míg nem tágít. A szerető apa elővette a kancsukát s körülbelől egy évig hetenkint kétszer-háromszor úgy korbácsolta vagy botozta, hogy vérzett bele, míg ő maga ég felé fordított szemekkel imádkozott. Minthogy a verés nem használt, éhezettette leányát, fűtetlen szobába zárta, ahol a vizsgáló bíróság dermedten találta is. Kiaszott csontváz lett az apai bánásmód által; pedig ezelőtt virágzó egészségnek örvendett. Az őrvjögő kegyetlenség napfényre kerülvén, Popow a kazáni kolostorba záratott, hol 1824-ben meghalt, Tatarinow pedig a tweri kolostorba záratott. Egy-

nehány folyamodvány kiszabadítása végett sikertelen maradt, mert hibáit elismerni s azokat elvetni nem akarta. Mindenáron vértanuja akart lenni örvöngő ötleteinek. Elvégre írásban megigérte, hogy a szakadár egyháznak híve lesz, mire Moszkvába térhetett, de ígérését nem teljesítette, mert ismét összekötetésbe lépett régi híveivel s új proselytákat keresett. Golvin kormányzó egész csajádjával híve lett: valahányszor Tatarinownétól levelet kapott, előbb keresztet vetett s úgy olvasta, mint a szentírást s állította, hogy a kik üldözik a felekezetet, azokat mind megszállta az ördög. A kormány kémeket és kontrakémeket rendelt a szekta ellen, de titokban vannak hívei most is, ámbár többféle név alatt lépnek fel, majd itt, majd amott. (Peter Goetze, ily című munkában; Galitzin und seine Zeit. Leipzig 1882. Duncker & Humbolt.)

(*A pápa és a pokol.*) A katolikus sajtó rámutatott azon ördögi gonoszságra és baromi vadságra, melylyel unita Italiának radikális és liberalis lapjai az utolsó Szenttéavatás alkalmával sértegették és pedig büntetlenül a katolikusok vallási érzületét és egyházuk bölcs fejlődését. Azt irták hogy XIII. Leo az új Szenttéavatás által isteníté a pizkot és rondaságot, hogy a pizkok lényege a pápaságnak s a Pápa hivatala rondaság, hogy XIII. Leonak oly vége lesz, milyen volt Sullának, hogy tetvek martaléka lesz. Tiberbe a döggel, Tiberbe vele! Az olasz kormány az ily fajta lapok egyikét sem büntette a Pápa ily alávaló bántalmazása miatt, daczára a garancia törvénynek, s az alkotmány 1. cikkének. Nem csoda ha a radikális sajtó a vallás gunyolásában, a szent Atya személyének aljas sértegetésében nem ismer határt; hisz hol megvan a büntetlenség biztos reménye, ott kész a gonoszság új merénye. A „Lega della democrazia“ karácsonyi számában ezeket iratja magának Ausztráliából: „Elmegy hát Pecci ur Rómából? Csak kényszerítsétek azt a vén békát elhagyni búvhelyét. Nagyon csalódtok, ha azt gondoljátok, hogy nem vagytok elég erősek meg-

adni a pápaságnak az utolsó kegyelemdöfést. A mely napon — mondják az itteni lapok — a vén Pecci elhagyja Rómát és a Vaticanat, azon napon a catholicismus egy összerágott bűzös hulla rémképe leszen csak, s a történelem előtt az olaszoknak azon érdeme leszen, hogy ezen erkölcstelen és infamis intézményt megsemmisítik. Meetingek olaszai, bátorság! Nemcsak nemzeti és hazafias tettet viztek véghez, hanem elúztök egy rákfenét az emberiség kebléről, s a civilizatio egy uj szakát nyitjátok meg. Kár hogy mi a földgömb másik felén nem emelhetjük fel szentségtörő karunkat a szörny ellen, hogy visszaűzzük a pokolba, melyből előjött“. Decz. 28-iki számában a nevezett lap kiáltja a Pápának: „Pecci ur, menjen csak, mint a „Post“ tanácsolja, számkivetésbe, egy kis mozgás nem fog önnek ártani“. Azután folytatja: „Jöjjön bár azután egész Európa soldatescajával vissza, granatokkal fogjuk fogadni, s milyen granatokkal! majd fogja tapasztalni“. Hasonló düh tör ki a többi liberalis lapokban. „Capitale“ decz. 21-én írja: „Pecci Pápa a néptömeg számára való uj bálványcsinálásban tölti kedvét“. Valóban nagy cynismussal beszél Petruccelli della Gattina a „Gazetta di Torino“ ujságban: „Ha a Pápa elutazik, az olaszok közönyösek fognak maradni s neki a „Szevillai borbély“ Basiliojával jó éjszakát fognak kívánni. A pápai párt canaille-ja tán elégedetlen lesz valamint a fogadósok is, kiknek már nem lesz alkalmuk a szent papucsot nyalni járó zarándokokat nyúzni; de az olaszok régi hagyomány szerint nem másképp üdvözlik a Pápát, mint a miként üdvözölték a zsidók a názarethi rabbit: Ave rabbi, s arczul verik. A pofon, melyet Sciarra Colonna adott VIII. Bonifácznak, még nincs száműzve történelmünkéből“. Ezután Petrucelli azzal fenyegetődzik, hogy a radicalisok és republicanusok könnyen fognak találni Trastevere és Esquilin communistái között Passanantékat, kik mindig készek a mult századok vérfürdőit insceenirozni a papok és a Vatican proselytái ellen; hogy az olaszok krónikáikból jól ismerik az ide-

genek elleni vecseryéket — és a katolikusok nem olaszok. A Riforma még a Pápát is halállal fenyegeti, így irván: A pápának tudnia kell, hogy Rómában egy pap sem maradna életben s kő kövön nem hagyatnék, ha sikerülne neki Európát Olaszország ellen mozgósítani. A legkisebb interventio, a pápaság eltörlésére kényszeríthetné Olaszországot. Jellemző, hogy az olasz szabadkőművesek 1882-re a világ minden ritusú páholyait meghívják egyetemes szabadkőművesi congressusra! A páholyokból ered minden baja az egyháznak és a jelen társadalomnak, ott van a forrása azon tengernyi szenvedéseknek, melyekbe a gonoszság meríté Krisztus Jézus földi helytartóját.

(Péterfillér.) A kulturharczok folytán nagy mértékben megapadt a pápának nyújtott segélyadás. Így például a trieri megye évenként 70—80 ezer frankot küldött, most alig tíz ezeret. Hasonlag van a dolog Belgium és F. O.-ban. Anglia, Olaszország, Amerika inkább elfogadják, semhogy adnának valamit. Ennélfogva ne vonjuk el magunktól az áldást, mely az adakozóknak biztosított az Üdvözítő által. Mert ha jutalmazza a koldusnak adott alamizsnát, annál nagyobb mértékben önti áldását azokra, kik istenileg alapított egyházának földi támaszait erősítik. Mert ő Szentségének most is 9 millio frankra van szüksége. Minden bibornok 8 ezer forintot kap. A nunciaturák igen sokat emésztenek. 20 olasz püspököt éllemez, kiknek az olasz kormány semmit sem ad. Régi hivatalnokait, katonáit némi nyugpénzben részesíti. És az a sok olaszországi szerzetes, kik most mind kolduló szerzetek lőnek, úgy ostromolják a pápát kéréseikkel, hogy sok péterfillér, éhenhalók kezébe jut. Szokta az Ur Isten néha rendkívüli adományokkal pótolni a hiányt. Például, egy vasutigazgató egyszerre 100 ezer frankot adott; egy amerikai vállalkozó egy milliót, de az ilyen rendkívüli dolgok nem lévén gyakoriak, a kath. hívek első sorban saját papjaik eltartásával levén igénybe véve, vajmi sokszor zavar

támad a pápai pénztárban. Tehát kinek Isten vagyont adott, s óhajtja hogy az halála után is kamatozzék, hogy a lehető legnagyobb fructificatiót elérje, adjon belőle a pápának; az így elhelyezett összeget nem bántja sem az állami tönk, sem a zsidó el nem viszi.

(*Apró hírek.*) A p[en]sylvániai legfőbb törvényszék egy papot, aki püspöke ellen (Scranton megye) kárpót-lási pert indított, végleg elutasított, azon indokolással, hogy egyházi ügyek csupán egyházilag intézendők el. Kiléphet az egyházból, de az egyházi ítéletet világi törvényszékhez fellebbezni nem lehet. — A Prot. e. és i. lap (2. szám 8. lap) még most sem tudja, hogy a katolikusok nem imádják a szenteket. — Sz. Labre-ről mondja: „ez a bolond decz. 8-án szentté avattatott.“ — K. U. tanította: „aki pedig mondja atyafiának bolond, méltó a gehenna tüzére.“ (Máté V. 22.) — Azután felszólítja a katolikusokat, hogy hagyják el azt a vallást, mely ilyen örülteket részeltet canonisatióban. — Ugyan merjék egyszer kimondani, hogy mit hisznek, mert addig hiában „gondolkozunk“ a tudományról, világosságról, amit nyújtani akarnak. — Santander püspöke három spanyol lap szerkesztőjét kiigtatta az egyházból. Erre az egyik, a „Diario“ rögtön megszűnt; a „Montana“ szerkesztőjének azt üzente háziura, hogy 3 nap alatt takarodjék ki házából, mert különben kidobhatja, a harmadik (Voz) előfizetőinek kilencztized része elhagyta, — haldoklik. — Japánban ahogy kiadatott a szabadság, sok szakadár hittérítő vonult be és katolikusoknak nevezik magokat. — Európában, melynek 242.000.000 lakosa van, jelenleg 3108 százéves ember él. Ezen Matuzsálemek között 1864 nő és 1244 férfi van, az erős nem tehát jelentékeny kisebbségben van.

Szerkeszti: Z Á D O R I J Á N O S.

Előfizetési díj egész évre 6 frt. oszt. ért.

AZ UTOLSÓ KERESZTES-VEZÉR.

A lovagias középkor számtalan példáját szolgáltatja a regényes vállalatoknak. Ezeknek koronája és betetőző dicsősége a kereszties hadak voltak, nemzedékeken át a középkornak legeszményibb történeti eseménye. A mi anyagiasabb korunk alig képes teljesen felfogni és megérteni a lehetetleneknek látszó nagy eredmények azon célba vevését, mely századokon át a legnagyobb szellemeket lelkesítette ezen — mint némely történetirók monlják — ábrándos őrjöngésre, de a mely őrjöngés, magok megvallják, nemes és dicső volt, mély rendszerrel, eszményi céllal, nagy eredményekkel. Nem akarunk mi itt ezekről beszélni, sem befolyásukról az akkori keresztény társadalomra, csak azt jegyezzük itt meg, hogy ma nap nincs már történetiró, e névre méltó, ki el nem ismerné, hogy oly mozgalom, mely hosszú időszakon át a legtöbb keresztény népnek szívét lelkesedésre ragadta, mely varázsával elbűvölte a kor legelső hőseit, legtehetségesebb államférfait, legönzetlenebb szentjeit s legnagyobb királyait, hogy e mozgalom legsajátabb, legszükségesebb, legszebb és legnemesebb folyománya volt idejének. Bármi visszaélésekkel jártak e hadjáratok, tekintve nemzetgazdasági, szelleméleti és társadalmi eredményeiket, tekintve azt, mi lett volna a tulpezsgő ifju erőkbén forrongó Európából, ha e hadjáratok nem létesültek volna, két-

ségbe sem jöhet, hogy azok nagy jótéteményei voltak az akkori időknek.

Ha valakinek jellemét és életét tanulmányozni akarjuk, vigyázzuk meg, ha lehetséges, eszményeit. El kell lesnünk természetének romantikáját s megvigyázni lépéseit, melyeket a köznapi közönséges élet utjain kívül tesz. Ha megtudjuk, miről szokott álmodozni vagy ábrándozni, reményünk lehet, megismerni őt. Épp így van az egész emberiség történetében. A keresztés hadak, épp úgy mint valamivel előbb a szent Graal, a kereszténység életének költészete voltak a 12. és 13-ik században. Azok mentették meg az életet az elposhadástól és az elő-középkori barbarismusba való visszaeséstől; azok vegyítettek e századok ambícióiba és vizályaiba megnevesítő cseppeket a legeszményibb enthusiasmusból; azok adtak e századok imaginatiójának oly nemes irányt és czélt, mely megmentette őket a nemtelen porbahullástól, ideálisabb foglalkozás hiányában. Az életnek vagy a korszakoknak ezen költészete az, mely megszentelő sava az emberiségnek. De nem azon költészet, melyet a költők később versekben megírnak, hanem azon költészet, melyet a népek tettekben megélnék. A költészetet előbb megélni kell, azután lehet csak megírni s a valódi dicsőség az elsőé, mert egész népet illet, míg a leíró költőé csak néhány keveseké. A költő maga rendszeren nem más mint emlékfelújító. A költő mint nagy és heroikus vállalatokkal teljes kornak utószülött gyermeke lép föl, s midőn muzsája megszólal, az illető nép politikai életében már rendszeren hanyatlás vagy legalább szünet állott be s maga a muzsa megszólalása jele, hogy a heroikus korszak bevégeződött. Augustus császár fölkiáltása ismeretes: Varus, add vissza legióimat! Julius Caesar diadalmenetben vitte volna Arminiust Rómába. Shakespeare korszakot alkot a drámában, de ha nem éltek volna

Erzsébet alatt és előtt Cortez, Pizarro, Drake, Cavendish, Forbisher, Grenville és Raleigh, Shakespeare sem létezett volna, s midőn föllépett, az angol politikai élet is hanyatlani kezdett. Tehát azon költészet az életnek sava az emberiségnek, melyet a népek magok tettekben élnek meg s a 12. 13-ik század e költészete a ker. hadak voltak.

Magok e ker. háborúk sz. Lajos király e végső sóhajával végződtek: Óh Jeruzsálem! óh Jeruzsálem! S a nemes nagy lelkesedésnek, melylyel megkezdettek, meg nem felelőleg végződtek. Azonban, habár befejeztettek anyagilag, az őket létrehozó szellem tovább élt. A nemzedékek szenvedélyesen, nemesen, dicsően és hosszú időn át vértettek és küzdöttek szép tervök, Jeruzsálem helyreállításának létesítésében, és a küzdelemben végre belefáradtak; de a remény, mely a mozgalmat előidézte, nem halt meg, mert az a középkori vallási élet oly magasrendű érdekét illette, melyet mi nem is vagyunk képesek teljesen méltatni, mert sokan nemcsak a jeruzsálemi királyság helyreállítását várták, hanem az „Uj-Jeruzsálem“-nek, Krisztus szeretet- és békeországának fölállítását. A remény, hogy a jeruzsálemi királyság helyre fog állittatni, meghalt, de a remény életben maradt, hogy azon remény új életre fog támadni. Egyetlen kor sem tud elélni a Visszanyert Paradicsomnak — egy vagy más alakban — visiója nélkül, s a mult századvég őrvjögő népvezéreiben épp úgy élt az, mint a szent sír felszabadításáért vérző milliókban. S midőn a visió megszűnt kelet felé, a ker. hadak lelkesedésének kimerültével, újra föléledt nyugat felé; midőn az emberek kizárattak az utból, mely kelet felé vezetett, sóhajtozva nyugat felé kezdtek tekinteni „a sötétség tengerén“ át, melynek európai partjain a legelső népek laktak, vállalkozók, műveltek, előhaladtak.

A ker. hadakról szóló ez általános megjegyzéseink

látszólag kevés összefüggésben állanak azon férfunak cselekedeteivel, a kinek megkezdett szenttéavattatási processusával s annak sajnos akadályaival néhány év előtt e folyóiratban foglalkoztunk — Columbuséval. De az emberiségnek nagy vállalatai a történetben sokszor alig gyanított módon függnék össze. Így Columbus is szívben és szándékban mint keresztés élt és halt meg, s ő zárja be voltakép e nagy vállalat korszakát. Sz. Lajos szívében a ker. hadak eszménye nem élt tisztább és nemesebb szenvedélyvel, mint Columbuséban. Azért szándékunk e sorokban néhány rövid szóval azon kapcsolatot rajzolni, mely a 12-ik századbéli Európa eszményi nagy vállalatait a 16-ik századbéli Európa nagy fölfödözéseivel összeköti.

Columbus Kristóf az utolsó keresztés-vezér volt. Ő nemeslelkű idealista, de egyszersmind korának legkiválóbbja volt azok közt, kiket a tettek embe-reinek szoktunk nevezni, pionnier-ja azon bátor csoportnak, melynek fölfedezés volt szent ker. hada, s mely az „Uj-Jeruzsálem“-et nem kelet, hanem nyugat felé kereste, a sötétség tengerén át. Columb képezi a kapcsot a középkori Európa szent-sír-harczai s az angol Erzsébet-kor azon fölfödözö vállalatai közt, melyek az akkori idők imaginációjának más irányt adtak, s az emberiség kereskedelmi érdekeinek és politikájának új szinteret. Az ő életének azon vonását, hogy valójában keresztés vezér volt, mely tulajdonsága a nyugati fölfedezések iránti türelmes enthusiasmusának tüzét táplálta benne, jellemének és életének méltatásában kevéssé figyelte meg a történetírás. Távol tőle, hogy azon újabb kornak lett volna férfja mint portugalli hajós Henrik, kinek iskolája teljesen a fölfedezések gyakorlati művébe s az ezek által megváltoztatott jövőbe volt elmerülve, Columb oly ember volt, ki szellemét elmúlt nemzedékek heroikus hagyományaival táplálta. Ő valójá-

nak gyökereit mélyebben mint korának bármely más nevezetes férfia, verte azon korba, mely végéhez volt közel, s ugyanily minőségében Isten eszközének hitte magát egy egészen új kor megnyitásában az emberiség történetében. És ez mindig így van. Azon férfiak, kik új korokat nyitnak meg, rendesen legerősebb kapcsolatai a múltnak és jövőnek. Azok, kik a haladásnak nagy lépéseit jelölik a történetben, hordozói egyszersmind fajunk története szakadatlan continuitásának. Így történt ez Columbbal is. Életének legdrágább reménye volt, *a nyugaton fölfödözendő országokban az Ur nevét terjeszteni s azok jóvédelmeiből egy nagy, végleges és diadalmas keresztes hadat vezetni, s e körülményből az Erzsébet-kor nagy fölfödöző vállaltai keletkeztek.* Columb e ker. hadat úgy fogta fel, mint a melyből a legnagyobb áldások harmatozandnak az emberiségre, egész tervének háttere mindig a Béke Fejedelmének királysága, azon eszme, mely a keresztyén történet egész nagy drámájában, a legviharosabb és legvérengzőbb korszakokban is mindig az emberek szemei előtt lebegett. És Columbnak ily minőségű telfogása, távol tőle hogy egy nagy jellemnek nemes gyöngesége lett volna, vagy egy igen praktikus embernek extravagantiája, valójában egész lelkesedésének főrugója volt, mely főntartotta erélyét és kitartását s egyedül magyarázza makacs szívósságát kitűzött föltételeiben, nemes szerénysége s szívének egyszerűsége mellett. Mi nevezhetünk az ő telfogása fölött, de jobb volna, ha sírnánk saját manapi telfogásaink fölött. Nagy vallási remény táplálta az elhatározás tűzét Columb szívében, s ily természetű remény azon fuvalom, mely izzó fehérséggig szítja az életerő tűzét a legnemesebb s legüdvösebb hatású férfiakban a történetben. Nagyon szükséges, hogy a történetíróknak legyen szemök, érzékök a nagy emberek és nagy korok ily minőségei iránt. Ez teszi Carlyle-t oly nagy mesterré a történetírásban.

Egy levelében Ferdinand- és Izabellához 1501-ben Columb az ő korai vonzalmát a tengerhez s szenvedélyét a földrajzi tanulmányok iránt egyenest az Istenségnek tulajdonítja, mely így előkészítette őt az általa betöltendő hivatásra. Valjon tévedett-e a nagy ember, midőn Isten kiválasztott eszközének tekintette magát? Valjon a nagy gondolatok, melyektől a nemzetek és korok sorsai függnék, honnan jönnek az emberek elhatározásaiba? Honnan jött Mózesnek a fölhívás Canaánba? Honnan Sz. Pálnak Macedóniába? Honnan Columbusnak az új világba? A gondolat maga egy dolog; a hit, mely azt mint valóságot megragadja, s láthatólag a lélek szeme elé helyezi, egy másik dolog, de ez utóbbi magasabbrendű. Egy a vizeken túli világnak pusztá ismerete száz különböző forrásból jöhetett Columbusba, lelke összegyűjtötte magába a conjecturák azon szétszórt sugarait, melyek egy a vizeken túli szárazföldről gyermeksege óta keresztezték egymást elméjében. De mi tette azokat fontosabbakká előtte, mint ezer más ember előtt, kik szintén ismerték azokat? Honnan azon érzettől való áthatottság, hogy e földadat megoldása neki jutott, még élete áldozatának árán is? Honnan a hit, mely föntartotta és hordozta őt veszélyes vállalatában, azon magasztos hit, hogy Isten akarata, miszerint ő tegye meg a fölfödözést, s hogy az Isten dicsőségére fog szolgálni? El kell olvasnunk a zsidókhoz írt levél 11-ik fejezetét, hogy felelhessünk. Columbus egyike volt az illető dicső hősöknek. A hivatottság érzése szellemi dolog volt Columbusban, s ez az ő *gondolatának* egy a vizeken túli világ létezéséről ugyanaz volt, a mi általán a szellem a testnek, melyet lelkesít és inspirál; s el kell hinnünk, hogy Columb oly igazán hivatott át a vizeken Istentől, mint Ábrahám hivatott át a folyón, vagy tarsusi Saul hivatott át a Troas és Neapolis közti tengerszoroson, hogy ott európai egyházat alapítson. Nézzük

csak az időt, melyben Columb fölfödözéseire indult, hogy a gondviselés szerűségét észrevegyük.

A 13-ik század látta végét a ker. hadaknak s Európa új és magasabb fejlődés időszakába lépett. A 13-ik század volt nyugati Európában a fészlő nemzetiségnek, a megszülemlő művészetnek és nemzeti irodalmaknak nagy százada. A modern világnak ez volt erőteljes gyermekkora. A nemzeti monarchiák ekkor kezdték határozottan eltüntetni a zavarokat és bajokat, melyeket az elfajzott feudalismus előidézett s midőn a 14-ik század megnyílt, a francia és angol monarchiák már szilárdan állottak s a népek mindkettőben, bár különböző módokon és körülmények között, érezni kezdték jogaikat a közügyekben való lényeges részvételöket illetöleg; a nemzeti irodalmak pedig, melyek a tudósok gondolatait közkinccsé tevék, szép reményekre jogosítólag hajtották bimbóikat és rügyeiket mindenütt. A 15-ik század már a nemzeti irodalmak teljes kifejlésének s a királyi hatalmak teljes megszilárdulásának volt tanuja; e században a király mindinkább képviselője lett a nemzetnek s kormánya oly dolgokra kezdett képes lenni, mely dolgok egyszerűen lehetetlenségek voltak két századdal előbb. A nemzetek is megszilárdulva képesek lettek megkisérleni nagy vállalatokat és ha így nagy népek szándékában feküdt, távoli és nagy expeditiókat kezdeni, ott voltak a királyi udvarok és kormányok körül azon szervezett testületek, melyek a vezetést és felelősséget magokra vállalhatták.

Mért fektetünk súlyt e dolgok elmondására? Mert igen nagy befolyással voltak oly vállalatra, mint Columbusé. Medina-Celi herczeg egyszerűen visszautasította Columbus vállalatával, azon reflexio következtében, hogy, ha a vállalat sikerül, „az oly fölfedezéseket vonhatna maga után, oly kiterjedésűeket és fontosakat, hogy csak királyi hatalom vehetné azokat kezébe“. És a herczegnek igaza

volt. Soha Columbus előtt ily fölfödözés valamire való és tartós gyümölcsöket nem hozhatott volna. Szükséges volt, hogy egy egész nemzet, szilárd és megállapodott kormánylyal, legyen abban érdekelve s vegye magára annak egész ügyét. Soha a 15-ik század előtt nem volt Európában nemzeti kormány, biztos alaku s határozott politikájú, mely kezébe vehetett volna ily ügyet, mint egy új világ fölfödözése. És éppen ez a gondviselészerű a dologban, hogy éppen azon időben, midőn a nyugati nemzetek és kormányaik eléggé megszilárdultak arra nézve, hogy nagyobb mértékű cselekvési folytonosság lett nekik lehetséges, midőn megvoltak biztos országhatáraik, midőn megsaporodtak számban, midőn terjedő jólét, gazdagság s értelmi erő nagyobbzásu cselekvésre sarkalta őket: hogy az Isten épp akkor helyezte Columb szívébe a szándékot, átkelni azon vizeken, melyek rémeitől eddig mindenki visszaborzadt, s európai népeknek ott új világot nyitni. Ily *történeti* dolgok bizonyítják a magasabb hivatást Columbusban; ilyenek bizonyítják, hogy sz. Pál nem hitte bizonyosabbnak, miszerint az Úr őt a pogányok megtérítésére hívta, mint Columbus, hogy adjon egy új világot az emberiségnek. Ez magyarázza végtelen türelmét és kitartását iszonyu akadályok s keserű csalódások között, e benső tűz fejt meg, hogy nem mondott le tervéről, bár lelke forrongásától harmincz éves kora előtt feje teljesen megöszült.

Birtak-e a régiek tudomással Amerika létéről? E kérdés épp oly érdekes magában, a tudomány szempontjából, a mily fontos Columbus és vállalata megítélésére.

Már *Aelában* találunk egy helyet (Var. Hist. III. 18.) mely Theopompus egy töredékét tartotta fönn, hol említés tételik egy beszélgetésről Silenus és Midas közt, a melyben az előbbi azt mondja, hogy Európa, Ázsia és Afrika tenger által vannak körül-

véve, de hogy ez ismert világon túl egy sziget van, nagy kiterjedésű. De a többi, a mit mond, oly határozatlan és képzeleti, hogy semmit kivenni belőle nem lehet. Többet mond már *Plato* ismeretes helye. Egy saisi pap állítólag értesítette Solont, hogy régi időkben egy sziget létezett, Atlantis, a herculesi oszlopokon túl, de nem igen messze, nagyobb, mint Ázsia és Afrika együtt, de földrengés folytán elmerült, oly nagy mennyiségű iszapot hagyván vissza az oceánon, hogy az illető hely azóta hajóknak megközelíthetetlen. Sokat nem, de valamit mégis mond e hely. Az illető vidéken vannak szigetcsoportok, vulcanikus processusok határozott nyomaival, nyugat felé pedig óriási, Európa kiterjedésével biró homokzátonyok tengeri növényekkel. — Az augustusi korban a messze nyugaton létező szárazföld hitének határozottabb nyomaira akadunk. Ott van *Strabo* ismeretes helye, hol ő kifogásolván Eratosthenes azon állítását, miszerint ha az atlanti tenger nagy kiterjedése nem volna, India könnyen elérhető volna tengeren Iberiából — azt mondja, hogy ott két sőt több lakható földrész létezhetik a mérsékelt égöv alatt, azon szélességi kör közelében, mely Athenen és az atlanti tengeren át vonatik. *Seneca* azt állítja, hogy kedvező széllel néhány napi tengeri ut választja el Indiát Spanyolországtól s „Medeaban (II. 375) prófétává lesz, midőn mondja: „Venient annis saecula seris, quibus oceanus vincula rerum laxet, et ingens pateat tellus, Tethysque novos detegat orbes, nec sit terris ultima Thule“. — A keresztény korban már bizonyos dolog, hogy 1000 körül a normannok ismerték Grönlandot és lehajóztak New-York szélességeig, sőt talán a mexikói vidékekig, mert mexikói legendák világoshaju, isteni idegenekről beszélnek. De e skandináv kalózok semmi tartós fölfödözést nem létesítettek, éppen mert kalózok voltak. Nem volt hatalmas, megszilárdult nemzetök, mely támogatta

volna, s mivel a vállalatnak nem volt európai gyökere, Columb idejében már csak gyöngé hagyomány volt, mely Columb fölfödőzi érdeméből és dicsőségéből semmit le nem von. — A 11-iktől a 14-ik századig történt fölfödő utazások s azok leírásai, az almagrurinoké, Madoc herczegé, a faroei halászoké, Antonio Zenoé, a corterealoké sat. valamint kelet felé Marco Polo és Mandeville-é, többé kevésbé meseszerűek és megbizhatatlanok. A biztos történelmi alapuak, melyek végre Columbéhoz vezettek, a 15-ik században Portugalliából indultak ki. Az első babér e téren hajós Henriké. Madeira és a Cap Verde i szigetek föltedezése s a Cap Bojadortól Sierra Leone-ig való kémlelő ut Afrika partjain lefelé az ő dicsősége. Halála után (1463), Diaz Bertalan megkerülte a Jó-reménység fokát, s megnyitotta az utat Indiába. Ez eredmény nem föltűnő, mert a kis Portugallia ekkor szilárd, hatalmas és virágzó királyság volt. Ugyane jövő előtt állott Spanyolország, mely a mórok elleni küzdelmét és saját egyesítését befejezván, Európának egyik leghatalmasabb királysága s legfényesebb udvara lett s Columb vállalatának így megteremtette a legelső szükséges föltételt.

A 15-ik század e vállalkozó hatalmas mozgalmi közt született Columbus, 1435 körül; az évet illetőleg Irving, Helps és Major, e kérdésben legnagyobb tekintélyek, nem tudnak megegyezni. Nem szándékunk itt a nagy férfiú ismeretes életrajzát adni, csak egyéniségének eddig nem igen méltatott oldalát, mély vallási meggyőződését akarjuk itt röviden megvilágítani, vállalatának általa tekintett célját: az Úr nevének terjesztését s egy nagy ker. had vezetését; vállalatának azon általa történt fölfogását, hogy azt isteni hívásnak tekintette; mindezeket *Majornak* „*Select Letters of Columbus*“ cz. mesteri új munkája nyomán, melyből látjuk, hogy e nagy férfiú életkérdése

Angliában is hatalmasan foglalkoztatja a szellemeket,*)

Mindenekelőtt bizonyos dolog, hogy a nagy fölfödözés egyrészt a legtáradtságosabb, legveszedelmesebb, legkitartóbb, emberek által valaha véghezvitt munkának volt gyümölcse, másrészt Columb azon rendületlen hitének, hogy az Úr hívta meg őt e munkára. Miután a páviai egyetemen megvetette alapját tudományos készültségének, rövid idő alatt majd Angolországban, majd Izlandon, majd messze lenn az afrikai parton, majd egy Madeira-szigeten találjuk őt; minden helyet megvizsgált, minden adatot összegyűjtött, mindenbe beletekintett, a mi anyagot és alakot nyújthatott nagy eszméjének, mely lelkében égett. Minden térképet, minden könyvet tanulmányozott, melyet saját kora vagy régibb idők földleirói, utazói, fölfödözői magok után hagytak, s levelezést folytatott mindazokkal, kik segíthették azon műben, melynek végrehajtására Isten által meghivatva hitte magát. Elég mesét, ellenmondást, képtelenséget, babonát, tudatlanságot találhatott a régibb iratokban, mi zavarba hozhatta volna őt; s mégis az ismeretlen utra oly methodussal, az eredmények oly biztos előrelátásával, oly tervszerűséggel lépett, mely bámulatunkat vonja magára. Ezt azon körülmény magyarázza, hogy lelkét az Úr igéjének folytonos tanulmányozása által erősítette. Kevés ember volt azon időben oly otthonos a bibliában, mint Columbus. Midőn a salamancai tudós-gyűlésen a theologusok az írás egyes helyeivel akarták megczáfolni s a Genesis, a zsoltárok, a próféták hoztattak föl fegyverekül ellene, ő viszonzásul ugyanazon sz. írás egyes helyeit hozta föl, melyekkel lelkét táplálta, saját rendszere mellett, a messze jövőnek ragyogó prófétái visióit, melyekből a végrehajtásra reábizott isteni

*) A „Nineteenth Century“-ből, Rev. Baldwin Brown után.

tervet kimutatta. De a sz. iratok mellett végtelen fáradsággal és kitartással művelte magát tudományaiban. S ez mutatja az utat, melyen a genius diadalai felé közeledik. Nem otthon való álmodozás, hanem kemény, szigorú, veszedelmes munka és fáradozás hozta öntudatra Columbusban nagy hivatását. S nagy embereknél ez mindig így van. Brillians eredmények mögött mindig türelem és verejték honol. Ily férfiak győzelmes geniusa nem vakító villám, mögötte támogató hatalom nélkül, hanem vezérlő fény, melynek tüzelőfáját a tudomány szolgáltatja, s melynek tüzet az Istenbe vetett hitnek s a fáradhatatlan munkának szellője szítogatja. A véletlen, a szerencsés eset még semmi tartóssat nem létesített.

Három dolog volt társulva Columbus lelkében: egy új világ fölfödözése, az Úr nevének ottani terjesztése s Jeruzsálem fölszabadítása, s e társulás onnan magyarázható, mert e dolgok a legerősebb gyökerekkel bírtak a kereszténység egész addigi nemes, dicső, vallási múltjában. Columbus, bármennyire volt egy újabb kornak megnyitója, a szó legszorosabb értelmében középkori ember volt, egész lelkületével. Daczára Enriquez Beatrixhoz való eddig föl nem derített viszonyának, mely szenttéavattatásának ugylátszik legerősebb akadálya, nemcsak hogy teljesen középkori világnézlete volt, hanem valóságos szent életet élt, mint ezt néhány év előtti cikkeinkben e folyóiratban kimutattuk. Mai felfogás megpanaszolhatja, hogy gyakorlati nagy célját, egy új világ fölfödözését, az említettük transcedentalis dolgokkal kötötte össze, de az bizonyos, hogy az ő középkori szemében világi vállalatának e dolgok adták meg azon megszentelést, mely hasonló lelkületű embereknél lényegi, s mely nélkül neki is alig lett volna bátorsága, az egész vállalatot megmerni. Továbbá, Columb, egész művében talán legtöbbet nyomott előtte az Úr országának kiterjesztése, de nemcsak

az új világban, hanem általában a Béke Fejedelme országának, kit annyiszor említ irataiban, létesülése a földön, azon eszményi alakban, mely e szomorú szenvedő világnak visszaadja a becsületesség, a szeretet, a béke összes áldásait. A bűn kiirtva gyökereitől; az önzés kizárva az emberi szívből; a zsarnokság, igaztalanság, kegyetlenség száműzve a világból; a társadalom szervezve mint egy nagy keresztény testvéresülés, az egyenlenség, könyök és fájdalom megszüntetve, szövetkezés szeretetben ember és ember, ház és ház, nemzet és nemzet közt; mindez betetézve az ég minden áldásával, mindavval, a mit bölcsék emberi haladásról valaha előre mondtak vagy költők megénekeltek, vagy próféták előre megjósoltak: ez volt azon eszmény, melylyel Columb lelkét táplálta s melylyel erősítette magát a legnagyobb világi vállalatok egyikére, melyek valaha nemünk történetében végrehajtottak. — Szegény álmodozó! mondja itt a mi korunk, ha ugyan nem rosszabbat. Jól van, de ha ez álmodozás volt, akkor átmentek azon nemünknek legszellemesebb képviselői. Mindnyájan a legnagyobb gondolkozók Pythagoras és Platótól Comte-ig királyi értelmi erejüket ilyenmű álom mimódon lehető létesítésében gyakorolták és használták el, a létezők reconstitúciója valamely schemájának építésében; regenerálni az embert egy regenerált világban! Álom, álom! igen, az, és pedig haszontalan álom, ha az emberi gondolat annak egyedüli szülője, de nem az, ha, mint ezt nemünk legerősebb szellemi munkásai, legmélyebb gondolkozói minden időben hitték, van Valaki, kinek van hatalma az álmokat teljesíteni!

Columb tervének ezen szélesalapú kiterjedése, magas eszményisége és királyi volta igen sokat magyaráz az ő élettörténetében, mi eddig nem volt teljesen érthető. Magyarázza mindenekelőtt az ő kitűzött föltételeinek szigorú fejedelmi voltát és azok-

hoz való szívós ragaszkodását. Columb tudta hogy királyi vállalatához királyi jövedelmek szükségesek. Nézzük csak.

Azon mértékben, a melyben bámulnunk kell a Columb által isteni hivatásáról táplált öntudatot, mely őt nagy vállalatára erősítette, azon mértékben nem értjük első tekintetre azon föltételeket, melyeket Columb a maga és családja részére Ferdinand- és Izabellának kitűzött, mint expediúójának sine-quantum-jait; föltételeket, melyekből nem akart engedni, bár azok ismételve megbuktatással fenyegették vállalatát, azonnal annak kezdetén s melyek annyira megkeserítették életét. E föltételek, melyekhez annyira ragaszkodott, mindenki előtt tulhajtottaknak, extravagansoknak tünnek föl, a kik csak hallották; de ő nem akart módosítást elfogadni. Fejedelmi méltóságokat és fejedelmi jövedelmeket kötött ki magának, ő, a különhen legegyszerűbb, legigénytelenebb, legszerényebb ember, nehéz fáradságos munkához szokva, ki majdnem elhanyagolta saját és családja, környezete ügyeit! Ezen, végre elfogadott föltételek ezek voltak: 1, Hogy Columbus maga birja életfogytig, s halála után örökösei és utódai birják mindvégig az admiralitási méltóságot és hivatalt minden általa fölfödözendő országok fölött, mindazon szabadalmakkal, privilegiumokkal, jogokkal, melyeket Castilia admirálja élvezett saját kerületében; 2. Hogy ő legyen az említett földeknek alkirálya és főkormányzója, azon privilegiummal, minden sziget és provincia kormányzóságára három jelöltet föllállítani, kikből egyet az uralkodók fognak kiválasztani; 3. Hogy ő följogosítva legyen maga számára visszatartani egy tizedrészt az ezen admiralitásban található gyöngyökből, drágakövekből, aranyból, ezüsből, fűszerekből, sat.; 4. Hogy ő vagy helytartója legyen egyedüli bíró minden ügyben és pörben, mely az ezen országok és Spanyolország közti

kereskedelmi érintkezésből támadhatna; 5. Hogy a fölfödözésre indulandó hajók felszerelésének költségeiből ő viselhessen egy nyolczadrészt, de a haszonból nyერjen ugyanannyit.

Ezek voltak azon föltételek, melyekről a spanyol uralkodók hallani sem akartak. Mérsékeltebb, habár még mindig elég liberális föltételeket terjesztettek elő, de Columb egyszerűen visszavetette azokat. A mily kifáradt és beteg volt testileg-lelkileg hosszú évek tanulmányai és fáradozásai és gyümölcstelen sürgetései következtében, egyszerűen elhagyta a spanyol udvart és avval minden reményét, nagy vállalata teljesülését illetőleg. Nem volt még messze, midőn Izabella utána küldött és föltételei elfogadását ígérte. Ekkor Columbus ismét visszatért. Nem látszik hihetetlennek első tekintetre, hogy egy ember, ki egy nagy munka végrehajtására Isten által hiszi magát hivatva, visszautasítja azt megkísérteni, kivéve oly föltételek alatt, melyeket mindenki extravagansoknak talál? Az ember azt hinné, hogy oly lelkületű embernek mint ő volt, ez lett volna beszédje: „Létesüljön a dolog, történjék azután velem és javaimmal akármi. Csak hadd érjem el a nyugati continens partjait s nyissam meg az utat másoknak, bármi módon, bármely áldozatok árán, és ha meghalok is, ha partra lépek!“ De Columbus nem így beszélt. Előtte a föltételek épp oly szentek voltak, mint maga az ügy. Csak ezen föltételek alatt akart elindulni; ha nem találkozik fejedelem, ki elfogadja azokat, akkor elmarad a vállalat maga, és átmegy más kezekbe. Oly lelkületű embernek esetében, milyen Columbus volt, csak egy mód van megfejtetni az ő fékezhetetlen ragaszkodását oly föltételekhez, melyek újra és újra hajótöréssel fenyegették reményeit s megrontották, megkeserítették egész

életét, *) és ezen egy mód: az ő tervének főnebb mondottak szélesalapú kiterjedése, magas, eszményi, királyi volta; azon körülmény — mint ezt kimutatja Helps mesteri művében a spanyol fölfödözésekről, — hogy Columb vállalatában Amerika, az Indiák fölfödözése csak egy rész, egy tag, egy lépés volt, az első lépés előtte sokkal nagyobb, fontosabb dolgokhoz, mint ezeket említettük.

E nagyobb, fontosabb dolgoknak egyik főrésze a ker. had viselése volt Jeruzsálem fölszabadítására. Talán közelebb feküdt szívéhez, mint maga a fölfödözés. Azon pillanatban, mihelyt a főnebb említett föltételek elfogadtattak, Columb az uralkodók elé terjeszté a ker. hadat illető tervét: hogy azon kincseket, melyeket az új világ fölfödözéséből remél, azon jámbor szándéknak szenteli „a jeruzsálemi szent sírt a hitetlenek kezeiből kiszabadítani“. Midőn fölfödöző utjáról diadalmasan visszatért, azon fogadást tette, **) hét év alatt egy 5000 lovasból és 50,000 gyalogból álló hadsereget állítani és szerelni föl az említett célra, és egy második ugyanoly számú hadsereget a következő öt év alatt. Mennyire ragasz-

*) Bár igaz, hogy sok zavar és rendetlenség volt a gyarmatokban, mi legalább ürügyet adhatott Ferdinandnak Columbus visszahívására, de a valódi ok alighanem máshol keresendő. 1497-ben Vasco de Gama folytatván Diaz Bertalan utját a Jó-reménység fokán túl, a kincsek mint bőség-szaruból dőltek a portugalli királyságba; Columb visszahívásának évében földötetett föl Brazília is. Ferdinand ekkor kezdé megfontolni azon vidékek nagyságát és gazdagságát, melyeket Columb fölfödözött, s melyek fölött majdnem királyi hatalmat adott ő a fölfödözőknek s utódainak. És Columb nem volt azon ember, ki jogaiból engedett volna. Ez elég megértésére annak, hogy Ferdinand hogyan jutott azon következtetésre, miszerint az admirális végkép visszahívandó, ennek utja mentegetések, ígéretek és hasonlók által készítettven elő, Columb tulságos hatalmassá és veszedelmessé lett mint alattvaló. Alighanem itt van a fölfödöző sok megaláztatásának, csalódásainak és szenvedéseinek fő gyökere. Habár vannak, kik magát Ferdinándot védelmezik.

**) Az ezt tartalmazó levél az uralkodókhöz, elveszett, s így a fogadalom kelte nem bizonyos.

kodott e szándékához, onnan láthatjuk, hogy, midőn lánczokban hozták haza Spanyolországba, s ő szenvedéseinek ugyszólván tetőpontján volt, nem magával foglalkozott, hanem egy memorandumot dolgozott ki az uralkodók számára, kérvén abban őket, teljesítsék a fogadalmat, melyet neki szegénység és betegség megtiltanak; ugyanazon időben irt a pápának, ismételvén annak, hogy vállalata általa a szent sír fölszabadításának szándékából indíttatott meg; végre halálos ágyán végrendeletében még egyszer ünnepélyesen megerősítette azt, midőn említett tervét mint szive legdrágább tárgya s életének legszentebb célja végrehajtását örökösire hagyta.*)

Columb tervének ezen része tudjuk, nem teljesült. Tervének első részét, melyet ő nem tekintett a főnek, de a mely a világnak vált hasznára, végrehajtotta; a második rész végrehajtásában, melyért szive egy hosszú életen át dobogott, s melynek vágya csontjai velőjében égett, a világ hálátlansága megakadályozta őt! Lánczokban hozták Spanyolországba vissza, melyet egy új világgal ajándékozott meg! Haity kikötőjébe, mely szigetet ő adta a világnak, a beteg és nyomorék visszatérőt nem akarták bebocsájtani! Valóban az emberek nagysága egyenes arányban áll az általok keltett gyűlöletekkel, az irántok táplált hálátlansággal! 1503-ban egy új világ fölfödője ily helyzetről

*) „Item : Az említett Don Diego, vagy bárki más örökölje a birtokot az ennek jövedelmeiből félretehethető minden összegeket, a vagy az ő vagy örökösei nevében tett vételeket, biztosítsa a sz. györgyi bankban, mely 6 $\frac{1}{2}$ -ot ad; mindezt azon czélra, melyet kifejteni fogok“.

„Item : Miután mindenkinek kötelessége Istent szolgálni, akár személyileg, akár javai által, és a genuai sz. Györgynél letett pénzek teljesen biztosak . . . az Indiák jövedelmének itt biztosított tőkéi Jeruzsálem fölszabadítására lesznek fordítandók . . .“

Sat.

Uj Magyar Sion XIII. kötet, II. füzet.

kénytelen az uralkodókhoz irni Amerikából: „olyan a sorsom, hogy husz évi szolgálat, melyen oly sok bajjal és veszedelemmel vergődtem át, semmi hasznot nem hozott, és e mai napon nincs Spanyolországban egy hajlék, melyet magaménak mondhatnék. Ha étkezni vagy fejemet nyugalomra hajtani szándékozom, kénytelen vagyok egy korcsmába vagy vendégfogadóba menni, és legtöbbször nincs annyi pénzem, hogy számlámat kifizethetném Teljesen tönkre vagyok téve, mint ezt már jelentettem. Eddig mások fölött sírtam; most az Ég könyörüljön énrajtam és a föld sírjon fölöttem. Anyagi dolgaimat illetőleg nincs egy blancám alamizsnára, a lelki dolgokban itt az Indiákban nem tarthatom meg vallásom előirt szabványait. Nyomorúságomban teljesen magamra hagyatva, betegen, a halállal minden nap szembe nézve, a legnagyobb kegyetlenséggel telt vadak milliói által körülvéve, szent anyaszentegyházunk ládott szentségeitől elválasztva: hogyan lesz árva lelkem elfelejtve, ha ez idegen országban választatik el a testtől! Sírjatok fölöttem, sírjatok, kiben szeretet és igazság lakozik! . . .“

S ennyi nyomor, ily sok szenvedés nem volt képes megtörni lelkét, meghajlítani erejét, kioltani reményének fényét, melyet élete utolsó lehelletéig táplált. Meghalt, mint életfeladatának mátyrja, kedves tervének végrehajtása nélkül, megnyugodva az isteni végzésben, a legnagyobbak egyike, kikről nemünk története beszél, manap közel hozzá, hogy oltáraink tiszteletére méltattassék! Bobadilla lánczait magával vitte sírjába, de teljesült vele mit ismeretes visiójában az Úr ígért neki: „Ne félj, hanem bízzál, sorsod márványon lesz megírva!“ Vele kezdődik az új s végződik a középkor, valamint a keresztes hadak korszaka. Neve elég nagy arra nézve, hogy két nagy kornak jelelje határát mindörökké!

Szentimrey.

VISZHANG.

(Ürge Ignác chinai magyar hittérítő leveleire.)

Huszonhárom éve lesz nemsokára, hogy egy szép őszi nap délutánján Nagyszombat városában először találkozáink. Mindketten, többi társainkkal együtt a választott pálya küszöbén állottunk, könnyű szívvel véve búcsút ifju korunk ábrándjaitól s feladatunk komoly mértékét alig sejtve, a hajlam és hivatás fogalmai iránt alig tisztában magunkkal, de ifjú hév és lelkesedéssel, bizva Isten véghetlen kegyelmében kezdők az utat, mely magasztos célunkhoz vezetett. Csak a jó Isten, a mindentudó ismerte keblünk vágyait, hallotta magányunk néma sóhajait, értette szívünk küzdelmét, midőn elhagyva a világ zaját, egy új világba léptünk, hogy Jézus Krisztus, isteni Mesterünknek benső tanítványaivá váljunk. A választott pálya, bármi szép, fenséges legyen s összefoglalatja minden vágyunk, reménynek, első pillanatban, midőn szigorú s merev szabályaival lép elő, megdöbbeníti a hivatott lelket is. De az ifjú kor tünde zománcza mindig ott ragyog az első félelmen, mely nagy kötelemekkel szemben érett férfiú szívét sem hagyja érintetlen. Boldog évek voltak azok, melyeket az intézet falai között töltöttünk s ez évek apró nélkülözéseiben, szigora s fegyelmében, szívélyes, benső baráti viszonyaiban, tiszta, derült örömeiben több báj vala, minőt a későbbi komoly élet valaha nyujthatott. Mi élveztük e boldogságot öntudatlan, s csak most, midőn eljőve az idő, hogy ifjúkori emlékeinknél melegedjünk, érezzük mily becses, mily drága volt az. Nem ismertük akkor ama fojtó reményeket, melyekre a későbbi életben a haladó korral nőtt legyőzhetlen tettvágy, annyi jónak s rossznak szülőanyja, megtanít; nem sejtők sem örömeit sem bánatát magasztos feladatunknak, nem ismertük az élet komoly vészeit, a kísértések nagyságát, mely az oltártól ragadja el áldo-

zatait, s azon méla keservet, mely felkeres csöndes magányunkban, szívünkre nehezkedik, s már itt kezd gyötörni ama megrendítő kérdéssel, miképen feleltünk meg kötelességünknek. Nem ismertük mindezt, s kötelem-tudatunk egész teljében csak akkor ébredt föl bennünk, midőn a szentség fölvételével Isten szolgálivá avattattunk.

Mi is kiküldettünk — halászatra. Te Barátom! utódom valál egy népes községben, mely Istenbe vetett bizalommal megkezdett törekvéseidnek tanúja. Már akkor élt szívedben azon ihletteljes szellem, mely oda vezérelt, hol most vagy. De nem az emlékek közössége az, mi engem ezen sorok írására vitt, ki tudva téged pályánk rendes medrében, csak sorsunk mértéke szerint lennék hivatva ily tartalmú levelet hozzád intézni s akkor is kerülve a nyilvánosságot, mely vajmi gyakran nem fogja föl a szándék tisztaságát, egyenesen hozzád intézve; hanem az eszmék és érzelmek közössége az, melyeket a messze távolból hazádba küldött leveleid mindenfelé ébresztettek, ezek ösztönöztek engem arra, hogy e sorokat irjam s nyilván közzé tegyem. Ne sértsen tehát az, hogy a mit irántad magán uton megtehettem volna, nyilván tesszem meg; hogy amit inkább ohajtottál volna, mellőztem, s amit nem ohajtottál, megtettem. Isteni Mesterünk intelme szerint úgy kell világoskodnunk, hogy az emberek lássák ami jó cselekedeteinket s dicsőítsék az Atyát, ki menyekben van. De tényeink ítélője Isten. Nekünk feladatunk panasztalan, nyugodtan elviselni kíváltképen azon tetteink félreértését, melyekről sejtjük, hogy azok a lelkek épülésére, vigaszára szolgálnak. Viseld el tehát te is, hogy e lapok hasábjain közlöm veled viszhangját leveleidnek, melyet azok szívünkben ébresztettek. Ugy vedd soraimat, mint sokak lelkéből fakadt szeretetteljes fohászt, melyet nehéz küzdelmeid, fáradozásaid között biztatásul, vigaszul küldünk neked; úgy vedd, mint meleg baráti kézszorítást, melyet egykori pályatársaid küldenek hozzád a távol magyar hazából.

Nagy és fenséges a hivatás, melyért epedtél, s me-

lyet elnyerned sikerült, hogy ezentúl csak annak élj. „És mindaz, ki elhagyja házát, vagy atyjafiait- vagy nővéreit, vagy atyját, vagy anyját . . . az én nevemért százannyit nyer és az örök életet fogja birni“ — mondá az édes Üdvezítő. E ritka, drága malasztot nyerted Istentől, ki megengedte, hogy Érette élj és munkálkodjál egészen. Lelkesítsen Jézus szent szive! Messze állunk tőled, nem mértföldek távolságát tekintve, hanem pályánk egyenetlenségét, kik köznapi munkák közepett fáradunk, küzdünk, csüggedünk és remélünk, élünk egyik napról a másikra s lelkünk sovárgását lenyűgzik földi ügyek. Kinek szívében, ki valóban Jézus Krisztus papja lenni törekszik, ne volnának koronkint feltörő jobb vágyak azon eszményi tökély után, melyet isteni Mesterünk az ő mennyei Atyjában állított elénk; ki nem érezte volna, kiváltképen az évek haladtával, mily tökéletlen, mily hiányos a mi életünk azon szent törvényekkel szemben, melyeket Jézus az ő követőinek előirt? Hányszor futunk remegő szívvel öntudatunkhoz, keresve erőt, megnyugvást, s térünk onnan vissza keserű bánattal, hogy annyi és annyi jót elmulasztánk. Hidd el, ha lehetne közöttünk valaki, ki teljesen boldognak érezné magát, az tévedésben van feladatát illetőleg; mert fény, jóllét, hatalom ép úgy ki nem elégítheti a szívet, mint el nem altathatja az öntudatot. A látszólagos jóllét keserű csalódás. Minél inkább ismerni tanulja az ember Istent s törvényeit, annál inkább belátja, hogy csak Krisztusban van üdv. És pályatársaink legnagyobb része a földiek nehéz gondjai alatt nyög, ezer veszély- s üldöztetésnek kitéve, látva naponkint mint nyer egyik csatát a másik után a Jézust gyűlölő szellem, mint fondorkodik a gonosz lélek az egyház ellen, mint ragadja el a lelkeket a kárhozatra, mint lesz annyi becsületes, a lelkek javára irányzott törekvés semmivé, mint rontja el az uralgó szabad- elvű szellem a hivatott lelkeket, mint tépnek szét mindent, mi a vallás, erkölcs, jellem egyetlen támasza, mily infernalis hejehujja van a pokolban. Értem és méltány-

lom, ha a független és áldozatrakész apostoli szellem megundorodik e civilizációtól. s a pogányoknál keres résztvevő, még megnyerhető lelkeket.

Te azon szándékkal mentél a világ legrégebb s még mindig pogány népe közé, hogy ott hirdesd Jézus tanítását s a lelkeket az ő mennyországa számára megnyerjed. Lelked előtt lebegtek fényes példái nagy elődeidnek, kik a tant, melyet hirdettek, vérükkel pecsételték meg. Azon szándékkal mentél el, hogy onnét ez életben vissza ne térj, s e földi élet után ott nyugodjanak hamvaidd. Olvastuk hosszú, terhes utadat, résztvettünk szenvedéseidben, s most osztozni akarunk örömeidben. Amit tevé, jól tetted; s Isten meg fog áldani, jutalmazni érette. De téged nem e mivelte világ romlottsága, nem azon fájo tapasztalás vezérelt tova, melyet ittléted alatt szemeiddel láttál, nem azon gondolat, hogy itt, nálunk nincs mit tenned, hanem azon sovár vágy, mely egykron védszentem szívét is betölté. Legyen a mi feladatunk, életünk, példánk s tanításunk által jobb kort előidézni azon nemzet életében, melyet balsorsa mindig üldözött, üldöz most is, melynek népe most hóhérai előtt térdel, s nyugodtan nézi mint kovácsolják lelke rablánczait. Oh vajha Jézus szent szelleme szállaná meg sziveinket, az ő lelke vezérelne, támogatna minket, hogy a hitetleneket, eltántorodottakat az igazság forrásához, minden áldás kútfejéhez visszavezethetnők; vajha bár vérünk árán is, láthatnók fajunk valláserkölcsi ujjászületését, lelki boldogságát, hogy lennénk hitben erősek, reményben csüggedetlenek, szeretetben állandók. Te, ki ujnyájat keressz Jézus egyházanak, ejts egy imát érettünk, hogy a régi nyáj pásztorához visszatérjen. A távolság, az örök válás nem olthatta el szivedben a szeretetet, szegény hazád népe iránt; foglald imáidba népünk bűneit, szenvedéseit, a veszendő lelkeket, imádkozzál a magyar nép másodszori s valódi megtéréseért.

Legyen neked édes azon hit, hogy minden hír, melyet éle:edről, munkálkodásaidról, fáradozásaidról ne-

künk adsz, ami lelkünk épülésére szolgál. Nem kíváncsiság, szórakozás vágya vezérel minket leveleid olvasására, hanem első sorban Jézus egyházának ügye, az Ő szent tanításának megnyert lelkek sorsa és állapotja, — ami közös ügyünk; másodsorban a benső, önzetlen érdek, mely szívünket hozzád köti. Elhiszszük, hogy ki messze távoztál tiéid köréből, minden kötelékből kibontakozva, mi még e világ hiú örömeihez kapcsolhatott volna, ki önkényt vállaltad magadra hivatásod nélkülözéseit, hogy egyedül Isten országa népesítésén fáradozzál, szorgosan kerülni akarod mindazt, mi elméd figyelmét, szíved szeretetét, más, mint kítűzött célod felé fordíthatná; értjük, hogy alázatodban fontolóra vetted, valjon hasznos-e lelkednek egy kapcsot mégis megőrizni, mely egykori pályatársaidhoz köt, s midőn életed, működésed esélyeit a nyilvánosságra hozod, nem fog-e épen ezen úton a sötét szellem ellened fondorkodni, hiú sejtelmekkel megkísérteni. De gondold meg, hogy amit ez uton tész, szintén Isten dicsőségére szolgál, s hittérítői munkálkodásod eredményének, valamint mindennek mi nehéz feladatodra vonatkozik, nyilvánossá tétele ránk nézve lelki épülés, buzdító gondolat, édes elégtétel. Míg messze tőlünk, annyi veszély és nélkülözések között viseled Jézus könnyű terhét és édes igáját, nem epedve másért, minthogy lelkeket nyerj isteni Mesterünknek, példád lelkesítse itthon ami szíveinket, irányozza a tökéletesb élet eszménye után vágyainkat, tanítson forróbban szeretni kötelmeinket. Azért lelkedét meg ne tántorítsa azon gondolat, hogy a távol hazából barátaidnak hozzád küldött meleg szózata dicséret és magasztalás akar lenni azokért, miket Istennek tettél s tenni fogsz. Más a te jutalmad, mely után vágyol, melyet hogy Isten neked megadjon, ami hő kívánságunk.

E sorok, drága Barát! győzzenek meg téged arról, hogy Isten véghetlen kegyelméből elnyert nehéz pályádon a mi lelkünk legtisztább rokonszenve kísér, hogy önzetlen örömmel szemléljük fáradozásaidat, hogy Isten

oltára előtt rólad megemlékezünk, hogy apostoli működésedre Isten bőséges áldását kívánjuk. E lelki kapocs fűzzön minket hozzád! Légy erős s kitartó; Jézus szent szíve iránti szereteted lángoljon mindinkább szívedben; buzgalmadhoz adjon Isten testi erőt, egészséget s hosszú életkort, hogy vetésednek gazdag aratását megérjed. És ha volna lelkedben egy elrejtett titkos vágy, — az melyben xaveri szent Ferencz élete utolsó pillanataig epedt anélkül, hogy elérhette volna, az melyet csak Isten ismer egyedül, ki a szívek és vesék vizsgálója, az ő bölcs intézkedései előtt alázattal meghajolva kérjük, hogy az ő akarata s nem a miénk teljesedjék. Te csak harczold tovább a jó harczot, végezd pályafutásod s tartsd a hitet; eltépett számodra az igazság koronája, melyet meg fog neked adni azon napon az igaz Biró. Legyen neked kedves a mi emlékünknél, mint nekünk a tiéd az; ez juttasson eszedbe minket valahányszor az Ur oltára előtt állasz, mert Isten malasztjai nélkül mi sem tehetünk valamit. Irj gyakran! mert sorsod s ügyed egyformán érdekel minket. Vedd szívünk ismételt hő kívánságát; . . . Isten oltalma, a sz. Szűz szeretete legyen veled, kísérjen utaidon!

Maszlaghy Ferencz.

GÁZAI LEVÉL.

T. U. Hét hónapja mult, hogy Esztergomban megfordultam, s ez idő alatt gyakran gondoltam a kellemes napokra, melyeket ott a szép papnöveldeben töltöttem. Minthogy ismét Gázában vagyok, megküldhetem az ígért tudósítást Gáza városáról s az itt két év előtt általam alapított hitterjesztői állomásról.

Gáza egyike a világ legrégibb városainak, mely a szentírásban sokszor említetik. Bár szintén az ígért

földjéhez tartozik, a zsidók még sem birták soha állandóan elfoglalni Gázát, mert mindig az idegenek pártján állott s a zsidókkal ellenkezett, daczára annak, hogy a próféták ismételve fenyegették az Isten átkával. Ismeretesek Sámson hőstettei Gázában, valamint a város elfoglalása N. Sándor által. Egyébiránt nem a pogány, hanem a keresztény Gázára szándékunk figyelmünket kiterjeszteni.

Régi hagyomány szerint Gáza a szent család jelenléte által lőn megszentelve, midőn ez Herodes elől Egyiptomba menekült s midőn onnan visszatért. Nyilván Gázában hallá József, hogy Herodes helyett Judaeában Archelaus uralkodék s álmában itt lett felszólítva, hogy Judaea helyett Galilaeát válaszsza tartózkodási helyül. Emerich Katalin jelenéseiben is szerepel Gáza. Most is ismerik Gázában a helyet, a pogányok ép úgy mint keresztények, a hol átutaztában a szent család lakott. A város közelében mutatják e helyet egy mezőn, mely most egy mohamedán birtokában van. Én e mezőt nagyon szeretném megvenni, de egyrészt a pogány oly mesés értéket tulajdonít e helynek, hogy még megtudnom sem sikerült mennyit követelne érte, másrészt erre még most elég pénzem sincsen; azért várnom kell míg Istennek tetszeni fog engem s híveit e szent helylyel megvizsgáltani.

A kereszténység korán jutott be Gáza városába. Valószínűen Fülöp szerpap és Simon apostol voltak az elsők, kik ott az evangeliumot hirdették. Philemon, kihez sz. Pál levelet irt, tartatik Gáza első püspökének. Mindamellet Gáza még sokáig egyik fő fészke vala a bálványimádásnak, és lakóinak legnagyobb része a keresztény hit elfogadásáról szót sem akart hallani. Az első három században bizonyára itt is folyt a keresztények vére. Diokletian alatt vértanuságot szenvedtek Timotheus, Sándor, valószínűen Mórís és Thea, valamint Silvanus – Gáza püspöke s egész Palaestina leghőslelkűbb vértanuja. Utóda Asklepíós, nagy híve volt sz. Athanáznak; e miatt

az arianusok székhelyéről elűzték, s méltóságától megfosztották, de a római szentszék jogaiba ismét visszahelyezte. Sz. Hilarion a IV-ik században a szerzetesi intézmény terjesztése s ápolása által nagy lendületet adott a kereszténységnek Gázában. A szent püspök Gáza közelében született ugyan, de Egyiptomban alkalma volt megismerkedni a szerzetesek és remeték szent életmódjával, melyet annyira üdvösnek talált, hogy midőn Gáza püspöke lett, 3000 remetét telepített le püspöki székhelye közelében. E remeték szent élete s a szent püspök csodái nagyban mozdíták elő a keresztény hit terjedését, úgy hogy a környéken egész városok és falvak szegődtek a kereszt zászlaja alá. Midőn azonban a szent püspök látta, hogy csodái által nemcsak a keresztény hitvallóknak, hanem saját személyes tisztelői- és bámulóinak számát is szaporítá, hogy a rendkívüli tisztelet elől kitérhessen, elhagyta székhelyét, s menekült oda, a hol senki sem ismerte. Halála után, Gáza közelében Cyprus szigetén találták nyughelyét. Sz. Irenion püspöki utóda Gázában, Irenéről nevezett templomot s mellette házat épített, mely azután püspöki residentianak szolgált. A hitehagyott Julian császár alatt még egyszer rohanták meg Gáza pogány lakói a keresztényeket, számosat közülök kínoztak, s templomaikat és kolostoraikat felgyújtották. Ekkor szenvedett a három testvér Eusebius, Vestabus és Zeno. Ezek egyik unokatestvére Nestor szintén kínhalált szenvedett; Zeno azonban, egy más unokatestvérök, megmenekült, s később Gáza püspöke lett. Még csak sz. Porphyriusnak, ki a 4-ik század vége felé volt Gáza püspöke, sikerült a pogányságot végkép kiirtani, lerontván Arkadias császár engedelmével a bálványok templomait számra tizenkettőt, s a legnagyobbik helyébe Eudoxia császárné bőkezűségéből, az igaz Istennek emelvén fényes basilikát, melynek felszenteltetése 405-ben ezer szerzetes jelenlétében történt. A város lakói mind meghódoltak a keresztények Istenének s Gáza az arabok betöréseig, 200 évnél tovább tiszta keresztény város vala.

Ezután is létezett még keresztény község Gázában, vértanukat is szült az egyháznak, köztök majumas-i Pétert, kit azért kínoztak a mohamedánok, mivel tanaik hamiságát kimutató és szemökre veté. Legnevezetesebb püspöke Gázának ez időből sz. Cosmas, rokona damasceni sz. Jánosnak. A kereszténység a mohamedánok uralma alatt Gázában mindinkább hanyatlott, úgy hogy most a népes városban alig van ezer keresztény. Ezek is jobbra szakadárook; érsekük Jeruzsálemben székel. Gáza városa a középkorban akkora volt mint Páris, jelenleg is Palaestina egyik legnagyobb városa; lakosainak száma 25 ezer.

Midőn 1877-ben először rándultam ki Gázába, nem keveset bámultam a város nagyságát s nagy kiterjedésű gyümölcs-kertjeit, melyek minden oldalról oly szépen övedzik. Egy egész óráig bolyongtam, míg katolikus házba értem, hol vendégszeretetért folyamodhattam. Másnap a többi között meglátogattam a nagy moscheát, az egykori pompás kath. székesegyházat, melyet sz. Porphyrius épített. A basilika 3 hajóját elválasztó gyönyörű márvány oszlopsorok látása igen fájó benyomást tett rám, s szorult szívem, pirult orcám, észlelve Gáza városában Islam győzedelmes uralmát az egykor virágzó kereszténység felett. Néhány nap mulva elhagyván a várost, szomorkodva katolikus lakóinak sorsán, kiknek pásztor hiányában nincs módjukban keresztény kötelemeiket teljesíthetni. Ezen időtől fogva e város emlékétől lehetetlen volt megválni lelkemnek; míg végre is arra a meggyőződésre jutottam, hogy Gázában Isten országa dicsőségére többet tehetnék, mint Jeruzsálemben. Hosszabb ideig tehát azon gondolattal foglalkoztam, hogy jó volna Gázában hitküldéri állomást alapítani. De hol vegyem az eszközöket fentartására?! A patriarchához forduljak? Igen ám, ha ennek nem hiányoznának az anyagi eszközök, már Gázában missiói állomás régóta léteznék! Nem maradt egyéb hátra, mint magamnak nézmem segélyforrások után. Mint osztrák, bizodalmamat

Ausztria-Magyarország és Németország katolikusaiba helyezém s szilárdan elhatározám a patriarchához menni s tőle a gázai missio megnyitására felhatalmazást kérni. Az ősersek a kinevezési okmányban kegyes volt nekem felhatalmazást adni nemcsak a gázai missio alapítására, hanem arra is, hogy Gázában s a környékén alapítandó hitküldéri állomásokon, az egyházi szabályok szemmel-tartása mellett szükséges számban világi papokat, mint hitküldéreket alkalmazhassak. Említenem sem szükséges, hogy a missiokra hivatást érző világi papok közül első sorban Ausztria-Magyar- és Németország világi papjainak ez iránti óhajai fognak figyelembe vétetni.

Istenbe s jótevőim támogatásába helyezett bizodalommal, daczára hogy egy fillérem sem volt, megnyitottam a missiot Gáza városában 1879. jun. havában; s így e nagy városban is képviselve van a catholicismus s kath. lakosainak s a benne nagy számmal előforduló idegen gabnakereskedőknek alkalmuk van a lelki üdvöségükre szükséges malaszt eszközöket igénybe vehetni. A missio már két év óta fennáll, s van neki még három évre bérelt háza, kápolnával és iskolával, s két telke, egyik Gázában, másik a kikötő közelében, hol nemsokára új állomásra lesz szükség. A missio megnyitása óta folyton szaporodott a katolikusok száma, csakhogy jobbara bevándorlások által. A szakadárok közül csak kevesen tértek meg s erre egyelőre nincs is remény és pedig két okból: először is mert a szakadároknak szép templomuk van, a katolikusoknak meg csak kis kápolnájuk, másodsor pedig, mert nagyon háttérbe szorítja missionkat a pénzes protestans hitküldér, a ki 4 iskolát tart fen 2 tanító- és 2 tanítónővel, kinek ezenkívül gyógyszer-tára is van, egy gyógyszerésze és egy orvosa, s ezek a gyógyszer-tárba járó népnek először vagy felolvasást tartanak a bibliából, vagy pedig predikációt, aztán adják csak meg a szükséges orvosságot. Még egy kórházat is szándékoznak építeni. Ily körülmények között a protestansokkal versenyezni nagyon bajos. Én

még legtöbbet reményelek azon körülménytől, hogy Gáza környéke gyarmatosok letelepítésére nagyon kedvező; hiszen Amerika is nagy részben az európaiak bevándorlása folytán lett katolikussá; mért nem lehetne a keleten is ily módon lendületet adni a katholicismus ügyének? Azért kiváló gondom lesz arra, hogy Gáza környékén katolikus gyarmatokat létesítsek.

A gázai missio eddigi fennállását a kölni szentsíregyletnek, a müncheni Lajos egyletnek s különböző országok jótevő katolikusainak köszönheti. Az ausztria-magyarországi hitterjesztő egyletek részéről — őszintén szólva — nagyobb támogatást reméltem. A jövő tán vizsgálatóbb leszen. A missionak még nincs temploma, nincs iskolája, nincs háza a hitküldér számára; a szent család szentélyét is meg szeretné vásárolni, egy kert is szükséges volna; de a pénzsegély, melyet a nevezett egyletektől nyer, távolról sem elegendő mindezekre. Azért az apostoli királyság katolikusaihoz fordulok alázatos kérelmmel: vennék a gázai missiót segítő pártfogásukba. Áldozárok bizonyos számú intenciók ingyenes elvállalása által szintén sokat segíthetnének rajtam. Kik erre készek volnának, azokat arra kérem, hogy a Salzburger Kirchenblatt szerkesztőségéhez a következő sorokat intézzenek: N. N. kész a gázai missio javára 10 (a mennyi tetszeni fog) intenciót elvállalni. Lakhely pontos jelezésével. Az így befolyt pénz kizárólag a szent család tiszteletére építendő templomra fog fordíttatni. Az adományokat is ő gyűjti uj évtől kezdve s rendeltetése helyére juttatja.

Végre palaestinaí hírek gyanánt megírom még a következő dolgokat. Októberben 105 spanyol zarándok látogatta meg a szentföldet, köztök 44 áldozár. Ramleben minap zavargások voltak, a mohamedánok megtámadták a szent Ferenczrendjének szerzeteseit egy kerti fal miatt. A rendőrség 12-öt közülök becsukott, köztük a város polgármesterét is, a mi üdvös hatással volt a szentföld mohamedán lakosaira. Néhány nap előtt egész

éjen át tartó felhőszakadás volt Gázában, minek folytán a város környékén 7 tó képződött s 100 ház a külvárosban romba dőlt. Gázából a múlt évben igen nagy mennyiségű gabonát szállítottak el. A kormány 7000 hold szántóföldet akar a legtöbbet ígérőnek eladni; eddigelé csak 2000 forintot ígértek érte. Minap 100 hold föld 50 forintért adatott el. Az éjszakafrikai mozgalmakkal és kolerával itt senki sem törődik, mindenki csak földmivelés- és gabnakereskedéssel foglalkozik.

Gatt György,

ap. hitküldér.

HEGYI SÉTÁK.

(Folytatás.)

Eisenerznek már neve mutatja, hogy azt vasnak köszöni, ezt pedig a kifogyhatlan Erzberg szolgáltatja, melyet két bányatársulat mivel: az innerbergi és a vordernbergi. Már a kelták és a rómaiak stajer vasból készítették fegyvereiket. Görög és római írók egyaránt dicsérik a noricum-i vasat, ami kétségtelenné teszi azt, hogy itt a bányászat már azon ősi időben virágzott. Az Erzberg igazi kincsládája Stajerországban: a hegy merő vas. Gazdag vastartalmát már messziről árulja el vörhenyös színe, oly gazdag az, hogy a vas úgy szólván napfényen fekszik. Azért, a téli évszakot kivéve, nem is dolgoznak itt tárnákban, hanem nyílt bányákban, robotantással fejtik a hegyről a kovát, mely azután kocsikon eltolatik az illető csatornáig, ezeken lebocsájtatik a pörkölő kemenczéhez (Röstofen), honnan a pörkölt kova ismét az olvasztó kemenczékbe szállíttatik. A tolókkocsik az egész területen vas-síneken járnak, a kova helylyel-

közzel gépek által is lebecsáttatik. A vordernberginél a fejtett kova gőzmozdonyú vasuton a Prebühl tetejére vonatván, innen Vordernbergbe (város) szállítatik. Ily magason járó gőzmozdony, meglepő jelenség. Az Erzberg csucsán colossalis vasöntetű kereszt díszlik, melyet János főherczeg állíttatott 1823-ban. A bányászok száma mindakét bányában, nyáron három, télen kétezer körül forog, a helybelieken kívül jönnek csehek és tiroliak is munkába. Az Erzberg kincsei kimeríthetlenség, elkell ezer év is hozzá, míg az ki lesz merítve. 1873—1877 közt 15.877,800 metermázsa java érczet szolgáltatott, ami 4.752,000 metermázsa nyers vasat adott, de ez az ércznek csak azon része, melyet a bányák magok olvasztottak; tudni kell hogy nyers kovát is árusítanak el nagy mennyiségben, még külföldre is.

A hegyre vezető ut egyre meredek, de mivelhogy erdőben visz, azért könnyebben viseljük a fáradságot. A hegy közepén felüli lapon gyönyörű fenyves berekben sz. Borbála kápolnája áll, mellette egy érczkovából alkotott szószék. E helyt ülik évente nagy ünnepélylyel bányaünnepöket az innerbergiek, amint azt a vordernbergiek az említett vaskereszt plateauján ülik. A kápolnában kegyeletesen őriztetik egy 1669-ben talált vaskova, mely híven ábrázol egy szűz Mária-képet, zománczczal szalaggal körülvéve, melyen mintegy felírás látszik. E csodakova, „Wunderstufe“, a bányaünnep napján nyilvánosan kitéttetik, a bányászok ereklje gyanánt tisztelik azt.

A kápolnától rövid uton fölértünk a bányához, épen öt órakor, amikor a délutáni robbantások történtek. Elvezettek a „Gloriette“ alá, honnan kilátás szolgál az egész bányára, mely emeletek (étage) szerint míveltetik. A robbantások is emeletek szerint történnek, minden emelet robbantásához külön-külön harangjel adatván. A dynamit hol erősebb, hol gyöngébb detonatioval fejt at anyagot, a szem a durrantás után csak egy felszálló felhőt lát, mely alatt egymás után omlanak a lefejtett

tömegek. Mintha ágyú dörgött volna az egész hegylánczon.

Igy hát ott álltam a vasbánya, művelődésünk bölcsője előtt, mert hát a vas főtényezője kulturánknak. Ez adta kezdetben a szántóékét, meg a szeget verő czigányt; utóbb a lemezes, vértés lovagokat, a bilincseket, a kínzókamrákat; legujabban a vas terhe alatt állandóan nyögő állandó hadseregeket, vasutakat, pánczélozott hajókat; ez adta a vas jellemeket, a vas kancellárokat, amint Bismarckot, az egykori „vas grófot“ övéi ujabban nevezik. A vas egészen kiszorította az aranykort: aranyunk nincsen, épen csak az arany-járadék, de ez is csak papiros; a parlamentekben is nem arany ajkáról folyik, hanem vas ajkáról dől a beszéd árja. Ime a vas kultur-történelme! Vegyészeti, gyógyászati fontosságát tekintve: képes volna az Erzberg a világ összes vérszegény, hysterikus hölgyeinek vérét regenerálni s csodálni kell, hogy ennyi vassal szemben előfordul még a gyógyászatban az Anaemia szó.

A robbantások be lévén fejezve, tovább vezettek az érczgyűjteménybe, hol minden látogatónak szabad választása szerint egy darabot emlékül magával vinni. Csepegőkő, vascrystalisatiók (Eisenblüthe) ezek, nagyobb kisebb darabokban, válogathatunk bennök kényünk kedvünk szerint. Innen vezetők levitt a pörkölő kemenczéhez, melynek kellemetlen gőze nyomasztólag hat a városra. A pörkölő után még az olvasztó kemenczét vévén szemügyre: be volt fejezve harmadfél órai járás után bányászati tanulmányunk. Glück auf!

Van Eisenerznek még egy nevezetessége: a frauenmaueri jégbarlang. De mivelhogy három órai hegyes ut vezet hozzá, a vezető pedig egy fáklyával, melynek világa annyi, mint semmi, három forintba kerül: azért a nevezetes barlangot boldogabb időkre hagytam. Ez a kirándulás csak úgy fizeti ki magát, ha nagyobb társaság áll össze, kocsit bérel s elegendő fáklyáról gondoskodik. Az északi mészhavasoknak e legnagyobb

barlangja, a leírás után rendkívül érdekes. Hossza 664 meter, belterülete 16,400 köbmeter. Meglepő benne a jégterem, hol a látogató a nyár közepén a télbe átvarázsolva találja magát, továbbá a keresztfolyosó meg a templom. A jegeczek csillogását tündéries látványnak mondják. A barlang keleti nyílása kilátást szolgáltat a tragössi hegységre, gyönyörű havas tájra.

Eisenerzi emlékeim közé zárom az ottani jó vizet, melynél jobbat a Fontana Trevi sem szolgáltat, melyről pedig azt mondják, hogy aki egyszer megízlelte, az ismét jön Rómába, és Moser kávéját, melyhez hasonlót egész utamban nem találtam, pedig e tekintetben kissé kényes vagyok, elvem az lévén: minden jó legyen, a kávé a legjobb. Isten veled szép Eisenerz!

Augusztus 2-án reggeli hét órakor visszavitt a vonat Hieflauba, és most nappal ismerkedtem meg e tájjal, illetőleg e hegycsoporttal, mert hegyen kívül jobbra-balra mitsem lát a szem. A benyiló csöndes völgyek, alighogy engedtek bepillantást, már is eltűnnek a pálya kanyarulatainál fogva s új meg új hegyek és csucok jönnek előtérbe a legváltozatosabb alakzatokban. Élvezetes ut volt ez az aranyos regg friss legében.

Hieflauba érkezve, feladtam podgyászomat Admontig, mert Gstatterboden legközelebb állomásig gyalog akartam megtenni az utat a Gesäuse-n keresztül, mely a Rudolf vasut olyannyira regényes vonalának fénypontja. Mikor első ízben utaztam erre, megfogadtam, hogy ha még egyszer erre vinne utam, a Gesäuset gyalog fogom bejárni, mert csak így lehet annak nagyszerűségébe részletesen behatni, fénypontjait közelebről szemlélni, a kép magasztosságának összbenyomását magunkba vésni. Az osztrák havaspályák minden vonatához „kilátáskocsi“ van kapcsolva. Üveg-salonkocsi, melyről jobbra-balra s visszafelé szabad kilátás szolgál, lehet tehát e kocsiból a táj szépségeit tökéletesen s huzamosabban élvezni. A kocsi csak az I. osztálynak szolgál, de lehet azt felül-fizetés mellett II. sőt III. osztályu tehát nem aristokrata

utazónak is használnia, ameddig t. i. telik a hely. Első ízben én is felülfizettem, ámde mi az a gyalogláshoz képest? A pálya gyors járása mellett hamar tűnnek el a képek, míg a gyalogos vándor megállapodhatik minden egyes érdekes tárgynál, szemlélheti azt közelebbről, elmerenghet a nagyszerűség csodálásában. Gstatterbodenig különben is csak két óra a járás s vezet a hegyek tövében ama műut, melyet már Kastenreithnál említettem s mely az Ennssel, illetőleg a vaspályával párhuzamosan futva, kivezet egész az admonti völgybe. Szép napon, mint a milyen a mai volt, a képzelhető legszebb séta ez. Utitársul most is a fiatal bécsi tanár csatlakozott hozzám, kivel fűvészkedve kellemesen töltém az időt.

A Gesäuse (zúgó) nagyszerű hegyszoros. Részint kopár, egyes hórétegekkel takart, részint fenyőkkel silányan benőtt rengeteg sziklák képezik az árnyas erdőtől környezett szűk völgyet, melyen keresztül a mederből kimagasló sziklák közé szorítva, azokon megtörve s róluk ezüstös-zöld tajtékbán alázuhanva, nagy zúgással utat tör magának a felbőszült Enns. A folyó esése Admonttól Hieflauig (négy órai ut) 600 lábat tévén, képzelhető annak sebes s erőteljes rohanása. Olyan ez a szoros, mintha valaha a hegyek ketté váltak — és a támadt ürt szirtekkal betöltötték volna. Ez az Enns medre. A szabad folyó nem engedvén magát bilincsbe szoríttatni, igyekszik erejének teljes megfeszítésével szabadulni, majd ügyesen átbujván a szorosokon, majd meg merészen a sziklák tetejére ugorván s onnan megtörve bár, de fogyva nem, a mélybe sodorván magát. Így veszi be győztesen az elébe gördített akadályokat, hogy szabadulva tovább folytassa utját.

Regényes vadon ez a Gesäuse, a maga össze-vissza kuszált foszlányos szirtjeivel. Mintha csak titánok pusztítottak volna itt, úgy össze-vissza vannak hányva a sziklák, ami bizarrnál bizarrabb alakzatokat kölcsönöz nekik. Ámde a vadon jellemét jótékonyan mérsékli a művészi pályavonal, mely itt úgy a természet, mint az építési

műtárgyak nagyszerűségében vetélkedik a semmeringi meg a brenneri pályával. Három alagut s ugyanannyi híd vezet a hegyszoroson keresztül. Az utóbbiak közül az ennsi hidat szakértők a legnagyobbyszerű építési műtárgyak közé sorozzák. Minde műveket csak a gyalogos vándor veheti szemügyre.

Mennél tovább haladunk, annál inkább feszül érdeklődésünk, a táj nagyszerűsége lépésről lépésre növekedvén. A sziklaóriások közül első a Hochsteg, mely szemünket s vele lelkünket is az égnek viszi. Kúpjának egész szélességében mintha rézsut ösvény volna fejtve emberi kéz által, olyan az alakja s innen van jóformán elneveztetése is. Utána a Hochthor kúpjai jönnek előtérbe s mikor Gsatterbodenbe értünk, egy a Svajcz nagyszerűségeivel vetélkedő panorama előtt állunk. Szemközt a meredek Planspitze, jobbról a szakadozott Hochthor falai és a titánfejű Reichenstein, balról a Hochsteg, mindannyi 6—7000 láb magas csucok, mögöttünk szintoly magas, az erdők zöldjéből magasztosan kiemelkedő kúpok zárják el a láthatárt. Az Enns itt már akadálytalanul és oly tartózkodva folyik, mintha félne, nehogy zúgásával zavarja a nagyszerű remeteség némaságát. És csakugyan remeteség ez: a pályaállomáson és az előlött fekvő vendéglőn kívül nincs itt emberi lak. A táj csöndjébe csak a pálya robogó vonatai, a zergevadász egyes puskadurranásai, a mohfödte sziklán gondtalan éneklő pásztorfiu dalai szólnak közbe. Contemplationak van teremtve e néma magány, a hegyóriások is, mintegy az ég örök szemléletébe merülve, erre hívják fel a vándort. Mathisson egyik szép költeményében (prosában) ezeket mondja: „Bent a vadon sötét ölében leheld ki bánatod’, hasztalan keressz viszonérzetet a világ zajában. Inkább a szikláknak panaszold el bánatodat, mintsem az embereknek, a szikla szentül őrzi azt meg s szánakozása néma“. Kit bánat nyom, az Gsatterbodenbe jőjön. A sziklák néma szánakozással elfogadják panaszát s magukkal égnek emelvén a sajtó lelket, irt könyörögnek le számára.

Tizenegyre Gsatterbodenbe érve, megrendeltük a silány ebédet, addig pedig míg ez elkészült, rendeztük fűvészeti zsákmányunkat, melynek sok szép példánya azonban nem volt elhelyezhető, mert p. az aconitum napellus, a flex különféle nemei s nevezetesen a pteris aquilina egy meter magasak voltak. A konyha nem szolgáltatott egyebet kemény szarvashusnál, és szarvashus levesnél, melyet idegen, kellemetlen íze miatt épen ott kelle hagyni. No de remeteségben még ez is luxus volt, bogyót, fagyőkeret illett volna rágnunk.

Egy órákor tovább vitt a vonat Admontba. Sok turista Hieflautól egész Admontig gyalogol, mivel a Gesäuse még Gsatterbodenen túl is terjed; ámde itt vége van már a vadregényességnek, másrészt a nap hősege sem engedett vala hosszabb gyalogolást. A vonat egy alagut mint egy kapu kivezeti a Gesäuseből a kies admonti völgybe. Mily nagy ellentét, mily nagy meglepetés a zord hegyszorosból rögtön a legkieesebb völgy virányaiba áthelyezve találni magát! Ám a meglepetésekben olyannyira gazdag Rudolf vaspályán járunk. A viszontlátás örömeivel köszöntem messziről sz. Balázs münsternek kimagasló tornyait, néhány percz még — és a vonat Admontban állapodott meg.

A d m o n t.

Az admonti völgy a legszebb tájak egyike. Félkörben szürke havasok: a Sparafeld, a Buchstein, a Reichenstein, a Hallermauer zárják el, a havasok aljában zöld hegyek koszorúzzák a völgyet egész hosszában, az Enns vizei kigyózva szelik azt. A völgy zöldjéből az apátság rengeteg épületei mint gyémánt ék emelkednek ki. Az összbenyomás megragadó. Admontot nevezve, a benzés apátságot értjük, mert maga a barátságos mezővároska egészen igénytelen.

Az apátságot a XI. században Gebhard salzburgi érsek, Hemma, karánt nemeshölgy hagyományából alapította ad montes, azaz a hegyek alatt, innen elnevezte-

tése. Sz. Benedek fiai valamint mindenütt, úgy itt is a gazdaság, a nevelés, a tudomány és a művészet körül jeles érdemeket szereztek magoknak, felső Stajeroszrag kulturája Admontból indult ki. Az apátság gazdag és fényes könyvtára mainapiglan felkerestetik idegenek által. 1865-iki ápril 27-én roppant tűzvész érte Admontot, melynek áldozatul esett az apátság díszes egyháza is, tíz harangjával s nevezetes orgonájával együtt (44 változat, 3000 síp), azonfelül az 1180 ablakot számláló monostor egy része is. Ma az elhamvasztottnak helyét egy új, sokkal díszesebb templom, azaz hogy illetékesebben szóljak, münster tölti be, az építészetnek remeke s amint mondják, Stajeroszragnak ez idő szerint első egyháza. A monostor elhamvasztott része is részben helyre van már állítva, részint folytatólagosan helyreállítatik még. Képzeltető, mennyi kárt szenvedhetett az apátság, mikor épületeit tizenhat év alatt sem bírta helyrehozni. Ám az Isten háza első, ez pedig százezereket vett igénybe.

Elhelyezkedve a Buchbinderhez czimzett vendéglőben, melynek tulajdonosnője nem a legnyájasabb szavakban adott kifejezést aziránti megütközésének, hogy a szoba árát mertem tudakolni: mindenek előtt a templomba sieték. Imposans annak már külseje is, belépve pedig az egyházba, a nagyszerű arányok, a magasztos harmonia, a komoly egyszerűség, a féltékeny tisztaság, a titokszerű félhomály olyannyira ragadják meg a lelket, hogy a vándor önkénytelenül térdre borul, bensőleg érezvén azt, hogy Isten lakik e helyt. Vere haec domus Dei est. Az öszlet úgy, mint minden részlete az egyháznak tökéletesen megfelel Isten felségének, mely betölti a házat. Az egyház a legtisztább goth stylben épült, a templomhajó karcsu oszlopsora égbe küldi a sugár csucsiveket. A festészet kizárásával, csupán a szobrászat van itt képviselve, az összes felszerelés faragvány, a szobrok mindegyike igazi mestermű. Sz. Balázs szobra a fő oltár fölött, a megfeszített, a szűz Mária szobrai a melléköltárokon csodálatra s áhitatra ragadják

a szemlélt. Ihletett művészt árul itt el minden egyes tárgy, vésője életet, beszédet, kifejezést tudott kölcsönözni minden alakjának. Csodálkozásunk véget nem ér, akár a remek faragványú szószéket, akár a nagyszerű fényes orgonát, akár a szép stallumokat, akár a páratlan szerkezetű gyóntatószékeket szemléljük. A faneműek ugyanazt az egy szint viselvén, a góth stylnek minden legpárányibb tárgy is megfelelően: bevégzett harmonia előtt állunk, melynek az a hatása vagyon, hogy harmoniába hozni igyekszik a mi disharmonicus lelkünket is. A harmonicus renddel szemben mélyen érezzük belső rendtelenségünket s szégyeneljük azt. A vándor csak nehezen válik meg a szentélytől, melyben lelke édesen pihent meg égi gerjedelmek között.

Négytől ötig idegenek számára nyitva áll a 85 ezer kötetet meghaladó, kéziratokban s műkincsekben gazdag apátsági könyvtár. Nem minden ember szeret könyvtárba menni. Volt egyik utamban egy kedves utitársam, ki mindenben egyetértett velem, csak könyvtárba nem tudtam őt vinni. Kérdezvén vonakodásának okát, ezt az eredeti választ nyerém: „Valahányszor könyvtárban voltam még s láttam, hogy mennyit tanultak, tudtak, és irtak az emberek, mindannyiszor kénytelen voltam bevallani magamnak, hogy nagy számár vagyok“. Eltekintve az erőteljes műszótól, igaza volt barátomnak. Én mérsékelve a keménységet, azt mondanám, hogy a könyvtár szentély, melyben okleveles tudósok a papok, mi többiek csak ministransok vagyunk. Én is csak mint ilyen lépek a könyvtárba. A fényes, világos terem, Altomonte szép frescoival van ékítve. A fehér falak diszitményei gazdagon aranyozvák, a falakkal összhangzanak a szintén fehérre festett könyvállványok. A termet karzat futja körül, könyvállványokkal megrakva. A falak fehéreből kiemelkedő frescok és az aranyozás fényt és pompát kölcsönöznek a teremnek. A padló tarka márványkoczkákkal van kirakva. Távolítsuk el az állványokat s királyi diszteremben vagyunk. A neve-

zetesebb könyvtárak, melyeket eddig láttam, így a prágai egyetemi, meg a strahovi, barna fatáblázatukkal fölöttébb komorak : az admonti aranyozott fehér falaival, mosolyog. Amazok talán inkább felelnek meg a tudomány komolyságának : de az admonti vonzóbb. Ott komor, itt kedélyes műzsák laknak. A könyvtár műkincsei közül kitűnnek a fából faragott „négy utolsó dolgok“. E csoportulatok amily különös phantasiával vannak concipialva, époly művészies a kivitelök, élethűen fejezik ki az alakok a különféle indulatokat. E remekmű egy admonti szerzetes alkotásának mondatik, ki eredetileg pásztorfiu volt.

A könyvtárból sétát tettem még a Róthelsteinra, melynek tornyos falai oly barátságosan, oly kecsegtetőleg néznek a völgybe. Ez az apátságához tartozó vár, kastély, vagy nyaraló. Négyszáz lábat meghaladó magasban festőileg fekszik, fenyves erdőtől környezve. A feljárás nem igen kényelmes s beletelik három negyed-óraiba míg felérünk, de a kilátás, mely e pontról a havasokra és a völgybe szolgál, dúsan jutalmazza fáradságunkat. A vár lakatlan, csupán egy vadász mint őrlakik földszint s ennek felesége végzi a kastélyban a cicerone tisztjét.

Az emeletes épület szabályos négyszög, az udvarra nyílt folyosó szolgál, ami nyilván nyaralóra mutat. Az ebédlő falait a tékozló fiu története ékíti, ha mégis ékességnek mondható az egyszerű szobafestő műve. Őt szobában képgyűjtemény van elhelyezve, de olyan, hogy megköszöném, ha megkinálnának vele. Kimustrált képek, különben mikép is kerültek volna az elhagyott erdei kastélyba? Arról az egyről mégis tanuskodnak, hogy az apátság minden időben pártolója volt a művészetnek, segítvén a középszerű tehetséget is. Tegyük hozzá, hogy a képek a megvilágítást illetőleg még kedvezőtlenül is vannak elhelyezve, illetőleg rendszer nélkül összehalmozva, s kvalifikáltuk a gyűjteményt. A kulcsárné iparkodott a lajstromot pótolni, de a jámbor lélek ex

propriis, vagy felkapott határozatlan adatok után beszélt, de beszélt a borralalóért. Jó kedvemben én is egy képet magyaráztam meg neki. Jakab lajtorját ábrázolta az, melyen az angyalok föl alá járnak. Miért mászkálnak itt az angyalok a létrán, — kérdém — mikor repülhetnek, lévén szárnyaik? Nem tudván az anyóka kérdésemnek megfelelni, megfelelttem én neki a kapuczinus frater szavaival, ki II. József császárnak a föntebbi kérdésre ezt a magyarázatot adta: „Igenis repülhetnének, felséges uram, de most épen vedlenek, azért pihennek“. Az adoma mondja, hogy a császár mindjárt guardiánnak tette az elmés fratert. II. Józseftől ugyan kitelt volna.

A vár ablakaiból gyönyörű kilátás szolgál a messze vidékre. Nem győzzük a képen legeltetni szemeinket. S mily egészséges lakhely volna ez az elhagyott kastély! Ablakjaiból közvetlen színi lehet az erdő gyántás illatját, forrászive pedig hasonlíthatlan. Örökké kár, hogy az épület mintegy romnak van szánva, épen csak az enyészettől óvják még. Érdekesek a szobák ajtain a hatalmas lakatok a régi időből és egy vaskályha a XVI. századból, melyen rajta van az évszám is. Ismertek tehát már háromszáz év előtt is vaskályhákat, a szóban lévő azonkívül még szép munka is, arany díszítményekkel. Nem öntetett, lemezekből rakták össze.

A látogatók egyik csoportjában ott volt ama bécsi úr is, ki Waidhofenben sokalta az öt templomot. Ennek úgy látszik minden, ami egyházi, a botrány köve. Most mikor a magasból mérte a nagyszerű apátságot, azt sajnálta társai előtt, hogy ez papi birtok. Egyik faluban egyszer egy városi népboldogító felvilágosítani akarván a parasztságot, végre azt mondá beszédjében, hogy csak akkor lesz jobb dolog a világon, mikor ott, hol most állnak, gaz fog nőni, „és ön mint ökor fog legelni rajta“ — adá hozzá az egyik paraszt. Volna-e Admont ma Admont, ha az magán kézen volna? Mi tette Admontot azzá, ami? Az, hogy nyolczszáz éven át ugyanazon kézen lévén, mindig jobban és rendszeresen.gyara-

podhatott. Mutassunk fel családi birtokot, mely csak 2—300 éven át megmaradt volna a családnál? A családi birtokok felosztatnak, szétdaraboltnak, eladatnak, elpredáltatnak, elenyésznek. A papi birtok mint elsajáthathatlan örökség megmarad, gyarapodik. Mert csak az gyarapodhatik, ami tartós. És tekintve az emberiséget, nagyobb haszna volna-e ennek, ha az apátság helyén ma gyár állana? gyár, mely a munkásnak tíz munka-óráját — mint ismerek gyárait — hitvány 30—40 krajczárral fizeti? Kérdjük csak az admonti népet, hogy mennyit keres az az apátság erdeiben, majorságaiban, kertjeiben, vizeiben, gazdaságában; kérdjük az ügyefogyottakat, vajjon hasztalan kopogtatnak-e a monostor ajtaján?

Mikor első ízben voltam a Röthelsteinon, a nap verőfényében láttam a tájat, most az alkonyat váltakozó színeiben. Mindakét kép felejthetetlen előttem. Mire leértem, épen angelusra szólt a harang. Aki hallotta az admonti toronyórát, illetőleg a harang csengő szavát, az kénytelen lesz bevallani, hogy ennél csengőbb érczet nem hallott még, minthacsak tiszta ezüst volna. Szerettem volna egyszer az összes harangok harmoniáját hallani.

Augusztus 3-án. Ha az Ennstől a felső admonti völgybe nézünk, egy szabadon álló, benőtt hegy tetején egy kéttornyu díszes templom ötlik szemünkbe. Úgy áll az ottan, mint egy világító torony, amint világít is csakugyan az egész völgynek, mert kegyes hely az, hol a bold. Szűz sok imának szerzett már meghallgatást. A Kulmburg, vagy Frauenberg az, zarándokoktól sűrűn látogatott szentély. A vándor úgy érzi magát feléje vonzatni, minthacsak mondaná a templom: venite ad me omnes.

A mai regg kora óráiban én is a Kulmburgnek irányzám lépteimet. Az admonti hídon túl egyenes ut vezet oda a folyó mentében, majdnem a hegy aljáig, honnan azután rövidebben egy ösvény vezet erdőben a hegyre. A sűrű köd elzárt utamban minden kilátást, a

templom elveszett a ködben. De mire a hegyre értem, szakadozni kezdett a köd s meglepetésem annál nagyobb volt, mikor a táj először csak határozatlan körvonalokban, majd határozottabban bontakozott ki a ködből, míg végre a naptól megvilágított teljes képen legeltethetém szemeimet. Így van lelkünkkel is: köd borítja azt s elzárja tőle a mennyei kilátást, míglen bűnbánatára leszáll a malaszt megvilágító napja, eloszlatja a ködöt s megnyitja neki újra az elveszett égi kilátást.

Gyönyörű pont ez a Kulmberg. Köröskörül festői hegycsoportulatok. A völgy hátában Admont pompás münsterével, jobbra az erdő zöldjében Róthelstein, fölötte a zord Sparafeld, efölött a Reichenstein égnek törő kúpja. Keletről nyugatra nézve jobbkunon a Plesch havasi legelői, a Bosruck előfalai, az Angerhöhe lejtői, a Hochtausing meg a magasztos Grimming csúcsai, a völgyben a kigyózó Enns ezüstös habjai. Nagyszerű panorama.

Az időről időre nagyobbított egyház nemes, szabályos olasz stylben épült, stuccoval s márvánnyal gazdagon ékitve, a padlat is márvánnyal van kirakva. Az oltárokat márvány sorompók zárják el, az oltárképek keretei úgy mint a sorompók fekete márvány. A fekete márvány és a fehér stucco sajátos színezetet kölcsönöznek a templomnak. A főoltáron van a kegykép, illetőleg szobor, mely okmányok tanúsága szerint Thiemo salzburgi érsek faragványa. A legenda mást mond. Messziről jönnek zarándokok a kegyes helyre, és hogy imáik találnak meghallgatást, arról tanuskodnak a falakat ékítő fogadalmi táblák s ajándékok. A templomhoz építve van az emeletes kolostor, illetőleg plebánialak, mely Admonthoz tartozik s innen el is láttatik. A Kulmberget egynél több apát választá temetkezése helyéül. A plebánián kívül még egy-két fogadóféle ház van a hegyen, egy fasor pedig az Admontnak néző kálváriára vezet. Kerek köépület az, aljában, mely félig nyitott folyosó, a stációk vannak elhelyezve, az emeleten az

utolsó stáció van: a felfeszített Megváltó. A szép művészies templomtól vajmi kiáltólag ütnek el a kontárművű stációk, az elhanyagolt kálvária. Kár hogy ily helyen is extrema se tangunt. A templomban felhangolt lélek nagyon lehangoltatik a desolalt kálvária láttára.

Dél volt, mire nyomasztó hőségben visszatértem Admontba. Nagyon kívánatos lett volna a fürdő, de Admontban fürdő nincsen, mert az Enns havas vize sokkal hidegebb, semhogy rendes fürdést engedne.

A hegyekben két órányira van a Kaiserau, az apát-ság nyaralója s mintamajorsága; ez is nagyon ajánlatos kirándulás. Délután programba volt fölvéve. De mivel nem kaphattam sem tejet, sem vajat, sem egyébnémű jószágot, hacsak a pater oeconomustól jegyet nem hozunk, ezt pedig odahaza nem találhattam, felhagytam a tervvel. Mert bizony két óráig gyalogolni a hőségben azon tudattal, hogy a czélnál semmiféle frissítő nem kapható, ha mindjárt tantalusi kínok gyötörnének is: ennyire hősie elhatározás nem telt tőlem. Másrészt pedig mikép formáljak magamnak itéletet a majorság magasztalt s érmeikkel kitüntetett készítményeiről, ha azokat csak nézmem szabad, mint a paradicsom tiltott gyümölcsét, de ízlelni belőlök nem? Nem vagyok még annyira medve, hogy nyaljam az üvegen át a mézet. Maradjon tehát magának a Kaiserau, megelégszem vele, hogy fényképét láttam.

A paradicsomot említve, azt a fölfedezést tettem, hogy Milton költeménye az elveszett paradicsomról, csak költemény, mese. El nem vezett a paradicsom, megvan az — Admontban. Ide jöjjenek a tudós nyomozók, kik Ázsiában egyre keresik még az éden helyét, itt egy tábla ily felírást mutat: „a paradicsomba“, s ott találják még Ádám apánkat is. A városhoz közel fekvő sétatés mulatóhely ez, ez idő szerinti tulajdonosának (a vendéglősnek) neve pedig Ádám. Kaiserau helyett tehát Ádám apánkat kerestem fel a paradicsomban. Felismerési jegy nélkül is elfogadott dédunokájának s igaz

patriarchalis szeretettel felrakott mindent, ami jó, meg nem jó volt házánál. Jól érzém magam nála, akár csak az apai háznál s oly érzettel távoztam, mintha engem is kivertek volna a paradicsomból. Ezzel befejeztem Admontban tartózkodásomat.

Csak kettő nem tetszett Admontban: az apátság nagyon elhanyagolt kertje, és a tiszt. uraknak csak térdig érő talárja, illetőleg szoknyája, melyen alól dísztelenül lóg le a pantalon. Félig pap, félig világi, — desinit in piscem. De hogy igazságos legyenek: nem valamennyien járnak így kurtitva, mert láttam egészen leérő talárokat is, és ezek vajmi díszesek voltak amazokhoz képest. Talán a hegyekben való ellátás teszi ajánlatossá a kurtább ruhát: ám vennék fel akkor, mikor ellátni mennek, mikor lóra ülnek, de a pályaudvaron, a városban nem szépek a ruhájokból kinőtt papi alakok.

Aug. 4-én bucsút mondva a szép Admontnak, fél hétre a pályavonatra szálltam s félóra alatt Selzthalban, legközelebbi szelvényállomásomon voltam. Még csak öt napja hogy uton vagyok és már sok embert ismerek, igaz hogy csak ábrázatjuk után, mert habár minden állomáson újra találkozom velök, ismeretségbe mégsem ereszkedem. Teszem azt elvből, az emberbecsülés érdekében. Mennél kevésbbé ismerjük, annál jobban becsüljük egymást, mert az ember hasonló a könyvhez, mely míg csukva fekszik előttünk, addig jó és szép. Ha felnyitottuk s olvastunk benne, sok ízben azt találjuk, hogy a fő tárgy benne — a hibalajstrom. Emberekkel megismerkedni annyi mint hibáikkal megismerkedni, illetőleg a magunk hibáival megismertetni másokat.

Selzthal csak azért szelvényállomás, mert innen háromfelé válik el a pálya: egyik irányban Aussee-Ischlnek, másodikban Leobennek, harmadikban Wörglnek (Tirolban) amely az én irányom volt. Admontig ismertem már a pályát, innen kezdve annál inkább fokozódott érdeklődésem.

A pálya még folyvást az Enns völgyében jár és a

hatalmas hegyektől környezett völgy mindinkább kitágul. Grömming felé haladva, jobbról a közel 8000 láb magas és már bővebben hóval fődött Grimming lepi meg az utazót. Tovább igen regényesen fekszik Schladming mezőváros, hol ma épen bérnálás volt. A templom tornyáról és az egyes házakról alálengő lobogók szépen játszottak a mező és az erdő zöldjében. Schladming valaha virágzó bányaváros volt, de jólétét tönkre tette a parasztháború a XVI. században. A körülfekvő hegyek nem kopár mészhavasok, hanem egész a kúpig jól benőtt hegyek. Mandlingnál megválnk a szép Stajerországtól és az eddigi regényes utunkban kalauzolt Ennstől. Radstadt, legközelebbi állomás, hova fél tizenegyre ért a vonat, már a salzburgi herczegségben van. A négy órai ut merő élvezet, éldelgés s megfeszített szemlegeltetés volt. Hegy, víz, vár, rom — mind, ami egy tájkép eszményéhez tartozik.

(Folytatjuk)

Várnai.

LOGIKAI KÖVETKEZTETÉSEK JÉZUS KRISZTUS ÉLETÉBŐL.

(Mutatvány Bougaud Emil „A kereszténység és korunk“ cz. művének II ik kötetéből.)

Végére érve ezen csodás élettörténetnek, eszmélkedjünk és összegezzük benyomásainkat. Ki hát azon rendkívüli lény, aki több mint tizennyolcz század előtt egy kis tartomány és egy igénytelen nép keblében született, és egyszerre oly föltétlen hatalommal kerítette kezébe a világot; „aki megalapítá ott, az egész emberiség számára az igaz és tökéletes vallás örök birodalmát; *) —

*) Baur, Le Christianisme et l'Église chrétienne, 2-e edit., 1860.

„ez a hatalmasok között a legtisztább, és a tiszták között leghatalmasabb lény, aki átdöfött kezeivel a birodalmakat sarkaikból kikökkenté és a századok folyását más mederbe terelte?“ *) Vajjon ki ő? Isten? Ember? Vagy tán csak a természet egy szerencsés esetlege, az emberfaj magasztos erő kifejlése, hogy végre egy magához méltó képviselőt teremtsen elő? Avagy a lélekszépség, e páratlan jellem, e nagy szellem, e még nagyobb szív, és e rendkívüli élet roppant vívmányai kényszerítik-e ellenállhatatlanul arra az elmét, hogy benne többet sejtessen embernél? Talán Isten maga ragyog-e át láthatólag Jézus tökéletes emberiségén? És miként ha rendkívüli egyénekre akadunk, elég arcukat, szemüket, ajkaikat látnunk, szavaikat hallanunk, hogy így szóljunk: Ime egy lélek, kiben nagyság, nemesség, jóság, szellem lakik: úgy elég-e Jézust csak látnunk, hogy rámondjuk: Ime egy lélek, kiben Istenség lakozik?

Ez a kérdés. Hajdan nem így jártak el. Az Üdvözítő emberiségének páratlan tökélyét alig vették szemügyre. Emberisége, miként a Tábor hegyén, istenségének fényében elveszett.

Mi ez időszerint más útat követünk. Oh Jézus! ki nem mondhatom, mily édes, és naponta élénkebb inger vonz bennünket a te oly szelid, oly szép emberiséged felé! Szemléljük értünk átdöfött lábaidat és kezeidet; a részvét fényében ragyogó homlokodat; oly nagy szeretettől dobogó szívedet; s eképen majd előbb csak gyanítani, aztán sejteni s csakhamar imádni fogjuk istenségedet.

A régi út talán magasztosabb volt; ez könnyebb. Jobban megfelel e századnak, mely inkább tényeket, mint eszméket hajhász, a szemléltető rendszerért rajong, következőképp később oly bizonyítékot elfogadni, mely Krisztus emberiségéről istenségére vezet. Aztán magad is, oh Jézus, nemde ezt ajánlád egyik tanítványod ha-

*) Richter, De Dieu dans l'histoire et dans la vie, p. 6.

bozó lelkének : „Tamás, ereszd ujjadat lábaim és kezeim sebeibe ; ereszd azt főleg szívem sebébe ; aztán ne légy, kérelek, többé hitetlen“. (Ján. XX, 27). Tamás megadta magát. Láta az emberséget, megvallotta az istenséget. *Vidit hominem, Deum confessus est.* (Sz. Ág.)

Oh Jézus! mi is ez utra lépünk ; segíts bennünket és add, hogy szellemed, szíved, lelkületed, egész lelked emberi szépségeiről mi is a teljes meggyőződésig, istenséged alázatos és örvendetes imádásáig emelkedjünk.

I.

Tekintsük meg először is Jézus jellemét egész öszletében. A jellem, a lélek átsugárzása a test porhüvelyén. Hogy úgy mondjam, a rejtekéből előtörő, az arcra kiülő, ennek a teremtett dolgok rendjében páratlan szépséget adó lélek az. „Mi a napnak minden tüze, mondja Fénelon, egy lángelme tekintetének tüze mellett?“ Igaza van ; pedig itt az emberi szépségnek csak egyik vonását jelzi. Nemcsak a szellemnek van tüze ; a szívben époly meleg, de gyöngédebb tűz lobog, mely még hamarább kigyúl az arczon. Az akaraterőben sem hiányzik. Vajjon nem ez lobogtatja-e fel a bátorság és erő ama tiszta és férfias lángját, mely a férfi homlokán a szépség titkát teljessé teszi.

Ám minde szempontokat véve, Jézus egyénisége páratlan. Benne az emberi szellem nyilván tetőpontját érte el. „Én vagyok a világosság“, mondá Jézus Krisztus. Ez kétségtelen : ő a tiszta világosság. Körötte, miként a legnagyobb szellemek körül is — nem lebegnek az érzékekből felszálló ködök, felhők, párák. A napban foltokat fedeznek föl. Benne nincs enek. E szellem teljesen ragyogó ; kisugárzik minden irányban, szabadon, fejedelmileg, könnyedén. Kifejtőzik emelkedettségben, mélységben, termékenységben oly csodás egyszerűséggel, könnyűséggel, mi nőt az emberi elme csak képzelhet.

Kérdem : hol látott ember nagyobb emelkedettséget, mint Jézus Krisztusban ? Volt-e valaha az övénel ma-

gasztosabb cél, ki látott ennek elérésére szellemesebb és egyszerűbb eszközöket? Beszédeiben mennyi szelid, de egyuttal élénk villámfény, melyek bevilágítják lelkünket anélkül, hogy megrettentenék, oly természeteseneknek tűnnek föl. Mint szárnyal fel egyszerre a legnagyobb magaslatokra és emel fel oda magával bennünket is! Vagy inkább nem száll oda! mert mindig ott van. Ha mint ember szállna fel, vele szálltunkban éreznők az emelkedés szülte eltikkadást, fáradságot; és meglepetve önmaga is e fölséges jelenség által, közölné velünk meglepetését. De szó sincs róla. „Telve látjuk őt, mondja Bossuet, Isten titkaival; de látjuk, hogy nem csodálkozik fölöttök; egészen természetesen beszél azokról, mint aki e titokban és dicsőségben született“.*)

Eme szelid nyugalom ily fényben, eme könnyed emelkedés ama magaslatokra, hova oly kevés ember jut fel, és a folytonos ott időzés, némelyek előtt e csodás szellem legfőbb vonásaként tünt fel. De megvallom, engem még jobban meglep mélysége. A mélység tán még istenibb valami, mint az emelkedettség. A magasabb szellemek vonása az; de mily ritka! Mennyi tévedés, bizonytalanság van a legnagyobb szellemek előrelátásában! mily kegyetlen czáfolat éri őket naponta! És mégis irigyelendő nagyság még így is, habozva behatolni tudni a dolgok titkos redői közé, és a jelenen át megsejteni a jövőt s már üdvözleni! Am e nagyszerű állapot Jézus Krisztusnak rendes állapota. Rendkívüli sastekintetét misem kerüli ki. Ki ne vette volna észre az evangéliumban azt a világos szemléletet, melylyel a csalfa látszat daczára, a szívek legtitkosabb gondolatait is kitálálja? Mily mesteri módon vet a lélek mélyébe egy-egy titokteljes ígét, mely előbb nem értve vagy megvetve, csak később tör elő, hogy azt, aki kapta, lelki állapotához képest megpirítsa vagy fénynyel áraszsza körül! Mily utólérhetetlen művészettel, az emberi szív mily teljes

*) Bossuet, Hist. univers, II-e part. ch. XIX.

ismeretével képes ő a legkisebb társalgást is küldetése előnyére felhasználni és mesterül lépni fel ott, hol a tanítvány szerepére akarták szorítani! Hogy belát apostolai szíve mélyére, s épen azon pillanatban, midőn ragaszkodásukat esküdözéssel ígérik, hogy megjósolja nekik, szelíden, de világosan közel bukásukat!

Pedig a lelkek eme közvetlen, föltétlen és isteni szemlélete még semmi! Miként a szívek titkát, úgy ismeri a népek jövő sorsát. Jeruzsálem jövője oly világosan áll szemei előtt, mint Péter vagy Judás jövője. A nagy forradalmat, mely kezdődik; az új világot, mely keresztje lábainál születik; a keresztet, mely mindent magához von; egyszerű apostolait, kik minden nemzetet tanítanak; a népeket, kik megtérnek; egy nyáját, hogy mindent egybegyűjtsön, egy pásztort, hogy mindent vezessen: mindezt közvetlen bizonyossággal, föltétlen, tökéletes világossággal látja ő. Határtalan szelleme, melynek sem idő, sem tér korlátot nem vet, előre szökken a világ végnapjáig, és Jeruzsálemnek általa megjósolt romjaiban bizonyítja, hogy ő tudja, mikép lesz vége az emberi nemnek.

Aztán jós szemléletében semmi erőködés, semmi csodálkozás, mint nem volt magasztos emelkedettségében. „A jövő tudásában nem hökkenti, nem zavarja, nem lepi meg őt semmi, mert szelleme minden időt felölel. A jövő titkok, melyeket megjósol, benne nem hirtelen s váratlanul előtörő világosságok, melyek elkápráztatnák; jól ismert tárgyak azok, melyeket soha sem vesz el szemei elől s melyeknek képét önmagában találja; és a jövő századok határtalan tekintete előtt épen olyanok, mint a mai nap, mely felettünk világol“.*)

Hogy Jézus Krisztus szellemét egész teljében lássuk: ez emelkedettséghez, e mélységhez fűzzünk hozzá egy harmadik és legfőbb értelmi szépséget. Minden egyes igéje termékeny. A jövő csiráját hordja magában.

*) Massillon, Sermon sur la divinité de Jésus-Christ.

Azt mondja: *Boldogok a szegények. Boldogok, akik sírnak. Boldogok a tiszta szívűek. Boldogok, kik üldözést szenvednek az igazságért.* Csodás magvak, ki a megmondhatója, minő aratást adnak! Valamennyi apostolt; valamennyi szüzet; valamennyi vértanút; az emberi nem valamennyi jötevőit mind azok adták! Azt mondja: *Adjátok meg a császárnak, ami a császáré;* s ezzel leteszi a két hatalom közt való különbség alapjait, honnan a modern polgárosodás született. Azt mondja: *Mi Atyánk, ki vagy a mennyekben;* és elveti magvát az egyetemes testvériségnek a valódi egyenlőségben. Ajkairól jövő minden egyes ige a beláthatlan haladás csírája.

Ily szellem keltette csodálatunkat tetőpontra fokozza az a nyelv, melyen beszél. Soha magasztosabb gondolatokat kevesebb szóval ki nem fejeztek; és soha e magukban oly nehézkes, anyagias szavak — az írók e kétségbeesztői — a gondolat által ennyire eszményítve s megdicsőítve nem valának. Valósággal „szellem és élet“ valamennyi, Jézus Krisztus nagyszerű kifejezése szerint. Csakugyan a lehető legkevesebb anyag: rövid, átlátszó, csaknem anyagtalán szavak, átragyogtatva a szellemet, mely éltet önt beléjük. A tudománynak sikerült a természet leghathatósabb s éltetőbb orvosszereit a lehető legkisebb adagokba szorítani; Jézus Krisztus is azt tévé. Három tiszta, határozott, világosságteljes szóba belefoglalta a dolgok örök törvényeit, a családok és társadalmak alapelveit, a népek hanyatlásának okait és óvszereit, kivált pedig a lelkek isteni törvényeit. És mindezt oly egyszerű alakban, hogy a gyermekek számára tej, az öregek számára pedig bor.

A legmagasbra szárnyaló emelkedettség; a jóslatig terjedő mélység; a századról századra, egész az ember, a család, a társadalom újjáalakításaig növekvő közvetlen, korlátlan termékenység: ime ez Jézus Krisztus szelleme. Honnét jött ilyen lángelme? Kitől származik őse? Fűrkésztek; lemondtak arról, hogy rájöjjenek. Ilyet még nem látott a világ.

Most már, miután láttuk Jézus Krisztus szellemét, vegyük szemügyre szívét. Más tulajdonságok, más szépségek; az istenség ugyanazon átsugárzása. Vagy inkább még hatalmasabb átsugárzás; mert a szív természeténél sokkal szebb a szellemtől s isteni anyagból van alkotva; az istenségnek sokkal jobb kalauza.

Emlékeztek-e, hogyan van az emberi szív alkotva? Csodálkozni fogtok, ha látjátok, mily kevésbé hasonlít ahhoz Jézus Krisztus szíve. Kétségkívül mi is szeretünk; átadjuk magunkat. Ez dicsőségünk és annak a jele, hogy felülről származunk. Ámde mi kevésbé szeretünk. Ki az, ki a teljes odaadásig, az áldozat szomjazásaig szeret? Ki az, ki ama Táborra fölmenve, hol az ember szeretetből feláldozza magát, onnan ne kívánczolt volna le? Mindnyájunk szívében egy szégyenteljes seb ég: képtelenek vagyunk sokat szenvedni még azokért is, kiket legjobban szeretünk. Egyetlen kivétel van: Jézus Krisztus szíve. Szeret; átadja mindenét. S mert a szeretetnek nincs magaszosabb ténye, mint meghalni azokért, kiket szeretünk: élte első percétől az utolsóig csak áldozatra vágyik. „Az ő óráját“, mint maga nevezi, várja ő türelmetlenül; ez az, melyben végre, a Kálvárián, fájdalmaikat szeretetének nagyságáig fokozhatja.

De ime Jézus szívének van egy másik csodája, el-lentétben az emberi szív egy másik gyarlóságával. Mi épen azért, mert kevésbé szeretünk, csak keveseket szeretünk. Bezárkózunk, hogy szeressünk; kicsiny fészket rakunk magunknak, melybe elhelyezzük kedveseinket: egy atyát, egy anyát, egy nőt, gyermekeket, néhány ritka barátot. Mit is akartok többet! egy csepp szeretetünk van: kíméljük azt; csak néhánynyal osztjuk meg; sőt ha e néhánynyal minden érzelmünket megosztjuk is, akkor sem vagyunk biztosak, ha vajjon eleget adtunk-e már nekik. Mily egészen más Jézus szíve! szeret minden embert; szereti őket egyenlő hévvel. A kicsinyeket, nagyokat, szegényeket, gazdagokat, igazakat, bűnösöket, elhagyottakat, a világtól megvetetteket. Vajjon kiről

feledkezett meg valaha? Kit ne szeretett volna gyöngédén, melegen? Volt-e valaha lény, mely nagyon szennyes lett volna ezen tiszta szívnek, vagy nagyon közönséges ezen oly annyira nemes szívnek, vagy nagyon nagy ezen oly annyira alázatos szívnek, vagy nagyon kicsiny e magasztos szívnek? Sőt úgy látszik, hogy e mérhetetlenség nem elég neki; mert igéiben, imáiban a szeretet oly hevületeit vesszük észre, melyekkel valamennyi lényt, sőt előttünk ismeretlen világokat is átölel.

Aztán e szívben oly tisztaság lángol, melyet nem merek angyalinak mondani, mert ezzel nagyon keveset mondanék. A világban él; a bűnösök asztalához ül. Lábainál ott lát mindenféle gyarlóságot; és soha, nem-hogy valamely becsületes lélek gyanúja, de még a szennyes ajkak rágalmá sem vetett árnyat reá. Mindent megtámadtak, csak ez égi lény tisztaságát nem. És miután ezen oly szerető, oly tiszta szívnek páratlan dicsfényben kelle ragyognia: számtalan szívet saját képmásává alakított át: oly szűzies, szerető és tiszta szívekké, mint milyen ő maga.

De vajjon szépségét mi tetözi be? A világ előtt nem ama szomorúsággal lép föl, melyet Pascal oly mélabúsan kifejezett: „Az ember legnagyobb gyöngesége, hogy oly keveset tehet azokért, kiket szeret!” — hanem ellenkezőleg derülten, ama teljesen biztos tudattal, hogy meggyógyítja, vigasztalja, megmenti, boldogítja mindazokat, kiket szeret. *Főjjetek hozzám mindnyájan, kiált föl, kik fáradtok és terhelve vagytok, és én megenyhítlek titeket.* Boldog a szív, mely így beszélhet! Hajh! mi nem mernénk így szólni, nem egy apának, egy anyának, egy barátnak, gyermekeinknek; és ő így beszélt egy egész világnak! *Aki szomjazik, kiált föl, jöjjön én hozzám és igyék.* Boldogságot, vigasztalást, szentséget, békét szomjazik? mindegy; nem tesz különbséget. Nagy szíve, mely minden álma valóítására képesnek tudja magát, mind bátrabbá lesz. *Ne háborodjék meg a ti szívetek; békeséget hagyok nektek; békeséget, minőt a világ nem ad;*

békességet, mely minden érzelmet felülmúl. De nemcsak békét, hanem örömet: *Ime tökéletes öröm draszt el majd beneteket; sőt szomorúságotok is örömmre fordul.* Ismétlem: boldog, ki így szólhat szeretteihez; ki tehetetlen vágyak, meddő könyvek helyett mást ajánlhat fel számukra! Hanem ily beszéd mily nagyságra vall! És ha e tekintetben nem egy nemes emberbaráti szív önámítását látjuk és sajnáljuk: csodálva egy ember szívét, oly páratlan szívet kell üdvözlenünk, melyen keresztül az istenségnek szembeszökő átragyogását látjuk.

Az erő a férfi szépség harmadik sugárzása. Ez páratlan az Üdvözítőben. Jézus Krisztusban megvan minden erő: a szerénység ereje a diadalban a tömegek lelkesedése közepett; a türelem ereje tanítványainak fejességével, a farizeusok fondorlataival, a papifejedelmek rozszakaratóval szemben; a nyugodtság ereje a bántalmak, arczulcsapások, pökdősések, ostoroztatások között; és ami még bámulatosabb: az önmegadás ereje a haláltusában, a természet legiszonyúbb csüggedésében. E föltétlen bátorság, e nyugodt méltóság oly körülmények között, melyek a lelket annyira elbágyasztani s lesujtani képesek, a leggyönyörűbb látvány, minőt valaha ember az akaraterő terén látott. Pedig ez még semmi. Jézus Krisztusban az erő koronáját az a mód képezi, melylyel fölemelte a világot, saját kifejezése szerint: *Omnia traham ad me ipsum.* Archimedes mondá: „Adjatok nekem egy támpontot, és én kiemelem sarkából a földet!” Neki nem kellett támpont. Elővett tizenkét szegény, műveletlen, tudatlan kézművest; és ami még bámulatosabb, mint kiemelni sarkaiból a világot: átváltoztatta, megjavította, megdicsőítette a világot. És hogy e tény elvitázhatatlanul dicső legyen: nem életében hajtá végre azt. Életében mitsem hajtott végre. Elhagyatva halt meg egy kereszten. De amint megmondta, akkor, midőn már eltűnt e földről s műve vele együtt elenyészni látszott, akkor mutatta meg erejét a tulvilág csodái által, s tűnt elő hirtelen gyönyörű műve hol örökre eltemetve

hitték, a sír fenekéről, végtelen élettel, örök termékenységgel.

Ezen első áttekintés befejeztével felesleges hozzá tennünk, hogy Jézus Krisztus egyéniségének ezen isteni fényragyogásai: az értelem, jóság és szeretet, erő és bátorság szépségei, benne teljes egyensúlyban vannak. Nincs itt egyetlen hézag, egyetlen fogyatkozás, egyetlen szennyfolt, mint nincs tulság vagy erőködés. Minden egyes tehetség a hatály legmagasb fokán áll; de lehetetlen csak egyet is találni, mely elhomályosítaná a másikat. Mind összhangzóan vannak összeolvadva egy egészszé. Azért benne és életében minden: nyugodt nagyság, szelíd egyszerűség, magasztos béke.

Az emberi nem koronkint rendkívüli lényeket mutatott föl; hozzá foghatót soha. Benne minden megvan; és minden páratlan mértékben. Benne a gondolat, ige, költészet, ékesszólás, szeretet és gyakorlati befolyás, ropant eredmények, minden adomány és minden erő egyesülvék, oly tökéletesen, hogy a Jézus Krisztus életét vizsgáló elme valami nagyszerűbbet képzelni képtelen.

Ez hát értelménye e szónak: *Ember Fia*, mely az evangelium minden lapján látható. Jézus Krisztus nemcsak ember fia, mint Ádám valamennyi maradéka; ő az ember fia, a szó teljes értelmében; az eszményi, szép, tiszta, teljes ember; a legfölségesebb virág; a legédeesebb gyümölcs, minőt valaha a föld létrehozott; vagy jobban mondva, az egyetlen, föltétlenül szép és tökéletes virág, mely az emberi nem törzsének gyökereiből sarjadott.

(Vége köv.)

IRODALOM ÉS MŰVÉSZET.

Controversiarum de divinae gratiae liberique arbitrii concordia, initia et progressus. Enarravit Gerardus Schneeman S. J. Accedunt opuscula inedita Leonardi Lessii et Josephi Kleutgen, ejusdem societatis theologorum, atque exemplum phototypicum autographae Pauli V. relationis. Cum approbatione Rev. Vic. Gen. Friburg. Nagy nyolcz. VIII és 491 lap. Friburgi apud Herder. Ára 8 mark.

Híre futott, hogy ő szentsége a pápa „Aeterni patris“ kezdetű körlevele a jezsuiták ellen lett volna intézve, s hogy nem sokára a kegyelem foganatáról szóló vita, mely a thomisták és molinisták közt most is folyik, nemsokára el fogna döntetni, és pedig a thomisták részére. Az utóbbiak (dömések, vagyis a szónoktestvérek) azzal is álltak elő (régén is híresztelték), hogy V. Pál is akarta javukra eldönteni az ügyet, a molinismust kárhóztató ítélet készen is lett volna, csakhogy kihirdetése kis időre felfüggesztetett. Ami azonban mai napig sem történt. Hozzájárul, hogy Billuart Summája (mely a thomisták között legelőkelőbb mű) az utóbbi években F. O.-ban négyszer kiadatott s egynehány papnövelde tankönyvül elfogadta, s a thomistikus felfogás némi általánosságra törekszik. Sőt még Bonaventura nagy művének (Breviloquium) legújabb kiadója (Vicetia, tartományi ferenczes főnök) fönnen hirdeti, hogy a molinismus, tárt utat nyit a Pelagius tévelyének elfogadására, továbbá hogy Molina szerint a kegyelem versatilis (kétkulacsos), crudum systema stb. Mindezen okok arra indították Schneemant, hogy a kegyelemről szóló viták történetét megírja. Most pedig német munkáját kijavítva, bővítve, latinul kiadja. Hozzácsatolta Lessius és Kleutgen röpiratait. Végén pedig fénynyomatban közli Pál pápa sajátkezű iratát, hol a molinismusról nyilatkozik. Ezt akarjuk bemutatni; annál is inkább, mert feltűnést oko-

zott, s kiváltképen dicsérendő benne a szelid, nyugodt modor, melylyel taglalja a kérdést. Quo factum est, ut Reverendissimus Episcopus Paderbornensis Conradus, doctrinae laude, actisque in Concilio Vaticano insignis et pro Ecclesiae libertate gloriosus exsul, quum primam hujus commentarii partem perlegisset, paucis ante mortem diebus, auctori significare dignatus sit, „plurimum sibi libellum probari, imprimis vero placuisse scriptoris moderationem“.

Sokan úgy fogták fel a kérdést, mintha arról volna szó: kit kövessünk, vajjon sz. Tamást, vagy Molinát? Ezen eljárás pedig nyilvános tévely, mely egynehány tudóst is elragadott. Mert hiszen a jezsuiták kezdettől fogva sz. Tamás Summáját tartják szem előtt. Fortis, jézusrendi általános főnök 1823. írta: „Aquinást követjük és sz. Ágostont, ezek iskolánk főnökei“. Legujabban pedig Kleutgen, Liberatore, Cornoldi s a Civiltá munkatársai bőven kimutatják, hogy kik a vezérek, t. i. hogy Aquinás hívei. Tehát nem arról van a kérdés, vajjon Aquinást vagy Molinát tartsuk szem előtt, hanem inkább az, ha vajjon a thomistikus vagy pedig a molinistikus párt jobban értelmezi Aquinást? Énnélfogva, mivel a thomistikus felfogás pártvezére Banez és Alvarez, jól teszi szerző, hogy a thomistikus pártot Banezianismus névvel jelöli, ami helyesen van.

A vita sarkpontja t. olvasóink előtt ismeretes; megemlítjük csupán, hogy a Banez hívei bensőleg foganatos kegyelmet hirdetnek (cum praedeterminatione physica; előzőleg döntő erély); a molinisták pedig külsőleg foganatos kegyelmet tanítanak, vagyis a kegyelem által gyámolított szabad akarattól teszik függővé a kegyelem foganatát. Más szavakkal, a szabad emberi akaratnak (melyet a kegyelem meg nem szüntet, hanem fölemel) engednek működési tért. És ez csak oly dogma, t. i. hogy az embernek is van önelhatározási joga, mint hogy minden jóságos cselekedetre szükséges a kegyelem. A protestantismus ép azért lőn kárhóztatva, mert tagadta

a szabad akaratot, ezokon a tridenti zsinat tanítja: quod possit dissentire, akkor is midőn a kegyelem ihleti. Ezen igazhitű, okos felfogás ellenében Banez folyton szorította a praedeterminatiót, s mivel erős melle, jó torka volt, sok párthívet szerzett azon vitákban (Congregationes de auxiliis). Minthogy mi a foganatos kegyelem mivoltát immár taglaltuk s kimutattuk, hogy csakis ez józan felfogás („Uj M. Sion“ 1873. évi folyam 564. s köv. lapjain), hol pártos hívének is vallottuk magunkat s valljuk most is, ezen alkalommal a tanról többet nem szólunk.

A kegyelemről szóló viták kilencz évig tartottak, a tudósok elmondották érveiket, a pápák benső meggyőződésüket tudni nem lehet, csak az bizonyos, hogy az ügy el nem döntetett, mert nem tartatott szükségesnek a viták bevégezése. Lefolyásukat megírta Serry Jácint dömés, 1700. Löwenben kiadott munkájában, de annyi ráfogással, ferdítéssel, hogy hamis adatait kénytelen volt megczáfolni Majer Levin, Antverpben 1705. kiadott művében s utána mások; mert még hivatalosan megczáfolt kósza híreket is közölt, csakhogy árthasson elleneinek. A dömések igen fullaszkodtak, mert a molinismus kárhoztatását várták. Érdekes tünemény, hogy a jansenisták, ahol csak tehették, mindenkor a thomisták segítségére siettek. A korunkban felujult rágalmak ellenében a jezsuiták sem hallgathattak, s habár a rend meg nem bírta, csupán az igazság utáni törekvésből megírta Schneeman a viták történetét, oly tárgyilagos hűséggel, amint azt a jelenkor kitért archivumai követelik. Schneeman helyesen teszi, hogy a hittani fejtegetést számos történeti adattal fűszerezi s így egyaránt érdekes a történész, mint a dogmatikus körökben. Az utóbbiak állítják hogy Molina rendszere tökéletesen egybehangzik Aquinás tanításával, hiszen az angyali tudor akarhányszor bizonyítja az emberi akarat szabadságát, akkor is midőn telítve van kegyelemmel. Azért a praedeterminatio physica a régi thomistikus iskolában ismeretlen volt.

Szerző alaposan, őszintén, rejtegetési fortélyok nélkül adja eléink a híres de Auxiliis viták történetét. Világosság és melegség jellemzik. Az érdekes adatok közt legelső a pápa tárgyilagos viseletének teljes fénybe hozatala. Ugyanis midőn határozatra unszolták, irt mindenfelé a tudós és szent emberekhez, hogy milyen véleményt ápolnak az ügyre nézve; mert habár a döntvényekben csalhatatlan, minden emberi eszközt kell felhasználnia, amint azt tették az apostolok a nagy jeruzsálemi zsinaton. — Irt sal. sz. Ferencznek is, aki disvasit causae definitionem; mert habár a jezsuiták rendszerét követte, béke szeretetében, látva a dühöngő döméseket, mindakét rendszer szabadságát tanácsolta. A pápa véget akarván vetni a vitának, az utolsó gyűlésről (1607. aug. 28.) maga irt jegyzeteket, melyeket fényvésetben mellékelte a kiadó. Itt miután előadta az egyes bibornokok véleményét, s mindakét részt megvédte az eretnokség vádjától, eldöntetlenül hagyja a dolgot, mert nem dogmáról van szó, hanem a dogma magyarázatáról. És szigoruan csendet parancsolt mindakét félnek. Aquaviva jézusrendi általános főnök legott intézkedett ezen irányban. Csak egy bibornok volt, aki akarta a molinismust kárhozhatni; Belarmin és Peronius a Banez felfogását calvinismussal vádolták. Az érdekes iratból átveszszük Bellarmin szavait:

Bellarminus: *Opinionem praedeterminationis physicae esse Calvini et Lutheri; excusandos esse Patres Praedicatores, qui non viderint haereticorum libros; Bannesium peius locutum quam Molinam, quum S. Augustini de reprobatione doctrinam reprehenderet; etc.*

Az egyetemes egyháztörténelem kézikönyve. Irta: Kazaly Imre, vácz-megyei áldozár s a püspöki papnöveldeben az egyháztörténelem és egyházjog ny. r. tanára. Harmadik kötet. A keresztény új-kor. Vác, 1881. Nyolczadrét 366 l. Ára 2 frt 15 kr.

Minden könyv azon szempontból ítélendő meg, melyből iratott; szerző oly munkát akart írni, mely nemcsak

tankönyvül szolgálhasson a hittanhallgatók számára a papneveldekben, de mely egyuttal alkalmas kézikönyv lehessen a tágabb közönség számára, melyből az tájékoztató egyháztörténelmi ismereteket bizton meríthessen. Ezen kettős cél szem előtt tartva, mondhatjuk, hogy szerző feladatát sikeresen megoldotta s megalégedéssel tekinthet vissza kifejtett nagy szorgalmára és munkásságára, melynek különösen fényes tanujele művének e harmadik befejező kötete, melyet a t. közönségnek bemutatunk.

1. A harmadik kötet berendezését illetőleg igen helyesen járt el szerző, hogy eltérve az első kötet 4. lapján megállapított felosztástól, jelen kötetet a protestantizmus történelmének leírásával kezdé meg, mint azon forradalmi ágensével, mely majd két századot az egyház életében át és át mozgatá, míg a keresztény népcsalád véglegesen két vagy inkább három táborra szakadt. Ez ugyanis a szükséges háttér az egyházi élet mozzanatainak igaz felfogására s ép azért ezek előtt tárgyalandó. A második fejezetben helyet foglal a hitelesítés Ázsia, Afrika és Amerikában — s a hitelenség keletkezése Európában. Ez utóbbira vonatkozólag az a szerény megjegyzésünk van, hogy tán célszerűbb lenne, ha ezen hitelenség keletkezése, hol Voltaire és társai, a német racionalizmus, a szabadkőmivesek és illuminatusok tárgyalatnak, visszavettnék e korszak végére, közvetlenül a francia forradalom elé, evvel ugyanis organikus összefüggésben vannak, mint annak előidézői s azt megérthetővé teszik. — Ennyit a munkában követett sorrendre nézve.

2. Átlapozva az egész művet kitünően sikerültnek mondhatjuk különösen azon részletet, hol sz. a primátusi jogok gyöngítésére és az egyháznak az állam által való leigázására irányult törekvéseket fejtegeti; e részletben rögtön szembeütnek az alapos kanonista, szembeötlük, hogy ezen részlet kiváltképen át meg át gondolt és tanulmányozott tárgy; hálásan fogadjuk ezt szerzőtől, hogy

átlátszóan és szakavatottan adja ezen egyházellenes elméletek keletkezését, fejlődését, mibenlétét és terjedését; még aki ilyféle tanulmányoknak kötelességszerűleg él is, az is élvezettel fogja olvasni sz. exposéját pl. a gallikanizmusról, melyet első kezdetleges szálaiban a konstancai zsinaton felfedezve, szépen holtáiglan elkísér.

3. A magyar egyházi viszonyokra különös figyelmet fordított szerző, a primások történelme fonalán ecseteli az egész magyar egyház érdekes történeteit, Erdélyt és a horvátokat sem feledve ki. A II. József-féle rendelkezéseket egyházi ügyekben előadva, tüzetesen megismerteti velünk az eltörült szerzetesrendek tagjainak sorsát, melyet a császár nekik szánt; miután a császárnak ez ügyre vonatkozó szabványait másutt így rövideden és kimerítőleg összeállítva nem igen olvastuk, s miután az ezekre való kiterjeszkedés jellemzően sz. ügyességéről — mert az általános nagy vonásokba érdekes részleteket is tudott közbeszöni — tanuskodik, közlünk egy részletet: „II. József az eltörölt szerzeteseknek megengedte, hogy még 5 hónapig a klastromban lakhassanak és ezen idő alatt a férfi szerzeteseknek 40, az apáczáknak 30 krnyi, a magas rangú előljáróknak pedig 1 frtnyi napi díjt adott. A kolostorból eltávozóknak megengedé, hogy butoraikat magukkal vihették. Azoknak, kik még fogadalmat nem tettek, 150 frtnyi utipénz mellett a klastromból 4 hét alatt el kellett távozniok. A már fogadalommal bíró szerzetesek, ha valamely külföldi klastromba költöztek, útlevelet és 100 frtot kaptak, de évi díjra igényt nem tarthattak. Más honi szerzetbe lépők évi díjúl 150 frtot kaptak, ha irgalmas vagy piarista rendbe léptek át 300 frtot; az apáczák, ha erzsébetrendűek vagy más oktató rendűek lettek 200 frtot; másként 150 frtot; a világba visszatérők egyszer mindenkorra 100 frtot kaptak. Azon férfi szerzetesek, kik valamely egyházmegye világi papsága közé vétették fel magukat, mindaddig, míg beneficiumot nem nyernek, 300 frtnyi évi díjt húztak. A remeték 14 (később 28) nap alatt tartoztak

a remete ruhát letenni s ha harangozók vagy iskola-
mesterek voltak, tovább is élvezhették alapítványukat“. 133. l.

4. Sz. az egyház történelmét a legujabb időkig, mondhatni, műve megjelenése napjáig írja le, s ez művét különösen ajánlatosnak teszi. Igaz, hogy a lefolyt utolsó 10—20 eseményekben dúsgazdag esztendő történelmét helyesen manap megírni bajos, nemcsak azért, mert írója ez irányban folyóirati, ujsági cikkekre van jobbára utalva, hanem legfőkébb azért, mert az anyag egy pragmatikus leírásra még nem — mint mondani szokás — eléggé érett; a mennyiben az események igazi okai, titkos rúgói, motivumai többnyire nem biztosan ismerhetők meg s csak többé-kevésbé biztos kombinációk útján puhatolhatók ki; ámde e körülmény legkevésbé sem szolgálhat akadályul maguknak a tényeknek és létező eredményeknek rendszeres összeállítására; a hittanhallgató Kazaly műve után tanulmányozva az egyház-történelmet, tudomást szerez ép a napjainkban felszínre került egyházi kérdésekről; tájékozást az egyház jelen kül és bel állapotjairól, életéről, küzdelmeiről, melyek reá nézve minden bizonynyal vonzóbbak mint a régi hatásaikban is elmúlt események, de egyuttal egyházi lelkesedést, egyházi öntudatot is merít nagy mérvben belőlük életpályája számára, mert bátran mondhatni, hogy a vértanúk korát leszámítva, az egyházi történelem egy kora sem oly magasztos, vallási heroikus példákban oly gazdag, mint a legujabb kor, egy időszaknak történetéből sem világlik ki oly szemöszökően és kézzelfoghatólag, hogy az egyház isteni s ép azért emberi erők által le nem rontható mű mint a jelenéből. De a korban előrehaladottabb olvasó is, ki az utolsó évtizedek eseményeit átélte s a napi sajtó útján róluk mindennap tudomást vett, hálásan veendi ezen összeállítást, mivel az ujságok napról napra való referádáiból egyes eseményekről csak ritkán alkot magának kimerítő fogalmat a kérdésben forgó ügy voltaképeni mibenlétéről. Így pl.

a porosz kulturharcz majd egy évtizeden át folyik már, nincs nap, hogy katolikus lapok róla nem referálnának, mindazonáltal tapasztalásból mondhatjuk, hogy nem egy különben szorgalmas ujságolvasó voltaképen nem tudja, miben áll a porosz egyházellenes törvények lényege; midőn mult évben a juliusi ideiglenes törvény folytán több porosz egyházmegyében az ugynevezett „Sperré“ fel lett függesztve s a lelkészek fizetése újból folyóvá téve, nem egy ízben intéztetett hozzánk azon kérdés, hogy tulajdonképen miért volt felfüggesztve e fizetés, mi az a kenyérkosártörvény?

5. Miután új kiadás alkalmával szerzőnek alkalma nyílik, művét tökéletesíteni, ide igtatjuk esetleges használat czéljából a nekünk szembeötlött hibákat.

Hogy Luther 5. l. Magdeburgban és Eisenachban a jogi tudományokat tanulta volna, nem tudjuk minő alappal mondja sz. Hergenröther II. 242 és Alzog II. 260 szerint nevezett két városban Luther az ugy nevezett latin iskolát látogatta s csak készült egyetemi jogi tanulmányokra; megegyezik velük a híres Janssen, kinek európaszerte feltűnést keltő művét, (Geschichte des d. Volkes) sz., sajnos, nem használta, legalább sehol sem idézi; ez is előadja (II. 67.), hogy L. 14 éves korában Magdeburgba, egy évvel később Eisenachba jutott a latin iskolába, 1501 pedig Erfurtba ment az egyetemre jogot és bölcsészetet tanulni.

A lipcsei disputatióra nézve mondja sz.: „A Miltiznek köszönhető némi kis sikert csakhamar megsemmisíté Dr. Ecknek túlbuzgósága. E tudós férfiú ugyanis, nyilvános vitára szólítá fel Luthert. Ez utóbbi a felszólításnak engedve“ 8. l. E történelmi téves állítást, mintha Eck izgatta volna fel Luthert a nyilvános vita megtartására, megczáfolta Janssen Luther saját leveleivel. Ép az állítás ellenkezője a való; Luther mindenképen azon volt, hogy legyen nyilvános a vita; Eck soká vonakodott s csak Luther hosszú rábeszélései után végre beleegyezett. Tanuskodik erről Luther, 1519. febr. 2. Sylvius

Egramusnak írván: „Eccius noster a me tentatus Augustae, ut cum Carolostadio nostro Lipsiae congregaretur pro componenda contentione, tandem obsecutus est“. S értesítvén Ecket, hogy Carlstادتot is sikerült reábirnia a vitára, mintha attól tartana, hogy Eck vonakodása miatt utoljára is az egész vita meghiusulhatna, biztatja: „Itaque fac, ut non frustra hominem permoverim“. Janssen II. 85. l.

„Luther a mise szertartásaiból csak az elevatiót tartá meg“. 12. l. Helyesen így: eltörülte a misekánont, csak az elevátiót tartva meg.

Nem eléggé szabatosnak találjuk az ágostai béke 2-ik pontját, hol sz. mondja: „A fejedelmeknek és ország-nagyoknak megtiltatik *bárkit* vallás változtatásra kényszeríteni“. 17. l. Ez tulajdonkép csak a birodalmi közvetlenséggel bíró urakra áll: a birodalomnak közvetlenül alávetett úrnak nem szabad más hasonló rangu urat vagy *idegen* alattvalókat vallásváltoztatásra kényszeríteni; saját területén azon eiv szerint cujus regio ejus religio vallás dolgában szabadon, függetlenül rendelkezett, s az alattvalóknak vagy uruk vallását elfogadni vagy ha ezt nem akarták, kivándorolni kellett.

Hogy Barlow — Parcker angol érsek consecratora — kath. módon ordináltatott, vagyis felszentelt püspök lett volna, bebizonyítva nincsen, mint sz. mondja, s azt mai napig — nem csak eleintén — tagadják, legalább kétségbe vonják a katolikusok; sőt újabb érveket is fel tudnak hozni ebbeli tagadásuk igazolására. Courayer műve, kit szerző 56. l. idéz, nem jelent meg Nancyban 1523, hanem Brüsszelben 1723. Franciaországban műve kiadására engedélyt nem kaphatott; czáfolója nem Hardaun, hanem a híres Hardouin.

II. József nem az összes ünnepeket tette át birodalomszerte október harmadik vasárnapjára, hanem az összes bucsuünnepeket. 124. l. — Consalvi fogadtatása Napoleon által alig mondható „igen szívélyesnek“ 212. l. s az alkotmányos püspökök lemondása nem annyira volt

meghajolás az egyház fejének óhaja előtt, 213 l., mint a kormány akaratja előtt, miért is nem a pápa kezeibe, hanem a kormány kezeibe adták be lemondásukat.

Dr. Hamvas.

Az egyházi törvényhozás társadalmi jelentősége. Irta Dr. Kádár Ambrus, Szatmár egyházmegyei áldozár, püspöki titkár, szentszéki jegyző. Szatmár. 1882. 8-rét 94. l. Ára 70 kr.

Szerző igen korszerű kérdést választott magának megoldásul, midőn épen a jelen válságos időkben, a mikor az ugynevezett kulturharcz hazánkban is felütni készül medúza fejét, az egyházi törvényhozás jogosultsága és a társadalmi együttlétre való jótékony befolyása mellett emel szót. A czivil törvényhozás, melynek célja a társadalom boldogítása, saját érdekeivel és céljaival jó ellentétbe, valahányszor az egyházat ezen üdvös működésében akadályozza, annak tekintélyét a társadalom tagjai előtt aláassa, vagy éppenséggel az iránta való engedetlenséget és megvetést törvénybe iktatott büntetésekkel kierőszakolni iparkodik.

Ezek szerint jelen mű védirati jelleggel bír, s az egyházi törvényhozás apologiája kíván lenni. Az eszmemenet, melyet szerző ezen apologia megírásában követett, röviden a következő. A törvény Istentől ered, valamint a hatalom is a törvény alkotására. Ily hatalommal nemcsak a világi fejedelemség van Istentől felruházva, hanem az egyházi is. Az ember élete ugyanis nem pusztán a földi életre vonatkozik, hanem a természetfölöttire is, azért természetfölötti igazságokra is van szüksége, melyek magasabb szellemi életének zsinórmértékéül szolgálnak. Ezen a positiv isteni törvények, melyek őre, magyarázója az egyház, Istentől nyert ezen hatalmát a társadalom nemesítésére, az egyesek úgy mint az egész emberiség legszentebb érdekeinek megvédésére, a szeretet műveinek terjesztésére használja fel.

Ezen tájékoztató bevezetés után szerző a második fejezetben a szentírás és szenthagyomány nyomán bebi-

zonyítja az egyháznak a törvényhozásra való jogosultságát s annak kötelező erejét, míg a harmadik fejezetben ezen törvényhozói hatalom két főtulajdonságát mutatja be az olvasónak, mely abban áll, hogy az egyház törvényhozói hatalma először: általános vagyis minden népre, minden nemzetre, minden időben kiterjed és másodsor, független nemcsak minden állami korlátozástól, hanem mindazon pártküzdelmek, érdekhajhászásoktól is, melyek a világi törvényhozást jellemzik, s melyek rendszerint zsarnokságra, igazságtalanságra, félszepségre vezetnek, mihelyt valamely nemzet vezetői a természet s positiv isteni törvényeket elvetik. Most következik a negyedik és ötödik fejezetekben tulajdonképeni tárgyalása a czimben kifejezett eszmének. Itt felsorol szerző minden culturalis mozzanatot, melyet az egyház törvényhozásával felkarolt és megszentelt. Az emberiséget folyton az igazság és földöntuli végcélja felé vezette, előmozdította a tudományt, gondviselése alá vette az iskolát, biztosította a társadalmi rendet azon kötelmek meghatározásával, melyekkel az elüljárók és alattvalók egymás iránt viseltetni tartoznak, a házasságot és evvel a családi jogot biztos alapokra fektette, a szegények segélyezését nemcsak kötelességeül tette a gazdagoknak, hanem azt szervezte és rendszeresítette. A jogviszonyokat az isteni törvényekkel összhangzásba hozta. A fenállott római, germán s egyéb nemzeti jogokat nem vetette el egyszerűen, hanem a mi jó volt bennök átvette, a mi ellenkezett a keresztény szellemmel, azt helyesebbel kicserélte. Végül a hatodik fejezetben kifejti szerző a civil törvényhozás feladatát az egyházi törvényhozással szemben, mely nem kevesebb mint tiszteletben tartani az egyház törvényhozását és annak elveit követni. *Sajó.*

A házi nevelés példákban előadva, szülők, nevelők s különösen községi népkönyvtárak számára. Irta Zámolyi Varga Mihály. Budapest, Franklin-társulat, 1879. s 1882. I. II. kötet nyolczadrétben.

Nem tudnánk, mennyire korlátolt ismeretünk terjed, nevezni munkát, mely a gyermeknevelés fontos ügyét behatóbban, alaposabban, hőbben, érdekesebben tárgyalná, mint a jelen munka. Versenyez az, kivált gyakorlati tekintetben, a legjelesebb nevelészek műveivel, a magyar irodalomban pedig, megszólás nélkül legyen mondva, nem ismerünk jelesebbet, praktikusabbat nálánál.

Ha van ítéletünkben valami kihívó; ha kifogásolható, mit mi önkényt megengedünk, egyéniségünk illetékessége, annál jobb: csak örülni fogunk, ha kihívásunk többekben fog érdekeltséget kelteni a munka iránt, ha többen fogják olvasni s fognak itélni róla. Az iránt meg vagyunk nyugodva, hogy akarmilyen bírálat csak a mű nagyobb előnyére és a mi nagyobb elégtételünkre fog kiütni. Mert vannak kimagasló szellemi productumok, melyeknek superioritását még a konok, elfogult elme is kénytelen elismerni — ilyen ez a munka is.

Áll két önálló részből. Az 1879-ben megjelent első rész (a testi ápolás) már kézen forog, a második rész (a lélek művelése) csak imént hagyta el a sajtót. Szólunk egyszerre mind a kettőről, mint összefüggő egésről.

Hogy valamely oktató könyv céljának megfelelően, három kellékkal kell birnia: győzzön meg, indítson és vonzzon. Lássuk, mikép felel meg a szóba vett munka e hármas kelléknek.

Meggyőzni nem fogunk alaposság nélkül. A ki tehát gyermeknevelésről akar írni, az jól ismerje a gyermeket, ismerje annak fizikai s szellemi életét, testi szervezetét s lelki tehetségeit, ismerje mindakettőnek fejlődési processusát, ismerje a gyermeket testestől lelkestől. A test physiologust, a lélek psychologust tételez fel. A gyermek talány, melynek megfejtéséhez csak huzamos megfigyelés s beható tanulmányozás szolgáltatja a kulcsot. Szerző egyaránt jeles physiologusnak mint psychologusnak bizonyul. Ismeri a gyermekélet minden mozzanatát s tekintettel van reá; megfejtí a csodálatos talányt oly világosan, hogy a ki nem ismerne

még gyermekeket, az e könyv után ismerni tanulhatná azt. De a test és lélek fejlődése azonkívül még orvos- és egészségügyi ismereteket is tételez fel, különösen a test ápolását illetőleg. Szerző e téren tanulmányát, jártasságát is fényesen bizonyítja be, munkája alapos ismeretekre, szilárd tudásra van fektetve.

Hogy valakit meggyőzzünk, szükséges továbbat, miszerint állításaink, elveink igazságát, az előirt szabályok ész- és célszerűségét okokkal győzzük be. Szerző valamit állít, azt észszerű okokkal, nyomós érvekkel bizonyítja is. Logikai érveléseit azonkívül az élettapasztalás érveivel, az életből merített példákkal is támogatván, tökéletes meggyőződést szerez. A mire ugyanis mint tényre ujjal mutathatunk, az iránt nem maradhat fel kétség bennünk. Szerző bizonyításait a sok életkép és példa úgy szólván átlátszókká, szemléltetőkké, plasztikusokká teszik.

Ha indítani akarunk, éreznünk kell. Szerző bensőleg át van hatva fontosságától, szentségétől az ügynek, melyet kezel. Bensőség, érzelem, melegség sugárzik ki szavaiból. Átértett szavai okvetlenül felmelegítik az olvasót is s lelkesítik a szent ügy iránt. Seholy sem csökken pedig e hév, hanem állhatatosan a színvonalon tartja magát, kezdettől végig. Megnyeri tehát szerző az olvasót már az érzelem hatalma által. Maga az átértett szó azonban még nem indít mindig és mindenkit. Erősebben hatunk, ha az előadott elvek és szabályok követésének jó — a mulasztások káros következményeit feltüntetjük, amint azt szerző teszi. Kimutatván eleven példákban a jó, illetőleg a káros következményeket, buzdítólag hat a szülékre, sőt magával ragadja őket az ajánlott elvek, szabályok, tanácsok követésére. Verba movent, exempla trahunt. Szerző mindakét tényező erejével indít.

Oktató könyv már természeténél fogva fárasztó, unalmas pedig, ha nincs kellően fűszerezve. Kelletlen az étel is fűszer nélkül. A szóban forgó munka eddig fejtegetett jelességeit nagyban emeli a vonzó előadás, a

könnyű, kedélyes, sokszor humoros irány. Valódi fűszernek kell pedig neveznünk a számtalan fölöttébb érdekes s tanulságos elbeszélést s történelmi adatokat, melyekkel a könyv minden lapja illusztrálva van s melyek annyira lekötik az olvasót, hogy unatkozás, elfáradás nélkül órahosszat olvashat a könyvben. Mit követtek legyen előnyösen vagy károsan a régi világ népei, mit követnek az élő művelt nemzetek meg vad népek a gyermek ápolása s nevelése körül, azt szerző kifogyhatlan, roppant olvasottságról s fáradhatlan gyűjtésről tanuskodó példák-
kal illusztrálja. E tekintetben munkája megbecsülhetlen kincstára a példáknak, melyek után a régi világ és a modern népek számtalan szokását, egyes történelmi személyek életéből érdekes adatokat, epizódokat tanulunk ismerni. Mindezekkel nemcsak bizonyít, indít, hanem egyuttal kellemesen szórakoztat is a könyv. Ha szerző több helyütt még mythologiai személyekre is hivatkozik példa képen: ezek mint nem létezettek nem szolgálhatnak ugyan bizonyítékul, de igenis helyesen alkalmaztatnak fűszerül és tanulságul, úgy mint bármely egyéb tanulságos mese.

A példákra fektetett vonzerő, a szemléltető irány az, a mi e munkát egyéb szakírók műveitől oly előnyösen megkülömbözteti s életrevalóvá teszi. Mert az a pedans iskolai formáktól, a tudományos rendszer megszorító bilincseitől szabadon mozog, érthetőleg, természetesen beszél, nem tanít iskolailag, hanem oktat gyakorlatilag, mindenki által megérthető módon, és így tökéletesen felel meg a címnek: „szülők, nevelők s különösen községi népkönyvtárak számára“.

A mit e munkánál különösen kiemelendőnek vé-
lünk, az, hogy szerző minden tárgyat, melyről szólni akar, előre definiál. Oly szabatosak, világosak, határozottak pedig e definitiók, hogy minden nehézség nélkül szülik meg a helyes fogalmat. Nem ok nélkül emeljük ki e körülményt, mert az iskolatudósok műveiben vajmi gyakran akadunk fen a definitiók nehézségén, azért, mert

ezek a világosság helyett inkább a bonyolult bölcsészeti alakítást keresik. Áll róluk, a mit Plautus egyik író könyvére mond: Nisi Sybilla legat, interpretari alium potesse neminem. Az értelem tisztasága, a megérthetés könnyűsége előnyösen jellemzi a munkát s teszi azt valóban gyakorlativá.

„Hangya szorgalommal — mondja szerző az első rész előszavában — gyűjtögettem évek során át mindazt, a mit a bölcsek esze kigondolt és az élettapasztalás jónak felmutatott“. Ezt jó lélekkel mondhatja szerző, de ha nem is mondaná ő maga, mondja a könyv, melyben az olvasó könnyen felismeri a méhszorgalmat, a lankadatlan buzgalmat, melylyel az készült. Kívánatos volna azért maga az ügy érdekében, hogy ennyi buzgalom és szorgalom érdemelt méltánylást is találja, hogy a jeles könyv mennél tágabb körökben terjedne el, áldásként nemcsak a gyermekekre, kiknek észszerű jó nevelésnél nagyobb kincset nem adhatunk, hanem a társadalomra nézve is. A magyar közönség büszke lehet reá, hogy nem kénytelen a szomszédban keresni, birván ennyire jeles s életrevaló könyvet. Másutt ily munka kiadást kiadásra érne. Bár megvolna az minden családnál, bár magával hozná minden új házaspár, hogy legyen irány- és tanácsadója a gyermekek nevelésénél. Olvasván a könyvet, ismerni tanuljuk önmagunkon, mi és mennyi mulasztott el, mennyi fonákság követtetett el nevelésünkben, azért hogy elv, hogy terv, hogy utbaigazítás, hogy bölcs tanács nélkül neveltettünk. Mennyire érdemel tehát hálát és elismerést, a ki az elvtelen, a fonák, vagy éppen hibás nevelésen bölcs tanácsos, helyes szabályokkal segíteni buzgólkodik! Legyen csak több buzgó olvasója a munkának, úgy lesz elég terjesztője is, mert a ki olvasta, meg nem állja, hogy tovább ne ajánlaná.

A munka gazdag tartalmát részletezni nem engedi a szűk tér. Legyen elég általánosságban megjegyeznünk, hogy az a gyermek fizikai szervezetébe, élete s fejlődése minden tényezőjébe, a gyermek minden szükségéibe,

mindenbe, a mi lelke javára vagy kárára szolgálhat, a legrészletesebben behat elannyira, hogy a szülő minden körülmények között, minden szükségben, minden kétségben, minden eshetőségre jó tanácsot talál benne. Még részletesebb a második rész tartalma. Kiterjed az a legnagyobb gonddal a lélek minden egyes tehetségére, a kedélyre, az akaratra, az akarat aberratioira. Mindez négy részben kimerítőleg, megfelelő helyes beosztásban tárgyalatik. Az ötödik rész a gyermek nevelésének a szülői házon kívül, illetőleg a népiskolának van szánva. Ez igen tanulságos és érdekes már a jelen iskolai állapotok illustratiojánál fogva is.

A kiállítás díszes és hibátlan, eltekintve egy-két helytelenségtől. Ha a könyv végén hibalajstrom volna, úgy minden bizonynyal kijavítva találnánk a második rész 148-dik lapján előforduló helytelenséget, hol Mezzofanti József helyett Gáspár van írva.

Nehéz lévén többet mondani a munkáról, melyről mindent mondani akarnánk; nehéz lévén azt egyáltalában rövid sorokban méltányolni, kérjük a szerkesztőt hogy közöljön belőle mutatót. Várnai.

Graeffel János. Adjutorium nostrum in Nomine Domini, seu selecta pietatis exercitia. Epitome idiomate patrio temperata. Tirnaviae 1881.

Ami a régibb nemzedéknél az Officium Rakocianum volt, az az újabbnak 1858 óta az Adjutorium nostrum. S megérdemli hogy az legyen. — Ez imakönyv először 1858-ban kiadva, a 60-as évek közepén második, bővített, most harmadik kivonatos és nagyobb részben magyar kiadását érte. A magyar énekszöveget már a 2. kiadás is felvette, ez utolsó már az intelmeket s az imák nagy részét egyedül magyarul, a kisebb részt pedig magyar és latinul hozza. Figyelembe vette szerző, úgy hiszem, hogy újabb dicső iskolarendszerünk mellett az ifúság csak alig tud már valamit latinul.

Az imakönyv a következő részekből áll: 1. Meg-

szentelése a napnak (Reggeli, esteli imák, szentség látogatás stb.) 2. Megszentelése önmagunknak (Sz. Mise. Gyónás, áldozás). 3. Isten tisztelete önmagában. 4. Isten tisztelete szentjeiben. 5. Vegyesek (Alkalmi imák, különféle szükségünkben mondandó imák. Énekek). Szerző az előszó végén, neve alá csak e címet írta: áldozár és tanár. Szerző ezen caractere a könyvé is. Az egyház iránt igaz tisztelettel eltelt áldozár írta azt, innen annak egyházi szelleme. Fő forrása a Missale, Breviarium, Rituale vagy az egyházban általánosan bevett imák. Innen van, hogy az imák nem üres cukrosvízes frazisok, hanem azokban az Egyház fönséges, kenetdús szelleme lengedez. — De tanár is az aki írta, ki huszonöt éves érintkezése alatt az ifjúsággal megismerte annak lelkét, szívét, szükségleteit, eszejárását, nyelvét. — Az egyes részeket megelőző intelmek rövidek, de nem azon rövidséggel irvák, melynek olvasására az ember feje elszédül; hanem azon rövidséggel, mely a szív nyelve. Szívből szakadt, szívhez szóló. S mindenek fölött az ifju szívéhez. — Magyar nyelven minden nyomon, úgy szólván minden szón a legnagyobb gondosság látszik meg. Nincs bántóbb, mint ha az ima nyelve pongyola vagy épen pórias — de émelyítő itt az affectatio is. Szerző nyelve gazdag, ritmikus — minő az Egyház imanyelve — válogatott, nemes. Legfeljebb a kissé sajátos, de sajátosságában következetes központozás ellen volna kifogásunk. Azonkívül egyes régibb s a népnél közszokású kifejezéseket mi szebbekkel sem cseréltünk volna fel. No de ez csak egyéni. Az ujtás itt szabad, s új szokás is válhatik közkeletűvé. E tekintetben nagyon kevés helyet is lehet kifogásolni. — Az ének rész igen gazdag. Majd karmadát teszi ki a 314 lapos könyvnek. Választéka e rész a legszebb énekeinknek, régibb és újabbaknak.

Ez imakönyvben nemes egyházas szellem fuvall, szerető, jóakaró atyai szív dobog, nemes nyelv beszél. Az ifju meg fogja azt szeretni, s még az aggnak is drága

leend az, melyről meghagyja gyermekeinek, hogy korporsójába is megmervült kezeibe tegyék.

Tetszetős külalakja — kis 8-ad — is ajálja, egy mérsékelt ára is. Háromféle igen izletes kötésben 1 frt 20 kr, — 1 frt és 90 kr. kapható szerzőnél Nagyszombatban.

Terjedjen el végig e hazán, s oltsa be és erősítse az ima szellemét. Soha sem volt reá égetőbb szükségünk.

Békesi.

V E G Y E S E K.

(*Gonzaga Alajos*) prémontrei szerzetes Franciaországban (St. Michel, Tarascon mellett) ki hazánkban többször volt, ezeket írja barátainak, ismerőseinek. A francia kormány által zárdánkból kiüzetvén, hatod magammal déli Angliában Norfolk hercegtől kaptunk szállást s egy kis földet, hol kolostort alapítunk „Notre Dame de l'Angleterre“ czím alatt. Norfolk herceg, a híres Arundel góth várkastély ura, most püspökséget akar alapítani, mely Arundel nevet fog viselni; kath. templomokra, intézetekre már milliókat költött. Ugyanezen kath. ur nekünk is adott Storringhamban (Arundel mellett) fundust, hol művelhetjük a földet s kezünk munkája után megélünk. Lakhelyünk déli Angliában a tenger közelében, Brighton, nagy várostól 12 mérföldnyire fekszik. Tájéka egészséges, kedves, művelt róna, gazdag lakosok, kik habár protestánsok, szívélyesen bánnak velünk. Jan. 22-én foglaltuk el lakásunkat s febr. 2. ünnepélyesen birtokba vettük az ajándékozott földet. Szállásunk van, de pénzünk nincs, hogy kolostort, (mert bérházban lakunk) templomot építsünk s fölszereljük a legszükségesebb dolgokkal. Pedig itt minden csekélység iszonyú

drága, valamint általán egész Angliában. Reméljük azonban, hogy lesz sikere a fáradozásnak, el nem hagy-
nak az angol katolikusok, hiszen egyedüli pápájok a
prémontrei rendből jutott a pápai székre. Mindazonáltal
a magyar katolikusok nagylelkűségébe is folyamodunk.
Magyarországban annyi szánakozó irgalmat tapasztaltam,
hogy most ahogy inségben vagyunk, ezen édes emléke-
zet is felvidít. Méltóztassanak tehát régi jótevőim, bará-
taim és ismerőseim némi alamizsnában részesíteni szegény
telepünket, és a segélyt akár ide Angliába (postautal-
vánnyal) vagy e lapok szerkesztőjének beküldeni, aki
majd szives lesz kezünkhez szolgáltatni az összeget. A
ft. áldozár urak nagyban segíthetnek rajtunk, intentiok
elvégzése által, evégből bizonyos számot letettünk e la-
pok szerkesztőjénél, s kik szánakoznak rajtunk, azoknak
majd kitűzi azok elvégzését. Magamat az irgalmas szívek
tevékeny szeretetébe ajánlva, vagyok az Urban alázatos
testvérük : Gonzaga Alajos perjel a storringhani zárdában.
Levélcím: L. G. Storrington, près Arundel (Sussex)
Angleterre.

(*Konstantinápoly*) vallási izgalomban van, mert szá-
mos gyógyulás történt egy zárdai templomban. Ugyanis
a város végén van egy szegény orosz-örmény kath. ko-
lostor. A szerzetesek nemrég egy lourdesi szobrot s vizet
hozattak Franciaországból, hogy mindkettőt hazájokba
(Georgia) szállítsák ; de míg alkalmatosságot vártak, a tem-
plomba tették le a küldeményt. Történt azonban, hogy egy
beteges nő itt imádkozva, meggyógyult. Ennek híre fut-
modván, jöttek mások, egynehány gyógyíthatlan beteg,
s rögtön visszanyerték egészségöket. Csakhamar bucsu-
járás keletkezett a zárda kis templomába, s midőn egy-
nehány török is meggyógyult, a feltűnés, lázas izgatott-
ság egyetemes lett. A kitárt könyvben, hova irták
gyógyulásaikat a betegek, Keletázsia számos nyelvén
zeng a hála és dicsének szűz Mária tiszteletére. A szob-
ron van egy arany korona, azt egy gazdag mahomedán
hölgy ajándékozta. A szultán is kiküldé titkárát, hogy

nézzé meg mi van a dologban, mert vallásos izgatottságban van az egész város. A szobor már most ott marad, és új templomot fog építeni a lelkes buzgalom.

(*Irodalmi dolgok.*) 1. Az utolsó harmincz év története. Irta *Cantu Caesar*. Folytatásul a Világtörténelemhez, kiadja a Szent-István-társulat. Eger, 1881. Nyolcz. 340 lap. A tagok 1881-iki illetménye. — 2. A reménység könyve. Irta *Marschal* ap. hitküldér. Ford. Bergman és Buza. Második kiadás. 1881. Ára 1 frt. Kapható Szathmárt. — 3. Szabadság, egyenlőség, testvériség. Pályanyertes mű. Irta *Sullay* István. Negyedik kiadás. Eger, 1882. Nyolcz. 260 lap. Ára 1 frt (vagy 3 intentio). Megrendelhető szerzőnél Bogácson u. p. Mezőkövesd, Borsodmegyében. — 4. Nagybójtí beszédek. Irta Ujlaki (Wayand) Géza révkomáromi káplány. Lenyomata „Jópásztor“-ból. Komárom, 1882. Nyolcz. 79 lap. Ára 40 kr. — 5. A modern jótékonyság. Kazaly Imrétől. Lenyomata a „Religió“-ból. Budapest. Kocsi Sándor. Kis nyolczadrét 28 lap. — 6. „Peyramale lourdesi plébános a megjelenések előtt“ című füzetke. Laserre Henrik után magyarítá egy plébános. A tiszta jövedelem egy falusi templom javítására fordíttatik. Ára nincs kitéve. Kapható Nagy-Kanizsán, Wajdits Józsefnél. Melegen ajánljuk. — 7. Molnár János, komáromi plébánosnak választatván, az „Isten ígését“ és „Jézus Szíve Hirnökét“ ott is folytatja; azért a kéziratok oda küldendők, az anyagi kiállítás megmaradván Buzárovits Gusztáv nyomdájában. — 8. Gebé Viktor munkácsi t. kanonok ily című munkát ad ki: „Vasárnapi és ünnepi Apostolok és evangéliomok a gör. szert. kath. egyházban. Egy példány ára kötésben 40 kr. Gyűjtőknek 10 példány után 1 t. példány adatik. A megrendelések Ungvárra küldendők. — 9. Köszönettel vettük az esztergomi névtárt: Schematismus Cleri Archidioecesis Strigoniensis pro anno 1882. Nyolczadrét 247 lap. A plebániák száma 477. Fiókegyházak 242. A káplányok száma 112. Növendékpapok 204. Jelesen van szerkesztve!

(*Külföldi kath. irodalom.*) 1. Acta et Decreta sacrorum

Conciliorum. Collectio lacensis. Tomus Sextus. Apud Herder. Friburgi. Negyedrés VIII. és 1144 lap. Ára 16 mark. Magában foglalja Olaszország, déli Amerika és Ázsia újabbkori zsinatait. — 2. A Vivés, párizsi könyvkereskedő által kiadott: Opera omnia S. Thomae Aquinatis vállaltból, melyet ismertettünk, megjelent a 33. és 34. kötet, hol van tartalom is. — 3. Opera patrum apostolicorum. Recensuit Funk. Volumen secundum. Tübingen, 1882. Laupp 58 és 371 lap. Ára 8 mark. Az első kötetet három év előtt bemutattuk. — 4. Vering egyházjoga (Lehrbuch des kath. orientalischen und prot. Kirchenrechtes) másodszer megjelent Herdernél, Freiburg X. és 1022 lap. Ára 14 mark. A keleti egyházjoggal szaporodott, szemben az első kiadással. — 5. Ostern in Himmel, von Weningner, Missionair in Amerika. Betrachtungen über die Freuden des Himmels. Mainz. Kirchheim. Harmadik kiadás. Ára 1 mark 50 fillér. Ugyanezen szerzőtől nem sokára megjelennek a Máriabeszédek. — 6. Dr. Julius Pellesz: Geschichte der Union, der ruthenischen Kirche, mit Rom. Wien, 1878—80. Két nyolczadrétű kötet. Mechitarista nyomda. Egyházi jóváhagyással. Bennünket is érdekel a sok hazai adat miatt.

(*Eitler József*) ferenczrendű szerzetes Pápán, a mult év jun. 24. meglátogatta Lateau Lujzát. Niels, a plébános kivételképen bejelentés nélkül adta meg neki az engedélyt, sőt nálla szállásolt is. Pénteken délben (mely nap immár 688. pénteknap volt, melyen a sebhelyek meglátszottak) a szobába mentek, melybe csak 18 ember fért be. Három óráig elragadtatásban volt a szűz, s a vér kezein és lábfejen szivárgott, időnkint sziszzenést okozott a vér felbugygyanása. Midőn a papok zsolozsmát végeztek, az irgalom, kegyelem, szeretet szavainál üdvezült mosoly látszott megdicsőült arcán. A ferenczesre legnagyobb hatással az volt, mikor elragadtatásában az ágy fölött félmeter magasságban felemelkedett, s a levegőben lebegett, mellén összetett kezekkel. Im már tizenkét esztendeje nem eszik, de mindennap áldozik. Olyannyira

gyenge, hogy föl nem kelhet; azt vélik, hogy nem sokára meghal. Folyton sokan látogatják az egész világról.

(*Pályázati jelentés.*) A budapesti m. kir. tudomány egyetem hittudományi kara által a „Horváth“-féle alapítvány értelmében a „párbajról“ kitűzött pályázati kérdésekre két pályamű küldetett be, az egyik „Quid leges, sine moribus, vanae proficiunt“, a másik „Mihi vindicta, Ego retribuam“ jeligével. A hittudományi kar ez évi február hó 17-én tartott 4-ik rendes ülésében, a bírálók egyértelmű véleményezése alapján, a jutalomdíjat egyik műnek sem ítélte oda. — Miről a pályaművek szerzői oly megjegyzéssel értesítetnek, hogy kézírataikat, szerzői tulajdonjoguk igazolása mellett a hittudományi kar dékáni hivatalánál bármikor visszavehetik. — Budapest, 1882. február 18. — Dr. Stanczel Ferencz, e. i. dékán.

(*Halálhíradások.*) 1. Singer Péter ferenczes áldor meghalt Salzburgban 71 éves korában, mint zenész volt híres, egy symphonikont is szerkesztett, mely zeneeszköz egy egész kart pótolta. Az utazók rendszeren meglátogatták, mint nevezetességet. — 2. Schvane Tódor lüttichi tanár meghalt jan. 11. Kölnben, 72 éves korában; mint physiologus tudós, névszerint a cellarendszer körül nagy tekintély. Arról is nevezetes, hogy igen jámbor ker. életű volt, havonta gyónt, s mindennap misét hallgatott. — 3. Maria Lenzen, szül. Sebreghondi, meghalt febr. 11. Szül. 1814. decz. 18. Dorsten-ben. 18 éves korában Lenzen ügyvéd neje lett, de ez 10 hónap múlva meghalt. 1848-ban Brenk neje lett, ki 1875. halt el. Irt szép történeti elbeszéléseket, regényeket, melyek közül néhányat mi is bemutattunk, mert kath. szelleműek. Irt apró költeményeket is. — 4. Durand Ipoly építész, aki a lourdesi basilikát tervezte és fölépítette, jan. 8-án 81 éves korában meghalt. Mult évben, nov. 12. mint szélütött végzte gyónását Lourdesben s elkészült a halálra.

(*Hol volt a paradicsom?*) E nehéz kérdésre, a sok nézet közül számos tudós azt felelte, hogy Indiában; mások Armeniába, ismét mások déli Babyioniába helyezték az édent.

A legujabban feltalált assyr ékiratok folytán (nem képiratok — hieroglyphák, mert ezek Egyiptomban dívtak) Delitzsch, lipcsei assyr tanár kiadott egy nevezetes munkát (Leipzig, Heinrichs XI. és 346 lap; ára 20 mark), hol megczáfolva az említett nézeteket, a paradicsomot a babyloniai völgy síkságán helyezi el, a hova a vizekkel jól ellátott édenkert legjobban illik. Legnagyobb nehézséget okoztak a Pischon, Gihon folyók: de ezt az ellenvetést úgy fejt meg, hogy ezeket csatornának mondja; mert nahar, a keleti nyelvekben folyamot és csatornát is jelent. A folyamok nevei nem is alkothatnak valami szörnyű nehézséget mert 1. a babyloni folyóknak többféle nevök volt; 2. a folyók századok folytán változtatják medröket; 3. sok zavart okoztak a hetvenes fordítók, kik a többértelmű földrajzi nevet, Kusch nevet, Afrikába helyezték, s Gihon alatt Nil-t értettek, mi által sok zavarra adtak alkalmat. — A munkában számos más kérdés taglaltatik, a sok függelékben. Ezidőszerint, a biblikus tudósok a babyloni völgy síkságára fogják Delitzsch nyomán helyezni az édent.

(*Brassai Samu*) belátva, hogy a Darwinismus ágaszkodó hozzávetésekben leli kedvét, s uralkodni akar, a multévi Magvetőben így irt róla. „Gyávasággal kell bélyegeznünk az oly theologust, a ki magas állását nem becsülve, vagy azon elszédülve, a földtől kér biztosító támaszt, a ki az úgynevezett „tudomány“ szemfényvesztéseitől elvakítva, mindent a mi csillog aranyak néz, és az összes természet titkaiba magát beavatottnak hiszi, ha a Darwinismus jelszólamait felkapva a vallásos eszmékben, érzelmekben és történelmökben minden léptenyomon fejlődést, alkalmazkodást, átalakulást, natural selectiont, struggle for existence-t, nem annyira lát, mint emleget. Risum teneatis! Hogy egyik-másik theologus így botorkázik, azon nem csodálkozom, de igen is Voltairral azon, hogy egész theologiai iskola létezhetett, a mely tömegestől indult ily téves útra. Pedig biz a megtörtént. Az úgynevezett rationalis theologusok alkották

ezt az iskolát, mely a kijelentés hagyományos eszményeit és viszonyait physikai törvényekből törekedett kimagyarázni. Utoljára is a Strauss „Jézus életében“ és (Pseudo) „dogmaticá“-jában érte tetőpontját az a tan, és így egyértelművé lett a theologia maga megtagadásával. Meg kell vallanunk, hogy akadémiára járó ifjaink, minket unitáriusokat is részeltettek volt bizonyos korban egy kicsinyt ebből a mótelyből, minek következtében tanintézetünk egy darab ideig rossz hírben is állott. Ez ugyan elmúlt, de szolgáljon óvásul a jövőre.

(*Eisenach*) városban, Wartburg tövében, hol árpád-házi szent Erzsébet élt és nyomort szenvedett, új templomot akarnak építeni sz. Erzsébet tiszteletére. Még 1844. évben alapítottatott a prot. városban, kath. plebánia és imaterem. De ez utóbbi most már oly csekély a hívek befogadására (a környékbeliek is látogatják), hogy elodázhatlanul szükséges új, szép templom építése. Már régen gyűjtenek előkelő kath. férfiak; IX. Pius annak idején 1000 frankot küldött. Most pedig újra felszólítást intéznek a németországi katolikusokhoz, egyszersmind a magyar katolikusokhoz, mert sz. Erzsébet magyar király leánya volt, és főleg azon nőkhez, kik védszent gyanánt tisztelik, hogy ezen templomra adakozzanak. Kik a szent célra bármilyen csekélységet szántak, küldjék ide, a telephonban nyugtázzuk s május elsején a bizottságnak megküldjük. Illő dolog, hogy a magyar szent nő tiszteletére szánt egyház, méltó legyen szentségéhez, magyar királyi származásához.

(*Külföldi lapok írják*), hogy Kuttner Zsigmond pesti születésű prot. festő, olasz utjában betévedt Lorettoba is. Miután megszemlélte a templomot, be akart a templom közepén levő názarethi házba is térni, de láthatlan erő tartotta vissza. Feldühödt a pápista babonára, s legott kirohant a vasutra, de a vonatról lekésett. Haragjában gyalog tette meg Anconaba az utat. De ott oly nyugtalanság, belső harcz, dúlt kedély szállta meg, hogy nem tudott hova lenni felzúdult keblével. Valami vonszolta

Lorettába, gyalog oda indult; de már nem a kápolnába sietett, hanem a gyónószékbe, mely fölött e szavakat olvasta: pro lingua germanica. Cereboni gyóntatónak feltárta lelke állapotát; feltételesen megkereszteltetett s letette a kath. hitvallást, mire a názárethi kápolnában áldozott.

(*Talandier*) francia képviselő (politikai színezetére vérvörös) azt javasolta, hogy kinek nincs gyónóczédulája, ne tartassék katolikusként, s akkor aztán reméli, hogy oly kevés katolikus lesz, hogy bármit lehessen elszavazni az egyháztól, templomokat, alapítványokat, vallási iskolai alapokat, mindent. A liberálisok óvást tettek a gyónóczédulák követelése ellen, mert ez a vallási szabadsággal ellenkezik.

(*A szent atya*) a nagybőjti római hitszónokokhoz mondott beszédében rámutatott korunk hitetlenségére és corruptiójára, mint az erkölcsi világrend s az összes civilisatio terén mutatkozó felfordultság főforrásaira. „Sajtó, ugymond, tudomány, történelem, politika, társulatok, — magok a lángész legszebb találmányai az istentelenek kezében a corruptio eszközeivé válnak. Lehet-e csodálkozni, így folytatá, ha a jók, méltán megrémülve ennyi gonoszság és veszedelem tulcsapongásaitól, melyeknek kivált az ifjuság van kitéve, erősen hiszik, hogy most már csak az isteni mindenható irgalom nyujthat hathatós segélyt az eszmék és ügyek ilyenén felforgatása közepett? És valóban az emberfölötti és különös segélynek eme szükséges volta mindenki előtt világos. Mindazáltal, ugymond, nem szabad azt várnunk, hogy e segély csodálatos módon fog égből jönni. Az isteni gondviselés, mely tudni fogja egyházát győzelmesen kivezetni a mostani harcokból is, rendesen csak rendes utat és eszközöket használ. Minél nagyobbak a veszélyek és bajok s minél fenyegetőbb a helyzet, annál szigorubban int a kötelesség, ezen rendes eszközök használatba vételére, hogy ez által Isten ohajtott segedelmét megérdemeljük. A céltévesztett lelkek visszatérítésére a corruptióból és bűnökből a vallásosság,

a keresztény élet útjára, leghathatósabb eszköz a lelkipásztorok felvilágosult, nemes és tevékeny buzgósága és az Isten igéjének hirdetése. Ezen ige erejének s a vallás szolgálói ernyedetlen munkásságának köszönhetni, hogy a világon a tudatlanság és tévely éje eloszlott, hogy a szívek magokat bűnbánatra szánták el s a legnagyobb akadályokat győzték le“. (Religio.)

(*Apró hírek.*) Paraylemonialban febr. 15. megölték Colombier Kolos jézusrendi tag halálának († 1682.) második százados évfordulóját. Eme napon b. A. Margit azon 8 éven át, melyekkel túlélte lelki vezérét, folyton a szentély előtt térdelt s ünnep gyanánt ülte a napot. Teste az ottani jézusrendiek templomában nyugszik, de ezen 1880. jun. 30. óta a rendőrség pecsétje tiltja a bemenetelt. Szenttéavatási pöre most folyik, melynek szerencsés kimeneteleért, a Jézus Szíve templomaiban kilenczedes, háromnapos ájtatosságok tartattak. — Okt. 4-ére sok bucsus készül Assisi-be, hol fogják hét százados évfordulóját ülni sz. Ferencz halálának, ki 1182. évben halt meg. E végből díszesen újítják a nagyhírű templomot, mely sírja fölött épült. — A francia köztársaság, mely még csak 136 hónapos, már is 171 ministert koptatott el, 14 kabinetban; kik közül egynémelyik többször hivatott a kormányba, így például a zsidó Say, immár hetedszer ügyérkedik. — Híre futott, hogy a párizsi fogadalmi templom pénzei szintén az „Union general“ bukott bankintézetben voltak elhelyezve. A nemzeti fogadalom titkára (Rohault de Fleury) nyilatkozik, hogy az adakozások soha sem bíztak bankárokra, mivel folyton van szükség pénzre, hogy a haladó építkezés költségeit fedezhessék. Tehát az adakozók nyugodtan lehetnek.

Szerkeszti: Z Á D O R I J Á N O S.

Előfizetési díj egész évre 6 frt. oszt. ért.

Esztergom, 1882. Nyomatott Buzárovits Gusztávnál.

CANTERBURY-I SZENT TAMÁS.

Az egyház szabadságának e jeles bajnoka, a canterbury-i vértanu-érsek, örökre fényes példaként tündököl azoknak, kik az egyház csillárjára helyezve, joghatóságuknál fogva közvetlen hivatvák annak jogait s szabadságát a világi hatalom polypkarjai, értjük annak önkénye, bitorlása, túlkapásai ellen megvédeni.

A szent vértanu élet- és jellemrajzát ujabban megírta a jeles tolláról s szorgalmáról az egyházi irodalom terén egyaránt ismeretes Schütz, *) kinek publicatióit e lapokban már ismételve méltányoltuk.

Napjainkban az egyház ujjabb meg ujjabb sebekből vérzik, isteni jogai és intézményei egyre istentelenül sértegettetnek, e jogok őrei döllyfösen kihivatnak a világi hatalom részéről s vele éles összeütközésbe hozatnak; napjainkban, a culturharcz áramlatának idejében nagyon alkalmoszerű feleleveníteni a canterbury-i bajnok emlékét s róla példát venni. Hősies elszántságán és törhetlenségén épülni fog minden lélek, melyben ki nem halt még az egyház s annak elidegeníthetlen jogai iránt való kegyeletes érzés.

Buzdító példára van is szükség. Mert ha korunk szelidebb erkölcei mellett a hit, az egyház-

*) Der heil. Thomas Becket, Erzbischof von Canterbury. Von O. Schütz, Freiburg im Breisgau, Herder 1880.

szabadság bajnokainak nem is ígérnek többé véres koronákat: a kifosztás, a börtön, a száműzetés, a testi s lelki keservek és méltatlanságok elviseléséhez mégis nem kevésbé erős lélek, az istentelen követelések határozott elutasításához nem kevesebb elszántság kell, mint a hóhérok gyilkjaival szemben. Ezek gyorsan ölnék, amazok lassabban, de biztosan emésztik meg az életet; tehát martyromságba telik ezeknek is elviselése.

Mivelhogy canterbury-i sz. Tamás élete és az egyház szabadságának megvédésében tanúsított törhetlensége e viszontagságos időben az egyház jelen szorongattatásai között olyannyira tanulságos, épületes és buzdító: annál fogva úgy hiszszük szivesen fogják fogadni e lapok olvasói, ha az előttünk fekvő életrajzból átvevén a főbb adatokat, a szent vértanút és az egyház szabadsága érdekében viselt dolgait legalább a fő vonásokban bemutatjuk. Könnyebb áttekintés végett be fogjuk őt külön fejezetekben mutatni mint kir. kancellárt, mint canterbury-i érseket, mint vértanút. De hogy kellően értsük meg korát s korának egyház-politikai viszonyait, melyek a szentre határozólag hatottak: azért jó lesz az angol egyház történetére egy futó pillantást vetni.

I.

Britannia az egyház egyik legidősb leánya. Beda szerint már Eleuterius pápa (177.) rendezte benne a hierarchiát, három érseki s huszonnyolcz püspöki széket állítván fel a szigeten. És amint ő is az egyház, szintúgy hű is volt mindenkor hitéhez. Diocletian üldözése idejéből sz. Alban, Julius és Aaron vértanukat mutatja föl. Püspökei hiven ragaszkodtak a sz. Székhez, melynek azért Britanniára különös gondja volt. Hogy azt a pelagianismus ellen megóvja, hitküldéreket menesztett a szigetre, köztök sz. Germanust és Lupust. Az angolszászok foglalásával elpusztult

a virágzó egyház, miglen nagy Gergely újra felélesztette Britanniában a kereszténységet, Ágoston apátot negyven munkatárssal indítván Ethelbert király udvarába a 6-ik század végén. 597-ben a király tíz ezer alattvalóval elfogadta a keresztiséget. Kent, hol Ágoston volt első canterbury-i érsek, vala a gyúpont, honnan az evangelium sugarai szétterjedtek a sziget többi részeibe is. 800-ban egy volt már a brit nemzet hitében, sok viszontagság, ernyedetlen apostoli munka után. Ekkor következett be Britanniára az arany kor, melyről írja Beda: „Sohasem voltak ennyire boldog idők, amióta az angolok elfoglalták Britanniát. A királyok keresztény hősök voltak, féltelmére elleneiknek, az egész nemzet egy magasabb cél után tört“. S mily termékeny volt e kor szentekben! Britannia méltán „szentek szigetének“ neveztetett el; ugyanis huszonhárom királya, hatvan királyné s királyi hercege tiszteltetnek a szentek sorában. Mintegy harmincz királyi herceg zarándokolt Rómába s körülbelül tizennégyen, férfi és nő, vették föl a szerzetesi öltönyt. Az általunk annyira csodált szívós angol alkotmány is e kath. korszakban lett alapjaiban megvetve. A kath. Anglia typusa sz. Eduard volt, kinek halálával (1066.) letűnt Anglia csillaga is.

A normann királyok korszaka egészen ellenkező viszonyokat tüntet fel, meglazulván, vagy épen megszakadván a sz. Székhez való kegyeletes viszony. Hűséges ragaszkodás helyett féltékenységet, ellenszegülést tanusítanak az uralkodók. Nemzetiségi büszkeség, uralomvágy egyházellenes politikát instaurálnak, miglen a reformatio alatt Anglia egészen elszakad az egyháztól. A hódító Vilmostól kezdve egész VIII. Henrik-ig folytonos viszályban találjuk az angol uralkodókat a sz. Székkel. A püspöki székeket s apátságokat hosszasan üresedésben hagyják kincstáruk gazdagítására, vagy ha betöltik, simonia útján

töltik be, az egyház megrontására. Az ez idő szerinti szentek már csak véres koronákat nyernek, a hitvallók pedig kemény harczot küzdenek az uralkodók önkénye ellen, így sz. Eduard, sz. Anselm, sz. Richard. De a legélesebb harczot küzdi canterbury-i sz. Tamás II. Henrikkel.

Henrik igen szerencsésen s üdvösen kezdte meg uralkodását. Alig hogy elvette Theobald canterbury-i érsek kezéből a koronát, megfogadván ünnepélyes esküvel az egyház szabadalmainak védelmét, azonnal erős kézzel ragadta meg a kormány gyeplőit s hozott békét és rendet az országba. Lerontotta a rabló lovagok várait, visszaszerzé az elődje által elprédált koronájavakat, megjavítá a pénzt, gondoskodott részrehajlatlan igazságszolgáltatásról. Mind e reformok keresztülvitelében buzgón segíté a királyt Theobald érsek-kanczellár, ki azonban utóbb agg-kora miatt visszavonult az udvartól. Utódjául a királynak Becket Tamás canterbury-i főesperestet ajánlá, kit a király el is fogadott.

Becket Tamás született Londonban 1117—1118 között nemes családból. Anyja egy szaraczen főnök leánya volt, kit Becket Gilbert, Tamásunk atyja, Palaestinában tanult ismerni és ki azután Gilbertet Angliába követvén, megkeresztelkedett. Buzgó keresztény s istenes anya vált belőle. Tamás bevégezvén Párisban tanulmányait, a londoni városközség szolgálatába lépett mint számtiszt. Atyjának két barátja utóbb Theobald érsek udvarába hozta őt. Itt a canonjog és a polgári törvények tanulására adta magát. Az érsek kegyeit annyira kinyerte, hogy ez Tamást egy fontos ügyben ismételten Rómába küldte, és Tamás szerencsésen járt el küldetésében. Miután a diaconatust fölvette, az érsek a canterbury-i főesperességen kívül még egyéb javadalmakkal: apátságokkal, kanonoksággal is elhalmozta őt. Ugyancsak érseke engedelmével egy évre Bolognába s Auxerrebe

utazott a polgári jogot tanulandó. Theobald lemondván a kancellári hivatalról, ajánlatára Tamás lett utódja, ami eléggé tanuskodik ennek képességéről s tehetségeiről. És csakugyan életirói egy hangon elismerik tehetségeit, tudományát s szeplőtelen jellemét.

A kancellári hivatal a király és a canterbury-i érsek-primás után az első méltóság volt az országban. Tamás 1156-ban foglalta azt el, negyven éves korában. A főesperességről azonnal lemondott, de azért mint szerpap az egyházi rendhez tartozott. Papi minősége miatt czéltáblája volt az udvaroncok gunyjának s élczeinek, ami annyira elkeserítette őt, hogy ha nem tekinti a király és az érsek bizalmát, odahagyta volna az udvart. A rend visszaállításában a legnagyobb szolgálatokat tette II. Henriknek. Anglia ismét rendezett viszonyoknak, boldog időknek örvendett. Az egyházat tisztelet övezte körül, a püspökségek s apátságok kifogástalan egyénekkel töltek be simonia nélkül, a királynak minden vállalata sikerült, az ország jóléte napról-napra gyarapodott.

Henrik tudta is méltányolni kancellárja szolgálatait és a két férfit a legbensőbb viszony kötötte össze. De nemcsak királyának kegyeit, hanem a papság, a hadsereg, a nép osztatlan szeretetét is birta Tamás, úgy tiszta jelleme, mint azon varázserőnél fogva, melyet megnyerő személyisége mindenkire gyakorolt.

Hogy Tamás a kancellári magas méltóságnak a külfény által is megfelelhessen, Henrik a Tower és a berckhamsteadi királyi vár jövedelmes kormányzóságát ruházta reá, azonkívül az eyi grófságot százhusz lovaggal adván neki. Tamás ki is fejtett házánál páratlan fényt. Arany-ezüst készlet diszíté a válogatott étkekkel s drága borokkal megrakott asztalt s Tamás vendégszerető háza nyitva állt mindenkinek. Ő maga azonban a fény és a bőség közepette az egyszerűséget s mértékletességet követte. Még

nagyobb fényt fejtett ki diplomaciai küldetéseiben, jelesül VII. Lajos francia király udvaránál, midőn ennek leánya kezét a walesi herceg számára kérni jött. A kancellárt — így beszéli a krónikás — kétszáz fényesen felszerelt lovas környezé. Valahányszor valamely városba vonult, a menetet mindannyiszor ötven éneklő apród nyitotta meg. Ezeket követé a kopófalka, ezt meg nyolcz ötfogatu kocsi az arany-ezüst készlettel és a ruhatárral. A kocsik után jöttek a harczmének, a sólyommadarak, az udvari szolgák, lovagok, papok s végre a kancellár, néhány barátjától környezve. Udvarának oly nagy neve volt, hogy az ország legelőkelőbb családjai kitüntetésnek tartották, ha fiaik a kancellár udvarán felvételt találtak. Ő nevelője volt a király fiának is, kit ő a főnemesek fiaival együtt nevelt a maga házában. Udvara, mondhatni, magasb iskola volt a főnemesség fainak számára.

Tamás még mint értelmes hadszervező is nevet szerzett magának a háborúban, melyet II. Henrik a francia királylyal viselt. Jóllehet pedig ő e minőségben több érzékeny sebet ejtett Franciaországon s okozott veszteséget neki: mint ügyes diplomata mégis annyira meg tudta nyerni magának a francia udvart és a nemességet, hogy mindenütt kitüntetéssel fogadtatott, sőt utóbb számkivetésében hat éven át biztos és vendégszerető menhelyet nyert francia földön.

Tamás, mint említettük, varázserőt gyakorolt mindenkire, meg tudta nyerni az embereket. Ő a walesi herceg számára is meg tudta nyerni a francia király leányának kezét, magának a királyfnak pedig biztosítani tudta a trónöröklést Angliában. Szavára az ország rendjei ellenzés, ellenmondás nélkül hűséget esküdtek az ifju Henriknek, megtették Tamás szavára azt, amit a király maga személyesen ki nem vitt volna nálok.

Henrik ennyi fontos szolgálatért hálaóra volt

kötelezve Tamásnak, annyival is inkább, hogy ez, míg Henrik szabadon élt szórakozásainak, a kormány ügyeit buzgón s eszesen intézte.

Tamás hivataloskodásában félreismerhetlen volt ugyan az egyházas szellem, de ő egyes esetekben mégis engedékenynek mutatta magát a király s annak nézetei irányában. Mi volt pedig II. Henrik politikai nézete? Az, hogy a királyi hatalom fölötté áll az egyház jogainak s szabadalmainak. Igenis II. Henrik minden terve oda ment ki, hogy alávesse uralmának az egyházat. Ő is tehát mindinkább az őseitől öröklött politika nyomaiba lépett.

Theobald canterbury-i érsek meghalt 1161-iki ápril 8-án. Halála előtt érzékeny sorokban fölkérte a királyt az egyház jogainak védelmére, ajánlván neki egyuttal, hogy a canterbury-i székek méltó utódról gondoskodják. Az érsekválasztás régi jognál fogva ugyan a canterbury-i convent szerzeteseit illette, a királynak mégis annyiban volt befolyása a választásba, amennyiben gratam personam ajánlhatott.

A közvélemény azonnal Tamás kancellárt jelölte a megürült székre, egészen az ő szándéka ellen. Midőn a leicesteri prior egy alkalommal szóba hozná előtte a dolgot, Tamás ezt felelé neki: „Én három szegény papot ismerek Angliában, kiket inkább szeretnék látni a canterbury-i széken, mint magamat. Mert ha én jutnék a székre: úgy vagy uram kegyeit kellene vesztenem (kit én kívülről-belülről ismerek), vagy, ami távol legyen tőlem, az Ur szolgálatát s lelkiismeretem kötelmeit kellene feladnom“. Tamás igenis ismerte urát s annak hatalmi vágyát. Annyi bizonyos, hogy Henrik szeretne volna egy személyben egyesíteni a kancellári hivatalt a canterbury-i érsekséggel, azon reményben, hogy így mindig készséges eszközt fog találni az érsekben a maga egyházellenes terveinek kivitelében.

Henrik ki is jelentette Tamásnak, hogy őt jelölte

ki a canterbury-i székre, mire ez a maga világias öltözetére mutatva, így válaszolt a királynak: „Milyen szentet, milyen szerzetest akar felséged énbennem az annyira tiszteletre méltó székre emelni, az oly szent convent fölé helyezni? Ha Isten úgy intézné, hogy én legyek canterbury-i érsek: úgy csakhamar vesztenem kellene felséged kegyeit és a benső barátság csakhamar gyűlöletre változnék, mert felséged több olyasmit fogna kívánni tőlem, s oly igényeket fogna tartani egyházi dolgokban, mikben én engedni nem tudnék. Az irigyek föl fognák használni az alkalmat, hogy a gyűlölet magvát hintsék el köztünk“. De a király Tamás komoly válaszát csak tréfának vette.

1161-iki májusban megjelent a Conventben a kir. biztos a chichesteri, az exeteri, a rochesteri püspökök kíséretében s fölhívta a király parancsára a Conventet, hogy az érsekválasztást eszközölje, ajánlván a választóknak Tamás kancellárt, mint királyi jelöltet. A választók meg voltak oszolva. Egyik részök szükségesnek tartotta a király kívánságának eleget tenni, míg a másik attól tartott, hogy a világi Tamás, a király eszköze, fel fogja adni az egyház szabadságát. Az isteni jogba ütközik — mondák ezek — hogy oly férfiu, kire jobban illik a katonaköntös mint a stola, ki kopó- s sólyomfalkát tart, pásztornak állíttassék egy nyáj fölé, mely majdnem az egész királyságra kiterjed. Inkább attól kell tartani, hogy ő ragadozó farkasként szét fogja hajtani, föl fogja falni a nyáját. Győzött azonban az első rész nézete, mire Tamás közszavazattal lett megválasztva. A szerzetesek szavazatához hozzájárult a jelenvolt püspökök beegyezése is, csupán csak a heréfordi engedte meg magának azt a megjegyzést, hogy a király csodat mívelt, átváltoztatván a katonát pappá, laicust érsekké.

Tamás az első perctől fogva igyekezett megakadályoztatni megválasztatását. Most, hogy megvá-

lasztatott, vonakodott elfogadni a választást, s csakis a pápai követ pisai Henrik bibornoknak sikerült őt az elfogadásra bírni. Tamás öt évig volt kancellár. 1161-iki jun 3-án a rochesteri püspök által pappá szenteltetvén, ünnepélyesen bevonult a canterbury-i székesegyházba, hogy püspökké szenteltessék. Felavatása után azonnal követséget menesztett a Montpellierben időző III. Sándor pápához, az érseki palást kieszközlése végett,

II.

Tamás fölszenteltetése után, közálmétkodásra, egészen más ember lett, exuit veterem, induit novum hominem. Magaviselete, életmódja eddig sem volt botrányos ugyan, de igenis világias. Ő részt vett az udvar minden szórakozásaiban, ő világias fényt fejtett ki, de mindezt már udvari állása így hozta magával. Fölszenteltetése után tökéletesen szakított eddigi életmódjával. Már ahogy Canterburyba ment, felkérte Herbert titkárát — utóbbi életiróját — figyelmeztetné őt minden hibáira, melyeket ő maga, vagy mások észreveendének rajta, mert négy szem — úgy mond — többet lát.

Életmódja ezentúl szigorú volt. Hajnali három órakor fölkelte és még hajnalban misét mondott, mire tizenhárom szegénynek megmosta a lábát s alamizsnát osztott ki köztök. Öltönye alatt durva vezeklő ruhát viselt. A stolát, mint papi hatalmának jelvényét se nappal sem éjjel le nem tette. Imával összekötötte a sz. írás olvasását. Gyakran visszavonult a canterbury-i convent egyik cellájába ájtatoskodni, elmélkedni. Jogtudósokkal a canonjogot tárgyalta, hogy tudjon mindenben annak szabályai szerint eljárni. Háztartása egyszerű, de háza most is vendégszerető volt. Asztalához meghívni szeretett tudósokat, papokat és az ország nagyjait is, de se házához, sem tanácsába nem fogadott papot, ki a királytól

függő állást viselt. Naponta etetett szegényeket házában, beteg szegényeinek pedig alamizsnát küldött diáconusai által. A convent beteg szerzeteseit ő maga látogatta. Jövedelmét nem a magáénak, hanem a szegények alamizsnájának nézte, ő a szegények atyja, a szenvedők vigasztalója volt. A papi bíróságoknál arra ügyelt különösen, hogy senki ajándékot el ne fogadjon, miszerint a megvesztegetésnek még látogatja is távol legyen. Manum nemini cito imposuit, hanem jól megválasztotta azokat, kiket a felsőbb rendekhez bocsájtandó vala. Tündöklött egyszóval mindazon erényekben, melyeket sz. Pál megkívánt Titus és Timotheusban.

A király, az udvar, a világ nem várta, hogy a lovagias s világias Tamás ennyire megváltozzék, nem is foghatták meg illetően tökéletes átalakulását. Haec mutatio dexteræ Excelsi — Isten a hivatallal megadta neki a szükséges malasztot is.

II. Henrik continentalis tartományaiban távol lévén, az érsek irigyei különféle híreket hordtak neki Tamás uralomvágyáról, Tamás túlkapásairól. Valódi indokuk az volt, hogy Tamás igényeket érvényesített a canterbury-i egyháztól elidegenített némely javakra. A király még nem hitt a hírmondóknak, de azt igen is zokon vette, hogy Tamás lemondott a kancellári hivatalról, mint amelyet ő az érseki hivatallal meg-egyeztetni nem tudott. Henrik pedig épen Tamásban akarta egyesíteni a két hivatalt. Tervének meg-
 husulta ingerlékeny nyé tette őt és ő e hangulatban mindinkább hajlandóbb volt hinni a hírmondóknak, kik azt súgták neki, hogy Tamás mindinkább kiterjeszti joghatóságát és a canonok szabványait a király hatalmának elejébe teszi. A gyanakodó király most fokozott szívességgel igyekezett megnyerni az érseket. Kérte őt, hogy tovább is vegyen részt az ország kormányában, miután ő, a király, sokszor francia tartományaiban távol lenni kénytelen. Kérte továbbá,

hogy fiára, a trónörökösre tovább is ügyeljen. De az érsek tisztában volt magával az iránt, hogy a világi ügyek meg nem férnek egyházi tisztjével, hogy két úrnak szolgálni nem lehet. Azt megigérte, hogy ő a király jogait s méltóságát tisztelni fogja, tanácsát sem tagadta meg tőle, de az erősen állt nála, hogy érseki tisztjének kötelmeit szigoruan fogja teljesíteni, az egyház jogait s szabadalmait határozottan fogja védeni. Bizonyos feszültség volt ugyan már a két hatalom között, de azért Tamás érsekségének első éve (1162.) még tűrhetően folyt le.

1163-iki májusra III. Sándor pápa Toursba zsinatot hítt össze a célból, hogy gátot vessen I. Frigyes császár és az ellenpápa szakadár terveinek, valamint hogy helyreállítsa a német schisma által megingatott egyházi fegyelmet. Angliát Tamás vala képviselendő a zsinaton. Utja Normandián s Franciaországon keresztül szakadatlan kitüntetés volt, maga a pápa is kitüntetve fogadta a Toursba érkezett angol érsek primást. De Tamás utjának a zsinaton kívül még egy más célja is volt. Ő jól tudta, hogy érsekké megválasztását a király befolyása, a király akarata eszközölte, amiért ő azt, mint nem egészen szabadot, nem tartotta jogszerűnek. Lelkiismerete által tehát arra indíttatott, hogy hivatalát letegye a pápa lábaihoz. De a pápa nem fogadta el lemondását, sőt inkább kívánta, hogy Tamás tovább is viselje a terhet. Ekkép megerősítve s lelkiismeretében megnyugtatta visszatért a zsinatról, miután a pápa még a canterbury-i egyház némely szabadalmait s kiváltságait megújította volna. A király látszólag még tisztelettel fogadta a megérkezett érseket, az egyházi viszály azonban még ugyanaz évben kitört.

Mi volt légyen annak közvetlen oka, vagy okozója, az a kortanuk tanuskodásából nem világos, de úgy látszik, hogy több ok együtt működött. Annyi

bizonyos, hogy Henrik nem jó szemmel nézte, mikép érvényesíti Tamás jogait a canterbury-i egyháztól elidegenített bizonyos javakra nézve. Bizonyos az is, hogy az érsek ellen már is elfogult Henriket bántotta a kitüntetés is, mely Tamást Franciaországban oly általánosan érte. Egyik életiró még egy körülményről tesz említést. Tamás egy ízben prédikált az Isten országáról és a földi országokról, az égi és a földi koronáról, a szellemi és a világi hatalomról s bizonyította, miszerint a szellemi hatalom fölötte áll a világinak, valamint az égi korona felülmulja a földi koronát. Ez által megbántva érzé magát a prédikáción jelenvolt király, kit azonban még inkább bántott a gondolat, hogy Tamást, ki ilyen elveket vall, sohasem fogja megnyerni a maga elvének, mely az vala, hogy nem szabad az egyháznak nagyobb hatalommal s több javakkal birnia, mint amennyit a király engedni jónak lát.

A király haragja mindannyiszor hevesebben gyúlt ki, valahányszor Tamás ellentmondott az ő jogtalan vagy méltatlan követeléseinek, amire pedig Henrik egynél több alkalmat szolgáltatott. Így történt, hogy mikor a király a woodstocki gyűlésen az úgynevezett dán pénzt követelné az ország rendjeitől, Tamás az egész gyülekezet nevében ezt felelte a királynak: „Ha hivatalnokaid akkép fogják magukat viseľni a nép iránt, amint azt kötelességök magával hozza, úgy mi ezentúl is követni fogjuk az eddigi szokást, ha nem: úgy meg fogjuk tagadni ez adónemet és senki sem kényszeríthet reá bennünket“.

Más alkalommal bizonyos nemes kegyúr nem engedte beigtatni az érsek által a kegyuri javadalomra kinevezett lelkészt. Az érsek egyházi censurákkal kényszeríté a kegyurat. De mivel a király a kegyur részén állott, azért megsértve érzé királyi hatalmát Tamás eljárása által.

Ilyetén surlódások után komolyabb jelleget öltött

az egyházi bíróságok körül kitört vita. Az angolszászok alatt a fenyítő biráskodást a püspökök a nemesekkel közösen gyakorolták világiak fölött, míg egyházinak egyedül a püspök volt bírója. A hódító Vilmos ketté választotta a bíróságot s felállított úgynevezett keresztény külön bíróságot, melyet a püspök s ennek főesperese képezett. Volt tehát külön világi s egyházi bíróság. De mivelhogy a világi bírák önkényök s erőszakoskodásuk folytán elvesztették a nép bizalmát, azért csak nagyobb tekintélyt nyert az egyházi bíróság, annyival is inkább, mivel az egyházi bírák jogismereteik, jogtudományuk által kitűntek amazok fölött. Innen feszült viszony keletkezett a két hatalom között, mely utóbb még az által is fokozódott, hogy az egyházi bíróságok egyéb peresügyeket, mint végrendelkezési, kegyuri, esküszegési ügyeket is a maguk jogkörébe vontak.

Henrik uralomvágyának semmikép sem felelt meg az egyházi bíróságok jogkörének ilyenén kiterjeszkedése, amiért is azokat épen leggyöngébb oldalukon megtámadta. Ez pedig az volt, hogy egyházi bírónak a canonjog szerint nem volt szabad senkit halálra, hanem csak pénzbírság-, börtön-, testi fenyítésre, egyházit pedig degradatióra itélni. E szelid eljárást a király nem találta elégségesnek a bűntények fékezésére, elnyomására, legkevésbé egyháziak irányában, kik pedig ama nyers időben szintén nem ritkán részt vettek bűntényekben. Maga a tonsura már egyházi privilegiumban részesíté a bűnöst.

A biráskodás gyakori surlódásokra szolgáltatott tehát alkalmat, a király pedig rendesen pártfogásába vette az érsek joghatósága alól magukat kivonó egyháziakat, míg ellenben az egyházi bíró által elítélteket a világi bírónak követelte kiszolgáltatni, keveselvén az egyházi bíró által kimért büntetést.

1163-iki okt. 1-ére egybehívta Henrik Westminsterbe a nagyokat és püspököket a canterbury-i és

yorki érsekek közt fölmerült bizonyos rangvita elintézésének ürügye alatt, az egybehívás valódi célja azonban az egyházi bíróságok ügye volt. Csakhamar erre tért át a király, előadván a gyülekezetnek, mennyire hátrányára van a közerkölcsösségnek nemcsak, hanem magának az egyháznak is, ha súlyos bűntényről vádolt egyházi, könnyű büntetéssel kerül ki. Panaszlá a főesperesek megvesztegetését is, mint kik az amúgy is enyhe büntetést haszonvágyból még mérséklük is. Kivánta ennélfogva, hogy egyháziak súlyos bűntény esetében degradatio után azonnal világi bírónak szolgáltassanak ki.

Tamás a püspökökkel visszavonult rövid tanácskozás végett, a király huszonnégy órai időt sem engedvén nekik meggondolásra. Az érsek csakhamar észrevette, mily kevéssé támaszkodhatik a király szavai által megrettent püspökökre. Ő mindazonáltal határozottan kijelenté, hogy az egyház rendjébe ütközik valakit egy és ugyanazon bűn miatt két bíró elé állítani. „Óvakodjunk — adá hozzá -- nehogy hozzájárulásunk által veszendőbe menjen az egyház szabadsága, azon szabadság, melyért mi isteni főpapunk példájára kötelesek vagyunk tisztünkhez képest egész a halálig küzdeni. Mindeddig nem álltunk még ellent egész a halálig“. De a kislelkű püspökök még egyre haboztak, tanácsosnak tartván egyelőre engedni még a király kívánságának. De Tamás szent lelkesedéssel visszautasította a tanácsot. „Én látom — úgymond — hogy félelmetek a türelmesség neve alá rejtődzik és hogy ti hajlandók vagytok feladni az egyház dolgát. Jól tudom én, hogy gonosz időkben sokat kell engedni, de azt meg nem engedhetem, hogy jogtalanság jogtalansággal tetőztessék. Isten megmentheti egyházát ami veszünk nélkül is, de vajjon erősb lesz-e az egyház pásztorainak bűne folytán? Isten ma próbára tesz bennünket. Mely pillanat az, melyben a püspökök ellentálljanak a veszélynek?

Talán a béke ideje? Én ezennel kijelentem s Istent hívom tanubizonyosságul, hogy nem jó feladni a kormányrendet, melyet apáink a hitben hagytak reánk. Semmi se menthet ki minket egyébiránt, ha legutolsó papunk életét is feladjuk azért, hogy mi magunk halálítéletet nem mondhattunk reá“.

(Folytatjuk.)

Várnai.

PAULAI SZ. VINCZE LEÁNYAI HAZÁNKBAN.

A keresztény nevelés ezen apostolai a forradalom előtti időkbén telepedtek le nálunk és elterjedésük hasonlít a XII–XIII. századbeli szerzetesek gyors és bámulatos elterjedéséhez.

Az újabb kor szerzetesi intézményei közül egy sem vitte a népszerűség ama fokára, mint sz. Vinczének a keresztény szeretet és feláldozás gyakorlásában páratlan leányai.

Katholikusok és nem katolikusok, egyháziak és világiak, hadvezérek és tudósok egyformán telvék e nénikék dicsőítésével; mert ők ép oly készséggel és anyagi türelemmel ápolják a harctéri sebesülteket, mint a kórházak szintén nehéz betegeit; egyenlő szeretettel ójják és ápolják a kisdedeket, valamint tanítják a már iskolára kötelezetteket. A nénikék szolgálatkészsége nem ismer különbséget; ők mindent Istenért, Isten iránti szeretetből tesznek. Életet és kíméletet nem ismerő munkásságukban tehát nem az anyagi érdekek vadászata, hanem egyedül a keresztény szeretet minél tágasabb körben való gyakorlása vezeti őket. Ezekről az áldott jó nénikékről és hazánkban való működésükről kívánunk szólni. Mielőtt azonban a nénikék és iskoláik ismertetéséhez fognánk, szükségesnek látjuk az apáczazárdákról, mint a keresztény nevelés-tanítás intézeteiről általánosságban is szólni.

Magyarországban a VI. században telepedtek le sz. Vazul fiai és sz. Istvánnak trónra léptéig több mint 18 házzal birtak. A görög kolostorok között a veszprémi görög apáczáké tartotta fenn legtovább magát. *)

A katolikus apácák Árpád házi királyaink alatt kapták első házaikat. Apácza kolostorok alapítására a királyi ház gyermekeinek neveltetése adott okot. Az apáczáknál való nevelés e kor kiváló szokása volt. Első koronás királynénk Gizela a szászországi gandersheimi apácza kolostorban nyerte nevelését. E kolostorban volt atyai nagyatyjának unokanővére és I. Ottó császár leánya Gerberga fejedelemnő. E kolostorban tanított Gerbergával a német nemzet legelső költőnője Hrosvitha is. E nagy nevű apácák felügyelete alatt volt Gizela az ő Brigitta nővérével és Zsófiával, a német császár nővérével. Brigitta, Gizela egyetlen nővére a zárdában maradt és mint fejedelemasszony húnnya be szemeit.

Ezen előzmények után nem lehet csudálkozni, ha sz. István a minden keresztényi erénnyel díszlő Gizela befolyása következtében püspökségeket és kolostorokat alapított. A kolostorok azonban egytől egyig a férfi szerzetesek részére alapítottak.

Magyarországból, a királyi ház leánytagjain kívül alig neveltetett valaki apácza intézetben; a magyar királyleányok kezdetben maguk is külföldi zárdákba küldettek; így tudjuk, hogy II. Béla leánya Zsófia 1145—1150-ig az admonti apáczáknál neveltetett; hogy az apáczákat annyira megszerette, hogy midőn a királyi küldöttség érte megjelent, nem bírhatták a zárdá elhagyására. **)

Apácza kolostorok nálunk csakis a XIII. században fordulnak elő. A legelső apácza kolostor volt a veszprémi cisztertci apáczáké, kiket 1221-ben sz. Domonkos rendi apáczák követtek, ugyancsak Veszprémben „a sz. Katalin“

*) A görög apáczáé „bold. Szűzről“ címzett veszprémi kolostorát 1184-ben a cisztertci apáczáé vették át, kik azt 1589-ig birták.

**) L. Brunner S. Ein Benediktinerbuch 152. l.

hoz címzett kolostorban. E kolostor mindjárt alapítása kezdetén jutott nagy hírre. Ugyanis Bodomér Tamás gróf özvegyének Olympiának felügyelete alatt e kolostorban nevelték II. Béla és Lascaris Mária gyermekét: Margit hercegnőt, ki már négy éves korában vette fel a fátyolt. Margit hercegnő azonban nem sokáig maradhatott Veszprémben, mert a tatárok elől Dalmáciába menekültek az apácák. A kis hercegnő is velük ment. 1245-ben visszajöttek ugyan az apácák, de IV. Béla az ő Margit leánya számára a Nyulak-szigetén emelt fejedelmi kolostort, hová a kis Margit 10 éves korában a többi kegyes életű apáczával át is költözött.

A nyulak-szigeti kolostor csakhamar európai hírre jutott. Az apácza királyleány híre ugyanis messze elhatott és annak nevelése érdekében a rend első hölgyei jöttek Nyulak-szigetére. Az ezen idők kiválóbb apácza-nevelőnk és tanítónők közül csak a következők neveit ismerjük: Katalin tanította a magyar és latin nyelvet, továbbá itt tanítottak Eliana, Agatha, Alexandra, Benedicta, Coecilia, Helena és Judith. Végül, kit legelőször kellett volna említenünk, Bodomér Tamás leánya is: Erzsébet, Margit társalkodónője.

Az Árpádházi királyok alatt leginkább a Domonkos rendi apácák bírták a főurak pártfogását; voltak ugyan már ez időben a klarissáknak is házaik, de ezek nem igen foglalkoztak a leányneveléssel, az ő hivatásuk inkább a keresztény tökéletességre vezető imádság és elmélkedés volt. Nem lesz érdektelen az ezen idők nevezetesebb apáczazárdáit felemlíteni.

I. A sz. Domonkos rendi apáczazárdák közül a történet leginkább e 9 házat tartotta emlékezetben. 1. Bereszás. 2. Lábatlan „ad B. M. V. de Angelis“. 1492-ben szűnt meg. 3. Nagy-Szombat „ad S. Joannem Bapt.“ 4. Nyulak-szigete (1250—1520). IV. Béla alapítása. A szigetet később a sz. Margit királyleány lakóhelyéül emelt és bold. szűz Mária tiszteletére szentelt kolostorról „Mária-sziget“-nek, majd pedig sz. Margit halála után „Margit-

szigetnek“ nevezték el. 5. Pécs „ad S. Spiritum“ (1283—1497). 6. Pölöske „ad S. Catharinam. (1234—1557). Alapította Hahold nemzetségből Buzád fia Arnold főispán. 7. Szathmár „ad S. Dominicum“. 1339-ben keletkezett. 8. Székes-Fehérvár (1305). 9. Veszprém „ad S. Catharinam“ (1221—1241).

II. A klariszszaak zárdái közül következőknek emléke maradt fenn. 1. Eger. Templomjukban „icon B. M. V. gratiosa colebatur“. *) 2. Esztergom. 3. Gyöngyös. Alapította Rozgonyi János özvegye Bánffy Dorottya 1496-ban. 4. Nagy-Szombat. IV. Béla emelte és egész 1780-ig állott fenn. 5. Nagy-Várad Velence külvárosban „ad S. Anam“. Báthory András alapította 1340-ben. 6. Ó-Buda. 7. Sáros-Patak. II. Endre alapítása (1221—1695).

III. Ciszterczi apáczakolostorok: 1. Veszprém, erről már előzőleg szólottunk. 1184-ig görög apáczák birták, kiket mondott évben ciszterczi apáczák váltottak fel, kik azt 1589-ig birták. 2. Pozsony mellett „ad S. Mariam Magdalenam“. 1290 előtt már fennállott, 1297-ben már megszűnt, mert III. Endre a ciszterczi apáczák birtokait a pozsonyi klariszszaaknak ajándékozta. **)

IV. Bencze-apáczák: 1. Somlyó-Vásárhelyen. II. Ulászlóig birták. 1552-ben prémontréi apáczák jöttek helyükbe, kik 1594-ig lakták.

V. Prémontréi-apáczák: Somlyó-Vásárhelyen. Lásd fönnebb.

VI. Ismeretlen apáczakolostorok: 1. Esztergom-sziget. 2. Kurud vagy Kóród. 3. Nagy-Várad. 4. Szalárd. 5. Sz. János. 6. Székelyhid. 7. Zilah.

A mohácsi vész után, a török foglaltság és vallás-újítás napjaiból apáczazárdáinkról semmi említést sem találunk.

Új korszak csak a XVII-ik században kezdődik. Ugyanis Szelepcsényi György esztergomi érsek, hogy a

*) L. Schematismus Agriensis. 1865. 94. l.

**) L. Brunner S. Ein Cisterzienserbuch 617. l.

reformatio terjedésének féket vessen, hogy a leányok keresztényies nevelését megmentse, az Orsolya-apácákat vélte behivandóknak. A nagy érsek szándékát I. Lipót neje, Claudia császárné is helyeselte, sőt nemcsak hogy helyeselte a nagy érsek tervét, hanem maga állott az Orsolya-szüzek pártfogóinak élére. Kedves tartózkodási helyén Bécs-Ujhelyt és Pozsonyban nagyszerű kolostorokat emeltetett a behozandó szüzek részére.

Az első Orsolya-szüzek Kölnből valók voltak. A pozsonyi kolostort 1676-ban foglalták el bécsi apácák. 1687-ben Eleonora császárné és Fenessy egri püspök Kassára vitte őket; 1724-ben gr. Eszterházy Imre érsek Nagy-Szombatban adott nekik új házat; Neupauer Anna bécsi polgárasszony 1726-ban Győrött telepítette le őket; 1746-ban Sopronban is egy polgárnő Nigl-Gängl Anna emeltetett nekik templomot és kolostort. 1771-ben már Nagy-Váradon is volt házuk, melyet Szenczy István kanonok alapításából bírnak és végül hetedik házukat 1772-ben Nagy-Szebenben kapták.

És e hét kolostor mai nap is fennáll. Közel kétszáz éve, hogy a keresztény vallás-erkölcsös nevelés eme csarnokai a katolikus családok csemetéit kebelükbe fogadják, hogy ott Istent imádvá és szeretve, a keresztény anyaszentegyház buzgó hívőivé, a hazának és társadalomnak derék tagjaivá neveltessenek.

Az Orsolya-apácák első letelepedése idejéből csak egy apácza zárdára emlékezünk, mely emez időkben alapított és ez a sz. Ágostonról nevezett kanonok-rendi apácák kis-martoni háza, melyet 1678-ban herceg Eszterházy Pál alapított leánya Krisztina hercegnő kedvéért, ki később e zárdá lakója lőn. E kolostor azonban nem élte túl a josephinus napokat, 1786-ban bezűnttetett.

A XVIII-ik században mindössze csak két kolostort alapítottak a keresztény nevelés érdekében, e két kolostor a klarisszák pesti háza és az angol kisasszonyok budai háza. Amaz 1723-ban, emez pedig 1770-ben alapított. Az angolkisasszonyok Budáról majd Vácra, majd

pedig Pestre telepítették. Itteni házuk maig fennáll és jó hírnevét illetőleg, valamennyi társával versenyez.

A XIX-ik századra maradt a dicsőség és érdem a keresztény katolikus nevelés biztosítására apácza kolostorokat és nevelőintézeteket emelni. Az első intézet, melyet e században emeltek, a Paulai sz. Vincze leányok szathmári háza volt. E házzal hazánkban a keresztény nevelésnek új korszaka kezdődik.

Aranyszájú sz. Jánostól kezdve 1500 egynehány esztendőnek kellett elmúlnia, míg Európa katolikus népei, mint egy varázsszóra be kezdik látni, hogy „az anya után a legfontosabb művelődési helyek a kolostorok“.

Aranyszájú sz. Jánostól kezdve folyton voltak a kolostoroknak, mint nevelő intézeteknek barátjaik. Meglepően gyönyörű, mit sz. Jeromos ir Laetához Paula leánya nevelése és oktatása érdekében: „Mindenek előtt tanulja meg a zsoltárokat, azután zárdában neveltesd őt; a szüzek társaságában nevedjék fel; angyalok módjára éljen; testben lévén, ment legyen a testtől és azon szemben, hogy az emberek mind hasonlókká hozzá.“*)

És ha a középkorban sz. Benedek leányai és a cisztertci apácák birtak is hazánkban, Ausztriában, Németországban és Svájcban 318 kolostort, mi ez a katolikus nevelő intézetek mai számához képest; mikor Porosországban egymagában a kulturharcz kitörése előtt 836 apácza zárdája volt 7763 apáczával?**)

A fiiskolákat illetőleg csak megvolnánk valahogy, de a leánynevelést illetőleg, bár bámulatosak és nagy-szerűek különösen az utolsó 30 év eredményei, mégis vannak városaink, hol a kath. leánynevelés érdekében

*) Nutriatur in monasterio. Trade Eustochio parvulam; — trade comitem sanctitatis, futuram haeredem; cujus et sermo et incessus, et habitus doctrina virtutum est. Ep. 108. q. 13; circa annum 403 scripta. Ugyancsak sz. Jeromos mondja: habeat et in discendo socios, quibus invideat, quarum laudibus mordeatur. 4. pont.

**) L. Dr. Hirschius, Die Orden und Kongregationen der katholischen Kirche in Preussen. 29. I.

még nincsenek apácza-iskolák. Csakúgy futólagosan említjük föl a következő helyeket, melyek múlhatatlanul követelik kebelükben egy-egy apáczaiskola felállítását: Abony, *Apatin*, *Arad*, Árokszállás, Csaba, *Csongrád*, Czegléd, Debreczen, Dettva, *Dorozsma*, Duna-Földvár, Eperjes, Félegyháza, Jászberény, *Kecskemét*, Kún-Sz.-Márton, Maros-Vásárhely, Hód-Mező-Vásárhely, Majsza, Mező-Kövesd, *Mindszent*, Makó, Nagy-Becskerék, *Nagy-Kanizsa*, Nagy-Károly, Nagy-Körös, Nagy-Kikinda, Nyiregyháza, Ó-Kanizsa, Szegszárd, Szentés, *Szolnok*, Pancsova, *Új-Pest* és Vác. A dült betűkkel nyomott helyeken a katolikusoknak se fiu-, se leányiskolájuk nincsen.

Ezek tehát azok a helyek, melyek 10,000-nyi lakosságuknál és nevezetesebb központi fekvésüknél fogva múlhatatlanul követelik egy-egy apáczaiskolának kebelükben való felállítását. Ha e helyeken is megnyílnak a keresztény-katolikus nevelés-tanítás szent csarnokai, csak akkor lehet a katolikus egyház valamivel nyugodtabb, mert a jövő nemzedék anyái eltelve az egyház tanításaitól, eltelve a keresztény-erkölcs magasztos parancsaitól, nem fog bennük a vallás-erkölcsös alap olyan könnyen inogni.

Hogy az apáczák nevelési rendszere egyházra és társadalomra nézve a legszerencsésebb, azt még a kalmárkodó Amerika is belátta. Nincs év, melyben újabb meg újabb házakat ne kapnának az apáczák. Rajnamelléki Poroszországból évenként százával mennek át, különösen Paulai sz. Vincze leányai az új világba. *)

S a mi nálunk Európában volt észlelhető, ugyanazt lehet Amerikában is észlelni. Mindenütt és mindenütt vagy az Iskolanővérekre, vagy Paulai szent Vincze leányaira bízzák a kath. gyermekek nevelését. Legalább a kezeinkhez jutott adatok ezt bizonyítják.

*) Az északamerikai és délamerikai zárdákat a porosz kulturharcznak köszönhetni. Mallinckrodt Paulina, a Paulai sz. Vincze leányok főnöknője egy maga 42 házat alapított.

Az iskolanővérek Franciaországban közel 1000 iskolában tanítanak; Németországban pedig mintegy 374 helyen.

A Paulai sz. Vincze leányoknak Poroszországban 101 házuk volt 712 taggal; Bajorországban jelenleg 101 házuk van 662 taggal; Tirolban 138 házuk 956 taggal; Magyarországon 44 házuk 424 taggal; Szalzburgban 34 házuk 285 taggal; Galicziában 20 házuk 243 taggal; az Osztrák-Magyar Monarchia többi tartományaiban 62 házuk 734 taggal; még Boszniában és Hercegovinában is van 6 házuk 29 taggal. Svájcban 9 házuk van 169 taggal; tehát Németországban, Osztrák-Magyar Monarchiában és Svájcban egymagában 509 házuk van 4185 taggal. E számok megbízhatóságához semmi kétség sem férhet.

S most föl lehetne talán vetni a kérdést, hogy mi okozza azt a nagy népszerűséget, a rendnek azon bámulatos elterjedését, melylyel Paulai szent Vincze leányai, máskép az „irgalmas nénikék“ bírnak?

A vallásközönyösségből származó bajokat csakis a leánynevelésnek apácza kezekbe való adásával lehetvén megmenteni, vagy legalább is némileg csökkenteni, ez okból úgy főpapjaink, mint főuraink, sőt némely hitbuzgó városok is siettek az apáczák, különösen pedig az „irgalmas nővérek“ és az „Iskolanővérek“ részére szebbnél szebb palotákat emelni.

Kilenczvenkét kolostort emeltek az utóbbi 30 év alatt hazánkban. E 92 kolostor közül 3 az uralkodó ház fenséges főhercegeire, 53 a nagyméltóságú magyar püspöki karra, 19 a kath. főurakra, 15 a városokra, 2 a birtokosokra, és 1—1 az államra és jótékony adakozásokra esik.

Hogy pedig mért alapítottak éppen a Paulai sz. Vincze leányok részére házakat, annak az oka a következőkben rejlik. Mai napság úgy az egyházi, mint a világi társadalom sok oldalú szolgálatokat vár az apácza-intézetektől. Paulai sz. Vincze leányai pedig a többi bevett apácza-rendek fölött azzal vannak előnyben, hogy

ők a nevelés-tanítás mellett a betegeknek, szegényeknek és menedékhelyet keresőknek ápolásával és gondozásával is foglalkoznak. Tehát az irgalmasság lelki cselekedetei mellett a testieket is nagyban gyakorolják és pedig mindent oly feláldozó gondossággal és szeretettel, hogy a kath. intézmények legnagyobb ellenségei is valóságos elragadtatással beszélnek az „Irgalmas nénikék“ működéséről. Ezen szolgálati előnyeik mellett nem megvetendő előnyeik is vannak, úgy hogy kolostoraik alapítása nem oly költséges, mint a régi apácák kolostorai. E nénikék házai, a rajtuk előmlő nagy tisztaságon és komolyságon kívül, éppen olyanok mint a városok előbbkelőinek házai, csak a termék számában van a különbség; másik nagy előny az, hogy e nénikék ellátása fölötté kevésbe kerül. Átlag 200 forintot számítanak egy nénike ruházási és ételmezési szükségletére. És mit tesznek ez áldott jó nénikék e 200 forintért? A mellett, hogy tanítványaikat példaszerűen nevelik és oktatják, még a beteg gyermekeket is ápolják, ők virrasztanak azok lázas álmai fölött, vigasztalják a szegény szenvedőket, szóval az anyátlanok anyáivá lesznek. És mindezt csupán Istenért, az Isten véghetetlen irgalmasságaért és szereteteért. Nem vezeti az Isten eme hű szolgálóját semmi érdek; az ő állása mindig egyforma fog maradni. Kitüntetésre sem vágyik. Öntudatának szózata lesz az ő legnagyobb nyugalma. S most már mindezeket tudván, könnyű leend belátnunk, hogy miért rokonszenves e derék nénikék rendje? Mert a világ anyagi körülményeinek legjobban megfelelnek. A legnagyobb szolgálatokat végzik Isten nevében.

Mert mikor 5 apácza eltartása mindössze csak 1000 forintba kerül az épületen kívül, akkor midőn legtöbb világi tanítónő fizetése — a sok obligát ajándék és priváta mellett — legalább is 800—900 frt; sőt a nagyobb városokban 1200 frtra is felrúg, akkor csakugyan előnyös szellemi és anyagi okokból is az iskolákat apácák vezetésére bízni. Mert egy 4—5 tagból álló tanítónő-testület legkevesebb 4000—5000 forintba kerül, mikor ugyanazt

a szolgálatot az apácák legfőlebb 1500 forinttal végzik, és akkor már minden apácza 300 forinttal, tehát az 1868. XXXVIII. t. cz. megállapított minimális fizetéssel díjaztatnának. Az anyagi előnyök tehát szemmel láthatók, a vallás-erkölcsi előnyökről pedig véteknek tartok egy szót is pazarolni.

A világiak által vezetett, világi tanerőkkel ellátott iskolákat párhuzamba tenni a mi apácza-iskoláinkkal, hiú erőködés. A mi pedig a párhuzamot illető gúnyos és rosszakaratú megjegyzéseket illeti, azok komolyan soha sem voltak figyelembe vehetők. Irígyek mindig voltak és mindig lesznek. Oly emberi intézmény még eddig nem létezett, melynek ellenségei, rosszakarói ne lettek volna. A higgadt közvélemény ítélőszékéről elhangzott szó lesz az igazi szó, mely az intézmények szükségessége, hasznossága és czélszerűsége fölött — ítéletképen — kimondatik. Csak az elfogulatlanul gondolkodók többsége előtt hajlunk meg.

A közvélemény kapta fel nálunk a Paulai sz. Vincze leányokat is. Nem is csuda, mert azon rövid időköz alatt, hogy hazánkban működnek, egyformán szeretik az egyháziak és világiak, sőt még a nem katolikusok is ragaszkodással viseltetnek irányukban.

Ezen derék nénikék meghonosítója Istenben boldogult Hám János szatmári püspök volt, ki 1842-ben Szatmárt alapította e nénikék részére hazánkban az első kolostort. A szatmári apácák kolostora tehát az első, vagyis az anyakolostor, melyből mint kasból az apácák az egész országban elterjedtek. Most a nénikék magyarországi kolostorai két tartományba vannak beosztva. Közzöljük a két tartomány összes házait, a gondviselésükre bízott intézeteket, szóval mindazt, mi történet-statisztikai szempontból érdekes.

I. Szatmári tartomány.

A szatmári tartomány 28 házból áll, melyek a következők:

1. Szatmár. Anyakolostor. Ezen intézet, mint már fönnebb is mondók, 1842-ben nyitattott meg és néhai nagymélt. Hám János szatmári püspöknek köszöni létét. Van e házban 1. novitiatus 56 novitiával és 40 jelölttel; 2. tanítónő-képzőintézet, mely 1860-ban nyitattott és az 1868. XXXVIII. t.-cz. értelmében van szervezve; 3. 6 osztályú felső leány belnövelde; 4. 6 osztályú belnövelde, melyet bold. Leonhard Mihály cs. kir. tábori püspök a nagynevű Hám János szatmári püspökkel együttesen alapított cs. kir. ezredek altisztjeinek és közkatonáinak leánykái számára; 5. 6 osztályú külső-leánynövelde; 6. a városi minta főelemi tanodák 6 osztálya; 7. varróiskola, melyben nagyobb leányok, kik már az elemi osztályokat bevégezték, a női kézimunkák minden ágában nyernek oktatást; 8. óvoda leánygyermekeknek; 9. árvaintézet, elhagyatott és szegény leánykák számára, kik egészen ingyen taníttatnak, ételmeztetnek és ruháztatnak; 10. kórház, nőbetegék részére; 11. tápintézet, melyben évente 10 szegény gymnasiumi tanuló és 12—15 szegény gyermek nyer ételmezést. — A népiskola egyházi hatósága a szatmári püspök által kinevezett apát-plébános, mint a népiskola igazgatója. Az egész intézet személylétszáma 284.

Az „Externát“-ban a tandíj 3 frt havonkint, a népiskolába és az óvodába járó növendékek módosabbjai 1—2 forintot fizetnek beiratási díjúl. A szegények nem fizetnek beiratási díjat. — Az egész intézetben 27 tanítónő működik, ezek között van 24 képesített, 3 pedig mint segédtanítónő működik. Nyelvre nézve 21 magyar és 6 külföldi és pedig: 1 francia, 1 svájczí, 2 bajor és 1 cseh. — Az előadások 16 teremben tartatnak, a zene külön 6 szobában taníttatik. A tantermek minden megkívántató eszközzel gazdagon vannak felszerelve. Minden szoba el van látva feszülettel és sz. képekkel. — Az iskolai könyvtár 1130 kötetből áll, melyek között van 810 magyar és 320 más nyelvű — német és francia mű. Van természetrajzi és természettani múzeuma, mindkettőt a zárda alapította. — Ösztöndíjak még nincsenek; azonban a jeles

tanítványok szorgalmi jutalmakat, a szegények pedig ruházatot, könyveket és kézimunkákhoz való anyagot a zárdától kapnak; eme jutalmak és könyöradományok átlagos összege a naplók szerint évente 1000—1200 forintra rúg. A közös hadsereg tisztikara a térparancsnokkal az élén tetemes összeggel növeli a katonaleányok intézete növendékeinek karácsonyi örömét.

Az intézetben az 1880-ik évben összesen 849 növendék részesült tanításban; ezek között volt 420 róm. kath., 81 gör. kath., 116 helvét hitvallású és 232 Mózes vallású. Az intézet kitüntetésben részesült a budapesti és székesfehérvári országos kiállításon díszírás-, rajz-, festmény- és kézi munkáiért; a kir. tanfelügyelőség és a cs. kir. hadügyi ministerium a cs. kir. tábori vikariatusság útján még eddig mindig legnagyobb meglegedését nyilvánította a feltüntetett eredmény fölött. A világi hatóság részéről igen gyakran részesül az intézet látogatásban.

2. Balassa-Gyarmat. (Nógrád megyében.) 1880. szept. 6-án alapított. A zárda nagylelkű alapítója főmagaságú és főt. Simor János bibornok, hercegprimás. A nénikéknek 6 osztályú népiskolájuk van, mely a vadkerti esperes, főt. Farkas Mihály igazgatása alatt áll. Az intézetbe járó növendékek egész évre 3 forintot fizetnek, a szegények semmit. — A tanítónők száma 4, mind képesített és nemzetiségre nézve mind magyar. Az iskola mindennel bőven el van látva; 300 kötetből álló könyvtára, állat- és ásványmúzeuma. Az intézet legnagyobb jótévedője ő Eminentiaja a bibornok-hercegprimás. Az iskolába járó növendékek száma 211, köztök 119 róm. kath., 57 evang. és 35 izraelita.

(Folyt. köv.)

Szöllösy Károly.

NORVÉG MISSIO.

A kath. egyház minden eddig létezett s még létezhető vallásfelekezettől főképen abban különbözik, hogy kebelében folyton létező Jézus Krisztus az Istenfia által alapított élő csalhatatlan tanítói hivatalt hisz és vall. A ki ezen tanítói hivatalt hiszi és vallja s következőleg neki magát per obedientiam fidei aláveti, az katolikus, a ki pedig ezt nem teszi, sőt mi több magát ezen Isten által alapított élő csalhatatlan tanítói hivatalt tagadja, az minden más lehet csak katolikus nem. Az egyház csalhatatlan magisteriumát a protestánsok elvetették s a szabad kutatás elvével kapcsolatban a bibliát ismerték el a hit egyedüli forrásául és szabályául, nem törődve azzal, hogy az emberiség nagy zöme sem azt megítélni nem tudja melyek az inspirált könyvek, sem azt melyik az egyes helyek igazi értelme. Azonban midőn arról volt szó, hogy hát mégis kell valamit hinni, hogy a hit egységét az elpártoltak közt létre hozza, kénytelen volt a tekintélyhez folyamodni, de fájdalom, látva a szabad kutatás elvének separatistikus, örökös czivakodást és egyenetlenséget termő hatalmát, nem a hit egységének valódi okához, az egyház isteni tekintélyéhez tért vissza, hanem trónjára ülteté a vér és vas, a kényszer és brutális erőszak tekintélyét, melynek segítségével megalkotta az országos vallást mindenütt hol tulsulyra vergődött; halállal, számkivetéssel, börtönnel, jószág és polgári jogok elvesztésével büntetve mindazokat, kik az önkényes fejedelem által jóltartott és feltolt szolgálalkú püspököket és predikátorokat elfogadni vonakodtak. Így fojtatott vérbe az Isten nevében tanító kath. egyház Angol-, Dán-, Svéd-, Norvégországokban a király vagy a parlament nevében. Svédországban az 1686-iki büntető codex halálbüntetést szab a lutheranus államegyháztól való elpártolásra s nemcsak papokat, hanem a világi hivatalnokokat is kötelezé az ágostai vallásra.

Azonban elvettétvén egyszer az egyház isteni tekintélye a tanítás és kormányzásban, a szabad kutatás elve a világi hatalom drakoi intézkedései daczára is meghozá gyümölcsét. Midőn az államegyház pusztá rendőri intézménynyé fajult, midőn a szószékről jobbára állami rendeletek, árverezések, gazdasági oktatások kezdtek felolvasztatni, s a merészebb gondolkozású prot. theologusok iratai censuraltatni s üldöztetni: az egyéni lelkiismeret feljajdult az erőszak nemtelen járma alatt s kezdődött egy nagy, napjainkban már végtelen mérveket öltött és mindenkit magával ragadó vallási mozgalom, mely az egyént a sülyedt államegyház békóiból felszabadítani oly rohammal megindult, hogy egyes fékezési kísérletek, száműzetések és bebörtönöztetések sikertelensége után az állam végre is kénytelen volt Angolországban és Dániában teljes vallásszabadságot adni, Svéd és Norvegiában pedig türelmi rendeletet hozni a dissidenseknek. Nevezetesen Norvégiában ez 1845-ben történt, mindazonáltal a 2. §. szerint a jezsuitáknak, szerzeteseknek és zsidóknak megtiltatott a bevándorlás, a 92. §. pedig csak a lutheranusokat képesítette az államhivatalokra. Már ez által is nagy rés töretett az államegyház bástyáján.

Gomba módra támadtak új és új felekezetek, ábrándozók, baptisták, mormonok, leserek, rationalisták, grundtvigianisták, haugeisták, lammeristák zagyva rendszerei s a hitetlenséggel vetélkednek egymással az államegyház szétदारabolásán s megrontásán.

Ezekből látható, hogy Svédországban és Norvégiában a talaj a kath. missiokra igen kedvező; mert a nép belátja, hogy megcsalatott s lázas nyugtalansággal keresi itt is, ott is az elvesztett igazságot. Ehhez járul hogy a norvégek nagy ellenszenvvel viseltetnek a lutheranizmus iránt, mert történészeik kimutatták, hogy a norvég szabadság és önállóság elnyomói és hóhérjai a Dánok voltak, azok kik nekik a protestantizmust nyakukra tolták és pedig erőszakkal: rabolva és rombolva sz. Olaf (norvég király 1017—1033) egyházát.

Ily viszonyok között vetette ki hálóját a kath. missio Norvégiában. Nem csoda ha a nép napról napra több részvéttel s kevesebb elfogultsággal tekint épületes igyekezetére. A missio apostoli praefectura a IX. Pius által kinevezett P. Bernárd, ki néhány év előtt hazánkban gyűjtött, s kit páratlan kedvessége miatt megszeretett mindenki. Van a missionak jelenleg 8 állomása, templomaikba protestansok is járnak, kik csodálkoznak azon, hogy a missionariusok nem olvassák le a szószékről beszédjeiket mint saját papjaik. Fő állomásuk van Krisztianiában, birnak ott sz. Olaf-hoz címzett templommal, iskolával és egy sz. József apácák vezetése alatt álló intézettel. A város lakóinak száma 120 ezer. Második állomásuk délen Fridrikshald. Nyugaton a tengerparton van Bergen állomás templommal és iskolával, továbbá Trondhiew Jézus legszentebb szívének emelt új templommal és iskolával. Itt nyitottak noviciatust a lasaletti hitküldéri congregatio tagjai, kik 1880-ban P. Bernárd 14 társához csatlakozván, a missio munkásainak számát örvendetesen szaporították. Fridrikstadt új állomás, hol egy benszülött missionarius nagy sikerrel működik. Nem sokára itt is szükséges lesz egy templom s paplak. Északnyugaton szintén a tengerparton van Tromsø állomás templom és iskolával, felette Altengard iskola és kápolnával. Végre az északi sark közelében a lapföldön van a Hammerfest állomás kicsike kis kápolnával, itt a hitküldérnek sokat kell szenvednie az élelmi szerek hiánya miatt.

A missio bir tehát az ország minden részében oly központokkal, melyekből az igaz hit világát széthintheti az egész országra. A megtértek száma mult évben 50 volt. A háló ki van vetve délen, nyugaton és északon, a víz, mint a sok sekta mutatja, zavaros, a halak tehát könnyen kerülhetnek a hálóba, a halászok nem riadnak vissza a nehézségektől, mondja P. Bernárd, küzdenek, fáradsznak, megpróbáltatások, nélkülözések és soknemű szenvedések között biztos segélyforrások nélkül egyedül a *szeretet* filléreire lévén utalva.

Nyissuk meg tehát mi magyar katolikusok is a szeretet forrását! Jézus Krisztus dicsőségéről, országának terjesztéséről, a katolikus névnek az északi sarkhoz viteléről van szó. Az egyház anyai kebléről elragadott, megcsalt, elvakított nép, mely utat keres a tévelyek tömkelegéből, vágjunk neki utat! Egy ország vallási átmenet állapotjában van, ilyenkor nem szabad késedelmeskedni. Hadd lobogjon fel az Isten és szűz Anyja szeretetének tüze a jeges tenger lakói között! A norvég egyház most ünnepli 25 éves fennállását. Ezen alkalomból hozzánk is küldöttek felszólítást, hogy kik a norvég kath. egyház javára adakozni akarnak, alamizsnájokat küldjék meg e cím alatt: A M. Bernard apost. Praefect. Christiania. Olafs-Kirke. Norwegen. Lehet külföldi utalványt használni, mert Norvégia is benne van a postai egyesületben.

Horváth Ferencz.

HEGYI SÉTÁK. *)

(Folytatás.)

R a d s t a d t.

A 825 met. magasan fekvő Radstadt, amint még fenlévő bástyafalai mutatják, régi város. Szabadon álló hegyen igen regényesen fekszik a völgy fölött, melyet az Enns ölébe siető Tauernach átszel. Emelkedettségében mintha mondaná a város: én vagyok a völgy ura, amint azon valóban uralkodik is. A Tauern havasokon ezüstösen csillog az örökös hó. Kúp kúp fölé emelkedik

*) Multkori közleményem 120. lapján, alulról az 5. sorban kimaradt egy szó, azért így egészítendő ki: „hol most templomok állnak, gaz tog nőni, és a liberalis ur legelni“.

a légbbe, a hegyek, a csúcsok tömkelegében elvész a szem. Magasztos látvány. Az ellenkező irányban az 5310 láb magas, jól benőtt, széles gerinczű Rossbrand környezi a várost, mely több tűzvész után szépen épült ki, egypár díszes épülete s díszes temploma van. Radstadt a Lungau fővárosa, lakóinak száma meg nem haladja a kétezeret. Itt az utazók signaturája az Edelweiss (*Gnaphalium Leontopodium*, havasi gyopár), mely minden ember kalapján terjengő csokorban látható.

A postához címzett vendéglő igen tisztességes. Én eredetileg a Rossbrandot akartam megmászni, de mikor a Tauern havasokat csodáltam, a postásné azt veté közbe, hogy három óra alatt ott lehetek a Tauernhőhe-n, ott a hegyek magasán, honnan oly csábítólag csillog a hó. Legott erre határoztam el magam. Hogy azonban három óra alatt érjünk oda, kell hogy Untertauernig (egy postajárás) a postakocsit használjuk. Untertauern a hegy tövében fekszik, onnan azután felgyalogolhatunk, vagy ha tetszik, és nem sajnáljuk a költséget, tovább is használhatjuk a postakocsit. Lefizetvén az egy forint húsz krajczár díjt, helyet foglaltam az elegans fekete-sárga kocsiban, mely kivülem még két utast vitt: egy urat, iskolás fiával. A kocsis jól hajtott a völgyben, de azután folyvást emelkedvén az ut, csak lépést haladtunk. Menél feljebb emelkedtünk, annál inkább elmaradtak a szántóföldek, annál szűkebb lett az alantas völgy. Egy óra alatt Untertauernbe értünk, igénytelen faházakból álló faluba, csupán a plebánialak meg a póstavendéglő szilárd épületek. Szegénység a falu typusa, de ennek daczára tisztességes ellátást találunk a postán. Itt láttam embert, ki az általunk annyira becsült havasi gyopárt egész hátaskosárral Radstadtba vitte. Oly bőven van az itt — mondák az emberek — hogy a marha legelhetne benne, de bajos, sokszor életveszélyes is hozzá férni a síkos sziklák között. A szegény ember keservesen érdemli meg azt a pár krajczárt, mindenesetre 6—7000 lábat kellvén másznia.

Untertauerntól vezető nélkül is biztosan járhattam volna, de mivel a nép embereitől tanulunk is egyetmást a helyi viszonyokról és ők a legilletékesebb ciceronek a havasokban, fogadtam vezetőt. A szíves postás egy utcsinálót állított elé és a szegény ember egy forintért szívesen vállalkozott vezetőmnek. A postás azzal bocsájtott el, hogy éjjelre épenséggel vissza is érnék még, ha mégis a Tauernhóhen akarnék meghálni, találok ott elég tisztességes fogadót. Én az utóbbira határoztam el magam és így ebéd után két órakor könnyedén neki indultam a hegynek.

A postaut mindinkább meglepett mint igazi műut, ennél szebbet és jobbat nem láttam még, pedig híres volt az apennini ut is Bologna—Florencz között. Sok helyütt a sziklás hegytől tért kelle kölcsönözni, más helyütt kőfalakkal védeni, ismét aláépíteni az utat sat. Nagy költséggel, nagy munkával épült ez az út, de bezeg jó karban is tartják. Oly egyenes az mint a deszka, nincs azon egyetlenegy kerékvágás sem, folytonosan egyengetik s apróra tört kővel behúzzák a vágást, kerti út nem finomabb ennél. Unterntauerntól a Tauernhóheig három utcsináló ház van, mindegyikben két-két ember lakik, ezek tartják jó karban a páratlan havasutat. Erre vezetett, csakhogy följebb a hegyekben, a régi római út is, melyet mostanáig jelez két mértföldoszlop, félreismerhetlen római maradvány.

Az út folytonos emelkedésében mindinkább a hegyek közé szorulunk, és az út emelkedésével emelkedik lelkünk is, mert a természet lépésről lépésre szebb és nagyobbserű képekkel lep meg. Egyszerre vízmoraj üti meg füleinket és mi annál kíváncsiabban haladunk a moraj irányában. Kevés percz mulván egy kanyarulatnál páratlan kép tárul fel előttünk, láttára szinte megállt a lélekzetem. A Kesselwand-ban vagyunk, valóságos hegykatlanban, honnan nincs kilátás. Jobbunkra összevissza kuszált sziklamederben a Tauernach zúgva szakad alá, ugyanannyi festői esésben, melyeket a hegynek

menve, már távolról látunk emeletről emeletre ezüstös tajtékban alászakadni. Ezt nézhette látnokságában Dávid, mikor éneklé: *Abyssus abyssum invocat in voce cataractarum tuarum.* Zúgás közt szikláról sziklára ugrik s permetező tajtékban megtörve aládől a víz. A víz-eséseknek e szakadatlan láncza oly igéző látvány, hogy elvész benne eszünk, szemünk. Még festőibb színezetet kölcsönöz a képnek a piros havasrózsa (*rhododendron hirsutum*), mely a Kesselwandtól kezdve jobbra-balra dús csoportokban díszlik utunkban s festi a szürke sziklákat. Így haladunk teljes egy óráig a pittoresk esések morájában, viruló havasrózsa között, míglen egy hídhoz, a Gnadenbrücke-hez érünk. Itt még hatalmasabb a zúgás, mert itt több ölnyi magasról egyenesen szakad le a víz oly erővel, hogy a permetezés az utat is harmatozza. Vajmi üdítő volt e harmat a nap hevében! A karfára támaszkodva, hosszú ideig néztem a tajtékszörfvénybe s lelkem Istennél volt. Ha csupán e festői vízeséseket láttam utamban, már is megelégedve térek vissza, hozván lelkemben egy képet, melyet nem pótol a legmerészebb ecset phantasiája sem. Ez is egyike azon természeti szépségeknek, melyeket el nem ér az emberi képzelet. Vezetőm nőttön nőtt elragadtatásomra mondá: uram, ezt a vizet látni kell, mikor olvadnak a havak, akkor itt meg nem értjük egymást s ruhánk átázik a permetezéstől. Mélyen lelkembe vésve marad e kép. Ha betegségben láz fog dúlni kigyult agyamban s tarka rendetlenségben majd szorongó, majd enyhítő képeket fog teremteni multamból: látni fogom bizonyosan ezt a képet is s láttára csillapulni fog szorongatott mellem.

A hídon felül egy fa árnyában megpihentem kissé, az allattunk elterülő völgyön legeltetvén szemeimet. Két havas gazdaságot (*Alm*) látni a völgyben, az alsó meg a felső Gnadenalm-t. A legelésző nyáj tompa kolompjai egyetlen jelzői annak, hogy ember él itt is, ahol különben néma minden.

Rövid pihenés után tovább folytattuk utunkat.

Jobbunkra mindig mélyebben esett a völgy, balra hatalmas hegyek emelkedtek, dús növényzettel aljukban. Vezetőm beszélé, hogy erre tavasszal veszedelmessé tesz az utat az alárohanó lavínak, amit azonnal illusztrált is, mutatván egy a völgybe lesöpört fiatal erdőre, melyet gyökereitől kiforgatott s levitt magával a pusztító lavina. Mutatta a kárt is, melyet a lavina a múlt télen ejtett volt az utban, magával rántván annak egy részét. Elvész itt minden télen egynehány emberélet is, az utas sohasem tudván, mely perczen szakad fejére az álnok hótömeg. Aki itt reggel hazulról indul — mondá vezetőm — az nem tudja, visszajön-e még valaha.

Feljebb a magaslaton egy kereszt mellett letértünk jobbra az utról, hogy megnézzük a sz. János-vizesést (Johannisfall), mely csak tíz percznyire van az uttól. Ez felülmulja mind az előbbieket. Meredekről egyetlenegy ívben esik alá tetemes mélységbe a tajtékozó víz, locsolván a sziklafalakat, melyeknek mohos hasadékjaiban piroslik a havasrózsa. Az ív, melyet képez az esés, oly görbületű, hogy a víz nem éri azt, aki alatta a sziklához simul, hanem fején túl szakad le. Karfák védik a nézőt a meredektől. A völgyben a Gnadenalmtól vezet ide ösvény, és a vizesés alulról nézve talán még nagyobb-szerű. Ez a legnagyobb esése a völgynek száguldó Tauernachnak, környezetét magas havasok képezik, itt a hó már szabad szemmel vehető ki.

Visszatérve az országotra, nemsokára a harmadik utcsináló házat érjük, pompás friss forrással, innen pedig egy negyedóra alatt a fogadót a Tauernhöhen. Ezen a darab uton a hegy alja havasrózsával úgy van benöve, minthacsak zöld szőnyeg takarná a talajt, piros virággal hímezve.

Hat órára járt az idő, mikor elértük a fogadót. Ötezer láb magason állunk, fölöttünk már csak a hóborította sziklacsúcsok oly közelben, hogy azt hinné az ember, még csak félóra s hóban járhatok. Igen, ha egyenesen föl lehetne jutni, ámde csak megkerülve érjük el

a kúpot. A fogadó nem még maga a Tauernhöhe, innen még a temetőhez kell fölmenni, ott azután a tetőponton, 5220 láb magason állunk.

A fogadó várszerű emeletes szilárd kőépület, gazdasági épületektől környezve. Daczol az elemekkel. Ívezett tág tornáczában egy márvány tábla van befalazva, mely azt mondja, hogy az épületet N. salzburgi érsek in commoditatem sui Capituli, iterque agentium építette. Le nem irtam a felirást, azért sem az érsek nevét, sem az évet nem jegyezhetem ide, de ha nem csal emlékezetem, a XVI. században élt. Az emeleten egy nagy és két kisebb vendégszoba van, meglehetősen berendezve, de csak egyszerű, rozsul csukó ablakokkal ellátva, úgy hogy benne kedve szerint járhat a szél. Itt okvetetlenül meg kellene köszvényesedni, mert a léghuzamon kívül még nedves is a lég. A nagyszobában figyelmemet magára vonta két ódon szekrény, czifra faragványu mű, de oly rengeteg, hogy óriások ruhája is férne el bennök. Talán még az eredeti fundus instructusból származik. A fogadó jelenlegi tulajdonosa Kaswurm (sajtkukacz) hányszor férne el benne! Földszint egy étkező- és a közönséges mérőszoba van. Az étkező szobában egy üveg alatt őrzött irás mondja, hogy itt I. Ferencz császár megebédelt a francia háború idejében, az évet és napot elfelejtettem.

Négy órai fárasztó járásra jelentkezett szomjomat s éhemet sub uno aludt tejjel oltottam. Kérdéseimre, hogy mi lesz vacsorám, id. Kaswurm kisasszony azt felelé, hogy bakhús. — Szarvasbak, vagy zergebak? — Nem, kecskebak. — Hogy lehet kecskebakot enni, hiszen az bűdös. — Most még nem, csak septemberben nem ehető többé. — No lelkem, kecskebakot nem hiszem hogy bevenne természetem, erre rá nem adom magamat, hagyjuk egyelőre, majd gondolunk más valamire. S vannak e vendégeik? — kérdém tovább. — Ma négy marhakereskedő hál itt meg, holnap reggel elhajtják a marhát. — Láttam is az ablakból 30—40 darabot legelni a réten, derék s tisztán tartott állatok voltak. A kereskedők

összevásárolják a hegyekben a marhát, lehajtják Radstadtba s onnan vasuton Salzburgba szállítják. A havasnépnek ez a legnagyobb keresete, mert itt se gabona, sem gyümölcs nem terem, még alma sem.

A nap már hat órákor leáldozott s utána nyomban oly hűvös lett, hogy plaidemet kellett elővennem. A szobában is mindinkább hidegebb s nedvesebb lett a levegő annyira, hogy fázni kezdtem. Melegítőnek kávét kértem, utána lágy tojást, ebből állt vacsorám. A házat mindinkább eltölté a bakhús büze, mely után el tudtam képzelni magamnak, hogy mi szagot áraszthattak el az ótestamentomi bakáldozatok. Már csak jobb a tömjén illatja az új testamentomban. Ma sokat főzhettek a bakhusból, mert a fogadás ma sarjut kaszáltatott, sok kaszálója volt. Ezek szépen hangosan imádkozva ültek le az asztalhoz s elköltötték a bakhust a legjobb étvágygyal; ritkán jut itt a szegény ember csak bakhúshoz is.

Nekem az étkező szobában társam akadt a kerületét bejáró csendőrből, ki szolgálatának nehézségeiről itt a hegyekben egyet-mást elbeszél. Be kell járnia a legmagasabban fekvő havas gazdaságokat, át kell kutatnia az elszórt szénaszíneket, mert sok gonosztévő — úgymond — a hegyekbe menekül, itt tartván magát biztonságban. De az elemekkel is harcot kell vívnia sok ízben. „Mult télen — beszélé — itt a Tauernhőhen átveendő voltam a szomszéd kerület csendőréből egy foglyot. Az átvételnél hófuvatag ért bennünket, mely a csúcsokról oly erővel s oly nagy mennyiségben hajtotta alá a havat, hogy az út rögtön nyomtalanul elveszett, oly sűrűn esett pedig a hó, hogy a kocsmá irányára sem volt többé kivehető, már elveszettnek tartottam magam. Erőnknek teljes megfeszítésével keresztül vergődtünk mégis a hóhalmokon s elértük végkép kimerülve a kocsmát. Itt azután álló nyolcz napig vesztegeltem foglyommal, mert a hó fölért volt egész a távirdakarók isolatoráig. Egy hétbe telt, míg csak ösvényt vághattak a hóba“. Megsajnáltam a derék csendőrt abbeli bevallására, hogy csupa

gonosztévőkkel lévén dolga, annyira megváltozott már természete, hogy aki a sorkatonaságnál szinte pezsgett volt a jókedvtől, most egészen mogorva, méla, barátságtalan lett. „Jaj annak a leánynak — mondá — aki tíz évig szolgált csendőrhez megye nőül“. A csendőrnek köszöném, hogy felhagytam tervemmel, másnap megmászni a Szeghard csúcsot, mire a kocsmáros ösztönzött. A csendőr ugyanis mondá, hogy nem két óra az út, mint a kocsmáros állítja, hanem kétszer is annyi, az ösvény pedig annyira sziklás, hogy csizmámat rongyokban ott hagyom, és ha talán szédelgős vagyok (t. i. szédelgős fejű) — pedig az vagyok — úgy épen ne menjek, mert kénytelen leszek a fél útról visszatérni. Nagyon szerettem volna ugyan havat hozni a zsebemben, de be kelle látnom, hogy non omnia possumus omnes, hogy én nem szállhatok oly magasra mint a sas, a hókört tehát el nem érhetem.

Aug. 5-én reggel hatkor beállított vezetóm, amint megrendeltem. Miután tegnapi vezetómnek éjjelre még vissza kellett térnie, átadott, illetőleg eladott volt újabb egy forintért felső collegájának, a Nr. 3 útcsinálónak. Felsiettem vele még a temetőhöz, a valóságos Tauernhőhere, hol azonban nem értem egyebet, csak hogy lenézhettem a Lungauba, a mélyen fekvő völgybe s találtam néhány példányt a gyönyörű kék enzianból (gentiana acaulis), melyből a havasokban keserű pálinkát főznek. A kocsmától egy puskaövéscopyra kápolna van az útszélén. Vezetóm beszélé, hogy ide rendes lelkész van alapítva, amint volt is itt állandó pap, de az alapítvány megfogyván, most csak vasárnapokon jön ki a kapuczinus atya Radstadtból a nyári hónapokban. Télen nem is volna itt teendője, mert a nép már ősszel hagyja el a hegyeket.

A rövid séta után bucsút vettem Kaswurmtól s két leányától, kik közül a fiatalabbik Salzburgban az apáczáknál nyerte neveltetését. Vajmi rosszul illett ide pin-czérnének a mivelt leányka! Szép aranyhimzésű mun-

kákat láttam tőle üveg alatt, beszédje is oly mívelt volt, hogy inkább nevelőnőnek illett volna be. Van pap fivérék is, kit a napokban vártak haza mostoha atyjok menyegzőjére. Mostoha apára most még mostoha anyát is kapnak a mostoha sors gyermekei.

Visszamenet láttam, hogy mennyire meredek minden kigyózása mellett az út, melyen tegnap ide fáradtam. Találkoztunk szemközt két fuvaros szekérrel, mindegyik elé két ló és nyolcz ökör volt fogva, nekünk lefelé annál könnyebb utunk volt. Be kellett tekintenem vezetőm hajlékába is. Ketten laknak együtt, maguk fejik kecskéjökét, főzik ebédjüket, a kenyeret Untertauernből hozzák. Ez már remeteféle étkezés. A Gnadenbrücke mellett letértünk az alsó Gnadenalmba egy pohár tejre, mely itt java minőségben kapható.

Semmi sincs annyira megénekelve a németeknél, mint az Alm meg a Sennerin, azaz a havas gazdaság és az azt kezelő nő. Mikor évek előtt Weyerből első ízben mentem fel egy Almra (a kashenreiti, 3000 láb magason) tele voltam én is költőies képzeletekkel, miglen a helyszínén láttam, hogy a valóság mégis csak hátramarad a költészet mögött. A költőieséget, az idyllt azonban nem lehet egészen megtagadni az Almtól. Zöld legelők, illatos növényzet, lombos fák között vajmi költőiesen fekszik a legtisztább légben, majd a völgynek fordulva, majd az erdőben eldugva az alacsony faépület, melyet egyre barnábbra fest a nap meg a füst. Mennyei béke, néma csönd környezi a lakot, csak a madár dala meg a legelesző nyáj kolompjai zavarják közben-közben a néma csöndet. Itt az emberek inkább már az égben laknak mintsem a földön, nem ismerve anyagi gondot, nem lázító szenvedélyeket, nem egyéb örömet, hanem csak a dalt. Táplálékuk is finomabb a közönségesnél: zamatos tej meg vaj. Csak a pillangó él még subtilisabban. Béke, egykedvűség, boldog elégedettség lakik a hegyekben. — Így a képzeletben, a költészetben. Valóságban azonban itt is csak embereket találunk, ami húsunkból, ami cson-

tunkból, ami gyarlóságainkkal, a költészettől egészen el-
ütőleg. A Sennerin az énekben igen csinos, takaros, —
valóságban sokszor tisztátalan, szurtos; költeményekben
a czitera mellett igen dallamos a hangja, — valóságban
sokszor rikácsoló, durva; a képeken arcza elmésséget,
szellemet mutat, — valóságban ehelyett butaságot észle-
lünk, de szíves fogadtatást, fesztelen természetességet
minden földél alatt találunk. A gazdanót azonnal tegezni
s Schwagerin-nek (sógornő) czímezni kell, mert különben
idegenkedik, zavarba jön, elveszti természetességét. Ő is
tegez minden embert.

Az Alm legelővé alakított irtvány, de az erdő csak
részben van kiirtva, és így az Alm félig erdő, félig le-
gelő. A hegy alja rendesen legelő, mert az ősz köze-
ledtével a marhát mindig lejjebb hajtják a völgynek. Egy
ilyen gazdaságon 15—20 darab fejős tehén s ugyanannyi
ökör, tinó, borju van. A gazdaságot két nő, rendesen
hajadon kezeli, néhol még pásztorfiut is adnak melléjük.
Naponta köpülnek s nyerneket vajat nagy mennyiségben.
A tej aljából túrót főznek és ebből vagy sajtot készíte-
nek, vagy hordókba nyomják a túrót, melyet azután sa-
játos levesben felhasználnak. A konyhában nyílt tűzhely
fölött terebélyes rézkatlan függ, alatta egész nap tüzel-
nek. A tejet, vaját pinczeféle kamrákban tartják, a tej
egymás fölé rakott, inkább lapos mint öblös fatálakban
tartatik. A kamrával szemközt a nappali szoba van,
asztalokkal, padokkal, fogasokkal ellátva, az ágyak a
padláson vannak. A nyílt tűzhely füstje átjárja s bar-
nitja az egész házat. A két nő szorgalmasan dolgozik,
ad is a gazdaság elég tennivalót, amiért is tenyeres-talpas
leányokat vesznek ide. Az Alm 2—3 órányira van a
gazda lakától. Az élelmi szereket vagy ez küldi fel hét-
ről hétre, vagy a leányok maguk hozzák fel, mikor va-
sárnap felváltva templomba jönnek. Kapnak friss meg-
füstölt húst, lisztet és kenyeret, tejszenn-vajban úgysis bő-
velkednek.

A Gnadenalmon négy gazda közösen birja a házat,

itt tehát ugyanannyi gazdanő, ugyanannyi katlan, kamra s mindegyik nőnek külön szobája van, csak a nappali szoba közös. Mindegyik leánynak 18—20 darab fejős tehene van. Szokott szívességgel fogadtak s azonnal szolgáltak tejjel. Én csak egy pohárral kértem, de pohár nem lévén itt, a leány egy egész tálat tett elém, egyem belőle amennyi tetszik. A zamatos tejnek fölét, javát szedtem le, tehettem, mert rendelkezésemre volt bocsájtva az egész tál. A sógornő hamarjában kávé-t is főzött, pedig nem rosszat, azután megmutatta az egész tejkezelést. A vaj negyedré-tű imakönyv formában van sajtolva, homlokát diszítványokkal körülve-tt szentségmutató ékíti. Egy kis könyvtárt képeztek itt a rendben felállított vajas zsoltárosok. De nem mindenütt van erre szolgáló külön sajtó, más helyütt más eszközzel vésik a cifrákat a vajba. Egy ízben egy turista kérdé a sógornőtől: ugy-e erre bizonyos szerszámotok van, amivel csináljátok a cifrázatokat. — Igen, a hajfésű. — Fizetést a világért sem fogadna a Sennerin, de ha ott hagyunk egypár hatost, azt köszönettel veszi. Utas, vadász, fahívó — ezek vendégei az Almnak.

A Gnadenalmon alúl egy pontról szép kilátás nyílik a Dachsteincsoportra, nevezetesen a hegység azon része tűnik fel határozottan, melynek Bischofsmütze a neve. Nem hiába nevezték azt el püspöksüvegnek, infula az csakugyan in optima forma, csakhogy nincs püspök hozzá. Éldegéltem még egyszer a festői vízesések között s emlékül nefelejcs-et szakasztottam, melyet vizök locsolt. Tizenegyre Untertauernben voltam, honnan két órakor visszavitt a postakocsi Radstadtba. Itt még körülnézhettem és az öt órai vonattal tovább folytattam utamat, azon meggyőződésben, hogy a tauernhőhei kirándulás utamnak fénypontja, költői hangulatomnak legmagasabb húrja marad.

Bischofshofen legközelebbi szelvényállomásomig csak egy óra s néhány percz az út. A pálya Eben állomáson felül áthidalván a Fritzbachot, egy kilencszáz meter

hosszú s huszonöt meter mély bevágásba szorul. Itt oly lassan jár a mozdony, hogy az utas önkénytelenül veszélyre gondol. Kibontakozván a félelmes alagutból, gyönyörű tájba varázsoltatunk át — a Salzach *) völgyébe. Áthidalván a folyót, Bischofshofenben vagyunk, hol a Rudolf vasut átad nővérének, a Gizela pályának.

B i s c h o f s h o f e n .

A havasvilágba, melyet az utazónak megnyitott a két pálya, számtalan helység van gyöngyként beszórva, e gyöngyök egyike Bischofshofen. A hétszáz lakost számláló falu egyik legrégebb telepítvény a salzburgi herczegségben s mainapiglan gazdag lelbányája római régiségeknek. 1215 óta a chiemseei püspökség dotatiojához tartozott. Még ma is három templom tanuskodik a falu volt urainak lelki gondoskodásáról. A legnagyobb templomnak a tornya tühegy éles csúcsban végződik s magasan emelkedik a légbé. De ami Bischofshofent gyöngygyé teszi, az annak nagyszerű, változatos környezete s páratlan szép fekvése. Kies völgyben fekszik a falu, az ónszürke s sebes rohamu Salzachtól locsolva s égmagas havasoktól körülzárva. Keletről a 9000 láb magas Thorstein, mely azután a Tennengebirge hegylánczolatba olvad; nyugatról a 8820 láb magas Hochkönig az „übergossene Alp“ nevű csúcscsal, mely itt Wetterwandnak is neveztetik. Ez óriásokon már terjedelmes hórétégeket látunk. Délről benőtt alacsonyabb hegyek környezik a völgyet, a völgy maga egy zöld szőnyeg, melybe aranykalász s tarka virág van himezve. Így csak Isten festheti a tájat.

A pályaudvarnál van szép vendéglő is, de én a faluban, Böcklinger vendéglőjében szálltam meg. Uj, két emeletes épület, jól berendezett szobákkal. Nap nyug-

*) Salzach a salzburgi herczegségnek folyója (futása 42 mértföld) nem zavarandó össze Salzával, mely utóbbi Stajerországban folyik s nyolcz mértföld futása után Gross-Reifflingnél az Ennsbe ömlik, a Salzach az Inube.

tával még sétát tettem a völgyben, a Salzach partján. Háttérben a meredek Wetterwand, mely szinte ránehezedik a szemlélő mellére. Mögötte a Hochkőnig hófövege látszik ki. A Wetterwand előbástyája a Hochkőnignek. A templomtorony csúcsa mintegy versenyez az égnek törő kúpokkal. Csak a beálló szürkületben tudtam megválni a nagyszerű s mégis olyannyira idylli képtől. Utam napról napra újabb és szebb képekkel lepett meg s fokozta lelkesedésemet.

Megtekintvén a faluban a két templomot (a harmadik a falu fölött egy magaslaton van) kisétáltam a félórányira eső Gainfeldbach vízeséshez, hova egyes gazdaságok mellett kellemes árnyas út vezet. Erdős hegy oldalában sötét sziklafalban harmincz meter magasról aláesik ezüstös tajtékban a patak, és fut szirtek között, mint egy megfűrésztött gyermek a Salzachnak, mely azt csakhamar ölébe fogadja. Az esés alatt egy szünetelő malom rossz időkről panaszkodik. A hegy oldalában árnyas ösvény vezet az esés fölé, hol ülőpad pihenésre kínálja a vándort. Kellemes pihenés esik itt. A hűsből az esésre nézünk, melynek zúgása édes merengésbe ejti a szemlélőt. A hegy aljában van szintén ülőpadokkal ellátott egy pont, melyről áttekinthetünk az egész kies völgyre. A Gainfeldbach vízesés nem oly nagyszerű mint a sz. jánosi, de környezete szebb, festőibb. Ez idő szerint az uralkodó szárazságban veszt minden vízesés.

Visszamenet betértem egy gazdaságba egy pohár tejre, mellesleg azért itt, hogy ismerni tanuljam a népet s annak házi állapotát. Különös, hogy ahol annyi a tej, sehohsem kapunk jót, a silányt mérik; a gazdaasszony vajnak használván fel a javát. Elmenet megkínált a menyecske egy szegfű virággal s kért érte négy krajczárt. Ha így adja el szegfűit, úgy többet keres, mintha silány tejét árulja. A szegfű itt a hegyekben a legkedveltebb s úgy szólván nélkülözhetlen virág, vasárnap minden kalap mögött díszlik az a fehér edelweiss mellett és a két virág igen szép színvegyületet ad. Mikor vasárnap tö-

megesen jön a nép templomba, a színes csokrok élénk mozgó képet rögtönöznek.

A vízeséstől a Salzach tulsó partján fekvő Buchbergre mentem. A hegy tetején álló templom édesen magához hívja a vándort. Meredek út vezet a hegyre, de oly kellemes hűsben, hogy mitsem éreztem a nap hevéből. Az út a hegy oldalában jár a völgy fölött, itt-ott szűk nyílás, kilátást szolgáltat a völgyre. Az uton következnek a b. Szűz hét fájdalmának állomásai, igen tiszta, szabályszerű, tetszetős festményekben. A hegyi kápolnában végződik a stacioút s innen gyönyörű kilátás esik a völgybe. Elszórt házakból álló falu van a hegyen, a mondott édesgető templom egy gazda telkéhez tartozik, ő kegyura a templomnak, mely sajnálatomra csukva volt. A telek éber őre, egy hatalmas komondor, ügetve jött felém s kéré mérges hangon a passust. Védposzturába álltam a támadó fogas ellennel szemben, de a kutya, miután megszaglált, nemcsak hogy nem bántott, hanem még barátságosan hozzám is simult. Sokszor kérdelem már magamtól, hogy miért oly barátságos hozzám minden kutya? Jóformán azért, mert finom érzékeivel felismeri bennem, hogy nem vagyok, s nem is leszek tudor, nincs tehát oka féltenie tőlem kutyabőrét. Pedig ez a komondor hatalmas doktor-diplomát szolgáltatna! Tanintézeteinkben megismertetik az ifjuval a symbolikus állatokat: a bagolyt, a fülest, a méhet, hogy azok tanulmányaiban ösztönzésül szolgáljanak neki. Miért nem a kutyát is? Pingálják ezt is oda, és lesz több doktorunk.

Ebédelni a pályaudvarra mentem, mert Böcklingernek sem konyhája, sem vendéglőkertje nem tetszett. Nagy szemtelenség kell hozzá, kertnek nevezni egy három láb magas sövénykerítést, melyen belül három asztal áll közvetlen a konyhaablakok alatt, honnan melegében éri az étkezőt a fertelmes vaj- meg a hagymaszag. A fák illatját pótolja a szomszéd szemétdomb, árnyék pedig csak akkor van a „kertben“, mikor borus az ég. Ám a falusi parasztkocsmáros is megnyergelte már a szédelgés lovát,

az ő fogadója sem nélkülözheti a reclame-ot: „Bemenet a vendéglőkertbe“. Így fog vendégeket félrevezető táblájával, mert hát nyáron kiki szeret a szabadban étkezni. Böcklinger kertje aljas parodia, szemtelen arczcsapás. A pályaudvaron a konyha finom, és ha drágább is, inkább fizetek mintsem boszankodom. Ebéd alatt külön udvari vonat Vilmos császárt hozta Gasteinből, illetőleg Lendből, de a császár ki nem szállt, a vonat öt percz mulva tovább ment Salzburgba. Adieu!

A Hochkönig megtekintéséhez hét óra kellvén, rá sem merem gondolni a vállalatra, mely azonkívül költséges is, ha nincs nagyobb társaság hozzá. Nem lévén tehát Bischofshofenben egyéb keresni valóm, elhatározám, a délutáni vonattal Zell am See-be menni. Ez nem volt körutamba foglalva, ezt a kirándulást tehát zsebemnek külön kellett viselnie, de elmulasztani nem akartam, mert Bischofshofen--Zell am See a legszebb része a Gizelapályának.

Számolván vendéglősömmel, alkalmam volt ennek szemtelenséggel párosult durvaságát tapasztalni. Mikor a szobáért a második emeletben egy napra két forintot számított, azt találtam megjegyezni, hogy ennél többet Bécsben sem fizetünk az első hotelekben, mire a barbár azt felelé: „Akinek pénze nincs, az ne utazzék. Itt már külömb emberek szálltak meg s nem sokalták a szoba árát“. Külömb emberekről mert szólni a vadember anélkül hogy tudná még kiléteimet, mert még be nem jegyeztem volt magam az idegenek könyvébe, melyet minden vendéglősnek rendőri rendeletnél fogva tartania kell. Mikor szobámra hozták a könyvet, mégis csak kíváncsi voltam az előttem itt megszállt kitünőségeket ismerni. Átlapozván a könyvet, először is azt találtam, hogy hetek mulnak el, míg vendég jön ide, most is a tizenhat vendégszobában én voltam az egyetlen vendég; másodszor a legmagasabb polgári állás, amit találtam, Handlungsreisender, és csakis Handlungsreisender volt. Ritkán akadván tehát vendég, annál jobban nyúzzák azt, kit

szerencsétlen csillaga ide vezet. De azért senki se merjen itt kifogást tenni, mert azonnal egész darázs-fészek van a nyakában. Uzsonakávémát igen kis adagban hozták. Mondám, hogy az nem a reggeli porcióm. A fogadósnő rám förmed: az én kávémm ellen még senkinek sem volt kifogása. — Nekem sincs a kávé ellen, de azt csak meg fogja engedni, hogy ez nem a reggeli porció. — Persze hogy nem az, de uzsonára nem is járja a reggeli porció, azért ez olcsóbb is két krajczárral. — Én pedig nem a két krajczár miatt szólok, megfizetem most is, amint megfizettem reggel, csak a reggeli porciót kívánom. — De hiába kívántam, az egész háznép már annyira fel volt bősztülve ellenem, hogy felém se néztek többé. Böcklinger vendéglőjét ugyan még ellenségemnek se fogom ajánlani, indignatioval s Ave nélkül vertem ki küszöbének porát, megfogadván, hogy ezután kivétel nélkül előre fogom tudakolni a szoba árát, amitől épen csak e faluban tértem el, nagy boszuságomra.

De minde bajt elfeledém, mikor hat óra felé megindult vonaton ültem. A Gizelapálya tagadhatlanul a legregényesebb pálya, általa a havasvilág szívébe vezetünk. A természet legnagyobb szerű képeit vezeti szemünk elé. Fenyegető hegykúpok váltakoznak nevető völgyekkel, sötét szorosok festői vízesésekkel, idylli falvak, városkák vadregényes romokkal, melyekben még a mult századok szelleme honol. Elhaladunk örök hóval födött havasoknak lombos előhegyei alatt, melyek fölött az óriások hófövegei a felhőkben vesznek el. Leírhatatlan panorámák! Mi csoda azért, hogy e pálya a legélénkebb forgalomnak örvend. Ez per excellentiam turista pálya, ez világpálya, amint azt már az utazók különféle nemzetisége mutatja. Angol, franczia, olasz, magyar, német, szláv — mind képviselve vannak itt s csodálják a nagyszerű természetet kiki a maga nyelvén. Túlnyomók mégis a németek s különösen a poroszok, kiknek úgy a jó élet mint a szabad mozoghatás tetszik Austriában. Odahaza félostromállapot nyomja őket.

A pálya a Salzach bal partján déli irányban halad tág völgyben, zöld hegyek között. Az első állomás, melyet ér, St. Johann im Pongau. A szép mezőváros a folyó tulsó partján egy magaslaton fekszik, úgy mint Radstadt. Méltóságosan néz a völgybe kéttornyú új goth temploma, oly imposans az, hogy az ember hajlandó volna itt püspöki székhelyet keresni. Visszajövet majd megismerkedünk vele. — St. Johannon felül a Salzach jobb partjára tér a pálya, a völgy mindinkább összeszorul, míglén a schwarzachi alaguton túl vadregényes hegyszorossá válik. Itt megszorul a Salzach is s megszoríttatása fölött annyira dühöng mérges ugrásokban s felbőszült hullámokban, hogy elsöpörné a partot is, ha az szilárd művek által megvédve nem volna. Roppant erőt s szilajságot fejt ki itt a folyó, lázas erőlködése lázba hozza az utazót is. Tigrishez hasonlítanám — egy német költővel — ezt a Salzacht, mely mint amaz, most merész ugrással a sziklákon keresztül tör, majd meg talpára hajtva fejét lesbe áll, mintegy felhagyandó futásával, míg rögtön újra felugrik helyéről s tajtékozva tovább zúg a sziklákon keresztül. Engem egészen fölviillanyozott a féktelen folyó. — Mikor azt Lend alatt újra áthidaljuk, a hídról balra alászakadni látjuk a lendi vizesést, eddig a legszebbet utunkban. A sziklafalon kanyarulva szövődik a hatalmas víztömeg, mintegy szélben lengő szellős fátyol. Lend a gasteini fürdővendégek állomása, gyönyörű fekvésben, itt örökös forgalom s sürgölés van. Jó fogat három óra alatt visz a gasteini fürdőbe, meredek sziklás hegyen keresztül. Lenden felül a pálya alagutban áthatítja az Untersteint, ismét feljebb, a raurisi völgy bejáratával szemközt a taxenbachi Schlossberget s éri a 711 met. magasban fekvő Taxenbachot a maga két várával. — Innen kezdve újra kitágul a völgy és a pálya barátságos idylli falvak mellett Bruck-Fuschba ér, nevezetes ősi templommal. Innen nyílik a fuschi völgy, pompás havasokkal, a Salzach legszebb oldalvölgye. Az állomástól három órányira fekszik a hegyekben Fusch-

St. Wolfgang szénsavas fürdő 3684 láb magasban. Időm nem engedé kirándulni e nagyszerű völgybe, habár a szép havasok delejként húztak. Bruckon felül utoljára hidaljuk át a szilaj Salzachot, melynek futásában annyit gyönyörködénk. Jobb felül elmúlt századok köszöntik az utast Fischhorn várából. A vár, Liechtenstein herczeg tulajdona, szabad magaslaton gyönyörűen fekszik, kilátással a szélrózsa minden irányában, egyik oldala a zelli tóra néz. Méltóságos komoly tekintete van a nemes egyszerűségben épült tornyos várnak, melyet Schmid bécsi domépítő nem rég helyrehozott. Massiv vakolatlan kőfalai s kártyaház alakú csúcsba végződő tornyai sajátos alakot kölcsönöznek a várnak. — A vár fölött elkanyarodva, éjszaknak fordul a pálya s néhány percz mulván a tóba épített töltésen Zell am See-be ér.

Nyolczra járt az idő mikor megérkezénk, már sötétedni kezdett. Itt a magas hegyek között korábban áldozván le a nap, korábban beáll az est is. A pályaudvaron valóságos vadászatnak tárgya az utas, a különféle hotelek paszomántos kapusainak mindegyike a maga szállodájába akarja őt vinni. Elegans omnibuszt küld ki minden szálloda. Hétel am See-ben finom ellátást találtam. Fogadtak mint gavallért, éltem is mint gavallér — pünkösdi gavallérságot. A szálloda közvetlen a tó partján, sőt a tóba nyuló száraz nyelven egy kis parkban fekszik. Van két elegans étterme, de lehet étkezni a parkban is. Én az est húsében ezt keresém fel s jó asztal mellett sokáig éledegetem még a felhőktől gyöngén megvilágított tó játszi hullámaiban. A csillagok mint angyszemek néztek az alvó földre.

(Folytatjuk)

Várnai.

LOGIKAI KÖVETKEZTETÉSEK JÉZUS KRISZTUS ÉLETÉBŐL.

(Mutatvány Bougaud Emil „A kereszténység és korunk“ cz. művének
II ik kötetéből. — Vége.)

II.

De folytassuk. Jézus Krisztus egyéniségének ez csak néhány, az is nagyon könnyed vonása. Amint az ítézet mind behatóbb, a megfigyelés mind élesebb és pontosabb lesz, Jézus Krisztus jellemében oly vonásokat hoz napfényre, melyeket a régi védírók nem is sejtettek. Krisztus úgy ragyog fürkésző szeme előtt, mint az ég a mai tudomány hatalmas eszközei előtt.

Ama határozott világos tulajdonokon kívül, melyekről az imént szoltunk, és melyek a legnagyobb hatályukig emelkedve, összhangzó egészszé olvadva, Jézus Krisztus egyéniségére oly fölséges emberi szépség bélyegét nyomják — kezdenek benne kevésbbé megfogható, határtalan, beláthatatlan dolgokat megsejteni. Érzik, hogy ember, s minden perczen érzik, hogy több mint ember. Nem is tudom miféle föltétlen, egyetemes, kimeríthetetlen valami súgja, hogy az emberiség rendes határai itt nincsenek. Figyeljük meg sorban erkölcsi szépségét, személyiségét, szellemét: megtaláljuk alakjukat; mértéköket soha.

Erkölcsi tökélyének mértéke! ezt megtalálnók, ha valahol összehasonlítási pontra akadnánk. De hol van az? Nem szólok az ó-korról; ilyen eszményről még csak sejtelve sem vala. „Jézus nagysága és szépsége mellett, mondja Channing, minden emberi tökély homályba vész“.*) És nemcsak az előtte létezett, de az utána következett emberi tökélyek is, azok is, melyek az ő nyomán sarjadtak; mert megjelenése mintegy fénysugár vala, mely eddig ismeretlen eszményt ragyogtatott elő s követésére

*) Channing, Discours sur l'imitation du Christ.

tüzelte a lelkeket. Im tizennyolcz százada már, hogy ez alakot bámulja a világ, hogy millio ember erőködik képmása lenni; s minél jobban utánozzák, annál nagyobb szépségre tesznek szert; ámde vele fölélni: embernek még nem sikerült. E számtalan utánzatok közt sokan bámulatra ragadnak: ezek tisztaságuk, amazok erejük által. Ámde egyetlen sem szolgálhat, még távolról sem, összehasonlítási pontul. Mit beszélek! Jézus páratlan szépsége nemhogy fölülmul minden teremtett szépséget, de föltétlen az. — Hozzá fogható eszményt nem ismerünk.

Tudhatjátok, mi történik, mikor a szépség előtt állunk. Elragadtatva szemléljük; azután csakhamar e jelenség által lelkesítve, szárnyainkat kibontjuk s magasbra emelkedünk. Lelkünk egy fensőbb szépséget lát, melynek a teremtett szépségek mind, ha még oly ragyogók is, csak tökéletlen kifejezései. S minél magasabbra emelkedünk, akarom mondani, minél hatalmasabb képzelődésünk, az eszmény annál jobban fut szemeink elöl, magasztos tűnésével kétségbeejt és ingerel s ama lehetetlenség által, hogy a lángelme képes legyen megvalósítani azt, mi előtte lebeg, megteremti a művészetben a nagyszerűt. Ám ha Jézus Krisztusról van szó, a jelenség megfordítva áll. Nem a valóságot hagyjuk ott, hogy az eszmény után fussunk: a valóságot nem tudjuk megközelíteni. Haszon-talan minden erőködésünk, hogy Jézus Krisztushoz eszményt, vagyis attól a szépségtől, melyet ő megvalósít, különböző és annál magasabb szépséget találjunk. Ha Jézus Krisztust szemléljük, eszményét nem látjuk fölebb szállni, futni; ő maga, a valóság, kit az evangeliumok festenek, ő emelkedik, fut; őt nem közelítheti meg sem ecset, sem véső, sem toll, sem sziv. Ez csalt könyveket a boldog emlékü Angelico de Fiesole szemeibe, ki képtelen volt ily szépséget visszaadni; emiatt dobta el bosszúsan Leonardo da Vinci hatalmas keze az ecsetet; ez ejté kétségbe Bossuet-t, és Pascalt. Ez az első eset vagy inkább egyetlen eset, midőn a művészet legmagasb tökélye messze elmarad a történeti valóság mögött, s

maga a lángelme képzelődése sem képes eszményíteni a valóságot.

Ez elmefuttatás magában elég volna minden komoly lélekkel megértetni, hogy Jézus Krisztus jelleme, bár valósággal emberi és természetes, messze magasra emelkedik az emberi arányok fölött; de még valami meglepőbb, egy másik, még sokkal megmagyarázhatatlanabb föltétlenre akarom irányozni figyelmeteket. Erkölcsi szépsége, tökélye határait nem találtuk meg; keressük most személyisége határait. A személyiséget idő, hely, faj határolják. Bármily nagy valaki: itt született; amott élt; egy nép kebléből származott; annak jellegét viseli. Nézzük a legnagyobb embereket: koruk gyermekei. Érdekeit, szenvedélyeit, örömeit, fájdalmait élénken osztják. Ez látható a politikusoknál, törvényhozóknál, hódítóknál. Mire is támaszkodnának, hogy kormányozzák, fölemeljék a világot, ha koruk gyermekei nem volnának? Sőt a legtisztább gondolkodású emberek, magányos ábrándozók, költők, bölcsészek, művészek, mindazok, kiknek az eszmény szolgálataira szentelt élete az emberiségben messzebb kihat s nem oly gyorsan enyészik el, vajjon ők is nem koruk gyermekei-e? Vajjon költeményeik versszakaiból nem rí-e ki az emberiség fájdalmával koruk fájdalma; az emberi lélek sóhajaival a nép, század, város sóhajai, hol a költő lelke imádkozott, sírt, szenvedett, szeretett? Ime a legnagyobbak: Homer, Jób, Aeschylus, Isaias, Sokrates, Phidias, Sophokles, Plato, Virgil, Tacitus, Dante, Michel Angelo, Shakespeare, Milton, Corneille, Racine, Bossuet. Mik ők? Göröghon, Arabia, Judaea, a pogány Róma, a keresztény Italia, Spanyol-, Francia-, Angolország megtestesülései. S minél nagyobbak ők, annál inkább megtestesül bennök az emberiség szellemével az emberiség ama részének szelleme, melynek közvetlenebb fiai. A nagy pelasg: Homer; a nagy hellen: Aeschylus; a nagy arab: Jób; a nagy zsidó: Isaias; a nagy római: Tacitus; a nagy olasz: Dante; a nagy angol: Shakespeare; a nagy francia: Bossuet. És Jézus Krisztus ki?

Sem zsidó, sem görög, sem régi, sem mai. Mi hát? Ember, vagy inkább az ember. A többiekben nem találjuk fel az egész emberiséget; korlátokra akadunk; Jézus Krisztusban soha.

És jól megjegyezzük, ez egyetemesség Jézus Krisztusban nem személytelenség. Mert melyik személyiség volt valaha kimagaslóbb, tisztábban kitünőbb? Ki érvényesíté saját énjét jobban valaha? Hol láttunk teljesebb függetlenséget? Kutassátok, kitől függ? Sem a tömegtől, mely ujjong neki, sem tanítványaitól, sem századától, sem kora eszméitől vagy szokásaitól. Ki sem dicsekedhetik azzal soha, hogy Jézusnak mestere volt. Épen személyiségének magasztossága adja meg neki a valódi egyetemességet. — Mózes nézetei, érzelmei, erkölcsei, szokásai által még inkább zsidó, mint származása által. Sokrates soha sem emelkedett fölebb a görög typusnál. Mahomed arab volt. La Fontaine, Molière annyira francziák, hogy az angolok oly nehezen érték őket, mint amily nehezen ízelelik a francziák Goethét. Mindeme nagy embereknél vannak helyi, múló részletek, miket a hegyen vagy Oczeánon túl nem értenek, mik mindenütt nem utánozhatók, eltűnnek a századdal együtt, és néha egy másik században újra előtűnnek, hogy újra elenyézszenek. Sajátságos váltakozás ez, mely bár a legnagyobb, de mégis csak pusztá emberekül tünteti fel őket. Jézus Krisztusban semmi ilyes; minde vonások nincsenek egyéniségében. Ott látjuk az emberiséget; nem látunk olyat, ami korlátozza, határolja. Egyetemes mintakép is ő, egyetemes utánzásra. Minden korú ember utánozza: a gyermek, az ifjú leány, az anya, az aggastyán; minden állású ember közeledik hozzá, hogy vigaszt, erőt merítsen: a szegény úgy, mint a gazdag; a fogoly börtönében, a király trónján. A világ és polgárosodás hullámozása hiába vet új szereplőket a világ színpadára; Jézus Krisztus egyik előtt sem ismeretlen; nem a görög előtt, pedig a bölcsészettel nem sokat törődik; nem a római előtt, pedig nem nyert csatákat; nem a IV. század barbárja vagy

a XIX. század polgárosultja előtt, pedig eszméik, szokásaik, erkölcsaik elütök. Imádták őt Amerika veres bőri, Afrika fekete vadjai, India brahmanjai; és ez imáadás ott ugyanazon, époly tiszta erényeket teremtett, minők a hanyatló római birodalom elfajult népe közt termettek: ez alak annyira egyetemes, rokonszenves s mindenki által megközelíthető; utánozta azt mindenki, mindíg, de föl nem érte soha!

Amit erkölcsi szépségéről, személyiségéről mondtunk, azt egészen felesleges működéséről mondanunk. Ez önkényt következik. Nincs annak határa, sem időben, sem térben. Semmi nem korlátozza sehol, semmi tekintetben. Főleg pedig egyetlen század túl nem szárnyalja azt. Az emberi nem halad; gyorsan halad; útja sietős. Haladtában áldja, megtapsolja a lángelméket, kik fölemelkednek, hogy fáklyát tartsanak neki. Aztán csakhamar maga mögött hagyja őket. Plato bölcsészete jó volt; de többé nem elég. Newton tudománya csodálatos volt; de már túlszárnyalták. Cuvier földtana forradalmat keltett; ma már enyészik. Az emberi nem halad. Gyujtsatok, gyujtsatok új fáklyákat! Hyppokratést túlszárnyalták; Archimedest túlszárnyalták! Copernicot túlszárnyalták; Galileit túlszárnyalták; Lavoisier-t túlszárnyalták; Montgolfier t túlszárnyalták; Jézus Krisztust? nem. „Jézus Krisztust mondja Renan, nem szárnyalják túl soha“.*)

A nagy mesterek dicsősége, de egyúttal gyöngesége, hogy lángeszökkel tételeket állítanak föl, melyekből kiindulva, tovább lehet haladni, és így tanítványokat teremtenek, kik feledtetik őket. Bár Sokratessel és Platóval, Ciceróval és Senecával föl nem érünk, de ezer oly dolgot tudunk, miket ők nem tudtak. Látunk sok más olyat, melyek fölött Bossuet, Newton vagy Pascal csodálkoztak volna. „Azonban, mondja igen helyesen Parker, tizennyolcz század zajlott le már azóta, hogy az emberi nem dagálya Jézus Krisztusban oly magasra emel-

*) Renan, *Vie de Jésus*, p. 325.

kedett, és melyik ember, melyik század szárnyalta túl, vagy tudta csak fölrteni, az életre teljesen alkalmazni az ő gondolatát? Tehetetlenségét ám czáfolja meg hát a világ. Az emberek felosztották egymás közt az ő ruháit; varratlan köntösére sorsot vetettek; de azt a szellemet, mely a bűn és halál örvényében oly hatalmasan működött, mely kimúlt, melynek szenvednie kellett s mely meggyőzte a világot, kimeríté-e, vagy csak birja-e, érti-e valaki?*) Tizenyolcz század óta kimerítetlen, kimeríthetetlen az.

Sőt úgy látszik, minél jobban halad az emberiség, Jézus Krisztus működése annál szembeszökőbbé lesz. Minden újonnan nyíló látkörre, minden újabb szükségletre, új fénysugárral, eddig ismeretlen gyógyszerrel felel. Mennyi oly csodadolog van például, melyeket az első század keresztényei soha nem is sejtettek, s melyekről nekünk azt kell mondanunk: Azokat ő előre látta már! S mennyi csodadolgot nem sejtünk még mi, melyekről majd dédunokáink mondják: Azokat is előre látta már! És midőn Jézus Krisztus működése ekként a századokon átvonúl és a polgárosodás legkisebb mozzanataára megújúl, hatályából semmit nem veszít. Tizenyolcz század viharzott le már, és a lelkeket épúgy hatalmában tartja, mint az első napon. „Az ember, mondá Napoleon, Nagy Sándor hódításainak olvasásán föllelkesül. Nos! ime egy hódító, ki magához hódít, áthasonít nem egy nemzetet, de az egész emberfajt. Minő csoda! az emberi lélek minden erővel együtt Jézus Krisztus létének kiegészítő részévé lesz.“**)

Ha most, miután erkölcsi szépsége, személyisége, működése mértékét hiába fürkészttük, megtekintjük szellemét: előttünk egy époly természetű, de még meglepőbb

*) Théodore Parker, Discours sur les matières reatives à la Religion; 3-e edit. Boston, 1847, p. 375.

***) Conversations de Napoléon à Sainte-Helène, avec le général Bertrand.

jelenség áll. Jézus Krisztus szelleme, nemcsak minden emberi szellem fölött áll, mint azt már kimutattuk; de nem is hasonlít azokhoz. Magában foglalja a minden tekintetben megfoghatatlant, megközelíthetlent.

Olvastatók az evangéliumot. Ez oly tiszta és oly mélységes, és mégis oly világos tant hirdető lapokon nem vettek-e észre egy különös természetű világosságot, mely homályosságnak tetszik, de nem az; mert a homályosság ily magasztos és erőteljes szellemben nem volna érthető; mely a természetes világosságtól annyira elüt, hogy azt némelyek esztelenségnek bélyegzék, ami lehetetlen, mert e képtelenséget az emberi nem tizen-nyolcz század alatt bizonyára kimutatta volna; mely bizonynyal világosság, mert nagyon élénk sugárzása van, bár tűzpontja kifürkészhetetlen; melyet végre, nem tudva másképp meghatározni, *titoknak* neveztünk, vagyis megfoghatatlannak, megközelíthetetlennek.

Úgy van; az ember azt véli, hogy az evangélium oly világos beszédei fölött bizonyos homály lebeg. Közbe-közbe homályos szavak merülnek föl; homályosak nem a világosság hiánya, ellenkezőleg, az erős fény miatt; és innét van, hogy azokat a legnagyobb szellemek, valóságosak és vallástalanok, tizen-nyolcz század óta tanulmányozzák anélkül, hogy amazok megérthették, emezek megsemmisíthették volna. E különös kifejezések fölött megállt egy Origenes, egy Ágoston, egy Tamás, egy Bossuet, egy Leibnitz, egy Pascal sастekintete, az a tekintet, mely fölfedezte a gondolkodásnak és csillagok járásának törvényeit; és megvallották, hogy nem értik azokat, de hogy e titkok, melyek magukban véve nem érthetők, mindent láthatóvá és érthetővé tettek nekik. Együttal egy másik faj támadott; szintén nagy szellemek, kik a dolgok gyenge oldalait kifürkészni, az álokoskodásokat fölismerni, a gúny nyilait szórni nagyon értették, és kik annak kimutatására vállalkoztak, hogy ama kifejezésekben ellenmondásnál, esztelenségnél, sötétségnél nem volt egyéb; hanem époly kevésre mentek. És csak

ugyan, ha állításukat bebizonyítják, a kereszténységet megölte volna a megvetés. De így e kifejezések, tizen-nyolcz százados roppant viták után is, minőket valaha ember folytatott, állnak rendületlenül, ki nem fürkészve, következőkép kifürkészhetetlenül.

Ez az a jelenség; páratlan az. Kutassátok a bölcsészek könyveit. A kifürkészhetetlen hol van? Találtok ott homályosságot; de a homályosság csak gyarlóságra vall. Találtok ott néha ellenmondást, és rámutattok. De a kifürkészhetetlent, megközelíthetetlen ott nem találjátok meg soha. Kifürkészhetetlennek lenni, a világ elé titkokat állítani, nem oly könnyű. Ami egyik szellemben megfogamzik, azt a másik szellem is fölerti; és ha képes is a lángelme bizonyos magaslatra elsőnek jutni föl, nem képes oly magasra szárnyalni, hogy a többi szellem ne emelkednék föl vele, vagy legalább utána. A szellem sashoz hasonló, mely szárnyai alá veszi kicsinyeit s a naphoz emeli őket, hova maguktól fölszállni képtelenek. Csak Jézus Krisztusnak nem lehet nyomába érni. Ott látjuk őt, miként e világ lángelméit, a magaslatok fölött lebegni. Benne, mint azokban, megvan az emelkedettség, mélység, termékenység; szórja mint azok és jobban mint azok, az emberi világosságot. Aztán egyszerre csak magasra szárnyal; behat a felhők közé; elvész a roppant, kifürkészhetetlen világosságban, hova őt követni ember már képtelen.

Ez teszi az evangéliumot páratlan könyvvé. A megközelíthető és megközelíthetetlen világosság ugyanazon beszédben összefoly; az ember el van ragadtatva és egyszersmind lesujtva. Pillanatra úgy érzi, hogy a föld elveszett lábai alól; de nem remeg; tudja kivel emelkedik fölfelé. Hol az ember már nem lát, ott imádatra kél. Aztán e vakító, magában véve kifürkészhetetlen fénynek mily gyönyörű sugarai vannak! Olyan az, mint a nap, melynek tűzpontját látni nem lehet; e tűzpont kiégetné a szemet; de látjuk a tűzpontból előtörő sugarakat; ezek árasztanak fényt a világra és adják meg mindennek a szépséget.

E sajátyszerű, oly kevésbé emberi vonások, egy emberileg oly szép lény keblében, élénken foglalkoztattak valamennyi figyelt, kik kivált két század óta Jézus Krisztust tanulmányozni kezdték, nem többé, mint haldan, lényének külső, hanem benső jeleneteiben. Már Rousseau a XVIII. században, felületes vizsgálódás után is, csodálatának eme nevezetes szavakban adott kifejezést: „Ha Sokrates élete és halála egy bölcsé, Jézus élete és halála egy Istené.“¹⁾ Újabban Napoleonnak csak egy pillanatra kellett sастekintetét Jézusra vetnie, hogy eme még szebb szavakra fakadjon: „Én ismerem az embereket; és azt mondom nektek, hogy Jézus Krisztus nem ember volt!“²⁾ Goethe, a legeggyetemesebb és leg-hatalmasabb, de egyszersmind a legpogányabb modern költő Jézus Krisztust isteni embernek, szentnek, az emberek typusának és mintaképének nevezi.³⁾ Az amerikai Channing, ki oly roppant erőködéseket tett, hogy kortársai lelkéből Jézus Krisztus istenségének eszméjét kitépje, kénytelen volt elismerni, hogy benne oly vonások voltak, melyek, ha őt pusztán embernek vesszük, megfejtethetlenné. „Hiszem, mondá, hogy Jézus Krisztus több mint ember“. És hozzáfűzi: „Azok, kik nem ismerik el az ő öröktől való létezését, (azaz, akik tagadják istenségét), azért egyáltalán nem tartják őt pusztán embernek. Közte és köztünk szüntelen nagy különbséget tesznek. Úgy tekintik őt, mint ki Istennel különös meghittséget élvez; oly adományokkal, javakkal, erőkkal, segédeszközökkel, ismeretekkel van felruházva, minőkkel ember még soha, és az ég adta legfőbb kitüntetésben: mocsoktalan tisztaságban ragyog. Szíves örömet elismerték, hogy Jézus Krisztus nagysága és jósága mellett minden emberi tökély homályba vész.“⁴⁾

¹⁾ Rousseau, *Émile ou l'Éducation*, livre VI.

²⁾ Beauterne, *Sentiments de Napoléon sur le Christianisme*.

³⁾ Goethe, *Entretiens avec Eckermann*. 3-e. vol. p. 371.

⁴⁾ Channing, *Discours sur le caractère du Christ*.

Végre még azok is, kik e században Jézus Krisztus jellemét nagyon közlőrl, de a gyűlölet sötét szemüvegén vizsgálták, kik mint Jézus Krisztus nyilvános ellenei léptek föl: Strauss Németországban, Parker Amerikában, Renan Franciaországban, önkénytelenül e jelentős szavakra fakadtak: „Krisztus után, mondja Strauss, nem jöhetne senki, ki őt fölülmulná, sőt még olyan sem, ki utána és általa a vallásos élet ugyanazon föltétlen fokát elérni képes volna. Sohasem lesz az az idő, hogy valaki föléje emelkedjék, vagy olyan valakit képzelhessünk, ki csak föléljen is vele.“¹⁾ Parker még világosabban beszél. A Jézus Krisztus gyönyörű emberi jelleméből kiragyogó istenség, úgy látszik szíven találta őt. „Jézus új világosságot szór; ragyogót, mint a nap; magasztost, mint az ég; igazat, mint Isten maga. A bölcsészeket, költöket, látnokokat és rabbinusokat mind túlszárnyalja. Pedig Nazareth nem Athén volt, hol a bölcsészet levegőjét szívták; nem volt sem Porticusa, sem Lyceuma, sőt még prophetai iskolája sem. „*Ez ifjú ember szívében Isten vagyón!*“²⁾ Ide jut ki Parker. Lássuk, hát Renan? „Pihenj most már babéridon, nemes úttörő. Műved be van fejezve... Ezerszer élénkebben, ezerszer jobban szeretve élsz a szívekben halálod óta, mint e földön jártodban; az emberiségnek annyira szegletköve leszesz, hogy nevedet e világból kiirtani annyi volna majd, mint alapjainban megingatni azt. Közted és Isten között nem fognak különbséget tenni már. A halál teljes meggyőzője te: foglald el birodalmadat, hova az általad vert királyi úton századokról-századokra imádók fognak követni.“³⁾

Így áll a dolog. Valamennyi, még a legfölületesebb, legellenségesebb vizsgálódókban is önkénytelen tisztelet,

¹⁾ Strauss, *Du passager et du permanent dans le Christianisme*; Altona, 1839. p. 127.

²⁾ Th. Parker, *Discours sur les matières relatives à la Religion*; p. 275.

³⁾ Renan, *Vie de Jésus*; p. 426.

növekvő csodálat kél e páratlan jellem mocsoktalan tisztasága, erkölcsi tökélye, szépsége iránt. Úgy látszik, mind jobban érzik, bevallják, hogy ő legszentebb a szentek között fajunk történelmében; a legnagyobb és legjobb, ki valaha e föld hátán élt. Mi több, oly nagynak, oly jónak, és tizenhatsz század multán is oly élőnek találják őt, hogy a jobbak önkénytelenül e kérdést teszik: ha vajjon ember-e; és maguk ellenségei is érzik, hogy lelkekben ugyane kérdés akaratlanul is fölmerül. Ha tehát e kérdés már fölmerül, ha itt a kétely önmagától támad, ha erőfeszítésbe kerül, félredobni egy oly kérdést, minő semmiféle más ember felől fel nem merül: vajjon ez nem sejteti-e már az ő istenségét s mintegy első bizonyítéka annak?

Fordították: *Dobos és Spett.*

IRODALOM ÉS MŰVÉSZET.

Die Volkswirtschaft in ihren sittlichen Grundlagen. Ethisch-soziale Studien über Cultur und Civilisation. Von Dr. Georg Ratzinger. Freiburg im Breisgau. 1881. 8-rét, 532. l. Ára

Szerző, ki már egy korábbi munkájával (Geschichte der kirchlichen Armenpflege) a társadalmi reform-kérdések irodalmában nagy feltűnést keltett, ritka szerénységgel tanulmányoknak nevezi egy bevezetés és hat értekezésre osztott rendkívül becses munkáját, mely a nemzetgazdaszat egész anyagát felöleli s azt minden ízében keresztény katolikus elvek szerint tárgyalja.

A nemzetgazdaszat ujabbkori tudomány s a társadalmi kérdések számának felszaporodása és elmérgesedése folytán különösen a jelen korban nagy elvi jelentőséggel bír. Fájdalom, eddigelé nagyrészt oly irányban fejlesztetett, mely épen nem mondható keresztényinek,

sőt az a keresztény tannal már alapelveiben ellenkezik. Elég az ugynevezett Manchester-iskola megalapítóinak neveit, egy Smith Ádámét, Ricardóét, Malthusét megemlíteni, hogy tisztában legyünk az elvi irányzattal, mely felé a nemzetgazdaszat törekszik. Szerintök az önzés és a gazdaszati verseny, vagyis amint ők azt értelmezik, a létért és jólétért való küzdelem hozzák létre a népek és az egész emberi nem életében a legbámulatosabb rendet és szervezetet, mindennemű czélszerűséget és összhangzást; engedni kell mindenkit saját önzése után indulni és kétségkívül saját érdeke meg fog mindenkit tanítani, hol és mi módon kelljen képességeit a legjobban és leggazdaságosabban értékesíteni. Darwinnak a fajok keletkezéséről szóló tana, nem egyéb mint ezen Manchester-iskola elveinek a növény- és állatvilágra való alkalmazása. Már Smith hangsúlyozta azon tényálladékot, hogy a verseny elfojt, kipusztít minden nem alkalmas elemet, csakis a legderekabbat, legjóravalóbbat engedi terjedni és tökélyre jutni. Malthus pedig ki feltalálója azon állítólagos „természeti törvénynek“, mely szerint a népesedés geometriai progressióban szaporodik, míg az élelmi szerek előállítása legfeljebb arithmetikai progressio szerint fokozható, azon következtetésig jutott, hogy vannak a társadalomnak oly tagjai, kiknek nincsen léthez való joguk. „Az embernek, ugymond, ki valamely elfoglalt világban születik, ha családja őt fentartani nem képes, a társadalom pedig munkájának hasznát nem veheti, legkisebb joga sincs részt követelni az élelmi szerekből, ő valóság-gal fölösleges a világon. Számára a természet dúsan megrakott asztalán nincsen terítve. A természet azt parancsolja neki, hogy távozzék és nem késik ezen rendeletét kérlelhetlen szigorral végrehajtani. Éhség és dög-halál, háboru és büntettek, a gyermekek halandósága és elhanyagolása, prostitutio és bujakór a formák, melyek szerint —, a kórházak, fegyintézetek, lelenczházak s a ki-vándorlók hajói — a vesztőhelyek, hol a természet önmaga hajtja végre ezen törvényét“.

Ily alapelvekből indulván ki a nemzetgazdász, nem lehet csodálkozni, ha a társadalmi bajokat orvosolni nem volt képes, sőt hogy mindazon rendszerek, melyek azok orvoslására a socialismus-, communismus-, szabadverseny-, munkaszabadságban sat. felállítottak, a lappangó bajt még inkább elmérgesítették és tova terjesztették. Mennél inkább eltávolodott valamely nép vagy nemzet Istentől, a kereszténységtől, annál távolabb esett az üdvtől és boldogságtól. Non est in alio aliquo salus. Gens enim et regnum, quod non servierit tibi, peribit.

Ezeu népboldogítókkal szemben szerző megkísérte a társadalmi kérdést keresztény vallás-erkölcsi alapon megfejteti, vagyis kimutatni mily jelentőséggel bír az Üdvözítő tanítása a társadalmi és gazdasági életre, mily befolyást gyakoroltak annak fejlődésére a szent atyák és általában a kath. anyaszentegyház? hogyan kellene ezek szellemében az egyes kérdéseket megoldani? s azért egymás után mind előveszi a népgazdászati és társadalmi élet összes problémáit s azokat a jelzett szempontokból megvilágítja és pedig nem csupán a történelem fonalán fejlődésök minden egyes szakaszán keresztül, hanem a jelenkor gyakorlati követelményeinek szempontjából is. Mindenütt részletes tervvel és gyakran egészen új eszmékkel lép elő. Az olvasóban pedig azon meggyőződést érleli meg, hogy a társadalmi élet nem föltételeztetik a létért való küzdelem „természeti törvénye“ által, hanem hogy itt is ugyanazon törvény van érvényben, mely az erkölcsi rendben: a szeretet és szabadság.

A hely szüke nem engedi, hogy Ratzinger munkája szépségeinek részleteibe bocsátkozzunk, csakis annyit kell megemlítenünk, hogy eszmedús, érdekfeszítő, s nyelvezete helyenként oly vonzó és kellemes, hogy az olvasóra nehéz, tőle megválni.

Az egész mű tulajdonkép hat értekezésből áll, melyek feliratai a következők: Szegénység és gazdagság, tulajdon és communismus, munka és tőke, uzsora és kamat, múlt és jelen, művelődés és polgárosodás.

Mindenütt csak azt hangoztatja, hogy a haladás alapja és törvénye úgy a szellemi mind a gazdasági életben, polgárosodásban és műveltségben — a szeretet és a szabadság. A szeretet tölti ki azon ürt, mely a szegénységet a gazdagságtól elválasztja. A létért való küzdelem állandó jólétet nem képes teremteni, a közvagyonosságot nem képes előmozdítani, sőt ellenkezőleg a vagyont aránylag kevés ember kezében összpontosítván, egymással homlokegyenest szembe állítja az óriási gazdagságot az éhenkórász pauperismussal s létrehozza mindazon kríziseket, melyek a megzavart egyensúly mellett azon mértékben szaporodnak, amint az emberiség kizsákmányolt, kiszivott, kiszivattyuzott része annak öntudatára ébred, hogy ezen összehalmozott óriási vagyon nem a takarékoság és önmagától való megvonás által, hanem fortély, csalás, a szegény ember szorult helyzetének kizsákmányolása s egyéb erkölcstelen, bár jogilag megengedett s a népgazdászat alaptanaival összhangban levő eszközök által szereztetett.

A munka és tőke című fejezetben kimutatja szerző, hogy a kereszténység tanítja az általános kötelezettséget a munkára és azt tiszteletben tartja. A társadalmi baj onnan van, hogy a mai korszellem a munkát mint szégyenletest megbélyegzi, ellenben tiszteletben részesíti a tőkét, mely maga nem termel, hanem az idegen munkát saját céljaira kihasználja.

Kétséget nem szenved, hogy a mai kor eszméi hanyatlást jeleznek e téren.

„Az ókor megvetette, így ír szerző a 193. lapon, az önzésből, nyereségért végzett munkát és a rabszolgákra bízta. Az alap gondolat ezen életnézetben helyes volt. De a pogányok zavaros felfogásuk folytán abban tévedtek, hogy nemcsak a nyereség kedvéért végzett munkát, hanem egyáltalán minden gazdasági munkát megvetésre méltónak tartottak. A kereszténység helyteleníti a nyereszkedésből üzött munkát és keresetet s azt kapzsiságnak és uzsorának tekinti, de az Istenért, eszményi,

erkölcsi indokokból végzett munkát mindenek kötelessége és rendeltetéseül tekinti s a legnagyobb tiszteletben részesíti. A mai kor számára volt fentartva a kapzsi munkát s a pénz-sovár keresetet, a piszkos birvágyat és féktelen fényűzést oltárra emelni, a haszonlesést és önzést dicsőíteni. Ily szégyenletes tévedés jellemzi a kort, mely a legnagyobb míveltséggel dicsekedik. És ezen nemtelen önzésnek esnek a gyárakban évenként ezrével úgy testileg mint szellemileg áldozatul nők és gyöngye gyermekek; ezen moloch torkába taszítatnak millió számra a szegény munkások és irgalom nélkül lassú halálra kárhoztatnak. És ez oly korban történik, mely a humanitást tűzte zászlajára. A tanszékekről a „mívelt“ ifjuságnak hirdetik az egoismust mint a nemzetgazdaság alapfeltételét. És a keresztény ifjak keble haragra nem gerjed, fel nem indul ily tanok hallatára. A kapzsi birvágyat ajánlják politikai szónokok a tömegnek és a keresztény öntudat annyira meg van zavarva, hogy a társadalom nem érzi többé, mily gyalázat rejlik ezen erkölcsi elfajulásban“.

Ily lesújtó bírálat alá veszi szerző más helyeken is fenálló szokásainkat, társadalmi viszonyainkat, és intézményeinket. Szerinte az a legjobb társadalmi rendszer, hol ezen két tényező: munka és tőke egyesítve van. E két tényezőnek egymástól való különválasztása a tőkepénzest zsarnokká, a munkást rabszolgává aljasítja; utóbbi kénytelen magát illetve munkáját eladni a tőkepénzes munkaadónak azon az áron, melyet ez érte ígér. Ezen ujkori rabszolgaság következményeiben sokkal súlyosabb mint a régi, pogány rabszolgaság volt. Az ókorban a rabszolga-tulajdonosnak érdeke úgy hozta magával, hogy a rabszolgát jó tartásban részesítse, mert az különben lefogyott, a munkára alkalmatlanná vált s a veszteség a rabszolga-tulajdonost érte. Manapság a munkás nem képvisel tőkét a munkaadóra, azért nincs is gondja reá. A mai nemzetgazdaságtan elve: sok munkát, hosszú munkát, nehéz munkát lehetőleg csekély bérért. A munkabérnek a mai nemzetgazdászok szerint nem szabad na-

gyobbnak lenni mint akkorának, hogy abból a munkás pusztán az életet legyen képes fentartani. Mihelyt nagyobb a munkabér, mondják, emelkednek az árak, s ugyanazon arányban apad a fogyasztás, kevesbedik a kereslet, beáll a túltermelés és evvel a társadalmi krízis. A munkás tehát a modern nemzetgazdasági elvek értelmében örökös nyomor- és szegénységre van kárhozthatva. Igen érdekesek azon megoldási módok, melyeket szerző a munkás osztály sorsának feljavítására ajánl, különösen pedig az, hogy az állami közbejövétel barátja, amennyiben a munkás osztálynak a tőke nyomása és zsarnoksága alól való felszabadítását csak úgy véli elérhetőnek, ha az állami hatalom kényszer alkalmazásával a munkabér egy bizonyos százalékát általuk a tőke tulajdonát képező gépek sat. megváltására fordíttatja.

Az uzsora és kamat feliratú értekezésben egészen új nyomokon halad szerző. Helyteleníti azon nézeteket, melyek a római jogból a keresztény erkölcsstanba is átszivárogtak s ma már semmiképp fen nem tarthatók többé. „Voltak idők, mond szerző a 300. lapon, midőn a kölcsönnek ingyenesnek kellett lenni, mert az akkori gazdasági viszonyok úgy kívánták, a mai hitelnek pénzért valónak kell lenni, ez gazdasági szempontból a hitel lényegéhez tartozik. A meglevő érték plus érték a jövőendő értékhez viszonyítva, melylyel csere-forgalomba lép. Macleod igen helyesen jelölte meg a meglevő értéket (a pénzt) plussal, a még csak ezután létre jövődőt (a hitelt) pedig minussal. Ezen plus és minus közötti különbséget képezi a kamat jogosultságát gazdasági szempontból és nem azon kedvelt megkülönböztetés a termelésre és fogyasztásra adott kölcsön között“. Ma már nem lehet többé arról szó: szabad-e kamatot venni? hanem csak a határ meghatározásáról, ahol a jogosult hitelműveleti nyereség megszűnik és az uzsoráskodó nyerészkedés kezdődik. Szerző szerint az uzsora nem más mint idegen vagyonnak eltulajdonítása a kölcsön forgalom útján (214. l.), és az mindannyiszor előáll, valahányszor a köl-

csönadó a tőke és munka által létrehozott értékből tőkepótvány fejében oly magas százalékot elvon, hogy a kölcsönvevő a munka keresetéből a kamatozást és a tőke reproductióját nem képes fedezni. 216. l.

A mult és jelen feliratú értekezésben mindenek előtt előadja szerző az egyház befolyását a gazdasági és társadalmi életre a multban és annak feladatát a jelenben; kárhóztatja a nyereszkeskedő keresetet, és pártfogás alá veendőnek véleményezi a termelőt. E végre nem elegendő védvámokat felállítani az amerikai concurrentia ellen, hanem első sorban védelemben részesítendő a földbirtok a magán tőke kizsárolása ellen. És e helyütt egy egészen eredeti eszmével lép fel, midőn azt ajánlja, hogy az állam a földtehermentesítés módjára vigye keresztül a földbirtok adósságmentesítését, és e végre bocsásson ki földbirtok-jegyeket (Bodenscheine) azon földbirtokosok részére, a kik kénytelenek akár tőkebefektetés, akár örökösödési kielégítés sat. céljából kölcsönt felvenni. Ezen földbirtok-jegyek egyúttal pénz gyanánt szolgálnának és azon előnyben részesítenék a földbirtokost, hogy soha fel nem mondhatók, és egy vagy másfél százalékos részletekben való törlesztés mellett szintén egy vagy másfél százalékot kamatoznának, úgy hogy a törlesztési részlet és kamat jutalék évenként együtt véve a 3%-ot meg nem haladná. Ezután kárhóztatja szerző a részvénytársaságokat, tőzsdét, lutrit, militarismust, mely mind részben nyereszkesedésből tartja fen magát, uzsorát üz, részben a termelő keresetet rossz hírbe hozza, és attól a munkás kezeket elvonja. Szakavatottan értekezik egymásután a zsidó kérdésről és iparos kérdésről, hol is különösen megjegyzendő, hogy az ipar hanyatlását nemcsak a tőke fölényének tulajdonítja, hanem részben az iskolatörvényeknek és hadkötelezettségnek is. Az iparosnak nincs ideje magát szakmájában kimívelni: tizen-négy éves koráig köteles iskolába járni, huszadik évében elviszik katonának, a közbe eső öt év távolról sem elég arra, hogy valaki valamely mesterséget jól megtanuljon

és abban magát kiképezze annyival inkább, minthogy a katonai szolgálat alatt a tanultakat nemcsak nagyrészt elfelejti, hanem a tanult mesterség gyakorlásához való kedvét is elveszti. Igen szépek azok, miket szerző a szegény és női ügyről mint társadalmi kérdéstről előad, részletezésébe azonban nem bocsátkozhatunk, csak annyit jegyzünk meg, hogy a nőt a családi tűzhelyhez utalja és igen fonák intézménynek találja, hogy nők különösen családanyák gyári munkára alkalmaztatnak. Eltekintve attól, hogy ez által a családi élet feldűlatik, a gyermeknevelés elhanyagoltatik, csupán gazdasági szempontból is helytelen és a munkás osztály saját jól felfogott érdekével ellenkezik. A női munkás soha annyit kézi munkájával a gyárban keresni nem képes, mennyi a háztartás, főzés, mosás, varrás sat. elhanyagolása, illetve fizetett kezek végzése által a munkás családjára nézve a szerzett keresményből elvesz, másrészt a női kezek alkalmazása concurrentiát okoz, mely nyomja a munkabért.

A művelődés és polgárosodás című cikkben kifejtve azok lényegét és fogalmát, bebizonyítja hogy a valódi cultura és civilisatio alapját egyedül a keresztény religio képezi az általa vallott szeretet és szabadságban. Ezután kárhóztatja mindazon tanokat, melyeket a fajok kiválás útján való tökéletesedéséről, népszaporodásról, munkabérről sat. az ujabbkori népgazdászok mint természeti törvényeket magasztalnak és azon eredményre jut, hogy a tudomány és tőke a hitetlenség szolgálatában visszaesést idéz elő a népek cultur életében egész a barbársáig. Ellenben az Üdvözítő által hirdetett hit- és szeretethez való visszatérés képezi a társadalom reformjának programját, illetve föltételét ujabb előhaladásra a műveltségben és polgárosodásban.

Szívünkben kívánjuk, hogy Ratzinger jelen munkájában foglalt tanok és elvek, eszmék és intézmények minél szélesebb körökben elterjedjenek, s a társadalom regeneratioja és keresztény szellemben való újjáalakítását elősegítsék.

Sajó.

Das Christenthum und die Einsprüche seiner Gegner. Eine Apologetik für jeden Gebildeten. Von Dr. Christian Herman Vosen. Vierte Auflage, bearbeitet von Dr. Ferd. Rheinstädter. Freiburg 1881. Herder. Nyolczadrét 857 lap. Ára 7 mark.

Nagyon sok hittani munka jelenik meg, de többnyire a specialis dogmatika terén mozognak. Itt azután amit már sokan különféleképp kieszelve előadtak, főleg a scholastikusok, kik az eszmélkedés spiráljain a legmagasb tetőpontra értek, némi változtatással a külalakban, előadási formában ismét feltálmak, habár új érveket, bizonyításokat nem nyujtanak. Vajmi sokszor a taposó malom jut eszünkbe, mely mindig ugyanazon helyen marad. Pedig ellenségeink ez idő szerint nem ott ostromolnak; vagy ha ott is, támadási pontjaikat nem a specialis hittan, hanem az alapvető hittan körében állítják fel. Nem egyenesen, nem a falakat, hanem az alapokat ássák, úgy gondolkodván, hogy ha megrendül az alap, az épület okvetlenül leroskad. Onnét van, hogy Specialistáink többnyire rég elhalt, és békében nyugvó ellenségeket czáfolnak, kiket már most senki sem emleget, nemcsak azért mert agyon vannak verve, de érveik nem is időszerűek. Ezokon örömmel jelzünk oly munkákat, melyek az alapvető hitágazatokat tárgyalják.

A jelen munka szerzője 1871. máj. 12. meghalt, 57 éves korában (kölni hittanár volt) s méltó feltűnést keltett, sokban kitüntetett eredetiségénél fogva. Kellett is újra nyomni. De mivel azóta sok új ellenség keletkezett, a litterarius kiadó gyökeresen átdolgozta s az új ostromlókat is mind tekintetbe vette. Előszavában részletezi mit, miképen javított, bővített, átváltoztatott.

Felosztja tárgyát 104 szakaszra; s beszél a ker. vallás és hit viszonyáról a tudományokhoz; a lélek szellemiségét védi az anyagelvi felfogás ellenében, hol bőven szól a Darwinismusról. Ötödik és hatodik fejezetben, kilencz szakaszban bizonyítja az Isten létét. Bőven tárgyalja a világ teremtését, és gondviselést, s az örök

jutalom és büntetés észszerűségét. A ker. titkokat (Szent-háromság, eredendő bűn, megtestesülés) védi az ellenvetésektől, begyőzve a hittitkok észszerűségét. Jézus csodáiból bebizonyítja Istenségét. Végre az evangyeliomi történet hitelességét bizonyítja.

Amit kiadója vall, azt aláírjuk mi is. „Habár tudományosságban más hitvédők felülmulják is, megmarad eredetisége s nyugodt fontolgtató hangja folytán talán alkalmasabb a hívőben erőt, a hitetlenben hitet támasztani mint más hason tartalmú művek“. Oly tulajdonságai vannak, melyeket semmiféle tudományosság sem pótolhat. Leginkább az ember nyugodt meggondolásához fordul, azt indítja föl hogy hát: ezt meg azt fontolja meg. Nem folytonos intéssel („gondolkozzunk“) viszi véghez feladatát, hanem oly pszichologiai szerkezete van a műnek, hogy oda tereli, kényszeríti az olvasót, hogy huzamosan foglalkozzék a taglalt igazsággal. Szellemi központján irtogatja a hitetlenség felburjánzó növényeit. Hozzá járul, hogy nyelvezete egyszerű, világos, és nem unalmas. Hettinger hitvédő műve óta a német tudósok is törekednek átlátszólag írni. Sérteni nem szeret, nyugodt eljárása, nemes jószívűsége igen alkalmas legyőzni a makacs hitetlenséget. Sokszor hangoztatott elve volt: „sértések által senkit sem térítünk meg“. Mély emberismeretét minden bírálója magasztalta. Azért a közönség szívesen vette, hogy átdolgozva újra megjelent. Reinstädter hozzáadásai kitűnnek a szellem és nyelvezet üdesége, új érvek, időszzerű bizonyítások által, a régi fegyverek élesítése és ügyes kifényesítése által.

Opera Patrum Apostolicorum. Textum recensuit, annotationibus criticis, exegeticis, historicis illustravit, versionem latinam, prolegomena, indices addidit, Franciscus Xaverius Funk, St. Theologiae in Universitate Tubingensi professor p. o. Volumen II. Tubingae Laupp 1881. LVIII. és 372. l.

Funk tubingai tanár fenczímzett munkájának első

kötete annak idején lapunkban ismertette lévén, kötelességünknek tartjuk a másodikat is jelezni közönségünk előtt és teljesítjük ezt annál nagyobb örömmel, mert meg vagyunk győződve, hogy kedves szolgálatot teszünk mindazoknak, kik érdeklődéssel viseltetnek egyházunk őskora s annak irodalma iránt. S bár legnagyobb része az e kötetben ismertetett munkáknak nem azon szerzőktől származik, kiknek neveit viselik, vagy kiknek tulajdonították; mindazonáltal, minthogy régiségök kétségen fölül áll s azért tanuságul is az egyház régi szervezete, szokásai és tanítására nézve nagy becszel bir, méltók azon figyelemre, mely reájok fordittatik s kegyeletre, melylyel a legrégebb időktől kezdve s manap is ápolatnak.

Az apostoli szent atyáknak Funk által készített kiadása, eltekintve emez általános nézponttól, azon előnyvel is bir azonkívül, hogy magában foglalja több századnak e téren vívmányait anélkül azonban, hogy midőn a mások által elért vívmányokat fölhasználja, eredetiségét veszítené; sőt ellenkezőleg önálló kutatásokon, a kéziratok pontos összehasonlításán alapuló munkát nyujt, mely nemcsak szerzőjének dicsőségére, de általában a katolikus tudománynak díszére is válik. Egy kis tájékoztató szemle meggyőz bennünket a mondottakról.

A bevezetésben mindenekelőtt értekeznek sz. Kelemennek két leveléről. Nem tulajdonítja sz. Kelemennek s nem is hajlandó keletkezésök idejét a harmadik század előtti időre tenni, de érveit nyugodtan, komoly tudományossággal adja elő s azt tartja, hogy valamely ájtatos keresztény írta sz. Kelemen neve alatt, hogy így nagyobb tekintélyt kölcsönözzön iratának. Jóllehet részünkről e véleményt nem osztjuk s inkább azokkal tartunk, kik sz. Kelemen tekintik szerzőjüknek, ez azért az általa közlött szöveg érdeméből semmit sem von le, lévén ez az eddig megjelentek közül, kétségkívül a leg-tökéletesebb. — Az „Epistolae Pseudoignatii“ cz. alatt közli, a sz. Ignác vértanunak tévesen tulajdonított levelet és pedig mindenekelőtt az ismert sz. Ignác valódi

hét levelének hosszabb szövegű kiadását s azonkívül a „Laus Heronis“ című rövid iratot, mely a kéziratokban ama hét levél után szokott következni s végre sz. Ignácznak tulajdonított két levelet sz. János apostolhoz s egyet a bold. Szűzhöz, valamint ennek válaszát is.

Követi ezt három munka sz. Ignác vértanúságáról és pedig az úgynevezett „Martyrium s. Ignatii vaticanum“, Martyrium per Symeonem Metaphrasten conscriptum s végre az mely „M. s. Ignatii latinum“ név alatt ismeretes. Sz. Papias hierapolisi püspök munkájából tudvalevőleg csak egyes részletek jutottak el hozzánk; sz. Jeromos latinul „Explanatio sermonum Domini“ cím alatt őrizte meg emlékét az utókor számára. A könyv sokáig olvastatott az egyházban; Anastas Sinaita és Maximus confessor még az egészét ismerték. Funk összesen 18 ily töredéket közöl. A sz. Irén által többször idézett vének iratait is külön gyűjtötte össze Migne és mások példája után indulva. — Bezárja a gyűjteményt „Vita s. Polycarpi“ cz. irat, mely valószínűleg a IV. század kezdetén iratott s bizonyosságot tesz az akkori keresztényeknek sz. Polykarp felőli véleményéről.

Kétféle jegyzék van a munkához csatolva. Az egyik a szentirási helyeket, a másik a tulajdonneveket s nevezetesebb dolgok neveit tünteti föl s így könnyen használhatóvá teszi a munkát. Az eredeti szöveg mellett a latin fordítást is adja szintén legnagyobb részt eredeti földolgozásban; csakis a Metaphrastes által irt Martyriumot egyedül görögül közli, miután ez úgyis a másik kettőből eredt, és ezeknek latin fordítását is csatolta a görög szöveghez. A különféle lectiók vonal alatt jegyzetek alakjában kísérik az elfogadott szöveget; itt-ott azonban e szöveg magyarázatával is foglalkozik, s ha ezt nagyobb mérvben teszi szerző, kiadását különösen a hittanhallgatók előtt még becsesebbé tehetné volna. Ez azonban nem volt célja; ő mindenekelőtt teljes, a kritika minden követelményeinek megfelelő szöveget s fordítást akart nyújtani s amellet mindazt kiemelni, a mit

a tudományos kutatásnak az apostoli szentatyák irataira nézve napfényre hozni, megállapítani sikerült, s ezt el is érte. Részünkrői kívánjuk, hogy a közönség pártolása egy szöveg magyarázó jegyzetekkel ellátott kiadás készítésére buzdítsa, hogy az is, kinek a régiiek egyes kifejezései talán nehézséget okoznának, haszonnal s fönnakadás nélkül olvashassa az apostoli szentatyák munkáit.

Megjegyezzük végre, hogy a kiállítás igen csinos s a kiadó mint értesültünk, nagyobb számú példányok megrendelésénél tetemes árelengedésben részesíti a vevőket.

V E G Y E S E K.

(*A sárga internationale*), így nevezik az Európa országaiban uralkodó zsidó hatalmat, mert a plutocratia nem eléggé fejezi ki azt a rendszeres együttműködést, mely a börzéken nyilvánult s mely a párizsi Union générale-t megbuktatta. Nem Bontoux miatt írjuk ezeket, hanem azért mert belekeverték a pápa ő szentségét. 1876. okt. 14. alapították kath. celebritások az Union generale czímű banküzletet s felügyelője lett gróf Villermont. A bank csupán takarékpénztár és hitelegylet akart lenni, alapszabályai folytán ki volt zárva a tőzsdespekulatio. Azt ígérte, hogy a résztvevők pénzeit biztosan elhelyezi s mérsékelt kamatokat fog adni; tehát tisztességes pénzügyintézetnek ígérkezett, amilyen elég van Európában. A pápa, kinek ilyen alakban mutattatott be, áldást adott rá. De már a jövő évben Ploeux elnöklete alatt névtelen részvénytársulat lett 25 millió tőkével. Számos előkelő katolikus és royalista lett bevásárlva az igazgató tanácsba, Veillot Jenő is. 1878. évben Bontoux lett igazgató, a tőke 100 millióra emelkedett, az alapszabályok megváltoztattak. Bontoux azon időben Ausztriában mint a déli vasut igazgatója nagyon meggazdagodott; beszé-

lik, hogy minden vonat után kapott részleteket, s így üres vonatok czirkáltak a síneken stb. Habár azelőtt Rotschildnak szolgált, most a zsidók, összeröffenve, s a 125 frankos részvényeket, melyek csaknem három ezerre emelkedtek, egyszerre rádobták, hogy fizesse ki. Megbukott. Igaz hogy vesztek a zsidók is, például Hirsch bankár három milliót sirat, de megmenekedtek a hatalmas vetélytárstól. Csak azt akartuk mondani, hogy a pápa akkor javalta az intézményt, mikor nem játszott a tőzsdén. Talandier a múlt évi nov. 8. ezeket mondotta a francia parlamentben: „Azt mondják: nálunk uralkodik a democatia, épen nem, inkább a plutocratia. A királyok meghaltak, de a zsidók lettek királyaink. Most már csak egy államvallásunk van: az aranyborju imádása. A kormány üldözi a vörös internacionálét, de pártolja a zsidók sárga internacionáléját, a börzei tolvajokat. Még egynehány rotty következék be, s egész Európa pénze a zsidók kezében lesz.

(*A francia akadémia*) párosan veszi el tagjait, azért ritkán vannak negyvenen, közönségesen harminczhatan. Nemrég meghalt Blanc Károly és Barbier August. Az első (a híres communard testvére) mint vésnök jött Párisba s a művészetek történetéről irván, hirnevet szerzett. Gyógyíthatlan betegségben szenvedvén, mikor már alig vehetett lélegzetet, egy gondolat bántotta, mely miatt nem alhatott. Képzelve csak — mondá Pingard nevű látogatójának, Laprode a kath. költő beteg, ha az véletlenül meghalna, én a legnagyobb zavarba jönnék. — Vajjon mi oknál fogva, kérdi Pingard. — Mert én vagyok most igazgató, s kinek igazgatói idénye alatt meghalt a tag, a felett az igazgató tartozik beszédet mondani. Már most én szabad gondolkozó létemre miképen mondjak gyászbeszédet kath. költő felett? A serait affreux! — Legyen nyugodt, nem jön efféle zavarba. Másnap Blanc kiadta lelkét, Laprode azonban él. A hitetlenek meg voltak elégedve, mert halála óráján sem békült ki az Istennel. (*Revue du monde cath.*)

(*Irodalom.*) 1. Adalék a „néhány szó XIII. Leo pápa apostoli körlevelére méltánylásul“ című értekezéshez. Irta öngigazolásul Danielik János. Eger, 1882. Érseki-lyceumi nyomda. Nyolcz. 40 lap. Bölcsészeti vitairat, mely a nemes, önérzetes mérséklet, tárgyilagosság fönséges kifejezése. — 2. A Boldogasszony követése. Fordította Bunyitay Vincze. A „Lelki kincstár“ második füzeté. (Kiadja Nogáll János). Eger, 1881. Második kiadás. Tizenhatodrét 383 lap. Ára kötve 1 frt 50. Kik közvetlenül rendelik meg, különféle előnyökben részesülnek. A fordítás gyökeresen átjavított, s jó, zamatos ízű, magyarsága kitünő. — 3. A keresztény álláspontja a természetben. Irta Soos Mihály. Harmadik kötet. Nyolcz. 582 lap. A Szent István-társulat illetmény fejében adja tagjainak. A szövegbe nyomott számos ábrával bizonyítja állításait, melyekkel a tudomány és hit közti viszonyt sok oldalulag bevilágítja. — 4. Pály Ede költeményei. Szerző kiadása. Sárköz, (Szathmár megye) 1882. Kis nyolczad. 280 lap. Van benne vagy 70 legnagyobb részben vallásos költemény, melyek java részben lapokban megjelentek s így a t. közönség ismeri. Ára 1 forint. — 5. Dr. Való Simon (tanfelügyelő a budapesti papnöveldeben) előfizetést hirdet Balde Henrik († 1690.) nagyhirű művére: Veritates christianae, quae modum exhibent bene vivendi et moriendi. Előfizetési ára 1 forint, mely akár a szerzőhöz, akár a „Hunyady Mátyás“ nyomdába küldendő. — 6. Sullay István (bogácsi lelkész u. p. Mezőkövesd, Borsodmegye) előfizetést hirdet 800 frttal jutalmazott pályaművére, melyet irt a budapesti egyetem hittani kara által kiadott ezen kérdés megfejtésére: „Készíttessék oly mű, melyben a művelt magyar közönség igényeinek megfelelőleg előadatván és bebizonyíttatván a katolikus egyháznak a bold. szűz Máriára vonatkozó tanai, ezek alapján fejtessék ki és bizonyíttassék be az őt megillető tisztelet jogos volta, tekintettel ennek történeti fejlődésére s az ezen czélból alapított s egyházhatóságilag helybenhagyott társulatokra és ünnepekre, valamint Mária tiszteletének

a köz- és magánerkölcsiségre és a keresztény művészetre való befolyására“. Előfizetési ára 3 frt; mely azonnal beküldendő, mert a mű april hóban, 30 ívnyi tartalommal meg fog jelenni. — 7. Magyar Könyvtár. Szerk. Székely Ferencz. Kiadja Aigner Lajos. Nyolcz. Első füzet: A boldogság alapköve. Irta Mayer Miksa. II. füzet: Lélek tükre, vagy: ismerd meg magad. Egy füzet ára 15 kr; minden füzet külön kapható. A megjelent füzetek megérdemlik az ajánlást; vajha az utóbbiak is ilyenek lennének. — 8. Magyar bölcsészeti szemle. Szerk. Baráth Ferencz és Böhm Károly. Kiadja Aigner Lajos. Első füzet. Megjelenik hat füzetben. Egész évre ára 5 frt. Tanulók, papnövendékek, ha ellenőrizve történik az előfizetés, 3 frtal kapják. Jeligeje a szentírás szava: „az igazság szabadokká teszen titeket“. Majd meglátjuk, ha vajjon, és milyen igazság után fog törekedni. — 9. A paraszt vármegye. Gyárfás Istvántól. Kiadja az Akademia. Nyolcz. 43 lap. Adalék a hazai véderő és csendőrség történetéhez.

(*Német kath. irodalom.*) 1. Opitz művéből: Maria Stuart, megjelent a második kötet. Herdernél Freiburgban. — 2. Geschichte des Reiches Gottes auf Erden oder christliche Kirchengeschichte. Von Erschaffung der Welt bis auf unsere Tage. Für katholische Familien bearbeitet von Dr. Hermann Rolfus. Nyolczadrét 1118 lap. Herdernél, Freiburgban. Szépen kötve ára 12 mark. — 3. Vittoria Colonna. Von Alfred Reumont. Nyolcz. Szépen kötve 5 mark 20 fillér. Herdernél. — 4. Die göttliche Comédie des Dante Alighieri. Dargestellt von Dr. Franz Hettinger. Dante arczképével. Szépen kötve 6 mark. Herdernél. — 5. Das Naturschöne. (A természet szép vázlatai.) Von Carl Berthold. Második kiadás 72 illustratioval. Herdernél. Ára szépen kötve 8 mark. — 6. Roma sotterranea. Die römischen Katakomben. Bearbeitet von Dr. Franz Kraus. Második kiadás, sok képpel. Nyolcz. 636 lap. Szépen kötve 75 mark. Herdernél. — 7. Bilder von Baum, im Dienste homiletischer Darstellung. Festschrift zur

Erinnerung an die Intronisation des H. Felix Korum, Bischof von Trier. Von Peter Müller, Pfarrer. Trier, 1882. Grauppe. Nyolcz. 160 lap. Emlékirat a püspöki szék elfoglalására.

(*Francia irodalom.*) 1. *L'autre vie*, par l'abbé Elie Meric, prof. à la Sorbonne. Paris 1882. Palme, két nyolczadrét kötet 10 franc. Az angol eredetű szerző oly meghatóan ír a túlvilágról, hogy szellemdús előadásával elragadta a francia közönséget. Két ezer példány legott elfogyott, újra nyomják. — 2. Charles Buet: *Scènes de la vie clericale*. Paris 1882. Palme, egy kötet, ára 3 franc. Szerző czélja a kath. papságot, melynek oly sok ellensége van, védeni; ezen czélját oly nagyszerű sikerrel teljesíti, hogy Chambery püspöke: Savoya büszkeségének nevezi a szerzőt. Egy bírálója mondja, hogy ez a pap csodálatos physiologiája a papi ténykedés minden nemében. — 3. *Les dévotions du Siècle, ses bienheureux et ses Venerables, ses chapelles, et ses sanctuaires*, par un mecreant. (Serret) Egy kötet ára 5 franc. Hatalmas gúnyirat a jelen századra, melynek szentjei a gazok, boldogai a lumpok, kápolnái a rossz helyek, szentélyei, kegyhelyei a börzék. A század vallása az aranyborju imádása; ezt ostorozza. Ámbár nagy a kötet, nem bírta belefoglalni a század minden bálványát, azért még egy szellemdús kötetet várhatunk. — 4. *Francs-maçons et juifs. Sixième âge de l'église d'après apocalypse*. Irta Saint André. Paris Palme 1881. Kis nyolcz. 810 lap. Azt bizonyítja, hogy a szabadkőmivesek táborába sorakozott zsidók fogják az egyháznak a legnagyobb károkat okozni. A kitárt istentelenségek oly iszonyúak, hogy elvégre önkénytelenül igazat adunk a szerzőnek, midőn mondja hogy a szabadkőmivesség az ördög egyháza, mely az Anti-krisztus országát készíti elő. Legelső eszközei a szó, könyv és ujságírás; azért minden kisvárosi, falusi ujság várhat segílyt, mihelyt megvetően szól a vallásról s káromolja az Istent. Egyébiránt adatai nem újak, mert Ségur, Patisz s mások műveiből immár ismeretesek. Azt mondja,

hogy 1879. év végén 13 ezer 16 páholy volt a világon; hazánkban szerinte 44 páholy volna. A titkos társulatok tagjainak száma 13 millió. — 5. Baunard abbé: *La foi et ses victoires. Conférence sur les plus illustres couverts de ce siècle.* (Schouvalof gróf, Donosa Cortes, Lamoriciér) Paris. 445 lap. Paussilgue-nál.

(*Angelo Mai*) százados születésnapját ülték Bergamban márcz. 7., hol mint földmives szülők gyermeke tanult, azután jézusrendi tag lett, amely rendben a diplomatica tanulmányozására adta magát s a régi iratok olvasásában nagy ügyességet, hírt szerzett. A palimpsesták olvasásának fáradságos művészetét legjobban értette. Palimpsesták neve alatt azon régi hártyákat értjük, melyeknek első írásszövege kitörültetett, hogy helyébe új szöveg írassék. Már Cicero említést tesz ilyen palimpsestákról, a középkorban pedig nagyon is szokásba jöttek erkölcsi és gazdasági szempontokból. Angelo Mai födicsősége, hogy egy általa tökéletesített sav segélyével elolvasta a palimpsesták kitörült előbbi szövegeit és fényt vetett annyi régi író mindenkorra elveszettnek hitt munkáira és töredékeire. Legtöbbet fedezett fel a milanoi Ambrus könyvtárban, hol 1813. évben custosnak neveztetett, és nemcsak a pogány classikusok, hanem a szentírás és szentatyák irataira nézve is halhatatlanná tette magát. Azért sok jeles patristikus mondatnál az ő neve szerepel. 1819. évben vatikáni könyvtárnok lett, s VII. Pius fölmentette őt szerzetesi fogadalmaitól. 1838. évben bibornok. Meghalt 1854. szept. 9. Albanóban 72 éves korában. Negyven kötetre megy munkáinak száma, melyek az európai könyvtárak díszét képezik. Hogy megérthessük a nagy férfiú lelki emelkedettségét, hogy meg legyen fejtve a kérdés, honnan merítette az erőt folytonos kitartó munkássághoz, elég az önkészített sírfeliratot elolvasni, mely sírjára van vésve:

„Qui doctis vigilans studiis mea tempora trivi,
Bergomatum soboles, Angelus hic iaceo.

Purpureum mihi syrma dedit, rubrumque galerum

Roma: sed empireum das, bone Christe, polum.

Te spectans longos potui tolerare labores,
Nunc mihi sit tecum dulcis et alta quies.“

(Kath. hetilap.)

(„Katholikus álláspont“) a középtanodák kérdésében. Dr. Schlauch Lőrincz szatmári püspök (Budapest, 1882. Hunyady Mátyás nyomda. Nyolcz. 21 lap). „A magyarországi kath. egyház autonómiájának minőségét tehát nem szabad a protestans autonómia jogai mennyiségének kiterjedésében keresni. Ez így fel nem található; mert hiányzik az összehasonlítási elem, levén mindkét résznek egymástól teljesen különböző alkotmánya. A kath. egyház autonómiája már a magyar állam előtt fennállott, — a protestansok az államban s az állam paizsa és biztosítéka alatt keletkezett. A kath. egyház az önelhatározás vagy öntörvényhozás (autonómiája) jogát belső ügyeire nézve soha sem adta fel, annál kevésbbé, minthogy a „jus canonicum“-ot mint önálló jogforrást maguk az országos törvények is megengedték neki, amint nem is volt soha az egyházmegyei vagy plébániai kormányzat az államnak alárendelve. És itt oly ténynyel találkozunk, mely, fájdalom, igen is gyakran zsákmányoltatik ki Magyarország kath. egyháza önállóságának tagadására; s ebben valóban az alárendeltség formája látszik rejleni. Magyarország kormánya tudnillik a kath. egyház alapjait, alapítványait és iskoláit kezeli. A kormány rendeletei a kath. iskolákban irányadók; a püspököknek ma csak korlátolt befolyás engedtetik a tanterv megállapítására, a tanerők kinevezésére és alkalmazására stb. Hogyan lehet hasonló körülmények között autonómiáról beszélni? Ugy de tények nem alapítanak jogokat, s helyesen felfogva és a történet világosságában felderítve, a kormány hatalmi köre e vonatkozásban nem állami, hanem épen a magyarországi kath. egyház sajátlagos helyzetéből folyó és leszármaztatott, mely súlypontját sem az államban, sem annak törvényhozásában, hanem a legfőbb kegyur, a király személyében birja. Magyarország katolikusainak tehát teljesen igazok van, midőn

birtokjogukat és befolyásukat az iskolákra önrendelkezési joguk nevében is igénybe veszik. Ha a protestansok azt állítják — s mi e jogukat utógondolat nélkül elismerjük, — hogy az iskola el nem választható az egyháztól, s ha ezen állítás tetszéssel fogadtatik, sőt készség mutatkozik nekik különös jogokat engedni: úgy a katolikusok jogai sem csekélyebbek, daczára annak, hogy iskoláikra nagymérvű állami befolyás látszata tapad. A legfőbb felügyelői jog és a legfőbb véduri jog két lényegesen különböző fogalom. Az első az államot saját hatalmi teljénél fogva megilleti, és az egyenlően kiterjed minden szervezetre, bármily alakban lépjen az fel az államban; az utóbbi egyházi természetű s inkább átvitt hatáskörben tevékeny, amennyiben az államfő személyéhez van kötve. Megérthető ez abból is, hogy a király csakis a katolikus egyháznak legfőbb védura, míg a felekezetekkel szemben e sajátság őt nem illeti meg. A király javadalmazta, szabályozta a katolikus iskolákat és azok fölött pro supremo patronatus jure rendelkezett, de egyszersmind gyakorolta a legfőbb felügyeleti jogot, — s innét származik az állami színezet! Mivel e kétféle jog egy kézben volt egyesítve, úgy látszott, mintha az állameszme tényleg túlsúlyra jutott volna. És mégis a közelebbi vizsgálat megmutatja, hogy a katolikusok iskolái sohasem voltak állami iskolák a szó mai értelmében, hanem hogy sajátos jellegök mindig megóva maradt; hogy mindig ketté volt osztva úgy az iskolák javadalmainak, mind berendezésöknek igazgatása, s hogy a katolikusoknak a törvény és nem csekély magánjellegű alapítványok erejénél fogva még ma is nem kisebb jogigényeik vannak iskoláikra, mint a felekezeteknek“.

(*Gyomán a nazarénusok*) mozognak. Garzó ref. pap szerint alapvető tételök az újra keresztelés és azon állítás, hogy ők mind szentek, a többi felekezet csupa bűnösből áll. Egyik vitája velök így ment végbe: „Kedves atyámfiai az Úrban! Értésünkre esett, hogy valami próféta járna közöttetek, a ki az Istennek oly csodadolgairól

beszél, a melyekről ti még soha nem hallottatok. Eljöttünk tehát mi is, az e helyen letelepedett prot. gyülekezetek pásztorai, hogy ha csakugyan Isten küldötte a ti profétátok, valamit ő tőle mi is tanulnánk; ha pedig nem az Istentől van az ő megbízatása és egy volna a futkározó hamis atyafiak közül, az ő erőtlenségét és tudatlanságát, itt e helyen mindjárt ti előttemek bebizonyítsuk“. Szivesen látjuk! hangzott a házigazda válasza, melyre azután neki vetkezvén, az asztal körül helyet foglaltunk. Beszédemet pedig így folytattam Kornyához fordulva: „Édes atyámfia! Ki vagy és mi alapon érzed magad feljogosítva arra, hogy a mi városunkban gyülekezetet hívtál össze a mi híveink közül, a kik előtt a szentírást a mi értelmünktől eltérőleg magyarázod?“ „Ismered-e azt a polgári kötelességet, mely a becsütetes állampolgárnak azt parancsolja, hogy engedelmeskedjék az ország békeségeért hozott törvényeknek s a polgári hatóság engedélye nélkül, ne hívjon össze népgyűléseket?“ „Arról vettél-e értesülést valakitől, hogy itt nincsenek lelkipásztorok, vagy, hogy talán erőtlenek és alkalmatlanok ők szent megbízásuk teljesítésére, melyet az Ur kegyelméből magukra vállaltak?“ „Ha igaz uton jársz, miért rejted el magad az éji sötétség leple alá, s végezed alattomoskodással a te munkádat, holott a Jézusnak igaz követője nem kerüli a világosságot?“ Mind e kérdésekre annyi volt az egész felelet: „a biblia útján járok; az írást szabad magyarázni“. „Szabad édes atyámfia! — válaszoltam a rövid feleletre — csak hogy ne feledd el, hogy ott, a hol törvények uralkodnak, egymás jogait tiszteletben tartozunk tartani. Mit szólnál te nekem, ha én a te engedelmed nélkül, a te vetésedbe éjszakának idején elmennék aratni? Nem azt mondanád-e, hogy tolvaj vagyok? És ha te a te gyermekeidet jóra tanítanád; én pedig kijátszva a te apai figyelmedet, arra ingerelném őket, hogy ne hallgassanak a te oktatásaidra, nem azt mondanád-e, hogy megmételyeztem a te gyermekeidet? Lásd így cselekszel te épen, midőn sarlód a mi veté-

sünkbe vágod, s az éj sötét leple alá bujva, ellenünk ingerled a mi híveinket. Mondd, megegyezik-e a tulajdonjog szentségét védő törvénnyel a te eljárásod?“ „Én csak ezen az uton járok, és ez nem gonosz ut“ — mondotta ismét, rátéve kezét a bibliára. „Nahát jáRJ édes atyámfia! válaszoltam rá; nyisd fel a szent könyvet, és mi hallgatóid leszünk. Válassz egy verset szabad tetszésed szerint!“ De a kíségitő szentlélek megkésett úgy látszik; mert Kornya uram perabsolute nem érzett magában kedvet magyarázni. És ekkor megszólaltak lelkésztársaim is, s olyan kérdéseket adtak Kornya elé, és oly hatalmasan kezdték szorongatni, hogy a prófétáról már a veríték is hullott“. (Prot. e. és i. lap 12. száma.)

(*A ferenczes rend*) generalisa Rómában (Bernardinus a portu Romatino) a jelen év elejétől havi folyóiratot ad ki; Acta ordinis minorum, in lucem edita in commodum praesertim religiosorum sibi subditorum, cím alatt. Negyedréti, Róma, Monaldi nyomdája. Havonkint két negyedréti ív. Tartalma hivatalos rendeletek, a tagok lelkészi, irodalmi munkássága, halálozások, statistikai adatok és azon püspökök elősorolása, kik a ferenczes rendből emeltettek püspöki rangra stb. Ilyképen a ferenczes közszellem gyarapítása, az érdekegység, és szorgos lelkesítésre nagy erejű közeget alapított a rend számára.

(*Apró hírek.*) Németországban 100 ezer pár él polgári házasságban és negyedmillió gyermek kereszttelés nélkül. Akadt egy prot. lelkész, aki azt javasolta, hogy lehet kereszttelen gyermeket is bocsátani a (protestans) confirmatiohoz. — Passaglia volt jézusrendi tag és hittani író kibékült az egyházzal; 1861. óta Turinban az egyetemen erkölcstant adott elő. Anyja magyar nő volt. Legújabb műve: La congregazione del Indice ed il Cardinale Zigliara (Turin), még nem került szemünk elé. — Egy communard halálos ágyán bevallotta, hogy a szabadkőmivesek fölbérelték 50 ezer frankon, hogy Napoleon herceget ölje meg, ahogy a zuluk közé ment.

Evégből a zulukhoz állt s az ő megvesztegetése és cselei folytán történt, hogy egy kémszemle alkalmával agyonverték. — A mult évben 719 ezer ember vándorolt Európából, Amerikába; ezeknek egy harmada katolikus. — Febr. 24. volt háromszáz éve, hogy a pápa rendezte a kalendariumot (Okt. 4-ről — 15-re ugortak), s Oroszország most sem akarja belátni a physikus igazságot csak azért, mert Rómából indult ki. Sőt ép most adatott ki *rendelet Varsóban, mely szerint a szakadár naptárt kell általan elfogadni, a kath. ifjuság a muszka ünnepen nem jár iskolába.* — Migne: Theol. cursus completus-át újra kiadja: Garnier, Párisban; most jelent meg a nyolczadik, hátra van még húsz kötet. — Lanza, piemonti ügyér 1870-ben, az egyházzal kibékülve halt meg. — Egy párizsi nagypénteki társaság protestált az egész bőjt ellen s aijtájára ezeket iratta: Isten, ha létezel, estélyt rendezünk számodra, hogy küld le villámaidat! — Turinban egy színész a bőjt elején hymnust mondott a sátány tiszteletére, mert, úgymond, ezentúl csak is az ördög számára van tömjény, aki Isten ellen mert támadni. — Ferry a francia senatusban azért javasolta az Isten nevének elhagyását az iskolai törvényből, mert az Isten neve csapás a köztársaságra nézve (un coup affreux à la republique). — Victor Hugo tiszteletére (ce vieux fou) carnevalt rendeztek bőjtben a szabad gondolkozók, mert 81. évét töltötte be. — Nagy előkészületeket tesznek a római congressusra, evégből e hó 13. Párisban 4000 petroleur tanácskozott s oly borzasztó dolgokat mondtak, hogy hámlottak a falak. Egyikök azt hirdette: célunk nem csak a föld zsarnokait ledönteni, hanem az ég zsarnokát is. És felszólította, hogy tegyék le hallgatói az atheismus hitvallását. Ha megveszett tigrisek tudnának beszélni, körülbelől így szónokolnának.

Szerkeszti: Z Á D O R I J Á N O S.

Előfizetési díj egész évre 6 frt. oszt. ért.

Esztergom, 1882. Nyomatott Buzárovits Gusziávnál.

DR. FOGARASY MIHÁLY

erdélyi püspök.

Erdély nagynevű püspöke: dr. *Fogarasy* Mihály márcz. hó 23-ikán, 82 éves korában jobblétre szenderült. Halála mély gyászba ejté nem csak egyházmegyéjét, de az egész magyar kath. egyházat, az egész hazát. Hívei főpásztorukat s gondos atyjokat, a szegények nemeslelkű jóltevőjüket, az egyház a kitünő főpapot, az ország a nagy hazafit, a közművelődés és tudományok pártfogóját gyászolja a megdicsőültben. A Szent-István-Társulat feledhetetlen emlékü első megalkotóját vesztette el a nagynevű elhunytban.

Gyergyószentmiklósi dr. *Fogarasy* Mihály, erdélyi püspök, pápai trónálló, val. belső titkos tanácsos, a vaskoronarend II. oszt. és a Lipót-rend lovagja, római gróf, az egyházmegyei igazgatótanács elnöke, az erdélyi összes róm. kath. iskolák és a nevelőintézetek főigazgatója, a római árkád. akadémia, a budapesti és bécsi theol. karok kebeli tagja stb. stb. — született Gyergyó-Szt-Miklóson, 1800. szept. 17-én. Iskolai tanulmányait szülővárosában, Marosvásárhelytt s Csiksomlyóban a ferencz-rendiek gimnáziumában végezte. 1817-ben, midőn Rudnay Sándor volt az erdélyi püspök, felvették a gyulafehérvári papnöveldebe.

A hittani tanulmányok megkezdése és folytatására a bécsi hírneves egyetemre küldetett, hol a jeles Pázmány-féle papnövelde növendéke volt. A kitűnő sikerrel végzett hittani tanulmányok után egyházmegyéjébe visszatérve, báró Szepessy Ignác erdélyi püspök 1823. okt. 28-án pappá szentelte. Szebenben, mint segédlelkész és gymn. tanár lett alkalmazva 1826-ig. Ekkor Bécsbe a sz. Ágostonról nevezett felsőbb papnöveldebe küldetett, honnan 1828-ban a hittudori babérral tért vissza s az egyházmegyei papnöveldeben, mint tanulmányi felügyelő és hittanár nyert alkalmazást, püspöki szentszéki tanácsosnak is kinevezetvén, 1830-ban a népiskolák inspectorává neveztetett ki. 1833-ban a gyulafehérvári káptalanhoz tiszteletbeli kanonokká lett ő felsége által ki-nevezve.

Az egyházmegyében teljesített rövid idei, de eredménydús működése és széles tudományosságának híre a haza határain csakhamar túl kelvén, Bécsbe hívatott, hol udvari káplánsággal tiszteltetett meg s a Szent Ágostonról nevezett felsőbb papnövelde igazgatójává rendeltetett. Innen 1838-ban a királyi legfelsőbb kegy nagyváradi székesegyházi kanonokká nevezvén ki, az ottani kir. akadémia prodirectorává lett. 1843-ban apáttá, 1846-ban skutarii címzetes püspökké neveztetetvén ki, ő felsége a budai tanterület felsőbb iskoláinak s a budapesti tudományegyetem hittani karának igazgatását is reá bízta. Ez időben alapította a most is virágzó s az egész országban üdvösen működő jó és olcsó könyvkiadó kath. társulatot, melyet Sz. István első magyar apostoli királyról nevezett el, védnöksége alá helyezvén a társulatot. E társulatot 1853-ig önmaga saját személyében vezette és kormányozta. Ekkor n.-várad káptalani stallumába visszatérve, a székesegyházi főesperesi, custosi hivatalt viselte, elnöke lévén a házassági törvényszéknek is. E közben nyerte a kir.

tanácsosi címet, majd a Lipót-rend és II. osztályú vaskorona rend lovagjává emeltetett.

Mint a sz. Ágostonról nevezett felsőbb papnövelde előjárója, több hittani jeles értekezést dolgozott ki, a többi között mesterül czáfolta Strauss Hermeneutica mythicáját. Értekezéseinek nagyobb része a Magyarországon akkor latin nyelven szerkesztett egyházi folyóiratban „Fasciculi ecclesiastici“ jelentek meg. Egy önálló munkája e cím alatt: „Az erdélyi püspök polgári tekintetben“. — A magyar püspöki kar 2847—8-ban tartott értekezletéről nagybecsű füzetet adott ki. Közrebocsátotta „Keresztény igazságok szent beszédekben“ című dogmaticus beszédeit két kötetben. E beszédek ma is mintául szolgálnak, és sok családnál igen keresett olvasmányt képeznek.

A nagy Pázmány Péter imakönyvét újból átdolgozva és bővítve adta ki a kath. nép számára, s minden felmerülő alkalommal készen volt szóval és tollal az anyaszentegyház védelmére kelni. A nagyváradi káptalant a markálisokon és országgyűléseken sokáig képviselte, mint káptalani küldött. Szónoki képessége és tudományos készültsége mindenütt általános tisztelet tárgya volt.

1864. nov. 25-én erdélyi püspökké neveztetett ki, 1865. márcz. 27-én praeconisáltatott, 1865. máj. 28-án intronisáltatott. E közben a felség valóságos belső titkos tanácsosai sorába méltatta. Mint erdélyi püspök, legfőbb tevékenységét a hitélet emelésére, az iskolaügy, legfőképp a kath. népiskolák felvirágoztatására irányozta. E végből, daczára előhaladott korának, daczára az egyházmegye kiterjedtségének s a közlekedési utak nehézkességének, egyházmegyéjében gyakori utazásokat tett, megerősítvén a növendeket a hitben a bérnálás kiosztása által, buzdítván a felnötteket, segítvén a szükölködőket, ékesítvén egyházi szerek osztogatásával a szegényebb templomokat, a kath. népiskolák kibővítésére, ujjáépítésére,

a tanítók létszámának szaporítására tanácsot és pénzbeli segílyt osztogatván.

Nagyobb jótékonyságai és alapítványaiból emlékezet okáért egypárt felemlítünk: Püspöki elődje által Gyulafehérvártt megtelepített irgalmas nővérek számára 42 ezer frton gyönyörű zárdát és iskolahe-lyiségeket emelt csinos kis templommal együtt. Ez intézetet azóta bővítvén, a gyóntató atyát javadal-mazván, a fenebbi összeg tetemesen emelkedik. Szü-lővárosában Gy.-Szt.-Miklóson 27 ezer frton leány-neveldét építtetett, annak vezetését az irgalmas nővérekre bízván, 25 ezer frt tőkével és több fek-vőségekkel javadalmazott. Ugyancsak szülővárosában azon ősi telken és házhelyen, hol született, 5 munka-képtelen szegény számára 3000 frton menedékházat emeltetett, a szegények ellátására 8400 frt alapít-ványt tett s az épület fentartását adományozott fek-vőségekkel biztosította. Gyulafehérvártt a „Pius Sa-maritanus“-nak 7400 frton vett és kibővített épületes telket adományozott, Gyulafehérvártt iskolatelket vá-sárolt s elemi iskolát építtetett 10 ezer frt költségen. A papnevelde-épületet 11 ezer frt erején kibővítette s a Thomistica philosophia előadására 10 ezer frt állandó alapítványi tőkével kathedrát alapított. Egy, Gyulafehérvártt felállítandó főiskola „Lyceum acade-micum“ alapját 100 ezer frt alapítványnyal megve-tette. Apanagyfaluban és Viczében nagyobb számu conversiók történvén, templomokat, iskolákat, plébá-niákat építtetett, a plébános- és kántortanító állandó javadalmazásáról gondoskodott. E plébánia megalap-ítása elképzelhetőleg több ezer frtba került. A nagy-szebeni szent ferenczrendi apácák leányneveldéjének s a zárdá-épületnek nagyobbítására, illetőleg újból építésére ötven ezernél többet áldozott. Ő felsége ezüst-menyegzőjét a szegényebb tanítók jobb javadal-mazására tett 30 ezer frt alapítványnyal örököltette meg stb. stb.

Felhagyunk a további részletezéssel, mivel igen hosszúra nyulnék azon templomok, iskolák, nevelőintézetek felsorolása, melyeket belsőleg tetemes költséggel felszereltetett vagy az építkezés alkalmával nagyobb összegekkel segítéyzett. De nem is vagyunk képesek mind felsorolni azon egyházi és tanügyi vállalatokat, melyeknek létrejöttét tetemes összegű adományokkal előmozdította, még kevésbbé lennének képesek részletezni azon nagyszámu jótékonyságokat, melyekkel a szűkölködöket segítette és sok szegény tanuló ifjut céljához juttatott.

1880. évi május 1-én az Ur hű szolgáját sulyos betegséggel próbálta meg. E betegségben türelme kifogyhatatlan volt, mint Jób pátriárkáé, de jótékony-sága is kifogyhatatlan, melyet épen oly mérvben gyakorolt, mint az előtti tevékeny életpályáján.

Szélhüvés okozta sulyos betegsége majdnem két teljes évig tépte és rongálta életerős testi szervezete-t, mígnem folyó 1882-iki márczius 19-én reggel bekövetkezett újabb roham folytán a halál romboló erejével daczoló testi erő fogyni kezdett, ugyanaz nap d. u. a káptalan és kebelbeli papság jelenlétében a haldoklók szentségeivel mlt. Lönhárt Ferencz segéd püspök ur által elláttatván, 23-án d. u. $\frac{3}{4}$ 2 órakor az Urban csendesesen elszenderült.

Kath. Hetilap.

CANTERBURY-I SZENT TAMÁS.

(Folytatás.)

E buzgó szavaktól meghatva kijelentették a püspökök nagy boszuságára a királynak, miszerint ök kötelmöknél fogva nem engedhetnek kivánságának.

Erre a boszus király rögtön kérdé tőlök, vajjon akarják-e tiszteletben tartani a szokásjogokat, melyeket ő nagyatyja I. Henriktől és más elődjeitől örökölt? Ez fogásos, kényes kérdés volt, miután nem mondatott, hogy mi tartozik e jogokhoz, az sem, hogy mi czéloztatik velök. Tamás csak ezt válaszol: „Mi tisztelni fogjuk a jogokat, salvo tamen ordine“ azaz az egyházi rend kiváltságainak sérelme nélkül. Midőn Henrik e válaszra elfordulva Tamástól, a többi püspökökhez egyenkint ugyanazt a kérdést intézte volna, mindnyájától ugyanazt a választ nyerte. A király felháborodásában szemrehányásokkal halmozta el a püspököket, azt lobbantván szemökre, hogy ök a mérges „salvo ordine“ fentartásban összeesküdtek ellene. Azután újra kérdé Tamástól, fogja-e a királyi szokásjogokat föltétlenül minden fentartás nélkül tisztelni? Tamás hiában utalt arra, hogy e fentartás a sz. atyáktól van megörökítve a kereszténységben és hogy a papság mindannyiszor él vele, valahányszor hűséget fogad világi uralkodójának, — mind hiába. A királyban most annyira kitört a boszu, hogy még az éjjel elhagyván Londont megparancsolá, miszerint az érsek visszaadja az eyi grófságot és a berckhamsteadi várat, melyeket mint kanczellár kapott volt.

A kitört viszály nagy feltűnést okozott mindenfelé, de különösen a pápai udvarnál. Angliában nem volt még ily heves és elkeseredett viszályra példa. Itt az egyház régibb volt a monarchiánál, annál fogva hatalmas is. Henrik jól tudván, hogy a primás az erős kapocs, mely összetartja a püspöki kart és hogy ez összetartás tartja fön az egyház tekintélyét: igyekezett meghasonlást hozni a püspöki karba, miszerint Tamás így elszigetelve, vagy legföljebb mint egy párt embere álljon a világ előtt.

Tervének kivitelében készséges eszközt talált Arnulf lisieuxi püspökben. E főpap nagy tekintély-

nek örvendett úgy az udvaroknál, mint az egyházban. Ő volt, ki Henriket III. Sándor pápa elismerésére bírta az ellenpápa ellenében. A pápa ki is tüntette Arnulfot buzgó szolgálataiért. A toursi zsinat alkalmával őt bizta meg a megnyitó beszéddel, azután Anglia számára pápai követnek nevezé ki. Mikép nyujthatta e kitünő, e tekintélyes főpap kezét Henrik genosz tervének kiviteléhez? Ember volt — ime a magyarázat. Arnulf ismeretlen oknál fogva elvesztette volt Henrik kegyeit, most vissza akarta nyerni, habár ennyire aljas uton is. Ő ugyan megkísérte előbb a kiegyezkedést a király és Tamás között, de miután ez nem sikerült, ő tanácsolá a királynak, szakítaná el a papságot a primástól. A terv könnyen sikerült Arnulf tekintélyénél fogva. A király csakhamar három befolyásos püspököt vont a maga részére, élükön Gilbert londoni püspök. Tamásnak utóbb még kevesebb hive maradt, ezek is inkább csak titokban tartoztak hozzá.

Azalatt a nagyok közül többen igyekeztek Tamást engedékenységre bírni, dőreségnek mondván egy-két szóért annyi javakat koczkáztatni és még háladatlanak is látszani. Maga a király is emlékezteté Tamást a kegyekre, melyekkel elhalmozta volt őt s magához hívta Northamptonba, hogy értekezzék vele. De mindez nem fogott Tamáson, ki állhatatosan megmaradt meggyőződése mellett, mely szerint nem szabad Isten dicsőségét s szolgálatát világi tekinteteknek alárendelni.

Arnulf a király megbizásából szorgalmazni ment a pápai udvarhoz a szokásjogok megerősítését, de elutasítva lön. Miután a királypárt a pápánál sem boldogult: csellel kísérte még meg Tamást eltántorítani. Az eleemosynai apát azzal jött az érsekhez, hogy ő a pápától küldve van felhívni Tamást, miszerint ez nagyobb bajok elhárítása tekintetéből engedjen a király kívánságának s engedelmesnek mu-

tassa magát. Tamás az apát által álnokul megcsalva, Woodstockba ment a királyhoz s megígérte, hogy a kérdéses fentartást ki fogja hagyni, bizván a király mérséklésében. Henrik erre 1164-iki január 30-ra Clarendonba országgyűlést hirdetett, a czélből, hogy a királyi szokásjogokat tüzetesen formulázva bemutassa elismerés végett. Az „elismerés“ szó tévedésbe hozta a püspököket, magát az érseket is. Ők alatta egyszerű elismerését értették az eddig érvényes volt kir. szokásjogoknak, míg Henrik ellenben oly jogokat akart elismertetni, melyeket eddig csupán a korona, de nem az egyház is tartott érvényeseknek.

Henrik még a tárgyalás előtt követelé Tamástól, hogy amit fogadott Woodstockban, a szokásjogok föltétlen elismerését, azt most ünnepélyesen fogadja meg. Tamás nem találván e követelésben a várt mérséklést vagy engesztelékenységet, hanem inkább dölyfösséget és a maga megaláztatását: vonakodott határozott választ adni, mire annyira dühbe jött a király, hogy számkivetéssel, sőt halállal fenyegette az érseket. Szavainak nyomban nyomatékot is kölcsönze: a mellékszoba küszöbén fegyveres lovagok jelentek meg. A püspökök a komolyság látára megrémülve, kérve kérték Tamást, könyörülne társain. Tamás ezt felelé nekik: „Nem valami nagy, vagy hallatlan dolog, ha mi elvérzünk az egyház törvényeiért. A szentek egész sora tanít reá bennünket: szóval úgy mint példával. Legyen meg Isten akaratja“. A világi nagyok is jöttek s figyelmeztették az érseket, miszerint a király el van határozva egész a végsőig menni. „Nem volna az első eset — válaszolá Tamás — hogy odaadjuk vérünket az egyházért“. Utoljára két templomos lovag, lábaihoz borulva, könyörge Tamásnak, adna csak egyetlenegy szóval tiszteletet a királynak és a béke helyre lesz állítva. Ennyi könyörgés által ítéletében megzavarva és a benső küzdelemtől egészen kimerülve, Tamás

enged végre, a király elejébe megyen s kijelenti alávetését. Ugyanazt tették példájára a többi püspökök is. De engedékenységüket nyomban keserű csalódás érte. Henrik felolvastatta a tizenhat cikkbe foglalt, Gilbert londoni püspök, Roger yorki érsek és sarumi János által szövegezett szokásjogokat, melyeknek minden betűjéből fönnen szólt az egyház szabadalmainak hallatlan megsértése, az egyház autonómiaja s szabadságának tökéletes megsemmisítése.

Tamás azonnal a tárgyalás közben megtámadta a cikkeket s óvást tett nevezetesen a következő követelések ellen:

Az egyházi kegyuraságot s bemutatást illető minden kérdés a kir. bíróságok által fog eldöntetni. (1. cz.)

A papság a kir. bíróságoknak van alávetve. (3. cz.)

Érseknek, püspöknek s egyéb praelatusnak nem szabad az országból távozni (már t. i. a pápához) a király engedelmé nélkül. (4. cz.)

Semmiféle kir. tisztet, hivatalnokot nem szabad kiközösíteni a király előleges értesítése (értsd beegyezése) nélkül. (7. cz.)

Valamennyi fellebbezés a király elejébe terjesztendő s nem szabad azokat Rómában fölvenni a király tudtán kívül. (8. cz.)

Az érseki s püspöki székek, az apátságok s prioratusok megürülésének tartama alatt azok jövedelmé a királyt illeti. „Ha pedig — mondja tovább a szöveg -- szükségesnek látszanék, valamely megürült széket betölteni: az esetben a király bizonyos tekintélyes személyeket fog a maga tanácsába hívni. A választás az ő kápolnájában fog a kijelölt egyének által eszközöltetni. A megválasztott köteles lesz felavatása előtt a királynak esküvel megfogadni, hogy életét, minden erejét, világi méltóságát, a consecratiót kivéve, az ő szolgálatának fogja szentelni“.

Ezek a szokásjogok legkiáltóbb, legsérelmesb

czikkei, egyenesen kiszámítva, kifosztani az egyházat sarkalatos jogaiból és azt szolgálai szerepre lealacsonyítani. Maga az utolsó követelés mindjárt három jogot ad a királynak: a megürült székek jövedelmét korlátlanul élvezni, a megürült széket mindaddig míg neki tetszik, betöltetlenül hagyni s végre a főpapok választását, felavatását, beigtatását kénye-kedve szerint intézni.

A megürült székeket be nem tölteni s jövedelmök után gazdagodni már régebben szerettek az angol uralkodók. A rőt Vilmos annak idejében egyidejűleg két érseki, négy püspöki széket s tizenegy apátságot tartott üresedésben. Maga II. Henrik is uralkodása tizenhatodik évében egy érseki, öt püspöki széket és hat apátságot, uralkodása harminczegyedik évében pedig egy érseki, hat püspöki széket és hét apátságot hagyott egyidejűleg betöltetlenül s húzta jövedelmeket. Ez már valóságos szokásjog, azaz jogtalanság volt az angol uralkodóknál.

Amint az idézett czikkekből látni, a király teljes hatalmu rendelkezőnek, legfelsőbb birónak vetette föl magát az egyházban, az egyházi hatalom merőben felolvadt a világiban. Tamás a volt kancellár és országbiró legjobban tudta megítélni a mondott szokásjogok jogtalanságát, ő azért legilletékesebb volt azoknak visszautasításában, elítélésében. Midőn annál fogva a király azt követelné a püspököktől, hogy az okmányra rányomják pecsétjüket, Tamás ezt válaszolá: „Istenemre mondom, hogy amíg én élek, az én pecsétem nem fogja érinteni ez okmányt“, mire a király felindulva, odahagyta a gyűlést. A szakadás tökéletes volt.

Tamást haza érve, nagy nyugtalanság fogta el, lelkiismerete furdalta őt, és ő szemrehányást tett magának, hogy a gyűlést megelőzőleg alávetvén magát, feladta az egyházat, melynek szabadságáért annyi elődje küzdött dicsőségesen. Első teendőjének

tartotta, a pápának kimerítő jelentést tenni a történetekről s feloldozást kérni. A negyven napot, míg a pápához küldött követ visszatért, vezekelve töltötte, tartóztatván magát minden egyházi tény végzésétől, magától a sz. mise áldozattól is. A pápa válasza vigasztalást hozott levert lelkének. Többi között írta a pápa, hogy a bűn nem ugyanaz, ha valaki szándékosan és megfontolva, vagy pedig elhamarkodásból és tudatlanul hibáz, Isten nem a tényt, hanem a szándékot tekintvén. A kért feloldozást azért készségesen adta meg Tamásnak s benne új erőt a bekövetkezendő szenvedések elviselésére. Mert innen kezdve fokozott szenvedés, növekedő mártýromság volt Tamás élete.

III.

Henrik a pápánál az ország jogainak és a szokásjogoknak bulla általi elismerését szorgalmazván, miután követei eredmény nélkül visszatértek, egész boszuját Tamás ellen fordította, azon gyanuban, hogy ez hiúsította meg a pápánál a dolgot. Az első megaláztatás s keserítés, amit Tamásnak szerze, az volt, hogy a yorki érseket kérte a primás ellenében pápai követnek kineveztetni. A pápa eleinte nem engedett kérésének, de midőn hallaná, hogy Tamás élete forog veszélyben, ha a király kívánsága nem teljesedik: a legatiót a királyra bízta, azon kikötéssel mégis, hogy ez által a primás jogai sérülést mi-
ben sem szenvedjenek, mire a király a legatiót, mint puszta címet visszaadta a pápának. Tamásnak pedig ajánlá a pápa, miszerint meghittjeivel Canterburyba visszavonulva, a nyilvánosságot lehetőleg kerülje.

Így Henrik közvetlenül nem férhetvén Tamáshoz, hivatalnokai az érsek papjait súlyos büntények vádjá alatt börtönre vetették. De Tamás nem tűrte e zaklatást, kiközösítéssel fenyegetvén a bírakat, ha e papok ügyét a maguk foruma elé vinni merészelnék.

Midőn a király Tamásnak e fenyegetése iránt az országnagyok előtt, maga Tamás jelenlétében panaszkodnék, ez határozottan lépett fel az egyházi bíróságok mellett s megbélyegezte a papokon elkövetett jogtalanságot, a király még nagyobb haragjára.

Tamás megunván utóbb a napról napra megújuló boszantásokat s zaklatást, elhatározá a Sensben időző pápát fölkeresni s tőle tanácsot kérni. Csekély kísérettel hajóra szállt, átevezendő Franciaországba. De a hajósok, midőn reá ismertek, kedvezőtlen szél ürügye alatt visszafordultak, nem mervén „a király ellenségét“ menekülésében segíteni. Henrik nagyon elkeseredett a megkísért menekülés hallatára, részint azért, mert megszegve látta az illető clarendoni czikk határozatát, részint azért mert félt vala, hogy ha Tamás a pápához férendett, ez őt kiközösítette, országát pedig interdictum alá vetette volna. Tamás kiengesztelendő a király haragját, utána ment Woodstockba. Henrik szokott tisztelettel fogadta ugyan az érseket, a menekülési kísérletet szóba sem hozta s csupáncsak a kihallgatás végén kérdé Tamástól, ha vajjon ők ketten meg nem férhetnek-e többé egy országban: ámde Tamás kiismervén Henrik ellenséges indulatát, gyorsan távozott, megfogadván magában, hogy miután minden engesztelékenysége sikertelen maradt, most már elszántan fog föllépni az egyház jogai mellett. Vigasztalá lelkét az, hogy a pápa folytonosan imádkoztatott érte Clairveaux-, Citeaux- és Pontignyben.

A király haragja által felbuzdulva egyszerre sok ellensége s vádlója támadt az érseknek. Az egyik arról vádolá, hogy nem tartja meg a clarendoni határozatokat, melyeknek pedig alávetette volt magát. A másik elüttetnek panaszolá magát Tamás által apai örökségétől. Az udvaroncok háladatlanságról vádolták Tamást, mindnyájan csak inkább élesztvén a király boszuját.

Henrik 1164-iki okt. 6-ra Northamptonba birói tárgyalást tűzött ki Marshal nevű híve ügyében, ki igényt formált volt bizonyos érseki birtokra. De ez csak ürügy volt, Henrik inkább alkalmat keresse, hogy Tamást megalázza, megsemmisítse. Az érsek meg lett idézve, de nem a király által, amint azt a törvény megkívánta, hanem mint valami gonosztévő, a sherif által.

A tárgyalásnál a király maga lépett fel mint vádló, nem a kitűzött, hanem egészen más ügyekben. Hallatlan perfidia! Először is tiszleletlenségről vádolta Tamást, mire ez egész méltósággal megtelet, a szolgaias bíróság mindazonáltal elítélte őt összes ingóságának vesztésére, mely ítélet azonban, Tamás tiltakozása folytán, 500 font fizetésére meg lett változtatva. — Következő nap a király 300 font évi járulékot követelt az érseken, az eyi meg a berckhamsteadi várak kezelése után. Tamás azt válaszolá, hogy ő ugyan nem tartozik erre felelni, miután nem ezért lett megidézve, mindazonáltal meg akarja fizetni a pénzt, jóllehet ő jóval többet fordított a királyi várak javítására és a londoni vár építkezésére, de pénz sohase legyen ok a meghasonlásra. — Erre új követelés következett 500 fontban, mint amely pénzt Tamás Toulouse falai alatt kölcsön kapta volna. Tamás kijelenté, hogy ez nem kölcsön, hanem ajándék, jutalom volt, a bírák mégis ez összegben is elmarasztalták, mert az ur szava többet ért nálok, mint az alattvalóé. — Harmadik nap a király beszámolást követelt a megürült püspökségek s apátságok jövedelméről, mely annak idején Tamás mint kancellár kezébe folyt s melyet a király most 30,000 márkában számított tel. E szörnyűséges követelésre Tamás egészen megdöbben volt, de csakhamar visszanyervén higgadságát, azt válaszolá, miszerint ő érsekké megválasztatása alkalmával ünnepélyesen föl lett mentve minden felelősség alól addig viselt hivatalai

után. Henrik winchesteri püspök 2000 márkát ajánlott a királynak, ha eláll követelésétől, de ez nemcsak hogy el nem állt, hanem még szigorubban követelte a beszámolást. Tamás a szomszéd terembe visszavonult a püspökökkel, tanácskozás végett.

Ez alkalommal újra tapasztalta a sanyargatott érsek, mily kevésbé támaszkodhatik püspöktársaira. Kettőt kivéve valamennyien elpártoltak tőle. Sőt midőn hatodnapra a tárgyalások újra felvételnek, azt tanácsolák neki a püspökök, hogy mondjon le az érsekségről. Tamás e nevezetes szavakkal felelt nekik, apostoli nyíltsággal: „Kedves testvéreim, ti látjátok, mint zúdul ellenem a világ, mint kel ellenem az ellen. De amit én ennél jobban fájlalok, az az, hogy filii matris meae pugnans contra me. Ha én hallgatok is, a jövő századok beszélni fogják, mikép hagyatok ti el engem a küzdelemben, mikép ítéltetek el engem — ha oly nagy bűnös vagyok is — kétszer egy napon, ati atyátokat, ati érsekteket . . . Azonfelül azt gyanítom szavaitok után, hogy ti kétszerek vagytok fölöttem nemcsak polgári, hanem fenyítő birósági ügyben is itélni. De az engedelmes ségnél fogva, melylyel tartoztok nekem és felszenteltetek veszélyeztetése alatt ezennel megtiltom mindnyájotoknak, hogy részt vegyetek a biróságban, mely személyem fölött itélni fog. Ha pedig mégis tennétek: úgy fellebbezni fogok a római egyházhoz az elnyomottak oltalmazójához. És ha mindjárt, mint már híre jár, rám is teszi kezét a világi hatalom: mégis parancsolom nektek, hogy engedelmességteknél fogva atyátok s érsektek iránt a megfelelő egyházi (de nem világi) büntetést kimondjátok. Azt az egyet tudjátok pedig, hogy habár dúl a világ, habár felkel az ellenség, habár reszket a test, mivelhogy gyarló a hús: én mégsem fogok hátrálni s nem fogom a reám bízott nyáját gyáván elhagyni“.

Tamás meghagyta még a püspököknek, hogy

mihelyest a világi hatalom ráteszi kezét, azonnal mondják ki a kiközösítést. De ennek ellenében Gilbert londoni püspök óvást tett, mire a többi püspökök egymás után gyáván elhagyták az érseket. A szállongó hírre, hogy Tamás el fog fogatni, ez a kolostor falai között, hű szerzetesei közepette készült a bekövetkezendő dolgokra, buzgó imában erőt kérvén a magasból. Mielőtt a bíróság elé menne, sz. misét mondott, melynek bevégeztével — mondja Herbert — letette eddigi alázatos külsejét s oroszlán bátorságában tűnt fel. Pontificalis öltözetben, az érseki paláttal feldiszítve akart birái előtt megjelenni, de ettől visszatartották őt hívei. A királyi udvarba érve, kivette keresztvivője kezéből az érseki keresztet és maga vitte azt zászló gyanánt, kifejezendő ez által egyszersmind, hogy mindenkitől elhagyva most már egyedül Istenben bízik. A király fölöttébb megbántva érzé magát Tamás ilyenén fellépése által, az udvaroncok zúgtak, gyalázták az érseket, némelyek bottal, vesszővel jelentek meg, nagy zaj támadt a teremben.

A megrémült püspökök visszavonultak, tanácskozandók egymás közt, hogy mittevők legyenek. Abban állapodtak meg, hogy Tamást bevádolják a pápánál esküszegésről, a királynak pedig megígérték, hogy az érsek letevését keresztül fogják vinni, csak ne követelje tőlök, hogy ők is itéljenek Tamás fölött. A tanácskozás után még egyszer kérték Tamást, könyörülne a püspöki karon, miután a király az elsőt közülök, ki Tamás védelmére felszólalna, halállal fenyegeti. „Menekülj hát — válaszolá az érsek az exeteri püspöknek — te nem tudod fölfogni a dolgokat, melyek Istentől jönnek“. Erre a chichesteri püspök ezt jelenté ki az érseknek: „Te ami primásunk voltál, de ellenszegülve a királyi szokásjogoknak, hűtlen lettél a királyhoz. Miután így megszegted esküdet, nincs többé jogod engedelmessé-

günkre. Mi ennél fogva töled fellebbezni fogunk a pápához, a te dolgod lesz, előtte megfelelni nekünk“. Most helyet foglaltak mindnyájan s mély csönd állt be a teremben. Rögtön megnyílik a mellék tanács-terem ajtaja s Leicester gróf a többi nagyok élén megjelenik, hogy felolvassa az érseknek az ítéletet. Tamás feléje fordulva, így szólítja meg a grófot: „Fiam és grófom, előbb te hallgass meg engem. Ti tudjátok, mily híven szolgáltam én a királyt s meny-nyire vonakodtam elfogadni az ő érdekében jelen hivatalomat; tudjátok azt is, hogy felavattatásomkor föl lettem mentve minden világi felelősségtől. Az iránt tehát, ami felavattatásom előtt történt, nem tartozom felelősséggel s nem is felelek. Tudjátok azonfelül, hogy ti Istenben gyermekeim vagytok, mint ilyeneknek sem a jog, sem az ész nem engedi, hogy atyátok fölött ítéljetelek. Én azért elvetem ítéleteteket és a pápára bízom a vizsály eldöntését. Hozzá fellebbezek, és így a kath. egyház, a sz. szék védelme alá helyezve távozom innen“.

Amint Tamás elhagyta az udvart, a kapu előtt a nép sokasága várta őt, mely térdre borulva áldását kérte s diadallal kísérté az érseket lakásához. „Nézzétek — szóla Tamás papi kíséretéhez — mily dicsőséges körmenet kísér minket a törvényszéktől a kolostorba! Krisztus szegényei részt vesznek sorso- mon, engedjétek őket hozzám jönni, hogy velünk egyenek“ — s megvendégelé szegényeit. Azután három püspököt küldött a királyhoz, engedelmet esz- közölni ki számára, hogy a continensre utazhasson. A király a választ jövő napra halasztván, ez aggo- dalomba ejté az érseket és ő elhatározá, halasztás nélkül tengerre szállni. Hogy az örök figyelmét ki- kerülje, ágyát a templomba lehozatta, honnan azután két papja és egy szolgálja kíséretében titkon mene- kült. Csak nyolczad napra ért a tengerhez, mert jobbára csak éjjel utazott, nappal elrejtve tartotta

magát. Menekülése után huszad napra kikötött Gravelingben, Flandriában, Tr. Christian név alatt. Innen zordon évszakban s fáradságos utakon a chamarais-i kolostort érte el St. Omer mellett, hol hű Herbert-jét találta.

(Vége köv.)

Várnai.

PAULAI SZ. VINCZE LEÁNYAI HAZÁNKBAN.

(Folytatás.)

3. Bártfa. Ez intézetet Bártfa sz. kir. városa alapította 1860-ban. Az előző években négy osztályú, — most pedig hat osztályú népiskola van az intézethez csatolva. Az egyházi felügyeletet nagys. Kaczvinszky Ede főesperes és bártfai apát-plébános végzi. A helybeli növendékek tandíj fejében egész évre egy forintot, a vidékiek pedig két forintot fizetnek; a szegény gyermekek, úgy a helybeliek, mint a vidékiek tandíjmentesek. Az intézetben belnövendékek is vannak. A tanítást 5 irgalmas néne végzi, négy képesített és egy segédtanítónő. Nemzeti-ségre nézve a tanítónők közül négy magyar és egy külföldi. Van az intézetnek könyvtára és kis múzeuma. Egyéb taneszközzel is gazdagon fel van szerelve. Az iskolát úgy a város hatósága, mint a város közönsége lelkesen pártfogolja. A növendékek száma: 245; köztök 167 róm. kath., 6 gör. kath., 4 ágostai és 68 izraelita.

4. Esztergom. (Érseki-Viziváros.) Scitovszky János bíbornok-hercegprímás alapította 1865-ben. Van a neni-kéknek e kolostorukban: 1. hat osztályú népiskola; 2. külső leánytanoda és 3. hat osztályú felső nőnevelde, melyhez tápintézet is van csatolva. Az iskola fő védnöke ő Eminentiaja a bíbornok-hgprímás. A beiratási díj a népiskolában egész évre 2 frt, az externát alsó 3 osztá-

lyában havonként 2 frt, a felső 3 osztályban pedig 4 frt. A tanítónők száma 15, mindnyája képesített, 12 közülök magyar, 3 pedig külföldi. Az összes tantermek mintaszerűen vannak felszerelve; van az intézetnek könyvtára, ásvány-, növény- és állatgyűjteménye. Az intézet ez idő szerinti legnagyobb jótévdői: Simor János hercegprímás, Szabó József, Bubla Károly és Majer István püspökök, Blümelhuber Ferencz prépost-kanonok, és gróf Csáky Károly Esztergom sz. kir. városi plébános. Az elhunyt jótévdők közül magasan kiemelkednek a nagynevű alapító és Schirgl András pápai praelatus és prépost-kanonok. Az intézetbe járó szorgalmas és jó magaviseletű növendékek megjutalmazására Feichtinger János cz. kanonok és főegyházi könyvtárnok 100 frtnyi alapítványt tett. A növendékek száma 401, kik között van 326 róm. kath., 5 helvét hitv. és 70 izraelita. — A székesfehérvári kiállítás alkalmával bronzérmet, az 1881-iki országos kiállításon Budapesten pedig aranyérmet nyert.

5. Esztergom. (Királyi város.) Az úgynevezett sz. Anna templom melletti zárdát ő Eminentiaja Simor János bíbornok-hercegprímás alapította 1872-ben. Az iskola áll négy elemi osztályból és két óvodából fiúk és leányok számára. A tanítónők száma 4, kik közül egy nincs képesítve; mindnyájan magyarok. Az iskola nagyszerűen van felszerelve; van kiseded könyvtára is. Az intézet legnagyobb jótévdője ő Eminentiaja a Hercegprímás és a főt. Főkáptalan. A szegény és szorgalmas tanulók részére történt alapítványokból és adakozásokból évenként mintegy 205 forintot adnak ki könyvekre, téli ruhákra, lábbeliekre, stb. A növendékek száma 415; ezek között van 410 róm. kath., 1 evang. és 4 izraelita.

6. Esztergom. A belvárosi közkórházat 1879. okt. 1. vették gondviselés alá, hol 5 szerzetes nővér ápolja a betegeket (50—60 körül). A múlt hóban Bubla Károly cz. püspök és kanonok 1000 frtos alapítványt tett számukra.

7. Füles, Sopron megyében. E zárdá alapításának éve 1863, kegyes alapítója nagymélt. Zichy Irén grófnő.

Az intézet áll jelenleg két osztályú népiskolából, óvóintézetből, varróiskolából és tápintézetből. Az iskola a helybeli plébános igazgatása alatt áll. A helybeli tanulók tandíjmentesek, a vidékiek pedig 2 frt tandíjt fizetnek egész évre. Az intézetben három tanítónő van alkalmazva, kettő képezde végzett, egy segédtanítónő; mind a hárman magyarok. Az iskola nagylelkű jótévedője nagymélt. Zichy Henrik gróf. A vizsgálatok alkalmával a szorgalmas tanulók megjutalmazására a fentisztelt gróf úr 2 darab aranyat, 6 darab ezüst pénzt és különféle tárgyakat szokott évenként ajándékozni. Ugyancsak a fentisztelt gróf úr még karácsonyi ajándékkal is meg szokta örvendtetni a gyermekeket, mely 160 frt értékű ruhaneműekből és apróságokból áll. Az iskola horvát tannyelvű lévén, a magyar nyelv tanításában elért siker elismerésül a Sopron megyei alapból 50 forint tiszteletdíjat kapott. Az intézet látogatottsága a következő: összesen volt 188 tanítvány, kik között csak 3 izraelita volt, a többi mind róm. kath. növendék.

8. Gyergyó-Szent-Miklós (Csik megyében). A zárda és iskola nagylelkű alapítója nagymélt. Dr. Fogarassy Mihály erdélyi püspök. Az intézet 6 osztályú népiskolából áll, melyhez táp- és nevelőintézet is tartozik. Az intézet helybeli igazgatója a plébános. A vagyonosabb szülők gyermekeitől 2 frt beiratási díj követeltetik, a szegények mitsem fizetnek. Az intézetben 4 tanítónő működik, mind a négy képesített és magyar. Az iskola kegyes jótévedői: a nmélt. alapító püspök és Gyergyó-Sz.-Miklós város közönsége. Az év végén tartatni szokott vizsgálatok alkalmával egyes tanügybarátok 10—15 forintot adnak össze, és ebből vétetnek a jutalomtárgyak. A növendékek létszáma 125, kiknek mindnyája róm. kat. holikus.

9. Győr-Szent-Márton (Győr megye). A zárda 1879-ben alapított sz. Benedek születésének 14 százados évfordulója alkalmából és „Sz. Benedek-Intézet“ elnevezéssel bir. Alapítója a mostani főapát, nagymélt. Dr.

Kruesz Krizosztom János. Az iskola 6 osztályú népiskola, melyben az előirt tantárgyak mellett a női kézimunkában is adatik oktatás. Az iskola a főapátság hatósága alatt áll. Egy forintot fizetnek tandíj fejében; az ebből befolyó összeg kölcsönös egyezmény szerint a fiúiskolára fordítatik, melyet a község tart fenn, míg a leányiskolát a főapátság. Három tanítónő van; 2 gyakorlatilag van képesítve, egynek pedig tanképesítése van. A negyedik apáczka az óvodát vezeti, mely 1880. szept. 12-én nyílt meg. Az apáczák mind magyarok. Van a zárdának könyvtára is, melyet a nagymélt. főapát alapított. Az iskola egyedüli jótévedője a fentisztelt főapát úr. A növendékek száma 192, mind katolikusok. Az intézet történetéből felemlítendő, hogy József főherczeg Mária nevű főséges leánya, 1880. május 2-án Pannonhalmán végezvén első szent áldozását, e nagy nap emlékéül 28 leánykának, kik az ünnepély alatt fehér ruhában voltak jelen, díszes aranykereszteket ajándékozott.

10. Győrsziget (Győr megye). A zárdá alapításának éve 1862, nagylelkű alapítója az akkori győri püspök, jelenleg esztergomi érsek, bíbornok-herczegprimás Simor János ő Eminentiaja. Az iskola 6 osztályra van beosztva, az iskolán kívül van óvoda a fiúk és leányok számára, továbbá kórház hat ágygyal. Az intézet igazgatója a főt. káptalan egy tagja. A növendékek egy forint beiratási illetéket fizetnek, azonban a szegény gyermekeknek ez is elengedettik. A népiskolában három, az óvóintézetben pedig egy tanítónő működik, kik közül 3 magyar és 1 bajor. A kórházban levő irgalmas nővér nem foglalkozik iskolai teendővel. Az iskola igen szépen van felszerelve. Az intézet alapítója egyszersmind annak még mindig a legnagyobb jótévedője. A szorgalmas és erkölcsös tanulók jutalmazására 400 forintnyi alaptőke van, melynek évi kamataiból a szegényebb gyermekek számára tanszerek és ruhaneműek vásároltatnak. A növendékek létszáma 158; ezek között volt 151 róm. kath., 1 reform. és 6 izraelita. Az óvodába 80-an jártak. 1874-ben a Győrvidéki

gazdasszony-egyesület részéről a növendékek által kiállított női munkákért díszoklevelet nyert.

11. Gyula-Fehérvár. Az intézet 1858-ban alapított. Nagylelkű alapítója főmagasságú és főt. Dr. Haynald Lajos bíbornok, kalocsai érsek, ki akkor tájt Erdély-egyházmegye püspöke volt. A nemes szívű alapító nemcsak az iskolát látta el minden szükségessel, hanem a tanítónők számára elegendő alapítványt is tett. A tanintézet már az első években örvendett közbizalomnak, mert a növendékek száma egyre szaporodott, e körülménynél fogva a tantermek nem valának elegendő nagyok, tehát a nagynevű alapító utóda nagyméltóságú Dr. Fogarassy Mihály Erdély-egyházmegye püspöke a régi iskolák helyére 1869-ben fejedelmi bőkezűséggel díszes épületet emeltetett csinos templommal együtt. Az intézet hatosztályú püspöki leánytanodából áll, melyhez táp- és nevelőintézet is van csatolva. Az iskolán kívül még kórház is tartozik az intézethez. A kórházat is főmagasságú Haynald Lajos bíbornok érsek alapította 1864-ben. Az egész intézet az erdélyi püspök védnöksége alatt áll és a főt. káptalan egyik tagja az igazgatógondnok. A növendékek egész évre három forintot fizetnek tandíj fejében. Az intézethez táp- és nevelőintézet is van kapcsolva. Jelenleg a nevelőintézetben 9 tanítónő működik, ezek közül hat képesített, három pedig segédtanítónő; 5 magyarországi és 4 bajor. Van az intézetnek kis könyvtára és múzeuma. Az intézet nagylelkű pártfogója a már előbb megnevezett két főpap, ezek után Istenben boldogult Raduly János prépost-kanonok, ki két szőlőkertet hagyományozott a nőnevelésnek. A szorgalmas és erkölcsös növendékek jutalmazására évenként mintegy 50—60 forintot gyűjtenek a tanügybarátok, mely összegben könyvek, tanszerek és ruhaneműek vásároltatnak. A növendékek létszáma 276; közülök 123 róm. kath., 18 gör. kath., 21 gör. keleti, 15 reform., 12 ágostai, 1 unitárius és 86 izraelita.

12. Kalocsa. Az irgalmas nővéreknek itt csak kór-

házuk van, melyet 1868. június 7-én adtak kezelésükbe. A kórház alapítói több érsek és főszékesegyházi kano-nok, azért a kórház jellege is „érsek-főkáptalani kórház“. A betegek az ellátásért semmit sem fizetnek. A kórház 6 férfi és 6 nő betegre, összesen 12 betegágyra van ren-dezve. A kórház legnagyobb jötevője főmagasságú Dr. Haynald Lajos bíbornok-érsek. A betegek évi átlagos száma 260—300.

13. Kapuvár (Sopron megyében). E zárdát nagymélt. Dr. Zalka János győri püspök alapította 1873-ban. Áll pedig ez intézet 6 osztályú népiskolából, varrodából és kiseddóvó-intézetből. Az intézet a helybeli plébános igaz-gatása alatt van. A növendékek semmiféle díjakat sem fizetnek. Az intézetben 5 tanítónő működik, 3 képezde-végzett és 2 segédtanítónő, mind az 5 magyar. A tan-termek minden kigondolható tanszerrel el vannak látva. Van az intézetnek egy kezdetleges könyvtára, melyet a kapuvári takarékpénztár igazgatósága adományozott. A zárdá kegyes szívé jötevői a fentisztelt püspök ő nagy-méltóságán kívül főméltóságú Eszterházy Miklós herceg, ki két kataszteri hold területű kerttel ajándékozta meg az intézetet. A növendékek száma 440; köztük 425 róm. kath., 2 ágostai és 13 izraelita.

14. Komárom. Ezen intézetet az ország hercegpri-mása főmagasságú Simor János bíbornok-érsek alapította 1877-ben. Az alapítvány 40,000 frt. Ez intézet 1869-ig városi elemi iskola volt, azóta pedig róm. kath. népis-kola. Az igazgató a helybeli róm. kath. plébános. Áll pedig ez intézet 6 osztályú népiskolából, felsőbb leány-iskolából és 2 óvodából. Az óvodában a tandíj havonkint 1 frt; a népiskolában és pedig az I. osztályban 1 frt, a többiben 2 frt; az externatusban pedig 3 frt havon-kint; a varrodában 1 frt. A tanítással foglalkozó apácák száma 8, kiknek mindegyikének van képesítése: 7 ma-gyar van köztük és 1 bajor. A gazdag felszerelés a fő-magasságú alapító ajándéka. Az intézet legnagyobb jó-tevője ő Eminentíája a kegyes alapító és méltóságos

Bubla Károly cz. püspök, ki 2000 forintot adományozott az intézetnek. A növendékek létszáma a népiskolában 335; az externátusban 14; a varrodában is 14 és az óvodában 173; kik között van 10 protestáns és 10 izraelita. A nem kath. szülők a legjobb véleményben és teljes elismeréssel vannak ez iskolák felől; és ha nem akadályoztatnák őket hitsorsosaik, tömegesen küldenék gyermekeiket a nénikékhez. A kézimunkában és rajzban kifejtett eredmény várakozást fölülmúlt. Az első év végén az egész városban csak egy hangulat uralkodott, hogy Komárom ilyesmit még soha sem látott.

15. Léva (Hont megye). A zárdát főmagasságú Simor János bíbornok-hercegprímás alapította 1880-ban. Jelenleg van az intézetben 4 osztályú népiskola és kisded-óvoda. Az intézet élén a helybeli plébános áll. A tanulók 1—2 forintot fizetnek beiratás alkalmával a tanszerekre, a szegényebb sorsúak azonban semmit sem fizetnek. A tanítónők száma 3, kettő képezde végzett, egy segéd-tanítónő; mind a három magyar. Az intézet kellőleg van felszerelve. Magáról az intézetről megjegyzendő még, hogy magát az épületet boldog emlékü Szepesi Imre kegyesrendi tanár évek előtt vette e célra, ő Eminentiája a hercegprímás pedig ritka áldozatkészséggel átalakította. Az intézet kegyes jótévedője a nagylelkű alapítón kívül Léva város közönsége. A növendékek száma 220, közülök 196 róm. kath., 7 reform., 1 ágostai és 16 izraelita.

16. Magyar-Óvár. Itt kórházuk van, melyet Moson megye alapított. 1865-ben a kórház felavatása alkalmával ő Eminentiája Simor János bíbornok-hercegprímás, tekintve a ház nagyságát és a lakások bőségét, páratlan nagylelkűséggel Steiner Márton apát és helyi plébánosnak 1000 forintot adott át, hogy a kórház felhasználható és nélkülözhető helyiségeiben egy árvaház létesíttetnék. Az árvaház ugyanazon év október havában meg is nyílt, a következő évben már 30 kisded volt, fiú és leány, kik részint ingyen, részint havi forinttal láttattak el mindennel.

E jótékony intézet azonban alig 3 évi fennállása után a szabadelvűség nagyon is rosszul magyarázta ármány következtében megszűnt; a felszerelési tárgyak egy alapítandó kiseddóvoda részére tétettek el. Albrecht főherczeg ő fensége 1867-ben 9100 forintnyi alapítványt tett két apácza tanítónő javadalmazására. A nénikék a községi leányiskola 2 osztályában tanítanak.

17. Mármaros-Sziget. A mármaros-szigeti zárda minden alapítvány nélkül egyedül kegyadományból és a növendékek szülei által fizetendő tandíjból tartatik fen. Az irgalmas nővéreket b. e. Haas Mihály püspök telepítette le 1863-ban. Az intézet áll jelenleg 3 osztályú népiskolából és 6 osztályú felső leányiskolából. A felső leányiskolához táp- és nevelőintézet is van csatolva. Az intézet a helybeli róm. kath. plébános felügyelete alatt áll. A felső leányiskola I. II. osztályában a tandíj 20 frt, a III. és IV. osztályban 30 frt, az V. és VI. osztályban 40 frt; a népiskolában pedig 2 frt az egész évi tandíj. A tanítónők száma a bejáró tanítókon kívül 5. Ezek mind végeztek képezdét és mind magyarok. Az intézet igen jól van felszerelve. Van könyvtára és múzeuma is. Az utóbbit az intézet maga szerezte. Az intézet legnagyobb jótevője nagymélt. Dr. Schlauch Lőrincz szathmári püspök és nagymélt. Trefort Ágoston vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter, ki az 1879—80. tanév kivételével az előbbi években évi 500 forintnyi segélyben részesíté az iskolát. A növendékek létszáma a felső leányiskolában 75, a népiskolában 172. Vallás szerint volt a felső leányiskolában 53 róm. kath., 8 gör. kath., 5 gör. keleti, 4 reform. és 5 izraelita; a népiskolában 98 róm. kath., 20 gör. kath., 17 gör. keleti, 18 reform. és 19 izraelita. A felső leányiskola ő felsége Erzsébet királyné részéről fényes kitüntetésben részesült. Ő felsége ugyanis 1869. május 15-én kelt 305. sz. a főudvarmesteri leiratában kegyelmesen megengedte, hogy ez iskola „Mária-Valéria“ főherczegnő nevéről neveztessek el.

18. Miskolcz. 1878-ban Dr. Samassa József egri érsek

ő Excellentiája alapította; az épületet azonban özv. Bük Zsigmondné született Sebe Teréz adományozta. A zárda az egri egyházmegye hatósága alatt áll. Áll pedig ez intézet 6 osztályú nép- és 6 osztályú felső leányiskolából, táp- és nevelőintézetből. Az intézetbe járó növendékek évi tandíjúl 1 forintot, a beiratásért 40 krajczárt fizetnek. A felső leányiskolába járók havonként 4 forintot fizetnek. Az iskolánál 5 tanítónő van alkalmazva, kik mind képesítve vannak és magyarok. Az iskolák minden szükséges tanszerrel el vannak látva; ásványgyűjteménye is van. Az intézet legkegyesebb jótevője az egri érsek ő Excellentiáján kívül Zsendovits József és Ferenczy Imre egri kanonokok. A jeleőbb növendékek között évenként a vizsgálatok alkalmával néhány darab arany, továbbá díszkötésű magyar-, német és francia jutalomkönyvek — mintegy 100 forintnyi értékben — osztatnak ki. A növendékek létszáma a felső leányiskolában 44, a népiskolában pedig 189; kik között volt és pedig a felső leányiskolában 36 róm. kath., 1 gör. kath., 2 ágostai, 2 reform. és 4 izraelita; a népiskolában volt 136 róm. kath., 3 gör. kath., 1 ágostai, 26 reform. és 23 izraelita.

19. Munkács. Az irgalmas nénéknek Munkácson való letelepedését 1859-ben bold. Haas Mihály szatmári püspök, Tabódy Pál cs. kir. megyefőnök és Láng Vida városbíró tervezték. Kérelmükre az uradalom még az év november 1-jétől bérbe adta új-útczai házát évi 200 forintnyi haszonbérért. 1865-ben az uradalom e bérelt házat kiegészítette, hogy a növendékek számához képest kellő számú termékkel lehessen rendelkezni. Munkács város hatósága tehát nem annyira zárdát alapított, mint a leányok tanítása és nevelése végett apáczákat kért Munkácsra bevezetni. Az apácák, a mint tudjuk, 1859-ben meg is nyitották tantermeiket és 4 osztályú iskolájuk 1859—1874-ig róm. kath. jellegű volt, 1874-ben azonban községivé lett úgy azonban, hogy az 1874. szeptember 25. tartott községi iskolaszéki ülés a jelenlevő püspöki megbízott előtt határozottan nyilvánította, hogy: „az apá-

csak irányában oly határozatokat hozni, vagy intézkedéseket tenni nem fog, melyek tanítói működésükben róm. kath. jellegükkel vagy rendszabályaikkal ellenkeznek“. 1875—6-ban 5 osztályúvá, — 1876—7-ben pedig 6 osztályúvá egészítettett ki az iskola, de az irgalmas nénék csak a III. IV. V. és VI. osztályban tanítanak; az I. és II. osztályban világi tanítónők vannak alkalmazva. Az iskola igazgatója a munkácsi r. kath. főesperes-plébános. A tandíjat a városi községi iskola gondnoka szedi, egész évre 4 frt, beiratási díj 1 frt. A vidékiek a tandíjat és beiratási illetéket kétszeresen fizetik. Az intézetben négy apácza tanít, kik közül háromnak van tanképesítése. Nemzetiségre nézve 3 magyar és 1 tirolai, ki azonban a magyar nyelvet már elsajátította. Az intézet minden szükséges tanszerrel bőven el van látva. Az intézet legnagyobb jötevője Munkács városa és a Schönborn grófi család. A kitűnők a tanév végén a városi hatóság részéről kapnak jutalmat. A növendékek száma 176; kik között van 65 róm. kath., 12 gör. kath., 24 reform. és 75 izraelita.

20. Rozsnyó. E zárda alapítója Istenben bold. Kolárcsik István püspök, ki 1868-ban a zárdával együtt az iskolát is megalapította. Az intézet áll 6 osztályú népiskolából, varrodából és kisededóvodából. Hét szegény gyermek nyer ételmezést egész éven át. Az iskola az egyházmegyei hatóság felügyelete alatt áll. A vagyonsabb szülők gyermekeik után 1—2 forint beiratási díjat fizetnek. A szegény gyermekek ettől felmentvők. A varróiskolába járó növendékek havonként 1 forintot fizetnek, a szegényeknek azonban ez is elengedettik. Az iskola nagyszerűen van felszerelve. Van kiseded könyvtára és kezdetleges múzeuma. Az iskola legnagyobb jötevője mélt. Schopper György rozsnyói megyés püspök, ki mindjárt püspöki széke elfoglalása alkalmával gyarapította a tanítónők alapítványát; s minekutána a felállított terem nem valának elegendő nagyok, a mindinkább szaporodó növendékek befogadására, ugyanazért fentisztelt

püspök úr 1874-ben új és tágas iskolatermeket építtetett és egy díszes kápolnát is csatoltatott az új termekhez. Ugyanazon évben átengedte ő méltósága kertjét is az intézetnek. Nagy jótévőt birt az intézet boldog emlékü Bartakovics Béla egri érsekben, ki 1871-ben 4000 forinttal szaporította az intézet alaptőkéjét; továbbá Petyerecz András apát-kanonok és intézeti igazgató ő nagysága 1880-ban egy részt ajándékozott a zárdának. Kegyes jótévedőket bír még az intézet a rozsnyói káptalan főt. tagjaiban is, kik tanszerekkel, ruhafélékkel és kis óvodásokat karácsonyi ajándékokkal szokták meglepni; azonkívül évenként 6 kitűnő növendék részesül az intézet részéről jutalomban. A növendékek száma 350; köztük 249 róm. kath., 57 ágostai, 12 reform. és 32 izraelita.

21. Sáros-Patak. A zárdáépület Danilovits Mihály volt helybeli plébános és jelenlegi kassai kanonok buzgalkodása következtében a római hitközségi alaphól vétetett meg. Néhai Fábry Ignác kassai püspök a megvett épületnek zárdái és iskolai célokra való átalakítására 400 forintot adott, ugyancsak azok fentartására 1866. július 28-án 810. sz. a. a kassai káptalannal együtt 12,250 forintot tett le örök alapítványképen. Ezen nagylelkű alapítványra Danilovits Mihály plébános az irgalmas nővérek szatmári anyaházából 3 nővért telepített ide. 1875-ben Bécsben elhunyt Breczenheim Ferdinánd hercegné született Schwarzenberg Karolina hercegnő ugyanezen célra 10,000 forintot hagyományozott, oly föltétellel azonban, hogy a zárdá köteleztetik kisedővő-intézetet is fentartani. A zárdaiskola még 1866-ban nyitvatott meg, akkor négy osztálylyal; jelenleg 6 osztálylyal és kisedővővodalval. Az intézet igazgatásával a helybeli róm. kath. plébános van megbízva. A szegényebb sorsú tanulók egy évre 2 frt 40 krajczárt, a vagyonosabbak 6 forint tandíjat fizetnek. Az intézetben 5 tanítónő működik, 4 képesített, egy segédtanítónő. Mind az 5 tanerő magyar. Az intézet igen szépen van felszerelve. Van szerény könyvtára és múzeuma is. Az iskola egyedüli jótévedője a

helybeli róm. kath. plébános: főt. Desewffy Sándor. A jó tanulók évenként 20—25 forintnyi könyvajándékban részesülnek. A növendékek száma 163; köztük 88 róm. kath., 13 gör. kath., 41 reform. és 21 izraelita. Az intézet 1877. febr. 11-én a nagymélt. vallás- és közoktatásügyi miniszterium részéről elismerésben részesült az intézet fokozatos anyagi és szellemi haladása és virágzása fölött. 1878-ban Árvay József, Zemplén megyei kir. tanfelügyelő az intézetet 8 osztályú felső leányintézetévé akarva átalakítani, mi azonban anyagi erő hiánya miatt meg nem történhetett. 1879. a Zemplén megyei közigazgatási bizottság elismerését fejezte ki az intézet szellemi állapota fölött.

22. Sátor-Alja-Újhely. Alapítóul néhai özv. Breczenheim Ferdinándné hercegnét született Schwarzenberg Karolina hercegnőt, és Perger János kassai püspököt tiszteli. Az iskola a zárdával együtt 1873-ban alapított. All pedig ez intézet hat osztályú népiskolából, hat osztályú leány-nevelőintézetből és egy óvodából. Az iskolához tápintézet is van csatolva. Az iskola felügyeletével a sátoraljaújhelyi egyházkerület alesperessége van megbízva. A tandíj a népiskolában 4 és 6 frt, a növeldében az I. osztályba járó növendékektől 10 forintot, a többiektől 20 forint tandíjat szednek. Összesen 6 tanítónő működik az intézetben, 4 közülök képesített, 2 segédtanítónő. Nyelvre nézve 4 magyar és 2 külföldi. A felszerelés teljes. Van kezdetleges könyvtára és ásványgyűjteménye. Természettani eszközei is vannak. A növendékek száma 446; kik közül 223 róm. kath., 19 gör. kath., 31 református és 173 izraelita. Ez iskolát ép fele számban látogatják a nem katolikusok, mi az iskolák kitünősége és a nénikék közkedveltsége felől a legjobb bizonyítvány.

23. Selmeczbánya. A selmeczi leányiskola alapítása idejét és alapítójának nevét megtudandók, mindenekelött az ezen iskola vezetésének az irgalmas nővérekre való bízását megelőző időkre kell visszatérnünk.

Ugyanis Selmeczen régi időkben a város és a kincstár között kötött szerződés alapján a főelemi iskolákat a

város köteles fentartani, illetőleg alkalmas épületről gondoskodni, azt minden szükségessel ellátni és a négy tanítót fizetni; a két osztályú leányiskolához szükséges épületet azonban, valamint a szükséges taneszközöket megadni és két tanítót fizetni a kincstár köteles. Ezen állapot 1867-ig állott fenn. 1867-ben áruba került egy igen derék katolikus családnak a város legszebb helyén álló háza, melyet miután a helybeli protestánsok minden áron szerettek volna megvenni, a kath. egyházközség Boltizár József akkori prépost-plébánossal az élén elhatározta a házat a szatmári irgalmas nővérek vezetésére bizandó és a város nagyobb igényeinek megfelelő leányiskolául megvenni. A vétel szerencsésen meg is történt. Mire a kath. egyházközségnek a kincstárral, mint a leányiskola eddigi szerződés szerinti fentartójával és kegyurával kellett alkuzodásokba bocsátkozni; ezen alku szerint a kincstár formyszerűen beleegyezett 1. a leányiskola ilyen kibővítésébe; 2. megígérte a maga részéről a behozandó irgalmas nővérek részére a legszükségesebb beruházásokat eszközölni; mely célra későbbben csakugyan 1700 o. é. forintot fordított; 3. kötelezte magát, hogy az eddig két tanítóra adott 1200 forintot a behozandó irgalmas nővéreknek fogja adni; 4. beleegyezett, hogy a bányamunkások gyermekeitől egy forint, a többitől pedig két forint tandíjat szedhessenek. A szegények, úgy a bányamunkások, mint a város egyéb polgárai minden fizetés alul fölmentetnek. A tandíjból bejött összeg az apácák és az iskolatermek fűtésére szükséges fát fogják beszerezni. Miután ezen megállapodás mindkét szerződő fél részéről elfogadtatott, a ház megvételét és 3 irgalmas nővért hozattak Szatmárról. Mivel azonban a r. kath. egyházközségnek egy krajczárja sem volt, miből a házat kifizesse, tehát kölcsön vett; a minek meg az lett a következménye, hogy miután a kamatokat sem volt honnan fedezni, néhány év alatt a vételár a kamatokkal együtt 17,600 forintra emelkedett; ehhez járult, hogy egyes hitelezők a tőke felmondásával fenyegetőztek és így a ház

majd-majd dobra került. A város katolikus közönsége látván a veszélyt, gyűjtést és sorshuzást eszközölt; más részt azonban ő Eminentijája Simor János bibernok-herczegprimáshoz fordult azon alázatos és tiszteletteljes kéréssel, mentené meg ezen hasznos és szükséges intézetet s a kegyesszívű Főpásztor országszerte ismert bőkezűségével sietett is a fenyegető veszélyt elhárítani, oly összeggel járulván az intézet érdekeinek előmozdításához, hogy méltán nevezhetni ő Eminentiját e zárda alapítójának.

Van ez intézetben egy 6 osztályú népiskola és egy 2 osztályú felsőbb leányiskola. Nevelőintézet is van az iskolához csatolva. Az iskola élén a helybeli prépost-plébános van. Mindössze 6 nővér tanít, köztük 4-nek van képesítése, 2 segédtanítónő; mind a hatan magyarok. A kettős iskola fölszerelése kellő. Van kisdud könyvtár is, szintén egy kisdud múzeum is. Az ásványgyűjteményt Ocsovszky Vilmos polgármester ajándékozta az intézetnek.

Az intézet kiváló jótévedője mélt. Boltizár József püspök- és érsek-helyettes úr, ki minden évben 50 forintot küld a szegény tanulók karácsonyfájára.

A növendékek létszáma 326; ezek között volt 306 róm. kath., 5 református és 15 izraelita.

Az 1880-ik évben Selmeczen tartott tanítógyűlés alkalmával tartott kiállításon bemutattattak az intézet tanzserei, a növendékek rajzai, irásai és kézímunkái; a kiállított tárgyak és dolgozatok egyhangú dicséretben részesültek.

24. Szepes-Olaszi. Ezen intézet kezdetben Hradszky Francisca magán nevelőintézete volt, halála után azonban a mostani megyés püspök Császka György ő méltósága 20,000 forinton megvette és azt a szatmári apácák vezetésére bizandó zárdává és iskolává alakította át 1876-ban. Az iskola áll egy 6 osztályú felső leányintézetből és egy 6 osztályú leánynevelőből árva leányok részére. Mindkét intézet külön épületben van elhelyezve. Sem városi népiskola, sem tanítónőképző-intézet nincs hozzá csatolva. Az intézet közvetlen a püspök ő méltósága

igazgatása alatt áll. Az intézetben 6 irgalmas néne működik, kik mindnyájan képesítve vannak és magyarok. A felszerelés a legtökéletesebbnek mondható. Van az iskolának 854 kötetből álló könyvtára is, ez is az alapító püspök úr ajándéka, ki ilyenformán az iskola legnagyobb jótévője. Év végén is szép és értékes ajándékokat szokott a szorgalmas és jó magaviseletű növendékek között kiosztani. A növendékek száma 70; közülök 65 róm. kath. és 5 református.

25. Székes-Fehérvár. Az intézet alapított 1864-ben. Alapítója néhai királyhegyi Farkas Ferencz nagyprépost, ki 32,000 forintot fect le alapítványul oly czélból, hogy annak kamatja növevelésre fordíttassék; mely nemes czél elérésére még saját házát, díszes kertjével is együtt oda ajándékozta. Azonban a nagylelkű alapító hamarabb hűnyt el, sem mint magasztos szándékát keresztül vihetette; ezt helyette fivére, Istenben boldogult Farkas Imre székesfehérvári püspök teljesítette; ki még ugyanazon év október 6-án adta át az intézetet a Szatmárról ide hívott apáczáknak. Az intézetben van egy óvoda, 6 osztályú népiskola, 6 osztályú felső leányiskola, melyhez táp- és nevelőintézet is van csatolva. Az iskola Kőnig Mór apátkanonok igazgatása alatt van. A tandíj az óvodában havonkint 1 frt; a népiskola I—II. osztályában egész évre 3 frt, a III—VI. osztályban pedig 2 frt; a felső leányiskolában a tandíj havonkint 5 frt. A szegény tanulók tandíjmentesek. A tanítónők száma 10, kik közül csak egynek nincs képesítése. Világi tanerők is vannak az intézetnél alkalmazva. Az iskolák felszerelése minden támasztható igényt kielégít. Ásványgyűjtemény is van, sőt a leánykáknak 170 kötetből álló ifjúsági könyvtár áll rendelkezésükre. Az intézet különös jótéveői között fel- említendőek: Pauer János megyés püspök ő méltósága, a főt. székesegyházi káptalan és özv. gróf Waldstein Jánosné ő excellentiája, mint az intézet védaásszonya. 1878-ban márczius 28-án elhalálozván Hoffmann István gazdatiszt neje, ez az intézetnek egy házat, négy földet

és két rétet hagyományozott, hogy azok évi jövedelméből szegény gazdatisztek leánykái neveltessenek. A növendékek összes száma 365; ezek között van 337 róm. kath., 1 gör. kath., 7 reform., 1 ágostai, 1 anglikán és 18 izraelita. — Az 1879-ben Székesfehérvárott tartott országos iparkiallítás alkatmával az intézet ezüst-éremmel lett tüntetve.

26. Ungvár. A zárda alapításának éve 1859. Alapítója néhai Haas Mihály szatmári püspök, ki is az évi október 4-én, mint felséges királyunk névünnepeén vezeté be a nénikéket. Az intézet alapvagyonát képezi azon 4683 forint, mely több jótévőnek adománya. A lakházat és az épületet a nénikék részletfizetésre vették, jót állván éretük a fentisztelt püspök úr. A ház árából az intézet 3145 forintot törlesztett, a többbit részint a már többször említett és Istenben boldogult Haas Mihály ő Excellentiája, részint pedig a szatmári egyházmegye pénztára; ennél fogva e ház a szatmári egyházmegyére van telekkönyvezve. Az iskola 6 osztályú főelemi leánytanoda, melyhez tápintézet is van csatolva. A bejáró növendékek egész évre 6 forint tandíjat fizetnek; a szegény gyermekek ingyen részesülnek az oktatásban. A tanítónők száma 4, képezdevégzettek és magyarok. Az iskola igen szépen van felszerelve. A leendő könyvtárnak 50 darab könyv képezi az alapját. Az intézet jótévői között első és páratlan helyen áll a szatmári egyházmegye. Kisebb jótévők között olvassuk Komócsy József író nevét, ki 3 darab aranyat küldött az intézetnek; továbbá a Szent-István társulatot, 8 forint értékű könyvajándékával és Bugyis András prépost-plébános ő nagyságát, mint ki apró ajándékaival gyakran jutalmazza meg a gyermekeket. A növendékek létszáma 167; köztük 113 róm. kath., 13 gör. kath., 3 református és 38 izraelita. Ezen intézet azon ritka szerencsében részesült felséges királynénk részéről, miszerint magas beleegyezését adta arra nézve, hogy Gizela főherczegnő ő fensége az intézet védnöke lehessen.

27. Ungvár. Az irgalmas nénék 1871 óta a közkórházban is működnek. A kórházat 1846-ban alapították. A betegek száma naponként 70-re rúg, kiket 6 nővér ápol.

28. Ungvári Mária-ház. A zárda és iskola alapítója nagys. Bugyis András ungi főesperes és ungvári apát-plébános. Az intézet 1879. szept. 28-án nyitott meg, áll 2 osztályú népiskolából és óvodából fiúk és leányok számára. Az intézet az alapító plébános úr hatósága alatt áll. Tandíjat illetőleg az I. osztálybeliek 1—2 forintot, a II. osztálybeliek pedig 3—4 forintot fizetnek egész évre; az óvodások pedig havonként 50—50 krajczárt. Az intézetnél 3 tanítónő van, kik közül egy okleveles, másik kettő pedig segéd-tanítónő. Az intézet különben jól van felszerelve. A növendékek száma 200; köztük 109 róm. kath., 8 gör. kath., 2 gör. keleti, 2 reform. és 79 izraelita.

(Vége következik.)

Szöllösy Károly.

HEGYI SÉTÁK.

(Folytatás.)

Zell am See.

A jó idő folyton tartott, ma is aranyos reggre virradtam. A táj aranyfényben úszott, elragadó látása imára dagasztá keblemet. Ha emberi remek alkotást látva, gondolunk a művészre: hogy ne gondolnánk Istenre, látván alkotásának remekeit. Vasárnap (aug. 7.) lévén, felsiettem ünnepies hangulatomban a templomba, megadni Istennek ami Istené. A templom a piacz oldalában fekszik, tőle külön áll mint egy campanile a massiv négyszög torony, oly tömör tömeg, hogy beillenék citadelle-nek is, de igen szép építés. A harangláb körül nyílt ablakok futnak, karcsu oszlopokkal rácsozva, a torony teteje olyan mint

Fischhorn váráé: kártyaház alaku. A templom szép góth ízlés érdekes faragványokkal. A boltívről, mely elválasztja a szentélyt a hajótól, colossalis feszület függ alá, mint egy csillár, szintűgy a b. Szűz szobra is. Ezt általánosan így találtam a salzburgi herczegségben, de tetszésemet ki nem nyerhette, mert az aláfüggő alakok nemcsak hogy zavarják a csúcsívek szellemiségét, hanem elveszik a szentélybe való kilátást is. A templom oldalán a jól ápolt temető terül el. Itt minden sírkereszthez szenteltvíztartót erősítve, illetőleg hozzávésve találtam. A templomba jövő nép nem mulasztja el felkeresni övéinek sírját s behinteni azt szentelt vízzel. Mennyi vizet szentel itt a pap! A nép igen vallásos, buzgó, nincs vasárnap, hogy ne volnának gyónók, áldozók. A pintzgaui nők öltözete épen nem tetszetős, magas, széles karimájú fekete férfi kalapot viselnek, ami a templomban különös látvány, emlékeztet zsidó synagógára. A pintzgaui népnek hetven százaléka golyvás, ennyire nagyítás nélkül becsülöm a golyvások számát. Meglátszik a szegény népen, hogy az erős munka nagyon megviseli őket, a nők között nem láttam friss, eleven arcot.

Mise után kiültem szállodám parkjába a tó fölé s gyönyörködtem zamatos mokka mellett a táj hasonlíthatlan szépségében. Keletről szemközt velem pompás benőtt hegyek, buja legelőkkel. Az átellenes hegy tövében a Riemann villa s néhány magán gazdaság kaczerosan kandikál ki a lombok közül. Keletnek a kép csupa eleven-ség, csupa élet. Ellenkezőleg éjszagnak. Itt a sziklatengeren (das steinerne Meer) mint a merevültségnek képén szinte megmerevül a szem is. Kővé vált titánok, egy ropant kőfal ez az elláthatlan, mértföldekre terjedő hegy-sor, melyről uj meg uj kúpok, éles csúcsok merészen emelkednek a felhőkbe. Most ragyogva visszaverik a nap sugarait. Délnek ismét egy friss kép, és az a legszebb. Zöld hegytömegek fölött pompás havaskúpok emelik ki ős fejüket, királyi méltósággal viselvén a sziklavállaikról lefolyó hermelint. Tekintetünket mindnyája fölött leköti

a Kitzsteinhorn merész kúpja, melyet nem ért még emberi láb. E hegyek már a Gross-Glockner hegycsoport-hoz tartoznak. Ugyancsak délnek méltóságosan emelkedik ki a völgyben Fischhorn vára. A tó még csak néhány évtized előtt egész a vár alá ért s innen egy csatorna egész Bruckig közvetítette volt a közlekedést. Azóta a város folyvást betöltötte a tavat, és ma már száz holdon kaszál — nádat, a csatorna pedig egészen el van mohosodva. A tó hossza egy, szélessége fél óra, mélysége 73 láb.

Hogy a tónak még nyugati részét is áttekintsem, áteveztem a kis gőzösön a tulsó partra, a Riemann villához. Mily gyönyörű innen is a kép! Előttünk fekszik a mérsékeltlen emelkedő csinos város, benőtt magas hegyektől körülzárva. A középső hegy felső részén megszűnik a növényzet, de gyöpös az egész a tetejéig. Ez a Schmittenhöhe, 5900 láb magas kilátáspont, Zellben az, ami Nápolyban a Vezuv. A hegy órmáról alávilágítanak egy színes lobogókkal ékített épület mészfalai — ez a vendéglő a Schmittenhöhen. De ez a magason távcső nélkül alig vehető ki. Így hát láttam minden oldalról a keretet, melybe foglalva van a kék zelli tó, a salzburgi herczegségnek legszebb tava.

Zellben az élet központosul a tóparton, ez az elegans része a városnak. Az utolsó évtizedben izléses, pompás szállodák s nyaralók épültek itt, valamennyi az igen barátságos, egyszerű s mégis oly izléses svajczi stýlben. Barna fakeretben zöld ablakok, virággal megrakott kis erkélyek, fölöttük a kinyuló gerendatető, mindez a park lombjaitól megárnyékozva, a fehér homokutak között száz meg száz színben ragyogó virágágyak — vajmi festői s barátságos kép ez, és mily jól illik e stýl épen a hegyekbe! Legelegansabb s legnagyobb az Erzsébet császárnéhez címzett szálloda, a Gizelavasut tulajdona. Szép erkélyei és az emeleteken is üveg verandái vannak, alatta pedig a fürdők az uszodával. Zell máris havasi fürdőhely és még inkább azzá fejlődik. A parton kikötve áll a külföldi szerkezetű, elegans és egyszerű csolnakok serege,

részt a szállodák, részint a várostól szabadalmazott polgárok, többnyire szegény halászok tulajdona. A kis gőzös, mely csak 50—60 személyt fogad, egész nap tevékenységben van, a tavat majd hosszában, majd szélességében szelvéen. A tópartnak az az egy hiánya van, hogy a parkültetvények fiatalok még, nincs elegendő árnyék, de ezen mindinkább segít az idő.

A nem egészen kétezer lakost számláló városka igen csinos, és emelkedik évről évre, amit az élénk látogatásnak köszön. A vendégeknek mindinkább több hely kell, ezek mindig több pénzt hagynak itt, így gyarapodik a város. Van a piacon több szép kirakatu bolt is luxusárúkkal, legnagyobbreszt berchtesgadeni gyártmányok, a havasoktól kölcsönzött motivumokkal, mindannyi kísértői a turista tárczájának. Közlekedési eszközökről: kocsí, öszvér, hátaslovakról jól van gondoskodva, mert Zell egyik kiindulási pont a magas havasokra. Itt látni jönni-menni a hegyászó daliákat, barnított arczczal, lehámlott füllel, orral, fölperzselt nyakkal, felszaggatott bőrrel, foszlányokba ment ruhával, de valamennyinek arczáról ragyog az emelkedettség, az ihlettség, elszánt bátorság. Hozhatnak is emelkedett lelket, a magasról jönnek. Vannak boltok, melyekben a hegyászáshoz megkivántató felszerelési cikkek a legkisebb részletekig kaphatók. Érdekes kiállítás. A város minden ízében a havasvilág jellegét viseli.

Eddigi vándorlásom után igazi jótétemény volt a fürdő. Amit megtagadtak a jeges Enns és Salzach, azt pótolta a zelli tónak elevenítő vize. Csak az áratat találtam drágáknak, mert negyven krajczár egyszeri fürdésért az uszodában, illetőleg a szabad tóban, kissé sok. Az étkezés is aránylag drága, de az áratat kiegyenlíti az étek minősége, bősége és a pontos felszolgálás. Itt nem találtam öntelt, fitymáló, henczegő pinczéereket; a vendéglős fegyelemben tartja népét, a felszolgálás a legnagyobb illemmel, figyelemmel történik. Feltűnt eddigi utamban az, hogy sehohsem találokztam zsidóarczczal,

mintha épenséggel kerülnék a hegyeket. Egy pesti úr, asztalszomszédom, megjegyzé, hogy ő nemis tudja feltalálni magát, annyira hozzá lévén szokva már a zsidókhöz, mert nálunk — úgy mond — annyian vannak már, hogy Lipótvárosban tíz év mulva már a plebános is zsidó lesz.

Délben égizivatar jótékony esőt hozott, mely nemcsak a szomjas természetet frissíté fel, hanem rugékony-ságot hozott lankadt tagjainkba is. A hegyekben félni kell, hogy ha megeredtek egyszer az ég csatornái, Phoebus nem egyhamar dugja ki ismét aranyos arczát. Aggodalmam ez egyszer nem valósult, a felhők csakhamar szakadozni kezdtek, egyes foszlányaikat ott hagyva a hegykúpokon. Este ismét azur égben visszatükröződött a tó, és a nap alkonyatában pompásan ragyogtak, lángoltak a havasok; — igéző látvány. Lefekvés előtt még intézkedtem kora keltésről, hogy jókor indulhassak a Schmittenhőhe-re, ha kedvez az idő.

Aug. 8-án. A tegnapi pompás estnek megfelelt a mai fényes regg. Ötkor indulván, ajtómban egy fiatal ember köszöntött s kért, legyen szabad-e neki hozzám csatlakoznia, ő is a Schmittenhőhe-re megy, és nem ismeri az utat. Nem szeretek ugyan idegenek társaságában járni, futólagos omnibusz-, kocsma-ismeretségeket kötni; nem szeretem magam gondolataimban, andalgásaimban közönyös szókoptatás által zavartatni: de ha szívességről van szó, ezt megtagadni nem tudom. Noblesse oblige. A fiatal ember földimnek, veszprémi születésűnek mutatta be magát, de se nevet nem vallott, sem jegyét át nem adta, amiért én is felmentve voltam a magam bemutatásától. Némely ember csupa hiuságból nem cserél jegyet, rösteli becsületes nevét, ha nincs egy kis cím hozzá. Aki e kórban szenved, segítsen magán úgy, mint ama vidéki magánzó, ki Pestre tévén át lakását, ily címekkel vezeté be magát a társaságba: N. N. Magyarország állampolgára, Budapest főváros nyilvános és rendes lakója, a cs. kir. katonai uszoda pályavégzett növendéke, Koburg herczeg ő fenségének lakó szomszédja. — Meglehet azon-

ban, hogy fiatal barátom már azért is fölöslegesnek találta vallani nevét, mert a név helyett eléggé szólt már arcztypusa. De ha még ez sem árulta volna el: úgy kétségben nem hagyott volna kiléte fölött az a körülmény, hogy midőn kabátját vállára vetette, kimondhatatlanából két szem pislogott ki a világba. A frictio erosivus erejének következménye. Hiába, a zsidó ha még oly gavallér is, toillettejében mindig van valami hiba, különösen az elfedhető részekben. Társalgásunk élénkség tekintetében sok kívánni valót hagyott hátra, mert én hegynek menve nem koptatom tudómet még beszéddel is. Társam látszólag unatkozott, ám én nem vállalkoztam mulattatójának, hanem csak vezetőjének. Az út mutató táblákkal úgy ki van jelölve, hogy gyermek is elmehet rajta. Látván társam, hogy biztosan járhat itt maga is: azon ürügy alatt, hogy a délutáni vonattal még tovább szeretne menni, elpárolgott mellőlem, köszöntés nélkül. Zellig nem találtam zsidót utamban, ez volt az első, ez is nekem jutott. Nem szeretnek hegyeket mászni, inkább az elegans fürdőkben terpeszkednek.

A legrövidebb vonalban kiharított s jó karban tartott út okozza, hogy az 5900 láb magas Schmittenhöhe aránylag könnyen érhető el, ha nemis fáradság nélkül, ugyanis három hegy áll utunkban, melyekkel meg kell küzdenünk. Az első szép erdős hegy, a meredek út szálas fenyvek között kellemes árnyékban vezet. A hegy tetején frissítőkkal szolgál egy svajczi restaurácio. Itt átvesz a második hegy, és vezet az út a nap hevében, mert itt az erdő tökéletesen ki van irtva, csupáncsak a hegy teteje van még benőve. A harmadik hegy maga a Schmittenhöhe. Gerincze, melyen az út vezet, egészen kopár. Itt a meredeknek, legtöbbet szenvedünk a naptól.

A regg kellemesen friss, a lég balsamos volt, a harmat és esőcseppek mint gyöngyök ragyogtak a kelő nap fényében. Lelkem emelkedettségében könnyen haladtam s egy darabig első voltam. De csakamar megelőztek öszvértlóháton, szamarakon jövő urak, hölgyek, ismét

begyakorolt hegyászok, kik mintegy versenyt futottak s próbálkoztak a hátasokkal, vajjon sikerül-e nekik is oly gyorsan a magasra jutni, mint jutott már elég számár az életben. Rövid idő alatt azt láttam, hogy ma egész karavánokban mennek látogatók a Schmittenhőhere, míg mások, kik ott megháltanak s nézték a nap keltét, már lefelé jöttek, daloló jókedvben. Olyan járás-kelés volt az, minthacsak vásár volna ma a Schmittenhőhen. Kilencz óra volt, mikor a vendéglőhez értem.

A legmeghatóbb benyomások, miket életemben vettem, a kettő volt: mikor Opcsinoról első ízben láttam a kék Adriát, a véghetetlenségnek e képét, azután, mikor la Stortanál szemeim első ízben pillantották meg sz. Péter kupoláját, hitünk központjának e magasztos jelvényét. Meghatottságomban mindakét ízben térdre omolhattam volna. E benyomásokhoz hasonló volt az, mikor ma a Schmittenhőheről szétvettem szemeimet a nagyszerű panorámára. Itt is tenger, a hegyek tengere tárult ki előttem, hogy szinte beleveszett a szemem. A legvégsőbb láthatárig csak roppant hegyeket, kimagasló havas kúpokkal, felhőket érő csúcsokkal egymásfölé tornyosodva lát a szem. *Benedicite montes es colles Domino* — kiálta fel lelkeim elragadtatásában.

A Schmittenhőhe minden oldalról szabad hegytető lévén, szabad kilátást nyujt minden irányban. Délről éjszakknak a magas Tauerek hegyláncza nyúlik hosszú mértföldekre, és e kép leginkább köté le érdekemet, mert ezek mind hóval lepett havasok már, köztük a két havasfejedelem is: a Gross-Glockner meg a Gross-Venediger. Az elsőt távcsövemen egészen tisztán vehettem ki, gletschereitől kezdve egész a kúpig, a másodiknak csak kúpját látni a távolban. Ugyancsak délnek, közvetlen Zell fölött a kapruni völgy nyílik, a havasok körébe vezető kapu. A Schmittenhőheről belátni a nagyszerű sötét völgybe. Éjszokról keletnek a roppant sziklatenger (*das steinerne Meer*) elláthatlan sorban vész el. Keletnek nézve alálátunk a tóra, mely a magasról csak

mint egy kis medencze veszi ki magát, a csolnakok rajta pedig épen csak mint apró pontok. A néző alig tud megválni a leírhatlan nagyszerű képtől, dagadt keble pedig még magasbra vágyik. E magasbra törekvés, lelkünknek e nüzsa mélyen érezteté velem, hogy lelkünk hazája nem a föld porondja, hanem az ég. — Aki a panoramát tanulmányozni akarja, az a vendéglőben az étterem falain erre szolgáló térképet talál, melyen meg van nevezve minden kúp.

Bevégezvén szemlémet, betértem én is a vendéglőbe egy kis frissítőre. Az ebédlőben úgy mint a szabadban az asztalok tömve voltak, annyi volt ma a vendég. A vendéglős konyhája s pinczéje minden tekintetben kitesz magáért, de van is keletje. Láttam itt annyira kifejtett étvágyakat, láttam oly szívós gégeket, hogy szinte csodáltam, mikép képes egynémelyik ember annyit fogyasztani hamarjában, mikor én egy csésze chocolateval is beértem. Az árak itt magasak: ám a magason vagyunk, minden cikket öszvér hátán kell ide hozni, egy öszvér fordulása pedig öt-hat forint. De pénzünkért jót kapunk és bőségesen. A vendéglős salzburgi vállalkozó, ki az idényre ide kijön. Vendéglője el van látva elegendő ágygyal is, mert többen hálnak itt meg a nap kelte kedvéért, akikkel megtörténik néha az is, hogy több napot is töltenek itt, míg tiszta reggelre virradnak.

Tíz órakor, miután még egy bucsúpillantást vettem a nagyszerű tájra, meg az ott maradt zsidómra, kinek tehát épen nem volt annyira sietős dolga, fütűrészve lefelé ereszkedtem. Nem mentem, az út maga vitt, oly gyorsan, hogy délben már a tóban úsztattam kissé megviselt tagjaimat. Utána bezeg ízlett az ebéd. Mulattatott egy jelenet. Egyik asztalnál letelepedett egy uri család, a családapa vastag plaidbe burkolva, rákpirosra kigyult arczczal. Övéi aggódva tapogatták őt, hogy nem üti-e meg a guta. Ő nyugtatta őket, hogy nincs semmi baja, csak megizzadt, visszajövé a nagy hőségben a Schmittenhóheről. Megis izzadhatott őkegyelme, mert ő egyike

volt azoknak, kiknek étvágyát s szívóságát csodáltam odafönt. Sörre vörös bort, vörös borra liqueuröket töltött magába egymásra. A sok szesz, a nap heve, a potróhos has — bizony megüthette volna a guta, de elmúlt veszedelmes emotioja minden baj nélkül.

Szerettem volna a következő napot még a kapruni völgynek szentelni, hogy járhattam volna hóban is, s szakaszthattam volna magam virágokat a hó köréből, de fel kelle hagynom tervemmel, mert a bérlő egy lóért tizenegy forintot kért, azonfelül odafönn még vezetőt is kellett volna fogadnom; de még némely felszerelési czikket is vásárolnom, annyi költség pazarlás lett volna egy bizonytalan napért. Be kellett érnem vele, hogy láttam a sok havat, fűvészgyűjteményemet pedig könnyen kibővítettem, lévén emberek, kik odakínálják csekély pénzért a havas flora legvakmerőbb gyermekeit: graphalium (Edelweiss) nigritella angustifolia (Kohlröschen) valeriana celtica (Speik) mindez kapható egypár krajczárért. Kaprun kelyett másra határoztam el magamat: fölvenni megszakasztott utam fonalát, de utamban megnézni a raurisi meg a gross-arli sziklaszorosokat (Klammern) nevezetes vízuhatagjaikkal, melyekről mint egyetlen természeti tüneményekről sokat hallottam, sokat olvastam.

Bucsút veendő a kedves Zelltől, a nap ragyogó alkonyatában még egyszer körülevezém a kék tavat, majd andalogva odaengedvén magam a játszi hullámoknak, majd meg az evezőhez látván, melyet egykor oly szenvedélyesen forgattam vala, szelvéen *villámsebesen* a szöke Duna szellős *hullámait*. Mult idők emlékében éldelegtem, visszagondolván a jó barátokra, kikkel annyi élvezetes órákat éltem, mivelvén a csolnakázás sportját. Elmúltak a szép napok, szétzülledt flottánk, elkorhadtak a villámos csolnakok. Merengvén a kúpokat bársonyos pompában megvilágító nap alkonyatában, gondoltam a tulvilágra, melynek sem napra sem holdra nincs szüksége, hanem melyet Isten felsége világít meg. Merengő méla hangulatomtól nem szabadultam többé, mert még vacsora

fölött is hallgatnom kellett egy cziteraművész érzékeny bús havasdalait.

A raurisi és a grossarli sziklaszorosok.

Aug. 9-én. Legközelebb czelom Taxenbach vala. A reggeli nyolcz órai vonat kilenczre már oda hozott. Sokan szálltak itt ki, ugyanazon czélt követvén velem. A pályaudvaron lámpásokkal ellátott fiuk tolakodva ajánlkoztak világítóknak a sziklatunnelben meg a barlangban, de senkisem hederített rájuk, mert van ott világító amúgy is. A pályaudvartól husz percz alatt begyalogoltam a csinos városkába, és a Taxenwirt-nél megrendelvén ebédemet, egyenesen a sziklaszorosnak tartottam. A mutató táblákkal kijelölt uton eltévedni nem lehet. Leérvén a Salzachhoz, nem találtam nyomát a pályának, mely különben a parton halad. Csak azután vettem észre, hogy a Schlossberg alatt vagyok, melyet alagutban szel a pálya. A Salzach áthidalása után keskeny ösvény vezet a völgybe, melyen vágatva jön le a raurisi patak. (Rauriser Ach) Ez az a víz, mely a sziklaszorosban annyi esés után hősiesen utat tört magának, és most futva menekül a Salzachba, hogy újra el ne fogják. Mennél inkább előrenyomulunk, annál nagyobb zúgás éri fülünket, annál inkább összeszorul a völgy, míg végre egy tág katlanba érünk, melyet félkörben szálás fenyőkkel s juharral koszorúzott meredek sziklák elzárnak. A sziklák aljánál ezüstös tajtékban alászakad a víztömeg, mely a szirteken százsorosan megtörve s azokat elborítva, dühösen tovább száguld. Ez magában nagy-szerű látvány már, de még csak bevezetés a sziklaszoroshoz, a Kitzloch-Klammhoz. A név eredete ez: van az egyik szikla magasán egy kis barlang és a barlangban egy keskeny nyílás le az örvénynek. Ez oly meredek, hogy mikor egyszer egy kecske (Kitz) e nyílásból aláereszkedett, nem tudott többé a nagy meredek miatt feljönni. A vízuhatag is Kitzlochfallnak neveztetik.

A sziklák aljában, az említett esésnél sátort ütött

egy fényképárus, épen a barlang irányában. Ez csepegőkő barlang, de oly igénytelen, hogy a turista nem méltatja többre, épencsak hogy benéz a torkolatába. Szemeinket más köti itt le: a felmenet a sziklaszorosba. Ennyire vakmerő feljárás felülhaladta minden képzeletemet, és én szédelgős létemre nem is mertem volna kísérteni az eget, ha a képárus nem biztosít, hogy nem történhetik itt semmi bajom, nézzem csak, mikép viszik fel a szülék magukkal még iskolás gyermekeiket is. *Restat iter coelo, coelo tentabimus ire.* Elhatároztam tehát magam, Istenbe vetvén bizodalمامat: *Etenim manus tua illuc deducet me, et tenebit me dextera tua.* A feljárás valóban szédítő. Két magas sziklahegy között csak keskeny rézs van, melyen esésről esésre alázuhog a raurisi Ach. Az innenső sziklára úgy szólván légben függő Jákob lajtorja-féle falépcsőzet vezet és úgy kerüli meg a sziklát, mintegy 20—30 öl magasig. Itt azután ugyancsak légben függő híd átvezet az örvény fölött a tulsó sziklára. Bent vagyunk a szorosban, sötét sziklák között, a plaidet magunkra kell húznunk, mert jégverem hideg éri tagjainkat. A hídon, bevallom, borzadás fogott körül. Fejem fölött fenyegető szétrepedezett sziklák, lábam alatt a borzasztó örvény, pokoli zúgásával, és én fölötte a légben, törékeny gerendától tartva. Iszonyatos valami, és mégis meg kell állapodnunk a hídon, mert innen tekintjük át a nagyszerű vízzuhatagot. Felülről dühöngve nekünk tör ezüstös tajtékban az összeszorult ár, alattunk uj meg uj akadályokon megtörve, nagy zúgással tovább vágtat, a hullámok permetezése föléér egész a hídig s locsolja az iszonyodó nézőt. *Membra tremunt, gelido concussa pavore.* A víztömeg majd nyiltan zuhog alá, majd meg sziklák között vész el, míg ujra napfényre kerül. Borzasztón nagyszerű kép! A tulsó sziklára jutván, egy alagut, illetőleg tárna vesz fel, mely még a rómaiaktól ered. Ugyanis a raurisi völgy gazdag volt aranyban még a rómaiak után is, egész a legújabb időkig. Nevét is aranytól eredetetik: Rauris = aurum (úgy mint árgyélus = *αργυρος*)

= ezüst). A tárnában van mindig ember, ki mécsessel világít egész a kijárásig, amit külömben jól égő szivar is pótol. Kiérve a tárnából, a csöndesen folyó raurisi patak előtt állunk s látjuk annak első esését a sziklaszorosba. A mitsem sejtő szelíd patak hirtelen egy medenczébe esik, melyből mérgesen visszaveri a tajtékozó habokat. Épen a déli nap világította az esést. A medenczében forraló habok szivárványszínekben játszva úgy tüntek elé, minthacsak tűz égne a medenczében, fölötte a permetezés pedig minthacsak láng volna. Ez tündéries látvány volt, mely örökre emlékemben fog maradni.

Az utacska a folyó mentében felvisz egész Raurisba, mely valaha bányaváros volt. Kiaknázták, kifogyott az arany. Több roszat okoz, mintsem jót. Már Ovidius ezt írja róla:

Effodiuntur opes, irritamenta malorum.
 Iamque nocens ferrum, ferroque nocentius aurum
 Prodiérat, prodié bellum, quod pugnat utroque,
 Sanguineaque manu crepitantia concutit arma.
 Vivitur ex raptó, non hospes ab hospite tutus,
 Non socer a genero, fratrum quoque gratia rara est,
 Imminet exitio vir coniugis, illa mariti,
 Lurida terribiles miscent aconita novercae,
 Filius ante diem patris inquirít in annos,
 Victa iacet Pietas

Visszamenet egy harmadik sziklához értem, az igazi Kitzlochhoz. Itt van a barlang a keskeny nyílással, melyből aláereszkedett a kecske. Szédítő örvénybe nézünk alá. A barlangban egy szegény nő a Tauern hegyvonalban lelhető érczkovákat árul. Ha remeteséget keresnék, ezt a barlangot, ezt a sziklaszorost választanám. Visszamenet már teljes bátorsággal tudtam megállapodni a légtelen függő hídon s csodáltam még egyszer Istent e nagyszerű művében. Ide jöjjön a büszke ész, mely az emberi alkotások nagyszerűségében olyannyira pöffeszkedik, s látni fogja, mennyire törpe a legnagyobb emberi alkotás is ahhoz képest, mit Isten e szorosba rejtett.

Miképp támadt e sziklaszoros? Ezer évek előtt repe-

dések támadtak a sziklákban, és e repedésekben utat találtak magoknak a havasokról leolvadt vizek.

Quid magis est saxo durum? quid mollius unda?

Dura tamen molli saxa cavantur aqua.

Itt tavaszi hóolvadások, nyári záporosók után nagy erővel nyomult a víz a hasadékokba s kitágította, kimosta azokat mindinkább. Ezt a símára csiszolt sziklafalak ad oculum demonstralják, de mutatja az is, hogy a medenczéket mindig mélyebbre vájta ki a víz. Némely helyen az alámosott sziklák fönt összetartanak még s képeznek ívboltot, melyből mintegy kapuból dől a víz.

A mondott falépcsőzet igen szilárd mű s azért teljesen biztos. Mellig érő erős karfák oltalmazták a szédelgős nézőt, a híd pedig hármás karfával is el van látva, alulról fölfelé. Naponta megvizsgáltatik az egész emelvény és a legkisebb hiány is azonnal kijavíttatik. Külömben a sziklaszoros utnak is szolgál a raurisi völgybe, járt ut ez tehát, és fát is úsztatnak a szoroson. A fa sokszor megszorul a sziklák között és ott reked, míg magasabb ár ki nem emeli. Ha magától le nem jön a fa: úgy favágók köteleken ereszkednek le s úgy csákyázzák ki, életveszélylyel a szálfákat. Télen befagy a víz az egész szorosban, vajmi nagyszerű kép lehet az is!

Örültem, mikor lent voltam ismét. Mégis nem jó oly magason lenni. Mit jelent az életben magasra jutni? kényelmes utat nyugtalanítóval felcserélni. — A szegény képárus mellett el nem mehettem anélkül, hogy valamit ne vásároljak tőle, jóllehet már Zellben elláttam volt magam a Kitzlochfall felvételeivel. Ő némileg öre e természetcsodának. A fényképészet sokat keres a havasokban, mert minden állomáson, minden nagyobb pályaudvaron árultatnak az illető helyek és tájak többrendbeli felvételei, és nincs látogató, ki azokból emlékül ne vinne magával, annyival is inkább, mert a képek igen olcsók, példányonként 15 kr. látogatójegy — 25 kr. kabinet alakban.

A Taxenwirth neje várt a megrendelt ebédvel s mondhatom jól tartott, úgy hogy szívesen fizettem meg

neki a zelli árat, csupáncsak a két apró pisztrángért sokaltam a nyolczvan krajczárt itt, hol a pisztráng bőségben vagyon. A drága árat a vasut teszi: a pisztráng magas áron a városokba küldetik el. Időm elég lévén, forgattam az emlékkönyvet, mely élembe is tétetett, hogy örökítem meg magam benne. Sok jó nevet találtam benne hazánkból is. De azt vettem észre, hogy a könyvből sok autograf ki van már vágva. Vannak, kik nevök mellé költeményt is irtak a Kitzloch-Klammra, még pedig női szellemek is, de nem nagy szerencsével, úgy hogy rájok is illenék, amit II. József császár Kemeter urhölgynek irt vissza, mikor ez költeményeit beküldte a császárnak: „Meine liebe Kemeter, mach' Sie lieber Hemeder“.

Naiv vendéglősnőm meg nem foghatta, hogy mit találnak itt voltaképen nézni valót a városiak, mikor a városban sokkal több látni való van, ő megfordítva örül, valahányszor a városba mehet. Így igaz az, hogy quotidiana vilescunt. Hogy a levegő jó és egészséges, azt ő is bizonyította. Nálunk az ember — úgy mond — vagy mint gyermek hal meg, vagy mint ősz, más temetés nemis fordul elő, járvány pedig soha se kerül ide. Aki tehát felserdültél, e boldog tájban telepedjél le — hogy hosszú életű lehess a földön.

A délutáni három órai vonat négyre már St. Johannba hozott. Itt van a grossarli, vagyis a Liechtenstein sziklaszoros. A pályaudvaron omnibusz és egyfogatu járművek lázasan kapkodnak az idegen után. Némelyek egyenesen a Klammba viszik és a következő vonatig vissza is hozzák az utazót, mert három óra alatt meg lehet tenni a kirándulást. Én nem akartam oly hamar elmosni a benyomást, melyet a Kitzloch-Klamból hoztam, másrészt akartam a gyönyörű fekvésű városkát is s annak díszes egyházát látni. Jól magasan fekszik a felső város, zöld hegyek közé ékelve. A kopár kúpok mind távol esnek, azért itt az egész sceneria üde életet lehel. A völgy, melyet a Salzach mos, a legszebbek egyike.

St. Johann a Pongau főhelye. A várost néhány év előtt tűzvész pusztította el, melynek áldozatul esett temploma is. Ma szép épületekkel ékeskedik a város: az emeletes postavendéglő, a két emeletes Rossian szálloda, a polgári sörház tehintélyes épületek, de legfőbb éke a városnak a szép góth egyház, mely mint megújult phoenix kelt ki a hamvakból. Elhelyezkedvén Rossiannál, azonnal oda sieték.

A templom külseje nélkülöz minden ékítményt, csupán kettős tornya szép áttört mű. A templom belsejében az építész jóformán a bécsi fogadalmi templomot tartá szeme előtt, nagyon egyez vele, leszámítva természetesen a gazdag aranyozást, az üvegfestményeket sat. Egyébiránt nemes egyszerűségükben is mélyen hatnak a lélekre a szellemies ívek. Eddig csak három oltára van, a többire folyton folyik az adakozás. Fennén szól e szentély a hívek vallásbuzgalmáról s ki nem fárasztható áldozatkészségéről. Egy ily kis község százezereket tudott összegyűjteni, hogy méltó házat emeljen az Urnak. Valóban ritka példa ez anyagias időben. A polgárok elődei háromszáz év előtt még protestansok voltak, St. Johann főhelye volt a protestantismusnak Pongauban. A kath. utódok a díszes egybázzal helyreütötték a multat, fényesen eleget tettek apáik elpártolásáért. A hegyekben egyáltalában erősen gyökerezik még a vallásosság, él a hit. A hegyek szüntelen az égre utalnak, és a hegylakosok értik ez égmutatókat s követik is. Sokszor templomokkal ékítik a hegyek bérceit. Aki járt alsó Stajersországban, az elcsodálkozott sokszor a majdnem hozzáférhetlen templomokon, melyeket a legmagasabb órmokra emelt a nép áhítata. Gloria in excelsis Deo — visszhangzik itt minden ilyen megszentelt bérctről.

Mikor a st. johanni templomban jártam, több nő buzgón síkálta a márvány padlózatot. Kérdém, nincs-e talán holnap templomünnep, mivelhogy oly buzgón tisztogatják a templomot. Nincs — vala a válasz — a síkálás itt rendesen történik, mert illik, hogy a templom mindig

tiszta legyen. Meg vagyok győződve róla, hogy a lelkes nők bér nélkül végezték a munkát, mert bizonyos büszkeséget helyeztek abba.

Aug. 10. A tegnapi esti zivatar kellemesen hűtvén le a leget, üdítő séta esett a Liechtenstein sziklaszorosoknak. Vendéglősöm ugyan előzékenyen megkínált kocsival, de én nem élek azzal míg lábam visz, ez pedig már annyira be volt gyakorolva, hogy szinte megkívánta a járást. Az országutról mellécut tér le a Salzachnak és visz, mutató táblákkal kijelölve, a hegyek aljában egész a hegyszorosig. A hegyszoros előtti téren két szép vendéglő épült a barátságos svajczi ízlésben, és már sok kocsit várt itt a sziklaszorosból visszatérő látogatókra. A kocsik nem mehetnek tovább a szorosba. Innen szép árnyas ut vezet fiatal erdőbe, melyben meglepett a majdnem tropikus buja növényzet. Alig haladtunk egypár száz lépést, megállapodunk a „szép kilátásnál“, mely mellett ismét frissítőkkal kínáló restauráció van. A szép kilátás nem hiába viseli nevét, mert valóban gyönyörű kilátás van e pontról a messze völgybe, a távol hegyekre. Innen az ut lejtőben egy gyaloghídra hoz. Rögtön itt van a szilaj víz, a Gross-Arlach, azt sem tudjuk, hogy honnan kerül ide. Egy amphitheatrumban állunk, jobbra-balra koronázott sziklák, szemközt velünk egy tömör sziklafal, melyből csak egy keskeny hasadék látszik ki — a bemenet a sziklaszorosba. Dante poklára emlékeztetem.

Eh, quanto a dir, qual era, é cosa dura,
 Questa selva selvaggia, aspra e forte,
 Che nel pensier rinnova la paura.

Az előcsarnok ajtóval el van zárva, itt husz krajczár belépti díj fizettetik, árultatnak azonkívül frissítők is: tej, vaj, eper sat., továbbá fényképek, érczkövek, kőékszerek — egy kis bazar, csinos ízléses árukkal. 1876-ig csak annyi volt tudva a szorosokról, hogy léteznek, de belsejökbe senkisémm hatott még be, az mindidáig titok volt, csupán favágók bocsájtkoztak le néha köteleken a mélységbe, hogy kicsáklázzák a szorosban fenakadt fát.

Egynémelyike ott hagyta életét. A mondott 1876-iki évben hozzáférhetővé tette a szorosokat a havas-egylet a sz. johanni község s egyes természetbarátok hozzájárulásával. Liechtenstein herceg, itteni nagybirtokos, ötszáz forinttal s faanyaggal járult a célhoz. A munkálatok tízezer forintnál többre kerültek. A beléptidj a mű fentartására és az adósság törlesztésére fordítatik. Évente közép számmal tízezer idegen fordul itt meg, ami kétezer forintot jövedelmez a községnek az említett célra. A szorosok eredeti neve volt: Grossarler-Klammen am Passe Stegenwacht, ujabban Liechtenstein herceg után neveztettek el.

Lépjünk be tehát. Dante poklának első körébe lépünk, melyet így ír le a költő:

Vero é, che in su la proda mi trovai
 Della valle di abisso dolorosa,
 Che tuono accoglie d'infiniti guai.
 Oscura, profonda era, e nebulosa
 Tanto che, per ficcar lo viso a fondo,
 Io non vi discernea alcuna cosa.
 Or discendiam' qua giù nel cieco mondo

A víz iszonyatos zúgása fogad, hűvös lesz a lég a sötét sziklahasadékban. Ily homályban járhatott Dávid, mikor mondá: Forsitan tenebrae conculcabunt me. Sajátságosan ki vannak rágva és csiszolva a víz köszörlése által az örökké nedves falak, melyekre még sötétebb árnyat vetnek a fejükön tenyésző nyír-, juharfa és sötét fenyők. A sötét örvény fölött vezető ut robbantások által van nyerve a szikláktól, de oly keskeny térben, hogy az ember csak meghajolva járhat a sziklaboltozat alatt. Maga az ut a sziklába erősített faalkotvány, karfákkal ellátva. Vasuti sínek vannak beeresztve a sziklába s ezekre rá van fektetve a deszkázat. Több helyütt hidak vezetnek át az örvényen. Borzadás fogja el a legbátrabb lelket is a sötét nedves folyosókban, a légben lebegő utakon hídakon, a tátongó örvény fölött, melyben pokoli erők dolgoznak.

Szabadabban lélelkünk, mikor ez első Klammból a

szoros katlanába (Klamkessel) érünk. Óriási tölcser az, melynek lejtős falain tavasszal alázuhognak a lavinák. Itt padok kínálkoznak pihenésre és egy igénytelen restauráció gyomorerősítésre. Már a negyedik restauráció a hegyszorostól számítva! Ez bántott, hogy a legnagyobb költőiesség nyomában ott találtam a gyomorprosát, a szellemiesség mellett a durva anyagot. A katlanban szabadon legelésző házinyulak jöttek felém barátságosan s ebek módjára felágaskodva szagláltak. Zsemleszeleteket nyújtván nekik, tolakodva kapkodtak utánok, oly szelidek voltak, hogy megsimogatni, megfogni engedték magukat. A vadonban szelíd vad, mily ellentét!

Innen a második szorosba, a „Dom“-ba jövünk, Dante poklának harmadik körébe:

Io sono al terzo cerchio della piova
Eterna, maledetta, fredda e greve

Grandine grossa, ed acqua tinta, e neve
Per lo aere tenebroso si riversa

Itt a falak nem szürkék többé, hanem feketék, nem nedvesek többé, hanem csepegők. Vastag vízcseppek hullnak fejünkre és a porrá zúzott vízből egész felhő borít el, lábunk alatt pedig iszonyu dörgéssel zuhog alá az ár. Fejünk fölött a sötét sziklák egymásra hajolva colossalis magas ívet képeznek, és közéjük egy óriási szirt, mintegy zárköve az ívezetnek, be van ékelve. Egy az örvény fölött vakmerően lebegő hidra lépve, colossalis ívezett ablakra nézünk, melyből vakító fény ömlik ki. Ez a Grossarl esése, mely az ablak fölött alászakadván, az ívezett nyílást mint egy fehér felhő tölti be. Leirhatatlan hatás, a sötét körben ez a vakító felhőfény! Et nox sicut dies illuminabitur. A napsugaraktól megvilágítva szivárványszínekben játszik a ragyogó felhő — istenekre méltó látvány. Kinek lelkét Istenhez nem emeli a Dom, abban érzés nincsen. Engem a semmiség érzete sujtott le, külérzékeim elhaltak, lelkem a földön túl volt, elhagyott a borzadás is, belemerengtem a mennyei tünémeny csodálásába.

A hídon túl egy robbantások által nyert tárna kivezet az említett vízesés fölé, melytől szinte rezeg a talaj. Innen szűk ösvény tovább visz egy hídra, és a híd egy elvont berekbe juttat, melyben csöndesen folyik a Gross-Arlach. Itt az utolsó Klammban meleg források vannak, St. Johannak nagyobb jövője. A források már a XVII. században fel voltak fedezve s használtattak is. Életveszélyes ösvényeken hozták ide a betegeket, egy fődött vízmedencze volt a primitív fürdő. 1714-ben vízár pusztította el a fürdőt nemcsak, hanem betöltötte görgeteggel a forrásokat is. Ezek most a Grossarlach medrében jönnek ismét napfényre.

Visszamenet megcsodáltam még egyszer minden egyes pontot s idő kellett hozzá, míg elragadtatásomból feleszmélve, ismét a földön érzem magamat. Szinte Isten kísértésének néztem, hogy mertek emberek ez iszonyatos sziklaszorosokba hatolni és a tátongó sötét örvény fölött hajszálon függő légutakat építeni, melyektől tart az ember, hogy össze ne roskadjanak lába alatt csak a vízzuhatag megrendítő erejétől is. De Isten megengedte a vakmerőséget, hogy dicsőíttessék neve e műben is, mert aki szemléli ezt a természetcsodát, annak ajkai önkénynt nyílnak meg Isten dicsőítésére. „Balgatag — így nyilatkozik a Klammnak egyik látogatója — ki a földöntúli dolgokat felérni törekszik, mikor már földi dolog is oly nagyszerű, oly fenséges, hogy alig tudjuk elviselni s hajlandók vagyunk azt áhítatos csodálkozásunkban földöntúli műnek elismerni“. Én a zsoltáros szavaival távoztam: *Confitebor tibi, quia terribiliter magnificatus es, mirabilia opera tua, et anima mea cognoscit nimis. Így utamban mindenütt Isten szelleme érezhetőbben lengett körül: a magas ormokon, a virágos völgyekben, a megígéző vízesésekben, a méla tavakon — szóval mindenütt a nagy természetben. Tegnap a Kitzloch-Klammban a magason, ma a Liechtenstein-Klammban a sötét örvényben találtam Isten szellemét s utána mondtam a zsoltárossal: Si ascendero in coelum, tu illic es, si descendero*

in infernum, ades. — Szeretem Dávidot Vademecumnak a természetben. Nagy ismerője volt ő a természetnek és minden titkainak s mélyen érzett benne. Legszebb képeit tőle kölcsönzé, ihlettségét az ő forrásaiból itta. Nem a természet önnönmagában, nem az anyag ihlette őt, hanem Isten, kinek szelleme oly érezhetően lebeg a természetben.

Kényelmesen, éldelegve jártam a természet szépségei között, és így dél lett, mikor haza értem. A st. johanniak sokat tesznek föl a turista gyomrának emésztő képességéről. A sziklaszorosokban négy helyen is kínálnak frissítőkkal, kellene tehát minden negyed órában falatoznunk, pedig felizgatott lelkünk teljesen kizárja a gyomorgondolatokat. Vendéglőmben is tapasztalám, hogy mennyit supponálnak az ember gyomráról. A marhahúst, a sültet duplán adták. Mikor a pinczérnőt figyelmeztettem, hogy én csak egy adagot rendeltem, ez mosolyogva válaszolá: hiszen ez csak egy adag. Ez valóságos Kanaan földje — mondám neki. De bezeg mérges szemekkel néztek rám a törzsvendégek, mintha mondani akarnák, hogy én rontom a vendéglőst, kinek ők talán sokszor kifogást tesznek a kis porcióért. Az én ebédemből két éhes gyomor becsületesen jóllakott volna, ára pedig csak egyszerű volt. St. Johannba jőjjenek azok, quorum deus venter est. Rossian vendéglőjének minden tekintetben bonae famae testimoniumot állíthatok ki.

A délutáni öt órai vonattal elindulva, egy negyed alatt Bischofshofenben, elhagyott szelvényállomásomon voltam, honnan hat órára Gollingba értem. Az ut csak két állomás: első a Tennengebirge tövében ékesen fekvő Werfen, mely fölött büszkén emelkedik föl Hohenwerfen ódon vár. Szomorú történeti emlékek fűződnek a reformatio idejéből a komor falakhoz. Innen a Salzach jobb partján haladva s több hegyi vizeket áthidalva, Salzauba ér a pálya. Most egy mindinkább összeszoruló hegyszorosba jutunk, melyet jobbról a Hagen — balról a Tennengebirge képeznek. Magas hegyek közé szorul a pálya, csak annyi a tér, amennyit a Salzach partjai és a pálya

nyoma foglalnak el. De utoljára e tér is elvész, és a pálya kénytelen a Lueg (Lüg) szorosban az ofenauai hegyet 930 meter hosszú alagutban átszelni. Ismét alagut, be a fejjel! Eszembe jutott a katonaujoncz, kitől tisztje examinalva kérdé: Mi a szabály, ha a vasutvonat alagutba ér? — Be kell húzni a fejet. — És miért? — Hogy fejem odaütődése által meg ne sérüljön az alagut. — Megfordítva, te ökör. — Ezt a járatos titulaturát rösteli a szegény legény, de bizonyos időben jó jelnek veszi. „Édes szülém — írja haza a háborúból az egyik fiu — nemso-kára már vége lesz a háborúnak, mert a tiszt urak már megintlen szamaraznak, ökröznek bennünket, mikor még csak kevéssel ezelőtt a „pajtás“, a „barátom“ nevezgetés járta“. Nem nálunk, a szomszédban bánnak így a vitézekkel.

Kiérve a sötét alagutból, a vonat pompás rézsutos hídon áthidalja a Salzachot, nyomban utána a Lammert, egyet füttyent — és Gollingban van. Itt is az egy- és kétfogatu kocsik vendégéhes tulajdonosai körülveszik az utazót s kapkodnak utána, mint dió után a gyermek. Én észre se vettem, mikor bőröndömet kikapja kezemből egy uri ember s viszi egyenesen az elegans pályavendéglőbe. Ezek rendesen drága szállodák, azért előre akartam tudni a szoba árát a vendéglőstől. Őmaga volt, aki bőröndömet oly előzékenyen átvette. Uram — mondá — nálam sem fizet többet mint másutt, adok nyolczvan krajczárért kényelmes szép szobát, kilátással a Göllre. És csakugyan igen jól voltam elhelyezve Steinacher Linus, megnyerő modoru vendéglősöm uri házánál.

(Folytatjuk.)

Várnai.

IRODALOM ÉS MŰVÉSZET.

Jus primae noctis. Eine geschichtliche Untersuchung.
Von Dr. Karl Schmidt, Oberlandesgerichts-rath zu Colmar
i. E. Freiburg im Breisgau. Herder. 1881. XVIII. és 397 l.

A tizenhatodik század óta azon monda terjedt el, hogy Augustus császár korában III. Evenus, skót király törvényt adott volna ki, melynek értelmében a földesúr-nak jogában állott alattvalóinak menyegzője alkalmával a menyasszonyt szüzességétől megfosztani, illetve a menyegzői éjet vele tölteni. Innét az elnevezés: jus primae noctis. Ezen jog állítólag több mint ezer éven állott fen s csak III. Malcolm király által töröltetett el. Egynémely írók, kik hitelt adtak ezen elbeszélésnek, hozzá teszik, hogy más országokban is hasonló jog dívott volna, s ezen szerintök fenállott jogi intézményben vélik feltalálni a kulcsot sok talányszerű hírek és okmányok megfejtéséhez. Már Ducange híres szótárának első kiadásában (1678.) valamint Laurière nagy glossariumában (1704.) felsoroltatnak mindazon adatok, melyek utóbb többrend-beli bővítésekkel Ducange újabb kiadásaiába is felvételtek. A mult században a közerkölcsiségre és vallásra annyi vészt hozott encyclopaedisták bőven felhasználták ezen forrásokat s terjesztői és megalapítói lettek azon nézet-nek, hogy az ugynevezett droit du seigneur vagyis jus primae noctis valóban tényleg fenállott, vagy legalább egynémely földesúr által igénybe vétetett. Manap ezen kérdésnek igen bő irodalma van, s már nemcsak a tudósok foglalkoznak vele, hanem a szépirodalomban is pol-gárjogot nyert. Már Beaumont és Fletcher motivumul használták ezen jogot egy színdarabban, melynek címe „Custom of the Country“. Voltaire és Beaumarchais szintén színdarabokat irtak fölötte. Rastelli hőskölteményben énekelte meg. Mozart pedig Beaumarchais színdarabjából vette a szöveget „Figaro menyegzőjé“-hez. Azonkívül szá-mos operette, regény, novella, elbeszélés tárgyát képezi.

Az ötvenes években kiválólag heves vita keletkezett a tudósok között ezen tárgy fölött. A lökés Franciaországból indult meg. Dupin ugyanis a tudományos akademiában 1854. évi márczius hó 25-én felolvasott egyik birálatában erős állást foglalt el a mellett, hogy tagadhatlan, miszerint a földesurak, a papokat sem véve ki, magoknak azon jogot vindikálták s azt valóban gyakorolták. Ennek kapcsán a Journal des Debats ugyanazon évi május hó 2-án vezércikkben reprodukálta Dupin állítását és érveit. Mire Veuillot Lajos a híres kath. publicista előbb lapjában a L'Univers-ben, később önálló munkában felelt ezen kihívásra, állítván hogy mindaz, mit erre vonatkozólag felhoznak, nem egyéb mint koholmány, ráfogás és tudatlanság. A vita ennek folytán igen hevesse vált, s mind többen és többen szálltak síkra, ki pro ki contra.

Ép úgy Németországban is két táborba oszolva látjuk a hírlapírókat és tudósokat. Walter Ferdinand a kánonjogász, Wuttke Adolf egyházi történész és Gierke ezen állítólagos jog ellen nyilatkoztak s azt „szabadelvű előítéletnek“ nevezték, mely hazugságból és félreértésből keletkezett. Zöpfl és Lörsch úgy vélekednek, hogy „legalább Németországban“ ily jog fen nem állott, míg Mittermayer oda nyilatkozik, hogy „a némely helyen netán előfordult visszaéléseknek“ tévesen tulajdonított törvényes jogerő. Bluntschli kétesnek tartja ezen jog fenállását, míg Brinckmeier azt hiszi, hogy „a régente, de csak némely országban és vidéken gyakorolt első éji jog (jus deflorationis, jus cunagii) később, különösen a keresztény tan és civilisatio terjedése folytán megváltozott“. És mások másképp vélekednek. Ugy szólván minden tudósnak más és más nézete van róla.

Hasonlag megoszolnak a vélemények Angol- és Franciaországban is.

A vélemények ily széles körű elágazása mellett szerző, ki az „Archiv für kath. Kirchen-Recht“ című folyóirat olvasói előtt alapos cikksorozataiból már régóta

ismeretes, úgy a tudomány, mint a keresztény morál szempontjából hálados munkát végzett, midőn ezen kérdést egész terjedelmében, kimerítőn, bámulatos olvasottsággal és csakis egy német tudóstól kitelhető, egész az aprólékosig menő részletezéssel és alapossággal bonczkés alá veszi. Szinte hihetetlen mily nagy halmaz anyagot gyűjtött és dolgozott fel szerző: közel hatszáz darab, a legkülönbébb nyelven irt nyomtatvány és ötszáz okmány lett általa felhasználva s a mellett még vagy 30—40 szaktudóssal folytatott levelezés eredménye értékesítve.

Részletekbe nem bocsátkozhatunk, hanem hogy legalább némi fogalmat nyerjünk azon széles látkörről, melyet szerző művében feltár, s az alaposságról, melylyel ezen kérdést tárgyalja, jó lesz annak benső berendezésével megismerkednünk. A munka három szakaszra oszlik. Az első szakaszban ismerteti és bírálja szerző a modern elméleteket a „*jus primae noctis*“-ről. Igen bő és részletes irodalom előrebocsátása s az ellenzéki írók minden kritikán alól álló bizonyítási módjának ismertetése után felsorolja szerző mindenek előtt a forrásokat, melyekből az ellenzéki írók érveiket merítik s ezek: az etymologia, történet és az élő hagyomány. Ezen utóbbi cím alatt minket magyarokat igen érdekel szerző azon megjegyzése, hogy Tirolban hírként hallotta elbeszélni, miszerint ezen jog nálunk Magyarországon is érvényben volna. A legérdekesebb a dologban az, hogy mi magyarok semmit sem tudunk róla. A történeti igazság érdekében azonban nem késik szerző jegyzet alatt felemlíteni, hogy minden tudakozódása ezen hír valóságáról eredménytelen maradt. Ezután előadja szerző azon befolyást, melyet állítólag a *jus primae noctis* némely nemzet örökösödési jogára gyakorolt. De Gubarnatis szerint Indiában az atya törvényes örököse nem az első-, hanem a másodszülött, mit nevezett író a *droit du seigneur*-ből származtat. Angolország azon részében, hol a *Borough-Englisch* van érvényben, a legifjabb fiúra száll az apai birtok. Plot, Anderson és egyéb szerzők ezen intézményt

azon feltevésből származtatják, hogy a legöregebb fiu a lordtól származik s azért van kizárva az atyai örökségből. A malabari sziget lakóinál a leánytestvér fia lép az örökségbe, mit Gubernatis szintén a brahmanok által gyakorolt jus primae noctisból vél megfejthetni.

Ezen állítólagos jog keletkezésére és fejlődésére vonatkozó különféle elméleteket mind külön fejezetekben tárgyalja. Iszonyu még csak gondolni is azon kificzamodott észjárásra, mely ezen elméletekben felszínre kerül. Majd a fejedelmi jogból — mely némely nemzetek gondolkozásmódja szerint oly tág, hogy még a gyermeknemzés jogát is magában foglalja, — majd a nép vallásos érzületéből mint az indusoknál, majd a rabszolgaságból és hűbérjogból, majd az erkölcsök elvadulásából sat. származtatják. Különös gondot fordít szerző azon adónemek, tartozások és fizetésekre, melyek a menyegző alkalmából majd adó alakjában az ország fejedelmének, majd a földesuraknak, a helység előljáróinak, a papságnak részint a telepedési és kivándorlási jog megváltása fejében, részint stolaris vagy felmentvényi sat. illeték czímén fizetettek. Magyarországon különösen Danz után felemlíti, hogy a násznép a menyegző után felvonul a földesuri kastélyba, az udvaron zene mellett egy tánczot jár el, és egy tyúkot ad ajándékba. A jus primae noctis védői mindezen tartozások és szokásokban az első éj váltságdíját szaglálják. Szerző műve ezen részében valóban óriási anyaggal küzdött meg, mert nemcsak a világ minden nemzetének hasontermészetű intézményeire kiterjeszkedik, de még a legcsekélyebb helyi szokásokat s azokból eredő ezernyi elnevezésű fizetményeket a mennyire lehetséges mind okmányok alapján iparkodik megismertetni.

Miután az anyagot így összehordta, könyve második szakaszában ezen három kérdésre ad feleletet: volt-e érvényben a jus primae noctis az ókorban? a középkorban? és az uj korban? Bizonyára érdekelni fogja az olvasót megtudni, hogy a szentírásból ismert Makkabaeus lázadás a Talmud és nevezetesen a Megillath Ta'anith

szerint szintén onnét eredt, mivel a szír király Antiochus Epiphanes ezen jogot a zsidó szűzeken kezdte gyakorolni. Persze hogy ez tévedés, és az egész nem egyéb mesénél, mely különben sem felel meg azon fogalomnak, mely napjainkban a *jus primae noctis*-hoz fűződik. Egyébként a tudósok előtt különben is nem nagy tekintélyvel bír a bizonyára nem korábban mint a hetedik vagy nyolczadik keresztény században keletkezett Megillath Ta'anith. Ezen könyv ugyanis a zsidó naptár szerinti hónapok azon napjait sorolja fel, melyeken valamely, a zsidó nemzetre nézve örvendetes esemény emléke miatt nem szabad bőjtöt tartani. Elképzelhetni mennyi fictio, mese, monda van ezen történeti adatok közé közbeszöve, ha egyrészt elgondoljuk, hogy szerző főczélja az volt, minden ilyen nembőjtőlős napot valamely rendkívüli eseménnyel kapcsolatba hozni, másrészt tekintetbe vesszük, hogy az esemény és annak a Megillath Ta'anithban való feljegyzése közt ezer vagy egynémelynél több esztendő is elmult. Hogy a helyes történeti adatok közt sok hamis adatot is tartalmaz a zsidók ezen szent könyve, Schmilg József szerint (Über Entstehung und historischen Werth des Siegeskalenders Megillath Ta'anith. Leipzig. 1874. a 43. lapon) már abból is bizonyos, mivel némely elbeszélés a monda jellegét nagyon kirívón magán viseli, mások pedig oly történeti eseményekkel ellenkeznek, melyek valóságára felől egyéb minden kételyt kizáró források tesznek jelentést.

Miután szerző az ó-, közép- és ujkorban feltalálható és a *droit du seigneur* bizonyítására felhozott mindenemű eseményeket, törvényeket, bírói ítéleteket, szokásokat sat. a világ mind az öt részéből elősorolta és tudományosan méltatta volna, azon eredményre jut, hogy „a *jus primae noctis*-ről szóló monda, oly értelemben mint az jelenleg használtatik, a tizenötödik század vége felé, vagy a tizenhatodik század elején keletkezett. Annak fejlődésére különösen három tényező volt befolyással: először őskori mondák az ókor egynémely zsarnokairól,

kik erőszakoskodásaikat a menyasszonyok megszeplősítésével tetézik s azt jogként magok részére követelik, de ebbeli ocsmány kihágásaikért a megérdemlett büntetésben részesülének; másodsor utleírások, s uti elbeszélések a különféle világrészek egynémely népeiről, melyeknél állítólag azon szokás dívott volna, hogy a szüzek a házasság előtt vagy annak megkötése alkalmával valamely bálvány papjának vagy a törzsfőnöknek nemi közösködés céljából átadatnak; végül harmadszor a hűbéri viszonyoknak s ezen viszonyból eredő különböző házassági adónemek és fizetések természetének és eredetének nem tudása.

A tizenhatodik század óta elterjedt azon nézet, hogy a jus primae noctis az ősi pogány korban tényleg fennállott s a kereszténység befolyása alatt pénzben, terményekben sat. megváltatott, később helyt engedett azon tannak, hogy ezen felháborító, ocsmány jog a középkorban a legtöbb vagy épenséggel valamennyi európai államban tényleg gyakoroltatott. — Amennyiben ezen tanjelenkori tudósok által az érvek komoly megvizsgálása nélkül fentartatik és terjesztetik, nem egyéb mint tudományos babona“.

Reméljük szerző jelen alapos értekezésével egyszer mindenkorra megoldotta ezen újabb időben annyira felzaklatott s bizonyos animositással a kath. egyháznak is terhére rótt sőt Kulischer által (Die communale Zeitehe und ihre Überreste, az Archiv für Anthrop. 11 kötetében. Braunschweig. 1879. 225. l.) elég otrombán egyenesen a papi coelibatussal összefüggésbe hozott kérdést. Quaestio finita, utinam etiam error finiatur.

Sajó.

Lehrbuch der Patrologie und Patristik. Von Dr. Joseph Nirschl o. ö. Professor der Theologie an der Universität Würzburg. Erster Band. Mainz. Verlag von Franz Kirchheim. 1881. Nagy 8-ad. VI és 384 l.

Az egyébkint gazdag német egyházi irodalom a patrologia terén csekélyebb mérvű termékenységet mutat.

Mindössze csak *három* német szerzőt ismerünk, névszerint *Möhlert, Fessler* és *Alzogot*, kik e század folyamában kiadott s az *összes patrologiát felölelő* műveik által kiváló érdemeket szereztek maguknak. A szerzők e csekély száma felett legkevésbé sem fogunk csodálkozni, ha meggondoljuk, hogy a sz. atyák igen nagy számú íratainak komoly és alapos tanulmányozása rendkívüli fáradságot és sok időt igényel, s ha e mellett azt is figyelembe vesszük, hogy a modern irodalom külső bájai által elkényeztetett izlésünk kevésbé tud megbarátkozni az első századokban szerepelt írók irányával és nyelvezetével. A sz. atyák tudtak ékesen s classicus módon írni, de kevésbé ismerték az ujkori litteraturának egyik nagy előnyét a *tetszetős irmodort*, — a figyelmet folyton lekötő s élvezetet nyújtó *érdekes és vonzó előadást*. Nekünk a 19-ik század gyermekeinek, kétségtelenül nehezünkre esik az ős keresztények ir- és előadási modorába beletalálni magunkat. Mi, mint mondám, el vagyunk kényeztetve. A komoly tárgyú, de sőt az örök igazságokról szóló hittani munkákban sem elégít ki bennünket a kifejezések ékes és válogatott volta. Az érvelésnél nem elégszünk a szigorú logicával, az igazságnak himzés nélküli kimondásával. Mi ennél többet szoktunk igényelni. Megczukrozva és szellemesen illusztrálva szeretjük az igazságot hallani. Szigorúan a logicára támaszkodó érvelések helyett — bizonyos kedves pongyolába öltöztetett s azért élvezetet szülő bizonyítgatásokat ohajtunk. Mulattatva kívánunk tanulni és tanulmányozni. Ha imént jelzett igényeink kielégítve nincsenek: a különben legremekebb munka olvasása is rendszerint ásitási ingereket támaszt bennünk. Innét van, hogy még a komoly tárgyakkal örömet foglalkozó német nemzet fiai közül is csak kevesen szenteltek időt patrologicus művek írására. E kevesek száma legujabban egygyel megszaporodott. *Nirschl* würzburgi egyetemi hittanár fenczimzett munkájának kiadása által ugyanis szintén ama német férfiak sorába lépett, kik a kor irodalmi inyenczkedésén felülemelkedve,

patrologiai és patristicus tanulmányokban nemcsak gyönyörködni tudnak, hanem egyszersemind gyönyörrel folytatott tanulmányaik gyümölcsét közkincscsé tenni iparkodnak. Nirschl tanulmányainak gyümölcse kétségkívül érett gyümölcs. Az új patrologus, nem mint a régiek egyszerű utánzója, hanem több tekintetben eredeti felfogással bíró, némileg új rendszert követő szerzőként lépett a nyilvánosság elé. Hosszabb studium és érett megfontolás után oly művet alkotott, mely az e nembeli régiek mellett derekasan megállhatja a maga helyét. De lássuk közelebbről a művet.

A bevezető részben (allgemeine Patrologie) velős rövidséggel, de azért mégis kimerítő modorban a patrologiai előismereteket olvassuk, u. m. a patrologia fogalmát, a sz. atyák és egyházirók kilétét (I-ső fejezet); továbbá a sz. atyák tekintélyére vonatkozó kath. elveket (II. fejezet); a sz. atyák iratainak méltatásánál használandó itészetet (III. fejezet); a sz. atyák iratainak igénybevételénél és tanulmányozásánál követendő helyes eljárást és használandó segédeszközöket (IV. fejezet); végre a patrologia történetét és a patristicus irodalmat (V. fejezet). E bevezető rész nyomán a még egészen laicus olvasó is kellő tájékozottságot nyer a patrologiáról.

A második részben, vagyis a részleges patrologia tárgyalásánál szerző elődeitől eltérő rendszert és felosztást követ. Nem szól külön a görög s külön a latin sz. atyákról és egyházi írókról, s nem is szigorú chronologicus rendben sorolja elő őket, hanem a körülbelül egy időtájban élt s bizonyos szempontoknál fogva egymással rokon görög és latin atyákat és írókat együvé csoportosítja. Ezen, valóban helyes rendszer igen könnyűvé teszi az olvasóra nézve az atyáknak és íróknak egymással való összehasonlítását. Fogalmat ad nemcsak az írókról, hanem az irodalomnak koronkint váltakozó jellegéről is. És pedig a IV-ik század első feléig élt atyák és írók csoportosítása következőkép történt:

I.		II.	
<i>Barnabás</i> apostol		<i>Sz. Ignác</i>	} Apostoli sz. atyák
<i>Sz. Kelemen</i> (római)		<i>Sz. Polykarp</i>	
<i>Hermas</i>		<i>Diognethez írt levél szerzője</i> <i>Sz. Papias</i>	
III.		IV.	
<i>Sz. Jusztin</i>	} II-ik századbeli apologeták és polemikusok	<i>Alex. Kelemen</i>	} III-ik századbeli és a
<i>Tatian</i>		<i>Origenes</i>	
<i>Athenagoras</i>		<i>Sz. Hyppolith</i>	
<i>Sz. Theophilus</i>		<i>Tertullian</i>	
<i>Hermias</i>		<i>Minucius Felix</i>	
<i>Sz. Melito</i>		<i>Sz. Cyprian</i>	
<i>Hegesippus</i>		<i>Novatian</i>	
<i>Sz. Irén</i>		<i>Sextus Julius Africanus</i>	
<i>Cajus</i>		<i>Alex. sz. Dénes</i>	
<i>A kisebb apologeták</i>		<i>Csodatevő sz. Gergely</i>	
		<i>Jeruzsal. sz. Sándor — Ana-</i>	} IV. század első két tizedében élt írók
		<i>tolius, Malchion</i>	
		<i>Sz. Archelaus</i>	
		<i>Sz. Methodius</i>	
		<i>Sz. Theonas, sz. Phileas</i>	
		<i>Sz. Pierius, Theognostus</i>	
		<i>Sz. Pamphilius, sz. Lucián</i>	
		<i>Commodianus</i>	
		<i>Sz. Victorinus</i>	
		<i>Arnobius</i> <i>Lactantius</i>	

Az ekként csoportosított sz. atyák és írók mind-egyikéről hosszabb vagy rövidebb életrajzot ad a szerző; a netán kétes iratok hitelességét kellő okadatolással bevitatja. A kitünőbb írók irodalmi munkásságáról némi kis kritikát közöl és végül az írókat a munkáikból vett kivonatok nyomán mint a sz. hagyomány képviselőit mutatja be. Az életrajzokat a kellemes és vonzó előadás is becsessé teszi. Különösen érdekesek sz. Ignác, sz. Polykarp és Origenes biographiái. Az iratok hitelességének bebizonyításánál főleg a nyugodt hang, az ellenkező

véleményüekkel szemben folyton megtartott mérséklet és tárgyilagosság nyeri meg tetszésünket. Barnabás levelét szerző hitelesnek vitatja, hasonlókép Hermas ποιμήν-jét is, melyet sz. János apostol apocalypsise toldalékának tekint. — Origenes életrajzában caesareai Özséb ellenében azt vitatja, hogy Demeter alexandriai püspök a presbyterre szentelt Origenest nem irigységből, hanem azért üzte el szülővárosából, mert a 17-ik apostoli canon értelmében, mint öncsonkító irregularisnak tartatott. Szerzőnek ezen egyéni vélekedéseit egyszerűen jelezzük a nélkül, hogy vele vitába bocsátkoznánk. Különösen ki kell emelnünk a művek patristicai, vagyis azon részeit, melyekben az atyákat, mint a sz. hagyomány őreit tünteti fel. E részletek valóságos szellemi kincstárul tekinthetők, melyekből tüzetesen megtudjuk: minő hitágazatokról tanuskodnak az egyes szent atyák és írók. Ezen szellemi kincstárnak összeállítása a mily rendkívüli fáradságába és hosszas tanulmányozásába került szerzőnek, ép oly könnyűvé teszi az olvasóra nézve a sz. atyák iratainak felhasználását és értékesítését. Az is egyik kiváló érdeme szerzőnek, hogy bár egész művét alaposság jellemzi, de e jellemvonás soha sem megy át a német írók közös hibájába: az unalmat szülő, felesleges *túl-alaposságba*. Csak azt az egyet lehet sajnálnunk, hogy szerző nem ad bővebb kritikát a nevezetesebb írók műveiről. A patrologia Magyarországon is meglehetősen mostoha sorsban részesül; tehát a magyar kath. közönség figyelmébe melegen ajánljuk Nirschl patrologiáját, mely míg egyrészt élvezetes olvasmány, más részt a netán hiányzó patrologiai és patristicai ismereteknek elsajátítására igen-igen célirányos tankönyv. Nagy érdeklődéssel várjuk a mű II-ik kötetét, melyről annak idején szintén ismertetést fogunk hozni.

Kazaly.

Recit d'une soeur (Egy nővér elbeszélése). Souvenirs de famille, recueillis par Mme Augustus Craven, née La Ferronnays. Ouvrage couronné par l'Académie Française. Trente-

quatrième édition (harmincznegyedik kiadás). Vol. 1—2. Paris. 1880. Librairie Académique Didier et Cie. Ara 8 frank.

„Soha sem veszthetjük el azokat, kiket Abban szeretünk, kit el nem veszthetünk“.

Sz. Ágostonnak ezen szavai képezik mottóját azon műnek, melynek a magyar olvasó közönséggel való megismertetésére ezúttal vállalkoztam. Ezek a mélyre ható szavak már előre is némi fogalmat nyújthatnak a t. olvasónak azon mű szelleméről, melynek tartalmát legalább halvány képben szándékozom e sorokban előállítani.

Ha voltatok abban a helyzetben, midőn a nagyváros poros, bűzös, miasmákkal telt gözsköréből kiszabadulva — magatokba szíhattátok Isten szabad ege alatt az ezerféle virágoktól illatos mezőnek illatos levegőjét; szemlélhettétek a változatos kanyargásu ereknek, csermelyeknek kristály habjait; hallgathattátok a madaraknak, a természet e dalosainak, ég felé emelkedő himnusát: ilyen, vagy ehhez hasonló érzet fogja el lelketeket egy jó könyvnek olvasásakor. És ilyen könyv az, melyet a főt jelzett cím alatt bemutatni szerencsém van.

Ne ijedj meg kedves olvasóm, ha előre is kimondom, hogy itt egy regénynyel van dolgunk. Fájdalom, hogy az általunk ismert regényeknek túlnyomó része nagyon is jogosulttá teszi ez irányban való félelmünket. Csakhogy valamint nincs szabály kivétel nélkül, úgy itt is ily kivétellel állunk most szemközt. És annál szívesebben foglalkozunk e kivétellel, minél jobban meg vagyunk győződve arról, hogy az utas, ki hosszú, fáradságos utjában portól ellepve, lankadságtól szinte kimerülve, szomjuságtól elepesztve már-már feladni készült utja célját; csak annál megelégedettebbnek, boldogabbnak érzi magát, ha vendégszerető szállásra lel, ha szíves emberbaráti körre talál, hol nyugodtan megpihenhet, hol éhét kielégítheti, szomját egy ital üde vízzel vagy borral lecsillapíthatja. Mi is, kiknek izlését honi irodalmunk ide vágó termékei csak megronthatták; kiknek lelkét a Jókai-féle regények ha el nem siváritották, csillogó, bombasz-

tikus phrasisaik szappanbuborékával legalább elkápráztatták, kiknek szívét a mulékony, földi, hogy ne mondjam, testi, állatias örömöknek, gyönyöröknek bűvös képekben, ábrázolatokban feltüntetése, magasztalása elundorította: csak annál édesebb, fensőbb gyönyört, éldeletet szerezhetünk magunknak, há végre feltaláltunk egy forrást, melyből a költészetnek tiszta, zavartalanul üde vize csörgedezik; ha találtunk oly gyöngyöt, mely a sok hamis ragyogásu üveg után megismertet bennünket a világosságának igaz, homálytalanul tündöklő színeivel.

Olvastátok *Wisemann* Fabiolá-ját? Ha igen, lehetetlen elfelednetek azon benyomásokat, melyeket az szíveitekre tett. Emlékeztek *Chateaubriand* René-jére? Ha igen, lehetetlen, hogy vissza ne zengjen lelketekben az abban foglalt nemes, főnkelt érzelmek echója. Ily nemes, sőt nemesb érzelmek kifejezésével találkoztok az ismeretetésünk tárgyául szolgáló műben. Nemesbekkel, sőt, ki merem mondani, a legnemesbekkel; mert én is azt tartom, a mit *Veuillot* *Lajos*, a nagy kath. publicista, mondott e műről: „*Isten maga alkotta meg e művet, és ilyenné csak ő alkothatta*“.

S mi a tartalma e műnek? Isten kiválaszt két gyöngéd lelket, kiknek egymáshoz való tiszta, mély szerelme Isten szeretetében gyökerezik, ebből táplálkozik s ebből hozza létre a szívnek, léleknek azon szebbnél szebb virágait, gyümölcseit, melyeknek illatát, zamatát nem éldelelhetjük a legbensőbb, legédesebb elragadtatás nélkül. És mert Isten azt akarta, hogy ez illatban, e gyümölcsben mi is részesüljünk, hogy ez uton itt e sártekén, hol már már a költészet is az érzékiség sarába süljed; hol már már a szépirodalom is az alacsony testiség rögéhez tapad — kiszemelt magának egy kegyeletes gyöngéd szívét, mely e főnkelt érzelmeket átérezze; tollat adott egy tiszta női kézbe, hogy e két nemes lélek történetét számunkra megörökítse; hogy fakaszson számunkra egy forrást, honnan merithessük azokat az üde cseppeket, melyeknek fölemelő, elragadó, boldogító hatása annál nagyobb, minél

nagyobb a különbség az antik világ *pietái* és a kereszténység *isteni* forrása közt.

Két szerető szív nemes, átlátszóan mély és ég felé szárnyaló érzelmei vannak itt *napló jegyzetek* alakjában összegyűjtve, melyeknek művészi elrendezésében léptenyomon meglátszik a tapintatosan gyöngéd s szinte aggodalmasságig gondos női kéz. Rómához, a kereszténység fővárosához, van kötve e két szív történetének első szála; itt szövődött az az arany háló, mely két nemes halat ejtett az emberi és isteni szeretet boldog foglyává. 1832. febr. 5 én Rómában, annak egyik, a „*Hegyi sz. Háromság*“ról nevezett templomában pillantották meg egymást történetünk hősei, kiket Isten egymás boldogítására s mindkettőjüket a maga megdicsőítésére szemelt ki. Innen nőtt ki az az égbenyuló sudár pálma, melynek lombozata, virágja, gyümölcse, az annak ágain megpihenő madarak bájos dala nem kevesebb örömet, éldeletet nyújtott az égnek, mint a földnek.

S miért hasonlítom pálmához? Azért, hogy ezzel is mintegy jelezzem azt a nagy igazságot, miszerint valamint a pálma a teher alatt csak annál jobban növekedik s felmagasul: úgy a keresztény ember szíve is azon arányban fejlődik, nemesül, tökéletesbül, minél több csapás, megpróbáltatás jut osztályrészül. De adjuk elő röviden a regény meséjét, hadd lássuk szavaink igazoltatását.

De la Ferronnays Albert, Franciaország egyik legkiválóbb családjának sarja, meglátja *Alopeus Alexandrin*-t, Németország egyik ősnemes protestans családjának leányát. Az ifju francia, még mielőtt beszélhetett volna a leánynyal, ellenállhatatlan vonzalomra gyúlt iránta, s mert szép lelke nem a mulékony testi bájak, hanem a lelki szépség után epedett, azon magasztos elhatározásra jut, miszerint, csakhogy e szép lélek szeretetét magának, illetőleg az igazságnak, s az igazság anyjának, Krisztus egyházának megszerezhesse, felajánlja életét a Mindenhatónak. Az elhatározást a fogadás beváltása nyomban követi.

Hogy kérése meghallgattassék, nemsokára Istenbe vetett erős hittel és törhetetlen reménynyel töredelmes zarándoklatot tart Róma hét basilicájába. Tehetett-e mást az, ki teljes lelkéből meg volt győződve arról, hogy *a boldogság csak jóban gyökerezik, azon jóban, melynek forrása maga az Isten?* E fogadalom beváltása után mintegy megihletve, a netalán rávárakozó megpróbáltatások ellenében sz. reménytől vértezett kebellet, magasra törő vágyaktól hevítve nézett a jövő elé. A még csak húsz éves fiatal ember ugyanazon év márcz. 30-án ilyen szavakat ír naplójába: „Oh édes mennyei Atyám! az emberek romantikusoknak nevezik azokat, kik csak az élet javáért, dicsőségeért élnek; és a lelki fölemelkedés előttük csak veszedelmes vagy épen szánalomra méltó láznak tetszik. Oh balgatagok! ők nem mernek boldogságot kérni az égtől; ők csak a földtől várják a gyönyöröket és ez által mind az égnek, mind a földnek kizárják magukat örökségéből!“ (Recit d'une Soeur. I. k. 36. 1.)

És e kérés nem maradt meghallgatatlanul. Alexandrine, a büszke protestans főnemes leánya, nem maradt iránta érzéketlen. Ez ifju hölgy, ki fényben, pompában úszott, s kinek szépsége, lelki derűje már előre is mintegy boldogság-koronát látszott tűzni homlokára — akaratlanul is vonzódni érzé magát Alberthez; annál is inkább, mert különben vidám, derült homlokát nem egyszer boriták el a nyugtalanság és aggodalom röpke felhői. Hogyan?

Alexandrine szívében, a mint értelmi ereje élesedett, vágyai ködös homályukból kibontakoztak, s élete céljának komoly fontossága előtérbe került, nem egyszer merült fel egy-egy aggodalmas kérdés, melyre azonban még mindig nem tudott adni magának feleletet. Ugyanis, protestans létére nézve is, mint alapjában keresztény gondolkodású nő, nem térhetett ki őszinte lelke a vallás kérdése elől. Bármint igyekezett is megnyugtatni magát, éreznie és bevallania kelle magának, hogy a protestantismus Krisztusa nem annak az örök szeretetnek élő és

éltető Ideálja, mely az ő magasra dobogó keblét kielégíthetné. Ily nyugtalan vágyak, ily néma sohajok, ily szent borongások maradhattak volna-e meddők Rómában, hol minden nyom egy új gondolatot ébreszt; minden emlék egy kérdőjelül áll elénk; hol a lég is mintegy azt susogja fülünkbe: „*Quae sursum sunt, quaerite!*“

Az ész- és szívhez egyaránt intézett ékesszólás elől elzárhatjuk-e lelkünket? S hol az ember, kinek ékesszólása Rómáéval versenyezhetne? Ez ékesszólásnak lön eredménye, hogy Alexandrine protestans létére is, majd műélvezet céljából, majd magasabb lelki szükség kielégítése vágyából mind sűrűbben kereste föl a templomokat; hogy szívében a kíváncsiság helyét a belső áhitat foglalta el; hogy térdei az oltárok előtt lassankint meghajoltak; hogy csodálkozó, vágyó, kérő fohászok emelkedtek kebléből a Bold. Szűzhöz; egy szóval: katolikusknak kezdé érezni magát. A szív olvadozott a fensőbb örömek éldeletében, s már-már előízét érezte Krisztus igája édességének; azonban még hiányzott a bátorság a kath. kereszténységnek élő szóval, tettel is bevállására. De megvonhatja-e Isten a zsendülésnek, termékenyülésnek indult földtől áldó szeretete tavaszi szellőjét? Ily égi szellő járta át Alexandrine lelkét is, és ez állapotnak egyik boldog pillanatában följánlá boldogságát Istennek ő is, csakhogy birtokába jusson azon igazságnak, melyből nem a földi, hanem az égi boldogságnak patakja fakad.

Ekkor történt, hogy Albert megnyitá szívét Alexandrine előtt. És a két szív megérté egymást. De az ezután fölmerülő akadályok elől meghátrálnak-e? Ha igaz, hogy az erény a válság, a megpróbáltatás napjaiban tetszik meg; úgy el lehetünk készülve arra, hogy e két nemes szív szövetsége, mely az erény fokára emelkedett, itt éri el delelő pontját. Avagy lehetne-e mást várnunk ott, hol ily szavak hangzanak föl a lélek mélyéből: „Sokat olvastam és hallottam a szerelemnek nyomában járó bizalmatlanságról és féltékenységről. De én azt gondolom, hogy az ilyen szerelem alacsony és köz-

napi ; másrészt meg az a meggyőződés, hogy *vallás van a szerelemben is*, sőt, hogy *annak tulajdonképeni alapja a hit*“. (U. o. 82. l.)

Az akadályok sorában fölmerülnek Alex. részéről a vallás-különbőség, Albert részéről a szegénység és betegesség ; ezek elhárítása után azonban végre mégis egyesülnek. És meddig tart az a gyöngéd, az az angyalok öröme méltó látvány, melynek birtokában ily szavakra fakadnak a szerető lelkek : „*Soha sem szeretünk jobban egymást, mint akkor, midőn megismertük, hogy mindketten Istent szeretjük*“. (U. o. 229. l.)

Nyolcz napig. Nyolczad napra *Castellamare*-ban, Olaszhon legmosolygóbb éghajlata alatt, ott a virágzó narancsok ligetében egy hirtelen vér-ömlés lepi meg Albertet ; zsebkendője megtelik vérrrel ; hírt ad magáról a könyörtelen, a kérlelhetetlen halál.

E halál nyomukban van ; minden lépéssel közelebb jut Alberthez. Hiába igyekeznek előle futni ; hasztalan minden menekvés. A jövő boldogságba vetett bizalom szálai egymásután elszakadoznak ; az utolsó reménység is elhalványul, elhal, elenyészik. Utazás, éghajlat változtatása nem bírják elűzni a sarkukban leselkedő fekete rémet. De Isten is dolgozott a maga végetlenül bölcs terveinek végrehajtásán. A közelgő halál nem szakíthatá el az Istenért egymásban élő szíveket, sem a kétségbeesés örvényébe nem taszíthatá azokat ; sőt inkább eszközül szolgált arra, hogy mennél közelebb hozza azon dicső napot, melynek rájuk virradásakor Alexandrine felnyílmi látá maga előtt azt az eget, mely befogadá magába Albertet.

Ez a rövid boldogság és ez a hosszú vívódás három évig tartott. Megérkezék végre a megdőbbsentően fönséges óra, a végnek kezdete és a kezdetnek vége, hogy Albert : meghaljon és — éljen, s hogy Alexandrine : éljen és — meghaljon. A haldokló Albert szobája kis kápolnává alakíttatik, az ott felállított oltáron a sz. miseáldozat mutatattik be, s az utolsó kenet szentségének Dupanloup abbé által történt földadása után az Isten szolgálja a ketté

osztott sz. ostyának egyik felét a haldokló Albertnek, másik felét a kellőleg előkészített s most első áldozását végző Alexandrine-nek adja. Tehát meghallgatá Isten mindkettőjük kérését. Albert áldozatul ajánlotta fel életét, hogy Alex. megismerje az igazságot; viszont Alex. is feláldozta földi boldogságát, csakhogy megismerhesse ugyanazt az igazságot. Ime Isten végetlen bölcsesége és szeretete, mely elfogadja a nemes szívek épen égő áldozatát, mely azt kegyelmével viszonzozza s cserébe jutalmul Albertet az igazi, mert örök, boldog étellel ajándékozza meg; Alex.-t pedig egy jobb, egy tökéletesebb, mert zavartalan, boldogság birtokába juttatja.

Igen; mert a megnyert kath. hitben biztos zálogát birta annak, hogy szíve választottját ott, abban a jobb, nemesebb világban vég nélkül bírhatja. Mert gondolhatjátok-e józanul, hogy valódi kath. nő, kinek keblét egy túlvilág reménye dobogtatja, vigasztalhatatlanul sírjon, gyászoljon kedveseinek elvesztén? Juthatott-e ilyen állapotba az, ki a földön előtte legkedvesebb lénytől való megválása után így kiáltott fel: „Ó örök szépség, ifjúság, szeretet, Te vagy az Istenem! Téged kívánlak ezután szeretni, Tőled kívánok szerettetni; mivel csak Te vagy az, kiben nincs romlékonyság, tökéletlenség. Neked kívánok ezután szolgálni, mert csak Te vagy méltó arra, hogy egyedül Téged szolgáljalak!” (U. o. 414. l.) Elfásulhatott-e lelke annak, ki e nagy megpróbáltatás után is ily szavakra fakadt: „Nem Albert élete volt az én vágyaimnak legfőbb tárgya, hanem hogy vele örökre egyesüljek, hogy őt Istenben s Istent őbenne örökké szeressem“. (U. o. 424. l.) Síránkozik, könnyeivel öntözi a széplelkű kedves hamvait; imáival, sohajaival szenteli meg sírját; de a halál le nem győzhet ily szeretetet, mely nem földi rögben, hanem az örökkévalóban gyökeresik. Csak egy ohaja van: „Jézus, Neked adtam boldogságomat, add Te nekem hitedet“. (U. o. 425. l.) És e hit nemcsak megvigasztalja; e hit az elhunyt kedves iránt érzett szerelmét átszellemíti, fölmagasztalja; e hit hangzik

föl ajkairól az ég Urához: Istenem, ne válaszd el azt, a mit egybekötöttél! Emlékezzél meg Atyám rólunk, miként mi is mindig megemlékeztünk rólad! Emlékezzél meg, kihez annyiszor imádkoztunk együtt! Emlékezzél meg, hogy Benned akartuk örökre szeretni egymást!“ (U. o. 426. l.)

Oh van-e megragadóbb látvány, mint az olyan élet, mely nemcsak szóban, de tettben is valóságát mutatja azon ohajnak, érzületnek: „Istenem! emlékezzél meg arról, hogy mindig csak Tőled kértem boldogságot. Minden olyan boldogság, mely nem égi forrásból fakadt, csak bágyasztólag hatott rám. Nem mondom, hogy más mérges forrásból soha nem merítettem, de vágyam, vagy legalább kérésem, imádságom tárgya mindig az volt, hogy azt elkerüljem, hogy abból ne töltszem... Oh Istenem! dicsőítsd meg Albertet és engem s mindazokat, kiket szeretünk. Taníts meg bennünket a te igaz hitedre, a te igaz vallásodra és add, hogy minden boldogság csak Belőled és általad áradjon ránk. Istenem! fogadd Albertet és engem szeretetedbe“. (U. o. II. k. 26. l.) És ilyen volt Alex.-nek élete. Kiterjeszté ezentúl gondját mindazokra, kik a keresztény szeretetre csak rászorulnak. Szolgálójává lőn a szegényeknek; ékszereit, vagyonát, fényes öltözékeit oda adta a szegények- és ügyefogyottakért lángoló isteni és felebaráti szeretet oltárára; idejét pedig ezekre, imádságra és a kedves emlékeiről való elmélkedésre fordította. A fájdalom, mely gyöngéd lelkét szinte tör gyanánt veré át, lassanként megédesült; mert hiszen az Istent szeretőknek minden, tehát a fájdalom is, javokra, gyönyörökre, édességükre szolgál. Mint a kagyló, mely fájdalmában sírja ki a legnemesebb drágagyöngyöket; úgy termékenyül meg fájdalomban az ő szíve; a fájdalom rá nézve nem volt egyéb, mint ekevas, melynek szívében vont barázdáiból annál bujábban hajtottak ki az isteni szeretet gyümölcstermő csemetéi.

Ki bírná meghatottság nélkül látni, hallani, hogy míg a fájdalom, szenvedés az Istentől elfordult lelkeket annyi vakmerő, szentségtelen kifakadásra bírja; az Istenre

hagyatkozó keresztény ajkán az szinte hárfa-hanggá válik, mely fölemelkedik annak trónusához, ki büntetve is csak szeretetet gyakorol.

Nem állhatom meg, hogy azt az imádságszerű néhány sort ide ne írjam, melyek Gerbet abbé által szerkesztve a „*fájdalom credója*“ név alatt napi imádságát képezték Alex.-nek.

„Oh Istenem! hiszem, hogy önmegadással szenvedve Krisztus szenvedését valósítom magamban.

„Hiszem, hogy e világon minden teremtmény nyög és mintegy a szülés fájdalmaiban sohajtozik, s hogy várja az Isten Fia megnyilatkozásának napját.

„Hiszem, hogy nincs itt maradandó városunk, s hogy egy mást ott túl a jövőben várunk.

„Hiszem, hogy azoknak, kik Istent szeretik, minden javokra szolgál.

„Hiszem, hogy a kik könyezve vetnek, örvendezve fognak aratni.

„Hiszem, hogy boldogok, kik az Úrban halnak meg!

„Hiszem, hogy megpróbáltatásaink az örök élet zálogául fognak szolgálni ránk nézve, ha nem azt tartjuk szem előtt a mit látunk, hanem a mit nem látunk; mert azok, a miket látunk, mulandók, azok ellenben, a miket nem látunk, örökkévalók.

„Hiszem szükségességét annak, hogy romlandó testünk romolhatatlanságba öltözik, hogy halandó testünk halhatatlanságot ölt magára, és hogy a halál fölemesztődését leli e győzelemben.

„Hiszem, hogy az Isten le fog törölni minden könyvet az igazak szeméről, hogy a halál nem fog többé uralkodni rajtok, sem a gyász, sem a sohajok, és hogy az ő fájdalmok végét éri, amikor az előbbi világ egészen megszűnik.

„Hiszem, hogy színről-színre fogjuk látni az Istent“.
(U. o. II. k. 27—28 l.)

Így termékenyíti meg a keresztény lelket a fájdalom; így lesz az élet rá nézve tükör, mely egy fensőbb

világ dicsőségét már itt a földön szemei előtt ragyogtatja; így lesz a föld rá nézve hid, melyen az égi hazába juthat.

Ilyenné lett Alex. is kedvese elhunytá után. Így lett a fölfeszített Krisztusnak jegyesévé, sz. Vincze leányai közé avattatván magát, hogy segítse a szegényeket, ápolja a betegeket s egy új magyar sz. Erzsébetként köztözgesse, csókolgassa sebeiket. Így gyakorolta a szeretetet, hogy szeretete jutalmául egyesüljön az örök szeretetnek kebelén azzal, kit e földön magáénak nevezett, s kit ott abban a jobb hazában magáénak fog nevezni örökre. Így termékenyítik meg egymást a szerelem és fájdalom, hogy bizonyosságot tegyenek arról a, csak a katolicizmus kebelében feltalálható nagy igazságról: *„Isten, bizonyos tekintetben a maga mindenhatóságával ruházta fel a szerelmet és fájdalmat!”* (U. o. II. k. 200. l.)

De ne folytassuk tovább. A szemenszedett szebbnél szebb idézeteknek egész sorát közölhetnők; de azt hiszem, ez is elég izelítőül; elég, különösen arra, hogy az olvasó belássa annak igazságát, miszerint e regény az igaz szerelem költészete; miszerint e költészet a keresztény lélek mélyéből hozza fel az örök szépség való gyönyögeit; miszerint a szívnek azon hurjain játszik, melyeknek hangja fölhat az égbe, hogy onnan visszaverődjék a földre. Ha láttátok Rafaelnek, a nagy mesternek, feledhetlen Ceciliáját, midőn az az égből lehangzó angyali ének hallatára hárfáját leeresztve, lelke tuláradó boldogságában kebelébe szállottnak hiszi, érzi a menfyt; úgy megérthetitek, érezhetitek, éldelhetitek a szenvedésnek, a fájdalomnak itt leirt, lerajzolt hatalmát; emelheti lelketeket az itt lefestett szenvedésnek fokozatosan növekvő méltósága; magával ragadhat az ég felé törő vágyak ereje; megedzhet benneteket az áldozatok önzetlen nagysága; eláraszthatja lelketeket a fensőbb gyönyörök folytonos hullámozása: és egyszersmind — szánakodni fogtok azon úgy nevezett szépműveken, melyeket modern irodalmunk tele tőm fényes, kápráztató hazudságokkal, nagy-

hangu de a szívet üresen hagyó szólásmódokkal, képzelmet, érzékiséget csiklandoztató leírásokkal, de melyek emberi természetünket nem emelni, nemesíteni, hanem csak felfuvalkodtatni, tehát csak lealacsonyítani képesek.

Értitek-e ezután már, hogy *Veuillot Lajossal* e regényt mért mondtam Isten művének. Igen, mert ha igaz, hogy valódi művész az, ki a költő szavai szerint: „*Est Deus in nobis, animante calescimus illo*“ — emberi, érzéki alakban — kőben, vásznon, papíron megteremti, közelünkbe birtokunkba hozza az istenit: úgy valóban Isten e műnek megteremtője; mert tulajdonképen ő ihleté azon szíveket, melyeknek érzelmei e lapokon kifejezést nyernek; ő csoportosítja azokat a fensőbb szépségeket, melyek az atya, az anya, a nővérek, a jó barátok meghatóan fenséges alakjaiban a főszemélyeket körül ölelik. Itt találod ugyanis az *öreg Ferronnays*-ban, Albert atyjában nemcsak a földön égért élő férfinak, kinek könyörgése a *zsidó Ratisbonné*-t megnyeri a katholicismusnak; hanem azon atyának ideális típusát is, ki gyermekeire nézve a Gondviselés szerepét tölti be a földön. Itt állnak előtted az anya alakjában a kedvesei boldogságáért égő, lángoló szeretetnek földi megdicsőülése; a testvérek alakjaiban az egymást segítő, támogató földi őrangyaloknak mintája. S mit mondjak a jó barátokról, kiknek egyik megható példajaként tárul szemünk elé a nagy *Montalembert*, midőn az, mint a harminczas években megindult francia kath. renaissance nagy képviselője, miután az „*Avenir*“-nél *Lacordaire*- és *Lamennais*-vel együtt elfoglalt állásától megválva — Albertnek baráti ékesszólása által meggyőzve fog a „*magyar sz. Erzsébet*“ élete adatainak fölkereséséhez, megírásához? De ki nem fogynánk a meghatóbbnál meghatóbb részletek felsorolásából, ha mind el akarnók számlálni azon helyeket, a hol a főnkelt érzelmeik nyilatkozása, a tudományos eszmék fejtegetése, a magasba törő aspirációk ég felé törő sugárszála, a lelkek hullámzását, féltő reményeit, reménylő csalódásait nagy, megragadó vonásokban látjuk ecsetelve.

Avagy hasonlítások össze e művet az antik világ vagy a protestantismus bármelyik genie-jének elmeter-mékével, és látni fogjátok: a fény mellett az árnyékot. Hogy csak egy példát hozzak föl: a nagy *Goethe Werther*-ében minő kicsinyes, csillogása mellett is mennyire üres, hamis a felfogás. *Werther* alakja fényes, ragyogó; de mint meteor robban szét, lelket sorvasztó kétségeivel az alacsony öngyilkosság örvényébe sülyed — kietlen sötétséget hagyva maga után; ellenben *Albert*, 23 éves korában szenvedése, fájdalmai közt is boldog; kész az önáldozásra; érett a halálra; muló ifjúságát örök ifjúsággal cseréli fel; felszáll, bemerül a halhatatlanságba, az örökkévalóságba — ösvényt hagyva maga után, mely kalauza legyen lábainknak; eszményt állítva, mely vezérfáklyája legyen törekvéseinknek. Hogy a szinte édig magasztalt *Faust*-ot ne is említsem: *Albert* homlokán örök égi derű; *aszén* komor, lélekölő, életereinket lekötő, szétszaggató kétség!

(Vége köv.)

V E G Y E S E K.

(„*Kath. Társadalom*“) című hetilap tegnap küldetett be hozzánk, s meglepetve láttuk benne a tartalom változosságát, az üde szellemet, az élénk érvelést, szép kiállítást, gazdag mellékleleteket. Szerkeszti Mayer Arnó. Budapest, Damjanits-utca 52. szám. Előfizetési ára egész évre 6 frt. Örömmel üdvözljük az új pályatárst, aki hivatva van a kath. olvasmányt azon körökbe is behozni, hol eddig talán a kath. irány ismeretlen volt. Cikkei rövidek, érdekesek, szép képeivel meghódítja a hitetlent is. Űgyanis minden hóban Doré képeiből ad mellékleletet; azonkívül Ő Emja az ország primásának igen szép arczképével és Munkácsy képeinek fényvésetével is kedveskedett olvasóinak. Gazdag alaptökével rendelkezik, mert ama két ezer előfizető, kik amint megérdemelte a szerkesztő, felkarolták, minderre elégtelen leendett. Olyannyira áldozat-

kész, hogy most még melléklapot is ad ki (az előfizetési összeget nem emelvén fel), mely „Vasárnapi lapok“ cím alatt, merőben a jó irányú szépirodalomnak lesz szentelve. Itt is pompás kivitelű képeket nyújt, melyek miatt lapja a külföld enemű kiadványaival dicsőségesen kiállja a versenyt. Már pedig jobb, képet nem adni, mint homályos, ferde mázsolmányokkal beundokítani a lapokat. Mayer ur (temesvári születésű) képzett világi katolikus ur, aki nem kezdő a szerkesztés terén, mert a férfikor delén lévén, több év óta hazánkban és Franciaországban mint hírlapíró, a szerkesztés és könyvkiadás művészetét egészen elsajátította. Európa több városában tanulmányozta a viszonyokat, azért sok jót várhatunk tőle. Minthogy a jót nemcsak üdvözölni, hanem ajánlani is tartozunk, a t. közönség becses figyelmébe ajánljuk üggyársunkat s jeles kiadványait.

(*Megjelent*) 1. A kereszténység és korunk. Irta Baugaud Emil, ford. Dobos Lajos és Spett Gyula. Nagyváradi 1882. II. kötet. Nyolczadrétben 620 lap. Ára 2 frt. A világhírű munka ismertetésével egy munkatársunk bizatott meg, de beteg lett, a II. kötetel bemutatjuk majd az elsőt is. Minthogy t. olvasóink a mutatványból is tudják, mily jelesen van fordítva, az eredetinek áll színvonalán, azért fölösleges ajánlásunk, csakis jelezni akartuk hogy megjelent, s hogy tartalma Jézus Krísztus istenségének fönséges bebizonyítása. — 2. A bold. Szűz Mária tisztelete a kath. egyházban. Jutalmazott pályamunka. Irta Sullay István lelkész (Bogács, u. p. Mezőkövesd). Eger, 1882. Nyolcz. 515 lap. Ára 3 forint. A budapesti hittani kar ajánlata elég biztosíték, hogy jeles a munka, melyet 800 frttal jutalmazott. — 3. Az Ur angyala. Nogáll János, nagyváradi kanonoktól. Nagyváradi, 1882. Nyolcz. 310 lap. Harminczegy elmélkedés a lourdesi zarándoklat emlékére; tehát alkalmas mű a májusi napokra, melyeket Szűz Mária tiszteletére szentel a kath. világ. Amint átlapoztuk, azon meggyőződésre jutottunk, hogy tulszárnyalta mindazt ami eddig magyar nyelven Szűz Mária májushavi tiszteletére

megjelent. — 4. Az ember, annak természete, lelke, tehetőségei és végczélja Aquinas tana szerint. Irta Rouillet de la Bouillerie Ferencz érsekhelyettes. Fordította (francziából) Nagy Alajos kegyesrendi tanár. Budapest, 1881. Nyolcz. 245 lap. Hunyady Mátyás nyomdája. Ára 2 frt. A korszerű művet fogjuk ismertetni, mihelyt elolvastuk. — 5. Egyházügyekre vonatkozó magyar törvények, királyi és kormányrendeletek tára 1741—1881. Összeállította Tokody Ödön, papnöveldei aligazgató. Temesvárt. Nyolcz. 453 lap. Ára 2 frt 50 kr. Nélkülözhetlen kézikönyv minden egyházi személy számára, mert benne mind az foglaltatik, ami az egyházra, iskolára vonatkozik. — 6. Éberesztő hangok. Műveltebb kath. körök számára. Szerkeszti Zimándy Ignác törökbálinti plébános. Negyedik könyv. Nyolcz. 291 lap. Ára 1 frt 60 kr. Tiszteletes Szász Károly min. tanácsos urnak oktatást ad a kath. gymnasiumok eredete és alapításáról. — 7. Ezer tó országa (Finnország). Irta Dr. Szinnyey József. Budapest, 1881. Franklin-társulat. Nyolcz. 496 lap. Ára 2 frt 80 kr. Érdekes, tanulságos utirajzok Finnországban, melynek tökéletes leírását közli.

(*Irodalom.*) 1. Schematismus Venerabilis Cleri Diocetis Jaurinensis, pro anno Domini 1882. Nyolcz. 197 lap. Jaurini. A tanítók névtára 21 lap. Van a megyében 237 plebánia, 69 káplányság. Az egész papság száma 351. Ezek között jubilaris 19. Isten éltesse őket! A növendékpapok száma 88. Szerzetesek 28 házban laknak. Mindakét nemű szerzetesek száma 312. — 2. Schematismus V. Cleri D. Transylvaniensis a jelen évre szintén megjelent; úgy halljuk hogy történeti névtár, mert a plebániák, expositurák története foglaltatik benne. A történetbuvárokat érdekelni fogja a hír. — 3. Dr. Komlósy Ferencz nagyszombathi tanár előfizetést hirdet ily című munkára: Bosznia és Hercegovina története a legrégebb kortól. A munka 15 íven jelenik meg. Ára 1 frt, mely Nagyszombathba küldendő. Tíz példányra a t. gyűjtőknek tiszteletpéldánnyal kedveskedik. (Szerző már két füzetben kimutatta, hogy fáradhatlan, ügyes történész). — 4. A „magyar

könyvtárból“ (Aigner Lajos kiadványa) megjelentek a Népmesék, Gazdaság, Népdalok. Egy füzet ára 15 kr.

(*Külföldi irodalom.*) 1. Figura Jerosolymae tempore Jesu Christi D. N. existentis illustrata et in carta speciali adjecta delineata a Fr. Leonardo Mar. Woernhart, O. S. Franc. Reform. Prov. S. Leopoldi alumno. Cum approbatione Rev. Vic. Gen. Frihurg. (Nagy negyedrért; Jeruzsalem távlati képével, mely 39 × 67 nagy). Ára 1 mark 60 fillér. A latin szöveg Jeruzsalem egyes helyeinek rövid leírását közli. Tökéletesen láthatjuk belőle milyen volt a város Urunk szenvedése idején. A jelzett helyek száma 111-re megy. Nagyszerű segédeszköz a szentváros tanulmányozására. — 2. Demonstratio catholica, auctore R. P. Raphaelē Cercia S. J., Theologiae dogmaticae professore: I. De ecclesia vera Christi; II. De romano pontifice. Editio quinta, ab ipso auctore novis curis emanata et aucta, 2 vol. Apud P. Lethielleux (4, Rue cassette) Paris. Ára 10 franc. Az éles eszű szerző, aki a kegyelemről három kötetet adott ki, szokott hévvel tárgyalja az egyházzal és pápákkal szembe forduló kérdéseket. Mihelyt elolvastuk bővebben szólunk róla. — 3. Unsere liebe Frau, in 32 Vortraegen zur Verehrung vorgestellt von Carl Hünner S. J. Regensburg, 1882. Pustet. Nyolcz. 360 lap. Ára 1 mark 60. Történetekkel élénkített predikációk Május hóra. Disziti egy gyönyörű színnyomatú képe a bold. Szűz Máriának. — 4. Zeitschrift für kath. Theologie. Innsbruck. Redigirt von Wieser, und Grisar S. J. (Ára egész évre 3 frt. Rauch Felicziannál). Értekezik János angol királyról; a Szentlélek ajándékairól; a kijelentés szükségességéről; a szentírás egyes részeinek betürendes szerkesztéséről. Irodalom. Vegyések.

(*Whitakers Almanack for 1882*) a legtökéletesebb naptár és utmutató Anglia számára. Itt előadatnak Anglia vallásfelekezetei, templomai, szóval az egyházállapotok is. Ezen évben 165 felekezet tart bejelentett istentiszteletet és pedig 21,152 templomban, illetőleg imaházban. Neveik is előszámláltatnak. Megtetszettek a következők: Christian

Israelits (kétkulacos, félig zsidó, félig keresztény). — Advent Christians. — Nem nevet, de Jézustvallók. — Népegyház. — Southcote Janka, exeteri jósnő isteni látogatásában hívők (Believers in the divine Visitation sib.) — Bibliavédők. — Haladás-egyház. — Ecclectics. — Danish Lutherans. — Free (szabad) Catholic Christian Church (egyház). — Halleluja-band. — Modern Methodists. — Newcastle Sailors' society. — Protestant Trinitarians. — Rational Christians — Recreative Religioniste. — Salem-egylet. — Szellemi egyház, stb. Van köztük négy egyház, mely az almanachban ez évben először foglal helyet: 1. Independent church of England (független angol egyház). 2. German Wesleyans. 3. United Christian Army. 4. Young Mens Christian Association. A kimult felekezetek nevei nem közöltetnek. Dicséretes a türelem, melyel egymás jogait tisztelik, egymás alapítványait nem irigylik, s ha valaki kormányra jut, nem izgatják, hogy már most üsse a többit, s mindazokat, kikkel valaha együtt hallgatta a predikációt, mind ministeri tanácsossá tegye.

(*Szakadárokról.*) Azt gondoltuk, hogy a keleti szakadárok csak négy ágazatban térnek el tőlünk, t. i. a Szentlélek származása, a pápai főnökség és csalhatatlanság, a tisztító helyre nézve (ámbár vallják a holtakért való imák szükségét és érvényét) és negyedszer a részletes ítélet végrehajtásának elhalasztását az ítéletnapig. Nilles Miklós művében olvassuk, hogy az örök büntetésre nézve is tévelyben vannak. Állítják ugyanis, hogy a pokolból is lehet kiszabadulni, ha valakinek hatalmas pártfogója van. Beszéli, hogy sz. Macarius sétaközben egy utonheverő koponyára bukkant, s kérdezte ha vajjon a pokolban érez-e valami vigasztalást? Megszólalt a koponya s azt válaszolta, hogy valahányszor Macar imádkozik a pokolbeli holtakért, mind megvidámulnak. Más eset nagy sz. Gergely pápára vonatkozik. Ez ugyanis szerette volna kiszabadítani Traján császárt a pokolból, sikerült is neki, de azon kijelentéssel hallgattatott meg, hogy ezentul ilyen

kéréssel ne lépjen elő. (A mesét a román kath. kiadásból, mely 1813. Balásfalván megjelent, méltán kihagyták). Még más két mesét szoktak felhozni. (Lásd Kalendarium Manuale II, 22. lapját). Másik tévelyök a vértanuságra vonatkozik, mely nem eretnecség, mint az előbbi, hanem egyszerűen tévely (error). Vértanu az, aki Krisztus hite miatt életét elveszti. Így például szent Polycarp vértanuságát a szmyrniai egyház 167 évben „evangelium szerinti“ vértanuságnak nevezi, mert futott az üldözők elől, mint Krisztus parancsolta, de megfogatván, türelmesen viselte el a kínokat. Ez neveztetik valódi törvényes vértanuságnak (legitimum certamen). A szakadárok azonban javallják azt a badarságot is, ha valaki oda megy a pogányok közé, ingerli őket mindaddig, amíg agyon nem verik. Sőt állítják, hogy ha valaki elhagyja hitét, annak számára, bármennyire vezekeljen is, nincs bűnbocsánat, csakis egy módon üdvözülhet, ha pogányok közé megy s ott agyonvereti magát. Több ilyen vértanút tisztelnek Keleten; a hazai szakadárok is egyet, bizonyos Constantinust, amint Nilles művének II. 123. lapján olvassuk. — Mindezek azon igazságról tesznek bizonyosságot, melyet már szent Jeromos kifejezett, hogy t. i. a szakadárság ha nem is kezdődik tévelylyel, mindenesetre avval végződik; mert nem lévén csalhatatlan hitszabálya, az emberi természet tévelytermő tulajdonságánál fogva, hitbéli hibákat is ágazati méltóságra rangoztat. És ez így fog történni a jövőben is. Például most (a hazai szakadárok is) két ünnepet ülnek Palamas Gergely tiszteletére, aki badar tanokat hirdetett (így a köldöknézést); utóbb majd tanait dogmatizálják, mert egy ilyen nagy szent megérdemli, hogy tegyék. Nincs általános tekintély, mely a hit fáján növekedő álképleteket nyesegetné. (V. ö. Nilles, Kalendarium manuale I. 235.)

Szerkeszti: Z Á D O R I J Á N O S.

Előfizetési díj egész évre 6 frt. oszt. ért.

Esztergom, 1882. Nyomatott Buzárovits Gusztávnál.

A VÖRÖS CSILLAGOS KERESZTES-VITÉZEK RENDJÉNEK MŰKÖDÉSE ÉS ÉRDEMEI MA- GYARORSZÁGBAN.

Miután ő császári és apostoli királyi felségének f. évi február hó 5-én kelt legf. elhatározásával a csehországi vörös csillagos keresztrend, a budai királyi várakbéli lelkészet ellátási kötelezettsége alól, valamint a sz. Zsigmondról nevezett prépostságtól és a sz. István király jobbjának őrzésétől kegyelemből felmentetett; a rendnek tagjai hazánkból távoznak.

A kegyelet követelményének tartom, hogy a rend távozásával visszapillantsunk annak 150 éves működésére hazánkban és minden részrehajlás nélkül adjuk meg érdemeinek a méltánylást.

A rend keletkezése.

A keresztet viselő testvérületek létrejöttüket sz. Cyriakusnak szokták tulajdonítani, ki sz. Ilonát a sz. kereszt feltalálására segítette. Leginkább fejlődtek ily testvérületek a kereszties hadjáratok korszakában, a midőn Palestinában kiváló virágzásnak örvendtek, és a saracenok ellen való harczolás mellett a sebesültek és beteg zarándokok ápolásavai is foglalkoztak. Ezen utóbbi czélból két ily rend, illetőleg testvérület jött létre: a sz. János lovagok rendje Ieruzsalembe és a Bethlehemiták testvérülete az Üdvözítő születése helyén. Előbbi a német, utóbbi a szláv ajkuak ápo-

lásával foglalkozott. Midőn azonban a szentföldről a keresztények kiszorítottak, a testvérületek a lovagrendekkel együtt nyugatra vonultak. Ekkor jöttek a betegápoló Bethlehemita nevű kereszt-es testvérület tagjai Sternberg Albert nagymesterük vezetése mellett Csehországba, a hol Hloupetinben, Prága mellett megtelepedtek és az ott birtokoló Joanniták által barátságosan fogadtattak. Ez 1217-ben történt, miről az ottani templomnak igen régi, eme chronosticonja tesz bizonyosságot:

„BETHLEHEMITAE E PALESTINA HVC VENERVNT.“

A XIII. század első harmadában a szentéletű Agnes Przemisl I. Ottokár cseh királynak és Constantiának leánya, I. Wenczel királynak nővére, ki az általa alapított Clarissa zárdában visszavonulva mint apátnő működött, ezen zárda mellé a szegények és elaggottak számára az akkori szokás szerint, ápolót alapított, melynek gondozását a kereszt-es testvérekre bízta. Ezen kóroda a prágai híd mellett állott és az anyaháznak címét viselte, mely sz. Ferencz tiszteletére vala szentelve. Midőn a Bethlehemita testvérek a sz. Ferencz című kórodát megkapták, előbbeni nevüket mellőzték és utóbbi kóroda után nevezették magukat.

Szervezetére nézve e testvérület a kereszt-es lovagrendekhez hasonlóan alakult. Tagjai, úgy mint a többi lovagrendbeliek, fegyvert viseltek, miről a IV. Incze pápa által kiküldött vizsgálónak 1292-ben tett jelentése bizonyosságot tesz. Sőt a rendnek alapszabályaiban a fegyvernek használata még most is felemlítették. A rendnek harczias jellege a pápák által is elismertetett, névleg X. Kelemen pápa a rend alapszabályainak megerősítésében azt: „ordo militans“-nak nevezi. A császárok is azt „ordo equestris“-nek tekintették, névleg II. Rudolf, II. Ferdinand és különösen I. Lipót. A számos kiváltság a melyekben

a rend keletkezése óta részesült, szinte lovagias jellegét bizonyítják. Így például I. Wenczel már 1235-ben a sz. Ferencz kórodának keresztes testvéreit, a keresztes lovagok szokása szerint az idegen joghatóság alól felszabadítja és a legfontosabb ügyekben is, nekik saját törvénykezést enged. Sőt mivel Constantia királynő, III. Béla magy. király leánya, 1235-ben 15-én kelt okmányával a német lovagrendtől megvett hloupetini birtokokat a sz. Ferencz kórodabeli kereszteseknek adományozta; a két rendnek rokonságára lehet következtetni. Ezen utóbbi adományozást IX. Gergely pápa két bullájával, melyek 1236-ban május 18-án keltek, megerősítette. Végre a rendnek belszoervezete is, egészen a többi keresztes lovagrendek mintájára vala alkotva. A rend főnöke, egyetemes nagymesternek (generalis magnus magister) nevezetik. A rendházak (comthur) főnökei commendátoroknak és prépostoknak neveztetnek. A keresztes lovagok (Kreutzherrn) vagy fogadalmasok (Profesz-Ritter) vagy a nélküliek. Előbbiek egy része felszentelt papok, a többiek ápolók és harczosok. Ujabb időben azonban a rend csupán felszentelt papokból áll.

Az imént említett pápai bullák egyike, mely Agnes apátnőhöz van intézve, a rend történetében nagy fontossággal bír. Ugyanis a pápa a királynő adományaira nézve azon korlátokat teszi, miszerint a most gazdagon ellátott kóroda el ne különítessék az apáca zárdától, hanem jövedelmeiből utóbbi is részesüljön. Így tehát a kórodai keresztesek függők voltak az apáca zárdától, kivált annak fejedelemszonyától Agnes apátnőtől, ki a keresztesek messterét, mint képviselőjét 1238-ban a római szentszékhez küldte. Ezen viszony még akkor sem szűnt meg, midőn IX. Gergely pápa, Agnesnek a követe által kifejtett kérelmére a testvérületet, mely szent Ágoston szabályait vette fel, megalakult renddé emelte. Csak egy évre reá, midőn Agnes apátnő a sz. Ferencz

kóroda jószágainak kezeléséről önként lemondott, lettek függetlenek a kereszt-es lovagok. Agnes jogait a kóroda felett IX. Gergely pápa kezeibe tette le. Ez a lemondást 1239. év ápril 15-én elfogadta és már 12 nap mulva, a kórházat minden birtokaival, mint sz. Péter örökös tulajdonát, a kereszt-es-rendnek azon feltétellel adta át, hogy a tulajdonjog elismeréseül, a sz. széknek évenként csekély bért fizessen.

Így a rend megalkotva és lét-le biztosítva lőn, csak még az vala szükséges, hogy a többi rendektől való megkülömböztetésre külső jelvényt is nyerjen. A rend tagjai a vörös keresztet, mely akkor általános jelvénye volt a szentföldön harczolóknak, már kezdetről fogva viselték, s így elegendő ismertető jelül nem szolgálhatott, azért Agnes apátnő IV. Incze pápához külön jelvény adományozása végett fordult. A pápa ezen ügy elintézésével 1250-ben okt. 10-én Miklós prágai püspököt bízta meg, ki a már eddig is használt csillagot Prágában a sz. Péter templomában, mint rendi jelvényt nekik ünnepélyesen átadta. Hogy már ez előtt is a csillag jelvénye használatban volt, kitetszik I. Wenczelnek már 1235. évi okmányából, melyben „csillagviselők“-nek neveztetnek. IV. Sándor pápa által 1255-ben jun. 20-án a csillag viselésben megerősítették. Vannak kik nem alaptalanul a csillag viselését a rendnek első főnökével, Sternbergi Albrechttel összeköttetésbe hozzák.

Öltözete a rend tagjainak, kik jelenleg mind felszentelt papok, fekete talár, mely felé teljes díszben bő palástot függesztenek. Karköpenyük térdig érő. Mindezekben a rend jelvénye az egyszerű rendtagoknál bal oldalon van alkalmazva, és pedig nyolcz csúcsu kereszt, hasonló a maltai lovagokéhoz, alatta az öt águ csillag. Mindkettő megyszín vörös selyemből kivarva. A méltóságot viselők, minők a commendátorok, prépostok és a nagymester, arany és vörös zománczu jelvényt nyel birnak, melyet előbbiek vörös

és fekete szalagon, utóbbi aranylánczon, nyakkörül lefüggve viselnek. A nagymesternek a rend rendes öltözetétől különböző, egészen lovagias öltönei is vannak, midőn kardot ölt és é maltai lovagokéhoz hasonló főveget használ.

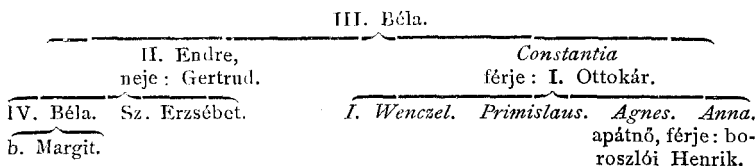
A rend elterjedése és tekintélye.

Kevés évvel azután, hogy Agnes*) apátnő a keresztések kórodáját Prágában alapította, nővére Anna, ki II. Henrik boroszlói herczeg özvegye vala, gyermekeivel együtt Boroszlón is alapított a keresztéseknek rendházat kórodával, mely sz. Márton tiszteletére szenteltetett és igen bőséges dotatióban részesült. Továbbá Ágnes és Anna fivére, Primislaus Morvaország Őrgrófja birodalmában telepíté meg őket Racicen.

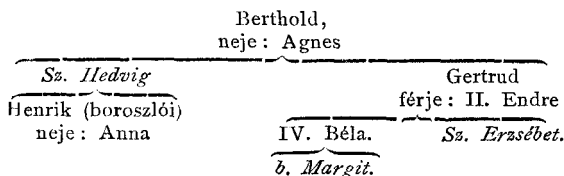
Valamint a prágai, úgy a boroszlói rendházak idővel számos zárdának anyaházává lettek, úgy hogy a viszony a fiók és anyaház között a felsőbbség te-

*) Feltűnő és figyelmet érdemlő körülmény az, miszerint a rendnek legnagyobb jötevői és megalapítói magyar vérből az Árpádházból származók voltak. Hycnek Constantia, III. Béla leánya és ennek gyermekei: I. Wenczel, Primislaus, Ágnes és Anna és ezek gyermekei, kik a magyar sz. nőkkel közei vérrokonok voltak és pedig sz. Hedvig, thüringiai Erzsébet és b. Margittal. Tájékozásul szolgáljanak a táblázatok:

I. tábla.

II. tábla.

kintélyévé fejlődött és a rendnek két generatussá jött létre, melyek székhelyeivé a prágai és boroszlói rendházak lettek. Előbbenihez a csehországi, utóbbihoz, a morva, szileziai, lengyel és litvaniai conventek tartoztak. Azonban a rend generalisának tekintélye emelésére a két tartomány ismét egyesült, és az egyetemes nagymester az ősi anyaházat, a prágait választá székhelyül.

A rend nagymestere a fejedelmek által több kitüntető kiváltságban részesült, így a cseh király kísérei közé számíttatott és a honban 6, azon kívül 8 lóval az állam költségén követheté őt. Tekintélye a XIV. században annyira emelkedett, hogy az országban a király után a negyedik méltóság volt.

A tekintély emelésére kivált nagy befolyással volt azon körülmény, miszerint müglitzi Brusz Antalt, a rendnek 1552 óta nagymesterét, Ferdinand, bécsi püspökké utóbb prágai érsekké tette. Ennek utóda a nagymesterségben szinte müglitzi Medek Márton volt, kit Rudolf császár az érsekségben is utódává tette. Ennek halála után megfordítva történt, a rend választotta meg a prágai érseket, Dubai báró Spignew Berkát 1592-ben nagymesterévé. Ez történt még öt prágai érsekkel, a mi az egyháznak nagy előnyére szolgált, mert a prágai érsekség a vallásháborúk következtében minden vagyonától megfosztatott és Brusz kinevezése előtt, már 140 évig üresedésben volt, ettől fogva majdnem 150 évig pedig az érsek jövedelmüket leginkább mint nagymesterek a rend vagyonából birták. Midőn azonban az érsekség vagyona visszaszerezettetett, Waldstein János Frigyes gróf halála után 1694-ben, önállólag az érsekségtől kívántak a keresztések magoknak nagymestert választani, azonban e két méltóság elkülönítése csak több nehézség leküzdése után sikerült.

Azonban nemcsak a nagy méltóságok, melyekkel a nagymesterek feldíszítottak, szerzé a rendnek e

tekintélyt, hanem inkább tagjainak buzgalma, melynek következményei lettek a méltóságok és gazdag vagyoni helyzet. A rend buzgalmát első sorban a szegények, elaggottak, betegek és zarándokok szeretetdús ápolásában fejtette ki. Hogy ebben rendkívülit művelt, az kitetszik gyors elterjedéséből, mivel egy ápolda a másik után adatott át neki. Megemlíttetik a rendnek e buzgalma számos okmányban, így Przemisl II. Ottokar király 1269-ben birodalma egész terjedelmében a keresztteseket minden vámtól felmenti. Megdicséri e buzgalmát a rendnek 1705-ben XI. Kelemen pápa. De leginkább van az kimutatva Lechowsky Wenczel pápai és királyi jegyzőnek 1736. kiállított jegyzőkönyvében, ki személyesen szerzett magának az ápoltak szájából meggyőződést, és tapasztalta, hogy a rend sz. Ferenczről nevezett kórodájában a szegények és betegek ápolásán kívül számos tanulót lát el, kik különben nem volnának képesek iskoláikat végezni, továbbá általa minden pénteken szegény elbocsátott katonák pénzsegélyben részesülnek. A mult század óta a rendnek vagyoni viszonyai ugyan igen csökkentek, de azért még most is megvannak a commendaturáknál az ápoldák, és Prágában még mindég 40 szegény tápláltatik.

Ennél még nagyobb tevékenységet fejt ki a rend a lelkipásztorkodásban, az egyháznak közös javára. Mindjárt kezdetben midőn a rend jószágokat nyert, gondoskodott a jobbágyok lelki ügyeiről, alkalmas lelkészek által, annál is inkább, mert jószágain a kegyuri jogokkal is felruháztatott. A mi a rendnek lelkészi buzgalmát illeti, eziránt kifejezik a megérdemelt dicséretet XI. Kelemennek 1701. és 1705-ben kiállított okmányai, melyekben ki van emelve, miszerint az itteni szolgálat általa kiváló ünnepélylyel és méltósággal tartatik. A prágai érsekek, kivált Manderscheid gróf 1735-ben az érseki ordinariatus iránt való tisztelet és engedelmesség jutalmául a lelkész-

kedési joghatóság körében kiváló szabadalmakkal ajándékozták meg.

E lovagrend tagjai valának a XV. és XVI. században az Eger kerületben a kath. vallás egyedüli fentartói. Sőt a kath. hitben való állhatatosságukat élőkkel is készek valának lepecsételni, így P. János, Prágában a sz. István templom plebánosa, mivel a táboritákat templomába be nem bocsátotta, 1419. jul. 13-án, általuk póznára felakasztatott és saját plebániája ablakából kifüggesztetett.

Idő folytával a rend veszteségeknek is vala kitéve, rendháza elpusztultak vagy tőle elvették, különösen a hussiták idejében, a vallásháborúk alkalmával és a saecularisatio következtében.

Jelenleg a rend hat nagyobb javadalommal, minők a commendatorságok és prépostságok, melyek mellett szegények menházai vannak, és vagy 20 kisebb javadalommal, minők a lelkészi állomások, bfr. Összesen vagy 80 tagja van.*)

(Folytatjuk.)

Némethy Lajos.

CANTERBURY-I SZENT TAMÁS.

(Vége.)

Gyávaság, kislelkűség volt-e, mi Tamást menekülésre indította? Ellenei ennek magyarázták, de Tamást magasabb tekintet vezette menekülésében. Mielőtt végsőre engedné kerülni a dolgot, meg akarta még kísértetni részint szép szóval, részint fenyegetéssel a király engedékenységét, a király kibékülését az

*) Helyot, Geschichte der Clöster und Ritterorden. II. 279—286. — Schöbel, Kreuzherrn mit dem rothen Sterne. — Wetzer-Welte, Kirchenlexicon XII. — Czinár-Fuxhoffer, Monasteriologia, II. 175.

egyházzal. Ezt csak a távolból tehette szabadon és sikeresen, otthon a király foglya lett volna, megfosztva minden szabadságától. Ismervén a püspökök szellemét, jól tudta azt is, hogy ha ő feláldozza magát, nincs ki az egyház szabadságáért résen állana. Ellenben a távolból reménylhetette még, hogy megszerzi az angol egyháznak az ohajtott békét.

Henrik híret vevén Tamás menekülésének, dült-fült magában. „Nem vagyunk még készen vele“ — mondá övéihez. Azonnal tanácskozást tartott a nagyokkal és a püspökökkel, a megállapodás pedig az volt, hogy a király Tamást mint esküszegőt s békeháborítót be fogja vádolni a pápánál. Erre nézve azonnal öt püspökből álló követséget menesztett Sensbe a pápa udvarára. A követek Compiegnebe érvén, kérték VII. Lajos királyt, hogy a „volt“ canterbury-i érseket, ki megszökött Angliából, országába be ne fogadja. Szépen jellemzi e vallásos, egyházhű fejedelmet az ő magaviselete a követséggel szemben. „A volt érseket?“ — kérde tőlök — ki tette őt le? Mire a követek nem tudván felelni, a király így folytatá beszédjét: „Én is király vagyok mint Henrik a ti királytok, de én távolról sem formálok magamnak jogot, hogy országom utolsó papját is elmozdíthatnám hivatalától“. Tamást illetőleg pedig megjegyzé: „Én jól ismerem a canterbury-i érseket, ő annak idejében királya követségében járt Franciaországban. Ő tiszta jellemű s főnkelt szellemű férfiú. Ha tudnám tartózkodását, azonnal elejébe sietnék“. A követek azon megjegyzésére, hogy Tamás mégis sok kárt okozott Franciaországnak, a király felelé: „Csak kötelességét teljesítette, ő nekem ugyanazt a szolgálatot tette volna“. A követek még arra kérték Lajost, volna közbenjáró a pápánál, hogy ez Tamást ne bocsássa maga elé s ne higgyen hazugságainak. Ezen fölöttébb megütközve a király, magához hívatta az épen Compiegneben jelen volt pápai udvari káplánt s így szólt

hozzá: „Mond meg uramnak Sándor pápának, hogy ha még érek valamit ő Szentségénél: úgy fogadja kegyesen a canterbury-i érseket s ne adjon helyt igazságtalan vádnak ellene“ — amire elbocsátotta a követséget.

Ezt nyomban követték az érsek küldöttjei. Ám ezeket egészen máskép fogadta Lajos. Megilletődve hallgatta Tamás szenvedéseit, és a veszélyeket, melyeknek kitéve van s elbocsátá őket e nevezetes szavakkal: „Ős privilegiuma az a frank királyoknak, hogy száműzöttek s jelesül papok mindig menhelyet s oltalmat találnak ez országban“.

Az érsek küldöttjei Henrik követeivel ugyanaz nap értek Sensbe. A pápa az érsek küldötteit még az nap este fogadta. Hallván Tamás szenvedéseit, ezt jegyzé meg róla: „Az uratok él ugyan még testben, de lelke már mindinkább keresi a vértanúság előjogát“. A király követségének másnap ünnepélyes consistoriumban oda válaszolt a pápa, hogy ő az általok előadott panaszok vizsgálatába nem bocsátkozhatik előbb, semhogy az érseket meghallgatta volna. A követség tehát egészen sikertelenül tért vissza Angliába.

Tamás azalatt a pápához való útjában Soissonsba jött. Itt következő nap meglátogatta őt a király s ígért neki teljes biztonságot nemcsak, hanem kérte egyszersmind, hogy ellátásának minden költségeit tőle fogadja el. Ő a maga vendégének nézte a menekült érseket. Miután a király Tamással több napot együtt töltött volna, ez Sensbe folytatta útját. Sándor pápa is nagykegyesen fogadta az érseket, könyek közt kebléhez szorította, jobbjára ültette s atyai-lag vigasztalta őt. Tamás újra a pápa lábaihoz letette hivatalát, a pápa a maga részéről újra reá ruházta azt, mint aki bátorságát s buzgalmát eléggé tanúsította. Nyíltan kimondta ugyan a pápa a bíbornokokkal megtartott tanácskozmányban, hogy miben hibá-

zott Tamás, de szólt az általa adott elégtételről is, a kért feloldozásról, hivatala letevéséről, keserves sanyargatásáról, betudván neki érdemül azt is, hogy személyesen jött a sz. Székhez előadni ügyét. Ugyane tanácskozmányban elvetette a pápa a kir. szokás-jogokat is, csak hatot ítélvén közülök tűrendőnek. Végre eléhívatta Guichard pontigny-i apátot, meghagyván neki, hogy a menekült érsek ellátásáról kellően gondoskodjék.

A pontigny-i cistercita kolostorban Tamás egészen mint szerzetes élt, alkalmazván magát mindenben a szerzet szabályaihoz, végezvén a legalsóbb szolgálattételeket is. A két évet, melyet ott töltött, vezeklésben töltötte, de megnyerte a kolostorban a lelki nyugalmat is, melyre annyira szüksége volt.

Hogy Tamás menekülésében nem a maga személyét tekintette, hanem az egyházi béke helyreállítását, azt bebizonyította az által, hogy csakhamar Mathild császárné, II. Henrik anyja közbenjárását kérte ki Miklós roueni prior által. A prior hasonló lépést tett Arnulf lisieuxi püspöknél is, kiről már feljebb szó volt, és kit a prior most egészen Tamás részén talált. Arnulf terjedelmes levélben közölte tanácsait Tamással s felajánlotta szolgálatait, reménylve egyúttal, hogy II. Henrik, tekintve országának bonyolult bel- és külviszonyait, igenis hajlandó lesz most kibékülni, nehogy még a pápával is meggyűljön a baja. De Arnulf reményei nem valósultak. Tamás ugyanis fájdalommal értesült nemsokára, hogy amint Henrik követei a pápától eredménytelenül visszatértek, a király azonnal 1164-ben decz. 24-én felségsértőnek nyilvánított mindenkit, aki Angliába akár a pápától, akár az érsektől kiközösítési határozatot vagy interdictumot merészelve behozni. Ezután lefoglaltatta az összes érseki javakat, megtiltván az érsekért való nyilvános imádságot is. De még ezzel sem érte be a király boszuja: hanem elkoboztatta Tamás barátjai

s rokonainak vagyonát is, őket magukat pedig száműzte országából, kegyetlenségét még azzal is tetézvén, hogy e szegény áldozatokat előbb esküvel kötötte le aziránt, hogy ők be fogják magukat mutatni az érseknek, miszerint ennek könyeik s nyomoruk láttára megtörjön a szíve. El is jöttek s megszállták napról napra az érsek czelláját, kinek csakugyan megtört volna a szíve, ha a francia király, Sicília királynéja, Richard syrakusi püspök és a pápa nem segítenek nagylelkűen Henrik boszújának ez áldozatain.

Míg a pápa az egyházi béke visszaállításán fáradozott, Henrik mindig tovább és tovább kapatta magát. Amit jószerével el nem ért a pápánál, azt most dacz- és fenyegetéssel akarta elérni. I. Frigyes császár részére állván, oxfordi János udvari papját a würzburgi birodalmi gyűlésre küldte, hol III. Paschal ellenpápa megválasztása el lett ismerve.

Tamás ebből azt látván, hogy a király és követői épen nem térnek magukba, elhatározá reájok az egyházi büntetést kimondani, előbb mégis nyájas, majd határozott levélben kérte s intette Henriket, hagyna fel az egyház üldözésével. Szavainak s fenyegetésének nyomatékot adandó, felfüggeszté Joscelin püspököt, mivel hogy ez oxfordi Jánosnak, ki a würzburgi birodalmi gyűlésben részt vevén, de facto kiközösítve volt, a salisburi esperességet adta. Gilbert londoni püspöknek pedig ugyancsak kiközösítés büntetése alatt meghagyta a canterbury-i egyház papjainak a lefoglalt javakat visszaadnia.

Tamás 1166-iki ápril 25-én Sándor pápa által Anglia részére pápai követnek kineveztetvén, még erélyesebben lépett fel az egyház elnyomói ellen. Megüzente Mathild császárnénak, hogy ő Henrikre s országára az egyházi büntetéseket okvetlenül ki fogja mondani, miről értesülvén Henrik, legott fellebbezett a pápához s erről Tamást követei által értesítette. Tamást a követek nem találták Pontignyben, ő Sois-

sonsban volt zarándokolni, ahonnan Vezelaybe kérészt, és itt akarta pünkösdi ünnepén a királyra s követőire a kiközösítést kimondani, de szándékától elállott, hallván hogy a király halálos beteg. Mindamellet sz. Magdolna napján a szószékre lépven, előadta a népnek az egyházi viszály eredetét, okait, szólt a maga üldöztetéséről, a királyhoz intézett kérelmeinek sikeretlenségéről, amire ujra intette a királyt, térne magába, tenne eleget az egyháznak, ellenkező esetben kész legyen a kiközösítésre. Miután erre az egyházat, önmagát és a maga híveit a hívők imáiba ajánlotta volna, kimondta a kiközösítést oxfordi Jánosra, s winchesteri Richardra, hogy mindaketten a szakadókkal tartottak, azután többekre, kik a canterbury-i egyház javait lefoglalták, végre azokra, kik Henriket a clarendoni határozatok megalapítására tanácsukkal birták. Magokat a kir. szokásjogokat pedig elvetette és a püspököket azok megtartása alól feloldozta. — Vajjon fölléphetett volna-e ily erélyesen a lelkes főpap az egyház elnyomói ellen, ha érseki székhelyén marad? Ezt csak menekülésében tehette.

Henrik tartván a kiközösítés és az interdictumtól, a pápához követeket küldött oly jelentéssel, hogy ő felmondja a pápának az engedelmességet és az ellenpápa részére fog állani, ha Sándor pápa meg nem semmisíti a Tamás által kimondott büntetéseket, őt magát pedig nyilvános esküvel nem kötelezi arra, hogy a kir. szokásjogokat ő és utódjai meg fogják tartani. Tehát még utódjaiért is megesküdjék Tamás! A Londonban egybegyült püspökök azalatt a király parancsára fellebbezési iratot szerkesztettek a pápához, melyben a királyt tisztára mossák, Tamast pedig békezavarásról vádolják. Csak három püspök nem írta alá az okmányt. Hasonértelmű iratot intéztek Tamáshoz is. Ez világosan megfelelt a püspököknek s tüzetesen megezfolta minden egyes vádjukat. Fáj-

lalja levelében, hogy a püspökök irata több ellenséges indulatot mintsem vigaszt tartalmaz, ő pedig szerette vala, hogy az inkább a szeretet forrásából, hogysen egy idegen akarat iránti engedelmességből fakadt volna.

Henrik tovább üldözendő az érseket, iratot intézett a cisterciek főkáptalanához, követelvén tőlök Tamás kiűzetését a pontigny-i kolostorból, mit ha nem tennének, a szerzet el fogja veszteni birtokait Anglia összes tartományaiban. Tamásban több volt a gyöngédség, semhogy a kolostor vendégszeretetét ily körülmények között még tovább akarta volna élvezni, elhatározá azért, VII. Lajos vendégszeretetét elfogadni. Ez hallván a dologról, a cisterciek gyávasága fölötti elkeseredésében e szavakra fakadt: „Ó vallás, vallás, hová lettél! Ime azok, kikről azt hittük, hogy elhaltak a világnak, félnek a világ fenyegetéseitől s elfordulnak mulékony javak kedvéért a megkezdett istenes műtől, feladván Isten ügyét és az Isten ügyéért sanyargatott menekültet“. Az érsek követeihez fordulva pedig mondá: „Vigyétek meg tiszteletemet az érseknek s mondjátok meg neki, hogy én el nem fogom hagyni őt, ha el is hagyja a világ és azok, kik meghaltak a világnak. Bármennyire is ellene dolgozik az angol király, én mégis el fogom őt fogadni, Isten és a szenvedő igazság kedvéért“. Tamás ekkép két évi tartózkodás után megvált a pontigny-i kolostortól s Senst választotta lakhelyéül. Innen is folyvást közlekedett Angliával, jóllehet a közlekedés a király örököse miatt igen meg volt nehezítve.

Henrik, ha még úgy fenyegetődött is, hogy át fog menni az ellenpápa részére, mégis sokkal inkább félt a kiközösítés s interdictumtól, hogysen papságával meg akart volna hasonlani. Sőt hogy ez előtt rehabilitálja magát, a würzburgi esetet egészen elhárította magától, követei ügyetlenségének tulajdo-

nítván azt. Oxfordi János pedig annyira vakmerő volt, hogy megesküdött a pápa előtt, miszerint ő Würzburgban semmit sem tett, ami akár a hit és az egyház, akár a pápa tekintélye s szolgálata ellen lett volna. Egyáltalában oly ügyesen vitte Henrik dolgát a pápa előtt, hogy ez az egyházbéke helyreállítása körül újabb reményeknek adva magát, két bíbornok-követet küldött ki s bízott meg a viszály kiegyenlítésével. Addig, míg a béketárgyalások folynak, Tamás joghatósága a király és országa fölött felfüggesztendő vala.

A bíbornok-követek Gisorsba, Franciaország és Normandia határán gyülekezetet hívtak egybe, melyre megjelent Tamás is. A követek arra akarták őt bírni, hogy visszamenjen Canterburyba, de ne hozza többé szóba a kir. szokásjogokat. Ezt az érsek nem akarta tenni, de nem is akarta a követeket a maga és a fellebbező püspökök közti ügyben bírának elismerni. Kérdésökre, vajjon kész-e magát a maga és a király közt fenforgó viszályban az ő ítéletöknek alávetni, nem adott egyenes választ, hanem azt kívánta, hogy előbb érsekségébe s annak javaiba visszahelyeztessék. Így a követek egyenes eredményhez nem jutottak. Ez volt 1167-ben.

Azalatt I. Frigyes császár hadai Olaszországban megveretvén, a pápa figyelmezteté Henriket Isten büntetésére, mely az egyház elleneit éri s megjelenteté neki, hogy ha nem enged, a sz. Szék nem fogja akadályoztathatni az érseket, miszerint ez jogával éljen, azaz az egyházi büntetést fölötte kimondja. A béke helyreállításával a pápa ez alkalommal három francia karthausit bízott meg.

A pápa e lépésére kijelenté Henrik, hogy kész Tamást elfogadni. 1169-iki nyáron Montrailban találkozása volt VII. Lajosnak II. Henrikkel, hogy kiegyenlítsék a maguk közt fenforgó vitákat. Ide lett meghíva Tamás is. A király emberei kijelentették az

érseknek, hogy Henrik igenis kész kibékülni vele, és ha a kibékülés sikerült, a király a keresztes hadba fog menni. Nem is kíván egyebet a király, csak hogy a béke reá nézve tisztes legyen, már a francia király jelenléténel fogva is. Annálfogva azt ajánlották az érseknek, hogy egészen a király kegyelmére bízsa magát. Tamás késznek nyilatkozott alávetni magát a királynak, mégis „Isten dicsőségének csorbítása nélkül“. Ismét fatalis clausula a király követői szemében! amiért is ellenzették azt. Amint Tamás megjelenik a két király előtt, Henrik lábaihoz borul s kéri kegyelmét az angol egyház számára, szavait ekkép fejezvéen be: „Én tehát ezennel alávetem magam a köztünk fenforgó ügyben felséged kegyelmének s határozatának, a francia király, a püspökök, nagyok és minden jelenlévők színe előtt — mégis „Isten dicsőségének csorbítása nélkül“.

E nem várt fentartásra haragra gyulván a király, szidalmazza az érseket, arról vádolván őt, hogy ő már mint kanczellár kereste az egyedüli uralmat a király tekintélyének kárával. Tamás öntudatosan s oly meggyőzőleg védte magát, hogy a király félvén önvédelme hatásától, haragosan félbeszakította beszédjét s nagyratartónak, gögösnek nevezte az egész gyülekezet előtt. Így megdőlt a békekisérlet.

Henrik Tamás elmozdítását kérvén a pápától, ez újabb békekisérletet tett, melyre most Gracianus s Vivianus római jogtudósokat küldte ki. Ezek St.-Denisben s Montmartreben értekezleteket tartottak, de eredmény nélkül. Mítsem végezvéen, a pápa által kitűzött határidő letelte után visszamentek Olaszországba. Henriknek nemsokára ugyancsak St.-Denisben újabb találkozása volt VII. Lajossal. Vivianus követ (kit II. Henrik visszatartott) közvetítésére Tamás is oda jött. A király most nem egyebet kívánt tőle, csak hogy neki mint királyának engedelmességet igérjen. A szokásjogok szóba sem jöttek, a többi

feltételek is egészen kielégítőleg voltak szerkesztve, úgy hogy Tamás kész volt a kibékülésre és csak a békecsókot kívánta a királytól, kezesség fejében. A király azonban azt válaszolván, hogy ő megesküdött magának, miszerint a békecsókot még kibékülés esetében sem fogja megadni: Tamás ismervén királya kétszínűségét s ravaszságát, nem bízott benne és így minden további kérdés nélkül visszament Sensbe. Így meghíúsult a második kísérlet is.

Látván a pápa, hogy buzgó igyekezete Henrik konokságán s álnokságán egyre megtörik: el volt már határozva a végső lépésre. Előbb mégis még negyed izben is követeket küldött Henrikhez oly kijelentéssel, hogyha ő az érsek jogos követelményeinek negyven nap alatt meg nem felel és a békecsókot meg nem adja, országa interdictum alá fog vettetni, tekintet nélkül minden további fellebezésre. Henrik félvén az interdictumtól, új találkozást tűzött ki Pontisérebe. Tamás megjelent, Henrik nem. Ez újabb megbántás volt az érsekre nézve, de ennél még érzékenyebb várt reá. Henrik ugyanis fiát meg akarván koronáztatni, hogy így biztosítsa számára az országot azon esetre, ha őt magát kiigtatnák, Tamás megalázására kieszközölt a pápától iratot, melylyel a yorki érsek hatalmaztatik fel a koronázás ténnyére. Tamás és a francia püspökök eziránt panaszt emelvén a pápánál, ez visszavonta a meghatalmazást, illetőleg eltiltotta a yorki érseket a koronázástól, de már későn, mert míg leérkezett a pápai irat, az ifju Henrik már meg volt koronázva. De neje Margit, a francia király leánya nem koronáztatott meg. Ezt VII. Lajos megbántásnak tekintvén, átlépte hadával Normandia határát. Henrik sietvén continentalis tartományainak védelmére, utközben megkapta a pápa fenyegető iratát, melyre megfogadta, hogy minden követelésnek eleget fog tenni és az érsekkel ki fog békülni.

A két király 1170-iki jul. 20-án összejött a két ország határán szabad ég alatt egy tág rónán, ide meg lett hívva Tamás is. Miután a két uralkodó a maga részéről kiegyezett volna és miután meg lett állapítva az is, hogy az ifju Henrik nejével együtt a canterbury-i érsek által újra meg fog koronáztatni: Tamás be lett mutatva a sensi érsek által. Henrik elejébe megyen, előzőleg üdvözli őt s oly bizalmasan társalog vele, mintha köztök soha semmisse jött volna közbe. „Ami azokat illeti — mondá beszéd közben — kik önt és engem megcsaltak, azoknak meg akarom fizetni, amint árulókhöz illik“. E szavaknál az érsek leszállt lováról és a király lábaihoz borult. Ez föl-emelte őt és oda tartván neki a kengyelt, felültette lovára. Könybelábadt szemekkel mondá tovább: „Érsek uram, ujítsuk meg a régi barátságot, de adja meg nekem csak a jelenlévők előtt a köteles tiszteletet“. Kiséretéhez fordulva pedig ezt mondá: „Én az érsekben a legjobb indulatot találom, a leggonoszabb ember volnék, ha én máskép éreznék iránta“. A sensi érsek a primás nevében kérte a királyt, fogadná vissza kegyeibe Tamást, adna neki s övéinek biztonságot s békét, a canterbury-i egyháznak pedig vissza javait. Tamás ellenben a maga részéről tiszteletet, szeretetet s szolgálatkészséget fogadott a királynak, ki a fentebbi kéréseket mind elfogadta, Tamást pedig felhívta, hogy ha dolgait Franciaországban rendbe hozta, a királyi udvarra jöjjön, néhány napig ott mulasson, hogy a világ is lássa a helyreállott jó viszonyt. Azonban hónapok multak el, míg a ravasz király teljesítette ígéretét, ezt is csak, mikor újra fenyegettetett interdictummal. Az érseki javakat visszaadta, de csak miután már előre beszédte volna a jövedelmet s eladta volna a gabnát és a munkát.

Tamás jöllehet látta, miszerint a béke csak ál-béke, mégis elhatározta magát érseki székére visszatérni. Addig is élt minden alkalommal, hogy jó vi-

szonyt teremtsen maga és a király között. Felkereste Henriket először Toursban, de ott hidegen fogadtott, majd Chaumont várán, hol már jobb fogadtásban részesült, utoljára Amboiseban. Itt megigérte Henrik, hogy a roueni érsek által meg fogja fizettetni Tamás adósságait, melyeket az száműzetésében tenni kénytelen volt, hogy megadja neki a békecsókot és hogy vagy maga vezetendi őt vissza Angliába, vagy pedig a roueni érseket adja neki kísézőül. Tamás távozván a királytól, látnokilag mondá: „Uram, szellemem mondja, hogy úgy távozom innen, mint akit felséged utoljára lát“. És csakugyan úgy volt.

Hogy rövidek legyünk: Henrik sem az adósságokat meg nem fizettette, sem a békecsókot meg nem adta, sem a roueni érseket nem adta kísézőül, hanem oxfordi Jánost, Tamás legnagyobb ellenségét. A roueni érsek, a francia püspökök és nagyok összegyűjtöttek pénzt, hogy Tamás adósságait megfizesse, ellátták őt lovakkal s utavalóval is, hogy elutazhasson. Lajos francia királytól bucsút vevén, mondá: „Angliába megyünk, fejünket koczkáztatni“ — a párisi érsekhez pedig: „Angliába megyek meghalni“. A halál sejtelve el nem hagyta többé, azért buzgón készült is a halálra.

Mielőtt tengerre szállna, biztos embere által Angliába küldte a pápai iratokat, melyek a yorki érsek felfüggesztését, a londoni és salisburi püspökök kiközösítését tartalmazták. Ezeket azért küldte mellék uton, mert hírét vette volt, hogy kiszállásánál Angliában három lovag fogja várni, hogy elvigyék tőle az iratokat. 1170-iki decz. 3-án tengerre szállt, hogy Sandwichben kikössön. Itt csakugyan egy hajócskán három lovag jött hajója elé, de a várakozó nép szemeláttára nem mertek erőszakot elkövetni az érseken. Tamás Sandwichből másnap bevonult Canterburyba, a néptől triumphalis lelkesedéssel fogadtatva. Következő nap királyi hivatalnokok jöttek hozzá, követelvén

az ifju király nevében, hogy a yorki érseket és a két püspököt oldja fel az egyházi büntetés alól. Tamás válaszul, hogy a büntetés a pápa által lévén kimondva, neki jogában nem áll azt felfüggeszteni, egyébiránt kész a két püspököt a pápa jóváhagyása fejében feloldozni, ha azok esküvel megfogadják, hogy a pápa parancsának eleget fognak tenni. De a püspökök, felizgatva a yorki érsek által, nem fogadták el a feltételt, hanem ezzel együtt Normandiába indultak Henrik után, panaszt emelni. A király előadásukra e szavakra fakadt dühében: „Én gyáva, alávaló embereket neveltem s emeltem magasra országomban, hogy nem tudnak uruknak tiszteletet szerezni, hanem engedik őt egy plebeius pap által gunyoltatni“. A király e kifakadására négy lovag összeesküdött, hogy vagy elrabolják az érseket, vagy megölik. Henrik a maga részéről három lovagot küldött Angliába, hogy az érseket mint felségsértőt elfogják s börtönre vesék. De az összeesküdtek megelőzték a király küldöttjeit.

Másnap hogy kikötöttek, a négy lovag délutáni két órakor megjelent az érseknél s minden köszöntés nélkül helyet foglalva felszólíták őt, állítólag a király megbízásából, oldozza fel a püspököket s menjen Winchesterbe megfélelni az ifju király törvényszéke előtt. Tamás a lovagoknak is csak azt felelte, hogy ő a két püspököt csak úgy oldozhatja föl, ha azok a követelt esküt leteszik. „Hiába fenyegettek — adá hozzá — ha Anglia összes kardjai villognának is fejem fölött, mégsem engedném magam Isten igazságának követésétől és a pápának köteles engedelmeségtől visszatartatni“. Az érsek kérdésére, hogy mikép merik őt saját házában fenyegetni, azt felelik a lovagok: „Fenyegetésnél még több van szándékunkban“ és ezzel távoztak.

Tamást hívei erővel a templomba vitték, hol épen vecsernye tartatott, biztosabbnak vélvén őt Isten há-

zában. Midőn a templomot el akarták zárni, Tamás nem engedte, mert nem illik — ugymond — Isten házát mint valami erődöt elsánczolni. Kisérete részint az oltárok mögé, részint a sírboltba menekült ijedtében, Tamás a kar lépcsőinél állapotodott meg. A gyilkosok a templomba rontva, lármázva kérdeék: „Hol van Becket Tamás, a király- és hazaáruló?” Semmi válasz. Most az egyik kérdi: „Hol van az érsek?” „Itt vagyok, érsek igen, de nem áruló” — válaszolá Tamás. „Én kész vagyok — mondá tovább — szenvedni annak nevében, ki vérén megváltott engem. Távol legyen tőlem, töreitek elől menekülni, vagy az igazságtól elállni“. Erre egy oszlopnál állapotodott meg, a bold. Szűz és sz. Benedek oltára között. A gyilkosok még egyszer kérdeék, akarja-e feloldozni a kiközösített püspököket. „Nem fogom feloldozni, mielőtt eleget tennének“ — vala a válasz. „Úgy hát meg kell halnod“ — felelének a gyilkosok. „Kész vagyok Istenemért meghalni — mondá nyugodtan az érsek — hogy az egyház visszanyerje véremben a békét s szabadságát, de Isten nevében tiltakozom, hogy embereim valamelyikéhez nyúljatok“. A gyilkosok el akarták őt huzni az oszloptól, de nem birták. Tamás ellökte egyiköket e szavakkal: „Ne nyúlj hozzám Reginald, te, ki hűséget s engedelmességet fogadtál nekem, nem okosan cselekszel te és társaid“. Erre Reginald vágást intézett az érsek ellen, de ezt Grim híve felfogta karjával. A vágás oly erős volt, hogy Grim karját eltörte és még az érsek fejét is megsebesítette. Tamás a csorduló vért kezével törülgetve, bágyadt hangon mondá: „Istennek, a bold. Szűznek, a canterbury-i egyház minden pártfogóinak s sz. Dénesnek ajánlom magamat s egyházamat“. E szavakon várta be a második vágást, mely őt térdre ejtette. „Jézus nevében kész vagyok az ő egyházának védelméért meghalni“ — vala utolsó szava. Egy harmadik vágás szétzúzta koponyáját s

leteríté öt sz. Benedek oltára lépcsőihöz. Hugo subdiaconus ezután nyakára hágva, kiszedte kardja végével agyvelejét s kiszórta azt a templomba, ez embertelen szavakkal: „Mehetünk, katonák, ez ugyan többé fel nem kel“. A templomból az érseki palotába indultak, hol mindent kiraboltak, a pápai bullákat pedig és a canterbury-i egyház privilegiumait Normandiába Henrikhez küldték.

A canterbury-i szerzetesek siettek a vértanu vérért felfogni és az elszórt agyvelőt egybegyűjteni, mire azután a hullát szerzetesi habitusba, ennek föléje pedig érseki ornatusba öltöztetve, a templom sírboltjában eltakarították.

Így mult ki 1170.iki decz. 29-én (a Breviarium szerint 1171-ben) az egyháznak e hős bajnoka, mint vértanu. Halálának percze diadala volt az ügynek, melyért életét feláldozta. Egész Európa katolikusai boszut kiáltottak az igaznak véérért.

Dicső szentünk életéhez egy ifjúkori emlékem fűződik. Mikor a papnöveldeben a breviarium különféle régi példányait forgattuk, egynémelyikben bizonyos helyet beragasztva találtunk. Ilyen volt jelesül VII. Gergely pápa Officiuma (25-a Maii), melyben mondatik, hogy a pápa Henrik császárt sujtotta, országától megfosztotta, s alattvalóit a hűség esküje alól füloldozta. Kérdésünkre, hogy honnan van ez? azt nyertük válaszul, hogy II. József császár idejében beragasztattak oly helyek, melyekben a pápák, illetőleg a püspökök erélyének példái fordulandtak az egyházüldöző uralkodókkal szemben.

A josefinismus szelleme ezzel azt akarta elérni, hogy a breviariumozó pap ne is képzelhessen esetet, melyben szabad volna püspöknek, sőt maga az egyház fejének világi uralkodó ellen apostoli tisztjéhez képest eljárni. Amint el nem érhetette pedig a josefi-

nismus nevetséges beragasztásaival czélját, ha el nem törli egyszersmind az egyháztörténelmet is: úgy a beragasztás másrészt szomoruan tanuskodik arról, hogy mennyire távol voltak sz. Tamás szellemétől a főpapok, kik a beragasztást akár maguk elrendelték, akár túrték. Helyesen jellemzik ez időt Weber Beda következő szavai: „Valljuk be magunknak valahára, hogy a kath. egyház mult ideje adott ugyan bizonyos békét, de hogy ennek kétértelmű előnyeit nagyban ellensúlyozta a szellemek bizonyos gyávasága s tétlensége. A béke kedvéért eltértek minden túlkapást s igyekeztek magukat a püspököket az egyház lenyügözésének végrehajtóivá tenni. E gyalázatos időnek vége van ma, az alvó szellem föl lett zavarva káros álmából“. Igenis a gyáván alkalmazkodó szolgai szellemet öntudatos, kötelesség-hű, szabad szellem váltotta fel az egyházban, azon szellem, melylyel a sz. Lélek eltöltötte volt az apostolokat, hogy méltók legyenek Jézus nevéért nemcsak gyalázatot, de halált is szenvedni. Valahol a világ hadat üzen ma az egyháznak, mindenütt sz. Tamás szellemétől áthatott püspökei támadnak az egyháznak, kik készek börtönbe, számkivetésbe, halálba is menni. A kötelesség-hű pásztor után indul a nyáj is, a püspök a kovász, mely az egész tömeget dagasztja. Ez a kath. associatio, mely a sz. Lélek vezetése alatt diadalra fog vezetni.

Várnai.

BÁRÓ SZEPESY IGNÁCZ.

I. A keret, melyben Szepesy egyházszoneklati műveinek ismertetését e sorokkal adjuk, szűkebb, hogysem a szónok annyi más irányban munkásan kiható életének

teljesebb rajzát abba befoglalhatnók. De nem ujíthatjuk fel eme művei emlékét még sem, a nélkül, hogy habár egy-két töredékes vonással s fogyatékosan is fel ne idézzük a nagy férfiú életének főbb mozzanatait.

Négyesi báró Szepesy Ignác (József, Nep. János) négyesi b. Szepesy Sámuel és vattai Barta Antonia szü-
lőktől 1780. aug. 13-án Egerben született s kereszteltetett meg a plébániai székesegyházban Korher Ignác pléb.-
kanonok által. ¹⁾ Iskoláit Miskolczon s Egerben végezvén, 1795-ben az egrí papnövendékek közé lépett. Áldozárrá, 16 havi korhiányban, adott pápai felmentvény mellett 1803. máj. 29. szenteltetett fel. ²⁾ Időközben már Pesten a bölcsészet s Bécsben a hittudományok tudorságát nyerte el. Az egyházmegye szolgálatában először mint papnö-
veldei tanulmányi felügyelő működött; ez állomáson el-
töltött 17 hó után Fuchs érsek vette oldalához, mint szer-
tartót, majd négy hó mulva titkárává tette. A szép
készültségű ifjut mindjárt kezdetben Nagy-Kálló város
kegyurasága plébánosul ohajtotta volna megnyerni, de
sikertelenül; míg érseke engedve végre is lelke vágyá-
nak, 1805. jan. 26. az egrí plébánia vezetését bírta rá, s
egszersmind h. esperessé nevezte ki. Mily buzgalommal
adta magát tisztének, éjet nappá téve mint szorgoskodott
sokirányu tevékenységét mennél hasznosabban kifejteni,
írásban maradt önérzetes nyilatkozatain kívül különösen
is tanusítja a közszeretet, mely működésében környezé,
s mely Erdélybe távoztakor is egy fényes küldöttség me-
leg üdvözlésében talált kifejezést. Munkásságának egyik
főtere volt az iskola, s a másik a *szószék*. Egykoru fel-
jegyzésekben olvassuk, mint kapta meg figyelmét és szívét
Eger népének akkori sajnálatos „rudítása“ (sic), s ennek

¹⁾ Keresztanyját Sághy Magdolnát a keresztelésnél Almásy József és Forró Amália helyettesíték.

²⁾ A tonsurát s kisebb rendeket 1796. ápril 3. Zerdahelyi Gábor titopolisi felsz. püspöktől, a subdiaconatust Konde Miklós nagyváradi l. sz. püspöktől 1801. szept. 8-án, a diaconatust Miklóssy Ferencz titopolisi felsz. püspöktől 1802. decz. 12. vette fel; áldozárrá szintén Miklóssy szentelte.

egyik okát a sz. beszédek hallgatásának elhanyagolásában látva, azok rendszeres tartásában kereste a gyógyszer; és eredményesen. Hogy ez volt a baj, s ez a helyes orvosság: „ipsi fideles interrogati fassi sunt, et quod plane convincens argumentum est, ostendit moderna frequentia populi in homileticis sermonibus matutinis. Ab eo enim tempore, quo hi sermones (Szepesy alatt) inducti sunt, in omnibus ecclesiis sub concionibus tum matutinis, tum tardioribus numerosissimi adsunt auditores...“ mondja egykoru egri forrásunk. *) A sz. beszédek tartásában övé volt a buzgalom főrésze és dicsősége. Hosszasan, olykor hét negyed órán is túl tartó beszédeit a legvegyesebb hallgatóság előtt mondotta mindig; tudományossága irányzó ösztönén kívül bizonyára hallgatóinak e vegyesége is okul szolgált, hogy elvontabb, szakszerű theol. kérdések fejtegetését is a szószekekre vitte; mit a kortársak ítélete inkább hátrányára tudott be. Hagyomány után, a szónok előadási modorában a hatás külső eszközei jórésben hiányoztak; kevés, ugy szólván, semmi gestus; de a sugár, kiemelkedő alak, mintegy átszellemülten, mérsékeltebb hangterjedelme mellett is imponált. A gyakorlati lelkészkeedés küzdelmes terétől nemsokára megvált, s 1808. jul. 13. b. Fischer érsek alatt ujra udvari pappá lett; majd még azon évi nov. 29-én kanonokká neveztetett ki, fokozatosan, mint canonicus theologus, Szent Péter, s a bold. Szűz egervári própostja, a székesegyházi főesperességre lépve elő. 1819. okt. 19-én kelt a legfensőbb elhatározás, melylyel a primási székebe emelt Rudnay Sándor helyébe erdélyi püspökké neveztetett ki. Püspökké 1820. april 9-én, fehérvasárnap, szentelte az egri székesegyházban b. Fischer érsek. Szepesyt, ki áldozatkészsége s jótékonyága emlékézt az egri egyházmegyében a szegények nagymérvű segélyezése, s az általa megkezdett négyesi, s gazdag költségen felépített nyíregyházi templom által hagyta hátra, a jótékony bő-

*) Em. lot. nr. 1004. fr. $\frac{3 \text{ iw.}}{2}$

kezűség s buzgalom kíséré Erdélybe is. Bejárta — részben lóháton — egész megyéjét, bérnálva, prédikálva, jót cselekedve. A papnevelő intézetet évenként tízezer frttal gyámolította. A papi fegyelem érdekében „Statuta“ cím alatt rendszeres szabályzatot adott ki. 1828-ban a pécsi püspöki székbe helyeztetett át. Ott töltött tíz éve egyik fényes időszaka marad a pécsi egyházmegyének. Püspöki látogatását elvégezé e megyében is. „Leirhatatlan azon példátlan buzgó fáradozás, melyet az egész látogatás alatt csüggedetlen erővel mutatott, — írja róla egy kegyeletes toll. ¹⁾ Napotzsaka vala többnyire a templomok- s iskolákban, hirdetvén mindenütt magyar, német s illír híveinek Isten ígését tulajdon nyelvökön“. Az illír nyelvet akkor tanulta meg. A népnevelés előmozdítására Pécssett tanítóképző intézetet állított. Megalapítá fényes bőkezűséggel Pécs büszkeségét a bölcsészeti- s joglyceumot, újraalkotója lett a hírneves Klimó-féle könyvtárnak. Ez időre esik egyik messzebb vágó eszméjének megvalósítása, a többek közremunkálásával átdolgozott Káldi-féle Szentírás nagy költségű kiadása.

1838. jul. 16. esti 9 órakor csendesesen örök álmra szenderült.

II. Jelen századunk legrégebbi egyházsónokai között Szepesy Ignác előkelő helyet foglal el, 4 kötetnyi Egyházi Beszédeivel, ²⁾ melyeknek legnagyobb részét egri plebános korában (1805—1808.) mondotta, de melyek csak halála után adattak ki, volt titoknok által, kinek azokat végrendeletileg hagyományozá. Szepesy nem ragyogó szónoki tehetség. Beszédei közül egy sem műretek, s a művésziőbb szónoki formákra ritkán lehet nála példát találni. Legfőbb érdeme beszédeinek gyakorlatiságában

¹⁾ Peitler, Szepesy Egyh. Besz. I. k. XVII. l.

²⁾ Egyházi Beszédtek, melyeket különféle alkalommal mondott Négységi Báró Szepesy Ignác, néhai pécsi püspök stb. . . Kiadja Peitler Antal pécsmegyei püspöki titoknok és cancellaria igazgató Pécssett. I. k. 1839. II—IV. k. 1840. Nagy 8-r.

van. Ő nem gyönyörködtetni, nem elragadni, ő mindenek felett és mindig használni akar. De e célját mindenkor teljesen el is éri: nincs egyetlen egy beszéde sem, melyet gazdag tanulság, erkölcsi haszon s a szív nemes indulatainak felébredése nélkül hallottak ajkairól.

Azonban ha beszédei nem műremekek is, ez nem annyit tesz, hogy azokat a retorika szabályainak elhanyagolásával alkotta. Sőt ellenkezőleg. Az egyházi szónoklattal alapszabályait sohasem téveszti szem elől.

Beszédei a legarányosabb szerkezetek. A többnyire két pontu felosztás a világosan és egyszerű rövidséggel tett expositiot szépen kimeríti. Themainak úgy mint érveinek fő forrása a szentírás, melylyel mesterileg bánik. Annak különböző helyeit egymásra vonatkoztatni, egyiket a másikával felvilágosítani, erősíteni, kiegészíteni nála senki jobban nem érti. Idézetei mindenkor csattanóság, a tárgyhoz egyszerűen és szorosán illők. Szóval a szentírás kiváló szeretete, bő és ép ily mély ismerete minden nyomon rámutat a férfiura, ki az istenige fordításában és kiadásaiban oly fáradhatlanul buzgólkodik.

De nem hanyagolja el a többi érv-forrásokat sem. Névszerint a „józan okosság“, gyérebben az egyháztörténet és a szent atyák helyei szolgálnak céljainak. Kiváltkép szereti az észérveket úgy használni, mint a hihetőség zálogait (*motiva credibilitatis*), ezek segélyével, valamint a felvett tannak az ószövetségben, a pogányoknál divatban létele kimutatásával, olykor jól alkalmazott hasonlatokkal, melyeket a természetből s az életből merít, azt a hallgatóságnak közelebb hozza. S miután ezen eszközöket rendszerint beszéde elején alkalmazza, ezek a hallgatóságot igen alkalmasan készítik elő az észt meghaladó tanok elfogadására s elhívésére hajlandóvá teszik.

A felvett tantételt *dogmatikai beszédeiben* — melyekről eddig első sorban szóltunk — főbb pontjaiban legalább, kimeríti, és pedig szoros egyházas, orthodox szellemben. Meghatározásai egyszerűek, világosak. Magyarázatai tárgyszerűek, kimerítőek, minden szélesség nélkül. Befejezései

rövidek, kerekék, és lankadatlan gond és szorgalommal készítvék.

Erősen practicus irányánál fogva azonban előszere-ttel műveli az *erkölcsi beszédek* mezejét. Rendszerint hittani beszédei sem nélkülözik az erkölcstani „második részt“, mely az elsővel szoros összefüggésben áll, abból egyenesen foly.

De leggyakoribbak e beszédgyűjteményben az ön-álló *erkölcsi beszédek*. Ezekben őt az emberi élet mély ismerete jellemzi, buzgalom és forró szeretettől hevült szív vezérli, s ennek folyománya, a valódi jótakarás minden szavát bélyegzi. Nyomatékkal ajálja az erények gyakor-lását és szabadon rója meg a bűnt. Azonban szeretetlen, vagy durva de még csak szenvedélyesebb szó sem hagyja el soha ajkait. Legkomolyabb intéseit, legszigorúbb fe-nyegetéseit bezománczozza szeretetének aranya; ő meg-alázni, lesujtani soha, mindig csak használni akar.

Ő a tanulságot darabokra tördeli és hallgatói min-denikének oda nyújtja a neki valót: minden kor, osztály, rang és álláshoz külön szól, s mindenikre alkalmazza a felvett tárgyat. Apostrophálja még a kis gyermekeket is.

Valóban lehetetlen, hogy e beszédeket nagy lelki haszon nélkül hallgatták volna hívei, s hogy az olvasó őszinte tiszteletre ne gerjedjen e buzgalom iránt, mely oly nyugodtan, annyi szeretet- és komolysággal nyilat-kozik, és szeretetre ne a jóakarat iránt, mely ez egyszerű szavakban oly őszinte hangot nyer.

A *homiliában* — akár az összetevő, akár az elemző-ben — gyöngébb. Osztoznak ugyan ezek beszédjei minden előnyében. Az összetevőkhöz az evangéliumot helyesen választja meg, az elemzőkben annak leglényegesebb pont-jait tapintatosan választja ki, s mindenkor kitűnően ma-gyaráz. Nem hiányzanak az alkalmas átmenetek sem. Azonban homiliáinak majd mindenkori forma hibája a befejezés kerektelessége. Ezen nemű szónoki művei nem végződnek el, hanem el vannak vágva.

Alkalmi beszédeiben soha sem feledi hogy egyházi

beszédet mond. Ezekben is — mellőzve az ilyenkor oly gyakori sallangokat — a legszorosabb tárgyszerűség mellett, mindenkor arra törekszik, hogy tanulságos és gyakorlatilag hasznos legyen. E nemben a szónoki alkotás, arányosság, egység és megnyerő egyszerű szivély mesterműve az, melyet először mondott az egriekhez. (I. k. 132. s k. 1.) — Tiszteletre méltó azon magas ideál, melylyel a papi méltóság és a hívekhez viszonyról bir, s mely kivált több e nemű beszédjében nyer kifejezést.

Mária-beszédeit külön részben függeszté a kiadó a többi után, szóljunk mi is külön róluk. Bár, az eddig mondottak után egyebet nem jegyezhetünk meg mint abbéli sajnálatunkat, hogy hét beszéd közül csak kettőnek tárgyát képezi Mária. A többiekben egészen heterogen themákat dolgozott fel. Mária-ünnepeken a hallgatóság megvárja, hogy neki az egyházi szónok a sz. Szűzről szóljon.

Végül Szepesy nyelvéről kell néhány szót szólunk. Legyen itt legelőször is kiemelve nyelvének feltűnő tisztasága. Jelen század első éveiben, a babeli nyelvtarkaság e virágzó korában, Szepesynél csak egy idegen szót, még oly ártatlant sem találunk, minők például: penitencia, virtus. Ha kiadója világosan ki nem mondta volna, hogy a szerzőnek még nyelvhibáit *) is érintetlenül hagyá: hajlandók volnánk hinni, hogy e felőtli és gondos nyelvtisztaság az ő tisztító kezének műve.

Nyelvezete azonkívül választékos és nemesen egyszerű. Mondatai rövidek, — csak néhol, a concisség kedvéért, találunk nem helyeselhető hosszabb, vagy épen körmondatokat.

Végül a figyelmes és régibb nyelvünkkel ismerős olvasó Szepesy nyelvén bizonyos régies színt fog felfedezni. Nem kora nyelvének körütekintő nehézkessége

*) Ez igen gyér hibákat néhány helytelen szórend s az ik-es igék elleni vétség által követi el. Néhol tösgyökeresebb magyar kifejezés állhatna a használnál.

az — ezt az ő egyszerű, választékos nemessége majd egészen elmossa — de egyes régies kijejezések csakugyan felötlők. P. o. a a hamis próféták bárány bőrben kerin-
genek, — hogy végeztessék a tévelygés, — a bábéli to-
ronyépítőknak Isten összevezte nyelvöket, — hogy az
Isten igéje szívünket érdekelje (érintse), — a szorgalma-
tosságtól (szorgos világi gondtól) elfojtatik az Istenige
magja. És végre a határozatlan szószerkezet (accusativus
cum infinitivo) gyakori használata a régi bibliai nyelvet
juttatja eszünkbe. S ez könnyen megmagyarázható. Sze-
pesy életének egyik fő gondja vala a szentírás új kiadása,
— Káldi szemmeltartásával; s bizonyos az, hogy Káldi
sem egészen eredeti: ő is régibb fordításokat követett.
S így már egyedül Káldinak beható tanulmányozása vagy
csak gyakori olvasása is színezheté Szepesy beszédmód-
ját. Ámde egészen bizonyosnak tartom, hogy ő szorgalmas
tanulmányokat tón a XVI. századbeli bibliafordításokban
is; hiszen még a protestans Károlyit is idézi egy figye-
lemre méltó fordítási variáns kedvéért. (II. k. 241. l.)
Ez Szepesy a szónok.

És aki figyelemmel nézi a képet, melyet kiadója az
Egyházi Beszédnek elé függesztett életrajzban róla feste,
meg fogja vallani, hogy szónoklata csak vonzó személyi-
ségének tükrözete: egyszerű, keresetlen, nemes, láng
buzgalmu, szeretetteli és gazdag tettekben.

Nem világhírű dómhoz hasonlítanak az ő szónoki
alkotásai; ő csak egyszerű Isten házát építe; de annak
arányai, egyszerűen nemes díszlete, a szeretetnek tömjén-
illatával eltelt belseje szívünket rokonszenvesen érintik,
magukhoz, és magukkal Istenhez vonzzák.

Xandi Emil.

PAULAI SZ. VINCZE LEÁNYAI HAZÁNKBAN.

(Vége.)

II. A gráczai tartomány.

Az irgalmas nővérek gráczai tartományához Magyarországból 38 ház tartozik, melyek a következő helyeken vannak.

1. Besztercebánya. A nénikék e házat a közadakozás nyitotta meg 1870-ben. Van pedig vezetésük alatt egy 6 osztályu elemi iskola, munka- és ismétlő osztály gyermekkerttel összekapcsolva. Az iskolák, valamint a táp- és nevelőintézet is a helybeli plébános hatósága alatt áll. A tandíj helybelieknek 6 frt 20 kr, az idegeneknek pedig 8 frt 20 kr. egész évre; a felvételi díj külön 25 kr. A tanítónők száma 7, kik mind képesítve vannak. A felszerelés teljes. Van könyvtára is. Az intézet jótevőinek élén Dr. Ipolyi Arnold püspök úr ő Excellentiája és a besztercebányai főt. káptalan áll. A növendékek száma 234 az elemi iskolában, 25 a munkaosztályban és 50 a gyermekkertben. A növendékek 2 evangélikust és 8 izraelitát kivéve mind katolikusok. Az intézet már kétszer részesült „Arany érem“ kitüntetésben. 1879-ben a Székesfehérvárott és 1881-ben a Budapesten tartott országos iparkiallítás alkalmával.

2. Békés-Gyula. Alapította mélt. gróf Wenckheim Frigyesné, született Wenckheim Krisztina grófnő 1875-ben. Az intézet áll egy 6 osztályú leányiskolából és árvaházból. Mindkét intézet élén a gyulai apát-plébános áll. A tanítónők száma 4, háromnak képesítése van; különben mind a négyen magyarok. Az iskolafelszerelés kitünő. A növendékek száma 323, kik között csak 2 görög keleti és 3 református van; a többi mind róm. katolikus. A gyulai házat illetőleg meg kell jegyeznünk, hogy ez sajátlag nem iskola, hanem árvaház, és az a különös, hogy a házon kívül vannak az iskolák, melyeket különben a róm. kath. hitközség tart fen. Ez iskolák egyikét magyar iskolának, másikát német iskolának hívják, a mint

t. i. a Magyar vagy Német külvárosban vannak. Ez iskolákat világi tanítók vezették.

3. Budapest-Ferenczváros. A nővérek e házat Istenben boldogult alapítójáról „Ranolder-intézet“-nek is hívják. 1875-ben alapította a jótékony veszprémi püspök. Áll pedig ez intézet 6 osztályú népiskolából, melyhez táp- és nevelőintézet is van csatolva. Az intézet felszerelése mindenképen teljes. A tanítónők száma 12, kik mind képesítvék és magyarok. A beiratási díj 1 frt; tandíj nincs. Az intézet legnagyobb jótévi: ő Eminentiaja a hercegprímás és az irgalmas nénék igazgatója. A növendékek létszáma 304, köztük csak 6 református és 8 Mózes vallású van, a többi mind róm. katolikus. Az 1881-ben Budapesten tartott országos iparkiallításon „ezüst érem“-mel lett kitüntetve a kiállított nőiparcsikkekéért.

4. Budapest-Ferenczváros. A gondozásukra bízott gyermek-menházban 5 nénike buzgólkodik.

5. Budapest-Ferenczváros. A hasonszenvi kórházban 5-en vannak — mint ápolónők — alkalmazva.

6. Budapest-Józsefváros. Simor János bibornok-hercegprímás ő Eminentiaja alapítványa 1880-ból. Az iskola 6 osztályra van tervezve, eddig azonban még csak 4 osztálya nyitattott meg. A hatóság képviselőjével Pellet József cz. kanonok és Kanovits Béla plébános vannak megbízva. Felvételi díj 1 frt. Tandíj nincs. Jelenleg 4 tanképesített és magyar ajkú tanítónő működik az intézetnél. A felszerelés igen jó. A növendékek száma 221; kik egyetlen izraelita kivételével mind római katolikusok. Az intézet növendékei által készült és az 1881-ben Budapesten tartott országos iparkiallításon bemutatott nőiparmunkák bronz-éremmel lettek kitüntetve. Ugyancsak e házban, az elemi iskolától elváltan, van gyermek-menház is. Négy nővér foglalkozik külön az anyátlan gyermekekkel. Az intézet dísze a budapesti népiskoláknak.

7. Budapest-Józsefváros. Az egyetemi klinikán 18 nővér volt folytonosan elfoglalva a betegek ápolásával és a kórház vezetésével.

8. Budapest-Krisztinaváros. Ezen intézetnek tulajdonképi alapítója báró Sennyeyné, ki Budapestről történt elutaztával az intézetet gróf Apponyi Júliának adta át, ennek elhalálózása után gróf Győry Terézia karolta fel az intézetet. Az intézet különben 1868-ban alapított és 6 osztályú nékiskolára van berendezve. Van nevelő- és tápintézete is. Az intézeti hatóság élén Pellet József cz. kanonok van. Sem beiratási, sem tandíjat nem fizetnek a növendékek. Három képesített és magyar ajkú tanítónő van az iskolánál alkalmazva. Az iskola felszerelése kellő. A növendékek száma 269; köztük egy református és egy izraelita, a többi mind római katolikus.

9. Budapest-Terézváros. Ezen ház a gráci tartomány magyar házai között alapítása idejét tekintve a legrégibb. Még néhai herczeg Kopácsy József esztergomi érsek és a minap elhalt idősb gróf Károlyi István ő Excellentiája alapították 1847-ben. A nénikék a nyilvános tanítást azonban csak 1853-ban kezdték. Hat osztályú népiskolájukhoz: nevelőintézet, varró-osztály, óvoda és bölcsőde is van kapcsolva; azonkívül az intézeten kívül a szegényeket és betegeket is ápolják. Az iskolai és zárdai felügyeletet Pellet József cz. kanonok és Klempa Simon prépost-plébános gyakorolják. Tandíj nincs, de a kiktől kitelik, azoktól egy forint beiratási díjat szednek. A tanítónők száma 6, kik mindnyájan magyarok és tankepesítettek. Az iskola szépen van felszerelve. A növendékek száma 90, kik mindnyájan katolikusok. A női kézimunkákért 1881-ben Budapesten tartott országos iparkiállítás bronz-éremmel tüntette ki.

10. Budapest-Ó-Buda. Három nénike gyermekek, szegények és betegek ápolásával van elfoglalva.

11. Eger. 1858 óta bold. Bartakovits Béla érsek megbízásából a szegények házát vezetik, évenkit 20 férfit és 30 nőt látnak el, azonkívül ellátják a női kórházat és a Heves megyei árvaleányházat. Mindössze 11 nővér van a hármas intézetben.

12. Gyöngyös. 1868-ban gróf Szapáry Józsefné ala-

pitotta. Az intézet áll 6 osztályú népiskolából és óvodából. Az igazgató teendőket a helybeli plébános végzi. Tandíj helybeli gyermekektől 2 frt 20 kr, vidékiektől pedig 4 frt 20 kr egy évre. A kettős intézetben 5 apácza működik, kik közül kettőnek van képesítése. Az iskola igen jól van felszerelve. Az intézet legnagyobb jótevője: Gyöngyös városa. A növendékek száma 388; kik között van 338 római kath., 9 reform. és 41 izraelita. Az iskola „Mária Valéria“ nevet viseli.

13. Gyöngyös. A gondviselésükre bízott városi kórházban 1856 óta 9-en vannak betegek ápolásával elfoglalva.

14. Kaposvár. (Somogy m.) E kolostort b. e. Ranolder János veszprémi püspök alapította 1873-ban. A kolostorban egy 6 osztályú népiskola és egy táp- és nevelőintézet van elhelyezve. Az iskolát Bohár László, lengyel-tóthii esperes igazgatja. Tandíj nincs, a beiratási díj azonban 1 frt. Az intézetben 3 tanítónő működik; mind három képesített, kettő közülök magyar, egy pedig külföldi. A tantermek kellően vannak felszerelve. A növendékek száma 222, ezek között 209 róm. kath., 5 református és 8 izraelita.

15. Kéthely. (Somogy m.) Gróf Hunyady Imréné alapította 1870-ben. Áll pedig ez intézet 4 osztályú népiskolából és óvodából. A vidéki leányok kedvéért táp- és nevelőintézet is van hozzá csatolva. Se tandíjat se beiratási díjat nem fizetnek a fölveendő növendékek. A tanítónők száma 4; egy képesített és 3 segédtanítónő; 3 magyar van köztük és 1 külföldi. Az iskola különben szépen van felszerelve. Egyedüli jótevője a fentisztelt grófné. A növendékek száma 385; közöttük 366 róm. kath., 6 ágostai és 13 izraelita.

16. Kőszeg. 1853 óta a betegápolda van gondjaikra bízva. Az ápolónők száma 4.

17. Léka. (Lockenhaus.) Vas megyében. E ház az ő kegyes alapítóját főméltóságú herczeg Eszterházy Pálnéban, született Trautmannsdorf Mária grófnőben tiszteli, ki e házat 1874-ben adta át a nénikéknek. Van pedig e

házban elemi iskola, óvoda és leány-kézimunkatanoda. Tandíj nincs, beiratási díj sincs. A hármás intézetben 3 tanítónő működik, közülök 1 rendes- és 2 segédtanítónő. Az iskola jól van felszerelve. Az intézet legnagyobb jótevője annak alapítója. Az iskolába járók száma: 125; köztük 2 ágostai és 3 izraelita, a többi mind r. katolikus.

18. Mária-Nostra (Hont megyében). A paulinusok egykori nagyhirű kolostorát női fegyenczházzá alakították át. 26 nővér van itt a fegyencz nők felügyeletével, oktatásával és ápolásával elfoglalva.

19. Nagy-Várad-Olaszi. Dr. Nogáll János pergamoi püspök és nagyváradi kanonok ő Méltósága alapítványa 1865-ből. Kezdetben a szatmári tartományhoz tartozott, 1878-ban a gráci apácák vették át. Az intézet áll négy osztályú leányiskolából, táp- és nevelőintézetből, kisdudóvodból és bölcsödéből. Az igazgatást maga a nagylelkű alapító végzi. Tandíj nincs. Két képesített tanítónő működik az elemi iskolában. A felszerelés igen jó. Van kisebbszerű könyvtára is. Az iskola legnagyobb jótevője maga az alapító. A növendékek száma 68; kik között van 59 róm. kath., 2 gör. kath., 5 református és 2 izraelita.

20. Nagy-Várad-Újváros. Az egyházmegye nagynevű püspöke néhai Szaniszló Ferencz alapította 1858-ban. Az intézet áll 6 osztályú népiskolából és nevelőintézetből. 1859-ben nyitattott meg az iskola, melyben kezdetben a szatmári apácák tanítottak, 1878 óta pedig itt is a gráci apácák tanítanak. Az iskolát Dr. Nogáll János püspök igazgatja. Tandíj a bejárókra 2 frt. Az intézetben 5 képesített tanítónő működik. Az iskola felszerelése igen jó. Van 350 kötetből álló könyvtára, természetrajzi és természettani múzeuma; mindhármát a nénikék alapították. Az intézet legnagyobb jótevői közé számlálja a már többször említett Dr. Nogáll János püspök ő Méltóságát és néhai Hoványi Ferencz nagyváradi kanonokot. A növendékek száma 165; kik között van 121 róm kath., 11 gör. kath., 2 gör. keleti, 21 helvét, 6 ágostai hitv. és 4 izraelita.

21. Nagy-Várad-Velence. Az irgalmas nővéreknek

Nagy-Váradon létező eme harmadik házát az egyházmegye jelenlegi püspöke lipovnoki Lipovniczky István ő Excelenciája alapította 1873-ban. Hat osztályú népiskolával, melynek felügyeletével ugyancsak Dr. Nogáll János püspök ő Méltósága van megbízva. Tandíj keresztényeknek semmi, izraelitáknak egész évre 2 forint. Az intézetben 3 tanképesített apáca működik, kik közül 2 magyar és 1 bécsi. Az iskola felszerelése igen szép. Az intézet jötevői: A megyés püspök, Dr. Nogáll János pergamoi püspök és Dencs János váradvelencei plébános. A növendékek száma 117; köztük 91 róm. kath., 7 helvét hitv., 1 ágostai hitv., 3 gör. keleti és 15 izraelita.

22. Nyitra. Az irgalmas nővéreknek itteni majdnem páratlan és valóban fejedelmi házát bold. Palugyay Imre nyitrai püspök emelte 1861-ben. A nénikének eme gyönyörű intézetében egy 6 osztályú magyar- és egy 4 osztályú tót tannyelvű elemi iskola, nevelőintézet, varrós-kola és óvoda. A tanítással 12 nővér foglalkozik. Az intézetet illető többi adatok nem jutottak kezeinkhez.

23. Pápa. E zárda is a hazai történetben fénylő névvel bíró Eszterházy hercegeknek köszöni eredetét. Alapítása körülményeiről, úgy az intézetet illető érdekes adatokból semmi sem jutott tudomásunkra. A veszpréme-gyházmegyei schematismus szerint 13 nővér lakik e zárdában, a zárda védasszonyául özv. Eszterházy Pál grófné szül. Eszterházy Ilona grófnő van megnevezve. Egyéb adatot az 1881-iki névtár sem hoz.

24. Perkáta (Fehér megyében). A legújabb időkben alapított. Alapítása körülményeiről és berendezéséről nincsenek adataink.

25. Pécs. A pécsi egyházmegye egykori püspöke gróf Nesselrode Ferencz 1620-ban saját vagyonából egy kórházat alapított; e kórházat 1869-ben Pécs sz. kir. városa 2 emeletre emelte, kellően felszerelte és az irgalmas nővéreknek adta át. 16 nővér végzi a betegek ápolását.

26. Pinkafő. (Vas m.) Az első alapítványok közé tartozik. A legnagyobb magyarnak gróf Széchenyi István

nővérének Francziskának férjezett Batthyányi Miklós grófnénak alapítása 1852-ből. Dicsőült férje özvegyi fáttyolát az apácza fáttyollal cserélte fel. 1856-ban ő is belépett a nővérek közé. E ház az ország leggazdagabb házai közé tartozik. Van benne 6 osztályú népiskola és nevelőintézet. Az intézet felügyeletét Griller Ferencz cz. kanonok és helyi esperes-plébános végezi. Sem tandíjat, sem beiratási díjat nem fizetnek a növendékek. Az intézetben 5 nővér tanít, mind az 5 tanképesített, de 4 közülök külföldi. Az iskola felszerelése a legjobbak közé tartozik. Van könyvtára is, melyet a dicsőült alapítónőtől kapott. A növendékek száma 144; köztök 140 róm. kath., 3 ágostai hitv. és 1 izraelita. Az iskola mellé kórház is van csatolva.

27. Rajka (Moson m.) 1865-ben kapták itteni házuakat. A tanítással 2 nővér foglalkozik. Az intézet az 1881-iki országos iparkiallításon bronzérmert kapott.

28. Sárvár (Vas m.) Istenben boldogult V. Ferencz modenai herczeg alapította 1864-ben. Áll 6 osztályú népiskolából és táp- és nevelőintézetből. Az iskola Köves György helybeli esperes-plébános felügyelete alatt áll. Se tandíj, se beiratási díj nincs az intézetnél. A tanítónők száma 4, kik közül 1-nek van képesítése. Az iskola felszerelése igen jó. A növendékek száma 224, kik mindnyájan katolikusok. Sok ágostai és izraelita szülőnek nagy kedve volna gyermekét ide járattni, de félnek felekezeti előljáráóságuk szigorától.

29. Szegszárd. A városi kórház kezelése van rájuk bízva.

30. Széllakna (Siglisberg, Pjerg, Selmeczbánya mellett). A hármast intézet, úgymint: gyermekmenhely, kisedővő s leányiskola a mult évben alapított és nyitattott meg akkép, hogy a bányaigazgatóság által a bányászok társládájából szerzett házat Simor János bíbornok hg.-primás ő Eminentiaja saját költségén teljesen és gazdagon fölszerelte s miután a vezetéssel megbízott apácza eltartására kötelezte magát a nevezett igazgatóság évenként

720 frtot fizetni, ő Emja évi 885 forintot biztosított az intézet számára, 17,700 frtból álló tőkét tevén le ugyanazon célra. Az intézetben működő testvérek száma 6; mindnyájan magyarok és tanképesítettek. A tanítványok száma mindjárt az első esztendőben megközelíti a 300-at. A szegény bányász népre nézve ez intézet létesítése valószínűleg isteni áldás.

31. Szent-János (Pozsony m.) Metternich Melánia hercegnő, férjezett Zichy grófné alapította 1874-ben. Az intézetben egy 4 osztályú népiskola van elhelyezve. Két tanítónő 150 növendéket tanít. Az iskola felszerelése kitűnő. Csak katolikus gyermekek járnak az iskolába.

32. Szécsény (Nógrád m.) E zárdát ő Eminentiaja Dr. Haynald Lajos bíbornok kalocsai érsek alapította 1875-ben. Van itt 4 osztályú népiskola árvaházzal kapcsolatban. A felügyeletet Salgó János ker. esperes teljesíti. Se tandíj, se beiratási díj nincs az intézetnél behozva. A tanítónők száma 3, mindnyája képesített. Az iskola felszerelése a nagylelkű alapítóhoz méltó. Van kis könyvtára is. Az intézet legnagyobb jótévedői: Haynald-Velics Terézia, Velics Antal és Velics Lajos. A növendékek száma 217, köztük csak 2 görög keleti és 15 izraelita van, a többi mind római katolikus.

33. Tapolca (Zala m.) Boldogult Ranolder János veszprémi püspök alapította 1872-ben. Az intézet áll 6 osztályú népiskolából és táp- és nevelőintézetből. A helyi felügyelő az esperes-plébános. Tandíj nincs, beiratási díj sincs. Három tanítónő működik az intézetben, kik mindnyájan képesítvők. Az iskola felszerelése kifogás nélküli. A növendékek száma 247; ezek között van 234 róm. kath., 3 ágostai és 7 izraelita.

34. Tata (Komárom m.) E ház is az Eszterházyak fenkölt vallásérzületét hirdeti. E házat nagymélt. galánthai és fraknói gróf Eszterházy Miklós alapította 1875-ben. Ez intézetben egy 5 osztályú leányiskola van elhelyezve. Se tandíj, se beiratási díj nincs az intézetben. A tanítónők száma 4, kiknek mindnyája okleveles tanítónő. A

felszerelés nagyszerű. Az intézet legnagyobb jótévedője maga a nagymélt. alapító. A növendékek száma 358, kik mindnyájan római katolikusok. A nagymélt m. kir. vallás- és közoktatásügyi minisztérium ez intézet sikeres buzgólkodásáért dicsérő elismerését nyilvánította.

35. Török-Szent-Miklós (Jász-Nagykun-Szolnok m.) E ház alapítója nagys. és főt. Pánthy Endre főesperes és egri apát-kanonok. Az alapítási év 1880; így tehát az újabb alapítványok közé tartozik. Az intézethez egy 5 osztályú népiskola és nevelőintézet van csatolva. Az intézet helyi felügyeletével Balázsy Ferencz plébános van megbízva. A helybeli katolikus növendékek tandíjmentesek. A tanítónők száma 4, kik közül 3-nak van képesítése. Az iskola felszerelése kitünő. A növendékek száma 321 ezek között van 298 róm. kath., 9 ref. és 14 izraelita.

36. Ūrmény (Nyitra m.) E ház is a magyar kath. főurak vallásos érzületének hirdetője. Alapítója ugyanis gróf Hunyady Imre, ki az irgalmas nővérek részére alapított eme házat 1878-ban nyitotta meg. Van ez intézetben 6 osztályú népiskola, táp- és nevelőintézet, varróiskola és óvoda. Az iskolát a helybeli plébános igazgatja. Tandíj és beiratási díj nincs ez intézetnél behozva. A tanítónők száma 5, kik között 3 magyar és 2 német. Az iskola felszerelése teljesnek mondható. Az iskola legnagyobb jótévedője gróf Hunyady Imre és neje született Győry Felicitas grófnő. A növendékek száma 340; kik 1 reformátust és 20 izraelitát kivéve mind római katolikusok.

37. Vár-Palota (Veszprém m.) Gróf Waldstein Adél ő méltósága kegyességéből 1876-ban alapíttatott. Az intézet egyelőre 5 osztályból áll. Tandíjat itt sem fizetnek. Van 3 képesített tanítónő az intézetnél. Maga az iskola a lehető leggazdagabban van felszerelve. Az ifjúsági könyvtár alapját mintegy 20 kötet Schmidt Kristóf-féle ifjúsági irat képezi. A növendékek szorgalmukhoz és a szükséghez képest a grófnétól évenként gazdag ajándékokban részesülnek. A növendékek száma 161; kik mindnyájan római katolikusok,

38. Veszprém. Néhai Ranolder János veszprémi püspök és kancellár ő Excellentiájának alapítványa 1854-ből. Áll ez intézet 6 osztályú népiskolából, egy előkészítő és egy munkaosztályból és végre táp- és nevelőintézetből. A felügyeletet a megyés püspök viszi. Tandíj nincs. A tanítónők száma 6, kik mindnyájan képesítvék. Az iskola felszerelése a leggazdagabbak közé tartozik. A növendékek száma 507, kik 11 reformátust és 10 izraelitát kivéve mindnyájan római katolikusok.

*

A Paulai szent Vincze leányok e szerint bírnak hazánkban 8 hatosztályú internátussal, 38 ugyancsak hatosztályú externátussal, 12 népiskolával, 8 felső leányiskolával, 1 tanítónőképző intézettel, 10 varróiskolával, 20 óvodával és 10 árvaházzal. E 107 intézetben mindössze 280 apácza működik, kik között van 194 okleveles- és 86 segédtanítónő, kiknél azonban csak idő kérdése a tankepesítő vizsgálatok letévése; mert megjegyzendő, hogy a segédtanítónők meglehetősen nagy számában egyetlen sincs, ki a tanítónőképző-intézetet el nem végezte volna.

A 107 intézet közül 12-nek van múzeuma; és pedig 11 múzeum van a szatmári- és 1 a gráczai tartományban. Könyvtár mindössze 20 helyen van, és pedig 16 a szatmári- és 4 a gráczai tartomány házaiban.

A tantermek száma 212, ezekből esik 124 a szatmári- és 88 a gráczai tartományra.

A növendékek száma ez intézetekben 12,701 volt, mely számból a szatmári tartományra 5652, a gráczira pedig 7049 jut.

Vallásra nézve volt ez intézetekben: 10,690 róm. katolikus, 206 gör. katolikus, 49 gör. keleti román, 2 gör. keleti szerb, 1 anglikán, 1 unitárius, 164 ágostai, 385 helvét hitvallású és 1203 izraelita. E kimutatás szerint az apacza-intézetekbe a katolikus leányok után az izraelita leánykák voltak legszámosabban, utánnuk következtek a reformátusok, majd a görög katolikusok és az ágostai hitvallásúak. A többi négy felekezet itt alig jöhet

számításba. Azon körülmény, hogy ez intézetek népessége $\frac{1}{6}$ -od részben nem katolikus, a legjobb bizonyítvány ez iskolák sikeres és közhasznú működéséről.

Mielőtt ismertetésünket végeznők, szükségesnek látjuk a leányneveléssel foglalkozó többi apáczarendek klostorait is felemlíteni és így összegezni a kath. leánynevelés ügyében fáradozó apácák és azok iskoláinak és tanítványainak számát.

1. Az iskolanővérek kalocsai tartományában a következő házak vannak: Baja, Bács, Kalocsa, Ó-Becse, Szabadka, Topolya és Újvidék. E 7 házban van egy hatosztályú internátus, 7 hatosztályú externátus, 3 felső leányiskola, 2 tanítónőképezde — egy az elemi iskolatanítónők, egy pedig a polgári iskolatanítónők számára, — 3 varróiskola, 4 óvoda és 2 árvaház. Összesen 22 iskola. E 22 iskolában 52 apácza működik. A növendékek száma 3792.

2. Az iskolanővérek csanádi tartományában 10 ház van, ezek: Lippa, Lugos, Oravicza, Perjámos, Szeged, Temesvár Gyárváros, Temesvár-Józsefváros, Temesvár-Vár, Versecz és az idén megnyilt Földeák. E 10 helyen van 4 hatosztályú internátus, 9 hatosztályú externátus, 1 háromosztályú népiskola, 2 óvoda és 1 árvaház. E 17 iskolában 78 apácza tanít. Egyéb adatokat nem tudtunk megszerezni.

3. Az angolkisasszonyoknak hazánkban 3 házuk van, u. m. Budapesten, Egerben és Veszprémben. Kezelésük alatt van 1 tanítónőképezde, 3 hatosztályú internátus és ugyancsak 3 hatosztályú externátus. A tanítással foglalkozó apácák száma 35. Csak az egri angolkisasszonyok tanítványainak számát tudjuk, ez 360; a többi kettőről nincsenek adataink.

4. A Salvator nénikéknek is 7 házuk van, u. m. Csepregen, Csomán, Érsekújvártt, Győr-Nádorvárosban, Nezsiderben és 2 Sopronban. E hét helyen van a nénikéknek 3 hatosztályú és 4 négyosztályú iskolájuk, azonkívül van 3 óvodájuk és 2 árvaházuk. A tanítással 24

nénike foglalkozik, kik közül 19-nek van oklevele, 5 pedig segédtanítónő. A csepregi és nezsideri iskolákat kivéve, a többibe 648 növendék jár.

5. Az Orsolya-szüzeknek is hét házuk van, u. m. Győrött, Kassán, Nagy-Szebenben, Nagy-Szombatban, Nagy-Váradon, Pozsonyban és Sopronban. Hazánkban eme legrégebb tanító-apáczarendnek van 4 hatosztályú internatusa, 7 hatosztályú externatusa, 3 tanítónőképezdéje, 4 felső leányiskolája, 3 varrodája, 1 óvodája és 1 árvaháza. E 23 iskolában 102 apáca tanít, kik közül 89-nek van tanképesítése, 13 pedig legközelebb teszi le a tanképesítő vizsgálatokat. Az Orsolya-szüzek vezetése alatti iskolákba 2734 leányka jár.

6. Notre-Dame, vagy Mi-Asszonyunkról címzett kanonok-rendi apáczák csak Pécsen és Pozsonyban vannak. Mindkét helyen tanítanak. Van 2-2 hatosztályú internatusuk és externatusuk. A négy iskolában 23 kanonoknő tanít. A pozsonyi iskolákban 470 növendék volt. A pécsibe 400-an voltak.

7. Sz. Domonkos rendi apáczáknak csak Kőszegen van házuk. Van itt nekik tanítónőképezdájuk és 6 osztályú népiskolájuk. A két intézetben 9 képesített apáca tanít.

8. Óvodával és gyermekmenhelylyel bíró apáczák voltak: Aranyos-Maróthon, Pozsonyban, Holicson, Budapest-Ferenczvárosban és Nagy-Szebenben.

Összevéve tehát mindent, a hazai apáczarendek kezelése és vezetése alatt van: 22 hatosztályú internatus, 70 hatosztályú externatus, 17 népiskola, 15 felső leányiskola, 8 tanítónőképző-intézet, 35 óvoda, 16 árvaház és ugyancsak 16 varróiskola. Összesen 199 intézet 603 apácztanítónővel.

Szöllösy Károly.

HEGYI SÉTÁK.

(Folytatás.)

G o l l i n g.

Gollingról csak exaltálva emlékezhetem meg, tájára a természet kincseinek bőszarvát öntötte ki, annyira együtt van itt minden, amit az szépet és nagyot alkotott: hegy, völgy, folyó, havasok, vízzuhatagok, sziklaszorosok, szóval minden, ami a havasokban különben csak elszórva található. A Lueg szorostól kezdve egész fel Salzburgig tág, termékeny völgyet néz a szem, festői helységekkel, elszórt magános gazdaságokkal, virágos rétekekkel, dús gyümölcskertekkel, arany kalászos dőlőkkel, szép egyenes utakkal — egy kis paradicsom. A sebes Salzachtól és a még sebesebb vaspályától szelt kies völgyet minden oldalról égmagas hegyek zárják körül, részint havaslegetlők, részint kopár sziklaóriások: a Tannengebirge hosszú vonala, a Hagengebirge kifutói, a Rabenstein, és ki tudná mind a hegyeket elnevezni! Nyugatról a környék legmagasabb pontja a Hoher Göll, meredek kopár szikla collossus. Tőle keletnek egy hosszú hegysor húzódik, zord kúpokkal, tornyos csúcsokkal, és végződik a hegysor a kis Göllben. A Hagengebirge részéről a magasztos Kratzspitze, a luegi szoros kapuoszlópa egyenesen a város utcájába néz, a városon felül pedig a sötét Rabenstein emelkedik fel. Az áldozó nap pírja szép rózsaszínben mutatta be nekem a hasonlíthatlan szép tájat, mely magamon kívül ragadt.

A pályaudvartól mintegy tíz percnyire eső városka magaslaton fekszik. Egyetlenegy utca az, csaknem egyforma alacsony házakkal, melyeknek az utcára kinyuló háztetői vízirányosan egyenes vonalt képeznek, mintha a sok ház fölött csak egy tető volna. A háztetők kövekké vannak terhelve a viharok dühe ellen, így találjuk azt a havasokban általában. A város végén a templom van, tőle

jobbra egy kiálló sziklaharánton daczosan áll a vár. Itt a rómaiak idejében erőd volt, mely védte a Juvavumból Kirunumnak vezető utat. A középkorban Kuchler lovag család birta a várat, mely ma az államkincstár tulajdona. Politikai és birói hivatalok vannak benne elhelyezve. Az államkincstár — mint beszélték nekem — kétezer forintért odakinálta a várat egy salzburgi építésznek, de nem kellett neki. A vár feljáratánál őrt áll egy ezeréves hársfa. Csak tövét s kimagasló gyökereit kell néznünk s nem kételkedünk magas korában. Nem oly terebélyes, hogy feltűnék, láttam ennél hatalmasabb hársfákat is: a bajmóczit, a bisenzit, ezen hárs inkább a földbe mintsem a magasba dolgozott. Levettem mégis előtte fővegemet — mert melegem is volt.

A város csak hétszáz, jobbára mesterséget űző lakost számlál. Van tizenhat kocsmája! E nagy áldás onnan fejthető meg, hogy mielőtt épült a vasut, Golling rendes állomása volt a Gasteinba utazó fürdővendégeknek. Akkor sokat kerestek a gollingiak fuvar, szállítás és a fürdővendégek költekezése folytán, most nagyban panaszkodnak, hogy a vasut megrontotta keresetöket, mert még a turista is tovább megy a legközelebbi vonattal. Igaz is, minden vonathoz egy sereg kocszi rukkan ki s annak idején mindannyi üresen megy vissza.

Aug. 11-én. Golling tájának sok nevezetessége közül én a három főbbet vettem fel programmomba: a schwarzbachi zuhatagot, a Salzach-sziklaszorost (Salzach-Öfen) és a luegi hegyszorost. Reggeli hat óra már lábon talált a vízzuhatag felé, a borus ég könnyíté gyalogolásomat. Vendéglősöm ugyan felajánlotta kocsiját, de megköszöntem figyelmét, nem szeretvén magam legszebb élvezeteimben az órákra kibérelt fuvar által korlátoltatni, az eső lehetőségére nézve pedig megjegyzém, hogy ami után oly soká sovárog már a természet, azt én is jótétemény gyanánt fognám venni, a Salzach úgysem engedvén meg a fürdést, a lemosást.

Az ut ki lévén jelölve, nem volt szükségem vezetőre.

A Salzach hidjától jobbra tér le az ut s vezet zöld rétek közt, megrakott gyümölcsös kertek s magán gazdaságok mellett a kis Höll aljában. Szemet és lelket gyönyörköd-tető séta ez a korány frissében. Fél óra mulva, mindig szebb panorámával szemben, sz. Miklós templomát érjük. A mező közepéből egy önálló terjedelmes szikla nő ki, vagy titánok hengerítették oda? Ennek plateauján, épült a kis templom. Még a templomocskán innen balra fordul az ut s vezet egészen a hegy tövébe. Itt kezdődik a regényesség, de sarkában van azonnal a gyomorprosa is: Leopolders Gasthaus. Ha még bántatlan elmehetnénk mellette! De nem, utunkba áll a tenyeres-talpas pinczérnő s kínál reggelivel. Azt hiszi — kérdém — hogy én reggeli nélkül indultam hazulról avagy hogy félóra alatt már megéheztem volna? Alig haladtam száz lépést, ugyanaz a tolakodás Meidler fogadójánál. Legalább visszajövet térjek be hozzá egy pohár sörre. Még tovább Leopolders (Nr. 2.) Gast- und Brauhaus-jánál a harmadik támadás ért. Itt egyre emésztőport kellene bevenni, hogy az ember képes legyen eleget tenni a sok hívogatásnak. A lázas állapotot, melyben van a kíváncsi vándor maga a cél előtt, épen nem értik ez anyagiasság emberek. Az idegen csak üzleti tárgy előttök.

A hegyet elérve, jobbkra már tajtékzik sziklatekervényekben a Schwarzbach alászakadó vize, a zuhatag első üdvözlését hozva a látogatónak. Sötét szálas fenyők és a malom kepelése emelik a hely regényességét. Fölfelé haladva, egy pontról a magasban fehér vízfelhőt látunk, melyet felhány a még nem látható zuhatag. Még egy kanyarulat s szemben állunk a bájos schwarzbachi vagy gollingi vízzuhataggal.

Ha nem jövök egyenesen a Liechtenstein sziklaszorosokból, úgy a zuhatag magamon kívül ragadott volna, most inkább költőiesen bájosnak mintsem nagyszerűnek találtam azt. A Grossarl zuhataga megragadott, ez elbájozt. Magas sziklafalról ezüstös fátyol gyanánt alálebeg a fehér víztömeg. A fönt összeszorult víz kitágul, és mintegy

kitágított gyolcs elborítja a fekete sziklafalat. Balról mint olvasztott ezüst rohamban jön alá, jobbról a szikla fokain ugrándozva, száz meg száz apró esésben pereg le a medenczébe. Az örökkön ázó fekete sziklafalat dús növényzet ékíti, fenyőcserje, finom moh, színes virág minden hasadékból kandikál ki. Gyönyörű apró campanulát szakasztottam a sziklákról.

Elbájolva följebb haladtam a támfákkal ellátott lépcsős uton, alattam az elhagytam zuhatag. Mennél följebb érünk, annál szabadabb és tágabb a kilátás. Nemsokára a felső medence irányában vagyunk, maga a medenczéhez egy mellék ösvény visz. Egy zord sziklachaos az, tajtékzó kataraktákkal. Még följebb haladva, a legszebb pontot, a felső zuhatagot érjük. Egy colossalis sziklafal előtt állunk, mely mintegy elzárni igyekszik előlünk a vizesést, de a víz áttöri a kaján sziklafalat, és egy óriási ívkapuból mint átlátszó fátyol dől alá a medenczébe. Az ívezet félhomálya fokozza a bájt. Innen az ut egy hídra hoz az örvény fölött. A légben lebegünk, lábaink alatt alászakad a zuhatag szédítő mélységben. Ez már nagy-szerű látvány. Nem álltam volna oly elfogulatlanul az örvény fölött, ha be nem gyakorol a Kitzlochklamm, hol még szédítőbb örvény fölött jártam. A hídon túl még tovább vezet a lépcsős ut egész a Schwarzbach forrása fölé. Összehányt sziklákon aláereszkedve, egy barlang torkolatához jutunk. A sötét barlang a hegy alá mindig mélyebben szakad, feneke ki tudja hol van. A torkolatnál a víz zöldes, kristályos, és oly átlátszó, hogy fenekén minden követ meg lehet látni. Oly csöndes itt a víz, hogy kifolyását alig lehet észrevenni, minthacsak tóvíz volna.

Miután a zuhatagot ekkép minden fokában megcsodáltam volna, egy mohos sziklán terültem el. A szóvalan magányban egészen az erdők meg a források szellemeinek hatalmában érzem magam, hangulatom a helyhez képest költői volt. Merengésem, pihenésem nem tartott tovább mint cigarettám, ismét alábocsátkoztam, lent pedig megállapodtam a vizesés aljában emelt emlékoszlop előtt,

melynek felírásából azt tanultam, hogy Schwarzenberg Ernő herczeg volt, ki a zuhatagot hozzáférhetővé tette. Ő felfedezte is azt 1798-ban. Miután pedig az elemek az utakat és hídakat elpusztították, ő hozatta újra helyre 1804-ben. Szívesen áldoztam én is a nemes és nagylelkű természetbarát emlékének.

Az állítást, mely szerint a Schwarzbach vize a Kőnigsee kifolyása volna, megczáfolta ujabban Thurwieser tanár, kinek nyomozása azon eredményre vezetett, hogy a gollingi zuhatag egy a hegyek méhében rejlő medenczéből nyeri vizét, mely medencze hóolvadások s esők által folyton tápláltatik.

Kilencz órakor ismét kiindulási pontomnál, a Salzach hidjánál voltam. Innen déli irányban pompás országut vezet a luegi hegyszorosba, mely programmom második pontja volt. Jó darabig tág völgyben visz az ut egész a Tuscher hídig, melyet 1809-ben hősiessé védtek I. Napoleon hadai ellen a havasi lövészek. A híd a zöld Lammerthidalja át Hofer vendéglője mellett. Innen mindinkább összeszorul a völgy, erdő, sziklák, hegyek jönnek előtérbe s jobbra a Salzach moraja hallatszik. Az ut a Salzachtól balra fordulva, árnyas erdőben hegynek visz. A táj jelleme nagyon komoly kezd lenni, a hegyek mindinkább szűkebb körben nőnek össze fejük fölött, mindinkább magasabb falak közé zárnak. És amint szűkül a táj, úgy szűkül a magán vándor keble is, engem legalább bizonyos szorongás fogott el. A hegytetőn innen jobbra egy mutató tábla „Zu den Öfen“ azaz a Salzach-sziklaszorosba mutat. Ofen-nek nevez a pongauai nép minden boltozatot, minden barlangot, minden üreget, minden sziklaívezetet a hegyekben. Én is a sziklaszoros felé tértem le.

Jó karban tartott, támfákkal ellátott uton árnyas erdőben a Luegpalfach magaslatra érünk. Itt újra halljuk a Salzach zúgását magunk alatt, egy pihenőpadról pedig az erdő és sziklák egy festői képét nézzük. Most kanyarulatokban négyszáznál több falépcső sebesen levisz a

Salzach zúgása irányában s egyszerre egy mély örvény fehérlő sziklafalai villámlanak fel, de a víz tükre nem látható. Még egy kanyarulat, még néhány lépcsőn lefelé s jobbra az irtózatos örvény mutatkozik, melyben a Salzach összeszorult víztömege kínos sopánkodásokban aládől. Egy kinzott óriás sóhajtása az. Egypár lépés még s bent vagyunk a homályos sziklaszorosban. A bemenetnél egy fabódében fényképek s érczkövek árultatnak, szinte jól esik vándornak élő lelket találni ez elvonult magányban. Itt a katlanban, hol a Salzachot még csak halljuk, de nem látjuk, központosul a szoros minden nagyszerűsége. Egy faalkotvány átvezet a tulsó sziklafalhoz és itt a „Kroatenloch“ üreg fölött állunk. Egy tábla mondja, hogy ide lemenni nem szabad. Kinek is volna kedve hozzá, mikor elég irtózatos már csak alánézni is a mély sötét ürbe. A faalkotvány balról sziklatalajon nyugszik és a sziklához támaszkodik, de jobbról a szem egy nyíláson keresztül egy irtózatos mély boltozatba néz, melyet alul kimosott, tetejükön összefüggő sziklák képeznek. A sötét örvényben a tajtékozó Salzach csak mint egy fehér pont látszik, a mélység kétszáz lábra becsültetik. A fényképárus szikladarabokat dobott az örvénybe, eltelt néhány pillanat, míg a kő a vizet érte. Ily mélységet rágott ki a folyó századokon át! E nagyszerű látványtól az alkotvány lefelé visz, és lent egy hídon át ismét az innenső sziklafalhoz juttat. A hídon állva felülről lefelé mérhetjük az elnyeléssel fenyegető örvényt. A sziklafalhoz támaszkodó pihenőpadról még kényelmesebben tekintjük át a szoros felső s alsó részét. Szintoly nagyszerű mint borzasztó látvány. Az óriási ívezetek, melyeket kirágott a Salzach vízfoga, meg vannak szakasztva, és így több colossalis ívkapun át behat a szem a sziklafalak közé, melyeknek félhomályában őrzöngve dühöng az összeszorult víztömeg.

A környezet zordságát jótékonyan mérsékli a dús növényzet. A sziklák ormait lombos fák s sötét fenyők koronázzák, míg aljukban cserje, puha moh, színes virág

dúsan tenyész. A szoros hús lege kellemesen frissíti a fáradt vándort. Én is kellemesen pihentem itt meg s csodáltam huzamosan a Salzach hősies szabadságharczát. Fáradhatlanul kopogtatva kierőszakolt magának behatolást a zárt ívkapukon, ami nem tágított, az összezúzatott, ami utját állta, az merészen át lett ugorva, ahol pedig nem sikerült a felugrás, ott alábujt a víz egy nyílásba s fogaival aknákat vágott ki, melyeknek mélyéből felhat megrendítő morgása. Bosszut forral a pokoli katlanban, fellázadva töri-zúzza a bilincseket, utat tör szabadságának. Lázasan őrjöng a sötét sziklamederben, hogy kiszabaduljon a szoros tömkelegből, ami végre sikerül is neki. Félórai tusa után ismét a szabad ég alatt folytatja diadalmas futását, utjában a kisebb vizek hódolatát fogadva s ettől fenségesen növekedve.

Nascitur exiguo, sed opes acquirat eundo,

Quaqua venit, multas accipit amnis aquas.

Én nem követtem őt ez irányban, hanem fölfelé tartottam. Az említett fabódé fölött ugyanis ismét lépcsős ut följebb vezet sziklán s erdőn keresztül s mintegy húsz percz alatt kihoz a hegy tetejére, melyen alól a tábla a sziklaszorosba mutatott. Még mielőtt kiérnénk az országotra, szemünkbe tűnik a tág ív, melyet az országot Maria Brunneck kápolnától a luegi hegyszoros felé körülír.

Vajmi kies, regényes pont ez a hegytető! Rajta két terebélyes hársfa árnyában az imára hívó kápolna, melynek oldalában egy friss forrás csörgedezése örök imát rebeg. Térdre borul itt minden vándor s lelke mélyéből fakad a Salve Regina, maga a forrás buzgó csörgedezése is imára fakasztja az ajkakat. Lelkem édesen pihent meg a kegyelem anyja ez erdei szentélyénél. Ily megszentelt nyugpontok oly jól esnek a léleknek, mint fáradt testünknek az árnyas pihenőhelyek. Miért oly édes, oly hő e helyeken az ima? Mert a magányban, a magason lelkünk közelébb van Istenhez, ez a magas lég úgy dagasztja s emeli a lélek szárnyait ég felé, mint dagasztja a tengeri szél a vitorlát. Nem magam térdeltem a rácsozat előtt,

más három szegény utas is buzgón imádkozott a kegyelem anyjához, s elvégezvén imájukat, mindegyik fillért ejtett a perzselybe. Szegény póremberek voltak.

A kápolnától lefelé nézve, szintoly nagyszerű mint szép a belátás a luegi szorosba, melyen a „Fielinger Schneid“ óriási sziklafalai felülemelkednek. A kápolnától meredek lejtőben aláereszkedik az ut, és bekanyarul a hegyek közé, hatalmas félkört képezve. A hegyek mindinkább összeszorulnak. Jobbról a Salzach tűnik elő, a sziklaszoros (Öfen) irányából pedig a kis Göll és a Rossfeld néznek a hegyszorosba. A Salzach fölötti meredek sziklafalban a Kroatenloch nevű erődítés van, egy a Salzach által kirágott barlang, melyből az osztrák örökösödési háború idejében (1742.) horvát katonák hősiiesen védték a szorost. Kevés percz alatt a szoros legkeskenyebb pontját érjük, hol a szoros csak ötven lépésnyire széles. Balra a hegyoldalból egy kis erőd (Blockhaus) őrzi a szorost. A luegi hegyszoros, melyet egy hadász „az erődítés legborzasztóbb mesterművének, a természetes erődítés valóságos poklának“ nevez, jóformán már a rómaiak alatt egyik fontos pontja volt a consularis utnak, annyi bizonyos, hogy a szoros a XIII. században már meg volt erősítve. Erődítések uralják mindakét részről, és a szoros bevehetlennek tartatik. 1809-ben Struber József kocsmáros (der Wirth vom Steg) tizenhárom napig védte a szorost két század pongau lövészzel Napoleon hadai ellen. Érdekes a szoros úgy is, mint történelmi pont, de még érdekesebb mint természeti szépség, szebb távlatot nem láttam még, mint milyent a luegi szoros nyújt. Kier a szoros Sulzau vaspályaállomásnál.

A borus reggelt forró dél váltotta fel, és én ismét ennek tűző sugarai alá kerültem. Utamban elgyönyörködtem még egy fára függesztett festett képen, melynek művészies kivitele meglepett. A sz. családot ábrázolja, oly gyöngéd kivitelben, oly művészies színezetben s megvilágításban, hogy képcsarnokba is beillenék. Talán azért van a Brunneck kápolnához vezető uton, mert a kápol-

nához fűzött legenda azt mondja, hogy a kápolna helyén, a forrás mellett megpihent utjában a sz. család.

Hét órai sétám után hangosan apelláltam Steinacher konyhájára, és ha ez becsületet vallott finom ebédjével, úgy én még nagyobb becsületet vallottam konyhájának fokozott étvágyammal.

Mielőtt megváltam Gollingtól, felsétáltam még a városi parkba, hova egy szép kilátással kecsegtető magas pavillon csalogatott. A gollingiak parkja voltaképen természetes erdő, melyben csak utakat kellett ásni s pihenőpadokat elhelyezni s megvolt a kies park. Utjai messze a hegyekbe visznek. A pavillonról nagyszerű kilátás szolgál valamennyi hegyekre és a paradicsomi völgybe, lelátni egész Salzburgig.

Ismerve Gollingot, nem tudnék mondani helyet, ahol szívesebben ütném fel sátoromat, annyira köti itt le minden a természet barátját, annyira kedvére találja kiki e gyönyörű tájat. Kényelmes séták kedvelője eljárhat kellemesen a tág völgyben s gyönyörködhetik a völgyből a magas hegyekben, szintoly kényelmesen jut el a zuhatagokhoz, a hegy- és sziklaszorosokhoz. A turista magasabb vágyait kielégítik zöld havas legelők, nyaktörő csúcsok, hóborította ormok, elragadó kilátással. A fűvész, a vadászat, a halászat kedvelője szintúgy találja kielégítve vágyait, és ha szükségünk városba hinak, egy óra alatt Salzburgban vagyunk. Hogyha az a gollingi vár még egyszer eladó volna, reflectálnék reá.

Steinacher szállodájának azt a szép bizonyítványt állítottam ki az idegenek könyvében, hogy itt az utas pompás ellátás mellett ingyen él — egész az elmenetelig. És csakugyan sem ételért sem italért nem fogadták el a közvetlen fizetést, hanem mindent a számlára irtak, teljes lelkiismeretességgel. De a számlát is csak nehezen tudtam megkapni, úgy hogy megszökéssel fenyegettem a vendéglistát, kinek egyébiránt minden vendége magasztaló elismerést mond a könyvben. Kérdés, vajjon a becsületes Steinacher nem fizeti-e kárával a tulságos bizal-

mat, melylyel viseltetik vendégei iránt? mert a sok között találkozhatik mai időben olyan is, ki miután napokig jól élt, egyszerre elpárolog, az öreg harangra bízván a fizetést. Teljesen kielegítve, az esti hat órai vonattal tovább mentem Halleinba, félórai ut.

Hallein, Berchtesgaden, Königsee.

A négyezer lakót számláló Hallein, (talán a görög ἄλς-ból = só) ősrégi sóbányaváros, igen kies területen a Salzach-völgyben, a folyó bal partján az áldásos Dürrenberg alatt. E hegy tartalmazza a kifogyhatlan áldást, melyből évente ötszázezer mázsánál több só kerül ki. Már a kelták telepedtek itt le a só kedvéért, őket a rómaiak váltották fel, ezeket kiszorították a barbár csordák, Noricum elpusztításával. De ahányan elfoglalták e talajt, mindannyian becsülni tudták a sót, ezen az életre nézve annyira fontos ásványt. A salzburgi érsekek gyöngynek tekintették Halleint s emelték bányamivelését. Hallein második városa a salzburgi hercegségnek, nevezetes történeti multtal, de ez nem tartozik naplóm keretébe.

Fekvése s környéke gyönyörű. Nyugatról a Dürrenberggel a hegység, melyen át az ut Berchtesgadenbe és a Königseehez vezet; keletről a Schwarzenberg kúpja, a Schlenken csúcsa, a Thurnberg, a Wimberg az adneti márványbányával; délnek a Tennengebirge hosszú láncza, éjszakkal a termékeny völgy, melyben Salzburg vára már szabad szemmel vehető ki. A völgy kellemesen mérsékli a komolyabb benyomást, melyet szűlnek a körülfekvő magas hegyek. Hallein e tekintetben is gyöngy.

A pályaudvarhoz közel fekszik Berliner szép szállodája, árnyas parkkal, de itt szállást nem kapván, hordárom a városba vitt, azon biztatással, hogy oly fogadóba vezet, hol herceg is elhálhat, oly szép szobát, oly jó ágyat kapok. Messze felvitt a városba, több jó kinézésű fogadó mellett, míg végre a sörházban rakott le, egy ódon, sötét, barátságatlan épületben. Későre járván már az idő, nem akartam tovább szállást keresni, elfogadtam

a szobát, melyet egy élemedett, pór öltözetű, bajuszos pinczérnö nyitott. A nő beillett volna akár strázsames-ternek, meglehet, hogy valaha mint markotányosnö tábo-rokban élte életét. A szoba ellen nem lehetett kifogásom, mert az tisztességes volt, de föttet nem lehetett kapni a háznál. „Mi vendégek elfogadására nem vagyunk elké-szülve — mondá a férfias pinczérnö — miért is hozta ide az urat a hordár? Ide nem száll vendég“. Tehát inkább csak emberségből fogadtak el! Eddigi utamban is tapasztaltam már, hogy a kisvárosi hordárok a legügyetlenebb emberek, kikkel még mindig roszuljártam. De ők foglal-ják le az utast a pályavonatoknál, és ez még örül, hogy értelmes, tájékozott vezető kezébe kerül.

Én Halleinban csak a sóbánya kedvéért állapodtam meg, hogy lássam ezt is utamban. De mivel a szép idő már igen sokáig tartott és az emberek esőt jósoltak már: azért föltettem magamban, holnap, ha szép napra virra-dok, inkább Berchtesgadent és a Königseet megnézni, mert ez csak tiszta nap, kedvező megvilágításnál gyako-rolja varázsát. A nap sugarai adják meg neki azt a szí-nezetet, melylyel elbájolja az idegeneket. Ha a tavat környező hegyek ködbe, felhőkbe borítvák, úgy kár volt ide fáradni. A turisták rendszeren, mert kényelmesebben, Salzburgból rándulnak ki a Königseehez. De ha Salz-burgban eső talál érni, ami pedig mindig félhető, mert Salzburgnak e tekintetben rossz híre van: úgy megfosz-tatom Németország legszebb tavának látásától. Tehát a Königseehez, ha kedvez az idő. E tervvel kerestem fel a herczegi ágyat.

Várnai.

(Folyt. köv.)

IRODALOM ÉS MŰVÉSZET.

Bibel und Wissenschaft. Dr. Bernhard Schäfer ausserordentlicher Professor der Theologie an der königl. Akademie zu Münster. Münster Theissing 1881. Nyolcz. 284. Ára 4 forint.

Kiáltó szüksége a kornak, hogy az élet és tudomány gyakran kedvező, de sokszor mégis hátrányos egymáshatása következtében megingott hit jogaiba visszahelyeztessék, kellő arányokra szállíttassanak le az indokolatlan kifogások, s határ tűzessék azon jogosulatlan tekintélybitorlásnak, melyet magának a tudomány a körén kívül eső téren is annyi elbizakodottsággal megenged. Manap jóformán nem is tudós többé, ha saját szakmája részéről legalább néhány rugást nem ejt a szentíráson, nevetségessé igyekeztél tenni egyik, vagy másik állítását mint olyant, mely századunk tudományos vívmányai mellett csak szánalmas mosolyra készíti a tudós ajkakat. Nem csak alkalom- és időszerű tehát, de szükséges is utját állani ez áramlatnak, nem kicsinylő megvetéssel, nem lenéző passivitással, hanem tudományosan igazolt védvekkkel. Ez több oldalról meg is történt, s történni fog bizonyára ezentul is; mert minden időben akadtak lelkes és tehetséges védői a szent ügynek és üldözött igazságnak, kik a tudomány fegyvereivel védték a szent könyvek megtámadott tekintélyét s visszautasíták a jogtalan beavatkozást. Törekvésök nagyobbbrészt oda irányult, kimutatni, hogy a szentírás és a tudomány komolyan vehető vívmányai közt nincs, nem lehet ellenmondás s így barátságos kísérletet tőnek helyreállítani a tudomány nevében megzavart békés együttlétet. Schäfer a münsteri akadémia hittanárára tovább megy, s másképp fogja fel a dolgot, és hogy egyszer mindenkorra véget vessen a tudományos herczehurczának, széles árkot von a kettő között s azt mondja, hogy a szentírásnak semmi köze a

tudományhoz, mert az csak valláserkölcsei tanokat hirdet, az üdv eszközeit nyújtja s éppen nem törődik vele, bár mit mond is a profan tudomány. Műve nagyobb részének célját a hexaëmeron tisztázása képezi s ezt elérendő a sz. könyvek természetfölöttiségének álláspontjára helyezkedik. Kiindulván azon tételből, hogy a szentírás kizárólag csak az üdv eszköze, sorban veszi az ószövetség egyes könyveit s ezekhez méltatlan eljárásnak tartja a profan tudományok, kivált a történelem — melylyel nagyon igyekszik leszámolni — részére támpontot keresni bennök.

Az ószövetség könyvei ép oly kevéssé akarják adni a zsidók történetét, mint az ujszövetségi evangéliumok, vagy az Apost. cselekedetei az első kereszténységét. Nem egyebek mint gesta Dei inter homines. Nézzük csak a Pentateuchust, vajjon mit nyújt ez? Azt, hogy az ember dicsőítse Teremtőjét, később találjuk a természetfölötti rendet, a kegyelem és malaszt rendjét a paradicsomban, annak megzavartatását a bűn által, tanuljuk a Kainiták átkát és Sethitáknak tett ígéretet, s így tovább egészen a genesis XI. fejezeteig, hol nagy lépésekben halad az ihlett író s egész évezredeket foglalván néhány rövid sorba. Ábrahámnál megállapodik s ennek magának szentel tizenkét teljes fejezetet. Miért ezt és így? Mert Ábrahám törzsatyja azon népnek, mely Isten földi országát képezé. S midőn Mózes az események további lefolyását érinti, ismét csak József és saját korát vázolja bővebben, nem hogy ezzel szolgálatot tegyen az egyptológiának, hanem hogy nyomról nyomra kimutassa a választott nép rendeltetését s mindazon teljesedésbe ment ígéreteket, melyeket Isten az ő népének teve. Vannak 400 éves időközök, melyeket hallgatással mellőz az író, s csak épen néhány apró vonást emel ki mint olyanokat, melyek céljához, a zsidónép rendeltetésének kimutatásához szükségesek vagy alkalmasak, míg Sínai bércze tövénél megállapodik s terjedelmesen nyújtja a decalogus létrejöttét. Maga Mózes pedig az ígéret földé küszöbeig jutván, ezt

át nem lépheti, mintegy bizonyítékaul annak, hogy az egész mozaizmus, úgy amint az ószövetségben volt, még nem képes bejutni az ígélet igazi földébe; ehhez új frigy kell — Krisztus. De mindez nem története a zsidó népnek, de még a theokratianak sem egészen; Pentateuchuson az ószövetség összes dogmaticája, joga, erkölcsse és szer-tartása alapszik, s ami a fő: jelképe s mintegy csarnoka az ujnak, mely Golgotha magaslatán nyerte megoldatását és zárkövét. Mózes öt könyve tehát nem historiáját nyújtja az őskornak, mint inkább csak előre veti árnyékát az egyháznak s intézményeinek.

Józue könyve, mely Kanaan földének elfoglalását tárgyalja, szintén csak egy nagy igazságot foglal magában, beváltását t. i. azon isteni ígéletnek, mely szerint Israel örökségképen birandja a földet, melyet már ősei laktak, s mely most a felsőbb segítség félreismerhetlen közreműködése következtében ismét birtokába kerül. De a fölzsabadított s most ősi hazájába visszavezérelt nép hálátlan kezd lenni; sokszor megfeledkezik Istenéről, s ott hagyva a Jehovát, szomszéd pogány népek erkölcsseit ölti magára. Isten bünteti e hűtlenséget, s vissza akarván vezérelni népét az egy isteni lény tiszta cultusához, bírákat ad neki, kik egyrészt visszatartják a gyakori botlásoktól, másrészt megvédik az ellenséges szomszédok zaklatásaitól. — Ruth könyve nem egyéb, mint David genealogiája; maga Ruth pedig, ki pogány létére arra méltattaték, hogy Davidnak, s így Krisztusnak ősanja legyen, jelképe a közös anyának az egyháznak, mely kebelébe felveendő volt annyi pogány nemzetet; tehát ez sem történelem. Sőt még azon korból származott könyvek is, midőn már bővében voltak az együvé gyűjtött történelmi adatoknak, a sz. könyvek nem merítik ki ezeket, hanem hézagosan adják koruk történetét.

Ilyen Sámuel két könyve. Tartalmuk kivált Sámuel, Saul és David neve körül csoportosul, s mégis mily hiányos e három név története, mely jóformán csak töredékes följegyzéseket nyújt, s a nevezett három főszemély

nem mint historicus szereplők, hanem mint a theocraticus törvény képviselői lépnek fel. Csak úgy érthetjük aztán, hogy a kir. könyvében is a legfontosabb politikai és állami intézmények amúgy futólagosan vannak érintve; ellenben majdnem minden egyes királynál különösen ki van emelve, valjon az Ur törvénye szerint uralkodott-e, vagy pedig a pogány szomszéd fejedelmek szokásait követé. S míg egy profan történész bizonyára nagy súlyt fektetett volna pl. Amri uralkodására, ki sok tekintetben új politikát inaugurált a zsidóknál: addig a sz. író beéri azzal, hogy Amri Jereboam utain jára. Maga a Zsidóország fénykora Salamon alatt is politikailag csak oly méltánylásban részesül, mint akár egy Achab ideje, miután a dolog csak akörül fordul meg, mennyire felelt meg ez, vagy amaz Isten különös céljainak és terveinek. Ez nem a történész rövidlátósága, vagy elfogultsága, hanem oly magas felfogás, minőhöz hasonlót tán csak az egy Bossuetben találunk, ki szintén az egész világtörténelem egyes szálaít az isteni gondviselés kezében látja s aszerint itéli az eseményeket, amint azok az Isten örökös céljait előmozdítják vagy hátráltatják. — S így a szerző egyenkint veszi az ószövetség historicus könyveit és mindenütt találja a végső és természetfölötti czélt: a theocratiát, amint az a zsidónépben érvényesült.

Ezen általános megjegyzések után egyes részletekre tér át a szerző, s mindenekelőtt a történelem különféle ágaival hasonlítja össze a sz. könyveket. Itt ismét csak az előbbi tétel lép előtérbe, hogy t. i. a szentírás a profan történelemtől egészen elütő irányt követ. Ha ez utóbbinak adatait összehasonlítjuk a bibliával, rögtön kitűnik az óriási különbség, mely e kettőt egymástól elválasztja. Míg ugyanis a profan történészek legtöbbje saját nemzete hiuságának tömjenez, kiemeli kitűnő vezéreit, államférfiait, amazok vitézségét, s ezek bölcsességét: addig a sz. író szigorunál is keményebb ítéletet mond a zsidókról, nyers, bárdolatlan, pártütő népnek tartja saját véreit. A diadalokat nem a zsidónép aratta, hanem a Jehova;

s midőn a pogány népek „lovaikban, hadi szekereikben bíznak, zsidók a Jehova az ő Istenök nevére hivatkoznak“. (XIX. Zsolt.). David és Goliath közti párviadalban ez kard, lándzsa és paizszsal jön David ellen, ki Jehova, Izrael harczistenének nevében lép ki a küzdőterre. S midőn később David mint király elrendelte a végzetes népszámlálást, hogy tájékozva legyen, vajjon elegendő erővel rendelkezik-e, hogy a Nil és Euphrat hatalmasaival kiköthessen: egy éjjel hetvenezer katonája vész el mintegy figyelmeztetésül arra, hogy nem katonáival, hanem Istennel szokta megnyerni a csatát. S így minden egyes tény, legyen ez bármennyire temporalis és világi természetű, csak eszközül szolgál a sz. írónak kimutatni a választott nép magasabb rendeltetését, hivatását. Hiába keresünk itt krónikát, vagy pragmaticus történelmet, mert ez nem tartozott céljához, s csak annyiban érintvék az egyes események, amennyiben azok a theocratia kifejtéséhez okvetlenül szükségesek valának.

Tévednek azok is, kik a sz. könyvekből a zsidók műveltségi történetét akarják összeállítani, mert ez végső elemzésben csak annyiban érthető, a mennyiben az ősnépek kezdő korában a tudomány és művészet rendesen a vallás szolgálatába szegődik; s ha akár Mózes, akár a sz. írók bármelyike a zsidók művészete és tudományáról akart volna írni, azt bizonyára egyiptomi tartózkodásukra, mint az óvilág egyik művelt nemzetével való érintkezés idejére kiterjeszti vala. Pedig azt látjuk, hogy ez távolról sincs érintve, részint mert zsidóknak tartózkodniok kellett attól, hogy a pogány művészet és tudomány netáni átvétele által az erkölcsöket is átvegyék, s így veszélyeztetve lenne a monotheismus; részint, mert az ihletett szerző ennek szükségét éppen nem érezte; s maga a sátor is nem valami egyiptusi minta után készült, hanem sajátos modorban úgy, amint azt az Ur Mózesnek a helyen meghagyta. Lehetséges ugyan, hogy néhányan a zsidók közül elsajátították az egyiptomi műügyességet; de a két mester Bezaleel és Oholiob külön utasítást kaptak

hozzá, hogy készítsék a sátrat és a frigyszekrényt. — Salamon temploma egyike lehetett az óvilág legnagyobb művészi remekeinek, s mégis mily keveset tudunk egyes építészeti műrészleteiről, a szent célra szánt eszközök és edények pedig hányszor s mily nyomatékkal vannak hangsúlyozva; s jóllehet pogányok, a phöníciaiak építették a templomot, ez még sem volt a phöníciai stílusban tartva, hanem önálló építési modor szerint készült. A költészetet illetőleg mondanunk sem kell, hogy az tisztán vallási s annyira magasztos, hogy a világ összes irodalmi műremeke ehhez képest egy gondolatszegény rímhalmaz. Szónoklattal szintén találkozunk a sz. könyvekben; s itt nem annyira a modern rhetorica szigorú szabályai, mint inkább az Isten ügye iránti tiszta buzgalom az, mi a beszédek jellemzi, s ha valaki azt keresné bennök, mit Cicero vagy Demosthenes követel, ezt nem leli; hanem igenis megvan bennök a szent hév, mely int, fenyeget és ígér, s melyet a világ szenvedélyteljes pathosa utánozni képtelen.

A tudományok egyes ágaival, szakmaival még rosszabbul áll a dolog. Sokszor történik ugyan említés pl. orvosokról, betegségekről, anélkül azonban, hogy csak hozzávetőleg is meg lehetne határozni, mennyire jutott zsidóknál a gyógytan. A természettudományokról csak empiricus ismereteik voltak, s ha Salamon királyról azt mondják a sz. könyvek, hogy kiváló természetismerő volt, legott sietnek hozzátenni, hogy ez csak kivételes isteni ajándék vala. Csillagászat, számtan, földrajz szintén nem jutottak tovább, mint a mennyire a népnek közvetlen szüksége volt, sőt gyakran idáig sem. A bölcsészet pedig, mely kizárólag az isteni félelem tanításában leli speculatióját, annyira theocraticus természetű, hogy belőle minden profan sophismák ki vannak zárva. — Így tehát a zsidók productív szellemélete tisztán a vallás szolgálatában áll, s magok a műveltségtörténelmi részletek, melyek bizony nagyon szükségesek lettek volna, ha a sz. írók a zsidónép műveltségi történelmét akarják vala meg-

irni, oly hézagosa, hogy még a legfontosabb momentumok mellőztetnek bennök, mint pl. az, hogy a zsidók már Egyiptomban is bálványimádást űztek, mit csak egy próféta amúgy mellékesen említ, a történelmi könyvek pedig hallgatnak róla. Tudósaink manap dicséretre méltó igyekezettel törnek fejöket rajta, hogy a hierogliphekből s egyéb műemlékek töredékeiből összeállítsák a régi Egyiptom történetét, s szinte rosz néven veszik Mózesnek, hogy ő, ki a királyi udvarnál tartózkodott, kinek tehát módjában lett volna alapos tudomást szerezeni mindenről, hallgatással mellőz mindent, s még csak a pyramisokról sem tesz említést. Feledik, hogy célja nem volt kielégíteni az utókor kandi tudását, s míg egy szóval sem érinti a fáraók dynastiáit, vagy más fontos történelmi eseményeket, addig sokszor oly apróságokkal vesződik, minő teszem az, hogy a pusztában való vándorláskor egy alkalommal 12 forrást és 70 pálmát találtak, mi egy ihletett író szemében sokkal nagyobb fontossággal bír, mint a profan történészek lármás adatai.

Ezeket tehát összegezve, látjuk, hogy a sz. könyvek vajmi keveset nyujtanak a történésznek s számos oly hézagot hagynak, melyeket Clionak másünnen kell betömnie; de ezen hiány pótolva van a szentírás tulajdonképeni célja, t. i. annak kimutatása által, hogy a zsidók, mint választott népe Istennek, az üdv eszméinek hordnokai valának, s ezen minőségökben a világ pogány nemzetivel nem véletlenül, hanem hivatásszerűleg érintkezésbe léptek. A történetírás egészen más téren áll, mint a sz. könyvek, így tehát nincsen feljogosítva arra, hogy a tudomány nevében oly követelésekkel lépjen fel, melyek a szentírás körén kívül eső tárgyakat érintik.

Ami a történetírás egyik kiváló segédjét, az időtant, illeti, ez szintén hiányzik a bibliában. A szentírás egyáltalán semmiféle chronológiát nem követ, s ezért ki a biblicus időtani adatokat meg akarná egyeztetni a profan történelem számadataival, úgy annak mindenek előtt azon óriási számkülönbséget kellene összeegyeztetnie, mely a

különbéle bibliafordítások és kiadások közt vagyon. Septuaginta 2262 évre teszi a vízözön előtti időszakot, a samaritanusok pentateuchusa 1307-re, a héber Vulgata 1656-ra; Septuaginta szerint Noetől Ábrahámig 1172 év folyt le, a héber-latin textus szerint pedig csak 292 év; melyik most már az igazi? Bajos megmondani. A sz. író ihletett ugyan, de nem a fordító, magyarázó, másoló, kiknek pedig egész legiója fekszik az inspirált szerzők között és közöttünk; az egyház csak a szentírás dogmaticus épségeért áll jót, nem pedig a critica integritásért. A sz. írók jól jegyezték föl az egyes számadatokat, melyek azonban az idők folytán történt másolások, magyarázatok stb. következtében módosulhattak, mi egyébként a szentírás értékéből, mely egészen másban fekszik, mit sem von le. Ezenkívül egyes időtani adatok nagyon homályosaknak látszanak, ha azokat csupán chronologicus szempontból tekintjük; ellenben határozott világosságot nyerne akkor, ha az üdv történetére átvitetnek; ilyen pl. Daniel 70 hete. S egyáltalán némely számok annyira gyakoriak, hogy azokat a véletlen pusztá játékának lehetetlen tartanunk, s önkéntelenül is valami mást keresünk a háttérben, amit azok kifejezni akarnak; ilyenek különösen 7, 40, 70 stb. Mindazok tehát, kik a szentírás számadatait más történelmi forrásokból akarják bebizonyítani vagy kiegészíteni, aligha fogják valamikor megoldhatni a kérdést már csak azért sem, mert sok helyütt nyilván való, hogy a biblicus számítás hézagos annyira, hogy azt semmiféle újabb kutatás, vagy számíttatás kitölteni nem képes, mire különben szükség sincs, lévén az emberiség üdvére egészen közömbös, hány százezer katonával rendelkezett Jeroboam, vagy hány éves volt Ochoziás, midőn trónra lépett. — Így van ez a földrajzzal is, mely szintén csak mint másodrendű czél foglal helyet a szentírásban; s ha valaki azon szándékkal nyul a bibliához, hogy abból Palestina talaj- és terepviszonyait, climáját stb. tudományos deductiók útján lehozza, bizvást félreteheti e könyvet, melyben minderről csak homályos és vékony adatok

vannak, sőt tán megütközéssel veszi észre, hogy sok — látszólag — haszontalan apróság van benne fölhalmozva, míg fontos csatahelyek, melyeknél a tudomány annyi szeretettel időz, csak amúgy en passant vannak érintve.

Áttérve a természeti tudományok egyes szakmáira, szintén könnyebben föllélegzik a szerző; mert ha oly tárgynál, minő a történelem, s oly könyveknél, melyeket maga az egyházi műnyelv is historicusoknak mond, sikerült teljesen elválasztó határlánczot vonni a tudományos és biblicus czélok között, ez sokkal könnyebben sikerülhet oly tudománnyal szemben, mely sok tekintetben a szerző malmára hajtja a vizet, persze más szándékkal, mint ezt óhajtanók. S midőn a természettudományok mai álláspontja megtagad minden tudományos értéket a bibliától, ezt teszi némileg Sch. is, csakhogy nem azon célból, hogy lerontsa a sz. könyvek tekintélyét, miként azt amazok teszik, hanem hogy azt megtisztítva és elválasztva minden tudományos salaktól, tisztán mint az üdveszközt állítsa eléink. — Vegyük csak a természetrajzt, mit nyujt ez? Egy-két érczet a mineralogusnak, tán öt konyhanövényt, hat gabnanemet s hét virágfajt a botanicusnak, hogy ne is szóljunk a zoologusról, ki nagyot kaczag, vagy legjobb esetben naivnak fogja találni az állatok beosztását tisztákra és tisztátlanokra. De hát a szentírás nem is akar ám segédkönyve lenni az exact természettudománynak, hanem az állat-, növény- és ásványvilág egyes termékeit csak azon célból említi, mert azoknak nagyobb-részt symbolicus jelentményök vagy az ótestamentumi szertartásokban s egész hitéletben. Azonkívül a szentírás nyelve bizony legkevésbé sem tudományos; mert az ihletett írók legtöbbje egyes természeti tünemények említése és vázolásánál saját kora eszméihez alkalmazkodik, hogy megértessék, nem szegődik egyik tudományos párt-hoz sem, hanem utánozván a nevelők eljárását a gyermekemeteg emberiség nyelvén szól. Valjon mit gondoltak volna a régi ptolemäicus rendszer hívei, ha a biblia pl. Copernikus-féle világrendszer mellett nyilatkoznék? Bizonyára

kétségbe vonván ez utóbbit, elvetették volna a tisztán vallási tanokat és hitelveket is.

A szentírás minden idők és minden nemzetek számára iraték, kell tehát oly nyelven szerkesztve lennie, melyet nem csak a tudósok fölfognak, hanem azt az egyszerű gondolkozásu emberek is megértik; különben nem töltené be egyetemes világhivatását. És ezt jó lesz megjegyezni kivált a csillagászat- és földtannál, lévén ezek részéről legtöbb támadásnak kitéve a szentírás mint olyan, melylyel magát a kiskoru emberiség századokon át ámitá, s mely most legfőlebb szánakozó mosolyra késztetí a tudóst; a tudóst, ki távcsövével kikergette mennyországból az Ur-Istent s mathematicus biztossággal tudja, hogy nincs szent háromság. A biblia szándéka nem az, hogy minket a csillagászatban, vagy más tudományban oktasson, azért nem is helyezkedik a csillagászok tudományos álláspontjára, hanem vallási tekintetben akar utbaigazitással szolgálni és pedig úgy kortársai, mint utóvilág számára; csak azt említi, mi vallásilag fontos és azt mindenki által érthető modorban adja elő, tehát nem az astronomusok vagy geologusok nyelvén, hanem a közönséges emberén. Csak így lehet aztán megfejtteni sok olyant, minél csillagászaink esze megáll, kezökből elfogy az algebra, minő pl. a negyedik nap teremtéstörténete, Józue veszteglő napja, s úgyszólván az egész hexaëmeron, melynél oly szívesen időz szerzőnk, midőn a világteremtés lefolyásának történelmi kutfejét az első embernek nyújtott *visioban*, továbbá sz. Tamás theoriáját a háromféle opusban részletezi, s a hat nap allegoricus értelmének szokásos fejtegetését magáévá tevén, ő is, mint manap már legtöbben, Isten héteének ami hetünkre való vonatkozását látja.

A kosmogoniat illetőleg szintén indokolatlan azon aggodalom, melylyel sokan a La Place hypothesisét fogadták mint olyant, mely halomra dönti az egész szentírást. Mert — eltekintve attól, hogy a tömérdek föltevés valószínűsége még korántsem annyira elfogadott igazság, hogy igazolt bizalmatlansággal nem kellene viselkednünk

iránta, — ha kérdésekkel kezdenők faggatni az elmélet tulbuzgó híveit, kiknek legnagyobb barátja a szeretetreméltó *véletlen*, úgy nem tudom hány tétel maradna oly épségben, hogy kitegyen egy rozszant rendszert. És aztán a biblia kosmogonikus része is megint csak valláserkölcsei elveken alapszik, s ott, hol tudósaink holmi kocsonyaféle ősanyagot keresnek, az ihletett író a szombat isteni eredetéhez, az ember kegyelemállapotához, a paradicsomhoz, az első bűn s ennek átkához stb. vezeti az embert, és pedig nem azért, hogy tudjon, hanem hogy higgyen. Így áll a dolog a földtannal is, melynek munkásai nagyon okosan cselekesznek, ha a neptunista és plutonista elméletekből kihagyják Mózes meg Péter apostolt, kik bizony sem az egyik, sem a másik theoriát nem vallják, s akár Pluto, akár Neptun győz, a szentírás marad ami volt, s aminek lennie kell: valláserkölcsei könyv, melynek semmi köze a tévelyektől s ellenmondásoktól nehéz tudományhoz.

Ez röviden a mű tartalma, melyhez zárszó gyanánt a Darwin-féle theoria mai álláspontja és a szentírásnak ehhez való viszonya járul. Schäfer munkája, nem mondjuk hogy epochalis, de mindenesetre új irányban tör. A legkönnyebb utat választá, hogy a szentírás és tudomány közti állítólagos és a hitszegény elmék által annyi diadalal körülhordott ellenvetéseket egyszer mindenkorra visszautasítsa s ha a concordantisták fegyvere eltompul, egy — állítólag — megdönthetetlen theoriát nyújtson. A szentkönyveket összehasonlítja a tudományok egyes szakmaival, s mindenütt úgy találja, hogy e kettő között óriási a különbség czélban úgy, mint a kivitelben. Leginkább a történelemmel foglalkozik s apróra szedi szét egyes részeit, megállapodik gyakran csekélyeknek látszó jeleteteknél s ezeket használja fel vallott tétele támogatására. Ő ez eljárással a végső s tényleg már bekövetkezett szükségesén akar segíteni, mert szerinte a concordantia iránya többé nem elegendő helyreállítani a békét, mely nézete helyességét tán kétségbevonnunk is szabadna, amennyiben a tudomány újabb vívmányai közül nem egy

bizonyára legalább is annyi hatálylyal és súlylyal igazolja a szentírás tudományos adatait, mint a szerző ellenkező bizonyítékai tagadják a tudományos értéket; azért a szentírás állításainak védveül szolgáló újabb vívmányokat, mint Sch. munkája után hasznavehetleneket vagy fölöslegeseket félrelökni legalább is hiba lenne. Azonkívül a szerző felfogását sok helyütt idealisnak, hogy ne mondjuk merésznek volnánk hajlandók tartani; mert ha nem is mondjuk, hogy pl. genesis, vagy exodus kizárólagosan történelmet nyújt — miután elismerjük a profeticus értelmezés jogsultságát, — másrészt azonban lehetetlen észre nem vennünk, hogy bizony a sensus obvius egészen historicusan hangzik. Ismert igazság, hogy a szentírás célja nem az, hogy profan tudományokat adjon elő; de ebből még nem következik, hogy pl. egyes történelmi adatokat ne nyújtson, ha az egésznek könnyebb megértése és az előadás világossága azt úgy hozza magával. Szerzőnk már megszire megy, ha egyes, másünnen is bebizonyított történelmi tényeket mint tudományhoz tartozókat kereken tagad; érveit tán másképen is sikerült volna összegyűtenie anélkül, hogy ily merev állást foglaljon el szemben mindennel, ami tudományos. Sokat lehetne a szerző fejére ráolvasni a szentírásból, ami schemájára bajosan férne. Ezzel épenséggel nem akarjuk elvetni Schäfer álláspontját; őt a szent ügy iránti buzgalom vezérlette, amint az műve minden során meg is látszik, csakhogy e buzgalom sok helyütt annyira tulzott, bizonyítása gyakran annyira erőltetett, hogy itt-ott kifogás alá eshető állításra ragadja a szerzőt. Munkája azonban — leszámítva ezen exclusiv álláspontot s gyakori ismétléseit, — nem csak hogy új irányt jelöl az exegesis terén, de sok tekintetben az egyházi irodalom valóságos nyereségének is tekinthető.

Tomann Főzsef.

Recit d'une soeur (Egy nővér elbeszélése). Souvenirs de famille, recueillis par Mme Augustus Craven, née La Ferronnays. Ouvrage couronné par l'Académie Française. Trente-

quatrième édition (harmincznegyedik kiadás). Vol. 1—2. Paris. 1880. Librairie Académique Didier et Cie. Ára 8 frank.

„Soha sem veszthetjük el azokat, kiket Abban szeretünk, kit el nem veszthetünk“.

(Vége.)

Ime a költészet égi lehe, mely annál üdítőbb, mert Albert és Alex. nem légben szétfolyó alakok, káprázatok, hanem való lények! Testből és vérből vannak; de kiragyog belőlük a szellem, kiérzik az ész, kivillog a tiszta, zavartalanul józan ész világa. Mind a kettőnek eszmény, de való, mert keresztény és örök, a vezére; melyet Isten segítségével el is érnek. E célra irányuló életök nem üres, modern sentimentalismus; hanem tettek szövedéke, földet éggel összekötő cselekvés-láncz. Szenvedélyeik égnek, lángolnak, lobognak, nagy hullámokat vernek; de a lelkek égi kormányosának fékező, vezérlő kezét maguktól el nem utasítják. Törésre, szakításra, lázadásra pillanatig sem gondolnak. Ez esetben mi szerep, mi föladat várna rájuk a világon? Albertet, mint megöregedett aggastyánt, hogy tudnók magunknak elképzelni a világon? Hogy az emberek közt valami lehessen, életéből ki kellene törölnünk épen azt a szakot, mely annak legmegragadóbb mozzanata, a tanító részt. Pap, a főtebbiek után, természetesen, nem lehetne. Magánzó? Mi célból? Ő egész ember; élete, végéhez ért; megoldotta feladatát; bevégezte művét, melynek koronája, hogy Alex. katolikussá lett. A világosság, mely Alex.-nak lelki szemeit megnyitja, hogy meglássa az előtte megnyilatkozó égben az Istent, bámulatos harmonicus összefüggésben van azzal az égő viaszgyertyával, mely a szeretet mellett ama világosságot is oly meghatóan jelképezi.

Ime az összhang, melynek a felfogásból és elrendezésből egyaránt kiáradó jótékony hatása emel, éltet, megnyugtat, édes meglelésbe ringat.

A költők maguk is ösztönszerűleg érzik ennek igazságát. Ez a, még a teremtményekhez tapadt szerelemnek

is, hatalma. A virág, ha kinyílt, illatát kitartha — elhervad. A szerető szív, mely szerelemre gyuladt és gyulasztott, mint a nap, mely végcsókul bucsusugarait bocsátá a földre, leszáll, lehanyatlik. Ha tovább maradna, már csak hanyatlásáról, tökéletlenségéről tenne bizonyosságot; sőt, a szerelemnek további, hogy ne mondjam, huzamosan tartó földi jutalma is fölöslegesnek, megokolatlannak látszik. Ez az oka, hogy legszebb, legharmonikusabb gondolkodású költőink sem hagyják életben a cselekvés hőstét, ha megoldotta föladatát: szeretni és szeretettetni. Mit adhatna és mit vehetne még, a midőn: érezte és éreztette a szeretet tüzének legforróbb, legáldóbb, legtermékenyítőbb melegét, hatalmát!?

És nézzük Alex.-t.

Mi Goethének *Charlotte*-ja, ha nem közönséges bálvány? Mi *Faust*-jának *Margit*-ja. Elhervasztott, sárba tiport virág, örvénybe bukott áldozat, mely fölött a két-ségbeesés éji madara huhog. Mi az ő *Mignon*-ja? Lenge költői álomkép; bűvös északi fény, mely gyors tovaleb-benése után szorongó érzést, nyugtalanító háborgást éreztet. Mi maga *De Saint-Pierre Bernardin*-nak is nagy-hirű „*Pál és Virginid*“-ja? Tépett koszorú; rengő sajka, mely a kérérlhetetlen vihar menthetetlen zsákmányává válik. És *Alexandrine*? Mint a szívárvány, mely nő, fejlík, ragyogó színeiben fokozódó mértékben hinti szét sugarait s egy fensőbb, égi remény magjait pattantja fel szívünkben. Alex. megmarad, tovább él, hogy a szerelem csemetéje, melyet égi kéz ültetett szívébe, teljesen hifejlőd-jék; a földön meghozza ugyanazon ég számára gyümölcsét. Az isteni művész, hogy e kifejezést használjam, nincs zavarban az általa munkába vett jellem kialakításánál. Nehány évre még meghosszabbítja életét; kitűzi eléje a szentesülés feladatát és megmutatja neki amaz igazság-nak nagy jutalmát, melyért már akkor vágyódott, epe-dett, mielőtt azt ismerte volna. Az igazság, mint a nap, ott ragyog élete minden nyomában, mozzanatában, emelve, tisztítva, tökéletesítve, felmagasztalva szerelmét; érettebbé,

édesebbé téve rá nézve a boldogságot annál, melyet elvesztett.

Oh fönséges látvány. Oh isteni szépsége, termékenyítő és boldogító ereje az igazságnak; azon igazságnak mely a maga el nem halványuló, örök szépségeit kölcsönzi oda a költészetnek! Hallottátok az aeol-hárfa hangjait, midőn az a legkisebb fuvallatra is bűvös-bájos hangokat hallat? Ilyen ez a két nemes lény, kiknek lelkei csak az igazságért lelkendeznek, szíveik csak annak édességét éldelik, ajkaik csak annak dicsőségét rebegik!

Alex. egyelőre csak gyermek még. Ő csak szeret; csak szeretni és szeretni akar; mintha egyébre nem is volna érzéke. Talán el is felejtette azon fogadását, hogy feláldozta boldogságát az igazság megismerhetéseért. Mit neki most igazság? Igazság neki az ő szerelme, mely magában foglalja örömét, nyugalmát; foglalkoztatja éjente- naponta elméjét. De ime előáll a mózesi vessző és — mi történik? Nem csoda, de lélektani alapon megokolt fejlemény... Megismeri Albert végzetes súlyos baját; elveszti gyermeked jó kedvét; komolylyá lesz; a jegyes hitvessé válik. S ez mindent megmagyaráz. Albert meghal, hogy éljen — s ez a halál tárja fel Alex. igazi életének ajtaját.

S, hogy még egyszer visszatérjünk *Goethére*, minden meghatottság mellett is, melyet a *Mignon*-ja lelkünkre tesz, nem kell-e bevallanunk, hogy e költeménynek szépsége tulajdonképen *érzéki*? Goethe valamint maga nem látott Italiában mást, mint csak természeti és aesthetikai szépet, fogva lévén lelki szemei a kereszténység s az ennek keblében rejtőző örök isteni szépség előtt; úgy *Mignon*-ja sem emelkedik magasabbra. E szánalmunkra méltó szép lélek sohajtozik, eleped, elsorvad hazája után való szeretetében, a nélkül hogy oda visszatérne, a nélkül hogy megbizonyosodnék azon hitéről, miszerint ott szeretete kielégülésre talál. Egy szóval: szeretete ez egy olasz nőnek *pusztán* olasz hazája iránt. És állítsátok most

ennek ellenébe *Alex.* szellemies alakját; hallgassátok szinte tulvilágból jönni látszó hangjának zenéjét:

„És ime, annyi fájdalom, annyi halál-eset után, Italia iránt való szenvedélyes vonzalmam nemcsak ki nem aludt, hanem még erősebb lett. Most tudom már igazán, mért szeretem e bájos földet, most tudom már, minő forrásból fakad az a kedves illat, mely egész Italián elárad.

„Oh igen, én szeretem és folyvást szeretni fogom azt a földet, melynek népe hisz egy örök hazában és oly láthatatlan jó barátokban, kikhez örömeben, fájdalomában egyaránt fölemelheti szavát; szeretem ez országot, melynek majdnem mindenik városa valósággal jelen lenni látja Istenét — kitéve az emberek egész seregének imáadására. Szeretem azt az országot, mely megismert, megízlelt minden dicsőséget, de melyet mindig Istenre háritott; ezt az országot, melynek lakosai mindenben fel tudtak emelkedni a szépség fokáig, a nélkül hogy, mint mások, elragadtatták volna magukat a hiu nagyravagyás és dőreség által.

„Oh én szeretem ezt az országot, hol mind a lelkek mind a virágok több és édesebb illatot árasztanak, mint egyebütt; ezt az országot, mely kebelében látta születni Assisi sz. Ferenczet és a másik kedves két Ferenczet s annyi lángoló szívű szent férfiakat és nőket; ezt az országot, hol minden ünnep vallásos, hol utazása közben láthatja az ember egy sz. Benedeknek, sz. Domonkosnak, sz. Ferencznek és oly számosaknak ruháit, kiknek nevei be vannak írva az élet könyvébe; ezt az országot, hol annyi szegénysorsu és alázatos élet leli sz. halálban bevégződését apró falukban épen úgy, mint kolostorokban. Én szeretem ez országot, mely magában zárja azt a várost, hol Jézus Krisztus képviselője székel; azt a várost, hol folyvást annyi erény találta gyakorlatát, és a honnan az emberiség minden nagy jótevője erőt, lelkesedést merített.

„Oh, hogyne szeretném azt az országot, hol a gabona és szőlő csak azért látszanak teremni, hogy a titkok

legszentebbikének szolgálatára legyenek; hiszen ez ország olyan kedves a szem, olyan elragadó a léleknek, hogy talán csak haldoklásunk közben mondhatjuk el majd: „most már sokkal szebbet, sokkal jobbat fogok látni Italiánál!“ (U. o. II. 323—4. l.) De végezzünk.

Ezek után valljátok meg: hol találjátok azt a költészetet, mely az igazságot ily hozzá méltó szép alakban máshol kifejezhetné, ha nem a kereszténységben? Igazán: arany alma ezüst tányéron!

Ne panaszkodjatok tehát az ideálok elenyészte fölött! Nem, nem tűntek, nem enyésztek el azok; csak ott nem keresitek, a hol megtalálhatnátok, annak kimeríthetetlen forrásában: a katholicismusban.

Még egy szót.

Azt kérddhetné valaki: mi volt oka, hogy e regény-nyel oly hosszadalmasan foglalkoztam? Az, hogy felhívjam rá a szépért, jóért, igazért lelkesülő lelkek figyelmét; hogy e műnek megismertetése által addig is, míg irodalmunk a francia belletrisztikának e színaranyát saját nyelvén is magáénak mondhatja: azok, kik a francia nyelv birtokában vannak, e kristálytisza forrásból merítsenek, töltözzenek és üdüljenek, másrészt meg azon legyenek, hogy e műnek példányai az ő közvetítésök útján főleg azon műveltebb és előkelőbb családjaink körében, melyek a francia nyelvet birják, mennél nagyobb mértékben elterjedjenek. Itt az igaz eszmény, itt az élet!!!

E. Nagy Alajos.

Religioese Urgeschichte der Menschheit, das ist der Urstand des Menschen, der Sündenfall im Paradiese und die Erbsünde, nach der Lehre der kath. Kirche. Dr. J. H. Oswald. Paderborn, Ferdinand Schöning. 1881. Nyolcszadrét.

Az előttünk fekvő munka, a melyben a lankadást nem ismerő szorgalom- s kiforgathatlan alaposággal tállalkozunk, tisztán a kérdés történeti és dogmatikus részével foglalkozik. Szerző kezében a bibliával lépésről lépésre vezet az olvasót a teremtés művének történeté-

ben. Modora majd értelmező, sok helyütt polemikussá válik, s ott ügyének igazsága tudatában az önérzet hangján szól, azon hangon, mely csak az igazán hívő lelkek tulajdona. Oly hittan, melyben az olvasó az érvek egész halmazát látja maga előtt. Szerző ezeket majd a sz. Írásból, majd az egyetemes zsinatok határozataiból, a sz. Atyákból s a józan észből merítette, s ezeknek elrendezésében kiváló ügyességet árult el, követvén a sikeres előadás ismert elvét: fortior, fortiora, fortissima.

Szerző munkáját 3 főrésze osztja fel, melyek elsőjében az emberi nem teremtésének történetét tárgyalja. (1—62) Szerző kizárólagosan csak az ember teremtésével foglalkozik, s a többi teremtett dolgokról csak annyiban tesz említést, a mennyiben ezek körül tett észrevételeit szükségesnek látja kapcsolatba hozni az ember teremtésével. A második főrészben az első emberpár bűnbeesését állítja szemeink elé. (63—111.) Végre az utolsó fejezetben az egyház tanát fejti ki az eredendő bűnt illetőleg.

Művén előmlő világosság, a minduntalan ismétlődő s helyesen alkalmazott idézetek csak emelik a munka becsét, a mely e téren ritkítja párját. S habár eredetiben csak rövidke röpiratnak volt szánva, a tárgy magasztosságától áthatott szerző kezeiben egy terjedelmes munkává nőtt, kész érvgyűjtemény az azzal foglalkozók számára.

Habár szerző szavai szerint ezen munka művei közül utolsó látott napvilágot, őszintén óhajtjuk hogy ne legyen ez irodalmi munkásságának egyuttal hatyúdala is. S a ki oly szakavatottsággal forgatta tollát a régi és újabb eretnekek tévtanainak megczáfolásában, aki oly szemléltetőleg emeli ki a Teremtőnek sz. Ágoston által tulajdonított két képességét *condere naturam et conferre gratiam*, a ki oly biztatólag adja elő a bűnbeesett, testi-lelki nyomorban sínylő embernek megváltásáról szóló isteni ígéretet s elragadtatásában oly kenetteljesen szól műve befejező részében arról, *cui plus gratiae collatum fuit ad vincendum omni ex parte peccatum, quae con-*

cipere et parere meruit, quem constat nullum habuisse peccatum: érvényesítse szép tehetségét ezentul is. *H.*

V E G Y E S E K.

(*Konstantinápolyban*) még folyvást tart a vallási izgatottság azon kegyhely iránt, hol (mint említők) Szűz Mária lourdesi szobra tiszteltetik. Feri Keüi kápolnáját naponkint öt-hat ezer bucsus látogatja, s egy napon 35 okka gyertya égett el a szobor előtt. A Gergely szerzetesek négy nyelven prédikálják a Szent Szűz dicsőségét (görög, örmény, török, orosz nyelven). A török belügyér a szomszédban egy házat bérelt a rendőrség számára, hogy ha a netaláni csődületben zavar támadna. A törökök mind a küszöbnél akarnák hagyni saruikat, csak nagynehezen birhatják rá a szerzetesek, hogy tartsák lábukon. Nagyon sajnálják, hogy nincs közelben kút, mert ott végeznék vallási mosakodásaikat. A mise alatt a katolikusok szokásait utánozzák, néha tulságosan. Nem rég az áldozás alkalmával az oltárhoz csődültek a török asszonyok, akarván áldozni; nagynehezen tartotta őket vissza a szerzetes, kimagyarásván nekik az egyház parancsát, hogy a szentséghez csak keresztelt ember s a bűnbánat által elkészített lélekkel járulhat. A főváros fő tisztviselői és előkelő hölgyei zárt hintókban, s az utóbbiak eunuchok kíséretében látogatják a templomot. A csodák folyton villognak, mert hát anélkül nem támadt volna a nagy-szerű jelenség. Nem rég egy katona gyógyult meg, mire 12 társa fegyverrel vállukon, mentek hálákat adni a kápolnába, díszőrséget végezvén a templom előtt. Azután imádkoztak, s ima után a sekrestyében evangyeliomot olvasott nekik a szerzetes. Midőn keresztet vetett, a csausz intésére mind térdre borult. Három nap mulva

jelentette a csausz, hogy ő és három társa régi bajoktól menekült meg. Mult évi okt. 24. Buyuk-Dere városrészből (hol java részben európaiak nyaralnak) ünnepélyes bucsujárás rendeztetett. Vagy négyszáz ember kereszt vezetése, zászlók lengése mellett latin és örmény énekeket énekelve, érkeztek a szerzetesek templomába. Zászlajukat ott hagyták imáik emlékeül. Nov. 21. pedig három ezer bucsus jött a fővárosból. Előkelő török papok is látogatják a szent helyet. Arabia, Turkestan, Perzsia küldi bucsusait Feri-Keüi-ba. Mekka, Medina papjai pedig lourdesi vizet kértek, hogy a nagy népcsődület alkalmával Mohamed ereklyéi közé tegyék. — Ezek tények, melyeket a lourdesi Annales közölnek, mint egyetemesen ismert dolgokat.

(*Megjelent*) 1. Pázmány, Lippay és Eszterházy levelezése I. Rákóczi Györggyel. Eredetiből közli: Beke Antal, kanonok. Budapest, 1882. Athenaeum. Nyolcz. 96. Azon szándékkal bocsátotta közre, hogy a történetírók, midőn ama nagy férfiak életét írják, ilyen közvetlen adatokra építsék állításait. — 2. Manresai kalászat. A magyar r. kath. ifjúságnak szünidő-i emlékül ajánlva. Kiadja Jézus társasága érseki főgymnásiumának Mária gyülekezete nevében Rosty Kálmán S. J. congreg. elnök. Kalocsán 1882. Szent József pártfogásának ünnepén. Az elüljárók engedelmével. Nyom. Malatin és Holmeyer könyvnyomdájában Kalocsán. Két nyolczadrét 36 lap. Sz. József képével. Ára 15 kr. Heti elmélkedések, szép példákkal illustralva, bazgalmas, lelkes nyelvezetben írva. Adalékul: gyónási buzdulatok s ihletett költemények. — 3. Az országos tanítói gyűlés lefolyása és elvi jelentőségű főbb mozzanatai. Katholikus szempontból megvilágítá Fonyó Pál. Baján, 1882. A tanító egyesület tulajdona. Ívrét 20 lap. Ára 40 kr. Az ismert jeles nevelészeti író, érdekesen beszámol a gyűlés tagjainak nyilatkozataival. Kiválóan ajánljuk e művet azon kath. tanférfiaknak, kik az országos tanítói gyűlésen szintén részt vettek, de ajánljuk a lelkészkedő papság szíves figyelmébe is, mert a jelentés

végén levő határozati javaslatok az ország kath. papságát is igen közelről érdeklik. — 4. Szent beszéd, melyet Sz. Adalbert püspök és vértanu napján az esztergomi főszékesegyházban tartott: Varga Mihály, plebános. Esztergom, 1882. Nyolcz. 16 lap. Buzárovits. Szellemes egyházi szónoklat. — 5. Isten a valódi szeretet. Imakönyv Jézus Szíve tisztelői számára. Szerkesztette Zádori János. Második bővített kiadás. Az egyházmegyei hatóság jóváhagyásával. Esztergom, 1882. Buzárovits. Kisnyolczad 336 lap. Jézus szíve aczélmetszetű képével. Ára 1 frt 40. Kik a szerzőnél megrendelik, különféle előnyökben részesülnek. B. Alocoque Margit minden imája, amint azokat a paraylemoniali zárda kiadta, az eredetiből hiven lefordítva, mind közöltetnek ezen imakönyvben.

(*Külföldi irodalom.*) 1. Praelectiones Dogmaticae de verbo incarnato, quas in Universitate Oenipontana habuit Ferd. Aloysius Stentrup S. J. Pars prior, Christologia. Valumen 1. Nyolcz. 626 lap. Oeniponte 1882. Rauch. A jeles tanár legujabb műve, melyet ismertetni fogunk. — 2. Opuscula Patrum. Edidit, commentariis auxit H. Hurter S. J. Cum aprob. Episcopi Brixinentis. Oeniponti 1882. Wagner. 231 lap. Tomus 44. Tartalma Sz. Athanáz: libri duo contra gentes. Ezen dicső szentet († 373.) a negyedik század: magna veritatis tuba et calumna-jának nevezték. E két műben, melyeket fiatal korában irt, a pogányok megtérítését tűzte ki; első részben a bálványimádást ostromolja, másodikban a megtestesülés titkáról beszél, és oly világosan, hogy a kiadónak bővebb jegyzetektől tartózkodnia kellett. — 3. Institutio- nis philosophiae Mathei Liberatore. S. J. Prima editio novae formae. Pruti, 1881. Giachetti Vol. I. Ára 9 mark. Még egy kötet következik. — 4. Predigten von Joseph Kleutgen. Második kiadás. Regensburg 1880. Pustet I. II. kötet. Ára 5 mark 40. — Pustet „Marienkalendar“ című vállalata 400 ezer példányban nyomatik. — 5. Du Cange híres: Glossarium mediae et infimae latinitatis, újra kiadatik. Javitja Favre. Tíz negyedréti kötetben, 100 füzet-

ben fog megjelenni, egy füzet 3 frank. Az első 500 aláíró 200 frankon kapja az egész művet. Függelékben ott lesz a Glossarium germanico latinum. — 6. Wetzer és Welte Kirchenlexikon-ából megjelent teljesen az I. kötet. Kiadta Herder, Freiburgban.

(*Irodalmi hírek.*) 1. Beküldetett „Katholikus család“, vallási és társadalmi képes hetilap. Szerk. Viszolay István. Ára egész évre 6 frt. (Dohány-utca 10. sz. a.) Ajánljuk a t. közönségnek. — 2. Jedlicska Pál előfizetést hirdet ilyen munkára: „Kiskárpáthi emlékek“, mely 20 ívnyi tartalommal fog megjelenni, s képekkel lesz díszítve. Előf. ára 3 frt, mely jun. 15-ig Felső-Dióstra küldendő (u. p. Szomolány, Pozsony megye). A díszes művet a t. közönség meleg pártfogásába ajánljuk; szerző kimutatta már, hogy vonzóan, kellemesen tud írni. — 3. „November hava, a tisztítóhelyen szenvedő lelkek emlékének szentelve“ című, Dosenbach J. j. t. atya után fordított munkának második kiadása sajtó alatt van és pár hét múlva készséggel tehetek eleget azon t. megrendelőimnek, kik e munka második kiadására serkentettek. A 20 ívre terjedő, XVI. r. munka bérmentesen küldve 60 kr. vagy három intentio elvállalása. Dr. Lessenyey Ferencz, papnöveldéi hittanár. Szatmárt. — 4. A budapesti növendékpapok ez évi munkálatai díszes kiadásban fognak megjelenni. A 20 ívnyi kötet ára 1 frt 50 kr. — 5. Az innsbrucki: Sendbote des Herzens Jesu, havi irat, melynek 18 ezer előfizetője van, ezentul Hattler Ferencz (második Stolz Alban) fogja szerkeszteni. — 6. A magyar philos. Szemléből megjelent a II. füzet. Kiadja Aigner Lajos. Budapest. Előf. ára egész évre 5 forint. — 7. Coppenrath ódon könyvkereskedését Regensburgban, megvette Stokár Ferencz s igéri, hogy ugyan oly pontosan fogja szolgálni a tudós közönséget, mint elődje (aki új könyvekkel üzött kereskedését folytatja). Ha olyan olcsó lesz mint elődje, fogjuk ajánlani mi is; mert eleddig Coppenrath versenyzett az egész világgal.

(*Halálhírek.*) 1. Aschbach József történész és az

ismert „Kirchenlexicon“ kiadója Bécsben, april 25. (Született 1801. Höchst-ben). Legnagyobb műve Zsigmond császárra vonatkozik, mely 4 kötetben Hamburgban megjelent. — 2. Írek legnagyobb költője: Mac Carthy meghalt april 7. (Született 1818.) Az 1876-iki O'Connel ünnepély alkalmával, Dublin Lordmayorja által mint az írek népköltője megkoronáztatott. Jó katolikus volt egész életében, vallásos költeményei mély érzés által tűnnek ki. — 3. Champigny Ferencz gróf, Párisban máj. 4. (Szül. 1804. sept.) Valaha Montalembert társaságában szerkesztette az „Ami de la religion“ című kath. folyóiratot. 1869. akademikus. Legjobb műve: Histoire des Cesars. 1841. Négy kötetben; hol főleg a császárok keresztényekhez való viszonyára van tekintettel. — 4. Le Play Frigyes april 5. Párisban 70 éves korában. A társadalmi reformot tanulmányozta, s kath. érzületét mindenütt kimutatta. Első műve: La reform sociale en France. Három kötet. Egyéb munkái: Les ouvriers européens. Páris 1855. Monographies d'ouvriers des deux mondes. Páris 1858. Négy kötet. Mult évben folyóiratot alapított „La reform sociale“ cím alatt.

(*Missiok.*) A lyoni hittedjesztő társulat jelenti, hogy 1881. évben a missiokra rendelt gyűjtések 6 millio 906 ezer frankot eredményeztek, 886 ezerrel többet, mint 1880. évben; amit a jubileumnak lehet tulajdonítani. Hat egyházmegye (Lyon, Paris, Combrai stb.) 100 ezernél adott többet; pedig a kath. iskolák is nagy öszveget igényelnek. Az egész gyűjtésből 4 milliót és 211 ezeret maga Franciaország adott. Alsace-Lorraine 245 ezeret, Németország 374 ezeret, Olaszország 330 ezeret, Belgium 325 ezeret, stb.

(*Franciaia dolgok.*) A párizsi fogadalmi templomra márczius hóban bejött 296 ezer frank. Az egész gyűjtés eddig 10 millio 435 ezer frank. Legujabban elhatározta, hogy sienai Katalin tiszteletére is fognak felavatni benne egy kápolnát. — Minden városban, nagyobb faluban tartatik májusi ájtatosság, mert rémülnek azon idő elgon-

dolására, mikor a jelen atheus nemzetség felnövekszik az iszonyu hitetlenségben, melyben nevelik. Kétségkívül az általános ima üdvös, legközelebb arra nézve, hogy valahára ébredjen föl a kath. szavazók öntudata, s rázzák le magukról az istentelen kórmányt, melyet saját nyakukra tettek. Lasserne Henrik műve: „Mois de Maria de N. D. de Lourdes“, 37. kiadásban árultatik Palménál. Azonkívül 15 munka, melyeknek tárgya a májusi ájtatosság. Ezek közt egészen új: Le cart d'heur pour Marie. Par l'abbé Larfeuil. Ára 2 franc 50 cent. — April 28. Marseilleből 1000 bucsus ment a Szentföldre, kik vezeklő zarándoklatot végeznek Franciaország bűneiért, melyekkel Isten villámait ingerli, kiüzvén Istent az államból, családból, iskolából. Zászlójukat (oriflamme) a paraylemomali apáczák készítették Jézus Szíve képével, melyet Doreau káplány (a szerencsés zarándok) vitt magával, hogy Marseillebe átadja a zarándoklat vezetőjének Picardnak.

(*Ellentétek*). Franciaország a vakító ellentétek hazája. Míg egyrészt a katolikusok az istentelen törvények elleni föllépést a társadalmi élet mezején szervezik, az alatt az atheusok is tüntetnek. Cabannesban (Bouches du Rhone) egy öreg ember, aki egész életében csak is a teli üveget imádkozta, azt rendelte végső intézkedésében, hogy temetésén egy csoport égő pipával jelenjen meg, és miután vége lesz a szertartásnak, 300 frankra való italt pusztítsanak el a korcsmában. A polgármester (mert most szemenszedett gazemberek elnökei a kupaktanácsoknak) maga akarta vezetni a funkiót s égő pipával ment a torra. Nemzeti zászlóval, melyen gyászfátyol lenggett, kísértette magát a csárdába. — A francia csendőrség Belfortban nagypénteken egész nap talpon állt és felvigyázott, hogy vajjon tartanak-e iskolát a fiuk, nem mentek-e templomba, mert ez a köztársaság megbántása lenne. — A francia kolbászvállók (saucissonniers) az idén megszapordtak, akik t. i. nagypénteken húst faltak, s így tüntetnek az Isten ellen, kit most az atheus kórmány nemcsak törvény által, hanem gyakorlatilag akar elűzni. A kereszt-

rombolók jutalomban részesülnek; ez most legbiztosabb mód hivatalba jutni; egy nagy kereszt lerombolása biztos ministeri tanácsosság; iskolai keresztiek elégetése reményt ad kitüntetésre. — A francia operaház 130 millió frankba került, amit az adófizetők állítanak elő, hogy Páris mulathasson. — Montmartre hegyen (hol van a fogadalmi templom) egy új páholyt alapítottak a szabadkőművesek „La sociale“ cím alatt. April 4. ünnepélyesen megnyitották. A szónok ekképen beszélt: ezen páholy itt e helyen élénk óvástétel azon vérígható (sanglant) megbántás (outrage) ellen, melyet a francia köztársaságon elkövettek. Ezen új dogma invocatioja alatt egyáltalán tagadtatik a tudomány, ész, igazság. Ismétlem, a Jézus Szíve fogadalom, a 19. század eszének bántalmazása, szükséges tehát, hogy nemzeti megkövetést (reparation) vigyünk véghez. Reméllem is, hogy végrehajtjuk, mert olyan polgárok és szabadkőművesek környeznek minket, kiknek áldozatkészsége ismeretes“ stb. — Laurens a Pantheonban festi sz. Genovevát, de oda állít egy meztelen alakot, azért odakiáltanak neki a kath. lapok: non erat his locus. — Azért francziához illet megírni ama művet, mely a jó és rossz táblázatát adja elő: Le Mal et le Bien. Öt nyolczadrétű kötet. Palménál; ára 25 frank. Szerzője Loudun Jenő. Irják róla, hogy igen vonzó olvasmány, valóságos resuméja a bölcsészet- és történelemnek, az ó- és újvilág legszebb képe amit ember tollal rajzolhat. A bölcsész és ker. ember érzületéhez méltó. Most szerző előbbi művének mintegy kivonatát ily cím alatt adta ki: Le peuple sous l'ancien régime.

(*A nagy tudomány és fáradhatlan munkásságu nyitrai püspök Ö. Excja gyűjteményes munkái közül*), melyek eddigelé már nagy könyvtárrá nőttek ki magokat, s az illető szakokban minden egyéb könyvgyűjteményt valóban nélkülözhetővé is tettek, ismét két munkát fejezett be teljesen. Az egyik címe: „De Matrimoniis mixtis“, a második: „Matrimorium in Ecclesia catholica potestati ecclesiasticae subjectum cum amplissima collectione mo-

numentorum et literatura“. A vegyes házasságokról szóló munkájából a hetedik kötetet, az utóbb megnevezetből a negyediket bocsátá imént közre, mindkettőnek végére igen bő és részletes, betűsoros tartalomjegyzéket csatolván az egész munkához, miáltal annak használata igen megkönnyítettett. A „De matr. mixtris“ ezen utolsó kötete azon fölül magában foglalja az 1877-től e tárgyra vonatkozólag megjelent okmányokat és irodalmat. Az utóbbi, különösen hazánkat illetőleg a szerencsétlen 53. §. miatt igen bőven van képviselve. Ő Excja valóságos hangyaszorgalommal összegyűjtött minden legkisebb hírlapi cikket, mely ezen tárgyra vonatkozik. Annál fájdalmasabban esett azonban, hogy az „Uj Magyar Sion“, mely minden hazai folyóiratok közt legelőször hozott (az 1880-iki évfolyam augusztusi füzetében 623. s kk. ll.) értekezést „a rendőri kihágásokról szóló büntető törvénykönyv (1879. XL. tczikk) két szakaszáról“, elkerülte Ő Excjának figyelmét. Az egész műben 1571 okmány nyert felvételt és 1556 irodalmi mű lőn ismertetve. — A „Matrimonium in Ecclesia catholica“ nem oly terjedelmes ugyan mint az előbbi, mindazonáltal itt is 479 okmány nyal találkozánk, melyek a ker. házasságnak az egyházi hatalom jogköréhez való tartozóságát bizonyítják, az irodalom pedig 2018 szám által van képviselve. Engedje Isten, hogy Ő Excja még sokáig szaporíthassa a magyar egyházi irodalmat ily nagy horderejű és alapos dolgozatokkal.

(*Ki alapította az első női kolostort*). Egy kopt püspök (Agapias Bschai) Rómában időzván, a vaticani kopt codexben ezeket találta. Szent Pachomius († 348.) nővére, szent Taloscham, kiről keveset szóltak a Ballandisták, habár a kopt egyházban két ünnepét ülik (jun. 26. és decz. 22.) azon nő (a világban Maria volt neve) akiről határozottan említetik, hogy monostort alapított nők számára, hol azok imában és munkában töltötték idejüket. Taloscham (exigua oblatio, annyit jelent, mint csekély áldozat) meglátogatván szent Pachomiust (aki a különlakó remetéket egy monostorba hozta) azt a választ kapta, hogy

őt ugyan nem láthatja, de ha Istennek akar szolgálni, építet neki monostort, hol másokat is a magányos szent életre édesgethet. Ugy is lőn, a kolostorban szentül élve, meghalt, s virágzó nőkolostorok támadtak Egyiptomban. Ez a kopt hagyomány. (Zeitschrift für kath. Theologie.)

(*Academia*). Olvasóink — mondja a francia Pelerin — azt hiszik, hogy valami unalmast adunk elő, látván a címet; tévednek. Pasteur a híres tudós emlékbeszédet mondott Littré felett, s felelt neki a szemfényvesztő (jongleur) Renan. Miután P. a positivizmus bölcsészetét lehurogatta, feltüntette hiányait. Littré ugyanis, ezen bölcsészeti rendszer egyik oszlopa, így határozta meg a positivizmust: „mindaz ami történik a társadalomban a világ tudományos felfogásának szervezése végett“. (A positivizmus tulajdonkép az, hogy csak az igaz, amit érzékeink által megtudunk). Erre Pasteur egyebek közt így szólt: „A világ tudományos felfogása magában foglalja a Végtelen eszméjét. Mert vajjon a csillagos ég felett mi vagyon? Ismét az ég. Hát a felett? Az emberi szellem legyőzhetlenül sarkaltatik, hogy kérdezze: hát azok felett mi vagyon? A végtelen eszméje minden emberben megvan, senkisé is szabadulhat tőle. Ilyképen a természetfeletti (lény) szívünk mélyében él, az Isten eszméje a Végtelennek alakja, ezt mindnyájan magunkban hordjuk, s ez az Isten belső bizonyítványa“. Azonkívül Pasteur bizonyítja, hogy Isten a tudomány mestere: magister scientiorum Dominus. Mily szép volna ha a „Term. Közlöny“, mely az unalmas elektrommal idegessé teszi olvasóit, egyszer Pasteur beszédjét közölné, mert nagy tekintélyét a bakteriák és az ősnemződés (megbuktatása) körül elismeri, s így villanyos fénybe helyezné azon igazságot, hogy a tudományos mozzanatok iránt tárgyilagos érdekléssel viseltetik.

Szerkeszti: Z Á D O R I J Á N O S.

Előfizetési díj egész évre 6 frt. oszt. ért.

Esztergom, 1882. Nyomatott Buzárovits Gusztávnál.

HUSZONÖT ÉVES
PÜSPÖKI JUBILEUM
ESZTERGOMBAN.

HÓNAP 29-én, sz. Péter, az apostolok fedelmének, sz. Pál, a fáradalmakban fáradhatlan apostolnak kettős ünnepén Esztergom főmegyének érseke, Magyarország bíboros herczeg-prímása, Simor János Ur, püspökké történt felszenteltetésének XXV. évfordulóját érte el.

Negyedszázados püspöki munkásságának érdemei tekintenek ő reá, egy negyedszázad lefolyása alatt kifejtett atyai gondosság, feláldozó papi szeretet, bölcs kormányzás áldásai nyugosznak, Győr és Esztergom, két megyének ezreire.

És ha jubiláris főpásztorunk fiui ajtatosságában térdre borul e napon lelkeink főpásztorának, az egyetlen büntörlő áldozónak s egyszersmind áldozatnak oltára előtt; ha, a huszonöt éves munkának, s mindenütt fiui szeretetének terhe alatt, atyai szíve hála-könyekre fakad föl a mindenkor tiszta szívet követelő, mert ártatlan báránynak felmutatásakor a neki bőven nyújtott, s alázatosságában bőven értékesített „impendi et superimpendi“ malasztért: minket, az ő híveit, papi működésben az ő fiait, rövid pillantást vetve a 25 éves püspöki fáradalmakra, a kötelesség-érzet ragad el hálánk bemutatására az oltárnál, hogy az ő malasztjaival minden jót kezdeményező, minden jót érlelő, minden jót termékenyítő Szentlélek, —

legyen szabad nem dicséreteket írni, ami tőlünk távol van, hanem fiui örömünket kifejezni, — oly főpásztort ajándékozott nekünk, kinek püspöki élet-történelme ép e mondatban rejlik és fejlik: „impendi et superimpendi;“ aki a Megváltó Isten-ember feltámadásának tanúi közé oly napon igttattott, mely az egyház alapkövének emlékét állítja szemeink elé, intésül és jóslatul, hogy főpásztor lesz pro lege Dei sui certabit usque ad mortem, et a verbis impiorum non timebit, firmatus enim erat supra firmam petram s hozzánk Esztergomba, Jézus névnapján jelöltetett ki, hogy legyen benedictus, qui venit in nomine Domini.

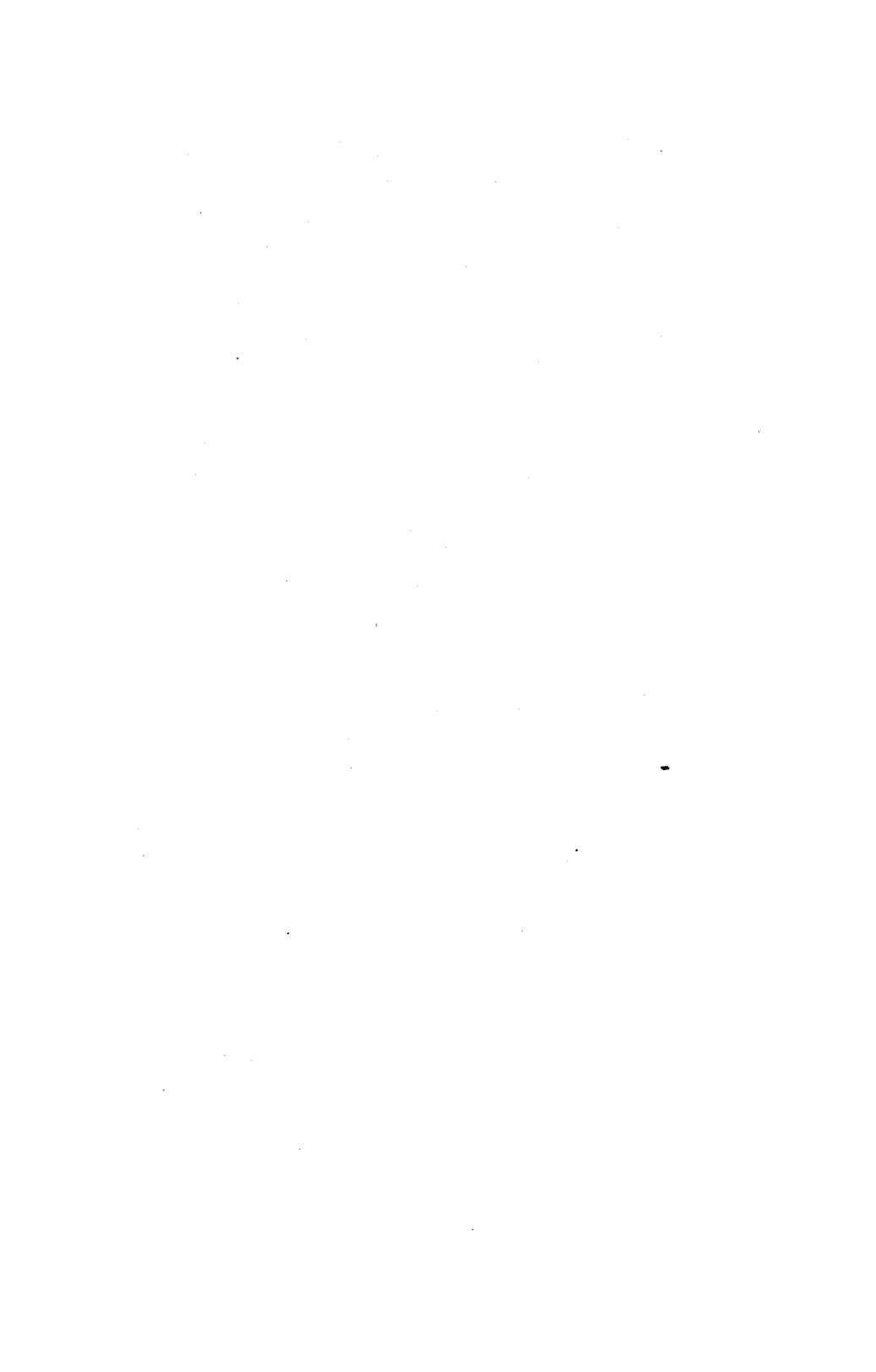
Soha érdemeltebb hódolat, soha indokoltabb tisztelet, soha könnyebb, soha kedvesebb engedelmességnek, elragadtatásba átömlő ragaszkodásnak nyilatkozatai, fogadalmi nem hangzottak egy előljáró előtt, semmint a mi szíveinkből, a mi ajkainkról hangzanak ez alkalommal a főmegyében.

Talál tiszteletet főpásztorunk az egész kath. világon, hisz az egyetemes egyház sarkaiba ő is be van illesztve, hogy részben hordozza az egész egyház terhét; talál tiszteletet széles e hazában mindenütt, mert azon széknek birtokosa, amelyről a ker. műveltség fénysugára villant le először a magyar nemzetre; azon magyar nagyok utódja, kik a trón mellett a nemzetnek első őrei, első védői, első jótetevői voltak; de mégis a legnagyobb tisztelet, a legmélyebb hódolat, a legvidámabb engedelmesség Ő iránta a főkáptalanban, s bennünk esztergomiakban lakozik, mert érsekünkhez közel, mert szemei alatt vagyunk, mert ő a mi szemeink előtt vagyon.

Lehetnek férfiak, kiket annál inkább tisztelünk, minél tökéletlenebbül ismerünk, s kik fogyatkozásaik érzetében legkevesebbet érintkeznek övéikkel, s a legelső alkalmat megragadják, hogy távol, vagy zárva legyenek azoktól, kiket az Isten mégis gond-

SIMOR JÁNOS
BÍBORNOK H. PRIMÁS
ESZTERGOMI
ÉRSEK

jaikra bízott: főpásztorunk a férfiak egyike, kit épen azért tisztelünk, mert ismerünk, s ismeretünk emelkedésével tiszteletünk is gyarapszik, emelkedik iránta, — kit, miután megismertünk, nem tisztelni nem lehet.

Eme tiszteletnek, hódolatnak, engedelmességnek, az irodalmi téren, szavakat adni akarván, — eme napnak s az ünnep 25-ik évfordulójának emléket emelni szándékozván, hogy a t. olvasót is meggyőzzük, miszerint a hízelkedésnek, mely ugysem más, semmint megvetés, árnya is távol van mitőlünk, előadásunkban a legmerészebb utat választjuk, XIII. Kelemen, (1758. szept. 14.) pápasága első „A quo die nobis“ körlevelét, a püspöki kötelességek eme rövidre vont indexét vesszük kezünkbe, örömeinkben elég bátrak vagyunk, hogy főpásztorunk felől ez ünnepélyes alkalommal szólva, az irott törvény pontjait vezérszalagul elővehetjük.

Választjuk ez ösvényt szándékosan, mert midőn hódolatunk bemutatásával *spectaculum facti sumus angelis et hominibus*, legyünk a mai helyzetekben némileg *remedium is*, hisz *sal terrae sumus*.

I.

Az elmék a szabadelvű, vagyis az Istentől, az egyháztól, az egész természetfölötti rendtől elszakadt tanok uralkodása alatt lusták lettek az igazság becsülésére, elfogadására; puszta vélemény az, a változatlan igazságok polyvája, melylyel táplálkoznak. A komoly tanulmányok lankadnak, gyérülnek, a műveltség hagyományai vékonyulnak, az emberi elmének ezeréves fáradalmi, vívmányai becsben veszítenek.

A vélemények országában a legszelejtesebb épen a legmerészebb, és sikerre bizton számít, mert a kezdetleges szelídebb vélemények csakhamar meddőknek bizonyulnak be, s a lelkek üressége éhvágygyal fogadja azt, a mi legélesebb, legcsípősebb, a mi őt a legmélyebb örvénybe vezeti.

A hit, a természeti jog, a józan észnek megvannak az ő kimozdíthatlan dogmái, melyek az észtől hódolatot követelnek, az akaratnak törvényt szabnak. Ez ama kapocs, mely az embert az Istenhez, a természetfölötti rendhez kötve tartja.

A szabadelvű tanok e kapcsot feltörik, az embert saját és mások szenvedélyeinek prédául dobják.

Ez a természetfölötti rendnek, az Istennek, a religiónak, a hitnek, a ker. élet minden erényeinek, minden áldásainak elvi tagadása, mely ellentét csak időre vár, hogy egész terjedelmében, az élet minden mozzanataiban kifejlődjék: úgy hogy vagy a ker. hitnek s életnek, vagy eme szabadelvű tanoknak le kell mondani az uralkodásról, a vezérlésről az elmék fölött.

A „Mirari vos“ körlevél, s az 1864-iki pápai okmányok, a mélyebbre tekintő, a messzebb látó kath. írók emez ellentétet a keresztény és a szabadelvű élet között napfényre hozták: mai nap, az egész Európán kitört, előre szervezett, eszélyesen vezetett, az állami és társadalmi élet minden részleteire átvitt harcz, és mivel az álarcz már nem szükséges, a kath. egyház megdöntésére egyesített Itáliának minisztere kendőzetlenül hirdeti: a szabadelvű párt egész Európában azon czéllal alakult, hogy az egyház szabadságait megsemmisítse.*)

Nem haladás, nem műveltség, nem népboldogítás, hanem egyedül a ker. hitnek elfojtása ezen tanok legfőbb célja.

Ahol minden csak vélemény, ott nem lehet ker. tan, ker. élet; a ker. lelkiismeret az, mely ellen a harcznak minden fegyvere irányul.

Födolog a lelkiismereteket ébreszteni, mert sokaknál alszanak, az örök igazságokat leplezetlenül,

*) „Il partito liberale é composto la prima volta in Europa per combattere la libertà della Chiesa.“ Desanctis, az olasz kamarában 1867. júl. 8-án. — Unità catt. 73. sz. 28. mart. 1882.

csorbítás, éltompítás nélkül hirdetni, mert a széles tagadások robajában sokaknál feledésbe estek.

Nincs szükség a dívó politikai tanok mezejére kirándulásokat tenni, mikor tanítunk: Krisztus Jézus tanát, úgy mint azt az egyház mindig értette, kell az elmék s szívekbe oltani, s minden tévedésnek elejét vesszük. A tévelyek érdekére elégséges, ha a hitcikkely hallgatással mellőztetik, vagy legalább csonkítva, tompítva, leplezve adatik elő: az Isten kitagadására elég, ha az állam Istent nem ismer, ha magát minden jognak, minden törvénynek forrásául állítja, ily állam atheus állam; a jövő nemzedék romlására elég, ha az iskola felekezetenélküli, sem katolikus, sem protestáns, sem zsidó, ily iskola istentagadó iskola; a család elpogányítására elég, ha a polgári törvény csak a polgári házasságot ismeri el, mert a polgári házasságban a család létalapja már istentagadás. A mag betakarva tenyészik: a tanok a neutralitás burka alatt terjednek, — az idő megérlel mindent.

Fides ex auditu, auditus per verbum Dei. A lelkeket csak oktattva mentjük, Jézust a szívekben csak oktattva védjük, az egyházat, a hitet, a kath. életet, s a kath. életnek minden áldásait, az állami, a társadalmi rendet, a tudományt, a műveltséget csak oktattva — — kezdve a kis kátétól a kisdedeknél, a déleesti oktatásokon, és a vásár- s ünnepnapi szent beszédeken át — — fönntartjuk.

A legelső szükség, hogy eme tanok ragályaitól saját elméinket menten, tisztán megőrizzük, s a piszkos haszonlesésről, melyet e tanok, száz követő közül egynek nyujtanak, — egyet kielégítenek, és százat hasonló haszonlesésre gyujtva, megrontanak, — lemondjunk.

„Adscitis autem in sacrum ministerium viris quamvis egregiis, írja XIII. Kelemen pápa, non propterea evangelisandi munere nos esse defunctos ar-

bitrabimur: sic enim in aliorum manus retia dimittere videremur, quae tamen tradidit nobis Dominus, ut ipsi simus piscatores hominum. Parochis etiam in docendo se socium adjungat, ut suum annunciandi verbi munus aliqua ex parte tueatur; quae res alacritatem summam omnibus afferet, qua suum quisque obeat officium.“

Főpásztorunk, bíboros érsekünk, — a két megye tanúja, — a ker. hit igazságainak hirdetésében az első, ő hiszi, hogy a „docete omnes gentes“ a püspököknek mondatott. Őt a nép keresi, a nép a szószéken szereti, mert látja, hogy érseke a szószéken gyakori, egyszerűen, lelkesedve, világosan, a ker. igazságot taglalja.

Szomoruan tapasztaljuk, hogy népünk a szószéket kezdi nem szeretni, a hallgató tömeg, hovatöbb, mint a hó a napon, elpárolog: az esztergomi és a vidéki kath. nép ismeri az ünnepeket, melyeken főpásztorunk, a püspöki nagymise után szónokol, tömegesen gyülekszik, s mint a fal, mozdulatlanul áll egy órát, melyet a szentbeszéd szokásosan vesz igénybe.

Szűz Mária szeplőtelen fogantatása, karácson, ujesztendő, Háromkirályok napja, Gyertyaszentelő, Gyümölcsoltó Boldogasszony, Virágvasárnap, Nagypéntek, Husvét, Áldozó-csötörtök, Pünkösöd, Péter-Pál, Szűz Mária mennybemenetele, és születése, Mindenszentek napja, — emez ünnepek bíbornokunk miséjének s szentbeszédének napjai. A plebánosra, hacsak érsekünk nem beteg, ezekből semmi sem marad. Megtörtént minálunk, hogy egy kanonok három éven át mindig elüttetett készült prédikációjától: a miről az érsek értesülvén, negyedik évben átengedte neki a szószéket.

Vannak plebánosai, kik eme kötelességben buzgólkodnak; de érsekünk, ahol van, ahol bérmál, a plebánost nyugalomra intve, maga végzi, nap-nap

mellett a lelkek halászatát, a hívek vígasztalását és szilárdítását a ker. hitben.

Kétségkívül e példán, emez elég fáradalmas munkán, a plebános buzgalma fellángol, szeretete a nép oktatására felbuzdul, — — ami fő, tekintélye megszilárdul, munkája tisztességben részesül, sikerben gazdagodik.

Fájdalom, tekintélyünk a nép előtt, a sok izgatás, csúfolódás, rágalmazás következtében, melyet a mai napi irodalom mint éles fegyvert szorgalmasan használ, s a népirodalomba élczes képek, s mondák alakjában elterjeszt, hanyatlott, szavunk éle tompul sok-sok helyütt; de a püspök tekintélye még sértetlen, szava hatásos, sikeres: ha a püspök nem emeli saját tanítói működésével e tekintélyt, ha nem köszörüli ki a falusi lelkipásztor szavainak eltompított élet — -- kath. népünk az ellenes dulakodások ostromai alatt elidegenkedik, elvadul, az első veszélyben elvész. Krisztus Urunk azt parancsolta: *laxate retia, nem pedig: jubete, ut laxentur retia. Castracane, capuczinus atya, XIV. Benedek alatt a pápa, a bibornokok, a püspökök, s pápai udvari papok előtt a bőjti szentbeszédeket tartva, az egyikben, „posuit super eos orbem“ — meglepően hirdette: non eos posuit super orbem, sed orbem posuit super eos; non ut fulgeant in apice, sed orbem, et laboris onus portent in cervice. Másik beszédében „mittite in dexteram navigii rete“ fölött elmélkedve fejtegeti: non ad sinistram jussit mittere, quae inepta est ad laborem, sed ad dexteram, quae apta est, ut vires exerat, ut magnum onus trahat.*

Érsekünk a lelkipásztorkodás terhét a püspöki kormányzás terhe mellett viszi, s a hálóhoz nem bal, hanem jobb kézzel nyúl, s a keresztet mind a két kezével ragadja meg. „Tollite jugum meum super vos,“ markoljátok meg, karoljátok át mind a két kézzel, s emeljétek vállaitokra az én igámat; — —

mondja „Tollite,“ de sehol nem olvassuk: „deponite exuite jugum meum,“ jeléül, hogy annak mindig vállainkon kell maradni, hogy azt, ahol vagyunk, ahol állunk, minduntalan hordozzuk; mondta: tollite super vos, nem mondta: huzzátok magatok után, vagy hordozzátok magatok mellett.

Mondani szokták, amit kérdésbe veszünk, minden rossznak szülője a tudatlanság; mi mondjuk, hogy ha nem is az egyház gyűlöletének, de eme gyűlölet könnyü terjedésének, s a szabadítás eredménytelenségének szülő-oka a ker. igazságok nem-ismerete. Az olasz, a német, a belga nép győztesen állja ki a támadás viharait, mert a kis kátét teljesen ismeri. Az egyház semmitől sem fél, csak a nemismertetés-től: a szabadelvű tanok épen erre törekednek, először hogy ne ismertessék, mikor ezt elérték, kiáltják, hogy kiirtassék.

A pontos, a helyes hitoktatás a teljes szabadulásnak utjait nyitja meg. A ker. akarat, hogy törhetlen legyen, éber lelkiismeret, ez szilárd meggyődést, ez világos felfogást, ez végre oktatást tételez fel.

A szorgalmas, a fáradhatlan oktatás, ismétlés, intés, fejtegetés, minden alkalommal, minden időben, szóval és tollal a megállhatásnak a jelenben, a győztes kereszténységnek a jövőben az egyedüli záloga.

Minden helyen egyszerre nem lehetvén, kegyes érsekünk oktat, int, buzdít, felvilágosít, vezet, kormányoz pásztori körleveleiben. Miként szent János apostol parancsot kapott: et angelo Ephesi scribe; et angelo Smyrnae scribe; et angelo Pergami scribe stb. örökösének, tudományosságának kifogyhatatlan aknáit feltárva, kincseit közölve, papjai közt közhasználatuvá téve, a hittan minden ágaira, a papi, a pásztori élet minden részleteire kiterjeszkedve, amint a szükség kívánta, vagy a pillanat javasolta. Épen most vannak e pásztori levelek, oktatások, intések, közlések nyomtatás alatt, hogy összegyűjtve,

némileg rendszeres egymásutánban újra napvilágot lássanak, — — a 25 éves püspöki „docete“ munkának maradó emléke, maradó tanúsága, nemcsak a jövő papi nemzedék, hanem a tudósok kutatásainak is vezérfénye.

II.

Főpásztorunk mindig megyéjében, legkedvesebben székhelyén tartózkodik, honnan, fájdalom nélkül csak apostoli utjaira távozik. Ő nem szakadozva, hanem szakadatlanul, — Ő nem vendég, hanem otthonos, — ő nem futtában, hanem ültében, — ő nem látogatóban, hanem maradandóban van a megyében. Szerény egyszerűségben élve, napi munka-óráit szívesen kitöltve, papja kísérete nélkül soha, de soha és sehová, lenne bár házi kertjébe, ki nem lép, s kilépve, szereti papjainak kíséretét, s papjai szeretik környezni, kísérni. Atya saját fiai közt, fiai a család-anya körül. Kelemen pápának buzdítása, e kivétel nélkül szabálylyá lett szokásában egészen teljesül, irván: „in omnibus nosmetipsos praebeamus bonorum operum exemplum, ut is qui ex adverso est, vereatur, nihil habens dicere de nobis. Nec opera absque sermone sint tacita: neque dicta factis erubescant, — et vita dicendo, et doctrina vivendo exornetur.“ Érsekünk házi élete nyitott könyv; mintha üvegházban lakték, mindenkitől láttatik.

III.

Atyai, főpásztori szeretetének kincseit az érsekségi javak kezelésében szemléljük. „Res Ecclesiae non ut proprias sed commendatas habemus. Tantum sumentes, quo praesto sint alimenta et quibus tegamur,“ a többi nem a miénk, hanem a szükölködőké, kik között Jézusnak jegyese, az egyház, mindig a legszegényebb. „Quaestum magnum existimantes pietatem cum sufficientia. Quaestus autem ille sane

praeclarus, cum nobis ea suppetunt abundantius, quibus opus est ad custodiendam sponsam, nutriendam, ornandamque“, írja Kelemen pápa.

Ellentétben van a világ az egyházzal a tantételekben: gyászosabb ellentétben van a földi javak céljára, kereseti és kiadási szabályaira, s ezen ellentét vezet a társadalmi forrongásra, a feloszlás veszélyeire. Jézusnak a hegyen mondott beszéde a társas élet örök codexe. Beati misericordes! — — a társas élet szülte a földi javak egyéni birtokát, — e birtok főcélja marad a társas élet java: a jog a birtokot elkülöníti, de az elkülönített birtok gyümölcseit a ker. szeretet közössé teszi. A szegénynek kegyura a birtokos: az Istennél a birtokosnak kegyura a szegény. Ha az élvezet a cél e földön: a kölcsönös kizsákmányolás, kéjelgő tékozlás lesz az egyedüli foglalkozás. Bűnös kereset, bűnösebb kiadás, — kiki magának a végcél, a társas élet, a kizsákmányolás, az elnyomás, egy uj, fehér rabszolgaságnak a tere, véres könyekkel áztatott sorompója, — az erős védve, a gyengébb feláldozva, meg nem élhetésre kényszerítve. A szabadelvű tanítás felszabadítja a lelkesmeretet az Isten törvényétől: a szabadelvű államgazdászat prédára bocsátja az egész társadalmat, hogy önmagát emészsze fel: míg végre a milliók meg nem élhetése magát a birtokjogot gyűlöletessé teszi, s az ellen fordul a társas élet, ami az ő tápláló anyja.

A papság van hivatva, nem szóval, hanem példával a társas élet mentésére sietni a jövedelmek istenes kiadásaiban. Ha már ide is befúrná magát az önzés, az élvezetvágy, a kiadás nélküli takarékoskodás, — sal infatuatum sumus — in quo salietur? Az önmegtágadás, a nélkülözés, az áldozatos élet, az eszélyes dispensatio, — ékíti a lelket, vigasztalja a szűkölködőt, menti a társas életet, a hazát, a nemzetet. Per crucem ad lucem, — — nélkülözés, áldozás, a jövő kibontakozásnak őrangyala.

Nemcsak pásztori lelkészkedés mai nap a földi birtok fölösleges gyümölcseinek kiosztása az irgalmasság cselekedeteire, hanem főkép a templomok, templomkiszéletek, s vallásos intézetek alapíttatása a jövő egyházi élet előkészített lehetősége, úgy hogy a mai egyház szülje a holnapi egyházat. Az élvezetre mint célra irányzott közzgazdászati elszegényedést szüleményez és idegenedést, minthogy valódi közczélú intézeteket önpénzéből emeljen. Egyedül az egyházi férfiakhoz intézi a közszükség és a közveszély az ő felhívását egyedül azok képesek érteni a szavát. Testületi, egyleti, vagy épen tájékozottsági közreműködés minálunk még éretlen ügy, ami Belgiumban, Németországban, Olaszországban a ker. hitet és egyházat föntartva megmentette; lesz-e mindez minálunk a szükség idején, a jövő fogja megmutatni; de az bizonyos, hogy önmehtagadás után szerzett áldozatteljes kiadások kath. egyházi czélokra a püspökök és papok részéről, ezen gondosságot és áldozatos adakozásokat a hívek részéről a szükség idején erkölcsileg lehetővé teendik. Jót teszünk; hogy mások ezt tehessék, példát, buzdítást adunk. Soha a pénzre magasabb hivatás nem jutott, mintsem napjainkban.

Főpásztorunk, érsekünk ezen áldozatos gondosságát, a kiadások részletes előadását tollba venni nem lehet. Az utókor fogja ezeket összeszámítani, s az életírója, — — azt is mindig hiányosan.

Sokat ezekből csak az Isten lát, és ezerekre menő egyesek, kik az ő kezéből vigasztalást nyertek; de sokat látunk mi mindnyájan, s látni fog az utókor is.

Az érseki birtok-rendezés, beruházás, és igen költséges építkezés; ez ajándék az érseki székeknek, mert nem évenként törlesztendő adósságból, nem az utódok terhére, hogy még akkor is törlesszék a régen felvett tőkét, mikor a felmázolt gazdasági épületnek nyoma sincs, hanem az ő sajátjából történtek.

De ezek csak lehetővé tették, hogy több áldozatokat tehessen mások javára, esperesi kerületenkint több iskolát építsen az elszegényedett községeknek, és 100,000 frtot aranyban alapítványozhasson a szűken ellátott falusi tanítókra; hogy a főmegye nagyobb városaiban, Pest, Esztergom, Érsekújvár, Komárom, Léva, Selmeicz, Siglisberg, Balassagyarmat leány-növeldeket emeljen s 130,000-el megalapítsa az újabbakat, érseksége első éveiben megalapítván már némelyeket, sőt Esztergomból kiegészítvén az általa Győrött állított leány-növelde alapítását; nem említve a templomok, tornyok, harangok, templomi ruhák, edények, s plebániák állandó javítására kiadott, s mintegy rendszeren évi költségvetésbe bevett ily jótékonyságokat; hogy a főmegye káplánjainak évenként 12,000 frtot adhasson; a mi fő, a mit naponta látunk, szeretetben bámulunk, a Basilikának tökéletes befejezése, az építési hiányok kijavítása; az öt teljes, legdrágább ruhakészlet, az ernyedett régiek megújítása, kiegészítése, az arany és ezüst edények beszerzése, ugy hogy 200 éven át alig történt annyi az istenitisztelet magasztosságára, mint az utolsó 10 évben; a képtár, a könyvtár, mely maga számra fölülhaladja a már eddig létező érseki könyvtárt. Az egyházi czélok mellett dúsan kijutott a tudomány és művészetnek is a hazában.

Eme kiadások, áldozatok, költségek folytatása a már befejezéshez közeledő új érseki lak, mely 300 éven át várakozott egy érsekre, a ki a megyének ezt méltó díszében visszaajándékozza. Érsekünk, atyánk püspöki 25 éves jubileumának évét emez ajándékozással fogja emlékezetessé tenni.

Ezek láthatók, ezek köztudomásuak, ezeknek említése nem sértheti a jótevőt, hiszen ugy is csak érintve, hiányosan, s csakis azokat említettük, melyek — a salzburgi felirat szerint, „te saxa loquuntur“ — magok hirdetik létrehozójukat.

Itéljen a nyájas olvasó, teljesedik-e Esztergom-

ban, amire XIII. Kelemen buzdított: „quibus opus est, ad custodiendam sponsam, nutriendam, ornandamque“.

IV.

Papi életünk: mens ad omnia parata pro Christo: ennek záloga, tényezője a papi engedelmesség.

A világi hatalom az Isten törvényét mellőzi, ön-lábán akar állani, önerejéből céljait elérni: s elfojtotta a kötelesség-érzetet, lehetetlenné tette az engedelmséget. Meddig az önérdek terjed, addig ér az engedelmség. De engedelmség-e ez, vagy haszonvadászat a törvény örve alatt? Az önmegtagadásnak az önérdek rendszerében helye nincs: pedig az engedelmség önmegtagadás. A haza, a közjó, már csak álmokép. Amint az önérdek szenved, a lélek azonnal lázadásra gyúl, utat keres, utat tör, hogy önérékének kedvező törvényt alkosson, — mikor megnyerte, az elnyomottból lett nagyobb elnyomó. Az életrendszer kölcsönös elnyomás, szakadatlan forrongás, törvényesített lázadás; a győztes fél az államasztalhoz ül, étkezik, a legyőzött fél ostracismus alá vettetik.

Az ostracismusnak nem erénye az alávetés, a megnyugvás, az engedelmség. Addig marad pusztá mor-gásban, míg reménye van, hogy az államnak dúsan terített asztalától az étkezőket elüzi: de ha e remény kialszik? Feltámad a pokoli bosszú, mely eszközökben éppen nem válogat, s célja, nem már asztalhoz jutni, hanem az asztalt az étkezőkkel együtt összetörni.

Az Isten tízparancsolatjának alapján, és az Isten egyházával erkölcs-vallásos kapocsban álló kormányzat előttök igen nagy fokban égi, isteni volt, ők pusztán emberi kormányzatot kívántak, és ily alapon: confitebuntur tibi, cum benefeceris eis — — s lett belőle nem emberi, hanem más kormányzat, melynek főjellemtvonását Jóbnak könyvében egy éppen nem szent egyén e szavakban adta: vedd el juhait, tevéit,

nyúlj a szájához, nyúlj a testéhez, et tunc videbis quod in faciem benedicet tibi; és azért szükségképen, elkerülhetlenül isten-ellenes, az isteni hatalmat e földön fordítván az Isten ellen, a jók véderejét fordítván a jó ellen. Nézzen szét a világon, a ki talán meghökken: Olasz-, Franczia-, Spanyolország, Belgium, Németország, Ausztria, Svajcz, mind szabad- elvű; minél szabadelvűbb, annál istentelenebb. Akik, ifjusági álmaikhoz ragaszkodván, jót reméltek ezen elvekből, úgy értették ezen elveket, amint ezeket senki sem értette, senki nem alkalmazta. A futó fény elenyészett, az igazi lényök, természetük széles e világon egészen kifejlett; tévedés többé lehetetlen, habár mindeddig becsületes férfiak vitték a kormányt, látszólag ezeknek határozott szándéka ellen, mégis üldözésben, hitellenes harcban törnek ki e tanok. A ki ezen elveknek első szavat és alakot adott, Rousseau, mint egyén, az emberiség mocska, s ellensége volt, önmagánál jobbat nem állíthatott elő.

Miért? Mert a polgári törvény elégtelen a rend föntartására, tehát a kormányzásra. A polgári törvény csak némely, az Isten törvénye minden cselekedetre kiterjed; az csak a kart tartja vissza egy ideig, ez a szívet szabályozza; az csak a polgárra vonatkozik, ez kormányozza az egész embert, minden helyen, minden időben. A lelkiismeret szabadságát nagyban kiáltozták, követelték; hanem ezt mindig úgy értették, hogy az Isten törvénye ellen is szabad legyen, s lett nem a lelkiismeretesség, hanem a lelkiismeretlenség szabadsága. Lelkiismeretlen népet ki képes kormányozni? Jó erkölcs isteni törvény nélkül csak álom-erkölcs; hit czikkely nélkül egy igazságügy, törvénytörés nélkül.

Nem ily engedelmesség az, melylyel mi főpásztorunknak adózunk. Ez az isteni törvényen alapszik, a lelkiismeretben gyökerezik, az önérdek gondolatba sem jut, mikor nyilatkozik.

Evvel vagyunk a föld sava, a várt, a fáradal-
makban keresett jövő egészségre. In mundo specta-
culum, de remedium is egyszersmind.

A papi engedelmség ott is feltaláltatik, ahol az önérdek, az önhaszon teljesen megszűnik. A német püspökök az ő papjaiknál engedelmséget találtak, mikor a parancsolót az adott parancs, az engedelmeskedőt az engedelmség tömlőczre vitte; mindkettőn Istennek engedelmeskedtek. Ez a kath. papi jellem, mely Istenen kívül, senkitől nem fél, mely Istenen kívül senkinek nem szolgál, mert bárhonnan jöjjön a törvény, ha igazságos, az Isten törvényéből csergedez, s oda visszafolyik. „Quod si nequissimorum timeamus audaciam, írja XIII. Kelemen pápa, actum est de episcopatus vigore, et Ecclesiae gubernandi potestate“.

Oly régiek vagyunk e földön, s a világ még sem ismer minket, miként ő saját magában életelv nélkül van, minden ujholddal irányt változtat, minket is olyanoknak tart. Igaz, filii Adam sumus, — sok van bennünk a világból; de ezt mi rossznak tartjuk, magunkba fojtani, vagy legalább szoros féken tartani igyekszünk. Életelvünk: exuere veterem hominem, induere novum, qui secundum Deum creatus est: megítéltetésünkben ép ez az, amit mindig mellőznek. Minket megrontani, fogadalmunkhoz, életfeláldozásunkhoz hűtelenné akar tenni, hogy rabokká tegyen, ut verbum Dei sit alligatum. Gondolja, hogy minden a pápától, minden a püspöktől függ, terveikre kedvező pápát, kedvező püspököt keresnek. Mult század második felének kezdetén, kevésbe mult, hogy ily pápát találtak. Mit nyertek? Egy szerzetes rendnek egyházi elfojtását, miután országaikból ugy is erőszakosan kiűzték. S mi lett a vége? 1764-ben XV. Lajos kiűzte a jezsuitákat, XVI. Lajost a forradalom czipelte a nyaktílóra; 1828-ban elűzte őket X. Károly, tíz év mulva ő ment számkivetésbe; 1846-ban elűzte

őket Lajos Fülöp, két év mulva kormánypálcza helyett kopott esernyő maradt a kezében.

Mely országban vihar támad az egyház ellen, az egyház sír, gyászol, de a világi hatalomra a roskadás készen áll. Az oltár ellen vitt áskálódások a trónokat döntik, a nemzeteket tépik, az oltár állva marad.

Igaz, sokat tehet a pápa — de csak mint Jézus helytartója, a Szentlélek nem hagyja el őt, nem hágy el minket. Sokat tehet a püspök, az Isten és az egyházi törvény keretében maradván; e törvény ellen semmit. Az eredmény? *Desiderium impiorum peribit.*

Ezt Főpásztorunk közelében irni nem rettegünk, mivel életéből szólunk. Engedelmességet követel, mert kötelessége, és mert az engedelmesek elseje ő maga.

Nagy baj, hogy híveink közül annyi soknál nincs bátorság bevallani a ker. hitet az ő nyilvános és minden következtetésével. A 30-as és 40-es években nagyban hirdetett türelem kiszakította őket a kath. élet fegyelméből. A kik türelmet kiabáltak, csak al-tattak, hogy az alvókat saját kárunk nélkül megtámad-hassák. Megtették: Jézus védtelenül áll; pedig a mi kath. bátorságunk nem utczai lázadásra hivatik, hanem bátor szóra, ott ahol kell, s törvényes tette, mikor kell. Őseink kath. hite ez országot dicsővé tette: a mi törvényünk, hogy azt kivívott dicsőségében megvédjük, föntartsuk. Dicsőség a ker. család, a ker. iskola, a ker. nyilvános élet a törvényhozásban, a közigazgatásban, a törvénykezésben: ezt fel-adni, ebben az ellenféllel alkudni, Pilatus modora szerint, Jézust halálra adni. Gúnyoltak, hogy mi uralkodunk, mikor csak Jézus uralkodását föntartani, szilárdítani törekedtünk: elmozdítottunk, Jézus mozdítatik el, s ki jön helyébe az uralkodásra? A zsidó. Békák királyválasztásának meséje történelmi esemény lett.

Hazánk ker. dicsőségének föntartásában prot.

hazánkfiaival nem állunk szemközt, hanem egy csata-téren, a merészségben vagy álnokságban igen ügyes hitetlenség ellen. Prot. atyánkfiai a kath. hitnek sok igazságait vallják, őrzik, gyermekeikre áthagyományozzák, melyeket mi is vallunk; minden csapás, melyet reánk mérnek, a ker. kereszt ledöntésére esik le. De ha a szakadás, a visszavonás a közös ker. célra meg. nem szüntethető; mi az Isten, az egyház és a haza iránti szeretetből hivatásunkban, küldetésünkben a ker. hit védelmének egész terhét is viselni fogjuk. Ez a törvényünk, ez az engedelmességünk főpásztorunk vezetése alatt.

Az igazságból semmit sem lehet földadni. Vagy egészen áll, vagy egészen dül; ezt részben feladni, hogy a másik részt megmentsük, annyit tesz, mint az egészet kitagadni.

1682 ben, — szomorú 200 évi emlék, — a francia udvaroncok, a király parancsára, a kormány sugalmára, az igazságból a felét feladták, mondván: a király a pápától független; ha a pápától független, akkor a religiotól, Jézustól, az Istentől független. Itt van az egyháztól elszakadt állam, az Isten törvényeit nem ismerő törvényhozás, a mai állami és nemzeti apostasia az Istentől, vagy is istentagadás; s mivel az istentagadó állam a vallásos társadalomhoz nem illik, ezt az állam saját képére és hasonlatosságára átídomítsa, az istentagadásba az állami hatalom minden eszközeivel beterelje, — az egyházat és a kath. nép lelkismeretét, mely e törekvésnek ellenáll, üldözze.

A mai üldöztetésnek magvai 1682-ben hintettek el; a mai küzdelmeinknek, szenvedéseinknek szerzői, akik 1682-ben, a hűtelenség puhaságának szeretetében, küzdeni, szenvedni nem birtak, saját kényelmüket mentve, Jézust a pretoriumba küldötték. Örök dicsőség a magyarországi egyházra, az esztergomi érseki székre, hogy legelső volt, aki az 1682-iki udvaroncok nyilatkozatára kárhozatot mondott.

Az első századok legyenek példa. A vértanaság nem volt tétlen türelem, hanem legtevékenyebb apostoli buzgalom. Az apostoli jellem, Jézust e földön védeni, az ő hitét minden gyakorlati következtetéseivel föntartani, szülte a vértanaságot, a vértanaság a hitnek föntartását. Megölettek a pápák, a papok, a hívek, mert engedelmességből apostolkodtak: terjedt a hit, mert érette szenvedni s halni tudtak! Irlandban fönmaradt a kath. egyház, mert a két kéjencz zsarnok, Henrik és Erzsébet vérengzései alatt a püspökök, papok szenvedni s halni tudtak: Angolországban megdült, mert a kényelem Jézusnál többre becsültetett, s határozott nyilatkozat s viselet helyett alkalmazkodás vétetett fel szabályul. A hősiek türelem, mindig hősiek tevékenység volt. Sz. István hozta sz. Pált, sz. Pál a thebai legiot Jézushoz; sz. Tekla hívta fel sz. Czezil, ez az Orsolya szűzek ezreit a hűségre, az engedelmességre mind halálíg. Béke idején a pásztor a nyilvános téren, a ker. atya és anya a család körében működik: a csata idején mindkettő kilép, mindenik katona, mindenik hős.

A keresztény, az egyházi működés, — daczára az Istentől elszakadt, vagy már ellene küzdő kormányok, kihalt szívű diplomaták, a lelki vaksáíg fe-gyelmezett törvényhozási pártok, az izgató, már az emberi méltóságot tapodó irodalomnak, — igen széles, igen mozgékony, számban, térben mindig terjedő. Az ellenfél oly nagy erőt nem gondolt rejleni a kath. egyházban. Csalódott, kivéve némely helyi vívmányokat, csalódni fog ezután is. De mennyi erkölcsi és anyagi károkat okozott a nemzeti életben! Hallgató elnyomást czélt, — széles, kiáltozó, tiltakozó működést tapasztal. Gyengíteni akart, s erőnk emelkedett; megtörni akart, s töretni nem tudunk; fojtani akart, és ébresztett, kiszorítani akart, s ő van zavarban, miképen hátrálhasson, lehető legkisebb kárával. Magunkról imádkozzuk, mikor mondjuk: nulla

ei nocebit adversitas, si nulla ei dominetur iniquitas. Felőlünk mondta sz. Gergely: nunquam deerit exercitatio tribulationis, si nunquam defuerit observantia pietatis.

Egyet nem hisz a világ, s minden csalódásainak ez a kútfeje, hogy az egyház isteni; egyet nem vesz számba, mely a hívő lelkeket aczélozza, gyúlasztja, törhetlenné teszi, az isteni malasztot szíveinkben, — mily erős ami isteni! mily törékeny ami emberi!

Ha sok elveszett, újra kezdünk: valamint az örökkévalóság, mi vagyunk az örökös kezdet. Gondolják, hogy sírba tettek, és csak bölcsőben ringattak. Sírtunk, jajgattunk, de ez ifjudásunk szava volt, új korszakot kezdünk. A nagy elmék a katholicismus közeli emelkedését, az új kath. társadalmat látnoki szemlélettel nézik. A forradalom, mely minden kath. ellenes elemet önmagába egyesített, csak új nehézségeket támaszt, csak új veszélyeket szülni, csak új sebeket ütni képes: az államférfiak orvoslásról tanakodnak, a hosszas és sikeretlen kuruzsolás után úgy távoznak a haldoklónak ágyától, mint a ki a kapufélfától vesz bucsút: egy szikla marad, melyhez az emberiség menekülend, az egyház. Omnium difficultatum solutio Christus.

Ma az üldözés nem a testeket mészárolja, — megtették valaha, de czélt nem nyertek, — hanem a lelkeket rabolja: nem annyira tagadja, semmint kerüli az Istent; az ő kerülgetése megvetést csatol a természetfölöttiek tagadásához.

Ha őseink a vértanúság árán nyerték meg, hogy a pogány-világ keresztény lett: a mai üldözésben tevékeny bevállással nyerjük meg, győzzük le az apostata világot. A bátor bevállás, a bátor ellenmondás, a mi fegyverünk, a törhetlen kitartás, a fáradhatlan tevékenység a mi küzdelmünk, életünk, győzelmünk.

Az áldozat ereje ellenállhatlan. A papi enge-

delmesség, Jézus tanításának hirdetésében, a canon-szerű életben, az egyházi javak jövedelmeinek szabályszerű kezelésében, a mi áldozatunk, az apostolatus, a paupertas, a castitas, az obedientia, napi áldozatai. Lemondva nyugalmunkról, a dicsvágy, nagyravágyás csábjairól, — mely mai nap Jézusnak elárulója, — hirdelve a ker. igazságot, úgy amint az Jézus ajkáról hangzott le, népünket oktatta, kicsinyeivel együtt nevelve, minden résen, minden nyomon a csábítók ellen figyelmeztetve, intve, dorgálva szeretetben példát adva a ker. életre, az egyházi czélokért minden téren buzgólkodva, — ez áldozatteljes élet, — — de ép ez amit ma Jézus mitőlünk vár, amire képesít, s amire felajánlottuk magunkat. A földadat, miután Jézus velünk van, épen nem magasabb erőnké. Hozzá járul, ami nagy emberi segély, hogy főpásztorunk van, aki értünk él, értünk fárad, értünk áldoz fel mindent, kihez ragaszkodni, kire hallgatni, kinek engedelmeskedni öröm és megelégedés. Minden szavunk, minden cselekedetünk, minden áldozatunk — mag a földbe, mely annak idején kiemelkedik. Euntas ibant et flebant, mittentes semina sua, venientes autem venient, cum exultatione portantes manipulos suos. A francia mondani szokta: fais ce que dois, advienne ce que pourra; leteszszük a magot a földbe, leteszszük a csemetét, a többi az Isten dolga. Látjuk-e a virágzást, szedjük-e épen mi a gyümölcsöt, ez nem a mi gondunk. In hoc est regnum Dei, quia alius est qui seminat, et alius est qui metit.

Értjük korunkat, keresztjének egész terhét egyedül mi hordozzuk. Nyom ugyan, de el nem nyom.

Az állam minden társadalmi szervezetet és erőt elnyelt, ő az egyedüli hatalom a társadalomban. Hatalom! semmi hatalom, ő vitetik járszalagon. Tehetetlen a jóra, mert ami az emberben rossz, ami az örökösödési bűnből megmaradt, ez az ő válasz-

tott ereje. Mégis isteni hatalom a társadalomban. Egyetlen hiánya, az alázatosság, hogy ő csak esz-
köz, hogy ő nem czél, hogy ő az ember miatt va-
gyon: egyetlen bűne, a dölyf, hogy az ember ő
miatta vagyon. Erőtelségének, szolgaságának ez
a forrása. Deo servire regnare est, qui peccatum
facit, servus est peccati: ő Istennek nem szolgál,
miseros facit peccatum. Az egyedüli erkölcsi erő a
világon mi vagyunk, vagy inkább Jézus mi bennünk.
Amely kormány ezen erkölcsi erőt nélkülözi, romboló
kormány lehetett, áldásos, hatalmas, tetterős, szilárd
kormány soha sem volt. E hatalom ellen kell a tár-
sadalmat védenünk, a vallásos iskolát, a ker., a szent,
az isteni kapocsban álló családot, az elméket, a szí-
veket mindenütt, sőt magát a hatalmat, hogy, isteni
hatalom levén, s mégis Isten ellen harczolva, ön-
magát meg ne ölje; ha Jézus szavához hívek ma-
radunk, ha a nagyravágyás sem a szóban, sem a
hallgatásban árulásra el nem csábít. A szóban kevés,
a hallgatásban több árulás szokott lenni. Immacula-
tum se custodire ab hoc saeculo, a tanban, az irány-
ban, a cselekedetben, a törhetlen papi hűségben. Az
égészséges gyógyítja, ápolja, őrzi a beteget. Ha mi
is betegek, vele együtt ágyba dőlünk. *Vasa figuli
sumus, facientes invicem angustiam*; az Isten gond-
viselése marad, ítélete reánk várakozik. *Confidite,
ego vici mundum*, — és *cum timore et tremore sa-
lutem vestram operamini*, — — ez a lelkünk han-
gulata. *Transit mundus et concupiscentia ejus; ut
triticum mundum inveniar.*

Ünnepünk fiui hódolat, de komoly elmélkedés
is. Főpásztorunk 25 éves püspöki működésének ha-
tárán, tettei által, melyekre visszapillantunk, egyházi
életünk legfőbb törvényeire, papi feladatunk magas czél-
jaira emlékeztetünk, s ennek, mennyire gyenge tollunk
birja, emléket emelve, ezekről áthatottan emlékezünk.
Így tetszünk Jézusnak, így hódolunk főpásztorunknak.

Fuit homo missus a Deo, cui nomen erat Joannes, XIII. Kelemen szavait ide csatolván: „non tantum praesse, sed potissimum prodesse.“

Esztergom, 1857. jun. 29-én.

ÍG a világ feszült figyelemmel — de hasztalan bámult az új üstökös elé, melynek némelyek sületlen okoskodása szerint földünkkel kellett volna összeütköznie, és így valószínűleg nyakunkat is szegnie, addig legnagyobb örömünkre édes magyar egyházunk egén jelent meg egy ritka fényű csillag, mely némileg előbb is látható volt ugyan, de teljes pompájában csak jelenleg tűnt fel, hogy a reá feltekintőknek a mennyei boldog Jeruzsálembe kalauzul szolgáljon! . . . Midőn e sorok napvilágot látandnak, az elárvult győri egyházmegye már állandóan üdvözölheti kebelében főpásztorát — atyját — csillagát méltóságos és Főtisztelendő S i m o r J á n o s t, kit mint az Isten és az apostoli szentszék kegyelméből megválasztott győri püspököt — mai nap szentelt fel Bíbornok ő Eminentíája. Atyámfiak! a minő meghatók az ilyféle ünnepélyek, épen oly ritkák is, és azért méltán megérdemlik, hogy részletesebben is halljunk róluk valamit . . . Már szombaton délután szép számmal sereglett össze a Duna parton a nép, hol a katonai zenekar már fel volt állítva. A kiszálló helyet az itteni papnövelde előljárói a kispapokkal foglalák el, hogy illő tisztelettel fogadhassák Antonio de Luca Nuntiús ő Excellentiáját — szentséges atyánk a római pápának a bécsi cs. udvarnál lévő képviselőjét, ki az ünnepély emelésére szintén legérkezett, és négy óra tájban szerencsésen meg is érkezett a felszentelendő, nemkülönbén mélt. Deáky Zsigmond- és Főt. Angelo Parsi Nikapoli

püspökök társaságában; innen díszfogatokon egyenesen a primási palotába tartottak, hol Bíbornok ő Magassága, a főkáptalan és a papság többi részétől környezve szívélyesen üdvözölte magas vendégeit. Az nap este, az itten levő vadász-banda esti zenével tisztelgett.

Másnap tizenegy órakor főtemplomunkat szemlélte meg ő nagyméltósága, délután pedig a papnövelvét szerencséltette látogatásával. Az elfogadás az e célra szépen felékesített étteremben történt, hol a növendékek szép, egyházi szellemben szerkesztett énekekben tolmácsolák hódolatukat, mi úgy látszik szerencsés is volt ő nagyméltósága tetszését kinyerhetni, mert az ének végzetével ő nagyméltósága huzamos ideig a legnyájasabban váltott szót az egyházi ének érdekében *Ft. Pelikán Ferdinand* tanár urral, kinek e részbeni érdemei minden dicséreten felül állanak; ezután még a házhoz csatolt templomot és a tanteremeket tekintette meg, mire házunkat a legnagyobb megelégedés kifejezései között elhagyta. . . . Ma már kora reggel a közel és távolabb eső helységek lakói énekszóval szent menetben jöttek össze főtemplomunkban, mely e miatt a zsúfolásig telve volt; végre tarackdurrogások, harangzúgás jelenté az egyháznagyok jövetelét. A valódi diadalmenetet Főt. Boldizsár József selmeczbányai plébános és kerületi alesperes kezdte meg, lóháton vivén az érseki keresztet, ezután jött a Főmagasságú hatfogatos hintója, és úgy a többi. A főkáptalan és a szolgálattelvő papság a főajtónál várta az érkezőket. Ő nagyméltósága a Nuntius, Angelo Parsi püspökkel a császári imolába, és itt ájtatoskodott az egész idő alatt. A felszentelési szertartás még sz. mise előtt kezdetett meg a pápai erősítő okmány felolvasásával — azután a szent leczke után újra folytattatott, és csak szent-mise végén fejeztetett be. Az egésznek legmeghatóbb részét képezte az: midőn az ujonnan szentelt püspök ő méltósága teljes egyházi díszben és számos kísérettel vonult végig a nagy templomon és ujlag vissza az oltárhoz, hogy a térdre hullott nagy sokaságot első

apostoli áldásában részesítse. A sz.-misét, valamint a felszentelést is Bíbornok ő Magassága végezte, minthogy pedig ily szent tényre három püspök szükségeltetik — a másik kettő tisztét a váczi és fehérvári méltóságos megyés püspökök teljesítették; ezenkívül ő Főmagasságát m. Deáki Zsigmond és Viber József felszentelt püspökök környezték. Illően volt továbbá képviselve a fehérvári és győri egyházmegye; az első, hogy szomorúan bocsássa ki kebeléből az ujonnan szenteltettet, mint a hol született és már több év óta mint az ottani káptalan egyik ünnepelt tagja közszeretet tárgya volt; a másik pedig, hogy annál nagyobb örömmel vegye Őt át, mint a Krisztus nyájának főpásztorát a hívőknek atyját — apostolát. A visszamenet hasonló díszszel ment végbe, az érseki palotában a megérkezettéket gazdag terítékű asztal várta és a későbbi taraczkdurrogások sejteni engedik, miszerint Ő Főmagassága — Nuntius ő Excelentiája, és új derék egyházfőnök drága egészsége s tartós jólléteért tele poharak is ürítették. Biztos kútfőből tudjuk azt is, hogy Simor ő méltósága július 5-én tartandja beigtatási ünnepét; erősen hiszszük, miszerint a győriek, kiknek ügyes tolláról a „Kath. Néplap“ ez év-folyama is kezeskedik, annak leírásával nem fognak so-káig magukra várakoztatni. Isten velünk!

(A „Kath. Néplap“ 27. száma.)

Varga Mihály.

MEMENTOTE PRAEPOSITORUM VESTORUM.

(Hebraeor. 13. 7.)

I.

ERÜLT örömmel ünnepeljük azon időpontot, mely életünk s főleg hivatásunk valamely nevezetes szakaszát, határvövét képezi.

Régi szokás ez.

Maguk az egyiptomiak is ily időpontok alkalmával, a kegyes gondviselés áldását elismerék, a király születés napját például ünnep gyanánt megülvén. (Mózes I. c. 4.)

A római Saturnáliák ünnepeltetése emlékeztetés volt egyszermind azon boldog időkre, midőn Saturnus világkormányja alatt az emberek közt nemes szabadság és igazság létezett; midőn hűség, bizalom és szeretet az embereket testvérek gyanánt fűzték össze.

Dávid képzelme előtt az isteni ígéret teljesítése lebegett, hogy királyi nemzetségének fölkent ivadéka Isten templomát meg fogja szilárdítani; lelki szemével látta ő ama nagy és szent munkát utódai által befejezve és azon örömnapot ünneplé, melyen e templom kapui meg fognak nyílani és akkor lelkesülten kiáltott: „Haec dies quam fecit Dominus, exultemus et laetemur in ea.“

Vannak azonban ünnepek, melyeken maguk az ég angyalai is mint vendégek részt vesznek és örvendenek, melyekre megjelennek, hogy a jámbor ünnepeltnek utjára a kegyelet virágait hintegessék.

Ily magasztos, ily dicső, ily fényes ünnepély az, mely nemcsak a magyar egyháznak, de a magyar nemzetnek figyelmét is, folyó évi junius hó 29-én leköti, midőn Istennek felkent választottja, az egyháznak és nemzetnek e hazában fénye, oszlopa és dicsősége, az ország bíboros Főpapja, negyedszázados püspöki jubileumját tartja, ki huszonöt év előtt, felszentelése által Melchisedech rendje szerinti főpap s papi fejedelem, s miként az irás nevezi, az egyház angyala, az apostolok valóságos utódja s Krisztus dicsősége lett. (Kor. II. 8, 23.)

E napot a legrégebbi idők óta mindenkor különösen ünnepelték a főpásztorok, mint ezt sz. Anasztáz, Sixtus, Hilár és Leo pápákról olvassuk s azt, hogy mint szólítja föl sz. Ágoston a hippói híveket, hogy agg főpásztoruk Valerius püspök fölszenteltetésének évnapját ünneplendők, az ottani templomok egyikében jelenjenek meg. S hogy már az ősegyház, a püspökök főséges vol-

tát ebben is kitüntesse, híveik által évenként ünnep gyanánt kívánta tekintetni, miszerint így Isten előtt hálával emlékezzenek meg arról, midőn bennök az üdvösség útján vezért, atyát s főpásztort nyertek. Hogy pedig a hívők is úgy éreztek, bizonyítják nagy sz. Leo pápának eme szavai: „Sicut ipsa frequentia vestra testatur, intelligitis huius diei recursum ad communem laetitiam pertinere et honorem celebrari totius gregis per annua festa pastoris.“ (Serm. 4. in anniv. assumpt suae.) — Innét az ily napokra szolgáló s az 5. és 6 századokból reánk maradt misék, valamint a szokásos törvény, melynél fogva a megyebeli püspökért, fölszenteltetése évnapján köteles minden áldozár a sz.-misében az evégre rendelt imák tartalma szerint különösen is könyörögni. (Lonovics, Egyházi Archaeologia.) A hitettség és Krisztusbani testvériség benső érzete pedig édessé teszi e kötetmet s könnyen felfoghatóvá, ha meggondoljuk, mi egy püspök a kath. anyaszentegyházban. A püspök az, ki valamint a lángpallosú Cherub őrzé a paradicsom ajtaját, úgy őrzi szeretete tükardjával az anyaszentegyház kapuját, hogy azon a hívek ellen ólálkodó farkasok be ne lopózzanak. „A püspökök — mint a nagynevű Pázmány Péter írja — napoknak mondatnak. Mert miképen a nap szüntelen fárad és forog a föld körül, az éjjeli sötétséget kirekeszti, mindeneket melegít, éltet és nevel; úgy az Isten házának gondviselői is, a püspökök nem kímélik munkájukat, nem szánják fáradságukat, mindenekre terjesztik ki tanításuk fényességét, mindeneket melegítenek az isteni szeretetre és nevelnek a tökéletes jóságban.“ A püspök az, ki által a hívek az anyaszentegyház látható fejével a szentséges római pápával, általa az összes anyaszentegyházzal és magával Jézus Krisztussal is mint egyháza láthatlan fejével egységbe lépnek és abban megmaradnak. És mint ismét a nagy Pázmány mondja: „Olyan a püspök a többi papok között, mint a gyűrűben a gyémánt, a csillagok közt a nap, az érczek között az arany, az emberben a fő. Mennyivel nagyobb már most az isteni kegy, a lelki

öröm, midőn valaki e magasztos hivatalt, negyed századon át viselhette! S azért hálatelt kebellet az isteni gondviselés iránt, hódol közel s távolból a legmélyebb tisztelettel, a legforróbb szeretet ragaszkodásával Főmagaságú Főpásztorának minden, kit az ég fiául rendelt; ki huszonöt hosszú évsoron át, minden jó és hasznosra folytatott törekvésein lelki nyugalommal most végig pillantván, a legédesebb emlékek felköltésével, egy erkölcsi, fényes és gazdag korszakot fejez be.

II.

Azonban a kiírthatlan mély tiszteletnél és ragaszkodásnál fogva, melylyel az összes magyar nemzet az esztergomi érseki székhöz kötve van: e fényes ünnep egyszermind közös örömnapp a hazában. Azon érseki székről van ugyanis szó, melynek szereplése, közjogi állapotainkkal egygyé forrott s a melyről maguk királyaink, hála és dicséretekkel emlékeznek. Így IV. László többször „*Matrem nostram*“¹⁾; „*Matrem Regni*“²⁾ nevezi; „*Matri nostrae, quae nos per lavacrum baptismi in fide Domino sociavit, cuius auctoritate inungimur, consecramur et coronamur, et Regalis fastigii sacrum nostro Capiti imponitur diadema, quam amplioris fauoris gracia prosequimur, ut debemus, tamquam cunctarum ecclesiarum Regni nostri matrem et magistram*“³⁾; „*Matrem totius Regni nostri seu magistram, a qua sola Regali diademate insigniti, Regimen regni et thronum conscendimus imperandi.*“⁴⁾ S ugyan ő, Lodomér érsekről eképen szól: „*Cui tamquam patri nostro Spiritualis et specialiter reverendo, in rebus spiritualibus, sincere submittimus caput nostrum.*“⁵⁾ 1550-ben az ország rendei, független jog-

1) Knauz, Monumenta Eccl. Str. T. II. 165. Nr. 146.

2) Ugyanott 183, 162.

3) Ugyanott 206, 184.

4) Ugyanott 232, 212.

5) Ugyanott 231, 211.

éretük által indítatva törvényt alkotnak, melyben ugy a kisebb mint nagyobb egyházi javadalmak betöltésére a királyt kéri s hogy különösen az esztergomi érsekséget, mely Magyarorszában már a kereszténység kezdete óta, az ország minden egyházainak feje volt a királyi méltóság mellett, melytől az egész országban a vallási és isteni tisztelet védelmének vagy öregbítésének módja kiindult, jól érdemesült s a Felsőnek kedves személyeknek adományozni méltóztassék.

A halhatatlan érdemtől fénylő azon primási méltóságról van itt szó, mely a magyarság túlnyomó részét, nemcsak a katolikus egységben, nemcsak a valláshűségben megőrizte, hanem a melyben osztatlan kegyelettel szemléli az összes magyar nemzet, ősi intézményei egyik legbecsesebb maradványát, állami alakulásunk bölcsőjének s a haza viszontagságos történeteinek, szerencsés és szerencsétlen napjainak tanúját, s elláthatlan jövője egyik hűséges kalauzát. A primási méltóság az egyetlen állás hazánkban, melyben egyházi és polgári rang egyesül s az egyetlen állás a magyar katolikus egyházban, mely előtt az országban minden vallásfelekezet meghajol. S épen e közjogi természete miatt, a magyar primás nemcsak a magyar katolikus egyház méltó büszkesége, de egyszersmind nemzeti egységünk egyik legnevezetesebb tényezője.¹⁾

És bárhol tűzte is fel érseki keresztjét az ország ellenségei elől, a székhelyéből kiszorított magyar primás, mindenütt mint az egyház oszlopa, a magyar szent korona rendületlen híve, a nemzeti lét és becsület őrangyala, a szegények, árvák és ügyefogyottak atyja, a nemzeti művelődés és tudományosság Mecaenása állott, működött és hatott. Simor János bíbornok-primás Ő Főmagassága pedig, nemes szive egész lelkesedésével s akaratának szilárd elhatározásával követi érseki székén dicső elődeinek nyomait és követi példájukat, hogy ne

¹⁾ Török-, Magyarország primásai. Előszó.

csak azok tündöklő méltóságának örvendjen, hanem azok díszét saját erényeinek és érdemeinek fényével gazdagon visszatükrözhesse.

Méltó tehát és igazságos, hogy mindenki, kinek szíve a magyar névre méltó, hálatelt kebelrel az isteni gondviselés iránt, üdvözölje a fényes napot, mely Magyarország Főpásztora negyedszázados püspökségének zárkövét képezi.

Hisz történeti példák bizonyítják, hogy a magyar primási szék ünnepei ős időkől fogva, mindig egyszermind országos ünnepek is voltak. Igy gróf Széchy Dénes primás korában, az esztergomi basilika a pápa rendeletéből, az összes magyar clerus támogatása s a világiak bő adakozása mellett megújítatván, a felszentelés ünnepére 1453-ban nemcsak a főpapság és köznép, hanem Magyarország kormányzója, a halhatatlan Hunyadi János vezérlete alatt az ország nagyjainak és nemeseinek színe összereglett. Mely örökké nevezetes esemény emléke hogy felfrissüljön s reá az utókor is figyelmeztessék: Simor János bíbornok-primás ő Eminentiaja kegyelete, Széchy és Hunyadinak maradandó nagyszerű emléksobrait, az esztergomi új basilika imposans propilaeumjába felállíttatta és behelyeztette.

Megújult e nagyszerű jelenet 1856-ban, midőn az esztergomi új basilika felszenteltetett. Urunk, királyunk Ő Főlségét, ki e nagy napot legmagasabb jelenlétével szintén megtisztelte, ez alkalommal is népeinek ezerei környezék ez ünnepen. Az erőben és áldozatban egyaránt csodálatosan kimeríthetetlen, a százados aggastyán *Széchenyi György*, Kalocsán tartott félszázados papsága jubileumán, I. *Lipót* királyunk személyesen megjelent. S midőn az egyiránt nagy pap, nagy hazafi és nagy államférfiu „*Frater Emericus*“ a magyar pálosok jeles növényedéke *Eszterházy Imre* aranymiséjét mondaná, nemcsak az ország nagyjai s hatósági küldöttségei seregelték össze, hanem III. *Károly*, a dicső emlékezetű *Mária Theresia* atyja, a nagynevű *Pálffy János* magyar hadvezér

személyében küldött külön királyi követe által tisztelte meg.

A szép emlékü Scitovszky bíbornok-primás arany-miséje pedig, nem hasonló ünnepről beszél-e?

Simor János bíbornok ő Főmagassága lelki nagy örömeiben kétségkívül szintén nyilván is megosztja a nemzettel és híveivel püspöki jubiláris ünnepét, ha a nagymérvű építkezés, melylyel az ország primásai számára a ranghoz méltóbb s az eddigi nagyon is szerény háznál mindenesetre megfelelőbb palotát emeltet, lakásából már a második esztendőre ki nem szorítja.

Áthatva tehát a magyar egyház főpásztora és a fényes primási szék iránti benső tisztelet és ragaszkodás érzelmeitől: legyen ez örömnapi az országnak nemzeti s a magyar katolikus egyháznak vallásos kegyeleti ünnepe; úgy tekintvén az érseki széken trónoló ország primását, a kettős méltóságából kifolyó magasztos hivatalában mint a napot, mely midőn a föld egyrészét megvilágította, melegével és fényével más világrészeket is éltet és termékenyít.

III.

Czikkünk homlokára kiírt sz. írási szavakból kiindulva, de másrészt: „Nemes tiszte lévén a maradéknak az atyák tetteit a jövődőségnek általadni, felköltetni a feledésbe süllyedtek emlékezetét, s a hálát, melylyel egy részvétlenebb kor adósa maradt az érdemnek hábar csak tisztelő emlegetéssel is lefizetni“; jónak láttuk ez alkalmal — a mennyire azt lehetett — az ország primási székén, jubileumot megért főpapok neveit elősorolni. És szívünk legnagyobb örömeiben jelentjük, hogy az „idem petentium decus“ elseje, maga az esztergomi érsekek legelseje, a libicz családból származó:

1. *Astric*, kit Knauz¹⁾ az adatok oly roppant hal-

¹⁾ Monumenta Eccl. Str. Tom. I. 1—30. II.

mazával, az argumentumok oly súlyával Esztergomnak vindical, miszerint erről többé kétség fenn nem áll s minden jóakaró igyekezet, melylyel Astricot Kalocsa számára — hol ő soha sem is volt érsek — restitálni akarnák, csak kísérlet marad. 999—1036-ig ült s kétségkívül a legtovább is az érseki széken. Ő hozta szent István számára II. Sylvester pápától a királyi méltóság engedélyét a koronával egyetemben s ő tette legelső, az első magyar király fejére is a koronát 1000. évben. Így tehát az első magyar főpapi méltóság, egykorú a magyar királyi szent koronával. Mindkettő az első keresztény évezred végső évében nyerte isteni küldetését a magyar nemzet boldogítására.

2. *Róbert*, néha Rudpert meg Rupertnek is nevezék. 1290-től veszprimi püspök volt s mint ilyent küldte II. Endre Rómába, az esztergomi és kalocsai érsek közötti egyesség kötése végett, a koronázási jog ügyében. Az egyesség eképen szól: „Prima coronatio Ungariae specialiter spectat ad solam Strigon ecclesiam. Verumtamen, si Strigon. AÉppus non posset, vel malitiose nollet regem coronare, vel Strigon. ecclesia vacaret; coronet regem Colocensis, nullum ex tali coronatione ius sibi vindicando in prima coronatione. Secunda coronatio ei deinceps aequaliter pertineat ad utramque.“¹⁾ A királyné koronázására nézve 1216-ban, közte és az esztergomi érsek közt támadt kérdés ugyancsak Rómából következőleg lett elintézve: „Si rex et regina simul coronari debeant, et inungi; Strigoniensis coronet et inungat regem, et Vesprimiensis reginam. Si vero sola regina debeat coronari et inungi, Strigoniensis inungat eam, Vesprimiensis autem coronam imponat eidem. Quodsi contingat Strigoniensem in coronatione reginae abesse; Vesprimiensis nihilominus inungat et coronet eam.“²⁾ Róbert a római szék előtt nagy becsben állott, mely nem egyszer dicsérőleg nyilatkozott felőle s midőn III.

¹⁾ Knauz Monumenta Eccl. Str. Tom. I. 198. Nr. 192.

²⁾ Ugyanott 260. Nr. 179.

Honorius pápa 1226-ban esztergomi érsekké teszi, következőleg szól: „Vesprimiensem Episcopum, vita et conversatione praeclarum, de quo certi sumus, quod regis Ungariae et regni sui exaltationem diligit et augmentum, cum nullum alium ad praedicta invenerim tam idoneum . . . ad Strigoniensem metropolim ipsum transferimus.“¹⁾ Boriz kún fejedelem kérésére, mintegy 15 ezeret megkeresztel Kumániában; hol is püspökséget rendezvén: Theodorikot „de ordine fratrum Praedicatorum, eruditum in lege domini et vita praeclarum“ — tev é elsőnek. IV. Bélát ő koronázta meg, a ki megengedte, hogy Esztergomban a vár tövében, a mostani érseki viziváros megalapíttassék, a miről szóló királyi levelében, feltűnően már a primási méltóságot is említi, mondván: „Et cum praedicta sancta Strigon. ecclesia *locum primatis* in Regno nostro tenere dignoscatur.“²⁾ Ő alatta, a csanádi püspök és a czikádori apát lettek kiküldve, hogy Bánffi Lukács esztergomi érsek boldoggá avattatásához, ennek szent élete és a történt csodák felől bizonyosságot szerezzenek. V. Istvánt ő keresztelte 1239. okt. 18-án s nov. 2-án Róbert már elhalálozott.

3. *Lodomér.* A hatalmas monoszlói családból Zalában született s Veszprim megyei pap lett. IV. Bélának, V. Istvánnak, valamint ez utóbbi nejének Erzsébetnek kedvelt embere volt, sőt még IV. Lászlónak kegyeit is nagy mérvben megnyerte. 1268-ban már nagyváradi püspöknek iratik. Fülöp érsek halála után, X. Gergely pápa Lodomért küldötte ki, hogy a váczai püspök és a bakonybéli apát együttműködésével, b. Margit IV. Béla leánya szentté avattatása előmozdításában, a csodák valósága iránt canonszerűleg eljárjon. 1279-ben esztergomi érsek lett s kétségkívül a legnagyobbak és a legjelesebbek egyike. Nagy tiszteletet érdemel mert becsületére válik, hogy az Árpád-házi utolsó sarj, III. Endre király

¹⁾ Knauz Monumenta Eccl. Str. Tom. I. 260. Nr. 179.

²⁾ Ugyanott 329. Nr. 412.

oldala mellett, kit maga megkoronázott, hűségesen megállott, egész bátorsággal kikelvén Martell Károly koronázása ellen. Fenenna királyné, Lodomérnak épen ebbeli kimagasló érdemeit következőleg méltatja: „Cuius prudentissima providentia et providentissima prudentia . . . nos et totum Regnum nostrum felicissimis exultamus auspiciis prosperari . . . et optati pacis laetamur diu desiderata quiete potiri; quam quidem pacem, statumque pacificum, idem venerabilis pater (Lodomér) plurimis se non mediocris status et fortunae hominum, scilicet potentissimorum principum persecutionibus, damnis innumerabilibus, suorum cedibus, possessionumque suarum archiepiscopalium incendiis, infinitis vastitatibus et horrendis calamitatibus exponendo, et quod excellit omnia, personam propriam ipsius mortis corporalis vicinis pluries obiectando periculis; domino Regi, sanctissimaeque per consequens coronae regiae nobis et toti Regno nocturnis vigiliis, diurnisque studiis, non sine sollicitis sudoribus comparavit;“¹⁾ s adományozza neki Mocsát. Meghalt 1298-ban.

4. *Telegdi Chanád.* Váradi prépost, majd 1322-től egri püspök, míg 1330-ban Károly király őt az esztergomi érseki székre emelé. A király fiának Istvánnak keresztatyja volt, s ezen ünnepélyes esemény is szolgáltatott hihetőn legközelebbi alkalmat arra, hogy IV. Bélának 1256-ban kiadott kiváltság levelét főleg a pisetumra nézve, Károly ünnepélyesen megújítá. Egy évig nádor-helyettes volt sőt két éven át mint királyi helytartó, fényes sikerrel kormányozta az országot. 1349-től elő nem fordul.

5. *Demeter.* Előbb syrmiai, később 1368-ban erdélyi aztán 1376-tól zágrábi püspök, végre 1379-től esztergomi érsek, kit mint ilyent, VI. Orbán pápa a Cardinálók szent Collegiumába vett fel. Lajos király nagy hajlandósággal viseltetett iránta, kitűnő diplomatiái készsége miatt; miért is a Velenczével való sűrű érintkezései közt,

¹⁾ Knauz Monumenta Eccl. Str. II. 308. Nr. 311.

még mint zágrábi püspököt igen gyakran használta. A dicsőült szent Pál tetemeit a királyi kápolnából, Budavarából, Pálosaink Buda feletti sz. Lőrincz templomába, Demeter vitette át. A zágrábi érsekmegyei névtár azt mondja felőle: „postquam 40 annis Praesul Ecclesiam moderatus est, anno 1386. (hibásan ugyan, mert 1387-ben.) vita functus, perennem sui memoriam reliquit.“

6. *Kanizsai János.* 1385-ben egri püspök, 1387-től Demeter után esztergomi érsek. A haza sorsát nem kevésbé, mint az egyház dicsőségét s primási méltósága sérthetlenségét egyaránt szíven viselte. Míg Zsigmond király bolgárországi csatázásokkal volt elfoglalva, azalatt Kanizsai a Magyarországra rontott lengyel hadakat önköltségén sereget toborzva s népfelkelést rendezve saját vezérlete alatt visszaverte. Hogy a magyarországi primás egyházi felsőbbségét és hatóságát az országban határozottan és világosan megszabja, erre nézve igyekezett Bonifác pápától Bullát kieszközölni. Zsigmond királlyal ő alapította az esztergomvári sz. Istvánról nevezett prépostságot hat kanonokkal. Az akkor már nagyon is lábra kapott Husz-féle tanok ellenébe, 1393-ban hozott zsinati határozatokkal iparkodott az országot megvédeni, érseki megyéjét pedig fegyelem és rend dolgában példás állapotba hozni. 1418-ban az országtól is mélyen gyászolva elhalálozott.

7. *Széchi Dénes.* Miklós nádornak fia. 1437-től nyitrai, 1349-ben egri püspök s Cardinál; 1440-ben pedig már Esztergomba tétetett át. Széchi, az akkori trónkövetelési viszályban nagy tapintatot mutatott az által, hogy lengyel Ulászló ellenébe az épen három hónapos Lászlót Székesfejevárott, az apostoli szent koronával megkoronázni iparkodott s hogy a pesti országgyűlésen emelt hatalmas szavával kieszközölte, miszerint László nagykorúságáig, az ország kormánya, a nemzetnek már akkor legdicsőbb fiára Hunyadi Jánosra bizassék, kivel Széchi mindenkor karöltve járt s mind végiglen a legszorosabb barátságban működött. Ezen eljárásával pedig tanúsítá,

mily erős és rendíthetlen támaszt bír a haza és trón, nemzet és fejedelem, jog és törvény azon bölcs intézvényben, mely a primási székhez oly kitűnő országos állást és befolyást kötött. V. Miklós pápa „*az apostoli szentszék született követének*“ címét és jogait, Széchi alatt az érsekiséghez „*örök időkre*“ oda csatolta. III. Callixt pápa választásán részt vett. Mátyás királyt ő koronázta 1464-ben. Az esztergomi basilika építésére roppant összegeket fordított, melyet maga felszentelt. 1465-ben a sírba szállt.

8. *Vitéz János.* 1445—1465-ig nagyváradi püspök. Ritka tudományu férfiú. A görög és római classikus kor nevezetes műveltségével bírván, e mellett egyaránt jeles theologus, mathematicus, államférfiú s a művészetek kifáraszthatlan pártolója volt. Saját roppant költségén a pozsonyi új egyetemet, ugynevezett „*Academia istropolitana*“-t 4 facultással berendezte, abban a cancellari méltóságot magának tartván fenn. Magyarországot a Múzsák menhelyévé alakította. Esztergomban gazdag könyv- és képtárt állított fel, s ez irányban nagy befolyást gyakorolt Mátyás királyra is. Meghalt 1472-ben.

9. *Bakocz Tamás* Cardinál. A legnépszerűbb s legkedvesebb hagyományos nevek között, melyek Hollós Mátyás korából a magyar nép ajkán s a nemzet emlékezetében e napig fennmaradtak; Bakocz érsek neve a legkitűnőbbek közé tartozik. 1489-ben győri püspök lett, honnét 1494-ben Egerbe tétetett át s 1497-től mint esztergomi érseket látjuk. Mint egyházfejedelem, államférfiú és hazafi egyenlően nagy és ritka magasságu alak gyanánt fénylik ő. Nagyszerű egyéniségét Rómában is teljesen ismerék. II. Gyula pápa őt konstantinápoli patriarchává nevezte. Befolyása és tekintélye a külhatalmaságok előtt is ismeretes vala. Zsinatot is hirdetett. Örök időkre hirdeti Esztergomban, az általa emelt csinos és művészi márvány kápolna a Bakocz nevet. Megszűnt élni 1521-ben.

10. *Várdai Pál.* 1520-tól veszprémi, 1524-ben egri püspök; míg 1526-ban Zápolya János az esztergomi ér-

seki székre helyezte. Zápolyát és I. Ferdinándot ő koronázta. 1543-ban, az ozmán sereg elől, Esztergomból a káptalannal, a kincstárt és levéltárt is elég korán magával vivén Pozsonyba s innét Nagyszombatba menekült. Királyi helytartó is volt. Emlékét Érsekújvár hirdeti, melyet erősségül a törökök rablásai gátlására építtetett. 1549-ben meghalt.

II. *Oláh Miklós*, fejedelmi származása s vérokon a Hunyadiakkal. 1543-tól zágrábi, 1548-ban egri püspök, s ő erősítette meg saját költségén Eger várát annyira, hogy az a török ostromot kiállhatta. 1553-ban, az akkori felfordult viszonyok között, mint az isteni gondviselés kiválasztott férfja lépett az esztergomi érseki székre; kinek eszélyességéhez és szilárd jelleméhez nagy remények voltak kötve s csakugyan úgy munkálkodék, hogy a magyar egyház megtartójának méltán nevezetethetnék. Ötrendbeli zsinatot tartott, melyeken majd primási jogait védelmezte; majd a világiak által bitorolt egyházi javak ügyében rendelkezett s a jogtalanul nyert javadalmak akkori birtokosait ítélőszéke elé idézte; majd pedig az egyház tanainak és fegyelmének szilárdítása körül fáradozott. E zsinatok egyikén 1564-ben, a tridenti egyetemes zsinat határozatait is kihirdetteté. A népnevelés és tanügy körül szerzett érdemeit pedig kevesen múlják fölül. Rendeli, miként alakítsanak egyes községek, vagy többen társulva iskolákat; mily körültekintő gonddal válasszák meg tanítóikat, mit adjanak ezek elő az iskolákban. A török dúlás folytán megszűnt főtanodákat, a pécsit, az esztergomi káptalan iskolájával Nagyszombatban egyesítvén, ugyanezt Illicinus Péter főnök vezetése alatt szépen felvirágoztatta. E nagy érsek érdemeinek koronája azonban, hogy a tridenti sz. zsinat rendeletéhez képest, első alapított Seminariumot Magyarországon, mely kezdeményezéshez az ég áldása is annyira hozzá járult, miszerint jelenleg a már Esztergomba áthozott intézet, hazánknak első papnöveldeje. Ő hozta be a Jezsuitákat is Nagyszombatba. Meghalt 1568-ban Pozsonyban, porai

Nagyszombatban nyugosznak. Neve a katolikus egyház történetében felejthetlen marad.

12. *Lippay György* 1631-től veszprémi, 1633-ban egri püspök s Losy primásnak 1642-től utódja. Sokat költött az érsekujvári erősségre, valamint zárdákra s egyéb egyházi intézményekre. Jelen volt 1643-ban a linczi békekötésen. Hatalmasan védte a Jézus társaságiakat. IV. Ferdinandot ő koronázta meg. Meghalt 1666-ban s a gyászszerartást áldott porai fölött, közvetlen utódja tartotta :

13. *Szelepcshényi György*, 1634-től veszprémi, 1648-ban Nyitrán püspök, s 1666-tól mint esztergomi érseket látjuk. A legnemesebb alakok egyike. I. Lipót királyi helytartónak nevezte ki. Az ő bölcs tanácsai hártották el a Tökölyi-féle mozgalom veszélyeit valamint a törökök által 1683-ban ostromolt Bécs megmenekülését. Roppant összegeket áldozott a haza oltárára. 1682-ben tartott Nagyszombatban nemzeti zsinatot. A nyitrai székesegyházban egy általa emelt remek s művészi kivitelű, az édes Megváltónak keresztről való levételét ábrázoló márványoltár örökíti nagy nevét. Az esztergomi főszékesegyház is több kincset örökölt tőle, melyek mind, nemes ízléséről s bőkezűségéről tanúskodnak. Meghalt 1685-ben saját birtokán Letovicz nevű várban, Morvaországban s porai nagy Mária-Czellben nyugosznak. Megérdemelné, hogy kora, melyet a primási széken betöltött, terjedelmes méltatásban részesüljön.

14. *Széchenyi György*. Esztergomi kanonokból: 1644-ben pécsi, 1648-tól veszprémi, 1658-tól győri püspök s 1668-tól kalocsai érsek volt, honnét már mint 93 éves aggastyánt I. Lipót 1685-ben az esztergomi primási székre meghívá. Magasztos lelke előtt az egész nemzet meghajolt, mert megmutatta, mit tehetne az összes nemzet, ha mindenki úgy mint ő, azt tenné, mi erejétől kitelik. Erősségekre, építkezésekre és jótékony alapítványokra mesés összegeket fordított. I. Józsefet ő koronázta mint királyfit. Az esztergomi primások díszes sorában ő

az egyedüli, ki nemcsak áldozárságának aranymiséjét ünnepélyesen megtarthatta, hanem 50 éves püspöki jubileumát is megélheté. 103 éves korában, 1695. február 18-án szállott a sírba.

15. *Kollonics Lipót* Cardinalis. 1666-tól nyitrai 1669-től bécsujhelyi s utána 1685-től győri püspök volt; 1691-től Kalocsán, 1695-től pedig mint az ország primását látjuk. Midőn Szobieszki János a hős lengyel király 1683-ban a török hadsereget Bécs falai alól elűzte, Kollonics, mint bécsujhelyi püspök, a hátrahagyott táborban közel 300 apró gyermeket szedett össze. Rákövetkező vasárnap a híres sz. István templom ajtajánál perselylyel kezében, ezek számára maga alamizsnát kéregetett s az összegyűlt nevezetes összegben e hazátlan kicsinyek számára árvaházat rendezett be, hol saját felügyelete alatt, azok kellő ápolás és gondos nevelésben részesültek; kik közül többen később a tudomány és művészet terén is kitűntek. Ez volt az igazi, Jézus szellemében felfogott s nem negélyezett humanitás! A róla elnevezett „*Conventio Kollonicsiana*“ ismeretes a magyar Clerus előtt. 1701. jan. 21-én elhalálozott.

16. *Keresztély Agost*, szász fejedelmi herceg, Cardinalis; 1695-től győri püspök, 1707-től pedig esztergomi érsek. A hercegi cím, ő alatta csatoltatott a primási méltósághoz, örök időkre. A papság öltözetét szabályozta. 1721-ben jobb létre szenderült.

17. Galánthai gróf *Eszterházy Imre*. A magyar Pálos szerzetnek generálissából 1706-tól váczai, 1708-tól zágrábi, 1723-tól veszprimi püspök, s 1725-től esztergomi érsek. Igen szelíd lelkű s utolsó morzsájáig adakozó lélek. Csupa szerénységből holtig „*Frater Emericus*“ címmel írta magát alá, 1741-ben Mária Therésiát ő koronázta meg. 50 éves papi jubileumát Pozsonyban nagy fényvel tartotta. Meghalt 1745-ben.

18. Gróf *Batthyány József* Cardinalis; 1759-től erdélyi püspök, 1760-tól kalocsai érsek, s 1776-tól esztergomi érsek. Alatta történt a még most is roppant kiterjedésű

esztergomi érseki megye felosztása s az új: beszterczei, rozsnói és szépesi püspökségek alapítása. Esztergom és Pozsonyba még ő nevezte ki a kanonokokat. Ő ajándékozta az esztergomi érsekségnek a pozsonyi nagyszerű primási palotát. Meghalt 1790. okt. 23-án.

19. *Kopácsy József*, a csontig-izig magyar főpap, 1822-től fejevári, 1825-től veszprimi püspök s 1838—1847-ig esztergomi érsek. Alatta az esztergomi új basilika odáig emelkedett, hogy kupolájára a szent kereszt feltűzetett; ő alapította a nagyszombati társas káptalant.

20. *Scitovszky János* Cardinális. 1827-től rozsnói, 1838-ban pécsi püspök 1849-től esztergomi érsek. A 48-iki válságos idők után beállott körülmények között, helyesen oldotta meg hivatását a primási széken. Több történeti esemény, melyek mindenki előtt ismeretesek, örökíti érseki korszakát. „Et eleemosynas illius enarrat omnis Ecclesia Sanctorum.“ Az egész nemzet részvéte kísérte őt 1866-ban a sírba.

Mint látjuk, mind megannyi kimagasló alak volt, kik akár papi, akár püspöki jubileumot értek el az ország primási székén; látjuk kik voltak ők a magyar egyháznak s a nemzetnek minden időben.

Nem tagadhatjuk meg magunktól, hogy reájok vonatkozólag említést ne tegyünk ez alkalommal egy beszédről, melyet sz. Ágoston egy ismeretlen nevű s székű püspök fölött tartott, melyben egyebek közt így szól: „Quidquid vobiscum egit hortando, loquendo, se ipsum ad imitandum proponendo, tenete; et memoria ipsius ornatissima vos eritis. Non enim hoc illi magnum est, recondi tumulis marmoratis, sed condi in cordibus vestris. Vivat sepultus in vivis sepulchris; sepultura enim eius memoria vestra est. Apud Deum vivit, ut felix sit; apud vos vivat, ut felices sitis.¹⁾

21. *Simor János* Cardinális, 1857-ben győri püspök s 1867-től mint az ország primása mélyen tiszteltetik, ki mint nagy elődjeinek méltó utódja, azok példáját kö-

¹⁾ Sermo 395. In assumpt. Eppi.

vetvén, fényes tetteivel észrevétlenül is, remek mozaik emléktáblát állít össze örök időkre magának. Nemesen dobogó magyar szíve, szereti igazán nemzetét, szereti a hon igazi atyját, kit megkoronázott: a felséges királyt; s ebben elődjeivel versenyez.

Az esztergomi új bazilikára, miként közvetlen elődjei, ő is roppant összegeket fordított eddig is már.

Mint a tudomány felkentje, gazdag könyv- és képtárt állított egybe, mely tettében a derék Vitéz jut eszünkbe.

Bakocz érsek által, a magyarok Nagyasszonya tiszteletére emelt nevezetes kápolnát, nagy összegekkel régi fényébe elővarázsolta és sz. István első apostoli királyunk kereszteltetéséről elnevezett esztergomvári kápolnát, hagyományos tisztelettel nagy dicsőségbe helyezé úgy, hogy e szentély mint egyik főbb díszé és nevezetessége Esztergomnak, megviszi nemzedékről ivadéokra magas Restaurátorának nagy nevét. S itt benne a Bakocz méltó utódját tiszteljük.

Iskolákat alapít; 100 ezer forintos fejedelmi alapítvánnyal, azok fenntartása és a tanítók javadalmazásáról atyailag gondoskodván. 200 ezer forintot meghaladó költségen zárdákat nyittat és javadalmaz a jobb irányú női nevelés céljából. Balassa-Gyarmat, Budapest, Esztergom, Érsekújvár, Győr, Komárom, Léva, Selmece és Siglisberg beszéljenek erről. Vajjon nem Oláh és Lippay jutnak-e itt eszünkbe?

Főszékesegyházát, 100 ezer forintot meghaladó műkincsekkel gazdagítá; miben a halhatatlan Szelepchényivel versenyez.

Óvodákat nyittat a kisdetek menhelyéül. Vajjon nem a nagylelkű Kollonics példáját követi?!

Roppant költséggel épített fényes Residentiát ajándékoz a primatiának; s ebben a derék Batthyányt utánozza.

A „*Monumenta Ecclesiae Strigoniensis*“ című nagy munka kiadásával, melyből eddig 2 vaskos kötet látott napvilágot s melyek elsejében Knauz a fáradhatlan szerző helyesen megjegyzi Ő Eminentiajáról, hogy „*gratus in*

decessos et providus in futuros“ adja ki; egyszersmind az érseki megyét nemkülönben a tudományos világot is há-
lára kötelezi le magának.

Végre pedig mért ne mondanók ki az igazat: hála az isteni gondviselésnek, hogy midőn napjainkban a szabadelvűség kétszínűsége, a szédelgés rohama már a templom pitvarát is ostromolja; ily Cherub védi lángpallosával a szentély ajtaját.

Van okunk tehát, hogy mély tisztelettel hódoljunk az ország biboros főpapjának, midőn magasztos hivatásában egy fényes korszakot zár be püspöki jubileumával. Méltó, hogy lelkünk emelkedettségében a mennyek Urához, a ki meg nem veti az emberek háláját, imákat röptünk Ő Eminentiaja, az ország kerczeg-primása jóléteért: hogy kezei még sokáig szolgáljanak az Urnak; magasztos ajkai még sokáig áldást rebegjenek e honra; hogy még sokáig tiszteletet gerjesztő látnoki jelenségként vándoroljon közöttünk!

Venczell Antal.

MONUMENTA VATICANA HUNGARIAE HISTORIAM ILLUSTRANTIA.¹⁾

Fraknoi Vilmos jelentése.

Ujabb időben, Európa művelt államai ugy szólván kivétel nélkül belátták, hogy a *történeti multjok földerítésére szolgáló emlékek* összegyűjtését és kiadását nem

¹⁾ Azt hisszük, hogy az e cím alatt tervezett vállalat fontosságánál fogva, érdekes lesz keletkezése és létesítése történetét megírni; annál is inkább, mert az a magyarországi kath. tudományosság történetének egyik nevezetes mozzanatát képezi és reméljük, egyik nem dicstelen és nem hatás nélküli tényezőit képezendi.

szabad egészen, egyes tudósok vagy társasulatok buzgó-ságától és áldozatkészségtől tenni függővé.

E célra az állami budgetekben rendszerint jelentékeny összegek szavaztatnak meg. És ily módon részint országos bizottságok által (mint *Angliában* a „Calendar of State Papers and Manuscripts“; *Franciaországban* a „Collection des documents inédits relatifs a l'histoire de France“; *Németországban* a „Monumenta Germaniae“) részint tudományos Akademiák által (mint *Budapesten* a „Monumenta Hungariae Historica“ és *Bécsben* „Fontes rerum Austriacarum“) nagy kiterjedésű forrásgyűjtemények indítottak meg és folynak napjainkban is; élénk tudományos munkásságnak nyitva tért és nyujtva anyagot.

Általánosan ismert tény, hogy egy állam története sem versenyezhet jelentőségére nézve a *római szent-szék* történetével, mely századokon át magában foglalja a művelt világ legfontosabb eseményeit és a civilisatio fejlődésének legérdekesebb momentumait.

És hasonlóan elismert tény, hogy egy állam sem dicsekedhetik a történeti emlékek oly dús és nagybecsű készletével, a milyent a szent-szék levéltárai rejtenek.

E bő forrásból régebben csak az egyház némely történetirői meríthettek, ezek is korlátozott mértékben.

Két évtized előtt *Theiner* volt az első, a ki a vatikáni titkos levéltárból, melynek főnöke vala, az oklevéltárak egész sorozatát bocsáthatá közre. Külön kiadványokban jelentek meg Francia-, Magyar-, Lengyel-, Oroszország-, Irland-, Skócia és a délszláv tartományok történetének forrásai.

Eljárása, a levéltári anyag ilyenén feldarabolása, jelentékeny előnyökkel birt, de sok tekintetben hátrányos is volt. Anélkül, hogy teljesen nyujthatta volna azt, a mi az egyes országokat érdekli, az ezeknek történetében közösen nyilvánuló irányok és eszmék összefüggő tanulmányozását lehetetlenné tette. E mellett a pápaság és az egyetemes egyház történetét (a tridenti zsinatra és a

szent-szék világi fejedelemségére vonatkozó kiadványaitól eltekintve) egészen figyelmen kívül hagyta.

Továbbá Theiner az anyag megválasztásában nem tanúsította a kellő tapintatot és gondosságot. Sőt e sorok írójának alkalma volt (midőn a „Monumenta Hungariorum Sacram illustrantia“ című kiadványt a levéltári készlettel összeveté) az ő munkatársai példátlan felületességét constatálni.

Végre a vatikáni levéltár két osztályát: a diplomatikai levelezéseket és a szent-szék számadási könyveit, *alig*, a pápai congregációk (Dataria, Rota s. a. t.) gazdag levéltárait *épen nem* vonta kutatásai körébe.

Ezek után el lehet mondani, hogy a szentszék levéltáraiban, a történeti emlékek legnagyobb és talán legfontosabb része még ismeretlenül lappang.

Ő Szentsége XIII. Leo pápa az egyházi tudományosság lelkes pártfogója, hatályon kívül helyezve azon megszorító intézkedéseket, melyek a vatikáni levéltárt ugyszólván megközelíthetlenné tévők, megnyitotta azt a történetbúvároknak. Már is számosan használják fel a nagylelkű elhatározás előnyeit. Ő császári és apost. királyi felsége, épen a jelen évben Dr. *Sickl* udv. tanácsos, hírneves bécsi történetbúvárt megbízta, hogy ott a Habsburg-ház régibb történetére vonatkozó emlékek összegyűjtését eszközölje. A müncheni akadémia is két történetbúvárt küldött oda.

Szomorú volna, ha a pápai levéltárak gazdag kincseit az egyház elmulasztaná saját dicsőségére értékesíteni.

Az egyházi tudományosság átöröklött jó hírvének fenntartása követeli, egyuttal az egyház világtörténeti missiójának megvilágítása is igényeli, hogy az egyház állásához és levéltárainak gazdagságához méltó történeti publicatiók létesíttessenek.

E meggyőződéstől áthatva, e sorok írója, mikor 1881-ik évi június 13-án szerencsés volt ő Szentsége a Pápa által magán kihallgatáson fogadtatni, megfelelő

hódolatteljes szavakkal kifejezést adott a tudományos körök azon reménységének, hogy ő Szentsége uralkodása alatt, napvilágot látandnak az egyházi történelem emlékei, melyek a szentszék levéltáraiban lappanganak.

Ő Szentsége arra méltatott, hogy ez ügyről behatóan szolt velem. Mondá, hogy teljesen belátja ily publicatio hasznosságát, időszerű voltát, sőt szükségességét; biztosítva, hogy minden e célra irányuló törekvés helyeslésére, pártfogása és áldására biztosan számíthat.

Visszatérve a hazába, nem késtem egyházunk több kiváló főpapjainak figyelmét felkérni arra, hogy e téren a magyar clérust illetné meg a kezdeményezés.

Az eszme lelkes fogadtatásra talált. Ő Eminentiaja *Haynald* Lajos bibornok-érsek, Nagyméltóságú *Ipolyi Arnold* és *Schlauch Lőrincz* püspökök biztosítottak pártfogásuk felől.

És még mielőtt az ügy a hivatalos tárgyalás stádiumába jutott, *Tárkányi* Béla egri kanonok tíz éven át évenként 500 forintot, *Dankó* József tíz éven át évenként 150 forintot, *Rimely* Károly lekéri apát tíz éven át, évenként 100 forintot, *Ráczek* János váradi nagyprépost 500 forintot, *Sujánszky* Antal esztergomi kanonok szintén 500 forintot ajánlottak; a kikhez tíz éven át évi 500 forint ajánlásával én is csatlakoztam.

Buzdítva e siker által *Rómer* Flóris kanonok társam hozzájárulásával azon indítványt terjesztém a váradi káptalan elé:

a) ajánljon meg a Monumenta Vaticana kiadási költségeire évenként 500 forintot;

b) kérje fel az ország összes káptalanjait, hogy e célra szintén ajánljanak meg bizonyos évi járulékokat.

Indítványunk támogatására kiemeltem, hogy ezen ajánlat és kezdeményezés az egész művelt világ előtt hirdetné a magyar clérus tudományos szellemének dicsőségét.

És beláthatatlanul jótékony következményei volnának, szomorú viszonyok között tengő egyházi irodalmunkra. Azon magyar papok, kik a nagy vállalat szerkesz-

tésében közreműködnének, széles látkörrel és emelkedett szellemmel térve vissza egyházmegyéikbe, itt új tudományos élet központjaivá lennének.

A káptalan az indítványt 1881. augusztus 16-iki ülésében lelkes készséggel elfogadta, és úgy ő Szentsége a Pápa magasztos törekvéseit támogatni, mint az egyházi tudományosság ügye iránt érdeklődését kitüntetni óhajtván, elhatározza, hogy :

a) a „Monumenta Vaticana“ kiadási költségeinek fedezésére, a lehető körülmények tekintetbevételével, évenként bizonyos összeget fog ő Szentségének felajánlani, mely összeget egyelőre a következő tíz esztendőre (1882-től számítva) 500 forintban állapítsa meg :

b) fel fogja kérni Magyarország összes káptalanait, hogy ugyanezen célra szintén szavazzanak meg bizonyos évi járulékot ;

c) ezen eszme első felkarolása által ném lehetvén szándéka a főm. és főt. püspöki kar tekintélyét csorbítani : kötelességének tartandja elhatározását annak tudomására hozni és helyeslését kikérni ;

d) azon módozat iránt, a mely szerint az ajánlat ő Szentségének tudomására hozassék, a befolyt pénzösszeg kezeltessek és a káptalanoknak ezen ajánlata a közrebozsátandó munkában megörökíttessék : az ezen indítványhoz csatlakozóknak hozzájárulásával állapíttassék meg.

A váradi káptalan felhívása, az ország minden részeiben, a fennforgó nagy érdekekhez méltó fogadtatásra talált az ország minden részeiben.

Tanúskodnak erről a főmag. nagyméltóságú püspöki kar tagjainak és a káptalanoknak részint a váradi káptalanhoz, részint e sorok írójához intézett válasziratai, melyeket itt egész terjedelmökben közlünk.

Főtisztelendő Apát és Kanonok Ur!

A római könyv- és levéltárakban található magyar történelmi emlékek kiadása ügyében hozzám intézett fel-szóltásnak, annál szívesebben engedek, mert megvagyok győződve arról, hogy e vállalat, melynek kezdeménye-

zése Nagyságod egyik kiváló érdeme, szakavatott és megbízható kezek vezetése alatt, hazánk s magyar katolikus egyházunk dicső multjára csak uj s nemes fényt derítend.

E reményben, s hogy a dicséretes szándék gyakorlati megvalósításához részemről is hozzá járuljak, ezenel tudtára adom Nagyságodnak, miszerint legott a mint a kiadói munkálatok megindulásáról értesítve leszek, kész vagyok 200 o. cs. aranyat Nagyságod kezeihez juttatni. Kelt Esztergomban, 1882. évi márczius 19-én János s. k. bibornok-érsek.

Nagyságos és Főtisztelendő Kanonok Ur!

A főtisztelendő nagyváradi Káptalannak a római levéltárakban levő kiadatlan történelmi adatok közrebo csátása ügyében f. é. aug. 16-án, 615. sz. a. hozzám intézett levelére vonatkozólag, mai napon értesíttem a Ft. Káptalant, hogy a sok tekintetben nagyfontosságú vállalatot méltányolván, annak költségeihez részemről tíz éven át — netalán ez idő előtt bekövetkező halálom esetére hagyatékomból fizetendő — évi 500 forinttal járulni kész vagyok, mégis azon kikötéssel, hogy

1. a „Monumenta Vaticana“ igazgatásának és szerkesztésének székhelye Magyarhonban legyen, s
2. a kiadványok közzététele magyar nyomda által eszközöltessék.

Miről Nagyméltóságodat, mint ez ügy kezdeményezőjét értesitem. Budapest, 1881. december 19-én Dr. Haynald Lajos, kalocsai érsek.

Nagyságos és Főtisztelendő Ur!

Mult hó 23-án hozzám irányzott becses levelére válaszólag, ezennel kijelentem: hogy a „Monumenta Vaticana“ kiadása iránt, a főtiszt. n.-váradai káptalan által javaslatba hozott vállalatot kész vagyok tehetségem szerint támogatni, a közlött emlékiratban kilátásba helyezett értekezlet határozatait előre is elfogadván. Őszinte

tisztelettel. Zágrábban, 1881. évi december hó 26. Mi-
halovic József, bibornok, zágrábi érsek.

Nagyságos és Főtisztelendő Káptalan!

A római szentszéknek levéltáraiban rejlő nagyrészt kiadatlan és még fel nem használt történelmi emlékeknek ő szentsége a Pápa által szándékolt közrebocsátására nézve a Nagyságos és Főtisztelendő káptalan által hozott s folyó évi augusztus 16-án kelt, 615. szám alatti igen becses soraiban velem közlött határozatáról, a mint örömmel értesültem, ugy másrészt a Nagyságos és Főtisztelendő káptalannak abbeli szándékát, hogy ő szentsége a Pápa a fentemlített történelmi emlékek közrebocsátásában felsegíttessék, nemcsak dicsérem, de teljes elismerésemet is nyilvánítani, sőt részemről igen örvendeni fogok, ha a fentnevezett levéltárban elrejtett fontos és hasznos okmányok napvilágra hozatandnak. — A Nagyságos és Főtisztelendő káptalannak szándékát részemről is anyagilag támogatni kívánom, mielőtt azonban magamat az összegre nézve elhatároznám, óhajtanám, hogy a történelmi emlékek mikénti közrebocsátására bővebb tudomást szerezzek és az ügy biztos foganatosításáról is értesüljek. Fogadja Nagyságos és Főtisztelendő káptalan őszinte tiszteletem nyilvánítását. Nyitrán, 1881. évi okt. 10-ik napján, Ágoston nyitrai püspök.

Ajánlatát később, tíz éven át, évenkénti ezer forintban határozta meg.

Nagyságos és Főtisztelendő Apát-kanonok Ur!

A „Monumenta Vaticana“ kiadása tárgyában hozzám intézett igen becses soraira van szerencsém Nagyságodat teljes tisztelettel tudósítani, miszerint én a kérdéses célra mindenesetre áldozni fogok szerény tehetségemhez képest, ha az Ő Eminentíája elnöklete alatt tartandó püspöki conferentián, majdan a nagymt. püspöki kar a szóbanlevő tervet magáévá teendi. Az általam megajánlandó összeg mennyisége iránt azonban majd csak a conferentia

alkalmával fogok határozni. Egyébként . . . Vácson, 1881. decz. 28-án . . . Peitler Antal, József püspök s. k.

Ajánlatát később tíz éven át évenkénti 400 forintban határozta meg.

—

Főtisztelendő Apát-kanonok Ur!

Folyó hó 23-án kelt nagybecsű soraira hivatkozva, van szerencsém Főtisztelendő uraságoddal tudatni, hogy a „Monumenta Vaticana“ cím alatt megindítandó nagy-szerű vállalat fontosságát méltányolva, kész vagyok annak létrejöttét a magam részéről is tetteleg hozzájárulással támogatni. Az összeget illetőleg azonban, melylyel a terv kiviteléhez, akár egyszer s mindenkorra, akár évenként hozzájárulni szándékozom, elhatározásomat más alkalomra kell elhalasztanom, a midőn azt Főtiszt. Uraságoddal mindenesetre tudatni fogom. Azon kérelemmel, miszerint jelen nyilatkozatomat egyelőre tudomásul venni méltóztassék, különös tiszteletem nyilvánítása mellett Temesvártt, 1881. nov. 24. Bonnas Sándor m. k. csanádi püspök.

Ajánlatát később évenkénti 500 forintban határozta meg.

—

Méltóságos és Főtiszteletű Káptalan!

Folyó évi augusztus 16-án, 115 szám alatt kelt s általam a mai napon vett nagyrabecsült testvéri megkeresésére a „Monumenta Vaticana Hungarica“ kiadása érdemében van szerencsém válaszolnom. — Teljesen áthatva egy ily hazai egyházi tudományos vállalat fontossága és hordereje által, részemről tehetségemhez képest a legnagyobb készséggel hajlandó vagyok ahhoz járulni, a mint annak tervrajza és kivitele iránt részletesebben értesülve leszek. — Isten szent áldását óhajtva igyeke-zeteinkre, Bars-Szt.-Kereszt püspöki várában, 1881. sept. 1-én Ipolyi Arnold s. k. beszterczebányai püspök.

Ajánlatát később tíz éven át évenkénti 250 forintban határozta meg.

Nagyságos és Főtisztelendő Kanonok Ur!

Örömmel olvastam a Nagyságod által közlött a „Monumenta Vaticana“ kiadására vonatkozó memorandumot. Teljesen meggyőztek a felsorolt érvek, hogy e vállalat létesítése jelentékeny szolgálatot tenne az egyházi tudományosság ügyének és ennél fogva a magyar clérus áldozatkészségét teljes mértékben megérdemli. Ebbeli meggyőződésemet következtében, szívesen és már most ígérem, hogy viszonyainkhoz képest a „Monumenta Vaticana“ kiadási költségeinek fedezéséhez járulni fogok, mihelyt az ország herczeg primása által tartandott értekezleten a vállalat megindítása, az ajánlott összegek mennyisége és különösen aziránt lehetőleg tájékozva leszek, hogy e vállalat akadálytalan, megszakítás nélküli kiviteléhez lehet-e némileg jogosult remény. Fogadja Pécsett 1881. nov. 27-én Dulánszky Nándor s. k. pécsi püspök.

Nagyságos Apátkanonok Ur!

A magyarországi kath. clérus költségén közrebo-csátandó „Monumenta Vaticana“ tárgyában, Nagyságod által szerkesztett emlékiratot hálás köszönettel fogadtam. A vállalatot részemről igen helyeslem és annak támogatására, tíz évre évenként 300 forintot ezennel egyelőre felajánlok . . . Budapesten, 1882. márczius 5-én Császka György s. k. szepesi püspök.

Főtisztelendő székesegyházi káptalan!

Élénk érdeklődéssel vettem a ftdő székesegyházi káptalannak mult hó 16-án 615. sz. a. a „Monumenta Vaticana“ tervbe vett kiadása költségeinek részbeni fedezésére vonatkozó főbecsű atiratát, melynek indokolását magamévá tevén, elvileg magam is a kiadás költségeinek ajánlatok által való fedezését pártolom, a segélyezés mérvét illető határozatomat akkorra tartván fenn, midőn ez érdemben a püspöki kar kebelében tartandó megbeszélés után bizonyos megállapodás fog történni. — Töb-

biben . . . Kassán, 1881. szeptember hó 19-én Schuszter Konstantin, kassai püspök.

Ajánlatát később tíz éven át, évenkénti száz forintban határozta meg. —

Nagyságos és Főtisztelendő Kanonok Ur!

Minden előtt bocsánatot kell kérnem a miatt, hogy a vaticáni levéltár ügyében sem a főtisztelendő Káptalan, sem Nagyságod levelére mindekkoráig nem válaszoltam. Állandó teherről levén szó, ezt magamtól nem vehettem a szerzet vállaira, konvent-ülést pedig csak nov. hóban tarthattam. Ebben felolvastattott a két rendbeli irat, mely e nagy vállalatra vonatkozik. Bármennyire méltányolta a magyar benczések pannonhalmi konventje a szép tervet, nem birta magával elhíttetni, hogy a főtisztelendő nagyváradi Káptalan a roppant célzott egész nagyságában rajzolta maga elé; még kevésbé, hogy a magyarországi kath. Clerus pénzereje e roppant vállalatot megbirja; hiszen oly nagy mértékben van már is igénybe véve, hogy legalább itt Pannonhalmán saját kötelességszerű feladatainknak sem birunk megfelelni! Majdnem évenként a „deficit“-ig költekezünk, és mégis saját hivatáskörünkben egész halmazát látjuk a „pia desideria“-nak, melyeknek teljesítését boldogabb időkre kell hagynunk. Mit mondjak az országos vállalatokról ugy egyházi mint világi irányban, melyek egyenként a magyarorsz. kath. Clerus bőkezűségére számítanak, és hova tovább, annál sűrűbben jelentkeznek, miként másrésről a csapások, melyek évi jövedelmeinket a „minimum“-ra szálítják. Ily viszonyok és benyomások közt nem csoda, ha a pannonhalmi konvent daczára a nagy tiszteletnek, melyel a szentszék iránt, s daczára a méltánylatnak, melyel a nagyváradi főtisztelendő Káptalan által kitűzött cél iránt viseltetik, nem bir és nem is mer évenként 300 frtnál többet megajánlani annál kevésbé, mert nem birja elhíttetni magával, hogy valamint a közhaza, ugy különösen a főapátság pénzügyi viszonyai is egyhamar jobbra forduljanak. E 300 frtot évenként tíz évre meg-

ajánlja. Hosszasban írtam, mert éreztem, hogy behatóbb indokolással kelle rajzolnom, ugy a késedelmezés, mint aránylag csekélynek látszó évi ajánlatunk okát. Kérem Nagyságodat, méltóztassék válaszatot őszinte, mély tiszteletem kifejezése mellett a főtisztelendő Káptalannal közölni. Pannonhalom, 1881. nov, 19. Kruesz Krizosztom, főapát.

Nagyságos és Főtisztelendő Káptalan!

Azon nemes eszme és magasztos cél, melyről a ngs és ftdő Káptalan f. é. aug. hó 16-án, 615. sz. a. kelt és hozzám intézett nagybecsű levelében értesíteni méltóztatott, s melynek megvalósítása érdekében engem is felhívni kegyeskedett, a legőszintébb s legörvendetesebb visszhangra talált lelkemben. — Szívem mélyéből üdvözlöm a ngs és ftdő Káptalannak valóban szép, s magasztos kezdeményezését a „Monumenta Vaticana“ kiadása ügyében; egyszersmind teljes készséggel kívánok a kiadási költségekhez járulni. — Szabadjon azonban tisztelettel kijelentem a ngs és ftdő Káptalan előtt, hogy a megajánlandó évi járulékra nézve akkor fogok határozottan nyilatkozni, midőn a kiadásokról némi tájékozást szerezhetek magamnak. — S midőn erről a ngs és ftdő káptalant értesíteni van szerencsém, Zirczen, 1881. szeptember 21-én alázatos szolgája: Supka Jeromos, s. k. zirczi apát.

Főtisztelendő Káptalan!

A főtisztelendő nagyváradi lat. szert. káptalan kegyeskedett csekély személyemet a római szentszék levéltáraiban rejlő s még kiadatlan történelmi okmányok kiadására vonatkozó üdvös szándékáról azon okból értesíteni: miszerint e szent célú vállalathoz én is járulnék anyagi segélylyel. Részemről az üdvös szándéklat iránt, mind hálás elismerésemet, mind a költségek fedezéséhez való járulásomat, ezennel teljes készséggel nyilvánítom. — Az apátság anyagi helyzete nem engedi ugyan, hogy keblem sugalma szerint áldozzak, de megengedi azt, hogy a „Monumenta Vaticana“ kiadásához egyelőre 10 évi tartamra, évi 50 azaz ötven forinttal oszt. ért. járuljak,

tehát 10 évre összesen: 500 forinttal . . . Modrovics Gergely zalavári szt. Benedek rendű apát.

Nagyságos és Főtisztelendő Káptalan!

A kegyes tanítórend kormánytanácsa f. é. novemb. 11-én tartott ülésében a legőszintébb örömmel vette tudomásul a nagyságos és ftdő Káptalan azon f. é. aug. 16-án, 615. sz. a. kelt nagybecsű átiratát, melyben arról értesült, hogy a nagyságos és ftdő Káptalan a „Monumenta Vaticana“ kiadatását elhatározni és a költségek fedezése céljából a kegyes tanítórendet is bizonyos évi járulék megszavazására felhívni méltóztatott. — A nagyságos és ftdő Káptalan e nevezetes indítványát s annak — mellőzve egyebeket — az egyházi tudományosság szempontjából messze kiható nagy fontosságát, teljesen felfogja a kegyes tanítórend kormány tanácsa is és megtisztelve érzi magát a nagyságos és ftdő Káptalannak azon kitüntető bizalma által, melyben a fönnebb említett becses felhívása folytán részesült, annál fájdalmasabban esik tehát, hogy számba vevén anyagi forrásait és szükségleteit, úgy találja, miszerint ezen magasztos ügy megvalósítása érdekében nem hozhat oly áldozatot, mint a milyet szíve szerint óhajtana. — Régibb alapítványaink ugyanis, melyek az akkori anyagi viszonyok és kezdetleges tanügyi állapotok szerint keletkeztek, a mai pénzügyi helyzet s a tanintézetek fölszerelése, ellátása és tulcsigázott követelményeivel szemben, igen nagy s alig elviselhető terheket rónak a rendre, melyeket az általános érezhető gazdasági csapások is évről évre fokoznak. — A tisztelet, melylyel a kegyes tanítórend kormánytanácsa a nagyságos és ftdő Káptalan iránt viseltetik, nem engedi, hogy nehéz viszonyaink feletti panaszokkal terheljük, bár nehéz a panaszos szó elfojtása akkor, midőn, mint a jelen esetben is, ily nagy cél megvalósulása iránti jóakaratóu készségünk elé szegénységünk oly érzékeny akadályt gördít. — A kegyes tanítórend kormánytanácsa mégis, hogy a nagyságos és ftdő Káptalan-

nak a „Monumenta Vaticana“ kiadását tervező indítványa megvalósulásához, hacsak bármily csekély részben is, erejéhez képest hozzájáruljon: a most jelzett célra 10 évi időtartamon át évi 30 frtot szavazott meg. . . . Budapest, 1881. november hó 13-án Kalmár Endre a kegyes tanítórend főnöke. —

Méltóságos és Főtisztelendő Káptalan!

A méltóságos káptalannak f. évi aug. 16-án, 615. sz. alatt kelt s minket a „Monumenta Vaticana“ kiadási költségeihez járulásra felhívó szózata, keblünkben visszhangra talált s elhatároztuk — noha szintén a lehető körülmények tekintetbe vételével — az említett mű kiadásához, azon évtől kezdve, melyben a mű kiadása tetteleg megindul, tíz éven át évi hatszáz (600) o. értékű frttal hozzájárulni, azon fenntartással, miszerint az évi költségvetés az ezen ügyben eljáró bizottság által velünk közöltessék. — A főtisztelendő magyar püspöki karnak e vállalatban részvételtől való kizárását nem tartjuk helyesnek, már csak azon oknál fogva sem, mert abban kétségen kívül vannak olyanok, kik a vállalatot szívesen támogatnák s mellőztetésüket zokon vennék s a káptalanok exclusiv fellépését félre magyaráznák. — Van szerencsénk egyszersmind jelenteni, miszerint mélt. Dankó József kanonok társunk írásban kinyilatkoztatta előttünk, hogy tíz évig még él s jövedelmeink a jelen állapotban maradnak, évenként 300 olasz lírával fog a kérdéses mű kiadásához járulni. — Fogadja . . . Esztergomban, 1881. szept. 1-én. Az esztergomi főkáptalan. (Vége köv.)

IRODALOM ÉS MŰVÉSZET.

Ἑορτολόγιον πρόχειρον ἀμφοτέρων τῶν Ἐκκλησιῶν τῆς τε ἀνατολικῆς καὶ τῆς δυτικῆς. Kalendarium manuale utriusque Ecclesiae Orientalis et Occidentalis academiis clericorum

accomodatum. Auctore Nicolao Nilles S. J. Oeniponte Tom. I. 1879. LXL. és 496. l. Tom. II. 1881. XXXIII. és 814 l.

Az egyház szertartásainak ismerete nemcsak a laikusoknál, hanem magánál a szentély szolgáinál is sok kívánni valót hagy maga után. Különösen a mi a keleti egyház ritusait illeti, azok előttünk a nyugati egyház hívei előtt csaknem ismeretlenek. Bizonyára főakadályul szolgál e tekintetben a nyelv kérdése. A keleti egyház szertartásos könyvei nagyrészt oly nyelveken írvák, melyek előttünk majdnem teljesen ismeretlenek, és ha találkoznak is tudósok, kik azon nyelvekben jártasak, magoknak a szertartásos könyveknek tanulmányozása ezekre nézve is sok nehezséggel jár, ezek sajátos műnyelve miatt. Annyi új fogalommal, tárgygyal, ünneppel, ruhadarabbal, szent-edénnyel sat. találkozunk mindkét egyház szertartásaiban, hogy a ki minden előleges tanulmányozás nélkül venné kezébe azok szertartásos könyveit, nem volna képes azok értelmét felfogni, habár különben birná is a nyelvet.

P. Nilles, jézustársasági atya, ki hazánkban nemcsak mint jeles sz. gyakorlati szónok, és kánonjogász, hanem a „De rationibus festorum ss. Cordis Jesu et purissimi Cordis Mariae“ című meglehetősen elterjedt művéről is igen előnyösen ismeretes, ezen hiányon segíteni, egyszersmind a két utolsó pápa: a bold. emlékü IX. Pius és dicsőségesen uralkodó szent atyánk XIII. Leo abbeli atyai szándékának, hogy az egyesült keleti egyházak a római egyházzal még bensőbbben és élénkebben egyesüljenek, a szakadár egyházak pedig hovahamarabb az egységhez visszatérjenek, megvalósításához a maga részéről hozzájárulni ohajtván, a fenti cím alatt egy két kötetes munkát írt, legközelebb ugyan az insbrucki egyetemi hittanhallgatók számára, kik az általa ellátott „Academia éορταστική“ -t látogatják, másodsorban azonban a mindkét egyház egyesült és szakadár clerusa részére.

Szerzőt egyrészt bő nyelvismerete, másrészt az unio történetére, a keleti egyház viszonyaira vonatkozólag

már hosszabb idő óta folytatott forrás tanulmányai és levéltári kutatásai, e végből tett tudományos utazásai s ez alkalommal az illető egyházak vezérférfiaival, tudósai-val való személyes érintkezése, azokkal kötött ismeret-sége sat. kiváló módon képesítették ezen mű megírására.

Az első kötet bevezetésében előre bocsátja szerző a keleti egyház statistikáját Ausztria-Magyarországban, szól a keleti egyházakban elfogadott s általa használt kalendáriumokról, ismerteti a keleti egyház szertartásos könyveit, magyarázza az azokban előforduló műszavakat, melyek helyes értelme nélkül nemcsak a szertartásos könyvek nem olvashatók, de jelen munka sem élvezhető. Azután párhuzamot von a görög és latin kalendárium között s mindkettőt közli egész terjedelemben.

Az ünnepek, mindkét egyházban majd állandók, helyhez kötöttek, naptári sorrendben következők (festa immobilia) majd változók, minden évben más és más naptári napra esők (festa mobilia). Az ünnepek ezen felosztása szolgál P. Nillesnek is, munkája felosztásának alapjául. Az első kötetben az állandó ünnepekről szól, míg a másodikban a változókat tárgyalja. Még egy harmadik kötet is fog megjelenni, mely ezen cím alatt készül sajtó alá: „Symbolae ad illustrandam historiam ecclesiae orientalis in territoriis ad coronam Sancti Stephani pertinentibus, nunc primum ex variis Archivis Romanis, Austriacis, Hungaricis, Transylvanis, Societatis Jesu, aliisque fontibus erutae,” s mint olyan különösen minket magyarokat fog kiválólag érdekelni.

Az első kötet az állandó ünnepeket azon sorrendben tárgyalja, a mint azok hónapok szerint a kalendáriumban következnek. A tizenkét hónap szerint a kötet is tizenkét részre oszlik. Szerző minden hónap nevét eleve etymologice megfejti, s ezen magyarázatát mythologikus megjegyzésekkel illusztrálja, azután következnek a görög naptár szerinti ünnepek, melyeknek értelmét, jelentőségét rendszerint a szertartásos könyvek alapján megfejti, azokból gyakori idézeteket mellékel, kivált oly helyeknél,

melyek dogmatikus szempontból nevezetesek. Így például a görögök január 16-án sz. Péter lánczainak tiszteletére ülnék ünnepet, a mikor is szent Pétert szertartásos könyveikben majd „az egyház alapzatának és a hit talpkövének“ majd „a hitczikkek ingatlan alapkövének“, majd „a hit székének, az apostolok elsejének, az első szék birtokosának“ sat. nevezik, s ezen kifejezésekkel maga a keleti egyház nemcsak bizonyítékot szolgáltat sz. Péter általános egyházfőnöksége és tévmentes tanítói hatalmáról hanem ebbeli hitéről manapság is vallomást teszen. A 123. lapon sz. Péter és Pál apostolok ünnepén (jun 29.) sz. Péter apostol, az említettekén kívül még ily címekkel tiszteltetik meg: az egyház előljárója és főnöke; a malaszt kulcsára; a mennyország kulcsára. Ugyanezen tanokat hirdetik a görögök szertartásos könyvei szent Péter utódjairól, ugymint sz. Leo (febr. 18.) sz. Gergely, (márcz. 12.) sz. Márton, (apr. 13.) sat. pápáról, és szerző az illető helyeken nemcsak siet ezt megjegyezni, hanem a szertartásos könyvek megfelelő kifejezéseit, sőt összefüggő mondatait szószerint közli. Szintugy jár el azon szentek napjain, kiket a keleti egyház különös módon tisztel, s azok irataiból kimutatja a mostani szakadár egyháznak a régi keleti egyház tanaival való ellenkezését, így például bizonyítja aranyszájú sz. Jánosnál (jan. 27.) és damascéni sz. Jánosnál (decz. 4) azok irataiból az egyházi hatalom függetlenségét a világitól, Studita sz. Theodor ünnepén (nov. 11.) pedig a római pápa fenhatóságát az egész egyház felett sat.

Az olvasó látja ezekből, hogy szerzőnk nem pusztánaptárcsináló, hanem a naptár keretében oly működési tért tudott magának nyitni, mely mig egyrészt minket, nyugatiakat a tudomány részére felkincsel bő adatai miatt vonz és érdekel, addig a tőlünk elszakadt keleti egyház számára evangéliumi kovászszá válhatik s annak a nyugatival való egyesülését hathatósan előkészítendő.

A keleti egyház kalendáriuma ismertetését követi a nyugati egyházénak taglalása. Ezt azonban röviden

végzi, miután a részletes adatok a keleti egyház kalendáriumában mind felsoroltattak. Végül függelékképen közöltetnek a ruthén, arabs, melchita, örmény, szír, maronita, szerb egyházak naptárai. Az egészet többrendbeli tárgymutató fejezi be, miáltal a keresés igen megkönnyítettetik.

A második kötet a változó ünnepekről szól. Valamint a nyugati egyház, úgy a keleti is az évet három ünnepkörre osztja fel. A felosztás azonban eltér a nyugati egyházban dívó felosztástól. Míg ugyanis mi karácsonyi, husvéti és pünkösdi ünnepkört különböztetünk meg, addig a keleti egyház az évet szintén három részre osztja ugyan, de a nyugatitól egészen eltérő berendezéssel. Náluk az egyházi év a mi vízkereszt utáni utolsó vasárnapunkkal, vagy mint ők azt az ez alkalommal felolvasandó evangelium után nevezik, a „vámszedő és farizeus vasárnapjával“ veszi kezdetét és annak ezen első része a husvétra való előkészület levén szentelve, tart egész husvét vasárnapjáig. Ezen egyházi évszak Triodiumnak neveztetik azon szertartásos könyv után, melyben az ezen időszakra vonatkozó egyházi officium egész rendje foglaltatik. A keleti egyház zsolozsmájában a Triodium tartama alatt nagyobb rész három versszakos hymnusból áll, innét az elnevezés Triodium. — Husvétvasárnapjával kezdetét veszi a második ünnepkör, mely pünkösdt után való első, vagyis a mi szentháromságvasárnapunkig tart, a mikor a keleti egyház mindenszentek ünnepét üli. Ugy ezen ünnepkör, valamint az annak megfelelő szertartásos könyv Pentecostarium nevet visel s mindössze ötvenhét napot foglal magában. — Végül a harmadik ünnepszak, mely a keleti egyház mindenszentek napjával kezdődik és egész a Triodium kezdetéig tart: Octoëchusnak, vagyis nyolcz szólamú ünnepkörnek neveztetik, minthogy a keleti egyházi ének nyolcz különböző szólammal bír s ezek közül az Octoëchus minden egyes vasárnapján más és más szólam jó alkalmazásba. Ezen ünnepkörnek tartama ép úgy mint nálunk a pün-

kösd utáni vasárnapoknak száma a husvétvasárnapja szerint változó, majd hosszabb, majd rövidebb. A mi pünkösd utáni tizenötödik vasárnapunk a keleti egyházban Szűz Mária hétfájdalmának tiszteletére van szentelve és a nyolcz szólamú ünnepkört két egyenlőtlen részre osztja, melynek első felébe eső vasárnapokon sz. Mátéból, második felében sz. Lukácsból vétetnek az evangéliumi szakaszok és ezen felosztás szerint neveztetnek magok a vasárnapok is Máté, illetve Lukács első, második sat. vasárnapjának.

P. Nilles műve ezen második kötetét, ezen három ünnepkör szerint három fejezetre osztja s alkalmas helyeken ép úgy mint az első kötetben nem mulasztja el, különösen azon pontokra nézve, melyekben a keleti és nyugati egyház közt eltérések vannak, dogmatikus, jogtörténeti sat. megjegyzéseit megtenni. Különösen tanulságosak e tekintetben a miket szerző az allelujának a nyugati egyházban a nagybójt alatti szüneteléséről (15 és kk. ll.), továbbá az oltári szentségnek kovászos és kovásztalan kenyérben való consecrálásáról (221 és kk. ll.), valamint a halottak szombatjain t. i. hatvanad vasárnap és pünkösdvasárnap előtti szombatokon a görög egyházban minden megholt igazhivő keresztyenyekről való megemlékezés alkalmából a tisztító helyről mond (20. kk. ll. és 377. kk. ll.). Teljesen osztjuk e helyen szerzőnek úgy csodálkozását, mint fájdalmát a fölött, hogy a Triódiumnak Nicephorus Callistus által meghamisított s mint azt Leo Allatius „Examen Triodii“ című értekezésében (Fabric. Bibliothec. graec. l. 5. ed Hamburg; a. 1772. tom. 5.) tudományosan begyőzi, többrendbeli eretneggel, nevezetesen a pokolbeli büntetések örökkévalóságát, a halál után való részletes ítélet végrehajtásának a világ végeig való elhalasztását illetőleg beszenyvezett szövege egynémely katolikus kiadású görög (Velencei 1872), szláv (Bécs. 1855.), román (Nagyszeben.) Synaxariumokban is előfordul s mint szerző maga személyesen meggyőződött, helyenként használatban is van.

Végül toldalékképen még néhány igen becses értekezés van a műhöz csatolva, az örmények, koptok, szírek és chaldok egyházi évéről, a jelenleg uralkodó szentatya által a különböző szertartású keleti katolikusok javára 1881-ben Beiruthban alapított egyetemről, a jezsuiták tudományos intézeteiről keleten sat. Ott találjuk továbbá az ismeretes „Grande munus“ című pápai constitutiót, melyet XIII. Leo pápa a szláv apostolok Cзырилл és Method ezer éves évfordulója alkalmából kiadott, rövid történetével azon mozgalomnak, melyet ezen pápai irat keleten s különösen a szakadárak közt előidézett, valamint szószerinti közlésével azon védíratoknak, melyekkel Phllotheus Vryennius, nicomediai szakadár metropolita invectiváira Pappadopulos Izaiás, hierodiakon, a Hermopolisban megjelenő 'Ανατολή' című katolikus hetilap 1881. évi folyamában felelt, és egy igen alapos értekezést a keleti szertartások használatáról az osztrák-magyar birodalomban. Az egész művet egy betűsoros és egy vázlatos tartalomjegyzék zárja be.

Örömmel említjük végül, hogy e mű már is szép reményekre feljogosító feltűnést keltett megjelenésével, miről nemcsak a keleti püspökök számos ajánlása, hanem azon körülmény is tanuskodik, hogy a második kötet megjelenése alkalmával az első már nem volt kapható.

Sajó.

Die Marienverehrung in den ersten Jahrhunderten, von Hofrath Dr. F. A. von Lehrer. Mit 8 Doppeltafeln in Steindruck. Stuttgart. J. G. Cotta. 1881.

Sz. Mária tisztelete a kereszténység természetes és szükséges követelménye azon természetes viszony és összetartozás következtében mely a gyermek és anyja között, az Üdvözítő és anyja, Mária között fönáll. Mária istenanyai méltósága képezi forrását mindazon tiszteletnek és magasztalásnak, melyben Mária részesül Erzsébet rokonánál tett látogatásától fogva napjainkig és melyben részesülni fog a világ végeig, Máriának lelke mélyéből fakadt, ihletve mondott saját jövődölése szerint: „Ime

mostantól boldognak hirdet engem minden nemzedék.“ Máriának életében buzgó tisztelői voltak isteni gyermekén, sz. Józsefen és rokonain kívül az apostolok, az első keresztény hívek, de kivált sz. János apostol, kit az üdvözítő maga helyett rendelt anyjának oltalmára és gondozására. Halála után az apostoli sz. atyáktól kezdve a többi szent-atyák, apologéták és egyházi írók irataikban mindenkor Mária buzgó tisztelőinek bizonyították magukat erényeinek és istenanyai méltóságából folyó egyéb előnyeinek magasztalása által. A keresztény községek az első századoktól fogva mindenkor és mindenütt vallásos kegyelettel és tisztelettel emlékeztek meg Máriáról. A Máriakultus tehát egykoru a kereszténységgel, és történelme párhuzamosan halad az egyház általános történelmével.

Az ujkor és nevezetesen jelen századunk szellemi törekvésében két irányban halad.. Míg u. i. egyrészt a gyakorlati vívmányok terén úgy, miként szellemi téren óriási erővel a jövő felé tör; addig másrészt visszahatól a legrégibb multba, kiaknázza a rég letűnt századok korszakait; buvár tekintetének varázsával életet önt a századok hosszú során át feledésbe ment, elmosódott kövekbe, megcsonkított szobrokba, megszólaltatja a lomtákban enyészetre kárhoztatott képeket, faragványokat, elöszedi a porlepte s penésztette régi, alig olvasható iratokat és mindezeket felhasználja a multnak megörökítésére, sok problémának megfejtésére, a legkülönbözőbb eszmék és tárgyak történelmének megírására. Röviden, az ujkori tudomány létalapjának megszilárdítására és jövőjének biztosítására a multban buvárkodik és nevével ellentétes jelleget öltött: archaeologussá lett.

Az egyházi irodalom terén is érvényesül a modern tudomány ezen áramlata, és pedig legjogosultabban. Ha valahol, úgy kétségkívül a változhatlan dogmákat valló kath. egyház terén jogosultsággal bír a régészet, hogy elleneink vádjaira korunknak archaeolog-fegyvereivel élve kimutassuk, miszerint egyházunk és annak tana szilárd

történeti alapon nyugszik, hogy az egyház ezredéves dogmaépületében semmi lényeges újítás nem történik, a mi annak látszik, nem egyéb, mint az ezredéves anyag-nak formába illesztése.

Nagy örömmel üdvözöljük ezokból az egyházi irodalom terén Lechner fönn jelzett művét, mely maga nemében meglepő ujdonság. A Mariologia, ujabban és különösen a lefolyt esztendőben több igen buzgó művelőre talált ugyan, kik azonban egészen más téren mozognak, mint Lechner. Így a jeles leitmeritzi hittanár Dr. Kurtz már művének czímében kimondja, hogy ő a kath. egyháznak, a bold. Szűzről szóló tanait tárgyalja művében, melyben Mária életének a szentírás adatainak nyomán eszközölt rövid vázolója után a sz. Szűz körüli titkokat szeplőtelen fogantatásától egészen mennybe való felvételéig dogmatica tárgyalja. Stamm Krisztián ugyancsak tavál adott ki Paderbornban egy hasonló irányú munkát, melyben időrendben, három részben adja sz. Mária életének összes titkait és eseményeit.

Lechner azonban ezektől eltérőleg művészi szempontból indul ki a Mariakultus tárgyalásában. Mint a Herczeg-Hohenzollern család muzeumának igazgatójától senki sem fogja várni, hogy dogmatikus munkát írjon. Lechner a Mariológiát kitűnő műérzéssel, mint régész tárgyalja, és e téren ő az első uttörő.

Művének megírására hivatala indította. Midőn ugyanis évek előtt a keresztény művészettel kezdett foglalkozni, Máriának képei különösen magukra vonták figyelmét. Sajátságos műélvezetet nyújtott neki a Madonna képek eredetének fonalán a legujabb időktől korrendben visszahatolni egészen a középkorig. Ezen művészeti nyomozásai közben napról-napra szembetűnőbb lett neki a művészeti termékek és az egyházi ügy, mint a nép rétegeiben elterjedt Mariakultus közötti benső összefüggés. A művészi termékek, a vallásos kultus visszfénye gyanánt tűntek fel előtte. Ez érlelte meg benne a gondolatot, a Mariakultus történeti menetét felderíteni.

Észrevette nyomozásai közben, hogy az ephezusi zsinattól lefelé nem sok nehézséggel jár a Máriakultus levezetése; de az előbbi időkre nézve csak igen kevés adattal rendelkezett. Ráadta tehát magát az iratok és egyéb emlékek nyújtotta kutforrások tanulmányozására, és azon eredményre jutott, hogy az idők folytában kidomborodott eszményi Máriakép az ötödik században már ugyyszólván teljes alakjában megvolt.

Szerzőnk egész művén keresztül megtartja művészi jellegét és nem annyira tollat, mint inkább ecsetet lát-szik kezelni. Máriának azon természetfeletti képét állítja lelki szemeink elé, a milyenné az a keresztény egyházban, annak eredetétől az ötödik század végéig képződött. Ezen eszménykép első körrajzának alapvonásait az új-szövetségi szentírás szolgáltatja. Átveszi tehát a négy evangéliumból, az apostolok cselekedeteinek könyvéből, sz. Pálnak a galatákhöz írt leveléből és a titkos jelenések könyvéből mindazon helyeket, melyek a bold. Szűzre vonatkoznak, és ezen szentírási helyekből, mint héjből Mária szellemi képének következő vonásait fejtí ki: Mária szűz, M. az Üdvözítő anyja, Mária Józsefnek felesége, Mária erényekben gazdag, a hitben erős, Istennek malasztját élvezí és boldognak magasztaltatik.

Mária képe ezen említettem alapvonásokban körülbelül a második század közepén alakult a hívek lelkében, midőn t. i. az új-szövetségi szentírás részei, melyek eredetileg az egyes községeknek szánva, csak kisebb körben voltak ismeretesek, a hívek közkincsévé váltak és a szent történetnek egymást kiegészítő hiteles részei gyanánt tekintettek. Ez volt az eredeti contour-rajz, melyből szerző kiindulva, az egyháztörténelem fonalán igen szép készültséggel, a sz. atyák és egyházi írók iratai körüli meglepő tájékozottsággal nyomról-nyomra kimutatja, miként fejlődtek, tökéletesedtek az egyes vonások, míg az eredeti körrajz azon élénken kidomborodó összhangzatos színekben oly gazdag festménynyé lett, mely

mint a vallásos kegyeletnek tárgya, oly kiváló helyet foglal el az egyházban.

Az egyházi tanok kifejtését az egyháztörténet tanusága szerint három tényező eszközölte, ugymint: a zsidó és pogány ellenzék, a századok folytán felburjánzott eretnekségek és a keresztény szellem saját életereje, mely majd a tudomány eszközeivel hitágazatokba foglalta a valláseszmeket, majd szolgálatába vonta a költészetet, festészetet és képző-művészeteket, hogy a szív benső tiszteletének külső tárgyakat is teremtsen. — Ezen három tényezőt szerző is szemmel tartja, és a Máriakép minden egyes vonásának tárgyalásánál kimutatja, hogy e tényezők behatása alatt századok folytán mily phási sokon ment át minden egyes vonás míg az eszménykép aránylag legtökéletesebb alakot vett fel.

Az első fejezetben Mária szüzességének vonását tárgyalja és kimutatja az evangéliumok, különösen sz. Lukács evangéliumának nyomán, hogy e titokban a keresztények kezdettől fogva hittek, mert az evangéliumok nem egyesek, hanem egész gyülekezetek meggyőződését tolmácsolják. Elsorolja az ebioniták és goosztikusok ellenzékét, kik Krisztust természetes módon nemzettek és születettnek állították és ezzel egyszersmind Mária szüzi jellegét is tagadták. Ezekkel szemben felsorolja azon sz. atyákat és egyházi írókat, kik az ellenzék tévtanait visszavetve az egyház hitének hatalmas védelmére kelnek. Egymásután találkozunk itt sz. Jusztin vértanu, sz. Irenaeus püspök, Tertullian, Origenes, sz. Vazul sz. Cyrill jeruzs. püspök, sz. Chrysostomus, sz. Ambrus, sz. Epiphanius, sz. Jeromos, sz. Ágoston és mások iratainak kivonataival, melyek Mária szüzi foganásának lehetőségét, valóságát és szükségességét bizonyítják.

Ezeknek elég terjedelmes taglalása után teli lelkesedéssel mondja, hogy Epiphanius méltán kiálthatott fel: „Ki merészelte valaha sz. Máriának nevét kiejteni, anélkül, hogy rögtön hozzá ne tenné: a szüz“. És hogy ál-

talában szokásos volt Mária nevének alkalomszerű kiejtésénél a „szüz“ jelzőt is hozzá csatolni.

A második fejezetben Mária anyaságáról szól, és kiemeli, mint Máriának azon vonását, mely őt legszorosabb összefüggésbe hozza Krisztussal. A négy evangélium és az apostolok cselekedeteinek könyve egyaránt Jézus anyjának vallják Máriát és ez volt kezdettől fogva a keresztény hívek erős hite. Lényeges különbség van azonban Mária anyaságát illetőleg a keresztény hívők meggyőződése, és az eretnekek felfogása között, kik őt egyszerűen az ács feleségének tartják.

Az első eretnekek e pont körül megint az ebioniták és agnostikusok, kiknek egy része az előbbiekkal Krisztus anyját illetőleg egy véleményben voltak, másik része vagy épen minden viszonyt tagad Krisztus és Mária között, vagy pedig egészen tüneményszerűen fogja fel ezen viszonyt, ezek az ugynevezett dokéták. Röviden elősorolja az antitrinitáriusokat, arianusokat, apollinariusokat, nestorianusokat és valamennyi eretnek-rendszert, mely ellentétben áll Krisztus személyiségére — és ezzel indirecte Mária anyaságára nézve az egyház tanával, és melyek vagy a szentírás egyes helyeinek kihagyásán, vagy pedig némely szentírási helynek önkényes értelmezésén alapulnak. — Ezen eretnek tanokkal szemben ismét megnyitja a szentatyák czáfolatainak egész tárházát és bemutatja a különböző tévtanok folytán szükségessé vált zsinati határozatokat, melyek által a keresztény tan Krisztus Urunk személyét illetőleg tisztábban kifejeztett; minek természetes következménye az lön, hogy Mária, kit a keresztény hívek kezdettől fogva Jézus anyjának neveztek, az ephesusi zsinaton ünnepélyesen Isten anyjának nyilvánított.

A következő fejezetben Máriát, mint József feleségét tárgyalja. E pontnál is hasonló módon jár el. Felsorolja a szentírás azon helyeit, melyekben Mária, mint József felesége tüntettetik fel, ki azonban nem él a házasság jogával Máriával szemben, mert tudomása van

Mária szüzességi fogalmáról. Felhossa azon eretnekeket, kik szerint Máriának gyermekei lettek volna Józseftől; ezekkel szemben a szentatyák tanítását, kik az eretnekek tévtanait tönkre silányítják és Mária egybekelésének szükségességét Józseffel következő érvekkel bizonyítják. Szükséges volt ezen egybekelés, hogy Krisztus fogantatása az ördög előtt elrejtve maradjon; Jézus kortársai előtt is elfödve kellett maradnia e titoknak, mert különben el nem hitték volna; titokban kellett maradnia, mert különben Máriát gyalázat érhetne volna, vagy a törvényszabta büntetés alá esett volna; mert különben Krisztus önmagával jött volna ellenkezésbe; József azért is állítatott Mária oldala mellé, hogy a Szűz életének tanuja legyen; hogy genealogiája által Máriának Dávid családjából való leszármazását is bizonyítsa; végre, hogy Máriát ápolja és védelmezze.

Azok ellen, kik állítják; hogy Krisztusnak testvérei voltak, sz. Jeromos nyomán kimutatja, hogy e szó „fivér“ a szentírásban négyféle értelemben használtatik: 1. mint testvér pl. Ezsau és Jákob. 2. ugyanazon nép hozzátartozóinak jelzésére, 3. ugyanazon család tagjaira, pl. Ábrahám és Lót, Lábán és Jákob. 4. erkölcsi értelemben pl. az összes keresztényekről, vagy általában az összes emberekről. És hogy eszerint azon helyeken, hol a szentírás Krisztus fivéreit említi, e szó „frater“ koránsem értendő ugyan azon anyának, tehát Máriának több gyermekéről, hanem azon értelemben, amint Ábrahám és Lót, Lábán és Jákob fivéreknek neveztetnek. (106. l.)

A Helvidféle eretnekeket, kiket Epiphanius antidikomarianoknak nevez, sz. Ágoston czáfolja és bizonyítja, hogy ámbár Mária és József között physikai házasság nem jött létre soha, mindazonáltal a köztük fennálló frigy valóságos házasság jellegével bír.

Az eddigi fejtegetéseknek, melyek szerint Mária az Isten fiának anyjává lett, és sz. József oldalán sem szűnt meg szűz lenni, természetes kifolyása azon vonás, melyet a következő fejezetben dicséretes buzgalommal

és kenetteljes nyelven tárgyal ezen felirat alatt: „Mária mindenkor szűz.“ Mária tehát szűz a foganásban és szűz maradt a házasságban is, daczára annak, hogy anya lett; mert férfiut nem ismert. A hívő számára a szülés utáni szüzesség époly kevés nehézséget okoz, mint a foganás utáni. Egyik fény épugy Isten mindenhatóságának műve, mint a másik. Voltak azonban egyesek, kik elfogadták ugyan a foganás szüzi voltát, mert Isten fiának nem lehet ember atyja; de Mária áldott állapotának és szülésének ugyanazon anatomikus, természetes következményeket tulajdonították, mint amelyek bármely más asszony szülésekor beállanak. E véleménynek sz. Lukács evangeliuma is látszik kedvezni (II. 22.) „minekutánna elérkeztek az ő tisztulásának napjai Mózes törvénye szerint,“ ha a „tisztulásra“ fektetjük a fősulyt; de egészen másként alakul e mondat értelme, és a pusztá látszat helyét a tiszta kath. tan foglalja el, ha a következő szavakat: *tisztulás napjai Mózes törvénye szerint* is figyelemre méltatjuk; mert így egészen világos, hogy e szöveg bizonyos időtartamról, melyek a szülés és a bemutatás között kellett lefolynia, anélkül, hogy tényleges tisztulást kellene feltételeznünk.

Hogy ez volt a keresztények eredeti hite, bizonyítja Jakab „Protoevangeliuma“ mely kétségkívül a hivek ebbeli meggyőződésének kifejezése. E könyv szerint ugyanis a Máriához hívott bába egy másik asszonymnak csodálkozva beszéli el, hogy itt egy szűz szült. Az asszony nem ad a bába szavainak hitelt, és önmaga akar a dolog iránt meggyőződést szerezni; de erre keze elszárad, és csak a gyermeknek érintésére gyógyul meg ismét.

Míndamellet a sértetlen szüzesség tiszta tana mellett sokáig tartotta magát fönn az előbb jelzett ellenvélemény is, mert még Tertullian is ennek hive s Origenes is zavarba jön sz. Lukács főnebbi helyének értelmezésénél és az ellenvéleményhez csap át. De annál határozottabban védelmezik a kath. tant alexandriai Kelemen, Zeno, Epiphanius, Ephrem, Vazul, Gaudentius és Rufinus.

Jovinian tévtanát Siricius egy római zsinaton kárhoytatta 390. Ugyancsak Iovinian tévtanát czáfolja Ambrus, Jeromos és Ágoston szentatyák.

A kath. tan bizonyításában a szentatyák rámutatnak az ó-szövetségi jövendölésekre, előképekre és analógiákra. Meggyőzően bevitatják, hogy az Isten fia születése által sem foszthatta meg anyját a szüzesség nagybecsü kincsétől, hogy a szüzi szülés a szüzi foganásnak következménye, hogy más uj-szövetségi helyek is feltételezik, végre az anyának sértetlen szüzessége egyik legfőbb érve a fiu istenségének.

Mária tehát nemcsak a foganás által nem szünt meg szüz lenni; de még a szülés sem változtatott rajta s így a szülés előtt, a szülésben és szülés után egyaránt és folyton szüz volt.

Isten ily kiváló kegyelmének, kit a természet fölé helyezett, és annyi csodával megdicsőített, lelke, kell, hogy az isteni malaszt gyöngéd teremtményeinek, a legszebb erényeknek diszes kertje lett legyen.

Szerző tehát Mária e lelki nagyságának szellemi lényének is egy külön fejezetet szentel. A két első evangelista Mária e vonásának festéséhez semmi anyagot sem szolgáltat, de Lukács és János evangelisták Máriát, mint gyöngéd érzésü, eszes, erkölcsös, vallásos, alázatos, engedelmes leányt tüntetik fel, a Gábor főangyallal való találkozás leírásában. Erzsébet rokonánál tett látogatása alkalmával pedig szilárd hitet, Isten iránt lángoló buzgalmat, és hálát tanusít. Ezen és egyéb erényeit említik és magasztalják Jusztin vértanu és Irenaeus; Origenes sz. Lukács evangeliumának első fejezeteihez irt homiliáiban az evangelium szavaiból Mária erényeit egy kellemes illatu csokorba állítja össze, és Mária szellemi életét azon megjegyzéssel világítja meg, hogy a szentírás szorgalmas olvasásával és naponkinti elmélkedéssel készült első nagy hivatására. Máriát továbbá minden erénnyel feldiszítve, a keresztény nőknek eszményképeül állítja föl. (148. l.)

Sz. Ambrus nagy gonddal szedi össze a szentírásból Mária erényeinek elemeit, és lehető legrszebb színekben festi M. szellemi életét. — Őt követi nagynevű tanítványa sz. Ágoston, ki főleg Mária főerényeit emeli ki, és Pelagius ellen 415. irt könyvében végre Máriának teljes bűnmentességét határozottan tanítja, miáltal Máriát, mint Isten kiváló kegyelmének tárgyát, minden emberek fölé, egy természetfölötti világba emeli.

Máriának azon diszes állásából, melyre őt istenanyai méltósága emelte, önként következik, hogy részt vett sz. fiának megváltási nagy művében és pedig nemcsak passive, hanem tényleg is. Erre engednek következtetni az evangéliumi könyvek, melyek nyomán már sz. Irenaeus egész határozottsággal mondja ki e gondolatot, és utána az egyházi írók hosszú sora, különösen Tertullian, Juvenus, Zeno, Epiphanius, Ambrus, Severinus és sz. Ágoston, kik különböző módon, de főleg a protoevanliumból kiindulva Éva és Máriának ellentétbe állítása által adnak kifejezést e tannak.

Sz. Ágoston a többi között ezt mondja: „Egy asszony által méreg vegyitetett az ember italába, hogy elkábuljon; egy asszony által kellett ismét az üdvnek is belevegyítettetnie, hogy az ember újból feléledjen.“ De hogy Máriának e közreműködése a megváltás művéhez nem lépte át a kellő határt, sz. Ambrus bizonyítja, midőn mondja, hogy Mária a keresztfa alatt állván kész lett volna meghalni és hogy ezáltal is némileg hozzájárulhasson a világ megváltásához; „de — ugymond — Jézusnak nem volt szüksége senkinek segítségére az egész világ megváltásában, elfogadta ugyan az anyának szeretetét, de nem keresett emberi segílyt.“

Gyakori a szentatyák e tanának megvilágításában sz. Máriának összehasonlítása az egyházzal, mely a megváltás művét folytatja. Mária az egyház előképe mondja alexandriai Kelemen, az egyház is anya és szűz egyaránt, el van jegyezve és szeplőtelen, mint Mária.

Egy külön fejezetben tárgyalja szerző a tisztelet azon

különböző nyilatkozatait, melyekkel az egyház és hivek Máriát az 5. századig illették. A legrégebb időktől fogva tisztelettel emlékeztek meg róla az evangelisták, különösen Máté és Lukács; hasonlóképen más írók is. Így a 2. század első tizedéből említ egy apokryph könyvet: „a tizenkét patriarka testamentomai“ czim alatt, melyben többi közt ez áll: „Láttam (álmomban), hogy Judában egy szűz született, *bysusból* készült ruhába ötözve, kitől származott a szeplőte!en király.“ A szentatyák egymásután a legmagasztosabb kifejezésekben szólanak Máriáról. Mária a hivek elé állittatik mint követendő példa, mint a tökéletesség eszménye, majd ismét mint közbenjáró és szószóló „*advocata Evae.*“ Az egyház énekeiben és imáiban „*advocata nostra*“ tiszteletszóval illeti. Csodatevő Gergely életleírásában már említés tételik Máriának egy csodálatos megjelenéséről. Nazianzi Gergely pedig Cyprian vért. fölötti dicsbeszédében felemlíti Justinának imáját, melylyel a sz. Máriához folyamodott, tisztaságának megőrzése czéljából.

A megholtak iránti tiszteletnek egy kiváló nyilvánítási módja az, hogy emléküik bizonyos napokon megünnepeltetik. A sz. Szűznek emlékét is az egyház több ünnep által örökitette meg. Eleinte Máriának emléke az Úrnak bizonyos kiválóan emlékezetes életeseeményeinek megörökitésére rendelt ünnepeivel együttesen ünnepeltetett, amennyiben az illető eseményben Máriának is része volt, miután élete is sz. fiáéval szoros összefüggésben állott. Ily módon ünnepték vizkereszt és karácsony ünnepein Máriának emlékét is. Azon ünnepek között, melyeken Mária előtérbe lép, első a gyümölcsoltó Boldogasszony ünnepe, mely kezdettől fogva Máriaünnepnek tartatott. A szentek iránti tisztelet még abban is szokott nyilatkozni, hogy tiszteletükre, sok esetben sirjuk fölött templomot emel a vallásos kegyelet. Ilyen módon sz. Máriának is emeltettek templomok, mint az ephezusi, melyben a nagy egyházzsinat tartatott 431. évben.

A Mária iránti tisztelet még két tényezőben nyilvánult, t. i. a költészetben és a művészetben, a festé-

tészetben és szobrászatban. E két tényezőnek azonban külön szentel egy-egy szakaszt.

Mint a költészet általában, ugy a Mária — költészet is legelőször is eposzi termékeket tüntet fel. Mária élete u. i. kezdetben legendáknak szolgált tárgyul, már pedig a legenda a mennyiben költeménynek nevezhető, a költészeti műfajok három fő osztályából az elbeszélő (eposzi) költészetnek körébe tartozik. Ezen Mária legendák az új szövetségi majd orthodox, majd eretnek színezetű apokryph könyveknek képezik részeit, melyek ha dogmatikus, vagy történelmi szempontból nem lehetnek is mérvadók, mindazonáltal az első századokbeli Mária kultusnak kiáltó tanubizonyosságai. Sz. mindenekelőtt közli „Jakab protoevangeliumának“ Tischendorfféle legújabb fordítását Thilo, Borberg, és Hofmann fordításainak folytonos szemmeltartásával. E könyv 25 fejezetben előadja Mária és Jézusnak történetét Herodes gyermeköldökléseig. Célja Krisztus születésének tényét és csodálatosságát a korabeli eretnekekkel szemben kézzelfoghatólag előadni (2230.) A második az ugynevezett „Tamás-evangelium“ Jézus gyermekségéről, melyben Jézusnak élete beszéltetik el 5—10 éves koráig, azonban Mária alig említettik. Hogy e két apokryph evangelium történetei közötti hézag is kivolt töltve elbeszélések által, bizonyítja Eusebius és sz. Athanáz. A „Pseudo Matthaeus“-féle evangelium a két előbbinek szabad átdolgozása és összeforrasztása. — „Józsefnek, az ácsnak története“ a negyedik századból való és eredetileg kopt nyelven volt írva. M. halálára nézve e könyv írója azon véleménynek ad kifejeést, hogy szende, természetes halállal mult ki. Sz. továbbá közöl „Mária haláláról“ egy könyvet Tischendorf fordítása szerint, melynek eredeti görög textusa sz. Jánost vallja szerzőjének. — Ezek után közöl egyes helyeket a „sibyllini oraculumokból“ és Juvenus meg a IV. századbéli panapolisi püspöknek Nonnusnak kötött beszédű műveiből. Ennyit az eposzi Mária költészetéről.

A lyrai költészet köréből érdekes részeket közöl az előbb említett „sibyllini oraculumokból,” továbbá Damasus pápának sz. Ambrus és Synesius püsp. a keresztény ókor legnagyobb költőjének Prudentiusnak és Sedulius költeményeiből. Ezek után külön szól a syr költészetről, melynek sz. Ephrémától és Cyrillonas diakonustól eredő műveit Zingerle fordítása után közli. A költészetnek általában a Mária tisztelet körül kettős szerepe van. Egyrészt u. i. a Mária tiszteletnek kifolyása, másrészt ismét e tiszteletnek előmozdítására, emelésére szolgál.

A lyrikus és didaktikus költészetnek Szerző által közlött töredékei elevenen feltűntetik íróiknak elmélyedését a szüz anyaság csodálatos titkába, Mária küldetése, és az Üdvözítő megváltási művében való titokteljes közreműködésébe.

A Mária költészet igen jelentékeny befolyást gyakorolt a művészetekre is, mi nem csak a középkori, de még a renaissance korbeli művészi termékekből is kirí; a mennyiben e művek nagyrészt, ha nem is közvetlenül, de közvetve az első századokbeli apokryph iratokból vették tárgyukat. A Mária kultus nyilatkozásának a művészet körében szenteli Sz. művében az utolsó, igen érdekes fejezetet, melyben a Máriát ábrázoló festészeti és egyéb apróbb műemlékeket méltatja. Nagy segítségére voltak e tanulmányokban Bosio, Aringhi és Bottari munkáin kívül Rossi, Garucci és egyéb jeles szerzők művei.

Először szól a katakombáknak évszázadokon keresztül elrejtett műkincseiről, nevezetesen a fresco festményekről, melyek falakon és a sirkamrák födelein találtak. Első és legnevezetesebb emlék ezek sorában a Priscillai-katakombában feltalált és a második század elejéről vagy talán az első századból eredő kép, mely Máriát ábrázolja a kis Jézussal ölében és egy előtte álló férfialakkal, ki az ó szövetségi jövendölés beteljesedésére játszik Máriát figyelmeztetni. E kép a katakombákban felfedezett Mária képek közül nemcsak a legrégebb, de

legszebb is. — Ezután felsorolja a Domitilla-katakombában Bosio által felfedezett harmadik századbéli, a sz. Marcellin és Péter, sz. Soteris-, sz. Balbina-, sz. Cyriaca-, sz. Agnes-féle, nem különben a honunkbeli pécsi, meg az alexandriai katakombákban, és a Thraso meg Saturnin temetőjében talált képeket, melyek kettőnek kivételével mind a kis Jézussal ábrázolják Máriát, legtöbbször a keleti bölcsek imádásának jelenetében. — A Santa Maggiore basilika diadalívén levő mozaikképek az annuntiatiót, Jézusnak a templomban való bemutatását, a keleti bölcsek imádását továbbá Mária és József képét tüntetik fel. E nevezetes emlék III. Sixtus pápa idejéből, tehát az ötödik század első feléből származik. E képeknek könyomatu másolatai Rossi és Garucci rajzai után a műhöz csatolt B táblán szemlélhetők.

A festészetnél sokkal több Mária emléket tüntet fel az ó-keresztény szobrászat, jobbra sirokra alkalmazott domborművekben, a negyedik vagy ötödik század első feléből. Ezek eredetének, feltalálási helyének meghatározása és a művek eszméjének elég terjedelmes leírása után Sz. még több apróbb emléket közöl, melyek vagy üvegedények alapján arany lemezre karczolván, vagy érmeken vagy csontlemezekre vésve, többször Mária megdicsőült vagy imádkozó, érettünk esedező alakját tünteti fel.

A szobrászati és egyéb kisebb műemlékeket hú másolatokban a többi táblákon (IV—VIII.) közli.

Ily módon tehát a képzőművészetnek jelentékeny része van a Mariakultus körül már a kereszténység első századaiban. Hogy oly gyakran találkozunk Máriával a kis Jézussal karján vagy ölében, a megváltó születésének az egész világra kiható fontosságában leli megfejtését. „Ami reményünk, Mária szülöttében van összepontosítva“ mondja Archelaus.

Eképen fejtegeti Sz. a felvett tárgyat, mely a minő magasztos magában véve, oly fontos ránk nézve, kik e műben a kereszténység első öt században fenn

állott Mária tisztelet eredetét, menetét és — ha szabad e szót használni — fejlődését minden részben kikerekítve, az eszményi Mária képet egy történeti alapossággal és hűséggel rajzolt vonásokban álló, szeretetre méltó szellemi festményben elétűntve szemléljük. Lechner e művében bámulandó méhszorgalommal találjuk összehordva a a szentatyák rengeteg irataiból, az egyházi és világi tudósok legnevezetesebb műveiből a legtávolabb eső muzeumok, sirkertek monumentumaiból, sőt a földtakarta katakombák üregeiből is mindazt, mi a Máriakultusnak feltűnt tésére biztos anyagul szolgálhat. És ezen anyagot nemcsak összehordva, hanem műérzékkel, ügyes megválasztással úgy találjuk összeállítva, hogy e mű egy teljes, kidomborított egésznek képez, mely a kutató szellemet, és a vallásos keblet egyaránt kielégíti, Mária tisztelőjét pedig valósággal gyönyörködteti.

Kár, hogy azon nagyszerű benyomást, melyet e különben oly becses munka tesz, helyenkint tartozkodó, határozatlan vagy egészen fölösleges megjegyzések csökkentik, a felébresztett melegebb vallásos érzelmet némileg lehűtik. Ily heterogen elemnek tekinthető ezen kitétel: „Az egyház az evangéliumok nyújtotta elbeszéléseket történet gyanánt fogadja el és a különböző tudósítók eltéréseit, valamint a látszó és *valódi ellenmondásokat* hívő módon egyenliti el. A kritika különösen Jézus gyermekségének történetét *mondtnak* tekinti (b. l.) . . . az újabb itészet is megindult a mondai anyagból a történeti magot kiszedni.“ (7. l.) — „Feltehető — mondja tovább, hogy azok, a kik Krisztus tetteiről és tanításairól való értesülésüket Márk evangéliumából meritették, kezdetben egyszerűen József fiának tartották Krisztust, mert ezen evangélium Jézus gyermekségét nem tartalmazza.“ — E feltevés vajmi gyöngé alapon nyugszik, tudva azt, hogy a kereszt. hivek nem kizárólag a szentírásból merithették vallásbeli ismereteiket, hanem legnagyobb részt az apostolok, vagy azok tanítványainak élőszóbeli tanításából. Ezen esetben, mely a feltevésnél

biztosabb alappal bír, ezen községek is épen úgy ismer-
ték Jézus származását, mint azon községek melyekben
Máté és Lukács evangéliumai olvastattak.

Hasonlóképen fölösleges és a vallásos érzést kel-
lemetlenül érintő kitétel ez is: „Akár hogy tekintjük az
evangelistákat, akár mint olyan írókat, kik minden egyéb
íróval egy mérték alá esnek, vagy *akárhogyan*.” (185,
186. l.) Szerény véleményünk szerint fölösleges volt e
helyen ezen kétely támasztó megjegyzéssel élni.

Ilyen és hasonló helyekkel találkozikugyan a tüzete-
sebben vizsgálónak szeme; de ezek a műnek érdemleges
részét nem érintik. Lehner maga is állítja hogy nem
dogmatikus, hanem inkább archaeologus művet akart írni,
s így nem lehet csodálkozni, hogy nem sikerült minden-
hol a legalkalmasabb és kifogástalan kifejezéseket hasz-
nálnia, midőn a dogmákkal oly szorós összefüggésben
levő dolgokat beszél meg. Szerző e művével nagy
szolgálatot tett az egyházi irodalomnak, bátran mond-
hatjuk, hogy hézagot töltött ki és maga nemében egye-
dül álló. Legbensőbb meggyőződésünk az, hogy min-
denki, ki csak egy keveset érdeklődik az egyházi
archaeologia iránt, élvezettel fogja e művet olvasni; mert
röviden és mégis érdekesen tárgyalja mindazt, mi cél-
jához tartozik. Szívünkben óhajtanók, hogy szerző tanulmá-
nyait a későbbi századokra is kiterjeszteni és a Mária tisz-
telet terjedését az ötödik század után egy hasonló műben
ugyanazon buzgalommal és ügyszeretettel kidolgozva
közzé tenni.

Zebegényi.

V E G Y E S E K.

GLORIA LAUS ET HONOR, IOANNI X. SIMOR CARDINALI,
ANTISTITI ALTO, IUBILARI.

Dísze, ki már századnegyed óta a püspöki trónnak:
Bíboros érsekatyánk, nestorkori éveket éljen!

(*Ö Emja*) püspöki jubilaema alkalmából szülő helyének, Székesfehérvár városának egy ott állítandó árvaházra százezer forintot adományozott. Melyről az adományozási oklevél már elküldetett. — A nagyszombati káptalan felsegítésére 100 ezer forintos alativányt tett. — Ugyanezen alkalomból Della Vedova turini szobrásznál elkészült Pázmány Péter másfél öles márvány szobra, diszes oszlopcsarnok és menyezettelt, mely a főszékesegyházban fog felállítatni.

(*Egy munkatársunk*) kimutatja, hogy *Ö Emja* életében, mily sokszor szerepel a tizedes szám, mely tökéletesnek mondatik. (Clem. Al. Stromatum VI. 16.)

10. lustrumát éli papságának.

10. János az eszterg. érsekek sorában.

10. János a győri püspökök sorában.

10 éven át ült a győri püsp. széken.

10 betüből áll e szó „győri püspök.“

10 suffraganeusa van van guberniuma alatt.

10 betüből áll e szó „cardinalis:“

10 betü a neve „Simor János.“

10. hóban lett felszentelve — (1836. október.)

10. betü ker. nevének kezdő betüje a **J**, innét számitva vezeték nevének kezdőbetüje **S**, szintén tizedik.

(*Szent Teréz*) halálának háromszázadik évfordulója alkalmával (meghalt 1582. okt. 15.) a Pelerin című párizsi ujság gyűjtést rendez. Ezen gyűjtés célja sz. Teréz Avilában, Spanyolországban levő születési házának megvételére pénzt szerezni. Ezen ház hajdan a Sz. Teréz által a szigorúbb fegyelemre visszavezetett karmeliták zárdája volt, jelenleg pedig városi normális iskola. A szent ohajához képest, ezen ház most előbbi rendeltetésének vissza fog adatni és minden nemzetiségű karmelita rendű áldozárok befogadására fog szolgálni, kik a minden felől odajövő zarándokok lelki gondját fogják viselni. Evvel kapcsolatban célba vétetik egy muzeum fölállítása is, mely a szentre vonatkozó tárgyak u. m. ereklyék, képek, könyvek, megőrzésére fog

szolgálni. A szükséges költségek előteremtésére a gyűjtő lap mindenekelőtt azokhoz fordul, kik a szent kereszt-ségben sz. Teréz nevét vevén föl, a Szent leányaivá lettek. Csak egy frankot (50 o. é. kr.) kér tőlük, hogy őket védszentjük születési házának tulajdonosaivá tegye. Azonban mások is beküldhetik ezen összeget oly Teréz-kért, kik vagy már nincsenek ez életben, vagy még nem születtek, sőt olyanok helyett is, kik ezen előjoggal nem tudnak, vagy nem akarnak élni. Meg vagyunk győződve, hogy széles e hazában is, hol annyi nő tiszteli sz. Terézt égi védszentül, ezen felhívás élénk viszhangra fog találni. És azért a legnagyobb készséggel megnyitjuk az ezen célra való aláírást. A begyűlt összeget rendeltetése helyére fogjuk juttatni.

(*Megjelent.*) 1. Egyházszónoklati Kérdések. Irta egy Kassamegyei áldor. Budapest 1882. Tettey. Kis nyolczadrét 215 lap. Ára 1 frt- 40 kr. Igen szép dolgozat, mely könnyű, kedves modorban üdvös szabályokat ad elő. Kiállítása is (Kocsi, Budapesten) izlésteljes. — 2. Novemberhava. A tisztító helyen szenvedő lelkek emlékének szentelve. Dosenbach után Lessenyey Ferencz. Második kiadás Szatmár 1882. Tízenhatodrét 321 lap. Ára 60 kr. Szerzőnél intenciókra is kapható — 2. Az eleusisi mysteriumokról. Bölcsészettudori értekezés gyanánt írta Warga Samu, Benedekrendi tanár. Budapest 1881. Franklin-társulat 103 lap. nyolczadrétben. Nagy szorgalommal s világos átlátszó elrendezésben végrehajtott mű, mely a titokzatos régi világban biztosan vezet, s bevilágítja az egyiptomi és görög toplomok rejtekeit. Kár, hogy sok görög szavat fordítatlan állapotban hagyott, ha csak körülírva magyarítja, a nagy közönség is élvezhette volna. Minthogy érintkezik a titkos fegyelemmel, egyik részletét még taglalni fogjuk. — 4. A klastikus arab nyelvtan kézikönyve. Iskolai és magánhasználatra. Irta Dr. Kanyurszky György. Bécs 1882. Holzhausen. Nyolcz. 150 lap. Ára 3 frt. Szerző sajátja. Szép kiállítás. — 5. Magyar Phil. Szemle. Szerk. Baráth

Ferencz és Böhm Károly. Aignernél. 3. füzet. — 6. A tiszta-eszlári vértanu leány. Irta Eszlári. Eger 1882. Szolcsányi Gyula. Kis nyolczag 22 lap. Ára 8 kr. — 7. Svéd költőkből. Fordította Györy Vilmos. Budapest 1882. Franklin-társulat. Nyolczadr. 390 lap. Ára 2 frt. 40 kr. — 8. Kisfaludy Károly élete és munkái. Irta Bánóczy József. I. kötet Budapest 1882. Franklin-társulat. Nyolczad. 411 lap. Ára 2 frt. 40 kr. — 9. Ballagi: Magyar német és német magyar szótára megjelent a Franklin-társulatnál ötödik kiadásban. Tömnyomat. Kötve ára 14 frt.

(Irodalom.) Az ország biboros főpapja, *Simor János* Ő Eminentiaja költségén, e napokban hagyta el a sajtót: *Monumenta Ecclesiae Strigoniensis*. Ordine chron. dispositis, dissertationibus et notis illustravit Dr. Ferdinandus Knauz, Abbas de Serfel, Eccl. M. Strigon. Canonicus ect. Tomus secundus. Ab. anno 1275. ad annum 1321. Nri. 1—927. Cum 6 tabulis lithographicis et 14 sigillis ligno incis. Strigonii. 1882. Typis descripsit Gustavus Buzárovits. Negyedrés. I—XLIX. 1783 ll. 118 iv. Ő Eminentiajának: „In parennem feliciter transacti Festo ss. Apostolorum Petri et Pauli Episcopatus sui anni vigesimi quinti memoriam“ fuit szeretettel és hódolattal ünnepélyen felajánlva. A nagyszerű művet ismertetni fogjuk. — 2. Syntagma Theol. Dogm. Fundamentalis. Concinnatum per Joannem Ev. Zádori, Theol. Doctorem et professorem in semin. Strigoniensi. Cum approbatione Ordinariatus. Typis descripsit Gustavus Buzárovits. 1882. Fasciculus primus. Nagy nyolcadrét 80 lap. Az alapvető hittan kezdete; körülbelül egy év alatt megjelenik az egész mű, mely mintegy 40 ivből fog állani. — 3. Hogy állunk a magyar nyelv dolgában. Irta Rákosi Sándor, egyetemi tanár. Nyelvészeti vitairat. — 4. Straszszér Marczian Ferencrendi áldor, előfiz. hirdet ily című munkára: Májusi Gyöngyvirág. 16 Májushavi szent beszéd. Előf. ára 1 frt., mely Budapestre küldendő a Ferencziek zárdájába. Tíz példány után egy t. példánnyal kedveskedik a szerző.

(*Német irodalom.*) 1. Megjelent teljesen: Das arme Leben und bittere Leiden Jesu Christi, und seiner heiligsten Mutter Maria. Nach den Gesichtern der gottseligen Anna Cath. Emmerich. Brentano jegyzetei nyomán, kiadta Schwoeger, redemptorista. Regensburg 1882. Pustet Frigyesnél. Negyedrért LXII. és 1836 lap. Husz füzetben. Ára 10 márk, 50 fillér. Három kötetben 13 márk 50 fillér. Van benne 60 szép fametszetű kép, számos gyönyörű initiale, egy színeskép, két térkép. Nyomása nagy betűkkel történt. Más különféle kötésekben is kapható. — Kik a Jézus élettörténetét ismerik az evangéliumból, meglepetnek az érdekes részletek olvasásakor. Van ugyan a látásokban egynehány adat, melyek az álevangéliumokban is találhatók, de ezek azért lehetnek igazságok. Egyébként pedig oly érzelem gazdagság, oly kegyelet, annyi lelkesedés van ezen elbeszélésekben, hogy a Jézus hívei kellemes elmélkedést, gyullasztó hevületet lelnek azokban. Mindenkor vágyakodott a keresztény lélek azon részletek után, melyek Jézus élettörténetét környezik, de az evangéliumokból kimaradtak, ezen műben feltalálhatók, azért a jelzett jámbor érdekeltségnek, szent kíváncsiságnak itt eleget tehetünk. Melegen ajánljuk azoknak, kik elmélkedő olvasmányaikban ujdonságot keresnek. — 2. Die kirchliche Sequenz: Komme heiliger Geist, Veni sancte Spiritus. Elmélkedések, angol kézirat után fordította Zardetti Ottó. Freiburg 1882. Herder. Tizenhatodrért 156 lap. Ára 50 fillér. — 3. Blumen aus dem kath. Kindergarten. Von Franz Hattler S. J. Gyermeklegendák. Harmadik kiadás. Freiburg. 1882. Herder. Tizenhatodrért. 218 lap. Ára 80 fillér, kötve, 1 márk.

(*Nagy feltűnést okozott*) Münchenben egy kis irat, (Eine kleine Hausapotheke) melyet Dr. Nussbaum, híres orvos irt. Egyebek közt feltűnteti, mily romlást okoz a gyermek és serdült ifjak életében a sok iskolai ülés, és a sokféle tanulás. „Mód nélkül tévednek azok, kik azt vélik, hogy a gyermek nyolcz napontai órán át többet

tanul, mint négy órán át. Ezen túlhajtott követelésből származik a velő megfeszítése, fejfájás, orrvérfolyás, fénytelen szemek, rövidlátás, tüdősorvadás, az úgynevezett iskolai gelyva, aranyér, stb; mindezekről nekünk orvosoknak bő tudomásunk van, s mindenki belátja, hogy ez a túlságos erőfeszítésből származott. A tornázás e bajon nem segít, sőt a gyenge táplálkozású gyermekeknek ártalmára van tornázás. E bajokon csak a tanulási idő korlátozása segíthet.“ A lapdázást a torna nem pótolja. A papnöveldekben is évről-évre nagyobb a tüdősorvadások száma, pedig fölvétel előtt megvizsgálta őket az orvos; mert hát a főtanodákból jönnek az ujonczok. Ideje volna, hogy ha németektől vettük a 8 órai iskolai időt, most ahogy ők is belátják a hibát, okuljunk. *Melior est asinus vivus, leone mortuo.*

(*Francia dolgok.*) Azon atyákat, kik nem akarják istentelen iskolába küldeni gyermekeiket, öt napi börtönnel bünteti a kormány. Előbb a szerzetesek, most az atyák lakják a vallás miatt a börtönt; mindez a szabadság nevében történik. — Párisban 141 atheus iskola mellett 134 keresztény iskola keletkezett, s ezek fentartására a kath. családok 5 milliót adtak össze. Azonkívül gondoskodva van, hogy az atheus iskolába járó ifjuság, miután a termekben nem szabad a vallást előadni, ott-hon részesüljenek vallástanításban. Evégből előkelő férfiak és hölgyek hitelemző egyleteket alakítottak, a házakba járnak, vallást tanítani. A főváros ezen nagyszerű példája máris utánzásra talált a vidéken. — Keller képviselő a kath. congressuson nagyszerű beszédet mondott s teljes ellentállást ajánlott az atheus törvénnyel szemben, melyet moralis nyaktilónak nevezett, ez úgymond a forradalom koronája akar lenni. Chesnelong elnök a teendőket e három szóba foglalta: ellentállás, egység, kitartás. — A lyoni nők egyletet alakítottak, azt határozván, hogy fiaik mellökön keresztet viselnek, jelezvén, hogy keresztények, habár atheus iskolába kell járniok. — Ezek a francia katolikusok mindent tudnak, lelke-

sülsőségök határtalan, áldozatkészségük bámulatos, csak egy nagy hibájok van, nem tudnak választások alkalmazásával sikerrel korteskedni, és engedik azt a néhány gazt uralkodni magukon. Ha a magyar kortesvilág titkos tudományát a francia katólikusokkal közölhetnék, föltéve, hogy van képességök az ezernyi eszköz felhasználására, a köztársaság nyomorgatói menten elbuknának.

(*Pázmány arczképe.*) Talán emlékeznek t. olvasóink, hogy Üрге Ignác missiotársasági áldor, Chinába utazván, Ceylon sziget, Galle városában, egy volt kolostorban Pázmány arczképére akadt. Hajdan ez a jezsuiták zárdája volt, kik rendjök nevezetesb férfainak arczképeit gyűjtötték. Közölvén levelét, Fraknoi Vilmos apátkanonok oda irt a kép megszerzése végett, s az a napokban Triesten át megérkezett. 80 cent. magas fára van festve, tempera festékekkel. Technikája érdekes, de a nagy főpap arczképe egészen elüt a hazai ábrázolatokkal. A művész, ugyilátszik, saját képzelme szerint festette. Kezében kettős keresztet tart, vállán érseki pallium. Felirata: Cardeal Pazmano, Arzobispo de Strigonia, 56 anos. Pázmány 1626. évben volt 26 éves. — A kanonok ur 200 frankot küldött az illető missionak, mely a Szentbenedek-rendi papok vezetése alatt áll.

(*Lavigerie*) algiri érsek bibornok lett, s Grevy adta át neki a biretumot. Ugy üdvözölték mint Afrika első bibornokát; azonban egy francia lap megjegyzi, hogy második. Ugyanis 1227. évben sz. Rajmund Tunisba menvén megváltani a rabokat, elfogyván pénze, ott rekedt. Ugy történt a dolog, hogy egy rabot akarván megváltani, maga lett helyette rabszolga. Azután sokat prédikált, tanított és számos ker. rabot jámbor életre vezérelt, egynehány arabot is megtérített. Ezek folytán lakatot adtak szájára, melyet csak evéskor vettek le ajkairól. XI. Gergely hallván ezekről, megváltotta s legott bibornoknak is nevezte ki. Rómába menvén, utközben meghalt. Így tehát Lavigerie második afrikai bibornok.

Szerkeszti: Z Á D O R I J Á N O S.

Előfizetési díj egész évre 6 frt. oszt. ért.

Esztergom, 1882. Nyomatott Buzárovits Gusztávnál.

TETZEL JÁNOS.

I.

Szerecsent mosni — mint a közvélemény tartja — haszontalan munka és siker nélküli fáradság. Ámde olykor-olykor a szerecsen mosás mégis meglepő eredményre vezet. A szerecsenek ugyanis nem mindannyian egyenlők. Vannak *valódi- és ál-szerecsenek*. Az előbbiek a természettől kapták fekete színüket s azért hiába mossuk őket; — a legjobb fajtájú szegedi szappan sem viszi le róluk az Isten adta színt; az utóbbiak azonban mesterséges uton lettek befekettetve s ennél fogva gondos mosás után visszanyerhetik elvesztett fehérségüket. — A valódit a nem valóditól megkülönböztetni sokszor nem könnyű, de sőt nehéz feladat. Nehéz főleg a mai szédelgő világban, midőn mindenütt és mindenben hamisítással találkozunk. A többi közt a történelem terén is a magdeburgi centuriátorok idejétől kezdve napjainkig folyton virágzik a hamisítás s e szerint a történelmi befekettetés is. — Az igazság ellen azonban hosszas ideig és tartós sikerrel küzdeni nem lehet. A történelmi hamisítások, a historiai befekettetések előbb-utóbb napfényre kerülnek. A jelenkori protestans és szabadszellemeű történetírók nagy része ugyan még mindig hamisítani, még mindig feketíteni igyekszik a kath. egyház rovására. De örömmel jelezhetjük, hogy ez idő szerint

mindegyre növekszik a részrehajlást nem ismerő, a párt és felekezeti érdekeken felül emelkedni tudó,— bár egyébként nem orthodox szellemű historícusok száma. A legujabbkori kutatások dús eredményei: a napfényre került és eddigelé ismeretlen adatok egy részt, másrészt pedig a választó-vizként működő józan kritika még az egyház ellenségeit is lefegyverezik. A jelen század folyamában ismételve megtörtént, hogy a katolikusok igazíták helyre az elődeik által elferdített történeti tényeket; a katolikusok mosták fehérré a régibb hitsorsosaik által befekettített történelmi kath. személyeket. — A római pápákat ama vád ellenében, mintha tőlük származtak volna az ál-izidori hamis decretalesek, — nem csak kath. szellemű, de protestans jogászok is, mint p. o. *Richter*, *Hirschius* erélyesen védelmezik. A Johanna papissáról szóló sületlen rege felett mai nap a jóra való akatholikusok is szánalommal mosolyognak. Az annyiszor meghurczolt VII. Gergely pápáról e században a protestans *Neander* és *Leo* lelkesedéssel beszélnek. Legujabban egy protestans férfiú: *Opitz* a napnál világosabban kimutatá a Stuart Mária ellen szórt alávaló protestans rágalmak alaptalanságát. Ragyogó képet nyújtott a szerencsétlen királynőről. Ellenben egész meztelenségében ecsetelé a vértanunő hatalmas ellenségének, — a protestansok által fenn magasztalt Erzsébet angol királynőnek végtelen gonoszságát*) — Igen a gondviselés megengedé él-nünk, hogy mai nap a kath. egyház és kiváló kath. személyek ellen a történelem terén emelt s ördögi álnoksággal kigondolt hamis vádak — kath. szerzők mellőztével — akatholikus írók nyomán is fényesen meglehet czáfolnunk. Megéltük az időt, midőn a protestansoktól eredt mocskot és szennyet

*) „Mária Stuart. Nach den neuesten Forschungen, dargestellt von Theod. Opitz. 2. B. Freiburg. 1879—1882.

protestans kezek igyekeznek eltávolítani. — Tehát ez idő szerint a szerecsen mosás épen nem nevezhető hálátlan munkának. És valóban mindegyre csökken az ál-szerecsenek száma. De azért még mindig vannak ál-szerecsenek, vagy legalább is gyanus színű aethiopok. — Ilyen a többi közt a történeti nevezettségű *Tetzel János* is. Az ál-reformatió kezdeményezője mellett szerepelt e férfit a protestansok elannyira befeketítették, hogy még a katolikusok is mai napig gyanus szemmel tekintnek az eltorzított alakra. — Tetzelnek tisztára mosása kissé nehéz feladat; de nem azért mintha ő a valódi szerecsenek fajából volt volna, hanem mert hiányzanak a tisztázásához igényelt elégséges segédeszközök. Ő ugyanis nem vitt kiváló szerepet a történet színpadán s ép ezért rá vonatkozólag csekélyebb s kevésbé fontos történeti adatokkal bírunk. Ő egyszerűen mint meghurczolt, kegyetlenül megrágalmazott alak áll előttünk, — a nélkül, hogy akár az ellene felhozott bűnök valódisága, akár pedig alaptalansága teljes mérvben ki lenne mutatva. Innét van, hogy a protestans történetirók még nem jutottak el azon pontig, miszerint Tetzel ártatlanságát nyíltan elismerni hajlandók lennének. Ez különben is részükről rendkívüli önmegtagadással járna. Tetzelt ártatlannak hirdetni annyit tenne, mint a reformatio útjára lépett Luthernek szemébe mondani: „*Neked tulajdonkép semmi okod sem volt a bucsúk és bucsú hirdetések ellen debachalnod. Te nem vagy képes indokolni az első lépést, melylyel a reformálás művét megkezdted.*“ — Ilyesmit Luthernek szemébe mondani, annyit jelentene, mint félig megtagadni a protestantizmus jogosultságát. — Tehát a protestansok, a Tetzel-kérdést illetőleg eddigelé részrehajlatlanoknak nem mutatkoznak s talán még protestansok maradnak, soha sem is leendnek részrehajlatlanok. — Egyenesen nem nyilvánítják, de nem is nyilváníthatják Tetzelt ártatlannak. De kerülő uton

mégis Tetzel javára dolgoznak s közvetve segédeszközöket szolgáltatnak e férfiú tisztázásához. — A legujabbkori protestansok egyrészt minden igyekeztük mellett sem képesek Tetzel ellen valami újabb vádakat emelni, hanem csak egyszerűen felmelegítik a régieket; másrészt pedig nyíltan elismerik, *hogy e régi vádak csupán a nép közt keringett hireken, pusztán állításokon alapulnak.* — S e tény felette megkönnyíti a kath. történetírók fáradozásait, — kik az adott körülmények közepett kielégítő módon képesek Tetzelnek ártatlanságát felderíteni. Különösen két német író u. m. dr. *Gröve* (1853.) és *Hermann* (1882.) voltak azok, kiknek sikerült kimutatniok, miszerint *erkölcsi lehetetlenség* igazaknak tartanunk a Tetzel ellen emelt vádakat. E két író egyuttal azon meggyőződést kelti lelkünkben, hogy a sok szennytól megtisztított Tetzel mint derék s tiszteletre méltó alak tűndöklik előttünk. — A nevezett két író nyomán az alábbiakban előbb Tetzelnek torzalkját, azután valódi képét fogjuk ecsetelni.

II.

„A ki ismeri dr. Luther Mártont, az ismeri Tetzel János nevét is, mert e két név úgy követi egymást, mint villám követi a mennydörgést. Igaz ugyan, hogy az utóbbi hirhedt férfiú élete üdítő és lélekemelő hatást nem gyakorol reánk, ellenkezőleg mint sötét színbe burkolt és szennyfoltokkal teljes alak tűnik elénk, melynek szemlélete első sorban is az undor érzelmét éleszti fel keblünkben. Amde azért mégis annak vagyunk mondói: hogy Tetzelt Luthertől elválasztanunk nem lehet, mert nélküle Isten országának ama nagy férfiát meg nem értjük, de sőt azt kell mondanunk, miszerint Tetzel ama sötét háttér, mely mellett a reformatornak fénysugarai előtörnek. — Így jellemzi Tetzelt az Evangel. Wochenblatt für

die Kreise Saarbrücken“ című német lap (1880. máj. 23.) E jellemzésben benn rejlik en miniature a torzkép, melyet a protestansok Tetzelről készítettek; ben rejlik egyuttal a cél is, mely miatt a torzkép készült.

De lássuk közelebbről és vegyük tüzetesebb szemlélet alá a torzképet.

Tetzel már csak nevénél fogva is borzalmat kelt a protestans fülekben. Igen, mert mint Vogel állítja,*) — bár bebizonyítani nem tudja — e név arabs nyelven ördögöt jelent. — Ez az ominozus nevű lipcsei származású férfi tanulmányai végeztével szülővárosában a dömések szerzetes-rendjébe lépve, előljárói figyelmét főleg életrevalósága és ügyessége által csakhamar magára vonta; s úgy történt, hogy felszentelése után csak pár évig volt kénytelen a kolostor zord falai közt egyhangu életet élni. Ugyanis engedelmet nyert a kolostoron kívüli predikálásra, illetőleg vándor szónok minőségben Zwickauba küldetett. Itt azután rövid idő alatt a nép kegyeltjévé lett. Ezt azonban korántsem fényes szónoki tehetségeinek avagy erényeinek, hanem főleg annak köszönhető, hogy nagyon tudott a nép szája ize szerint beszélni s értett ahhoz: miként lehet a műveletlen tömeget buzdítani, furfangos módon elámitani, anélkül, hogy az elámitottak erről legkisebb tudomást vennének. Egyszer a többek közt valamely harangozónál kopogtatott be s kért tőle szállást és ellátást. A harangozó szegénységére hivatkozva, nem volt hajlandó őt vendégül fogadni. „Ha csak az a baj, hogy szegény vagy és nincs pénzed — nem kell engem elutasitanod — szólta Tetzel a barátságtalan harangozóhoz, majd szerzek én neked pénzt. — Nézd meg

*) *Leben des päpstlichen Gnaden-Predigers und Ablass-Krämers Tetzel. Leipzig. 1717. S. 36.*

a naptárt: minő szentnek ünnepe lesz holnap!“ A harangozó a nála sans géne megtelepedett vendégnek engedelmeskedett s a naptárba tekintve, így válaszolt Tetzelnek: „Holnap Juvenalis ünnepe lesz, — hanem nagyon kár, hogy ez a szent egészen ismeretlen.“ „Nos hát szólt vigasztalólag a vándor szónok — majd megfogjuk őt ismertetni. Holnap korán reggel menj a toronyba. Huzd meg mind a harangokat, mint ezt sátoros ünnepeken tenni szoktad, s hirdess nagy misét a népnek.“ — A harangozó másnap valóban így cselekedett, s a nép csak úgy özönlött a templomba. Tetzel a szószékre lépve így kezdett beszélni: „Oh kedves atyámfiak! valami fontos dolgot akarok én nektek ma mondani s ha ezt nem tenném: akkor ugyan legkevésbé sem remélhetnétek az örök üdvösséget. Jól tudjátok, hogy már régóta segítségül szoktátok hívni a mennyben lakó s általatok is ismert szenteket. Ámde ezek a szentek már megvénültek; a mi sok és hosszas könyörgéseink kifárasztották őket s ezentúl nincs kedvük ránk hallgatni. — Mai nap sz. Juvenalisknak üljük emlék-ünnepe. Ezt a szentet ti még nem ismeritek, de kell, hogy őt ismerjétek. Ez a szent ép azért mert új elöttetek s mert eddigelé őt segítségül hívni nem szoktátok, édes örömet megfogja imáitokat hallgatni. Juvenalis sz. vértanu volt, kinek vére ártatlanul ömlött ki. De hogy az ő ártatlansága Isten előtt rátok nézve gyümölcsözővé lehessen, kiki helyezze mai nap adományát az oltárra. És pedig ti előkelő és gazdag hivek legyetek első, kik adomány-adásban a többieknek jó példát mutattok!“ Erre azután megkezdődött az adományok adása s mivel Tetzel őrköt állított a templom ajtajaihoz s ő maga vizsla szemmel nézte az adakozásokat, senki sem mert a sz. helyről adomány-adás nélkül távozni. — A dúsan befolyt alamizsnából valamicskét az oltáron is hagyott, a többit pedig zsebre dugá s midőn a haran-

gozónak markát is megtömte, hamis mosolylyal kérdé őt: „Nos lesz-e pénzünk a vacsorához?”

Ilyes és ehhez hasonló csínyek természetesen nem maradtak titokban, mert ha Tetzel betömte is bűntársainak markát, de nem tömhetette be egyuttal azok száját. A jelen században élt Hoffmann sem vehetett volna tudomást e csínyről, ha annak hire el nem terjedt s mai napig fenn nem maradt volna. Pedig Hoffmannak volt tudomása e csínyről, melyet mi is az ő műve¹⁾ nyomán beszélünk el. Hanem hát a csínyek hire korántsem ártott, sőt inkább használt Tetzelnek. Ép ily ember vala alkalmas a bucsuk hirdetésére. Mert, hogy Hoffmann nyelvén beszéljünk, — a bucsu tudvalevőleg nem egyéb mint csalás. Már pedig Tetzel nemcsak hébe-korban, hanem ex professo és mindig csalni szokott, — *mert mint mondják* (!) minden egyes prédikálás előtt e szavakat szokta magában mondani: „Mundus vult decipi“ s hangosan így folytatá; „*azért vagyok én itt.*“ — És nem is lehet rossz néven vennünk Tetzelnek eme praxisát, mert ugyancsak Hoffmann urnak hiteles (!) bizonyosága²⁾ szerint maga X. Leo pápa is egy alkalommal a vaticani erkélyről áldást adva, a szokásos áldási formula helyett, szintén ama szavakat mondá: „Mundus vult decipi, ego decipiatur.“ — Elég az hozzá, Tetzel, a vándor szónok nem sokára bucsukat hirdető pápai kamarássá avanciroztatott. Az új hivatalban még több módja és alkalmja nyílt a nép ámitására, s hiszékenységének kizsákmányolására. Most már nem ismeretlen szentek révén, hanem általa felfedezett új s nem mindennapi ereklyék segítségével is duzzasztani igyekvék pénz-tárczáját.

Hol történt — hol nem — Hoffmann sem tudná megmondani, de az ő csalhatatlan bizonyosága szerint ³⁾

¹⁾ Tetzel's Lebensbeschreibung. 1844. S. 37.

²⁾ U. o. 149. Anmerk.

³⁾ U. o. S 48.

valósággal megtörtént, a mit ezennel elmondandó leszek Tetzelről.

Egy alkalommal a bucsú-vásár nagyobb sikerének biztosítására kihirdeté a furfangos szerzetes a hiveknek, hogy legközelebbi prédikációja alkalomával egy tollat fog nekik mutatni, melyet az ördög Mihály főangyal szárnyából szakított ki, midőn vele küzdött. Ámde mielőtt a szokatlan ereklye napvilágot látott volna, valamely pajkos ficzkó kilopta azt a ládikából s egy darab szenet tett helyébe. Tetzel csakis a szószéken s akkor vette észre a gonosz tréfát, midőn már előbb kenetteljes igékkel leírta a mennyei tollnak hathatós erejét. Ámde azért nem jött zavarba: „Nem jó ládikát hoztam magammal, — szólta a hiveknek — s ezen ne csodálkozzatok, mert igen sokféle ereklyék vannak birtokomban. A mennyei tollat otthon hagytam s egy darab szenet mutatok helyette. Ez a szén nem kevésbé nevezetes ereklye, mert ennek tűzénél süttötték sz. Lőrinczet pecsényévé.“

Még más uton és módon is elő tudta mozdítani Tetzel a bucsú-vásárokat. Ugyanis a bucsu-predikációk alkalmából különféle, akkoriban szokásos nép ünnepeket, u. m. madárlövészetet, pózna mászást, koczka teke-játékokat, mézeskalács-sütést stb. rendezett, hogy ekként egy-egy helyre a vidék lakosait összecsdithesse, s az összecsdítteket kizsebelhesse.*)

De mindez csak egyszerű élelmesség és ártatlan tréfa volt azon erkölcsrontó eljáráshoz képest, melyet Luthernek sikerült felfedeznie. Midőn ugyanis a még csak candidatus nagy reformator gyónó fiaiól bánatot és erős fogadást kívánna, — ezek erről mit sem akartak hallani, mert ugymond Tetzel csupán bucsu-czédula osztása által (a mi természetesen pénzbe

*) U. o. S. 48.

került) szokta őket feloldozni büneiktől, a nélkül, hogy a bánat és töredelem szükségességét csak egy szóval is emlitené. — Luther ennek hallatára komolyan hangsúlyozá: „Ha csak meg nem tértek mindannyian el fogtok kárhozni!“ — A mint e dolog Tetzel föléhez jutott, dühöngeni kezdett Luther ellen, s kimutatandó, hogy neki hatalmában áll pénzért osztogatni bünbocsánatot — a különféle vétségekre nézve *rendes árszabályzatot* készített, mely szerint t. i. a fajtalanság büneiből való feloldozásért 90 tournoist, vagy 12 aranyat és 6 carolinet, egyházrablásért, más tolvajlásért vagy hamis esküért 36 tournoist, vagy 6 aranyat és 6 carolint, boszorkányságért vagy bűbájosságért 6 tournoist, vagyis 2 aranyat, szülő- vagy testvérgyilkosságért 4 tournoist, vagyis 1 aranyat és 6 carolint küvetelt¹⁾

Ugy látszik, a hivek az árszabályzattal meg valának elégedve, mert Tetzel sok pénzt összeszedett. Mintán pedig sok pénze volt, a mulatságtól és élvezetektől legkevésbé sem irtózott, sőt durva kicsapongásokra is vetemedett. Állítólag (!) egy kedvese volt neki, kit mindenüvé magával vitt, s kitől két gyermeket nemzett.²⁾ — Midőn pedig 1513-ban Innsbruckban prédikált volna: egy férjezett nőt csábított el. E gonosz tette nyilvánosságra jövé: az ép ott időző I. Miksa császár a botrányos szerzetest halálra ítélte, (!) később azonban bölcs Frigyes szász választó közbenjárása folytán a halálos ítéletet örökös fogságra változtatta, melyet Lipcsében, a grimmi kapu mellett épült toronyban kellett volna kiállania. Hanem hát igen tekintélyes férfiak addig ostromolták kéréseikkel a császárt, míg végre a kéjencz barátnak megkegyelmezett, azt kötvéen neki ki feltételül, hogy bünbocsánat végett Rómába zarándokoljon, — Mielőtt Tetzel az örök városba elindult volna, újabb és ha-

¹⁾ U. o. S. 69. — ²⁾ U. o.

talmasabb barátokat és pártfogókat igyekezett magának szerezni, s igyekezetét valóban fényes siker koronázta. Ugyanis a ravasz férfiú a nagy pénzzavarban szenvedő Albert mainczi érseket nyergelte meg, megigérvén neki, hogy azon esetre, ha őt (Tetzelt) a pápa kegyelmébe visszafogadja s újra bucsuhirdetővé nevezi: annyi pénzt fog Albert javára összeszerezni, mennyivel adósságait mind tisztázhatja. — Az érsek jól ismervén Tetzelnak bucsuhirdetési talentumait: pártfogásába vette s melegen ajánlta őt X. Leo pápának. Így történt azután, hogy a szintén nagy mértékben kéjencz (!) pápa tárt karokkal fogadta a hozzá érkező Tetzelt. Késedelem nélkül abszolválta őt bűneitől, s nem sokára megengedé, hogy a sz. Péter basilica javára hirdetett bucsúnál mint Albert érsek megbizottja pápai inquisitor és nuntius czimmel működhessek.*)

A hinárból szerencsésen megmenekült, de sőt újra kegyekkel tetézett Tetzel mint gondolni lehet legkevésbé sem javult meg. Régi csinyjeit és fufangjait abba nem hagyta, de nem is hagyhatta, mert különben bajos lett volna beváltania hatalmas pártfogójának tett ígéretét. — Albert tetemes adósságainak törlesztése tetemes pénzt igényelt, tetemes pénzt pedig tisztességes uton való bucsuhirdetés által összekaparítani nem lehet. — Tehát a régi bűnbocsánati tariffát újra kifüggeszté, sőt most már nem csak az elkövetett, hanem a *később elkövetendő* bűnök-től is, természetesen jó pénzért — előre bűnbocsánatot osztogatott. Ez utóbbi szemérmertlenségeért azonban egy alkalommal keservesen meglakolt. — Lipcsében való tartózkodása és prédikálása alatt történt ugyanis, hogy egy nemes ember azon kérelemmel járult Tetzelnél: oldozná fel őt ama büntől, melyet legközelebb elkövetni szándékozik. Tetzel kez-

*) U. o. 51—54.

detben vonakodott a kérelmet teljesíteni, de valószínűleg csak azért, mert keveselte a bűnbocsánatért felajánlott 10 tallért, utóbb azonban 30 tallérban megalkudott a nemessel. Annak módja és rendje szerint kiállította számára a bűnbocsánati okmányt, s nem igen kérdezősködött az elkövetendő bűn felől. Később azonban megtudta e bűnnek mibenlétét. Miután ugyanis pénzzel gazdagon megrakodva Lipcséből eltávozott volna : az országuton összetalálkozik ama bizonyos nemessel, ki rája tör, kifosztja őt mindenétől, ráadásul jól elpáholja s végül kijelenti neki, *hogy ime ez azon elkövetni szándékolt bűn, melytől már eleve feloldozást nyert.* — A póruljárt barát ugyan bevádolta a nemest György herczegnél, a ki azonban büntetlenül hagyá a bűnöst, miután annak szájából megérté, miszerint maga Tetzel szabadalmazta fel őt a merénylet elkövetésére.¹⁾

Tetzel a kis malheur csakhamar kiheverte ; mert újra sok pénzt gyűjtött egybe, s hogy is ne gyűjthetett volna, midőn a bucsu czédulákat tartalmazóládáján, melybe együtt a kapott pénzt bedobni szokta ott diszelgett az együgyűekre nézve olyanyira biztató hatást gyakorló felirat : „Mihelyt a ládában a garas megcsendül, a lélek a tisztítóhelyről azonnal kirepül.“²⁾

E rút visszaélések és gázságok végre felháboríták Luthert, ki is Tetzel ellen fellépve, *megkezdé a reformálás nagy munkáját.* (!)

— — — — —
Ime a protestansok által alkotott torzkép!

Ime a mesterségesen csinált sötét háttér, mely melől ragyogva eltörnek, illetőleg elő kell, hogy törjenek a nagy reformatornak szemképráztató fénysugarai.

¹⁾ Vogel; Idézett műve S. 355. ff.

²⁾ „Sobald der Grosch' im Kasten klinget, Die Seel' aus dem Fegfeuer springt.“

Forduljunk el a valóban soha nem létezett s csupán párt-szenvedély folytán szülemlett caricaturától s lássuk a valódi arczképet.

III.

Már czikkünk elején említettük, hogy a beszenyenezett Tetzelt tisztázni, kissé bajos dolog, mert e férfiú életére vonatkozólag kevés adattal rendelkezünk; nincsenek különösen adataink, melyekkel a Tetzel ellenében felhozott vádakat egyenesen s közvetlenül meg lehetne czáfolnunk. Nincsenek kortársaktól származó s Tetzel ártatlanságára valló, olytén bizonyítékaink, melyek egyenesen a rágalmak megczáfolására irányulnának. Ámde azért Tetzel tisztázása mégis lehetséges. — Ugyanis 1) a Tetzel után fenmaradt csekély számu iratok, magának Luthernek vitás iratai s némely hiteles okmányok a mellett bizonyítanak, hogy Tetzel nem lehetett az az ember, kinek őt a protestansok festik. 2) Maguk a régibb akatholikus írók is sok rossz mellett, sok jót is beszélnek Tetzeltől; s végre 3) az ellene emelt vádak úgy szólván mind magukon hordják a valótlanág, a hihetlenség bélyegét.

A jelzett adatok nyomán következőkép lehet Tetzel torzképéből valódi arczképet alkotnunk: Hogy Tetzel gyermekkorában tisztességes és vallásos nevelést nyert legyen, onnét lehet gyanítanunk, mert atyja ötvös volt, vagyis azon művészek egyike, kiknek műveit a középkorból fennmaradt egyházi edényeken és készleteken mai napig is csodáljuk — és pedig csodáljuk azért, mert remek műveik kétségkívül a vallásos lelkiület sugallata alatt készültek. — Persze Tetzel házi neveltetésének minő voltát csak gyaníthatjuk, de a protestans Vogel után*) biztosabban

*) Id. h. S. 29. 46.

tudjuk, hogy ő mint lipcsei tanuló kitünő szorgalmat árult el, s mint Vimpina Konrád tanítványa, a szónoklat iránt nagy hajlamot tanusított, s tanulóársait nem mindennapi tehetségei által fölülmulta. Még mielőtt a dömés rendbe lépett volna, a bölcsészet borostyánkoszorusává avattatott, s 55 candidatus közül ő volt a hatodik, ki az ohajtott baccalanreatust elnyerte. — Mint szerzetes növendék, szintén Vogel tanusága szerint¹⁾ nagy hévvel tanulmányozta a sz. atyákat. E tanulmányait azonban az ő szakmájának: a szónoklattannak kiművelésére használta fel. Egyébként Tetzelt maga a természet is kiváló szónoki kelésekkel és tehetségekkel ruházta fel. Ugyanis tiszta elmével, jó emlékező tehetséggel birt. A bőbeszédűség ajándéka sem hiányzott nála. Előadása élénk, hangja csengő volt, melynek varázsát szép karcsu termete is nem kis mérvben emelte. — Ki csodálkozhatnék tehát a felett, ha ellensége által is ily szónokul jellemzett férfit előjárói előbb vándor-szónoki, majd azután bucsú-hirdetési tiszttel bízták meg. — Arra nézve is tájékoztatnak bennünket a protestans írók: hogy és mikép sikerült Tetzelnek a nép kegyeit megnyernie: „Főleg csodálatraméltó szerénység jellemzé Tetzelt, — ugymond Hecht²⁾ s e mellett mégis tekintélyvel birt. Peckensteinus ugyan *szemérmetlennek*, de *tudósnak* nevezi őt.“ — Szerénység és szemérmetlenség miként egyeztethetők össze, annak Hecht a megmondhatója, de mivel e szerző mint ellenség is csodálatra méltó szerénységet kénytelen Tetzelben észlelni, könnyű megmagyaráznunk, miként fogadhatja el egy más író véleményét is, ki a szerény férfit szemérmetlennek nevezi. „Mily kiváló tudománnyal birt legyen Tetzel — így folytatja tovább Hecht a megkezdett jellemzést — a Lutherrel

¹⁾ U. o. S. 59.

²⁾ Vita Joh. Tetzel. Vitemberg. 1727. pag. 19.

folytatott vitájából lehet gyanítanunk. Innét származott, hogy főleg a közönséges emberek sziveit és jó akaratát megtudta nyerni. Tekintélye szintén nagy volt a nép előtt, mit leginkább ékesszólásának köszönhetett.

A különféle hivatalok és czimek: a magisteri, doctori rang, a theologia tanárság, kolostori prioratus stb. melyekkel Tetzel kilett tüntetve, szintén az ő tudós és tekintélyes voltára vallanak. Albinus nagyban dicséré Tetzelnek nyájasságát és barátságosságát — ugymond Vogel — és az is kétségtelen, hogy éles elmével birt, noha azt inkább rosra, mint jóra használta.

Ennyi dicséret ellenségek részéről teljesen lecsépelheti Luthert, ki hőszünet „gügének, nyomorult, tudatlan és ostoba számárnak“ „saját tudatlansága fényes tanujának és hirdetőjének nevezi.“ — Ennyi dicséret az ellenség szájából: könnyen megítélhetővé teszi: vajjon valódi ékesszólás avagy közönséges modor és butítás tette-e Tetzelt a nép kedveltjévé.

A mi pedig a sz. Juvenalis nevével és a hamis ereklyékkel való állítólagos üzemeket illeti, maga a protestans Seidemann*) is akként vélekedik, hogy azok soha meg nem történtek, hanem csaknem szórol-szóra „Pfaff Amis“ czimü régi könyvből, Boccacio Decameronjából (VI—10,) s más középkori anekdotás munkákból lettek kölcsönözve s Tetzelle alalmazva. Seideman vélekedését megerősíti ama körülmény is, hogy Tetzel ellenségei hiteles tanukra hivatkozni nem tudnak, hanem csupán az állítólag elterjedt hir, a nép száján forgó hagyomány nyomán vádaskodnak.

Azt sem lehet hinnünk, hogy Tetzel a bucsúvásár előmozdítására népünnepélyeket s mulatságo-

*) Erläuterungen zur Ref. Geschichte. S. 1.

kat rendezett volna. Csak annyi igaz, hogy Tetzel főleg nagyobb ünnepeken szokott predikálni, a midőn t. i. nagyobb számmal sereglettek a hívek a templomba. Ily alkalmakkor valamint hajdanta, ugy mai nap is vásárok tartattak, s a népünnepélyek, vagy mulatságok sem hiányoztak, a minthogy jelenleg sem hiányoznak. De valamint ez időszerint nem az egyház csődíti össze a vásárosokat s nem ő rendez mulatságokat: ugy Tetzelnek sem volt ezekben része.

Az erkölcsrontás vádja alól szintén könnyü Tetzelt felmentenünk. Ugyanis fennmaradt iratai kétségtelessé teszik, miszerint ő a *bűnbocsánat és bucsú megnyerését a bűnbánattól tette függővé*. — Igy az ő anti-thesiseinek 106-ika ekként szól: „*A ki bűnét igazán megbánta és meggyóna, s az előirt módon teljes bucsút nyert: biztos lehet üdvösségéről.*“ — Luther sermonjának czáfolatában ismét ezeket mondja. „*A constanczi zsinaton ufolag el lett határozva, hogy a ki bucsút akar nyerni: bűnbánat tartása czéljából köteles meggyónni, vagy feltenni magában, miszerint gyónni fog.*“

Egyik predikáció vázlatában e szavakat olvasuk: „*Tudd meg, hogy a ki meggyónt, és — — — mit meg kell jegyezned, bánatos szívvél alamizsnát tett a szekrénybe: az bűneinek teljes bocsánatát nyeri.*“

A ki ily ir és ekként tanít, arról képtelenség feltennünk, miszerint bűnbánat nélkül is, bucsú-czédulát osztott volna.

Az állítólagos *bűnbocsánati-tariffa* valódiságát czáfolgatni egészen felesleges. E tariffa ugyanis ön magát czáfolja meg. Ugyanis 1) a *tournois* pénz Tetzel idejében a németeknél nem vala használatban, de sőt egészen ismeretlen volt. Azután a tariffában hamis számítások forulnak elő. Először az mondatik, hogy 6 *tournois*=2 aranynyal, másodszer 36 *tournois*=9 aranynyal, harmadszer 90 *tournois*=12 aranynyal és 9 carolinnal, — Azután ki tételezhetne fel

a tanult, az élelméjű Tetzelről olyasmit, hogy t. i. ő az egyszerű gyilkosságot nagyobb bűnnek tartotta volna, mint az apa- vagy testvérgyilkosságot; már pedig ezt kellene róla feltételeznünk a tariffa nyomán, melyben az egyszerű gyilkosságtól való feloldoztatásnak taxája 30 tournois; az apa vagy testvérgyilkosságé 4 tournois!

Az innsbrucki eset, vagyis Tetzelnek állítólagos házasságtörése, halálra ítéltetése, majd azután, örökös fogságra történt kárhoytatása, mind a mesék országába tartoznak. — Házasságtörésért a német törvények értelmében senkit sem lehet halálra ítélni. — A lipcsei torony, melyben Tetzel állítólag fogva volt — 1577-ben, vagyis 58 év múlva, Tetzel halála után épült. Vegyük hozzá, hogy azon időben, melyre az innsbrucki bűntény tételik (1511—1514 közt) Tetzel a szász és brandenburgi tartományokban prédikált. Képes volt-e a kissé ugyan excentricus életű, de művelt szellemű X. Leó pápa egy halálra ítélt szerzetesnek inquisitori és nuntiusi czimet ajándékozni? Miként volt lehetséges egy köztudomásúlag házasságtörést elkövetett s e miatt vizbefojtásra ítélt, majd azután toronyba zárt, de onnét kegyelem útján kiszabadult papnak nagy sikerrel s a nép tettségére prédikálnia? — e két kérdés megfejtését a protestans urakra bizzuk. Ha ők két ilyen contrastot megtudnak fejteni: akkor elhisszük, hogy Tetzel valóban házasságtörő volt, valóban halálra lett ítéelve, sőt talán azt is igaznak fogjuk tartani, miszerint a halála után 58 év múlva épült toronyba lett bezárva.

Még egy másik kérdést is intézhetünk Tetzel ellenségeihez: Ha igaz az, hogy t. i. Albert mainczi érsek a Tetzel által egybegyűjtendő bucsú-pénz segítségével ohajtott adósságaitól szabadulni, miként adhatott volna a bucsú-hirdetőknek a többi közt ilyen utasítást: „Senkit sem szabad kegyelem osztás nélkül elbocsátani, mert a jelen esetben nem csak az

építés ügyének előmozdítására, hanem egyszersmind a ker. hivek lelki üdvére is figyelmet kell fordítani. Ugyanis azok, kiknek nincs pénzük: a pénzadományokat imával és böjttel pótolhatják, mert a mennyek országának ép úgy nyitva kell állnia a gazdagok, mint a szegények előtt.“

Ugy hisszük, az eddigelé mondottak után süketelen vizsgálgatnunk, mennyiben igaz azon vád, mintha Tetzel a jövőben elkövetni szándékolt bűnöktől is feloldozást adott volna? Ugy szintén felesleges a Tetzel és a furfangos nemes ember közt lefolyt rabló-história hitelességének kutatása.

Tetzel vádlói közül a fentebbiekben említetlenül hagytuk *Miltitz Károly* pápai kamarást, ki tudvalevőleg, mint X. Leonak küldöttje Lutherrel szemben nagyon is engedékenynek, Tetzellel szemben igen szigorúnak mutatkozott, úgy, hogy ez utóbbi bánatában nem sokára elhalálozott. (1519. aug. 7.) Kérdjük, honnét származott e szigor? Talán Tetzel valóban bűnös volt s mint ilyen nem érdemelt kiméletet? A feltett kérdésre nem ugyan egyenesen vagyis directe, hanem indirecte megfelelnek a kortársak, kikről megtudjuk miféle ember volt Miltitz, Adelmann így ír róla: „Miltitz Károly még itt van; mennyire megváltoztak az idők, ki hitte volna, *hogy ezen főzsványból és üldözöböl rögtön választott edény legyen?*“ Maga Luther ekként jellemzi őt: „Miltitz Károly büszke, pompaszerető, s nagyratörő ember volt . . . ki végre nyomorultan a Rajnába fult.“ Pallavicini pedig ezeket írja róla: „Elveti magát, mint a pápa képviselője botrányos magaviseletet tanusított, ételben és italban mértékletlen volt.“ — Még furcsább dolgokat ír Miltitzről Cyprian (Nützliche Urkunden:): „Miltitznek e leveléből kitetszik, hogy a pápaságnak romlottságát ő maga is alaposan belátta, s azért a pápát, noha annak kenyerét ette, védeni nem merte.“ —

Szintén Cyprian nyomán tudjuk, hogy Tetzel egy másik levelében megígéri a szász választónak, hogy teljesen az ő ohaja szerint fog Lutherről itélni . . . Ezen ígérettel egyetemben megköszöni a szász választótól kapott 200 frtot, s annak hangsúlyozása mellett, hogy ő nagy szolgálatokat tett neki, újabb 200 frtot koldul tőle. Később ismét Militz a három éven keresztül nyert 100 frtnyi összegért mond köszönetet a fejedelemnek s kéri őt: utalványozza számára élethossziglan a jelölt évdíjat. — Rómából újra levelet irt Militz a szász választónak, szintén pénzt kunyorálván tőle, hogy barátokat szerezhessen magának, kik őt megvédhessék dr. Eck ellen, ki az ő turpisságait a pápa előtt felfedezte.

Ime ilyen ember volt Miltitz. Pénzért elárulta urát: a pápát, s az egyház sz. ügyét. Ilyen ember vádaskodásaira pedig ki adna valamit? Tetzelnek csak dicséretére vált, ha őt Miltitz gyalázta, mert a quibusdam vituperari laus est.

Ha Miltitz Tetzel iránt jó indulattal viseltetik: okvetlenül tekintetbe veszi vala Rab Herman dömés tartományfőnöknek hozzája intézett levelét. E mai napig fennmaradt levélben a tartományfőnök a többi között így nyilatkozik Tetzelről: „Valóban nem tudnék senkit felhozni, ki az apostoli sz. szék védelme miatt annyit szenvedett volna s jelenleg is szenvedne mint épen ő, (t. i. Tetzel.) Ha ő szentsége mindezt tudná, bizonyára megérdemlett kitüntetésben részesítené őt. — *Mennyi hazug rágalom zudúl az ő fejére. Az ő rovására költött meséket minden utcasarkon hallani lehet.* Ép azért ajánlom őt főtisztelendő uraságodnak s az apostoli sz. széknek védelmébe, mely utóbbiért ő a bilincsekig harczolt.“

E hivatalos okmány mig egyrészt fényes bizonyosság Tetzel ártatlansága mellett, másrészt szégyen bélyeg Miltitzre nézve, ki kész vala pénzért az ártatlannak ismert férfit rágalmazni.

Nem hozunk fel több adatot Tetzel mellett, mert a felhozottak elégségesek arra, hogy a torzképet valódi arczképpé változtathassák át. Eléggé lemostuk Tetzelről a rárakott sok piszkot. Az olvasó most már önmaga alkothat magának hű képet Tetzelről. — Záradéku ismételve hangoztatjuk azt, mit czikkünk elején mondtunk: „*a szerecsen mosás olykor-olykor meglepő eredményre vezet.*“ Még a katolikusok közül is mind mai napig sokan vannak, kik Tetzelt elítélik, tulzásról, visszaélésekről vádolják, szóval fekete történelmi alaknak, szerecsennek tartják. Ámde bizton hisszük, hogy a ki czikkünket elfogulatlan lélekkel átolvasta: Tetzelről helyesebben fog gondolkozni, s velünk együtt ismételten elmondandja: „*bizony, bizony a szerecsen mosás még sem mindenkor haszontalan munka!*“

Kazaly Imre.

LEVÉL CHÍNÁBÓL.

Tchin-ting-fou, decz. 10. 1881.

D. J. K. Többször hozzád írt silány leveleim majdnem kiválólag carmina vae et lamentationes tartalmaztak; ezuttal szabad legyen valami fölvidítót írnom.

A hadak, éhhalál napjai kissé megszűnván, szabadban pihenünk; valóban, nem ok nélkül imádkozik az Urnak sz. Egyháza: „A döghalál, éhség és hadaktól ments meg Uram bennünket;“ szemeim tanúi voltak e két utolsónak. Még most is előttem lebeg képe egy pusztító tömegnek, midőn árvíz gyanánt vagy százezerre rugó rabló-csorda, magával hurczolva férfit, nőt, gyermeket, öreget, fiatalat zsákmánnyal terhelve — hátul a katonaságtól sürgetve — nem messze a hol valék, egy

folyón kelle átgazolnia, épen hóolvadás idejében; megmondhatlan a száma azoknak, kik az iszapba süllyedve lovastól ott fúladtak; ez utolsó csapás volt rájuk, azóta nem is jelentek meg vidékünkön. Én csak egyszer találkoztam velök, de többször futottam előlük; — ép husvét előtti szombaton délután a gyóntatással levén elfoglalva, nagy zaj támadt a helységben; én akkor nem gondoltam vele, azután mondták, egy szárnya ezen rablóknak vonult keresztül a falun. Nem kisebb csapás volt a rákövetkezett éh-halál; a chinai lapok után írom, csak a mi szomszéd tartományunkban — Sán-szi közel 10 millió; talán itt leginkább dühöngött az éhhalál; és Chinának több mint fele sinylette e csapást! De ezek már az elmúlt idők szomorú emlékei! Óh mily sok jut közülük a pokolba! 400 pogány között alig találkozik egy keresztény! Jelenleg az ur Isten irgalmának egy radiusa ragyog felénk; élénk mozgásban vagyunk, mindenfelől megtéréseket látunk, de csakis egyeseket, nagyobb tömegekről nincs szó!

Valami, bár lassú lépéseket látunk e népben haladni az ur Isten egyházába. A chinai kormány is elkezd hitét veszteni, bálványai és bronzai iránt. Történt nem rég, hogy ismét nagy szárazságnak néztünk elébe, a kormány komoly lépéseket akart tenni az esőkérésre, roppant dús áldozatot akart bemutatni az esők szellemének; a császár tehát összegyűjteté a bonczok főbjeit, közöttük azt is, kit élő-fónak neveznek, (quasi papa bonczorum) kiről azt hiszik, hogy a főistennek — fő-nak lelke bele vándorolván, még mindig él benne; ez tehát biztosítá a császárt, hogy kevés nap után nyerend esőt és fejét köté le az ellenkező esetre; a roppant költségű áldozás megtörtént, de az eső elmaradt; a császár fejét ugyan megkímélte, csak számúzta a nyilvános csalót. — Nem sok hónapra ezen eset után már jelét adta a chinai kormány bálványa iránt való kishitűségének; vagyon ugyanis épen városunkban, hol residentiánk van, egy iszonyó colossal-pagoda, Chinában a legnagyobbnak

tartatik, benne egy 65 lábnyi fő-bálvány tiszta tömött rézből öntve, de a pagoda már összedülő félben van, az idén valószínűleg bevégni hosszú — 1000 évi létezését. — Városunk tehát, hogy azt felépíthesse, csak 30,000 uncia ezüstöt kért segélyül s a kormány azt felelte: a szükségességre sincs elegendő pénz, nem még az ilyenekre. Van még az esőérti imádkozásnak egy desperált módja; Chinában is vannak oly félig-meddig tudákos, a titkos dolgokban is beavatott mester uraimék, (mint nálunk a garabonciás diák) kikről sok csodálatost beszél a köz-nép, s még azt is hiszi rólok, hogy van ellenállhatlan hatalmuk lekérni az esőt nagyobb szárazság idején. Ennél-fogva a kerület mandarinja magához hívja őt, szép szavakkal még szebb ígéretekkel rábirja őt hogy esőt kérjen; végre is csak és nagy nehezen rá adja fejét a mester uram az életveszélylyel összekötött műre; előbb tehát összekeres néhány kisebb ártatlan gyermeket, szép ruhába öltöztetve mindegyiket egy koporsóba fekteti azon elhatározott kikötéssel, hogy étel-ital nélkül mozdulatlanul feküdjenek benne míg eső nem esik, ellenkező esetben az éh-halálnak áldozatai; és szüleik szívesen is áldozzák fel őket, mint mondják, az egész község jólléteért: maga pedig az esőt kérő mester egy, vagy 4 ölnyi magasságú állványon, a népsokaság színe előtt, midőn naponkint ismétli mormogását, gesticulatióit, stb. az állványon maga is szép ruhában koporsóba fekszik, itt várja az esőt és — halálát; — és különös! esőt kap, bár mindig parányit, néha őt is a mennykő agyon-sujtja. — Talán az Uristen közbelép az esővel, hogy az ártatlan kisdedeket megmentse a haláltól, amazt halállal bünteti az ördög-geli czimboráskodásért. Ritkán van ezen eset, húsz év alatt csak kétszer hallottam, alkalom ugyan csaknem évenként van, de ritkán van ily nagy szívű mester — mint mondják — ki rá akarná szólni magát ily komoly áldozatra.

Tehát a pogányság hosszú éje oszlani kezd, és mint mondtam, élénk mozgás vehető észre a religió ügyében,

mindenfelől jönnek hozzánk a ker. tan. hallgatására. Reszidentiánk egy nagy iskolává alakult; nincs számukban hiány kik tanulni vágnak a katechismust, imádságokat etc., csak a helyszűke és a költség hiánya korlátoz; 500-nál többre megy száma azoknak, kiket naponkint táplálunk, míglen a keresztségre bocsáttatnak; azután visszabocsáttatnak, hogy helyüket ujak foglalhassák el; közönségesen 4—5 hónapig készíttetnek a keresztségre, mert biz a religió ügyében nehéz feje van e népnek. A mi leginkább örömteli az, hogy sokszor pogány szülei ellenére erővel odahagyja családját a fiú, azután a keresztség fölvétele után visszamegy, és néhány napra az egész családot megtéríti. Még litterátusok is vannak, a mi eddig nem igen történt, kik több napig maradnak nálunk a sz. tan hallgatása és tanulása végett. E napokban egy 9 éves leányka éjnek éjjelén zörget kapunkon, beeresztetni kér és nálunk maradni, és imádkozni tanulni könyörög; azután beszéli, hogy anyja eladta őt valami gonosz nénikének, ki piszkos kereskedést üz fiatal nőkkel! Azt gondoltuk meg kell őt mentenünk ily gonosz életmódtól, de még inkább lelkét az örök veszélytől; elszállítottuk messzire valami keresztény családba, mert a néni bizonyosan keresni fogja nálunk. — Még az ördög is, ugyszólván, segédkezet nyujt a pogányok megtérítésére! Néhány hónap előtt egy helységben, melyet én is ismerek, az ördög megszállott egy pogány embert és nyilvánossá is lett, a többi jelek közt rendkívüli gyógyítói tehetséget gyakorolt általa. Soha orvos oly sikerrel nem gyógyított beteget, mint ezen együgyű, tudatlan paraszt ember; nagy száma a mindenféle betegeknek fölkeresi őt, de minthogy sok rosszat, kárt, rettegéseket okoz általa az egész falunak, néhány család, hogy biztosíthassa nyugalmát, védje magát ellene, kereszténynyé lett, és azóta semmi bántalma! De épen az ördög, ki akarata ellenére ajtót, alkalmat nyit némelyeknek a megtérésre, tör is minden módon az új keresztények ellen. Megmondhatlan, mily sokat kell néha szenvedniök az

uj keresztényeknek, főleg a szegény nőknek pogány családokban. Íme néhány eset: egy ker. nő, kinek férje pogány, elmegy sz.-mise hallgatásra egy ünnepnapon a közeli faluba, férje megtudja, előfogja nejét, iszonyúan elveri őt, a nő erre visszaszalad apja házához; pogány férje megtudja, keres magához hasonló gonosz embereket, rajta megy, az egész család előre figyelmeztetve elfut; most a gonosz emberek kirabolnak mindent, a mit el nem hurczolhatnak összetörik, házának padlását összelyuggatják. Azután természetes hogy törvénykednek; végre a mandarin így végzi be a pört: hogy megfenyíté nejét, az méltányos, minthogy ez nem engedelmeskedik férjének; hogy házat kirabolták, arra te (apja) adtál okot; a nő pedig visszakerül a pogány családhoz, hol még néhány napig alattomban imádkozik, lassanként kiszárad hit-fája, végre legalább külsőleg elpogányosodik, de még sem vesz ki tökéletesen a hit-gyöke. Egy másik nő pogány férje otthon nem létekor, gyónni ment saját helységében, valaki megsúgta férjének hogy neje látta a missionariust, a férj dühe korlátlan, nejét megfosztja ruhájától — télben, — addig veri míglen lélekzete eláll; azután étel ital nélkül hidegben addig kinozza, míg meg nem fogadja, hogy ezután imádkozni nem fog. De nagyobb meghökkenést okozott egy kis mandarinnak inkább botrányos tette, mint üldözése, az uj keresztényekben. A mult évben volt helylyel-közzel silány aratás is, tehát egy kis kerület megkérte a fő mandarint, hogy az idén engedné el az adót, a jövő évben jó aratás reményében kétszeresen fizetendnek; a főmandarin méltónak is tartotta kérelmüknek engedni azon kikötéssel, hogy az aratás után a két évi adót egyszerre fogják fizetni; az idej aratás igen szép reményekkel biztatta a néhány falvat, de a kis mandarin jóval az aratás előtt szolgálkat küldött hozzájuk az adó beszédésére; az összes falvak előbbjei figyelmezteték elég szerényen a szolgálkat, hogy az adó szedés ideje majd aratás után lesz; a szolgálkat erősen követelik az adót, amazok jelenleg megtagadják;

és nagy pörpatvar támadt, melyben mivel nőekkel a mandarin sem bir, kudarczot vallott s elvonult. Azonban, hogy a helységben vannak keresztények, majdnem 300, templom, iskola; most ezek ellen fordult bosszúja, mintha ők lettek volna az ellentállás izgatói, írást bocsát ki kerületében, hogy megakarja őket fenyíteni, a ki őt követni akarja, ki tűz néhány napi lénungot; (a katonaság főnöke erre nem akart vállalkozni, tudta hogy igaztalan bosszú) össze is sereglett vagy 200 naplopó, koldus, csőcselék, vezeti őket az új keresztények ellen a nagykiemenetű harcra. Már csak vagy tél mértföldre esett a harczmezőtől, a mandarinál alkalmasint a bátorság hiányzik, tudakolja a keresztények helyzetét és mondják neki: „Uram csak 200-al akarsz ellenök harczolni? nem tanácsos, hisz ők számosabban vannak, aztán ők még birnak európai puskákkal és másféle fegyverekkel, nagy tömeg puskaporral;“ — és valóban az új keresztények készek is voltak az erőt erővel visszavetni, minthogy a mandarin nem mint előljáró, hanem mint lator jő ellenök. A mandarin itt is szégyennel tér vissza; de mégis, hogy a szégyent valamikép lemossa, néhány nap után egy más helységbeli jobb módú ker. családot támad meg; a férfiak elfutnak, a házat kirabolja, a nők azonban minden sérelem nélkül nyugodtan maradtak odahaza; a férfiak mindekkoráig nem mernek visszatérni családjukhoz. E bosszú historia után nem egyhamar találkozik ujon megtért keresztény e területen.

De mégis, ha igazságosak akarunk maradni, meg kell vallanunk, hogy a mandarinok közt is találkoznak néha jó, becsületes lelkiismeretű emberek; egy-két példáját akarom felhozni. Egy mostoha anya bevádolta körülbelül húsz éves mostoha fiát, hogy ez őt nem becsüli, engedetlen, mi itt nagy bűn sőt halálos büntetéssel is jár; azonban valaki megsúgta a mandarinnak az igazat, t. i. a fiú nagyon becsületes, jó gyermek, a nő ellenben, ki özvegy vala, titkos, becstelen életet visz valami idegen férfivel; ezt tudván a mandarin, kérdi a nőt: „hogy

akarod, hogy megbüntessem fiadat? a nő mondja: „haljon meg!” (láb alól akarta őt eltenni, hogy szabadabban vétkezhesen a férfivel;) „tehát akarod, hogy életét vegyem fiadnak?” „Igen!” felel a nő; „de ezt némi költéség nélkül nem tehetem, mond a mandarin: legalább is 30 uncia ezüstöt kell fizetned!” „Én szegény vagyok, ez tőlem nem telik” — „tehát nem tehetem meg, ugymond a mandarin — mit fiad ellen kérsz;“ mire a nő: „elmegegyek és gondolok valami módot hogy kiteremthessem; elmegy és nem sok idő telt bele, a 30 uncia ezüsttel visszajött; „honnét vetted a pénzt?” kérdi őt a mandarin; a nő haboz . . . „a pénzt takarékoságom által szerzettem;“ „Hazudsz, te monád, hogy szegény vagy;“ és parancsolá, hogy rójjanak rá néhány tized ütést; ekkor a nő: „kölcson kértem;“ „kitől?” kimondja nevét; „Hívjátok el őt!” — eljött az ember és az egy bonz volt; „A pénzt te kölcsönözted ezen özvegynek és miért?” A bonz tagadja; „Üsd!” volt a parancs; addig ütteté, míglen kivallá az igazat; a mandarin t. i. gyanítá, hogy a kölcsönadó nem más, mint az özvegy büntársa. — Egy másik álsruhában kiszokott alattomban menni ismeretlen helyekre; egykor kis batyut czepeelve az utcán nagy zajt hall, ép egy kis korcsma előtt oda telepedett, a többi ivókkal ő is beszédbe ereszkedik. Célja: ki akarta hallgatni a pörlekedőket. Senkitől sem ismertette a többi közt kérdi: „vajjon milyen patvarkodó emberek?” „Ej — mondják — majdnem naponként pörlekednek, verekednek; két házaspár, a férj egy kiskereskedést üz, de a mit napjában nyer, este elissza, elkártyázza, szegény neje 3 - 4 gyermekkel küzd az éhséggel; . . . végre még azt is kérdezte, hogy hívják ezen házaspárt . . . Másnap két törvényszolga keresi a házaspárt — a mandarin elébe; ez kérdezi őket: „Ti tegnap, ugy este felé, mit tettetek? van-e béke nálatok stb?” „Semmi rosszat; a családban béke van;“ „Üsd!” mondja a mandarin; midőn jót róttak rá, megvallott mindent, de csak ekkor kezdődött meg a valóságos botozás, míglen a hús czombjáról hul-

lani kezdett; ekkor neje kéri a mandarint: „Uram! elég már a kenyeret ő keresi, ha egészen tehetetlenné teszed őt, éhen halunk meg!“ „Czapeljétek őt haza, két-három hónap alatt meggyógyulhat, és hogy ezen idő alatt legyen mit ennetek, adok 3—4 hónapra elegendő költséget, és ha még ezután is rendetlenül mer élni, jöjj hozzám megtanítom őt.“ — Nem is kell mondanunk, a fenyítésnek jó következménye volt. — Egy harmadik is elég szép jelét adá emberszeretetének; egy szerény családos ember semmi módon nem tudott enni valót teremteni, elmegy a helységön kívül hol egy fősvény gazdagnak vannak nagy fái, ezeknek kérgeiből lefosztott jó maroknyit; a gazdag bevádolja őt; a mandarin ily ítéletet hozott: „minthogy te a gazdagnak fáit megkarcoztad, egy hónapig naponkint este s reggel öntözni fogod, nehogy elszáradjanak; te pedig gazdag (a mandarin is tudta, hogy igen fősvény) táplálni fogod e hónap alatt családját, mert neked dolgozik; a gazdag szólni akart, de a bot elnémítá! Bizony néha a pogányok is például szolgálhatnak a keresztényeknek. — Még néhány apró historiát akarok elbeszélni, hogy láthassátok belőlök, miként a chinaiaknak még nem nyílt ki az eszök, de másrésről tanulhat is példájokból a ki akar. Egy öreg apa a hosszas betegség miatt elveszté türelmét, több alkalommal föl akarta magát akasztani; két fia őrzé őt; egyszer mondja nekik: „szívem békéje visszajött, a fölakasztásra nem is gondolok már, ti is hagyjatok föl az öröködéssel;“ ezek hittek szavainak aludni mentek és ime éjjel zörejt, lábsuttogást hallanak, a fiak fölkelnek; bizonyosan tolvaj jött! dorongot kapnak, a sötétben botorkálót agyonzúzzák és kivetik az utcára; az éji örökrábukkannak, ráismernek, és ki volt? a két fiúnak öreg, beteg apja, ki a fiakat aludni gyanítván, fölkel, hogy felakassza magát! A kötél még kezében. — Egy másik, kit ismertem, hallgatag, embert kerülő férfi, ki félig-meddig esztelennek látszott, csaknem folytonosan mormogá magában: „Meghalni jó, meghalni jó.“ . . . Egyszer ne-

hány kéve zsuppot czepeelve, a falu végén egy kunyhót csinál, belefekszik, azután magára gyujtá azt, őt pedig az elaludt hamvakban holtan találták . . . Egy harmadik, egy bőjti napon húst meg valami szilvával készült ételt evett; figyelmeztetik hogy bőjt van; mire ő: „a hús bőjti napon is oly jól esik nekem mint máskor, és hogy megmutassam, nézzétek:“ és egy jó adagot tett szájába, lenyelte, de a szilva mag torkán akadt, harmadnapra meghalt . . . Negyedik egy ünnep napon fát botol, a templomba imádkozni menők feddik őt, ez pedig gunyolva felel: „ej ti ingyen élők, dolgozni restek vagytok, azért mentek templomba. . .“ alig végzé be mondani valóját, lezuhan a magas fáról a jelenlevők rémültére és nevetéségre, emberünk, nagyobb lévén arczán a szégyen, mint testén a sérülés; okult . . . Ötödik, egy családba már több izben tolvaj járt, egyszer a fiu fejszével fegyverezve a kapu melle áll, hogy egész éjjel lesse a tolvajt; nem sok idő telt, és ime jó valaki a kapuhoz, egyet ütött rá és nem kelle több, odahagyta s bemegy, nem szól, szívében aggódik, hosszabb idő után mondja, hol apám, ideje, hogy nyugodjunk, a kaput megnézni ment, ha be van-e jól zárva? ekkor jajdul fel a fiu: „oh, apámat ütöttem agyon!“ kimennek, nézik és ugy volt. — Hatodik: egy valaki a ház padlásáról, — itt a házaknak nincs szerhájok — egy kéve zsuppot dob le, de elvesztvén az egyensulyt, vele együtt lezuhan, de oly szerencsésen, hogy a zsuppra esett sérelem nélkül, ekkor így gondolkodik: ha egy kéve zsuppal ily szerencsésen történt velem, mi lenne, ha kettőt vetettem volna le s ismét fölmegy a házpadlásra, levet 2 zsuppot s velők magát is, de most nem oly szerencsésen, mert lábát törte. Hetedik: két házaspár rossz egyetértésben élt egymással, a pör, verekedés sem hiányzott nálok; történt, hogy a feleség egy más nővel vizet ment meríteni; ez utóbbi véletlenül a kutba zuhan, de zuhantában magával ragadja a férj feleségét is, a kettő közül a feleség meg volt mentve, amaz belefuladt. — Más nap a férj nejjével ismét össze-

kap, a férj szemére veti a tegnapi esetet, mondván: a jók meghalnak, te gonosz nem tudsz elveszni, neked kellett volna meghalnod amaz helyett; neje egész nyugodtsággal feleli: „legyen úgy a mint te mondod,“ főzni készül, kimegy fáért, de visszajönni késik, utánna néznek és a gerendán felakasztva, holtan találják őt. . . Nyolczadik, a napa a menyével összekap, a mi többször történt, egy alkalommal hevesebben mint egyébkor, menyé, hogy megboszulja magát, kutba ugrik, napa ezt látva, nehogy gyávábbnak tartassék amannál, mondja: „te kutba vetéd magad, én is oda vetem magam; és utánna ugrott félholtan kihalászták, malae herbae difficile moriuntur . . . Az utolsó legszomorúbb, egy fiatal ember nagyon kicsapongó volt, sok intésre sem javult, azután megbetegedett, inték őt, hogy legalább most térjen meg, híába! A halálnak már némi jelei is mutatkoztak rajta, midőn az ördög kísértése gyötrelmeinek borzasztó nyomai látszának; vizet kér, alattomba szentelt vizet adnak neki inni, de ekkor rettentően kezd kiabálni: a ti szentelt vizetek véghetetlenül égeti gyomromat!“ a félholt erre fölriad ágyából, ruhájától megfosztva a teli utcán futásnak ered, miglen egy pagoda ajtajához érve, itt valami lisztes alakkal találkozva eltűnt . . . Keresik őt künn, benn, a faluban s azon kívül, nincs nyoma, nagy volt a benyomás a népre nézve . . . Tíz nap mulva egy, a falutól távol eső kútban találták testét! De lelke hol van? — Imádkozzunk, hogy az Ur Isten oltalmazzon bennünket s másokat ily szomorú esettől. Imádkozzunk még ama szerencsétlen tömegért is, mely még mindig tétlenül áll a kárhozat piacznán, hogy az evang. szőlőműves szemeit kegyesen rá vetni és őket szőlőjébe meghívni kegyeskedjék. Imádkozzunk a már meghivottakért is, hogy az Ur Isten kitartó munkásokká edzvéen őket, a nekik ígért bért elnyerhessék. Ora pro me.

Erdélyi Ignác.

MONUMENTA VATICANA HUNHARIAE HISTORIAM ILLUSTRANTIA.

Fraknói Vilmos jelentése.

(Vége)

Főtisztelendő Káptalan!

A „*Monumenta Vaticana*“ kiadási költségei fedezésének tárgyában folyó évi augusztus 16-án. 615. szám alatt hozzánk intézett nagybecsű átiratra van szerencsénk válaszolni, hogy mi teljes értéke szerint méltányoljuk az ajánlott vállalat nagyszerű voltát és elismerjük annak messze kiható horderejét, valamint a köztudományosság-
nak ugy az általános, mint különösen a magyar egyház-
történelem terén, és ezért készek is vagyunk annak létesítéséhez tőlünk telhetőleg járulni. — Szabadjon azonban a járulás módozatát illetőleg vonatkozással a fentisztelt átiratban felhozott okra is azon igénytelen észrevételt kockáztatnunk, hogy noha a káptalanok jogi és erkölcsi személyességi minőségüknél fogva örökké élőkül tekintendők, de idők szerinti tagjaikban ép oly halandók lévén, mint a többi emberiség, a jövőre kiterjedő intézkedéseikben utódjaikat és ezek érdekeit számításon kívül hagyniok nem szabad, nem lehet. Miután mi különben is azon nehéz helyzetben vagyunk, hogy birtokaink rendezési, vízmentési és egyéb ilynemű szükségleteiből eredt évek hosszú sorára terjedő törlesztési kötelezettséggel járó, igen tetemes terheket kénytelenítettünk utódainkra átszármaztatni, ezek iránt tartozó szigorú kötelemünkül kell tekintenünk, hogy a legégetőbb szükség esetei kivételével vonakodjunk az utókorra kiható újabb terheket vállalni. — Ehhez képest a szóban forgó nagyfontosságú vállalatra vonatkozólag van szerencsénk nyilvánítani, hogy mi, annak létesítéséhez bizonyos év-cyclus tartamára terjedő ajánlattal nem járulhatunk, hanem: hogy anélkül, miszerint ezáltal az ezentúli járulásunk ki volna zárva, mostanában csak a vállalat megindításának első évére

150 frtot ajánlunk fel, — mely összegeket, midőn kíván-
tatni fog, az e végett kijelölendő helyre legottan át fog-
juk szolgáltatni, — kik egyébiránt . . . Kalocsán, 1881.
nov. 4-én tartott főkáptalani ülésünkből: Kalocsai főkáp-
talan.

Méltóságos, főtisztelendő Káptalan!

Teljesen méltányoljuk és magunkévá tesszük az
okokat, melyek f. évi augusztus 16-ról 615. sz. alatt hoz-
zánk intézett nagybecsű átirata szerint arra indították a
méltóságos főtisztelendő Káptalant, hogy a vaticáni le-
véltárakban rejlő és Pápa Ő Szentsége által közzétenni
szándékolt történelmi emlékek kiadási költségeinek el-
vállalására a magyarországi kath. papságot, főleg pedig
az ily hosszabb időre terjedő vállalatot leginkább bizto-
sítani képes káptalanokat és birtokos szerzetes rendeket
felhívja. — Megvagyunk győződve, hogy a magyaror-
szági kath. papság a költségek ily módon való biztosí-
tásával Ő Szentségének kedves dolgot, az egyházi tuda-
mányosság ügyének pedig nagyfontosságú szolgálatot
teend, — készséggel járulunk tehát a méltóságos, főtisz-
telendő Káptalan indítványához s a vállalat költségeinek
fedezésére a jövő évtől számított tíz év tartamára évi
500, azaz ötszáz oszt. ért. forintot ezennel megajánlunk
és kijelentjük, hogy ezen évenkinti járulékot a később
megállapítandó helyre s időre pontosan beszolgáltatjuk.
— Ezen ajánlatunk felől a méltóságos, főtisztelendő Káp-
talant, mint indítványozót jelen sorainkkal értesítjük s
megjegyezzük, hogy készek vagyunk az ügy részleteinek
megállapítása végett annak idején tartandó értekezleten
magunkat képviseltetni. — Végül örömmel tudatjuk, hogy
Tárkányi Béla, József apát, főesperes és kanonok tár-
sunk ugyanezen nemes czélra saját részéről és tárczájá-
ból tíz évre, évenkinti 500, azaz ötszáz oszt. ért. forintot
szintén megajánlott s ebbeli ajánlatára vonatkozó köte-
lezvényszerű iratát mai tanácskozmányunkban benyuj-
totta. Ezen iratot . . . alatt jelen sorainkhoz csatolva küld-

jük. Többire . . . Egerben, 1881-ik évben, október 6-án tartott főkáptalani tanácskozmányunkból. Az egri főkáptalan.

Főtisztelendő Káptalan!

Nagy érdekléssel olvastuk a „Monumenta Vaticana“ nagy kiterjedésű, s éveken át gyűjtendő s kiadandó munkára vonatkozó Ftdő Káptalannak becses levelét. — Anyagi állapotunkhoz képest, a tervezett célnak előmozdítására, egyelőre 200 frttal hozzá járulunk, az összeget midőn szükség előfordul és kívántatni fog, Ftdő Káptalanhoz átküldjük. — Fogadják . . . Nyitrán, 1881. szept. 26-án, Nyitrai káptalan.

Főtisztelendő székes Káptalan!

Vettük a ftdő káptalannak aug. 16-án tartott üléséből hozzánk intézett levelét, melyben midőn arról értesít, hogy Magyarország összes káptalanait és szerzetes rendeit felkérni elhatározta, hogy az Ő Szentsége a Pápa által kiadatni szándékolt „Monumenta Vaticana“ költségeinek fedezéséhez hozzájáruljanak, egyuttal a pécsi káptalan is felszólítja, hogy ebbeli indítványát elfogadja és pártolásban részesítse. — Át vagyunk hatva mi is azon meggyőződéstől, hogy a vállalat, mely lehetővé tenné a magyar egyház-történelem római forrásainak teljes ki-merítését, pártolásra minden tekintetben érdemes, azt véltük azonban célszerűnek, hogy ez ügyben határozatunkat azon időre halasszuk, midőn ezen az egész magyar egyházat érdeklő közös ügyben az ország biboros főpapja és a püspöki kar részéről veendünk felszólítást. Pécsen, szept. 20-án tartott törvényes ülésünkben: Pécsi káptalan.

Főtisztelendő székesegyházi Káptalan!

A főtisztelendő káptalannak folyó évi augusztus hó 16-án 615. sz. a. kelt nagybecsű átirata kapcsán van szerencsénk ugyanazzal tiszteletteljesen tudatni miszerint mi is, kellőleg áthatva indítványának nagy fontossága által, szíves készséggel vagyunk hajlandók a szentszék

levéltáraiban rejlő s eddig nagyrészt még kiadatlan történelmi emlékeknek Pápa Ő Szentsége által „Monumenta Vaticana“ cím alatt tervezett közrebocsátása költségeinek fedezéséhez a kijelölt tíz évi tartamra évenként 100 frtnyi összeggel járulni. — Pozsonyban, 1881. szeptember hó 9-én tartott ülésünkből. Krisztusban testvérei: Olvasó kanonok.

Főtisztelendő székes Káptalan!

Tekintve pápa Ő Szentségének azon magasztos és az egész művelt kath. világra nagyfontosságú szándékát, miszerint a Szentszék levéltárában lévő nagyrészt kiadatlan és még fel nem használt történelmi emlékeket közrebocsátani elhatározá, tekintve továbbá a Szentszék jelenlegi kedvezőtlen pénzügyi viszonyát és ily nagy mű kiadásához szükséges költségek önerejéből fedezésére elégtelen voltát: a főtisztelendő székes káptalannak m. h. 16-áról 615. sz. a. velünk közlött azon indítványát, hogy Ő Szentségének a „Monumenta Vaticana“ költségei fedezésére a magyarországi kath. Clerus jelesül pedig a káptalanok és birtokos szerzetes rendek, mint örökké élő testületek, évenként bizonyos összeget felajánljanak, készséggel elfogadjuk, és ezen üdvös célra szűk anyagi viszonyainkhoz képest és addig a meddig ezt ezen viszonyaink engedni fogják, részünkről évenként 50 forintot ajánlunk. — Rozsnyón, 1881. szeptember 22-én tartott ülésünkből. A rozsnyói székes káptalan.

Főtisztelendő székes Káptalan!

Folyó évi aug. hó 16-áról 615. sz. alatti becses megkeresésére aziránt, hogy Pápa Ő Szentségét a kiadatni szándékolt történelmi emlékek közrebocsátásában anyagilag segélyezzük, van szerencsénk egész tisztelettel nyilvánítani, miként a magasztos célban Pápa Ő Szentségének tehetségünk szerint egész készséggel segélyére lenni, kedves kötelességünknek ismerjük, s ez ügynek egyeseket is megnyerni ezennel ajánlkozunk. — Szat-

máron, 1881. szeptember 24-én tartott ülésünkből. Szatmári káptalan.

Kivonat a székesfehérvári székes káptalan 1881. évi október 28-án tartott ülésének jegyzőkönyvéből. — 3-szor olvastatott a nagyvárad i. sz. főtisztelendő székes káptalannak f. é. augusztus 16-án 615. sz. a. kelt átirata, melyben a székesfehérvári káptalan az Ő Szent-sége által közrebocsátani szándékolt „Monumenta Vaticana“ kiadási költségeinek fedezésére a fenntisztelt nagyvárad i. sz. káptalan által javaslatba hozott indítványnak elfogadására és pártolására felhívatik: A kérdéses indítvány beható tárgyalás alá vétetvén az érdemleges határozathozatal akkorra halasztatott, midőn a becses átiratban érintett részletek megállapítva és velünk közölve lesznek.

Főtisztelendő székes Káptalan!

A szepesi káptalan a fent címzett káptalannak f. évi augusztus 16-án tartott törvényes üléséből 615 sz. a. kelt nagybecsű átirata által nagy örömmel értesült, a Pápa Ő Szent-ségének ama nagyfontosságú vállalatáról, melynél fogva a Szentszék levéltáraiban rejlő, részint kiadatlan, részint eddigelé fel nem használt történelmi emlékek közrebocsátása eszközöltetni szándékoltatik. — Tagadhatlan, hogy ezen vállalat kivitele mind az egyháztörténelemre általában, mind az egyes országok történelmi viszonyaira különösen új s itt ott felette kívánatos világosságot derítend; valamint alapos ama remény is, hogy azon szoros és gyakori érintkezésnél fogva, melyben Magyarország a szentszékekkel minden időben állott, ezen vállalat létesítéséből legkivált a magyar egyháztörténelemre megbecsülhetlen előny háramlanék. — Mit szem előtt tartva az itt helyi káptalan a „Monumenta Vaticana“ kiadási költségeinek fedezéséhez legnagyobb készséggel hozzájárulni óhajt; e mellett csupán azt sajnálván, hogy szűk anyagi helyzetének következtében azt nem teheti oly mértékben, a mint azt a szent Atya iránti hártalan szeretete s mély tisztelete valamint a cél ma-

gasztosságához képest kívánta volna. — De mivel az ajándék becse nem annyira nagysága, mint inkább az ajándékozó szándékának minőségétől függ, ezen gondolat által fölbátorítva, a jelzett célra tíz év tartamára, évi 50 frtot, azaz ötven forintot megszavaz, a kitűzendő helyre és időre átküldendőt. — Végre helyesnek találja, hogy a többi e tárgygyal összefüggő kérdések egy később egybehívandó tanácskozmány által megbeszéltesse. Szepeshelyt, 1881. évi szeptember 27-én tartott törvényes ülésünkől. Szepesi káptalan.

Főtisztelendő székes Káptalan!

A ftdó székes káptalannak közelebb hozzánk érkezett nagybecsű felhívására, melylyel a római szt-szék levéltáraiban rejlő történelmi emlékeknek Ő Szentsége által szándékolt kiadására megkívántató költségek fedezésére felhivatunk, tisztelettel kijelentjük, miszerint: osztjuk mi is a főtisztelendő káptalan azon nézetét, miszerint az által, ha a magyarországi papság a fennemlített nagyműnek kiadási költségeit magára vállalná, nemcsak a szorongatott szt-szék érdekeinek, de egyszersmind az egyházi és hazai tudományosság ügyének is, hasznos szolgálatot tenne, e tekintetből a főtisztelendő káptalan indítványát elvből elfogadjuk. — Tekintve azonban, miszerint káptalanunk, mint káptalan rendelkezési alappal nem bír, nem érzi magát feljogosítottnak, utódjaira akárminemű terhet hagyni még is az esetre, ha az indítvány a többi káptalanoktól elfogadtatik, a káptalannak most élő tagjai, körülményeikhez képest szívesen járulnak a „Monumenta Vaticana“ kiadási költségeinek fedezéséhez. Szombathelyen, 1881. október 1-én tartott káptalani ülésünkől: A vasvár-szombathelyi káptalan.

Főtisztelendő székes Káptalan!

Vonatkozólag a f. évi augusztus hó 16-ról 615. sz. a. kelt becses átiratára, van szerencsénk testvérileg válaszolni. — Számba véve egyrésről a vállalat nagy fon-

tosságát, másrésről testületünk cselekvő és szenvedő állapotának jelen- és jövő esélyeit, egyelőre a „Monumenta Vaticana“ kiadási költségeinek fedezésére 50 o. é. frtot felajánlunk, az ügy további fejlődésétől függesztvén fel későbbi elhatározásunkat. — Kelt Váczon, 1881. szeptember 6-án, káptalani ülésünkből. Váczi káptalan.

—

Főtisztelendő székes Káptalan!

Tisztelettel vettük tudomásul, hogy pápa Ő Szent-sége szándéka a szentszék levéltáraiban rejlő kiadatlan történeti emlékeket közrebocsátani. — De mert e szándék oly magasztos s a főtisztelendő káptalan e szándék kivitelére irányult tervezése oly nagyszabású, az ily ügyben szükséges mindenre kiterjedő bő megfontolás előtt határozott nyilatkozatot ma még nem adhatunk. — Előbb egybe kell vetnünk mindazon tényezőket s körülményeket, melyek ily nagy vállalat czélba vett létesítésénél figyelmen kívül nem hagyhatók. — Veszprémben, 1881. szept. 3-án tartott tanács ülésünkből. A veszprémi káptalan.

—

Miután a bejelentett ajánlatok összege a munka megindítására elégségesnek és folytatásának lehetőségét biztosítani látszott: a váradi l. sz. káptalan, mint kezdeményező, azon kérelemmel fordult *Haynald* Lajos bibornok és kalocsai érsek ur ő eminentiájához, hogy az ajánlattevők értekezletét egybehívni méltóztassék.

Ő Eminentíája mindenekelőtt szükségesnek látta Ő Szent-sége, a Pápa legmagasabb jóváhagyását kieszközölni. És evégből az itt következő előterjesztést intézte *Jacobini* Lajos bibornok, államtitkár ur ő Eminentíájához.

Eminentissime ac Reverendissime Domine S. R. E. Cardinalis, Status Secretarie, Domine mihi Observandissime! D. noster historiographus Canonicus Magno-Varadiensis Guilelmus Fraknoi eruditae Societatis Hungaricae primus secretarius,..... redux Roma magna quaeque (sed haud insueta) de clementia SS. Domini Nostri Leonis

Papae XIII., benignitate item Eminentiae Vestrae erga illum exhibita nobis retulit; — et singularem illam liberalitatem, qua ad perlustrandos cum justa discretione et pietate catholica archivi Vaticani thesauros admissus fuerat, magna cum gratitudine, magnis cum encomiis celebravit.

Quia vero simul nobis exposuit eam se ex apostolicis Beatissimi Patris et benignis. Eminentiae Vestrae enunciationibus spem concepisse fore, — ut si viri pro documentis ad historiam regni et ecclesiae Hungariae illustrandam vi sive specialis naturae suae, sive universalis pro tota Ecclesia destinationis eximie idoneis, post altissimam Suae Sanctitatis vel ab Eadem deputatorum Virorum pro singulis scriptis obtentam singularem permissionem, luci publicae dandis, vires suas intellectuales et pecuniarias conferrent, facultas scripta talia in archivo Vaticano exquirendi, describendi et tum imprimendi benignissime tribuatur.

Quod intelligentes et ego et plures alii Hungariae Praesules et Dignitarii, plurimaque Capitula pro eo nostro zelo, quo salubrem providentiae et gubernationis pontificae in vitam et historiam regni populi que nostri actionem mundo exhiberi et celebrari optamus, in unum coaluimus, ut aes paretur ad eruditos labores hoc fine Romae suscipi faciendos et typis imprimenda documenta quae inde nobis cederentur. Sicque evenit, ut jam usque ad hodiernam diem quinquaginta millia florenorum austriacorum, qui summae centumviginti mille libellas italicas superanti aequivalent, intra decem annos in aequalibus annuis portionibus pendendorum lucraremur, quibus novae adhuc summae per tredecim adhuc sive Praesules, sive Capitula generatim promissae, non tamen adhuc certis numeris circumscriptae, accedent.

Queis ita stantibus, cum certum jam pecuniarium fundamentum habeamus, cui insistendo preces humillimas S. Sedi Romanae exprimere possimus:

eo dirigitur mea, pluriumque Confratrum meorum

et Dignitariorum Hungariae humillima supplicatio, ut cum spe alicuius successus liceat nobis Canonicum Guilelmum Fraknói Romam mittere, scopo eo, ut ibidem exponendo preces nostras de aditu ad archivum Vaticanum, de deligendis ibidem sub solita pontificia inspectione documentis ad rem nostram facientibus, de apographorum ex iis desumendorum modo et aliis ad rem hanc pertinentibus rebus altissimam S. Sedis Pontificae mentem intelligat, jussa expetat, nobisque dein auctor sit, quomodo ad ulteriora juxta SS. D. Nostri voluntatem agenda in nomine Domini Jesu procedamus.

Oro igitur Eminentiam vestram, ut me et per me Confratres meos simul orantes benignissime edocere dignetur, an Canonicus Guilelmus Fraknói fine indicato post sacrum Paschatis tempus Romam venire possit.

Quod superest altis favoribus devotus profundissima cum veneratione manus humiliter exosculans perrenno, Budapestini die 9-a Martii 1882. Eminentiae Vestrae humillimus et devotissimus servus verus: Ludovicus Haynald m. p. Archiepiscopus Colocensis et Bacsienis.

Szükségesnek mutatkozván az ezen iratban előadott ügy részletei iránt Rómában felvilágosításokat nyujtani, Tárkányi Béla egri kanonok társaságában, april végén az örök városba siettem, a hol alkalmam volt ismételve úgy az államtitkár úr, mint a vatikáni levéltár főigazgatója *Hergenröther* bibornok ő eminentiáikkal behatóan értekezni. Ezeknek és egyúttal a Szent Atyának is, a következő emlékiratba foglaltam össze az ügy állását:

Wilhelmus Fraknói Abbas SS. Salvatoris de Sexard, Ecclesiae Cathedralis Varadiensis Canonicus, Academiae Scientiarum Hungariae Generalis Secretarius, anni praeteriti mense junio, fortunam nactus est Academiae praedictae editiones, 300 volumina superantes, simul et suorum laborum, Ecclesiae historiam illustrantium, tenues fructus Suae Sanctitati offerre.

Occasione hac dictus Abbas summas retulit grates pro magni momenti actu, quo Sanctitas Sua Vaticana Tabularia historiam scrutantibus patefacere dignata fuerat. Simul aliqua verba proferre praesumpsit, de obligatione, quae nunc Ecclesiis incumbit, quod fontem apertum *non profanis* exhauriendum relinquant.

Sanctissimus Dominus Noster benignas praebens aures, securum eundem Abbatem reddidit, de summo Suo labores ecclesiasticam historiam illustrantes promovendi desiderio.

Verbis et benedictione Suae Sanctitatis roboratus, domum redux, nihil prius habuit, quam apud Hungariae Praesules et Capitula id agere, ut maioris indaginis operis in lucem publicam edendi propositum suscipiant, et sumptus necessarios conferant.

Nec difficile erat in Patria, Ecclesiae et Scientiis addictissima, finem assequi; fretus cumprimis Eminentissimorum *Cardinalium Strigoniensis et Colocensis* favore.

Varadiensis Capituli litteris provocati, Praesules, Capitula, Religiosorum Ordinum Superiores et alii Dignitarii, lubentissime non contemnenda oblata facere festinarunt; quorum summa hucusque, pro decennio, — ut adnexa scheda monstrat, — *centum et triginta mille liras* excedit. Simul plures adhuc Praesules — Eminentissimus Zagrabiensis, Excellentissimi Nitriensis, Vaciensis, Csana-diensis, Varadiensis etc. — paratos se obtulerunt, mox posteaquam certi aliquid de opere constitutum fuerit, caeteris se accessuros. Sperari ergo licet brevi *biscentum mille liras* conflari posse.

Opus aggredi nunc jam licet. Ideoque Eminentissimus *Cardinalis Haynald*, qui plurima magni momenti Ecclesiae et Patriae negotia gerere consuevit, et cuius Provinciae Varadiensis Ecclesia partem efficit, suis ad Eminentissimum *Cardinalem Secretarium Status* directis litteris, Suae Sanctitatis benignam approbationem, protectionem et benedictionem exoraverat.

Hoc idem, eius annutu, dictus Abbas implorare sustinet.

Opus, quod molimur, eam praecipue partem Vaticani thesauri in lucem trahere desiderat, quae hucusque maxime latuit; monumenta scilicet sic dicta diplomatica, seu Nuntiorum Sacrae Sedis relationes (dispacci) et eis datas instructiones.

Et ne in alienam messem immitere falcem videamur, eorum Nuntiorum relationes edere intendimus, qui apud Hungariae Reges, subin et Germaniae Imperatores, S. Sedis negotia gerebant.

Haec documenta summam certe lucem, non Patriae solum, sed et S. Sedis et Orbis Christiani historiae lucem affudent. Opus hoc itaque novum monumentum fiet salutaris influxus, quem Sacra Sedes in Christianam Rempublicam omni tempore exercere consueverat.

Simul et nonnulla antiquiora documenta — exempli gratia decimarum papalium saeculi XIV. regesta, per Augustinum quondam Theiner obiter, incredibili levitate, saepe truncata edita, publicare — voluminibus a magno diplomatico opere distinctis — optamus.

Operis directio, ut dici solet, redactio, commissioni, praeside doctissimo Neosoliensi Episcopo, concredetur.

In hoc labore, SS. Domini Nostri accedente assensu, Tabularii Vaticani Officialium opera prima ex parte uti, et, in quantum necessitas exigit, unum alterumve ex eruditis Hungariae Sacerdotibus in laboris partes assumere constituimus.

Dictus quoque Abbas felicem se reputabit, si huic operi invigilando, omni anno unum alterumve mensem agere poterit in Urbe aeterna, quae non solum Martyrum glorioso sanguine purpurata, sed et SS. Doctorum Ecclesiae supernae eruditionis splendore decorata refulget.

Romae, 8-a Maji Anno 1882.

Mindkét főmagasságu bibornok meleg rokonszenvvel fogadta és hathatós támogatására méltatta az előterjesztést.

Ès mikor május 15-én Ò Szentsége által magán kihallgatáson fogadtatni szerencsénk volt, a Szent Atya ajkairól hallottuk legmagasabb helyeslésének, meleg elismerésének és teljes jóváhagyásának nyilatkozatait.

Ezt hivatalosan a bibornok-államtitkár úr a következő levélben adta tudtára Haynald bibornok úr ò Eminentíájának :

Eminentissimo e Rmo Signore mio osservandissimo. Mi recai a grata premura di manifestare al Santo Padre il divisamento espressomi dalla Eminenza Vostra : di illustrare la storia ecclesiastica e civile del Regno di Ungheria, e dare alla luce i documenti preziosi che in gran copia si conservano sulla medesima negli Archivi della S. Sede. Feci egualmente conoscere a Sua Santità che l'Episcopato e Clero Ungharese si mostravano pronti a fornire i mezzi necessari per initiare e proseguire questa nobile impresa. Sua Santità accolse assai di buon grado tale manifestazione, ed encomiando il grandioso concetto e la generosità dei Vescovi, si è degnata ordinare che si desse tutto il conveniente appoggio, directione e protezione per le ricerche necessarie all'opera, ben persuasa, che la maggior luce data con tal pubblicazione, ridonderà a gloria della Religione e della nobile Nazione Ungharese. Anche di viva voce Sua Beatitudine ha voluto reiterare queste sue benevole disposizioni ai due Rmi Canonici Ungharesi Adalberto Tárkányi e Guilelmo Fraknoi, i quali a nome della Società di Santo Stefano, della Eminenza Vostra specialmente protetta, Le presentarono, insieme all'obolo della filiale pietá, le opere fin qui pubblicate per la sana educazione della Cattolica gioventú. Lieto di partecipare tutto ciò all' Eminenza Vostra, con sensi di profondo ossequio Le baccio umilissimamente le mani. Roma 19

Maggio 1882. umilissimo devotissimo obedientissimo ser-
vitore vero L. Card. Jacobini m. p. *)

Ezen leirat vétele után Haynald bibornok ő Eminentíája sietett az ajánlattevők értekezletét június 4-ére a Szent-István-Társulat üléstermébe egybehívni.

Az ülésen Ő Eminentíájának elnöklete alatt, meg-
jelentek: Ipolyi Arnold, Császká György, és Schusztér
Konstantin megyés püspökök ő nagyméltóságaik, mélt.
Németh József, felsz. püspök; Markusz Gyula eszter-
gomi, Latinovich Gábor kalocsai, Tárkányi Béla egri,
Fraknoi Vilmos és Bubics Zsigmond váradi, Vágner Jó-
zsef nyitrai kanonokok, Ortvai Tivadar, Füssy Tamás
és Csaplár Benedek, részben mint az ajánlattevő főpapok
és káptalanok megbizottai.

A főmagasságu Elnök az ülést megnyitván az ügy
előzményeit előadta.

Egyúttal előterjeszté az ékkorig bejelentett hatá-
rozott ajánlatokat, a melyek többnyire tíz évi járulékok-
ban mintegy — *hetvenezer forint* értéket képviselnek.

Ezek a következők:

Főm. Simor János bibornok-primás	első évre	200	arany
„ Haynald Lajos bib.-érsek	10 évre	évenként	500 frt.
Nagym. Roskoványi Ágoston püspök	évenként	1000	„
„ Peitler József püspök	10 évre	évenként	500 „
„ Bonnaz Sándor	„ 5 „	„	500 „
„ Ipolyi Arnold	„ 10 „	„	250 „

*) „... Kedves kötelességemnek tartottam ő szentsége elé terjesz-
teni az Eminentíád által velem közlött tervet; a vatikáni levéltárban őrzött
iratokból megvilágosítani Magyarország egyházi és polgári történetét; vala-
mint azt is, hogy a magyarországi főpapság és clérus készek a nemes vál-
lalatra a szükséges költségről gondoskodni. Ő szentsége kegyesen tudomá-
sul vette a közlést, és magasztalással halmozva el úgy a nagyszerű eszmét,
mint a magyar clérus nagylelkűségét, elrendelte, hogy a levéltári kutatások
a megfelelő támogatás, útmutatás és pártfogásban részesüljenek; meg lévén
győződve, hogy ezen vállalat úgy a vallásra, mint a nemes magyar nemzetre
is dicsőséget fog árasztani. Ő szentsége ezen kegyes elhatározását élő szó-
val is közölte a két magyar kanonokkal Tárkányi Bélával és Fraknoi Vil-
mossal....“

Nagym. Császka Gy.	”	10	”	”	300	”
” Schuszter K.	”	10	”	”	100	”
Az esztergomi főkáptalan	10	évre	évenként		600	”
A kalocsai	”	az első	évre		150	”
Az egri	”	10	évre	évenként	500	”
A váradi káptalan	10	”	”		500	frt.
A csanádi	”	10	”	”	100	”
A nyitrai	”	az első	évre		200	”
A váczai	”	10	évre	évenként	50	”
A szepesi	”	10	”	”	50	”
A rozsnói	”	10	”	”	50	”
A pozsonyi	”	10	”	”	100	”
A szent-mártoni főapátság	10	”	”		300	”
A zalavári apátság	10	”	”		50	”
A magyar kegyes-rend	10	”	”		30	”
Németh József felsz. püsp.	10	”	”		50	”
Tárkányi Béla kanonok	10	”	”		500	”
Fraknói Vilmos	”	10	”	”	500	”
Bubics Zsigmond	”	10	”	”	250	”
Dankó József	”	10	”	”	150	”
Rímely Károly lekéri apát	10	”	”		100	”
Ráczek János váradi nagyprépost egyszerre					500	”
Sujánszky Antal kanonok					500	”

Továbbá Mihalovics bibornok ő emja; a szatmári és pécsi püspök ő exc.; a jászói prépost és a zirczi apát, valamint a pécsi, székesfehérvári és szatmári káptalanok kijelentették, hogy készek a vállalatot támogatni; járulékaik me gállapítását a terv meghatározása, illetőleg a jelen értekezlet eredményének közlése után tartván főn maguknak.*)

A megindítandó vállalat *feladata* így formuláz-
tatott :

*) Az értekezlet megtartása óta, a következő újabb ajánlatokat jelen-
tettek be.

Nagymélt. Lipovniczky István váradi püspök évenként		500	frt.
A csornai prépostság	”	100	”
A székesfehérvári káptalan	”	150	”

„A pápai levéltárakban létező s egyházunkat és hazánkat illető történeti emlékek kiadása.“

Két sorozatban:

a) A magyar királyok udvaránál működő pápai *nuntiusok* levelezéseinek kiadása;

b) *Theiner* „*Monumenta Hungariorum Sacram illustrantia*“ című munkájának kiigazítása, kiegészítése és folytatása.

A munka czime leend:

Vatikani magyarországi Okmánytár. Monumenta Tabularii Vaticani Hungarica.

A munka szerkesztésének vezetését az értekezlet bizottságra ruházta:

Elnöke: Ipolyi Arnold püspök.

Tagjai: Dankó, Knauz, Tárkányi, Romer, Fráknói kanonokok és akadémiai tagok.

Ezen bizottság feladata a kiadványok sorrendjét megállapítani, a másolások iránt intézkedni, a szerkesztést vezetni, a munkának valamely hazai nyomdában kinyomatásáról gondoskodni.

Ezen bizottság minden esztendőben munkatervet és költségvetést készít, ezt a megelőző évről szóló jelentéssel, előterjeszti az ajánlattevők értekezletének, mely a bizottság elnöke által minden esztendőben Budapestre összehívatik.

Minden ajánlattevő főpap és dignitarius személyesen vagy megbízottja által vehet részt az értekezletben. Minden ajánlattevő testület egy képviselőt küldhet. A jelenlevők egyszerű szavazattöbbséggel döntenek. Az értekezlet határozatai, a munkatervék és jelentések minden ajánlattevőnek megküldetnek.

Az értekezlet által megállapított költségvetés keretén belül a bizottság elnöke és a bizottság kebeléből választandó vezér-titkár utalványoznak.

A jelen év tartamára a bizottságnak 3000 forint bocsátatott, a munkálatok megindítása céljából, rendelkezésére.

A vállalat pénzalapjának kezelésére a *Szent-István-Társulat* kéretett fel, olyképen, hogy ennek elnöksége gondoskodjék az ajánlatok beszédéséről, a befolyt pénznek a magyar földhitelintézetnél elhelyezése és kamatozása felől, és időnként a Társulat ülésein nyilvános számadást tegyen.

Határoztatott, hogy azon ajánlattévők, kik egyszer mindenkorra tették ajánlataikat, ezeket a jelen év végéig fizessék be.

A tiz évre tett ajánlatok kötelezettsége 1882. július 1-től 1892. július 1-ig terjed.

A kiknek *évi ajánlatai a 100 forintot meg nem haladják*, járulékaikat minden év október havában egyszerre fizetik be.

A kiknek *évi ajánlatai a 100 forintot meghaladják*, azoknak szabadságukban áll járulékaikat két részletben *október* és *ápril* hónapokban fizetni be.

A *végrehajtó bizottság* feladata időnként alkalmas módon oda hatni, hogy az ajánlattevőkhöz, minél több áldozatkész főpap és testület járuljon hozzá.

A közrebocsátandó munkából Ő Szentségének bizonyos számú példányok, a külföldi és hazai főbb könyvtáraknak egy-egy, az ajánlattevőknek járulékaik arányában 1—5 példány fognak rendelkezésükre bocsátatni.

A fenmaradó példányok *könyvtárusi forgalomba* bocsátatnak. A befolyó jövedelem a vállalat alapjához csatoltatik.

Az értekezlet felkérte főmagasságú Elnökét, hogy Ő Szentségének a legmagasabb jóváhagyás megadásáért és az államtitkár úrnak közbenjárásáért az értekezlet köszönetét tolmácsolja.

Ő Eminentiája erre a következő táviratot intézte Rómába:

„Eminentissimo Cardinali Ludovico Jacobini Roma. Ad Hungarica Vaticani Archivi Monumenta edenda co-
aliti Praelati et Dignitarii Hungariae, me praeside con-

sultantes, Sanctissimo Domino Nostro, pro impertita benignissima permissione et apostolica benedictione, ad pedes provoluti, filiales referunt grates, perennem reverentiam et fidelitatem testantur. Idem Eminentiae Vestrae pro interpositis humanissimis officiis suis summas reddunt gratias. Cardinalis Haynald.“

Engedje a Mindenható, hogy azon remények, melyek az ekként megszületett vállalathoz füződnek, valósuljanak, és Ő Szentségének óhajtása, hogy az „úgy az egyháznak mint a nemes magyar nemzetnek dicsőségét gyarapítsa“ teljesedésbe menjen.

HEGYI SÉTÁK.

(Folytatás.)

Az aranyos napok sora le nem járt még, ma is, aug. 12-én ilyenre virradtam. A kora regg hűségben utnak indultam, könnyen mint a madár. A Dürrenbergre kemény meredek ut vezet, fárasztó mászás, de a szép kilátás az alantas völgybe és a csinos városra elfojtja bennünk a kifakadást. A hegy közepe táján elkanyarodik az ut a várostól és balra tér, a sóbánya, meg az ennek közelében fekvő búcsujáró templom felé. Az egyenes ut Berchtesgadenbe visz, Zillen keresztül. Lábficzmitó köves ut az egész a határ vámházig, innen azután, a bajor részen, sima karban tartott uton járunk, szinte öröm rajta haladni. Én az országutat követém, melyet a hegy oldaláról erdő, a völgy oldaláról pedig hatalmas juharok szegélyeznek. Harmadfél óra alatt Berchtesgadenbe értem.

A kétezer lakót számláló sóbányaváros 2018 láb magasan fekszik a tenger színe fölött, a Salzach és a Saalach völgyei között, égbetörő mészhavasoktól kör-

nyezve, — egy kis svajci táj. Vidéke gazdag természeti szépségekben, csak győzné a turista mind a nevezetes pontokat bejárni! Délnek a kötenger tömege nyulik el, a 8385 láb magas Schönfeld csúcscsal. E sziklabástyából két hegysor szakad, melyeknek legmagasabb csúcsai a 8434 láb magas Watzmann és a 8065 láb magas Hochkalter. A völgyet a Königseeből szakadó Ache hasítja. A tájkép nagyszerű, elbájoló, nyaralnak is benne módos emberek.

Berchtesgaden régi időkben herczegség volt. A XII. század elején Irmengard, III. Engelbert wasserburgi gróf neje, sz. ágostoni szerzeteseket alapított ide. A prépostság idő folytával terjedelmes birtokokkal gazdagított, jogokkal felruházott, a XV. században pedig a prépost a birodalmi herczegek közé felvétellett. Innen kezdve csak nemes származásuak vétettek fel a káptalanba. A prépostság 1803-ban secularisaltatván, a kolostor ma királyi vár.

A mi az eltörült prépostság fényéből, az alapítók kegyességéből fön van még, a: a díszes egyház, illetőleg münster, melyre büszke volna sok püspök, kinek nincs ily díszes székesegyháza. Tiszteletreméltó régiség ez, szép faragványu stallumai kereszt-sikátora, (Kreuzgang) márvány siremlékei valóságos műkincsek, de gondozva nincsenek, úgy amint megérdemelnék. Ám a kincstár ilyenekre nem költekezik,

Sóbányáján kívül Berchtesgaden híres még ivar-, fa-, csont faragványairól. melyeknek nevök van a világ piaczn. A faragó művészek a nép nyelvén istenfaragóknak (Herrgott-Schnitzer) is neveztetnek, a devotionalek után. Munkájok nem igen fizeti ki magát, ez a panaszuk. Meglehet, hogy a kereskedő csekély árat fizet nekik, de ő maga, tekintve a drága árat, kárt nem vall az áruban. Az áruk piacza különben nem maga a város, hanem inkább a Königsee, hol egész bazar van belőlök.

Ugyanis az idegenek legnagyobb része mellözvén a félreeső várost, egyenesen a Königseenek hajtát, ma-

gamféle gyalogos ember pedig nem nagy vásárt csap a városban.

Első gondom volt kocsit keresni a tóhoz. Megfordultam három bérlőnél is, de nem volt kapható az egész városban egyetlen egy árva ló sem, birnak pedig kiállítani a bérlők, mintegy nyolczvan lovat, de ez már mind le volt foglalva, vagy megvolt rendelve. Az egyik megis ígérte, hogy fog keresni lovat a városon kívül egyik ismerősénél. Addig én megtekintém a két templomot s körülnéztem a városban. Kilencz órára megvolt a fogat, egy lovacska, melyért 9—2 ig hét forintot kelle fizetnem borrravalón kívül. Rendesen tizenöt-husz forintot keres a bérlő napjában egy ló után. Az én kocsim két órától újra le volt már foglalva és mielőtt engem vitt, szintén volt már járata. A berchtesgadeni atyafiak értenek az üzlethez. Ám a télen át nincs kereset, be kell tehát a a nyári évszakban hozni a lovak téli tartását is, azaz duplán veszik meg az árát az idegenen.

Alig képzelhető szebb, kellemesb ut, mint a mely Berchtesgadenből a tóhoz vezet. Pompás, árnyas faszor, hatalmas juhar- hársfa és egyéb lágy fanemek, melyek Berchtesgaden körül nagyban tenyésztetnek, ezekből faragják a szép, finom árukat. Az ut völgyben kanyarodik az Ache mentében, kies nyaralók, dolgozó gyarak, idylli magán gazdaságok mellett, a láthatár elzárva, a a változatos alaku hegyek által. És mily zamatos itt a lég, kivált reggeli órákban! Tüdöm tágult s vele lelkem is. Isten a földi vándort nem hagyta örömök nélkül a síralom völgyében, sőt uj meg uj kéjpontokat szőtt utjába, hogy felejtesse vele némileg számkivetésének keserveit. És midőn földi paradicsomokat mutat neki, lelkét a láthatatlan túlföldi paradicsom szeretetére gerjeszti — ut per visibilia ad invisibilia amorem rapiamur. S valóban, bizonyos delejes erő által vonzva érezzük magunkat túlföldi hazánk felé, midőn ily paradicsomi tájak szemlélésében merengünk.

Három negyedóra mulván szemközt álltam a tóval,

Mióta tengert ismerek, azóta nem gyakorol reám semmi-féle tó vize valami hatást, vagy meglepetést, sőt kicsinynek, semmisnek találom azt. Csupán a Balaton első látása lepett meg, mert vize elláthatlan, mint a tengeré. Nem hiába nevezik magyar tengernek. A Königsee első látásra épen megcsalta várakozásomat, ami onnan van, hogy a tó be nem látható első pillanatra, hanem csak egy kis öbölt látunk, maga a tó el van rejtve a balra kifutó hegy foka által. Ámde ez öbölnél festőibb képet alig tudunk képzelni magunknak. A víz háromféle szint játszik: a parti homok fölött sárgás, innen a tó mélységével aránylagosan mindig sötétebb zöldbe megy át, miglen az átellenes hegy tövében feketének látszik. Az öbölt elzáró kifutók pompás növényzetben díszlenek, zöld keretben egy ragyogó gyöngy az öböl. A balra eső hegy tetejéről zöld lombok árnyából Beust báró izléses villája néz az öbölnek és az öbölben kiemelkedik egy kis sziget, melyen ki lehet kötni, hasonlíthatlanul szép ülőhely.

Mielőtt a tóra mennék, betértem a fényes étterembe, mert megéheztem volt. Egy csésze kávé helyreütött. — Kávé, örökkön csak kávé, szinte resteltem izlésemet. Csakugyan, ha nem volnék férfit, rég ülnék már valamely kávéháza-koteriában s törném velök a kávékalács mellett a pálczát is felebarátom fölött. Nem egy hölgy, mely (vagy: ki) a fogász műhelyébe lép, kávénál rágta ki fogait.

Derült napokon roppant itt a forgalom, az egész tér el van lepve járművekkel, a legelegansabbtól kezdve egész az én egylovas kocsimig és oly átható lószag tölti el a leget, hogy lókedvelőnek szinte bele nevet a szive. A tóparton egész bazárok terülnek el a berchtesgadeni faragványokból, fénykép és ásványokból, melyekből mindenki vásárol valamit emlékül, de azért a kereskedők mégis egyre panaszkodnak, hogy pang az üzlet. A tóba fürdők szolgálnak, egyszerű primitív faalkotványok, nem kell senkinek sem.

A parton a bárkák, a csolnakok egész serege ki van kötve, készen elindulni minden perczben. Az eve-zőt férfiak és nők vegyest kezelik, utóbbiak tiszta fehér szoknyába öltözve, fejükön szalmakalap. A csolnakok folyton jönnek-mennek, hű képei az életnek, melyben nincs szünet.

Én egymagam vitetém magam, hogy kényelmesen s zavartalanul éldegélhessek a tó szépségeiben. A társas bárkák tele lévén tömve, először kényelmetlenek, másodsor nagy a zсібaj rajtok, kivált ha a társaságban több a nő. Róma veszélyében nagy szolgálatot tettek a capitoliumi libák, itt nem volt veszély.

A Königseenél három részt különböztetünk meg : a bejáratot, vagyis az említett öbölt ; a közép tavat, az öböltől egész szt. Bartholomäig, és a felső tavat szt. Bartholomätől egész a tó végéig. Legtöbben csak szt. Bartholomäig eveznek, ami egy órába kerül. Az egész tó hossza három óra, szélessége fél óra, mélysége ötszázhetvenkét láb, fekvése 1856 láb a tenger szine fölött.

Miután az öbölből a hegyfoknál bekanyarodtunk, rögtön ellátunk az egész tavon s láttára nem meglepetés, hanem álmélkodás fogja el lelkünket, annyira nagyszerűen szép ez a tó. Nem a vitzömeg, nem a tó kiterjedése lepett meg, hanem annak környezete, a 7—8000 láb magas hegyek, melyek azt minden oldalról fal gyanánt elzárják s melyek oly meredeken szakadnak a tóba, hogy köztök és a tó között nincs partnak egy keskeny ösvény sem. Itt valóságos fogoly az ember, menekülés nélkül.

Minden, a mi fönséges, megthatja lelkünket : a Königsee fönsége lesujtja azt. Az óriás hegyek szinte ránehednek mellünkre s nehéz sohajokat sajtolnak ki belőle. Komorrá teszük a láthatárt is, de a növényzet a hegyek aljában mérsékli a szerfeletti komolyságot, és ha mint ma, a nap arany sugarai megvilágítják a képet, oly szinezetet nyer az, hogy azt toll le nem írhatja. Elgyögyörködtem a víz visszfényében, váltakozó szinezetében. Az árnyoldalon sötét-kék, majdnem fekete az, a fényol-

dalon kékes, zöldes, átlátszó. A játszai hullámok, mint csillagok ragyognak fel a távolban, egy megfordított csillagos égbolt fölött evezünk. Ünnepies, mély csönd fekszik a tó fölött, szinte tartunk tőle, nehogy azt beszédünkkel profanáljuk. Elmélkedésre, néma csodálkozásra hí fel a természet. Isten szelleme lebeg a víz fölött.

Merengésemből felzavart durranása ama pisztoly-nak, melyet a kormányos, a tó bizonyos pontjára érve, hátam mögött elsütött. E ponton van a legszebb visszhang. A pisztolylövés valóságos ágyudörgést eszközölt a hegyekben; hegy hegynek adta a hang hullámokat, melyek annyi ponton megtörve, dörögve visszaütödték füleinkbe. Szintoly erősen visszaadja a visszhang, az evező nők énekszavát is.

Vocem nulla potest ars sculperere, pingere nulla.

Sola repercussos exprimit Echo sonos.

Egy órai evezés után kikötöttünk szt. Bartholomäban. A tó partján sz. Bertalan kápolnája fekszik, bucsujáró hely, mellette fogadó van, árnyas fákkal. Hajósaim nem a fogadóba, hanem a kápolnába tértek és itt pihentek imádkozva. Én is hátat fordítottam a sörös kancsónak és sétát tettem a Watzmann lábához, szt. Bartholomä ugyanis közvetlen a Watzmann alatt fekszik. A hegy hasadékjaiban bőven feküdt a hó. Ha időm engedi, itt ugyan könnyen hozzáférhettem volna, de félórai időzés után vissza kelle térnem, hajósaim vártak már. Szt. Bartholomä fölött meglátszik már a tó vége is, öböl formában végződik az, egy kopár mészóriás fehérülő falai alatt. Zergék és sasok hazája a Königsee magasztos környezete.

Dél elmúlt volt, mire ismét kikötöttünk a vendéglőnél. Pompás étlap, méregdrága árakkal. A sötétes bajor sört színe után inkább vörös bornak néztem. Hiába kinálgatta a pinczér, orvosi diaetam se sört, se bort nem enged, hanem csak tiszta szódavizet. E tekintetbeni ragaszkodásom az orvosi rendelethez lenézés tárgyává tett, a fitymáló, kicsipett pinczéreknél. Buta képet csináltak,

midőn kérdésökre: bor tetszik-e vagy sör? pusztán si-phont rendeltem. Ott hagytak, ignoráltak, várhattam, míg megkaptam az ételt, italt. Vagy zsugorinak néztek, vagy szegény ördögnek. Itt csak annak van becsülete, a ki bőven költ, ha különben barbár is. Dummodo sit dives, barbarus ipse placet — mondja Ovidius. De én vajmi keveset törődtem a buta pinczerek véleményével, lenézésével!

Egy órákor kocsira kellett ülnöm s ezzel elvitetém magam a sóbánya hivatalhoz. A halleini helyett ezt a bányát néztem meg, mint utamba esőt. A kettő különben oly hasonló egymáshoz minden tekintben, mint tojás tojáshoz. A ki olvasta a „Sion“ mult évi folyamában (836 s következő lapokon) a halleini bánya leírását, az akár a berchtesgadeniben lett volna. A berchtesgadeniben nem kell a megszabott közórára várni, itt minden perczen elfogadják az embert 1 frt. 20 kr. díjért. Hogy kék vászon nadrágot s zubbonyt adnak az emberre, az egészen fölösleges, miután a bánya tökéletesen száraz, tehát sem nedvesség, sem por, sem hulladék nem ronthatja ruhánkat, a sikló (Rutschbahn) is csak multság inkább mint szükség, mert mellette levezet kényelmes lépcsőzet is, aki tehát épenséggel nem akar lesiklani, lemehet ezen is. No de mért ne tennők meg a tréfát? Én tapasztalni akartam, hogy mikép lehet gyors carriéret tenni az életben. Ide üljön, a ki ez életben gyorsan előmenni akar, pillanaton alatt czélnál van. Csak volna az élet minden hivatásánál ily sikló, nem volna annyi boldogtalan ember a világon.

Egy óra alatt bejárván a bányát, visszaballagtam Halleinba, hol még időm volt estig körülnézni a városban s megpihenni jó kávé mellett. A nyolcz órai vonat elindulván, fél kilenczre Salzburgban voltam.

Salzburg.

Tizennégy napi barangolás után a szabad természetben, ismét városban, falak között vagyok. Mily el-

lentét! A szabad természetben az ember ama felső lénynek bizonyul, melyről oly szépen mondja Ovid, hogy: Isten fölemelt homlokot adott neki, miszerint azt az égnek emelje.

Os homini sublimē dedit, coelumque tueri

Jussit, et erectos ad sidera tollere vultus.

A szabad természetben az ember emelkedett, királyi homlokkal mozog, buvár szemeit az égre, a magas hegyekre szegezve, értelmesen vizsgálva, fontolva, mérlegelve, élesen kutatva, valamit a természet útjába ejt, ő értelem, szellem, ur, király a természetben. Ellenben, midőn látjuk a városi embereket, mint lótnak-futnak lekonyult fővel, se jobbra, se balra nem tekintve, a napi kereset, a pénznyeremény után: nem jut-e eszünkbe a vadász eb, mely szintén lehajtott fővel, szaglálva keresi a vadat? Ez anyagias emberek mintha csupán csak azért viselnének fejet, hogy föl ne csuszszék a kravátliok. Semmi méltóság bennök, meggörnyedt szolgáló alakok.

Salzburgnak nem ez a physonomiája. Itt még emelkedett homlokkal járó embereket látunk, a magasztos természet, mely környezi a várost, sőt melybe ez ékelve van, nem engedi lehajtani fejüket. Salzburgot nem lehet falakkal elzárni a természettől, a természet benne van. Ha eddig paradicsomi tájakon jártunk, úgy Salzburgban a természet szépsége tetőpontját éri. A mi Nápoly a tenger mellett, az Salzburg a hegyekben: Európa legszebb városa, fekvésre nézve. Legalább ezt tartják róla az utazók. Én, midőn a várfokról néztem a leirhatlan szép tájat, azt mondtam magamban: a kísértő sátán nem találhatott volna csábitóbb tájat, melyre mutatva mondja Urunknak: haec omnia dabo tibi, si cadens adoraveris me. Sz. Rupertnek valóban nem volt ros z izlése, mikor Theodo bajor herczegtől ezt a darab földet, a régi Juvaviát, ajándékoztatta magának. E magasztos természet nagyban képes felhangolni a lélek hurjait, itt a zsoltár is hőbben, jobban átérezve szakad az ajkáról. Salzburg gyöngye a havasi világnak.

Nyugat-éjszakknak esnek a magas havasok: a kopár meszes Göll, a Watzmann sugár csúcsai, az Untersberg komor sziklafalai, a Hohenstaufen tornyos csúcsa és e havasok tövében az 1506 láb magas Mönchsberg és az 1950 láb magas Kapuzinerberg közé ékelve fekszik a sok tornyu város, a Hohensalzburg sziklaerőd uralkodik felette s védi egyszersmind. A várost a szilaj, sebes rohamu Salzach hasítja, de zabolátlanságát szabályozott, disztlő kőpart fékezi. Kelet-délnek elláthatlan róna terület, virágos rétekekkel, zöld legelőkkel, sötét fenyves erdőkkel, népes falvakkal. Magán kívül ragadtatik az ember, szemlélve e hasonlíthatlan képet. Látni kell azt, leírni nem lehet. Száz meg száz fenkölt, költői toll fáradott benne, de a mit a leírás ad, az csak sejtelve a valóságnak.

Szépségénél fogva nem csoda, hogy Salzburg mintegy delejes erővel vonzza az idegeneket, kik itt Európa összes országaiból találkoznak, ami Salzburgot világvárossá teszi. Aug. 15-én az idegenek névsora már tizenhat ezerre ment, megfordul itt tehát nyaranta mintegy husz ezer idegen — ex omni genere piscium.

Számtalanok Salzburg szomszédságában a kirándulási pontok: a 3860 láb magas Gaisberg nagyszerű kilátással; Hellbronn császári kéjlak, híres vizjátékával s gyönyörű kertjével; Leopoldskron kastély, uszodának szolgáló pompás tavával; Klessheim, Lajos Viktor főherceg fényes nyaralójával; Aigen, Schwarzenberg herczeg sűrűn látogatott parkjával; Mária-Plain, diszes bucsujáró egyház, erdők fölött szép magaslaton stb. A Königsseehez rendes omnibusz-közlekedés van. A várost több elegans nyaraló övezi kies kertekkel, mindannyi elszórt gyöngy a festői tájban. De Salzburg nem csak páratlan vidékénél fogva érdekes, hanem történeti emlékeinél, monumentális épületeinél, jeles közintézeteinél fogva is. A salzburgi érsekek, mint világi fejedelmek, sokat tettek székvárosuk s udvaruk diszének emelése körül, némelyek köztük éppen pazarok voltak fény, művészet dol-

gában, a miért is Salzburg egyes részeiben fejedelmi jelleget tüntet fel. A monumentális épületek a XVII. és XVIII. századból valók, a régibbieket gyakori tűzesetek pusztították el. Ez épületek már a stylben elárulják olasz eredetöket s magának a városnak is olasz szint kölcsönöznek. Salzburg nagyon emlékeztet Olaszországra: a lapos háztetők, a szép kutak, a márvány építvények, a gyümölcs- és virágpiacz, — mindez déli jelleget kölcsönöz, a régi érsekek műzslésüket Olaszországból kölcsönözték, innen hozattak építészeket, festőket, aranyozókat, stucco-művészeket és ezek műveikbe a későbbi olasz renaissance jellegét vették.

De a mult századokkal kellemesen párosul az újabb haladó kor. A mióta Salzburgot a vaspálya hálójába ejtette, azóta az mindinkább modern várossá fejlődik. Egész utcák épültek modern izlésben, fényes palotákkal, nagyszerű középületekkel, milyen az imposans reáltanoda, elegans szállodákkal, kies sétányokkal, nyilvános kertekkel. Comfort, műveltség, finom izlés jelentkezik lépten-nyomon s megkedvelteti a várost az idegenek. A város közönsége helyesen fogja fel érdekét: ropantul költekezik ugyan a város emelésére, de az idegenek mindinkább behozzák a költséget, investitioi gyümölcsözők. A város lakóinak száma ugyan huszezerre tétetik csak, de kiterjedése, forgalma, üzlete, elegantiája, a jövő-menő idegenek sokasága után physonomiája nagyvárosi.

Salzburgnak centruma a residentia tér a Salzach bal partján, a Mönchsberg alatt, ezt vevém tehát elsőben is szemügyre, miután Tomasellinél jól megreggeliztem volt. A régi érsekek residentiája most cs. palota s ennek egyik szárnyát a toscanai nagyherczeg lakja állandóan. Szép, de nem épen fényes épület. A residentiával szemben van a székes egyház, imposans előcsarnokkal. Van két tornya és kupolája. Épült 1614—1668. olasz izlésben. Frescoi s stuccoi jelesek, felszerelése, készlete fényes. Több érseknek fresco arczképe ékiti a

falakat. Remek a szentélyben a fresco, mely Urunk fel-támadását ábrázolja. gyöngéd, szellemies mű. A székes-egyház mögött eldugva van az érseki palota, a pompás épület jobb helyet érdemelne. Ugyancsak a residentia téren van a helytartósági palota, hozzáépítve a toronyhoz, melyben a hires harangjáték van. Ez reggel, délben s estve játszik, mindenkor szép közönségnek, ugyanis az idegenek gyönyörrel hallgatják az ép oly szabályos tiszta hangokat, mint a megható dallamokat. Havonként változtatják a zenedarabokat, melyekből harmincz különféle van. A déli felhúzásra feljutottam én is a toronyra és így volt alkalmam megismerkedni a jeles zenemű szerkezetével, azonkívül élvezni a nagyszerű kilátást is, melyet nyújt a torony. A tér egyik éke az udvari kut (Hofbrunnen) Antonio Dario szobrász műve. Készült 1664-ben. Mithologiai alakok s állatok művészies csoportulata. Kár, hogy a mű nagyságának meg nem felel a víztömeg, ez aránylag vékony sugárban ömlik alá. A residentia-tértől balra a Mozarttér esik, a halhatatlan zeneszerző szobrával, Schwanthalertől. Mozart után sok emlék van Salzburgban, egy Mozart-muzeum is. A salzburgiak nagy kegyelettel viseltetnek jeles polgártársuk iránt, valóságos Mozart-cultus az. A Mozart-zene egylet ismeretes. — Az elegans Hajó-szálloda verandája Salzburgban az, ami Velenczében a Cafe-Luadri, vagy Cafe-Florian, a kinek nincs semmi dolga, vagy a ki elfáradt, az ide ül s elmulat kávézva a járó-kelő idegeneken.

Bevégezvén a residentia tért, mentem Salzburg bölcsőjét, a benzéseknék szt. Péterhez czimzett apátságát (Stift st. Peter) megnézni, mely tőszomszédja a cs. palotának. Az apátság eredetére nézve kiirom a következőket szt. Rupert életéből, Buschnau Ottó után: „Az isteni gondviselés úgy akarta, hogy ő (Rupert) püspöki székhelyét Juvavia város romjain, a Salzach gyönyörű partján felépítse. Ezt az egykoron oly szép várost, melyben a ker. hitélet erős gyökereket vert s melyet dicsőséges vértanuk vére bőven áztatott, kétszáz év előtt a

vad herulok végkép elpusztították. Rupert megkapta Theodo hercegtől e romokat, egy négyszög mértföld területet, a Salzach mindkét partján, hozzá a reichenhalli sóforrás harmadrészét, a tizedet és a vámot. Buzgón megkezdte munkáját, épített egy diszes templomot, melléje egy nagy benzés kolostort a megyei papság képezésére s ettől némi távolságban a Nonnenbergen, hol valaha római erőd állt, egy apácza kolostort, iskolául leányok és szüzek számára. A szentnek e két alapítványa mai napiglan működik áldásosan, több mint 1200, sokszor viszontagságos év után. Ő a város felépítését nemcsak tanácscsal, hanem tettel is előmozdította, benépesítette azt román családokkal, így fejlődött ki a város déli Németország gyöngyévé. Eleinte Petriniának neveztetett a sz. Péter templom és kolostor után, és csak utóbb kapta a német Salzburg nevet.

„Mikor szt. Rupertre reánehezedett az aggkor sulya és ő a hosszú apostoli munka alatt megtörve, béke után kivánczozott: visszavonult a maga kolostorába szt. Péterhez s készült a halálra. 628-ki marc. 27-én husvét vasárnapján felkelt ágyából, megtartotta az ünnepélyes sz. misét, megáldá övéit s meghalt. Ötven évvel utánna sz. Virgil salzburgi püspök, fényes egyházat építtetett sz. Rupert tiszteletére, melybe testét átvitte.“

Joggal mondhatjuk tehát sz. Péter kolostorát Salzburg bölcsőjének. A kolostor terjedelmes négyszög épület, egyenes, minden diszt nélkülöző falai mi benyomást sem gyakorolnak. Az épület egyes szárnyai bérbe vannak adva, az egyikben a műegylet állandó képkiallítása van elhelyezve. Nagyon a dísz ellen van és a kolostori csönd ellen a kolostori pincze, nyilvános borméréssel. E helyiség rendszeren tele van emberekkel, a reggeli óráktól kezdve egész estig, mert itt mérik a legjobb, meg nem hamisított bort. Én csak belenéztem, de le nem ültem volna a teritetlen, piszkos asztalokhoz, melyekhez különben nem igen fér az ember, annyi a látogató. Java része állva áldozik Bachusnak. Aki Tírolban járt, az

nem egykönnyen ütközik meg az efféle papi korcsmákon, mert ott sok helyütt maga a plebános tart korcsmát és méri az italt. Ennek az a haszna — mondják — hogy a nép a lelki pásztor szemei előtt mulatva, beszédjében, magaviseletében, de még az italban is mértéket tart, sőt a pap nem is ad annyit inni, hogy megártson. Az antiklerikálisok ellenben tőkét vernek a papi korcsmákból a Clerus ellen. Az én nézetem szerint semmi ürügy alatt sem fér meg a lelkészi hivatallal a korcsma üzlet; idáig nem mehet az apostol szava: omnibus omnia fieri.

A kolostor bal szárnyán van a templom, szép goth épület. Belseje komor és túl van terhelve oltárokkal, emlékekkel, elannyira, hogy nincs szabad oldal benne.

A kolostorral összefügg a sz. Péter temető. Salzburg legrégebbi sirkertje s egyszersmind legkegyeletesb történeti emléke. A temető a Mönchsberg komor sziklafala alatt terül el. A hosszú arcadokban, kápolnába beosztva, síremlék síremlékhez sorakozik, a legkülönbélebb kivitelben, a legbizarabb ékitményekkel. Némely kápolna falai fatáblákra festett jelenetekkel a halott éle-téből, vagy bibliai jelenetekkel ékitvék, feliratokkal, mondatokkal, egy másikban felvértezett lovag s hadi tropeumok egy vitéz hamvaira mutatnak stb. A legjelesebb nemes családok, salzburgi patriciusok s művészek neveivel találkozunk itt. A szabad tér, a köztemető, tele van még síremlékekkel. Salzburg történetének jó része szól e néma sírokból. A temető közepét díszes, izléses templomocska foglalja el, a legujabb időből. A halottas mezőt ékítő virágok s növények fennen tanúskodnak a késő unokák kegyeletéről. Mintha csak feltámadási ünnepre tétetnének készültek, úgy össze van hordva a virág.

Ámde nem maga a temető képezi az ősrégi kegyeletes emléket, hanem a komor sziklafal, melyből kis ablakok néznek a temetőbe. Mi lehet e sziklafalon belül? Az első benczéseknek czellái, üregei, kápolnái. A szikla aljában szt. Rupert, — fönt a szikla belsejében sz. Maxi-

mus kápolnája. A temetőből egy sziklakapu vezet e szentélyekhez, melyek részint természetes, részint kivájt, azaz kitágított üregek. Az alsó kápolnából nyers és keskeny lépcsők vezetnek fel a sziklafalba, mely kis ablakok által csak homályosan van meg világítva. Így jutunk fel sz. Maximus kápolnájába, az őskereszténység egyik legrégebbi emlékéhez, mely egyszerűsége s komolysága által mély hatást gyakorol a szemlélőre. Az egész tér, a maga oszlopaival, boltíveivel, fülkéivel, ablakjaival, padjaival a sziklafalából nyersen ki van vájva, a kis ablakokon át csak gyér világosság hat be, és e homályos megvilágítás sajátosságosan hangolja a kedélyt és a képzeletet. Néma áhitattal tekintünk körül a megszentelt térben, és a mi elsöben ötlük szemünkbe, az egy félkör fülkében álló egyszerű köoltár. Itt végezték ájtatosságukat az első keresztények, itt kereszteltettek is, mert csak titokban gyakorolhatták vallásukat az üldözés idejében. Itt végezték zsolozsmájukat a jámbor szerzetesek, e grottában élt és megis halt sz. Maximus. A kápolnák kora az 582. évbe esik.

Áhitatos érzület fogott el e tiszteletre méltó emlékekkel szemben. A római katakombák után ez a legrégebbi mit láttam. És valamint amazokban a valláshősöket az elért pálmában, úgy itt a pálmáért küzdő erényhősöket csodáltam. Mennyi buzgóságról, önsanyargatásról, életszentségről tanuskodnak e sziklafalak! Mennyi malaszt szállt itt le a hő imára! Ily rejtekekből indult ki a népek polgárisodása, ily iskolából a hit, a civilizáció bajnokai! Ám a magány volt mindenkor a szentek iskolája. Balgatag társaságot keres, bölcs magányt. Salzburg valamennyi nevezetességei közül a kereszténység ez ősi emlékei érdekelték leginkább.

A Mönchsberg sziklafalaiban ezeken kívül van még két nevezetes mű, melyeknek fejedelmi alkotóra ráillik az epitaphium: *Te saxa loquuntur*. Egyik a nyári lovarda (Sommer-Reitschule). Itt a sziklafalba három emeletben hosszú galeriák vannak vájva, melyeket a szemlélő könnyen római amphitheatrumnak nézne, ha a tér kerek,

vagy tojásdad volna. Meglepő e nagyszerű galeriasor s nagyban emlékeztet az ő s Róma világ műveire.

Második az új kapu (Neuthor), melyet 1767-ben III. Zsigmond érsek (Schrattenberg gróf) vágatott a Mönchsbergbe, a közlekedés könnyítésére. Annak előtte ugyanis a mönchsbergtúli vidéknek megkellett kerülnie a hosszú, a kinyuló hegyet, tetemes idővesztéssel. A kapu, illetőleg alagut hossza 300 láb. A kivájt falak nevezetes magasságban csúcsívben végződnek, mintha csak góth domban járnánk. A kapu mindkét homlokzata szobrászati művel van építve, és a műtárgyak: sz. Zsigmond kitűnő szobra, az érseki címér, a pyramisok, a feliratok mind a sziklából vannak kivájva. A kapu közelében vannak az udvari istállók (Marstall), most lovas laktanya. Mellette ló usztató, szép szobrászművel, egy állatfékező csoportja: Mandltól.

A délelőtti órákban e monumentális emlékek közt járva, némileg olasz ég alatt, olasz művészet közepette találám magam. A délutáni órákat a művelt természetnek a kert és parknak szentelém. A mióta a Mirabell kastély a város tulajdona, azóta kertje egyesítve van a városi parkkal. Ritka város dicsekedhetik ehhez fogható nyilvános kerttel, akár a virágkertet, akár az árnyas sétányokat nézzük. A Mirabell kertben van egy kis madárkert is, hol órákra ellehet mulatni a különféle hazai s exotikus szárnyasok szemlélésében. A városi parkban a Cursalon körül nagyszerű kivilágítási készülétek tétettek az éppen Salzburgban napolt anthropologikus-egylet tiszteletére, de Jupiter pluvius mintegy megirigyelve az ovátiót, haragosan közbeszólt s haza kergeté a kíváncsi népet. Salzburgban az eső tartós szokott lenni, a miért is én már előre megbarátkoztam a gondolattal, hogy további terveim részben el fognak ázni.

Aug. 14. Az eső szakad. A kiaszott természet már rég sovárgott utána, áldásnak vette azt minden ember még a nyughatatlan turista is. Vasárnap lévén, szívesen pihentem meg magam is s szoritkoztam a városra. A

húsz templom közül többet látogattam meg, a jelesebbek köztök: a régi egyetemi kerek templom, a sz. Háromság és a ferencziek góth temploma, szép magas tornyával. Az egyházak tömve voltak buzgólkodókkal, Salzburg tiszta kath. város.

Tizenegy órakor betértem a kolostorba, Péter atya zenejátékát hallgatni. Singer Péter atya, a galambösz aggastyán a legnépszerűbb alak Salzburgban, fényképe látható minden kirakatban. Szerzetesi erényein kívül a zene vetette meg hirnevét. Ő maga talált fel s szerkesztett sajátkezüleg egy hangszert, melyet Pansymphonikonnak elnevezett. Naponta tizenegykor játszik boldog, boldogtalannak. Péter atyát meghallgatni turistára nézve kötelességszerű dolog, azért sok idegen tódul össze ez órára s ellepi a folyosót a szerény czella előtt. A női világot kizárja a clausura, az ő legnagyobb bánatukra, illetőleg neheztelésükre, mely sok izben maga a jó atya ellen fordul, mintha ő tehetne róla. A nagy tömeget egyszerre be sem fogadja a czella, ily esetben Péter atya ketté osztja hiveit s játszik külön mindegyik résznek.

A hangszer harmonium alaku. Külső héja első pillanatra elárulja, hogy naturalista és nem ex professo művész készítette: egyszerű, pallérozatlan a külseje, ámde belső szerkezete mennyire művészi! Negyven változat szerint különféle hangszereket játszik: hegedűt, cellót, fuvolát, fagótot, oboet, vadász kürtöt, trombitát, orgonát stb. Kettős claviatúrája van, két pedáléval. A jobb kéz a felső claviatúrán a dallamot játsza, a bal az alsó claviatúrán zongora, vagy harmonium hangján kíséri. Némely hangszernek a hangját e mű oly csodálatosan tisztán adja, a mint azt szebben semmiféle karban (orchester) nem találjuk. Lachner, Mayerbeer, Spohr bámulták a hangok eme szépségét és a műnek megfoghatatlan egyszerűségét. Péter atya szerény czellájában alkotta e hangszert, az eszközök, a szerek, melyeket használt még most is láthatók ott. Vannak az orgonában is efféle vál-

tozatok, csakhogy ezeknél a fül azonnal kiveszi az orgona sípot, míg a pansymphonikon tisztán, természetesen adja a hangokat. Péter atya ha nem is virtuos valamely hangszeren, de a maga hangszerén igenis az, művésziesen kezeli azt, zeneértők, zenemesterek köz bevallása szerint. Az egyes hangszerhez, melyet bemutat, igen helyesen választja meg a dallamot; majd élénk, majd érzelgős, majd lelkesítő, majd megható az, a mint a hangszer caractere magával hozza. Valódi élvezet volt hallani a gyönyörű zenét s megbámulta mindenki úgy az igénytelen hangszert, mint annak még igénytelenebb alkotóját. Nagy szívesség Péter atyától, hogy évek hosszát készségesen játszik az idegeneknek, pusztá köszönetért. (Épen mikor e sorokat írom, hírért hozza az ujság, hogy a 72 éves Péter atya január 24-én (1882.) meghalt. Emléke élni fog minden turistában, a ki zenéjét hallgatta. Játéka sejteté a hallgatóval az égi harmóniát, melyet élvezni engedjen neki az élet ura!)

A vasárnap összeesvén a holnapi ünneppel, a kéjvonatok számos idegent hoztak, minden irányból. A vendéglőkben el volt foglalva minden zug, az éttermekben minden szék, méhrajhoz hasonló zsbongás tölté el a helyiségeket. A vendéglős és a pinczerek arcza szinte ragyogott örömben. Ilyen alkalommal az éléskamra minden készlete étlapra kerül, még az olyan is, a mi már *ingressum est viam omnis carnis*. Olyan volt az én nyúl sültém is. Szerettem volna a pinczérnek megmondani, hogy ez az állatka valamibe hágott, — de ez polgári izlést árult volna el, mert tudjuk, hogy uri guszthus szerint, csak akkor pikans a vad, mikor már szaga van, mint az állott sajtnak. A rossz idő szokottnál tovább tartotta a vendégeket asztalnál, senki sem tudta, mit kezdjen az idővel.

Ám utoljára megkelle alkudni az esővel, ha nem akarok lemondani programmom több pontjáról, nem vesztegelhetek ugyanis Salzburgban odáig, míg az időnek tetszeni fog megváltoztatni szeszélyét. Az igazi tou-

rista nem törődik az esővel. Látván, mikép az eső daczára többen szállnak omnibuszokra, neki bátorodtam én is s felültem oly bárkára, mely Hellbronn-Aigen felé hajtott.

(Vége köv.)

Vármai.

IRODALOM ÉS MŰVÉSZET.

Dogmatische Theologie von Dr. J. B. Heinrich, Domdechant und Professor der Dogmatik am bischöfl. Seminar zu Mainz. — Mainz, Verlag von Franz Kirchheim. 1873—1882. Négy kötet. 8-ad r.

Néhány évtized óta Németországban élénk mozgalom indult meg a dogmatika terén. Mindenütt hangya szorgalom, lelkesült törekvés észlelhető elékeresni a középkori nagy hittudósok feledett foliansait, felvenni ismét az általuk ápolt hittudományi traditiók sajnós, rég elrejtett fonalát. Ez örvendetes mozgalom mindinkább nagyobb arányokat öltött, s már is a hittani irodalom kitünő termékeit szülte országszerte.

E kiváló művek között foglal helyet és pedig első sorban dr. Heinrich munkája, melyet főbb vonásaiban ismertetni e sorok feladata.

Szerzőnek célja az alapvető s ágozatos hittannak nem egyszerű vezérfonalát, hanem oly kézikönyvét megírni, mely ugy tárgyi, mint alaki bevégeztségével, nemcsak az egyháziaknak forrást nyújtson bővebb tanulmányozáshoz, hanem tudományos képzettségű, minden rangu világiaknak is oktatásul szolgáljon. S valóban fényesen felelt meg e feladatának. Bőven tárgyalja keretébe vágó igazságokról, alaposan, szabatosan érvel s a nemes, emelkedett irányban fejtegetett tantételeket lelke élénk hitével s meggyőződéssel állítja az olvasó elé.

E nagyszabásu műnek eddig négy kötete jelent meg. Az első s második az alapvető hittan tárgyaival foglalkozik. S itt a bevezetésben behatón, alaposan ismerteti a theologia fogalmát, felosztását, viszonyát a hithez s a többi tudományokhoz; továbbá a hittudósban megkívántató kellékeket s erényeket s végre a theologia történetét. 128 lapot foglal el a bevezetés, s mi e fontos előismeretek bővebb tárgyalását kiválón szükségesnek tartjuk. Hisz mielőtt valamely tudomány tárgyával foglalkoznánk, szükséges e tudomány természetét, célját, szempontjait kellőn ismernünk. S ha ez szükséges egyáltalán minden tudománynál, mennyivel inkább a theologiánál, melyben ezen előismeretek nélkül a legszomorubb aberratiókba téved az író s olvasó egyaránt. Azért a régibb hittudósok nagy súlyt fektettek a hittudomány természetének tüzetes megvilágítására, mielőtt tárgyát fejtegetnék; az angyali tudor a Summa theol. első quaestiójában behatón foglalkozik a kérdéssel: de s. doctrina, qualis sit, et ad quae se extendat. Idevág egyszers-mint Lombardus nagyszabásu művéhez irt commentárjának bevezető része. S hogy a későbbi hittudósok közül egyet felemlítsünk, — ki ne ismerné Petavius nagyszerű prolegomena-it a Dogmata theologica című ritka becsű művéhez? S ha valamikor, ugy korunkban különösen szükséges a hittudomány, természete céljáról behatón tájékozunk. Nem szükséges ezt bővebben fejtegetnünk, elég legyen a közelmultból egy tekintet vetnünk, ha Hermes, Günther, Froschhammer az említettük előismeretekről correct fogalommal birnak vala, szomoru tévedéseiket nem jelezné a történelem. S mennyi hiány mutatkozott nálunk is csak néhány évtized előtt ez előismeretek fejtegetését illetőleg, mely nélkül a hittudomány felvirágzásáról szó sem lehet. Érezte ezt az angyallelkű, mély tudományu P. Schrader annyira, hogy tüzetesen ezen tárgyról irt külön munkát: De Theologia genera tim. Commentarius in S. Theol. ὁδηγός, mely kiváló irodalmi termék, újabb litteraturánkban hé-

zapot pótol, s melynek horderejét, kiváló becsét a theol. tudomány újabb lendületére nézve, nem lehet eléggé kiemelnünk. Ugyanazért Heinrich kitűzött céljának kitűnően felelt meg, midőn ily bőven s alaposan foglalkozik az említettük előismeretekkel. Szerző az alapvető hittant, theologiai ismerettannak (Theol. Erkenntnisslehre) nevezi, mert szól az ágozatos hittan ismeretelvei s forrásairól. S e tekintetben a két kötet, három könyvben tárgyalja az idevágó tanokat. Az első könyv a hitet megelőző természeti megismerésről, a második a hitről, a harmadik a hit alapján épülő dogmatikai tudományról szól. E felosztásnak megfelelőleg az első könyvben foglalkozik az Istennek s az isteni dolgoknak a hitet megelőző megismeréséről, azon tételekről, melyeket praeambula fidei-nek nevezünk szorosabb értelemben, u. m., hogy az egy igaz Istent mint a világ teremtőjét, urát, kormányzóját a teremtett lényekből észszerű bizonyossággal megismerhetjük stb. s cáfolja a téves nézeteket. Majd a természetfeletti kinyilatkoztatás lehetősége s szükségéről, e kinyilatkoztatásnak s az egyháznak természete, észszel való megismerhetőségéről, s itt a kinyilatkoztatás belső s külső kriteriumairól tárgyal s mindezt oly bőven, oly világosan, annyi alaposág, széles tudományal s folytonos tekintettel korunk igényeire, miszerint az olvasónak nemcsak bőséges tájékozást, de leghatalmasb fegyvert is nyújt hitünk alapjainak s ezért magának a hitnek védelmére.

A II. könyvben szól a szerző a hitről, annak fogalma, tárgya, indokáról, a hitnek mind actusa, mind erényéről. A hit bizonyossága, szüksége s visszavonhatlanságáról. Mindmegannyi nagyfontosságú tárgy, melyet a legcorrectebb egyházi szellemben a legbehatóbb taglalással ad elé szerző, mindenütt az atyák s a középkori nagy hittudósok, különösen sz. Tamás nyomdokain haladva. Ugyanez áll a következő szakaszokról, melyekben az egyház tanításáról, vagyis a hit szabályáról (regula fidei) továbbá a hit forrásairól, a szent irás s hagyó-

mányról; a hit, erkölcs dolgában csalhatatlan egyházi tanító s birói hivatalról, mint a hit legközelebbi mérvéről, szabályáról értekeznek. A III. könyvben az ész s a természeti igazságok viszonyáról szól a hithez általában s a theologiai tudományról. Kitünő, tárgyát teljesen felölelő tractatus; mily bőven foglalkozik szerző az alapvető hittan általunk főbb momentumaiban jelzett tárgyaitól, arról eléggé tanuskodik azon körülmény, miszerint az I. kötet 864, a II. 802 lapot számlál.

A III. kötetel kezd a szerző az ágozatos hittant. Tárgyal itt bőven s alaposan Isten léte, lényege s tulajdonairól; az átóbbiak közül legbővebben az isteni ismeret s akaratról. Mondanunk sem kell, hogy itt is az atyák s nagynevű hittudósok, különösen sz. Tamás nyomán halad. Minden egyes tárgyalás szakavatott, remek és jeles. Mily világos, alapos, — hogy csak egyet említsünk a fogasabbakból — az isteni eszmékről (de ideis divinis) szóló tárgyalás! E kötet tárgyaitól 892 lapon át értekeznek szerző.

A IV. kötet 652 lapon kizárólagosan a teljes szent Háromsággal foglalkozik. Legyen e kötet jellemzésére elég kiemelnünk szerzőnek előszavából a nyilatkozatot, melyet hiven meg is tartott, hogy t. i. mindenben szent Ágostont s ennek leghivebb tolmácsát sz. Tamást követte, e legfőbb szent titok tárgyalásánál. Bátran bizhatjuk itt is magunkat Heinrich vezetésére a hittudomány e legmeredekebb magaslatán. Az egyház tanát világosan, alaposan, bőven fejtegetve s begyőzve a kinyilatkozás forrásából adja elénk s e részben ép úgy, mint midőn a speculatio terére lép, a hippói lánglelkű püspök s az angyali tudor fővezérei.

Legyen ennyi elég Heinrich valóban remek művének ismertetésére. Kimerítő, alapos, világos tárgyalás jellemzi a művet mindvégig; mindenütt világos feltüntetése annak, mi az egyház tana s e tannak a szent írás s hagyományból tüzetes begyőzése; s a hová az ész természeti ereje fér, ismét szabatos, világos érvelés, min-

denütt s mindenben az atyákra, a nagynevű tudósokat különösen szt. Tamást követve híven. — S valamint ezek műveiben, úgy az újabb irodalomban is egyaránt teljes jártassággal rendelkezvén, szerző minden tekintetben korunk igényeinek megfelelőleg írta művét s azért a legmelegebben ajánljuk e munkát s ohajtjuk szívünkéből a kath. ügy érdekében, adjon Isten szerzőnek állandó egészséget s kitartó erőt, hogy művét mielőbb befejezhesse. A kiállítás csinos, a dicséretesen ismert Kirchheim czégnak becsületére válik.

Dr. Steiner Fülöp.

Die geheimen Gesellschaften in Spanien und ihre Stellung zur Kirche und Staat, von ihren Eindringen in das Königreich bis zum Tode Ferdinands VII. von Dr. Heinrich Brück, Professor der Theologie am bisch. Seminar zu Mainz. Mainz, Kirchheim 1881.

A ki tanulmányokat csinál a titkos társulatokra s jelesül a szabad kömivességre nézve — mert első sorban erről van a szó — az e könyv nyomán nagyban kibővítheti tanulmányát. Különben a könyv érdeke csak partialis, miután az épen csak a spanyol országai viszonyokkal foglalkozik. A titkos társulatok subversiv céljai titkos szapora terjeszkedése, világosságot kerülő eszközei, álnok befurakodása minden körökbe, minden hivatalokba, — oly általános character, hogy a titkos társulatok története s actiója, akár Francia-, akár Német-, akár Oroszországot, akár Ausztriát nézzük, egy és ugyanaz. A titkos társulatok egy nagy hálót képeznek, melynek az egész világra kiterjedő fonalai egy kézben, egy ponton központosulnak. Cél, eszköz, actio ugyanaz. Ujat e tekintetben a jelen munka sem mond, a kit azonban közelebb érdekel az annyi forradalom, pártlázadás, belháboru által feldult Spanyolország, mely bajok mind a titkos társulatoktól eredeztetnek, az érdekekkel fogja olvasni e könyvet, mely kutforrásokra fektetve, hitelt is követel, ha nem is éri el egészen, miután a kutforrások

jobbára kormány- vagy pártiratok lévén, saját ügyükben érdekelteknek tekinthetők s némely tekintetben csakugyan érdekeltek is. A részint gyáva és ügyetlen, részint corumpalt absolutistikus kormány a maga hibáit, mulasztásait mind a titkos társulatok nyakába dobja. *Noctem peccatis, et fraudibus obiicit nubem*, és így még az idegen bűnök is, a titkos társulatok bűnévé válnak. Forradalomra birhatja igazságtalan rossz kormány a népeket titkos társulatok bujtogatása nélkül is, de itt még a kormány bűne is, a titkos társulatok bűne, és ez csökkenti a kutforrások hitelességét, az olvasó pedig nem tudja, hogy hol van az igazság. Szigorú ítéssel előtt nem áll meg az előadott tények hitelessége és mi azért a szorgalommal irt műnek csak fél becsét tulajdonitunk.

V.

Bölcsészettudori értekezés az eleusisi mysteriumokról. Az eredeti kutfők felhasználásával írta Wargha Samu, sz. Benedek rendi ny. r. tanár az esztergomi főgymnasiunban. Budapest, Franklin. 1882. Nyolcz. 104.

Szerző ezen inauguralis értekezésében a pogány görögök vallásos intézményeinek legnevezetesebikéről szól, t. i. a mysteriumokról általában, melyeknek főjellemvonása a titokszerűség volt, a mi különös vonzerővel bírt a kíváncsiságnak felébresztésére és lekötésére, azután pedig részletesen az eleusisi mysteriumokról, vagyis azon szertartásokról, melyeket Demeter istennő tiszteletére több helyen, de kivált Eleusisben ünnepeltek, nemcsak a benszülöttek, de az odasereglett vidékiek, sőt külföldiek is, kik magukat ezen mysteriumokba beavattatták. Ezen tömeges részvétet az említett vallásos szertartásokban megfejtji az atheniek által táplált és terjesztett azon hiedelem, hogy az ottani beavatás legbiztosabb záloga a tulvilági boldogságnak.

Érdekes olvasmányt szolgáltat Sz. e munkában a katolikus theologusnak is, mert a midőn az ó-görög isteni tisztelet cselekvényeinek négy főalakjával: az imádság, áldozat, oraculum és a miszteriumról értekezik, be-

levezeti az olvasót a pogány görögök eszmevilágába, melyben csakhamar felismerteti az őskinyilatkoztatás alapvonásait és különösen az eredeti bűnnek az egész emberi nemre kiható siralmas állapotát és annak a pogányok részéről való elismerését. „Az imádság és áldozat által u. i. leróttá az ember az istenséget megillető elismerés és hódolat adóját; törekedett hozzá való viszonyát helyreállítani; az oraculum azon sebnek beheglesztésére volt hivatva, melyet az eredeti bűn az ismerő tehetségen ejtett.“

Még nagyobb mérvben érezte az ember akaró tehettségének megrontott állapotát, és gyarlóságát. „A jót, ha olyannak ismeri is, nem teljesíti, a rosszat, ha olyan-
nak nyilvánítja is, nem győzi le az ember. Egész életén át idegen törvényt érez, mely rajta zsarnoki uralmat gyakorol és őt félelemmel tölti el. Ezen törvény érzete épen oly általános, mint a természetes büntudat, miben az engesztelő áldozat gyökerez. Az Istentől való elszakadást és ennek következtében a tőle való elhagyatást az ember nem tűrhette, hanem az elvesztett közösséget ismét helyreállítani törekedett.“ Innen a tisztulás és engesztelés szertartásai. De minden bűnösre nézve a kiengesztelődést lehetetlennek tartották, mert az ember által végzett bárminő engesztelő áldozatnak csak véges értéket tulajdoníthatott. A nyilvános cultus nem nyújtott segédkezet. E kétségben és tétovázásban a jövő életnek reménye nyújtott némi lelki megnyugvást, melyet titkos avatásokban és cultusokban iparkodtak megszerezni. Innen az egész görög vallásügyben észlelhető, az áthuzódó titokszerűség, melyet egész összességében a *mysterium* nevezett alá foglalunk.

A *mysterium*oknak tehát, vagyis a különböző tisztulási szertartásoknak, mosdások, —olajjal való megkenésnek, felkoszorúzásnak, jelképes mutatványoknak hivatása volt egyrészt helyreállítani az egyensúlyt a két törvény között: látom a jót és mégis annak megtevésére gyengének érzem magamat; másrészt megerősíteni a reményt

a tulvilági lét iránt és ezáltal megnyugvást, vigasztalást nyújtani az élet bajaiban.

A mysteriumok főkéllékei a cselekvények titokszerűsége, a feltűzött kedélyhangulat és a vallási emelkedettség. Csak némely mysteriumok voltak szorosabb értelemben titkos intézmények, melyek közül főbbek az eleusisiek és a samothracziaiak; mások csak tágabb értelemben nevezettek titkosoknak, a mennyiben saját-szerű szertartások kíséretében mutatnak be áldozatokat, vagy rejtett istenképeket mutogattak egyeseknek, vagy ugyanazon nembeli egyéneknek. Ilyenek voltak thesmophoriák és a trieterisi dionysiák.

Az állam egyes mysteriumokat elfogadott és pártolt is; másokat elismert ugyan, de nem pártolt; ismét másokat csak megtűrte.

A mysteriumok a tökéletesebb életre való törekvésnek eszméjét foglalták magukban és céljok volt ezen intézményeknek a megszentelés eszméjét, — amennyiben erről a pogányok vallásában szó lehet, — foganatosítani. Ezen megszentelés különböző külső formái avatásoknak (initiationes) neveztetnek.

A megszentelés volt tehát alapja a mysteriumoknak általában és különösen az eleusisieknek, melyekről szerző értekezésének második szakaszában tüzetesen szól. Eleusis síksága Parnes, Cithairon és a megarai hegység között a tengerparton húzódik, Salamissal szemközt. E síkság egy része hajdan szent terület, az eleusisi templom tulajdona volt. A város maga, jelenleg Leusina falu, a templom körül terült el, mely templom helyét maga Demeter istennő jelelte ki a Callichoros forrás mellett emelkedő halmon, ki az eleusisi mysteriumok tárgyát képezi. Demeter istennő mythosának kezdetleges elemeivel már Homernál találkozunk. Eleusis városa azonban csak akkor kezd szerepelni a történetben, mikor az ionok meghódíták Atticát és saját törzsük szokása szerint berendezék. Az eleusisi szertartások vezetését az atheni állam tartá kezében, a királyság

megszűnte után pedig a felügyeleti jog átszállott az archon basileusra, kit tisztségében négy rendező támogatott. Tisztók volt az áldozatokat megvizsgálni, és a netáni illetékeket beszédni. Ezekon kívül a nép még tíz áldozó papot választott az évenkénti rendes és az ötödik évi ünnepélyesebb áldozatok végzésére. Ezen tizenöt tagu testületen kívül az eleusiniák körül az ötszázak tanácsának is volt bizonyos hatásköre, a mennyiben az Eleusinionban összegyűlvén, a basileus által értesítette magát a történetektől és ítélte a törvényszegések fölött.

Az eleusiniák kis- és nagy mysteriumokra oszlanak. Az előbbi az előkészítést képezte az utóbbira, és kik ezen átmentek, mistáknak neveztettek. A kis misteriumok ideje az Anthesterian hónapja (febr.—márcz.) volt, a nagy mysteriumoké pedig a Bocdromion hónap (szept.—okt.) A nagy mysteriumokról tárgyalva, előadja, hogy a mystának első dolga volt minden hivatalos közeg mellőzésével, valamely ottani polgárhoz, mint közvetítőhöz fordulni, ki már minden fokozaton végig ment és a szertartásokban kellő jártassággal bírt. Ennek neve mystagogos volt és kötelessége volt a mystákat, kik hozzá fordultak, a tudnivalókra tanítani és a templomba vezetni. Bonyolódottabb ügyekben a mystagogos, az Athenben volt három exegeta valamelyikéhez fordult és együttesen határozták meg a mysta vallomásának és lelki állapotának megfelelő tisztulási módot és az áldozatot. Ha valamely idegen, midőn újra elment Athenbe, vagy Eleusisbe, előbbi mystagogosát, kinek vezetése alatt az avatás előbbi, vagy minden fokozatát felvette, nem találta életben, egy más mytagogos előtt tartozott a felvett avatási fokozatokat igazolni, bizonyos jelszók által, melyek csak a beavatottak előtt voltak ismeretesek.

Ezek után a mysteriumi ünnepek szertartásairól szól tüzetesen, melyektől egyedül a barbarok és a gyilkosok tiltattak el. A hellének minden megszorítás nélkül, törzs, rang, nem és vagyonra való tekintet nélkül vehettek részt. Később azonban az előbb említett meg-

szorítás annyira enyhült, hogy mindenki a ki tisztának és ártatlannak érezte magát, részt vehetett a mysteriumokban és így csak azon gyilkos volt kizárva, ki köztudomásulag gyilkolt és még ki nem engesztelődött. Oly könnyüvé vált a mysteriumokon való részvétel, hogy az atticaiak közül majdnem mindenki beavattatá magát, már csak azért is, mivel az eleusiniáktól való tartózkodás a vallástalanság gyanuját ébreszté fel. Még az Atticától távolabbi államokból is résztvettek azok, kik az ut és a beavatások költséget meggyőzték. Nevezetes, hogy ezen ünnepélyek alkalmával a mysták mindnyája jószántukból Boedomion 13—21-ig, tehát 9 napig bőtöltek Demeter szomorúságának emlékére, mely napokon csak napnyugta után vettek magukhoz ételt.

A tulajdonképeni ünnepély drámai mutatványokból állott, melyeknek tárgyát Demeter istennő története képezte. Ezen mutatványok fényes és művészi terv szerint voltak összeállítva, melyek nem is tévesztették el a hatást, mert majd félelmet és szorongást idéztek elő a mystákban, majd ismét az öröm és megnyugvás érzeteit keltették fel. E mutatványok a szemlélők lelkeiben valóban mély és eltörülhetlen benyomást hagytak. A mysteriumok befejezte után, a feliratok szerint stadiumi versenyek voltak szokásban, az egész eleusisiakat pedig szini előadások zárták be, melyeken, valamint az előbbi napon tartott versenyeken az egész közönség részt vehetett.

A különböző bölcsészeti felekezek az eleusiniakat illetőleg a legelágazóbb véleményeket tápláltak. A keresztény apologeták pedig, mint a monotheismus és a romlatlan erkölcsök előharczosai, a polytheismus és elfajult erkölcsök ellen, határozottan kárhoztató, kedvezőtlen ítéletet mondanak a mysteriumok felett és különféle módon megróják. A beavatottak kérkedése, melynél fogva az egyedül nekik biztosított boldogságot fitogtatták és a be nem avatottakat istenteleneknek tartották, a társadalomban sok bajnak lón forrása. Tatianus, Athenagoras,

Aristides, naz. sz. Gergely mellőzésével, Sz. értekezéséből egyedül Clemens Alexandrinust említjük, ki a görög bölcsészet iránt oly előszeretettel viseltetett, hogy azt a helleneknek égből adott jótéteménynek és nevelőintézetnek nyilvánítja; mindazonáltal a mysteriumokról azt állítja, hogy azok a gonoszság és romlottság magvait szórták az emberek közé.

Zebegényi.

V E G Y E S E K.

(Az esztergomi főkáptalan) Ő Emja jubileumára szép arany, ezüst, réz érmekeket készíttetett. Egynek átmérője 4 cm. 4. Tervezte Majer István praelatus, véste Jauner, Bécsben. Egyik oldalán van Ő Emja mellképe, ilyen felirattal: Joannis B. Card. Simor. P. Primat. R. A. Eppi Strigoniensis. Hátlapján az ország és főkáptalan czímere, ezen felirattal: Episcopatus A. XXV. 1882. die. 29. Jun. Cum. Jubilo. Recolit. Capitulum Metropolitanum.

(Meggjelent.) I. „A katolikus egyházjogtan kézikönyve“ különös tekintettel Magyarország jogi vi szonyaira Harmadik ujonnan átnézett és bővített kiadás. Irta Kazaly Imre, váczegyházmegyei áldozár s a váczzi püspöki papnöveldeben az egyházjog és egyháztörténelem ny. r. tanára. I. és II. kötet. — Szerző, mint az előszóban is megjegyzi, egyházjogtanának e harmadik kiadásánál főleg és első sorban a némelyek által még mindig kifogásolt irányt ohajtotta kifogástalanná tenni. S ezt valóban meg is tette oly gondos figyelemmel, oly lelkiismeretes pontossággal, hogy e tekintetben a netáni újabb kiadások alkalmával aligha marad még valami tenni valója. Ez újabb kiadás bővítése és érdekesebbé tétele végett fölvette szerző I. kötet 280. lapján Knauz Nándornak az „Uj Magyar Sion“-ban megjelent értekezéséből a régi

jogászokétől egészen elütő s jelenleg még egészen magában álló, de figyelemre méltó vélekedését a királyi ki-nevezésről.—Eharmadik kiadás külső csin és belső berendezés, valamint tiszta világos nyomtatás tekintetében semmi kívánni valót nem hagy hátra. — 2. „A párbaj“ Irta SEDA ERNŐ terézvárosi káplán. (Budapest, VI. ker. Érsek-utca. 2. sz.) Most csak a nagy tudományjal irt munka megjelenését regisztráljuk és addig is, míg bővebb ismertetést közlünk róla, melegen ajánljuk t. olvasóink becses figyelmébe és pártolásába. A mű kiállítása a legizlésebb. Nagy 8-adrét. 182 oldal. Nyom. Wilckens és Waidl. könyvny. — 3. Válogatott Magyar kath. egyházi beszédek gyűjteménye. Szerkesztette Dr. PÁTKAI PÁL, plebános. Székesfehérvár, 1882. Nyolcz. II. kötet. 207 l. Ára 1 frt. Megszerezhető Pátkán a szerzőnél. — Régi és ujabbkori jobb magyar szónokok műveit közli, mint az I. kötet megjelenésekor említettük. — 4. M. Philos. Szemle. (Kiadja Aigner.) czimű folyóiratból megjelent a IV. füzet.

(*Charles Darwin*) meghalt ápril 19. egy London melletti nyaralón. Eltemették a nagy emberek sirboltjába, mely a Westmünster apátságban van. Szül. 1809. febr. 12. Shrewsburgban. 1831—6. megjárta a világot, s ott szerzett adatokat a fajkeletkezés elméletére. Műve „Voyage of Naturalist round the World“ czímet visel. 1859. megjelent az „Origin of species,“ mely megalapította híré, mely miatt kapta honfiaitól melléknevét „the greatest intellect of the 19 century“ (a 19. század legnagyobb elméje.) Az igaz, hogy e században egy tudóst sem emlegettek annyira, mint őt, de az is bizonyos, hogy nem lett volna oly nagy híre, ha műve nem szolgál eszközül arra, hogy 1) máskép eredetezzék az embert, mint a biblia tanítja, 2) hogy regének mondhassák a természetfeletti rendet, 3) hogy elvessék a ker. erkölcsant. Sok más művet is irt, mint „The descent of man, and on selection in relation of sex. 1871.“ stb. Utolsó műve volt; „The formation of Vegetabre mould trough the action

of Worms (a férgek befolyása a termőföldre.) Rendszere mely transformismus név alatt ismeretes, még nem atheus mert az elemek teremtésére, rendezésére szükségesnek vallotta az Istent, csak tanítványai: Vogt, Büchner, Moleschott hirdették belőle az atheismus codexét, s ebbe kapaszkodnak mind, kiknek jól esik, ha a mindenségben uratlan ebek gyanánt barangolhatnak, feloldva minden köteleességtől, félve csakis a rendőrségtől. Darwin óvást is tett a lehozások ellen, de utóvégre belenyugodott. Az örök létért való küzdelmet (struggle for life) nem folytatta. Immár tiz év óta hitetlen tudósok is bebizonyították, hogy a természeti kiválás (natural selection) egészen új fajok keletkezése nem bizonyos; mégis a hitetlen, főleg zsidó sajtó, mely minden iránt rajong, a mi keresztény ellenes, folyvást zúgja, hogy D. elsüllyesztette az evangeliumot, megdöntötte a ker. vallást. Örülnek azon, ha mentül többen elvetnék azt, amit eddig imádtak; s mentül többen az atheismusba rohannának, mert utolsó elemzésben oda vezet a darwinismus.

(*Darwin ellen*) irt legujabban Coutance, a természetrajz tanára Brest-ben s műve megjelent Reimwald párisi kiadónál nyolczadrétben, melynek czíme: „La lutte pour l'existence.“ (Létért való küzdelem.) Nyomról-nyomra czáfolja, komoly érvekkel. Célja volt kimutatni, hogy nem a vakeset uralkodik, hanem isteni értelem a természet öntudatlan tényeiben. — Másik legujabb mű: „Moise et Darwin, du Constantin James (Paris, Bloud ed Barrol.) Tizenkettedrét, 450 lap. Egybehasonlitja a Genesis emberét Darwin embermajmával. Itt már adomák, hasonlatok, kedélyes fecsegés mulattatja az olvasót. Ezen népszerű munka nagyobb hódítást fog tenni, mint Flourens, Quatrefages, Fournie komoly művei, melyekben a darwinismus czáfoltatik.

(*Du Bois-Reymond*) hires német tudós 1872. évben a természetvizsgálók lipcsei gyűlésén nagy jelentőségű beszédet mondott, a természeti tudomány határaitól (Die Graenzen des Naturerkennens.) Ezen beszéd immár ötö-

dik kiadásban megjelent, bővitve egy másikkal, melyet Berlinben a Leibnitz ünnepély alkalmával mondott 1880. júliusban. Ennek czíme: „A hét világrejtély“ (Die sieben Welträthsel) s itt részletezi az ellenvetéseket, félreértéseket s kibővíti azt, a mit a mechanikus világfelfogás határaitól mondott, ilyképen most szerző teljes rendszeréről van tudomásunk. Az első beszédnek ez volt végső ítélete: Minthogy az anyag és erő előttünk rejtély, szükséges, hogy a természettudós bevallja, bármilyen nehezen essék is neki, de határozza el magát e szóra: „ignorabimus.“ Ujabbik előadásában hét világrejtélyt ad elő, melyek absolute megfejtetlenek. Az első az anyag mivolta. A második a mozgás kezdete. Harmadik az élet keletkezése, a negyedik a természet célirányos elrendezése. Az ötödik az érzékek élete. Hatodik a gondolkodás és beszéd. Hetedik a szabad akarat. Ezen örökre megfejtetlen titkok (már t. i. az anyagelvűek előtt.) Ezen bevallás, (ignorabimus) nagy fontosságú; mert szerző hitetlen, (positivista) s a jelen munkában is van számos tévely, mindamellett nagyfontosságú ezek bevállása, sőt nagyobb horderővel bír, mintha hívő ember irta volna. Nem új dolgokat mond, mert kath. prot. de Istenthívő tudósok ezeket már régen kimondották, részletezték, bebizonyították, hanem szép és örvendetes, hogy egy hitetlen ember is valahára belátja; ezen mindenesetre nevezetes tünemény, a józan ész diadalát jelenti. Bátorságra is mutat, mert az „anyagász“ had vad lármájától meg nem ijedt. Mi is ezen vallomást, mint a ker. vallásnak tett szolgálatot, örömmel vesszük tudomásul. Kivánatos, hogy még egy lépésre határozza magát, s akkor a dubitemus szó helyett: credimus lesz jeligeje. És azt vajmi könnyű volna megtennie. A mozgás keletkezése például igen könnyen kivezetné az anyagelvi felfogásból. Nem rejtély, hanem fonákság állítani: hogy az anyag önmagától mozog; ez okon mellőzhetlenül kívántatik egy szellemi lény, mely ezen mozgást megkezdette. Sokkal többet tudunk az anyagról, lényege és veszteglő tulajdon-

ságairól, semhogy állíthatnók, hogy az anyag önmagától mozog. — Vagy pedig mikor bevallja, hogy a mechanikus mozgás, csakis mechanikus mozgást hoz létre. Ekkor a következtetés ez volna: „ha azonban e világban nem csak mechanikus mozgás létezik, hanem szellemi mozgás (gondolkodás) nem szabad monismust vallanom, (mely csak egy állagot ismer, a régi pantheismus örököse) hanem a szellem létezését, birodalmát is.“ Csupán azért vetni el a dualismust (két féle állag hívése) mert ellenkezik a monismussal, (mely nincs bebizonyítva) nem tudományos eljárás, hanem rideg dogmatismus. — Csak jelezni akartuk a kritikai ostor csattogását, mely az anyagsz világot kissé megdöbbenetette, s meglehetősen jőzanebb felfogásra ad ösztönt, alkalmat.

(*Külföldi irodalom.*) 1. Propaedeutica Phil. Theologica. Auctore Franc. Egger. Canon. Prof. Brixinae 1882. Weger. Második kiadás. Nyolcz. 702 lap. Mint első kiadásakor említettük, a mű a theologia előcsarnoka, vagyis mindazon bölcséleti kérdések fejtegetése, melyek a hit-tanulónak okvetlen szükségesek. Ezen második kiadásban szerző még inkább törekszik világosságra, szabatoságra, azért műve megérdemli a nagyszerű felkarolást, melyben részesül. — 2. Vom Kap zum Sambesi. Die Anfänge der Mission. Dargestellt von Jos. Spielmann S. J. Sok kép-pel. Freiburg. Herder. XVI. és 422. lap. Ára 6 Mark. Igen érdekes missiói tudósítások. — 3. Is live Worth Living? By Villiam Hurel Mallock. Francziára fordította Salmon: Vivre: la vie en vaut-elle la peine? Paris. Fermin Didot. A Revue du monde cath. mondja róla, hogy habár szerző egy rossz regényt irt a múlt évben, jelen munkája jeles. A francia fordító egynehány tételét megigazította. Szerző habár valami rendkívül újat nem nyújt is, nagy sikerrel ostromolja korunk legnagyobb zsarnokát, a positivismust (elrejtett anyagelviség). Taglalja az Isten létét, a lélek hallhatatlanságát, a szabad akaratot, a tulvilági jutalmat és büntetést. Leginkább az alak, melyben előadja érv eit, megkapó; az ezredéves el-

lenvetések ősrégi megfejtései mintegy fölélednek tolla alatt. Az olvasó örömmel tekint a legyőzött, elterült ellenvetések hulláira. — 4 Zeitschrift für kath. Theologie. Re. digirt von Wieser und Grizar S. J. Innsbruck VI. Jahrgang III. Heft. Jeles tartalommal mint mindig. Egyik munkatársa, Nilles, most Dalmatziába, Szerbiába ment, a görög nem egyesültek vallási viszonyainak tanulmányozása végett. — 5. Das heilige Land. Organ des Vereines von h. Grabe. Köln. Bachem. Jelen évi II. füzet érdekes tartalommal. Belloni, bethlehemí árvaházának képével. — 6. Stokar (ezelőtt Coppenrath) regensburgi ódondásznál antiquar könyvek jegyzéke jelent meg (96 számú), melyben a Magia, bűvészet, babona, talányokra stb. való könyvek foglaltatnak.

(*Értesítők.*) Az egri érseki joglyceum évkönyve. II. folyam. Az igazgató megnyitó beszéde után, a Moralstatistikáról értekezik dr. Szolcsányi Hugó, tanár. Következik a tanulók számának jegyzéke 1741. évtől — a jelen évig, a midőn 68-an hallgatták az előadásokat. Legtöbben voltak 184³/₆. évben, t. i. 156-an. — 2. A kalocsai érseki főgymnasium értesítője. A régi Sirmium hatszázados történetét írta Weiser Frigyes S. J. Az ifjuság száma 466. Az érettségi vizsgán 5 kitüntetést nyertek. — 3. A nyitrai r. k. főgymnasium tudósítványa. Közzéteszi Csösz Imre. Vörösmarty: Marót bánjáról értekezik Zongor József. Az ifjuság száma 570. A 17. érettnék nyilvánított között 2-en kitüntek. — 4. A temesvári r. k. főgymnasium értesítője. A léghőri villamosságról értekezik Gaith Rezső. Az ifjuság száma 445. Tizenhat érett közt kitünt 2. — 5. Az esztergomi főgymnasium értesítője. Közzéteszi Fehér Ipoly. A féltanoda történetét közli: Vojnits Döme, tanár. A tanuló ifjuság száma 275. Negyvenhárom érett között 4 kitünt. — 5. A nagyszombati érseki főgymnasium értesítője, közli Graeffel János. Folytatják a könyvtár jegyzékét. Az ifjuság száma 452. — 28-an jelentkeztek érettségire, ezek közül 3-an kitüntetéssel tették le.

(*Schematismus*) Cleri Almae Diocesis Szathmáriensis. 1882. Nyolczadrét 204 lap (a kath. tanítók névjegyzékével együtt). Előzményül közöltetik a püspökség és a káptalan oklevele. Ő Exja a jelenlegi püspök, hetedik. A világi papság száma 164. A szerzeteseké 62. Van a megye területén 6 gymnasium, 1 árvaház, öt ápolda. A pauli szent Vincze leányainak anyaháza Szathmárt van, ezek száma 230, kik 29 házban laknak.

(*Irodalmi dolgok.*) 1. Előfiz. fölhívás „Élet és társadalom“ című műre. A különféle hirlapok és folyóiratok hasábjain megjelent kisebb munkálataim egy részét fentebbi cím alatt sajtó alá ohajtom rendezni, főleg azon czélból, hogy az általam vallott és hirdetett üdvös eszmék tágasabb körben ismeretessé váljanak. A kis 8-ad alaku, 10—12 ívre terjedendő könyv első része az életből merített elbeszéléseket, másik része pedig tetszetős irányban készült társadalmi cikkeket fog tartalmazni. — Ára bérmentve 85 kr. Az előfizetések jul. végeig beküldendők Vácra. Kazaly Imre. — 2. „A bold. szűz Mária tisztelete, a kathol. anyaszentegyházban, hittani, jogi történeti és erkölcsi szempontból“ című munkámból szolgálhatok erga 15 sacra, ad intentionem dantis, sex mensium decursu absolvenda. Ára 3 frt. 50 kr. Korábbi műveim közül „A kulturharcz“ 13. (ára 3 frt.) „Szabadság, egyenlőség, testvériség“ (IV. kiadás, ára 1 frt.) 4 intentió fejében kapható. Mind a három együtt 30 intentió. Bogácson, per Mezőkövesd. Sullay István bogácsi lelkész.

(*A párisi fogadalmi*) templom javára a mult hóban 94 ezer frank gyűjtetett. Az atheus országgyűlés első lépése a templom elfoglalása végett, nem sikerült, de nem is ettől vártak sikert, csak beszéd tárgyává akarták tenni, hogy adandó alkalommal elfoglalhassák a gyönyörű épületet, melyre a fr. katolikusok 11 millió frankot adtak össze, és lerombolhassák. A pusztítás ezen megemlítésére felzudultak még a vallástalan emberek is. Jules Simon a „Gaulois“-ban kigunyolta a fanatikus indit-

ványt. „Siècle“ is roszalta. „Journal des Debats“ pedig kérdi, ha vajjon a köztársaságnak az e a rendeltetése, hogy „romboló vállalat“ legyen (entreprise de démoli-tions). A vandalizmus e föllépésében már is érzik a petroleum-szag. Látszik, hogy a communisták lesznek e század ostorai.

(*Öngyilkos*) Európában van évenként 20—22 ezer. Legtöbb esik Szászországra, hol 1878. évben 1126 lett öngyilkos, tehát 408 esik egy millióra. Paris, Pétervárt, Bécsben ötszörannyi az öngyilkos, mint azon fővárosok országában. Írlandban csak 17 ember esik egy millióra. A múlt márt. hóban, 14 nap alatt, Berlinben 28 öngyilkost jelentettek be a rendőrségnél; egy napon 7-en gyilkolták meg magokat. Szombaton igen kevesen halnak meg; asszonyok legtöbbszörre vasárnap délután, amikor elhagyatva vannak; férfiak hétfőn reggel, a tivornyák után. Az örölt öngyilkosok fele, nőkre esik. Katonák, szolgálók, pinczerek, hatszor többen öngyilkosok, mint más foglalkozásbeliek. Férfiak háromszor többen mint nők. Egy száz ezredben olyannyira kezdett uralkodni az öngyilkosság, hogy havonként vittek a temetőbe egy halottat. Ekkor az ezredes kihirdette, hogy ezentul nem temetik el az öngyilkost, hanem csak behantolják mint az ebet, és megszűnt a ragály. Ezen tényt Oettinger statisztikus beszéli el s mégis roszalja az általános szokást, mely szerint az öngyilkos pap nélkül temettetik el. Egy más új író (Masaryk) a ki egyébiránt sok vadat állít, egyebek közt azt mondja: „az öngyilkosságnak oka a hitetlenség és az egyetemesen divó anyagelvűség. Fél-százada, hogy Európa népei a modern bölcsészetet magasztalják, mindnyájan, (t. i. elvtársai) pompás eredményeket vártunk; az experimentum, végére ért. És mire jutánk? A szegények intézetei teli vannak szegényekkel, a börtönök tolvajokkal, zsiványokkal, a tébolydák örültekkel, a nemzetek egyik fele fegyverkezik a másik fél ellen, a családi kötelékek szétválnak, nagy merész vállalatokra vetemednek, — mindezekből származik a vak

öngyilkosság. Vallástalanság annyi, mint értelmi és erkölcsi anarchia, a mi halálra vezet. Innen van, hogy leginkább városokban dühöng a nyavalya.“ Ezen tényeket olyan ember beszéli, a ki nincs megelegedve a jelen kereszténységgel, réformokat kíván, de nem mondja meg minőket. – Krisztus uralmát kell előmozdítani, mert most az emberiség fele azon törekszik, miképen lehetne Krisztus és a ker. vallás uralmát megbénítani, ez az a modern jog.

(*Buzárovits Gusztáv*) esztergomi könyvkiadó s e folyóirat nyomdása, f. é. jul. 3 reggel meghalt, miután a haldoklók szentségeit buzgó ájtatossággal fölvette. Alig volt 36 éves, tüdősorvadás megemésztette életét. Pécssett született, a fővárosban s külföldön tanulta a könyvkereskedést. 1873. Esztergomban telepedett le, átvevén a Sártori-féle könyvkereskedést. 1877. évben átvette a Horák-féle nyomdát is. Bátran vállalkozott egyházirodalmi művek kiadásába s eszménye volt egy nagy kath. könyvkiadáság létesítése, de megtört egészsége folytán mindezekről lemondani kényszerült. Nyugodjék békében.

(*Amerikai leleményesség.*) Egy furfangos Methodista pap, Massachusettsben, egy új perselyt talált fel, mely akként van berendezve, hogy valahányszor egy gombot, vagy hamis, vagy lyukas pénzt tesznek belé, nagy puska-lövésszerű durranás hallatszik. Az első vasárnapon, melyen e szabadalmazott persely használatba vétetett, a rendőség behatolt a methodisták imaházába, azon hiedelemben, hogy ott gyilkos csatározás folyik, mint ez Amerikában napirenden van, olyan rémséges durrogást vitt véghez a „hivők“ által gombokkal és hamis pénzekkel traktált persely. M.K.

Szerkeszti: Z Á D O R I J Á N O S.

Előfizetési díj egész évre 6 frt. oszt. ért.

Esztergom, 1882 Nyomatott Buzárovits Gusztávnál.

A TITKOS FEGYELEMRŐL.

Egyik pályatársunk, a ki most hüven szolgál az Urnak, bevallotta, hogy őt a papi állásra kezdetben csupán az unszolta, mert hallotta, hogy a papoknak saját, rejtélyes tanaik vannak, mintegy a világiaktól különvált életnézeteket vallanak, vajmi sokszor ellenkezőket azokkal, melyeket nyilván prédikálnak. És ezen titkos világ, melyet gyanított, oly hatalmas ingert keltett benne, hogy elhatározta magában a papi pályázatot, természetesen azon hátsó gondolattal, hogy hiszen ha megismeri a titkokat, elég ideje lesz kereket oldani. Nincs kétség benne, hogy ilyen vélekedés számos főben kereng, kik Volney, Voltaire s hasonszöri munkák olvasásán hiztak meg; habár kevesen szánják is el magokat arra, hogy saját tapasztalásból szerezzenek magoknak meggyőződést ezen állítólagos titkokról.

Ezen felfogás az egyiptomi papok idejéből származik, kik Osiris titkait dramatice előadván, oda csak a hiveket eresztették be, s nagy hűhóval terjesztették a hitet, hogy a templomok legvégső szentélyében csodálatos dolgok történnek. Az egyiptomi papok ügyes fogásairól, bűbajos mesterségeiről a szentírás is eléggé nyilatkozik. Hasonlag történt az Eleusis görög városban tartott vallási gyakorlatokban, melyek Ceres és Proserpina tiszteletére több napon át ünnepeltettek. A vallási járdalatokban részt vett

néha 30 ezer ember is, de a lélekkalhatatlanság, a tulvilági élet jelvényes cselekedetei titokban adattak elő, úgy, hogy némelyik részébe csakis atheni emberek nyertek bebocsátást, miután a Hierofant jól megexaminálta őket, megmosta s áldozatokat tétetett velök. A regényírók e titkokat még most hálás tárgynak tekintik s akárhány oly szándékkal írta le ama régi állapotokat, hogy bennök a jelent, névszerint a kath. egyházat vázolja. Legfőbb s legjutalmazóbb foglalkozásuk volt a jövendölés, azért arra minden természetes és természetet haladó eszközt felhasználtak.

Körülbelől így szóltak:

„Tárujjatok ki ajtókat, nyiljtok meg
Szent csarnokok, jövel hívő sereg!
A földre szállt Apolló szelleme:
Siessen hozzá minden, a kinek
Szívét a fájdalom, agyát a kétség,
Testét kór gyötri, a ki a jövő
Sötét ködében tisztán látni ohajt;
Kinek keblében égő vágyak égnek,
Kinek lelkét örömmre készíti a
Remény vagy gyötri kinző aggalom:
Apollóhoz forduljon, ő segít!
A földre szállt Apolló szelleme,
Hogy istensége fénysugárait
Árassza szét halandó emberekre.
Jövel hívő nép, nyiljék föl szemed,
Jövel, Apolló Pythiája vár!“

(A jóslat. IV. felv.)

A következőkben ki fog derülni, hogy a ker. vallásnak ama népánitókhöz semmi köze s vagy elmebeli gyöngeség, meglepő tudatlanság jele, ha valaki a titkos fegyelmet a hamis vallások csalóival egybehasonlítja, vagy pedig azonosnak mondja.

Titkos fegyelem, (disciplina arcani) alatt az öskeresztények azon hagyományos szokása értendő, melynél fogva ők a hitnek magasztos igazságait, va-

lamint a szentségeket is — mint megannyi drága kincset s fönséges titkot — az avatatlanok, a pogányok és zsidók előtt a legnagyobb óvatossággal elrejtették; azért máskép szóltak a hívők és ismét máskép a hitujoncok és hitetlenek előtt. Ezen eljárási mód behozatalának okára, — azon idők körülményeit ismerve — nem nehéz rájönnünk; e titkozatosság ugyanis a mily előnyösen hatott egyrészt a hitujoncok érdeklődésének fölkeltesére, élesztésére, s ebből kifolyólag a sz. titkok iránti mély vallásos tiszteletnek örökös üdeségben való tartására, másrészt az volt az egyedüli mód megmenteni a Legszentebbet a pogányok gúnynyilai s avatatlan ítéleteitől. A hitbe beavatottak és papok azonban nem rejtegették egymás előtt az üdvözítő tant, mint az az Egyptomiaknál szokásban volt, midőn tehát a papok a hit fönséges igazságait a pogányok előtt csak annyiban említették, a mennyiben az fonák előítéleteik kiirtása s ferde nézeteik megczáfolására szükséges volt, midőn továbbá a hitujoncokkal, noha csak cseppenként, némileg mégis előizleltették, míg a hívők seregének azokat egész magasztosságukban kitérták, — csak a körülmények szigorú követelményének tettek eleget. Midőn pedig az Egyház látná az anyagiasság és kéjkekbe oly mélyen sülyedt a pogányságnak a titkok iránt viseltetett, kibékíthetlen ellenszenvét, újabb bántalmazások veszélyének kikérelése végett még óvatosabb lőn azok elrejtésében; és ennek — s csakis ennek — rovandó fel, hogy a szentségeknek az első százádokaan való használatára nézve oly ritka s oly homályos emlékeink s bizonyosságaink vannak.

Akadtt egy-két oly annyira elfogult protestans, ki nem átalotta az egész titkos fegyelmet koholmánynak nevezni, mely általunk, katolikusok által a czélből gondoltatott ki, hogy ennek segítségével a zavarból, — melybe az első századokbeli bizonyíté-

kok csekély száma ejtett, — menekülhessünk; a kevésbé elfogultak s tudósabbak megengedik ugyan, hogy az ugynevezett „titkos fegyelem“ valaha gyakorlatban volt, de szerintök csak a második században vette kezdetét s az ötödikig terjedt, és ekkor is csupán a szentségekre terjesztetett ki.

Mi ezek ellenében állítjuk s bizonyítjuk:

I. hogy a titkos fegyelem maga Krisztus Urunk által rendeltetett s közvetlenül az apostolok által hagyományoztatott. Krisztus Urunk ugyanis mondá: *„Néktek adatott tudni az Isten országa titkát; egyebeknek pedig példabeszédekben, hogy látván ne lássanak, és hallván ne értsenek“* (Luk. VIII. 10; Mark VI, 11.) Ezért veté hitbeli tanításaira oly gyakran a példázat fátyolát; innen van, hogy a zsidók előtt szólván, istenségét csak nagy ritkán érinté világos szavakban, nehogy szemeiket istensége fényével elkápráztatván, Tőle elforduljanak s tanítása előtt is bezárják füleiket, mint azt átkos megátalkodottsággal nem egyszer tevék s épen oly alkalomkor, midőn az Üdvözítő istenségét legszembetűnőbben villogtatá. (Ján. V, 18 és X.) Ha tehát Krisztus — látván a zsidók megátalkodottságát, — az ő javukra több dolgot elrejtett előlük, nincs okunk kétkedni, hogy tanítványainak is kötelességökké tette ezen óvatosságot.

II. Hogy ezen eljárás nemcsak meg engedett, sőt parancsolt is, ki világlik az Írás ezen szavaiból: *„Ne adjátok a szentet az ebeknek és ne hányjátok gyöngyeiteket a sertések elé, netán eltapodják azokat lábaikkal és megfordulván szétszaggassanak titeket.“* (Máté VII. 6.) Noha az írás e komoly szavai különböző módon értelmeztetnek, a legrégebb sz. atyák s más nagynevű értelmezők — szóval a kereszténység összes őskora, ezt a vallási titkoknak a pogányok s avatatlank előtt való felfedezésére vonatkozó tilalom gyanánt tekintette. *Tertullian* szemökre hányja a *Marcionitáknak*, hogy ők „nem tesznek különbséget a

hitujoncok és hívők közt; mindnyájan egyformán hallgatják az ígét, egyformán imádkoznak, ha mindjárt pogányok keverednek is közéjük; ily módon a sertések és ebeknek is eléjük vetik *hamis* gyöngyeiket.“ (De praescript. 41.) Másutt ismét kikel az eretnekek ellen, hogy szentélyeikből nem csak a hitujoncokat, de magukat a pogányokat sem zárják ki, megvetvén az isteni rendeletet. (Máté VII.) Sz. *Cyprian* ajánlja a hívőknek, hogy a sz. titkokat sziveikbe rejtve tartsák. „Kérdezed miért? mert az Isten parancsolta: „Ne adjátok a szentet ebeknek!“ (Libro ad Demetriadem.) *Aranyszáju sz. János*. panaszkodva beszéli el, mily rossz következményeket vont maga után ama könnyelműség, mely szerint sokakat kellő elővizsgálat nélkül a szentségekhez járulni engedtek. Áthágjuk — ugymond ő — ama szigorú parancsot, midőn a legszentebb titkokat kiszolgáltadjuk.“ (De compunct. cordis.) *Alexandriai sz. Cyrill* szintén élt eme elővigyázattal s okát is adja miért; „nehogy — ugymond — avatatlan fülekbe juttatván a titkokat, áthágjam Krisztus parancsát: „Ne adjátok a szentet ebeknek“ stb. (Adv. Julian. l. V.) *Rufinus* aquileiabeli tudós áldozópap († 410.) „Commentar“-jában a sz. Irási jelképeket magyarázván, többek közt a margarita (gyöngy) szót is bonczkés alá veszi, s azt mondja, hogy ez alatt a háromszemélyű egy istenség, vagyis a sz. Háromság titka értendő.

III. Maguk az apostolok is szívökre kötötték a hiveknek a titkos fegyelem megtartását; ez állítást nem is kellene új érvekkel bizonyítanunk, mert Krisztus Urunk parancsából már előzőleg következik, hogy az apostolok által megtartatott s tovább terjesztetett. Minden kétség eloszlatása céljából mindazáltal figyeljük meg az apostolok eljárási módját. Az apostolok nem egyszer predikáltak a zsinagógában nagyszámu hallgatóság előtt, hirdetvén az egyedül üdvözítő tant, a nélkül, hogy a sz. Háromság titkát emlitenék. Sz.

Péter is a zsidókhoz beszélvén így szól: „keresztel tessétek meg mindenitek Jézus Krisztus nevében“ apost. csel. II. 38; VIII. 12; X. 48. *) Mint az apostolok cselekedeteiből tudjuk (XIV. 21.) Pál és Barnabás is — a Lystra pogányoknak predikálván — hallgatással mellőzték e titkot. Sz. Pál Caesareában a pogány főnök — Felix — előtt (apost. cs. XXIV. 25.) valamint az atheni areopag előtt is (u. o. XVII. 23.) a legnagyobb óvatossággal szólott az „egy igaz“ és „ismeretlen“ Istenről, és csak nagy sokára Krisztusról is, „nehogy — sz. *Ambrus* megjegyzése szerint — emberi néven nevezze meg az Istent, mert az előadónak a hallgatósághoz kell alkalmazkodnia, nehogy kinevetessék mielőtt meghallgattatnék. Már pedig hogyan hihettek volna a megtestesült igében az atheniek, kik gúnymosolylyal hallgatták a halottak feltámadásáról való tant is?“ (In Luc. c. IX. v. 22. I. 1677.) Az apostolok s evangelisták irataiban találunk a titkokra vonatkozó egyes világosabb helyeket, mert ezek csakis a hívők kezei közt forogtak, kiknek óvatossága kizárta az eshetőséget, hogy azok az ávatlanok kezeibe essenek. A kereszténység első három századában a hitujoncok az evangéliumi leczkék felolvasásakor sem lehettek jelen, s egész istentiszteletök néhány ima és zsolozsmán kívül az ó szö-

*) E szavak által az apostol nem czélozta a keresztelés módjának megállapítását, csak a Krisztus és keresztelő sz. János közti különbséget akarta kiemelni. Azért az ily alakban (t. i. Jézus Kr. nevében) kiszolgáltatott kereszttség érvénytelen lenne. Egy-két régi scholasztikus (jelesen: sz. Tamás, Scotus, Valentia) azon véleményben volt, hogy az apostolok — azon kor s körülmények kivájalma folytán — specialis engedélyt kaptak Krisztus Urunktól a kereszttség szentségének ezen módon való kiszolgáltatására, hogy t. i. a hivekben a Krisztus iránti szeretet az Ő nevének tisztelete által is előmozdittassék. Sokkal valószínűbb azonban, hogy sem az apostolok, sem a tanítványok nem szolgáltatták ki a kereszttség szentségét a sz. Háromság másik két személyének: az Atyának és Szentléleknek megnevezése nélkül. Lásd Svarez: de bapt. disp. 21, puncto 11; Műveinek 20. köt. 358. lapján. Ujabbán kizárólag az utóbbi nézet van elfogadva.

vetségi sz. irás egyes helyeinek felolvasásából állott, melyek végeztével a szerpap felszólítására eltávoztak. Sz. *Vazul* († 379.) is az apostoloknak tuiajdonítja a titkos fegyelmet. Ő ugyanis az ó-szövetségből vett hasonlattal élván, azt mondja, hogy valamint akkor a mózesi törvények szerint magának a főpapnak sem engedtetett meg évenként egyszernél többször a szentek szentélyébe bemenni, nehogy ama hely szentsége a megszakásból eredni szokott közömbösséggel megsértessék: úgy a kereszténység első századaiban és az apostolok és a sz. atyák is, kik az első szertartásokat előírták, elrejték a szentségeket a kíváncsi szemek előtt, jól tudva, hogy ugyanakkor a midőn a tanítás által mintegy közkézre bocsáttatnának a sz. titkok, méltóságukból veszítenének. Már pedig kétségkívül megszünt titok lenni az, a mi a közönség fülébe sugatik. (De Spir. Sancto. 27.)

IV. Mellettünk szólnak a sz. atyák is, kiknek néhány elősorolandó bizonyágtételéből meggyőződhetünk az ugynevezett „titkos fegyelem“-nek egyetemeres elterjedtségéről. Ezeknek sorát a „*Recognitiones*“ című könyv szerzője nyitja meg,*) ki sz. Pétert, mint az apostolok gyülekezetében szólót szerepeltetvén, ily szavakat ad szájába: „Nincs nehezebb feladat, mint az igazságról (a vallási igazságokról van szó!) nagyszámu s vegyes hallgatóság előtt szólni. Mert egyrészt nem tanácsos a dolgok mibenállását világosan kifejtteni a hallgatóság azon része miatt, mely kaján rosszakarattól hallgatván az ígét, azzal könnyen visszaélhetne; másrészt őrizkednünk kell, nehogy félrevezettessenek azok is, kik jámbor

*) E könyvnek, — mely a második század vége felé v. a harmadiknak elején iratva, a negyedik században Rufinus által latinra fordított — szerzője nem sz. Kelemen ugyan (mint azt némelyek vélték), mindazáltal hitelre méltó tanuja saját korának, miért is, — uoha egyes hitágazati tévelyektől nem ment, — mint történeti kutfő gyakorta idéztetik. L. Lumper: *Hist. theol. crit.* I. 48.

szándékkal keresik az igazságot.“ VII. 6. Más helyen ismét a sz. Irásnak a „szent“-ről s „gyöngyök“-ről szóló ismeretes helyét fejtegetvén, azt úgy értelmezi, mint Krisztus Urunknak az igazság tapintatos előadására s a körülmények szerinti óvatos elrejtésére vonatkozó parancsát. — Naz. Gergely inti a dühösen vitázókat, hogy ha már mindenáron veszekedni akarnak, legalább őrizzék meg a titkokat, mert szent dolgokat szentül kell előadni, s ne engedjék, hogy valóságosabbak legyenek azok, kik az ördögöt imádják s csunya, fertelmes meséktől habzik titkos összejövetelük; — de mégis inkább vérökkel adóznak, semhogy idegeneknek kitárnak a mit rejtekben hallottak. (Oratio theol. I. 5. pont.) Sz. *Ambrus* így szól: „Isten ellen való vétség volna bárki részéről a reá bizott sz. titkokat az avatatlanoknak elárulni. Mert nemcsak az tesz rosszul a ki hazudik, de az is, a ki az igazat mindig megmondja, még olyanoknak is, kikhez az nem tartozik, sőt kiknek az által kárt okoz.“ (Comment. in ps. CXVIII. v. 11. I. 1219.) Arany-száju sz. János „Homiliá“,iban e kifejezés „tudják az avatottak“ legalább is ötvenszer fordul elő; — egyébként sz. Ágostonnál s a többi sz. Atyáknál sem ritka. *Arany-száju sz. János* a keresztség szent-ségéről beszélvén így szól: „Szeretném magam világosabban kifejezni, de visszatart a hitujoncok jelenléte; azok okozzák a nehézséget s kényszerítenek, hogy titokzatosan beszéljek. Mindazáltal a mennyire a körülmények engedik, kifejtem a dolgot.“ (I. Cor. hom. XL. 1.) Azonban mindezeknél érdekesebb és fényesebb bizonyítékot találunk erre nézve Ar. száju sz. Jánosnak I. Incze pápához intézett levelében és *Palladiusnak*, az egykoru Hellenopolisi püspöknek iratában; mindkettő ugyanis a konstantinápolyi zavargásokról ír, azon különbséggel, hogy míg sz. János leírása szerint a kehely feldőlése folytán a „szent vér“ ömlött ki, *Palladius* ugyanezt a „szent titok“-

ról mondja. A mi a kifejezésekben való ezen eltérést illeti, annak okát nem nehéz kimagyaroznunk. Sz. Jánosnak ugyanis — a pápához irván, — nem volt miért titkolódnia, míg Palladiusnak, történeti munkát irván a nagy közönség számára, mely nem csupán hívőkből, sőt nagy részben hitetlenek vagy hitujonczokból állott, — erre nagyon is volt oka. Jeruzsalemi sz. *Cyryll* (in *Catech. hab. a. 348.*) így szól: „Őrizd meg a sz. titkokat s ne hallgass arra, ki téged azoknak elárulására unszolna, azt mondván, hogy hisz abban semmi rossz sincs, ha ő is megtudja. Gyakran a betegek bor után vágyódnak, a mely pedig — ha alkalmatlan időben nyujtatnék — önkivületet okozna nekik; ez pedig kettős rosszat vonna maga után, t. i. a beteg elpusztulna, az orvos pedig tönkre tenné jó hírnevét. Hasonlóan történnék, ha valamely hívő a sz. titkokat elárulná egy hitujoncznak; ez t. i. önkivületi állapotba esnék, mert hallván, nem értené s a meg nem értett dolog fölött nevetne, az pedig — mint áruló — megítéltetnék.“ Ugyanezen sz. atya hitoktatásait, (számszerint 23.) két csoportra osztotta, az elsőt (18) a már avatottaknak és hívőknek, a másodikat az ujonnan keresztesetteknek szánva; innen van, hogy míg ez utóbbi beszédcsoportozatban még csak említés sem tétetik az oltári szentségről, az előbbieken ezt s a többi szentségeket nem csak megnevezve, de a lehető legvilágosabban kifejtve is találjuk. S ez okból szigoruan meghagyta, hogy ezen beszédeit a hitujoncok kezeibe szolgáltatni óvakodjanak. — Tudjuk milygyakran él sz. *Agoston* — a szentségekről értekezvén — ezen kifejezéssel „mint tudjátok“; jelezni akarván ez által, hogy a kérdéses dologról többet nem kíván szólni, miután azt az avatottak ugy is tudják, az ujonczokhoz pedig ugy sem tartozik. Mindazáltal olyan volt a kifejezés, melynek hallatára a hitujoncok semmi módon sem jöhettek annak tudatára,

hogy szántsándékkal rejtetik el előttük valami. Vagy másutt: „A hívők szentségei nem használnak az ujonczoknak“ (Tract. 96.) És ismét: „Nem tudják a hitujonczok, miben részesülnek a hívők.“ (Tract. 12. super Joannem.) Egyik beszédében pedig világosan akarván szólani, az avatatlanokat szeliden elutasítá e szavakkal: „a hitujonczok távozzanak.“ Maguk a pápák is alávetették magukat ezen törvénynek; mint azt I. Incze pápa († 416.) példája bizonyítja, ki a bérmálási szertartást nem akará írásba foglalni, nehogy midőn felvilágosítással akar szolgálni, árulóvá legyen, (Ep. 25. ad Decen. n. 6.*)

V. Ugyanerről tanuskodnak a zsinatok is. Az egyiptomi hitközség véleményének kétségkívül leghitelesebb tolmácsa: az alexandriai zsinat, melynek a püspökökhöz intézett s szétküldött encyclicájában a többek közt ezt olvassuk: „Nem átallottak (az Eusebianusokról van szó!) a hitujonczok, — sőt mi több a pogányok előtt is a szentségekről szólani, noha

*) Ezen törvény általános volt, s csak a legnagyobb szükségben türt kivételt. — Igy Justinus vértanu Antonius Pius császárhoz írt védelmében világosan szólt. — Justinus ugyanis azon időben élt, midőn a pogányságban a kereszténység elleni gyűlölet s elkeseredés tetőpontján állott, midőn még a keresztény név is megvetetett, és jó hirnevők aljas rágalmakkal szennyeztetett be, ők maguk pedig titkos bűnökről vádoltatva, minden pillanatban ki voltak téve az elfogatás — s az ezt rendszerint követő halál veszélyének. — Justinus tehát a kereszténység védelmezése céljából ragadott tollat, kimutatandó a reá tolt vádak alaptalanságát; s miután e célt legegyszerűbben s legbiztosabban a keresztény tan világos kifejtésével vélte elérhetőnek, felmentve érzé magát a titkos fegyelem törvénye alól, s Antonius Pius és a római tanács előtt a keresztény vallás alaptanait s szentségeit egész mivoltukban kitérte. Más keresztények nem vették maguknak ezen szabadságot, még akkor sem, ha titkaikat éltök árán kelle megváltani. — Plinius Traján császárhoz írt felvilágosításaiban azt mondja, hogy „a legnagyobb kínzásokkal sem sikerült neki a keresztény szüzekről többet kicsikarni, mint azt, hogy gyakorta össze szoktak jönni az ártatlan eledel vételére.“ — (L. Schelestrate: *Discipl. Arcani* pag. 42.)

tudják, hogy — az Irás szavai szerint — a „király titkát nem szabad elárulni“ és hogy az Isten parancsolá: „ne nyujtsátok a szentet az ebeknek s ne vessétek a gyöngyöt a sertések elé.“ Mert nem szabad a titkokat az avatatlanokkal közölni, nehogy — járatlanok lévén az ilyes dolgokban — azokat kigúnyolják, sem a hitujonczokkal, nehogy azokban megbotránkozzanak.“ Sz. *Athandz* († 371, Apol. 2.) tanúsága szerint ezeket írta az alexandriai zsinat a püspököknek; a hol világosan van kifejezve az atyák véleménye, mely szerint ezen rendszabály Krisztus rendeletében birván alapját, — kötelező, következőleg, hogy az Eusebianusok midőn azt áthágták, vétkeztek.— A 305. évben tartott illiberitani zsinat (Spanyol országban, Granadához közel) következő határozatot hozta (can. 37.): „Jobbnak véljük, hogy a templomokból a képek eltávolittassanak s a tisztelet és imádás tárgyai a falakra ne festessenek.“ Nagyban csalódnék, ki a zsinat eme határozatát, mint a sz. képek tiszteletére vonatkozó tilalmat értelmezné; ez esetben ugyanis teljesen megfejthetlen volna, hogy ama korból még manap is birunk hasonló emlékeket. Az idézet zsinati határozat egészen mást czélt; t. i. azt, nehogy a templomokba olykor berontó pogányok, vagy az oda naponként bebocsáttatni szokott hitujonczok a festmények jelentőségét kimagyarázván, a legszentebb s legfönségesebb titkoknak tudatára jussanak s ez által azok a megszenteltetés veszélyének tétessenek ki, vagy avatatlanoknak botrányköül szolgáljanak. A keresztények pl. az Istent különböző módon ábrázolták, azon különböző alakok szerint, melyekben az ó-szövetségben megjelent; az ilyen képek pedig vajmi könnyen vezetheték volna az avatatlanokat arra, hogy maguknak az Istenről a legferdőbb fogalmakat alkossák. Vagy pl. mily veszélyes lett volna a sz. Háromságot ábrázoló képeket a pogányoknak látni! Mert csak két eset

volt itt lehetséges: *vagy* felismerik a kép jelentőségét — s ez esetben a keresztényeknek féltékenyen őrzött kincse, — vallásuk legfőnségesebb titka el lett volna árulva, *vagy* nem, s akkor saját kárukat vallják, helytelen fogalmat alkotván maguknak Istenről. Miután ezen meggyőződés, (hogy t. i. a titkokat el kell fátyolozni az avatatlan szemek előtt) általános volt az egész egyházban, nem tehető fel, hogy valamely egyház-község találmánya lett volna, tehát a legrégebb korból származik, s alapját az apostoli hagyományban bírja. Mert — kérjük — ugyan mit használt volna, ha az egyház előjárói csak a későbbi századokban kezdték volna ezen rendszabályt alkalmazni, ha a legfőbb titkok mindjárt az egyház keletkezésekor köztudomásra hozattak volna? Vajjon maradhatott volna e rejtély az utódok előtt az, mit az elődök tudtak?

VI. A titkos fegyelmi rendszer kiterjedt mind a hitágazatokra (pl. a sz. Háromság titka) mind a szentségekre. Sz. *Vazul* így szól: „Különbséget kell tenni a hitágazat és a törvényoktatás közt; míg ugyanis amazok elhallgattatnak, ezek a nyilvánosságra vannak szánva. A homályos előadási mód is, — mely a sz. írásban oly gyakori — egy neme a hallgatásnak, nehézzé tétetvén általa (természetesen csupán az olvasók javára) a hitágazatok megértése.“ *Est autem silentii species etiam obscuritas qua ntitur scriptura.* (De Spir. 27.) *Feruzsalemi sz. Cyrill* pedig: „A sz. titkok és szentségeket az egyház felfödi a már avatottak előtt, s csupán a pogányok és hitujoncok előtt szokta elrejtteni. Még nem volt rá eset, hogy a titkok titkát az Atya, Fiu és Szentlélekről, a pogányok előtt nyilvánítottuk, vagy a szentségeket az ujonczok előtt említettük volna, néha beszélünk ugyan ezekről, de akkor is oly homályosan, hogy az avatottak megértik ugyan, a többiek azonban mint ha nem is

hallának. (Cat.* 6.) A szentségek a latinoknál de különösen a görögöknél is titoknak nevezettek, s így már maga az elnevezés is mintegy intelmül szolgált azoknak titokban tartására. „A titkok elhallgatásának törvénye a hithez tartozik“ — mondja Tertullian. Sz. *Vazul* a szentségekről szólván, azt mondja, hogy az azokról való tan titkos hagyomány által tartatik fenn; „mert ha a szentségek az ujonczok szemei elől is eltakartatnak, mennyivel kevésbbé szabad iratok által azokat nyilvánosságra hozni.“ (De Spir. san. c. 27. puncto 66.) Különösen az oltári-szentség titkát rejtegették. Innen magyarázható ki I. Gyula pápa († 352) megütközése midőn hallotta, hogy Athanáz vitájában az oltári szentség titka a hitujonczok, zsidók és pogányok füle hallatára szóba hozatott. „Alig hittem — így ír ő — szemeimnek, olvasván, hogy a pogány főnök s annak környezete előtt a kehely és asztal is (mily homályos s mégis mily érthető elnevezések!) szóba hozatott. S még most sem hinném, ha oly kétségtelen tanubizonyosságok arra nem kényszerítenének.“ (Ép. Julii I. n. 15.) *Feruzsalemi sz. Cyrill* a keresztségre készülökhöz tartott beszédében így szól: „Az ava-

*) „Különösen, ugymond Petavius, a magasztosabb s épen azért az ész jobban meghaladó titkokat rejtette el az egyház, mintegy saját keblén melengetvén azokat; nagyon óvatos volt a hagyományok megőrzésében is, azért nem engedte azokat írásba foglalni, kivéve ha ez elkerülhetetlen szükségesség volt, azonban ilyenkor is oly homályos kitételekkel élt, melyek csak tanult s avatott értelmezők segélyével voltak kimagyarázhatók. Maga a Szentlélek is vajjon nem azért sugalmazott-e az apostolok tollába gyakran oly homályos kifejezéseket, hogy ne mindenki által s ne könnyű szerrel értessék meg? A sz. írás természetéhez — ugymond Prosper sz. Ágoston után — nagyon jól illik azon homályosság, melylyel a sz. titkok fönsegei eltakartatnak, egyrészt: hogy méltóságukban fogyatkozást ne szenvedjenek, másrészt, hogy keresésökre szoríttatván, ez által az isteni dolgokba begyakoroltassunk, végre: hogy azokat nagy fáradság áru felszínre hozván, annál jobban megbecsüljük, s hasznunkra fordítsuk.“ Petavius: De Trin. Praef. cap. I. V. tomo II. p. 255. Vivés kiadása.

tottak már ismerik ezen edény (a keresztutat érti!) hatályát, s nem sokára ti is tudni fogjátok“ (Catech.) *Aranyszáju sz. János*: „Az oltári szentség titkába csak a hívők vannak beavatva“ (Hom. LXXII, in Matth.) *Veronai Zeno* (4. században) rá akarván birni bizonyos keresztény nőt, hogy a kezét kérő hitelent elutasítsa, többek közt így szól hozzá: „Ha a szentséghez járulnál, s férjed megtudná, ez még a kevésbé jámbor keresztények által is szentségtörésül tekintetnék.“ -- Sz. Ágoston az oltári szentséget egy helyen (Sermo IV. de Jacob.) „buza és borból való szentség“-nek nevezi. Ugyan ő másutt így szól: „Kérdjük a hitujoncztól: táplálkozik-e az ember fiának testével? S ő nem tudja miről van szó, mert Krisztus még nem bizta rá magát.“ (Tract. XI. in Joan 3.) *Cyrenei Tódor* püspök († 458) az oltári áldozatról való második párbeszédében a hívőt így beszélgeti: „nem szabad világosabban szólanom, né tán szóm avatatlan fülekbe jusson.“ Ezeket tudva, a lehető legnagyobb tévedés volna az atyák ide vonakozó homályos kitételeiből azt következtetni, mintha Krisztus testének az oltári szentségben való jelenlétét nem tanították volna; de igen is: a titkos fegyelem által voltak korlátolva ezen igazságnak — mint a legrejtélyesebb hitágazatnak — kimondásában. S valóban e törvényt a lehető legpontosabban s oly lelkiismeretességgel tartották meg, hogy sok esetben készebbek voltak meghalni, mint az igazságot elárulni. Így Tarsitius a börtönbe vetett hitvallók ellátására vivén az Oltári-szentséget, Damasus pápa róla így énekel:

„Cum male sana manus peteret vulgare profanis,
Ipsae animae potius voluit dimittere caesus
Prodere quam canibus rabidis coelestia membra.“^(*)

*) Megragadottan a durva tömegetől kész vala inkább Vérért ontani megölnen az üdvnek szent Kenyeréért Mintsem a bösz vadak ádáz karjainak odavetni.“

A titkos fegyelem kiterjedt még az evangéliumokra s az apostoli levelekre is; ennek tulajdonítható, hogy midőn a Diocletiani üldözés alkalmával (303) a hívők a szent iratok átadására kényszerítettek, azok, kik a kényszernek halálfélelemből engedve, a sz. iratok egyikét, vagy másikat átszolgáltatták, árulókul s elesettekül tekintettek, és a hívők közösségéből kizárattak. Optatus Millevitanus és sz. Ágoston hátra hagyott irataiból tudjuk, mily érzékenyen sértette ezen árulás az egyházat s épen azért mily szigorú vizsgálatnak vettetett alá az ügy s mennyi vizsály és szakadárságnak volt ez okozója.

Ezen titkolódzás volt oka azon rágalmaknak, melyeket a pogányok a keresztényekre koholtak; így pl. hallottak vajami olyas félét, hogy a keresztények összejöveteleikkor a sz. testet magukhoz veszik; s mit sütöttek ki belőle? — Azt, hogy a keresztények gyermekeket rabolván, azokat feldarabolják s liszttel behintve — — megeszik! — Hasonló koholmányok terjesztésében nem kis részök volt azoknak is, kik előbb a keresztény vallásban élvén, megkereszteltettek, s mint ilyenek, a hittitkokba is beavattattak, később azonban eretnekké lőnek; ezek ugyanis pokoli gyűlölettel telve az egyház iránt, a mi gonoszat romlott szívök kigondolhatott, azt az egyházra mind ráfogták. Így az Ur áldozatának ünneplését thyesticus lakomának, orgiáknak hiesztelték, hol feslettség, — a libido vega ünnepel. — Ha pedig ily uton a keresztényeknek nem árhattak, úgy gyilokkal tették el őket láb alól; (mint azt Eusebius elbeszélése után Simon magus tanítványairól tudjuk. Hist. I. IV. c. 7.) *Origenes* mondja, hogy a zsidók a kereszténység keletkezésekor azt hiesztelték, miszerint a keresztények megölt gyermekek husával táplálkoznak.

Soha ezen s hasonló borzalmas büntényeket nem

koholtak volna sem a pogányok, sem a zsidók, ha a keresztény tanok és szentségek előttük világosan kifejtettek volna.

VII. Maguk a pogány bölcsészek is (már jóval Krisztus előtt) éltek azon — a keresztények disciplina arcanijának megfelelő — rendszabálylyal, mely szerint iskoláikból a „közönség“ et kizárták. *Alexandriai Kelemen* (Stromat. I. V, c. 8.) mondja, hogy a bölcsészek jelképes beszédmodorral éltek, nehogy a köznép által megértessenek; ily módon „tévutra vezették az avatatlant, míg a gnosticus mindent megértett.“ És pedig „nemcsak Pythagoras és Plátó felekezetei titkolódtak, de az epicureistáknak is voltak. — saját vallomásaik szerint — titkos tanaik, miért is szigoruan őrködtek, nehogy irataik nyilvánosságra jöjjenek; s ha — végzi beszédét — így tőnek a pogányok, mennyivel inkább kell nekünk elrejtteni a valóban Szentet!“ (Operum II. pag. 87.) Nevezetesekek voltak a görögöknél az eleusisi,* — az egyiptomiaknál az Izisi és Serapisi titkok; az utóbbiaknak szentelt templomok külsején — Eusebius tanusága szerint — Harpocrates (Osiris és Isis fia, a hallgatás nemtője) ábrázoltatott ajkaira illesztett ujjal, mintegy figyelmeztetésül a be- és kilépőknek, hogy a látott, vagy hallott titkokat napfényre ne hozzák. Ezen titkolódzasi szándékból eredt a közönséges használatól elütő jelvényes írásmód, miről Herodot tanuskodik. Azért midőn Celsus szemökre hányá a keresztényeknek, hogy titkos tanokat vallanak, *Origenes* így felelt: „A keresztények nem titkolják minden tanaikat; így pl. nyilvánosan szólnak Krisztusnak egy szüztől való születéséről, nyilván hirdetik,

*) Ezekről tudós értekezést irt dr. Warga Samu, szent Benedek-rendi tanár. Budapest, 1882. Franklin-társulat. Itt a „nem keresztény“ titkok és fegyelem teljes vázlatát adja elő, amint azt a régi iratok magokban foglalják.“

hogy az isten-ember keresztre feszített s meghalt az emberiség bűneiért és hogy halottaiból feltámadott stb. S ha vannak is titkos vagy inkább titkolt tanaik, vajjon ki vádolhatná őket ezért? Hisz még egyes pogány bölcsészek is titokban tartják némely tanaikat.“ (Contra Celsum, I. I.) Ebből kitűnik, hogy nemcsak a szertartások, de egyes hitágazatok is titokban tartattak. Hozzá teszi még, hogy „mindazáltal értelmes (avatott) hallgatóság előtt a keresztények nem rejtenek el semmit az isteni dolgokból.“ (Ibid. I. III.) A zsidóknál is gyakorlatban volt a titkos fegyelem egy neme; így a többek közt: törvény által tiltatott bárkit is a pogányok közül a szentélybe eresztetni; az áldozatot csak Lévi nemzetsége mutathatta be, a „szentek szenté“-be (sancta-sanctorum) pedig — a hol a frigyszekrény tartatott — magának a főpapnak is csak egyszer engedtetett meg évenként a bemenetel, hogy ott Istennek engesztelő áldozatot mutasson be, mit azonban a nép nem láthatott. (Sz. Vazul idézett helyen.)

VIII. Miután a pogányság időfolytán majdnem egészen beolvadt az egyház kebelébe, a hitujoncok és hívők közti ezen nagy megkülönböztetés és ennek folytán a „titkos fegyelem“ is megszűnt. Hogy azonban mikor történt az, erre nézve nincs biztos megállapodás. Leginkább elfogadható Schelstrate nézete, ki úgy vélekedik, hogy a titkos fegyelem a keleti egyházban az ötödik század vége felé, a nyugatban pedig a hatodik sz. közepén ment ki végleg a gyakorlatból. *Aranyszáju sz. Fánosnak* († 407.) I. Incze pápához intézett leveléből, melyben üdöztetéséről ir, kitűnik, hogy a disciplina arcani azon időben még a legszigorubb érvényben volt. Brixai Gaudentius († 410. vagy 427.) így ir: „a sz. titkok a hitujoncok előtt ki nem tárhatók; mindazáltal az ujonnan megkereszteltekkel közleni kell azokat.“ (Serm. in. vig. Paschatis.) *Sosomenus* történetíró

(† 450.) erre nézve, — a mint ő maga leírja — hosszasan habozott. „Kezdetben — ugymond — úgy vélekedtem, hogy az igazság kimutatására legjobb lesz eme hitvallást (a nicaei hitvallásról szól) egész terjedelmében világosan közzétennem, miután azonban jószándéku — s az ilyes dolgokban jártas — barátaim tanácsolák, hogy elrejténem azokat, mikről csak a papoknak s avatottaknak szabad tudni, helyeslem véleményöket. Könnyen megeshetik ugyanis, hogy könyvem az isteni dolgokban avatatlanok kezeibe kerülhetne.“ (Hist. Eccl. c. 20.)

Már a hatodik század vége felé — miután veszélytől nem lehet tartani, — az atyáknál csak nagy ritkán észlelhető a kifejezésekbeni bizonyos óvatosság, még akkor is, midőn a szentségekről, vagy a legrejtélyesebb hitágazatokról van szó. A hatodik század végén pedig s azon túl végleg kiment a gyakorlatból.*)

Fok Dezső.

A MAGYAR EGYHÁZ NAPJAI.

Szeptember 1.

1280. László király visszaadja Péter erdélyi püspöknek jószágait, melyeket tőle a miatt vett el, mivel a püs-

*) Ezen tárgy behatóbb ismeretét a következő művekből szerezhetjük meg: Schelstrate († 1692.) De disciplina arcani; Dissertatio apologetica. Patavii, 1743; — Evermondi Ruzicska: Dissertatio de arcani disciplina. Olomucii 1755; — Ferraris: Prompta bibliotheca; végre számos érdekes adatot találunk a sz. atyák irataiban, melyeket Hurter jegyzetekkel ellátva „Opuscula Patrum“ cím alatt gyűjtött össze s adott ki. Főleg a 22. füzetben. Egyébiránt sz. Vazul De Spiritu S. című művének 27. fejezete, Aranyszáju sz. János és sz. Ágoston mondásai elegendők, hogy a titkos fegyelem léte s mivolta felől biztos tudomást szerezzünk.

pök a kunok elleni keresztes hadjáratban Arbocz kún urat, a király anyai rokonát elfogta.

1290. III. Endre Ó-Buda körül az országnak összes főpapjai, nagyjai és nemeseivel tartott gyűlésen a szépesi királyi vámtizedét az esztergomi érsek részére megerősíti.

1367. V. Orbán pápa Magyarország királyának könyörgésére rendeli, hogy Pécssett legyen egyetem (studium generale) melyben az egyházi és polgári törvény, a hittan és minden más tudomány taníttassék.

1725. Eszterházy Imre gróf, neveztetik ki esztergomi érsekké.

Szeptember 2.

1031. Szent Imre herczeg, István királynak fia, meghal.

1264. IV. Orbán pápa tudtára adja az esztergomi érseknek, hogy az aquinai püspökség iránt való gondoskodásától felmentetett.

1406. Zsigmond kir. az erdélyi egyház azon szabaldalmát erősíti meg, mely szerint alattvalói, minden más törvényszék joghatósága alól fel vannak mentve.

1686. Kolonich Lipót győri püspök, bibornokká lesz.

1809. Károly Ambrus főherczeg és primás halála Tatán.

1809. Fábian István győri kanonok, költő, egyházi író, születik Tamásiban, Sopronmegye. † 1871. jul 19-án.

1823. Prikkel János esztergomi kanonok meghal. A falusi mesterek számára és más jótékony czélokra tetemes alapítványokat tett.

1849. Hanák János kegyesrendű, természettudós, meghal Kricsován, Lugos mellett. Született 1812. jul. 25. Kis-Kéren, Abaujmegyében.

Szeptember 3.

926. Sz. Gvibert szerzetes emléke, ki számos magyart a keresztény hitre térített.

1138. II. Béla király és Ilona királyné a dömösi prépostságnak Álmos herczeg által kezdett alapítását befejezik.

1276. Péter veszprémi püspök az esztergomi érsek-

ségnek tekintélye emelésére megyéje területéből több helyet enged át.

1520. Esztei Ipoly volt esztergomi érsek, utóbb egri püspök és bibornok halála.

1853. Gasparich Kilit ferenczrendű, jeles hitszónok Pozsonyban, mint a szabadságharcz részese kötél által kivégeztetik.

Szeptember 4.

1204. III. Incze pápa felszólítja Simon váradi püspököt, hogy a görög szerzetesek életmódjára ügyeljen és közölje a pápával valjon a sz. Egyed apátja kellő módon választatott-e meg, és nem lett-e az apátságra Bernád spalatói érsek beerőszakolva.

Szeptember 5.

1738. XII. Kelemen pápa Rákóczy Józsefet, mivel a keresztény vallás ellen tört és a török zsarnokkalszövetségre lépett, ki igtatja.

1784. Ányos István Pál, sz. Pál rendű szerzetes, költő, meghal Veszprémben. Született Esztergáron Veszprém megyében 1756. decz. 8-án.

Szeptember 6.

1261. A passauai püspök által érkezett sz. széki pánaszokra IV. Béla király feleli: miszerint az rágalom, hogy a kunok hitetlenek és a kath. vallás ellenségei. Őket a Domonkos atyák megtérítették, kik most is köztök tartózkodnak és kiket ők igen szeretnek.

1519. X. Leo pápa meghagyja Paksi Balázs budai és Móré Fülöp egri prépostnak, hogy azon egyházi férfiaktól, kik hadakat tartani nem kötelesek, az egyház kincstára számára jövedelmök tizedét szedjék be.

Szeptember 7.

— Sz. Memorius vértanu, ki Atila alatt öletett meg.

1179. B. Ottó frisingi püspök, Zsófia magyar királynő fivérének emléke.

1303. Gergely az esztergomi érsekség adminisztratora meggyilkoltatván, őt Mihály zágrábi püspök követi az érsekségben.

1619. Körösi Márk esztergomi kanonok, Pongrácz István és Groderik Menyhért jézustársaságbellek, vértanúságot szenvednek Kassán.

1687. Lipót király, miután a koronát Pozsonyból Bécsbe hozatta, két koronaőr jelenlétében a vasládát, melyben a korona őriztetik kinyitattja, megszemléli és miután ismét bezáratta, visszaküldi Pozsonyba.

Szeptember 8.

— Sz. Adrián vértanu emléke, ki pannoniabeli szeremi Próbusnak fia volt.

1227. Sz. Erzsébet férjének, Lajos thuringiai grófnak halála Apuliában a keresztes hadjárat alkalmával.

1235. II. Endre, Bertalan bácsi püspöknek, ki Jolán hercegnő és Jakab aragoniai király házassága ügyében 4-szer járt Spanyolországban és a szükséges utiköltség megszerzésére 17 helységét volt kénytelen elzalogosítani, a püspökség kiváltságait megerősíti és neki három községet adományoz.

1517. Bakocs Tamás esztergomi érsek, János szekszárdi apátot megerősíti.

1635. Galanthai Eszterházy Pál herceg, nádor, nagybuzgalmu vallásos író, a bold. Szűz kiváló tisztelője, születik Kis-Martonban. † u. o. 1713. márcz. 26-án.

1822. A Rudnay Sándor esztergomi érsek által Pozsonyban egybegyűjtött országos zsinat megkezdé tanácskozásait.

1853. A magy. sz. korona feltaláltatik Nagy-Orsova mellett, hol a találás helyét kápolna jeleli.

Szeptember 9.

1261. VI. Béla az egeri püspökségnek, „melynek alapítója és javadalmazója Magyarország apostola, sz. István király volt“ kiváltságait, melyek okmányai a tártók által az egyháznak feldulása és a kanonokok meggyilkolásakor elégték, megújítja és hozzájok e pontot csatolja: „Hogyha Magyarország királyának négy fia lenne, a negyediket az egeri püspök őrzendi, a mint a sz. királyok rendelték.“

1265. IV. Béla bizonyítja, miszerint Móricz bán tolt-szigeti birtokát az általa alapított sághi zárdának ajándékozta.

1821. Szabóky Adolf kegyesrendű, több jeles tankönyv szerzője, születik Budán. † 1880. július 22-én.

1866. Czuczor Gergely István benedekrendű költő és nyelvtudós, meghal Pesten. Született Andódon, Nyitra megyében 1800. decz. 17-én.

Szeptember 10.

1441. A budai országgyűlésről Erzsébet királynéhez békealkudozások végett követség küldetik, melynek vezetője Rozgonyi Simon egri püspök.

1539. Bornemisza Gergely budai polgár, a budai Nagyboldogasszony templomán, egyházi készletének egy részét, mely Pozsony városnak volt őrizetül átadva visszaveszi.

1782. József császár a helytartótanács kebelében a primás elnöklete alatt egyházi bizottságot állít fel.

Szeptember 11.

1233. Jakab választott püspök és sz. széki követ a pannonhalmi apát és az esztergom vármegyei plebánók között létrejött egyezkedés felett okmányt állít ki.

1809. Horányi Ferencz, József, Elek kegyesrendű, jeles tudós, irodalom történeti és egyházi író, meghal Pesten. Született Budán, 1736. febr. 15-én.

1832. Koller József pécsi nagyprépost. egyh. történeti író, meghal Pécsen. Született Huszton, Máramaros-megyében 1845. decz. 16-án.

Szeptember 12.

1007. Sz. Bonifác pannonhalmi sz. Márton apátja, mint hittérítő vértanuságot szenved Poroszországban.

1396. B. Miklós sz. Ferencz rendű szerzetes Vidinban vértanuhalált szenved.

1705. Széchényi érsek és Telekesy püspök a széchenyi gyűlésen megjelennek, hol utóbbi sz. misét énekel, és a királyiak és felkelők között mint közvetítő működik a kath. ügy nagy előnyére.

1786. Farkas Ferencz székesfehérvári nagyprépost, egyházi író és költő, születik Székesfehérvárott. † u. o. 1864. márcz. 11-én.

Szeptember 13.

1644. Kopcsányi Mihály váczl püspökké neveztetik.
 1644. Bosnyák István veszprémi püspök nyitrai püspökké lesz.
 1829. Lang ker. János esztergomi kanonok meghal Pesten. Templomok, papneveldek, szegények és utasok javáról alapítványok által gondoskodott.
 1831. Rudnay Sándor herczeg-primás halála.

Szeptember 14.

1279. Fülöp fermói püspök, mint pápai követ Budán zsinatot tartván, hogy a meglazult egyházi fegyelmet helyreállítsa, miután László király parancsára a budaiak a főpapoknak pénzért sem szolgáltattak eleséget, a zsinatot e napon feloszlatja.
 1714. Kaprinai István, jézustársaságbeli, hazánk történésze, születik Érsekújváron. † 1786. decz. 26-án.

Szeptember 15.

- 401 körül. Sz. Nicetás gót, vértanuskodik Dáciiában.
 1227. IX. Gergely pápa megparancsolja, hogy a pannonhalmi apát birtokához tartozó kápolnát felgyújtó és az ottani zárdát felduló tettes ellen a bűnvádi kereset egész szigorral megtartassék.
 1383. Mária magy. királynő az egri püspöknek javadalmakat adományoz.
 1482. Mátyás király tudósítja a pápát, hogy Kinizsi a Szendrő melletti csatában 3000 törököt levágott.

Szeptember 16.

1225. III. Honorius pápa megparancsolja, hogy a veszprémi püspök és a János lovagok között bizonyos dézsma végett fenforgó kérdés Rómába terjesztessék.
 1477. IV. Sixtus pápa követet küld, hogy az egymás közt hadakozó Frigyes és Mátyást kibékítse.
 1526. Várdai Pál egri püspök, a török elleni oltalomról tanácskozandó gyülekezetet Miskolcra megnyitja.
 1531. VII. Kelemen pápa engedelmet ad Ferdinandnak a törökháboru költségeire Europa szerte könyöradományokat gyűjteni, ő maga pedig 100,000 aranyat ígér neki.

1601. Kutasi János esztergomi érsek meghal Nagyszombatban.

1719. Szörényi Sándor jezsuita, jeles szónok, költő és történetíró, meghal Nagyszombatban. Született 1664. febr. 24-én.

1854. Scitovszky János esztergomi érsek IX. Pius pápa kezéből Rómában a bibornoki kalapot átveszi.

Szeptember 17.

— Sz. Moor, Attila csapatai által vértanu halált nyer.

1235. és 1237. IX. Gergely pápa az esztergomi érsek és a Garam melletti sz. Benedek apát közt fenforgó vitát befejezni parancsolja.

1448. Hunyady János ir a pápának azon keresztény tartományok állapotáról, melyek a török iga alatt vannak és kéri a pápát, hogy ezen ügyet az egész kereszténység ügyének tekintse.

1677. Taksonyi János jezsuita, egyházi író, születik Hanusfalván, Sárosmegyében, † Győrött 1746. jan. 4.

1720. Lestyán Mózes jezsuita, vallástudományi író, születik Csikszentkirályiban Erdélyben.

1800. Fogarasy Mihály erdélyi püspök, egyházi író, a sz. István-Társulat alapítója, születik Gyertyó-Szt.-Miklóson Erdélyben. † 1882. mart 23.

1800. Szenczi Ferencz szombathelyi püspök, született Szombathelyen. † u. o. 1869. febr. 19-én.

1847. Kopácsi József herceg-primás és esztergomi érsek, meghal Esztergomban.

1848. Szalay Imre bölcsészettudor veszprémi kanonok, vallástudományi és nyelvészeti író, meghal. Született Szombathelyen 1787. november 2-án.

Szeptember 18.

— Sz. Sinesia vértanu szűz emléke, kinek teste a jézustársaságbeliek nagyszombati templomában tiszteltett.

1415. Zsigmond király, valamint több magyar országnagy, mint a constanzi zsinat követői, 4000 magyar lovas kíséretében Perpignanba érkeznek, hogy XIII. Benedeket lemondásra bírják, de ez nem sikerül.

1465. Mátyás király Szekszárd melletti táborából

ajánlja II. Pál pápának Várday István kalocsai érseket a bibornokságra.

1556. Bódi György csanádi püspök egyszersmind az egri püspökség kezelésével Ferdinand által megbízatik.

1665. Trinkel Zachariás jézustársaságbeli, ki hősies önmegtagadása és sz. élete miatt tiszteltetett, meghal Pozsonyban.

Szeptember 19.

1272. IV. László király a budaszigeti apácákat esztergomi szőlejük birtokában megerősíti.

1737. Csánki Gábor kegyesrendű, jeles hitszónok, egyh. író, születik Nagy-Emöknén.

Szeptember 20.

— Sz. Eustachius, ki Traján császár alatt Decebalus dákok királya ellen harczolt, később azonban neje Theopista és két fia Agapit és Theopistos társaságában ugyanazon Traján által vadállatok elé dobatott, melyek őt sértetlenül hagyták, mire izzóvá fűtött érc-borjuba záratott s így vértanu halált szenvedett.

1096. Ezen és a következő napokon Bouillon Gottfried lothringeni herczeg, a királylyal kötött egyezmény folytán 100,000-re menő keresztes hadával az országon átvonul.

1384. Horváthi Pál zágrábi püspök Durazzo Károlyt meghívja a magyar királyi trón elfoglalására.

1445. Sz. László, máskép Lanceslaus, ki magyar királyi vérből származott, a sz. Ferencz rendnek kiváló dísze.

1773. Mária Terézia, XIV. Kelemennek július 21-én kelt breveje alapján a jézustársaságot feloszlatja.

1830. Bogyai Mihály világi pap, vallástudományi író Váczon meghal. Született 1753-ban.

Szeptember 21.

1178. III. Sándor pápa Magyarország főpapjait a harmadik laterani zsinatra meghívja.

1402. Alsányi Bálint pécsi bibornok-püspök, Kani-zsai János eszt.-érsek, Ludányi Tamás egri püspök, Bebek Imre vránai perjel s még néhány főur bizonyítják, hogy Zsigmond az ő beleegyezésükkel választotta Albert herczeget utódaul, ha fiörökös nélkül halna meg.

1567. Szelim szultán fogadja Verancsics Antal egri püspököt, ki mint Miksa király követe 30,000 arany adót és 67,000 aranyat érő ajándékokat adott neki.

1759. Biró Márton (sz. Kátolnai) minorita, jeles egyházi szónok és író, születik Szentkátolnán, Erdélyben. † 1823. okt. 18-án.

Szeptember 22.

652. Sz. Emmeranus, másképp Heimeran, ratisboni püspök, ki Pannoniában, kivált Pécs környékén, mint hitterjesztő működött, vértanu halált szenved Bajorországban.

1274. Minthogy a rablás és gyilkolás Magyarországon ijesztő mértékben terjedt, VII. Miklós pápa Fülöp fermói püspököt küldi követül a rend helyreállítása végett.

1290. III. Endre király az esztergomi érsek kitünő érdemei miatt, jobbágyainak megengedi, hogy Esztergom város piacán szabadon kereskedhessenek.

1677. A törökökön Zentánál nyert győzelemért Lipót király Bécsben körmenetet tart, mely alkalommal a Mária-Pócsi kegyelemkép diszitve az elfoglalt zászlókkal és hét lófarkkal ünnepélyesen körülvitetett.

Szeptember 23.

1435. IV. Jenő pápa engedelmet ad Corchula János váradi püspöknek, hogy minden szerzetes rendből két egyént tarthasson maga mellett és azokat megyéje szolgálatában bármikép alkalmazhassa.

1644. Püsky János a nyitrai püspökségre kinevezetik.

1678. Derkay György jezsuita, egyházi író és költő Nagyszombatban meghal. Született Sellyén 1608. april 24-én.

1715. Telekesy István egri püspök nagyszerű gyász-ünnepélylyel az általa épített főtemplom sirboltjába temettetik.

1801. Pray János György jézustársaságbeli, utóbb nagyváradi kanonok, egyetemi könyvtárnok, legjelesebb történet íróink egyike, meghal Pesten. Született 1723. jan. 11-én.

1804. Nyürő Zsigmond sz. Ferencz rendű, egyháztörténeti író, születik Nagy-Födémesen, Pozsonymegyében. † 1853. jan. 2-án.

Szeptember 24.

1047. Sz. Gellért csanádi püspök, ki a magyarokat főkép a bold. Szűz tiszteletére buzdította és sz. Buld. egri püspök, vértanu halált találtnak Buda mellett.

1254. Hipolit, Szodo nevű birtokát az esztergomi érseknek adja.

1266. IV. Kelemen pápa, Enekus minorita atyát, saját gyóntatóját, a pécsi püspök ügyének megvizsgálásával megbizza.

1782. Katona Mihály, Dénes, kegyesrendű, költő és természettudományi író, születik Dercsikán.

1834. Lonovics József csanádi püspök beigtattatik püspöki székébe.

Szeptember 25.

1047. Sz. Beztert nyitrai püspök emléke, ki az előbbi napon a pogány magyaroktól kapott sebek következtében vértanuhalált szenved Buda mellett.

1359. Lajos király a váradi apácák érdekében kiadott okmányában, a magyar birodalomban öt érsek és huszonegy püspök neveztetik meg.

1476. Geréb László apostoli főjegyző és Mátyás király rokona, Róma részéről az erdélyi püspökségben megerősítettik.

1865. Mészáros Imre esztergomi kanonok, vallástudományi író, Bécsben meghal. Született Muzslán 1811. máj 23-án.

Szeptember 26.

304. Sz. Evilaz, pannoniai születésű, Mysia praefectura, Maximinián császár alatt vértanuságot szenved.

1810. Szekér Alajos, Joachim tábori pap, történeti és szépirodalmi író, meghal Kolozsvárott. Született Komáromban 1745. körül.

Szeptember 27.

490. Sz. Lupita szűz, szabariai sz. Márton nővérének leánya meghal.

1616. Pázmán Péter, II. Mátyás király által esztergomi érsekké neveztetik.

1761. Barkóczy Ferencz gróf, esztergomi érsek székfoglalója Nagy-Szombatban.

1783. Zsombory József károlyfehérvári egyháztörténeti író, születik Zetelakán. † 1882. april 19-én

Szeptember 28.

1077. Salamon magyar király, később remete, Póla mellett Isztriában ismeretlenül meghal.

1213. Gertrud királyné néhány főur által megöletik s teste összevagdaltatik, melynek egyes részei a premonstreiek leleszi templomában, a többi pedig a ciszterciták pilisi monostorában temették el.

1349. VI. Kelemen pápa felszólítja a magyar püspöki kar egynémely tagját, hogy a sz. széki követ el-tartását, mint kötelességüket teljesítsék.

1500. Bakács Tamás esztergomi érsek bibornokká nevezetik.

1635. VIII. Orbán pápa megparancsolja a zágrábi káptalannak, hogy Pázmán Péter által egybehívott nemzeti zsinat határozatait fogadja el és azokhoz alkalmazkodják.

1743. Benyoszký Pál jezsuita, egyházi író, Pozsonyban meghal. Született Trencsénben 1696.

1830. Rudnay Sándor bibornok esztergomi érsek Ferdinándot magyar királylyá koronázza.

Szeptember 29.

1127 körül. Sz. Conrád bibornok és portui püspök a Száva melletti magyarok apostolának emléke.

1239. IV. Béla feljogosítja az esztergomi érseket, hogy Esztergom vár alatt érseki várost alapítson, melyet a király vásárjoggal lát el.

1329. Az ősi székhelyükön visszamaradt magyarok fejedelme, a pápától hithirdető püspököt kér, XXII. János e kérelmet teljesíti.

Szeptember 30.

420. Sz. Jeromos egyházi tudor, ki Stridonban született, mely alig egy napi út távolban feküdt Szombat-helytől.

1282. IV. Márton pápa üdvözli László királyt, a kunok ellen viselt hadjáratban kiállott veszélyek után és józan életmódra buzdítja.

1372. XI. Gergely jóváhagyja Hammel Vilmos pécsi püspök adományát, melylyel Betini pécsi egyetemi jogtanárnak évenként 600 aranyat, az általa lakott házat, Ireg falut és dézsmából 70 aranyat biztosított.

1454. V. Miklós pápa a törökök ellen keresztes had hirdetésével kapisztráni sz. Jánost bizza meg.

1572. Borgiai sz. Ferencz, a jézustársaságnak harmadik főnöke, meghal. (P. Heveneszi szerint magyar vérből származott.)

1689. Tarnóczy István jézustársaságbeli, egyházi író, Győrött meghal. Született Nyitrán, 1626. aug. 10.

1729. Tapolcsányi Lőrincz jézustársaságbeli, vallástudományi író, Nagyszombatban meghal. Született Rosenthalban Pozsony mellett, 1669. jul. 26-án.

A tournay-i kiadások.

Többször említik a kath. lapok azon fényes kiállítású szertartási és egyéb hittani munkákat, melyeket a Sz. János evangelistáról nevezett társulat néhány év óta kiad. (Imprimerie S. Jean evangeliste, Desclée Lefebvre et Comp. Tournay, Belgique.) Mi is szólottunk róluk a mult évi folyamban. A szép munkák mindinkább tért hódítanak, Belgiumban ép úgy, mint nálunk. Ismét egynehány képmintát szereztünk, hogy t. olvasóink a sajátos modor felől, melyben azokat előállítják, tudomást szerezzenek. Mert a nagy szorgalmu kiadók nem csak az izlést tartják szem előtt, (betüben és nyomtatásban)

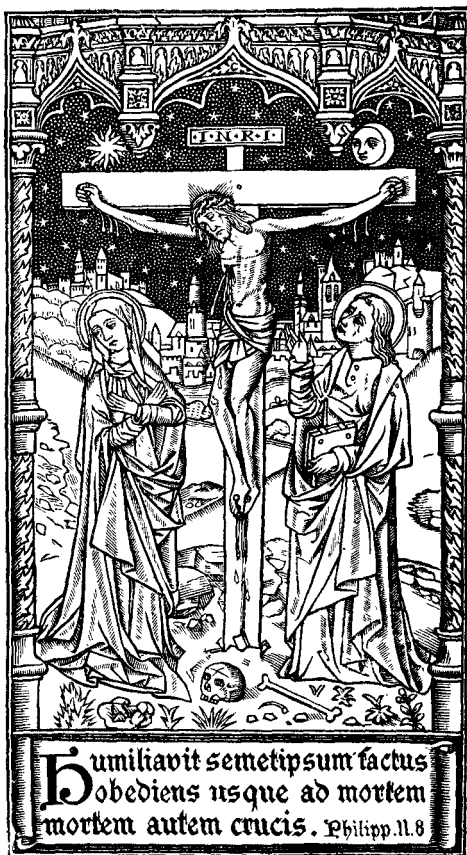

hanem eredetiségre is törekesznek. Hogy erről a tisztelt vevők tökéletes tájékozást szerezzenek, levelező lappon (ráragasztva mindig 3 kros bélyeget) irjanak ama czégnek s legott küldi bérmentve a nyomtatási mutatóványokat, (Spécimen) minden kiadványukból. Ebből azután válogathatnak nemcsak a munkákban, hanem a papirban is, mert minden mű többféle papíron nyomatik.

Végre van pompás könyvkötő műhelyük, melyből nemcsak izlés-teljes, hanem tartós munkák is kerülnek elő. Ha látjuk eme pompás kötéseket, a csekély vámot, a mit a határon fizetni kell, szívesen kívágjuk.

Ezen alkalommal egynehány új kiadványát akarjuk bemutatni, melyekről a jelentések a napokban szétküldettek.*)

1. *Rituale Romanum. Pauli V. jussu editum et castigatum. Cui amplissima accedit Benedictio- num et in-*

*) Hazánkban, mint már említettük, Szolcsányi Gyula égri könyv-
árus e társulat bizományosa, ki mutatóványokkal és kötött könyvekkel
szolgál.

structionum appendix. — Tornaci Verbiorum, Sumptibus et typis Societatis S. Joannis Evang. Desclée, Lefebvre et sociorum. Anno Domini 1882. (Jus peoprietatis vindicatorum). Nagy negyedrért 284 és 114 lap. Ára chinai papíron 12 franc, luxuspapíron 16. Bórkötésben 20 franc.

Tartalmát nem csak az ismert és okvetlenül szükséges dolgok teszik, hanem bevettek oda minden lehető benedictiot; ezokon mondják a kiadók, hogy találatnak ott olyan áldásformák is, melyeket ugyan a szer-tartások gyüldéje jóvá nem hagyott, hanem csak megengedett. Azért nőtt olyan nagyra az Appendix, t. i. 114 lapra. Ezen függelékben áldás foglaltatik a következő dolgokra: benedictio adulti aegrotantis, animalium, apum, avenae, casei et butiri, cerevisiae, clericalis habitus, curruum et viae ferreae, preces contra mures, locustas, bruchos, vermes; ben. domus scholaris noviter erectae, fontis, fornacis calcariae, organi, laridi, medicinae, metalli pro campana conflanda, panis et placentarum, pontis novi, vexilli, horrei, telegraphi, és más sokféle áldás.

Kiállítására felette diszes; vörös és fekete festékekkel van nyomtatva. A czimbetük későkori goth alakot viselnek, de a szövegre általán latin betű használtatott, hogy az olvasás könnyű legyen. Minden tárgy feltűnő, diszitményes vonalak által van megkülönböztetve. Betűi nagyok, hogy öreg urak is használhassák. A képek, melyek közül 4 egész oldalt elfoglal és initialék mind elkésett goth izlésben készültek, a mint azt egynehány képmintában van szerencsénk bemutatni. A vignettek kiváló diszszel s finoman készültek, a képeken hasonlólag finom a kivitel. A mi az én magán izlésemet illeti, nem vagyok barátja ezen modoru képeknek. De miután én tekintély nem vagyok, ezen magán izlésem a jeles művek becséből nem von le semmit; sőt miután a régiség lelkesedett kedvelői épen ezt keresik s főleg e miatt ragadozzák a példányokat, ezen goth modor előnyképen említetik a világirodalomban.

A főszöveg XIV. Benedek jóváhagyott példánya szerint szerint szedetett, nagy pontossággal, gondos figyelemmel. Az egyes áldásformák (melyek csak egy-némely vidéken divnak) azon püspökök kiadványai szerint lőnek nyomtatva, kik azokat jóváhagyták. És így a legtökéletesebb nyomdai terményt van szerencsénk bemutatni, melynek fonalán egyes egyházi megyék, (oda ékelve az elő nyelveken való dolgokat) biztosan adhatják ki a ritualét.

2) *Biblia Sacra Vulgatae Editionis Sixti. V. Pont. Max. jussu recognita et Clementis viii. auctoritate edita.* Tornaci Verbiorum, typis Societatis Sancti Joannis Evangelistae Desclée, Lefebvre et Soc. m. dccc. lxxxii. (Tournai, Avenue, de Maire. Paris, rue de Vaugirard, 25. Lille, rue, Róyale, 26. Rome, lib. Spithöver, piazza di Spagna.) Nagy nyolczadrét. Számos képpel, keretdizitménnyel. Ára füzve 20 frank.

Ez a szentírásnak e században legszebb kiadása. A szöveget illetőleg így nyilatkoznak a kiadók: „Hujus operis quae sit ratio et qualis indoles, ex praefatione Editorum, quam partim hic apponimus, evidenter patet. „In multorum votis cum esset, ut post doctissimi Caroli Vercellone egregios labores, nova editio fieret elegantioris formae, quae quum studiis ejusdem viri de S. Scriptura optime meriti inniteretur, tum convenienti pretio posset comparari: hanc nostram editionem instituere non abs re visum fuit. Atqui rationem, quam in hoc opere sequendam editores sibi proposuerint, ex gravissimis illis praeceptis S. Sedis colligi libet: “ Ut nemo hanc sanctarum Scripturarum, editionem typis mandare praesumat, nisi habito prius exemplari in typographia Vaticana excuso: cujus exemplaris forma, ne minima quidem particula de textu mutata, addita, vel ab eo detracta, nisi aliquod occurrat, quod typographiae incuriae manifeste adscribendum sit, inviolabiliter observetur.“

Unde Vaticanam, authenticam sc. editionem anni

1598 cujus exemplar nobis praesto erat, veluti certam sacri textus normam, sancte omnino custodiendam duximus. Speramus fore, ut haec nostra editio tam viris doctis, quorum complures consilio nobis adfuerunt, quam omnibus S. Scripturae lectoribus acceptatissima evadat.“

A hibák javítását tudós benczék végezték (a marredsaus-i kolostorban.) A szentírás egyes könyveinek, vagy fejezeteinek elején szép fametszetek gyönyörködtetik a szemet. Ezeket tervezte báró Bethien, a ki a keresztény képirásban nagy hirre kapott. Ezen képek rajzaiban a jeles művész már nem ragaszkodott annyira az említettük gót alakokhoz, hanem inkább a modern ker. izlésnek áldozott, azért részünkről elismerést szavazunk neki. Minthogy a képek hátlapja fekete, a képalakok előnyösen feltűnnek s a szentírási fejezet tartalmát szem elé állítják.

Betűi a gömbölyű petit fajból valók; két hasábra osztvák s vörös keret szegélyzi; ugyancsak vörös festéssel van nyomva a fejezetek tartalma. A szent szöveg hasonló helyei lapszéli jegyzetek módjára jelezvék.

A szentírás kötésére különféle uj minták állnak a kötőműhely rendelkezésére; a régi és uj izlés egyaránt érvényesül. Legtöbbnyire erős bőrkötések adatnak forgalomba, melyeknek akár arany, akár vak nyomása oly erősen, oly éles lemezekkel történik, hogy huzamos használat után sem vesztek el eredeti alakjokat.

Az intézet pompás díszművek elkészítésére is vállalkozik, melyekre azonban külön alku s a kijelölt szándék vázlata kivántatik.

A ki az isteni szolgálatban szép kiállítású könyveket szeret használni, (s ki volna a ki nem szeretné?) ezen jámbor szándékát a tournay-i János-egylet teljes mértékben kielégíti. A dilexi decorem domus tuae, erre is vonatkozik, mert a misekönyv, vagy rituale repülő rongyos iveri ép oly hatást tesznek, mint a gyürt karíng, pókhálós oltár, vagy penészes sekrestye.

3) Gyöngé szemü áldozárokat leginkább érdekli

ama két kötetes negyedretű zsolozsmás könyv, mely nagy betűkkel nyomatva magában foglalja az egész évi zsolozsmát.

Breviarium Romanum, duo volumina in quarto. Tornaci Verbiorum. Nyolcz nagy képpel, tizenöt fejezetképpel s különféle diszitménnyel.

Minthogy már előbb két alaku breviariumot kiadtak, az ezekre jött különféle megjegyzéseket, figyelmeztetéseket mind érvényesítették. Ez okon a jelen quart kiadásban minden méltányos követelésnek elég tétetett. Köztudomásu, hogy a zsolozsmában legtöbb alkalmatlanságot okozták az utalások (les renvois.) Ezeket a mennyire lehetett mellőzték, s melyek megvannak, a keresett helyek megtalálását igen megkönnyítették. Így például azon zsolozsmák zsoltárai, melyekhez önálló antiphonák alkalmaztattak, per extensum közöltetnek. Az I. és II. leczke R. R. szintén alányomattak, kivéve a harmadik R. mely a communéből vétetik, miután amugy is oda siet az imádkozó. Legnagyobb kényelem pedig az, hogy a commemoratióknál az antiphona és a vers egészen közöltetik. Hozzájárul a sok kikezdés, világos szövegnyomás, fekete és vörös betű, számos figyelmeztető diszitmény, mindezek az olvasást könnyítik, az unalmat elűzik.

A szöveg, mint a többi breviariumokban, ugy itt is, merőben a római példányok szerint szedetett s azok szerint a legnagyobb vigyázattal és pontossággal javítottott. A hibátlanságra nagy gondot fordítanak. Már az első kiadásoknál kiérdemelték IX. Pius pápa dicséretét, mint ki a társaság elöljáróihoz intézett levelében egyebek közt így nyilatkozik: „Gratulamur itaque, dilecti Filii, quod vos etiam industriam peritiamque vestram in hoc contuleritis, manum admoventes novae liturgicorum librorum editioni; quae, exacta ad correctissima eorum exempla Romae recensita, *nulla secunda esset e veteribus*, accuratione et nitore. Equidem minora jam videramus incepti vestri specimina plane laudanda; sed

in primis delectati sumus recentissima Breviarii Romani editione Nobis oblata, quam emendationis diligentia, typorum perspicuitate et elegancia compactionis nobilitate numeris omnibus absolutam censuimus. Propositum vestrum alacriter prosequimini, Dei gloriam potissimum et decus Ecclesiae spectantes; operam enim non perdit qui Deo laborat!“

Ezen társulat minden kiadványának végén szent János evangelistának képe van csatolva, melyet ime bemutatunk; csakhogy minden kiadványban a kép azon könyv alakjához van mérve, melyre alkalmaztatott. Ugyanez történik más képekkel; minden könyvalak számára különböző képalak van öntve.

Ezekután örömmel teljesítjük a cég és számos megrendelőinek azon ohajtását, hogy t. közönségünk azon részé-

nek, mely az Isten házának diszeért lelkesedik, forróan ajánljuk. Mi is hoztunk immár egynehány művet, s s miután meggyőződünk a vállalat szakképzettsége s becsületes munkájáról, mindenkinek ajánljuk, hogy templa irodalmi szükségletét a sz. János-egylet által kiadott művekből egészítse ki.

A társulat nagyobb kiadványai ezek:

Breviarium Romanum 4 vol. in-18 26— frank. —
 Breviarium Romanum, 1 vol. petit in-8° (Totum) 15—
 frank. — Diurnale Romanum, in-32 5— frank. — Officia
 propria Passionis. in-18. 1— frank. Officium parv. B.
 M. V. 1. Vol. in-32. 2— frank. — Missale Defunctorum,
 in-fol. Pap. chiné. 6— Pap. extra. 8— frank. — Mis-
 sale Romanum, in-folio. Pap. chiné, 48— Pap. extra.
 60— frank. — Missale rom., 1 Vol. in-18 (formatum Bre-
 viarii en 4 vol.) Pap. chiné 7-50. Pap. extra 10 — frank.
 — Rituale Rom., 1 Vol. in-32. 4— frank. — Keresztút
 latinul —50 cent. — Semaine Sainte, in-32. latin et
 français, rouge et noir 4— frank. — Novum Testamen-
 tum, in-32. 5— frank. — De imitatione Christi, in-32.
 (vörös kerettel) éd. ord. 2.50. — Nachfolge Christi in-32,
 texte et caractère allemands 3 — frank. Les Mélodies
 grégoriennes d'après la tradition, par le R. P. Dom Io-
 seph Pothier in-8° 10— frank. Le même éd. pop. petit in
 8° — 5 frank. — Der Gregorianische Choral von P.
 Pothir. (Előbbinek német fordítása.) 4-25. — Regula et
 Testamentum S.^tP. Francisci, in-48 2-25. — Szép fran-
 czia imakönyvek, különböző árakban.

Sajtó alatt: 1) Utazási breviarium. 2) Brev. Monas-
 ticum, 4 Vol. in-8°. 3) Missale ad usum FF. Praed. in-fol.

HEGYI SÉTÁK.

(Vége.)

Tág ut, pompás fasor vezet Hellbronba, oly tere-
 bélyes hársfák, hogy összeérő koronáik valóságos eser-
 nyőt képeznek, törzseik átmérője pedig több száz évre
 mutat. Háromnegyed órába került, míg a nehézkes bárka

eldöcögött Hellbronnba. Miután az udvar sohasem lakja, nem látszik meg rajta, hogy cs. kéjlak. Annál szebb a kéjlakot környező kert, úgy a virágkert, mint a szép sétányok. Ezek közt vannak beosztva a különféle művészies vizjátékok, melyek vásár- és ünnepnapokon ingyen mulattatnak. Jó időben gyönyörűség lehet azokat nézni, ma alig látunk valamit belőlök, a nagy tömeg kifeszített esernyőkkel utját állván annak, ki hátrább szorult. Ma az eső csuffá tette a vizjátékot, a miért is mindenki sietett földel alá jutni. A vendéglő, mely a kéjlak egyik szárnyában földszint van, épen nem nyújt barátságos mulatást, oly primitív, silány, ronda az, hogy örültünk, mikor kocsisunk tovább szólított Aigenbe. A sokaság, mely az eső daczára összegyűlt Hellbronnban, meghazudtolta Ovid mondatát: *Tempora si fuerint nubila: solus eris.*

Az aigeni hercegi kastély meglehetősen szerény, de parkjából igen szép kilátás nyílik a városra és a nagyszerű környékre. A terjedelmes park, mely végre az erdőben elvész, szintén szép lehet, de esőben nem lehetett járni benne. Helyette a majorságot néztük meg, gyönyörködve tető alatt a szép tehénnyájban. Ez az egész elázott kirándulás arra szolgált, hogy épen csak fogalmat nyertem Hellbronn-Aigenről. Az aigeni templomocskát körülfutó sirkertben igen régi s újabb síremlékek láthatók, az utóbbiak között egy remekműve a szobrászatnak, egy uri hajadon sirja fölött.

Aug. 15. Nagyboldogasszonyra az ég leveté elázott szürke köntösét, a nap verőfényben üdvözlé az eget királynéját, a felfrissült, természet balsamos illatokat szórt az ég felé, ünnepelt maga a természet is. De az eső csak szünetelt, a távol láthatár fátyola tovább is esőt ígért. Mennyire iparkodik a turista felhasználni a derű perczeit! Én is felsieték a Mönchsbergre, gyönyörködni a szép kilátásban, melyet a hegy oly dúsan nyújt minden irányban. Szép sétautak s kies nyaralók nyulnak el a hegyen, szebbnél-szebb kilátáspontokkal. A leg-

szébb kilátás mégis Hohensalzburg várából van. Ez a Mönchsberg egyik végsarkát képező meredek sziklaormon épült, igazabban a légben lebeg, 400 láb magasban a város fölött. A büszke vár természetes erőd, védbástyáit áttörhetlen sziklafalak képezik. Ennél erősebb védbástya csak a népek hűsége. Itt kerestek biztonságot az uralkodó érsekek vész idejében. A luegi hegyszoros s Hohensalzburg vára ugyancsak gondolkodóba ejthette a támadó ellent. Ma a vár katonai laktanya.

Jegyét váltva a várban, felvezettünk annak tornyára, melynek nyílt plateauján szótalan áll meg az ember, annyira ragadja meg a lábai alatt elterülő nagyszerű táj. Innen nézve Salzburgot, bekell vallanunk, hogy fekvésre nézve nincs párja. A szem elvész az elláthatlan láthatárban, a lélek szárnyra kap. Szemem nem látott ennél szébb tájat, csak lelkemben él egy még szébb: szülőföldem szép határa. A táj, melyet nézek, szép, nagyszerű; szülőföldem édes. Ezt csodálni tudom: amazért lángolok. Ez mint idegent udvariasan fogad: hazám anyailag ölel, kivülről bolygó, idegen vagyok. Azért valahányszor magasról nézem a széles világot, először is keletnek tekintek, keresem Mekkámat. — A Schmittenhöhe-ről is nagyszerű kilátás van a havasokra, de a kép mégis csak élettelen, rideg: miglen Hohensalzburgról egy életteljes, eleven, változatos tájt nézünk. A sok tornyu szép város, a körülfekvő népes helységek, dolgozó gyárak, nyaralók, a vasúthálózat, a rohamos folyam, rét, erdő, az óriás havasok — vajmi remeket alkotott itt a természet, közösen az emberi szorgalommal! A táj nagyszerűsége a mai naphoz illő ünnepies hangulatba hozott, a nyílt zsoldárkönyv életre hangolta lelkem valamennyi hurját.

A toronyról vezetünk tekervényes, szűk és sötét folyosókon levezetett az ugynevezett hercegi szobákba, melyekben legérdekesebb a bizarr festés s aranyos falétkemény. A szobák butorzata a muzeum gyűjteményébe került. E falak védelme alatt ugyancsak bizton érezhet-

ték magokat az ős érsekek. Vezetőnk, a vár élő krónikája, több történelmi adatot mondott el, ama hitelességgel és beszédességgel, mely már sajátja az e fajta embereknek. Mig egyebütt a bor, itt már a bor sejtelme, a borralaló, teszi beszédessé az embert. Vezetőnk műveltségére következtetnem engedé a modor, melylyel elfogadta a borralalót: el nem árult sem filiszteres vonakodást, sem enthusiastikus elragadtatást. „Semmi sem tesz kellemetlenebb benyomást — mondja egyik író — mint a vonakodás, és semmi sem ritkább a jó nevelés ama bizonyítékánál, hogy valaki az ajándékot méltósággal s nyájassággal tudja elfogadni.“

A várból lesiettem a székesegyházba, hol ma az érsek tartotta az ünnepélyes isteni tiszteletet, a szertartásoknak ama méltóságával s fényével, mely sohasem téveszti hatását a lélekre. Mozart szülővárosában többet ígérék magamnak a zenekartól, ki nem elégitette az várakozásomat. Mise után vártam, hogy az érsek ünnepélyes kíséretben, áldást osztva fog kivonulni a templomból, de nem úgy volt. Elvégezvén a zsámolyon imáját, a fő oltár mögötti magán kijáráson csöndben távozott, illetőleg eltűnt. Mikor veszik itt a hivek főpásztori áldását, ha nem ilyenkor? Mily megható az nálunk, mikor a főpap ünnepélyesen be- és kivezettetve áldja leborult hiveit, kik szerencséseeknek vallják magukat, hogy láthatták főpásztorukat színről-szinre s részesültek áldásában. Dicsekszik vele a hivek örege, apraja. A főpap, kinek amugy is ritkán van alkalmja megjeleni hivei között, legalább ilyenkor látható mint pásztor nyája, mint atya gyermekei között.

Mire vége lett az isteni tiszteletnek, újra szakadt az eső. A rozsz időt fel nem használhattam volna jobban, mint bejárva a muzeumot (Carolino-Augusteum) mely a Salzach bal partján fekszik. Nem sajnálom a harmadfél órát, melyet ott tölték, mert ha láttam is nagyobb gyűjteményeket, ennél szebben berendezett muzeumot nem láttam még, egyetlen az a maga nemében.

Földszint 2—3 teremben a salzburgi hercegség területén lelt római régiségek vannak elhelyezve, melyek tanúsítják, hogy mennyire gazdag lelbánya ezekre nézve a régi Norium. Régiségbuvár, ódondász órahosszat elgyönyörködhetik a gazdag s érdekes gyűjteményben.

Az első emeleten mintegy 10—12 teremben a gyűjtemények szakmák szerint vannak elhelyezve. A termek mindegyike a gyűjtemény kora s jellegéhez mérve van építve, illetőleg idomítva. Ez első pillanatra zavarba hozza az idegent, ki midőn újabb modorba épült épületbe lépett, egyszerre középkori termekbe találja magát s mindegyik terem mintegy külön van építve. Így például a czéhterembe lépve egy komor, ivezett szobában találjuk magunkat, melyben minden butordarab, az elbarnult czéhládák, karszékek, asztal, szekrények stb. tökéletesen összhangzanak az építészeti modorral. Képzeletünk azonnal oda festi az alakokat a XVI. századból, a fesztelenség pedig, melylyel a butorok elhelyezvék, azt képzelteni velünk, hogy csak most hagyta el a szobát valamely czéhtanács. — Egy másik világos teremben hangszeres, egy harmadikban fegyverek vannak elhelyezve. Ez utóbbi, építészet tekintetében épen oly korhű, hogy szinte várjuk, mely pillanatban fog belépni a harczias lovag, levetni, vagy felvenni vértjét. — Gyönyörű a kápolna, magas góth ivezetével, üvegfestésével, aranyozott táblás oltárával. Meg van benne minden készlet, csak a papot várjuk, hogy felöltözzék s kezdje a sz. misét. A kápolnában minden egybe van gyűjtve a mi egyházi tárgy: miseöltöny, misekönyv, egyházi szerek sat. A felszerelés legnagyobb részt a várbeli hercegi kápolnából származik. — Szintoly érdekes a középkori étterem, tökéletesen felszerelt s felterített asztallal, edény, kancsó, fehérnemű szekrényekkel. Azt hinnők, hogy itt ma diszebéd lesz, annyira készen van minden a táblához. — Az étterem mellett tökéletesen felszerelt konyhát találunk. Itt is minden készen áll a főzéshez, csak tüzet kell gyujtani a tűzhelyen. Igen szépek a nappali-, az alvó-, a gyer-

mekszoba a középkorból. Ezekben is oly ügyesen van elrendezve minden, hogy mind e szobákat lakottaknak hinnők. Itt egy félreesett kézi munka, ott egy heverő öltönydarab, gyermekjáték, virágcserep stb. mindenéletre mutat. — A könyvtárban ugy látszik, még most is dolgozik valamely tudós, vagy scriptor, feltárt foliansok, irat-jegyzetek, catalogusok, írószerek félbeszakasztott munkára mutatnak. — Érdekes a roccoco-salon is, ugy a gyűjteményre, mint a felszerelés és elhelyezésre nézve. Itt nevet minden a játszi színekben.

A 3-ik emeleti termekben régi rajzok, tervképek, építészeti minták kéziratok, arczképek, érem- és ásvány-gyűjtemény láthatók. Ám a turista csak futtában mehet mindezekben keresztül, elvégre belefárad teste is, lelke is.

Az egész muzeum fennen tanuskodik a nagylelkűségről s nemes versenyről, melylyel a salzburgi főurak s lelkes polgárok megfosztották magokat legérdekesebb emlékeiktől s kincseiktől, hogy azokkal muzeumjokat gazdagítsák. De büszkén is mutathatnak reá, mert ha találunk is számos gazdagabb gyűjteményt: annyi eredetiséggel, ügyességgel s izléssel berendezettet nem könnyen találunk. Az egy pár órai mulatás annyira át varázsolt a régi századokba, hogy a benyomástól a szabad ég alatt sem tudtam azonnal menekülni.

A délutáni órákban engedvén az eső, felsétáltam még a Kapuzinerbergre, melynek tövében szállásolva voltam. Meredek uton jutunk fel a kapuczinus atyák magán kolostorához, honnan szépen átlátni a tulsó várost és a Salzach felső völgyét. A kolostor fölött csekély távolban Mozart házikója (Mozarthäuschen) kieszen fekszik az erdő tövében. Nevezetes e kerti faházikó arról, hogy ott irta a nagy zeneszerző Varázs-fuvola (Zauberflöte) című bájos operáját. A házikó eredetileg Stahremberg herczeg bécsi palotájának kertjében állt, de midőn a palota lebontatott, hogy uj és nagyobb épületeknek helyet csináljon, a herczeg az érdekes ereklyét Mozart

szülővárosának ajándékozta, hogy az itt illendő helyen felállíttassék s fentartassék. Így került ide a házikó s lett ünnepélyesen felavatva az 1876 ki nyáron. A házikó előterét a művész mellszobra ékíti, virágos ültetvénybe foglalva. Megállapodik itt minden idegen s áldoz Mozart emlékének. Én Mozartban nemcsak a művészt, a talentumot tiszteltem, hanem a vallásos embert is. Olvastam ugyanis róla, hogy a rózsafüzért naponként imádkozta, és ha valamely műve sikert ért s tapsot aratott, első teendője volt Istennek a rózsafüzérben hálát mondani.

A házikótól hatalmas lombosítvány árnyában pompás erdő visz fel a hegyre, melynek tetején ismét vendéglőt találunk. Mindenütt csak vendégszeretet! Elfáradtan szívesen térünk be a nyitott vendégszerető kapuba, egy kis frissítő reményében, de szintoly szívesen ki is térünk a hitvány löre után, a mit itt szolgálnak, alig képzelhető magas áron. Ám a vendéglő magasan fekszik, magasak tehát az árak is. Miután eléggé élveztem a megragadó nagyszerű kilátást, bucsut vettem a szép havas világtól, melytől holnap megvándorolnék, de melynek kedves emlékét magammal viszem mindenkorra.

Lambach-Gmunden.

Aug. 16. Vannak helyek, melyek annyira megkedveltetik magukat az idegennel, hogy szinte nehezünkre esik tőlök megválni. Ilyen Salzburg is. Nem köt engem ide sem ember, sem valamely érdek; pusztán állok, önmagamra utalva, mégis eltudnék itt lenni, Isten tudja meddig. Világvárosokban, melyek jobbára másai egymásnak, hamar kifárad lelkünk s örülünk, ha a zajos élet a fényes palotákkal, laktanyákkal, muzeumokkal stb. ismét hátunk mögött van. Nem úgy itt, hol a szépségekben gazdag természet újabb megújabb képekkel üditi fel s tartja lelkünket s hol az mintegy meghitt barátunkká válik. Itt nélkülözhetek társaságot, világvárosokban nem könnyen. Értem azért a szellemdus Stael ironó panaszát, vonatkozólag az elszigeteltségre, mely elszorítja keblün-

ket, midőn idegen városba lépve, látjuk a sok embert, kik előtt ismeretlen a mi létünk, kiknek nincs közös érdekük velünk, kik multunkkal s jövőnkkel semmi összeköttetésben sincsenek. Én a nagy természetben soha sem éreztem ily lelki szorongatást, a természet mindig melegen és szórakoztatólag szólt hozzám. Ha nem járhatok jó, meghitt baráttal, megelégszem árnyékkal is, ha az mindjárt csak a nagy sötétségről szól is, mely bennem van.

Annál nehezebben váltam pedig meg a szép Salzburgtól, hogy a két esős napot ma a legtisztább, ragyogó ég váltotta fel.

Vigasztalám magam azzal, hogy ha magammal viszem a jó időt, el fog az kelleni másutt is. Déli 11 óráig a mikor vonatunk Lambachnak indulandó vala, elég időm volt még, bucsut venni a megkedvelt pontoktól, bucsut venni jóformán örökre. Göthe mondja; „Az emberek nem csak akkor vannak együtt, mikor egymás mellett vannak: a távollevő és elhalt is él bennünk.“ Ugy élni fog én bennem is Salzburg emléke — *et quo non possum corpore, mente ferar.*

Vendéglőmmel (Hotel Gabler) minden tekintetben megvoltam elégedve. Az ember nem él ugyan olcsón Salzburgban, de jól, ha csillaga jóra való vendéglőbe hozza, mint engem Gablerhez. Keresett szálloda ez, nem áll benne üresen egyetlen egy szoba sem, éttermei is rendesen tömve, a mi elég ajánlás. Az említett nyul-sültet nem itt ettem, hanem egy magasabb rangú szállodában. A salzburgi haluska mint specialitás kiállja az összehasonlítást a mi turós haluskánkkal, édes száj még előbbre is fogja tenni.

Délutáni három órakor Lambachba értünk. Mennél tovább térünk el Salzburgtól, annál inkább alászállanak a hegyek s velök lelkünk hurjai is. Maga Lambach szépen fekszik még, egyik oldalról zöld hegyek környezik, másiktól a Traun völgye terül el lábai alatt. A városka

magaslaton fekszik. Ha láttuk a benzés apátságot, mindent láttunk, maga a városka mi látni valót sem nyújt. Az apátság 1032-ben lett alapítva. A zárda nem oly fényes mint a melyeket eddig láttunk, annál fényesebb a templom, ad Assumptam. Nem egykönnyen találunk oly gazdag, oly vakító aranyozást, sem oly remek festményeket, mint itt. Az apátság, ugy látszik, jövedelme javát az Ur házának fényére fordítja. A nagy fényvel s gazdagsággal szemben mélyebben érezzük lelkünk szegénységét s homályát. A templom csarnokában gyónókápolna van. Felső-Ausztriában nagyobb templomoknál rendszeren találjuk azt. Nem a templomban, hanem itt gyóntatnak, hol sem a gyónó, sem a gyóntató zavarva nincsen. Az előcsarnokban és az alsó folyosókon számos jeles festmény van, velős mondatokkal. Minden kép bizonyos erényre, vagy tényre hívja fel a hiveket. Minden a hivek üdvére irányzott különös gondról tanuskodik itt.

A zárda jelenlegi perjele Feger Placidus atya, kit e lapok több olvasója ismer még, mint a bécsi Pázmány intézet egykori aligazgatóját. 1860-ban lemondván hivataláról és a világról, Lambachban a szerzetesi öltönyt vette fel, egyedül Istennek s lelki üdvének élendő. (Mialatt ezeket a sajtó alá készítjük, olvassuk a lambachi St. Benedikts-Stimmen czimű lapokban, hogy a 77 éves agastyán január 13-án (1882.) jobb életre szenderült.)

Lambach fölött egy hegyen a Paura nevű bucsujáró templom magaslik ki, a sz. Háromság tiszteletének szentelve. Ez arról nevezetes, hogy minden hármasan van benne, hogy így minden a sz. Háromságot jelezze. Az épület háromszögű, van három tornya, minden hármassal benne, egész a háromszinű márvány padlózatig. 1722-ben egy lambachi apát építtette, 230 ezer frt költségen. Inkább bizarrnak, mint szépnek mondják.

Öt órakeresztén a bécsi vonat, öt percz mulván Gmundenbe indultunk. A lambach-gmundeni vaspálya a legrégebb a monarchiában, még Németországban sem létezett vaspálya, mikor ez már fennállt. Épült

1825—1836-ig. Meghajolunk szép kora előtt, csak ne éreznők annyira lejárt éveit. A hosszú idő alatt mi előmenetelt sem tett, megmaradt kezdetlegességében, sőt a rossz időkkel rosszabbra vált ő is. Ugy döcög, úgy ráz, úgy hányja-veti a kocsikat, mintha csak valamely kijárt magyar municipiumi uton járnánk. Az utazó nem ül itt nyugton egy perczig sem, sok izben össze is koczczan szomszédjával. Azért e pályán csak békés emberek járjanak, különben perpatvar, sőt párbaj is támadhat ez akaratlan lökdösés miatt. Én azért jól megnéztem utitársaimat, hogy ne találjak valamely tüzes véralkatu földim mellé ülni, lévén nálunk járványos a párbajdüh. A békés társaság inkább nevetett az akaratlan karambolokon s élvezett az élemedett vasut fölött. Ha megöregszünk, minket is nevet az ifjabb nemzedék. A vonat lassú menete nagyon unalmas. A vezetnök e pályán mindenes, neki nem csak az utazó közönséggel van dolga, hanem ő kiszolgáltatja s felveszi a szállítmányokat is, a mi fölöttébb tartóztatja a menetet. Vezetnökünk a pálya fennállása óta szolgálja azt (!) tehát nem fiatal legény többé. Mindig uton van, még sem lát többet a világból, mint a mennyi Lambach és Gmunden között fekszik.

A vonalon csak kevés őrház lévén, a mozdony síjja folytonosan füttyül, hogy figyelmeztesse a mezei népet az átkelőkre, melyek előtt nincs sorompó. Erdőben, hol még több az ut, az átkelő, épen kiállhatatlan ez a végnélküli sipolás. A táj különben szép, a Traun jobbik partján hegyeknek visz a pálya, a háttérben a Traun és Dachstein magaslanak ki. Traunfall állomáson többen szállnak ki, a Traun-zuhatag kedvéért. Ez mesterséges esés. Bizonyos órákban leeresztik a meggyült vizet, mely azután hatalmas esésben zúg alá. Száraz időben, viz szűkében nem sokat mutat. Az odavaló molnár jó pisztránggal szolgál, a mi ismét a gourmandokat csalja oda.

Két hosszú óráig vitt az öreg pálya Lambachból Gmundenbe. A pályaudvar közvetlen a tó partján van. A vaspálya Gmundenből tovább szállítja a sót, mely

Ischl-Ebenseeből hajókon hozatik ide. Ez a pálya tehát első sorban sószállító pálya.

A pályaudvarnál felállított bérkocsik, omnibuszok, hordárok, bárkások ha nem is nagy városra, legalább nagy közlekedésre mutatnak. Éktelen lármájoktól szinte zúg a fejünk, szemtelen tolakodásuk próbára teszi türelmünket. Itt láthatni, hogy mennyit ér egy ember, ha csak kézi podgyászszal érkezik is. Emelkedik öntudatunk, látván a nemes versenyt, mely értünk hevíti a kebleket. Én egy hordárt boldogítottam, reá bizván, hogy jó vendéglőbe vigyen, csak ne első ranguba, melyekben egyébiránt el sem fogadják a gyalog érkező vendéget. Raffinrozott csaló, ki aristokratikus álnév alatt szemtelenül tud fellépni krajczár nélkül a zsebében s mindjárt a bérkocsit a kapussal fizetteti, előzékenyen fogadtatik, részeseül kitűnő figyelemben, hiteleznek neki hétszámra, míg utoljára valamely szép napon megszökik, százakra rugó számlát hagyván maga után s nevetvén a rászedett ostoba pinczért. Becsületes ember, ha szerényen lép fel, elutasítatik. A külszin, a fellépés módja határoz a szállodákban, pedig ez a szállodai nép, ha csak kissé gondolkoznék, már rég okulhatott volna.

Gmundenben is kelle tapasztalnom, hogy az idevaló hordárok sem toborzanak a nép értelmességéből, az enyém egész a türelemvesztésig ügyetlen, gyámoltalan volt. Több oly vendéglőbe vitt, melyekről tudta, hogy már nem fogadnak el vendéget, sőt már el is akart adni egy izmaelitának, ki miután hordárommal titkon szót váltott volna, felajánlá magán szobáját, erősítvén, miszerint a vendéglőkben nem fogok már helyet találni. Ismeretlen magán embernél szálljak meg? Ingyen sem kell. A hosszú keresésben végre kutba estem, — az arany kutba. Ez a vendéglő czime, mely befogadott vendégszerető hajlékába. Diogenes hordóban lakott, én kutban, a mi szintoly excentricitás. De kutam valóban arany kut volt. Elegans, szönyeges szobát nyitottak, kilátással kertekre és a hegyektől övezett Traunra, ára pedig csak 1

frt 20 kr. volt. Alig hittem érzékeimnek, Gmunden anynyira el lévén hiresztelve drágaságáról. Igaz, hogy lakásom kissé zajos volt, mert ablakaim alatt a Traun magas zsilipekről roppant zugással szakadt alá: ámde a kép annál festőibb, a moraj pedig költőies volt. Ha szemeimet kerülte volna az álom, e képnél sokáig tudtam volna elmerengeni, a moraj azonban legkevésbé sem zavarta egészséges álmomat.

Aug. 17. A ki megakarja szokni a kora kelést, az gépszerűleg ébredni fog a kakas szóra s azonnal lábra ugrik. Én ma szinte röstelém, hogy a szűzies természet még tolettejénél leptem meg. Az utolsó ködfoszlányok még csak most szálltak fel az órmokról és a tó színéről; a harmatban füröszttötte tájról a nap még fel nem szárította volt a ragyogó gyöngyöket; a táj szemem láttára bontakozott ki éjjeli álmából, míg végre a keresztül tört arany sugaraktól megvilágítva, édes mosollyal s kaczerosan nézte magát a sima tükörben. A mint így szemem láttára megalakult a kép, megszólalt a reggeli harang s mindinkább életre hozta a csöndes tájat. A lomha víz is mozgásba jött, felzavartatva a menetét megkezdő gőzhajó által. Én elbájolva álltam a gyönyörű, lágy tájék előtt.

A tó hosszában, a tulsó részen zöld hegyek szakadnak alá, melyek fölött a fejedelmi Traunstein fenségesen emeli fejét. E meredek kopár sziklafal mintegy a tóból nő fel, s emelkedik égnek. Szürke színétől annál jobban üt el az alantas hegyek élénk zöldje. A tó hosszát nem lehet ellátni. Az innenső parton szép magaslatokon elszórt nyaralók és kertek kieszen övezik a csinos várost, mely szintén magaslaton fekszik. Közvetlen a part mellett az esplanade fut, szép árnyas séta hely, a gmundeni társaság gyúpontja. Feljebb az öbölben festőileg fekvő Altmünster, még feljebb Traunkirchen kieszen nyulnak el a tó fölött. Szemünk egy bájos tájon nyugszik, de lelkünket bizonyos méla érzet fogja el, a méla tó mintegy visszaveri magát lelkünkben. Engem legalább mindany-

nyiszor méla hangulatba ejt a tavakat környező csönd és az elláthatlan víztükör mozdulatlansága. Apathiában fekvő beteget látok magam előtt, tevékenység, mozdulat nélkül, kiben alig észlelhető, még egy kis vérlüktetés, kinek agyát néma csönd környezi.

Gmunden a sókincstári uradalom főhelye, előkelő fürdőhely, kedvelt nyaraló pezsgő étellel, de csak olyan-nak való, kitől telik pezsgőt inni. A hely egész physonomiája aristokratikus, a mint itt csakugyan a legmagasabb születés-, rang- és pénzaristokraczia van képviselve.

Magunkféle ember szinte fojtónak találja ezt a finom légkört, a nagy luxus láttára pedig összefűzi bőröndjét, hogy meneküljön. Belle vue, Austria, szintoly nagy-szerű, mint fényes szállodák, szép előkertekkel, verandákkal, fő ékei a tópartnak. Itt és az esplanade-on mozog az egész világ, különösen a fényűző hölgyvilág. Spectatum ornatae veniunt, spectentur ut ipsae. Az esplanade alatt czifránál-czifrább csolnakok vannak kikötve s kínálják kirándulásra az embert. Van is kelet-jök jó időben, a tavat minden irányban lobogós csolnakok szelik, míg az esplanade másik oldalán deli lovagok s fényes fogatok mozognak. Az élettelen tó körül ennyi élet!

Az esplanadeon végig sétálva, a toskanai nagyherczeg régi izlésű kastélyához jutunk s innen faalkotvány bevisz a tóba Ort várához, mely kis szigetet képez. A vár tornya szépen emelkedik ki a tó fölött. Nyolcz század óta őrt áll az itt, tanuja sok történelmi eseménynek, jelesül a parasztlázadásnak. Herbersdorfer Ádám amott a pinsdorfi halmon négyezer lekonzolt parasztot temettetett el, ő maga a szomszéd altmünsteri templomban fekszik, melyet még nagy Károly építtetett a régi római telep helyén.

Bejárván a tó környékét, hol nyaraló nyaralóhoz sorakozik, szép árnyas kertekkel s gyönyörű kilátással, (a legszebb a villa Sartori) dél felé csolnakra szálltam, hogy nézzem a tóról is az egyes kéjpontokat. Kedves

bájos e táj. Itt Jekelfalussy Vincze püspök könnyebben viselheté száműzetését 48 után, mint a pontusi számkivetett a kietlen tengerparton. Az elégiákat irt, itt idylleket lehetne költeni. A tó hossza Ebenseeig terjed, a gőzhajónak egy órai ut. Ez kétszer közlekedik napjában. Ebensee-vel, hol csatlakozása van az ischli vasúthoz. Az esplanade-ről a lány fuvalom felém hozta a déli zene hangjait. Az alatt a nap felhőkbe borult s kezdett permetezni az eső. Az esplanadeon, úgy mint a városban kivilágítási s egyéb készülétek tétettek a holnapi nap, felséges urunk születése napjának méltó megülésére.

Az arany kut jó konyháját sok vendég látogatja, már a kert kedvéért is, hol a szép hárs- és gesztenyefák árnyában és a Traunnak zenét pótoló moraja mellett vajmi jól izlett az ebéd a fél napi járás után.

Amennyire bájos a törész, szintannyira kellemes a Traun melléke. A folyó mindkét partján szép sétautak vezetnek, különösen szép az ugynevezett trónörökös ültetvény a bal parton. Ezen Lenau nyugvójához jutunk. A hegy tövében 3 hatalmas bükkfa alatt gyönyörű pihenő van, a Traun smaragdzöld vize fölött. Ez volt kedves nyugvó helye Lenaunak, kinek nevére el is keresztelték. A Trauntól több irányban utak szakadnak különféle kirándulási pontok felé s visznek, erdőnek, hegynek, szebbnél-szebb magaslatokra. Gmundent ekkép minden részről a legszebb természet környezi, a miért az a legszebb nyári mulatók közé tartozik. Vele a mi szép Balatonunk sem mérközhetik.

A permetezés, melyben délután kiindultam, országos esővé vált. Hiába vártam a hegyekben egy barátságos restauráció hajléka alatt, hogy okulni fog az ég, végre estére járván az idő, elkelle hagynom száraz menhelyemet s vágattam háromnegyedig az esőben haza, hova tökéletesen átázva érkeztem meg. De azért mégis dicsérem Gmundent, hol minden szép és jó, ha van mód hoza. A kiméletlen eső meghiusította az ünnepre

tett készüléteket is, elmaradt a zene, a kivilágítás, a regatta, kutamban ujság mellett töltém az estét.

Ischl.

Aug. 18. A mai napot Ischlben akartam megülni, hova ma az összes birodalom népeinek keble hő ima s hűség hódolattal van fordulva. A fejedelmek legjobb kának, lovagias királyunk születése napját üljük. Mely honpolgár az, kinek keblét nem dagasztanak e nap a legbuzgóbb kívánatok királyunk üdvéért? Emelkedett lélekkel indultam én is Ischlbe, hol felséges urunk rendszeren üli e napot, benső családi körben.

Reggeli hatkor elindult a fellobogózott gőzhajó, de ünnepies gáláját csakhamar bevonta a beállt eső miatt. Mi is kénytelenek valánk elhagyni a fődélzetet és csak az ablakból néztük, mint mossa az eső a regényes tájat. Elhagyva Altmünstert és Traunkirchent, egy óra mulván kikötöttünk Traunseeben, hol a sóforraló kemenczéből felszálló füstoszlopok még sötétebbre vonták be a borus eget. Nehány percz mulván a Bécsből megérkezett pályavonat tovább vitt Ischlnek.

A Traun mentében folyvást regényes hegyek közt haladunk. Az eső mindinkább alább hagy, úgy, hogy mire nyolcz órakor Ischlbe értünk, a ragyogó nap ünnepies fényben mutatta be a tisztára fűrésztött gyönyörű tájat. Fényben uszik hegy és völgy és az erdő ragyog a csillogó vizcsöppek gyémántfényében. Az elázott koránra Horáczczal szólva, gratior it dies, et soles melius nitent. A nap fokozott fényt öltött az ünnepre, fokozván bennünk is az ünnepies hangulatot. A várost már lobogó diszben találtuk.

Ischl, a sókincstári uradalom központja, az Ischl és Traun összefolyásánál regényesen fekszik, festőileg egymás fölé emelkedő hegyek, zöld erdők közé zárva. A négyezer lakót számláló város felvirágzását a sóhegynek köszöni. Mint fürdő ismeretes lett 1822-ben, ma világhírű divatfürdő. A fürdő vendégek száma körülbelül négy-

ezer. Ischl a cultura, a finom izlés tetőpontján áll. Itt minden nagymérvű, minden fényes: a fürdőház, (Kurhaus) az ivócsarnok, az elegans szállodák, a gazdag luxuskereskedések, a gyönyörű ültetvények s sétányok, jelesül az esplanade — minden az előkelő társasághoz van mérve, mely itt az évadban tele erszénynyel megtelepedik. A tele erszény *conditio sine qua non*, mert ha valahol, itt becsülik az embert pénze után. Hozhatsz ide nevet, jellemet, észt, tudományt: ha pénzt nem hoztál, mehetsz.

Ipsa licet Musis venias comitatus, Homere,

Si nil attuleris: ibis, Homere, foras.

Ovid.

Ischlben nem tudja a szem mit csodáljon inkább, a szép természetet-e, vagy a művészet alkotásait? Versegyez itt mind a kettő. De a mi Ischlt mindenek fölé emeli, az a felséges udvar, mely a nyár forróbb szakát itt tölti, szoros családi visszavonultságban. Az udvar villegiaturája sokakat vonz, másokat teendőjük hoz ide; innen fölöttébb élénk itt a forgalom és nagy a változatosság.

A szép város részben magaslaton fekszik, itt van a templom is, hova én, mint a mai ünnepély gyűpontjához, először is irányzám lépteimet. A templom első pillanatra mondja, hogy itt fejedelmi bőkezűség kegyeli az Isten házáat. Már Mária Terézia harminczezer forinttal járult a templom építéséhez. A boltozat, a falak sz. Miklós püspök, a templom védszentjének életére vonatkozó remek frescokkal ékitvék, csak az alapszint találtam kissé komornak. Az oltárképek, gazdag arany keretekbe foglalva, szintén remekei a festészetnek. A két mellékoltár harmonikus képeinek egyike boldogult Ferencz Károly, a másik Lajos főherczeg ajándoka, fejedelmi ajándok, remek, gyöngéd ecset mind a kettő. A magas uraságok számára fenttartott szentély s oratoriumok gazdag szőnyegekkel vannak bevonva, virág- s növényekkel diszítve. Fejedelmi fényben el van készítve minden a hálaadó miseáldozathoz.

Az utczákon lassan-lassan gyülekeznek a nép, felvonulnak az egyenruhás bányászok, lövészek s egyéb egyletek zászlóikkal, zenekarokkal, gyülekeznek a „császári misére,” mely tíz órára van kitűzve. Addig én még a császári villa felé néztem. Ez úgy elrejtve fekszik a hegy mögött, hogy a város részéről mi sem látható belőle. A feljárat rácsozatánál nem áll őrt oszlopszerű néma katona strázsa, hanem emberséges, becsületudó kapus őrzi azt. Itt a felség nem mint uralkodó, hanem mint magánzó lakik. Mikor itt időz az udvar, idegen fel nem bocsájtatik a villához, és így én sem láttam azt. De nagyon is rendjén találom, hogy a Felségek ne zavartassanak családi otthonosságukban, fesztelenségökben az idegenek kíváncsisága által. Ischl az egyedüli hely, hol felséges urunk zavartalanul pihen meg uralkodói gondjaitól, a schönbrunni, a laxenburgi park példátlan nagylelkűséggel s önmegtágadással a nagy közönségnek szabadon lévén engedve.

A sűrűbben felmerülő udvari s egyéb fogatok az isteni tisztelet órájának közeledtét jeleznén, siettem a sekrestye felé, mert ide tartottak a fogatok, innen lévén a bejárat a szentélybe és az oratoriumokhoz. A tért egész a sekrestye ajtajáig oly sűrűn lepte el a nép, hogy csak ügygyel-bajjal lehetett nyitva tartani az utat az érkező fogatok számára. A rendet városi tanácsosok tartották fenn szép szóval, egy két-rendőr segítségével. Katona, csendőr, nem czurukkoltatja, itt nem tartja vissza a közönséget, szabad ennek előnyomulni, a meddig csak szerét teheti. Ischlben az udvar annyira a nép között mozog, hogy nincs választófal köztük. Én már nagy merénynek tartám, hogy a sekrestye küszöbénél foglaltam állást, ám mások egész a csarnokba tolokodtak be, anélkül, hogy kiszólitattak volna. Főherczegek, udvari hölgyek, mind köztük haladtak el, minden megütközés nélkül, annyira megszokott dolog ez itt. Mikor már nagyon előre tolokodott a nép, úgy, hogy már a falat is kitolta volna, és az emberek a nyomkodásban szinte fulladoztak, csak

ekkor szólalt meg n' rendőr, nem is parancsoló, hanem könyörgő hangon. Még most is hallom rimánkodni: — „Ugyan kérem adjanak a hátulsók egy kis levegőt“; a mire azután a nyomkodók adtak is levegőt, azaz tági-tottak, hátráltak.

Azalatt sűrűbben érkeztek a magas személyiségek, teljes díszben, fényes kísérettel: a koronaörökös, számos főherceg, Milán szerbiai fejedelem, Sergius és Pál orosz nagyhercegek, Lipót bajor herceg, a cumberlandi herceg, miniszterek, tábornokok, magyar mágnás, udvari hölgyek, — együtt volt itt ma a birodalom: a korona, a kormány, a hadsereg, a nép. A szem káprázott a díszöltönyök, az egyenruhák, a rendjelek fényétől, a színek vegyülékétől. Láttam én ezt az udvari pompát hol Bécsben, hol Budapesten, de oly közvetlen közelben mint itt, sehol sem. Itt nem követeltetik a tiszteletteljes távolság tíz lépésnyire; itt nem huznak spaliert, hogy távol tartásák a népet; itt közvetlen közeledés, itt patriarchalis leereszkedés divik. Így csak Ischlben láthatni az udvart és Gödöllőn.

Tíz óra előtt a megyés (linczi) püspök fényes ségedlettel vonult be az egyházba, bemutatandó a hálaadó miseáldozatot. Én a zenekaron szereztem magamnak helyet, honnan tökéletes áttekintésem volt. A koronaörököst és más főhercegeket zsámolyaikon térdelve, imakönyvvel kezökben, mély áhitatba merülve láttam, épülésére minden vallásos léleknek. A habsburgiak ősi valóságossága ma is híven megőrizve tartja magát a trónon és tartja a trónt. Per me reges regnant. A mai hit-s vallásközönyös világban, hol a hitetlenség pusztítja a vallást a társadalom minden rétegeiben, vajmi jótékony a példa felülről! A Te Deum, a Salvum fac Domine nem tudom mikor hatottak volna lelkemre annyira, mint ez alkalommal. Űlt is a meghatottság minden arczon, és az ima, mely itt szállt fel a tömjén illattal, benső átértzett ima volt.

A miseáldozatot nyomban egy más ünnepély kö-

vette. Ischl városa boldogult Ferencz Károly főherceg s Zsófia főhercegnő, Ischl nagylelkű pártolói- s jótévedőinek emlékét megörökítendő, tiszteletökre szép monumentalis kutat állíttatott az alsó város terén. A díszes műévek mulván elkészülvén, mainapvala felavatandó és a közhasználatnak ünnepélyesen átadandó. A magas uraságok fogatai a templomból egyenesen a térnek tartottak, utánok felvonultak az egyletek, a városi tanács s egyéb testületek. A Felségek számára díszes sátor volt felütve szemközt a kúttal, a körülfekvő házak lobogókkal, szőnyegekkel, virágokkal díszítve, a kut koszorúkkal volt megrakva. A színes kép gyönyörűen vette ki magát a zöld erdők keretében. A kitűzött órára szokott pontossággal érkeztek meg a Felségek a cs. villából, és a ki a sátor közelébe férhetett, az együtt láfhatta itt a felséges családot: a felséges szüléket, a daliás koronaörököszt bájos nejjével, Gizella hercegasszonyt Lipót herceg férjével s Valeria főhercegnőt. A boldogság édes mosolyától emelt családi kép lelkesedésre ragadta a kebleket, és a benső érzelmek viharos éljenzésben törtek ki. Cives laetitiam frontibus explicant, — öröm és lelkesedés tüze sugárzott ki minden arczból. Az örömrivalgások lecsendesültével felszólalt a polgármester. Tanuja voltam már többször a kínos helyzetnek, mikor a szónok ily rendkívüli alkalommal megzavartatva, szólását elvesztette s nem adta neki vissza a beszédet a legerélyesebb sugás sem. Az ischli polgármester, megszokva már a helyzetet, elfogulatlanul, folyékonyan, lelkesen szónokolt. Az alkotmányos élet, az egyesülés s gyülesezés megteremtett már a Lajtán tul is szónokokat, szónokol ma már a földmivelő is a „paraszt egyletekben“. Ez az ő vívmánya a doktor képviselők s néptribunusok buzgólkodása után.

A polgármester beszédjére a felséges család arczán a mosolyt elérzékenyülés váltotta fel, a mint azt a felséges szülékre, illetve nagyszülékre való emlékeztetés természetszerűleg magával hozta. De elérzékenyült a városi lakosság is, emlékeztetve nagylelkű jótévedőire s

pártolóra, kik 1827 óta rendes látogatói voltak Ischlnek, itt létöket jótékonysággal, kegyességgel s leereszkedés megható jeleivel örökitvén meg. A város 1877-ki szeptemberben félszázadát ülte annak, hogy Ferencz Károly főherczeg rendes látogatója volt. Itt történt az uralkodó párnak eljegyeztetése is, és ez 1854-ben, házassága első évében, foglalta el a jelenlegi császári villát. Az Ischl iránti előszeretet az uralkodóházban, a szüléktől a gyermekre szállt által, de szintugy a lakosságban is a hűséges ragaszkodás az uralkodó ház iránt. Documentálja az magát minden alkalommal, így a szép monumentalis kútban is, mely a lakosság minden rétegeinek buzgó közreműködése által jött létre. A felavatási ünnepély rövid félóra alatt be volt fejezve, miután ő Felsőgeik a kristály forrásból az első poharat elfogadták volna.

Én e napi élményeimet vándorlásom legszebb élményei közé számítom. Magasra hangolva hagytam el az ünnepély színterét, büszkének érezvén magam, hogy fia vagyok a honnak, mely e király jogarának hódol. A mint ma lelkesedve volt mindenki, csatát nyerünk, ha van ellenség szemközt velünk. Bennem is bizonyos harczias vágy támadt, magam sem tudom hogyan, de egyre a fóti dal szavait danolgattam: „A legelső magyar ember a király, érte minden honfi karja készen áll.“ A sok tábornok s katonatiszt látása hangolhatott ily harcziasan.

Dél elmúlt volt, nálam is elharangozták már a tizenkettőt, de Ischlben tizenkét órakor étkezni nem lehet, hacsak nem valamely lebuiban. Bejártam tehát a szép sétányokat, megnéztem a nagyszerű, fényes fürdőhelyiségeket, mibe csakhamar eltelt egy óra. De hova térjek be ebédre? Ma mindenki ünneplőben járt, melytől az én megviselt öltözékem kedvezőtlenül elütött. Vigasztalám magam Ovid szavaival: *Forma viros neglecta decet* s hetértem a posta szállodába, mely régibb külseje után nem mutat első rangra. Mennél kedvezőtlenebbül praesentalta magát külső emberem, annál inkább kiemelém belső emberemet, beléptem föntartott fővel, öntudatosan,

teljes biztonsággal. Széles jó kedvemben nem fukarkodtam a megrendelésben, ha lett volna pajtásom, ma feltettem volna még „kincsemből“ is egy palaczkot, hadd itunk volna a király egészségére. Minden liberalitásom mellett mégis csak én voltam az utolsó a pinczér szemében, mert mások csak francia és rajnai borokat és az étlap himporát hordatták fel, egész családok számára s szinte liczitáltak az étlap java fölött. Hálát adtam az Istennek úgy a vett jótéteményekért, valamint azért is, hogy kikerültem innen ismét friss levegőre. Szemben a posta szállodával van Ramsauer kávéháza, szellős verandával. Ide tértem be feketére és hogy lapokat olvassak, míg alább hagy a hőség. Egy külföldi lap mulattató részéből kijegyeztem magamnak a következő epizódot az angol parlament egyik üléséből, a mult időkből. Az angol felső házban tárgyalatott egy a magas egyházra nézve kedvezőtlen bil. Felállt a híres Atterburg, rochesteri püspök s megtámadta a bil't szenvedélyes beszédben, melyet így végzett be: „Így hát teljesedett, a mit én előre sejtve megjövendöltem vala: az egyház sujtva van és én mélyen fájlalom, hogy igaz próféta voltam.“ Az ellenpárt szintoly hevesen felelt meg vezére Conningsby lord által, ki a püspöknek e keserű szavakat veté oda: „A főtiszt. püspök ur végre prófétának mondja magát. Ám legyen, de mi nem tudjuk őt más ptófétával összehasonlítani, hanem csak Bileammal, kinek saját számára rosszalólag ellentmondott.“ Elmosolyodott az egész ház, és a nemes lord önelégedetten és a győzelemédes tudatával ült le. Erre újra felállt Atterburg s hideg vérrel ezt feleli: „Miután a nemes és fenkölt lord az én és Bileam előadása között oly nagy hasonlatosságot talált, ám meg vagyok elégedve vele. Zavarban vagyok azonban az iránt, hogy kire alkalmazzam a *második személyt* a hasonlatban. A nemes lord egymaga az, a ki rosszalólag ellentmondott nekem, így tehát neki kellend a második személyt magára vennie.“ Dixit és leült. A püspök a legjobb modorban, de egyuttal a legélesebben adta visz-

sza a lordnak a vágást. — Épen indulni akartam a kávéházból, mikor egyik udvari kocsi a másikat érve behajt a posta szállodába s szállit onnan főrangú urakat s hölgyeket a császári villába ebédre. Előhajtat a koronaörökös is fenséges nejével s felküldi látogatójegyét valamely magas személyességnek. Ekkor láttam én csak, hogy mégis első rangú szálloda ez a régi posta. Innen a legtöbb vendég vitetett az udvari ebédre. De most minden irányból előrobogtak a fogatok, és mi újra s egyenkint láhattuk a magas személyiségeket, kiket délelőtt a templomban láttunk.

Megnézvén sétálva a még hátra volt nézni valókat, miután megpihentem a pályaudvarral szomszédos Rudolf parkban, hol Rudolf főherczeg, néhai olmüczí érsek, Ischl egyik nagylelkű barátjának bronz mellszobbra áll, a félhét órai vonattal visszaindultam Gmundenbe. Meg volt nyolcz óra mire megérkeztünk, a pályaudvartól pedig (nem a lambachi) még fél óra kellett a városba. Itt lábon volt még az egész város, ugyanis a kivilágítás, melyet megrontott a tegnapi eső, a mai este volt elhalasztva. A hegyeken alvó félben még égett egynehány örömtűz; a csolnakok megvilágítva uszkáltak a tó sima tükrén, vagy hosszú sorban álltak egymás mellé; a házak felvoáltak lobogózva, az ablakok ki voltak világítva, a nap öröme nem akart engedni az éjnek, a nap uralmában osztozott az éj is. Szép napot éltem, szebben be se fejezhettem volna utamat.

Lincz.

Aug. 19. Ischllel méltán befejezettnek mondhatom utamat, mert Linczben csupán egy régi barátom sirját akartam felkeresni, másrészt nem akartam egész nap a fojtó hőségben a rekedt waggonban szuszogni. Reggeli hétkor elindulván Gmundenből, fél tízre Lambachban, az Erzsébet császárné vaspálya bécsi vonatához csatlakoztunk, mely tizenkettőre Linczbe hozott. Szeretem az osztrák pályákat az elnevezésökben nyilvánuló dynasztikus

érzelem miatt. Minden pálya az uralkodó háznak mintegy aegise alatt van s fenséges tagjainak mintegy társaságában utazánk. Ezt másutt az egész világon nem találjuk. Itt az uralkodóház e kapcsón is összeforrt hú népével.

Lambachon túl elhagyván a szép hegyes világot, árnyatlan rónán haladunk, kitéve a nap izzó sugarainak. Ha még oly szép a róna, az erdő és hegyek után lehangelő az, csak alföldi délibábos embernek való. Külömben termékeny művelt vidék ez, Alsó-Ausztriának éléskamrája, azonfelül börtermelő vidék is, csakhogy nem szőlő, hanem almabort kell értenünk. Nagyban tenyésztik erre az alma s körtefát, kivált azt a fajtát, melynek fanyar a gyümölcse. Ezt sem tolvaj nem lopja, sem darázs nem emészti. Közönséges gazda 50—60 akót sajtol jó esztendőben, de ezt el is fogyasztja háznépe, mert liter számra iszszák. A ki többet sajtol, az eladja a fölöst. Leviszi a Dunán egész Bécsbe. Tudok a vidéken plebánost, ki közép számmal háromszáz akót sajtol évenként. Szűk termésben el kél akója három forintjával is, bő esztendőben fele árán. Egy orvost is ismerek ki már husz ezernél több fát is ültetett a telkén, szőlőkertnek. Nem is rossz ital ez az almabor, kivált ha jó termelő pinczejéből iszszuk, kellemesen hűt s nem megy a fejbe. Franciaországban a jó cidert le fejtik üvegekbe s elkél palaczkja egy frankon felül is. Vannak e tájt is híres termelők, valóságos műkezelők, ezek azután még jobb árat eredményeznek. felső-ausztriai ember úgy nem lehet el almabor nélkül, mint a bajor sör nélkül. A szomszéd világ must-fejüeknek. (Most-schädel) nevezte el a felső-ausztriaiakat, járunk tehát a must-fejüek országában. Lincz mitőlünk a hegyeken innen fekszik ugyan még, de azért már elhírhedt ultramontan város s mint ilyen, ki van téve a liberalisok állandó ostromának, mérges nyilainak. A nyája fölött buzgón Őrködő főpap a legnépszerűlebb ember a liberalis világban. A liberalis lapok csak vívó kakasnak nevezik őt. Nagy szálda ő az ő szemök-

ben s erős gát népboldogító törekvéseik ellen, a miért is szórja reá a liberalis sajtó a legbrutalisabb kifakadások, a legméltatlanabb rágalmak nyilait. Mivelhogy nyájától erélyesen vissza tartja a ragadozó farkasokat s őrzi aklát, azért megugatják őt s rágódnak tekintélyén, hogy azt aláássák. Az ostromolt erődnek erős védbásztái a különféle szerzetesi házak s kath. egyletek. Lincznek kifejezett katolikus s vallásos jellege van. Ámde a liberalisok annál buzgóbban s kitartóbban dolgozzák s körülhálózzák a hívó népet, hogy azt kiragadják a klerikálisok befolyása alól. Tagadni nem lehet pedig, hogy újabb időben tesznek is szomorú foglalatásokat, a felkapott „paraszt-egyletek“ által. A paraszt-egyletek ama ló, melyre a boldogító doktorok felültetik a német Michelt s becsalják táborukba. Lóháton egészen más az ember: mindjárt magasabbról nézi a világot, magasabb eszmék, magasabb vágyak fogamzanak meg benne, a mint azoknak magvát elvetették a doktorok a megtrágyált talajba. A politikailag éretlen képzettlen nép birka módra indul nagy száju kolomposai ámitó szava után s elbégeti utánok az egyletekben a vadnál-vadabb határozatokat, a mint azokat formulázták a doktor urak. De azért mégis a nép szava Isten szava! Nem jó élni már ebben e felforgatott, szédelgős világban.

Lincz tehát a viaskodó egyház egyik kifejezett küzdtere. De Lincz hadászati tekintetben is nevezetes, a Maximilian név alatt ismeretes erödművek után. Én a város ebbeli jellegéhez képest az arany ágyuban szálltam meg, mely egyike a legjobb szállodáknak, a város kellő közepén. Neve után is sejteni lehet már, hogy az arany ágyut katona tiszték látogatják leginkább. Ezek sűrűn jönnek ide étkezni ebeikkel együtt. Eleinte mosolyogtam, mikor a főpinczért oda kiáltani hallám a pinczérfiúnak: N. N. hadnagy ur számára egy kutyaporcziót, — de utóbb megszoktam a kétes értelmű megrendelést, a mint megszokták azt magok a tiszt urak is, correctura nélkül hagyván a pinczér meggondolatlan szavait. Idegen harczi

jóformán kardja lapjával tanítaná meg a széllel bélelt ganimedet, hogy határozottan válaszssa meg, illetőleg különítse el a szavakat. De Ausztriában ilyesmi nem zavarja a kedélyességet; az ágyu, a kardcsöröggtetés daczára is békés a szálloda.

Érdeklődtem mindenek fölött a dom iránt, melyet a jelenlegi püspök a b. Szűz szeplőtelen fogantatásának megdicsőítésére, nyomban a dogma kihirdetése után kezdett építeni. Már huszonöt évig építenek a domon, mely a tervrajz után úgy az arányok, mint a műtárgyak tekintetében, vetélkedik a bécsi sz. István templommal. Eddig csak a szentély falai és a hajók külfalainak egy kis része van kiépítve, ezek is annyira elbarnultak már a szabad lég alatt, hogy idővel egészen megújítani kellend a faragott köveket. A kiépült falak nem lévén megvédve, egyre többet szenvednek. Az építés nagyon lassan halad, ha nem inkább szünetel, mert most is alig volt munkás a téren. A templom a püspök költségén s könyöradományok után épülvén, miután a püspök jövedelmei tetemesen csökkentek, illetőleg megcsorbítottak, az adóval terhelt nép is kevesebbet áldozhat; előre nem látható, hogy mikor készülend el a dom. Mindenesetre generatiók fognak elhalni. A szentélyen túl, a sekrestye helyén, teljesen ki van építve s tökéletesen fel van szerelve a fogadalmi kápolna, melyben már is rendesen misék mondatnak. E kápolna egy kis gyöngye a góth izlésnek. Bánattal telt el szívem, meggondolván azt, hogy mig profán czéloknak szolgáló, milliókba kerülő monumentális épületek mint gomba nőnek ki a földből, azalatt egy dom építésében nemzedékek halnak el.

A linczi temetőben épen nem volt min épülnöm. Bokáig érő gazban kell gázolni a sűrűn egymáshoz sorakozó sírdombok között, valóságos vadonban járunk.

Az illető sirt pedig csak nehezen, vagy épen nem találjuk fel, a szakaszok, melyekbe be van osztva a temető, nem adván biztos utbaigazítást. A temető-őr, illetőleg gondnok kérdi, hogy mely évben halt meg az illető?

azután megmondja, hogy ezen meg ezen szakaszban, vagy szakaszokban kell keresni. Én a keresett sirt három órai keresés után sem találtam fel, pedig könnyü lett volna feltalálni már a versekbe foglalt hosszú sirirat után is, melyet ismertem. A sir alig hét éves még. De utoljára itt porlanak hamvai annak, kinek emlékét tisztelni jöttem.

A ki Linczbe jön, az nézze meg a népkertet s gyönyörködni fog az itt tenyésző egyes faszörnyekben, valamint a fa- és cserje nemek változatosságában. A kert fűvészkert. Van itt egy platánfa, oly terjedelmes s terebélyes, hogy álmélkodva állapodunk meg a szörny előtt. Hozzá hasonlók a pinus cembra (Zürbelkiefer) egy csoportjának kitünő szép példányai, ilyeneket messze kell keresni. A kert egy része virágkert, igen szépen van tartva s gondoskodva van a frissítésről is egy elegans restauráció, illetőleg kávéház által.

Ezen népkertből a kellemes benyomásokon kívül egy kellemetlent is hoztam magammal, benyomást a szó teljes értelmében, a mennyiben egy árnyas helyen leülni találtam egy befestett padra, melyen még nem volt felszáradva a festék. A helyett, hogy kalapom mögött zöld galy jelezte volna, miszerint hegyi kiránduláshból jövök, a zöld czégér egészen illetéktelen helyre tapadt. Bajom mellett csak annak örültem, hogy senki sem látott, a ki bajomon nevethezt, vagy a ki vigasztalhatott volna, a mint egyik hasonlókép járt sorsosomat vigasztalta a közel álló mázoló azzal, hogy mit se busuljon, mert hiszen ez a pad még egyszer be fog vonatni, ez csak a második alapszin volt.

Aug. 20. A szép regg korán kicsalt szobából az egyes templomokba és körsétára. Felsétáltam a Freienbergre is, honnan szép a kilátás a városra és az átellenes Urfahrra, mely Linczcel néhány év óta granit oszlopokon nyugvó szép rácsos hid által van összekötve. Szépen praesentalja magát Urfahr fölött az 1703 láb ma-

gas Pöstlingberg, templomával. A Bécsbe menő gőzhajó épen megoldotta horgonyát s kezdé szántani az ősz Dunát. Szerettem volna én is fődélzetén lenni, szerettem volna újra éldelegni a gyönyörű tájban, mert a vidék Lincztől egész Kremsig, Dunánk legszebb, legregényesebb vidéke. Ha még nem ismertem volna, okvetlenül a gőzhajót használnom, de ismerve már s számolnom kellvén utolsó pénzemmél, csakhamar hallgatásra birtam idétlen vágyamat s délutáni fél egyre újra a vaspályán ültem. Untatott a róna egyhangusága, lankasztott a nap heve, míglen ismét a Wiener Waldot érve, erdők közé kerültünk. Hálát adtam Istennek, mikor utolsó szelvényemet átadva, hétkor Bécsben kiszálltam. Még az nap fejeztem be jegyzeteimet, kivertem pennámat s porzót hintettem nedves gondolatimra.

Hogy igénytelen naplóm e becses lapokba került, az csak az omne bonum communicativum elv után történt. Sok fiatal tanár ugyanis terveket csinálván a szünidőre, kérdi magában, milyen utazást tehetne kevés pénzével? Talán e napló is fogja ajánlani, hogy a július—augusztusi hőségben nem tehet jobbat, mint ha felfogja üdíteni fáradt szellemét, ugy mint ellankadt testét, ez gyönyörködtetni fogja a természetnek eddig nem ismert szépségeivel, nagyszerűségével, csodáival, melyeket hiában keresünk világvárosokban, hol inkább az emberek műveit csodáljuk, az emberi szellemet dicsőítjük, sokszor az alkotó rovására. A havasokban nem csak élvezetesen szórakozunk, hanem édesen elmélkedünk is. Isten maga vezetönk, ő nem távozik tőlünk egész vándorlásunk alatt, mert napról-napra, lépten-nyomon szellemünknek új csodákban, újabb alakban manifestálja magát. A világgali folytonos érintkezés után, vajmi édes magunkban érintkezni az ártatlan szép természettel, Isten szellemének folytonos ihletése alatt! Édes élvezetek emlékéen kívül

lágább lelket is hozunk a magasztos havasokból s azért én mindenkor a havasok mellett fogok szólani, azokat ajánlom.

Várnai.

IRODALOM ÉS MŰVÉSZET.

Fonyó Pál, Magyarozott elemi katekizmus, vagy módszertanilag kidolgozott hitelemzések. A róm. kath. népiskolák 2-ik osztálya számára. 456 lap. Baján 1882. Ára 2 frt.

Hivatásuk öntudatával bíró lelkészek és tanítók sohasem tartották lényegtelen dolognak a hitelemzést. A nagy püspök sz. Ágoston hitelemzéseket írt, szal. sz. Ferencz püspök létére is tanítgatta a gyermekeket. E nagy lelkek korán átértették a napjainkban is fennhangoztatott igazságot, hogy a kinek kezében a gyermekek nevelése, azé a jövő. És a vallás ellenségei nem ennek tudatában feszítik-e meg erejüket, hogy az egyház a sz. hit befolyását az iskolákból kiszorítsák? — Azonban az ellenfél támadásának ez iránya, éppen nekünk tett hasznos szolgálatot, mert megjelölte a helyet, hol kell résen állanunk. Jól mondja Vörösmarty „a béke vézsesebb, melyet vág álmos népeken, gyógyithatatlanabb a seb“, — ez igaz volt. A hitelemzés terén beállott békes, nyugalmas tétlenség nevelte nyakunkra nagy részben — a vést, a hitetlen nemzedéket. A jobb jövőt tehát csak akkor várhatjuk, ha az ifjuság vallásos nevelésére nagyobb sulyt fektetünk. Örök igazság az, mit a szentírás mond: „az ifju az ő utja szerint, midőn megvénül sem távozik el attól.“ (Péld. 22, 6.) Csupán a meg gondolatlanság mondhatja tehát: „hisz csak gyermekekkel van dolgunk.“

Éppen mert gyermekekkel van dolgunk, ez teszi

szükségessé, hogy több gondot fordítsunk rájuk, hogy tanulmányozzuk a gyermeki fölfogáshoz való alkalmazkodást. Ez nem könnyű feladat; azért nagyon is tudjuk méltányolni ft. Fonyó Pál ur törekvését, ki ernyedetlen szorgalommal hiányt pótló magyarázó kézi-könyveket szolgáltat a hitelemzők kezeibe, hogy nagyfontosságú feladatuknak jobban megfelelhessenek. Legújabb művében az elemi káté magyarázatát nyújtja a 2-ik osztály számára.

Fonyó (Keletéri) ur neve elég biztosítékul szolgál művének ajánlására. Gyakorlottságát a hitelemzés terén való jártasságát több szakművében bebizonyította már, ez újabb termelése sem fog homályt vetni eddigi érdemeire.

Nevezett művében az egri elemi kátét magyarázza. Az egész kátét felöleli egy év tananyagául. Részletes tantervet ad a városi, majd külön a falusi népiskolák számára. Az imákon kezdi az oktatást; majd a főigazságokat ismerteti s csak ezek letárgyalása után szól ezek öszletéről a kat. főigazságról; igen helyesen, mert a már részletekben ismert igazságokat könnyebb főbb vonásokban megértetni s az emlékezetben maradandóbbakká tenni. Azután a káté nyomán halad végig.

Izról-izre szétszedvén az egyes kérdéseket, a magyarázó nevet a szó szoros értelmében megérdemli. Az apró részletekig is gondosan kiterjedő kérdések ügyes feltevése által a lehetőleg érthetővé teszi szavait. Itt-ott az ünnepek jelentőségét is előveszi. Sok világosságot nyernek szerző előadásai a bő és találó hasonlatok alkalmazása által, melyekben leggazdagabbak.

Kiválón figyelemre s megszívlelésre méltó a bevezetés, ebben a t. szerző általános utmutatást ad s gyakorlati tanácsokkal kedveskedik!

A sz. István-társulat figyelmébe meg egy igen életrevaló eszmét ajánl, midőn *képes-káték* kiadását javasolja. Kár lenne ha ez eszme elejtetnék, azért tanácsosnak tartanám, ha t. szerző ur a nevezett társulat legközelebbi

közgyűlésén ily káték kiadását, de sőt a káté igen kívánatos tökéletesbitését is szóba hozná.

T, szerző szóban levő dicséretes műve minden jó tulajdonai mellett sem lehet azonban ment egyes kifogásoktól.

Átalán véve megjegyzés alá eshetik, hogy a könyv nem felel meg címének, mert a voltaképeni elemeknél többet ad. Ezt ugyan felróhatjuk az egri káté hibájának is, a mennyiben az elemi kör határait túllépi; ennek dacára t. szerző élhet vala annyi szabadsággal, hogy csak a valódi elemi kérdéseket vegye feldolgozása anyagául. Miután tehát t. szerző és az egri káté nyomán többet adott mint a mennyit a II-ik osztály felfogása megbirhat, bizvást használható könyve a 3-ik osztály számára is; míg „Módszertani hitelemzése“ a 4-ik osztályra maradhatnak.

Meggyőződésem szerint az elemi káté magyarázatánál bizvást elhagyhatók lettek volna: a Szentlélek származásáról, az egyház jegyeiről, a főbűnökről, égbekiáltó és idegen bűnökről, a malaszt részletezéséről való elvontabb tételek. Azután a sz. Háromságról is oly bölcsészeti okoskodásokba ereszkedik t. szerző, hogy azokat megérteni egy 2-ik, de sőt felsőbb osztályu gyermek se lesz képes; de szüksége sincs e titok megérthetése után annyira erőlködni. Schmidt eljárása egyszerűbb s mégis elegendő.

Több helyen nagyon is elnyult a magyarázat pl. csak a 136. lapon is az Isten könyörületénél sok szót megtakaríthatott volna, s jutott volna tér a sz. olvasó, s a sz. gyermekség társulat rövid megismertetésére is, mint ezt Schmidt-nél láthatjuk. — Rövid világos előadással többre megyünk, hisz még a felnőtteknél is tapasztaljuk, hogy huzódnak a hosszadalmas sz. beszédektől: annál inkább tekintettel kell lennünk a kedély izgékony-ságára a gyermekeknél.

Helytelen volt a 130. lapon Ádám meztelenségét előhozni, ezzel nem lett a magyarázat világosabb, vagy

a 431. lapon: „disznóságokat irtam, beszéltem“ helyett kissé finomabb volna s ugyanazt fejezni ki: csunyákat irtam, beszéltem stb.

A 293. lapon meg kiterjed a magyarázat botrányos kicsapongások, mértékletlenség stb. tárgyalására is. Holott t. szerző maga is velem együtt azon véleményben van, hogy az felsőbb osztályok tananyagába sorozandó így a 3-ik oszt. számára irt „Módsz. hitelem.“ 216 lapján 2-ik jegyzetben ekként szól t. szerző: „A botrányos kicsapongásokról elég lesz a felsőbb tanfolyamoknál szólani.“ Ime még a 3-ik osztályba valónak sem tartva az említett tárgyat felvette a 2-ik osztály számára.

Figyelmetlenségi hiba a 154. l. „Jézus megjövendölte, hogy egykor vége lesz a világnak.“ S erre azonnal hozzá teszi t. szerző: „a mit az Ur Isten megjövendölt, az mind beteljesedett.“ Pedig a világ vége még nem teljesedett be. Ugyszintén a 182. l. a mondat értelme ez: „mivel tudtak az apostolok mindenféle nyelven beszélni — ezért szállott le reájuk a Szentlélek.“ Pedig ellenkezőleg: azért, szállott le a Szentlélek, hogy tudjanak külföldi nyelven.

427. l. „Azon rész mikor lelkiismeretünket megvizsgáljuk; a lelkiismeretvizsgálat; mikor bűnünket bánjuk: a bánat; mikor gyónunk a gyónás stb.“ Helyesebb lett volna: mikor arról gondolkozunk, hogy mit vétettünk, ezt a cselekedetünket nevezzük: lelkiismeret vizsgálatnak, vagy mikor szomorkodunk azon, hogy a jó Istent bántottuk: a bánat; mikor bűneinket elmondjuk a papnak, hogy azokat megbocsássa: a gyónás stb.

A 15. l. találó a hasonlat, csak alkalmazása nem világos, szerző csak juhocskák, nyájról szól folyton; de nem érteti meg, hogy ezt az egyház előljáróira s a hivatkozottakra vonatkoztatja. Gyermek előtt főleg 2-ik oszt. a képleges beszédnél nem hagyhatjuk el a világos alkalmazást. A 547. l. a hét főbűnt főfolyóhoz hasonlítja sz. Nem épen találó.

Midőn a csekélyebb hibákra t. szerző figyelmét fel-

hivtuk, csak műve tökélyetesbitésére akartunk szolgálót tenni. A legjobb lélekkel merjük nevezett művet ajánlani s ohajtjuk bár egy hitelemző kezéből se hiányoznék.

Ferenczy Gy.

„L'église et les sociétés modernes,“ irta Desorges abbé, kiérdemült bölcsészeti- és hittanár, Sz.-Erzsébet egyház lelkésze Versaillesban. Nyolcz. 306 lap, Paris, Vivés Lajosnál. Ara 3 frank 50 cent.

A kath. egyház legidősb leánya, a vadregényes pyrenei hegyek övedzte szép hon, különös jelenség gyanánt tárul manap a figyelmes szemlélő lelke elé. Ha valahol, úgy Franciaországban jutott érvényre az odavaló közmondás, hogy a végletek érintkeznek. Franciaország mai nap a végletek hazája: ott a mély vallásosság a legsötétebb istentelenséggel, majdnem mondanók, karöltve jár; ott az épületes, szigoru, erkölcsös, istenes élet a legelvetemültebb erkölcstelenség közepette virágozik; ott a mélyen vallásos nők istentagadó férjeik karján jelennek meg a nyilvánosság terén; ott a virágzás tetőpontján álló, józan irányu vallásos irodalom oldalán a fékvesztett sajtó-szabadosság legkicsapongóbb termékei burjánzanak. Melyik józangondolkozásu ember hátán nem fut hideg borzadály végig egy Zola Emil név hallatára? . . . Valóban, hálát kell adnunk az isteni Gondviselésnek, hogy az istentelen francia irodalom kinövéséi ellensúlyozására annyi nemes, annyi lángszellemű vallásos író támaszt! Mert a francia istentelen irodalom erkölcscsontó, mételeyező mérget a világhíak az egész világon mohón szivják magukba; mert hiába, be kell vallanunk, a francia irodalom a maga könnyedségével, szellemességével, viránydus nyelvezetével uralkodik a világon; s ezt hála Istennek, mondhatjuk teljes joggal az istenes, az épületes irodalom termékeiről is már. Az épületes irodalom e honban ritkítja páráját; de a komoly tudományos termékek is elsőséért küzdenek már a német irodalom productumaival.

Ily komoly tudományos terméket szándékozom ez alkalommal bemutatni, mely a francia vallásos irodalom terén ujszülött még, a mennyiben alig egy-két hó előtt hagyta el a sajtót. Ezen ujszülött, a kath. egyházhoz való hű, tántorithatlan ragaszkodás, gyöngéd gyermeki szeretet szülöttje; mely már is nagyra nőtt, már is tekintélyes „non quidem mole, sed sententiarum pondere.“

Napjainkban különösen szeretik szellőztetni a kath. egyház viszonyát a modern társadalomhoz, s e tekintetben ellenségeink azon tévelyt állítják, hogy az egyház ellenséges állást foglal ugy a népuralom emelkedő hatalmával, mint az alkotmányosság, vagy legalább is a szabad kormányzás elveivel szemben.

Az ismert egyházi tudós és irodalmi veterán, ki többnemű bölcsészeti munkája által föltünést keltett s az erkölcs- és hittan irodalmát gazdagítá, sikra száll és keményen szemébe néz ezen két előítéletes tévelynek; finom nyílt támadásban udvariasan lefegyverezte azokat, sőt halálos dőfést mért reájuk. Teszi pedig ezt szerző fentidézett komoly, tudományos művében, mely ugy szigoru orthodox tana, mint időszerűsége által önmagát ajánlja s mely a fáradhatlan tevékenységű Vivès műintézetének becsületére válik.

Minden honpolgár a világi társadalom iránt kettős jogot gyakorol: részt vesz az alkotmányos kormányzásban, és ezen alkotmányos kormány aegise alatt bizonyos meghatározott szabadságokat élvez. A politikai jog gyakorlása és a nyilvános szabadalmak élvezése, íme, ezeket biztosítja számára a társadalom rendszeres szervezete. Hogy tehát meg lehessen itélni, ha vajjon, (mint ráfogni szokás) az egyház ellenséges állást foglal-e el a szabadság- és a politikai jogokkal szemben, szemügyre kell venni egyrészt, mik ezek a jogok és szabadságok, másrészt illetékes helyen tudakozódní az egyház tana és gyakorlata felől e tekintetben. — Ha pedig az egyház tanát és gyakorlatát összhangban találjuk a józan szabadság és alkotmányos jog igényei- és föltételeivel, napnál vilá-

gosabbá lesz, hogy az elfogult vádlók megszegyenülnek, hogy az egyház minden ember szemében eléggé igazolva van rosszakaratú ráfogásaik ellen.

Szerzőnk legelőbb is bonczkés alá veszi az emberi társadalom és a kormányzó hatalom szervezetét. Hogy e tekintetben az olvasót elegendőképen tájékoztassa, a leglelkiismeretesebb logikával teszi ezt, s ebben mesteri kézzel így jár el: a nagyfontosságú kérdést a világi társadalom és politikai hatalom eredetének föltüntetésével kezdi meg; azután a francziával veleszületett könnyedséggel, helyenkint utánozhatlan bravourral, gyönyörű, itt-ott virágos nyelvezettel megbeszéli az istenuralom (theocratia) az istenjog, a népuralom, a népsouverainitás s az általános népszavazási jog kényes kérdéseit.

A kath. egyház a politikai kérdésekben vélemény-szabadságot enged gyermekeinek; és csak a vélemény-szabadság bizonyos kinövéseit, az oly elméleteket kárhoztatja s ítéletével sujtja, melyek a társadalmi rendet fölforgatnák. Ennélfogva kétszeresen van igazolva a vád ezen első pontjára nézve, s reá az igazságtalan eljárásnak még árnyéka sem eshetik; de sőt az egyház a társadalmi rend őreül állítja fel isteni tekintélyét a kárhoztató ítéletben, melylyel a Szent-szék nem egyszer sujtja az emberi szenvedélyek kinövéseit, a tévelyeket, a vészthozó elméleteket, melyek az államra nézve oly végzeteljes lázítókat és rettegett zsarnokokat képesek támasztani. A lázító népszónokok a terrorizáló diktátorok gyűlölik az egyházat, mivel őt folyton ott találják nagyravágyásuk tekervényes utain, a mint tiltakozó szavát emeli tulkapásaik ellen. A gyáva lelkek és a gyenge szívek, kik az egyházra szeretnék rákenni a zsarnoksággal való czimboráskodást, hálátlanul félreismerik szerető anyai jótéteményeit. A politikában úgy mint egyéb más téren az egyház szeplőtelen szűz gyanánt áll; azok, kik megkisértik bemocskolni az ő fehér nászruháját, csak félre akarják lökni az akadályt, mely gördül sötét utjuk elé az ingadozó trónra, melyet akár e tiszta szűz felál-

dozásával s annak vére árán is akarnak elérni s erre meggyilkolt áldozatukat lépcsőül használni. Kicsoda képes ezt a szörnyü jelenséget, ez istentelen törekvést félreismerni; a legborzasztóbb veszély láttára, mely a társadalmat fenyegeti, szemet hunyni? Hol az a józaneszű ember, ki merné a hófehér galambot, mely mindezen veszélyek közepette pajzs gyanánt közbeveti magát, vádolni s a ragadozó kányát védelmezni, mely a galambot — a kath. egyházat — fölfalni szeretné?!

Az emberi szenvedélyek fékezésére szükségelt tekintély és hatalom szervezetéhez kell, hogy a társadalmi rend megállapítása végett sorakozzék az emberi önérték, a szabadság alkotmányszerű szervezete. Ez alapföltételt tárgyalja szerző nem kevesebb szerencsével, nem kisebb szellemességgel, művének második könyvében, mely tizenkét fejezetre terjed.

Miután az egyház teljesen összeegyeztette az isteni jogokat, melyek megszentelik az emberi tekintélyt és a hatalmat a népjogokkal, melyek a kormányformát határozzák meg, észszerűleg következtetni kell, hogy a szabadság igényei- s határainak megállapítása szintén az ő műve. Ezen következtetés ténynyé lesz, ha megfontoljuk az előjogokat, melyekkel az egyház a honpolgárokat felruházza. Lényegben véve egy souverain hatalom mindig korlátlan, mert oly uralom, mely nem birna törvényhozó és végrehajtó hatalommal, nem volna hatalom. A megfejtendő problema tehát a körül forog, hogy a hatalom tárgyilag tekintve, rendeltetését szemügyre véve, korlátlanná tétessék egy részről, más részről pedig ellensúlyoztassék, korlátoztassék oly föltételek föllállítása által, melyek nem engedik, hogy hatáskörét kicsapongóan tülépje. Az egyház megfejté e problémát, megállapítá az üdvös szabadságot a hatalom korlátozása által.

Szerző továbbá elemezi a törvényes ellenállás mivoltát, a szabad vallásgyakorlat, az egyháznak az államtól való elkülönítését, az oktatásszabadság, a 89-iki kormányelvek, a concordatum rendkívüli fontosságu és horderejü kérdéseit. Bár-

csak elhatna a művészi toll e remeke azokhoz, kik e kérdésekre nézve létrehozták a visszás állapotot, mely rettegésben tartja az összes emberiséget; lehetetlen, hogy meg ne változtassák nézeteiket. Legszerencsésebb azonban mégis szerző tolla azon fejezetben, hol az egyháznak viszonyát a modern kor haladásához élénk színekkel ecseteli.

Melegen ajánljuk a jeles művet s ha nem riasztana el azok példája, kik fordított műveikkel megbuktak, mernök ajánlani, hogy valaki magyarrá fordítsa. Vagy legalább, a mi nem jár veszteséggel, készítsen belőle kivonatot valamely egyházi folyóiratba essay (tanulmány) alakjában.

Dezső.

V E G Y E S E K.

(*Lelki szent gyakorlatok*) tartattak Esztergomban aug. 28.—szept. 1-ig. Megjelent 148 áldozár, kik közül négyen más egyházi megyékbe tartoznak. A szent beszédeket mondották Klinkovström Miksa és Mladoniczky Ferencz jézustársasági áldozárok. Hétfőn este, délután 6 óraker kezdődtek a szent napok. Megnyitotta ő Emja egy megható latin beszéddel, hol a lelki gyakorlatok hasznáról értekezett. Névszerint emlité, hogy „a lélek üdve az élet legfőbb kötelessége, mert a lélek boldogságát megszerelve, megnyertünk mindent, elvesztve azt, szerencsétlenségbe döntöttük a testet is. Mindent lehet az életben helyettesíteni, a királyságot, hadvezérséget, püspöki kormányzatot, stb. de a lélek üdvét nem lehet helynök által elnyerni, mindenki maga szerzi meg, s nem is csupán lanyha munkával, vagy velleítés által, mert hiszen a pokol is tele van jószándékkal, hanem elszánt és eredménydus akarattal. A ki nem hoz magával elszánt, eredménydus akaratot, azt az Isten nem kényszeríti üdvösségre. A nagy szentek, kik az emberiség lelki s földi jólétét elő-

mozdították, mint Bor. Károly, sal. Ferencz, szt. Vincze s mások a lelki gyakorlatok által szerezték a lélek azon ruganyosságát, a szív ama lángolását, mely egész életök jellemvonása; ott szerezték meg lelkök fényét, mert a magányban Isten szól az emberhez s olyanokra tanítja, melyeket a köznapi élet zajában meg nem hall, észre sem vesz“ stb. A leáldozó nap végsugarai a kápolna üvegfestményeire vetették bucsuzó fényöket, s megtörvén a szent alakok színén, mintegy jelvényezték a mennyei fényt, melyet Isten mindazoknak szánt, a kik a menny intésére figyelmes lélekkel halgatnak. — A jézusrendi áldozárok (elősmert vezérek a lelki gyakorlatokban) azon igazságokról szólottak, melyek az exercitiumok lényegét alkotják. Lehetetlen vázolni a gondolatok eredetiségét, a tárgyalás igen gyakori ujdonszerüségét, melybe gyöngyölték az ismert igazságokat, melyek a ker. vallás közös vagyonát képezik. A beszédek azon irányban haladtak, hogy a ker. életut kezdete, vége Isten, s ugyan ő tőle vannak az oda vezető életmód eszközei.—Péntek reggel ő Emja kezéből vettük az élet kenyerét. A befejező beszédet szintén ő Emja tartotta. Miután halát adott Istennek, hogy a merőben külső körülmények miatt néhány év óta elmaradt szent gyakorlatokat Isten elvégeznünk engedte, atyai sfőpapi szavakat intézett a jelenlévőkhöz, főleg azt hangoztatva, hogy a lelki ujjászületéshez, melyre népünknek, országunknak oly nagy szüksége van, legelőbb a papság regeneratiója kívántatik, hogy a világiaknak a papok élete tükörül szolgáljon. Azután fönségesszavakkal intette a papi kötelességek hű teljesítésére, a mi az ima, tanítás, szelid lelkület, engedelmesség stb. Végre atyailag elbucsúzott tőlünk és szívének forró áldásai között elhagyta a szószéket s intonálta a „Téged Isten dicsérünk“ hálaadó éneket.

(*Megjelent.*) Ünnepi s alkalmi beszédek. Második bővített kiadás. Irta Karsch Lollion hittudor és hittanár, akad. hitszónok. Nagyvárad, 1882. Hügel. Nyolcz. 292 l. Ára 2 frt. Az érdekes beszédek hóditanak. Nem hosszúk

de tartalmazsak. Az öszvegezés igen helyesen elmaradt, mert azt a szónok, a ki tudja a beszédet, amugy is megteszi. Melegen ajánljuk. — 2. Hitelemzés példákban. Gyakorlati segédkönyv. Irta Nagy Antal szőnyi plebános. II. kötet. A parancsokról. (Második rész.) Nyolcz. 865 l. Az érdekelt közönség tömeges pártolása eléggé mutatja, mily jeles munkát végzett a pleb. ur, midőn jelen gazdag művét kiadta.—3. Svéd-norvég missiók. Másodizben meglátogatta Halász Mihály. 1882. Nyolcz. 155 lap. Hunyadi Mátyás intézet. Kapható 80 kr. — Szerző irálya ismeretes a M. Á. tárczájából, csak azt kell jelentenünk, hogy érdekes utirajzai önállóan is megjelentek. Van hozzá mellékelve egy földabrosz is.—4. A Talmud zsidó. Minden rangu zsidó- és kereszténynek megszivlelésül bemutatja Dr. Rohling Ágost tanár. Az eredetinek 3. kiadása után magyaritá Gemini. Harmadik kiadás. Eger, 1882. Szolcsányi könyvkereskedése. E czim alatt harmadik kiadásban jelent meg Gemini jeles fordításában a Talmud híres magyarázata, szerző két előszavával. Tartalmából kiemelendő a harmadik fejezet, mely a talmud zsidó romlott erkölcsstanáról szól, magában foglalván a talmud-zsidók eljárását a keresztényekkel szemben, a talmud megengedte uzsora, csalás stb. vétkek megvilágítását. Ára a 102. oldalra terjedő füzetnek, ha a pénz utalványoztatik, bérmentesen küldve 65 kr. Megemlitjük, hogy a mű Csehországban, Steinbrenner Jánosnál Winterbergben nyomtatott. — 5. Fizessünk-e párbért a papnak, kántornak és harangozónak. Irta Pálházi. Eger. Kis nyolczad. 35 lap. Ára bérmentesen küldve 10 kr, 10 péld. 90 kr. 50 pld. 4 frt, ha az összeg előre utalványoztatik. Az utánvételi megrendelések nem küldetnek bérmentve. Megrendeléseket Egerbe, (Hevesm.) ft. Luga László urhoz, az érsek-lyceumi nyomda igazgatójához kérik intézni. Tiszta jövedelme egyházi czélra fordittatik.—6. Katholikus „Egyháztörténet Dióhéjban.“ Néptanodáink felsőbb osztályai, ugyszintén a polgári és iparos iskolák használatára főpásztori kegyes engedélylyel kiadta: Fo-

nyó Pál. Harmadik kiadás, 44 lap; ára 22 kr. Megrendelhető szerzőnél Baján (Bácsm.) — Ama körülmény, hogy a szerző által mult évben kiadott „Katholikus szer-tartások elemei“ valamint jelen mű is egy év alatt három kiadást ért, s hogy a legjelesebb tanintézetekben, magában a főváros iskoláiban is általánosan el lett kézikönyvvül fogadva: elég kezesség annak használhatóságáról. — 7. Schematismus V. Cleri D. Magnovaradiensis Pro anno 1882. Nyolcz. 124 lap. Index 32, a tanítók névtára 14 lap.—A papság száma 159. A szerzeteseké 100. A fiók-egyházak száma 671.—A kalvinistáknak van 233 templomuk. Esperesi ker. 12. Nagybecsü benne, hogy az egyházmegyei áldozárok életrajzi adatai ismét közöl-tetnek.

(*Istvánnapi beszédek.*) 1) Szent István öröksége. Egy-házi beszéd, melyet Budán mondott Maszlaghy Ferencz. Budapest, 1882. Athenaeum. Nyolcz. 15 lap. A jeles be-szédet a lapok mind közölték, s a közönség szívesen vette, hogy a fenkölt szellemű beszédet olvashatta. Tar-talma: Szent István tette pedig ezt biztos tudatában an-fiak, hogy a keresztény vallás egyedül csálhatlan eszköze az emberi szenvedélyek korlátozásának, egyetlen biztos alapja a jogos hatalom s tekintély fentartása- és megör-zésének, valódi tanítója a becsület és kötelességérzet ére-nyeinek, népének ezért adta a ker.vallást. Ebben látta ő nem-zete állami és társadalmi jóllétének tényezőit; ebben hitte rejleni nemzete jövő nagyságának zálogát. S hogy ezen hitében, ezen látásában nem csalódott, annak élő tanujele az, hogy annyi balsors-verte nemzedünk még mindig él s élni fog, mig királyi apostolának ezen drága örökségéhez hű maradand. — 2. Egyházi beszéd sz. István M. O. apostoli királyának ünnepén 1882. aug. 20. Tren-csénben, tartá Füredi János kegyesrendi tanár. Trencsén. Skarniczfel Ferencznél. Nyolcz. 16 lap. Az igen szép be-szédben azt fejtegeti a szónok, mi az oka M. O. fennál-lásának? A ker. vallás azon alap, melyre fekteté hazáját

szent István. Üdvözljük a haza határain oly szépen szónokló tagtársunkat.

(*Külföldi kath. irodalom.*) 1. Die innere Entwicklung des Pelagianismus. Dargestellt von Franz Klasen. Freiburg, Herder 1882. Nyolcz. 302 lap. Szorgalmas munka az elenyészett eretnekségről, mely azonban, mint az észvéd előfutára nevezetes volt. Keletkezése a manicheismus ellenhatásaiba helyezendő, ép úgy hozták elő a vitás körülmények, mint hogy Nestorius után következett Eutyches. — 2. Das Evangelium des h. Mattheus. Von Joseph Kleutgen. S. J. Freiburg. 1882. Herder. Nyolcz. 282 lap. Szerzőnek ez igen régi munkája, 1833-ban írta. Most adta ki, miért hiszi, hogy az épületes irodalomnak szolgál vele. Érdekes a munkához csatolt értekezés: a csodalátosról, melyet szerző először 1846. adott ki, de alkalomszerűnek vélte most is kiadni. — 3. Die Kirche der h. Elisabeth zu Marburg, nebst ihren Kunst und Geschichtsdenkmälern. Von Wilhelm Kolbe, luth. Pfarrer. Marburg, 1882. Elwert. Nyolcz. 114 lap. Egynehány fametszettel. Kegyeletes leirata a marburgi góth egyháznak, mely a régi diszbe állítottatott. Tárgyalja építése történetét s feltünteti, hogy az egész ker. világ hordta össze adományait s 76 pápai és püspöki bucsuengedély adatott az adakozóknak. Szerző is állítja a 40. lapon, hogy sz. Erzsébet ereklyéi megvannak. — 4. Exempellexikon. Von Scherer. Insbruck, 1882. Wagner. III. kötet 4. füzete. — 5. Das h. Land. Organ des Vereines von h. Grabe. Köln. 1882. Bachem. XXVI. évfolyam 3—6 füzete.

(*Új katolikus könyvkereskedés.*) Folyó év aug. elsején „Szüts és Goszleth“ czim alatt katolikus könyvkereskedés nyílt meg Budapesten, a sz. Ferencziek bazarjában. — A könyvkereskedésnek külképviselőt s irodalmi ügyletek intézését Szüts Emil, a könyvkereskedés belső kezelését, vezetését pedig Goszleth Ferencz ur fogja vinni, ki e téren, mint katolikus könyvkereskedő a kath. közönség előtt már az előbbi időkben is ismeretes,

mert hat év óta Sz. István társulat könyvüzletében volt alkalmazásban, mely társulattól való kilépése alkalmából a legfényesebb bizonyítvánnyal lett kitüntetve.

(*Németújvári gróf Batthyány József*) a kegyurasága alá tartozó alsó-szölnöki templomban f. é. aug. hó 3-án a reformált hitvallásról ünnepélyesen visszatért a rom. kath. egyház kebelébe. Magától értetik, hogy előbb mind az interconfessionalis honi törvénynek, mind az egyház követelményeinek eleget tett. Zsemlics István, plebános.

(*Imakönyvek.*) Nem rég kirándultam Csehországba, hogy lássam ama híres imakönyv-gyárat, mely ritkítja mását Európában s mely Steinbrenner név alatt ismeretes t. olvasóink előtt. A Franz-Josef vaspályán Strachonitzig váltottam jegyet, s innét három órai kocsin-utazás után Winterberg német városba értem, hol már 1484. évben volt nyomda. Steinbrenner kiadó csupán imakönyveket s vallásos naptárakat ad ki, (számra nézve 17) azért vállalata a maga nemében egyedül áll. Kétszázféle német, 18 féle magyar, 40 féle cseh, lengyel, horvát, szlapon, tót imakönyv szöveg birtokában lévén, ezekhez alkalmazta nagyszerű könyvkötészetét. Megnéztem a mult években Benziger gyártelepét, s Herczog lipcsei könyvkötészetét, kik e nemben előkelő helyen említetnek s mindenféle vállalataikban nagyszerűt birtak előállítani, de imakönyvek tekintetében Steinbrenner gyára fölülmulhatlan és pedig izlés, finomság s főleg árak tekintetében. A francziákkal egy magaslaton áll; árak tekintetében azonban egyedül van a világon. Ezt azért teheti, mert e tájon a munkadij csekély, háromszáz munkása nagy városban még egyszer annyiba kerülne, pedig most is hetenkint 1600 vagy 1800 frtot fizet a dolgozó személyzetnek. Mert nem csak gőz által hajtott nyomdája, nem csak nagyszerű gépekkel ellátott könyvkötészete van, hanem egyuttal bronzgyára és csontfaragó intézete. Az elsőben azon szép réz, ezüst, arany diszitményeket készítik, melyek imakönyveinek ama ragyogó szépségeket s tartósságot kölcsönzik, melyek által egye-

temesen megkedvelte könyveit a magyar közönség, a másodikban pedig részint ivarból, részint más csontokból faragják a könyv táblák diszleteit. Ez mind kézimunka (nem faragja gép) s mégis olyan bámulatos olcsók a legszebb, legdiszesebb könyvek. Két forinton már elegans kötésű könyvet kaphatunk. Öt forintos könyveit mind tizre becsültem. Igaz elefántcsont kötés felmegy tiz forintra, vagy ha nagyon diszes rajta a faragás, húszra is; de imitalt ivar, vagy gyönyörű kristály kötés 3—4 forinton kapható. Elkábultam a sok karneol, kék zománcz, bivalszaru, zöld zománczos könyvek látásán. Végtelenül örültem, hogy valahára magyar szövegű könyvek ilyen diszes kötésnek örvendenek s nem kell külföldre futkározni, mikor diszmunkát akarunk szerezni. Midőn a b. Szcitovszky bibornok Lisztnek imakönyvet akart adni, nem talált a széles Magyarországon magyar imakönyvet, melyet a nagy művésznek adhatott volna, csakis francia könyvek voltak diszes kötésben kaphatók. Most már minden izlésnek, a mágnások bármely kívánatának is elég van téve, amint arról St. magyarországi bizományosainál is meggyőződést szerezhünk. Kissé rösteljük, hogy nem akadt hazánkban ilyen vállalkozó, de mindaddig, míg ő tesz a magyar egyházi irodalomnak ily fontos szolgálatot s megszabadít a francia és német szövegű könyvektől, gyárát a legmelegebben ajánljuk.

(*A Satanismus*) című olasz-egyletről írják, hogy Genuában virágzik. Zászlaján melyet ünnepélyek alkalmával kibont, az ördög képe látszik s célja az ördög tiszteletét előmozdítani, sőt ily egyletek alapításán Olaszország más városaiban is fáradoznak. Ezen ördög cultus Olaszországban nem ujság, mert 1830-ban lépett már életbe, sőt visszalehet vinni az első francia forradalom idejébe is. 1830-ban mindenáron törekedtek, hogy a fennemlített cultus Olaszországban is virágzásra jusson. De minthogy amaz évben keletkezett forradalom még idejekorán elnyomatott és főczinkosai halállal lakoltak: a

liberalisok megígérték egymásnak, hogy minden eszközt fel fognak használni, csakhogy szándékuk érvényesüljön. Most úgy látszik közel vannak hozzá. Az eszközök, melyeket használnak, a célhoz méltóan, valóban ördögi természetűek. Ilyenek: a nép erkölcsének megrontása, különösen sajtó útján, továbbá a népeket és fejedelmeket, uralkodókat és a hadsereget álnoksággal tévutra vezetni; végre: ernyedetlen igyekezet, hogy incselkedések és a legmesterkétebb gonoszság segítségével hatni a fejedelmekre. Azonfelül iparkodnak a közvéleménynyel közeli diadalukat elhitetni, hogy így a gyengeszívű és gondolkodni nem akaró lelkeket pártjukra csalhassák. Ezt növeli azon körülmény, hogy a kormány, — mintha vak volna — még ezen emberek malmára hajtja a vizet, és hatalmát, tekintélyét nem szégyenli emez elvek megvalósítására oda kölcsönözni. Annyi tény, hogy a kormányi hivatalokban becsületes, azaz conservatív, kath. emberek nem alkalmaztatnak. Ha még vannak is itt-ott oly férfiak, kik az előbbieket gonosz elveit nem helyeslik, azokat vagy egyszerűen elküldik, vagy úgy bánnak velök, hogy végre is elvesztvén türelmüket, önmagok is elmennek. Nem csoda hát, ha ilyen „megtisztult“ hivatali karban oly iszonyu mérveket ölt a pénztárlopás, sikkasztás és csalás, nem igen okulnak a dolgokon és nem alkalmaznak becsületes embereket. Az iskola minden osztályából kiűzték az Istent és így minő férfiakat kap majd a haza a fiatalság ily nevelése után, ezt úgy hiszem bebizonyítani felesleges. Mégis álljon itt egy példa: Egy 14 éves fiu a vizsgákon megbukott. Szülei alkalmasint, — mint meg is érdemelte — jól megfenyítették s ő golyót röpitett agyába. Papok bántalmazása szintén nem ritka dolog már. A szt. vallás, papok, püspökök és a pápa elleni merényletek nemcsak nem büntettetnek, hanem felsőbb helyről közvetve, vagy közvetlenül még dicséretben is részesülnek. Törvényhozásnál nem az igazság dönt, hanem az illetőnek egyéni jellege. Ha klerikális hirében áll, biztos lehet, hogy el-

veszti pörét. A királyt magát is vallási szempontból anynyira vitték már, hogy jul. 28-án nem mert megjelenni sem a turini székesegyházban, sem a moncalieri királyi várkapornában tartott gyászmisén, mely elhunyt nagyatyjáért Károly Albertért celebráltatott. Egyáltalán mondhatni, hogy Olaszország Franciaországgal együtt Európa legerkölcstelenebb államai. Ime! itt látható ismét egy ördög, ki a pogányság korában, bálványok képében imádtatott, s ki manapság „modern, divatos“ alakban jelenik meg.

(*Nem Egyiptomban*) hanem Londonban részvénytársaság alakult, egy temetőhely beszerzése céljából: ebek, macskák és madarak számára. The zoological Necropolis Association. — Az „Állattemetkezési-egyesület“ nevet viselő s egészen komoly színezetű vállalatnak alaptőkéje 10,000 font sterling. — A társulat védnökei közt nem egy grófnőt, marquit, sőt papokat is találunk. — Igazgató tagjai a többek közt egy generalis és egy orvos, (nem állatorvos!) A vállalat alaptőkéje a „London-kerületi-bank“ban van elhelyezve. — A programm így hangzik: „Mi London közvetlen szomszédságában egy temetőt akarunk berendezni: ebek, macskák s madárkák számára; hogy így, — a mennyire lehetséges — a kimult kedvenczek emlékét ki-ki tetszése szerint — emlékszobrok által is — megörökíthesse.“

(*A tavali lourdesi*) bucsujárás tagjai közül első meghalt: Lukasz Josepha k.a. Pozsonyban, utánna gr. Batthyány Józsefné (Lujza) csillagkeresztes hölgy, Pozsony. Azért emlitjük, hogy a bucsujárás tagjai értök imádkozzanak, amint a lourdesi barlangban tartott magyar istentisztelet alkalmával megigértük.

Szerkeszti: Z Á D O R I J Á N O S.

Előfizetési díj egész évre 6 frt. oszt. ért.

Esztergom, 1882. Nyomatott Buzárovits Gusztávnál.

A VÖRÖS CSILLAGOS KERESZTES VITÉZEK RENDJÉNEK MŰKÖDÉSE ÉS ÉRDEMEI MA- GYARORSZÁGBAN.

(Lásd a 321. lapot.)

*A rend Magyarországon megtelepedik és Pozsonyban
commendát nyer.*

Keresztély szász herceg, bibornok és Magyarország primása a rendnek egyházas szellemét ismerve, oly nagy bizalommal viseltetett irányában, miszerint maga mellé 1707 körül kancellárul és egyházi tanácsosul a rendnek tagjai közül választott. Előbbi tisztre Götzl Ferencz Jeromos utóbbira Freitag Löbrincz szemeltetett ki általa. Götzlt később Thumscher Ferencz követte. Midőn Keresztély herceg mint császári főbiztos a birodalmi tanácson Ratisbonban működött, udvari papjainak kitünő hasznát veheté.*)

Látván Erdődi Gábor Antal gróf, egri püspök, mily jeles udvari papokat bir a herceg-primás a rend tagjai közül, e czélból szintén a rendnek nagymesteréhez fordult és tőle titkáru Mader Antalt nyerte.

A szász herceg udvari papjainak hű szolgálatait elismerő jutalomban ohajtván részesíteni, III. Ká-

*) Ez időből a főváros levéltárában a „Patronalia“ csomagban számos levél van Götzltől, névleg alamizsnás sz. János, a vizi-városban építendő plebánia templom stb. ügyében. Mindezekből kitetszik, hogy a város tanácsa igen nagyra becsülé ezen primási titkárt.

roly királyhoz fordult, hogy számukra magyarhoni egyházi kitüntetések kieszközöljön, minek következtében Freitag és Götzl prépostokká lettek. Utóbbi a sz. Zsigmondról czimzett budai prépostságot kapta 1720. febr. 2-án kelt királyi adománylevél¹⁾ által, mely Putanicz ker. János esztergomi kanonok halálózása következtében üresedésbe jött.

Erdödi gróf is kívánta megjutalmaztatni hű titkárát hosszu szolgálataiért, kinek 1731. márt. 27-én szintén a sz. Zsigmondról czimzett budai prépostság adományoztatott,²⁾ melyet Götzlnek 1729-ben történt halála után, Békássy Ferencz szombathelyi kanonok birt s ennek, arról történt lemondása után, ment az át Mader Antal birtokába.

Azonban Keresztély szász herczeg a rendnek tagjait, nem csak mint udvari papokat kívánta érseki megyéjében használni, hanem rajta volt, hogy azokat hivatásszerű foglalkozásban is alkalmazza, a mire igen jó alkalom kínálkozott neki Pozsonyban. Ott Széchényi György eszt. érsek, árvaházat kívánt volt alapítani, mely azonban sikert nem aratott, vagy mivel az alaptőke a vállalatra elegendő nem volt, vagy mivel a török és belháboruk erre akadályul szolgáltak. Az árvaháznak szánt épület üresen állott és csak olykor foglaltatott el az átköltöző katonaság által. Ezen épület a hozzá tartozó nagy telekkel együtt, egykor Vesselényi Ferencz nádornak birtoka volt. A 28,857 négyszögölnyi telken, mely majdnem oly terjedelem, minő Pozsony belvárosának területe, díszes kert csinos nyaralóval, rétek és szántőföldek léteztek. 1720-ban Keresztély herczeg az épületet kijavittatá és szegények ápodájául (Ptochodochium) szánta, melyben a felügyelést a csillagos kereszties rend tagjaira kívánta bizni.³⁾

¹⁾ Liber Regius az országos levéltárban.

²⁾ U. o.

³⁾ Korabinsky, Geogr.—Historisches Lexikon. 564.

Hogy azonban az idegen rend hazánkban egész jogosan megtelepülhessen, azon volt, miszerint a haza törvényei által, országgyűlésileg elfogadtassék és meghonosittassék. Ezen szándoka a biboros szász herczegnek az 1723-ik évi pozsonyi országgyűlésen, sikerült, hol a 96. törvényczikk a rendnek a meghonosulást megengedte.

E nagyfontosságú törvényczikk szószerint a következő:

„Ordo Crucigerorum Hospitalariorum cum Rubea Stella, in Regnum Hungariae, et Partes eidem annexas recipitur.

Articulus XCVI.

Ex quo Sacer Ordo Crucigerorum Hospitalariorum cum Rubea Stella, per sedulam Hospitalium, et Nosocomiorum curam, et Administrationem, in pluribus Regnis et Provinciis, per eundem zelose exercitam, magnos Christianae Pietatis Fructus operari comperiat, nec minorem in hoc pariter Apostolico Regno Hungariae, post Ejusdem receptionem ex oblata quoque Patriae Nobilitatis Filiorum, in Ordinem suum susceptione, et ad Functiones, ac Beneficia sui Ordinis, eorundem admissione Fructum, Status, et Ordines sibimet merito pollicerentur. Hinc praevia Suae Caesariae, et Regiae Majestati humillima supplicatione, et accedente Ejusdem benigno assensu, ad demissam quoque, coram Statibus, et Ordinibus, eo fine factam Ejusdem Instantiam, ac zelosam Eminentissimi, ac Serenissimi Cardinalis Ducis de Saxonia, Principis Archi Episcopi Strigoniensis, et Primatis Regni, nec non Venerabilis Cleri Regni Hungariae Interpositionem, determinatum est: ut idem Sacer Ordo, in Regnum istud, et Partes eidem annexas, Voto tamen, et Sessione absque omni, pro recepto et stabilito habeatur, Foundationesque Hospitalium, et Nosocomiorum, debito modo et ordine, ac a Fundatoribus praescripta Cautione administrare;

Non secus aliam etiam Bona Fundationalia, pure Saecularia, et liberae Fundatorum dispositioni subiecta, Jure et Titulo duntaxat Pignoratitio possidere valeat, Filiosque Nobilitatis Patriae, aliosque Nationales, in Ordinem recipiat, et idoneos ac capaces, ad Beneficia quoque Sui Ordinis assumat.“

Az ápolla gondozása az így meghonosított rendnek három tagjára bízott, kik a sz. Márton és sz. Lipótról nevezett pozsonyi Commendát képezték, melynek parancsnokává a már említett *Götzl Ferencz* a bibernok titkára, és sz. Zsigmondról czimzett budai prépost neveztetett ki.

Hogy mily örömmel fogadtatott a rend Pozsonyban és mily üdvösen működött ott, kitetszik Bél Mátyásnak részrehajlatlan nyilatkozatából, melyet annál is örömebb veszünk át, mivel tudvalevőleg ő Pozsonyban az időben több mint tíz éven át az ágostai felekezettek predikátora volt. E tudós férfiú mint tanu a pozsonyi rendházról így nyilatkozik:*) „Ezen rendből hárman laknak az épületben, kik az ápollának gondját viselik. A kiket e falak közé felvesznek, azokat szivesen táplálják, tisztán öltöztetik, s ha rosszul érzik magukat, nagy gonddal ápolják. Ha az igazat meg kell vallanunk, azt véljük, hogy ezen intézet felette tiszteletre méltó és a közjó tekintetében nagy érdemű. Az ápollán kívül a terjedelmes kertet is kezelik. Felesleges volna felsorolni a város tanácsa és a rend között 1735-ben június havában történt tárgyalásokat, melyeknek eredménye a Felsőg közbejöttével az volt, miszerint a rend tagjai szabályaik szerint együtt fognak lakni s tekintetbe veendik a város jogait és adóit; a város ellenben a Hospitalariusoknak terhére nem leend. E föltételek mindkétrészről hitelesített okmányokban foglaltattak. A város maradandósága megkívánja, hogy jogait védje és jövőjéről meg ne

*) Notitia Hungariae Novae. I. 616.

feledkezzék. De méltányos, hogy a Magyarországon ujonnan felvett rendnek, a város részéről a szeretetben való részesítést is kívánjuk, miután jogait nyilvános törvény útján elfogadta.“ Igy Bél Mátyás.

A szerény pozsonyi Commenda, első parancsnokának Götzl Ferencznek 1729-ben történt halála után Erdödi grófnak s egri püspöknek jeles titkárát *Mader Antalt* kapta parancsnokául, ki mindent úgy folytatott, mint azt előde megkezdte volt. Hogy azonban a parancsnoki jövedelmet növelje, sikerült neki a sz. Dorottyáról czimzett soproni javadalmat is megnyerni, mely utódára is átment. Az 1731-ben nyert sz. Zsigmondról czimzett budai prépostsághoz kiváló érdemeiért, még 1748-ban a sz. Hyppolitról czimzett znaimi prépostságot is nyerte és így a morva örgrófság praelatusai közé számíttatott.

Mader parancsnoksága idejében 1744-ben az árpolda számára Eszterházy Imre eszt. érsek természetes márványból nagyszerű templomot kívánt építeni, melynek főfalai már jócskán emelkedtek, midőn az érseknek 1745-ben decz. 5-én történt halála az építkezést félbeszakította.

Mader oly tekintélyes férfiú volt, hogy midőn Böhm Ferencz a rendnek nagymestere meghalálozott, a rend által nagymesteri egyetemes helynökké megválasztott és a rendnek kormányával megbízott. Midőn ez okból 1750-ben Pozsonyból távoznék, utódául ott wisenthali *Schleichart Károly* neveztetett ki, kinek kedveért Mader a sz. Zsigmond prépostságról is lemondott.

Már Mader idejében szó volt arról, miszerint a pozsonyi Commenda egyesítessék a sz. Zsigmond című budai prépostsággal. Ennek kieszközlésére *Schleichart* vállalkozott, ki az ország nagyjainál és a befolyásos körökben igen kedvelt egyéniség volt, azonban minden fáradozás daczára az nem sikerült

neki, a minek következtében figyelmét főképp arra fordította, miszerint Budán a sz. Zsigmond prépostság jogait és birtokait visszaszerezze, valamint hogy az ujdon épülő királyi várpalotában a prépostsági templom helyett alakuló kápolnában a lelkészkedést a rend számára megnyerje, ez okból utazásokkal igénybe levén véve, a pozsonyi parancsnokságról lemondott, hol őt 1768-ban *Brenni János Antai* követte,

Ennek utóda a pozsonyi Commendában *Eberle Sebestyén Bálint* lön, miután 1777-ben sz. Zsigmond budai prépostságot az egyetemnek átengedte, valamint ettől, ugy 1785-ben a pozsonyi parancsnokságról is felmentetett, mert az ápolda II. József rendeletéből meg lön szüntetve és az alapítvány jövedelme melyből eddig 60—70 szegény láttatott el, a pozsonyi szegények között kiosztandó 180 segélydíjra lön átváltoztatva¹⁾

A sz. Zsigmondról nevezett budai prépostság.

Mielőtt a keresztés-vitézek rendjének Budán való megtelepedéséről érdemlegesen szólhatnánk, meg kell ismerkednünk a sz. Zsigmondról nevezett budai prépostság történetével.

IV. Károly, római császár és Csehország királya kiváló tisztelettel viseltetett a szentek ereklyéi iránt, melyek között felette nagyra becsülte sz. Zsigmondnak, Burgundia királyának testét,²⁾ melyet Carlstein nevü várkastélyában, Prága mellett, őriztetett. Kegyelete ezen szent iránt fokozódott akkor, midőn életveszélyes betegségéből, a szentnek közvetítése által épen azon időben szabadult meg, mi-

¹⁾ *Annales Sacri militatis Ordinis Crucigerorum cum rubea stella in Praepositura S. Sigismundi Budae.* MSS. — és Fuxhoffer—Czinár, *Monasteriologia* II. 178.

²⁾ Vértanúságot szenvedett 524-ben. Lásd a Bollandistákban: *Papebroch S. J., Vita S. Sigismundi* 1-a Maji.

dön buzgó neje Erzsébet, az ereklyék előtt könyörgött. Sőt ugyancsak Erzsébet fejedelemasszony, a nehéz szülés veszedelmeit, ezen ereklyék buzgó tisztelése következtében kerülván el, másod szülöttét, sz. Zsigmondnak hathatós közbenjárásáért való hála-ból nevére kereszteltette. Zsigmond, a későbbi magyar király, tehát mivel születése óta védszentjének oltalmát kiválólag tapasztalhatta, magát irányában hála-ra kötelezve érezte, azért új hazájának székvárosában, a budai várban, számára 1424-ben diszes templomot építtetett, melyet társas káptalannal látott el,¹⁾ a melynek Schallaga Miklós polgár, mint másod alapító, tetemes jószágot adományozott.²⁾

Mivel Zsigmond király udvarában mindég számos cseh tartózkodott, azok számára sz. Zsigmond temploma engedtetett használatul. Így történt hogy időfolytával a csehek nemzeti templomává lőn.³⁾ Melybe I. Mátyás király első neje Katalin, Podjeb-rad György cseh királynak leánya 1464-ben temet-tetett,⁴⁾ kinek tetemei 1827-ben, jan. 13-án, midőn a mai sz. György-tér szabályoztatnék, gazdag sir-boltban megtaláltattak.⁵⁾

¹⁾ Referunt . . . principis magnificentiam superbissima ejus aedificia: atque illa inprimis, quae Budae statuit. Ante arcem sacellum erexit, quod divo Sigismundo dicavit: cujus quippe numini se peculiari religione fecerat obnoxium, idque amplissimo sacerdotum collegio donavit. Bonfin. Dec. III. Lib. III.

²⁾ In der selben Zeit stiftt Kőnig Sigmund ein halbe Domerey in der stat zu Offen in der Judengass, in der Newen Capellen in Gotis ere, und gab darzu desselben Schallaga Nielaus guter, und auch in Sant Sigismunds ere zu demselben Stifte das maiste taill, also das dasselbe Stifft vollebracht ward.⁴ Windeck, Chronic. CXXI.

³⁾ Schier Xistus. Buda Sacra 58.

⁴⁾ Anno 1464. Mense Februario Kunegundis Regina, quam Hungari Catharinam dixere, Phtysi consumta in aede S Sigismundi Budae honorificentissime nec absque luctu Mathiae Regis sepulta est. Pessina, Mars Moravicus. 1690.

⁵⁾ Jankovich, Budán felfedezett gazdag sirbolt 15. és Tudom, Gyűjtemény 1827. II. 51.

Sz. Zsigmond temploma időtolytával több nevezetes eseménynek színhelyévé is lőn.

Mátyás király halála után 1490-ben a királyválasztás ügyében, a felek közt surlódások s majdnem belháboru támadt, ekkor a pártok fejei sz. Zsigmond templomában jöttek össze, hogy a békéről tárgyaljanak. Az egyik rész vezetői Dóczy Orbán egri püspök és Báthori István erdélyi vajda, a másiké Ernust Zsigmond pécsi püspök és Ujlaki Lőrincz szerémi fejedelem valának. Azonban mindamellett, hogy többször is összejöttek, mit sem végeztek.¹⁾

Midőn 1514-ben Bakács Tamás a pápától engedelmet nyert arra, hogy Magyarországon kereszties hadat gyűjtsön, nagy kísérettel sz. Zsigmond templomában megjelent, hol ünnepélyes sz. mise után szónoklat által a kereszties hadat kihirdette.²⁾

E kereszties-hadnak szervezése azonnal megkezdett. Fővezérévé Dózsa György szemeltetett ki, kinek Bakács bibornok s pápai követ sz. György napján adta át a vörös kereszties zászlót. Ezen átadásnak helyeül Istvánfi sz. Zsigmondnak templomát mondja,³⁾ míg Szerémi György művében sz. Györgyét említettik.⁴⁾ Szerémi állítása, nézetem szerint a való, mert ő egyidejű író és szemtanu volt, de azért is, mert sz. György temploma, mint a várnak legterjedelmesebb piaczn álló, ily ünnepélyekre igen alkalmas vála. Állott pedig e templom a mai disztéren, mely hajdan sz. György térnek neveztetett, ott, a

¹⁾ „De pace iterum agi coeptum in divi Sigismundi aede quae pro arce est, primates utrinque convenere. Hinc Urbanus et Stephanus Bathor, Sigismundus illinc et Laurentius . . . Colloquium ibidem ter quaterve habitum, nihil tamen de solida pace decerni potuit,“ Bonfin. Dec. IV. Lib. IX.

²⁾ „Cardinalis templum Divi Sigismundi magno comitatu ingressus, sacris peractis Pontificis indultum pro concione promulgat“ Istvánfi, Historia Regni Hungariae. 1758. Lib. V. 41. l.

³⁾ „Igitur Cardinalis in eadem Dini Sigismundi aede stb. U. o.

⁴⁾ Emlékirata Magyarország romlásáról. 58. l.

hová többen sz. Magdolnáról nevezett magyarok plebániáját helyezik. És pedig állott a mai disztérnek éjszaki részén, mintezt más helyen*) bebizonyítottam. Ennek átaellenében állott Bakács Tamásnakháza is.

Sz. Zsigmond templomának helyszinelését illetőleg meg kell jegyeznünk, hogy az a mai sz. György térnek déli részén állott és pedig szentélyével keletnek, kapujával nyugatnak fordítva, tehát a vár hosszával keresztben. Délre mellette állott a préposti lak, éjszakra pedig a Begina apácák két háza. Közvetlen a templom mellett az, melyet Eötvös Orsolya, margitszigeti apáczna 1536-ban adott el nekik, e mellett északra pedig ama ház, melyben megtelepedésük óta laktak. E házcsoportozatot két utcza szegélyezte, melyek, ugy mint mai nap is, a várból a királyi lakba vezettek, a nyugotra fekvő sz. Zsigmond- a keletnek fekvő pedig evangelista sz. János utczájának neveztetett. A sz. Zsigmond utczája keleti homlokzatát tehát képezték délről észak felé, a préposti lak, a sz. Zsigmond kápolna, a Beginák két háza. Ellenben nyugati homlokzatát, szinte délről északnak a Bánfiak háza, sz. Zsigmond kanonokok háza, Som és mellette Bombardarius Márton házai. Ev. sz. János utczája keleti homlokzata képezetett a prépostsági lakház, a templom és a Beginák hézai által, melyek tehát két utczára szolgáltak. Ev. sz. János utczája nyugati oldalán állottak a cseribaratok zárdája és temploma, melyet köz követett, melyen tul egykor Werner gróf és budai bíró, később Zápolya, ez után Verböczi és végre a budai basa háza volt, hidféle átjárattal a templom- később mecsetbe. E háztól északra Sellatoré, e mellett Czeglédi kanonoké és végre Szabóé. A sz. Zsigmond templom körüli házcsoportozattól délnek tér volt, mely sz. Zsigmond terének neveztetett. Ezen gyözte le lovagdiadalban Mátyás király a cseh Ho-

*) Török mecsetek Budán.

lubárt. A tért 30 láb széles árok metszette át, mely át vala hidalva. Ezen túl ismét térség egész a Fris-palotáig, mely előtt Mátyás idejében szobor állott. E házcsoportozatot keleten és nyugaton falak keresték körül. Előbbi oldalon a zsidó- utóbbin az ev. sz. János kapuja vezetett ki a várból.

Mivel ezen általam megállapított helyleírás eltérő attól, melyet Rupp és mások eszközöltek, azért kötelességemnek tartom minden egyes állításomat bebizonyítani.

Kiindulok Bánfi Miklós, utóbb fiának házától, mely állításom szerint a királyi palotával szemközt fekvő házcsoportozat délkeleti sarkán állott, ott körülbelül, hol jelenleg József főherczegnek palotája van. Ezt bizonyitom Székely (Zekel) István budai birónak és a budai tanácsnak 1514-ben kelt okmányával*), melyben Bánfi házának fekvése így határoztatik meg: „In vico S. Sigismundi vocato, ante castrum Budense in contigua vicinitate domus nonnulorum dominorum Canonicorum Capitularium prenotate Ecclesie S. Sigismundi a superiori (éjszokról), ubi ab inferiori (délről) partibus murus ante prefatum Castrum Budense ab antiquo constructus, vicinatur, habite. Ex opposito autem domus domini Prepositi pretitulate Ecclesie Sancti Sigismundi et alia domus regia fris-palotha vocata, fundata et constructa habentur.“ Ebből kitetszik, miszerint Bánfynak háza szegletház volt, melynek déli szomszédságában csak a castrum (királyi palota) előtt létezett fal volt; északról a kanonokok háza, nyugatról nincs szomszéd említve, de a mint látni fogjuk, várfal létezett, keletről a sz. Zsigmond-utca, melyen túl a prépost háza.

Bánfy házával keletről a prépost házán kívül még maga sz. Zsigmond temploma is volt szemközt, mint ez kitünik II. Ulászlónak 1514-ben kelt s szintén

*) Neo Registrata Acta, 583. csom. 5. szám.

Bánfy házát leíró okmányából,¹⁾ melyben áll: *Ex opposito ecclesie bte Marie Virginis Noue aliter Sancti Sigismundi vocati, ante Castrum Budense fundate.* Jele, hogy Bánfy házával szemben a prépostsági épület mellett, ott állott a sz. Zsigmond templom is.

A sz. Zsigmond káptalanbeli kanonokok háza tehát délre határos volt Bánfyék házával, északra pedig Somék házával, melyet Som Gáspár, Jósának fia 1515-ben Perényi Jmre nádor házával, mely az olasz utczában feküdt, cserélt fel. Az ezen ügyben Péter sz.-györgyi gróf, mint országbíró által kiállított okmányban²⁾ Somék, később Perényi háza így helyszíneltetik: *„Antelatus Gaspar de Som, totalem Domum suam lapideam, in preallegata ciuitate Budensi ex opposito Domus in qua Religiose Domine Begine ordinis Sancti Francisci, nunc residerent existentem et habitam cui quidem domui prefati Gasparis a meridionali Domus Canonorum Ecclesiae beate Marie virginis minoris aliter Sancti Sigismundi vocate, ante castrum Budense constructi. Ab aquilonari vero partibus sive plagis Domus circumspecti Magistri Martini Bombardarij Regij Majestatis, contigue dicitur vicinari, tam videlicet anteriorem quam etiam posteriorem partes usque ad murum ciuitatis Budensis, ibidem habite.*” Tehát a sz. Zsigmond káptalanbeli kanonokok háza, északnak határos volt Somék házával, ez pedig Bombardarius (tüzér) Márton házával.

Nyugatnak Somék házától a város fala volt, melyre a ház falaival támaszkodott. E fal, mely a várost nyugat felől szegélyezte bizonyára a kanonokok háza mögött, úgy mint Bánfiék házánál is, elhúzódott.

Mielőtt az utca tulsó felére átmennénk, annak

¹⁾ Magy. orsz. Diplom. Levéltár 22,563. v. Neo Reg. Acta 581. cs. 4. sz.

²⁾ Neo Registrata Acta 605. cs. 30. sz.

nevével kell megismerkednünk. A Budaváros tanácsa által kiállított s általunk idézett okmányban: „Vicus S. Sigismundi“ elnevezést találunk, míg a második okmányban, melyet II. Ulászlótól idéztünk, ugyanazon Bánfy-féle ház mellett levő utcza: „vicus sive platea antiqua per Judeos quondam inhabitata“, kifejezéssel jeleltetik. Ez igen fontos adat annál is inkább, mert Windeck is, mint idéztük volt, a sz. Zsigmond prépostságot, a zsidó-utczában mondja alapítottnak. Azonban II. Ulászló nyilatkozatából tisztán megértjük, miszerint a sz. Zsigmond-utczában az ő idejében már nem laktak zsidók: „per Judeos quondam inhabitata.“ De mivel bizonyos, miszerint Budavárban egész a török időkig laktak zsidók, kellett azoknak más utczában lakniók. És mivel az okmány; „platea antiqua“-ról beszél, kellett „platea nova“-nak is lenni, és ime, már a budai törvénykönyv¹⁾ két különféle „Judengasse“-ről beszél. Az egyik az „alte,“ mely, mint láttuk sz. Zsigmond utczává lett és melyről az említett törvénykönyv így emlékezik meg: „Von huet des tores vnd turnes, pey der alten Juden-gassen.“²⁾ Evvel ellentétben áll a másik zsidó-utcza, melyet ujnak nevezhetnők, habár arról a törvénykönyv minden epiteton nélkül tesz említést. Ebben csupán egyedül volt szabad a zsidóknak kereskedést üzniök³⁾ Így tehát már a XIII. század óta két utcza létezett Budán, a zsidók birtokában.

Ismervén a régi zsidó-utczát, már most az ujnak helyét is ki kell jelelnünk. Erre nézve utmutatásul szolgál Verancz Antal igen becses feljegyzése,⁴⁾ mely szó szerint a következő: „Mynd az ewt Buda-utczát kyknek wala newe, Mynd szent wcza, Olasz wcza, szent Pál wcza, Sydo wcza és etwes wcza,

¹⁾ Ofner Stadtrecht von 1244–1421. kiadták Michnay és Lichner.

²⁾ U. o. 14. l.

³⁾ U. o. 115. l.

⁴⁾ Podhraczký József. Eredeti két magyar krónika. 58. l.

meg alatatak, meglyk wczak Zent Giergy Piaczatewl fogva hoszatára szombat kapwuig walanak.“ Mivel azonban tudjuk, miszerint sz. György terének a mai disztér nevezetett, ennél fogva a zsidó-utczának a mai disztértől északnak kellett feküdnie. Az Ofner Stadtrecht kiadói az eddigi bécsi-kapu; most Verböczi-utczát tartják¹⁾ a zsidó-utczának. Ezt csak melesleg, mert erről más alkalommal bővebben leend szó.

A sz. Zsigmond-utcza tulsó, azaz keleti során találtuk említve a Begina-apáczák házát, melyben akkor, azaz 1515-ben laktak, mely Somék házával átaellenben feküdt. Ezen háznak, vagyis zárdának környékét többször is igen részletesen találjuk leírva. A sok közül álljon itt csak a következő helyjelzet, mint czélunknak kiválólag megfelelő, mely Zápolya János királynak, 1536-ban kiállított amaz okmányában²⁾ előfordul, melyben a Begina-apáczákat megerősíti azon háznak birtokában, melyet Orsolya nyulszigeti sz. Domonkos-rendű apáczától, Eötvös Tamás leányától vettek és a város tanácsának meghagyja, hogy őket annak birtokában megoltalmazza. Ezen okmányban a vett házon kívül a Beginák-zárdájának helyrajza is előfordul, ily módon: „Domum suam in ipsa Ciuitate nostra Budensi prope Sanctum Sigismundum habitam et domui seu Coenobio Religiosarum Dominarum Beginarum Tertii Ordinis Beati Francisci Confessoris observantiam regularem gerentium atque profitentium, ante Clastrum seu Monasterium Sancti Joannis Evangelistae sito et adjacenti fere connexam.“ Ebből kitetszik, hogy Eötvös Orsolya háza délnek, közel „prope“ állott a sz. Zsigmond templomához; éjszaknak pedig „fere connexam“ tőszomszéd volt a Beginák zárdájával, mint az okmány további szövege „contiguam ejus vicinitatem“

¹⁾ U. o. Erklärendes Wörterverzeichniss. 290. l.

²⁾ Monialium Vetero Budensium 14 cs. 23. l.

által is kifejez. A Beginák zárdájának környezete e szerint keleten a sz. Zsigmond-utca és ezen túl szemközt Somék háza; délnek Eötvös Orsolyától vett házuk, nyugatnak a ferencziek zárdája, helyesebben temploma, mint ezt alantabb látandjuk. Mivel „ante Clastrum“ emlittetik, azt vélem következtetni, miszerint az apácza-zárda homlokzatával keletnek, a ferencziek zárdája felé volt fordulva és mintegy feléje tekintve, állott előtte.

Az Eötvös Orsolyától vett háza a Begináknak északról tőszomszéd volt a Beginák eredeti zárdájával, délnek közvetlen szomszéd nem emlittetik, hanem „prope Sanctum Sigismundum“ jelzés szolgál a szomszédság kijelelésére. Ez pedig nem jelenthet mást, mint hogy a ház és templom között valamely köznek, térnek, utcácskának kellett lenni.

Sz Zsigmond temploma ezek után északról szabadon állott, mert közte és Eötvös Orsolya háza között köz volt. Nyugatnak előtte futott a róla nevezett sz. Zsigmond-utca, ezen túl szemközt a Bánfiak háza. „Ex opposito (mondatik¹⁾ Bánfy házáról Ecclesie bte Marie Virginis Noue aliter Sancti Sigismundi vocati“ és „Ex opposito Ecclesie bte Marie Virginis ante idem Castrum nostrum Budense“,²⁾ ettől északra a kanonokok háza. Keletnek, az utcán túl, véle szemközt a cseri-barátok temploma és zárdája. Délnek mellette a prépost háza.

Mielőtt a most leirt házsornak keleti oldalán szemközt futó házsorra átmennénk, meg kell ismerkednünk a közötte futó utcával. Ezen utca nevét Ev. sz. János templomától nyerte, mely az utcát homlokzatával uralta. Róla és sz. Zsigmond-utcájáról, Ursinus Velius, I. Ferdinánd királynak udvari történetirója mondja:³⁾ „Ex urbe ad arcem viae duae

¹⁾ Neo Registr. Acta. 581. cs. 4. sz.

²⁾ U. o. M. O. D. L. 22.563.

³⁾ De bello Panonico Libri X. Kollár-féle kiadás 16. l.

amplae.“ Tehát ezen két széles utca szolgált közlekedésül a vár és a királyi palota között.

Lépünk át az utca másik felére és pedig a Beginák házánál, mely „ante Clastrum seu Monasterium S. Joannis Evangeliste“ állott. Itt tulajdonképen, nem a ferencziek zárdájához, hanem templomához értünk, mert egy 1481-ben kelt okmány¹⁾ így nyilatkozik: (Monasterium, vagy Clastrum) „Religiosarum Dominarum Beginarum prope fores Ecclesiae Beati Joannis Evangeliste ante castrum Budense“, a mely szerint a Beginák kolostora tulajdonkép ev. sz. János temploma előtt állott, miből az következik, miszerint a ferencziek zárdájának a templomtól délnek kellett feküdnie. Ezt annál is biztosabban állíthatjuk, mert kimutathatjuk, hogy sz. János templomától északra miféle házak állottak. A közvetlen mellette fekvő, 1352-ben, mint Werner gróf és budai bírónak háza így iratik le:²⁾ „Palatium suum quod prope ecclesiam Sti Joannis evangeliste est,... ita videlicet quod medietatem ejusdem a parte danubiali seu orientali sitam et aliam dimidietatem a parte occidentali etc.“ Ezen házhoz, mely palotának neveztetik, a mellette levő térség is tartozott, melyen az okmány szerint a tömlöczök léteztek. Ily határozottan körülírva, majd később is felismerhetjük e házat.

Lássuk most a „platea Sancti Johannis Evangeliste“ házsorát. Két okmány,³⁾ az egyik 1503-ból, a másik 1507-ből, melyek Czeglédy Endre budai kanonoknak házával foglalkoznak, leírják e házsort. Czeglédy háza a sz. János utczában feküdt és környéke oly praecisióval van leírva, hogy ezen utczának házsorát szépen össze lehet állítanunk. E szerint „Domini Johannis de Zápolya Comitiss papetui terre

¹⁾ Monial. Vetero-Bud. 14. cs. 33. sz.

²⁾ Neo Registrata Acta 604. cs. 1. sz.

³⁾ Knauz. A bud. káptalan Regestai. M. T. Tár 1863. XII. 36. és 138.

Scepusiensis, Necnon circumsectorum Gasparis Sellatoris ab vna ac Pauli Zabo, alias Zalay dictj con Ciuium Budensium ab altera partibus. Így tehát délről északnak ily sorban állottak a házak: 1. Zápolya Jánosé, 2. Sellátor Gáspáré, 3. Czeglédy Endre kanonoké, 4. Szabó, másképp Szalay Pálé.

Habár az egész házsor, mint sz. Zsigmond temploma szomszédságában levő érdekel, mégis főképp Zápolya házára kell fordítanunk figyelmünket, mely ev. sz. János templommal tözsomszédságban állott, mert egyelőre a templom helyzetét igértük meghatározni.

Zápolya János házát, már mint Verböczi István tulajdonát körülményesen leírva találjuk Thurnschwamb János által,*) a ki így ír: „Az öreg Verböczi István Szerencsin János özvegyét vette el és Budán a vajda (Zápolya János) atyjának házában lakott, sz. János temploma mellett, a mely a sarutlan szerzetesek zárdájáé, A vajda atyjának házából az utca felett fa-folyosó vezetett át a sarutlan szerzetesekhez. És mivel Verböczi István nagy pápista — volt, a sarutlan barátoknak naponta kellett házában misét mondaniok.“

Ime Zápolya háza sz. János temploma mellett, ott, hol Werneré állott, mellette utca, vagy köz, ugy mint Werneré mellett a telek a tömlöczökkel.

Mivel e házsor, mint látjuk sz. János templomától északnak esett, ugy bizonyos, hogy a templomtól délnek kellett (a cseribarátoknak nevezett ferencziek zárdájának) állani. Mivel pedig a templommal szemközt voltak a Begina-apáczák házai, ezek mellett pedig sz. Zsigmond temploma, ebből az következik, hogy sz. Zsigmond temploma a ferencziek zárdájával szemközt esett.

Sz. Zsigmond templomának ev. sz. János tem-

*) Engel, Geschichte des Ung. Reichs I. 197.

plomához volt közelségét feltüntetik Buda látképei is, névleg Meldemann nagy képe. Hol ev. sz. János tornya mellett, mely felett tisztán ki van írva: „S. JOANNES PARFUSSER CLOSTER,“ egy alacsony, sok gumos gulaalaku torony látszik, mely felett áll: „S. SIGMUND.“

Helyrajzi tételeink közül még egy van hátra, melyet be kell okmányilag bizonyítanunk, ugyanis, miszerint sz. Zsigmond temploma körül épületcsoportozattól délnek térség volt. Ennek bebizonyítására idézem ezen térnek körülményes leírójának, Ursinus Veliusnak szavait: „Ex urbe ad arcem viae duae amplae fuerunt, ante eam arca ingens est, cujus in medio signum positum erat, Hercutis, opus Mathiae, regis. Inter arcem areamque fossa ducta est lata pedes triginta, quae comittitur ponte.“ Ezen térség „sz. Zsigmond“ terének nevezetett, a melyen történt számos történeti nevezetességü esemény közül csak azt emlitem, miszerint rajta győzte le Hollós Mátyás király a cseh Holubárt, a mit Galeotti így jegyzett fel*): „In platea dini Sigismundi actum est; fit concursus Regis et Holubaris,“ stb.

Elég legyen ez sz. Zsigmond temploma helyének és környékének meghatározására.

Azonban nem csak a helyszinelést voltunk kénytelenek az eddigi nézetektől eltérőleg megalapítani, de kénytelenek vagyunk eltérni a templom elnevezése tekintetében is. Eddig a sz. Zsigmond temploma és a boldogságos Szűznek új, vagy kisebb temploma, külön két templomnak tartatott, mely utóbbinak azon hely jelettetett ki, a hol most a vári színház van, mely azonban, mint láttuk, ev. sz. János temploma volt. Itt az jutott feladatunkul, miszerint bebizonyítsuk, hogy a fentemlített két elnevezés, nem két kü-

*, De Dictis et factis Mathiae. Schwandtnernél Scriptores Rerum Hungaricarum fol. I. 547.

lön, hanem ugyanazon egy templomot és pedig sz. Zsigmond prépostsági templomát illette. Erre nézve bizonysgot szolgáltat a gyakorlatban volt elnevezés: „Ecclesia beate Marie virginis *minor*, aliter Sancti Sigismundi vocata,¹⁾ a melyből egyenesen arra lehet következtetni, miszerint az első elnevezés az újabb, melyhez a régít, mint ismertebbet is szükséges vala hozzácsatolni. Továbbá világos, hogy ezen két elnevezés egy és ugyanazon *épületet* illette e mondatból: „Ex opposito Ecclesie bte Marie Virginis *Nove* aliter Sancti Sigismundi vocati.“ Itt világosan csak egy templomépületről van szó,²⁾ mely szemközt állott, melynek azonban két neve volt.

A „nova ecclesia bte Mario virginis in Castro Budensi“ czim a XV. században kezdett vegyest használatba jönni a sz. Zsigmond czimmal, úgy, hogy lassan ez utóbbi elmaradt. Bizonysg erről az 1562-ben a zsinatra megjelenni kötelesek lajstroma, melyben csupán: „D. Praepos, Saecul. Novae Ecclesiae S. Mariae Virg. de Buda“, mely akkor üresedésben volt, fordul elő. Hasonlóképen a „Venerabilis“ czimet megilletők között, szintén csupán: „Praepositus Novae Ecclesiae B, Virginis de Buda“ emlittetik. A jelenleg conferálni szokott prépostsági czimek között azonban mindkettő előfordul, és pedig: „S. Sigismundi de Buda“, valamint „B. M. V. Ecclesiae nove ante castrum Budense.“ Tehát két czim alatt egy és ugyanazon prépostság conferáltatik.

Mindkét elnevezésnél, majd „in Castro Budensi“, majd pedig „ante Castrum“ jelzés fordul elő. Ez semmi zavart sem okozhat, mivel a „castrum“ alatt majd a királyi vár, majd Buda, mint erődített város érthető. Ez, mondom, annál kevésbé okozhat zavart, mivel I. Ferdinándnak 1528-ban kelt levele ³⁾

¹⁾ Neo Registr. Acta 605. cs. 30. sz.

²⁾ Magy. Orsz. Dipl. Lev. 22, 563. sz.

³⁾ Acta Eccl. Cameralia 41. cs. 7. sz.

praecisirozott megnevezéssel: „Ecclesia Sancti Sigismundi ante Arcem Nostram Budensem fundata“, minden kételyt kizár. Ezzel ki van mondva, hogy nem Buda váron, hanem a királyi lakon kívül állott sz. Zsigmond temploma, mely, mint láttuk a „B. M. V. nova“ vagy „minor“ czimét is viselte, mely utóbbi czimen többen¹⁾ a városon kívül, valamely elővárosban létezett egyházat képzeltek.

Még a prépostság és káptalan vagyoni helyzetéről is kell szólanunk. Erre nézve eddig igen gyér adataink vannak. Tudjuk azt, miszerint Zsigmond király idejében, midőn a káptalan alakított, Schallaga Miklós budai polgár tetemes jószágok adományozása által a káptalan alapítójává lőn, azonban okmányok hiányában nem bírjuk kimutatni, hogy mi-ben állott ezen alapítvány. Továbbá Istvánfiból azt is tudjuk, miszerint a káptalan Eszéket birta: mert ő így ír: „Essekum, ad confluentes Danubii et Dravisitum, ac muro cinctum oppidum, collegioque sacerdotum, quod Budae Sigismundi adpellatur olim adtributum.“²⁾ De mivel ez Istvánfinak csak némely kiadásában fordul elő s mivel állításai vajmi nehezen állják ki a kritikát, azért ez sem fogadható el hiteles adatul. Csupán megbízható adatul szolgálhat az, miről a Hunyadi Mátyás által 1471-ben kiállított okmány³⁾ szól, mely szerint ugyanazon királynak anyja Szilágyi, a szűz Mária budavári új temploma prépostjának és káptalanának „Zenthethornija“ Szentornya nevű uradalmát Békésmegyében adományozza, melybe az ó-budai káptalan által ugyan az évben hivatalosan beiktattak. A törökvilág után Putanitz János ugyan több jószágot kívánt magának, mint sz.

¹⁾ Schier, Buda Sacra. 72. l.

²⁾ Lib. XIII. az elején. Sajátságos, hogy e szavak: „ac muro“ stb. egész végig több kiadásból kimaradtak. V. ö. még Bél Mátyás, Notitia Hung. Novae. III. 448.

³⁾ Neo Registrata Acta 1526. cs. 23. sz.

Zsigmond prépostjának, revindikálni, de ezek, mint az általa gyűjtött okmányok alapos vizsgálatából kitűnik, nem sz. Zsigmond budai, hanem az ó-budai prépostság birtokai voltak. Ezek után arra lehet következtetnünk, miszerint a sz. Zsigmond prépostság és káptalan igen csekély dotatióval birt.

A prépostság jogait illetőleg nem titkolhatjuk, miszerint habár a prépostság mainap cum usu pontificalium conferáltatik, a török idők előtt azok használatával nem birt. Ennek bebizonyítására ugyan egyenes adataink nincsenek, de erre mégis bizossággal következtethetünk a következő adatból:!) Pisó Jakab a török idők előtt utolsó sz. zsigmondi prépost, a mohácsi csata hírére Buda lakosai példájára szintén menekült, összes ingóságait kocsira rakatva, biztosabb vidék felé sietett, azonban őt Pozsonymegyében Borostyánkő alatt Ferencz bazini gróf emberei megtámadták és összes ingóságaitól megfosztották. Ezen ingóságok igen érdekes leltárban²⁾ sajtáságos, hogy temérdek egyházi tárgy fordul elő, de közöttük püspöksüveg, pásztorbot, mellkereszt, gyűrű stb, nem említettik. Már pedig kétséget sem szenved, hogy ha ilyeneket bir vala, azokat minden bizonynyal meg is akarta volna menteni. Ebből természetyszerűleg az következik, hogy Piso a püspöki jelvények használati jogával nem birt s következésképen, ha Piso nem birt, a többi prépostok sem birhattak.

Némethy Lajos.

HITTANI INDÍTVÁNY.

Régi panasz a hittanárok ajakán, hogy azon tárgyak, melyek több hittani disciplina körébe vágnak,

¹⁾ Lásd : Egyház művészeti Lap. 1882. 215.

²⁾ Acta Eccl. Cameralia. 41. cs. 7. sz.

vagy legalább határosak egymással, vajmi sokszor vagy kétszeresen adatnak elő, vagy, mind a két helyen föltételezve tudásukat, mellőztetnek. Első esetben haszontalan időpazarlást, második esetben még többet, mert valóságos tudományos kárvallást okozunk az illetőknek, elzárván tőlük azt, a mit jogosan várnak. A gondos, tüzetesen foglalkozó egyének, nincs kétség benne, pótolni fogják, legalább határozatilag azonnal s talán utóbb gyakorlatban is; hanem kik megelégesznek a papnöveldeben kapott szellemi sütnivalóval, utóbb nem törődnek az elhagyott szakaszokkal, legfőlebb ha esetleges vita alkalmával feltűnik a hiány és szégyent vallanak tudatlanságukkal. Akkor is előbb kikap a gondatlan tanár, ki ezekre figyelemmel nem volt. Egy zsinati vizsga alkalmával az illető egyén úgy magyarázta alantas calculusát, mert, ugymond, ezt mind a két tanár kihagyta, azon véleményben lévén mind a kettő, hogy a másik, mivel a hánytorgatott kérdés az ő szakmájába is vág, már ugyis tárgyalta. Ilyen mulasztások már többször is okoztak kellemetlenséget. Megtörtént, hogy a főpap maga examinálván az egész hittanból, ilyen hánytvetett kérdést adott a növ. papnak, ki mind a két helyen átugrott rajta.—Ennélfogva az érdeklett felekkel barátságos társalgásban megbeszéltük a dolgot s keletkeztek a következő pontozatok. Habár az indítvány régi tapasztalás nyomán készült, nem akar tekintélylyel föllépni, hanem csak figyelmeztetni az illetőket, hogy miután ők is tapasztalták a kellemetlenséget, adják elő véleményöket, melyet a sok közöl érvényesíteni lehet. Kérjük tehát a hittani tanár urakat, hogy ebbeli tapasztalataikat valamelyik egyházi lapban közölni sziveskedjenek. Négy, szorosán hittani kérdésekkel foglalkozó folyóiratunk közöl valamelyik kétségkívül minden papnöveldebe jár, tehát az eszmék közöseké válhatnak. Magától értetődik, hogy ezen folyóirat is a legszivélyesebben nyitja meg hasábjait illetően pontozatokra. Miután az indítvány minden oldalról megbeszéltetett, az ilyenekkel szivesen foglalkozó egyének összejöhetnek 3

napi congressusra, s hol véglegesen döntetnék el az ügy, s fölterjesztetnék a mélt. püspöki karhoz jóváhagyás végett. Ekkor aztán az egész országban egyenlő terjedelemben adatnának elő a tárgyak s egy szakasz sem maradna el.

Mi tehát a következő eljárást véljük elfogadandónak; előre kijelentvén, hogy rögtön tágitunk, mihelyt valaki jobbat ad elő. És ha nem is látnók be, hogy jó, de a magyar hittanárok többsége által elfogadtatik, örömmel szegődünk az általános határozathoz. Ha elejtik véleményünket, szintén megnyugszunk, mert habár nekünk a tárgy komolynak látszik, a vázolt baj, kellemetlenek, — a közvéleménynek minden emberi dologban föltétlenül hódolunk s azzal vigasztaljuk magunkat, hogy a mit a jelen nemzedék elvet, jön más, mely felkarolja s végrehajtja, mint ez annyi sok más dologgal már megtörtént.

Eddig legtöbb surlódást okozott a szentségekről szóló tárgyalás, mert nehéz elkülöníteni, mi hova tartozik, hol a határa az egyes disciplináknak. Ugyanis a dogmatikus csupán a hinnivalókat akarja előadni, a moralista a kötelességeket, a jogász a törvényeket, melyek a szentségekből származnak, a pastoralista az administratiót, ilyenképen minden szentséghez van joga a négy taniránynak. De miután tömérdek a végezni való, körülbelől mindenik így gondolkozik, mint Lieberman: *quod utique* (a tananyag sokasága) *magis dolendum esset, nisi sciremus hanc materiam in alias etiam sacras disciplinas late diffundi* (Instit. I. VI. de Sacram.) *Nulla enim est, quae sibi non partem aliquam vindicat in hujus argumenti expositione.* Ekkor aztán a felfogástól függ, mit adjon elő vagy nem, a szerint a mit ezt vagy amazt, ezen vagy azon disciplinához tartozónak vél. A személyes (azért különböző) felfogás folytán hézagok támadnak az egész sacramentarius-ügy előadásában.

Mi tehát azt véljük, hogy a következő módon lehetne azokat felosztani: a hittanár előadná az általános tanokat a szentségekről (*De Sacramentis in genere*) és

az olt. szentséget; de ez utóbbit oly terjedelemben, hogy előadásába fölvenné a kiszolgáltatást is; szóval kimerítőleg s minden oldalról adná elő.

A jogtanár ugyancsak kimerítőleg fölvenné az egyházi rendet és a házasságot, hiszen ezekkel volt legtöbb dolga eddig is; öt-hat szakasz hozzátoldva az eddigi tananyaghoz, eleget tehetne új kívánatainknak.

Az erkölcsstanár a keresztséget és bérmlást kezelhetné hittanilag, erkölcsileg és lelkeszetileg; e két szentségben magára vállalná a felelősséget minden oldalról. Amugy is Müller Ernő erkölcsstana harmadik kötetében belevágott a postorálisba.

A lelkipásztorkodás tanára kimeritené a töredelem szentségét és az utolsó-kenetet, amugy is ezek körül forog tevékenységének nagyobb része. Hurter dogmatikája a szentségekről igen keveset szól, az utolsó kenetről épen csak magyarázó definitiót ad, mert úgy véli, hogy ez hozzá úgy sem tartozik, csak annyiban, hogy hitágazatilag szentség.

Azután lehetne négy ilyen füzetet kiadni, hol minden irányban taníttatnék a hét szentség. A dogmatikus és jogász teendőinek megírására már vállalkoztak. Ezen füzetek a lelkeszkedő papság használatára is volnának, mert legalább biztosan tudnák, hogy ama bizonyos szentségre nézve minden tudnivaló a füzetben foglaltatik. Névszerint a kiszolgáltatásra vonatkozó pápai rendeletek. Főleg a vizsgákra készülőknek üdvös előnyököt biztosítanak ezen füzetek. Mondanom sem kell, (mert tudja a t. olvasó közönség) hogy Aquinás óta a múlt századi szerzők is, (már t. i. a dogmatikusok) öszvesen tárgyalják a szentségeket; az indítvány tehát csak felére nézve várja a kivitelt, a mennyiben az öszszetes tárgyalás négy ember közé osztatnék. Elő kell venni Tournelly, (a két legújabb kiadása): Excharmes-t, Billuast, Bailly, Trombelli, L'herminier Sardagna, Bauvier, Hurter stb. műveit, meg az újabb szentszéki határozatokat, a tananyagot világos, egyszerű nyelven előadni s kész a kézikönyv. A nehéz

frázisokat azért kell kerülni, mert sok bajt okoz a latin egyszerű nyelvezete is, hát ha még olyan nyelven kell tanulnia, milyent a különben jeles s mindig dicsérettel említendő Mollik Tóbiás használt. Ez a jelen korban kivihetetlen. Pedig a hittanban a latin nyelv föntartását védjük, bármit tegyenek a németek, spanyolok, kikre hivatkozni szokás. Habár a legujabb korban a francia papnöveldekben általán, az olasz, spanyol, német egyházi intézetekben java részben a latin nyelv használtatik. Ennélfogva nekünk sem szabad azt elhagyni, mert hát a latin egyház tagjai vagyunk és ha első évben szenved is miatta a tantárgy, utóbbi években belejön a fiatal ember és kedvet kap a latin szerzők olvasására, hol azután bőven pótolhatja a hiányokat.

Szokták a dogmatikusok előadni a szentírás hitelességét (czimszerűsége, teljessége) is, de kérdem, vajjon mire való a stud. biblicum, ha azt elő nem adja? Ennélfogva a szentírás emberi hitelességét, a vulgata tekintélyét, a zsidó kijelentés történetét, mivoltát, isteni eredetét, rendeltetését, ezt mind karolja fel a biblicus, mert a dolog természete kívánja. (A mint felkarolja is; tehát ne ismétlje a dogmatikus.) A dogmatikus csupán a próféták Krisztusra vonatkozó jövendölését értelmezi s hittani erejüket kidomborítja, mert nála Jézus istensége a központ, mely köré jegeczül minden teendője. A szentírás ihletsége, rendeltetése, homálya, részletes kutfői volta, szóval isteni tekintélye, hitelessége némelyek szerint szintén tartozik a dogmatikushoz és pedig apologetikus szempontok miatt; ámde a dolog természete ezt is a biblicushoz csatolja. Maradjon tehát nála.

Ne gondolja senki, hogy ekképen a dogmatikus teendőit csekélységre szoritjuk le; megszaporodott újabb időben dolga az apologetika, az infallibilitás objectuma, a hit- és ész közti viszony tárgyalása által, ezek és a hozzájuk tapadt ellenvetések, újabb támadások új terheket róttak rá, van elég teendője. Hozzájárul, hogy Aquinas Summáját immár mellőznie nem lehet, azért sok

olyan bölcsészeti tárgyat, mely a hittanban is zavarta a vizet, kell elővennie. Mert eleddig nincs olyan disciplina, melyhez nagyobb joggal tartoznék Aquinás, mint a dogmatikához.

Nem állítom, hogy a hittani tárgyak között szoros határt vonni lehetne, mert hiszen egymásba vágnak számtalanszor, de mindamellet sok dologban lehet megásni a mesgyét. Így például a hit művolta (fides, qua creditur) tartozik az apologiához, dogmatikához és az erkölcsstanhoz (az isteni erényekhez): úgy látszik azonban hogy jobban illenek, ha azt a dogmatikus tanitaná, mert hiszen a természetfeletti hittannak „theologia fidei“ a neve. Határozzon az eldöntés. Ugyanez áll a zsinatról. Hurter csak úgy érinti, mint a pápaság egyik előkelő tulajdonságát, hogy t. i. van joga zsinatokat hívni össze, mert sajátlag a jogász körébe tartozik, történetöket pedig a hist. ecclesiastica vázolja, habár sok dogmatikus mégis felkarolja; így legujabban Hettinger Fundamental-Theologie című alapvető hittanában. Általán Hettinger igen sok tárgyat ölelt fel, hol tüzetesen előadva, hol csupán érintve. Például erősen beszél de potestate directa et indirecta Esiae, pedig ezt a jogásztól elvitatni senki sem fogja. Miután ekképen idegen dolgokra pazarolta idejét, fontos hittani ellenvetésekre csak azt mondja: „ezekután elesik, a mit ellenvetnek“ de miképen essék el, vajjon elmetszendő vagy leverendő-e s miképen, arról betűt sem említ. Ekképen történt, hogy a különben jeles munka, kézi-könyvnek nem használható, mert a kezdőnek ki kell fejteni az ellen érv semmisségét.

Sokszor történik, hogy valamely tárgy természeténél fogva tartozik valamely disciplinához, de néhutt külön is adják, vagy összerokonitják mással. Mikor azután hovatarozásáról van szó, nem csupán arra kell tekinteni, hogy ez, vagy amaz auctor hová sorolta, hanem tekintetbe kell venni, hogy melyik, milyen intézet számára írta művét, milyen tárgyat vett kezelés alá s milyen viszonyban van az más tárgyakkal. Ezen tekin-

tetek azután erősen benyulnak a tananyag megválasztásába és a kézikönyv terjedelmébe. Ennekfolytán történt, hogy Palmieri is mondja: qui (tractatus de traditione) hic inserendus esset nisi seorsim traderetur. (De Rom. Pontif. 167. lapon.) Azt akarjuk mondani, hogy a dolog lényege határozzon, nem pedig az, hogy hova sorolták egyes szerzők, kiknek különleges okaik voltak a tárgyak egybekapcsolására.

Szent Péter római útját és római lakását előadja a biblikus, dogmatikus, történész és jogász. Ugy véltük sok ideig, hogy jogosan a dogmatikusé, mert neki erre nézve különösen szüksége van. De most már úgy látszik, hogy az mégis csak a történész körébe tartozik.—Az egyházi történészek is van elég kifogása.

Az egyházi történelem előadásánál fontos kérdés, hol kezdendő az meg? Tudjuk, hogy akadtak történetírók, kik egészen plausibilis okból az egyháztörténelmet egyenesen Ádámnál és Évánál kezdték, mások rendszerint Krisztus születésével, vagy az egyház alapításával pünkösd napján kezdik azt meg, bevezetés gyanánt előrebocsátván az akkori pogány és zsidó világ vallási, erkölcsi s tudományos állapotát. Kétségtelen, hogy egy társulat történetével foglalkozván, főérdekű annak alapítója meg a viszonyok, körülmények s constellációk, melyek között a társulat létesült; ezt tekintve, tökéletesen helyes eljárásnak lenni látszik, az egyháztörténelmet Krisztus születésével kezdeni, előadni életét, az egyház alapítását s a korviszonyokat, melyek közt az létrejött. Mindenki látja, hogy ezen eljárás egészen jogosult, de azt is látandja, hogy ily szempont alapján az egyháztörténet keretébe be kellene foglalni az összes históriai revelationist N. F. sőt — indokolatlan nem volna — a dogmatica rövid foglatját is. A mostanság divó tananyag felosztása szerint azonban külön tanítatják az új-szövetségi kinyilatkoztatás története. Tehát ennek hivatása a világ állapotját Krisztus születésekor előadni, hogy ekkép ezen isteni megváltási tény kellő hátteret

nyerjen, előadni Krisztus Jézus életét, működését, valamint az apostolokét is kimerítően s minden oldalról megvilágítani. Krisztus Jézus és az *aevum apostolicum* (sz. János haláláig) tárgya e tudományszaknak, mely időkeretén belül a zsenge egyház terjedését, küzdelmeit s győzedelmeit ecseteli. Ekkép tehát, nehogy a *historikus falcem in alienam messem immittere videatur*, azt tartjuk, hogy tökéletesen indokolt s helyes eljárás minálunk, az egyháztörténelmet az *aevum apostolicum* után kezdeni. Hogy ezen kiindulási pontunkat közelebbről jelezzük, Kazalynak megjelent művét véve föl tankönyvül, úgy hisszük, hogy a *historia* kezdendő a 48. l. „A kereszténység terjedése az első három században“ czimű fejezettel, míg a Jézus életéről s az apostolok működéséről írottak 30–48 l. mint merőben felesleges dolgok elmaradhatnak. Valóban ideje volna már a történeti tankönyvek megírásánál a tananyag divó felosztását komoly tekintetbe venni; minden *historiai* tankönyvben ott figurál néhány sovány §. Krisztus életéről s az apostolok működéséről, melylyel kár a könyvet nagyobbítani, mert ily rövidke, futólagos s ép azért nagyon is felületes leírásnak, a mint egyrészt haszna nincs, úgy másrészt fölösleges, mivel az más *theologiai* *disciplinának* tárgya.

Még azon megjegyzésünk volna, hogy a *de auxiliis* czimű vitát, a kegyelemről szóló *thomisticus*, *scotisticus*, *augustinianus* és *congruisticus* elmélet *historiáját* a *dogmaticus* vegye át egészen *ressortjába*, mivel a *történettanár* oly *hallgatókhoz* szólván, kik a *dogmaticát* még nem *hallgatták*, erről haszonnal ugyancsak nem beszélhet.

Az egyházjognak számos érintkezései vannak majd minden *hittani disciplinával*; előadásánál s még inkább megírásánál kell, hogy a jogász folyton szem előtt tartsa a lényeges különbséget, mely *jogi kötelesség* s *erkölcsi kötelesség* között, *legalitás* és *moralitás* között létezik, nehogy ezen különböző dolgokat összezavarja s egy *kalap alá* vegye. Az *egyházi írók* kiváltképen *otthonosabb* lévén a *moralisban* is, igen könnyen *összetévesztik-e* a

két különálló terrenumot, a mely összekeverés tiszta jogi fogalmak képzését természetesen nehezíti.

Az egyházjog a dogmát mint jogforrást, mint kétségtelen jogi tételt elfogadja s belőle vonja le az egyes következtetéseket; nem hivatása ekkép a jognak a dogmákat bizonyítani, kifejtteni, ezek reá nézve kétségen kívüli axiomák. Oly terjedelmes egyházjogi műveknél, a minő pl. Ghilijss-é, nem lehet rosszallani a luxust, melyet az magának megenged, per longum et latum dogmákat sz. irási idézetekkel s a szent atyák számtalan helyeivel bizonyítgatván; tankönyveknél azonban ez nincs rendén! így pl. Az Aichner-féle tankönyvben a de jure eccl. fundamentali című fejezet, melyben a kath. egyházzól s annak külső szervezetéről, az egyházi hatalomról, a magisterium-, ministerium- és imperiumról, az egyházi rend felvételéből eredő s a joghatósági hatalomról, az egyház monarchicus és hierarchicus alkotmányáról szól, valóban teljesen elmaradhatna. Szerző is megjegyzi e fejezetnél: „in hoc exponendo nos breves este oportet, non solum licet; cum enim maxima pars hujus tractatus in theologia dogmatica et explicetur et probetur, eadem repetere perinde esset ac falcem in alienam messem immittere. Hinc ea sola hic accuratius explicantur, quae in aliis disciplinis haud occurrunt.“ Ugyan ez oknál fogva Kazalynál elmaradhatnának a következő paragrafusok: §. 47. Valódi egyházat Jézus Krisztuson kívül senki sem alapíthatott; §. 48. J. K. valósággal alapított egyházat; §. 48. Krisztus egyházának ismertető jelei. §. 49. Az egyház célja s annak elérésére vezető eszközei. §. 50. Minden egyházi hatalom Krisztustól származik. §. 51. Krisztus teljhatalma tanítói, papi és kormányzói hatalomra osztható fel. §. 52. Krisztus három tisztét az apostolok örökölték. §. 53. Péter apostol Krisztus által az egyház fejévé rendeltetett. §. 54. Péter apostol, mint az egyház feje, teljes mérvben örökölte Krisztus hármastisztét. §. 55. Az apostolok jogutódainak szükséges volta. §. 56. Az apostoloknak jogutódjai a

püspökök. §. 57. Egyedül a püspökök jogutódjai az apostoloknak, — mind megannyi tétel, mely a dogmatikában tárgyalatik, bizonyittatik, melyet következőleg a jogásznak bizonyítania nem kell.

A pastoralistával a jogtanár különösen a házassági ügyekben s az egyházi vagyon kérdéseiben érintkezik. E sorok írója akkép egyezett meg a pastoralistával, hogy emez a házassági akadályokról szóló tant valamint a vagyonra vonatkozó elvi kérdéseket kizárólag a jogászra bizza; a felmentésekről szóló tractatust ellenben közösen kezelik, minek elmaradhatlan ismétlések a következménye, ez okért czélszerűbbnek vélném eme fejezetet kizárólag a pastoralisnak átengedni.

A természeti hittant illetőleg, mely másutt a bölcseletben adatik elő, magától értetődik, hogy a dogmatikus körébe tartozik. Ámde a mit ez végez, ezt igen sokan keveslik; azt mondják a hetedik és nyolczadik osztályban hetenkinti 6 órával kellene azt előadni, ott pedig (a gymnasiumban) oly kevés figyelembe részesül a bölcselet (s általán ami nem vétetik érettségire), hogy ezzel megelégedni nem lehet. Mi tehát a teendő?

Azt hisszük, Ő Szentségének azon világra szóló levele folytán és alkalmából, melyben a bölcselet méltánylása, emelése végett Aquinást írja elő, lehetne a hittani cursust öt évre határozni. És akkor ott, hol az egyházmegyének bölcselethallgató növendékpapjai vannak s külön tanárai, a mostani 7. 8. osztályban nem változnék egyébként a tanrendszer, csakhogy a bölcseletnek nagyobb tér engedtetnék, érettségire csak a jobb tehetségűek bocsáttatnának, s a 8. osztály a hittanhoz soroltatnék s neve lenne: propaedeutica philosophica-theologica. A mint ez már valahol történt. Ha az ifjak Göthe kalandjaiból, a Reinecke Fuchs titkaiból kevesebbet tudnának, evvel, úgy hiszem, nem veszitenének sokat. Talán más haszontalanságot is kiszorítana az a 6 órás philosophia. Ha az öt éves cursust római rendelet folytán határozná el a magyar püspöki kar, nem mondhatná

a katonai bizottság, hogy az ujonczozási törvény kiját-
szása végett hozatott be az ujtás. Mert mint tudva van,
csak a hittan hallgatók szabadulnak meg a tényleges
katonai szolgálattól (combattans) nem pedig bölcselet-
hallgatók, habár papi öltönyt hordanak. Ezen öt évi hit-
tannak az is lenne előnye, hogy kik csupán azért pá-
lyáznak a papságra, hogy ott a 7. és 8. osztályt elvé-
gezzék (legtöbbnyre szüleik unszolására) a papnöveldek
ilyetén károsításától elállanának; mert ha nem képez-
tetnek világi pályára, hanem egyenesen az egyházira,
hol legtöbb figyelém lesz fordítva a világban nem igen
sokra becsült latin nyelvre, bölcseletre, — nem lesz ked-
vük annyi időt veszíteni. Ilyképen azoknak engedik át
a helyet, kik valódi hivatásból akarnak lépni a papnö-
veldebe. — Mig hetenkinti 6—7 órában nem adatik elő
a bölcselet, addig a philosophia tanításáról szó sem le-
het; a mi most történik, oly csekélység, hogy nem is
nevezhető bölcseletnek, mert nincs idő rá.

Ezeket van szerencsénk az érdekllett felek becses
figyelmébe ajánlani esedezvén, hogy nézeteiket kifej-
tve, azokat velünk közölni méltóztassanak.

Ketten.

TÁBORI LELKÉSZEK,

*kik 1686-ban Buda visszafoglalása alkalmával a keresz-
tény seregben működtek.*

Ha még oly ügyes hadvezérrel bir is a sereg, de
nincs lelkesedve az ügy iránt, melyért csatába vezette-
tik, akkor mindég kétes a győzelem, de ha van, ki lel-
kesíti azt, akkor oroszlán módon megküzd és bátran

szembeszáll a tetemesen nagyobb ellenséggel is. Tanusítja ezt a magyar sereg, midőn Hunyady János vezetése mellett Kapisztrán sz. János által lelkesítve, fényes győzelmeket aratott.

A sereg lelkesítését Kapisztránként főkép a tábori lelkészek eszközölhetik nagy sikerrel. A történelmi feljegyzések megörökítették számos tábori lelkész nevét, kik buzdító szavuk és tetteire vonzó példájuk által, lelkesedéssel vezették övéiket a biztos győzelemre. Hazánkban Kapisztrán mellett méltóan említhetem Picenus sz. Jakabot¹⁾ előbbinek társát és segédét, továbbá brindisi sz. Lőrincz kapuczinust, ki 1601-ben Mátyás főherceg seregét Székesfehérvárnál vezette győzelemre, mely győzelmet a fővezér egyenesen az ő buzgalmának tulajdonított.²⁾

Azonban ily hősies férfiak oly nagy számban voltak, hogy merő lehetetlenség még csupán neveiket is megemlíteni; azért e sorokban csupán azokra szorítok, kik 1686-ban Buda ostrománál jelen voltak és a diadalmas bevételnek tényezőiként működtek.

Világi papok.

Ilyenek ezen időben igen gyér számban működtek a hadseregben, mint tábori lelkészek, mely tisztet leginkább a szerzetesek viselték, mindazáltal Buda ostrománál mégis kettőnek jelenlétéről biztos tudomással birunk, ezek:

Freschot Kázmér a „Ristreto dell' historia d'Ungheria“ szerzője, ki mint szemtanu írja le benne Buda ostromát s ez okból Gyurits Antal által³⁾ lotharingiai Károly udvari papjának tartatik, ki idegenszerű neve daczára, mint a könyv helybenhagyásából kitetszik, német volt, mert ott e szavak fordulnak elő: „Rev. Padre D. Casimirio Frechot Alemano.“

¹⁾ Bonfin, Wadding ad an, 1476. és Dec. III. Libro VIII. ad an. 1453.

²⁾ Vita beati Laurentii a Brundusio. Posonii 1783. 48. l.

³⁾ Magyar Korona, 1878 szept. 13-án. 210. sz.

Zenarolla János Pál, alba-regalei sz. Miklós prépostja a „Giornale Militare onvero Buda espugnata“ szerzője, ki művében szintén mint szemtanu beszél. Erről kétségtelen miszerint a főparancsnokságnál kellett alkalmazva lennie, mert olyakat jegyzett fel, miket csak ott tudhatott meg.

Mindketten tehát nem a közkatonaság, hanem a fővezérnek lelkészei voltak.

A jézustársaságbeliek.

Ezeket I. Lipót király, midőn 1696. okt. 10-én Budának és környékének egyetemes lelkészeivé tette és 1700. febr. 5-én őket a Széchényi György. eszt. érsek által nekik Budán tett alapítványokban megerősítette, a megfelelő okmányok¹⁾ szerint e helyekben főképp azért részesítette, mert: „jelenleg is Buda tényleges ostrománál övéik élete nyílt veszélyeztetése mellett seregeinknek segítségére voltak.

A rend számára ezen elismerést főképp kiérdemelték:

P. Kolich Lukács, kinek Buda ostroma alkalmával kifejtett tevékenységéről így emlékezik meg életirója:²⁾ „Budának, Magyarország fővárosának bevételenél, az ostromló sereggel a golyózáporban az elsők között hatolt be a városba, főképp azon szándékból, hogy az ostrom által elfoglalt város pusztításában, midőn még a gyermekeknek sem szokott a dühöngő katona kegyelmezni ő legalább azok lelkének legyen segítségül és a sz. forrással öntözve őket az ég számára megnyerje. Óhaja teljesült, mert midőn a város bevéttetett és a katonaság minden utjába akadót bárdra hányt, mindent feldulva a házakba befurakodott, sem nemnek, sem kornak nem kegyelmezett, akkor Lukács atya a gyermekeket kereste fel, kiket még sebeikből vérezve talált, ezeket kendőjéből, melyet gyakorta vízbe mártott,

¹⁾ Mindkettő az orsz. levéltárban, Acta Jes. Bud. I cs. I. és 2. sz.

²⁾ Tanner, Societas Jesu Apostolorum Imitatrix, 940. 1.

bőségesen vizet locsolt és így egyszersmint megkeresztelt, sőt többnek, kik nem kevésbé veszélyesen valának sebesítve, életét megmentette, kiket a táborba vezetett.⁴

P. Mektzer vagy *Metzger* ker. *János*, ki magát három év alatt mint tábori lelkész annyira kitüntette, hogy a bajor sereg tábori főlelkészének tisztére méltónak találtatott. Mint ilyen, lelkesült buzgalmát kivált veszélyes esetek alkalmával mutatta ki. Így Budának utolsó, de legkeményebb ostroma alkalmával, nem csupán a sebesültek és haldoklók gondozásával, azoknak fáradhatlanul a szentségeket kiszolgáltatta, hanem az élet nyílt veszélyét megvetve, részint hogy buzdítson, részint hogy az elsőeknek lelki segély nyújtására kéznél legyen, az általános rohamban részt vett, kezében lándzsát viselvén, nem hogy avval az ellenséget támadja, hanem hogy vele magát a menésben segítse, midőn Buda várfalainak leomlott romjaira másznék. Bevétetvén Buda, ott a jézustársasága új házának első főnökévé méltán választatott meg. Mint olyan 1687-ben halt el és katonai pompával temettetett a bold. szűznek félig leomlott templomában¹⁾ a basa háza mellett.²⁾

Braun Alajos, ki mint tábori hitküldér, a császári seregben működő Jézustársaságbelieknek és más lelkészeknek hat éven át püspöki helyettesi hatalommal főnökük volt. Budának, Magyarország fővárosának kétszeres ostroma alkalmával, mely utóbbi által be is vétetett, valamint más alkalmakkor a császári keresztény seregben a katonák között, a legalkalmasb tért nyerte arra, hogy magát legyőzhetetlen béketüressel a lelkipásztorkodásnak adja, más után nem törekedve, mint elsőrendben a lelki, másodrendben az ideig való segély nyújtásával. Mindezt a legnagyobb kitartással teljesítette. És habár egyik lábán szenvedett, mégsem kimélte magát, hanem ezer veszély és halál között sürgött a sérültek és

¹⁾ E templom hollétéről v. ö. Török mecsetek Budán, 7. 1 és „Uj Magyar Sion“ 1882. 568.

²⁾ Elogia S. J. DD. ab anno 1676, 88 I. Kézirat az egyetemi könyvtárban.

betegek körül.¹⁾ Miután Buda szerencsésen bevétetett, P. Braun bízott meg, mint tábori püspöki helyettes, a jézustársaságbelieknek mint budai lelkészeknek elhelyezésével, ezt Beck Lipót báróval, az ideiglenes várparancsnokkal, olykép intézte el, hogy a lelkészettel, míg Győrből a társaságnak lelkészekül ide rendelt tagjai megérkeznek, Darasóczi Mártont bizta meg, ki a tábori kórodában működött és öt nyelvben jártas volt.²⁾

Darasóczi Márton, kiről az előbbeni sorokban megemlékeztünk.³⁾ E jeles férfiú a kórházakban és utóbb Buda romjai közt, hol a mételyező betegségek uralkodtak, annyira megrongálta egészségét, hogy csakhamar hivatása áldozatává lett.

Pleszl Ulrik, szelidsége és kedves modora miatt mindenki által tiszteltetett, különösen kedvelték őt a katonák, kik benne őrangyalukat tisztelték. Buda bevétele után, midőn a várban a kevés lakható épületben a katonaság elhelyeztetnék, neki is, mint tábori papnak jutott valamiféle lakás, azonban az imént említett Darasóczi, mint városi lelkész lakás nélkül maradt, P. Ulrik szokásos előzékenységével meghívta őt magához és szívélyesen osztozkodott vele.⁴⁾

Kegyesrendüek.

Habár e rend kizárólag a gyermekek oktatásával foglalkozik, mégis egy jeles tagja Buda ostromában is tevékeny részt vett, ez:

Moesch Lukács, Pálffy grófnak lelki atyja és fainak nevelője. Különben igen ügyes matematikus. Midőn Pálffy mint altábornagy és lovassági dandárnok Buda ostromlására költözött, P. Moescht is magával vitte, ki

¹⁾ Elogia S. J. Tyrnaviae DD ab anno 1680. Kézirat u. o.

²⁾ Historia S. J. Budaë. Kézirat a Nemzeti Muzeumban. I. köt. Másolata könyvtárban 5. l.

³⁾ U. o.

⁴⁾ U. o. és Elogia S. J. DD. ab 1676. 152. DD. Tyrnaviae ab 1680. 429. l. MSS az Egyetemi könyvtárban.

felhasználva matematikai ismereteit, tetemesen előmozdította az ostrom jó sikerét.¹⁾

Ferenczrendüek.

Névleg a sz. Mária tartománybeliek. Részt vett ezek közül az ezredbeli káplánokon:

Gleisner Károly és *Prentaller Bernáton* kívül még hat más és pedig:

Tamaskovics Ferencz, *Csatáry Athanaz*, *Pörös Mihály*, *Munkácsy Miksa*, *Zach Antal* és *Pomperger Arsen* atyák, kik mindannyian a seregben a katolikusokat lelkesülésre buzdították, a betegeket, sebesülteket, haldoklókat a vallás vigaszaival és szentségeivel erősítették, a holtakat keresztény módra eltakarították. Kik az aratott győzelem után a fővezér parancsára a hét ezreddel együtt a várba bevonultak, hogy azok lelki szolgálatára legyenek.²⁾

A ferenczrendüek közé tartozott még:

Tűzes Gábor is, kiről, mint a tűzi mesterségekben igen jártasról már más helyen megemlékeztünk.³⁾

Kapuczinusok.

Ezek közül habár csak egyet birunk is felmutatni, de ez a sereg védszentje volt.

P. Aviani Márk, öt XI. Incze pápa 1681-ben küldte a keresztény seregekhez, utközben bejárta a fejedelmeket, fölhíván őket a harczra a kereszténység közös ellensége, a török ellen s buzdítván a népet lángszónoklatával.

Ő volt az, ki midőn Bécs 1683-ban sept. 12-én az ostromló török seregtől fölszabadított, Kallenberg hegyén sz. József kápolnában, a lengyel király és a többi fővezér előtt sz. misét mondott, melyen a lengyel király

¹⁾ Horányi, *Scriptores Piarum Scholarum*. II. 347.

²⁾ Kósa *Antiquarii Collectanea*. Kézirat a tartománylevéltárban Pozsonyban 440. l.

³⁾ Századok, 1882. 415.

fia szolgált neki. Míse után a jelenlevők felé fordulva, ezen jósló áldását adta reájok: „MenjeteK. támadjátok meg az ellenséget és győzők lesztek!“¹⁾

Budavár bevételekor Márk atya kereszttel a kezében a sereg élén mászta meg a vár falait.

Lipót király, Lotharingi Károly herczeg kedveltje volt. Előbbeni nejével együtt jelenvolt, midőn Márk atya szentül kiadá lelkét. Emlékül a királyi család szép sírkövet állíttatott neki.²⁾

Habár bizonyos, hogy más egyházi férfiak és szerzetes rendbeliek is vettek volt részt e korszakot képező hadi eseményben, mindazáltal az eddig rendelkezésünkre álló forrásokból csak ezekről nyerhettünk biztos adatokat, de a legnagyobb hálával fogadnók, ha ezek jeles sorának teljesítésére tájékozottabb buvárok új adatokkal kedveskednének.

Némethy Lajos.

AZ EGYHÁZ ÉS A TUDOMÁNY.

A mióta a kereszténység, mint az isteni elmének természetfölötti kinyilatkoztatása s mint olyan tekintély, a mely föltétlen hitet követel magának, az égből a földre származott, azon időtől fogva szakadatlanul folyik a küzdelem az egyház és a tudomány között. A természeti ész vissza akarja hódítani képzelt jogait. Pedig ezen küzdelem jogosultsága épen nincs igazolva; mert egy

¹⁾ Annales Conventus Capucinatorum Viennae. Kézirat 286. l.

²⁾ Történelmi Adattár. Csanád Egyházmegye Hajdana és Jelene. I. köt. 182 l.

tévedésen, az emberi elme határainak félreismerésén alapszik. Azonban úgy vagyunk teremtve, hogy ezen harc a szó szoros értelmében elkerülhetetlen. A kevély emberi ész ellenséges szemmel nézi az Egyház tekintélyét, a mely határt szab tulkapásainak s szabad kutatásának, vonakodik magáévá tenni azon igazságokat, melyek felfogását meghaladják.

S ezen harc annál elkeseredettebb az emberi ész részéről, minél inkább látja az Egyház nyugodt magaviselését, a mint győzelme tudatában egy hajszálnyit sem tágit a kinyilatkoztatott igazságok ellen intézett támadásokkal szemben, tekintet nélkül a tudományok haladtságának bármily fokára. Ellenségeink ezen harcot az emberiség legszentebb jogaiért való küzdelemnek szeretik nevezni, melyben a *szabadság* a szellemi rabszolgasággal, a *haladás* a tespedéssel, a *műveltség* a tudatlansággal mérik össze fegyvereiket. Ez az ugynevezett *Culturharcz*, a mely már Celsus bölcsész és a hitehagyott Julián korában vette kezdetét s folyt változó hevességgel egész napjainkig. Sokakat megingatott s a századokig tartó küzdelemben az Egyház volt az egyedüli, a mely álláspontját soha fel nem adta. Ezen küzdelemnek különböző mozzanatait egy szerves egészbe foglalni, vagyis történetét a századok hosszú során át egészen napjainkig levezetni, nem volna épen háladatlan munka.

Az első kísérletet ez irányban Draper Vilmos amerikai író tette, New-Yorkban 1873-ban napvilágot látott *History of the conflicts between religion and science* című művében. Szerző tizenkét fejezetben tárgyalja az összeköttetéseket, kiindulási pontul vevén föl az Alexandriában létesült első tudományos kutatást s ezzel ellentétben lefesti a ker. vallás rohamos terjedését a római birodalomban s az alexandriai lábrakapott irány erőszakos elnyomatását. Ezt követi azon küzdelem, mely a két ellenséges párt közt folyt s a mely mint eredményt a Nyugatnak reformálását tünteti föl a Mohamedanizmus által. A mint magukat az arabok Nyugaton megfészkel-

ték, ébredezni kezdett a tudomány is, a mi ismét egy másik konfliktust idézett elő t. i. az *Averoísmust*. Ez időtájt a csillagászat s más természettudományok óriási léptekkel haladtak előre. Az égi testek pályája, mozgásának minemősége pontosan meg lett határozva s e téren Galilei, mint a ki tudományt képviselte, jött ellenkezésbe az Egyházzal.

Ezt követte Éjszak reformációja, a mely azt eredményezte, hogy Éjszak-Európa az Egyházra nézve elveszett. Most azon kérdés képezi a vita tárgyát, vajjon isteni gondviselés kormányozza-e a világot, vagy változhatlan természeti törvény-e az, mely az egész mindenséget igazgatja.

A nem rég elhalt író, a vegytan tanára s az orvosi karnak dekánja volt a new-yorki egyetemen, a ki történelmi s más szakmunkái által szép nevet vivott ki magának. Jelen műve előszavában biztosítja az olvasót, hogy csak érett megfontolás után közölte az abban felsorolt tényeket s hogy teljes erejéből azon volt, hogy a két küzdő pártnak véleményeit s nyilatkozatait részrehajlatlanul gyűjtse együvé. "S az írónak ezen nyilatkozata feljogosíthatott volna minden olvasót arra, hogy ezen művet a valódi tudomány termékének tekintse. Valósággal azonban nem egyéb ezen munka, mint egy tendentiosus férczmű, melyben csak az Egyház iránti lángoló gyűlölet mulja fölül az írónak fölületességét és tudatlanságát.

Valóban, szeretetreméltó módon bánik el a szerző az Egyházzal, a mely majd csak hogy a görög mithológiába nem olvadt, műve nyomán. Ép azért szerző nem tud eléggé hálás lenni a Mohamedanismusíránt, a mely Istennek visszaadta az őt megillető tiszteletet, s lábra állította ismét a megbénult tudományt. Az Egyház a lehető legrosszabban végezte civilizátori tiszteát a középkorban, a pápák voltak legfőbb okai a barbárok betöréseinek s Róma elfoglalásának; a köznép ugy testileg, mint szellemileg a legnagyobb nyomorban sinylett. A mi nagyon

természetes is volt. Mert az Egyháznak jelszava volt: a tudatlanság anyja a jámborságnak; s ezen elvből kiindulva misem történt, a mi a nép szellemi fejlődését előmozdithatta, vagy anyagi viszonyain javithatott volna.

„Az egyház minden időben az orvosok s az orvosi tudomány megrontásán fáradozott.“ A szenny- és dohos levegőben pusztuló szegény betegek kegyhelyekhez s ereklyékhez utasítottak, hogy ily módon pénzt csikarhassanak tőlük. Minden, a mit az Egyház látszólag a művelődés érdekében tett, nem a nép javára történt, hanem csak hogy hatalmát öregbitse, jövedelmeit szaporítsa.“ „A XIII. század egy csodaszülöttel ajándékozta meg a világot, a mely arra volt hivatva, hogy a pápák jövedelmeit szaporítsa s e csodaszülött a purgatórium (tisztító-hely) volt.“ „A társadalom minden osztálya, X. Leó pápától kezdve az uton fekvő koldusig, meg volt mételyezve a bujakórtól.“ „Igy ezen tények kétségtelesen azon meggyőződést érlelték meg a XVI. század hitújítóiban, hogy a katholicizmus teljességgel eltévesztette küldetését, hogy nem egyéb, mint az ámtás s csalás rendszere, hogy a valódi kereszténység csak úgy állítható vissza, ha vissza lesz varázsolva az apostolok korszaka s az első keresztények hamisítatlan hite.“

S ezen valóban szellemes csacsogás így folyik tovább. Sz. Ágoston művei „össze nem függő ábrándozások“ a serapeumi könyvtárt Theophilus püspök semmisítette meg s Hypathia nőbölcselő Cyrill püspök csatlósai által tépetett darabokra, a halley üstököst egyházi átokkal sujtotta III. Calixt pápa 1456-ban, Galilei és Giordano Bruno, mint a tudomány vértanui fennen ragyognak.

Hogy szerző a fülgyónásról, a mely szerinte a IV. Lat. zsinat óta divik s más szokásos ellenvetésekről sem feledkezett meg az magától értetődik.

Tudományos szempontból tekintve a dolgot, a mű nem érdemli meg, hogy megczáfolására papírt és tintát pazaroljunk; de azonfelül is, mint culturharczos mű nem

bir oly veszedelmes jelleggel, hogy józan embert rémületbe ejteni képes volna. Szerző mégis érdekessé tudta azt tenni a történelmi és exact tudományokból szedett kivonataival, az emberi nem művelődéstörténetéből fölhasznált példáival; pikánszá s megdöbbentő hatásúvá azon vakmerősége által, melylyel a legterhelőbb vádakhoz hozza föl az egyház ellen s a legkézzelfoghatóbb valótlanságokat megdönthetlen tények gyanánt mutatja be. S ha már ily nemes tulajdonságokkal ékeskedik e könyv, nem csoda, ha a tudákos, vagy épen tudatlan culturharczos előtt varázsfényben jelenik meg. Innen van az is, hogy habár tudományos szempontból figyelmet sem érdemel, mégis rohamosan terjedett el s nem egy czáfolóra talált az ellentáborban.

A munka megjelenése után mintegy vezényszóra a legkülönbélebb európai nyelvekre lön fordítva. Németországban már 1875-ben jelent meg mint az „*Internationale wissenschaftliche Bibliothek*“ cz. vállalat 13. füzete e czimmel: „*Gesch. der Conflictz zw. Religion u. Wissenschaft* L. Brockhaus. 8.º XVII. 382 l. — A fordító egy Rosenthal nevű uri ember Erlangenből, ki magát az előszóban mint fölötte lelkes culturharczost mutatja be. Fölötte kívánatos volt ezen könyv a németekre nézve azon időben, midőn a culturharcz javában boldogította népöket, mert legalább külföldről csempészhették be szerivel-módjával a „tudományos“ könyvészet soraiba, a nélkül, hogy a német tudományosságot hason irányu eredeti művel kénytelenítettek volna pellengérré állítani.

Olaszország 1876-ban vette észre, hogy e munka egy milánói kiadásával őt is szerencsétlítették. Cornoldi jezsuita a „*Civiltá cattolica*“-ban hevesen kikelt ellene. Alaposabb és kimerítőbb czáfolatot irt e munkára Salvatore di Bartolo, a palermói káptalan egyik tagja.

Spanyol nyelven két kiadást ért a munka. Megjelenése élénk mozgalmat idézett elő az irányadó körökben. A „*Real Academia de ciencias morales y politicas.*“ rendkívül pályázatot hirdetett ki a czélzatos munka

megczáfolására. A pályadíjat dr. Orti y Lara, egyetemi tanár s a „*La ciencia cristiana*“ folyóirat tudós és tevékeny szerkesztője nyerte el „*La ciencia y la divina revelacion, o demonstracion de que entre las ciencias y las dogmas de la religion no pueden existir conflictos*“ czimű művével, melyben szerző nem annyira megczáfolni akarja az amerikai író, mint inkább bebizonyítani, hogy a tudomány és a kath. hit sarktételei között tulajdonképen lehetetlen az ellenmondás, mert 1) a vallás és tudomány ugyanegy forrásból, Istentől erednek, 2) a vallás és tudomány látszólag azért tér el egymástól, mert különemű tárgyakkal foglalkozik, 3) hiába keresünk a tudományok történetében egy tételt is, melyet a tudománynak képviselői sikeresen állithattak volna fel, mint a hittel ellenkezőt, 4) végre, mert a történelem bizonyítja, hogy a tudomány nem támadhatja meg a hitnek sziklavárát anélkül, hogy önmagát szét ne rontsa.

Egy másik spanyol író, a ki Draper művét megczáfolta, Mix Mihály jezsuita volt. Ez sem tartja érdeemesnek, hogy Draper történelmi ferditéseit nyomról nyomra követve megczáfolja; inkább abban fáradozik, hogy külön-külön meghatározását adja a vallásnak és a tudománynak s ezeknek egymásra való vonatkozását föltüntesse és így czáfolja Draper állításait. Társától abban különbözik, hogy míg amaz synthetice tárgyalja a dolgot, addig ez elemeire bontja, külön szólván a vallásról és külön a tudományokról, összesíti s eredményképen begyözi, hogy a vallás és tudomány között ellenmondás tulajdonképen nem is létezhetik.

Még más apologeticus művek is jelentek meg spanyol nyelven Dr. művének megczáfolására, melyeknek fölsorolását azonban ezuttal mellőzni kívánjuk s csak azt jegyezzük meg, hogy szép fényt vetnek a kath. Spanyolországnak úgy hitbuzgóságára, mint tudományvágyára.

Draper műve *francia* fordításban 1875-ben látott napvilágot. Itt a helga hollandista *P. de Smedt S. J.*

szállott sikra az igazság érdekében részint a brüsseli „*Revue des questions scientifiques*“ cz. folyóirat hasábjain, részint pedig egy önálló munkában (*L'eglise, et la science. Louvain et Paris. 1877- 97 l.*) Draper művében előforduló csak néhány pont képezi czáfolatának tárgyát, névszerint az egyház törekvése elnyomni a tudomány haladását, az inquisitio, a tudományok általános pangása a középkorban az Egyház nyomása alatt, a tudomány szellemének elfojtása az egyház csalhatatlanságáról szóló tan által s végre az egyház tilalma, melylyel alattvalóinak kezeit megkötötte, nehogy despoticus uralmát kérdés tárgyává tegyék. Mint jól értesült apologetához illik, azon önérzettel, a mely csak az igazság bajnokának tulajdona, veri vissza P. Smedt, Drapernek indokolatlan támadásait s különösen a serapiumi könyvtár elégetését, Galilei pörét, a Halley ütökös és az inquisitiot illető elferdített történelmi adatait. Arról, hogy az egyház valóban a tudomány barátja és előharczosa a legfényesebb s legkimerítőbb apologiát írta a St. Denisi-i káptalan egyik tudós tagja Abbé *Moigno*, „*Les splendeurs de la foi*“ cz. nagy munkájában.

Moigno-Ferencz Mária szül. 1804. apr. 15. Francziország Guémené nevü városában, a jezsuita rend intézetében végezte tanulmányait és élete 18. évében e szerzetbe lépett, a melyhez 1843-ig tartozott. Jószivüségből meggondolatlanul kezességet vállalt, a mi pénzzavarba döntötte s ezen körülmény okozta, hogy szerzetét, előjárói legnagyobb sajnálatára elhagyni kényszerült. Szomorú idők következtek most reá nézve. Hitelezőtől üldöztetve, pártfogóitól elhagyatva, kereset nélkül élt egész 1848-ig, mely évben szerény fizetéssel a St. Louis Collegiumban a második kápláni állomást nyerte el. Ezen állomását azonban az intézetben lábrakapott visszaélések miatt csakhamar odahagyva, mint subsidiarius töltötte életét a St. Germain des Prés külváros lelkésze oldalánál egész 1857-ig. Végre 1873-ban St. Dénes székesegyházának kanonokja lőn. A jezsuita rend főnöke egyide-

jüleg értesítette, hogy a szerzettagok közös imáiban, részt vehet s a szerzet valamelyik társházában töltheti életének hátralevő napjait.

Moigno otthonos a theologia és az exact tudományok minden szakában; az utóbbiaknak pedig ő volt első rendü terjesztője Franciaországban. Franciaország s más európai államok több tud. társasága tagjának választotta őt.

Már 1831-ben foglalkozott a tervvel: kimutatni, hogy a kinyilatkoztatás és a tudomány között ellenmondás nincs s ezen tervet többé kevésbé érvényesítette is, minden, ezen idő óta megjelent művében. Mégis 20 esztendő telt el, a míg végre 1878. kiadta azon művét, melynek megalkotásán egész életében fáradozott s melynek czíme: *Les splendeurs de la foi. Accord parfait de la révélation et de la science, de la foi, et de la raison* 4. K. Nyolcz. 2-ik kiadás 1881.

Az első kötet bevezetesképen a *hitet* tárgyalja. Miután tüzetesen meghatározta a hit és erkölcsan lényegét, szól a hitnek szükségességéről s annak hanyatlásáról a mai korban, megjelöli az okokat, a melyek ezen hanyatlást eredményezik. Kimutatja, hogy a hit az értelemhez mért fogalom s hogy csakis a hit az, a mely a természetes ész ismereteit kiegészíti s betetőzi. A függékben a pogány remekírók műveiről s az apostoli sz. Széknek főbb dogm. döntvényeiről — kezdve 1791-től — beszél. Reflexiói nagyrészt Franciaországra vonatkoznak s ezekben sokszor egyoldaluvá lesz. Így pl. mikor közli nézeteit arról, mily tért kell engedni a pogány szellemnek a nevelésben, hódol Gaume téves elvének, miszerint az ó-kori remekírókat feltétlenül ki kell az iskolából küszöbölni.

A II. és III. kötetben a fő tárgyról, a tudományok különböző ágainak s a nekik megfelelő kinyilatkoztatás összehasonlításáról s ennek eredményéről szól a szerző. Névszerint a II. kötetben a koszmologia és anthropologia vívmányai szembesíttetnek a sz. irással. A modern tudo-

mány gögös természeténél fogva egyeduralmat akar magának biztosítani s azért foglal a hittet szemben ellenséges állást. A valódi tudomány és a hit között a legszébb összhang uralkodik. Sz. bebizonyítja, hogy a tudománynak a hit elleni támadásai mindannyiszor az előbbinek tökéletlen voltán alapulnak s hogy minden újabb felfedezés a tudományok terén kulcsul szolgált a sz. írás némely eddig érthetetlen helyének megmagyarázására. A II. kötet főtárgyát az *ember* képezi. Szól sz. ennek származásáról, helyzetéről a mindenségben, kettős természetéről, a fajkülönbségről s mindezen tételei bebizonyításában a boncztan, élettan és népisme vívmányaira támaszkodik; végre az emberiség korának meghatározásában a geológiát, a paläontológiát s antropológiát veszi segédeszközök gyanánt. A munka ezen részében tulnyomólag a tudomány minden ága van képviselve, a többi között az időtan és a nyelvtudomány is. Végül az a tárgygyal foglalkozó irodalomnak némely kiválóbb termékét említi meg, el nem mulasztván sehol, a maga egyéni megjegyzéseit hozzácsatolni.

A III. kötet a másodiknak folytatásaképen vehető. Főczélja bebizonyítani, hogy a sz. írás csalhatatlan nemcsak a dogmákat illetőleg, hanem mindazon tudományok megbeszélésében, melyeket magában felölel. Sz. tagadja, hogy a sz. írásban csak egy a tudományt illető tévedés is volna s bebizonyítani törekszik, hogy mindazon helyeken, a hol a sz. Írás a tudományoknak ellentmond, az előbbi részén van az igazság. Részletesen teszi megbeszélés tárgyává azon ellenmondásokat, melyeket a tudomány a sz. Írás kifejezései ellen támaszt. Tárgyalja a *természetrajzban* az egyes állatokat s azoknak különféle fajait, a *physica- és számtanban* Josue csodáját, Galilei pörét, a világosság teremtetését a nap előtt, a napkeleti bölcsek csillagát, a Horeb hegyén sziklából fakadt vizet, a sötét felhőt s lángoszlopot, az Acház napóráján visszafutó árnyékot. A *földrajzban* az édenkert fekvését, az általános vízözönt, a holt tengert, a vöröstengeren való

átmenetelt; a *történelemben* az egyiptomi és assyr föliratokat s a sz. írásban említett különféle történeti személyeket.

A *valódi* tudomány, távol attól, hogy ellentmondana a sz. Írásnak, ellenkezőleg segítségére van lépten-nyomon. S valamint egyrészt a tudomány szolgálja a hitet, úgy viszont a hit azon lángoló szövétnek, a mely a tudományoknak csatakos utait bevilágítja.

A IV. kötet röviden összefoglalva az előbbieken taglalt dolgokat, a kereszténység apologiáját tartalmazza „*A hit és az értelem*“ czim alatt. Sz. begyözi a hitnek isteni eredetét a megtörtént csodák és jövendölések segítségével, fölállítja az igaz Egyháznak kellékeit, azután pedig az evangeliumok következő helyeire terjeszkedik ki: Mária, a kit boldognak fognak mondani minden nemzések; Krisztus a pogányok világossága s minden nemzetek üdve; a gyermek, a ki sokaknak romlására s föl-támadására tétetett s jelül melynek ellenmondatik: legyenek tökéletesek, mint a ti mennyei atyátok is tökéletes; a szegényeknek hirdettetik az evangelium; gyűlölni fognak titeket az én nevemért; te Péter vagy . . . és én ha felmagasztaltatom a földről, mindent magamhoz vonzok; azon ismernek meg titeket, hogy az én tanítványaim vagytok, ha szeretitek egymást; a ki hisz még nagyobb dolgokat fog végbevinni; Jeruzsalem gyermekei fogságra vitetnek minden népekhez; elmenvén tehát tanítsatok minden nemzeteket, én pedig könyörögtem éretted, hogy meg ne fogyatkozzék a te hited. Szerző szemében ezen 15 jövendölés, mint megannyi csoda jelenik meg, mint fényes bizonyítéka sz. hitünk isteni voltának; úgy jelenik meg mint „splendeurs de la foi“. — Folytatásképen szól hitünknek egyes titkairól, ugymint: Isten léte, a Szent Háromság, a Gondviselés, az ima, az eredendő bűn, a megváltás és Krisztusnak valóságos jelenlétéről az oltári-szentségben.

Bonczkése alá veszi még az emberi akarat szabadságát; a praescientiát és a praedestinatiót; az angyalo-

kat és azoknak viszonyát az emberekhez; az emberi lelket mint egyszerű és szellemi lényt; a szentségeket, a papi nőtlenséget, az ember utolsó dolgait. Végül szól az egyházzal, annak társadalmi s civilizatori befolyásáról, az államhoz való viszonyáról, a pápa világi fejedelemségéről és a függelékben a Péterfillérről.

Ezekben adtuk rövid kivonatát azon műnek, amely a tudománynak összes ágait, amelyek a hitet csak némileg is érintik, magában felöleli. A könyvnek minden lapja tanuskodik a szerző mély vallásosságáról és széles körű ismereteiről. Mindazonáltal be kell vallanunk azt is, hogy szerző inkább fáradott a különmemű érvek összegyűjtésén, mintsem a dolog mélyére hatolt volna s így érvei sok helyütt nem föltétlenül bizonyítók. Szigorú álláspontot foglal el a sz. írók sugalmazásának meghatározásában. Szerinte a sz. írók előtt tudva voltak a modern tudományok minden eddigi vívmányai; a hexaëmeron oly közléseket tartalmaz, melyeknek igazsága csak a legújabb kutatások eredményei által tétetik megdönthetlenné s így szükségképen kell elfogadni az egyenes és közvetlen inspirációt, sugalmazást. S ezen álláspontjának természetes kifolyása az, hogy állításai nem minden tekintetben hozzáférhetlenek.

Azonban eltekintve ettől, a munka jeles voltát tagadni nem lehet. Fényes védelme ez a hitnek a tudomány ítélőszéke előtt; fegyvertár, a tudomány ellenséges támadásainak visszaverésére. Draper irányművének csak négy helyen szentel figyelmet; közvetve azonban úgy Draper, mint társai tanának sikeres megczáfolásához bő anyagot szolgáltat. Legfőbb előnyének lehetne mondani, hogy a ker. hitvédelemnek bizonyos értelemben vett encyklopaediáját képezi s hogy kifogástalan tartalomjegyzékével mindazon kérdésekben, a hol a hit- és tudomány egymást érintik, ha nem is minden tekintetben kielégítő felvilágosítást nyújt.

(A Handweiser nyomán.)

Hollady Jenő.

IRODALOM ÉS MŰVÉSZET.

Monumenta Ecclesiae Strigoniensis. Jussu et sumptu Emmi et Rssimi D. Joannis Cardinalis Simor. Ordine chronologico disposuit, dissertationibus et notis illustravit Dr. Ferdinandus Knauz. Tomus secundus. Ab a 1273. ad a. 1321. Nri 1—927. Cum 6 tabulis lithographicis et 14 sigillis ligno incisis. Strigonii 1882. Typis descripsit Gustavus Buzárovits.

Midőn 15 év előtt a legfelsőbb királyi kegyelem Simor Jánost a győri püspöki székből az ország primási méltóságra kiszemelte; az akkori „Magyar Sion“ tudós szerkesztője e hir hallatára négy századdal visszaszállt Hunyady Mátyás dicső korszakára s ott a nagyok s hősök közül, kik ifju királyunkkal élükön e hazát nagygyá, boldoggá tevék s virágzása tetőpontjára emelék, egy tisztos, tekintélyes alakot látott kitűnni. Ez Vitéz János Magyarország primása volt.

E nagy főpap s az uj primás közt mennyire közös működési tért jelelt ki a gondviselés bizonyos határokig s bennök mily közös tulajdonságra talált: fel-tüntetni iparkodott a szerkesztő.

Mennyire találó volt e párhuzam már akkoron, olvashatja mindenki*) s miután a tények rendre teljesü-
nek, meggyőződést is szerezhethet mindenki.

A párhuzamból az utolsó pont most teljesül, midőn Simor János szép drága palotát emeltet az ország primásainak, melybe tulajdon képtárát, továbbá ugy a saját mint az érsekmegyei könyvtárt elhelyezi s midőn ez végre megtörtént, miként Galeotti Vitézről írta, szóról-szóra állani fog Simor János bibornokprimásról is: „Non referam, quantis impensis construxerit illam omnibus ferme mortalibus celebrem Bibliothecam, in quam omnium disciplinarum monumenta congesit.“

Simor azonban itt Vitéznél tovább megyen. E nagy-

*) Knauz. „Magyar Sion.“ 1867.

becsü könyvtárt saját productumaival is fogja szaporítani. A sajtó alatt lévő s több kötetre terjedő főpásztori körlevelek, melyekben sok oldalú s alapos tudománya, elméje s úgy az egyház, mint a haza iránti lelkesültsége kisugárzanak, mindenesetre díszet képezendik.

Mint a tudomány nagylelkű pártfogójáról azonban ott fog továbbá tanuskodni ama vállalat is, melylyel az esztergomi érsekségre vonatkozó okmányokból oly adattárt nyit a történetbuvárok számára, mely nemcsak a magyar egyház, de az ország régi viszonyai és állapotaira világosságot derít s bő anyagot szolgáltat.

Sok, igen sok történet újabb időben a hazai történetírás előnyére, valódi hangya szorgalmat látunk a megjelent művekben; azonban mindannyi között — legalább eddig — aligha első helyen nem áll e monumentális munka, melynek második kötete pár hónap előtt hagyta el a sajtót.

E kötet az 1273—1321-ig terjedő időközt tárgyalja. Időrendi sorozatban: II. Miklós, III. Benedek, II. Miklós mint restitutus, Lodomér, Gergely, Mihály és II. Tamás érsekekről s közben két vacat Sedesről értekezik. Elég küzdelmes kor volt az, melyet Miklós és Benedeknek kellett átélnie, telve a trón körüli viszályokkal; nem csoda, hogy ők is a körülményektől ide s tova ragadtatva, maguk számára az érseki széket teljesen s állandóan biztosítani nem tudták, miért is csak mint „electus“-ok szerepelnek. Sokkal több szerencsével s tapintattal intézte dolgait utódjuk, a hatalmas monoszlai családból származó Lodomér, kinek az árpádház iránti változatlan hűsége és ragaszkodása, az ország ügyeire befolyt bölcsessége, az egyház belső szervezetére irányult több rendbeli törekvései: valóban nagygyá s örökre nevezetessé tévék nevét az érsekek sorozatában. Gergely csak úgy tartotta föl magát, mint Miklós és Benedek. Mihály érsek jelességét már Róma is elismeri, dicsérvén benne a tudományt, művelt modort és életszentséget. A garázda cseh Venczel gazdálkodásai az országban azon-

ban fölötte sok bajt okoztak neki, sőt székhelyéről is kelle megfutamodnia. Tamás érsek pedig Lodomérhez, mint nagybátyjához méltó utódképen említettik.

Az érsekek mindegyikénél, a dissertatiók után publicáltak a roppant szorgalommal összehordott levéltári kincsek. Már az első kötetnél láttuk mennyire javítgatta ki Knauz a mások után idézett okmányokat s főleg a Fejér Codexében megjelenteket, úgy, hogy néha egészen más dolog sült ki a helyesbítés folytán. S midőn például 357. lapon III. Endre levelében e kifejezésből: „ad mandatum karissime matris nostre,“ Péterffy a „karissime“ helyett Catharinae-t olvasván, hozzáadja: Indubitatum iam est, Stephani Posthumi conjugem, et Matrem Andreae Regis fuisse Catharinam, e gente Thomassinorum, non autem Claram Goritiensem, quam hucusque sane multi Andreae adscripserunt“, Knauz felkiált: „Ecce quomodo e mala lectione historia depravatur.“

Midőn K. néhány okmány hamis voltát bebizonyítja, másokon a hibás dátumokat a maga idejére reducálja. Így történt, hogy midőn például iróink az udvardi zsinatot rendesen 1309-ik évre tették; K. az 574. lapon a jegyzetben világosan bebizonyítja, hogy az 1307-ben tartott. Az okmányok illetően correct kiadásából látjuk, hogy itt-ott bizonyos személyek szereplése egészen más időre esett s királyaink uralkodási éveit is tüzetesebben meghatározzák. Sok helyütt datum nem lévén, K. azokat a körülményekből, velős jegyzeteiben megállapítja, valamint a keltezés helyét is, mint pl. III. Endrének a 308. sz. alatti levele Pozsonyban, a 344. és 506. sz. alattiak pedig Esztergomban. Mindez természetesen roppant nagy okmánytári ismeretet igényel s nem kisebb kombináló tehetséget. Ám de hányan vesznek ily fáradságot maguknak a Codexek kiadásában! Midőn pedig K. műveiben ilyenekre akadunk azt kell beismernünk, hogy ez által okmánytárosokat is képez.

Knauznak 1876-ban megjelent „Kortanát“ nagy tettséssel fogadta a tudományos világ s a critica főleg azon

részt emelte ki belőle, mely a középkori betürendes naptárt s az éves naptári táblákat adja; s valóban a Monumentákban itt-ott az okmánykeletek meghatározásánál könnyűséggel lehetett ennek alapján eljárni. 508. lapon, a pozsonyi káptalannak egy levele festo s. Potentianae virg. lévén keltezve, K. hozzáteszi: „Datum a festo Potentianae virginis nullibi secus computatur.“ Az előrebozsájtottakból láthatjuk, mily nagy gondot fordított K. az okmányok correct kiadásánál s hogy mindenre kiterjedt figyelme.

Valamint az első kötetben nem egy történelmi dolgot kijavítva találunk, többi között például Kalocsát érdeklőleg az Astrikról szóló nevezetes értekezésben, vagy Erdélyt illetőleg azon történelmi discussióban, mely Felicián érseket tárgyalja s mely szerint ez soha egy diplomában sem említették mint erdélyi püspök; hasonlóan világosságot vet a második kötetben Vácot illetőleg a Haabról szóló értekezés, miután e megyei névtárban: Haab I. és Haab II. is előfordul. S mit tanulunk e kiigazitásokból? Azt, hogy azelőtt csak nagyon kevés adat lévén rendelkezésül, e kevésből argumentáltak s határozták meg a történelmi eseményeket, azonban manap, midőn a levéltárak a szabadkutatásnak mindenütt nyitvák s tömérdek sok adat halmozódik össze a feldolgozásra: e körülmény új világot derít a történelmi dolgokra s megesik, hogy a régibb állításokból nem egy, egészen tarthatlanná válik. Mennyi fáradságot fordítottak valaha arra, hogy sz. Orsolya társait csakugyan tizenegyezerre megállapítsák s újabb időben ki fogja már e számot vindikálni? Ez évben közöltetett,*) hogy Rokkos tanár Athenben Homer egyik kéziratát fődözte föl, mely megbecsülhetlen értékű, mivel sok világosságot terjeszt a nagy görög költő eddig homályos és bizonytalan létére. Egy kolostor kincstárában találta e régi papiros tekercset, melyen világosan lehet olvasni, hogy a költő Ithakában látott napvilágot és Lykurnak kortársa volt, ki utazásai alkalmával költeményeire bukkant és a költőt a

*) „Magyar Korona“ april 20. sz.

tulajdonképeni Görögországba vitte. A papyruson írottakból még az is kitűnik, hogy atyját Philomenosnak, anyját Chrisainsnak hívták. És a versengő hét város még most is fogna Homerért versenyezni? Avagy lesz most is ember, ki nepomuki sz. János egykori létezését fogja tagadni, miután a prágailevéltárban egy okmányt fedeztek fel, melyen saját kezű aláírása vagyon s melyből az is tudatik, hogy alapítványi pénztár kezelője volt. Nagy döntvény marad tehát például Astrikra nézve is az „Annales s. Crucenses“, melyekből nyilván kitűnik, hogy Astrik soha kalocsai, de igenis esztergomi érsek volt.

Károly király koronázási helyére nézve, nagyon elágazók voltak az eddigi vélemények; K. a 444. lapon szintén újabb adatok nyomán, határozottan megállapítja, hogy Esztergomban koronáztatott és pedig Gregorius electus által.

Ugyancsak e kötetből látjuk, hogy a pápai követeknek nem egyszer fontos szerep jutott e korszakban. Így midőn például II. Miklós és Péter veszprémi püspök ügye, mint a pártok által az esztergomi érsekségre kiszemelteké megerősítés végett Róma elé kerülván, mindkettő mellőztetett, III. Miklós pápa parancsából Fülöp firmai püspök vezette ideiglenesen az esztergomi érsekséget, ennek jövedelmeit beszedte s az utód javára biztos helyre elhelyezte, miről a pápának is beszámolni tartozott. (Nr. 69.) — Miklós ostiai püspök pedig Pozsonyban, hol úgy látszik állandóan tartózkodott, synodust tartott, melynek constitutiói azonban ismeretlenek. (l. az 537. és 544. Nrusokat.) Gentilis bibornok, midőn Péter spalatói érsek, Lőrincz esztergomi s egyszersmind spalatói kanonokot phárosi püspökké rendelte; e választást megsemmisítette. (Nr. 613.)

Előfordulnak némely dolgok e kötetben, melyek figyelmünket is magukra vonják, pl. a 93. Nrus alatt, Kinga, Boleslav fejedelem özvegye, Szandezen a klarisák részére 1280-ban kolostort alapít s az alapító levelen többi közt frater Stephanus esztergomi Guardian is mint

tanu előfordul, miből kitűnik, hogy sz. Ferencz halála után körülbelül 60. évre már volt fiainak Conventjök Esztergomban.

A 99. Nrusban, valami Gothardus de ordine fratrum minorum, nobilis vir de Ludán, bátyja özvegye és ennek gyermekeivel bizonyos birtokcserét tett. Ebből látjuk, hogy akkor a nemesek, ha szerzetbe is léptek, megtartották birtokaikat s azokkal rendelkeztek.

Az esztergomi káptalan (804. Nrusban) az ürményi jobbagység kiváltságait és terheit elősorolván ezt mondja: *Primo et principaliter iudicium ipsorum immediate pertinet ad nos et praepositum nostrum, praeter sanguinis effusionem, quod comittitur ab ipso praeposito, de nostra connivencia, officiali nostro, pro tempore constituto. Ime, mily jogot gyakorolt azon időben az esztergomi prépost.*

A magyar szent korona történetéhez is fontos adatokat olvasunk a 637., 663., 683. és 806. Nrusokban.

Gyakori szent zsinatokra is akadunk, melyek Budán, Esztergomban, Pozsonyban és Udvardon tartattak. Ezen kívül az ország belügyeire nézve a királyokkal s maguk közt is többször „Congregatio Episcoporum“ is előfordul.

A pecsétek, melyek e kötetben közöltetnek s a végén azokról szóló index, nem csekély anyagot szolgáltatnak a pecséttanhoz. K. a 336. Nrusban Praynak Lodomér érsek kisebb pecsétjére vonatkozó észrevételét s illetőleg rosz olvasását helyreigazítván kimondja, hogy Lodomérnak nem lehetett két különböző kisebb pecsétje. Egyébiránt a tárgymutató, több érdekes dolgot jelez a „sigillum“ alatt, a pecsétek használatáról úgy királyaink mint a püspökök, vagy a káptalanok által.

Végül megemlítjük, hogy K. Monumentáit nagyban emelik a bő indexek, milyeneket az újabb időben közlött Codexek néhányánál bizony hiában keresünk s Theineré például, a roppant adattárhoz aránylag nagyon is hiányosnak mondható. Hogy használtassanak már

most az ilyen okmánytárak, hogy a kereséssel a drága időt ne pazaroljuk!

„Loquantur alios saxa, Te Eminentissime Princeps, Monumenta haec loquentur.“

Miután pedig ily nagyszabásu munkához a roppant türelmen kívül, tartós egészség is kívántatik, a tudós szerzőnek ezt kívánjuk.

V. A.

De Deo creante. Praelectiones scholastico-dogmaticae, quas habebat Camillus Mazella Soc. Jesu. Editio altera. Romae ex typographia polyglotta S. C. de propag. fide. Nyolczadrét 1039 l. Ara 11 lira.

E jeles mű már csak arról is nevezetes, hogy első kiadása Amerikában látott napvilágot, a honnan ugyan sok mindenféle áldás háramlott már a vén Európára, de scholastikus Theologia eddig még át nem szivárgott: ez utóbbi években jutott ebből is, még pedig a javából. — Valamint t. szerző úgy művei is azon iránynak hordozói, mely átlag szorosabb ragaszkodást követel sz. Tamáshoz és a scholastikához, még azon jeles hittudósoktól is, kiket különben egyes eltérő nézeteik és rendszerük daczára csakis sz. Tamás tisztelőinek nevezhetünk. Ők ugyanazon tanszéken, melyen most P. Mazella diszlik, szabad s önálló irányban dolgozták föl a theológiát s haladásuk után ítélve képesek lettek volna messze időkre kihatni, ha a tanulmányok ujjászervezése törekvéseiknek kedvezne. — Sz. Tamást hirdették ugyan ők is a theologia nagy corypheusának, de a sokban megváltoztatott bölcsészeti rendszer elkerülhetlenül a theológiában is hozott magával sok ujdonságot azon határok közt, hol a haladás utja a theologia előtt sincs elzárva; ehhez járult, hogy a scolastica más egyrangu vagy alsóbbrendü iskoláit is figyelembe vették, nem engedve kizárólagos uralmat senki fiának s igen nagy súlyt fektettek a hagyomány tanulmányozására, mely folytonos buvárkodásuk mellett uj fényözönnel árasztá el a régi

igazságot. Az alaki rész sem maradt változatlanul, hanem alkalmazkodott az új igényekhez, a régi bámulatos rövidség helyét hosszas magyarázatok foglalják el s a jelen tudomány-reflexió és rendszeresítésben kedvét lelő szelleme nagy dissertatiókká formálja az egyes tételeket.

Az ujjászervezés minél tökéletesb visszatérést sürget sz. Tamáshoz, ki maga a megszemélyesített Schola, visszatérést a rendszerhez, mely a mult tudományának édes anyja és nevelője.

Mindkét követelménynek hiven felel meg P. Mazella, azért művei méltán az ujjászervezés gyermekei; nemcsak a régi igazságot hirdetik, hanem a régi világos gondolkozás terminusait is hangoztatják, diszlik bennök a félelemletes Syllogismus és a jó tanítás föltéte: a distinctio. Az mi a műnek tárgyát illeti, az teljesen megfelel s ki-meriti a czim által keltett várakozást sőt még többet ad: — De Deo creante magában foglalja az Isten műveit, melyekben külre hat, azt a nagy kinyilatkoztatást, mely által minden van, a mi létével hirdeti, hogy Ő van. — Hat disputatióra osztja föl tárgyát, melyet a teremtéssel kezd és az utolsó itélettel befejez. Talán kissé meglepő, hogy értekezve a teremtőről, ki végtelen jószágból alkotott, a könyv végén az élők és holtak bíróját találjuk föl benne, ki csak igazságot ismer: az igaz, mások máskép teszik! a t. szerző azonban e részt azért vette föl művébe, mert előadván az ember teremtését, természetfölötti rendbe való áthelyezését és esését alkalmasan fűzhette ehhez a végső dolgokról szóló tant, hogy mindezen phasisok, melyeken az ember átment és menni fog, összefoglalva könnyebb áttekintést nyujtsanak. — Különben is a t. szerző szemei előtt tartja célját: ő tankönyvet irt, mely rendszeres beosztással dicsekedjék, de egyszersmind tekintettel legyen az iskolákban elvégzendő tananyagra. A thesisek alakjában előadott theológiában mindig veszély van, hogy az alapos kérdések kitünő kifejtésével beérni akarják s oly sok érdekes és a tant kiegészítő részletekre nincsenek figye-

lemmel; az igaz mindenre nincs idő; de sok függ a be-
rendezéstől: P. Marzella ezen tekintetben dicséretesen
tér el sokak fölfogásától; nála találunk teljes tractatu-
sokat számos közbeszöött kisebb kérdésekkel, melyek ki-
domborítják a tárgy alakját s nagyobb érdeket kölcsö-
nöznek az egésznek.

De mit szóljunk a második disputatióról, melyben
az angyalokról levén szó, előkerülnek a scolastikai hir-
hedt vitái de loco et motu locali angelorum. de locuti-
one et illuminatione; lehetnek-e az angyalok két külön-
böző helyen, lehet-e több angyal egy s ugyanazon tér-
ben, átmehet-e egy helyről a másikba a nélkül, hogy a
közön keresztül hasson; a kinek nem tetszik, hagyja ki,
de ha azt is akarja tudni mire valók az efféle viták,
mondhatjuk: arra, hogy jobban értsék a közönséges,
alapvető igazságokat a szellem természetéről és hivebb
fogalmat alkothassanak magoknak felőle.

Még néhány megjegyzést egyes tételokról. — Az
első disp. legszebb fölosztást mutat, mert a világ terem-
tését az általános okok szerint tárgyalja: Isten a világ
teremtője (causa efficiens) örök tervrajza szerint (causa
exempl.) örök dicsőségére (causa finalis.) Ez utóbbinak
tárgyalása ki nem elégít, szerény véleményünk szerint
talán szükséges lenne mindent szorosabban s könnyebb
átnézettel a két főfelosztás alá foglalni: finis operis —
finis operantis, mert ezen különböztetést kellő értelmé-
ben szem előtt tartva könnyen felelhetünk a nehézsé-
gekre. — Ép úgy a természetfölötti adomány fogalmá-
nak megállapítása, amint azt Bajus és a Jansenisták kár-
hoztatásából meritjük alaposabb megbeszélést kíván; a
t. szerző ezt sikeresen létesíti, hol a természetfölöttinek
fogalmát általánosságban adja és az annyiszor használt
természet és természetfölötti szók értelmét a sz. Atyák-
nál világos logikával megállapítja.

Az ötödik disp. az eredeti bünt tárgyalja. A mily
nehéz a lélekölő átok átszarmazása, melyről sz. Ágoston
mondja: miris quidem modis sed tamen fit, ép oly jele-

sen van előadva, s gondolom már ezért is megérdemli a siker nem mindennapi dicséretét. Itt a scolasticus elmeél szétapítja a bűn fogalmát s szem elől nem tévesztve az eredeti és személyes bűn közti különbséget keresi a bűnös akaratot, mely mindenütt lappang, hol a bűn sötétlik s melyet a született s máris bűnös kisdéd lelkében föltalálni a theologus nagy föladata. E része mint hallottuk külön lenyomatban is megjelent. Nem mondjuk, hogy verőfényes immár minden, hogy nem borítja itt is ott is a gondolatot a titok kétes fátyola, de hogy a mennyire lehet egyesíti az alaposság és világosság előnyeit. — Kivánatos azonban, hogy az olvasók figyelmét nem csak az eredeti és személyes bűn, hanem még a büntetések közt fenálló különbség is lekösse; mert a különböző büntetés szinte fontos tényező a nagy kérdés megoldásában, amint ellenkezőleg a büntetésnek egyszerűen odavetett fogalmából súlyos felhők emelkednek a derülő égen. — A keresztség nélkül elhalt kisdéd a mint nem sujtatnak érzéki büntetéssel (poena sensus) úgy a theol. határozottabb véleménye szerint a tulajdonképeni kárhozat (poena damni keservét sem érzik, hanem bővelkednek mindazon javakkal, melyeket különben a természetes boldogság nyújtott volna. — Az ily sanctióval sujtott bűn nagyban elüt a személyes vétectől.

A t. szerző elvei szerint cselekszünk, ha nemcsak a materiával, a könyvnek tárgyával törődünk, hanem a formára, a tárgyalás alakjára is figyelünk. E nemben P. Mazzella műve valóban scolasticus könyv, mert szigoruan ragaszkodik a formához, s egyszerű syllogismusokban állítja föl az igazság élet; mindenfelé találkozunk az iskola angyalának szavaival, melyek jól kiválasztva figyelemztetik az olvasót mély értelmükre s megkedveltetik vele a gondolatot magasztosságában a kifejezés egyszerűségét. A t. szerző elve könyvébe fölvenni más írónak tárgyához szóló világos bizonyításait és magyarázatait. — Ezen elvével nem mindenki barátkozik meg, ki a tárgy teljes önálló földolgozását állítja föl a jó író esz-

ményeül, ki talán csak hiába való ismétlését látja abban a rég elmondottnak. — Irály szempontjából tekintve a dolgot, be kell vallani sok a citatio, többször csakis mások szavaival beszél, mi az előadás egyöntetűségét zavarja, de ez eljárás is szolgál a szerző céljának, ki nem kívánt dissertatiókat írni, hanem világosan tanítani s összeszedve az egyes auctorok fénypontjait tárgyat kelően megvilágítani. — Nem is kívánhatni többet a világos előadás nemében; mert a tételek egyformán s ugyanazon logikai rendben épülnek, elül a kérdéses tétel jelentését és határait állapítja meg, azután következik a bizonyítás, mely scolastikus pontossággal fejlődik. — Elismerjük, hogy igen világosan határozza meg a kérdés s adja elő az odavágó magyarázatokat, csak hogy sokszor hosszúra nyulnak e czikkek és fölöslegessé válik a bizonyítás. Különben a bölcsészeti érvelés teljesen kielégít, csak a theologicus bizonyítás nem érezteti mindenütt erejét, nem mintha nem foglaltatnék a fölhozott sz. irás vagy sz. atyák idézeteiben, hanem mert gyéren van kifejtve és sokan nem vonják el oly könnyen a leplet, mely mögött tiszta, derült minden. — A fogalmak és terminusok magyarázatában a tudós szerzőnek csakis elismerést szavazhatunk, mert oly ügyes kézzel nyul a bonyolat szálai közé, hogy szinte érdeklél követi az ember a zürzavar tünedezését: példa reá a természetfölötti rend fogalmának, a teremtés és az isteni akarat szabadságának magyarázata.

A t. szerző tehát egészen a scolastikus rendszer embere s nehezen lesz ki őt ezért méltán megszólíthatná, mert az egész vaskos könyv rendszeres, világos tétélei-vel legszebb apologiája s bennünk is azt a jámbor ohajt kelti, hogy mi is indulnánk meg már a hol lehet e világ taposta uton. — A mely rendszerben annyi erő és világosság rejlik az sohasem vénül meg, sohasem lesz nélkülözhető.

Breviarü Romani editio nova Tornacensis 1882. collata vaticanae Urbano Papa VIII. evulgatae 1632. Cum qua ex constitutionibus pontificiis omne breviarium concordare debet. Accedunt decreta quaedam Sacrae Congregationis Rituum, et alia quae ad novam editionem parandam pertinent. Tournay, 1882. Desclée Lefebvre et Comp. Nyolcz. 168 lap. Ára 1 frank.

Kik a zsolozsmás, vagy liturgikus könyveket kiadják, rendesen megemlítik, hogy a hivatalos példányok után indultak, szorosán ragaszkodtak az előirt mintákhoz. Kötelességüket teljesítették. Mert az egyház mind ezeket előírván, jogosan kívánja rendeleteinek megtartását, szabványainak pontos teljesítését.

Azonban a tournay-i kiadók nem csak teljesítették a legfőbb meghagyást, de egyuttal számot adnak eljárásukról, részletesen kimutatván, hol, miképen, milyen mértékben érvényesítették a legfőbb parancsot s ha valahol eltértek, mi volt oka. Ugyanis mikor a szöveg nyilván sajtóhibát mutatott, vagy ha valamely szentírás, vagy patristikus szöveg rosszul idéztetett, (sajtóhibákat értek) akkor a hibát átírni, hibaszaporítás lett volna. Ilyenkor a mintaszövegtől eltérni kötelesség, nem engedelmességek érdem. Azonkívül az egyház is némely dolgot megváltoztat; ennél fogva az ismeretes sarkmondás: „nihil addi, nihil subtrahi, in omnibus concordare“ úgy értendő, hogy az illetőnek, az egyház minden újabb intézkedéséről tudomással kell birnia. Ámde az sok megfontolást, utánajárást igénylő munka; mert ilyen esetben nem csak számos kiadást átnézni, hanem a tudósokkal tanácskozni kellett, hogy a meglevő különféle szövegből melyiket kell kiválasztani. Mert midőn a hiba világos, könnyen boldogulunk, de midőn az értelem mindkét esetben helyes, melyiket kell előnyben részesíteni, itt az elhatározás felette nehéz. Ime ezen eljárást vázolják a szerzők, kik a liturgikus mintapéldányokat betűről betűre összevetették a jelen munkában eljárásukról ezeket mondják:

Quamobrem editionem novam in aedibus S. Joannis Evangelistae excusam de verbo ad verbum cum Vaticana illa contulimus, atque ad exitum pervenimus qui, hoc libello describetur. Habes igitur, lector spectatissime, in hoc opusculo rationem de omnibus iis redditam, quae a vobis praestita sunt, ut novam hanc Breviarii editionem omnibus numeris absolutam redderemus. Ipsa quoque Societas S. Joannis Evangelistae nihil duxit negligendum, neque laboribus neque expensis parcendum, ut et textus integritate adamussim servata, cuncta in hoc libro ecclesiasticis praescriptis concordent, et utentium commoditati in quantum fieri potuit, provideatur, nec non exterior libri forma decora sacri textus dignitati respondeat.

Négy szakaszban adnak számot eljárásukról, előszámlálják a minta példányok történetét, megemlítik milyen pontozást használnak; továbbá, hogy a szövegeken akkor sem szabad változtatni, ha ellenkezik a Vulgatával, vagy a szentatyák bírálatos kiadásával; mert más dolog a szent atyák műveit ítésetileg kiadni, s más a zsolozsmás könyv bírálatos kiadása. A szertartások gyűldéje többször tiltotta meg a zsolmák alkalmaztatását a Vulgata vagy az atyák szövegéhez. Továbbá közlik a sok decretumot, eldöntést, választ, melyek mai napig a breviariumra, misekönyvekre hozattak; végre vázolja a mintapéldányok kiadását.

Ugy véljük, hogy érdekelni fogja t. olvasóinkat, ha egynehány példában kimutatjuk, milyen szörszálhasogató munkával betűzték ki a varians olvasásokat, hibákat.

Dominica ad Primam, ad Absolutionem Capituli
temp. Passionis.

et ideo non sum confusus,

Item Vaticana 1632.

EDITIONES VETERES

ROMANAE			NON ROMANAE	
Vaticana	1634.	} <i>et ideo non sum.</i>	Veneta	1648.
.			Parisiis	1648.
.			Parisiis	1652.
.			Parisiis	1675.
.		} <i>ideo non sum.</i>	Plantin	1690.
.			Plantin	1641.
.			Veneta	1665.

Quid juris? Urbanus VIII. in exemplari suo particulam *et* minime delevit; ea invenitur in editionibus Vaticanis; imo typographia Plantiniana quae in editione 1641. *et* omisit, anno 1690. hanc particulam restituit. In Vulgata *et* non legi quis neget? Sed Capitula et Lektionen breves Vulgatam non sequuntur. Num Ecclesia correctionem temporis intervallo fecit? Minime! id quod satis constat ex unanimitate qua editiones, quas consulere solemus, omnes in Officio Quinque Vulnerum (Capit Sextae scribunt: *et ideo*. Minoris est momenti, si eadem editiones loco supra dicto particulam *et* deleverunt; ratione concordantiae cum Vulgata id evenisse videtur.

Dominica III. Adventus, — Lect. IX.

praecursor est factus.

Item Vaticana 1632.

Editiones veteres Romanae et non Romanae cum Vaticana 1632. concordant.

EDITIONES RECENTIORES

ROMANAE			NON ROMANAE	
Camera Apost.	1856.	} <i>praecursor est factus.</i>	Turonibus	1870.
Tiberina	1856.		
Salvincci	1855.	} <i>praecursor factus est.</i>	Mechliniae	1876.
Prop. fide.	1873.		Taurini	1879.
.			Ratisbonae	1879.

Que quum ita sint, cumque Urbanus VIII. in exemplari suo perclare statuerit ordinem nostrum verborum, nec, ut ex nominatis editionibus recentioribus Romanis patet, ulla correctio authentica facta sit, ille teneatur, nempe: *praecursor est factus*. Ita legitur etiam apud Maurinos.

In Officio S. Joannis Evang. — Lect. V.

rediit Ephesum

Sic legebat Clemens VIII; Urbanus vero VIII. correctionem fecit scribens: *redit Ephesum*. Item *Vaticana 1632. et 1634.* Editiones tamen Plantinianae 1641. 1690. Venetae 1648. 1665. ceteraeque omnes cum dicant *rediit Ephesum*, consulto Rever. Substituto Secret. Congr. SS. Rituum, has sequimur. Apud Maurinos (Veronae 1735.) dicitur: *redit*.

In Festo S. Joannis Evangelistae, — Capit. Nonae.
et stolam gloriae induit eum.

Item Vatic. 1632. et omnes editiones de quibus alias loquimur, excepta sola editione ex Camera Apostol. 1856. quae Vulgatam sequitur scribens: *et stola gloriae ..*

Quo in casu eadem stat ratio quae supra, ubi de Capitulo Nonae Dominicae II. Adventus agitur.

In Octava S. Joannis Evangelistae, — Lect. IV.

sicut ipso exordio

Item Vaticana 1632.

EDITIONES VETERES.

ROMANAE		NON ROMANAE
Vaticana 1634.	}	Plantin. 1641.
.		Plantin. 1699.
.		Parisiis 1648.
.		Parisiis 1675.
.	}	Venetiis 1648.
.		Venetiis 1665.

sicut ipso exordio.
sicut in ipso exordio.

Inter recentiores invenimus duas tantum editiones (Tiberin. 1856. Taurin. 1879.) quae cum Vaticana 1632. concordent. Quo tamen satis probari videtur, nullam correctionem auctoritate Ecclesiae factam esse — ergo Vaticanam sequamur. Apud Maurinos legimus *sicut ipso exordio.*

Feria II, infra Hebd. III. Quadrag. — Lect. I.

divinitatis exemplum est.

Urbanus VIII. in exemplari suo particulam *est* delevit; nec ea apparet in Vaticanis 1632. 1634. nec in ulla editione veteri. Recentiores vero omnes legunt: *exemplum est*; item Maurini. Itaque instante Reverendo Substituto eam scripsimus.

SS. Nominis Jesu. — Hymn. I. Vesp.

Dans vera cordis gaudia

EDITIONES

ROMANAE		NON ROMANAE
Camera Apost. 1856	} <i>cordis</i>	Ratisbonae 1879.
Tiberina 1856.		Taurini 1879.
Salvincci 1855.	
Propag. fide 1873.	
.	} <i>cordi</i>	Turonibus 1870.
.		Campoduni 1872.
.		Mechliniae 1876

Quibus circumstantiis editiones Romanae stant; concordat correctio Romana in revisione Diurnalis nostri facta.

Ezekből láthatni mily bámulatos munkával hozták létre zsolozsmás könyveiket a tournay-i kiadók. Mindezek teljesen érvényesültek a kis breviarium (négy kötet) második kiadásában s ezek szerint készültek a negyedréti s utazó breviariumok.

A füzet mindazoknak, kik a breviariumot tanulmányozzák, nagybecsü kézikönyvül szolgál. Használata igen kellemes, mert sárgás papíron, nagy betűvel van nyomtatva.

Sólymos.

Das Buch der Natur. Entwurf einer Kosmologischen Theodicee. Von Dr. Fr. Lorinser, Domcapitular. Erster Band Astronomie. Regensburg. 1876. Manz. Nyolcz. 336 lap. Zweiter Band. Geologie und Palaeontologie. Regensburg 1877. Nyolcz. 544 l. III. Band. Geographie und Metereologie. Ára 10 Mark. IV. Botanik. Ára 10 Mark. V. Zoologie. Ára 12 mark.

Habár olyan e mű, mint a vizáradás, mely semmitsem ád, a mit el nem vett volna s bőbeszédüése is eszünkbe juttatja a vizözönt, úgy, hogy rá illik a mondás, habet dissenteriam verborum, mégis alkalomszerű kiadványnak mondják. Lehetetlen is talán kutatni részletekben s általános párházamokat is alkotni; mert a ki a tudományok egyeztetése körül fárad: nincs érkezése önálló, huzamos időt kívánó fürkészetre, legyen az akár történet, akár természettudomány. Így történt, hogy Lorinser míg a hittanban szakember, mint műkedvelő lép fel a természettudományban. Ezekfolytán egyeztetési rendszere csak abban áll, hogy a természeti tudományok ilyen-amolyan megállapodásait elősorolja, elég bőven, sőt hosszasan s e tekintetben a legelső szakemberek nyomán indult, mint például a csillagászatban Secchit követte, azután oda mellékelte megjegyzését, mely néha nagyon közönséges, azaz nem rossz, hanem általánosan tudott dolog. Már pedig ösmeretes nézetek miatt ily drága könyvet megvenni nincs kedvünk. Ezen eljárás igen hasznos a predikációban, ott szükséges a tudottat többször is elmondani, hogy hatékony legyen, nem úgy a tudományos művekben.

Végevárhatlan bevezetésben részletezi a természet végességét, a teremtés fogalmát s hogy mennyiben tün-

teti fel az Isten tulajdonságait, a természet átkát, a tudományok haladását s más ösmert dolgot; mindezt kilencz szakaszban tárgyalja. Az általános nézetekben Hugo a S. Victore nézeteit tárgyalja, melyek a középkorban divtak s az oksági érv részleteit alkotják. Itt a főelvek most is érvényben vannak, habár a részletek a czélírányosság mibenléte, a természeti folytonosság egymásutánja stb. módosultak.

Következik az egek és a mindenségnek tudományos leírása. Ezekben érdekes részletekre akadunk, melyek a természet bölcs elrendezésére szivetemelő fényt vetnek. Például, az egyenlítő tájékán levő tengerből évenként 5 meternyi vastag víztömeg vétetik fel a légbe s innét az egész világra, hogy folytonos öntözésben részesüljön a szárazföld. Mily iszonyu mértékben mulja fel a természet ezen gépezete, az emberi alkotványokat. — A természettudomány szólamait s elfogadott nézeteit valódiságukban sorolja elő; így mondja, hogy a nap mnlegének oka a gravitatio s a nap hő fokát Secchi szerint 10 millióra teszi. stb. Habár böngészhattünk volna egyet-mást belőle, ami talán az olvasó előtt is érdekes leendett, hanem bevalljuk, hogy az ironnal kijegyzett kivonatokat olvasni elfáradtunk s habár a többi kötetekbe is bepillantottunk, lehetetlen volt az olvasást folytatni, nagyobb lelki erő, ruganyosabb kitartás kívántatik oda mint a mienk.

Jól mondja egy német irodalmi lap, hogy nem egyéb e munka, mint hittani kivonat természettudományi munkákból, aki ilyesmit kíván, az kielégítve lesz a mű által. Azt is állítja ama lap, hogy a természettudományi kiírások sokaságához képest, kevés a theodiceai elem, vagyis igen kevés a hittan. Igazat mond ama német hetilap. Az ollóval együvé szerkesztett kivonatok szakember előtt csekélységek, a laikus pedig meg nem érti, mert a műkifejezéseket nem értelmezi, csakugy vasvilával egybehányja, boldoguljon vele az olvasó a hogy tud. Az érdemduis szerző iránti tekintetből kiméletesen

nyilatkoznak a bírálók, hanem csak kitör belőlök nem csak az ásitás, hanem a boszankodás, ennyi nyomdai festék pazarlása miatt.

Ah!

„Die Wissenschaft betet.“ *Predigt bei der Feier des dritten Säkularfestes der Universität Würzburg. Gehalten von Dr. Fr. Hettinger, Professor der Theologie. Freiburg. Herder. 1882. Nyolcz. 19 lap.*

Vannak napjai az emberi szívnek, mikor elvetvén a mindennapi gondot és bút, szent, magasztos érzelem tölti el, mikor kibontakozván a jelen sivár ködéből a jövő felé veti kétkedő szemét; mikor a multon tanulva epedve nézi, jobbat hoz-e neki a jövő, mint mit neki a mult adott. És nem igaz valóság-e a szívnek ily, lehetne mondani átszellemült állapota. Tudom, ha nem mindnyájan, de bizonyára sokan tapasztalták ez érzést, mikor az év utolsó napján Isten oltára előtt leborultak hálát adandók a multért, segílyt kérvén a jövőre. Sajátságos borongás tölti el a szívet, mikor meggondolja: „még néhány óra és uj szaka kezdődik az életnek, vajjon mit hoz, életet-e, vagy halált és a halál után — — ? Oh, ilyenkor érzi a szív, hogy nem csak por és hamu ő, hogy élnek benne vágyak, melyek nem e földről valók, hanem a szentség Atyjától oltvák beléje. Ily érzelmek tölthették el a nagynevű szerző szívét, midőn a würzburgi egyetem háromezázados évfordulóján jelen beszédével fellépett. Ki ne ismerné Hettingert, e nagynevű tudóst, ki „Apologie des Christhums“ című művével emléket állított magának aere perenneius. És ugyanazon lángoló szellem hinti e művecskében is ép ugy el sugarait, mint ama világhirű művében, itt ugy mint ott, világít, melegít, felvilágosítja az elméket, melegíti a szíveket, hogy mindnyájan teljes lélekkel, teljes elmével mondják „Ismerünk, Te Krisztus vagy az élő Isten fia.“ Szerző e műben be igyekszik vitatni, hogy a „tudomány imádkozik.“ Nem antithesis ez? Hisz a tudomány Celsus ide-

jétől fogva mindig ellensége volt a hitnek és most mégis imádkozik? Igen, imádkozik, mert a tudomány felismeri a történelemben Isten ujját, azon Istenét, ki így szólt: „Én vagyok az ut, igazság és élet.“

A tudomány volt az, mely a régmúlt idők emlékeit a hierogliphákat és ékiratokat kiemelte a feledés örvényéből, kitérta a bámuló emberiségnek s ime! — az eredmény fényesen igazolta a sz. írás szavait: „Kezdetben teremté Isten az eget és a földet.“ Nem mythos, nem hitrege ez többé, hanem a tudomány eredménye s kik az előtt nem hittek az egyház tekintélyének, hinni tartoznak a mult ezredek megdöntő tényeinek. És ha tovább megyünk, ott ragyog a názáretbeli ács fia, az Istenember. Nem képzeleti alak ő, hanem az igazság sugaraitól övezte fényalak, mely elhagyta égi trónusát, hogy megkeresse mindazt a mí elveszett. Szeretet volt étke, az Isten és ember szeretete, mely miatt 33 évet töltött e földön, hogy megfeledezve önmagáról tanítson, szenvedjen és meghaljon. De nemcsak a történelem, hanem a népek életében is feltalálja a tudomány, az isteni működés áldásos voltát és így ismét imádkozik. Leszállt az Ige, testté lön és hintette szent tana magvait. És e magból terebélyes fa lön, mely alatt nyugosznak a föld minden nemzettségei. Az elvek, miket Istenfia e földön terjesztett lönnek alapjai a világ összes tudományának, mert kiterjeszti a világ minden lakójára, kitüzte, hogy mindenki felemelkedhessék az igaz tudomány színvonalára: „Euntes doecte omnes gentes.“ És e tanok, elvek alapján épült fel az erkölcsök országa. Mi az ember? Isten-e, pormü-e? Üssétek fel Jézus tanait és ott fogjátok látni, hogy lelke Istentől van, a hová vissza is tér, teste pedig ismét porrá lesz. Ez egyik talánya az emberi életnek. És a másik—a fájdalom. Ki nem érezte még a fájdalmat? És hányan fogták őt úgy fel, mint bűneik büntetését, mint jámborságuk próbakövét? Az Istenember példája megszentelte a fájdalmat is. Ha ki szenved, tekintsen e példaképre, ki így szólt: „Példát adtam

nektek, hogy a mint én tettem, ti is úgy cselekedjétek.“ Végre imádkozik a tudomány, mert annak coripheusai szivökben érzik az Isten befolyását, érzik, hogy szivök nem érzéketlen hustömeg, hanem az érzelmek hazája, mely érzelmeket az adta, ki porból teremté Ádámot és halhatatlan lelket lehelt beléje. Megnyugtatja az irigység és más szenvedélyek felkorbácsolta szivet az Üdvözítő e szava: „Szeressétek egymást, mint én titeket szeretlek.“ (János XV. 12.) Édenné teszi Krisztus vallása a szivet és a tulvilágon is megszerzi a boldogságot. A tulvilágon! Van-e más, a mi tiszta fogalmát adná e szónak, mint épen Krisztus tana? Sűrű homály fedi a régiek elméit, zürzavar uralkodik náluk, ha e kérdésről térnek. Nem mást adnak elénk, mint egy elvakított, Istentől elhagyott elme torzszüleményeit, melyek a szegény szivet nem nyugtatják meg, hanem gyötrik akkor is, ha lelke már-már elhagyja hüvelyét; iszonyuan áll előtte cerberus, a Styx ezer féle büntetéseivel, melyekben nincs irgalom, csak szigor, nincs könyörület, csak boszu, hol nem látsz megbocsátó atyát, csak fenytő bírót. Krisztus vallása e sötétséget is eloszlatta jóságának fényével. Az ő tana nyomán szívesen mondja a lélek: „Jöjjön el a te országod.“ Igen jöjjön el a béke és boldogság hona, azon honé, melyről Vörösmarty oly szépen ír:

„Még jöni kell, még jöni fog
Egy jobb kor, mely után
Buzgó imádság epedez
Százszáz ajakán,“

Ez röviden tartalma a szép predikáczióknak, melynek ismertetésébe bocsátkoztunk.

Péczy Gyöző.

La Théologie des Plantes ou Histoire intime du monde végétal — par M. l'abbé Chaudé, du diocèse de Versailles etc. Paris 1 beau vol. in — 12., litre rouge et noir. Ara 3 frank.

Ez czime a jeles szerző egy újabb művének, kit különben már „Botanique descriptive“ czimű munkájából

előnyösen ismernek a növényvilág kedvelői. — Még ama régibb munkájában az általános növénytanhoz nyújtott *practicus* kézikönyvet: addig ezen új könyvében azt tűzte ki magának czélul sz., hogy a természet, különösen a növényország csodás szépségeiben annak Alkotóját, Fentartóját s Kormányzóját, az Istent, az abszolút szépet feltüntesse. Minden lapján emlékeztet az Isten létére, attributumaira, majd ismét a legszebb hasonlatokkal illusztrálja a lélek halhatatlanságát és a test feltámadását, úgy, hogy a *theologus* is segédkönyvül használhatja e művet, nemcsak saját épülésére, hanem például szent beszédek készítésénél.

De nem kell azt hinni, mintha a „*Théologie des Plantes*“ csupán felnött, komoly és tudományosan művelt férfiaknak volna csak élvezhető, ellenkezőleg, oly népszerű, oly könnyed modorban van az írva, hogy mindenki, még a gyermek is megértheti s szívesen fogja is olvasni.

E könnyed *stylust* szándékosan, öntudatosan választotta sz., hogy így munkája mindenkinek hozzáférhető legyen s még a gyermekeknek is kedves olvasmányul szolgáljon. Panaszkodik ugyanis, hogy a már felnőttbb gyermekek sem kapnak más szellemi táplálékot szabad olvasmányaikban, mint czifra történetkéket, tündérmeséket, *mythologiai* jeleneteket, *phantasticus* kalandok leírását. „Ezekkel akarják táplálni“ — így sohajt fel — „ezekkel kielégíteni az értelem első vágyait, ezekkel az észet, az emlékező és képzelő tehetséget. Vajjon üdvös, egészséges táplálék-e ez? A legutóbbi időben adtak ki regényeket, melyeket tetszelegve vallás-erkölcsös regényeknek neveztek. Ez minden, a mi a szegény gyermekek számára a XIX. században történt. Ne játszunk aztán a meglepettetet, se ne csodálkozzunk, ha gyökeresen, testileg, lelkileg elhanyagolva találjuk magunkat. — Igen mesék és regék, ilyes fáklyák tétettek a gyermekek elé, hogy megvilágítsák szellemének első fejlődését s e módszer számtalan helyeslőre talált a

francia társadalom legtisztesebb soraiban is. A korunkbeli könyvészet kézzelfogható s megczáfolhatlan bizonyíték lesz bárki előtt, ki talán észrevételeinket megtámadni vagy tulzásról vádolni akarná. Megtörtént, hogy a gyermekek az erdőben, a mezőn, az utak mentén, a szirtek tövében a tóparton kérdezősködtek egy növényről, annak eredetéről, hasznáról — egyszóval kezdetéről, életéről s végéről, anélkül, hogy valaki feleletet adhatott volna nekik. *Parvuli petierunt panem, et non erat, qui frangeret eis.* Ily esetben, mily kibuvóhoz folyamodnak, a kik a kényelmetlen helyzetből menekülni akarnak. Elfordítják a gyermek figyelmét, a természet szemléletétől, s mesélnek neki a kis törpéről, a piros-sapkásról, vagy a hamupipókeről. Szegény gyermek! — Később a nevelésében, a lyceumban, ugyanazon hallgatás, ugyanazon nem tudás, (tisztelet a ritka kivételeknek) a növénytan félre van téve, ez egy elfeledett, elhanyagolt, fel nem fogott, — retteggett tudomány.“

Ezek a szerző szavai, melyekből kitetszik egyrészt lelkesedése a tárgy iránt, másrészt az indok, hogy miért választotta a népszerű irmodrot. Nem akarta, hogy — mint az rendszerint történik, a növénytan tömkelege legyen az érthetetlen szóknak, és nehézkes nyelvezete által még azoknak is kedvét szegje, kik tán örömmel nyultak ily könyv után: az ő kezei közt a botanika ismét derült, kellemes, lombjai és virágai közül mosolygó tantárgy lett, melyben minden szó a maga helyén van, melynek az emlékezetben is maradandóbb hely jut.

Érti ezt a gyermek s gyönyörrel, csodálkozással telik el a természet szépségeinek leírásánál, — kedvteléssel forgatja a serdültebb tanuló, kinek Virgiliusát juttatja eszébe :

*Moenalus argutumque nemus, pinoſque loquentes
semper habet.*

Vagy: *Est etiam flos in pratis, cui nomen Amello*

Facere agricolae, facilis, quaerentibus herba,
 Numque uno ingentem tollit de cespite silvam,
 Aureus ipse, sed in foliis quae plurima circum
 Funduntur, violae subluce purpurae nigrae

megelégedve fogja letenni a falusi gazda, mert hasznos
 merít belőle — szóval, mindenki számára írott könyv
 ez, mulattatva oktat s így: omne tulit punctum, qui
 miscuit utile dulci.

Végelemzésben tehát kettős az érdem, mely szerzőt
 e művéért megilleti, az egyik: hogy keresztény szelle-
 met lehelt növénytanába s ez által hatalmasan ellensu-
 lyozta korunk e nemű munkáinak közönyét, vagy plane
 Darwin Descendentiae teoriájában tetszelgő vallás-ellen-
 es irányzatát, — a másik, hogy népszerűvé tette a tu-
 domány ágat, melybe eddig laicus nem igen hatolha-
 tott be.

Dr. Kereszti Győző.

V E G Y E S E K.

(*Szent Teréz*) tiszteletére egy rendkívül diszes mun-
 kát adott ki Ő méltósága dr. Nogáll János pergamoi
 püspök ur. Címe: „Szeráf Hangok szent Teréziától.“
 Hogy minő alkalomra készült, mutatja a felajánlás „Sz. Teré-
 zianak, a szeráffelkü szűznek, a keresztény bölcsészet sa-
 sának, Karmel liliumának, a keresztény hitélet remeké-
 nek . . . felmagasztaltatása háromszázados évfordulójára
 emlékül s örökös tiszteletül . . . Magyarország részéről.“
 Ezen munkával szerző, hazáját képviseli az európai nem-
 zetek versenyén. A diszmű oly fenséges, hogy méltó he-
 lyet foglaland a hódolati emlékek között, melyekkel
 Európa népei dicsőítendik a szeráffelkü szent Szüzet, egy

ujabb dicsőséget hozott a távoli Spanyolhonban a magyar névre. A mű sz. Terézia következő iratait tartalmazza magyar fordításban. 1. szeráf-hangok a tökéletesség utjáról a „Miatyánk révén. 3. sz. Terézia hét elmélkedése a „Miatyánk“-ról a hét minden napjára. 3. Üdvösséges intésül szolgáló nevezetes mondásai. A nagybecsű mű háromféle kiadásban jelenik meg. A legdiszesb elefántcsont papírra van nyomva. Minden lap szövege nemzeti színű ritka izléssel kiállított keretbe van foglalva, felső részén a legkecsesb arabeszkekkel díszítve. Minden nagyobb szakasz élén gyönyörű initiale díszlik. Alakja 8-ad rétt; 270 lapot számlál, gazdagon arany s piros nyomatott díszítményekkel ékített pergamentbe van kötve; ritka szép könyvkötő munka. A főtáblába e cím van nyomva: 1882-iki okt. 15-ére, — a hátlapon: Szeráf Hangok. A munka első lapján gyönyörű betűkkel e cím áll: Szeráf Hangok Sz. Terézia tiszteletére. Dr. Nogáll János pergamoi püspök nagyváradi kanonok. A második lapon a felajánlás olvasható. E kiadásból csak kevés példány nyomtatott és kötött be. Pápa ő Szentségének, Apostoli királyunknak, a bibornok Herczeg-Primásnak van egy példány szánva s egy Salamankába küldetett a nagy ünnepélyre. E kiadáson kívül még kétféle jelenik meg, az egyik 8-ad rétt papíron a fentjelzett díszítményekkel, a másik a mélt. szerző által kiadott „Lelki kincstár“ köteteinek alakjában s ez utóbbi sz. Terézia rövid életrajzát is tartalmazza. Mindkettő könyvárusi uton meg lesz szerezhető. A mélt. szerző jelen művének czélját lelkes szavakban fejezi ki az előszóban, im itt közöljük. „1582-ben, ugyanaz nap, melyen a keresztény társadalom új naptára életbe lépett, három századja, hogy Sz. Terézia elvette az örök élet pálmalmombját. A keresztény kegyelet már nagy előre ünnephez készült, Szent-Terézia felmagasztaltatása három-százados évfordulójára. Az egyház nagyra van vele. Igenis nagyra. A világ sem állhatta, hogy hallgatással muljék melőle el. A világ maga szempontjából nézte s megválva egyéb tekintetektől, tudományosság és irodalom szem-

pontjából Szent-Tereziát tüneménynek látta, mely ritkítja párját; leveleit irályra Sevigné leveleinél többre vette; elmékedéseit Rousseau „Confessioi“-nál tanulságosabbaknak Bossuet „Elevasioi“-nál magasztosabbaknak találta; irataiban nagyjában bölcsészeti elmére ismert, mely Plátóval követ, hozzá Szalézi Szent Ferencz leleményessége és Fenelon kenetessége zománczával. Az egyház többet látott benne; látta a szentség gloriáját halántékán, lelkében szeráfra ismert s bölcseségre Szent Ágostonnal egy polczra helyezte. Méltán. Ugy illet, hogy ország-világ szent kegyelettel ülje meg dicsőségét. Kézszüloben Avila sasának évfordulójára Spanyolországot illette meg a vezérszerep. És a pyrennei havasokról „szállt az ének szájról-szájra“ és a szózat hitéletet, tudományt, művészetet versenyre szólított világszerte; részvétre szólította nevezet szerint Galliát, Itáliát, Britanniát, Hermániát. És Hunnia?! — Én hazám, én nemzetem..., e nemzet, melyért e szív álmában is reszket, én édes hazám részt nem venne benne?! Azt nem engedjük, hogy valahol Európa művelt nemzetei versenyre kelnek, a magyart hallatlanra vegyék: „mig bennünk egy ér mozdul vagy csöpp vér“, nem engedjük! Az nem lehet, az nem szabad valahol Istenről, a legszentebb ügyről, a keresztény hit igazai és reményeiről, a keresztény társadalom vívmányairól kerül szó: Magyarország nem marad, nem maradhat el. — Vittük, tavál a pyrenei havasok aljáig vittük Magyarország zászlóját. És zászlója becsületet vallott. Vittük, visszük az idén szívárvány zászlóját a francia-spanyol havasokon túl; hadd lássák, hogy merre zugnak Dunának-Tiszának habjai, nemzet él, mely Istenért, hazáért, becsületért szent lelkesedés szívmelegével mezőre szállni kész. Vinnők messzebbre, vinnők keletnek-nyugatnak; és szeretnők lobogtatni magasra, magasabbra; szeretnők, hogy lengne bátran-szabadon; szeretnők kitüzni zászlóját a halhatatlanság ormaira. . . Nagy szó, igaz szó, hogy „nemzetek életében nincs fel-támadás.“ És nagy szó, igaz szó, hogy „a kereszténység

a nemzeteket halhatatlanítja!“ Akadnak manap akárhányan, kik a magyar nemzet „ösi erényének“, kik a keresztény erkölcsének vesztére törnek, Magyarország sirásói! Részönkről „mig bennünk egy ér mozdul vagy csöp vér“, nem engedjük, hogy Magyarország veszszen; azon vagyunk, de minden áron, hogy Magyarország a mint volt, úgy legyen és szívvérünk legpiroslóbb csöppjével teszünk róla, hogy éleszsűk nemzetünkben a keresztény szellemet. Szent Terézia, könyörögj érettünk!..

(*Keresztény-muzeum Pécssett.*) Miután a pécsi székes-egyház restaurálása alkalmával már eddig is nagy számban találtattak középkori régiségek, melyek megőrzése kívánatos és miután a restaurálási munkálat folyamában még több ily tárgyakat remélnek feltalálni: dr. Dulánszky Nándor pécsi püspök ő exciája elhatározta, hogy ezen tárgyak megőrzésére keresztény-muzeumot létesít és egyben intézkedett, hogy a nagyobb papnöveldeben a lelkipásztorkodástan tanára a keresztény műrégészet elemeit is előadja.

(*Az eperjesi nőnövelde.*) Ft. dr. Schusztter Konstantin kassai megyés püspök ur ő nagyméltósága mult szept. 5-én szentelte föl és nyitotta meg ünnepélyesen azon nőnöveldét, melyet Eperjesen saját költségén állíttatott: „A nemeskeblü püspök — írja róla az „Egyetértés“ — azon 150 ezer frtnyi költséget, melyet a nővelde felállítására fordított egy oly városban, melyhez őt nem fűzi semmi egyéb érdek a magyarosodás és nőnevelés magasztos céljain kívül, legközelebb még negyvenezer forinttal pótolta, úgy, hogy ezt az összeget értékpapírosokban letette és kamatjait az intézet örökös fentartására fogják fordíthatni. E szerint a püspök erre a célra 190 ezer forintot áldozott, mi valóban fejedelmi adomány..“

(*A New-York*) állam törvényhozása, mely azon meggyőződésből indulva ki, hogy az istentagadás forrása az öngyilkosságoknak, a következő törvényt alkotta: 1. A ki öngyilkossági kísérletet tesz, 100 dollár bénzbirósággal, vagy két évi fogsággal bünhődik. 2. A kiről be-

bizonyosodik, hogy káromkodott, tiznap fogsággal bünhődik. 3. A kiról bebizonyosodik, hogy a vasárnap megszentelését nem tisztelte, ötnapi fogsággal vagy 10 dollár birsággal bünhődik. 4. A színházigazgatók és színészek, kik vasárnap szini előadást tartanak, 100 dollár birsággal bünhődik, — hasonlóképen azok is, kik az előadást nézik. 5. A kihívás párbajra két évi fogsággal büntettetik. (Közoktatás.)

(*Megjelent.*) 1. A fensőbb katholicismus elemei. Irta Hoványi. Második kiadás. II. kötet. Szent-István társulat kiadványa: jeles tagilleték. Nyolcz. 389. l. — 2. A szent-istvántársulati naptár 1883. évre. XXII. évfolyam. Fogarassy életrajzával, szép elbeszélésekkel. — 3. Az én második római utam vatikani s lourdesi zárándoklaton 1880-ban. Irta Lonkay Antal Budapest, 1882. Hunyady Mátyás intézetben. I. II. nyolczadrétü kötet. Lenyomata azon szellemdus leveleknek, melyek a „Magyar Államban“ már megjelentek. — 4. Bosznia és Hercegovina története. A legrégibb idóktól napjainkig. Irta dr. Komlóssy Ferencz, tanár Nagyszombat. 1882. Nyolcz. 147. Érdekes, egybefüggő leírása azon eseményeknek, melyek történeti kutfőinkben elszórva találtak. — 5. Hitelemző beszédek. Zollner Ev. János után átdolgozta Jagicza Lajos, ravazdi lelkész. IV. évfolyam. Esztergom, 1882. Buzárovits Gusztáv. Nyolcz. 480 lap. Ára 2 forint. Ezen kötettel a mű be van fejezve.'

(*Előfizetést hirdet.*) 1. Vincze Alajos (Eger) Vasár- s ünnepi beszédeire. A legalább is 30 ívet kitevő munka november közepén mulhatatlanul meg fog jelenni, hogy a t. előfizetők advent első vasárnapja előtt már kezököz vehessék. Előfizetési ár füzött példányokért 3 frt. vagy megfelelő számu intentió; félvászon kötésű példányokért 3 frt. 50 kr. A kötés árát készpénzben kérem beküldeni. Az előfizetési pénz föntjelzethez küldendő a név, lakás és utolsó posta olvasható kiírásával. Minden egyszerre megrendelt 8 példány után egy tiszteletpéldánnyal szolgállok. — 2. A kath. egyház és ellenei. Elő-

adva hét nagybőjti és egy Silvester-esti sz. beszédben. A csinos kiállításban megjelenendő mű ára bérmentes szállítással 85 kr., növendékpapoknak 60 kr., mely összeget legczélszerűbb a posta-utalvánnyal leendő megrendelés alkalmával beküldeni. Utánvétnél a szállítási díj a megrendelőket terheli; minthogy pedig e díj aránytalanul magas, azért az utánvét melletti szállítást csak azon esetben kérem alkalmaztatni, midőn több példány kívánatik egy közös csomagban, mivel ez esetben a szállítási díj több megrendelő közt megoszlik. Kilencz egyszerre megrendelt példányhoz a tizediket tiszteletpéldány gyanánt csatolandom. Győr, 1882. szeptember havában, Dr. Balits Antal hittanár.

(*Francia kath. irodalom.*) 1. Bibliothèque des écrivains de la Congregation de Saint Maur. Par Charles de Lama. Libraire. Munich. Paris. Palmé. Nyolcz. 261 l. Maurienusoknak köszönhetjük a szentatyák bírálatos kiadásának legnagyobb részét; más régi műveket, történeti kutatókat is adtak ki. Jelen művében az egész Benedekrendi congregatió könyvészetét közli Lama német könyvkereskedő. — 2. Jean de Gerson (1363—1429). Par Henri Jadart. Reims. 1881. Nyolcz. 272 l. A nagy férfiü eredete s születéshelyéről értekeznek; egyuttal közli műveinek könyvészetét. — 3. 1873. Moeurs de demain. Par M. G. Maisonneuve. Paris 1883. Société général kiadása. Ez a jelen állapotok szelleműs kicsufolása, itt-ott maró gunynyal, elragadó leírásokkal. Regény alakban a forradalmi atheismus kormányzási vandalismusát festi, vagyis mi lesz a társadalomból, ha az istentelenség még tovább is fog garázdálkodni, a mikor nem állandó a tekintély, pusztul a hit s az Istentől függetlenség a modern lét kívánalma gyanánt állittatik elő. A lelkesedésben elragadt szerző mégis igen sok mérsékletet tanusit. Egyik bírálója mondja, hogy nem egyedül szerző gondolkozik ekképen, habár ő volt az első ki elbeszélte.

(*Adakozás.*) A nyitravidéki papság 55 frtot gyűjtött Érdélyi Ignác chinali hitküldér javára. Januárban

fogjuk rendeltetési helyére küldeni az összeget, addig azok, kik az Isten országa terjesztésének előmozdítására bármilyen csekélységet szántak s a mindennapi ima, a „Miatyánk“ kérését: jöjjön el országod, magok is akarják végrehajtani: vegyék igénybe szolgálatunkat s akár az előfizetési pénzekkel, akár külön küldik be filléreiket, azokat három hó múlva tova szállítjuk.

(*A Kubinszky-emlékkönek*) mely 16 láb magas gyönyörű karrarai márványból készült, feliratai a következők: (Homlokzaton.) A feltámadás reményében: Dr. Kubinszky Mihály felsz. knini püspök, kalocsai olvasókanonok, pápai praelatus, egyházmegyei főtanfelügyelő, az iskolanénék lelki igazgatója, hittudor stb. stb. Emlékének. Született: Duna-Patajon. 1825. aug. 1. Meghalt fáradhatlan tanügyi útjában Baján, 1881. febr. 23. Az örök világosság fényeskedjék nagy szellemének. (Baloldalon.) A kath. tanító-egyletek létesítőjének és apostolának, — a nagy tudósnak és tanférfiúnak, — a lángbuzgalmu segéd-püspök és iskola-látogatónak, — a gyermekek s tanítók feledhetlen barátjának és atyjának: Kegyelettel emelték a kalocsai egyházmegyei kath. tanító-egyletek. (Jobboldalon.)

Itt nyugszik békén, a ki nem tudta soh'se pihenni,

Lángolván mindig mennyei czélok után.

Ő porlad; de a népnevelés-ügy, melyre hevitett,

Állni, virágzani fog tettei fénye nyomán.

Áldott emlékét kegyelet s hálával övedzik

A nevelés társult őrei s bajnokai.

(Religió.)

(*Louis de Gonzague*) a franciaországi Frigolet-apát-ságnak tagja, miután zárdája áldozatává lett a szerzetes-üldözésnek, jelenleg Storringtonban, Angliában egy új prémontrei telep perjele Nemrég „The Storrington Magazine“ cím alatt rendtörténeti folyóiratot indított meg. A folyóiratnak munkatársai vannak Európának majdnem minden államában. Magyarországi munkatársai: Füssy Tamás, Zádori János, Kuncze Leó és Nátafalussy Kornél.

Az előttünk fekvő 1-ső szám czikkei: Előre (forward!) mely a lap programmját foglalja magában. Első főadata lesz megismertetni a premontrei rendet, alapítását, nagyságát, hanyatlását, restaurációját, az általa tett szolgálásokat, intézeteit, nevezetesebb tagjait, ismertetni a tagjai által közzétett műveket, az utánok maradt kéziratokat, a rend által alapított akadémiákat és collegiumokat stb. Különös tekintettel lesz természetesen az angolországi premontreiekre. Ismertetni fogja az Angolország különféle muzeumaiban és könyvtáraiban létező történeti és irodalmi kéziratokat, melyek a premontrei rendre vonatkoznak. A hasontárgyu krónikákat, annalisokat, registereket, obituariákat sat. Végre ki fog terjeszkedni az összes angolországi szerzetesek történetére. A második közlemény Paulin atya, az eredeti fegyelmű prémontréi rend generális superiorjának levele a storringtoni új telepről. Mig múlt novemberben, írja, Rómában időzék, Isten előkészíté számukra az utat Angolországban. Levelet kapott Norfolk herczegtől, ki azon ohajtását fejezte ki, hogy sz. Norbert fiait birtokain szeretné letelepíteni. A herczeg meghívására; továbbá Butt kanonok, arundeli plebános és többek biztatására egyik rendtársa kíséretében elment Angliába. Londonban meglátogatta a kanonokot, ki a southwarki püspöki szék üresedése alatt általános helynöki minőségben volt elfoglalva. Arundelben Norfolk herczeg lakhelyén a legszivesebb fogadtatásban részesült. E herczeg által följánlott hely Storrington, egy kis városka West Grinstead és Arundel közt Sussex grófságban. A herczeg nagylelkű ajánlata elfogadtatott. Valaha Angliában a prémontrei rend nagyon el volt terjedve. A perjelségeket és kisebb házakat kivéve, a rend ott 70 nagy apátsággal birt. Tagjai püspöki székekre hivattak meg. — Az új telep élére Louis de Gonzague állittatott. A harmadik közlemény czime: „Statisztikai adatok a prémontréi rendről a múltból és jelenből.“ De legtöbb író a régi angolországi prémontrei apátságok és perjelségek számát 80-ra teszi. Ko-

lostoraik száma 28 tartományban 500-ra ment. A XIV. században a prémontreiek Európában és Ázsiában 2082 házzal bírtak. Azonkívül a rendnek hét érseksége és kilencz püspöksége volt. Jelenleg a rend férfitagjainak van 17 apátsága. — Három apátság apáczák számára: Zwierziniec Lengyelországban, Sta Catharina Hollandiában és Sta Sophia Spanyolországban. Van azonkívül a rendnek 20 székháza: öt apáczakolostora: Bonlieu Franciaországban, Neapel Belgiumban, Sion Svájcban, Spalding és Sutton Angliában. Az eredeti fegyelműekhez tartoznak Frigolet, Conques, St. Jean de Cole, Storrington és (Siont kivéve) nőkolostorok. Következik Storrington leírása és egyéb kisebb közlemények. Bizonyosan érdeklődnek e folyóirat iránt hazánkban is. Azért megjegyezzük, hogy mint a czimlapon olvassuk, előfizethetni reá a Szent-István-Társulatnál is egy évre 2 frttal. Magához a szerkesztőhöz ily czim alatt írhatni: Reverend Father Levis de Gonzague, Prior of Premonstratensians, at Storrington, Sussex.

(Tájékoztató.)

(*M. William Georges Ward*) egyike a legnemesebb s legmagasabb elméknek, melyeket a katholicismus a protestantismustól a 19. században elhódított. Halála az angol katolikusokra nézve nagy veszteség. Született Londonban 1812-ben. Atyja az Angol-Bank igazgatója és parlamenti tag volt. A híres winchesteri iskolában kezdett fényes tanulmányok után, hol a mostani lord kancellár, lord Selbörn iskolatársa vala, az oxfordi egyetemre ment s tanulmányait ott, mint a Christ-Churche collegium növendéke végezte, mire a Balliol collegium fellow-jai (bekeblezetű tanító tudorai) közé vétetett fel. Itt barátságos viszony fejlődött közte s mindazok közt, kik akkor az oxfordi egyetem díszét képezték, kik közül kivált Newman tagtársa nyerte meg legteljesebb bizalmát, a kihez teljes odaadással ragaszkodott s ki reá rendkívüli befolyást gyakorolt. M. Ward, jeles barátjával nagy szerepet játszott abban, a mit „Tractarian Mo-

vement"-nek neveztek el, mely annyi nemes lelket vezetett vissza az igazság útjára. 1844-ben írta a „Keresztény egyház eszménye“ című nevezetes művét, melyben eszméinek teljes egésze tükröződik vissza. Rámutatott az anglikán protestantizmus nagy ürességeire és lelkesedéssel jelezte azon bámulatos sajátságokat, melyekkel a kath. egyház rendelkezik gyermekei lelki s erkölcsi tökélyesülésének előmozdítására. Ez a könyv, mely dr. Wardnak az eszmény tudora melléknevét szerezte meg, azon kitüntetésben részesült, hogy Newman „Tract n° 90“ cz. művével együtt az egyetem tanácsa előtt bevádoltatott. A két barátot a tanács elítélte és tudori fokozatoktól megfosztottaknak jelentette ki. Megházasodott s elvette Miss Wingfieldet s nejével együtt visszatért az anyaszentegyházba. Egy ideig Old Hall-ban, a Saint Edmond collegium mellett éltek. 1849-ben egy nagybátyja halála által nagybirtokos lett Wight szigetén és Hampschireben körülbelül 200,000 franknyi évi jövedelemmel. Nem sokára ezután Wiseman bibornok saint-edmondi papnevelő intézetébe őt a Theol. dogmatica tanszékére hívta meg. Rendkívüli, sőt valóban páratlan kitüntetés, mert ez világi férfiúval még sohasem történt. Hét évig viselte e tisztet s ez idő alatt tanítványai közt volt sok, most már jeles férfiú, a többi közt Salford püspöke. Midőn tanszékét elhagyta, IX. Pius megalégedésének kiváló jeleül tudori czimmel ruházta fel. 1863-ban Manning felszólítására átvette az egyesült három királyság nagy katólikus szemléjének a The Dublin Review-nak szerkesztését. Az egyház ellenségei ellen fordulván számos bölcsészeti értekezést írt. Tárgyai egymásután következők valának: A szükségképen való igazság. Az erkölcsi intuitio. Az okok bölcsészete. A szabad akarat. 1878-ban lemondott a Dublin Review szerkesztőségéről és köszönetet neki ez alkalommal maga Manning bibornok mondott oly szavakban, melyek az agg tudóst könnyekig meghatották. Dr. Ward főbb műveinek címei: 1. A természetről és kegyelemről, megjelent 1860-ban. — 2.

Tanulmány az ájtatosságról, a szent írásról. — 3. Tanulmány az egyház tanügyi tekintélyéről. — 4. A tanügyi határozatok tekintélye, — több értekezés. — 5. Honorius pápa. — 6. A tudomány. — 7. Az ima. — 8. A szabad akarat. — 9. *A csodák. Halála (jul. 16.) megakadályozta bölcsészeti tanulmányainak együttes kiadásában. — Meghalt julius 10. Nyugodjék békében!

(Religio.)

(*Apró hírek.*) Kihn tanár Würtzburgban egy önálló füzetben állítja, hogy a Diogneshez írt levél valószínűleg a 126. év elején íratott. Szerzője Aristides Athenben, honnét Hadrian császárhoz küldötte védiratával együtt. — A Görres-társulat egy állami lexikont vett foganatba, a cikkek mind jó kezekben vannak, 3 év múlva készen lesz. — Az ó katolikusok zsinatot tartottak Csehországban, de oly csendesen, hogy csak egy kis városi helyi lap jegyezte meg azon fontos körülményt, hogy ebéd után tanácskoztak; de felesleges, ugymond, megírni vajjon miről, mert úgy sem törődik velök senki. — Hettinger Apologiája portugál nyelvre fordítottatott. — Nyaktilóval végezték ki m. hó 30-án a puy-i (Franciaország) trvszék ítéletére, azt a Malletet, ki a saint-arvons de mieri lelkészt, Rivetet azzal csalta az erdőbe, hogy egy haldoklóhoz hívta s meggyilkolva, pénzét, óráját s a szentségtartót elrabolta. A vizsgálat folyamán, az is kiderült, hogy a gonosztevő már egy másik lelkészszel is hasonlóképen bánt el. — Praecepta eloquentiae in usum scholarum collegit illustravit Urbanus Drecker. S. J. Edit II. Emendata. Bonnae. 1880. Hauptman. Nyolczadrét 186 lap. Ára 2.50 fillér. Mint az ékesszólás tartalmas kézikönyvét, felette dicsérik a szakemberek.

Szerkeszti: Z Á D O R I J Á N O S.

Előfizetési díj egész évre 6 frt. oszt. ért.

EMLÉKSOROK ASSISI SZ. FERENCZ SZÜLETÉSÉNEK VII. SZÁZADOS ÉVFORDULÓJÁRA.

Tágas völgy nyilik meg Perugia alatt, mely több régi várost hord lejtőin s a természet pompájához a multnak dicsőségét füzi. — Fönn a dombokon és hegyeken rakta le az emberi erő és szorgalom emlékeit, önéletét lehelte a kövekbe, melyek várfalak, templomok, monostorokká illesztve, multat s jelent egyesítenek. — Szebbnél-szebb emlékek füződnek ez őshelyekhez, melyek mint elmúlt idők hátramaradt gyermekei meredeznek felénk. Lenn a völgyben pedig virágosabb szőnyeget terített az anyatermészet a régi idők e dicskoszoruzta helyeinek s tisztább fénynyel önti el megviselt falaikat. De egy nagy fohász is vonul végig e virágzó téreken, mely a természet dús gazdagságába a multnak nagy és áldott szellemeit visszakivánná s ha őket vissza nem veheti legalább ünnepli. — Mi is ünnepelni sietünk e tájra s ha Perugiától délfelé haladunk a balról váltakozó lejtők s dombok magasbikán elértük Assisit, régi nevén: Ascesi. — De nem, Assisinek ne nevezd, keveset mondasz, már Dante vádolná az irigy beszédet :

Peró chi d'esso loco faparole,
Non dica Ascesi, chè direbbe corto,
Ma Oriente, se proprio dir vuole

Del Parad. cant. XI.

Ki e helyről szólni akar ne nevezze Ascetinek v. i. fölmenetnek, nevezze napkeletnek, mert Assisi szült a világnak új napot. Innen indult meg a hitnek szelleme új foglалásokra, teljes kinyomatot nyerve sz. Ferencz lelkében, átalakítá a földnek színét, mintegy varázserővel vonulva végig a világon megszólamlott a tudomány és művészet ékesszóló nyelvein és kő és festék, hang és szó tanuságot tett és diadalemléket emelt hallhatatlan erejének. Álljunk meg Assisi alatt: fönn a dombon az egymás fölött emelkedő kettős templom, mintegy nagy dicsőítő hymnus századokon keresztül hatva hirdeti a megdicsőült sz. Ferencz nevét: lenn a völgyben pedig van az angyalok királynéjának kiseded kápolnája, hol sz. Ferencz lelkében a nagy gondolat támadt, szive egy nagy áldozatra lelkesült. Ezen kis kápolna 700—890 éves falai közt akarunk visszahelyezkedni azon kor világába, melyben a szent élt, mely fényt vet a legelvetemültebb népszarolóra ép úgy, mint Krisztus szegényére.

Ha nagy tettek nem is tételeznek föl mindig nagy emlékeket, melyek a mult varázshatalmával behatva a lélekre, képesítsék nagyratörő gondolatra és tette, úgy sokkal helyesebben mondhatjuk, hogy nagy tettek föltételeznek nagy jelent. — Oly kor, mely nem henyélve hanem fáradva nagy, mely tevékenységébe bevonja minél többek erejét, mely fölvillanyozza a közérdeklődést, képes leginkább kifejteni az erőket, melyek a nagy lelkekben szunnyadoznak. — A kornak lelkesedése azután ezekben fokozódik, tetteje kimagaslik s a dagadó áron még magasbra törnek. Olaszországban sem hiányoztak azon jelenségek, melyek a népet nagy fiak nevelésére képesítsék, — Azon kor nem volt tétlen és henyé, hanem nagyon is átvonult rajta az ébredés előérzete, mely a népnek öntudatába idézte erejét és hivatását. — Olaszország ez időtájban nem a csendes

nyugalom hazája, — lehetett az néhol, de legnagyobb része lázas tevékenységben él. — Nagy a különbség ezen annyira eldarabolt, elkülönzött kis államok közt. Pisa már korán küldi hajóit győzedelmes harcokba s bajnokai vére árán emeli márványdomját; Velence is nem sokára eljegyzí magának a tengert s mint a tenger királynéja emelkedik mind fényesebben a habokból; a lombard városok is forgalmas és munkás életet mutatnak falaik közt s csak alkalom kell, hogy erejüket éreztessék. — S így le Toscana s Romagna egyrészén. — A függetlenség hatalmas polgárságot nevelt e városokban, kik a mint szivökön viselik a család jólétét, ép oly szorgosan gondozzák a város és határának, mert ez volt sokszor egy-egy kis állam, sorsát. Mozgalmas időkben mozgalmas szerep jutott a legutolsónak is. Pedig akkor a békét nem igen ismerték. Harcz és vetélkedés volt az egyes városok közt, a hatalmaskodás és jogtiprás megszakítá a nemzeti összetartást, de egyszersmind ébresztett és fölhasznál minden erőt, mely fiaiban szunnyadott. Olaszország azonban egyesülni is tudott, másodsor mérkőzött meg már a pápa vezetése alatt a német elnyomással, s III. Sándor pápa győztesen vivott rőt szakállu Frigyessel. A győzelem csak hajnal volt, melynek hasadtával fölébredett minden erő és a munkához fogott, hogy építsen a vallásos és politikai eszmék valósulásán. — Olaszországnak azonkívül daczára az egyenetlenség és jogtalanságnak, melyek a bűnök hosszú lánczolatát vonták maguk után, volt mindig lángoló s önéletével összefort hitélete, mely Ezzelinót is képes volt magábaszállásra birni, volt hevülő buzgalma, mely a városok dicsőségét és fényét a templomok és domok szentelt emlékeiben örökitette, volt vallásos nemzeti önérzete, mely ha Rómához nem volt hű, Rómára büszke volt.

Ily izgalmas időben, 1182. született Assisiben

Pietro Bernardone fia, kit anyja váratlanul egy istállóban hozott világra, és a fölirat mélyértelműleg hangzik e kápolnává változtatott helyiség fölött:

Hoc oratorium fuit bovis et asini stabulum.

Ubi natus est Franciscus mundi speculum.

De a mit véletlennek szeretünk mondani, abban a szent egyszerűség mélyebb okot fődöz fel. — Elmondhatni, mit a csodás Fioretti di S. Francesco első cikkében olvasunk: „elsőben tudnunk kell azt, hogy a jó sz. Ferencz ur, életének minden tetteiben akképen cselekedett, mint a mi áldott Üdvöztőnk.“ S miért ne szabadna látni a hívő szemnek e születésben is a hasonlatosság egyik kedves vonását: ott az Alvernián volt Ferencz kálváriája és itt van Bethleheme, hogy mindenben minél közelebb álljon ahhoz, ki őt különös küldöttjének kiszemelte. Ezen első lépés adja nekem az irányt, melyben e csodálatos jelenségnek elragadó vonásait néhány gondolattal megvilágítsam. — Mire figyelmeztet ez első lépés? Azon nézpontra állit, mely egyedül képes megfejteti sz. Ferenczet, föllépését s azon erőt, mely e férfiu lelkéből alkotva előlépett: ezen nézpon a hit. — A hitvilágában kell tekintenünk e rendkívüli férfit, mert a hit ereje állitá a világba Ferenczet, ez képezte őt arra: mi nagyot tett sz. Ferencz? megujtá a valóságos életet, fölébreszté az alvó költészetet, sirja fölött ringott egy fölszabadult művészet bölcsője, ő oldá meg a szellemet lehelő szónoklat nyelvét s ő felelt a socialismus vajadásaira; szóval a posztóárus fia megihditá az egész világot s mindezt tudomány nélkül, iskola nélkül, de nem a hitnek és erejének mindent fölülmuló ajándéka nélkül. — Az egyetemek állítottak nagy tudományu férfiakat, a hit pedig nagy férfiakat, mihelyt lelkükben érvényesité hatalmát s fölvilágolt az a fény, mely az Isten titkaiba beavat. — Tudjuk, elismerték azt sokan, kik keveset hittek, hogy a

korszakok, melyekben a hit erős, fényesek, szivemelők és termékenyek, míg a hitben fásult vagy épen hitetlen korok kietlen nagy ürt nyujtanak az utóvilág tekintetének s szavaik bizonyosságát már magában sz. Ferencz személyében találjuk, kire a hit elsöben is ujjáteremtve hatott.

Az ifju nevelése korán sz. György templomának papjaira bízott, kiktől az ismeret alapjait elsajátítá; de Assisiben nem volt valami felsöbb tudományos iskola, melyben az ifju, miután a latinban némi jártasságot szerzett, kiképezhette volna magát, így maradt tehát és iskolája a nyilvános élet lett, az az eszmekör, az a lelkes érdeklödés, a szellemi éberség, mely akkor Olaszországon végig vomult. És ezen iskola nem talált benne hideg, érzéketlen tanítványára: ö énekelte a dalokat, melyek csatákról beszéltek s a tüzes ifjunak nagyraörö lelkét heviték; ö hirt és dicsöséget kívánt szerezni s kutatta módját, melyen elérhetné, a lovagmondák nem regélnék kalandokról, melyek lelkét nem foglalkoztatták volna. — Ferencz csakhamar Assisi fiatalságának hőse, mely öt mulatságai és kalandjai királyának választja: „*Liber alior et hilarior, datus jocis et cantibus, civitatem Assisii die noctuque circumiens... a sociis suis eligitur in Dominum, ut secundum voluntatem suam faceret expensus... cumque refecti de domo exissent, sociique simul eum praecederent, euntes per civitatem cantando, ipse portans in manu baculum, quasi Dominus parum retroibat post illos! Vita trib. soc. Assisiben már ö volt a bámulat tárgya, de a város köre szük lett neki. Egy titkos kéz nemcsak ébren, hanem álmában is ösztönzé Ferenczet cselekvésre: fényes palota tünt föl az álmában is virrasztó lélek tekintete előtt, a termék csillámló fegyverekkel vannak beaggatva és pajzsok és sisakok képezik ékességét. — Elég volt ez álom, már nem tartá lehetetlennek, hogy idővel hatalmas feje-*

delem válják belőle és dicsőségét a lándzsa hegyével akarta kivívni: csakhamar briennei Walther csapatához kíván szegülni, ki Tancred Sicilia királyának leánya mellett száll a császár ellen sikra. — De e szándékát ki nem vihette, miután utközben megbetegedett. Az Isten szava Assisibe hívta vissza s ott ígért neki más fényes föladatot, melylyel csakhamar megbizza.

Ily lelkes és korántsem elvonult vagy életunt ifjut választott ki magának a kegyelem fönséges céljaira. — Eddig mindenki érte a nagyratörő Ferenczet, most közbejő azon titkos erő, melyet csak a hitnek szeme ismer. Ellentétben az ábrándos ifju vágyaival, ellentmondva minden hiu és szeszélyes tervének, megelőzve még legtitikosabb sejtelmét is, a kegyelem maga lép a térre, hogy műveihez egymaga neveljen alkalmas eszközt. Ferencz nem merithetett tudományából holmi új világraszóló rendszereket, nem a kutató lángész volt szövétneke, hanem a fény mely tűz is, mely lángözönt nyitott, hol az emberi bölcsesség csak hideg szikrákat csalhat. Ezen fény volt a hit, mely mind világosabban lépett Ferencz lelke elé és megkezdte foglalását. — Mióta Assisibe visszatért, engedve a titkos szózatnak, azóta önkényt Istenhez fordul, kérve az Urat, adná tudtára, hol keresse az álmában látott fényes palotát s a ragyogó fegyvereket; mialatt pedig ezt kérte, kicsiny s hitványnyá törpült körülötte minden. — Sokszor elvonult eszmélődve föladatáról s míg lelke egy nagy hivatás érzetébe mélyedt, addig a belső kegyelmek egész lánczolata követte, mely lassan, de folyton behatott reá, mint a természet a barázdán nyugvó magra, mely hosszú tél és kietlen vihar után teli kalászszá érik. Hiába tért vissza a zajos körökbe, nem tühette, futott a magányba, elrejtözött egy barlangba és imádkozott félelem s borzadás közt. — Órahosszat töltött leborulva, csakhogy megtudja

mit tegyen. — A mint egykor forró imába merült, úgy rémlett előtte, mintha a kálvárián látná a keresztet és a reafeszítet Megváltót; lelke e látvány-nál mintegy megsemmisült, Krisztus szenvedése pedig oly mélyen vésődött keblébe és csontjai velejébe, hogy reá sem gondolhatott, anélkül, hogy a legmélyebb fájdalomba ne merült volna. Ilyenkor a mezőn tévelygett, szabad folyást engedve könyeinek és zokogásának és ha kérdezték mi bántja: ó, ugymond, én siratom Jézus szenvedését, kiért nem szégyenkezném panaszkodva bejárni a világot.“ A kegyelem átváltoztatta az embert, bevilágított lelkébe a hitnek magasztos titka a kereszt és balgasága s a mint megrendíté egész valóját, úgy vonzotta magához ellenállhatlanul. — A mit ezentul tesz, csodálatos, de egyszersmind indokolt, mert természetfölötti erőben alkot és működik.

Most az ifju ábrándos vágya dicsőség és hir után a hit világánál más tért lát megnyilni maga előtt s egy nagy áldozat árán, mely mindenébe került mit mások előtt birt, felölti magára a szegény és megvetett Istenember képét. Ki ne olvasná mély megilletődéssel azon fönséges imát, melyet lángoló szeretet sugalt a szegénység lelkének választott mátkája után: „Ó Ur Jézus mutasd meg nekem a te forrón szeretett szegénységed ösvényeit.“ — A szegénység mindent tapos, tehát mindenek királynéja. Hanem én kegyes Uram Jézus Krisztus könyörül rajtam és a Szegénységen (Domina paupertas;) mert kinez engem szerelme és nélküle nem nyughatom. Uram te tudod ki szivembe szerelmét öntötted. Hanem ő maga is szomoruan ül, mindenkitől elutasítva; özvegy lett a népek urnője, hitvány és megvetett jóllehet minden erények királynéja. — Lásd ur Jézus hiszen a szegénység olyannyira az erények királynéja, hogy elhagyva az angyalok székhelyeit leszálltál a földre, hogy azt örök szeretettel magadnak eljegyez-

hesd és a tökéletesség gyermekeit benne és belőle és általa nemezhesd. Oh ki ne szeretné Uram a szegénységet mindenek fölött. E kiváltsággal tüntess ki, e kincscsel gazdagíts, hogy övéimmel semmit sem birhassak a földön.“ — Opuscula B. P. Francis. Assis. Ekkép a szegénységet jelzé a tökéletesség eszményének és minden erkölcsi szépség kifejezésének. Szerette azt emberi alakban jelképezni s majd az ég leányának, majd gondolatai asszonyának, majd mátkája és nejének mondá. — Amit a középkor dalnokai földi szerelem tüzétől hevülve szépet és nagyot mondtak, azt ő mind szive választottjára a nagyon szeretett Szegénység urnőre (Domina paupertas) ruházta. E szolgálatban lép föl Assis. sz. Ferencz, mely a világbölcs előtt döreség, a kritikus előtt rajongás, a hitben pedig a kereszt hatalmának csodás öröktermékeny nyilvánulása. Mint ilyen csak a hit világában érthető s ha nagy tettek nem akarnak véletlent elégséges alapul úgy a fensőbb hatalomnak vivják ki igényeit, mely hatalom: a hit természetfölötti ismerete és szeretetével.

Mihelyt sz. Ferencz nagyratörő és mélyenérző lelkének hevével a szent szegénységet magának eljegyezte, élete a kitartó munkálkodás és természetfölötti költészet vegyüléke, egész megjelenése titkos értelmű, de egyszersmind gyakorlati, fönséges de vonzó is. Nem ismerjük a szentet, hacsak becsített arczát és ijesztő csuháját látjuk, ha szegénynél is szegényebb hajlékába lépünk, hol talán csak szivtelen elnyűtt lakót találni vélünk, hisz a szegénység zsibbaszt s a szük és üreges lak lenyomja a lelket is. Nézz elsőben a szellemre, mely nagysága érzetében és nem nyomora nyomása alatt nyitott magának ily utat, mely szegény, mert kincs nem méltó hozzá, megvetett, mert tisztelet nem elég neki. Máskép énekli meg Dante sz. Ferencz és a sz. Szegénység áldást hozó varázserejü életét:

La lor concordia, e i lor lieti sembianti
 Amore a meraviglia, e 'l dolce sguardo
 Facevan esser cagion' de' pensier santi;

s a szent gondolat termékeny is volt, napról-napra növelte Ferencz szegény családját. Most e nagylelkű, mert mindent megvető férfiak körében látta teljesedve álmát, számtalan fegyveres s kiapadhatlan bőség környezé, — nem hagyott ő fel a gondolattal, hogy ez az Isten választott csapata „asztalkörének lovagjai“, kikkel megindítá a hadjáratot a legszentebb ügy védelmére. Ferencz keresztényesité a világot. Tőle és rendjéből eredett az egyházi szónoklat folyama, mely magával ragadott mindent. E szónoklatnak lelke a világ előtt nyilvánvaló buzgalom volt, mert a szó nemcsak hang, de tény is volt, mert nem emberi bölcsesség vagy tudomány adta ajkaikra hanem isteni sugallat. Ferencz csakis az örök igazságok szemléletében élt, a hősi erények szokásává váltak, vándorolt; másnak kenyerét koldulva, beszélt, magát felejtve. Midőn a hirneves Bolognába ér, kiürül minden ház s az egyetem egy fensőbb tudománynak engedi át óráit. A nagy piacztot templommá szentelte a nép kegyelete, mely a szentet körülvette, s midőn szólt lelke elragadtatásában, olvadozott minden szív s kivált salakjuk. Rendre vonultak társai városok s falukba s fogalmunk sem lehet azon hatásról, melyek ezen együgyü emberek tettek a civódás, az ellenségeskedés, a pártszakadás és véres bosszú korában. Paduában sz. Antal beszédjére a megindulás hangos panaszt és könyzápport keltett a tömegben, a dölyfös patricius levette ruháit, máshol a nők hozzák ékszereiket s tüzre vetik a fényzés rongyait. Kijózanodott egy kissé a világ a szó és tett összműködő szónoklatánál.

De midőn a szegénység rideg valósága ily intézményben megszenteltetett sz. Ferencz hatható-

sabb és megsemmisítő predikációt adott korának és minden jövő nemzedéknek. Sz. Ferencz idejében elnyomták a szegényt a kar hatalmával, most a szegénység nyomja el a rendet és jólétet és hatalmat. Mindkettő baj és nyomoruság, mindkettőre Ferencz a keresztény socialis politika paragrafusait ütötte föl és sürgette. Sz. Ferencz nem az által kívánta a világot boldogítani, hogy a szegénységet száműzze a világ hátáról, sokkal mélyebben tekintett ő a gondviselés terveibe, semhogy a világ eszményét általánosan jólét és gazdagságban lássa. Minden keresztény socialistának jól kell szem előtt tartani célját, mely nem a szegénység kiküszöbölése, hanem azon egyensúly létrehozása, mely a rendet Isten akarata szerint mindnyájunk üdvére föntartsa. A kereszténység messze attól, hogy a szegénységet ki akarná küszöbölni, önkénytes szegénységre ösztönöz, nem akarja a szegénység nélkülözéseit elvenni, hanem csak a zugolódo elégedetlenség szellemét és azon rendezetlen állapotokat megszüntetni, melyekből a szegénységbe a zugolódozás rossz szelleme átszarmazik. A szegénységnek és nyomornak a keresztény világrendben magas célja és rendeltetése van, csak a hitetlen világnézet tartja azt merő tagadásnak, jóllehet az emberiség tulnyomó részének sorsa. A keresztény eszme, mely a szegénységet a gazdagság fölé emelte, leghatározottabb kinyomatát találta sz. Ferenczben, kinek rendje nemcsak szegényeket fogad magába, hanem gazdagokat is, kik a szegénység fönségétől elragadva, szegényekké lettek. Mihelyt ily eredménnyel találkozunk azonnal mélyen meghajlunk a létesítő hatalom előtt, mely kimutatta, hogy a szegénységet nemcsak tűrni, de keresni is lehet: tűrni lehet, mert sz. Ferencz bizonyítja, hogy békét, tiszteletet és boldogságot hoz; sőt keresni is lehet annak, kinek szive érti a sarat gyönggyel fölváltani. Nincs akkor elkeseredés a gazdagok el-

len, ha a szegénységben boldogság honolhat, mert a mi a szegénynek kezébe a gyilkot nyomja, az a gazdag vélt boldogsága, melyre neki egyenlő joga van. Ezen szent socialistának hétszázados emléknapja nagy fölkiáltójel korunk vajadásaira; a gondviselés keresztény szempontból vezérli és intézi az ügyeket ki jól akar hozzászólni e szempontra helyezkedjék, különben a világrendben csak örvényt nyit, mely millió áldozatok vesztével töltetik be. Ha ez általános szemléldéssel valaki be nem éri, számokkal szolgálhatunk, melyekből mindenki vonhatja a következményeket: ha sz. Ferencz a kezdet nehézségeiben 11 év alatt 5000 önkénytes vezeklő szegényt gyűjtött zászlaja alá, ugyan mennyit nyugtatott, békített, engesztelt meg magával és a világgal, kik szükségből viselik a szegénység igáját. Hanem a szegénység ily fölfogása talán csak kevés választottnak szól? annyinak szól, a hánynak a hit szól s minél szegényebb valaki annál közelebb áll üdvös befolyásához, csak utat nyissunk neki.

Sz. Ferencz azonban a szegénységet nemcsak tűrhetővé tette, hanem rajongó szeretetében még a költészet bájával is körülvé. Oly csodálatos termékenységu volt Ferenczben a hit szelleme, hogy e rendkívüli férfiut még mint az olasz szépirodalom hőst is szerepelteti. Lelkéből fakadtak a legmagasztosabb és legforróbb lyrika hangjai s mint ha addig ismeretlenek, azontul pedig unalomra hivatva lettek volna, sokszoros viszhangot keltettek hasonszellemü férfiakban. Nem volt alacsony, nem volt törpe a keresztény alázat és önmegvetés, ellenkezőleg szárnyakat adott az érzelemnek s megújítja ifjúságát. És a mit oly sok tanulás és tudomány el nem ért, hogy lendületet adjon a lézengő népköltészetnek, azt sz. Ferencz lángoló szelleme egy maga képes volt elérni lelkesülésében. Ezen mindentől megvált lélek szabadon emelkedett menten a világ bi-

lincseitől, kivetközve a földi kívánságok és szenvedélyekből. Az a gyöngéd érzelm, melylyel Isten lelkét megáldá, az a mély rokonszenv a természet minden tüneménye iránt, csak élesztetett, csak fokozódott, minél közelebb járt Istenhez. Csakhamar megérté ő a titkos nyelvet, melyen minden virág beszél s midőn nagyon is hangos lett már szavuk testvér s nővéreére ismert bennök, kikkel sokszor felváltva hirdeté Isten dicsőségét. Nem történhetett máskép, minthogy Ferencz a költészet szépségéhez is folyamodjék lángoló érzelmei kifejezésére s megindítá a szép szeretet költőinek sorát, kik azon nép nyelvén, mely maga is már dal, népdalokká alakítsák az élő hit és szeretet érzelmeit. Ferencz hevült az örök szeretetben s minden tekintet, melyet a virágzó völgyre vetett, minden hang és dal a természet öntudatlan énekeseinek lármás öröme mint megannyi nyíl volt szívének, följongott volna a szeretet az ostrom zár alatt, de a próza kifogyott a szóból s ő énekelni kezdett. A mit e lángoló dalnok érzett oly mélyen és tisztán, mint ritkán más ember, azt kifejezve találjuk énekében: *Cantico de le creature, comunemente detto de lo frate Sole: Legmagasb, leghatalmasabb kegyes Ur! Tied a dicséret, a dicsőség és minden áldás, Téged illetnek egyedül: és senki sem méltó, hogy nevezzen. Légy dicsérve Uram Istenem minden teremtményeiddel, különösen nemes testvérünkkel a nappal . . . Légy dicsérve Uram nővérünkért a holdért és a csillagokért, melyeket az égen formáltál szép ragyogókká. Légy dicsérve uram nővérünkért a vizért, a ki nagyon hasznos és alázatos, drágalátos és tiszta. Légy dicsérve Uram a mi anyánkért, a földért, ki minket táplál és hordoz, sokféle gyümölcsöt, és színes virágot és füvet hoz. Az ének a bensőség mély érzelmével van irva, azon behatás alatt, melyet lelkére a teremtés minden porszeme gyakorolt, mely*

többször szólaltatá meg tehetetlenségét érző s azért szenvedő Ferenczet, míg végre minden gátat megszakítva a seraphicus elragadtatásban érte tetőpontját fönn Alvernia mélyen titkos hegyén. E költészetnek forrása pedig az Isten szeretetén kívül a természet iránti gyöngéd vonzódása volt, fivér s nővéreire ismer ő a teremtményekben, tekinti föladatukat Isten dicsőítését, észreveszi elemeikben, tulajdonságaikban a vonatkozást Istenre, a szellemi rendre, melynek minden szolgál. A mély ismeret utat nyit neki a természet magasztos fölfogására, s ő gyönyörét leli a legkisebb virágon, versenyez a csalógánnyal, de utóbb ő fárad el, miután soká énekeltek fölváltva Isten dicséretét. Nevezhetik azt mások rajongásnak vagy kedélybetegségnek, csak ismerjék el a csodahatást és lélekerőt, mely nem a szenvedély önzésének, hanem Isten szeretetének szentelt nagy áldozatok árán mindent. Ferencz vonzódása a természet iránt úgy látszik, hidegen nem hagyta magát a természetet, hanem ez is viszont kimutatá jó indulatát.

A mit sz. Pál mély értelmüleg mond a természet szolgaságáról, az némi világosságot nyer sz. Ferencz életéből: „minden teremtmény, mondja az Apostol, mulandóságnak van alávetve, nem önként, hanem a miatt, ki őt remény fejében alávetette, mert maga a teremtmény is föl fog szabadittatni a romlás szolgaságából. Tudjuk ugyanis, hogy minden teremtmény fohászkozik és vajudik mindediglen.“ A természetre is kiterjeszkedik tehát az átok s fohászkozik fölszabadulása után. De mielőtt megjönne a megdicsőülés órája, addig a természet küzd megrottói, zsarnok uralói ellen s sokszor elveszti őket. A természet elnyomója az ember, a mennyiben bűnös s valamint a teremtmények az ember áthágásai által eszközökül használatnak, vagyis a bűn rabszolgaságába bevonatnak, viszont mintegy boszúlói az

örök törvény áthágásának; az ember ellen fordulnak. Mig bűn lesz, — lesz harcz; a megdicsőülésben pedig a bűn romjain a teremtés béke-hymnusa csendül meg. De Ferencz szive tisztaságában már előbb szelidíté meg a természetet; mert nem öntött kelyhébe mérget, mely a vadak és kigyók fogaiban ellene meggyülne s romlást hintett volna verejtékébe. Nem oly hihetetlen, mit annyi sok szentről olvasunk s mi sz. Ferencz megjelenésében szinte természet-szerű, hogy vele szemben a természet elvesztette vadságát s fölismert benne urára; mintha a paradicsom virult volna fel nyomain, oly szelid és nyájas a vad és a madár; fölvidul a teremtés elkomorult arcza, csodálva nézi a ritka jövevényt, kétkedik, há megjött-e már a fölszabadulás percze, avagy csak rövid ébredés e ez, mely az éjet figyelmeztesse, hogy sötétsége életet rejt, mely napot vár. Ferencznek nyitva állt Isten műveinek határtalan titkos országa, nem volt neki elég a fölület ragyogása. ő átlépte a határt, melyen belül csak béke van, nincs harcz. Olvassunk csak néhány adatot a csodálatos Fioretti di S Francesco czimű elbeszélésekből, melyek mintegy tulvilági fényt öntenek Assisi járó-kelő Szegényére: Sz. Ferencz egykor Savurniából Camajo és Bevagna vidékére vándorolt és „midőn ott mély áhítatban mendegélt, fölemelé szemeit és néhány fát látott az ut szélén, melyeken töméntelen sok madár ül vala, ugy, hogy sz. Ferencz csodálkozva szólott társaihoz: „Várjatok meg itt az uton, én hugocskáimnak, a madaraknak, predikálni megyek.“ És a mezőbe lépett és a madaraknak, melyek a földön ültek prédikálni kezdett és csakhamar lejöttek azok is, melyek a fán voltak, és ott maradtak szép csendesen, mig a jó sz. Ferencz elmondá intelmeit, de azután sem bucsuztak el tőle, mielőtt áldását nem adta reájuk. És sz. Ferencz köztük járt fel s alá, csuhájával is érinté, a nélkül, hogy azért csak meg

is mocczantak volna. S ez volt körülbelől sz. Ferencz beszédjének értelme: Hugocskáim, madarak, ti sokkal tartoztok Uratok Teremtőtöknek, dicsérnetek kell őt mindég és mindenütt, már csak azért is, hogy szabadságtok van, bárhová repülni. Hasonlóképen kettős, sőt hármás mezzel látott el benneteket. Továbbá fentartá Noé bárkájában nemzetségeket, nehogy kihaljatok; és lekötelezett magának a levegőnek eleme által, melyet birtokba adott. Mindehhez járul, hogy ti nem vettek és nem arattok és az Ur Isten táplál titeket és italt nyujt patakok és forrásokból, nektek adja a hegyeket és völgyeket menedékhelyül és a magas fákat fészkelésre és miután nem tudtok se fenni, se varrni, azért az Ur Isten ruház titeket és fiaitokat. És azért hugocskáim őrizkednetek kell a hálátlanság bünétől és iparkodnotok kell mindenkor dicsérni az Istent. Midőn pedig a kedves sz. Ferencz ily szavakat szólott, a madárkák egyre nyitogatják csőreiket, terjesztgetik szárnyaikat s földig hajolnak meg előtte és tudtul adják ekkép mozdulataik és énekük által, hogy a sz. atya nagyon is nagy gyönyörűséget szerzett nekik, és a jó sz. Ferencz maga is örült és gyönyörködött ő velük és nagyon csodálkozott a madárkák ily sokaságán és igen szép változatosságán és figyelmükön és bizalmasságukon, amiért ő is ájtatosan dicsérte teremtőjüket.“ — Ugy járt ő fel s alá a virágzó téreken, mint ki lelkében egészen más világot látna s a mellett mégis mindig szem előtt tartá hivatását, a bűn kiirtását, nem emelkedett a köznapi világból olyformán, hogy feledte volna nyomorát és kietlenségét, de nem vezett ki lelkében a szemlélődés fényes sugara sem, mely szebb világot tükröztetett. Talán megvetőleg tekinthetnénk a gyermekded egyszerűség e tiszta örömeire, ha nem vennők észre, hogy óriási lélek nagyságával párosulnak mely ártatlan ömledezéseiben nem felejtí világraszóló

terveit, mely ha játszik is, ha enyeleg, mindig nagy marad, sőt még nagyobbnak látszik, mert nagy tetterővel gyengéd szívet egyesít. A barbár népek hősei a nyers erőnek képviselői, kik megölik önmagukat, nehogy a romlásan sirniok kelljen, de a görög hős eszménye a vitéség mellől a gyengéd szívet ki nem zárja, mely sirni nem felejtett a harczok kegyetlen öldökléseiben sem, és kedvesen tud enyelegni a csecsemővel. Sz. Ferencz már a világba küldi társait, már előadta komoly önérzettel a pápának terveit s mégis párbeszédbe tud elegyedni az utszálon nyíló virággal és szánakozni minden lény szenvedésén. Egyszer találkozik egy fiúval, ki vadgerliczéket visz a vásárra: „és mivel sz. Ferencz különös gyengédséggel viseltetett mindig a szelid állatok iránt, azért részvétteljes tekintetet vet rájuk és így szól a fiúhoz: „kérek kedves fiam, add nekem a gerliczéket, nehogy ily szelid madarak, melyekhez az írásban a tiszta és alázatos lelkek hasonlítottak, kegyetlen emberek kezeibe essenek.“ És a fiu azonnal odaadja mindnyájukat; a jó sz. Ferencz pedig ölébe veszi és bizalmasan szólítja meg őket: „ó hugocskáim, ti együgyü és tiszta gerliczék, mért hagyjátok megfogni magatokat, most majd megszabadítlak a halál torkából és fészket rakok nektek, hogy szaporodjatok a teremtő parancsa szerint.“

Igy járta be sz. Ferencz Olaszországot, magával hordván a szellemet, mely a hit és szeretet erejében mindenütt alkotott. Elhagyom az intézményeket, melyeket századok boldogítására emelt, ha megújítatik bennök azon szellem, mely bölcsőjüket körülölelte. A ki olvasta a sz. atya legújabb encyclicáját, észrevette, mily gyakorlati irányban sürgeti az Isten lelke új életre ébreszteni sz. Ferencz gondolatát és sikerdus művét: a harmadik rendet. Ha valóban jellemző korunkra nézve, hogy a társulási

ösztön mindenütt egyesületekbe vonja össze a törekvőket, akkor keresztényebb társulatot nem pártolhatunk, mint épen sz. Ferencz harmadik rendjét. A társulatok nem tegnapóta diszlenek az egyházban, mielőtt az ujabbkort a társulat mániája megragadta volna, a buzgalom már rég egyesületeket alkotott, melyek különös nagy előnnyel birtak az ujkori törekvésekkel szemben; a régiebbek ugyanis a külső összetartás mellett, még a belső lelki élet ápotását tüzték ki föladatukul, míg az ujabb korban pártolt társulatok legnagyobb része csakis a külső összetartást czélozza. Tudjuk jól, hogy a megváltozott körülmények ezen egyesületeknek áldásos tért jelöltek ki, de ne forduljon azért a figyelem kizárólag e térre.

Ily darabos eszmélődések után keressük föl néhány perczre Assisi szegényének sirját. A hová most minden ember, ki e völgyön áthalad, gyors léptekkel s dobogó szivvel siet, oda előbb csak a halálra ítelt gonosztevők hurczoltattak, e hely a rémület helye volt s a nép nyelve pokol dombjának nevezte. Sz. Ferencz, ki halála után is a földön csak megvettetést keresett, e helyen nyitattott magának sirt, de czélt nem ért, mert alig nyugodott meg ott s menhelye már is éden-dombjának magasztaltatott. Assisi féltékeny szeretete mély sirt vájt a domb sziklájában s két templomot épített egymás fölé az önmegvetés és a megdicsőülés Symbolumai gyanánt. E templomok építésénél mondhatni, hogy sz. Ferencz sirja fölött az ujjászületés bölcsője ringott. A kettős templom sz. Ferencz siremléke s egyszersmind örökké élő szellemének tanuja. Csodálatos ugyanis, hogy halála is termékeny és éltetadó volt. Mert midőn templomot emeltek sirja fölött, élete, tettei s a lelkesülés, melylyel a népek emléken csüggttek, megragadá a művészet lelkét s uj életre serkenté azt. Sz. Ferencz öröktermékeny szelleme a

mint alkotva futotta meg utját, a mint törte minden téren a bilincseket, melyeket szokás vagy köznapiaság rakott, úgy a művészetben is szük- és elégtelennek találta a régi formát és alakot s életet lehelte önélete teljéből a merev vonalokba. A festészek, mondja Ozanam, kik e csodasír ékitésére hivatnak, új szellem fuvalmát érezték, mihelyt feléje közeledtek, sejteni kezdtek tisztább eszményeket, életteljesebbeket, az ó merev byzanci típusoknál, melyek nyolczszáz évig mintául szolgáltak s mindinkább elfajultak. Az assisi templomépítés csakhamar új művészet életének lett bölcsője, melynek fejlődése ott van megörökítve. Ott szakítottak Guido da Siena és Giunto da Pisa mindinkább görögös izlésükkel, utánuk Cimabue és Giotto alatt fejleszté ki a keresztény művészet valódi jellegét; mintha csak oly nagy, oly hithű férfiakra várt volna, kik mint sz. Ferencz és sz. Domonkos elegendő életmeleget hoztak holtak ébresztésére és a kifejtetlenek fejlesztésére.

Itt látni, hogy a művészet legtermékenyebb alapja a hit, eza hit lehelte az alsó- és felső-templom falaira sz. Ferencz emlékeit: az alsóba a megvetett, a szegény, a szenvedő Ferencz életét s a felsőbe dicsőségét; azért az alsó templom sötét és nyomottan emelkednek boltivei, titokteljes Symbolokban beszélnek ékitményei, keresztalakban lévén építve, a mélyértelmű *T* betűt is láttatja, a mint az sz. Ferencz homlokára volt nyomva; a felső templom ellenben derült, elöntve a nap fényétől, mely ezer színre bomlik az üvegfestmények változatos pompáján. — De mindkettőben egyaránt ünnepel a két testvérművészet. E nagy siremlékben mint központban futott össze, hosszú korok áldozatkészisége és nagy tehetségek teremtőereje, az építményt fehér márványból s német izlésben Jacopo di Lapo emelte, s falain a német építési modor mély jelen-

tőségével, a feleszmélő olasz festészet könnyedségét és elevenségét egyesíté.

Valóban fenséges sz. Ferencz sirja fön az éden-domb tetején, benne élő kövé vált egy nagy gondolat: a szegénynyé lett sz. Ferencz dicsősége. A szegénység és megvetés emberének méltó sirja ez, melyet Isren emelt, midőn meginditá a világot az emlék építésére, hogy ígérete, mely az alázatosnak fölmagasztaltatást biztosít, teljeseadjék.

Petheő Rudolf.

A VÖRÖS CSILLAGOS KERESZTES VITÉZEK RENDJÉNEK MŰKÖDÉSE ÉS ÉRDEMEI MA- GYARORSZÁGBAN.

Sz. Zsigmond prépostságnak újból szervezése.

Pisó Jakabnak elhalálozása után a prépostság 172 évig üresedésben maradt. Ezen idő alatt a prépostok nevei sehol elő nem fordulnak, sőt az 1562. évi nagyszombati zsinat alkalmával mint tényleg üresedésben levő jegyeztetett fel.¹⁾ Csak a török hadjáratok lezajlása után töltetik az ismét be Putanicz ker. Jánosnak, 1698. szept. 25-én történt kinevezése által.²⁾

Putanicz János, ki 1689-ben egerszegi plebánosból esztergomi kanonok és egyszersmind pesti plebános lón,³⁾ mint igen élelmes ember reá jött, miszerint a török idők

¹⁾ Péterffy, Concilia II, 149.

²⁾ Benignae Resolutiones Regiae Ao 1698. 35. l.

³⁾ Előde: Nagy János (1688—1690-ig) és ő (1690—1695-ig) a kanonokságot a plebaniával együtt bírták. Utódai: Kolocsányi György (1695—9-ig) és Nedeczky Ferencz (1699—1702-ig) csakhamar kanonokká lettek.

előtt Budán vagyonos prépostság létezett, melynek habár mibenlétével egészen tisztában nem volt, mégis azt, mint a királyi várban létezett sz. Zsigmond prépostságot magának sikeresen kieszközölte.

Mint ilyen minden ágat megmozdított, hogy a „budai prépostság“-nak egykori birtokait megszerezze. A neoacquistika udvari bizottságnak, az udvari kamarának és az ennek alárendelt budai kezelőségnek, Pestmegyének és más hatóságoknak, sőt ő Felségének magának is meggyült vele bajuk.

Első gondjai közé tartozott Budán megtelepedni. E végből kieszközölte magának, hogy az egykor a prépostsághoz tartozó épületek romjai adassanak át neki. Ezekhez sem birván biztos adatokat, inkább többet, mint kevesebbet kívánt. Kérelmére átadatott neki, az udvari kamarának 1699. évi május 25-én kelt parancsára, a budai administratio által mindjárt a palotán kívül létező, régi falakból álló, de még fenttartható sz. Zsigmond templom, a residentia helyéül szolgálendő telkekkel, melyek bekerítése elrendeltetett. Továbbá a talán építendő kanonoki lakások számára a még üres térség. Azon esetre, ha a jogos tulajdon bebizonyítva leend, azon helységek is, melyek már eddig másoknak adományoztattak, kiknek a rajtok megkezdett építkezés ez okból azonnal betiltatott. A Mária Magdolna templomának átengedése egyelőre nem teljesítettett.¹⁾

Különös, hogy ez időben még a Mária Magdolna temploma is a sz. Zsigmond prépostsághoz tartozónak mondatott, pedig ekkor ama romokat tartották e templomnak, melyek a mai disztéren állottak.

Az átvett térség az 1703. október 8-án kelt metális okmányban így iratik le: „A vári-utczában, a vizimű mellett, 265. és 266. számmal jelelt telek, mely arczban és hátban 26 öl, jobbról 23 öl és 5 láb, balról pedig 9 öl mérettel bir, átadatik templom és lakház számára.²⁾

¹⁾ Acta Praepositurae Budensis 41. cs. 17. sz. Az orsz. levéltárban.

²⁾ U. o. 41. cs. 15. sz.

Miután Putanicz 1699. év július 4-én a kamarai administratio által a prépostsági templom és a lak jogos birtokába beiktattatott,¹⁾ a prépostsági lakot, melynek falai két contignatio magasságúak valának és melynek némely részében boltíves helyiségek is voltak, el akarta foglalni; abból azonban a lakatos mester, ki benne lakott és tetejére fából fedelet is csináltatott, nem akart kimenni. Kivel úgy intéztetett el a dolog, hogy évenként 38 frt. lakbért kellett fizetnie; ugyanennyit kellett fizetnie a később melléje beköltözött kárpitosnak is.²⁾

Putanicz a templom falai közt kápolnát készített, oly módon, hogy a romnak egyéb falait idővel a kiépítendő templomhoz felhasználni lehessen.³⁾ A kápolnát sz. Zsigmond tiszteletére szentelte fel. A benne állott oltáron sz. Zsigmond képe volt. A padok, az orgona és a haranglábon függött harangocska, később a királyi palotában épült templomba vitettek át. Habár csekély volt a kápolna, mégis jól fel vala szerelve. Putanicz neki adományozta ezüst pásztorbotját, melyen, szimere és az évszám 1702. volt bevésve; ugyszintén püspöksüvegét, melyen himzés jelezte adományozóját.⁴⁾

Több baja gyűlt meg Putanicznak a többi telkek megszerzésével, melyek egy részét a budai karmeliták foglaltak el és már be is építették. Az építkezés Putanicz tiltakozására beszünttetett s csak 1715-ben Keresztély szász herceg és primás által engedtetett meg nekik, miután tisztán kimutatták, miszerint a prépostság telkei a kocsiut által választatnak el az övéiktől.⁵⁾

Fáradtságának főtárgyát a prépostság és káptalan jószágainak visszaszerzése képezte. Már 1669. febr. 3-án nyert Lipót fejedelemtől felhatalmazást, hogy pestme-

¹⁾ U. o. 41. cs. 18. sz.

²⁾ Annales Sacri militaris Ordinis Crucigerorum stb. már idézett mf.

³⁾ Acta Praepositurae Bud. 41. cs. 18. sz.

⁴⁾ Annales stb.

⁵⁾ Acta Carmelitarum Budensium.

gyei jószágaira jogait érvényesíthesse. Azonban ezen jószágokat királyi adományból már mások birták, kik szintén keményen védték jogaikat. Így legfeljebb csak azt érhetette el, hogy egyik-másik, mint például Kolonics gróf, a váczi püspökség kezelője, engedékenységből dézsmát engedett neki. Különben az országos levéltárnak kincstári szakaszában, az ó-budai prépostság okmányai között őrzött s általam átnézett 27 darab okmányban¹⁾, csupa oly jószágot keresett, melyek egykor az ó-budai prépostság és káptalan tulajdonai voltak. Mivel az ó-budai prépostság és káptalan csupán „Praepositura Budensis“ és „Capitulum Budense“ elnevezést használt, elhitték Putanicznak, hogy ezeknek jószágai a sz. Zsigmond budai prépostság és káptalanéi voltak.

Putanicz Budán szintén gyarapítani igyekezett a prépostság vagyónát, a hegyekben $\frac{1}{4}$ hold telket szerzett szőlőkert számára, melynek egy negyedén dusan termő szőlőkert létezett. Határait kövekkel jelöltette, melyeken: „Praep. Bud. S. S. 1706.“ jelezte a tulajdonost. Szerzett Pesten házat is, mely azonban magán vagyónát képezte.²⁾

Putanicz Budán igen népszerű egyéniség volt, ki ünnepélyesebb egyházi ténykedéseket örömmel teljesített. Midőn 1715-ben jun. 8-én alamizsnás sz. János ereklyéje Budára hozatott, az ünnepélyes menetet ő vezette.³⁾

1720. év január havában Nagyszombatban történt halála után a királyi ügyek igazgatósága által febr. 8. a prépostság jelvényei és okmányai lefoglaltattak és az udvari kamaránál letétettek. Ugy szintén lefoglaltatott a budai hegyekben fekvő szőlőkert is. Pesti háza, mint magánvagyon, nővére birtokává lett.⁴⁾

¹⁾ Acta Praep. Bud. 41. cs. 11—14, 13, 20—24, 27, 28, 30—38, 31—46 számok.

²⁾ Annales stb.

³⁾ Uj Magyar Sion. 1867. 133. l.

⁴⁾ A fiskusi okmány. Acta Praep. Bud. 41. cs. 47. sz.

Sz. Zsigmond prépostsága Putanicz halála után csakhamar új prépostot kapott, már febr. 2-án kinevezetett *Götzl Ferencz* csillagos keresztes vitéz, a szász herczeg és bibornok primásnak lelkiekben tanácsosa és kancellárja, ki azonban maga Budára lakni nem jöhetett, azért a kápolnát mások gondozására bizta, annak egyházi készleteit, melyek öltönyök, kehely és szentségtartóból állottak, 1720-ban jun. 27-én a budai karmelitáknál letétette.

Budát 1723-ban, márczius 28-án elpusztító tűzvész a prépostságot is igen károsította. Nem csupán a kápolnának teteje égett le, hanem a sekrestye és lakház tökéletesen leégett, minden butoraik hamuvá lettek. Az egyházi készleteket tartalmazó és a karmelitáknál letett láda szintén hamuválón.*)

Az így tönkrement prépostságot a távolban tartózkodni kénytelen prépost Götzl, helyrehozni képtelen volt, azért annak admnistrátorává *Plotschläger Mihály Jánost*, veszprémi kanonokot, felsőeörsi prépost, igen szemes és élelmes embert neveztetette ki.

Plotschläger Budán lakott. Itt első gondjai közé tartozott a sz. Zsigmond kápolnát helyrehozatni és tekintélyét emelni. Erre pedig igen alkalmas körülmény adta magát elő. A mai nap Krisztinavárosnak nevezett völgyben Tranczin Péter Pál kéményseprő mester kápolnát építtetett, mely utánna kéményseprő kápolnának neveztetett. A bold. Szűznek általa Olaszhonból hozott képe miatt ezen kápolna közkedveltségnek örvendett. Az 1723. évi tűz, azonban e kápolnát is igen megsértette, úgy, hogy tetemes építkezések lettek szükségesekké. Ezek miatt és más okokból az alapítónak özvegye a bold. Szűz képét onnan kivette és Plotschläger tanácsára a sz. Zsigmond templomban helyezte el. Azonban midőn már a kápolna elkészült, Plotschläger ezen képet a pré-

*) A budai jezsuiták rectora, a karmeliták priorja és a város tanácsa által kiállított okmány. Acta Praep. Bud. 41. cs. 52. sz.

postsági templomból kiadni nem akarta. Ekkor az alapítónak leánya cselhez fordult és magának engedelmet kért, hogy a kép előtt imázhasson, mi gyanut sem keltve, megengedett neki, ő azonban ezen alkalmat használva, a képet az oltárról leragadta és elszaladt vele; a mit még idejekorán maga a prépost észrevett és lármát csapva utánna szaladt, mire a főstrázsán álló katonák az arra futótól a képet elvették. A kép ezután Daun gróf s főparancsnok lakására, onnan a jezsuitákhoz, később pedig eredeti helyére visszakerült, mi Plotschläger terveit megheiusította.¹⁾

Plotschläger Mihály haláláig, mely 1729. év augusztus 28-án történt, birtokában volt sz. Zsigmond prépostságának, mivel pedig Götzl Ferencz szintén 1729-ben halt meg, a prépostság tényleg és kanonjogilag üreedésbe jött, azért arra:

Békássy Ferencz szombathelyi kanonok és plebános neveztetett ki 1729. év aug. 2-án. Ennek három évi működéséről a prépostság érdekében mit sem találtam feljegyezve. Rajta is volt, hogy azt jobbal felcserélje, a mi sikerült is neki, mert 1731-ben febr. 22-én a kapornoki apátságot nyerte.

Őt követte 1731. év márczius 27-től fogva *Mader Antal*, a vörös csillagos kereszt-es-vitézek rendjének tagja, ki eddig pánkotai apát volt. Ez szintén erélylyel kapott bele a prépostság jószágainak visszaszerzésébe, de habár Pálffy János gróf és nádor által támogatott is, mégis fáradalmai eredmény nélkül maradtak. Ő mint a pozsonyi commenda parancsnoka Pozsonyban tartózkodott, azért a prépostságot Budán másokra bizta.²⁾

Az 1732. évben Budán megtartott kánoni vizsgálat a prépostsággal is foglalkozván, megismerteti velünk annak állapotát Mader prépost birtokában. Azt így írja le; „Az egykori basilika romjai között fekvő kápolná-

¹⁾ Miller, *Historiographia Ecclesiarum Budensium* MS. 279. 1.

²⁾ A prépostsági okmányok nyomán.

ban két oltár létezik, melyek egyike az oldalon van, ezen három vászon terítő és a portatile létezik és így a misézésre alkalmas, padokkal és orgonával bir. A tűzvész által elvesztett ruházat, jelenleg, kivéve a kelyhet, gyéren van pótolva. A prépostsági jelvényeket a prépost Pozsonyban őrzi. Jövedelme a kápolnának semmi sincs. Ünne- és vasárnapi misékért a prépost fizet. A prépostsági lakban bérlő van, ki azonban annyi lakbért sem fizet, hogy az épület jókarban tartására elegendő volna.¹⁾

Mader, miután magasabb tisztségekre emeltetett, *Wiesenthal* *Schleichart* *Károly* pozsonyi parancsnok és pápai protonotarius előnyére lemondott a prépostságról, melyre utóda 1751. július 19-én kineveztetett.²⁾

Schleichart nagy reményekkel kecsegtette magát az iránt, hogy a prépostságnak a pozsonyi commendával való canoni egybekapcsolását kieszközli, azonban ez minden törekvése mellett sem sikerült neki.³⁾

Mivel a rendtől kapott hivattal annyira el volt foglalva, hogy Budától távolmaradni kénytelenített, azért a prépostságot világiak gondjára bizta, kik a prépost költségén az ünne- és vasárnapokon miséző papokról is gondoskodtak. A kápolnában ekkor már három oltár volt, melyek az 1756. évi kánoni vizsgálat szerint kellőleg valának felszerelve.⁴⁾

Schleichart prépostkodása alatt, a prépostság történetében lényeges esemény történt, melyről a következő fejezetben.

A sz. Zsigmond prépostság számára a budai királyi palotában kápolna épül.

Az örökösödési háboru alkalmával az ellenség már csupán két mértföldnyire volt Bécstől, Mária Terézia

¹⁾ Acta Jesuitarum Budensium. 4. cs. 43. sz.

²⁾ Az eredeti kinevezési okmány letéve van: Acta Praep. Bud. 41. cs. 53. sz.

³⁾ Annales stb.

⁴⁾ Miller, Historiographia i. m. 676.

királynő hű magyarjaihoz menekült s Pozsonyban tartózkodott. Azon esetre, ha még tovább előnyomulna az ellenség, már előkészületek történtek Budán, a várban, a királynő fogadására. A várnak e célra legalkalmasb és legterjedelmesb épülete a fegyvertár volt, melynek szobái a királyné lakosztályaivá átalakították. A benne lévő s sz. Borbálának szentelt kápolna, alkalmatossága miatt szintén lakszobává alakították. A cs. kir. kincs-, levél- és könyvtár már hajókon Budára érkezett volt, midőn a veszély megszűnt. Ezen kedvezőtlen hadjárat által bizonyult szükségessé, miszerint a fejedelemnek birodalmában több helyütt kell palotával birnia. De méltányos is, hogy a főváros egyszersmint királyi székváros is legyen. Ennek folytán 1745. aug. 28-án Mária Terézia rendeletet adott ki, hogy Hunyadi Mátyásnak egykori palotája Budán, mely romokban feküdt, illő diszben újból kiépíttessék.¹⁾

1749-ben, május 13-án, a királyné születése évnapján nagy ünnepélylyel a királyi lak alapköve letéttetett. A munka, habár nagy erélylyel megkezdett, idővel igen lassan haladt. A kápolnára csak 1767-ben került a sor, midőn Hildebrandt építész kiadta a tervet és a költségvetésre az előírányt, mely szerint arra havonként 3000 frtot kívánt.²⁾

Midőn Schleichart prépost tapasztalta, hogy a kastély és benne a kápolna falai napról-napra emelkednek, a prépostság és a rendnek előnyéről gondoskodva, kihallgatást kért a királynőnél, hol ügye kegyes meghallgatásban részesült. Azonban Schleichart kérelmének teljesülését nem láthatta, mert 1768-ban, december havában elhalt. Halála után a kamara a prépostsági jelvényeket és okmányokat lefoglalta.³⁾

A királyi palotának disze kívánta, hogy annak

¹⁾ Podhradczky, *Historia Diplomatica Urbis Budensis*. 1037. l. MS.

²⁾ U. o. 1044. l.

³⁾ *Annales stb.* i. h.

környéke is megfelelő alakot nyerjen, e miatt a dőledező falak, kőhalmazok stb. onnét mellőzendők valának. Így a sz. Zsigmond prépostsági templom romjai a bennök alakult kápolnával a királyi palota udvarmestere által, a kamarától kapott parancs folytán lebontattak.

Nehogy azonban a prépostnak jogai ezen romok lebontása által csorbát szenvednének, annak beleegyezése kikéretett, mely tiszttel Hildebrand építész bízott meg, ki ezen ügyben tett eljárásáról 1767. év április 13-án ő Felségéhez felterjesztett jegyzékében mondja, miszerint Schleichart préposttal beszélt, ki felelé, hogy miután ő Felsége megparancsolta, miszerint a sz. Zsigmondról címzett prépostság, minden jogaival, kiváltságaival, előnyeivel és szabadalmaival, magasztosb alakban a mostani romjaiból átalkottassék és az udvari templommal, mely a cs. kir. palotában Budán építtetik, egyesítessek, ezen üdvös szándékot maga részéről nem csak teljes beleegyezéssel fogadja, hanem magát egész hódolattal annál is inkább aláveti, mivel ő Felségétől saját maga is annak biztosítását vette, miszerint eddigi jogai számára fentartatnak. Ezen felterjesztést a m. k. udv. kanczellária ápril. 15-én tartott üléséből a Királynőnek pártolólág adván elő, arra a „placet“-et megkapta.*)

Az egyházi ügyekben kivált pontos királynő azon elhatározással, hogy a sz. Zsigmond templom romjai lerontassanak és a prépostság minden jogaival a kir. palotában épülendő templomra ruháztassanak a következő legfelsőbb rendelete, melyet a helytartósághoz és sede vacante, az eszt. káptalanhoz intézett, hozta köztudomásra, a melyet felette nagy fontossága miatt egész terjedelmében közlendőnek tartok:

Maria Theresia etc.

Serenissime etc.! Quoniam ex nonnullorum fidelium Nostrorum fidedigna relatione ac *propria etiam Expe-*

*) A volt m. k. udvari kanczellária levéltárában. „No 283. orig. Ref. 1767. czim alatt.

*rientia, non sine pia animi Commotione, comperissemus, veterem illam Capellam, huicque adjacentem Domunculam, quae in Praesidio, seu superiori Ciuitate Nostra Regia Budensi locata existeret, et ad Praeposituram alias S. Sigismundi de eadem Buda pertineret, Ruinis proximam et Antiquitatis faciem moestissimam praeferre, Nos pro singulari Nostra in Deum et ejus Coelites, ac Divum Sigismundum pietate, maternaque illa qua in Incrementum et Ornamentum Ecclesiarum Dei ferimur Sollicitudine, vigore etiam supremi Juris Patronatus Nostri Regii, quod in omnibus Ecclesiis sub Sacra Regni Nostri Hungariae Corona existentibus, adinstar Divorum gloriosae Reminiscentiae optimo Jure tenere ductae clementer statuimus, demolitis praeattactarum Capellae et Domunculae vetustioribus Muris, eandem Capellam, ex modernis Ruinis suis in nobiliorem formam transmutare, ac ipsam Praeposituram S. Sigismundi de Buda de praeuia etiam Actualis ejusdem Possessoris Notitia cum omnibus suis Juribus, Praerogativis, Emolumentis et Immunitatibus Ecclesiae Aulicae, ac Residentiam Nostram Caesareo Regiam in antelato Praesidio Budensi, sub titulo ejusdem Divi Sigismundi noviter erigendae applicare, vigore horum denique assecurantes: quod penes hanc translationem et alteri Ecclesiae applicationem tam modernus Possessor, quam et ejusdem in dicta Praepositura per Nos, et Successores Nostros renunciandi Successores, in praehabitis suis Juribus, Praerogativis, Emolumentis, et Obventionibus, per Nos non minus, ac Successores Nostros Hungariae Reges tuti et immunes Conservabuntur. Dilectioni stb. Datum Vienna Austriae die 22. Aprilis Anno Domini 1767.“ *)* •

Miután így a prépost biztosítva volt arról, hogy jogai nemcsak nem csorbitatnak meg, hanem előnyben részesülnek az által, hogy az eddig romban levő prépostsági templom helyett, a királyi palotában diszes és

*) U. o. „77. ex Majo 1767.“ jelzettel.

a királyi fényhez illő templomot kap, melyre a prépostságnak minden jogai bekebelezettek s így jogosan prépostsági templomává lesz, készségesen beleegyezhetett a romok lebontásába.

Mivel azonban a romok közt elrejtett kápolna iránt a budaiak kiváló vonzalommal viseltettek, nehezükre esett, miszerint a sok régi fal közül, melyek Mátyás egykori kastélya helyén és környékén állottak, már most még ezen utolsó emlék is mellőztetik. Legalább vadasi Jankovics Miklósnak följegyzéséből az kitetszik, ki atyjától fájdalommal hallotta elbeszélni, miszerint ő oktatásának zsengejében e templomnak épen álló, hátulso részében többször oltári szolgálatot tett s sajnálkozik rajta, hogy az is, sok mással, nyomtalanul eltűnt.¹⁾

Midőn a budai királyi lakban az építkezés befejezéséhez annyira közeledett, hogy a sz. Zsigmond tiszteletére épült kápolna felszentelhető volt, ezen ünnepélyre 1769. évben sz. Terézia napja, mint a királyné nevénapja tüzetett ki. A felszentelést, melynek ünnepélyességét már más helyen leirtuk,²⁾ Migazzi bibornok teljesíté. Itt csupán a templom leírására szoritkozunk, mely már akkor igen magasztos volt s azóta csak kevés változásban részesült.

A templom maga sz. Zsigmond király és vértanu tiszteletére szenteltetett. A főoltár a bold. Szűz és az uralkodó pár védszenteinek, sz. Ferencz és Terézia tiszteletére avattatott. A főoltáron szemlélhető kép, mely a keresztrefeszitet Üdvözitőt ábrázolja Fischer bécsi udvari festőnek műve. A mellékoltárok között az első a szeplőtelen szűz képével: sz. József és sz. Lipót; a második sz. József képével: sz. Ferdinand és sz. Miksa; a harmadik sz. Zsigmond képével: bor. sz. Károly, pad. sz. Antal, sz. Anna, sz. Krisztina, sz. Amália és sz. Er-

¹⁾ Budán felfedezett gazdag sirbolt. Pesten, 1827. 19. l.

²⁾ Uj Magyar Sion. 1876. 135. l.

zsébet, mint a fejedelmi pár akkor élő tiz gyermeke védszenteinek tiszteletére valának szentelve. A kápolnában sz. István oltára, szintén Fischer udvari festő által készített sz. István képével, melynek mása sokkal nagyobb alakban létezik Székesfehérvárott,¹⁾ szentelve vala: nep. sz. János, sz. Kristóf (Migazzi bibornok védszente) sz. István, sz. Imre és sz. László király tiszteletére.²

A kápolna felszerelése az udvar részéről történt és az egyházi készletek mind Bécsből küldettek. A lebontott kápolna vagyónát pedig a harminczad foglalta le, csak a harang, orgona és néhány templomi pad lett a palotai új kápolnába áthelyezve

A vörös csillagos keresztés-vitézek a budai sz. Zsigmond prépostságot megnyerik.

Midőn ezek Budán történnének, a pozsonyi com-menda parancsnokává Brenni Antal neveztetett, ez, mivel elődei a sz. Zsigmond prépostság czimét birták, szintén az iránt a felséghez fordult és a királyné elé járt, azonban határozott választ nem kapott.

Mária Teréziának ekkor a budai királyi palotával nagy tervei voltak, ő ugyanis a prágai és innsbrucki paloták mintájára a budaiba is nőneveldet ohajtott alapítani, melyet apácák nevelésére kívánt bizni. Először a Notre Dame rendüeket szemelte ki. Intézkedett is 1769. nov. 28-án kelt parancsával, hogy számukra a királyi palota alkalmaztassék, azonban ezek helyett másokra esett magas figyelme. Ugyanis midőn Nagy-Mária-Zellbe utaznék, figyelmét a Sanct-Pöltenben lakó apácák vonták magukra, kiket íméglátogatott. Tovább

¹⁾ Pauer, Historia Diveces. Albareg. 199. 1.

²⁾ Annales, i. m.

utazva, midőn sz, Anna-hegyre jött, — mint maga beszélé — eltökélte magát, hogy az angol kisasszonyokra bizza a magyar ifju hölgyek nevelését és számukra Budán a királyi várban alapítványt tesz. Az egész ügyet a bold. Szűz nagy kegyelemhelyén Istennek és a szeretetdus Anyának felajánlotta.

Alig köszönt be az 1770. év, midőn a sanct-pölteni apácák azon parancsot kapták, miszerint nyolcz közülök Budára menjen a nevelde átvételére. Mivel az alapítvány és a feltételek egyszersmint tudomásukra adattak, rövid idő alatt a Szűz Máriáról nevezett intézet főnöknője Sancti Juliani grófnő a budai gyarmatot összeállította. A gyarmat tagjai voltak: Hohenfeld grófnő, a budai főnöknő, Lechfeld kisasszony mint gondnok, Herberstein grófnő a felsőbb osztályok igazgatója, Spaur kisasszony az alsóbb osztályok igazgatója, Usenkek grófnő és Ritschau bárónő tanítónők, Hokristein és Vernai szüzek a konyha, mosás, kapu stb. felügyelői és tanítónők.

Bécsben a bor. sz. Károly templománál, hol szintén e rend tagjai működnek, mint szónok ez időben alkalmazva volt Scheiner János, ki Mária Teréziának figyelmét magára vonta, ez, midőn még 1769-ben egy alkalommal kihallgatásban részesült, megtudta a királynétól azon szándokát, miszerint a rend tagjait fogja Budára a kir. palotába lelkészekül küldeni. A királyné ezen ígérete 1770-ben husvét táján teljesülésbe ment. A rend nagymesterének meghagyatott, miszerint a rend három tagját küldje le Budára, kik közül Scheiner János sz. Zsigmond prépostjának kineveztetett. Melléje segédekül a rend nagymestere Friedrich Gáspárt és Pitroff Ferenczet rendelte. Mielőtt Budára indultak volna, magukat Bécsben bemutatták az ország kancellárjának Eszterházy grófnak, ettől megtudták, hogy a nyert állomás csak ideiglenesen adatik nekik. April 29-én maga a királyné fogadta őket, ki a legnyájasabban társalkodott velők.

Bécsből április 30-án királyi hajóval indultak. Pozsonyba érkezve az ország nagyjainak mutatták be magukat. Onnan Nagyszombatba mentek, hol (sede vacante) a káptalani helyettes által a lelkeszkedésre az egyházi joghatósággal felhatalmaztattak.

Budára május hó 9-én érkeztek, ott először is a templomba mentek, magukat budai tartózkodásuk alatt az Isten oltalma alá ajánlandók, onnan lakásaikba vezettek, melyet azonban butor nélkül, üresen találtak.

Megérkezett május 13-a, mint a királynő születésnapja, midőn az angol kisasszonyok és a vörös csillagos kereszt-es-lovagrend tagjai ünnepélyesen bevezetendők voltak. Ezen ünnepélyes ténykedést Migazzi bibornok, Grassalkovics Antal gróf a kamara elnöke és Hadik grófnő, mint királyi biztosok teljesítették.

A rend történetében nevezetes eseményt képező ünnepélynek csak legfőbb mozzanatait említhetjük.

Már előtte való este kilenczkor megérkezett Budára Migazzi bibornok gróf, suffraganeussával Szalbeck püspökkel és a fegyvertárban, mely a legfényesebben, királyi lakká vala átalakítva, szállott meg. A tűzerek esti zenével tisztelegtek előtte.

Az ünnep reggelén 8 órakor a kamara elnöke, mint királyi biztos, Pestről kíséretével együtt négy hatlovu fogaton érkezett. E diszes menetet Affolter Péter a királyi palota inspectora, nyitotta meg. A gróf előtt udvari szolgaszemélyzet ment, mind kék selyem bársonyban öltözve, őt pedig dolmányos huszárok és hajduk vették körül. A várkaputól egész a palotáig a polgári örök sorfalat képezték.

Miután a bibornok az oltár előtt a miseöltönyöket magára vette és az evangelium oldalán a kamara elnöke, az epistola oldalán pedig Hadik Andrásné grófnő, született Lichnovszky Francziska herczegnő, mint királyi biztosok elhelyezkedtek, az angol kisasszonyok pedig kétoldalt felosztva térdeltek, a bibornok csendes

misét mondott, mely alatt a karzaton a loretomi litánia zenéltetett.

Mise után a bibornok letevén a miseöltönyöket, bíbor díszébe öltözött és az alapítványi okmányt*) a palota inspectora közvetítésével átnyújtá a kamara elnökének, ki azt titkára által felolvastatá. Ennek tizenegy pontja az apácák alapítványáról szól, míg a 12-ik (mely azonban felolvasatlan maradt) a csillagos keresztes-lovagrend alapítványát tárgyalja. Melynek tartalmát a tárgynak fontossága miatt kötelességemnek tartom közölni:

Mindamellett, hogy a királynő a rendet a lelkesedés és isteniszolgálat teljesítésére határozta, mégis megengedi, miszerint az apácák szabványaik szerint gyóntató atyákat önként választhassanak magoknak. A lovagrend tagjai által mondott sz. miséken, valamint a bennlakó, ugy az iskolákat látogatni bejáró növendékeknek naponta jelen kell lenniök. Az apácákkal egyetemesen mondassanak a kánoni órák. Vasárnaponként dél előtt sz. beszéd, délután a tanuló-ifjuság számára hit-elemzés tartassék. Rendelkezik továbbá a rózsafüzér minemű mondásáról. Kötelességévé tétetik a keresztes-vitézek rendje tagjainak, hogy a királyi palota kápolnájában a palota lakóit a szentségekben részesítsék és a plebániái teendőket végezzék. Ezen szolgálatért a három rendtag fejenként évi háromszáz forintot nyerend, a szabadlakás élvezete mellett. A miseszándék szabadon hagyatik, de mégis köteleztetnek a királynéért, mint alapítóért és családja élő és holt tagjaiért a mementóban megemlékezni.

E célra 22,500 frt tétetett le, melynek négyes kamatja szolgáland a három lelkesz fizetésére, más 3500 frt pedig 140 frt kamatjával az egyházi és a templom szükségletei fedezésére szolgáland.

*) Fundationales pro Sancti-Monialibus Anglicanis Budae in Arce Regia introductis clementer elargitae. Liber regius Eccl. IV, 266.

Mivel a kápolna minden szükséges szerekkel ellátott, azért ezek gondos megőrzése felől kettős leltár által adassék szám. A netalán később beszerzendő tárgyak a templom számára tett alapítvány kamatainak megtakarított összegéből vétessenek. Ezen kamatok miként történt felhasználásáról a rend a kamara elnöke előtt évenként beszámolni köteles.

Magára a prépostságra vonatkozó szavakat, minden félreértés mellözése végett az eredeti szövegben adjuk:

„Tandem praeposituram Sancti Sigismundi (quae ad Veterem Arcis Nostrae Regiae Budensis Capellam applicata erat) ad Novam ejusdem Arcis Regiae Capellam ea ratione clementer tranferimus, applicamus et designamus: ut Primus praerecensorum Trium Presbyterorum de Rubea Stella per nos clementer fundatorum Praepositi Nomen de eadem Sancti Sigismundi Praepositura obtineat, hacque dignitate Ecclesiastica insignitus semper gaudeat et perfruatur. Ubi tamen declarandum esse duximus: quod esto pro hic et nunc Neo-aedificatam in Arce, seu Residentia Nostra Regia Budensi Capellam, prouti superius dictum est crebrofatis Religiosis de Rubea Stella concrediderimus, nihilominus Nobis, Nostrisque in Regno Successoribus plenariam reserverimus Potestatem, Ordinationem hancque Nostram pro ratione Circumstantiarum immutandi et Administrationem ejusdem Capellae Arcensis in alterius etiam Ordinis Religiosos transferendi.“

Az alapító okmány felolvasása után a bibornok átadta a templom kulcsait a rend három tagjának. A mondott rövid beszédben reményét fejezte ki, hogy feladatoknak méltán fognak megfelelni, miután maga a királynő is őket alkalmasoknak találta. A palota kulcsait pedig az apáczafejnőknőjének nyujtá, nyomatékos beszédben hivatásuk kötelmeit előkbe adva.

Ezek után a hat első beöltöztetett növendék, egymint Klenau contesse, Tauber baronesse, Philip, Klauendorf, Werner és Schlögl kisasszonyok a főnöknő ál-

tal a királyi biztos Hadik grófnő elé vezettettek, ki nekik balmellükre érmet tűzött, melyet a királyné készíttetett. Ennek zománczos közepén a királyné neve kezdőbetűi valának szemlélhetők. Ezen érem és kék ruházatuk, mely az előkelőknél selyem, a többieknél vászonból volt, az alapítvány jelvényeként szolgáltak.

Az oltárnál végezett ténykedések után a lovagrend tagjai közül Budán, mint első lépett a szószékre Pitroff Ferencz. A jeles beszéd után a bibornok vevén a szentségtartót körmenetet tartott, mely felette fényesen sikerült. A sorrend így következett: 1) A budai és pesti lyceum tanulói, 2) A budai tanács és a kamarai hivatalnokok, 3) A kamara elnök és a hadiparancsnok személyzete, 4) A zenészek, 5) A segédkező papság keresztet követve és a csillagos vitézek hárman, 6) A bibornok menyezet alatt, melyet a nemesség jelesbjei vittek és piros diszmagyarban öltözött ifjúk fáklyákkal környeztek. 7) Az angolkisasszonyok egyetemes- és budai főnöke, utánuk a többiek kettenként, közbefogva egyegy növendéket, 8) A kamara elnöke hajdúi által környezve, 9) A hadiparancsnok és a várparancsnokság tisztei. 10) A nemesek nagy száma, végre katonaság. A menet a palota udvarát haladta át. Visszakerülve a templomba sz. Ambrus hálaéneke zengett, mely alatt 18 ágyu dördült el és a várőrség lövöldözött.*)

Láttuk az alapító lovélből a rendtagok csekély jövedelmét. ehhez arányosan lakásuk is igen kifogásolható volt. Habár az a királyi palotában létezett, az apácák lakosztályaitól több fal által elválasztva, mégis oly félreesett helyen volt, hogy minden kilátást nélkülözött.

A budai királyi palotába helyezett rendekre nem is egy év letelte után nagy kitüntetés érkezett. Sz. Zsigmond prépostját és az angol kisasszonyok budai főnőnökjét szemelte ki Mária Terézia királynő sz. István jobb-jának öreivé. Hazánk ezen ereklyéjének Budára hoza-

*) Annales i. h.

taláról már más alkalommal volt szó,¹⁾ itt csupán annak okmányok által való bebizonyítására szoritkozom, hogy Mária Terézia egy és mindenkorra sz. Zsigmond prépostját tette a sz. jobb örévé.

Az előre látó királyné már jóval előbb kiadta a sz. kéznek Budára történendő áthozatala ünnepélyére és ottan történendő őrzésére vonatkozó rendeleteket, melyekben sz. Zsigmond prépostja a sz. jobb örévé e szavak által rendeltetik: „DD. Comites supranominati (Grassalkovics és Hadik) tamquam Regii Commissarii et Plenipotentiarii ad hunc actum specialiter deputati in praesentia Illustrissimi D. Episcopi Josephi Bayzath, qua exmissi ab Aula Commissarii Regii, Parocho Aulico²⁾ Praeposito S. Sigismundi et Praefectae Herularum Anglicanarum, praemisso brevi sermone, in custodiam tradent, a quibus instrumentum, quo fidem de recepta sacra Dexteram faciant, vicissim recipient.“ Így a királyné Eszterházy Ferencz gróf Magyarország kancellárjához intézett legfelsőbb rendeletében.³⁾

Grassalkovics grófhoz, mint ez ügyben királyi biztoshoz pedig 1771. július 10-én így: „In Ecclesia Regia Arcensi, honori sancti Sigismundi dicata, futuris temporibus conservandam . . . ac solitudini localium Monialium Anglicanarum, et respective praeallatae Regiae Arcensis Ecclesiae Parocho concedere determinaverim erga testimoniales super recepisse desumendas.“ A királynő parancsára a sz. Zsigmond prépostja e kitüntető hivatalt az apáczák főnöknőjével együtt egész készséggel elvállalta, mint ez a királyi biztosoknak 1771. júl. 21-én kelt és a királynéhoz intézett jelentéséből kitetszik.

A biztosok ezen jelentésében előfordul, miszerint midőn a sz. jobb a budavári Nagyboldogasszony ple-

¹⁾ Uj Magyar Sion. 1876. 191. l.

²⁾ Itt hivatalosan udvari plebánosnak neveztetik.

³⁾ Pray, Dissertatio de Sacra Dextera. 98. l.

bánia templomából a királyi palota templomba körmene- tileg átvitetett, azt környezték: a sz. Zsigmond prépost és az angol kisasszonyok főnöknője „quibus . . . perpetuae asservationis cura et incumbentia inposita est.“ Az átadás tényét bejelentve mellékelik öröktől vett vevényt, mely kiállított: „Budae in Ecclesia Praepositali (igy) arcis Regiae 1771. die 21 Julii.“¹⁾

Bizonyos, ebből miszerint a sz. Zsigmond budai prépostsági templomban, a préposti és plebánosi tiszttel egybekapcsolva lón sz. *István jobbjának őri hivatala is.*

A csillagos szerzetes lovagok Budára jött három első tagja kiválólag jeles férfi volt. *Scheiner János*, előbb bor. sz. Károly templománál Bécsben, igen jeles szónok és kedvelt gyóntató atya volt, kivált szelidsége miatt tiszteltetett. A budai prépostságot csak rövid ideig bírta, mert 1773-ban elhalálozott.

Friedrich Gáspár előbb Culmban segédlelkész, tehetségdus törekvő férfi.

Pitroff Ferencz Keresztély, ügyes szónok és igen tehetségdus férfi. Előbb köznigsbergi káplán. Budán tartott szónoklatai igen megtetszetek, [mindamellert hogy akkor ott igen jeles szónokok voltak. 1773-ban sz. István ünnepén mondott dicsbeszéde nyomtatva megjelent.²⁾ Budáról Prágába az egyetemre tanárrá neveztetett ki, hol a lelkipásztorkodástant adta elő. Műve: *Anleitung zur Gottes Gelehrtheit*. Prag. 1777.“ 4 kötet, általánosan elfogadott tankönyv volt és négy kiadást ért. Másik műve „*Kirchenamtspolitik*. Prag, 1782—6.“ két kötet, nagy becsü, mert igen gazdag a különlegességekben, melyek más helyütt megbeszélve nem valának.

Scheiner halála után *Pitroff Károly* nyerte a prépostságot, kit előbbivel nem szabad összetévesztenünk. Ez szintén jeles szónok volt és oly hévvel és lelkesedéssel beszélt, hogy ép a szónoklásban érte őt szélhűdés által a halál 1773-ban.

¹⁾ U. o. 102., 109. és 110. l.

²⁾ Sz. István királyról mondott dicsbeszédék irodalma. 28. l.

Pitroff utódául a fejedelmi alapítónő *Eberle Sebestyén*, *Bálintot* szemelte ki 1774-ben. Ez Bécsben a bor. sz. Károly templomában tizenhat éven át mint szónok szerzett magának érdemeket.

Eberle szintén csak rövid ideig bírta a prépostságot, mert arról 1777-ben, midőn a királynő a Nagyszombatból Budára áthelyezett egyetemnek a királyi palotát adta át, kénytelen volt lemondani és társaival együtt Budáról távozni. Ugyanekkor távoztak az angol kisasszonyok, kik Vácra lettek áthelyezve.

Mielőttá további események lefolyásával foglalkoznánk meg kell még emlitenünk az akkor először Budáról távozó rendről, miszerint nyolcz éven át fáradtságdusan teljesítette a lelkészkedést és dicsőreteaen felelt meg nehéz feladatának, mely neki az apácza-zárda és növeldei lelkészettel jutott, annálisinkább, mert oly szerzetes rendekkel szemben kellett a versenyt kiállania, melyek az országban nagy tekintélyűek és a legkitünőbb tehetségű tagokkal rendelkeztek. Ilyenek valának kivált a jézustársaságiak, kiknek anélkül sem vala kedvükre, hogy a királyi lakot plebániaterületökből elvesztették, midőn az angol kisasszonyok és mindazok, kik a királyi palotában laknak a csillagos lovagrengnek plebániája hiveivé jeleltettek ki, a mi által a jézustársaságiak „Archi-Parochus“-i joga csorbát szenvedett.*) Mindennek daczára a két nagyműveltségű rend tagjai a legszebb egyetértésben működtek együtt. Az angol kisasszonyok zárdájában a keresztések a plebánosai teendőket végezve, a jézustársaságiak mint gyóntató atyák működtek. Mint ilyen, elsőnek vala ki nevezve P. Baudian nep. János 1773-ban kettő járt be hozzájuk és pedig P. Eder ker. János mint hitszónok és rendkívüli gyóntató és P. Endlinger Ferencz mint rendes gyóntató. Ennek folytán a két rend közt a legszebb egyetértés jött létre, ugy, hogy a jezsuiták meg-

*) Diarium Collegii S. J. Budae 1770. máj. 13-án.

tisztelve érezték magokat, ha a sz. Zsigmond prépostja a Collegium templomában pontificális misét mondott,¹⁾ vagy pedig ünnepélyes szónoklatot tartott.²⁾

Továbbá igen igénybe vette a rend tagjait, mint sz. István jobbjának öreit ama tisztelet, melylyel a hivek azon időben a sz. ereklye iránt viseltettek, részint magán ájtatosságot gyakorolva, részint pedig ünnepélyes isteni szolgálatot rendezve. Ily ünnepélyes tisztelet rendeztetett 1778-ban, november 5-én, midőn esőért tartattak körmenetek és könyörgések és a sz. kéz három napon át köztiszteletre ki vala téve.

Mária Terézia királynő a magyarországi szentek tiszteletének fokozására, melyre különösen a sz. jobbkezőnek birtoka igen alkalmas tényezőként hatott, 1772. év július 23-án a m. k. kamarai alapon 4⁰/₀-ra 7500 frt. alaptőkét helyezett el, melynek kamataiból a magyar szentek tiszteletére a vörös csillagos lovagrend tagjai, többrendbeli isteni szolgálatot köteleztettek tartani. Névleg a sz. Jobbkezőt évenként hatszor nyilvános tiszteletre kitenni és pedig sz. István ünnepén és nevenapján, sz. Imre ünnepén és triduumán, sz. László ünnepén, a kéznek Budára érkezése napján, május 29., 30., 31. napján, midőn a sz. kéz feltaláltatott, szept. 2-án Buda visszafoglalása napján, mely ennek következtében sz. Istvánnak szenteltetett.³⁾

A magy. kir. tudományos egyetem sz. István jobbja őrzésével együtt sz. Zsigmond prépostságot is megnyeri.

Mária Terézia királynő, midőn 1777-ben a Nagyszombatból Budára áttett egyetemet szerveznél, figyelmét az egyetemi templomra is kiterjesztél, melyre nézve külön

¹⁾ U. o. 1770. decz. 3.

²⁾ U. o. 1772. decz. 3.

³⁾ Liber Regius Eccl. VIII. 325. l.

jegyzőkönyvet bocsátott közre, melyben elrendeli, miszerint a m. kir. tud. egyetemnek sz. Zsigmondról címzett temploma számára külön igazgatói hivatal szerveztetik, melylyel a sz. Zsigmond prépostság s a sz. kéz őrzése egybekapcsolatik. Az igazgatónak tehát kötelme leendő örködni a templom és a benne elhelyezett sz. jobb felett. Segítségére rendeltetnek a Theresianum növendékeinek lelkiatyja és az academiai két exhortator. További segítségre szolgáljon a sz. Ferencz és a karmelita rendből két szerzetes.

Ennek folytán a budai királyi egyetem senatusa a sz. Zsigmond egyetemi kápolna igazgatói hivatalára ő Felségének a magy. kir. udvari kancellária közvetítésével két jeles férfit terjesztett elő: Czillich Lajost cholti apátot, ki több éven át az egyetem jószágán, Földváron plebános volt és utóbbi időben a Széchenyi-féle papneveldeben praefectusoskodott, mely állását az egyetemnek Budára történt áthelyezése folytán elveszítette, továbbá Hegyi Józsefet ex-jezsuitát, az egri gymnasium igazgatóját. A helytartóság, melynek véleménye ez ügyben kikéretett, az egyetemnek felterjesztését elfogadván a templom igazgatói hivatalára Czillich Lajost ajánlotta.¹⁾ Ezen ajánlattal a m. kir. udvari kancellária is egyetértvén, 1777. évi decz. 12-én kelt jegyzőkönyvével²⁾ ő Felségétől annak megerősítését kéri azon ajánlattal, miszerint miután a sz. Zsigmond prépostság a legfensőbb határozat folytán az egyetemi templom igazgatói állásával egybekapcsoltatott, a jelenlegi prépost, ki a vörös csillagos lovagrend tagja, ezen prépostságról való leköszönésre szólitassék fel s neki a cholti címzetes apátság adományoztassék, melyet az igazgatónak ajánlott Czillich eddig birt.

A m. k. udvari kancelláriának ezen egész ajánla-

¹⁾ Repraesentatio Cous. R. Locumt. sub No. 6190. et 6197. de 1. Dec. 1777.

²⁾ Sub. No 6319. 777. és 6073. 771. Czillich. Mindkettő a m. k. kancellária levéltárában.

tát Mária Terézia királynő 1777. decz 19-én kelt rendeletével elfogadván, Czillich Lajost kinevezte az egyetemi templom igazgatójának, sz. Zsigmond prépostjának és a sz. jobb űrének.¹⁾ A lovagrendbeli prépost pedig utasított, miszerint a cholti prépostságért folyamodjék, ki azonban ezt nem tette, hanem szerényen visszavonulván, azért Czillichnek megmaradt ezen cím is.

Az egyetem senatusa kiküldötte Szabó Endre eszt. kanonokot, az egyetemen a theol. facultás igazgatóját és a kir. senatus tanácsnokát, miszerint Czillichet a nyert hivatalba bevezesse, a mit 1778. január 16-án teljesített is.

Nem lévén feladatunk bővebben ismertetni azon instructiókat,²⁾ melyeket ezen igazgató nyert, csak érintetem, miszerint a jobbkez őrzésének módozata, minden azzal történendő ténykedés, a legbehatóbb figyelemmel, a legcsekélyebb részletekig meg vannak határozva. Fizetésül szabad lakás mellett mely a királyi egyetem palotájában létező prépostsági lakból állott, évi 800 frt adatott az egyetem pénztárából.

Midőn Mária Terézia királynő 1780-ban márt. 25-én kelt nagyszabásu és fenkölt szellemü rendeletével a Budai egyetemet minden jogaiban megerősíti, beleérti a sz. István jobb kezének birtok- és őrzési jogát is, mely iránt így rendelkezik: „Denique quod hic praetermittere nequimus Sacram Dexteram Sancti Stephani Primi Regis et Apostoli Regni Hungariae, ad Nos peculiari Dei providentia delatam, in ejusdem Universitatis Ecclesia depositam, illius Curae conservandam concedimus atque hoc Sacrum pignus, ad perennem Rei memoriam Eidem donavimus.“

Ép úgy, mint akkor, midőn a palota templom az angol kisasszonyoké volt, ezeknek főnökére bizatott a sz. ereklýe; úgy ekkor is. midőn a palota temploma az

¹⁾ Resolutio sub 6319. 777. conj. c. 6194 a. e.

²⁾ Protocollum Eccl. S. Sigismundi seu Universitatis, valamint a m. k. udvari kancellária levéltárában a 1404. 378. sz. sub. Czillich.

egyetemé lett, az kapta meg az őrzési jogot. És pedig mindkét esetben azért, mert az ereklye a templomba van letéve, melyből azonban sem az apácák, sem az egyetem távozásukkor az ereklyét magukkal el nem vihatták, hanem annak birtokáról kellett lemondaniok. Mivel azonban a sz. Zsigmond prépostság ugyanazon templommal van minden időkre egybekapcsolva, melyben a sz. Jobb örök időkre letétetett, természetsszerűleg az következik, miszerint a sz. jobbnak tulajdonképen, — hogy a jogszerű kifejezéssel éljünk, — a sz. Zsigmond prépostja: — *született öre*.

Ezen elvhez ragaszkodva a m. k. tud. egyetem a sz. Zsigmond prépostság, az udvari templom és sz. István jobb kezének őrzése birtokában csak addig volt, míg az Budán a királyi palotában létezett és pedig 1784-ig, midőn II. József császár parancsára Pestre áthelyeztetett.

A vörös csillagos keresztés-vitézek rendje Budára visszahelyeztetik.

A magy. kir. tudományos egyetemnek Pestre történő áthelyezése következtében az üresedésbe jött sz. Zsigmond prépostság és vele sz. István jobbjának őri tiszte ismét a csillagos rendre lőn bízva. E végből legfelsőbb parancsra a magyar udvari kancellária által 1786. év aug. 14-én 8977/1092. szám alatt kelt rendelet által a rendnek egyetemés nagymesterének meghagyott, miszerint ezen javadalom betöltéséről gondoskodjék.

A nagyfontosságú okmány tartalma ez:

„Ő felsége legkegyelmesebben határozta, miszerint Mária Terézia boldogult királynő által, a budai királyi palotában alapított plebánia, a vele egybekapcsolt sz. Zsigmondról czimzett préposti méltósággal, mely az egyetemnek történt átadása következtében bevalasztva, ismét helyreálltassék, és a vörös csillagos

keresztes vitézeknek oly módon adassék át, hogy a rend nagymestere és annak utódai ezen plebániára rendjének csak oly tagjait alkalmazzák, kik megelőzőleg a lelkipásztoroknak szükséges ismeretek és tulajdonok iránt az általános szabályok értelmében, megvizsgáltattak. Az itt alkalmazandó egyének száma háromra határoztatik, ezek egyike mint prépost és plebános, a másik kettő pedig mint segédlelkész fogják az egyházi hatóság által nekik kijelölendő városrészben a lelkészkedést gyakorolni.*) Lakásul szolgálánd nekik ama épület, mely a királyi palota kápolnájával határos. A plebános eltartására 800 frt és a két rendtestvér, mind segédei számára mindegyiknek 400 frt. nyujtatik. Ezenkívül a plebánosnak a háznak jókarban tartására 140 frt, továbbá az egyházi, világítás, egyházi fehérruha és öltönyök és mindannak eltartására mi az isteni szolgálathoz szükséges, évenként 300 frt. az egyházi előjáróság előtt teendő számadás mellett, összesen tehát 2040 frt. utalványoztatik.“ Az okmányban folytatólag: „Ő felsége fentartja magának a körülmények követelése szerint ezen alapítványt megmáshatni és azt más egyházi férfiaknak, vagy testvérületeknek átadhatni.“ A végén pedig: „A rend nagymesterének ezen okmány által a legfelsőbb akarat oly módon adatik tudtul, hogy ezen okmány az alapítólevél erejével birjon.“ — Aláírva Pálffy Károly gróf, Magyarország kancellárja által és ellátva az állami nagy pecséttel.

Ezen okmánynak szószerinti értelméből elvitázhatlan authentiával bizonyos:

a) miszerint a Mária Terézia királynő által alapított és utóbb beszüntetett, II. József által azonban ismét helyre állított és adományozott kir. palotai plebánia

*) Ekkor kapta sz. Zsigmond plebániája ama területet, mely mai nap is plebánia területét képezi és a várnak a kir. palota közelében levő három kapuja közé eső házakat foglalja magában.

a vele egybekötött sz. Zsigmond prépostság, nem mellesleg és közvetve, hanem nyíltan adatott át a legfelsőbb helyről a nevezett rendnek és ezen kegyelmes adományozás alapító levél által erősített meg;

b) hogy a rend nagymesterének ezen javadalom betöltésénél bizonyos jogok adományoztattak, melyek, mint alantabb látandjuk, később határozottan körülíratlak,

c) hogy a plebánia terület nem csupán, mint annak előtte volt, magára a királyi palotára szorítkozott, hanem nagyobb határokat nyert;

d) hogy lakásul nem többé a kir. palota egy része, hanem egy külön épület adatott,

végre c) hogy a felség nem örök időkre tette ezen alapítványt, hanem fentartotta magának, hogy azzal belátása szerint a jövőre nézve szabadon rendelkezessék.

Ezen legfelsőbb rendelet következtében a rend nagymestere előterjesztésére ő Felsőge által *Eberle Sebestyén Bálint* neveztetett ki másodszer e javadalomra. Ennek, valamint két társának Battyányi bibornok és országprimása a prépostság és plebánia számára a lelkeszkedési joghatóságot megadta, miről a nagymestert 1786. decz. 15-én kelt irata által tudósította, melyben egyszersmind örömét fejezi ki a Felsőgnek e rendelete felett, mely új bizonyítékát szolgáltatja a legfelsőbb bizalomnak a rend iránt. A bibornok többek közt mondja: „Cum consolatione accepi a Sacratissima Sua Majestate in collatione Praepositurae et Parochiae S. Sigismundi datum novum testimonium Caesareo-Regiae Gratiae Suae et Fiduciae erga Sacrum hunc et Amplissimum optimeque meritum Ordinem saepius jam testatae . . . constituto nunc novo Praeposito, Commendatori Eberle et ejus duobus sociis . . . jurisdictionem jam contuli.“

A rend részéről a budai prépostságot viselő rendtag egy és mindenkorra a Commendatori rangot kapta, a javadalom pedig a „Commendatura“-nak czimeztetett. Mivel azonban a budai javadalom jövedelme az állás fényével nem vala ará-

nyos, a rendnek budai tagjai gyakran a rend részéről való segélyezésre szorultak, úgy hogy a segédlelkészek még az utolsó időkgig fejenként évi 200 frt segélyt kaptak.

Kevéssel előbb a budai állás betöltése előtt szünt meg a pozsonyi commenda, azért onnan a butorok és a könyvtár, melyben néhány becsesebb régi mű is találkozott, Budára hozatott át.

Eberle, ki 1777-ben Budát elhagyta, megújult erővel érkezett vissza és örömmel fogadtatott ismerősei által, minőket az előkelő és művelt körökben számosat birt. Ilyen volt például senkviczi Kovachich György történet író, ki a művelt főpappal baráti viszonyt ápolt. — Ettől rendesen barátsága jeléül kiadványait megkapta. Továbbá Fuxhoffer Demjén, ki nem egy becses adatot köszönhet Eberle olvasottságának.¹⁾ Eberle, könyvei után ítélve, igen tudományosan művelt ember volt. Mint lelki atya és emberbarát nagyra becsültetett, mi leginkább kitűnik azon ovatiókból, melyekben 1806-ban, 74 éves korában, mint aranymisés áldozár részesült.²⁾ Meghalt 1814-ben, 92 éves korában. Temetése nagy részvéttel történt.

Nemcsak Eberle, de káplánja *Dollhopf Ferencz* is igen jeles ember volt, ki megérdemli a méltánylást, ő a bölcsesség és szépművészetek baccalaureusa, Budán ez időben legkeresettebb szónok vala. A legjelesebb ünnepegyeken általa mondott szónoklatok tisztelői által többnyire nyomtatásban kiadattak. Ezen jó hirnevét 1795-ben a vári főtemplomban mondott böjti beszédek által alapította meg, czimük: „Der aus der Verkennung und Verachtung der Religion entstandene Sittenverfall unserer Zeit.“ (171 l.) Még ugyanazon évben az országuti

¹⁾ Czinnár említi a *Monasterologia* II. 179. lapon a jegyzetben.

²⁾ Kivált említést érdemel Dollhopf Ferencznek ezen alkalomra kiadott műve: „Uiber den Werth des hohen Alters zur Berubigung der Greisen bei dem fünfzigjährigen Priesterjubiläum des Hochwürdigén Hérn Seb. Val. von Eberle.“ stb. 54 l.

ferencziek templomában sz. István első vértanu ünnepén¹⁾ mondott sz. beszéde szintén sajtó útján megjelent. Czime: „Weisheit und Geist, zwei unverkennbare Eigenschaften des Christenthums“ (32 l.) Már eddig felsorolt beszédei is tanuskodnak themáinak időszerűségéről, szeme előtt tartva az általános vallásellenes mozgalmat, melyet a francia forradalom világszerte keltett. Kivált megszegyeníti a hitetlen álbölcseket offidai Bernárd kapuczinus szerzetesnek boldoggá avatása alkalmával 1796. april 11-én a budai kapuczinusoknál mondott sz. beszédevel: „Die durch Einfalt des Glaubens und durch die Strenge evangelischer Sitten Bernardo von Offida Leyenbruders des Kapuczinerordens beschämte Aufklärung und Weichlichkeit itzigen Zeitalters.“ (36 l.) Még ugyanez évben a háboruk lángja felcsapott és rémületet terjesztett hazánkban is, azért ugyancsak a kapuczinusok templomában portiunkula bucsu napján szónoklatban oktatatta a népet: „Von den Pflichten welche der Christ in bedrängten Kriegszeiten gegen Gott, dem Staat und sich selbst auszuüben verbunden ist.“ (31 l.) Midőn Pesten az ujonan községé alakult József-városban 1797-ben az építendő templomhoz az alapkövet letétetnék, ismét csak Dollhopf kéretett fel szónoknak, ki nagyszerű alkalmi beszédet tartott,²⁾ Még az évben két ünnepélyes alkalomkor mondott beszéde jelent meg nyomtatásban, az egyiket sz. Erzsébet napján Budán az erzsébetiek templomában,³⁾ a másikat a vári főtemplomban Amlacher

¹⁾ Ugyanezén alkalomból az országuti ferencziéknél még egy más beszédet is mondott, mely évnélkül jelent meg, czime: „Lob- und Sittenrede auf den H. Stephan Erzmartyrer und Diakon.“ Ofen bey der Katharina Landerer Witwe. 29 l.

²⁾ Rede bey der Feyerlichkeit, da der Grundstein zu dem Gottes-
hause in der Joseph Stadt zu Pesth geleyet wurde. Pesth. Mathias Trattner. 1797. 31 l.

³⁾ Lob- und Sittenrede auf die h. Elisabeth königliche Stifterin der
W. W. E. E. Elisabethinerinnen. 1797. 28 l.

fehérmegyei pap első miséje alkalmából¹⁾ mondotta. Az 1798. évben csak egy szónoklat adatott ki tőle, ezt Pesten mondta portiunkula ünnepén a ferencziek templomában.²⁾ Nehány évi szünet után annál nagyobb tevékenységgel lépett fel 1803-ban, midőn tőle három monumentális beszéd jelent meg. Az első mindjárt ujév napján mondatott Pesten a ferencziek templomában, midőn ott dr. Michel Ferencz világipap első miséjét mondaná.³⁾ A másodikat aug. 14-én mondotta, midőn a terézvárosi templom alapköve szenteltetett, ily czimmel: „Die Kirche die Stütze der Religion und die Religion die Stütze der Kirche.“ (35 l.) Végre oktob. 23-án midőn Pest város századik évfordulóját tartaná, hogy Lipót királytól nyert szabadalmi diploma folytán szabadkirályi várossá lett.⁴⁾ Szónoklatait bőjti beszédek kiadásával kezdé meg sajtó által közkinccsé tenni, és azokat ugyancsak bőjti beszédekkel is zárta be. És pedig 1808-ban szintén a budai főtemplomban mondott remek beszédekkel: „Uiber den Werth der Unsterblichkeit der menschlichen Seele aus dem Werke ihrer Natur und Erlösung.“ (176 l.) Midőn ezen művét, melyet galanthai Eszterházy László grófnak ajánlott, közrebocsátotta, már Prágában sz. Ferencz templomának plebánosa vala. Azon művét, melyet

¹⁾ Rede von der Würde des Priesterthums bei der Primiz des W. E. Herrn F. X. Amlacher stb. 1797. 32 l.

²⁾ Rede von dem Ablasz von Portiunkula. 1798. 31 l.

³⁾ Die Verehrung der Würde des Priesterstandes in dem Gefühl des Christenthums und der Menschheit gegründet, bei der feierlichen Primiz des wohlherwürdigen und hochgelehrten Herrn F. X. Michael Weltpriesters, und Doktors der Weltweisheit stb. 1803. 32 l.

⁴⁾ Dankfeier gegen Gott und den Landesfürsten für die wohlthätige Beherrschung am 23. oktober 1803. da die k. Freistadt Pesth mit Jubel das Jahrhunderte feierte ihrer vom Leopold dem Ersten erneuerten k. Freiheits-Diplomen in einer Rede stb. Franz Joseph Patzko. 1803. 19 l.— Megjegyzendő, hogy Dollhopf által kiadott és itt felsorolt tizennégy mű mind nyolczadrétü és Budán az egyetemi nyomdában jelent meg, kivéve hármát, melyeknél a nyomdát megneveztük.

1806-ban Eberle prépost aranymiséjére kiadott, már említettük volt.

Dollhopfnak szónoklati tehetségét még azon körülmény is nagyban tanúsítja, miszerint az időben igen tehetséges vetélytársai voltak: Klaus Ferencz tábori főpap, Ockl Caecilián és Stummer Márián ferenczrendűek, Förderer Berthold karmelita és gymn. hittanár, Schmidt Ubald kapuczinus s mások. Ezeken Dollhopf igen tul-emelkedett.

Eberle utóda *Mlegnek János* lön. Ennek kinevezése előtt a kinevezési módozat szerveztetett és pedig a m. k. helytartóságnak 1814. évi márt. 8-án kelt rendelete által, a rend nagymesterének a hármas kandidálási jog adatott. E szerint a nagymester hármat jelelt ki, mely kijelölés a királynak előterjesztetett, innen véleményezés miatt a helytartósághoz és az érseki helynökhöz küldetett és ha ezektől észrevétel nélkül visszaérkezett, történt csak a király által a választás.

A káplánok kinevezésének eljárása szintén szerveztetett, amennyiben az határoztatott, miszerint azokat a nagymester az ordinatusnak bemutatja, ki nekik a vizsga letétele után a lelkészkedésre jurisdictiont ad.

Mlegnek egyre betegeskedett, azért négy évi működése után, 1818-ban leköszönt.

Utódául *Klinger György* igen ügyes és tudományos fiatal ember neveztetett ki. Mint paedagogus*) Buda ifjúságának nevelésében kivált az akkorában igen mostohán kezelt nőnevelés terén felette sokat és a legjobb eredménynyel fáradozott. Nagybecsü könyvtára telve volt az idejében megjelent paedagogiai művekkel. Csinos rézmetszet gyűjteménye ügyesen volt szervezve a szemléleti oktatás számára. Előszóval és jó sikerrel tanított. Megjelent katechetikai műve is igen sikerült. Czime; Katechetische Beyträge zur höhern Anwendung

*) Schams, Vollständige Beschreibung der k. f. Haupt-Stadt Ofen. 1822. 372 l.

der christkatholischen Glaubens und Sittenlehre für die dem ersten Religions-Unterricht entwachsenen Töchtern gebildeter Familien. Pesth, Hartleben 1818 8-ad ré. E jeles férfinak nevét az előkelő családok hölgyei, kiket rézint magán, részint iskolai oktatásban részesített, még most is hálával említik. Jeles tulajdonai az akkori főherczegnőnek Dorottyának, József nádor nejének szintén tudomására jöttek, ki őt magas kegyeivel megajándékozta és örömmel társalgott vele, midőn tőle gyakorta hallott igaz szót a katholikus érdekekben. Irányában kegyeit több ajándokkal is tanusította, így, birtokomban van ama evangélikus énekes könyv, melyet neki a főherczegnő 1824. június 8-án Alcsuthon ajándékozott.

Klinger jeles tehetségeit az egyházsónoklati téren is bemutatta. Ő Budán és Pesten kedvelt egyházi szónok volt. Még mint a plebánia administrátora 1817-ben, jun. 15-én jeles beszédet tartott a lipótvárosi ideiglenes templom felszentelése alkalmából.¹⁾ Kiváló olvasottságáról tanuskodik a budai polgári árpolda alapkővének letétele alkalmával sz. Anna pleb. templomban mondott beszéde²⁾ és az, mikor a vári főtemplomban akkor mondott, midőn 1820-ban szept. 14-én nyolcz elárvult polgár a szá. mukra elkészített árpoldába bevezettetett.³⁾ Ily népszerőség, ennyi a méltánylásra érdemes fáradozás, a fejedelem előtt sem maradhatott elrejtve, azért ő felsége, tekintve a prépostságnak igen csekély jövedelmeit, Klinger helyzetén, érdemeihez mérve, segíteni akart, neki

¹⁾ Rede bey der Einweihung der durch Beyträge der Leopoldstädter Gemeinde in Pest daselbst errichteten Nothkirche. den 15. Juny 1817. 44 l.

²⁾ Anrede an die Versammlung in der Pfarrkirche zu St. Anna bei Gelegenheit der feierlichen Grundsteinlegung zum Bürgerhospital und Versorgungshaus in der k. f. Hauptstadt Ofen. 1819. 20 l.

³⁾ Kanzel-Rede bei der am 14. September 1820. gefeierten Einführung acht schuldlos verarmter, bürgerlicher Personen in das für sie neuerichtete Versorgungshaus in Ofen. 1820. 31 l. Mindhárom beszéde 8-rétben az egyetemi nyomdában tétetett közé.

adományozván az akkor 1500 frt. körül jövedelmező sz. Mártonról nevezett vaskai apátságot.

Azonban az erőteljes férfiut a kérlelhetlen halál 57 éves korában ragadta el barátai, tanítványai, hivei és tisztelői köréből 1832. aug. 31. Hült tetemei nagy részvét közt takarítottak el a budavári főtemplom sirboltjába, hol a templom jelen ujjáépítése előtt a prépostság czimerével ellátott feliratos vaslemez jelölte sirját.

Klinger utóda 1834-ben *Scholz Florián* lett,¹⁾ ki számos éven át káplánkodott előde mellett. Ő a sz. Zsigmond prépostság mellett a vaskai apátságot is megnyerte. Azonban a hosszú fáradsalmak jutalmát csak rövid ideig élvezhette, két év múlva, 1836. október 18-án elhalálozott 49 éves korában. Földi maradványai szintén a főtemplom sirboltjába takarítottak, elődének sirja mellé, hol szintén czimeres érclemez jelölte nyughelyét. Scholz igen buzgó egyházi szónok volt.

Utóda 1836. november 20. óta *Rudolf Vincze* lett,²⁾ ki a vaskai apátságot szintén azonnal megkapta. Ő igen művelt s jeles tehetségű férfiú volt, ki rövid idő alatt a fővárosban nagy tekintélyre tett szert. A paedagogia terén szerzett érdemeiül az elemitanodák igazgatójává és a középtanodákban érseki biztossá neveztetett ki. A budai sz. Erzsébet apáczáknál is, mint érseki biztos a főfelügyelettel bízott meg.

Rudolf hivatalának teljesítésében kemény megpróbáltatást állott ki. Már többször megpenditetett az eszme, hogy a sz. Jobb őrzése magyar születésű férfiakra, kik a magyar papság tagjai, bizassék. Így 1847-ban április 15-én az ifjabb clerus az egyetemes érseki helyetteshez Esztergomban indítványt terjesztett fel ezen ügyben. — Azonban a zavaros viszonyok között akkor változás nem történt.

Midőn Buda 1849-ben ostromoltatott és a királyi

¹⁾ Liber Regius 2972. 834.

²⁾ U. o. 8816. 337.

palota felgyújtott, Rudolf lelkijelenlétével mentette meg a drága ereklyét sz. István jobbját, sőt midőn május 21. a vár rohammal bevételre és a királyi palota kirabolatott saját élete veszélyeztetésével őrizte a reá bízott kincset, melyet semmi áron ki nem adott.

Végre 1849. jun. 9-én a magyar cultus miniszter által személyesen felszólítottatott, miszerint lépjen vissza állásáról, mely anélkül is nehezen volna tartható. Ezen felszólításra oly alapos írásbeli válaszzal szolgált,¹⁾ hogy állásában háborítlanul meghagyatott.

Ezen viszályokban volt jellemzősége és kötelességének hű teljesítéseért jutalmul Rudolf az arany érdemkeresztet és a Lipórend lovagkeresztjét nyerte. — Káplánjai Hrdlicska és Hoffmann a legfelsőbb megelégedésben részesítették.

E két utóbbit megelőzte *Votruba Károly*, kit magyar érzelmeiért kell megemlítenem. Ő a magyar nyelvet megtanulta, mire könyvtárában és iratai között elég bizonyosságot találtam.

Rudolf tetteus életét 69 éves korában fejezte be, 1865. mártius 10-én. A vizivárosi sirkertben várja a felátadást.

Utóda *Hoffmann Móríc* lön 1865. év július 17-én.²⁾ Ki sok éven át káplánkodott Budán. Ő a vaskai apát-ságot nem bírta. Midőn Hoffmann 1881-ben febr. 7-én a bécsi borromei sz. Károlyhoz címzett plebániát megnyerte, a budai királyi palota plebániáról lemondott és így a vele egybekapcsolt sz. Zsigmond prépostságról és a sz. jobb őri hivataláról is.

Meg kell még emlékezmem a palotatemplomban legutóbbi időben működött két igen jeles segédlelkészről is. Ezek Wideman József és Hamman Antal valának. Előbbi bajor származásu létére jól megtanult magyarul, több jeles tulajdonai mellett igen ügyes kertész volt.

¹⁾ A budai Commendatura levéltárából.

²⁾ Liber Regius. 10,852. — 1865.

Virágait az Isten dicsőségére szentelte a város több templomában, kivált a prépostságiban, melyet egész virágos kertté varázsolt. Az általa nyomtatásban kiadott exhortatiók igen dicsértetnek. Utóbbi ügyes gépész és feltalálója igen előnyös szerkezetű lőfegyvernek. Widemann midőn Hoffmann távozott adminisztrátorrá neveztetett ki s így ő volt a rendnek utolsó tagja Budán és Magyarországon. Hosszu és hű szolgálataiért ő Felségétől az arany érdemkeresztrel jutalmaztatott.

Hoffmann áthelyezése folytán történt üresedést időszerűleg felhasználva a vallás- és közoktatási magy. kir. nagyméltóságú miniszterium, ő Felségénél sikerdusan kieszközölte, miszerint a vörös-csillagos kereszt-es-vitézek rendje a budai javadalom betöltéséről, kegyelemben felmentetett, hogy az a magyar világi papság tagjai által betölthessék. Mi hála Istennek már meg is történt felciter!

A felmentést alattvalói hódolattal fogadta a rendnek nagymestere, dr. Schoebel Imre, a mostani leitmeritzi püspök, ki a fölmentést megelőző ügy lefolyását körülileg tudatta a rendnek tagjaival.*)

Habár az itt felsorolt adatok ismereteseek, mégis kötelességemnek tartottam azokat egybefoglalni, részint hogy így a feledéstől megmentessenek és összes egésznet képezzenek, részint és pedig legfőképp azért, hogy a házánkából távozott rendnek, tagadhatlan érdemeiért az érdemlett elismerés a történelem lapjain is megadassék.

Némethy Lajos.

*) Kurze Geschichte des Verlustes der königlichen Burgpfarre und Probstei Soti Sigismundi zu Ofen, als Manuscript gedruckt für die Mitglieder des ritterlichen Ordens der Kreuzherren mit dem rothen Stern. n. 4. r. 8 l.

A KALOCSAI FŐEGYHÁZMEGYE PAPSÁGÁNAK ZSINATSZERŰ TANÁCSKOZMÁNYA.

A kalocsai érseki megye fényes nevű főpásztora, ft. dr. Haynald Lajos bibornok-érsek ur ő eminenciája tizenöt évi bölcs kormányzása alatt most már ötödizben gyűjtötte magához székvárosába, Kalocsára, terjedelmes megyéje papságát, hogy vele a lelkipásztorkodás tövises terén felmerülő különféle bajok s nehézségek, úgy azok orvoslása és elhárítása fölött együttesen tanácskozzék, a papság nézeteit, véleményét az egyes kérdésekre meghallgassa s azok alapján legbölcsebb felfogása szerint ezen szándékkal határozatokat hozzon.

A tanácskozmányra kitűzött nap reggelén, 8 órakor, 53-an összegyülekeztek az érseki kastélynak Sz.-Fábián és Sebestyén vértanukról nevezett kápolnájában és a Szent-Lélek segítségül hívásával egybekapcsolt sz. mise ájtatos meghallgatása után fölvonultak a könyvtár helyiségbe, hol bibornok-érsek ur ő eminenciája pont háromnegyed 9-kor, teljes 35 perczig tartott ékes latin beszéddel nyitotta meg a gyűlést, körülbelől a következőket mondván:

Üdvözölve mindenekelőtt a zsinatszerű tanácskozmány tagjait, Istennek hálát ad ő eminenciája, hogy azokat, kik gondjainak és munkáinak részesei, magasztos pásztori hivatásának társai, ily főmegyei tanácskozmányra ötödször egybegyűlve láthatja; hogy, a mik közös szent hivatásuk helyes és üdvös betöltésére hasznos eszközül szolgálhatnak, azokat minden tartózkodás nélkül való bizalommal velök megbeszélvén s a jelen időközülmények között gondos körültekintéssel őket azok fölött tájékozván, a szem előtt tartandók és lelkiismeretes végzendők iránt megállapodásra jusson és őket buzdítva lelkesítve a szerencsés munkálkodás sikerét előmozdítani igyekezzék.

Mely mostani közös működésünk — ugymond — annál fontosabb, minél több aggodalmak keltettek az egyház hiveinek lelkében oly események által, melyek az egyháznak jogait, tulajdonát, intézeteit, közoktatási működését károsítani, veszélyeztetni látszottak és minél több mind egyesek, mind papi gyülekezetek, mind katolikus népközségek indítva érezték magukat erélyesen felszólalni, sőt az országgyűlés mindkét házához folyamodni a végre, hogy a szabad mozgásában és eszközei fölhasználásában az emberi társaságra s a polgári államokra nézve is üdvös működésű egyház az ellene intézett támadások ellen megvédessék és igazai teljes élvezetében az emberiség java eszközlésére irányuló tanítói és vezetési működésében meg nem zsidbasztva, eszközölhesse a közművelődés és közjó hathatós előmozdítását.

Nem hiányzottak ugyan eddig is olyanok, kik az egyház érdekeit szemmel tartani, gondozni és megvédeni közvetlen hivatással bírván, megtették mindazt, mit az említett célok elérése végett az ország kormányán ülő nemeslelkű és jóakaratu férfiaknál tenni kellett. S ebbeli gondosságukat folytatva, biztosított bennünket ő emmentíája, jövőre is legfigyelmesebben kísérni fogják őket mindazon tüneményeket és mozzanatokot, melyek további fejlődésökben az egyház állására, érdekei- s működésére nézve bármily irányban hatásosak lehetnek, hogy a mi kedvezőnek mutatkozik, azt ügyesen az egyház javára fölhasználni, mi kártékony lehetne, annak elejét venni, vagy káros befolyását ellensúlyozni sikerüljön.

És valamint eddig az apostoli fejedelem atyai gondosságából a hazai ügyeket vezető férfiaknak, valahányszor ügyeinkre nézve kellően felvilágosítva voltak, készséges jóakarátát tapasztalni lehetett, úgy jövőre is, higyük, hasonlóval találkozandunk minden — az egyházat, a hazát és nemzetet egyiránt érintő ügyeink kívánatos elintézésére nézve.

S ez megnyugvásul szolgáljon az értekezlet tagjai-

nak — mondja tovább a főpásztor — azon sok irányban előadott aggodalmak- s gondosságokra nézve, melyekkel ez alkalomból is dicséretes buzgóságot tanusítva az ő figyelmét és ezen tanácskozmány érdeklődését eleve is fölhívni jónak látták.

De áttérve a főmegyei papság által fölirtaknak egyes részleteire, — biztosít ő eminentiája, — hogy az egyház érdekeinek e törvényhozás terén való védelmére hivatottak részéről mi sem fog elmulasztatni, hogy a kath. iskola-ügy s főleg az iskolák, melyek a nagylelkű elődök bőkezűségéből föllállítatván, ujabban sok oldalról támadtattak meg, kárt ne szenvedjenek. Legyünk — mondja — meggyőződve, hogy nemcsak az egyház és állam jóllétének tekintete, hanem a becsületesség és igazságosság érzete is, mely minden államnak alapja és lét-föltétele lévén, bármely nép vagy törvényhozás által józanul nem mellőztethetik, azt fogja eredményezni, hogy erélyesen meg fognak akasztatni azon egyesek támadásai, kik az egyházat az ő iskoláiban s ezeknek alapítványaiban való szent örökségéből álokoskodásaikkal s különféle koholmányaikkal kifosztani akarják; — mert hiába mondják, hogy a kath. anyaszentegyháznak autonómiaja nincs, hiába tagadják az egyház tulajdonjogát, hiába hangoztatják az iskola-igazgatás előbb divott természetét, hiába hivatkoznak az államnak, nem tudják, mily különös jogára, melyet csakis a kath. egyház ügyeire nézve gyakorol s kezeiből ez után sem akarja kibocsátani: — mert a kath. egyház iskoláit egyes nagynevű főpapok s áldozárok s részben kath. világiak katolikus czélokra alapították. S épen azért a magyar nemzetnek az ő népében derék kormányában, törvényhozásában élő ősi becsületérzete nem fogja megengedni, hogy mi katolikusok más hitfelekezetek javára, melyeknek jogait mi sértetni nem akarjuk, megfosztassunk igazainktól; — de azt sem fogja megengedni, hogy az állam egyházunknak, vallásos nevelésünknek, közoktatásunknak s a magyar népnek ez által előmozdítandó

általános jólléte rovására oly jogokkal gazdagíttassék, melyek őt meg nem illethetik.

A tanácskozmány tapasztalatára hivatkozik ő eminenziája, miként némelyek ábrándjaikban annyira eltévelyedtek, hogy nem átallották hangoztatni, hogy a) a katolikus egyháznak iskolái nincsenek, s ha jövőre akar olyanokat, költségeskedjék és alapítson most magának, b) hogy azok, kik egykoron létesítették, alapítványokkal ellátták, szerencsésen vezették e nemzet tudományos intézeteit, a helyes nevelés eszközlésére nem alkalmasak . . . stb.

Kétségtől ellen fog állani mindezen támadásoknak, melyek az egyház és birtokjoga ellen intéztettek, a kormány élén ülő nemeslelkű férfiaknak s népünknek becsületérzéke s nem fognak megszegyenülni azok, kik nemzetünk jogérzetében biznak. A mi föladatunk — ugymond — e tekintetben az, hogy a maga helyén úgy érvekkkel és méltányos nyíltsággal, mint lankadatlan kitartással elkövessünk mindent, mi célirányosnak mutatkozik — s ily módon a főmegyei kerületékből ez alkalommal ő eminenziájához terjesztett kívánságok is teljesülni fognak.

A mi áll az iskolai ügyről általában s a gymnasiumokról különösen, ugyanaz áll a főmegyei papságnak ez alkalomból ide bemutatott óhajaival felölelt katolikus egyetemről, melyet a nagynevű Pázmány Péter bibor-nok-primás nagy pénzüsszeggel azon célra alapított, hogy t. i. (ezek az alapítvány-levél szavai) a kath. vallást Magyarországon terjeszsze és a nemes magyar nemzet méltóságáról gondoskodjék“, mely alapítványt II. Ferdinand helybenhagyván, kinyilatkoztatja, hogy ő mit sem ohajtott inkább valaha, mint hogy alattvalóinak üdvét minél inkább előmozdítsa, a katolikus vallás igazsága, a hol virult, megdöntetlenül fennálljon, a hol meggyöngítettett, újból emelkedjék, az isteni tisztelet mindenütt terjesztessék“; áll ez — mondá tovább ő eminenziája — azon egyetemről, melyet Pázmány dicső

utódai Magyarország primásai az első alapító szellemében nagy összegekkel gazdagítottak és bővítettek, melyet végre halhatatlan emlékü Mária Terézia; Magyarország királynéja, az egyházra gyakorolt legfelsőbb védnökségi jogánál fogva az egyházi javakból nagyszerűen gyarapított, az 1780. évben márczius hó 25-én kelt felavatási okmányban határozottan kinyilatkoztatván, hogy a „Földvárról nevezett sz. Ilona apátságot a törvényes birtokos kimultával az 1548. évi 12. törvény alapján — minthogy ezen apátság is az elhagyott klastromok és zárdák osztályához tartozik — királyi legfőbb védnöki jogánál fogva a nagyszombati egyetemhez örök alapítványként kegyesen csatolja; áll ez azon egyetemről, melynek mind eredeti mind későbbi részletes alapítványait visszakivánni a katolikusok kötelessége, s tudva azt, hogy felséges urunk vallásügyi minisztere az egyház iránt való jó indulatánál fogva egy kath. egyetem alapítása iránt kedvező szándékkal van, tán nem alaptalan azon reményünk, hogy ha az országnak főpapjai s buzgó katolikusai mindannyian ebbeli óhajukat erélyes föllépésekkel és áldozatkészségökkel támogatandják, oda fog érni az ügy, hogy a magyar nép művelődésének előmozdítása körül oly dicső érdemeket szerzett kath. egyetem a maga eredeti valójában a közművelődés, a nép tudományos haladásának legbiztosabb előnyére, az igazság és jog érvényesítésére újra feltámadjon. Tartsa meg az állam a mit a kath. egyetemnek bővítésére bőkezű adományaival tett; de adja ki a katolikusoknak sértetlenül azon szent örökségüket, melynél bizonyosabb tulajdon ez országban nincs.

Ő eminentiája megnyugtatta az egybegyülteket az iránt, hogy a főpapok nem mulasztják el minden adandó alkalommal az ugynevezett polgári házasság behozatala elen szavukat fölemelni s az országos ügyek élén álló nemeslelkű férfiakat az ily intézményből népünk vallás-erkölcsi és társadalmi életére háromló káros következményekre figyelmessé tenni. S szereti hinni, hogy a jó-

akaratu intéző körök megszivelendik azon általános tudott bajokat, melyeket a polgári házasság oly országokban, hol az behozatott, maga után vont; hol — névszerint a nagy Németországban — ma már nemcsak a klerikálisoknak mondatni szokott férfiak, hanem a protestans világiak is, sőt egész keresztény gyülekezetek abban buzgólkodnak, hogy a keresztény házasságnak tisztasága biztosittassék s a nép valláserkölcsei életét a társadalomnak is nagy kárára bemételyező veszélyes intézmény eltávolitassék. Statisztikai adatok bizonyítják azt, hogy a polgári házasság behozatala óta nagyszámu ujszülött gyermekek kereszttség nélkül maradtak, házassági frigyek egyházi áldás nélkül köttettek, halottak egyházi szertartás nélkül lettek eltemetve. S mivel mindez a nép valóságos szellemét elzüllesztzi, vagy legalább is lebágyasztja: egyszersmind az alattvalók által híven reljesítendő polgári kötelességeknek sok feltételét és indokát megszüntetvén, a polgári társadalom céljaira nézve csak vészes lehet.

Továbbá megdicsérte ő eminentiája papjainak azon figyelmét, mely az országos katolikus nagygyűléseknek megtartása felé fordul. Mert örömmel tapasztalhatni, mily üdvösnek mutatkoznak az ily katolikus nagygyűlések Franciaországban, Némethonban és Olaszországban a katolikus buzgóság fölélesztésére, táplálásra és fokozásra, miért is ohajtandó, hogy olyanok hazánkban is tartassanak. Mire ha megéri az egyházi élet hazánkban s a kezdeményezés (mint ezt a külföldön is tapasztaljuk) magában a népben megindul, a főpásztorok bizonyosan mindent megteendének, mi a magasztos cél elérését elősegítheti; miért is a lelkeszkedő papságnak a népre ily irányu hatását örömmel üdvözlendi ő eminentiája, most pedig buzditja papjait, hogy azt, mi ez ügynek hiveiknél való megvilágítására szolgálhat, — buzgón teljesítsék; — a dolgot egyenesen kezdeményezni azonban ezen tanácskozmánynak földadata nem lehet.

Beszédének befejezése előtt mély megilletődéssel az

őszinte tisztelet és szeretet szavaiban emlékezett meg ő eminenciája azon férfuról, ki az Isten dicsőségére s a hivek üdvére irányzott minden törekvéseiben buzgó s fáradhatatlan munkatársa vala s a mely férfiú dicső emlékének, midőn e gyülekezetből távollétét fájlalja kegyeletes érzelmekkel adózik. Mindenki megértette, hogy, — mint folytatá — erra tekintenek lelki szemei, kinek sirját legközelebb a paptársak és hálás népnevelők számosan ünnepélyesen fölkeresendik, hogy Isten szent ügye, a gyermekek oktatása, az ifju papság nevelése s a papi szent hivatás kötelmeinek buzgó teljesítése körül szerzett érdemeit kegyelettel dicsőítsék, halhatatlan lelkét Isten szeretetébe ajánlják. És felszólítá a jelenlevőket, csatlakozzanak mindannyian lélekben a sir köré csoportosulókhöz, hogy a tinnini püspök, szeretett testvér és munkatárs, az Isteni gondviselés által körünkből kiszólitott kedves emlékű Kubinszky Mihály részére a leghivebb szolgálak örök jutalmát és dicsőségét Istentől kiessdjék.

A kegyelet szép adóját leróván ekként ő eminentiája a boldog emlékű püspök iránt, a fiui legnagyobb tisztelettel fordul a legkedvesebb atyához, lelkeink főpásztorához, az anyaszentegyháznak jelenben dicsően uralkodó papájához, XIII. Leóhoz, iránta az őszinte szeretet, hódolat és engedelmisség érzelmeit tolmácsolván egy felolvasott táviratban, melyet a gyűlésen jelenvoltak lelkesült éljenzéssel fogadtak s ő eminentiája által a gyűlésből Rómába, Jacobini bibornok- és államtitkárhoz azonnal továbbitatott. A távirat magyar fordításban körülbelül így hangzik :

„A kalocsai és bácsi törvényesen egyesült egyházmegyék érseke és lelkipásztorai a székhelyen egybeütlekezvén a végből, hogy az egyház szent ügyéről tanácskozzanak, a legodaadóbb szeretet, hűséget és engedelmisséget nyilvánítják a szentséges atya iránt: Neki hosszú életet, kitartó erőt, isteni kegyelmet, győzelmet

és dicső uralmat ájtatos szívvél kívánnak és térdre omolva ő szentsége apostoli áldását kérik. Lajos bibornok-érsek.“

Mindezek után ő eminentiája a tanácskozmányt a teljes Szent-Háromság nevében megkezdvén, mindjárt kijelenté, hogy az előveendő ügydarabokra nézve azon sorrendet fogja követni, mely a keresztény hitélet s az annak elérésére szolgáló eszközök czimén ajánlottnak látszik.

A tanácskozmány ezen tárgyai iránt való bővebb tájékozódás, úgy ő eminentiája főpásztori magas határozatai, nyilatkozatai kellő megértése céljából meggyezzük, hogy a tanácskozmány tárgyait az egyes esperes-kerületek szolgáltatták, onnét a (papi konferenciákról) lettek azok beterjesztve, ő eminenciája azokat a központban egyes bizottságok közt szétosztotta azokat tanulmányozás s határozati tétel szempontjából s majd a mai tanácskozmány tagjai szóltak a dologhoz s végül ő eminentiája kimondotta fölöttük határozatait.

Kalocsai Néplap.

AZ ASSIR-BABILONI ÁSATÁSOK ÉS A KIRÁLYOK KÖNYVEI.

A „feltámadt Niniviták“ ama tanuvallomásainak, melyekkel a szt. könyvek számtalan ellenségét elnémitették, közvetlen érintkezése a szent iratokkal tulajdonképen csak a királyok korszakával kezdődik, midőn az Eufratvölgyi világuralkodók mint Isten ostorai sujtották gyakran Izrael és Juda népét; mert csak ezentúl akadunk oly eseményekre, melyeket a szent iratokból

régen tudtunk ugyan, de a melyeket gyakran sokkal kimerítőbben találunk feljegyezve Ninive romjainak palatábláin.

Igaz, hogy a megelőző korokra nézve is igen sok értékes adattal gyarapodott az exegesis és bibliai apologia, mindazonáltal ezen adatok nem annyira történetiek mint inkább régészetiek és különösen a racionalisták azon fajtája ellen használhatók, kik „belső okokból“ a szent könyvek szerkesztését a hagyománynál jóval újabb korba szerették volna leszorítani. Így ha Knobel oly világosnak tartotta, hogy „alig szükséges megemlíteni“ miszerint az egyiptomi József korában még drága fémekből készült disztárgyak nem voltak és így József története csak mese, most nevezhetünk elbizakodott állításán, mivel jóval régibb ékszereket tudunk felmutatni és pedig nem másolatokban, vagy utánzatokban, hanem eredeti példányokban.

A szentírás magyarázásához és védelméhez tehát a Salamont megelőző korból az assiriologia (és egyptologia) inkább indirect történeti, vagyis archaeologiai érvekkel szolgál, melyekkel be tudjuk bizonyítani, hogy a szentírásban rajzolt szokások és állapotok nagyon is megfelelnek az illető hely- és idő körülményeknek, úgy, hogy egy későbbi író nem is tudta volna azokat oly hiven ecsetelni.

A királyok korára nézve azonban az assiriologia már más szerepet vesz fel, most már egészen világosan olvashatjuk Aszur és Babel hatalmas urainak diadaljelentésein Izrael és Juda királyának neveit és megilletődve Isten jóságán és irgalmán, mely hitetlen korunknak tartotta fenn a szent könyvek eme diadalát, látjuk a tökéletes öszhangzást mely a szent könyvek egyszerű elbeszélése és az asszir feliratok dicsekvő és fellengző frázisai közt létezik.

Igaz, hogy a mi az exegetikai momentumot illeti, nem képesek ezen feliratok pótolni a „verba dierum regum Israel és Juda“-t, de az apologia szempontjából

ezerszer fontosabbak. Mert ámbár Asszur urai csak dicsőségüknek akartak emléket állítani és azért csak nagy és hatalmas győzedelmeiket irták le terjedelmesen, a gyenge zsidó országok feletti győzelmet gyakran épen csak hogy megemlítették, de azért ezen említés már elég nekünk; mert egészen más néptől ellenségtől származik és így a másik tanu is megkerült szent könyveink elbeszélésének hitelesítésére.

Másrészt az exegesis is nem csekély hasznot húzhat a felfedezésekből, a mennyiben sok helyen az eddig homályos összefüggése az eseményeknek kiderült és sok archaéologiai és geographiai kérdés váratlan, de biztos megoldását nyerte.

Az első szentirási király, a ki az ékiratokon szerepel, Achab, Izrael királya. Ezt I. Salmanassar Asszir ország királya említi az ugynevezett fekete obeliszken, melyen 31 hadjáratot ír le. Ezek közül nyugot ellen (Aharri) is intézett egyet, és ennek leírásában Achabnak Binhidri (Benhadad) damascusi királyhoz való viszonyára nézve fontos és érdekes felvilágosításokkal szolgál.

A királyok könyvéből tudjuk, hogy Benhadad Achábot megtámadta és Szamariában ostrom alá fogta. Az inség által kényszerítve Achab kész lett volna magát megadni, de ebbeli elhatározását Damascus fejedelmének tulzott követelése miatt végre nem hajtotta, sőt Isten küldöttje által bátorítva folytatta a harczot, és ellenét Szamaria falai alatt, majd a következő évben Aphek mellett legyőzte, fővárosát Damascust pedig bevette.

Győzelmével azonban nem élt keleti módra, megelégedett azzal, hogy őrséget helyezett Damascusba, sőt még véd- és dacz-szövetséget is kötött Benhadaddal. — Honnan ez engedékenység? Tudvalevőleg Achab épen nem azon király, a kinél ily szokatlan irgalmasságot megszoktunk és azért az exegéták előtt elég csodálatos volt Achabnak eme szelid bánásmódja. Most azonban

az asszír feliratok megadták a feleletet ezen kérdésre. Ott látjuk ugyanis szerepelni Benhadadot és Achábot a Salmanassar ellen alakult szövetségben. Acháb tehát nem akarta nagyon meggyengíteni Benhadadot, miután igen alkalmas szövetségest látott benne, kit az asszír hatalom ellen védő bástya gyanánt használhatna.

A szövetséget azonban Salmanassar legyőzte és mint az obeliszk 190—191 sorában értesít, Izrael királyának Achábnak is 2000 szekerét és 10,000 emberét elfogta.

Később ismét kitört az ellenségeskedés Achab és Benhadad között. Valószínűleg oka ennek az volt, hogy Achab látva az asszirok ellen viselt harcz sikertelenségét, Benhadadot cserben hagyta, midőn Salmanassar tizenkettedik és tizennegyedik hadjáratát ellene vezeté.

Elesvén Achab, egy évig Ohoziás uralkodott, ez után pedig Joram lépett a trónra, a ki elejénte jó barátságban volt Benhadaddal, tehát valószínűleg egyike volt a Salmanassar által említett tizenkét nyugoti fejedelemnek. De midőn, őket Salmanassar sorra megverte, igen természetes, hogy Benhadadnak felmondta a szövetséget, mire őt Benhadad kétszer megtámadta.

Benhadadot követte Hosael, Joramot Jehu, Hosael Jehu megverte és ekkor ez utóbbi azt a végzetes hibát követte el, hogy Hosael ellen az asszír hatalmat hívta segítségül, meg nem gondolva, hogy az asszír nagykirály Israel kis országát nem fogja soká, mint szövetségest respectálni, hanem mint alattvalóval fog vele bánni. — Ekkor kezdődött az asszír beavatkozások kora, mely odáig vitte a dolgot, hogy Jehu még adót is küldött Salmanassarnak, mint ezt a fekete obeliszk egy képe mutatja, mely alatt e szavak olvashatók: Madatu sa Jana habal Humri (tributum Jehu filii Amri) — Humrinak nevezik majdnem mindig az asszirok Israel országát Jehunak ezen tettéről csak az ékíratok értesítenek bennünket, a szentírásban csak egy vonatkozás van erre Oseás 5, 13 kk. ezt is eddig másképp értették.

A szentírásból tudjuk, hogy II. Jeroboam alatt Israel országa soha nem látott virágzásra emelkedett a szir birodalom javára. De hogyan gyengült meg annyira az azelőtt oly hatalmas szir birodalom, arra ismét az ékiratok válaszolnak, elszámálva azt a sok vereséget, melyet a szirek keleti szomszédjaiktól, az assziroktól szenvedtek. Sőt épen Binniraz assir király győzelmei korra nézve egészen összeesnek Jeroboam győzelmeivel és így igaza lehet Schradernek és Rawlimsonnak, midőn azt hiszik, hogy Jeroboam mint Binniraz vasalussa vett részt ez utóbbinak Mariha szir király ellen viselt más harcaiban.

De nem sokáig örvendett Israel a hatalmas Assyria szövetségének. Assur leverte Damascust — már most nem kellett neki Izrael szövetsége, nem akart urat ismerni maga mellett és így fegyvereit Israel ellen fordította. Az első támadásokat a szentírás Phulnak tulajdonítja. Ez a Phul valószínűleg azonos azon királylyal, kit a Ptolomaeus-féle királyjegyzék Pôr-nak nevez, miután az l betű a perzsában r-ré szokott változni (Babel—Babirus) és a névnek ugyis perzsa változáson kellett átmennie míg a görögökhöz került. Az ékiratok azonban sem Phul sem Por királyt nem emlitenek, de ugyanazon tetteket, melyeket a szentírás Phulnak tulajdonít, Tiglat Pilcsarról beszélnek, misem valószínűbb tehát, mint hogy a két név alatt egy és ugyanazon személyiség rejlik.

A hosszú harczban végre Israel elbukott, mert Isten is úgy akarta, hogy a tőle elrugaskodott Israel végre is bünhődjék. Az isteni büntetés eszközlését addig II. Salmanassarnak tulajdonították, de az ékiratok erről mit sem tudnak, sőt Samaria bevételével épen Sargon király dicsekszik. Sokan azt vélték, hogy itt ismét Salmanassar és Sargon azonos, de Schrader Fr. megállapította, hogy Salmanassar és Sargon külön két király volt, kik közül Salmanassar elkezdte Szamaria ostromát, de a város bevétele előtt meghalt, — a szent-

írás sem mondja Salmanassarról, hogy bevette a várost, hanem: *et coeperunt eam*. Sargon alatt történvén a város eleste, ezen különben is hiu király az egész dicsőséget magának tulajdonította.

(Vége köv.) *Fischer-Colbrie Ágost.*

IRODALOM ÉS MŰVÉSZET.

Die sieben goldenen Leuchter und die Kirche in den Katakomben. Frei nach dem Englischen von A. Steen Beantwortet von Emil Quandt, Pfarrer der St. Elisabethgemeinde in Berlin. Mit 18 Illustrationen. 257 l. 8-rét. Ára nincs kitéve.

Mindig vonzók, kedvesek voltak azon, akár elbeszélés alakjában napvilágot látott, akár komolyabb történelmi alappal bíró irodalmi termékek, melyek a kereszténység zsenge korából a véres üldözéseknek, — de egyszersmint a hősi állhatatosságnak századaiból merítik tárgyokat, melyek a katakombák csöndes rejtekeibe vezetnek minket és ama buzgó, élő hitről szólnak hozzánk, mely ott egykoron, az első hivek összjövedele alkalmával kifejezést nyert.

Vonzók és kedvesek e művek, mert oly hitéletet állítanak lelki szemeink elé, melyet napjainkban, midőn nem kell a rejthelyeket felkutatnunk, midőn diszes, fényes templomaink naphosszat nyitvák, fájdalom, sokszor hiába keresünk; vonzók és kedvesek, mert jámbor érzelmekre gyulasztják sziveinket, sőt még inkább, mert úgy ismerjük azokat, mint melyek egyik-másik olvasónak életében korszakot alkothatnak, amennyiben megtérésök eszközei is lehetnek. Wiseman Fabiolája már nem egy kételkedőt vezetett az igazság megismerésére.

Mennél kevesebb az illetén tartalmu könyvek száma, annál nagyobb örömmel üdvözljük az előttünk fekvő, csinos kiállítású és sikerült fametszetekkel ellátott mű-

vecskét. Ez tárgyát szintén a kereszténység legelső korából veszi, s igen szép epizódokkal, — melyekben a legnevezetesebb személyiségeknek, mint Polykarnak, Melito Sardensisnek stb. jut szerep — egy római patricius családnak megtérését beszéli el. Az esemény a híres bölcsész-császárnak, Mark Aurélnak korában (161—180) játszik, érdekes azonban benne, hogy színhelye nem mindig egy és ugyanaz, hanem változik, és — tekintve különösen ama kornak utazási nehézségeit—egymástól meglehetősen távolban fekvő helyek között oszlik meg. E körülmény abban leli magyarázatát, hogy sz. azon kis-ázsiai hét egyházközségre akarja figyelmünket terelni, melyeket sz. János apostol „Titkos jelenéseiben“ hét aranygyertyatartónak nevez és melyekhez tulajdonképen Apocalypsisét írta, úgy azonban, hogy alattok egyszersmind az egész anyaszentegyházat érti és jelenti, eléadván röviden azon egyházközségek leírásában, miként fog az anyaszentegyház csaknem mindig üldöztetni, de soha le nem győzteni, hanem míg ellenei bukni fognak, győztesen megállni a világ végezetéig. E hét egyházközség: Ephesus, Smyrna, Pergamus, Thyatira, Sardes, Philadelphia és Laodicea.

Sz. figyelemmel kíséri az Apocalypsisben ezen egyes hitközségekhez intézett leveleket s a milyeneknek azokban az illető község keresztényeit ecsetelve találja, olyanoknak tünteti fel ő is őket.

Meg kell vallanunk, hogy szerzőnek kitűzött feladatát igen szépen sikerült megoldania s valóban szellem-dus, érdekfeszítő módon leírni, hogyan nyerte meg a római nemes hölgy — ki maga is egyik keresztény rabszolgánője által tért meg, — férjét, nővérét, addig az új vallás leghatározottabb elleneit, — gyermekeit és rokonait az Ur Jézus egyedül üdvözítő vallásának nem egyszerűen, nem rohamosan, hanem hosszas ima és áldozatkész szeretet által, türelemmel viselő szenvedések árán, így ostromolva az eget, hogy megmutatva a tévelygők-

nek a bálványok hamisságát, őket saját igazságának megismerésére vezesse.

Az elbeszélés folyamában itt-ott ugyan némi hézagok látszanak felmerülni és egyes kérdések támadnak az olvasóban melyekre nem nyer kielégítő feleletet s melyek azon gondolatot ébresztik fel benne, mintha sz. az egyes események kifejlesztésében kissé sietett volna, — azonban e hézagok sokkal jelentéktelenebbek, hogy sem az egésznek szépségéből valamit levonhatnának.

Különösen jól esik lelkünknek a mű végén, annyi szenvedésteljes bonyolulat után a békés megoldás, melyet a császárnak a keresztény-üldözést megszüntető edictumával nyújt sz. — Mark Aurél ugyan megmaradkedvencz stoicus bölcsészeténél, de birt annyi igazságszeretettel és ép érzékkel, hogy a Melito által szerkesztett apologia hatása alatt véget vessen az igazságtalanságoknak, melyeknek főleg a kis-ázsiai keresztények ki voltak téve.

A könyvecskét mindenkinek bátran ajánlhatjuk, meg lévén győződve, hogy az nem csak kedves, hanem hasznos olvasmány leend bárkinek is.

Dr. Kereszty.

Er ist nicht gestorben. Gedenkblatt zur Todtenfeier des H. H. Dr. K. Johann. Greith, Bischof v. St. Gallen, von Franz Xaver Wetzel. II. kiadás. Benziger. 1882. 8-rét. 28 l.

A szt.-galleni egyházmegyét nehéz csapás érte. Svajcz „Ketteler“-je, Greith, szt.-galleni püspök ekkor hajtotta a fejét örök nyugalomra. Született Rapperswykben, 1807. május 25-én, tanulmányait a párisi szt. sulpiczii egyetemen végezvén, 1831. május 28-án Quelen párisi érsek által pappá szenteltetett. 1863. május 3-án lett püspökké szentelve elfoglalván a sz. galleni püspöki széket mint annak második püspöke. Különösen kitűnt egyrészt békés, csendes lelkülete által, de másrészt a a hol kellett kellett pro Deo et religione fegyvert ragadni, ott helyt állt, a mint számtalan művei és nyom-

tatásban megjelent beszédei mutatják, melyek közül kiemeljük: „Die christliche Schule.“ „Ueber die christliche Ehe.“ stb. Nagy szerepet játszott életében május hava, (e hónapban született, szenteltetett pappá és püspökké), ebben volt életét is befejezendő. Hosszas szenvedések után 1882. május 17-én adta vissza szép lelkét Teremtőjének. Széles ismeretei miatt a francia püspökök őt „Le Savant“ „a tudós“ nevéen nevezték. A boldogultnak örök nyugalmat, Szt.-Gallennak pedig egy második Greithot szívből óhajtunk.

Péczeli Győző.

Die Wahrheit über die Judenfrage, zu Nutz und Frommen des jüdischen und nichtjüdischen Publicums, geschrieben von Iván v. Simonyi, Abgeordneter, Eigenthümer“ des „Wes-tung. Grenzboten, Pozsony és Lipcse. 1882.

Megvallom, nem vettem kezembe elfogultság nélkül ez iratot, azt tartván, hogy ezt is, mint egyéb ide vágót, szenvedély, gyűlölet dictálta, hogy az inkább csak ráfogásokat, hogy sem igazat tartalmaz, hogy az a kedélyek izgatására, gyűlölet szítására van irva. Ezt ha észlelem benne, említésre sem, annál kevésbé ismertetésre érdemesítém vala azt, mert nemtelenségnek, bűnnek tartom, ha a sajtó igazságtalanság, izgatás szolgálatába szegül. De én a fentebbiekből mitsem találtam az iratban, nem elfogultságot, nem szenvedélyt, sőt nagy részben méltányos elismerést; nem brutális kifakadást, sőt ildomos higgadtságot; nem izgatási vágyat, sőt egyenes tiltakozást minden erőszak ellen. A mennyiben azonban az emberek mit sem viselnek el oly nehezen, mint az igazmondást, mi sem bántja őket annyira, mint az igazság: annyiban a kérdés tárgyilagos vitatása is alkalmas már odiumot szülni. Ámde ez esetben az igazság némaságra volna elítélve s semmiféle vitás kérdés nem volna meghányható — merő féltékenységből, merő ki-méletből az ellenfél érzékenysége iránt.

Az antisemitismus a zsidóságot teszi felelőssé min-

den társadalmi, pénzügyi, közigazgatási bajainkért s — innen van a zsidók iránti gyűlöletesség. Szerző nem a zsidóságot teszi egyenesen felelőssé, hanem inkább jelenlegi közviszonyainkat. Változtasson ezeken a kormány és a törvényhozás üdvös reformok által: és az antisemitismus meg fog szünni. Ez a vezéreszme, melyet szerző bőven kifejti s megvilágít minden oldalról.

A zsidóságot csupán azért teszi felelőssé, hogy a publicistikus sajtó, melynek kilenczven százaléka zsidó kézen van, ellene dolgozván minden reformnak, a zsidóság azonosítja magát a bajokkal, melyek alatt szenved a társadalom, pusztul az ország. A zsidóság a „haladás“ a „humanismus“ az „egyéni szabadság“ jelszava alatt konokul igyekszik föntartani a reá nézve előnyös jelenlegi állapotokat; a zsidó sajtó szándékosan hallgat olvasói előtt a bajokról, szándékosan ignorálja azokat, megbeszélésektől, polemiától épen irtózik, zsidó kérdést nem is enged meg.

Szerző bizonyítja, mikép pedig a zsidóknak épen nincs okuk tartani reformoktól, mint a melyek által semmikép sem vonatnék meg tőlök a szabad tér, a szabad pályázat a nyilvános életben, sőt jeles tehetségeiknél, értelmiségöknél, ernyedetlen buzgalmuknál fogva még ki is tünhetnének a közélet bármely pályáján.

A zsidók ellenben az antisemitismusban mi egyebet sem látnak hanem csak merő irigységet. Ezt szerző is elismeri a mozgalom egyik tényezőjének, de nem egyedüli oknak, másrészt pedig megfejtja az irigység okait. Reformáltassanak csak ipar — pénzügyi — földbirtokviszonyaink s megfog szünni az irigység is. A keresztényeket az „egyéni szabadság“ szétfoszlatja, gyöngíti, mint például a szabad iparüzletben: míg ellenben a tőkés zsidók összetartván, boldogulnak. Reformáltassék csak a szabad iparüzlet s helyre fog állni lassan lassan az egyensúly is. Avagy védessék meg üdvös reformok által a földbirtok s mindjárt kevesebb lesz az irigység is.

Amerikában, a szabadság, a szabad concurrentia hazájában megvan majdnem mindegyik államnak a maga, úgy nevezett homestead-törvénye, mely szerint a birtokos birtokának bizonyos minimumát nem szabad exequálni. De nem szabad exequálni a marhát, a földmívelési eszközöket, az iparüzlethez való szerszámot, a könyveket, a butorzatot sem, a minek a mi régi aviticitásunkkal bizonyos hasonlatossága van. Tudjuk, mikép a régi aviticus birtokot, sem nemesít, sem jobbágyit, nem volt szabad exequálni, ma egy aránylag csekély tartozásért végrehajtás útján elárvereztetik az egész birtok. Ma a sok végrehajtással egyre változik a birtokos, az ingatlan birtok ingósággá válik. A földbirtok értéke azonfelül csökken a roppant megadóztatás folytán is, mely között és az értékpapírok megadóztatása között nincs arány. A spekuláció, a tőzsde üzlet alányomja a földbirtokot.

Mind e viszonyok reformot sürgetőleg követelnek, de a zsidó sajtó reformról mit sem akar tudni. Az ő szemében zsidókérdés nem is létezik, zsidót nevezni, zsidóról írni nem szabad, ez azonnal izgatás, holott pedig a zsidók irhatnak vallásunkról, egyházunkról, a pápáról, tekintet nélkül a keresztények érzületére.

Szerző egyedül reformokban látja a kérdés békés megoldásának lehetőségét, de reformokat nem ígérhet magának a jelenlegi parlamentarismustól, melyet csak illúciónak, csak ámitásnak nevez, azért, hogy az nem az érdekek képviselőjén alapszik.

Az előadott eszmék képezik az irat magvát. Az antisemitikus iratok ha irmodorukra nézve eltérnek is egymástól, abban mind megegyeznek, hogy a zsidókérdés megoldása sürgős és hogy az csak törvényhozás útján, megfelelő reformok által oldható meg. Az irat tartalma, elvei fölött kritikát írni nem ide tartozik, de a ki érdeklődik a szönyegen lévő kérdés iránt, az Simonyi Iván röpiratát érdekléssel fogja olvasni és sok igazat fog találni benne.

V E G Y E S E K.

(Pusey.) Szept. 16-án a délutáni órákban halt meg Angliában Ascot mellett egy férfi, ki jóllehet nem volt katolikus, de sz. egyházunkhoz nagyon közel állt és kinek elvei az angol egyház sok jelese számára hidul szolgált a kath. egyházba való belépésre. Ezen férfi: Dr. Edward Bouverie Pusey, a Christchurch-Colleg kanonokja, az oxfordi egyetemen a héber-nyelv tanára, a tőle nevezett „Puseyismus“ atyja. Nevezetes, hogy ezen szellemi mozgalom, melyet ő az angol egyházban támasztott és melynek Newman, Manning és sok más jeles férfit köszön a kath. egyház, azon igyekezetéből származott, mellyel ő az ingadozó államegyházat a katolikusoknak az emancipáció következtében növekedő hatalma ellen akarva erősíteni és tagjainak a különféle sectákhoz való átpártolását gátolni. Ezen célból összehívta ő 1833. a canterbury érsek udvari káplánjának házába az oxfordi egyetem több tagját. Ezen tanácskozmányban megegyeztek abban, hogy az üdvgye-düli utja az Ur testében és vérében való részvét, a legm. oltári-szentségben van, és hogy a szentségek méltó kiszolgáltatására a püspökök és papoknak apostoli missióra van szükségük. Ezen elveket most Pusey és követői szóval és írásban terjesztették, fejtegették és a hiveket különösen a naponkinti közös imára és az urvacsora gyakori vételére buzdították, Pusey szerint az angol egyház a Krisztus által alapított egyház lényeges alkatrésze, a mely a reformatióban csak a becsuszott visszaéléseket küszöbölte ki, de az igazi kath. tanítást, papszentelést és hierarchiát megtartotta. Ezen egyház az államtól független és azért benső ügyeibe való beavatkozást visszautasít. Alapja püspökeinek az apostoloktól való származása mely a kézföltétel által tovább terjesztetik. Csak a püspök által szentelt papok szolgálhatják ki érvényesen a szentségeket. Pusey elveti a szabad kutatás elvét és

evvel szemben állítja, hogy egyedül az egyháznak van joga a sz. írást hitelesen magyarázni. A sola fidesből származó protestans justificatio elve ellenében azt tanítja, hogy a megigazulásra mind a hit, mind a jó cselekedetek, habár különböző módon, vezetnek. A szentségek nem csupán a kegyelem jelei, de valódi eszközei és a két „Krisztus által“ rendelt szentségen kívül, a többi ötöt is mint az egyház által rendeltet ismeri el. A pápának legalább tiszteletbeli primatust enged, de megtagadja tőle az angol-egyház 37. cikkével a magas egyház fölötti tényleges, ha nem is jogi jurisdiciót. Látjuk ebből, mily közel járt Pusey a kat. tanhoz és azért fel nem foghatjuk, mikép egyeztethette ő az urvacsoráról való egyéb elveivel össze, a sz. misét „istenkáromló mesének és veszélyes csalásnak“ nevezni. Pusey követőinek tudományossága, érdemeik, melyeket ők a hitélet felelevenítése körül szereztek, állásuk Anglia első egyetemén — mindenütt új követőket szereztek, úgy, hogy tanítása Oxfordból nagygyorsasággal az egész országban elterjedt. Már 1843. 1000 pap tartozott követőihez. Midőn azonban követői közül többen a kat. egyházba léptek és midőn Newman egy füzetben bebizonyítani törekedett, hogy az angol egyház 90 cikke és az abban foglalt a kath. egyházat kárhóztató ítélet nem ezt, hanem csak népies tuzásokat sujtanak, melyek soha az egyháztanát nem képezték, ekkor az egész püspöki kar és az egyetem egy része az új iskola ellen nyilatkozott. Maga Pusey 1843. egy szónoklat következtében két esztendőre a szószék és tanszékjétől eltiltatott. De azért nem járta le magát a Puseysmus, hanem csak gyakorlati irányt vett, hogy a népet megnyerje és a külső istentiszteleti cselekményeket kath. ritus szerint berendezze és így ritualismussá lett. Katholikus elvek szerint az áldozati cselekményt, mely a sz. áldozásban tetőpontját éri el, földolognak tekinték, ékesíték az urvacsora asztalát, melyet oltárnak neveztek, keresztekkel, gyertyákkal, virágokkal. Elfogadták a sz. kereszt jelét, a latin egyházi éneket, a

pénteki bűjtöt, az ostya felemelését és nagy becsét tulajdonítottak a felebaráti szeretet műveinek, a vallásoságnak, a töredelmesség és önmegtagadásnak. Ha tehát Pusey célját nem is érte el, iránya mégis sokakat a katolikus egyházba vezetett és most oly erkölcsi hatalom, melyet az isteni gondviselés az ő terveinek kivételére használ fel. Legyen azért az Ur számára irgalmas bíró.

(*Megjelent.*) 1. A középkori államtan. Második rész. A hatalom és alkotmányról. Irta *Danielik János*. Eger, Érsek-lyceumi nyomda. Nyolczadrét. 74 lap. — Fogjuk ismertetni. — 2. A szent angyalok története. Irta: *Munkay János*. A ft. esztergomi egyházhatóság jó váhagyásával. III. köt. Esztergom, 1882, Nyomatott Buzárovits Gusztávnál, 8-rét 168 lap, diszes képekkel illusztrálva. A nagy gonddal irt mű megrendelhető a Szent-István-Társulat ügynökségénél is s hitelemzők, szónokok, vagy kik épületes olvasmányt keresnek, nagy mértékben használhatják. — 3. Adalék a debreczeni r. kath. egyház történetéhez. Irta *Chilko László* lelkész (Kőrös-Tarjánban) Debreczen, 1882. Városi-nyomda. Nyolcz. 23 l. — 4. „A kath. hittedjesztés lapjai“ ügyében van szerencsém a kath. közönséget értesíteni, hogy a II. évfolyam első füzete november elsején fog megjelenni; a II. évfolyamra (hét füzet 3 iv tartalommal) az előfizetések (3 frt) és megrendelések Nagyváradra intézendők alulirtohoz. *Nogely István*, szerkesztő. — 5. Rousseau nevelési elvei. Bölcsészettudori értekezésül. Irta *Gyürky Ödön*, hittanhallgató. Vác, 1882. Nyolcz. 156 lap. — Nagy szorgalommal kidolgozott értekezés. — 6. Budapest története. A magyar nép és ifjuság számára. Irta *Gödtz József* fővárosi tanító. Budapest 1882. Franklin-társulat. Nyolcz. 191 l. Ára 1 frt. — 7. Schematismus Prov. Hungariae Reformatae S. Mariae, Ord. Minorum S. Francisci ad annum 1883. Posonii. *Wigand*. Nyolcz adrét. A tagok száma 280, kik közül 35 segédlelkész. 10 tanár. — 8. Kisebb dolgozatok az irodalom, közgazdaság és politika köréből. Irta *Trefort Ágoston*. Budapest. M. k. aka-

demia könyvkiadó hivatala. 1882. Nyolcz. 360 lap. Ára 1.80 kr.
 — 9. A magyarok eredete. Ethnologiai tanulmány. Irta Vámbéry Ármin. Kiadja a m. k. akademia. Budapest, 1882. Knoll Károlynál. Nyolcz. 705 lap. Ára 5 frt. Fogjuk ismertetni. — 10. A latin nyelv szótára. Összeállította Finály Henrik. Budapest, 1882. Franklin-társulat Negyedré. 159 lap. Első füzet. Ára 50 kr. (Tömnymat.)

(*Külföldi kath. irodalom.*) 1. Praelectiones dogmaticae de Verbo incarnato, quas in universitate Oenipontana habuit Ferd. Aloysius. Stentrup S. J. Oeniponte 1882. Volumen II. Rauch. Nyolcz. Az első kötettel 1328 lap. Ez a Christologia második kötete: a dús tudományu művet ismertetni fogjuk. — 2. Dogmatische Theologie von Heinrich. Mainz, 1882. Kirchheim. Nyolcz. 256 lap. Az V. kötet első fele, melyben a specialis hittan második részét kezdi meg. — 3. Marianische Festpredigten von Weninger Missionair. Mainz, 1882. Nyolcz. 616 lap. — Minden Mária-ünnepre három népszerű beszéd. — 4. Die h. Communion. Ihre Philosophie, Theologie und Praxis von Dalgairns. Aus dem englischen. Mainz. 1882. Kirchheim, 482 lap. A híres convertita (1845. évben tért meg) mint oratorianus szerzetes nagy hirnek örvend. Jelen munkája ép oly jeles, mint melyet Jézus Szivéről (The sacred Heart) írt. — 5. Der Monat des h. Franciscus von Assisi und die Wunder seines Lebens. Von Segur. Mainz, 1882. Kirchheim. Kis nyolczadrét 272 lap. Elmékedések melyeknek alapja, tartalma a szentnek életéből vétetett. — 6. Regensburger Marien-Kalender, für das Jahr 1883. Regensburg. Pustet. Nyolczadrét. 18. Jahrgang. Ausgabe für Oesterreich. Ára (beértve a bélyeget) 36 kr. Ez a legjelesebb Mária-naptár, szép képek diszítik, olvasmánya épületes, oktató és mulattató. Minden óra közöltetik egy kegyhely rövid története és képe. — 7. Caecilien-Kalender für das Jahr 1883. Redigirt von Haberl. VIII. Jahrgang. Regensburg. Pustet. Negyedré. 100 lap. Van benne 11 gyönyörű kép (kár naptárba ily szép képeket tenni,) egy initiale, nagy vignette. Az értekezések mind

az egyházi zenére vonatkoznak. Az elsőnek czime: Az egyházi zene szépezete. Aquinás elvei szerint írta. Schmied S. J. A gregorián énekről értekezik Walter. Egynehány egyházi ének hangjegyekkel. A naptár az egyházi zene évkönyvének mondható, azért az előbbi folyamok szintén árultatnak. Ára egynek 1 mark és 20 fillér. — 8. Kleiner Marien-Kalender für das Jahr 1883. Pustet Regensburg. Von Gemminger herausgegeben für Frauen und Jungfrauen. Tizenhatodré 292 lap. egy színnyomatu képpel s fametszettel. Olvasmánya részint épületes, részint oktató.

(*Quebec*) egyházmegyében fekvő Laval-féle egyetem igen érdekes szerkezettel bír. Nemcsak Kanadának, hanem egész Amerikának legnagyobb e nemű intézete. — 1852. alapított és Victoria angol királynő, nemkülönb a sz. szék részéről megerősítettén, nagy szabaddal dicsekedhetik. Fővédnöke a propaganda intézet bibornokelnöke és egy felsőbb tanácsra van bízva a tanítás és fegyelem ellenőrzése. Áll pedig ezen főtanács (conseil superieur) a quebeci tartomány püspökeiből élén az érsekkel, ki egyszersmint apostoli Cancellár és kinek jogában áll megsemmisíteni bármily rendeletet vagy ki nevezést. Az egyetemi tanácsot (conseil inferieur) képezik az egyes facultások legöregebb tanárai, az érseki papneveldek előljárói. Ezek főigazgatója élethossziglani „magnificus“ rectorja az egyetemnek. Az egyetemi tanév 9 hónapig tart és 3 harmadra oszlik: október 1-től—karácsonyig, karácsonytól—husvétig és husvétől—junius végéig. Hetenkint ismétlő vizsga tartatik és minden év harmad végén egy 3 tagu vizsgáló-bizottság előtt nagyobb mérvű próbatét. A 4 évre terjedő hittani tanfolyam tárgyai közül az erkölcstan évenkinti 160, ágazatos hittan 280, a szentírási tanulmányok 80, egyháztörténelem 80, szónoklattan 20, keleti nyelvek 40, szertartástan 20, kánonjog 80, dekretalesek 160 előadásban tárgyalatnak. A tudori rangfokozatok közül a borostyánkoszoru megszerezhető a második, a licentiatusság a

harmadik, a tudorság a negyedik év végén A hit-tani karnak van 10 tagja. A három évre terjedő jogi tanulmányok tárgyai közül a római jog éven-kinti 210, a polgári jog 108, gazdasági jog 150 és a nemzetközi jog 72 előadásra osztatik. E karnak van 17 tanára. Az orvosi tanfolyam nem érdekel. Egyébiránt a tanárok száma 29. — A még nem egészen szervezett bölcsészeti karban a bölcsészetből az előadások száma 260, a számтанból 200, a természettanból 160, vegytanból 190, a növénytanból 40, a csillagászatból 40, az ásványtanból 20, a földtan és építészet 10. A kari tagok száma 15. Az egyetemmel nagyszámu muzeum és gyűjtemény van egybekapcsolva. A hallgatók vásár- és ünnepnapokon tartoznak a számukra tartott istenitiszteleten jelen lenni, a színházak, játék- és sörházak látogatása tilos, nemkülönben a politika és hírlapirodalom is. Az előadások bármi elhanyagolása, mely nem eléggé okadattoltatik, fel lesz jegyezve és ha bizonyos számot elért, az illető eltiltatik az előadások látogatásától. Ki nem bennlakó annak csak a rector által helybenhagyott lakást szabad fogadnia, melyet változtatnia különös engedély nélkül nem szabad.

(*Észak-Amerika vallási statisztikájához.*) Green Gy. nemrég érdekes statisztikai táblázatot tett közzé, melynek egyik része az Észak-Amerikában 1881-ben létező keresztény hitfelekezetekről tárgyal, míg a másik az összes természetmennyek statisztikáját tárja elénk. A táblázat első részéből néhány adatot közlünk, melyek tán képesek lesznek az olvasók érdeklődését kielégíteni. — Green szerint az 1881. évben a katolikusok száma 6,174,202, a templomoké 5670, a papoké pedig 6012, úgy, hogy 1047 lélekre esik egy pap. Az Egyesült-Államok minden vidékén élnek katolikusok, kizárólagosan katolikus állam Uj-Mexikó. A protestansoknak minden felekezete, vagy angolosan mindenféle elnevezése (denominations) van képviselve. Körülbelül 100 prot. felekezet van. A protestansok ily szétzüllése természetes követ-

kezménye az általok felállított szabadvizsgálat elvének, melyet még könnyüvé tesz az amerikai államok hitközönye. Az 1787-iki alkotmány ugyanis kimondja a teljes vallási függetlenséget. Nem ismer államegyházat, nincs egyház, mely a többi, gombamódra szaporodó felekezetekkel szemben állami supremátival bírna. Az állami tanodákban nem adatik elő vallástan, de az egyes felekezetek jogában áll felekezeti iskolákat állítani. Ez elvekhez hiven a katolikus egyház sincs jogi személynek elismerve s azért netáni vagyona mindig püspöke neve alatt van betáblázva. A protestans vallásnak ama sok felekezete sokszor csak lényegtelen dologban tér el egymástól p. o. a szentírás ezen vagy azon helyének magyarázatában, de mindazonáltal minden felekezet külön jogi szervezettel bír. Legnagyobb számban vannak a baptisták vagy mennoniták, többnyire földmivelők és kereskedők képezik tagjait; számuk 2,133,044-re tehető 24,704 templommal, (tehát bár csak egy harmadát teszik a katolikusoknak, mégis négyszer annyi templommal rendelkeznek,) Papjaik száma 15,402, míg tehát a katolikusoknál 1027 lélekre esik egy áldozár, addig e felekezeteknél már 139-re. Legközelebb állnak a methodisták, kiknek 2 felekezetök van: a Wesleyanusok és Whitefieldianusok. Számuk 2,400,000-re tehető egy papra esik 181 illetve 230 lélek. — Vannak lutheranusok 684,570-en. presbyteranusok, aristocratikus egyházi alkotmánynyal, kiknek száma 583,377-re tehető, hasonló számban vannak a christianusok és congregationalisták. A mormonok száma 110,377; 3906 pappal, tehát egyre esik 28 hívő. Vannak még tánczoló quakerek (Schaker) tunkerok, adventisták, másodadventisták, szabadok s az új Jeruzsalem felekezete stb., kik mind a szentírás különféle magyarázatából jutottak az elágazó irányokba.

(*Irodalmi hírek.*) Friedrich, lipcsei kiadó, a világirodalomnak történetét adja ki, több kötetben, egy-egy 30 ívből fog állani s ára 7 mark 50 fillér. Három kötet (az angol, lengyel, olasz irodalom) még ez évben jelenik

meg. A jövő évre kilátásba helyezte a magyar és spanyol irodalom történetét. — Az ágostai öreg ujság Münchenbe költözött; azt mondják, hogy ha öreg ember lakást változtat, bizonyos a halál. — Az Ágostában megjelenő kath. napilap, „Augsburger Postzeitung“ még most is igen érdekes s a nem németek számára kellemes olvasmány a Germaniánál. — Lüken Henrik, a meppeni főtanoda aligazgatója (conrector) szept. 22. meghalt. Az ó-világ vallásrendszereit igen jól ismerte, e tekintetben szakember volt. „Az emberi nem hagyományai“ című műve (Münster 1856.) francia, magyar, dán, holland, olasz nyelvre fordított; számos más művet is irt e némben, melyekben nem csak az adatok sokasága nevezetes, hanem a rendszeres előadás is méltó az elismerésre. — A középkori ascetikus irodalomnak legszakavatottabb ismerője és kitűnő palaeographus, P. Denifle Henrik, dominikanus, átvizsgálva az olasz és francia Imitatio kodexeket, melyekre a Gersenisták hivatkoznak, azon eredményre jutott, hogy a tizenötödik század második felénél egyik kodex sem régibb. Értekezésének ezen Gersennel foglalkozó részét Denifle az innsbrucki Zeitschrift für kath. Theologie f. évi negyedik (utolsó) füzetében közli, folytatását igéri. — Mivort, angol kath. tudós, ki merész állításoktól nem ijed meg, új művet irt: Natur and thought (természet és gondolat) melyben a szellem és természet közti viszonyt részletezi. — A híres Vianney (ars-i plebános) predikációi megjelentek Lyonban. (Sermons du Venerable Serviteur de Dieu J. M. B. Vianney) négy kötetben, mindenik 400 lapos. Ára 15 frank. — Bolanden egy új regényt irt: Savanarola. Két kötet. Ára 5 mark 50 fillér. Kirchheimnál jelenik meg.

(*Utóhangok sz. Terézia háromszázados ünnepére.*) Mely művek voltak azok, melyek szent Teréziának oly nagy hirt szereztek, melyeket neki a scientia infusa sugallt? De la Fuente Vincze a szorgalmas spanyol buvár nem rég kéziratok nyomán adta ki a szent szűznek műveit és őt osztályba sorozta azokat: 1. történelmi, 2. életirati, 3.

fegyelmi, 4. oktatási és 5. vegyések. Az első, történelmi művek általános utmutatásokat tartalmaznak a tökéletesedésre. Sz. Terézia is, mint Krisztus Urunk coepit facere et docere, életében, tetteiben mutatta azt, mit irataiban elénk ad. Szükségesnek mondja, hogy az elmélkedés által tökéletességre emelt lelki élet külsőleg is nyilatkozzék az evangeliomi tanácsok heroikus, hősi fokban való teljesítése által. Az életleirási részlet e három művét öleli fel: „életem,“ a „zárdaalapítások könyve“ és „tudósításaim“. Ezek azonban nem száraz életleírások, hanem füszerelvék lelki életének eseményeivel. A fegyelmi rész tartalmazza azon fegyelmi szabályokat, melyek első rendben szerzetes társnőit, a karmelita-apáczákat, illették. A negyedik oktatási rész három szakaszból áll: „Gondolatok Isten szeretetéről“ tartalmazza az isteni kegyelem hatásait, melyeket a sz. szűz lelkében tapasztalt, a második: „a tökéletesség utja“ életszabályokat tár elénk, különösen szól az imáról, különféle neimeiről és befejezésül a „miatyánk“-nak kenetdus, épületes fejtegetését adja; melyet az ünnepély alkalmából kiadott Nogáll püspök, végül „a lélek vára“ című szakaszban a vár különféle termei, lakosztályai képében mutattnak be a szentség különféle fokai. Becsre nézve ez utóbbi tultesz minden más művén. Vegyések: 1) Fohászok ezek a szent áldozás után való röpmák, melyeket a sz. szűz leirt, ha szive tuláradott. 2) Velős mondatok és énekek összesen 29. Említésre méltó még a) 19 kisebb dolgozat és két beszéd. b) levelei, összesen 406, melyek most is nagy lelki gyönyört okoznak. Az első német teljes kiadás Würzburgban jelent meg 1649-ben. Ujabb keletűek: Jocham Schwab Regensburg 1869—70.

(*Levél Ugodról.*) Minthogy folyóiratának régi olvasója vagyok, engedje meg, hogy soraim napvilágot lássanak. Junius 11-én az ugodi plebániában nagy ünnepély volt. E napon szentelte föl ft. Lukácsék János plebános ur a homok-bödögei templomban a Czuppan László hive

által egészen kőből készült oltárt, mely fölött a lourdesi szent szűz gyönyörű kivitelű képe ragyog, mint Bernadettenek a szikla fülkéjében mennyei fönségében megjelent. A képet Hercz Dávid pápai művész készítette. Az idő zordonsága daczára a vidék összes hívői képviselve voltak, az ugodiak pedig járdalatilag jelentek meg. Plebános urunk a bold. Szűz igen nagy tisztelője lévén, előadta a 18 jelenés történetét s Mária nagyságát többek között mondván: „kimondhatlan nagy dolgokat cselekedett az Ur a bold. Szűz Máriával. Szébb az ő szépsége a napnál s tündöklőbb az ég minden csillagainál; jósága mélységesebb a tengerek mélyénél, irgalma számosabb a tenger csöpjei, a fűszálak és fák leveleinél, irántunki anyai szeretete lángolóbb a tüzelt tüzénél; e végett én ha bármikor is róla akarok beszélni, mindig úgy érzem magamat, mintha egy tengerparton állanék, melynek vize a partoknál kicsiny, de minél tovább megyek benne, annál nagyobbak és megmérhetenebbnek találom azt, akarom mondani: bármily szempontból vizsgálom is a bold. Szűzet, mindig megmérhetlen s megfoghatlannak találom őt, s ekként mint igen gyöngye s gyarló teremtés képtelen vagyok róla méltólag beszélni“ stb. A hivek ezrei meg ezrei voltak jelen s a szónokkal együtt mindnyájan a megindulás könyeit hullaták. A lourdesi magyar processió fogadalmi imáját mi is megújítottuk s ekként a lourdesi sz. szűzzel mi is gyermeki szent frigyre lépünk, lévén e tekintetben talán az elsők az egész veszprémi egyházmegyében. E kedves napnak emléke soká fog élni lelkünkben, vagy tán mindenkorra; mert attól fogva a Mária tisztelőinek díszes csapata megkétszerezedett, de sőt naponkint szaporodik. Antal Ferencz.

Szerkeszti: Z Á D O R I J Á N O S.

Előfizetési díj egész évre 6 frt. oszt. ért.

ÁRPÁDHÁZI B. MARGIT CANONIZÁTIÓJÁNAK ÜGYE A XVIII. SZÁZADBAN.

A nagyszombati érseki helynökség levéltárából közli:

BÉKESI EMIL

levéltárnok.

B. Margit canonizatioját legelőször kérelmezte Rómában öcscse, V. István király. Ez ugyanis, amint a magyar Margit-legenda tanuságtétele szerint: „sz. Margit halála után egy esztendővel és öt hónappal — — kezde — — fényleni csodatételökkel“, tehát 1272. évi junius 13-a után azon kéréssel fordult X. Gergely pápához, hogy elhunyt hugát a szentek közé iktatná. A pápa azonnal elrendelte a tanuk kihallgatását, s ez ügyet Fülöp esztergomi érsekre, Fülöp váczai püspökre és a nem nevezett bakonybéli cistercita apátra bizta. Ezek szintén haladéktalanul hozzáfogtak a tanuk kihallgatásához, de mielőtt feladatukat bevégezték volna, Fülöp esztergomi érsek meghalt. A pápa ennek helyébe Lodomér nagyváradi püspököt bizta meg a folytatással, s a tanukihallgatások jegyzőkönyve Gergely pápához fel is küldetett.

Ez volt a canonizáció ügyének első stádiuma.

Mielőtt Gergely ez ügyben további intézkedéseket tehetett volna, meghalt 1276. január 10-én.

Következett utána V. Incze, előbb maga is dömés szerzetbeli, mint b. Margit. Ő nem soká hagyta a canonizationalis pert pihenni, hanem látván, „quia per inquisitionem ipsam (értsd a Gergely-félét) de praemissis plena instructio non poterat pervenire“ — új két inquisitort küldött ki: Umbertus Blauenet, káplánját és de la Corre, decretorum doctort, veronai kanonokokat, kik egészen új kérdő pontok szerint új inquisitiot tartsanak. Kiküldő levele kelt 1276. május 14-én.

Knauz a M. Sion 5. k. 575. s k. II. igen elmésen mutatja ki, hogy ezeknek inquisitioja legalább is 1278-ig folyton tartott. A jegyzőkönyvet — meghalálózván időközben V. Ince és V. Adorján — XXI. János pápának küldték fel, egy hü másolatát a margitszigeti kolostorban is hagyván.

Csakhogy ezzel azután a canonizatio ügye — mondhatni — el is aludt. — Sürgettetett ugyan 1306-ban V. Kelemennél Andreas Hungarus által, nemkülönbén Corvin Mátyás által II. Piusnál 1465-ben, — de eredménytelenül.

Közel kétszáz év mulva 1641-ben III. Ferdinánd király járul ismét VIII. Orbán pápához azon kérelemmel, hogy Margitot canonizálná és tiszteletére misét és officiumot engedne mondatni. Ő evégből mind ama régi pert előkerestette, mind új vizsgálatot tartatott az esztergomi érsek által s ez iratokat Rómába küldötte. Irt a cardinalis-collegiumnak, procuratort küldött Rómába Sartorius Antal dömés személyében. Azonban céljaihoz ő sem jutott.

Ezen idők folytán azonban Margitot a boldog és szent nevezetekkel illetni lassanként magától szokásba jött. Sőt Salvator János bibornok, pápai követ 1409-ben Budán apostoli hatalmánál fogva 140 napi bucsut engedett mindazoknak, kik meggyónván,

sz. Margit templomát a nyulak szigetén meglátogatják és ott nyugvó sz. testét venerálják.

Ezen a nemzet közvéleményében szentnek tisztelt jámbor királyleány canonizációjának eddig eléadott történetei, kivált Pray után, ismeretesekek voltak. Ismeretlen volt azonban eddig az, hogy a mult században is történt mozgalom, hogy ünnepélyesen is boldognak jelentessék ki.

E mozgalom — amint az alább közlött levelekből látszik — a dömés szerzet generálisától indult ugyan ki, de e mögött aligha nem a hires Batthyányi Ignác gróf, ekkor egri kanonok, majd erdélyi püspök állott.

De szóljanak magok az okmányok, melyeket a nagyszombati vicariatus levéltárából hiven közlünk.

Forstinger Lajos atya, a pesti Domonkos rendiek priorja, *Bányai Lászlónak*, apát, esztergomi kanonok és a primási szék üressége alatt káptalani helynöknek.

Reverendissime Domine Vicarie Generalis!

Domine ac Patrone Gratosissime. Intendit Ordo noster manus iterum admovere Prosecutioni Causae Canonizationis B. Margithae Filiae Belae IV. Regis Hungariae Quia vero Processus Strigonii 1644. super immemorabili cultu Eidem Beatae exhibito constructus non amplius reperitur, quippe qui fato malo in invasione in Hungariam facta a Duce Transylvaniae anno 1645. periit, hunc novum (ut dixi) Ordo noster Processum Autoritate Apostolica super dicto cultu compilare intendit. Quapropter Reverendissimam Dominationem Vestram ea qua decet Reverentia, supplex accedo: dignetur pro singulari sua Benignitate acclusa hic instrumenta gratiosa Nominis sui subscriptione roborare, atque ratificare; sic enim suam plenam Romae Fidem invenient, et ad Promotionem causae Beatae nostrae multum conferent. Praeterea humanissime supplico, ut si quopiam ad hunc, quem

desideratus effectum consequendum Monumenta Tyrnaviae in Archivo aut Cancellaria reperibilia forent, exempli causa visitationes Pastorales, in quibus aliquid circa cultum Beatae statutum fuisset, et praecipue processus Ab Archi-Episcopo constructus super cultu nostrae Beatae annis 1640. et 1642. dum causam procuraret P. Antonius Sartorius, hisque similia, pari ratione sua qua pollet Authoritate confirmare, atque mihi transmittere dignaretur. Cedent haec omnia ad DEI O. M. gloriam, Beatae suae honorem, et charissimae Patriae nostrae singulare decus et ornamentum. Quois ulterioribus gratiis commendatus perenno Reverendissimae Dominationis Vestrae.

Pestini 5-a Martii

Devotissimus Servus

Fr. Ludovicus Forstinger

S. Ord. Praed. p. t. Prior m. p.

Azon okmányok pedig, melyeknek hitelesítését P. Forstinger kéri, a következők:

1. IV. Béla király azon okiratának kivonatos másolata, melyben a pesthegyi vár és a nyulak szigeteki zárda felépítését jelenti ki. „Anno Dni 1258.“ Fejéjénél IV. II. 454. l. — Ezen másolatra hitelesen reá van vezetve, hogy eredetije a pesti Clarissák levéltárában őriztetik. (L. Knauz. A nápolyi Margit leg. M. Sion 5. k. 562. l. 2. jegyz. is.)

2. Rail Sebestyén „Parochus Neo — Budensis“ hitelesen bizonyítja, hogy sz. Margit ünnepén vagy az azt követő vasárnapon Budaujokról körmenet szokott a nyulak szigetére a sz. Margit kápolnához vezetetni, a melyben a szentnek képe szerzetének öltönyében, sugarakkal őriztetik, melyben elég sokan vesznek részt. A szigetbeli kápolnánál azután sz. beszéd tartatik és énekes mise van. Délután litánia. Ez ünnepen az oltár előtt lámpa ég.

Megjegyzí azt is, hogy régebben minden szerdán szolgáltak sz. misét e kápolnában sz. Margit tiszteletére. — Kelt ez irat 1770. febr. 20.

3. A budai Clarissák főnökñje az egész conventtal bizonyítja, hogy náluk sz. Margit tiszteletére a következő nyilvános ünnepélyek tartatnak. Január 18-án mint a szent halála napján, reggel 7 órakor requiem mondatik minden szenvedő lélekért; 9 órakor pedig zenés nagy mise a sz. Margit oltára előtt, a melyen szerzetének öltönyében, de sugarak nélkül ábrázolt képe van. Julius 13-án, mint a vértanu sz. Margit napján, 9 órakor dicsbeszéd és azután nagy mise mondatik, kitett szentséggel; e nap előestéjén kitétetnek magyar sz. Margit reliquiái, melyek az ünnep délutánján a hiveknek csókolásra nyujtatnak. Ez irat, mely német eredetiben és latin fordításban van becsatolva, kelt 1770. febr. 21-én.

P. Forstingernek ezen levele a csatolmányokkal együtt az april 20-án tartott consistoriumban olvastatván, arra a következő válasz adatott:

Rende in Xto. P. Prior!

De cultu b. Margithae Belae IV. Hungarorum Regis Filiae ab immemorabili praestito submissa mihi instrumenta recognoscere et authenticare non valeo, ni ea imprimis, quae copiam sapiunt ipse cum originali instrumento conferam. Testes autem, qui de hoc cultu testimonium perhibent, aut ipse, aut medio deputati, forma, per Constitutiones Canonicas praescripta examinem, et in veritatem eorum, quae illi fatebuntur canonice inquiram. Optarem sane in getio hoc ad majorem Omnipotentis Gloriam, qui glorificatur in Sanctis suis, PV-ae suique ordinis conatus adjuvare. Finem in hunc tabularium officii inspici jussi, an non repositus ibi sit processus super immemorabili ejusdem Beatae cultu, anno 1644. ut scribit PV-a, erectus; ast nec ille, nec aliud in praesenti negotio

deserviturum instrumentum hic reperitur. Quae dum pro sui directione Eidem significo, religiosis precibus commendatus maneo

P. V-ae

obsequiosus in Xto.

Ladislaus Bányay m. p.

Erre P. Forstinger következőleg válaszolt.

Reverendissime Dne! stb.

Quando quidem Reverendissima Vestra Dominatio per benigne mihi in Causa Canonizationis B. Margarithae Belae IV. Filiae rescribere dignata sit, submissa instrumenta in paribus cum suis originalibus conferenda, alia vero canonice examinanda fore; quia Perillustris Dnus Sztupiczki originale,¹⁾ quod prae manibus habet extradare recusat, paratum nihilominus se afferat, ut hic desiderata fieri queat collatio; Testes pariter circa reliqua instrumenta, ut personaliter coram Rndissima Vestra Dominatione comparerent aut absolute prohibentur aut nonnisi maximis cum expensis se coram sistere valent; hinc demisissi me suplico, quatenus Reverendissima Vestra Dominatio pro comperta sua benignitate profata instrumenta medio alicujus Deputati hic examinanda curaret secundum formam a Canonibus praescriptam, ut ita et desiderio P. mei Generalis, qui eatenus continuo me molestat, satis facere valeam. Quam Gratiam, indignis meis meorumque precibus constanter demereri contendam.

Reverendissimae Dominationis Vestrae

Pestini 8-va Junii 1770.

Devotissimus Servus

P. Ludovicus Forstinger

Ord. Praed. p. t. Prior m. p.

¹⁾ Itt IV. Béla királyt fen említett okirata értetik, melynek másolatára az ugyanítt nevezett „Perillustris Dr. Sztupiczki“ vezette az authenticát.

Ment-e és minő válasz P. Forstinger fentebbi levelére, arról levéltárunk felvilágosítást nem ad. Ámde az ügy további folyamára érdekes világot vet gr. Batthiányi Ignác, akkor egri kanonoknak ugyan-csak Bányai László káptalani helyetteshez intézett levele és az arra következett válasz.

Reverendissime Domine stb.

Causa B. Margarethae Belae IV. filiae introitu approbandi cultus immemorabilis, qui huic Servae DEI publice defertur, Romam deducta est, pro cuius felici progressu necessarium omnino est, ut Inquisitio Canonica super Actibus Publici Cultus huic Servae DEI deferri soliti peraguntur, punche deutri ipse concinnavi, felicem me reputans si tantam mihi adsciscere valeam Protectricem, quae me in aeterna tabernacula recipiat, ipsius itaque honoribus afferam meam et facultates meas consecrari Reverendissimam DV-am nunc enixe oro, dignetur Rssimos Dnos Praefectum Seminarii Buden. ac Parochum Pestien. cum Vice-Praefecto ad Inquisitionem hanc Budae et Pestini peragendam deputare, Mandatum vero Compulsorium mihi transmittere, cui incumbet testes statuere et puncta interroganda (igy) suppeditare. Non dubito Rssma DV-a hoc mihi beneficium non denegabit qui dum me fraternis favoribus commendo maneo jugi cultu

Rssimae DV-ae.

Agriae 7-a Maji 1770.

Servus et frater in Xto

Ignatius Comes de Batthian m. p.

Can. Agrien. Abbas de Ják.

B. e levelére Bányai László káptalani helyettes junius 2-áról kimeritőbben válaszol:

Illme ac Rssme Dne Comes! stb.

Ad litteram Illustritatis Vestrae in causa B. Margarithae super ad me datam, sequentibus inservio.

Urbanus VIII. non solum prohibuit exhibitionem publici cultus Dei Servis non beatificatis aut canonizatis, verum etiam voluit a quocumque Ordinario vel Delegato inquisitionem agi in eorum famam virtutes ac miracula, nisi prius confecto legitimo processu, et latam per Ordinarium vel Delegatum sententiam ostensum fuerit, satis paritum Decretis ipsi publicum cultum prohibentibus.

Et licet haec pontificia constitutio agat de Servis Dei via non cultus beatificandis, certum nihilominus est ex secundo Benedicti XIV. libro de Servorum Dei beatificatione et Beatorum canonizatione Cap. 17. quod sicut postularores, quorum causae per viam non cultus progrediuntur, processum super eodem conficere atque ab ordinato vel delegato Iudice sententiam, in qua ipse non cultus approbetur, reportare tenentur; ite, servata proportione, onus est postulatorum, quorum causae procedunt per viam casus excepti, curare, ut conficiatur processus super eodem, et a Iudice ordinario vel delegato feratur sententia, ni qua pronuntietur constare de casu excepto a decretis Urbani.

Jam si ad subversantem casum reflectam animum et cogitationem, haud comprehendere valeo: qualiter ex hucusque actis de eodem casu processus confici, qualiter sententia ferri, qualiter denique casus iste per pronuntiationem sententiae ab Urbana constitutione exceptus declarari valeat? eo praecipue huc accedente, quod exceptio casus *per longissimum et immemorabile tempus*¹⁾ unius e quinis a fata Constitu-

¹⁾ E szavak „per longissimum et immemorabile tempus“ Urbán constitúciójából vannak idézve, melyeknek magyarázatára legyen itt röviden megjegyezve, hogy a nevezett pápa eltiltotta a nem beatificált vagy canonizált elhunytak iránt szenteket megillető tiszteletet mutatni, hozzá tévén: „quod per supra scripta praejudicare in aliquo noluimus neque intendimus iis, qui 1) aut per communem Ecclesiae consensum, vel 2) immemorabilem temporis cursum, aut 3) per Patrum virorumque sanctorum scripta, vel 4) longissimi temporis scientia ac 5) tolerantia praefatae Sedis Apostolicae vel Ordinarii celebratur.“ Alább pedig hozzá teszi: „Insuper longissimum

tione exceptis casibus, in quali nos versari existimo difficilius sit probationis cum importet spatium centum annorum metam excedens, et quidem non ad praesentem usque diem, vel annum deduciorum, verum ante constitutionem Urbani VIII. adeoque ante annum 1634. evolorum.

Centenarii porro annorum numeri monumentum probationis Benedictus XIV. citato Lib. cap. 23. constituendum esse censet in historicis monumentis, publicis instrumentis, Imaginibus, tabellis votivis et caeteris, svadentibus cultum servi vel servae Dei cepisse centum annis ante constitutionem Urbanam, necnon ad eam usque continuatam fuisse. Ita tamen momentum probationis centenarii annorum numeri dictus Benedictus fundat in praemissis, ut testes secundum juris solemnitatem examinatos et deponentes cum requisitis ad immemorabile tempus, adminiculi loco admittat. Vult praeterea *primo*, ut cultus dicto tempore adhibitus fuerit cultus non privatus sed publicus; 2) quod non modo cultus publicus adhibitus fuerit centum annis ante constitutionem Urbanam, verum etiam Ordinarii vel Delegati, tum usque ad ejusdem sententiae confirmationem a Sacra Congregatione obtinendam; 3) quod hactenus indicate accesserit scientia ac tolerantia Sedis Apostolicae vel Ordinarii.

Quae omnia sicut in se clara sunt, et postulatoribus gravissimum injiciunt onus: ita si documentorum per Patrem Pestiensis Dominicani Conventus Priorem mihi submissorum infirmitatemensem, hancque cum illis concentrem, nullam praesenti in casu secundi exitus spem concipere valeo. Adduxit quippe fatus Prior 1-mo par Fundamentalis instrumenti, in quo Bela IV. Hungariae Rex filiam suam Margaritam speci-

tempus, illiusve immemorabilem cursum intelligi declaravimus esse tempus, centum annorum metam excedens." Magnum Bullarium Romanum. Luxemburgii 1742. Tom. 4. Append. p. 34.

alibus praeditam dotibus, excitati a se Coenobii alumnam designat, 2-do bina instrumenta, Neo — Budensis Parochi unum, idque in Visitatione Canonica anno 1756. peracta fundatum; Sancti — Monialium Budensis Conventus alterum, quod de cultu servae Dei ab anno dumtaxat 1715. inchoato adeoque ad praesentem causam nihil conducens perhibet testimonium. Imo ipsis litteris ad me exaratis idem Prior, nescio quo impulsus rationum pondere, inseruit: Annis 1640 et 1642. super cultu B. Margaritae Virgini a tempore immemoriali exhibitum processum per Archi-Episcopum constructum fuisse, quod solidioribus utique argumentis demonstrari deberet, sicut et illud, num ex constructo processu talem cultum mox nominatae Virgini revera exhibitum fuisse evenerit; ac tandem: num cultus ille publicus, adeoque cum scientia et tolerantia Summae Sedis, vel Ordinarii exhiberi solitus nunquam fuerit interruptus.

Caeterum in citato Libro cap. 17. SSmi Dni Nostri Benedicti XIV. verba sunt: „Si confectus vero non sit ab Ordinario processus super casu excepto, petuntur littere remissoriales pro ejusdem confectioe auctoritate Apostolica.“ Dignetur igitur remissoriales exoperari, atque etiam motiva tum pro pronuntiatione sententiae sufficientia suppeditare, defungar ego pro exeli posse meo delata mihi modo exposito provincia. Qui in debito honoris cultu indesinenter persevero Illustritati Vestrae

obsequentissimus servus

Ladislaus Bányay m. p.

Elijesztették-e Batthyányit és a döméseket a felsorolt formálítások nehézségei és abbanhagyták-e a dolgot, vagy ha folytatták, mit tettek még, ezzel bár kitünően rendezett és katalogizált levéltárunk felvilágosítást nem ad. Itt bizonyára semmi további nyom nem lehető. Egyébiránt b. Margitot forma-

szerű canonizáció nélkül is szentnek tiszteli a magyar egyház, s napját misével és officiummal üli: s az is bizonyos, hogy e rendkívüli szeretetreméltó szent szűz a mennyben a boldogok között könyörög földi hazájáért, melyet a — magyar legenda tanuságtétele szerint — élteben oly forrón szeretett.

AZ ASSZIR-BABILONI ÁSATÁSOK ÉS A KIRÁLYOK KÖNYVEI.

(Vége.)

Annaleseiben többek közt ezeket mondja: „Uralkodásom elején ostromoltam és bevettem Szamariát, foglyul ejtettem (27800 lakóját), 50 kocsit visszatartottam királyi használatomra. Ezek helyébe (akiket foglyul ejtettem) oly országok lakóit telepítettem, mely országokat meghódítottam.“ Miután Szargon diadalait igen terjedelmesen iratta le az utókor számára, annaleseiből kivehetjük, melyek voltak azon országok, melyeket ő meghódított, s melyeknek lakóit ő Szamariába deportálta. Így a szentírás mondja, hogy Szargon Palesztinába Babylon, Cutha, Sepharvaim stb. lakóit helyezte el. És Szargon csakugyan állítja, hogy ő legyőzte Marduk-bal-iddin (Merodach Baladan) babiloni királyt (akinek országához Cutha és Sepharvaim is tartozott), és hogy lakosokat a hattik (hethiták = Szyria, Palesztina népei az asszir elnevezés szerint) országába deportálta. Azt is bizonyítani látszanak az asszir ékíratok, hogy izraeliták Médiába is lettek áthelyezve, miután épen ez időtájt győzte le Szargon a médokat — ezzel pedig a Tóbiás ellen felhozott objectiók jó része esik el.

Izrael bukása után Judának sem volt nyugta, miután az asszir hódítás diadalmentében nem akart megállani,

annál is inkább, mert ut Egyiptomba az asszír aspirációk eme főtárgyára, Judán keresztül vezetett. A Juda ellen intézett támadások legnevezetesebbike Sennacheribé, melylyel a szentírás bőven foglalkozik. Az asszír király Lachisban táborzott a szentkönyvek értesítése szerint és egy asszír féldomborkép őt ábrázolja, amint „Lakisu“-ban átveszi a hódoló fejedelmek ajándékait. Innét Rabsaces küldte, hogy a jeruzsalembelieket megadásra bírja. Rabsaces káromolja az Urat mondván, hogy Jehova sem tudja megmenteni városát, valamint Hamath, Árpád és a többi város istenei sem tudták városaikat Asszír ellen megvédeni. Ezechiás jámbor király feleletre sem méltatva a káromlót, Isten nevében Izajás próféta által biztosítva folytatta az ellenállást. Éjjel pedig eljött az Ur angyala és az asszírok táborából 18500 embert megölt. E kudarc igazságát az asszír évkönyvekben persze, hogy csak a sorok között olvashatjuk, mert az ugysem tehető fel, hogy Asszír büszke fejedelmei diadaljelentéseikbe ilyeneket is leirtak volna. De elég az, amit mond: eljött Jeruzsálem elé, itt fogva tartotta a királyt, mint „madarat a kalitkában“ de azután sokáig ezen a frázison nyargalva kerülgeti a dolgot és végre is a kimenetelről nem értesít, hanem új hadjáratokról kezd beszélni. Sapiienti sat.!

Sennacherib halála után még egyszer feltűnt az asszírok szerencsecsillaga Assurbanipal alatt, de ekkor igen rövid időre. Ez birta Egyiptomot, Kis-Ázsiát (Lydia = Lud, Pisidia = Phust = Phut, tehát Judith kora valószínűleg ide esik.) Babyioniát a régi Asszír birtokain kívül. De Saul-mugina babiloni helytartó általános lázadást készített elő, melylyel az asszír uralom meg nem tudott birkózni; tartományai lerázták a nehéz igát és a hajdan oly hatalmas ország királyai csekély területre szorulva folytonos villongással siettették a birodalom közelgő végbukását, mely 625-ben Kr. e. be is következett. Az Elő-Ázsia fölött gyakorolt uralmában utódja lett Babylonia Nabopolassar királylyal, ki agg kora miatt fiát küldte, hogy Asszír volt tartományait Babylonia

számára meghódítsa; ez Nabuchodonozor volt, Babylo-
niának, sőt az egész régi Elő-Ázsiának kétségkívül leg-
nagyobb királya.

Nabuchodonozor annalesei igen csekély terjedel-
műek, mert a nagy király nem diadaljelentésekkel, hanem
nagyszerű építésekkel akarta megörökíteni nevét, innét
van, hogy Nabuchodonozor nem is jegyezte fel, hogy ő
a zsidókat a babiloni fogságba hurcolta. Miután a
zsidók fogsága soha senki által kétségbe nem vo-
natott, azért a szent könyvek ezen állításához ugy
sem kell még bizonyíték; itt is látjuk tehát az Uristen
bölcseségét „qui in necessariis non deest, sed in super-
fluis non abundat.“ Épen annyi argumentumot adott szent
vallása védőinek kezébe, amennyi kell, hogy az ó-szö-
vetségi szenttörténet ellen intézett minden támadását visz-
szaverhessék. Ime, az itt mondottakban a Liber Regum
van jelenleg külső és elvitázhatlan okokkal bebizonyítva;
de ezen az alapon igen könnyen tovább lehet építeni
az ó-szövetség apologiájának épületét. Igazán beteljesed-
tek Krisztus Urunk ezen szavai: „Surgent viri Ninivitae
adversus generationem hanc et condemnabunt eam, való-
ban megszólaltak a kövek és agyagcserepek, hogy tanu-
ságot tegyenek hithideg korunknak az örök Igazságról.

II. *Dániel és az ékiratok.*

Ha azon világosságot tekintjük, mellyel Isten pró-
fétái által a jövő titkait felfedé, hogy egyrészt szent
kinyilatkoztatásának az isteni eredet külső jellegét és
bizonyítékát megadja, másrészt pedig a világot, az Ige
megtestesülésére és a megváltás nagy művére előkészítse,
— ezen világosságot a legfelső fokban Dánielnél találjuk
meg.

Dániel volt az, aki öt századnak politikai történetét
a Szentlélek sugallatából előre megmondta; ő volt az,
akit az Ur kiszemelt arra, hogy általa a Megváltó eljő-
vetelének idejét matematikai bizonyossággal előre —
és pedig majd hatszáz évvel előre — megmondja.

Ha továbbá Egyptom volt színhelye az isteni Minpenhatóság csodáinak, melyeket az egy igaz Isten Mózes által művelt, akkor Babylon színtere az isteni Mindentudás legnagyobb csodáinak, melyeknek választott edénye „Dániel“ volt.

Ezen jövendölések matematikai határozottsága és a déli napsugárral versenyző világossága természetesen nem illik bele a racionálisták rendszerébe, mely a próféciát csak ájtatos ömlengésnek és hazafias ábrándozásnak szeretné tekinteni, s így nem kell csodálnunk, ha Dániel könyve korunknak észistenítő „tudósiban“ legelkeseredettebb elleneire talált. Mert ha egyszer elismerik, hogy azon jövendölések, melyeket most Dániel könyvében olvasunk, igazán hatszáz évvel Krisztus Urunk születése előtt lettek írva, nyomban el kellene ismerniök a jövendölések valóságát, a természetfölötti vallás létezését — egy szóval dugába dülne a nagy apparatussal felállított egész rationalista hitvallás; és ami ennél még keserűbb lenne, le kellene mondaniok a nevezett doktor uraknak, a „freier forschender deutscher Geist“ legujabb és „legdicsőbb“ vivmányáról, le kellene mondaniok azon kissé magas véleményről, melyet az emberi észről s kivált saját eszökről táplálnak, el kellene fogadniok azt, amit régen mint babonaságot, gyermekeknek és műveletleneknek való meséket a „tudományos discusióból“ proscibáltak.

Ennyit egyszerre követelni mégis csak sok volna; nem csoda tehát, hogy az egész rationalista tábor unisono „nem“-mel válaszol a Dániel czimszerűségének kérdésére, annál is inkább, mert receptes könyvében ilyen bajok ellen is talál egy szert, melynek neve: „vaticinium post eventum.“

Elég gyorsan végeznek tehát a megelőző több mint két ezer év egyhangu bizonyosságával, egyszerűen azért, mert „bölcsészeti“ rendszerükbe nem illik. És épen ugyanezek az urak nem átallják másoknál beszélni előítéletekről, holott épen ők a legdurvább előítélettől elfo-

gulva, két év ezred történeti tanuságot elvetik és pedig épen „dogmatikus czélből,“ amely eljárást oly nagyon szeretnének a katolikusokra rábizonyítani.

Annai bizonyos, a Dániel authentiájában való hit a protestans theologusok nagy részénél egy hallatlan logikai hibának esett áldozatul. A „bibliai kritika“ volt hivatva arra, hogy olyan szörnylogikát szüljön, melynek segélyével egy legalább is kétes subjektív nézet alapján történeti tényeket lehessen tagadni. Majdnem hihetetlen, de azért mégis megtörtént.

A „legalább is kétes érdekű hypothézis“ az, hogy a csodák lehetetlenek. És hogy ezen hypothézis kétes értékű, azt még a materialista is elismerheti.

Alig van ugyanis materialista, aki föltétlenül meg volna győződve az anyagelvűség igazságáról, mert ily tévelyt tökéletes odaadással elhinni, oda ha nem is evidenzia, de legalább is jóval elfogadhatóbb argumentumok kellenének, mint milyenek Vogt, Darwin stb. kártyaház-hypothézisei; de annál nagyobb a száma azon szerencsétleneknek, kik a materialismust valószínűnek tartják — többnyire ugyanis érdekükben is áll az illetőknek, hogy a keresztény vallás igaz ne legyen. Már ezeknek álláspontjából is nem igaz a racionálizmus sarktétele, mert ha pusztán csak lehetséges is, hogy egy személyes Isten létezik, akkor már lehetséges a csoda is.

Azok tehát, kik a csoda emez abszolút lehetetlenségét állítják, még a személyes Isten létezésének lehetőségét is kell, hogy tagadják: és ezt más réven nem tehetik, mint a százszor megczáfolt materializmus felleg hypothézisei formalis csalhatatlansága alapján. Ez ugyan gyenge alap, és ahhoz plane gyenge, hogy ilyen elvek nyomán historiát „csináljanak“; az ilyen történetcsinálás igazán nem egyéb, mint tépdelése a történelem lapjainak; az pedig második magyar biboros Cicerónk szerint nem tudomány.

A bibliai rationalizmus „patres“-ei tehát kimondották, hogy Dánielt egy palesztinai zsidó írta az Antiochus

féle üldözések korában hitsorsosainak vigasztalására és bátorítására. Az ifjabb nemzedék pedig látva a patresek ezen unanímis consensusát, csak annyit mond, mint pl. Nöldeke, hogy „azabgemachte Sache“; „és más nem is védi Dániel authentiáját mint egynehány tulbuzgó apologista.“ — Ez az apologista szó itt ismét annyit akar jelenteni, hogy mi nem historiai, hanem egyedül dogmatikai célból védjük Dániel authentiáját; hogy a „dogmatikus előítélet“ mely részen található, már láttuk.

Daczára ezen hamis alapelvnek a rationalisták érveléseiket külföldben elég ügyesen és nagy sikerrel folytatták. Igaz ugyan, sikerüket nem az igazság meggyőző erejének köszönhetik, hanem sokkal inkább korunknak a hitetlenségre és kalandos hypothézisekre hajló szellemi irányában; de annyi áll, hogy a protestans biblicusok nagy részénél Dániel elvetése készséges követőkre talált.

Hogy nem helyes a rationalisták költeménye Dániel eredetéről, azt aki akarta, csupán történeti érvekből is, mindig be láthatta. Mert mindenekelőtt az nem igaz, hogy Dánielben csak Antiochusig van meg a kelet története: az egyedül helyeselhető magyarázat szerint az a rómaiakig, azután a kereszténységig sőt tovább van folytatva. Ha tehát azt mondják, hogy Antiochus korában iratott, mert az Antiochusig történeteket külföldben nem tartalmazhatná, ezzel mitsem segítenek a dolgon, sőt ellentmondásba keverednek saját elvükkel — mert az Antiochus utániak előre mondását elismerik. Ezen csak úgy segíthetnének, ha legalább is Nagy Konstantin korába tennék szerkesztése idejét, de ilyet még rationalista sem tehet, hacsak a formalis eszeveszettség bélyegét szántszándékkal homlokára ragasztani nem akarná; hiszen már Krisztus Urunk is hivatkozik Dánielre — erre nézve azonban még a renanisták is kénytelenek legalább annyit elismerni, hogy Dániel könyve a „názáreti próféta“ korában már a valódi proféczia tekintélyére

vergődött. Akár hogyan erőlködik tehát az egész tábor. Dániel könyvéből a vaticiniumokat eltüntetni nem fogja,

Azután a fennen hangoztatott „éleselmű és szellemes“ kritika diszes jelzőinek csak hamisságáról tanuskodott, midőn már egyszer meg akarta próbálni a sok tagadás után változatosság kedvéért állítással is fellépni; Dániel könyve irását akarta nagybölcsen meghatározni — persze saját szája ize szerint; és abban állapodott meg, hogy mint az ész dogmáját (egypár rationalista főhős infallibilitásának szakállára) elfogadja a Kr. U. III. századbeli neoplatonicus Porphyriusnak állítását, mely szerint egy zsidó az Antiochus féle üldözések alatt írta Dániel könyvét. Arra persze nem gondolt az éleselmű kritikus, hogy az Antiochusféle üldözések alatt, midőn a buzgó zsidók arra intették hitsorsosaikat, hogy Antiochus parancsainak ne engedelmessé legyenek, hogy ellene fegyvert ragadjanak Dániel könyvével tépte volna fel, oly főalak-
kal, mely Nabuchodonosor udvarában élt, és amennyire tehette Isten törvényének áthágása nélkül, a pogány szokáshoz is némileg alkalmazkodott; arra nem gondolt a mélyen kutató szabad német szellem, hogy ha az Antiochushoz korabeli üldözések alatt a körülményekhez képest már kellett volna valami történetet összehazudni, ez bizonyára valami szabadsághőse lett volna, nem pedig Dániel. Erről a kritikáról mondja helyesen Krabenbauer j. t. atya: „O Stümperei des armen Menschenwitzen.“

Ezekből látjuk, hogy Dániel kritikusaiknak argumentációi valami erős lábon soha sem állottak. De az emberi romlott természet a rossz felé gravitálván, megtörtént, hogy még okos emberek is elfogadták a rationalismus ezen állításait. Ezek közt foglalt helyet Lenormant Ferencz is, a babiloni régiségek legalaposabb ismerője, ki bevallja, hogy a Berchthold, Corrodi, Jahn, Gesenius stb. által felhozott argumentumok neki elején megczáfolatlanoknak (irrefutés) látszottak; csakhogy aki őszintén keresi az igazságot, annak az örök Igazság, aki azt mondá, hogy „quaerite Dominum et confirmamini“ meg

is nyitja szeméit. Így Lenormant is az előbb már közzé tett hamis nézetét elvetette, és visszavonta, miután (mint maga mondja *La divination et la science des présages chez les Chaldéens*, 170. l.) kizárólagosan tudományos okok birták őt arra, hogy a hagyományos nézethez visszatérjen.

Lenormant-nak az idézett műben és Vigouroux *La Bible et les découvertes modernes en Egypte en Palestine et en Assyrie*, Paris 1882. című műve IV. kötetének 377—524 lapján közlött tanulmányai azok, melyek a halálos ítéletet mondják ki a racionalista sereg merész hypothéziseire, és pedig a feltámadt ninivíták tanuságtételei alapján. Ezeket hallgassuk ki röviden.

Midőn az emberek elhallgattak, megszólaltak a cse-repek, megszólaltak a kövek, mint isteni Üdvöztőnk előre megmondá (Luk. 19, 40.) és a következő vallomást tették le:

Dániel könyvében a babiloni viszonyok és az egyes szereplők jellemei oly hiven vannak festve, hogy való-ságos absurdum, hogy egy négyszázad évvel később élő zsidó ezeket úgy eltalálta volna.

És mivel mi nem kardoskodunk hypothézisekkel, hanem tényekkel szoktunk sikra szállani, tekintsük most Dániel életének egyes mozzanatait az ékiratok által szolgáltatott adatok világánál.

Dániel, a zsidó királyi család sarja, Nabuchodonozor udvarában neveltetett: és az ékiratokból értesülünk, hogy az asszir- és azután a babiloni királyhoz a legyőzött népek előkelő családjainak fiait a király udvarában, babiloni szellemben nevelték, hogy annak idején ezek közül nevezhessenek az illető népek fölé helytartókat; — innen is van Dániel magas állása.

Dániel tanulta a khaldok könyveit és nyelvét — az ékirást és az óbabiloni nyelvet (akkadi v. sumeri nyelvet, mely a turáni nyelvekhez tartozik.) A fiuknak még sok penzuma is ránk maradt.

Nabuchodonozor új neveket adott a fiuknak — ez is igazi keleti szokás. Ha Dániel írója a Seleucidák görög udvartartása korában élt volna, erre aligha gondolt volna. És ezen új nevek közül Beltsázár és Abdenago egészen babiloni eredetű; Sidrach és Misrach etymológiáját eddig nem ismerjük; ez valószínűleg a másolók bűne, miután a nevek egyáltalában nagyon kilettek forogva eredeti alakjukból.

Azt is meg tudjuk már most érteni, hogy Dániel milyen tekintélyvel bírt már ifjkorában, midőn Zsuzsanna ártatlanságát kiderítette. Dániel, mint az előkelő udvari iskola végzett növendéke mindenestre már akkor is valami magas állásra volt legalább is kiszemelve, és így tekintélyén nem csodálkozhatunk. Hogy Zsuzsanna férjének nagy kertje volt, azon nincs mit csodálni, ha meggondoljuk, hogy Babylon oly nagy terjedelmű volt, hogy még szándóföldek is voltak benne. Külömben Jeremiás is 29, 5. ezeket mendja: „Építsetek házakat és lakjátok; ültessetek kerteket és egyétek azok gyümölcseit.“ A görög szöveg szójátékai nem bizonyítanak a mellett, hogy a történetke eredetileg görögül lett írva, miután a görög fordítók a (külömben épen keleti és nem görög divatu) szójátékokat le szokták fordítani, és pedig néha az értelem rovására is. Bővebben l. Vigoreux: *Mélanges Bibliques*. Paris, 1882. 335—361. lapon.

Dániel könyve szerint Nabuchodonozor sokat adott álmaira — és az ékiratokból tudjuk, hogy az asszir és babiloni királyok álmaikat gyakran az egész ország számára közzé szokták tenni; hogy pedig az álmok ügyes megfejtőit már kezdettől fogva mily tisztelettel halmozták el, azt az Izdubar regéből is látjuk, melyben a nevezett hős álmai megfejtéseért Heabaninak nemességét, részvételt a tanácskozmányokban, isteni diszt királyi jelvényeket, más mindenféle kitüntetések, és végre nejeinek szaporítását igéri.

Az aranyszobor felállítására nézve az ékiratokból tudjuk, hogy Babilonban ez nem tartozott a ritkaságok

közé. Igaz ugyan, hogy a 60 rőfnyi magasság nem csak hogy rendkívüli nagynak, hanem a 6 rőfnyi szélességhez képest aránytalanul is látszik. De meg kell gondolnunk, 1. hogy már majd félakkora szobrokról Babilonban Herodot is értesít bennünket, 2. hogy a hatvanas szám kerekszámában igen sokat is jelenthetett, miután a babiloniak a hatvanas számrendszerrel számítottak, 3. hogy alig egy könyve az ó-szövetségnek jutott el hozzánk oly corumpált állapotban, mint Dániel könyve (l. Lenormant i. m. 173. l.) E három pont akár melyike elég Dániel könyve adatainak justificálására.

Az aranyszobor felállításánál zeneeszközökön játszottak — ez is egészen babiloni szokás, mely épen nem sokkal Nabuchodonozor kora előtt jött divatba. A zeneeszközök nevei közül csak kettő görög, sambykeről azt általánosan elismerik, hogy szémi szó; symphoniáról (sumponja) l. Meier Hebr. Wurzelwörterbuch 719—720. karoz sem görög szó; megmagyarázható ha nem is kháld gerà igéből, mégis a perzsa Karazból (l. Gesenius Hebr. und Chald. Wörterbuch ezen szónál.) Ezen két szó, mely tehát mint görög eredetű megmarad, pesantherin (psalterium) és kitharos, nem bizonyít a könyv későbbi eredete mellett, miután a szemiták már jóval régebben érintkezésben voltak a görögökkel; így eltekintve a ciliciai háboruktól már Assurbanipalnak hódolt Gyges, Lydia királya (l. Maspero Hist. anc. des peuples de l'Orient. Paris 1878.)

Sidrach, Misrach és Abdenago (Abod-Nebo) nem hajtottak térdet a szobor előtt és emiatt tüzes kemenczébe dobattak. Az ékíratokból értesülünk, hogy ez volt szokásos büntetése azoknak, kik nem adták meg az isteneknek a kellő tiszteletet, épen Nabuchodonozoról tudjuk, hogy igen vallásos volt, és az ilyen törvényeket jobb ügyhöz méltó buzgalommal teljesítette.

A szentírás arról értesít, hogy Nabuchodonozor lycanthropiában szenvedett; a babiloni emlékek erről ugyan directe nem értesítenek, — hisz történeti emlékre

még alig akadtak Nabuchodonozor korától, tehát ezen nincs mit csodálkoznunk — de annyi áll, hogy Nabuchodonozor uralma alatt egy usurpatornak kellett uralkodnia; és ennek uralkodására Nabuchodonozor kormánya alatt más időt aligha lehet találni; épen ezért Nabuchodonozor ezen betegségét még rationalista írók is hajlandók elfogadni, A király erről népeit egy iratban értesíti, melyet Dániel könyve 4-ik fejezetében olvasunk, ez valódi példányképe a babiloni udvari stilusnak, csak itt-ott látszik meg a zsidó paraphrasta kezének nyoma.

Nabuchodonozor utódjait illetőleg egészen bizonyos az, amit Dániel könyve mond. Eddig különösen Balthasar király nem tetszett a rationalistáknak, hisz csoda is történt vele — az ismeretes éjjeli lakoma alkalmával, és azonkívül a görög írók Balthasarról mitsem tudva, Babilon utolsó királyát Nabuchodonozornak nevezték. Most már tudjuk, hogy mi rejlik a dologban: az utolsó király Nabunahid (Nabonedus) volt; fiát Balthasart azonban társuralkodóul fogadta. Midőn a perzsák Babiloniát megtámadták, Nabunahid király Borsippát védte, Balthasar pedig Babilont. A perzsák ostromolták Babilon városát, de erős falait át nem törhették; de mivel az Eufrát a városon keresztül folyt, elhatározták, hogy kivezetve a folyót medréből, ezen keresztül hatolnak be a városba. A folyó elvezetése céljából a perzsák elvonultak; midőn a babilonbeliek az elvonulásról biztos tudomást szereztek, nem rejtve a közeli veszélyt, dús lakmározásnak adták magukat. Ekkor tartotta Balthasar is örömnepét, melynek alkalmával szilaj jókedvében annyira ment, hogy a jeruzsálemi templom szentédényeit is profanálta; és erre a falon látszott egy kéz, mely lángbetűkkel írta fel e betűket: mene mene tegel ufarsin. Dániel megmagyarázta az írást: Balthasar kinevezte őt a harmadiknak az országban. (Egy későbbi compiler mitsem sejtve Nabunahid létéről, bizonyosan másodiknak nevezte volna ki Dánielt.)

A következő királyljal, Darius Médussal sem tudtak

eddig mit csinálni az exegéták. Most már ki tudjuk jelölni a helyét a világtörténelemben. Darius Medus nem volt sem nem méd sem nem perzsa király, hanem Ugbaru, Cyrus perzsa királynak babiloni alkirálya; származásra nézve méd lehetett.

Bél papjainak csalása szintén egészen babiloniai színezetű dolog. Nabuchodonozor maga mondja az egyik feliraton, hogy Bél-Marduknak naponkint a következő áldozatokat nyújtotta: egy nagy és kövér ökröt, halakat, szárnyasokat, mézes bort, azonkívül Babilonia minden vidékén termett bort állított asztalára, és pedig mérhetetlen mennyiségben, mint a folyók vize. Mindez hova lett volna, ha csak Bél csaló papjai azt a Dániel könyvében leirt módon el nem takarították volna?

Hogy ezek következtében Dániel benn volt az orozlánok vermében, az még ugyis igen valószínű volna, ha a szentírás arról nem is értesítene. Mert hogy eljárása a pogányoknak nem igen tetszhetett, azt ki-ki elgondolhatja. Másrészt azonban feltehetjük, hogy a pogányoknak még annyi befolyásuk volt a királyi udvarnál, hogy kitudták vinni, hogy Dániel odakerüljön, ahova véleményük szerint való volt, t. i. a vesztőhelyre. Az elítélteket pedig, mint akárhány kép ábrázolja, igen gyakran az orozlánok vermébe szokták vetni. Hogy Isten Dánielt csodálatosan megmentette, arról itt most nincs szó, midőn inkább Dániel könyve szerkesztésének idejével foglalkozunk.

Vége könyvünk legutolsó része a sárkány történetét beszéli el; ez a sárkány valószínűleg kigyó volt; thanan ugyanis sárkányt is, de kigyót is jelent. A kigyókról pedig áll, hogy a babiloniak kigyókat tartottak templomaikban különösen magicus és manticus czélokból; és oly annyira tulajdona a szémi népeknek, hogy nahas, a kigyó közönséges neve, divinatiót is jelent.

Vége feleljünk meg röviden a racionalisták azon logikájára, mely szerint: ha valamely könyv egy bizonyos időről csodákat ír, azon könyvnek jóval későbbi erede-

tünek kell lennie a benne rajzolt események idejénél. Így Dániel könyve már a csodák szempontjából is csak akkor irathatott, midőn a babiloni fogság idejéről már egész legendaszerű elbeszélések képződtek. Erre csak azt felelem Lenormant után, hogy elvárom, hogy legközelebb be fogja bizonyítani az egyik tudós racionalista ur, hogy Lasserre „Notre Dame de Lourdes“ című műve még nincs megírva, hanem csak valami háromszáz esztendő múlva fog iratni. Előre is sok szerencsét a bizonyításhoz!

Végig kihallgattuk tehát a kétezer évi hallgatás után ismét megszólaló emlékeket, és hallottuk tanuvalomásaikat: az van hátra, hogy vonjuk le a következtetést, és ez a következő: Dániel írója vagy látta az eseményeket rajzol, vagy oly kitűnő archaeologus volt, ki most is párját ritkítja.

Azonban a második nem lehetett, mert hogy az akkori írók mily archaeologusok voltak, azt különösen Henoch könyve mutatja, mely plane a vizözön előtti korból akar származni, de görögkori eredetét lépten nyomon elárulja. Feltehetjük tehát, hogy Dániel írója (még ha megengednők is azt, ami már szintén majdnem lehetetlen, hogy t. i. egy Antiochus korabeli zsidó oly jól tudta volna a babiloni történetet) minden esetre elszólta volna magát vagy valami Zeusszel, vagy más bizonyosan valami stratégossal; és mivel mindennek épen ellenkezőjét látjuk, kényszerítve vagyunk a tények által levonni azt a következtetést, hogy a könyv igazán Daniel korában vagy nem sokára utána iratott. Ezt világosan bebizonyították az ékiratok. Qui habet aures audiendi audiat!

És ez nagy dolog; kemény leczke a racionalistáknak, de rájuk fér. Ha „tudnák megismerni az idők jeleit“ beláthatnák, hogy épen akkor, amikor már ugyszólván édes diadaléretben ringadozva Dániel authentiáját túlhaladott álláspontnak deklarálták, midőn — sajnos, de igaz — a tanítványok is hallgattak (sz. Luk. 19, 40, 19,

nem találván érdemesnek, azzal a „száraz biblikummal“ foglalkozni, akkor teljesedett a „lapides clamabunt;“ és az aki a kövek eme kiáltozását a művelt nyugottal közölte, nem pap, nem theologus, hanem világi. férfiú volt; neve mint tudjuk Lenormant Ferencz.

Daniel eme rehabilitációjának ugyszólván végtelen hordereje van. Rationalistáink, akik egy bizonyos és velük körülbelül egy húron pendülő fajtól megtanulták az úgynevezett agyonhallgatásnak ha nem is épen tisztességes, de legalább hasznos mesterségét, szem előtt tartva sarkalatos elvüket, melyeket oly nagyon szeretnének másokra kenni, hogy t. i. a célszentesíti az eszközt, büszke megvetéssel tekintenek ezen tényekre, és „nem tartják érdemesnek sem megczáfolni“ azt amit nem czáfolhatnak, Legegyszerűbb is mindezt figyelembe nem venni, és csak sans gêne tovább nyugodni a „babérok“ melyek azonban már nagyon elszáradtak. De ha van köztök komoly gondolkozású férfiú is, annak az ékíratok kemény diót adtak a megtörésre — s bizunk benne, hogy előbb utóbb nem dió törik meg, hanem a szabadon kutató „freier deutscher Geist.“nek a büszkesége.

Mi pedig imádva borulunk le az isteni irgalom emez újabb bizonyítéka előtt, melylyel segítségére siet hithideg és mindenben rohamosan sülyedező korunknak mert új motivum credibilitatist adott a jóakarató embereknek.

Fischer Colbrie Ágost.

HITTANI CSODABOGARAK.

(Lásd a 18. lapot.)

A protestansok megunván a hívő és hitetlen, orthodox és heterodox kifejezéseket, a kétféle irányt, mely a protestantismus terein él, most már ekképen nevezik, a positiv kereszténység vallásának neve: a sirontuli theologia (Th. der Jenseitigkeit), a liberalis theologusok neve: siron inneni theologia. (Th. der Diesseitigkeit) Ezen elvbe fekteti a különbséget, mely a két prot. hittani tábor között létezik: Kübel Róbert tübingai tanár. Mi azonban megmaradunk a naturalis és supernaturalis hittan között, ez elég világosan jelzi a positiv hitü és a modern protestantismust; mert nem egyébre mint pusztá naturalismusra törekednek mindazok, kik a csodákat kiküszöbölik s Jézus istenségét csak az apostolok vonzalmából vagy Magdolna lelkesedéséből eredetezik, kiknek Renan vagy Büchner a prófétájok. Az egész vallást csak érzetekre alapítják, melyekbe az észnek semmi köze. A kijelentés szerintök nem egyéb, mint a végtelennek megnyílása véges alakban. Más mennyországot nem ismernek, mint azt, mely a vallás erkölcsi községben nyilatkozik; és ezen község csak annyiban Krisztus alapítása, amennyiben Krisztus öntudata, a községben érvényesül. Krisztus istenes vagy isteni férfiú, de nem istenlényegü, ugyannyira, hogy olyan értelemben mondható Istennek az Üdvözítő, amilyenben maga a község. Ez körülbelül hitvallása a reform. együletnek. De azért biblikus szölamokat használnak, habár a tulvilággal, mely miatt leginkább jött a világra az Üdvözítő, nem gondolnak; azért nagyon közeli Salustius mondata, (Cattil 52.) hogy a politikai (és vallási) zavarok és sülyedés idején elvesztik valódi értelmöket a szavak.

Minthogy a keresztény nevezetről lemondani nem akarnak (mert akkor a keresztény alapítványokról is le

kellene mondaniok) Krisztussal igen sokat foglalkoznak, de nincs köszönet benne. Lehetetlen volna elszámolni mily és mennyi módon értelmezik megváltói életét, végrehajtott cselekedeteit, miképen vetköztetik le a történeti valóságból. Igaz, hogy eszménynek mondják, de hát amilyen az ember, olyanok az eszményei. (Nem akarjuk Madách kemény hasonlatát ide alkaimazni, habár hóhéros modoruk miatt megérdemelnék.) Olyan embernek mondják, kiben csakugy megtestesült az Istenség, mint minden más emberben. Történetét csak mythológiának tartják, a történeti tényeknek csak figurális értelmet adnak. Halála csak annyiban bir üdvöztési elemmel, amennyiben hivatását, feladatát hiven teljesítette. Nem a történeti tények érnek valamit, hanem ezen tényekben nyilatkozó eszme, mint a ker. község öntudata, bir értékkel. Krisztus élete szerintök nem tartozik a dogmatikához, csakis a történelembe való. A nazarethi Jézusnak csak annyiban van előttük értéke, amennyiben a vallásos eszmét életre keltette, az emberek öntudatába hozta. Habár sokan igyekeznek az eszmei Krisztust a történeti Krisztussal kibékíteni, alapvető hitágazatuk meg nem szünik, mely a kettőnek különválasztásában áll, különben meg nem állhatna liberalis (sironnenni) theológiájok. Bevallják ezt ők maguk is. Biederman például őszintén állítja ker. dogmatikájában: „ha a ker. vallásnak az az alapja, hogy Krisztus Isten-ember, akkor az ész a történet fonalán oda jut, hogy: ha biblia a ker. tanítás lényege, akkor az emberiség ez időszerint kilépett a kereszténységből!! Ha pedig csak a vallási eszmét keressük benne, akkor a szentírás magyarázata csupa alkalmazkodás, művészi fogás. stb.“ Mások észideált, szépségi eszményt, erkölcsi ideált látnak benne, a történeti Krisztustól rémülnek. Jelvénynek tartják Krisztust, mint akár Budhát az indusok, mely alá bármely észficzamot lehet elrejtteni. Schenkel az első keresztény századok dogmaiban egyebet nem lát, mint a Gnosis regéinek dogmatisálását. Mikor ekképen a subjecti-

vismus érvényesülése által ingott alattok a talaj, akkor a községhez, egyházhoz folyamodtak, a consensus omnium lett a jelige, s minden község számára biztosították az igazságot, hogy mások el ne vegyék tőlük. Erre Hartman mondotta, ha már egyház által kell keresnem (akármilyen) üdvöt, akkor inkább csatlakozom olyan egyházhoz, mely nagy hatalom; inkább kapaszkodom Péter sziklájához, semhogy a számtalan pártfelekezet valamelyikéhez.

A protestantismus tehát elhagyta saját elveit, mert kezdetlen a történeti Krisztus volt alapvető igazsága, s így a liberalis kereszténység távolabb áll a hívő protestansoktól, mint akármely más felekezet vagy maga a kath. egyház. Méltán rémülnek ilyen felfogástól mindazon prot. keresztények, kik még Jézus istenségében hisznek. Ide hozta azt a szabad vizsgálat, a pantheismus, mely a prot. egyházból Nirwanát alkotott, melyen azonban egy buborék látható, ezen felirattal: „ember váltja meg az Istent.“ Ez utolsó mondata.

A ker. vallás hatékonysága, uralma az Üdvözítőhöz van kötve. Ha Krisztus nem Isten, ha csak bölcs jámbor ember, egész vallási rendszere romba dől; első dolgom lenne elhagyni a ker. vallást. Nem csak azért, mert akkor valóban hazug, s így nem hihetjük el tanait hanem azért is, mert az erénynek ígért jutalom elmarad. A ker. vallás ígéreteinek nagyobb része tulvilági, de vajjon képesek vagyunk-e áldozatokkal is követni az erény utját, ha megtagadott élvezeteink pótlását a tulvilágon nem remélhetjük? Ki fog az erény útján haladni, ha azon Krisztus, ki állította, hogy neki adatott minden hatalom égen és földön, a tulvilágon mitsem tehet, sőt — mint a modern reformegyleti theologia hirdeti, — lelkünk sem támad fel, s minden feltámadási elmélet csak erkölcsi megújulásból áll, melynek tere az arasznyi lét. Még a múlt század végén egy előkelő protestans író mondotta: *Tolle historiam Christi et nulla jam nec promissionum certitudo nec institutorum magna*

restabit commendatio. (Döderlein.) Most mint már Neoplatonikusok kapkodnak a semmi után, aminek eszmény nevet adtak. Légi vallást hirdetnek melyet mindenki ugy alakithat, mint épen kívánja.

Egészen ugy jártak, mint az új platonikusok sektája, s ezt magok is mint dicséretökre valló körülményt emlegetik. Mi is állitjuk hozzáadva, hogy — valamint a platonikusok a természeti vallást a pogányság alakjában kaptak, ép ugy a protestansok nem igaz, hanem eretneki kereszténységet faragtak semmivé. Egyébiránt katolikus is jöhet odáig, amint ezt Renan böven gyakorolja.

A platonikus felekezet*) fő törekvése az volt, hogy a pogányvallást eszményitse, a történeteknek (a vallási mythológiának) modern alakot, és értelmezést adjon. Mondták pl. a krokodilról, hogy valóban Istennek képe, miután egyedüli az állatvilágban melynek nyelve nincs, és így az istenséget helyesen jelvényezi, mely szó nélkül, csupán akaratóval kormányozza a világot. A lélekvandorlást nem hitték, de tanították, mert azt jelentette, hogy a lélek mely bűnös testben lakott, büntetést érdemel, s a bűnhődés különféle fokai helyesen jelvényeztettek az állatokba való bujkálás által. Neptunus csupán a víz hatalmának személyesített neve, hasonlólag Mars, Merkur stb. Ilyképen törekedtek elmosni róla mindent, amit megczáfoltak, kinevettek a keresztények. A re-

*) Az új platonikusok felekezetét alapította Ammonius bölcész Alexandriában a II. században, mely nemsokára az egész tudós világban birt hivelkel. Nem egy bölcész szavára esküdtek, hanem mindenikből azt vették ki, ami tetszett, magasztalva mégis Plátót. Innen van, hogy Julian császár zenészekhez hasonlította, kik, habár mindenik másképen játszik, mégis öszhangot alkotnak. Legfőbb törekvésük volt megállítani a ker. vallás terjedését, s megerősíteni az ingadozó pogányságot. Julián császár alatt nagyra nőtt a felekezet, belőlük választattak a főnökök, elüljárók. De a császár uralmával megszűnt uralmok. Elvök volt, hogy a cél elérése végett bármilyen eszközöket szabad használni, azért hamisítottak is könyveket. Justinian császár alatt jobbára szétzülledt a felekezet. Leirja viselt dolgait Mosheim, Cudwort, Systema című munkájában II. 751.

formegyület is minden eszményit, ami nem tetszik a rationalismuskak. Ámde vége enyészet lesz, mint elpusztult a platonismus. Mert az olyan vallás, melynek nincs égben gyökere elpusztul, ép úgy mint a fa, melynek gyökereiről a földet lemosta az árviz. Ha már dicsekednek a neoplatonikusok eszével, eljárásával, tekintsék meg törekvéseik eredményét, a semmit, amit elértek, a pusztulást, ahova kerültek.

Egy hazai zsidólap azt mondotta, hogy a modern jog követeli, hogy az iskolai alap az egyháztól elvétessek. Ez a modern jog olyan csákány forma, furulyázni is lehet vele, de verekedni is, ahogy fogást keresünk rajta. — Megéljük még, hogy a modern jog követelni fogja, hogy a zsidók birtokai elvétessek, mert ha megteheti Orosz- és Poroszország, (eddig ugyancsak a zsidóüldözést) megteheti a mi népünk is, mert csakugy szegényedik mint azon országokban. És a katolikus pap-ság mely eddig az üldözött zsidó védője volt, néha hiveinek szeretetét is feláldozta értök, majd válvonitva fogja mondani: modern jog, mely győzedelmeskedett a felebaráti szeretet törvényén. Tehát ha kis eszköz volna a zsidó hirlapíróknak, nem öltögetnék nyelvöket a kath. egyházra.

Nagy tévedést hozott be az erkölcsi világba a Darwinismus, midőn kimondotta a folytonos harczot, létért való küzdelmet (Struggle for life.) A tévedés csak abban fekszik, hogy ahelyett hogy a harczot a tevékenység egy alsóbb fokának venné és jelezné, szabályt és typut, eszményt alkot belőle, ahelyett hogy a káros elemek eliminációja, a rossz kiküszöbölésének agense lenne, makacsul pozitív szerepet adnak neki, mely terem, organisál, amire alapjában képtelen. És azt behozták a morális, politika, oekonomia, természetrajzba, mindenütt a harczot rendszernek vették, a magasba emelték, a haladás tényezője gyanánt szerepeltetik, és oly életforrásnak magasztalják, mely rendes harmoniát alkot.

Igaz, hogy a harcz is tevékenység, de nem minden tevékenység harcz egyúttal. A harcz abban áll, ha a képesség és annak tárgya közt akadály forog fen, melyet elmellőzni kell, hogy azután a szabályos tevékenység foglaljon helyet. Ezen törekvés alkotja a harczot, mely után a béke és rend következik. Így van ez a ker. vallásban, hol szintén küzdelemben áll az élet, de mint eszköz szolgál, utnak tekintetik, mely a közjóra szolgáló tevékenységre vezet. A szentírás csak bizonyos pontban mondja szükségesnek a harczot. A ker. vallásból kifordult elemek oly szükségesnek, oly általánosnak mondják a harczot, hogy azt nem csak a földiek ellen, hanem még Isten is kell végrehajtani.

Proudhon elve volt: agir c'est combattre (tenni annyi mint harczolni.) Ezen elv oly pessimismusba vezette, hova jutott Schopenhauer, Hartman, akik mondták, hogy az élet harcz, és ezen harcz azon bizonyosságot szolgáltatja, hogy mindenesetre legyőzetünk. A szentírás csak bizonyos pontig tartja szükségesnek a harczot, ezek pedig általánosították. Vivre c'est souffrir (élni, annyi mint szenvedni.) Ez a pessimismus jeligéje. Végczélját ekképen szövegezte Proudhon: chacun des nos progrès, est un victoire sur la divinité (minden egyes haladásunk győzelem az istenség felett.) Ide lyukadt ki az általános harcz elmélete.

Ezen harczos bölcsek elfeledték, hogy az emberi szabadság csak azért jár küzdelemmel, mert még tökéletlen s annál inkább veszíti ebbéli jellemét, mentül inkább kifejlődik és tökéletesedik, következőleg a végtelen szabadság, küzdelemre tökéletesen képtelen. Tehát a küzdelem és harcz nem okvetlenül szükséges kelléke a szabadságnak, csupán ideiglenes kísérője. Kant mondomta: „ha valamely jó cselekedet hajlamból vitetik véghez nincs értéke, mert nem került küzdelembe.“ Schiller ezen elvet következőleg illusztrálta. Kérdés: „sokszor teszek jót barátommal, de mindig oly édes érzés fog el ilyen esetek alkalmával, hogy kételkedem, ha vajjon

erényes vagyok-e ilyen cselekedeteket végrehajtva.“ Felelet: „Nincs más menekülés ilyen kételkedés idején, mint igyekezzél megvetni, megutálni barátaidat, s akkor aztán tégy velök jót.“

Odáig ment a harczos bölcsészek elmélete, hogy még a tulvilág örömeit is küzdelembe fektették. Ez nem csoda, hiszen a vallási felekezetek is mind saját eszméjük szerint alakították a menyországot.

Az egész elmélet abból eredt, hogy összezavarták a küzdelmet a rendes tevékenységgel. A harcz eredménye negatív, csakis a rosznak elkülönítésére való, de nem rendes állapotnak, mert nem hoz létre semmit. A tévely káros mikor bizonyos tények magyarázatára használjuk, de rémületesek hatásai, mikor szabálynak vétetik. Elképzelhetjük milyen eredményei lesznek, ha ezen elvek behozatnak az állami kormányba, s célul az tűzetik ki, hogy az erők egymást felemésszék. Proudhon mondá: a harcz, küzdelem folytonos a lét minden pillanatában (*la guerre toujours, et a chaque instant de l'existence.*) Mennyivel fenségesebb az egyház célzata melynek ez imában ad kifejezést: *ut tranquilla pace laetemur!*

Ezen rendszeres küzdelmet, elvből való harczot, csakis állatok számára gondolhatták ki, hogy így is közelebb legyünk hozzájuk; mert az egész emberiség vallja, hogy a harcz fájdalmas válság, minden nép életében; némelykor szükséges eszköz a nagyobb rosznak eltávolítására, hogy ily nyugodt állapotba jussunk, hogy élvezhessük a békét. A pogányoknál is keserűen hangzott az állítás, hogy a harcz rendes állapota az embernek, hogy a „*hospes*“ egyenlő jelentőségű legyen a „*hostis*“-szal. Hobbes, ki roszabb volt a pogánynál, mondotta: *homo homini lupus*, ez a nemzetközi törvény. Valósággal ha az élet küzdelem, akkor a béke nem egyéb, mint felfüggesztése az életnek, s csakis arra való, hogy a harcz eszközeit készítsük.

A józan ész örökre azt fogja mondani, hogy a harcz önmagában rosz, és csakis eszköznek való, mely

a nagyobb rosztat eltávolítja; olyan betegségféle, mely a testből a rossz nedveket elvezeti. Azért helyesen mondják a háborút olyan eszköznek, mely az ellenséges kormányt tisztességes békére kényszeríti.

Legválságosabb eredményeket szüli azon eljárás, mely a harcz elméletét az igazság országába veszi át, s ezen kimondásban jegeczül: „olyan igazság, melyről nem kételkedtünk, kétes (problematikus) igazság.“ Ezen eljárás szerint a kételkedés rendes életmód, a bizonyosságnak egyetemes szabálya, pedig nem egyéb, mint átmeneti állapot. Itt is a ténykedés, aktivitás, összevartatik annak alsóbb formáival, melyek csak eszközöknek valók.

Lehet mondani, hogy a kételkedés igazságért való küzdelem, (struggle for life of intelligence;) hivatása az, hogy szolgálja a tudomány bizonyosságát. Ámde valamint minden más harcz eredménye csupán negatív, úgy a kételyé is az. Ez lényeges tulajdonsága. Nem bírja létrehozni azt, ami nem ő maga; megelégszik, hogy az maradjon ami eddig volt. A kétely nem szüli a bizonyosságot, csak föltételezi, védi, tisztítja, megrontván ellenségét, a tudatlanságot. Aki makacsul azt hiszi, hogy a kétely az emberi szellem kezdetleges állapota, vagy a tudományosság szükségszerű tényezője, az ép annyit állít, mint ha mondaná: „az anomalia szüli a rendet, a betegség az egészséget, a fény sötétségből ered, semmiből támadnak a lények.“ Semmi jó sem ered a rosszól. *) Az igazságra vagyunk teremtve; sokszor kell keresni, arra való az ész, de nem kell sikra szállni vele, vagy bármikor is megtámadni. Meg kell egyengetni utjait, hogy

*) Renan, Cherbulliernek felelve (maj. 25.) egy új boldogságot adott a nyolczhoz. „Boldogok a vakok, mert nem kételkednek.“ Ezzel azt jelezte, hogy ő vajmi világosan lát, mert mindenütt kételkedik. Hogy bölcsnek vélnének, mindenről kell kételkedni, rögtön és határozottan. A tagadás philosophiája legbiztosabb ama célra. Renan a sas, legalább arra emlékezhetett volna, hogy hasonlata gyökerében hamis; mert hiszen a vak semmiről sem bizonyos, s ez teszi állapotát oly nyomoruságosnak.

lelkünkhez találjon, s elfoglalja helyét. Valahányszor legyőzetünk az igazság által, nincs sem győztes, sem legyőzött; vagy ha van, akkor győztes az igazság, az Isten, legyőzött: a tévely.

A jelen év április 17-én bevételgett a francia akadémia Pasteur, híres vegyész, aki a tavallal megtért s meghalt Littré fölött mondott beszédet. A jeles tudós annak is adott kifejezést, hogy Istenben hisz, mert a Végtelen eszméjét mindenütt kifejezve találja az egész mindenségben. A válaszórással Renan bizatott meg; aki megfelelt is a várakozásnak. Mert hát két ker. tudósról volt szó, nem lehetett adni közéjük még egy harmadikat is, ez nagy engedmény leendett az akademiától, mely amugyis halhatatlan, s az „erős szellemek“ társasága címétől megválni nem akar. Mondá is elég szerényen: *tout passe et nous ne passons pas*; (már t. i. az akadémia meg nem hal.) Tehát Renan bizatott meg, aki azon hirben áll, hogy miután elbánt Krisztussal, már csak megmérkőzik az öreg Istennel is, akinek hivei közé tartozott akét tudós.

Renan valóban szellemes modorban össze-vissza dobálva eszmét, hóbortot, igazságot, tévelyt, kellemes káprázatban tartotta közönségét. Renan *n'est pas chanteur par metier, il l'est par nature*; énekes s nem egyéb. A hang úgy elfoglalja, hogy egyebet nem is vesz észre. Ugy járt mint macska a zongorán, hogy se nagyon meg ne sértse a keresztényeket, de egyszersmint kijelentse azt is, hogy előtte az egész kereszténységnek értéke csak olyan, mint a budhaismus, átmeneti álláspont a tiszta ész uralma alá. Ilyen szellemi ugrándozásai közt egy pompás csodabogarat eresztett meg. Azt mondotta; „Az igazság kaczer hölgy.“ (*La verité est une grande coquette.*) „Nem érdemli meg, hogy nagy szenvedélylyel keressük. Legjobb, ha közömbösen viseljük magunkat iránta. Mikor azt véljük, hogy kezünkben van, kisiklik; ellenben átadja magát, ha tudjuk bevárni. Vannak pillanatok, mikor azt véljük, hogy elbucsúztunk tőle, s ak-

kor kijelenti magát, ellenben rideg, ha nagyon szeretjük.“
— Azt mondják, hogy e hely legjobban tetszett, tapsra kerekedtek a hallgatók.

„Quoi! vous avez le front de trouver cela beau!?”

Az igazság nem istennő, se nem gouvernante se nem coquette; az igazság csak viszony, vagy mint Aquinás mondja: aequatiója, egyenlete az észnek a tárggyal. A quadratum hypotenuse lehet-e coquette? Pasteunt is ez vezette a tudomány magaslatára? Látszik, hogy Renan hol kereste az igazságot. Amit keresett, megtalálta. Az igazságnak nem csekély medenczéje, az emberi ész, de nem egyedüli kútforrása; mert ha több érzékünk volna, többet tudnánk a jelen világban is; az igazságnak fő kutforása Isten, aki amint létben végtelen, úgy értelem és ismeretben is végtelen. Ha már az isteni tudomány mélységéből kisugárzik az igazság, ez nem csábit, hanem lefoglal, s hódolatot kíván a véges lénytől, melyet embernek nevezünk. Ámde szabadnak teremtette az embert, van szabadsága megtámadni az Istent, az igazságot, van szabadsága elkárhozni, tehát ki is csufolhatja az igazságot.

Egyébiránt igen régen írta önmagáról, hogy ő jókor vette észre magában a kellemdús csengetés talentumát (le talent de carillonner avec agrément.) Ha nem is vallotta be, láthatjuk, hogy minden törekvése arra van irányítva, hogy kellemes csenditést vigyen véghez. Az is igaz, hogy az ő füle nem is gyönyörködik másban, mint saját arillonjában, és hogy az igazságnak igen nehéz utja van, míg ezen a hangzatos csengetésen átmegy, ha mégis átmegy. Ugy látszik, fensőbb tehetségei elvesztették az ingert a komoly igazságok iránt, mert hogy Darwinnal szóljak, amely tehetségek nem gyakoroltatnak, elvesztik képességüket. Renan vén gyermek, kinek fantasiája egyéb tehetségeinek rovására megizmosodott, s emiatt nem tudja, hogy hiányzik nála az igazság ismerete. Azt gondolta, hogy ezen érv: „én nem látok jól, tehát más se,” elég lesz, hogy az emberek

elhagyják az igazság lehetetlenségét, vagy eltűnését e világból.

A „Természettudományi Közlöny“ Pasteur és Renan beszédeit közölte. Ez utóbbiból átveszünk egynehány helyet, hogy lássák olvasóink melyen pas de pas-ban járta a menuet-t. La phrase avent tout, la verité par occasion.

„Politikában és filozófiában, ha megállapodott fogalmakkal állok szemben, mindig annak a nézetén vagyok, akivel beszélek. E kényes dolgokat illetőleg valamiben mindenkinek van igaza. Illő s igazságos, hogy másnak a véleményében csak ezt a benne rejlő igazságot nézzük. Itt valóban oly kérdésekről van szó, melyeket a gondviselés akarata (e szókon a világegyetem folyása alapvető föltételeinek összességét értem) föltétlen homályossággal borított. Nem jó e kérdésekben pártállást foglalni; jobb, ha új meg új szempontokból tekintjük őket, s figyelemmel vagyunk mind ama hangokra, melyek közelről, távolról érkeznek hozzánk.

„Az erkölcsi meggyőződések sorsát nem kell semmiféle filozófiai rendszerhez kötni. A rejtély megoldása, mely kínoz s gyönyörködtet bennünket, örökre el van zárva előttünk.

„Énnekem, ha ez alapvető dogmákat tagadják, kedvem támad hinni bennük; ha megállítják őket, kivéve ha szép versekben történik, legyőzhetlen kétely fog el. Nem volna jó, ha nagyon is biztosak volnánk bennük. Ily esetben a kétkedés érdem. Az e rendbeli igazságok magasztossága abban van, hogy a fizikai lehetetlenség s feltétlen erkölcsi szükségesség kettős jellegével jelentkeznek előttünk. Ha látom, hogy az erény nagyon is számít az örök életre, kedvem támad halkán megszúgni neki, hogy csalódhatik is.

„Az emberiségnek joga van követelni, hogy ösztönei figyelembe vétessenek; az emberiségnek a dolog velejében igaza is van; de a formában, a részletekben mennyire csalhatja kegyelete e drága s megható álmo-

dozót. A dolog nagyon egyszerű; vannak megoldhatatlan kérdések, melyekre az erkölcsi érzés feleletet követel. Az ember ilyenkor fölteszi magában, hogy szellemi józanságát megóvja s e gyönyörű föltevéseket — nem tartja meg. Nagy Littrének egész életét töltötte azzal, hogy megtiltotta magának e felső problémákkal való foglalkozást s folyton foglalkozott velük. Oh te szegény jó emberi lelkiismeret! Mennyire megfeszíti erejét, hogy megfoghassa a megfoghatatlant. Szeretem látni, mint czivakodik, majd ha kibékül magával, kritizálja, átkozza magát, haragra gyúl maga ellen, minden sikertelen kísérlet után újra munkához fog, hogy próbálja formulába foglalni, a mit nem adatott tudnia s a minek nem tudásában nem nyugodhatik meg.“

„A ki Végtelen létét állítja, — mondja Ön, — az ebben az állításban annyi természetfölöttit halmoz össze, a mennyi az összes vallások valamennyi csodájában nem található.“ Azt hiszem, hogy kissé messzire megy uram; igen különös dolgoknak ad ezzel hihetőségi bizonyítványt. Engedje, hogy megkülömböztetést tegyek. Az ideál terén igaza van; itt örökönörökké előrehaladhattunk, annélkül, hogy találkoznánk. De az a külön természetfölötti, melyről fölteszik, hogy a tér s idő meghatározott pontján jelent meg, nem az ideál.

„Ez a kritikának van alávetve. A lehetséges dolgok rendje, mely oly közel áll az álombeli tünemények rendjéhez, nem a tények rendje. A vallások tények akarnak lenni, s azért, mint tényekkel kell elbánnunk velük, azaz, a történeti kritikát alkalmazzunk rájuk.

„Ha néha gyöngé volt, mindig jóságból volt az. Oly időben élünk, midőn az udvariatlanság alkalmatlanul esik, mert szószerint értik. Littrének elve volt, hogy semmit se tesz félreértések elkerülésére. Gyakran ellenfeleire szavazott, hogy maga magát biztosítsa, hogy igazán páratlan. Mily ember ez, uram. s mennyire igaza volt, midőn szenthez hasonlította. Egyéb kifogásolni való nincs benne, mint az erénynek e tulzása.

„De hagyja e keserű gondolatokat; hiszen maradt valami tőle, a mit megőrzünk: a tanítások, miket adott; a jog s igazság e hő szeretete, mely életének éltető lelke volt. A haza, melyet annyira szeretett, a tudomány, melyet többre becsült maga magánál, az erény, mely magaviseletének szabálya volt: ezek örökkévalók. Mindig hallani fogjuk e bölcs szavakat, melyek nyugodt komolyságuk miatt mintha a sír fenekéről hallatszanának; s hogy egyik nagy gondolatával végezzem beszédemet, mondani fogjuk: „Az idő, mely nagy dolog az egyéneknek, semmitem ama hosszú fejlődésnek, mely az emberiség sorsában végbemegy. Már az egyéni élet öléből is szabad szövetkezni e jövővel, előkészítésén közremunkálni, gondolattal, szívvél tagjává lenni az örök társadalomnak, s e mély egyesülésben korunk ziláltsága s sikertelenségei ellenére megtalálni a hitet, mely fenn tart, a hő buzgalmat, mely éltet s azt a belső elégtételt, hogy tudatosan elmerülünk e nagy létbe, a mi az emberi boldogság végső határa.“

A vallásról oly zagyvalékot hordtak össze a szabadgondolkozók, hogy beleszédül az ember. Böngésztem e tekintetben kizárólag Denzinger „Bücher über die rel. Erkenntniss“ című művének I. kötetéből került elő (Würzburg 1856.) Csak egy tizedrészét emlitem.

A landshuti theologus *Zimmer* a vallást Isten új emanációjának mondja, sőt azt állítja, hogy a vallás tárgyilagosan nem más, mint maga Isten. Ugyanis így ír: „Az, mi az Isten első emanációja által létesült, és az ember bünbeesése által megromlott, egy második emanációja által támasztatik életre, ennek folytán működik ismét az emberben. Valamint tehát a viszonylagos csak viszonylagosat, úgy hoz létre az örökkévaló is örökkévalót. Ezen ujjáteremtés eredménye a vallás, mely alanyilagosan képezi az ember lelkét, tárgyilag véve nem más mint maga Isten.“ (Philosophische Untersuchung über den allge-

meinen Verfall des mensch. Geschlechtes, Landshut 1809. 77., 78. l.)

Rothe theosophicus rendszerében a teremtmény, mint Isten ellenlábas anyagból áll, mely a rossznak principiumát képviseli; ezen anyagból képeztetik erkölcsi fejlődés alapján a szellem, a személyiség (personalitas) úgy, hogy a világot utoljára is nagy gyárnak tekinti, melyben az anyag szellemmé finomittatik. (Theologische Ethik. 107. §.)

A „*Pistis Sophia*“ című műben érdekes adatok találhatók a gnostikusok vallási elveire nézve. Czimzett mű t. i. azt mondja, hogy az, ki birtokában van a nagy titoknak (miszerint az ember Isten), annak az apostolok mindig megbocsátanak, az e világon van, de nem e világról való, magasabban áll, mint az angyalok és istenek mindnyájan ő maga a Krisztus, fel lesz mentve hitvallás tételétől és akadálytalanul bemehet a boldogságba, mert a fényesség sugarává lett, de ki e titkot nem tudta, bármennyi jót cselekedett legyen is, tűz által bűnhődik és soha sem jut el az örök világosságba.“ (Pis-tis Sophia ed. Schwartze-Petermann. Berlin 1851.)

Cornelius Agrippa ezt írja: „A vallás az isteni dolgok feletti folytonos elmélkedés“ de azután hozzáteszi: „és az ember természetnek Istennel való kapcsa jó cselekedetek alapján,“ De eme toldalék jelentősége nem hat ki a gyakorlatba, mert utoljára is szerinte a vallás: „a külső áldozatok és szertartások tudománya, mely szertartások leple alatt a belső és lelki dolgoknak jutunk ismeretére.“ Ezen szertartásokat ő csak eszközöknek tekinti. A fensőbb értelemben vett vallásról így nyilatkozik: „A vallás nem egyéb, mint az értelem legkitünőbb működése, Isten ismerete és az ezáltal eredményezett egyesülés Istennel.“ (De occulta philosophia l. 2. cap. 19. l. 5. cap. 19. l. 1. c. 3.)

A vallásban hármass vezér szerepel: hit, remény, szeretet, de az első felülmúlja a többi erényeket. (Lib. 3. cap. 5. 6.)

Hegel Panlogismusa eszményi irányának megfelelőleg a vallást kizárólag értelmi tehetségeinknek tudja be. — Szerinte a vallás: „a gondolkodó értelem azon működése, melynél fogva egyediségét elvesztvén, a mindenségben igyekszik magát feltalálni. (Philosophie der Religion 1832, I. rész 116 l.) — De az ember csak annyiban tud Istenről, amennyiben Isten az emberben önmagának tudatára jött; ez Istennek öntudata; de egyszersmint tudata az emberről is, és Istennek ezen tudata nem más, mint az ember tudata Istenről.“

Hegel szerint tehát a vallás nem egyéb, mint az öntudat, nem egyéb mint a végtelen szellem léte, mely a véges szellemnek öntudata által létesül és valósul meg.

Hegel követői hűen haladtak mesterök nyomain, így Vatke és Marheineke szerint a vallás nem egyéb, mint annak tudata, hogy a véges szellem azonos Istennel. Daub pedig a vallás elemének — azaz, miben a vallás tenyészik, mint a növény a világosságban — mondja az öntudatot, mely először is ha a természet érzete által keletkezik, természetes vallásnak mondatik, ha mint visszaemlékező tudat szerepel, akkor történeti vallás ha pedig mint gondolkodó tudat, akkor a megismerés vallásának mondatik.“ (Philosophische und theol. Vorlesungen herausgegeben von Manheineke.)

Erdmann szerint a vallás nem más, mint az Isten-nel való kiengesztelődés tudata.

Weisse Keresztély a vallást tapasztalatnak mondja, mely alatt nem ért valódi megismerést, hanem csak valami érzelmet, vagy alanyi hozzátartozást. Szerinte a vallás nem egyéb, mint a lelki élet ezen tevékenységének kapcsolatos különfélesége. (Philosophische Dogmatik. 1855.)

(Vége következik.)

H. P.

IRODALOM ÉS MŰVÉSZET.

Az ember, annak természete, lelke, tehetségei és végcélja aquinói sz. Tamás tana szerint. Irtta Rouillet de la Bouillierie Ferencz. — Francziából fordította Nagy Alajos. Bpest 1882. „Hunyadi M.” 8-rét. LXXVIII. és 248 l.

A fonák göggel oly soká lenézett középkor újra hódít. Művészete immár mindenfelé ünnepli diadalát; mint a ruhaszabást francziának, az aczélt angolnak: úgy mondják a stilust románnak vagy gótnak, a műtárgyat középkorinak, — ha nagyra akarják tartatni. — Következik tudománya: ez is hódít, és a diadal e részen sem fog elmaradni. A haladó emberiségnek tapasztalása nagyra nőtt, ismeretei fölszaporodtak, tagadhatatlan; de végre is: nem a tapasztalás, nem az ismeretek halma teszi a tudományt, hanem az értelem munkája. Nem is ismeretekért fordulunk a középkorhoz hanem — filozófiáért.

Mindnyájan tudjuk, hogy ez a visszanező törekvés a filozófia keresztény művelőinél nem tegnapi keletű. Szentatyánknak magas szelleme, a három év előtt világgá bocsátott örökre nevezetes körlevélben (1879. aug. 4.) csak irányt jelölt határozottabbat, egy mederbe terelte a tétova mozgalmat, midőn a keresztény tudományok égi pártfogóját egyszersmind mesterül állította elének. Sz. Tamás neve ezentúl a keresztény filozófiát elenti, — s az imádság szárnyain jár iskolájába a tudást szomjazó lélek. És ha valaki még kétségben lehetne ama körlevél jelentősége iránt, minden okoskodásnál jobban meggyőzheti őt az a sürgő élet, mely leginkább e három év alatt fejlett ki a scholastika terén.

Nem fogom a külföld ez érdemben végzett munkájának részletezésével a tért vesztegetni; a Sion olvasói úgy is ismerik — s azt is igen tudják, hogy mi e

részben messze mögötte járunk a nagy keresztény nemzetek buzgalmának. Hanem hát járunk mégis, és nem veszteglünk többé. Különösen két irányban tette magát nálunk is érezhetővé a mozgalom. Az egyik általában rehabilitálni igyekszik a scholastikát; nemes szép arczáról, melyet Krisztus jegyese annyira illetett a tisztelet csókjával letörölni a szennyet, melyet a tudós elfogultság és elfogult tudatlanság reá dobált. Míg a másik irányban amaz elszánt törekvésnek jelenségeivel találkozunk, mely visszanyul a schola arany korába, hogy fölvegye a keresztény filozofia hagyományának elejtett szárait — s onnan nyomozza tovább az Ariadne-fonalat, mely az utóbbi századok utvesztőjéből kivezethesse a tudományokat.

Az előbbi irányra buzdító volt sz. Tamásnak 1874. nálunk is, s kivált Esztergomban nagyszerűen megüllött hatszázados ünnepe (ez alkalomból: Sanctitas et doctrina D. Th. Aqu. adumbrata, — Dankó Józsefnek classicus beszéde) és újabb időben — egy. folyóiratainkban megjelent némely cikkeken kívül — bizonyára sikeresen hatottak fáradhatlan tudósunknak, Danielik Jánosnak eddigi fölolvadásai a scholastikáról (külön füzetekben is kiadva az egri érs. lyc. nyomdában), melyek azonban általános tendenciájuk mellett már a részletes tanulmányozás számára is jelzik a kiindulási pontokat. — A második irányban szintén jelentek meg egyes cikkek (p. o. ezen folyóirat múlt évi folyamában „Anyag és alak mivolta“, — és legutóbb a Religioba írott jószándékú „Philosophiai levelelek“ stb.) s ez irányban kívánhatni Zafféry-Répássy is Stöckl fordításával. Különösen pedig sokat nyerhetne ezen irány ama katedrálktól, melyek — mint hirlik — néhány egyházmegyében a thomistika számára fölállítvák . . .

Vége az a derék munka, melylyel a kegyes t. r. egyik jelese, Nagy Alajos; ez év folytán ajándékozta meg irodalmunkat s melyről a ft. szerk. ur szives fölhevására ezennel referálok, — mind a két irányban kívánhatni scholastikus

mozgalmainkra; s legyen szabad mindjárt kimondani felőle általános véleményemet: bizonyára nem is rajta mulik, ha akár egyik akár a másik irányban a kívánt hatás nélkül maradna. A referens tiszte azonban részletesebb nyilatkozást parancsol, — amit én kendőzetlen őszinteséggel akarok teljesíteni.

A diszesen kiállított s b. e. Fogarasy püspöknek ajánlott könyv két, jobban mondva három részből áll. Első részét a fordítónak terjedelmes „előszava“ képezi (V—LXVIII.), s a tulajdonképeni thomistikus embertanra (I—192) mint „Függelék“ következik egy megnevezetlen szerzőtől a hylomorphismus védelme szemben a természettudományok legujabb vivmányaival (195—240.)

Az „előszó“ kissé terjengő, de kellemes hangon, szónokias hévvel írott apologiája sz. Tamás filozofijának. Nyilván nem is akar egyebet, mint az általam jelzett általános rehabilitáló, buzdító irányban tenni szolgálatot Hettingernek brosürjét (Thom. v. Aqu. und die europ. Civilisation.) veszi alapul, de oly gonddal dolgozza át, oly ügyesen szövi bele hazai viszonyainkra vonatkozó reflexióit, hogy — ha maga nem emlitené (XI.) — senki sem gondolna idegen előzőre. Ott, hol még ily apologiára szükség van — pedig vajmi sokféle van! — bizonyára nem is fogja eltéveszteni hatását.

Roulet munkája, annyi s oly magas elismerés után, tartalmilag nem is jöhet itt kritika alá. Csak ismertetésképen mondom el róla, hogy igazán francia modorban, eleven eszritvel írott paraphrasisa sz. Tamás azon artikulusainak, melyek filozofiai és theologiai szempontból az embert tárgyalják, vagy megértésére előkészítenek. Bemutatja az embert természeti egységben; alkotó részeinek, tulajdonságainak és tehetségeinek sokféleségében; természetfölötti helyzetének csodás fönségében; s végül megbámultatja Isten remekét dicsőségének tetőpontján: in statu gloriae. Kétségkívül gyöngye a francziák gazdag irodalmának; s amily tanulságos, ép oly élvezetes olvasmány azok számára, kik a scholastikában

elég jártassággal birnak. — De így van-e ez a magyar könyvvel is? Mert minket most csak az érdekel; magunk állapotaihoz viszonyítva kell megítélnünk. És én — mért ne mondjam ki? — tartok tőle, hogy sem a munka belbecsével, sem a fordító fáradságával — nincs arányban az a haszon, melyet a jeles könyv hazánkban a scholastika ügyének hajt. Nem szólok itt arról — pedig százszor is meggondolni való dolog! — vajjon kivánatos-e, hogy a mi magyar eszünk sajátos járására sz. Tamás napja keresztül vesse sugarait? . . . Csak azt akarom említeni, hogy ez idő szerint vajmi kevesen lehetnek nálunk, kik ezt az anthropológiát élvezni tudják, s így nagyon kevesen is fogják azt végig olvasni. Részemről őszintén megvallom, hogy sokkal fárastóbb olvasmálynak találtam, mint sz. Tamást eredetiben. S vajha alaptalan volna abbéli félelmem, hogy akik az „előszó“ által föllelkesítve — evvel akarják megkezdeni scholastikus tanulmányaikat: hamar elkedvetlenedve fogják abba hagyni.

A harmadik résznek, a függeléknek tartalmi jelességéről szintén kezeskedik azon körülmény, hogy R. azt a maga művéhez csatolta. Rövid, de tüzetes vitatása azon, a francziáknál különösen napirenden forgó kérdésnek, melyet ujabban a németeknél is dr. Schneid oly részletesen fejteget: Van-e a természettudományok megállapodott vívmányaiban elégséges ok arra, hogy sz. Tamás által is elfogadott paripatetikus alapot, a testek összetételét illetőleg, föladjuk? A névtelen szerző különösen a vegytan tételein próbálja meg a hylomorphikus elméletet és kimutatja, hogy olyan ok nincs. A magunk relativ szempontjából — referens azt hiszi, hogy N. A. könyvének éppen ezen részétől várhatunk — ha érdemlett figyelemre talál — legtöbb positiv eredményt. Az első magyar szó, mely e kérdéssel tüzetesen foglalkozik; a kérdés pedig maga a legfontosabb, a scholastika föllevenítésére nézve — a filozofia és theologia terén egyaránt döntő, s ezen utóbbi téren, éppen az embertan-

ban dogmatikus jelentőséggel is bír. Nem illenék egy recensio keretébe e pont körül hosszabban időzni; csak — hogy általános buzdítás, szónoklás, lelkesedés helyett egyszer már a dologhoz kezdjünk — csak evégből kívántam ezen alap-elméletnek korunk álláspontján való tisztázására kérni hivatottjának figyelmét. Mert mit ér sz. Tamás filoz. műveit olvastatni ifjainkkal, kik a term. tudományokat merő atomistikus alapon tanulták — s a thomistikus elmélet és a gymnazialis műveltségük között képzelni sem tudnak összekötő hidat? — Sőt theologiánk is nagyon megsinli azt a homályt, mely a mi általános képzettségünk szerint épen ezen alapvető elméleten borong.

Hátra volna még, hogy a fordításról szóljak. E tekintetben már maga a biztonság, mely ehhez a vállalathoz lelket adott, minden elismerésre méltó; és még fokozódik az elismerés, mikor lapról-lapra meggyőződünk, hogy N. A. az ő dolgát valóban lelkiismeretes gonddal végezte. A helyes magyarságra való öntudatos törekvés lépten-nyomon megérzik stilusán. Nagyon kevés idegen-szerűséget lehetne rábizonyítani; inkább azt, hogy né-mely jó magyar szólásmódot helyén kívül alkalmaz.

Az előbbi szempontból csak a „ha — ugy“ germanismusra figyelmeztetem, melyet sajnos következetességgel használ mindenütt; az utóbbit illetőleg szintén csak egy példát említek, a „valami nélkül szükölködni“ kitételnek ismételt (42. 116.) helytelen alkalmazása. Mind a két esetben ép ellenkezőjét mondja vele annak, amit mondani akar; mert az állatok stb. értelem és akarat nélkül valók ugyan, de nem „szükölködnék ért. és ak. n.“, — nem forogván rájuk nézve egyiknek sem szük-sége. — Fődolog volna természetesen a terminologia, a scholastikus műnyelv reprodukálása. Hogy a jeles fordító urnak sikerét e tekintetben teljesnek nem mondom, — senkit sem fog meglepni; legkevesébbé őt magát, ki a dolog rengeteg nehézségét tapasztalásból ismeri. Tagadhatatlan azonban, hogy N. A. nyelve e tekintetben

is jóval fölötte áll ama boszantó pongyolaságnak, mely újabb íróinkat — kivált ezen a téren — oly gyakran teszi élvezhetetlenné. Műnyelvünk mai szegénységéhez képest kissé kevesebb purizmus, — a fordításnál alkal-
milag kissé több önállóság: s menten elmaradtak volna az ilyenek, mint itélkedés (VII.), kettős erőrendszer (vitalismus), előkészületes állapotok (praedispositio 232.) előfeltételez (praesupponit), elmélődő szemlélet (90.), lélektani lelkiismeret (92. öntudat) stb. Aztán: mindazt amit egy másban fölfogunk, azt a felfogónak képessége szerint fogjuk föl (XLIII.) — a romolhatatlanság nem tartozik a test természeti sajátságait lényegileg alkotó cselekvő kutfőhöz (118.) — ezekhez hasonló világosságu mondatot többet is idézhetnék. Hogy pedig anyag és alak, kivált ez utóbbi, származékaival együtt, hasznavehetetlen terminus, mindnyájan érezzük; vajha egy szerencsés ötlet megmentene tőlük! — Sajtóhibát igen keveset találtam, azok is könnyen elérhetőek.

Végezetre — kívánom: csalódjam mind abban, amiben tán pessimistának látszom; teljesüljön az a reményem, hogy a jeles fordító urban az új renaissance munkását fogjuk tisztelhetni a jövőben is!

Dr. Kisfaludy Á. B.

Kirche und Staat oder die beiden Gewalten, ihr Ursprung, ihre Beziehungen, ihre Rechte und ihre Grenzen von Ferd. J. Moulart, Canonikus und Professor an der theologischen Fakultät von Löwen. Autorisirte Übersetzung. Herm. Houben, Priester der diöcese Limburg. Mainz, Frans Kirchheim 1881. Nyolczadrét XVI. 632 lap.

Az egyház és állam közötti viszony oly kérdés, melynek Európa minden művelt nyelvén egész irodalma van; tudományos és népszerű önálló művek foglalkoznak vele úgy mint folyóiratok és napilapok, különösen az utolsó két évtized alatt, hol az megszűnt pusztá akadémikus speculatio lenni, hanem, különösen a katolikus

egyházra nézve, kitűnően gyakorlati kérdéssé vált, mert alig van egész Európának parlamentje, mely ez idő alatt e viszonyra ki nem terjesztette volna figyelmét, mely figyelemben azonban a katolikus egyházra nézve rendszerint nincsen köszönet.

Az ellentétes eszmék és nézetek, melyeket a szellemek e kérdésben elfoglalnak, forrásukat általánosságban szólva a különböző álláspontokban lelik, melyeket védők elfoglalnak: az egyik párt a kinyilatkoztatás álláspontján áll s védi ennek jogait; a másik ezt semmibe sem veszi s ennek figyelembe vétele nélkül akarja e viszonyt rendezni, és megállapítani rendszereit.

Érzés, kinyilatkoztatás, természet és kegyelem egymással ellentétben nincsenek, a kinyilatkoztatás le nem rontja az észet, a kegyelem meg nem semmisíti a természetet; ép úgy az egyház és állam természetüket, rendeltetésüket tekintve ellentétbe nincsenek egymással, e két hatalom egymás jogait kölcsönösen tisztelve békében élhet, mert egyike az ember földi, másika örök javát gondozni van hivatva.

De valamint egy hamis filozofiai elmélet, az ész tévedései, ellentétben állanak a kinyilatkoztatással; úgy az állam missiójának, rendeltetésének, céljának téves felfogása oda vezet az elmét, hogy az egyházhoz való viszonyát is tévesen rendezzi, minek eredménye az, hogy az ily téves fogalmaknak hódoló állami hatalom képviselői az egyház jogait el nem ismerik, őt azoktól megfosztják.

E ferde nézetek az állam és egyházra nézve a roppant irodalom által nemcsak eloszlatva, helyreigazítva nincsenek, sőt ellenkezőleg az által terjesztetnek oly sikeres eredménnyel, hogy a szellemeken már-már annyira erőt vettek, annyira meghonosultak a lelkekben, hogy az úgynevezett modern emberek nem is értik már a katolikusok nyelvét és elveit; az állam és egyház közötti viszonyra vonatkozó katolikus álláspont, sőt annak legprimitívebb elemei teljesen paradoxoknak,

érthetlenségnek tűnnek föl előttük. Ez állítás bizonyítására elég legyen azon esetekre hivatkoznunk, melyek a legközelebbi multban a magyar sajtót foglalkoztatták: értem a főpapi két nyilatkozatot; az egyik kijelenti, hogy „egy testület, mely saját törvényei szerint igazgat, kormányoz, intézkedik, nem lehet jogfosztott az által, hogy bensőbb összeköttetésbe lépett egy más organikus testülettel“, s nyilatkozata, mely voltaképen egy elemi kath. igazságot tartalmaz, valóságos felháborodást, bámulatot kelt, mintha nem csak gyökerestől új, de egyuttal szemlátomást téves eszmét fejezett volna ki, a másik a nagy szellemeknek sajátos világosságával körvonalozza az egyház jogait az iskolára nézve — mi nem más, mint egyik részlete az állam és egyház közötti viszonyoknak — s álláspontja egy nagy politikai napilap által „verblüffend“-nek jellegeztetik.

Felette sajnosnak találjuk ellenfeleink rossz indulatu álláspontját, mert ily körülmények között a hatalom képviselői nemcsak nem szolgálthatnak igazságot a katolikus elveknek, de a törvények alkotásánál nem is vehetik figyelembe ez elveket, nem is egyezkedhetnek az egyházzal annak követelményeire nézve, mert hogy ellenfelek egyezkedhessenek, föltétlenül szükséges, hogy megértsék egymást, mert ha egymást meg nem akarják érteni.

S ez dörgő hangon szóló bizonyítéka annak, hogy a katolikus, a keresztény alapeszmék, melyek közel két évezreden át uralták a világot, döbrentő módon hálnak ki az emberiség kebeléből, napról-napra talajt veszítenek.

E tényleges állapotokat véve tekintetbe Moulart belga kanonok e viszonyt minden oldalról, kimerítően az alapeszméket úgy mint azoknak a változó körülményekhez való alkalmazását s az életben való keresztül vitelét tárgyazó munkát irt azon célból, hogy megértesse az egyház elveit s kívánalmait azokkal is, kik az egyháztól távol állanak, kik a kinyilatkoztatásról legalább

nem szeretnek nyilatkozni. Műve a nagy témára vonatkozó igazságokat a tiszta fejnek sajátos egyszerűségével, világosságával taglalja; egyes szakaszoknál rövid előszóban elmondja, miről fog értekezni, megmagyarázza a tételt, a fogalmat, erre szórt betűkkel felállítja magát, a tételt, mit a bizonyítás — pontokra szedve — követ s ha szükséges, a kifogások czáfolata. Az előadás kerül minden frázist, sallangot, fellengzést, styla nem virágos, ékesszóló, de annál élesebbek, ékesenszólóbbak az érvek, melyek ellen modern ember, ki még logikai gondolkodásra és az érvekre hallgat, kifogást nem tehet, hanem kénytelen lesz beismerni: nekem ugyan a katolikusok álláspontja nem tetszik, az mégis egészen észszerű s ha egy állam a katolikusoknak szabad vallásgyakorlatot engedett, ha kultus-szabadság uralg, miután az államnak, a polgárok alkotmányos jogát tisztelnie kell, a katolikus elveket ignorálnia, azok ellen cselekednie nem szabad. Maga a materialista, kinek szempontjából az egyház sem nem isteni eredetű, sem czéljánál fogva nem magasabb társulat az államnál, ha csak hű és következetes hive a jelen század bálványának a lelkiismereti s vallásszabadságnak, ezt szükségképen be kell ismernie.

Amint az elvekben hajlíthatlan, s azokat az ellentétes korszellem daczára kendőzetlen nyíltsággal előadja s indokolja, úgy másrészt azok alkalmazásában az engedékenység lehető legszélsőbb határáig megyen, kimutatván, mi egyeztethető össze ez elvekkal, mi származik azoknak tagadásából. Ez irányban azonban korántsem vitatja saját eszmeszüleményeit, melyek helyes voltára nézve önmagánál egyéb garantiát úgy sem nyújthatna, hanem a nagy tekintélyű, teljesen megbízható scholastikusok nyomán halad: nem egy egészen modern kérdésre nézve a választ sz. Tamásban vagy ennek legelső magyarázójában Suarezben leli.

Műve a francia és belga liberalis sajtóban méltán nagy feltűnést okozott, mi kiválóan örvendetes lehetett

a szerzőre nézve, de föltünést keltett a katolikus sajtóban, mert az valóban klasszikus, tökéletes, a mai szellemirányt figyelembe vevő munka.

Engedékenysége miatt azon vád érte némely tulzó katolikusok részéről, kik végletekben szeretnek mozogni, hogy nem eléggé orthodox; e vád azonban semmivé törpül Dechamps bibornok-érsek megerősítő levele által, melyet a fordító előszavában a Journal de Bruxelles Nro 307 után közöl: „Nehéz hivatalom folytonos teendői akadályoztak abban, hogy M. úrnak az egyház és államról szóló művét magam megvizsgáljam; hogy tehát a reám bizott missiónak legjobban megfeleljek, annak megvizsgálásával öt (5) Belgiumban úgy, mint Rómában nagy tekintélynek örvendő hittudóst biztam meg, s összhangzó véleményük az vala, hogy e munka nem csak nagy hasznára leend a katolikus egyetem tanulóinak, hanem sok oly emberek számára is, kik a napjainkban elterjedt liberalismus tanai által magukat tévutra engedik vezetetni.

Ezeket a mű általános jellemzésére előre bocsátván, immár lássuk részletesebben a műnek nevezetét és eszmemenetét.

A munka négy könyvre oszlik.

Az első könyv elmondja, mi az egyház, milyen annak alkotmánya és szükségkép kell, hogy alapul szolgáljon a két hatalom viszonyainak meghatározásánál; két mennyiséget nem viszonyíthatok egymáshoz, ha mind a kettő vagy csak egy is ismeretlen előttem, s összehasonlításom akkor is lényegileg téves leend, ha az egyik mennyiségre nézve tévedésben vagyok; ép úgy kell, hogy téves legyen a két társadalmi hatalom viszonyítása, ha a kath. egyházzól téves fogalmam van, ha azt nem tekintem annak, a mi, hanem lelki szemeim előtt például a protestans egyház alkotmánya lebeg, az ő kollegiális sendszerével; s valóban tényleg a legtöbb eszmezavar, tévedés a tudósoknál, politikusoknál, tör-

vényhozóknál onnét ered, hogy a kath. egyházra a protestans egyházi elveket alkalmazzák.

Ugyanezen első könyv második részében az állam, eredete, az erre vonatkozó tévelyekkel egyetemben tárgyalatván, a polgári hatalom és az alattvalók kölcsönös jogai s kötelességeikről van szó. Itt egy külön, kitűnően sikerült fejezetben a polgári hatalomnak a vallás iránti kötelmeiről értekeznek. A vallást e helyütt csak mint társadalmi jót, (*bonum sociale*) veszi szemügyre, bebizonyítja, hogy a társadalmi lét két elemen nyugszik: 1. bizonyos társadalmi igazságokon, társadalmi kötelmeken; mely kettős elem nem az ember által lett feltalálva, melyet az meg sem értene, ha a vallás neki segítségére nem sietne; szükséges tehát, hogy az ember az Istennel a vallás által jöjjön összeköttetésbe avégett, hogy emberi társadalmat legyen képes alapítani. Folytatólag a politikai naturalismusként és az ugynevezett keresztény naturalismusként meghatározását adja s ennek fogalmát megvilágítván kifejti az állam kötelmét, a vallást, még pedig a pozitív keresztény vallást illetőleg czáfolja a politikai naturalismust, jelen korunk fő tévelyét, mely nem egyéb, mint az ész és kinyilatkoztatásnak, a természet- és kegyelemnek elválasztása, ellentétbe hozása a társadalmi rendben. Lehető legrövidebben adjuk elő érveit:

1. a naturalismus a gondviseleti világrendet rontja le.

Az elválasztás, melyet a társadalmi politika a természeti és természetfeletti rend között a társadalmi sphaerában behozni akar, absolute nem létesíthető; e dolgok különböznek ugyan lényegileg, de Isten oly bensőleg kötő össze azokat, hogy kereszténynek nem szabad, nem lehet azokat szétválasztani.

2. A naturalismus megsemmisíti az ember morális egységét; miután a társadalmat csak jelenlegi állapotában akarja tekinteni anélkül, hogy jövő rendeltetésünkre

figyelemmel lenne. megosztja az embert, s morális jelle-
gének egységét rontja le.

3. A n. ellenkezik magának a társadalomnak jólé-
tével, ok nélkül feladván a hitettségét, mely általános
elismerés szerint társadalmi jó.

A második könyv a már lerakott solid alapból ki-
indulva, e két hatalom egymáshoz viszonyát tárgyazza;
kifejtván külön-külön fejezetekben 1. hogy e két hata-
lom, bár tökéletlenül, de mégis el volt különítve Krisz-
tus előtt, tökéletesen Krisztus után, hogy tehát a hata-
lom vallás dolgában mindig külön sajátos képviselőkkel
rendelkezett s soh'sem tekintetett a polgári, állami hata-
lom egyik adtributumának; 2. hogy e két hatalom egy-
mástól független; erre nézve a dolog természetéből, a
sz. írásból, a pápák nyilatkozataiból vett érveken kívül,
az egyházi történelem, a keresztény népek praxisából is
hoz fel bizonyítékokat. Az egyház egész történelme
úgyszólván csak az általa e kettős souvaineritás fenntartása
céljából vívott harcok történelme; harczolt ke-
leten a konstantinápolyi arianus császárok ellen, Német-
országban az investitúrák ügyében, Franciaországban
a Gallikanismus ellen Szép Fülöptől egész I. Napoleonig,
Anglia és Hollandiában a reformatió királyai ellen, Bel-
giumban a Josephinismus ellen, harczol jelenben a libe-
ralismus és a forradalom ellen. Új érvül felhossa az
úgynevezett vegyes zsinatokat is, hol az egyházi ügyek-
ben a püspökök külön tanakodtak s törvényeket alkot-
tak, míg a polgári ügyekre nézve az ország rendjeivel
együtt tanácskoztak. Végre kimutatja, hogy az egyház
függetlensége magában a 19. században is, daczára a
lényeges változásoknak, melyek a régi keresztény köz-
jogban beállottak, mégis a nemzetközi jognak egyik
elve maradt, minek meglepő bizonyítéka a konkordatu-
mok, melyeket a sz. Szék Európa majdnem valamennyi
államával kötött. Ily alapos bizonyítás után czáfolja a
kifogásokat: status in statu, és az egyház az állam-
ban van.

A harmadik fejezet az államnak alárendeltségéről szól az egyház iránt, kifejti annak föltétlen szükségét, hogy gyakori érintkezések egyik vagy másik hatalom fölényével birjon; előadja a különféle rendszereket az egyház direkt hatalmáról a földiekben, Bellarmin, Bianchi és a gallikanusok rendszerét, sorban kimutatván hol alaptalanságukat, hol gyöngeségeiket, végre saját, Bianchi nézetétől is némileg eltérő véleményét igazolja. Hogy az állam bizonyos mértékben az egyháznak alá van rendelve, az a jelenlegi politikai constitutiók elveiből igazolható; ugyanis a vallásszabadságot biztosító alkotmányok, nem a célból alkottattak, hogy a vallást akadályozzák, sőt ellenkezőleg azért, hogy minden polgárnak joga legyen lelkiismerete parancsainak engedelmeskedhetni. Ennek nyilván való következménye, hogy a polgári hatalom, ha ténykedéseiben az egyik vagy másik elismert vallás elveivel ellenkezésbe helyezkedhetnék, a vallásszabadság alkotmányos elvét sértenék meg. Ilykép az államhatalom, ha manap minden vallás iránt az alkotmánynak megfelelőleg közömbös akar lenni, valósággal valamennyinek alá van vetve, nem csak a pápának, hanem a többi vallásfelekezetek főnökeinek is.

A következő fejezet az egyház únióját az állammal a két hatalom elválasztását, a türelemre, lelkiismereti és vallási szabadságra vonatkozó elveket taglalja, és pedig előbb elvontan az isteni jog szempontjából, azután alkalmazva azt a tényleges viszonyokra. Sok gondot fordít a fogalmak tisztázására: mi az egyház és állam úniójának fogalma, mi a paritás, mi a közömbösség természete. Rendre elősorolja azon ellenvetéseket, melyek az állam intolerantiája ellen keletkező felekezetek ellenében felhozhatók. Ezek czáfolata oly érdekes, hogy néhányat rövidítve ide iktatunk:

1. A gondolat szabadsága vallás dolgában úgy, mint minden másban az ember természetes joga. Semmiféle emberi törvény nem teheti, hogy azt higgyem, mit

nem hiszek, mit hinni nem akarok. Már pedig az eretnekség elnyomásának célja a polgári hatalom részéről mi egyéb, mint valakit hitre kényszeríteni. Nem szabad — ez válasza — a gondolat physikai szabadságát összevetésztetni a morális szabadsággal. Az embernek nincs joga rosszat gondolni, tanítani, terjesztetni, pártolni. Mig az eretnekség a lelkiismeret benső rejtekében lappang, kétségkívül senki sem gondolhat arra, hogy azt büntesse. Azon pillanattól fogva azonban, hogy külsőleg is nyilvánul, tényleges lázadássá minősül az egyház tekintélye ellen, s egy államban melynek egy vallása van, mint a nyilvános és társadalmi rend megzavarása bünténynyé válik. Így a repressiónak sehogysem célja hitre kényszeríteni, hanem a vallás ellen intézett támadásokat megbüntetni.

2. De — uj kifogás — ki a kath. hitvallással ellenkező tant védelmez, meg lehet győződve, hogy e tan igaz, s hogy így csak kötelességét teljesíti, vallva e tant s az szerint cselekedve. Ilyent büntetni annyi, mint ártatlant büntetni. Válasza ez: Minden elv — mely rossz következtetésekre vezet, magában rossz. Hasonló theoria egyenesen a lelkiismeret illúzióinak javára szolgál és minden büntény büntetlenségét eredményezi. Büntetlenül kellene hagyni ezen theoria szerint első sorban a politikai bűnösöket; az összeesküvőknek az a meggyőződésük, hogy jót cselekesznek, hogy érdemeket szereznek a haza iránt. De a politikai büntényeket elvileg büntetlenül hagyni, annyi mint minden kormányt lehetetlenné tenni és a socialis rendet tönkretenni. A büntetlenségnek ki kellene terjednie közönséges bűntényekre is; mily joggal lehetne büntetni azt, ki a tulajdont rablásnak nézi s kötelességének ismeri a tulajdont megtámadni? milyennel a kommunistákat, socialistákat, nihilistákat, ha minden meggyőződés szent s minden ember joga saját szent meggyőződését követni? Ezeknek is vannak elveik és szent meggyőződéseik.

3. Ha elv gyanánt felállítatik, hogy az állam az

igaz vallást kizárólagos pártolásban részesíteni tartozik, hogy más hitvallást mint sajátját túrnie nem szabad, ezáltal a katolikus kormányoknak borzasztó fegyver adatik kezükbe, a római egyház ellen; kötelezvék azok ezen egyházat nem túrni, kitiltani, mert ők meglehetnek győződve, hogy saját vallásuk igaz és a katolikus téves. Ily módon igazolvák az üldözések, melyeknek a római egyház a pogány császárok és eretnek kormányok alatt kitéve volt. Ha az egyház joggal akar birni maga számára reklamálni a szabadságot ott, hol az el van nyomva, le kell mondania azon praetensióról, mely szerint egyedül neki van joga az állam oltalmára; ha a katolikusok akarják, hogy türelemben részesüljenek ott, hol ők a gyöngék, türelemben kell részesíteniök a dissidenseket ott, hol ők maguk az erősek. — Hogy a kath. kormányoktól — felelet — a létező dissidens vallások számára türelem követeltessék, ez ellen kifogást tenni nem lehet, abban semmi sincs, mi a katolikus elvekkel ellenkeznék. De a kath. egyháztól követelni, hogy a politikai türelmetlenség elvéről mondjon le, hogy mondjon le a jogról, melylyel egyedül követelheti az állam oltalmát, hogy beleegyezék, miszerint egészen általánosan egy rangba állittasék a hamis valóságokkal, ezt követelni annyit tesz, mint olyast követelni, mit meg nem adhat, anélkül, hogy önmagát meg nem tagadná. Csalhatatlan bizonyossággal bir, hogy ő az egyedüli legitim vallás, követelnie kell tehát az oltalmat, a maga számára, mert az az ő legitimitásának jogos kívánalma. Megengedheti, hogy a tévely türessék, de a tévelynek oda nem ítélheti a jogot, mely egyedül az igazságot illeti meg. De akkor proskribálják — ám legyen, ő nem akarja a békét minden áron, legitimitásáról le nem mondhat. Az üldözés még azon esetre is, ha bona fide történik, jogsértés leend, és jogsértés leend az is, mit a bíró, daczára jóhiszeműségének, az ártatlan elítélten követ el. Különben a protestansok a keresztény vallás természetére vonatkozó tanaik által lemondottak a

jogról, hogy ők türelmetlenek lehessenek más vallás követői iránt; náluk a türelmetlenség következetlenség, a katolikusoknál következetesség.

Feltüntetve a viszonyt az isteni jog szempontjából nyomban áttér annak ecsetelésére, minő volt idők folytán e viszony a gyakorlati életben, s minő lehet a kath. elvek sérelme nélkül a különböző társadalmi állapotok szerint. S itt visszautasítva az artheus állam elméletét, kifejti, hogy lehet eset, hol az állam elválasztása az egyháztól az állam által nem csak kimondható, de ki is mondandó. Ezt először a két hatalom természetéből vont érveléssel győzi be: visszavezetve a kifejezéseket igazi értelmökre nyilván való, hogy „magát az egyháztól elválasztani“ nem annyit jelent, mint az egyházat jogaitól, függetlenségétől megfosztani, ez egyszerűen annyit jelent mint a) nem alkalmazni a törvényt és erőszakot arra, hogy a nemzetben a keresztény élet kötetmei, a természetfeletti morálon alapuló erények teljesítése biztosítsák, ezen kötetmek áthágását, ellenkező bűntényeket nem büntetni. Ezen igazi értelemben véve az elválasztást, könnyű annak megengedhetőségét beigazolni. A természet általános törvénye, hogy minden lény első sorban saját rendeltetésének megfelelni tartozik. Az állam első és lényeges rendeltetése a társadalom java a természeti rendben, a béke és nyugalom a földi javak rendjében. A keresztény vallás és dogmáin alapuló morál csak a társadalom tökélyetéséhez tartoznak.

Ha tehát az állam a főt említett ügyekben nem adhatja az egyház segedelmét anélkül, hogy saját rendeltetése iránt hűtlenné ne válnék, bizonyos, hogy azt megtagadhatja, sőt azt meg kell tagadnia. Ez magának sz. Tamásnak tana, kinek nyomán azt szerző kifejti. Tehát tekintettel a socialis állapotokra s szükségletekre legitim uton hozhatók be az ugynevezett modern szabadságok s biztosíthatók alkotmányilag. Ilyen alkotmány tökéletes nem leendő, de a társadalom állapotát véve, melynek számára hozatott, jó alkotmány lesz. Hogy

ily kormányforma kath. elvek sérelme nélkül létezhetik, eléggé bizonyítja a sz. Széknek arra vonatkozó engedélye, mely szerint hasonló alkotmányra esküt lehet tenni.

Igaz, a római szent Szék mindig csak két feltétel alatt helyeselte az esküt, követelvén: 1. hogy a dissidens kultusoknak engedélyezett oltalom, csak polgári és politikai oltalomra vonatkozzék, 2. hogy az eskü által az illető semmire se köteleztessék, mi az isteni és egyházi törvényekkel ellentétben állana.

De még ezen megszorítások mellett is a szent Szék engedélye bizonyítja, hogy a vallásszabadságot biztosító alkotmány nem mindig és természeténél fogva ellenkezik a kath. tannal; ellenkező esetben az esküt egyszerűen meg kellett volna tiltani. A megszorításoknak, melyet követel, ép az a veszélyük, hogy a szabadságot hirdető politikai rendeleteknek igazságos és elfogadható értelmét megállapítsa. Az első feltétel oda utal, hogy a kultusok polgári szabadsága össze nem tévesztendő a dogmatikus türelemmel, és a másik azon nem kevésbé elemi igazságra figyelmeztet, hogy a polgári hatalom az elválasztás ürügye alatt nem teheti magát ellenkezésbe az isteni jogokkal, sem pedig meg nem sértheti az egyház jogait.

A harmadik könyv a két hatalomnak tulajdonjogáról értekezik, az egyházi, polgári és vegyes ügyekről, előadja az elveket, melyek szerint a határszabályozás eszközendő, külön fejezetekben megbeszélvén az egyház törvényhozási jogát a tanügyre, házasságra, temetőre és temetkezésre, egyházi szolgálóinak nevelésére, és előadja azok kiváltságait s az egyház vagyonjogát.

Végre a negyedik könyv a két hatalom közötti összeütközéseket tárgyalja s azon módokat adja elő, melyek által ezek megszüntethetők.

Iparkodtunk röviden jelezni a műnek tartalmát, hogy kitűnjék, mennyire öleli az fel teljesen és minden tekintetben az egyház és államra, azok együttes létezé-

sükre vonatkozó kath. elveket, mennyire van tekintettel a tényleges állapotokra az elvek alkalmazásánál; egy-szersmino a tartalom pusztá felsorolása által felkethetni véltük e könyv iránt mindazok érdeklődését, kik e nagy, kiváltképen a mi századunkat foglalkoztató problema iránt magukat alaposan óhajtják tájékozni.

Dr. Hamvas.

An meine Kritiker. Nebst Ergänzungen und Erläuterungen zu den drei ersten Bänden meiner Geschichte des Deutschen Volkes. Von Johannes Janssen. gr. 8°. (XI. u. 227. S.) M. 2.20. Geb. in engl. Leinwand M. 3.20.

Egyik munkatársunk Janssen nagy művéről irt ismertetését nemsokára bevégzi; addig bemutatjuk őt magát és a jelen füzetet, melyet ugyan bírálói számára irt, de a nagy közönség is szivesen olvassa, mert mint halljuk 5000 példány fogyott el belőle.

A német történetírás e század eleje óta az igazságnak s ezáltal a protestantismussal szemben a kath. egyháznak többszörös elégtételt adott. — Megindult ott bizonyos kitűnően keresztény áramlat a történetírás mezéjén, mely annál nagyobb tekintélyt vivott ki magának, minél inkább világos volt, hogy a különböző vallásu írók meggyőződését nem a születés vagy változatos befolyás, hanem a független kutatás nevelte, a gyakorlatban pedig sok áldozatot követelő következetesség s egész multjokkal való szakítás szentesítette. Azon szellemek, melyek elég erősek voltak arra, hogy minden kutatásaik és vizsgálataik főeredménye gyanánt a kinyilatkoztatásban való hitet tekintsék, önzetlenségükben nem maradtak a fél uton, hanem következetesen haladtak előre, s ha a reformatió táborából valók voltak, elértek a kinyilatkoztatás hordozójához: az egyházhoz. Ezen kitűnően keresztény áramlat képviselője Janssen

is; képviselése ő egyszermind tanítóját a nagynevű Böhmer, s emlékének szentelte művét.

Janssen Frankfurtban volt városi levéltárnok, hol régi iratokat vizsgált, másolt és történetet kutatott. Körülbelül 15 év előtt nagy szabadságidőt kért, némelyek arra magyarázták, hogy házasodni akar. Ő azonban püspökéhez ment, s arra kérte, hogy venné be papjai közé. Minthogy hittani tanulmányokkal már régen foglalkozott egy év alatt célját elérte. Valamint másokat, úgy őt is, a reformatio kora előtti egyházi állapotok tanulmányozása vezette az egyház bensejébe. Jobban mondva a protestánsokat ezen tanulmány az egyházba vonta, őt pedig, ki katolikus volt, az oltárhoz vezette. Azóta folytatta a tanulást, s mint történettanár működik a frankfurti gymnasiumnál. A természettől kapott nagy talentuma folytán általános csodálat tárgya s e miatt beválasztották a képviselőházba is, hol a kath. szónokoknak ő szállítja a történeti érveket.

Műve lassan halad előre, eddig hat év óta három kötet jelent meg, de sokkal figyelmet gerjesztőbb volt megjelenése, semhogy barát és ellenség egyaránt hozzá nem szólt volna. — A protestáns kritika legtöbb képviselőiben kendőt kötött szemeire. S miután szent és gáncsolhatlan volt előtte a priori reformatio, azért meg volt adva álláspontja is a művel szemben. — De több katolikusnak fölszólalását is hallottuk, kikkel szemben szükséges volt Jansen igazolása. Kifogásoltatott kath. részről is az átmenet hiánya vagy inkább indokolatlansága a 15. és 16. század közt, és eltérők voltak a nézetek a gazdasági állapotok föltüntetése iránt, melyekre Janssen oly nagy súlyt fektet, s míg a 15. században csak áldás és jólétről tud beszélni, addig a következő korban csakis nyomorra utal. — Nem maradt megjegyzés nélkül a humanismus állása és szerepe Jansen fölfogásában, melyet midőn ő annyira előléptetett, némelyek holmi kizárólagos jelentőséget gondoltak tulajdonítani neki. — Mások ismét a rövid utalásokat a re-

formatio egyéb okaira, miután csak mintegy közbevetve vannak néhol tartva, tagadásnak vették s a reformatio támadásának sulypontját a műben csakis a bőven kifejtett tényezőkre gondolták helyeztetve. — És sok más megjegyzés hullott a jeles író fejére, s miután manapság védeni utóvégre mindent lehet, a tübingeni kritikus Janssennel szemben Erasmustól koczkáztatta, hogy ez utóvégre is nem válik az egyház szegyenére.

Azért Janssen felelete *An meine Kritiker* a szükségletnek megfelelőleg kiegészítő és magyarázó részletekkel van ellátva. — A könyv jobbára a protest. támadásával foglalkozik, felelt Baumgarten Ebrard, és Kaweraunak. — Ezen protestans kritika legérzékenyebben találtatva, mivel a könyv feltünését okozó megjelenését elhallgatni nem lehetett, szerencsétlen kardoskodásba bocsátkozott, és elhagyva a tárgyilagosság terét, az ügy védelmére a gyalázó és bélyegző kifejezések egész lajstromát állította föl: Janssen vallási rajongással eltelve fog munkájához, utját raffinírozott párdüh jelzi, mesterséget üz rendszerített sophistikából, halandótól kitelhetően agyonhallgatja a kedvezőtlent, számtalan átkövetkeztetést von, történelmi bűvészséget irt, merényletet követ el mindenre, mit történetnek neveznek.

A mű ilyenén üdvözlése mellett pedig siettek a jámbor hívőknek ellenszereket beadni, így ír az erlangeni tanár Ebrard: „Meg kell emlékeznünk, mily kincset birunk mi leplezetlen evangeliumunkban, hogy azon irodalmi jelenséghez elfogulatlan tekintet és bátor szívvél közeledjünk... A könyv oly ügyesen van tervezve, hogy nem egy evang. olvasót, holmi félelem foghatna tán el; hát ha ennek az embernek igaza van.“

A protestans önérzet strassburgi képviselője a rendőrségtől vár segílyt, hogy argumentálását nyomósítsa: Janssen szerinte kitartóan fenyegető erélylyel dolgozik az egyetértés megzavarásán. „Ha iránya a népben lábra kap, akkor a birodalom ereje daczára csakhamar

lefelé haladunk“; s azért legjobb az írot hallgatásra itélni és könyvét megégetni.

Igy szól a többi kritikus is, ki mézesebben, ki atyáskodva. — Janssen válasza már a módot illetőleg is szégyenítő elleneire nézve. Az utóbbi idők német polemikájának jellegét viseli magán, mely az igazság méltóságával győz.

Janssen, nyugodtan mondhatni, kimélőleg felel, amint történetét is kimélőleg írta, s egyes szereplők undok vonásait a háttér homályában hagyja, nehogy az igazság ijesztő alakjai a félrevezetett jóhiszeműt érzékenyen sebezzék. — De a nyugodtság képesíti is őt a szenvedélyes támadások leálcázására, hol ezek a személyeskedés kofapiaczáról a történetírás hibázgatására térnek. — „Csakis a tények feltüntetése az én törekvésem“ — mondja Janssen — és ezen meggyőződésben ő egész Németország láttára sorban veszi az ellenvetéseket, és kimutatja, a vita e nemének tarthatlanságát és gyengeségét, mely csak annyiban tudta őt támadni, amennyiben az igaz tényállást elforgatta és a könyvnek fehér lapjain feketélő sorokat eldisputálni merte.

Fölhozunk mintaképen egy evangélikus vádat és Janssen megvilágító feleletét, mely a mai történetírás vagy jobban történetírás mesterségét jellemzi s a könyv érdekes tartalmáról fogalmat nyújt; Kawerau protestans pásztor szemére lobbantja Janssennek, hogy a kedvezőtlen adatokat kihagyta; halljuk Kawerau szemrehányását:

„Hires — ugymond — Itzer János stigmatizált berni szabó ügyében megindult botrányos pör 1509. Janssen jónak találta, a fatalis eseményt történetébe föl nem venni. — Mint igazította el ezen eljárást lelkiismeretével, azt nem értjük.“ Janssen felel: „Üsse föl kérem történetem II. kötetét 50—51 lapját, ahol ez áll: A poéták, fölhasználták a reuchlini bonyodalmakat az egyházi tekintély és a Scolastikus tudomány megtámadására, különösen pedig a Domonkosok rendje ellen, melynek tag-

jai az összes főiskolákon a scolastica hagyományait származtatták az utódokra. Megkönnyítette e rendelleni küzdelmeket számtalan latin és német irat, mely 4 berni domonkos rendü szerzetes csalfa csodajelenések által elkövetett és máglyán törlesztett bűntényét teszi közzé. — Magok az egyházi hatóságok Lausanne és Sitten püspökei, és 2-ik Gyula pápától e célra rendelt követ vezették a pört s kimondták az ítéletet. Nyílt piacon vették le rólok papi ruháikat, megfosztották papi méltóságuktól, és a világi karnak adattak át büntetésre.“ Ez idézet után folytatja Janssen „Igy szoktak kritizálni, — ahol keretükbe illik, ott én nekik mindenfélét állítok, amit nem állítok, sőt néha annak ellenkezőjét fogják rám, amit könyvemben föllelhetni vagy teljesen ignorálnak fontos helyeket, és azután kérdezik: megfelel-e Janssen elbeszélése a valóságnak?“

Miután Ebrard is e megbírálhatlan bírálási módot követi, Janssen mindkettővel szemközt okiratokkal mutatja ki a ráfogások tarthatlanságát s az ezekre támaszkodó evangélikus kritizálást. Néhol egyszerűen kimutatja, hogy soha tollából nem folytak bizonyos idézetek, melyeket neki bűnül felrónak; máshol ismét bírálói magok hamisítanak okmányokat, melyekkel Janssen szavai természetesen meg nem egyeznek.

„Már pedig nekem kell mondja egy helyen a sok hamisításról emelt vádak ellen Ebrard urat hamisításról vádolnom. — Utinger Henrikhez intézett bizalmas levélben, mint azt Ebrard úrtól hallottuk, bevallja Zwingli, miszerint ő mint einsiedelni plebános a clerus elvetemültségeinek hódolva nyilvános házakat látogatott. E szavak Ebrard ur találmánya, sem az idézett levélben sem máshol nem mondja Zwingli, hogy ő a clerus elvetemültségének hódolva járt el a nyilvános házakba, általában nem is mondja, hogy oda járt. — Mit ítélnék ily elfogulatlan kutatóról.“ Ebrard úr bizonyosan nem felel, majd hasonnemű an meine Kritiker művel.

A kath. és evangélikus olvasókra nézve pedig a

könyv egész sorát tartalmazza az érdekes fölvilágosításoknak, melyeket a mű kifejtésének értékes kiegészítései és magyarázatainak tekinthetni. Az az epikai nyugalom e füzetről is elmondhatja velünk mit a strasburgi lutheranus egyetemi tanár mondott kritikájában a műről, hogy az egészzet kinos tárgyilagosság (eine peinliche Objectivität) jellemzi.

Dr. Petheö R.

Göttliches Wissen und göttliche Macht des Johannischen Christus. — Ein Beitrag zur Lösung der Johanneischen Frage. Von Dr. theol. Carl Müller, Gymnasial-, Religions- und Oberlehrer in Breslau. Freiburg. Herder 1882. 143 lap.

Nem mondunk újat, midőn azon célból, hogy a „Sion“ olvasóinak az előttünk fekvő művecskét bemutattuk, felemlitjük, hogy a mi a négy evangéliumnak egymáshoz való viszonyát illeti, a sz. Jánosé sokat különbözik a többi háromtól, úgy tartalmára nézve, mint célját és alapját tekintve. Amily meglepő különbség az első tekintetre, ép oly feltűnő a többi háromnak összehangzása, nemcsak ugyanazon tények és tanok elmondásában, — ami különben, mellesleg megjegyezve, nem zárja ki azt, hogy egyik többet beszélhet el, több körülményt sorolhat fel, mint a másik — hanem gyakran még a kifejezésekben, mondatkötésekben is, úgy hogy ez már nem tulajdonítható a véletlennek, hanem azon alternatíva felállítására kényszerít, mely szerint szerzőik vagy egy közös forrásból merítettek, vagy egymásután írva, elődjök dolgozatát figyelemmel kísérték. Ezen feltűnő összehangzás alapján Mátét, Márkot és Lukácsot a biblicusok közös néven synopticusoknak nevezik Jánossal szemben, ki tőlük, mint mondók evangéliumát tekintve különbözik.

E jelenségnek oka igen egyszerű. Sz. János evangéliuma, mely a négy közt utoljára jelent meg, részint mintegy pótolni akarja azon történeti hézagokat, melyeket

a synopticusok hagytak, kiknek munkáit sz. János mint ismerteket tételezi fel, — részint azon czélból iratott, már a szent atyák s legrégebb keresztény írók tanúsága szerint (Alex. Kelemen, Eusebius), hogy Jézus Krisztus istenségét a már-már felburjánozni kezdő tévtanok ellenében különösen és világosan feltüntesse.

S habár a többi evangelistáknál, s a többi újszövetségi szent iratokban is akárhány érvet találunk a kereszténység ezen alapdogmájának igaz voltára, mégis, mivel sz. János különösen foglalkozik ezzel, mivel Krisztus istenségének bebizonyításához a legtöbb adatot szolgáltatja: korunk racionalistái, s egyéb „tudósai,“ kiknek sokkal jobban tetszenék egy „názáreti bölcs,“ mint egy Isten Fia, mert ennek tanai s parancsai mégis csak kötelezők, ha csakugyan annak bizonyítja be magát, míg amannak legfőlebb tanácsai, elméletei lehetnek, melyeken könnyen tullehetik magukat, — elkezdtek a támadásokat a negyedik evangélium ellen, s azokat még ma is elkeseredetten folytatják. S nem ám valami exegeticus irányban törekszenek annak passusait saját szájizök szerint magyarázgatni, — ezt tenniök nem igen lehet, hanem az alapot aláásni akarván, mindjárt annak valódisága ellen fordulnak.

Tizennyolcz évszázadon keresztül senki a János-evangéliumát kétségbe nem vonta. Az angol Ewanson (1792.) és a német Bretschneider (1820.) voltak az elsők, kik ezt tenni megkísérték. Utódjok volt a hirhedt Strauss (1835.) Bizonyos tudományos magasságból kicsinylőleg letekintve kijelentette, hogy a negyedik evangélium a mythos jellegét magától el nem tagadhatja. Majd ismét Baur (1839.), hogy még többet mondjon, egyszerűen tagadja, hogy sz. János apostol amaz evangélium szerzője, mely szerinte inkább valamikor a II. században látott napvilágot, s így az I. századbéli egyház beléletere nézve nem mérvadó. A fokozatot a rágalmazásban. Hase is megtartani akarván, plane azt mondja, hogy „aki manapság a negyedik evangéliumban Jézus törté-

netére nézve becses forrást merészel felismerni, csaknem tudományos hírnevét kockáztatja.“ No lám, milyen kegyes az a Hase ur! hogy azt a „csaknem“ szócskát oda tette. Ó de ő még kegyesebb is tud lenni, mert így folytatja: „De ez ismét másképp is lehet. A korszellem, előadott érveivel, a tudományra is hatalmat gyakorol.“ Már ez ilyen tudományhoz, mely kutatásainak irányzatát a korszellem igényei szerint változtatja, alkalmazza, mi kedvet és hivatást nem érzünk, s annak dicsőségét teljesen Hase urnak engedjük át.

Honnan magyarázandók e támadások? Onnan, hogy a modern tudomány, ugyanekkor, midőn — ami dicsérendő — a régiségeket szigoruan akarja megvizsgálni, örül, ha kritikájával valamit leronthat, ami eddig köztiszteletben állott, — ez már nem dicsérendő. E szenvedélyét átviszi a theologia terére is, ami annál természetesebb, mert a korunkban divó bölcsészet a theologiai igazságokra nézve is az emberi észet adva mérvadóul, az ily eljárásra a talajt nagy gonddal előkészítette. Innen van, hogy a német protestans theologia félig-meddig, vagy nagyrészt rationalistikus elveknek hódolván, ellenmondásokba sodorja önmagát, midőn a csodákban való hitet egyrészt megmenteni szeretné, hogy a szent könyveknek történeti hűségét megóvja, másrészt a folytonos concessiókat tesz mégis az ellenfélnek, a teljes rationalismusnak.

Mindazonáltal az igazságnak nincs oka félni e jelenségtől s nevezetesen a theológiára ráerőszakolt János-kérdéstől. Akadtak tudós, jeles férfiak, kik nem ijedve meg a Hase-féle kritikások által rájuk kent tudatlanság látszatától, győzelmesen verték vissza a János-evangelium authentiája és hitelessége ellen intézett vakmerő és alaptalan támadásokat. Ezeket s álláspontjukat vezeti elénk a jelen könyv, s ellenébe állítja a támadóknak s az ő álláspontjuknak, s miután először a negyedik evangelium történeti jellegét vindikálja, áttér főtárgyára, és behatóan tárgyalja a János által ecsetelt

Kisztusnak isteni tudását, isteni hatalmát, az általa nyújtott leírásokat Urunk csodatételeiről, tönkre teszi az ellenfélnek ál-okoskodásait, és világosan bebizonyítja, hogy a negyedik evangélium egy szem- és fültanúnak megbízható relatiója Jézus istenségéről és emberségéről, hogy az evangélista meg van győződve, miszerint Isten és ember egyszerre, midőn kimondja, hogy „az Ige testté lőn.“

Aki tehát a János-kérdéssel behatóbban akar foglalkozni, s különösen meg akar ismerkedni azon mindenféle szempontokkal, módozatokkal, fogásokkal, melyeket az ellentábor felhasznál, hogy célját valahogy elérhesse, s viszont az ezek ellen fölhozandó világos érvekkel, azt e könyvecske, hisszük, ki fogja elégiteni.

Dr. Kereszty.

Rousseau nevelési elvei. Irta Gyürky Ödön pazmanita. Nyolcz. 156 lap. 60 kr. Kapható szerzőnél Bécsben Pazmaneum.

Hogy a különben válogatott magyarságú művecskének szerzője épen kath. hittanhallgató, attól eltekinünk. Tiszta tárgyilagossággal is kénytelenek vagyunk azonban kimondani, hogy a fiatal író szép tehetséggel párosult buzgalmát háladosabb célra irányíthatta volna. Ha erővel dicsőíthetni akarunk, válaszszunk erre méltó nagyságot. Ha pedig Rousseau et Comp. elvei fölött itélni feladatunk, itéljünk érdem szerint. Nevelés nagy hőségnek (11. lap) declarálni valakit csak azért, mert nagy hírre tett szert s mert talán a nevelés szent s magasztos ügyeért lelkesülni tudott: még nem szabad; — annálkevésbbé olyant, kinek, mint ezt szerző is bevallani kénytelen, jelleme az állhatatlanság, ingatagság, jellemtelenség (18. lap). Különös, hogy szerző minduntalan kénytelen beösmerni Rousseau elvei következetlenségét, tarthatlanságát, abszurditását, s mégis annyiszor úgyszólván rajongva dicsőíti, sőt mi több, még a jelen

s jövőkor nevelés igazságokérti nemes küzdelmeiben is ama lángnak itéli a diadalt, mely „Emil“-t sugalmazá (155. l.) Ez izlésből nem kérünk. A középkor nevelésének olyannyira kicsinylése pedig épenséggel nem jogsult. Hogy az nem állt korunkéval egy színvonalon, tagadni senki sem fogja. De ajánljuk szerzőnek, használjon erre nézve jövő művében egyéb forrásokat is; s ekkor bizonyára nem fogja üres értelmi játéknak címezni (7, 8. lap) a középkor nevelését; valamint azt sem fogja állítani a reformatióbeli időkről — szerző szerint a humanisticus formalismus és hideg dogmatismus idejéről —, hogy a jezsuiták, kiknek (nagyilekűen!) némi érdemet mégis juttat a nevelés körül — sem bírták teljesen fölszabadítani az iskolákat a mindent elnyomó hittani irány alól (8. lap.)

Tallósy.

Anthropo-Geographie oder Grundzüge der Anwendung der Erdkunde auf die Geschichte von Dr. Friedrich Ratzel Stuttgart. 1882. 506 lap.

A geographia, mely néhány évtized előtt alig volt több, mint „terrae universae quatenus nobis cognita est descriptio“ és a történelem szerény famulusaként szerepelt, a legujabb korban oly terjedelmes tudományvá fejlődött, melynek teljes kimerítése meghaladja az emberi kor rövid határait. Elég ha arra utalok, hogy egyedül a Németbirodalomban négy szaklappal, a földkerekség nagyobb városaiban mind a két félgömbön társulatokkal bir és a számos expeditió, melyeket államok, társulatok és egyesek rendeznek, leginkább e tudomány szolgálatában történik. Eltekintve a csillagászati és a politikai földrajztól, kiváltképen a phisikai földrajz az, mely napjainkban óriási lendületet nyert és körébe vonta nemcsak a természetrajzot a földtant, az oceanografiát, orografiát, klimatológiát, antropológiát, ethnografiát; de telhetetlenségében annyira megy, hogy

mint azt a jelen munka is bizonyítja, már a történelem után is kapkod.

A czimben jelzett mű szintén a fizikai földrajz körébe vág. Az embert csak úgy tekinti, mint bármely más élő lényt, melyet fejlődésében, jellemében és történelmében a helyi, éghajlati és egyéb, geograficus viszonyok befolyásolnak. Ezen irány megállapítója Ritter Károly berlini egyetemi tanár, ki „Erdkunde in Verhältniss zur Natur und Geschichte des Menschen“ című munkája által nagy hirre vergődött az ujabbkori materialisták táborában.

A szerző hosszadalmasan fejtegeti a rónák, puszták, hegységek, tengerek, tengerparttagozásoknak, az éghajlatnak, a növény- és állatországoknak, szóval: a helyi viszonyoknak befolyását az embernek jellemére, szokásaira, culturája és történelmére. Nem ugyan egészen, de ⁹/₁₀-ed részben elfogadja Condillac elvét, ki azt vitatta, hogy a népek jellemét az éghajlat képezi.

Ily alapon állván, a vezérkedő isteni Gondviselést tökéletesen kizárja a történelemből. A 13-ik lapon így ír: „Die Geschichte steht nicht neben, sondern in der Natur. Auch die Geschichte ist Natur.“

A vallást illetőleg a 21-ik lapon így nyilatkozik: „Mondanunk sem kell, hogy a vallás, a tudomány és a költészet nem egyéb, mint a természet visszatükrözése az emberben.“

Az emberi szabadságot oly adománynak tekinti, melyet a természet nem jószántából nyújt, hanem amelyet nagy fáradsággal kell az embernek kicsikarnia tőle.

Úgy reménykedik, hogy az emberi nem kifejlesztésének történetére az ősmaradványok szerencsés feltalálása fog majd fényt deríteni; de ezen ősmaradványok fölfedezését a véletlenre bizza. Az ember eredetét illetőleg pedig a 76-ik lapon írja, hogy az ember a lényekkel együtt a földből jött elő.

Azt hiszem, hogy ennyi is elég mutatványul annak beigazolására, hogy a modern tudomány hősei megannyi

Herostratusok, kik nem ugyan Dianának, de az igaz Isten templomának megsemmisítése útján igyekeznek nevüket megörökíteni.

Igaz, hogy a „tudomány szabadsága,” melyet egekig magasztalnak, egy részről roppant lendületet adott a szellemi fejlődésnek; más részről azonban átlépve a kinyilatkoztatás által elibe szabott határt, oly iszonyú visszaéléseknek lett szülőanyjává, melyek az erkölcsi és a társadalmi rendet tökéletes felforgatással fenyegetik. Valóban most ismételjük sz. Bernát szavait: „Volant libri. Urbibus et castellis ingeruntur pro luce tenebrae; pro melle . . . venenum. Novum cuditur populis . . . Evangelium nova proponitur fides, fundamentum aliud ponitur, praeter id quod positum est.” (Ep. 189.)

Nem czélom a szerzőnek annyiszor megczáfolt állításaival tüzetesen foglalkozni s bátran mondhatnám Tertulliánnal: „Cur portenta refellam? exposuisse sat est;” de tudván azt, hogy korunkban a legbadareszt észficam is bámulókra talál, nem ítélem egészen haszon nélkül valónak, ha állításaira néhány sorban megfelelek.

Ha nincs isteni Gondviselés, és az ember történelme nem egyéb, mint egy darab természet, vagy más szóval, a földrajzi viszonyok eredménye: vajjon honnét magyarázza meg Dr. Ratzel úr a zsidó nép bámulatos történetét és még bámulatosabb jellemét, mely bármily különböző éghajlati viszonyok között is ugyanazon tünetmákat tünteti elő? Párizsban és Bagdadban, a Kapföldön és Sziberiában a zsidó egy és ugyanaz. „Sie mochten herrschen wie in Spanien und Polen, oder im Drucke leben wie in Deutschland, überall waren sie rohe, schmutzige Schacherer“ — mint Weber mondja.

Ha a vallás nem egyéb, mint a természet visszautkrözése az emberben, és a történelem a természeti viszonyok befolyásának eredménye: kíváncsiak vagyunk, hogyan magyarázná meg tudós szerzőnk a keresztény vallás elterjedését az egész földön, és miféle geográfikus viszonyokban találná kulcsát a kereszties hadjárata-

toknak úgyszólván egész Európát átkaroló, évszázadokra terjedő jelenségének? Ha egy népnek kulturája a földrajzi helyzettől, a talaj, égaj, növény- és állatvilág minőségétől függ, hogyan lehet az tudós Doktor úr! hogy a civilizatio egykori bölcsőjében, mely hajdan Homérokat, világ-bölcséket és szónokokat szült, ma ugyanazon természeti viszonyok között az unokák rabló kecskepásztorok, . . . és a klasszikus tudomány ezen ősi fészkeiben a parlament fele még most sem veheti hasznát Guttenberg találmányának, mert nem érti az olvasás mesterségét?!

A mi végre az ember (növény, állat) eredetére vonatkozó állítását illeti: „dass der lebendige Mensch im erstem Anfange aus der todten aber lebensfähigen Erde entstanden sei“, ez nemcsak a kinyilatkoztatással, de a józan észszel is ellenkezik. Vagy öröktől fogva léteztek a szervezetek, vagy időben keletkeztek. Hogy öröktől fogva léteztek volna, azt maguk sem hiszik, mert lehetlenné teszi abbeli közösen elfogadott állításuk, hogy a földképződés óriási hőfok mellett történt. Tehát időben keletkeztek. Honnét, miből? A tiszta, szervesetlen anyagból, még pedig csak úgy ősnemzés útján mint azt Darwin, Vogt, Strauss, Büchner stb. állítják.

Ámde, mi erre azt mondjuk: a természet törvényei változatlanok; ha a szervesetlen anyag csak egyszer is képes volt élő sejt, szervezet létrehozására, úgy ezen ősnemzésnek folyvást ismétlődnie kellene, mert az elemek ugyanazok és földünkben egy porszemnyi sem hiányzik. Helyesen mondja Rousseau: „Ha a szerves testek csakugyan összevegyülés által képződtek . . . miért nem ismétlődnek most is ily tökéletlen képződési kísérletek? Mi oknál fogva követ most a természet oly törvényeket melyeknek azelőtt nem volt alávetve? (Emil. 307.) Érzik Darwin követői is, hogy ez képezi elméletök Achilles sarkát, azért a Strauss-ok, Vogt-ok nem is késték állítani, hogy p. o. a galandócok s egyéb pondrók mai nap is önmaguktól jönnek létre a szerve-

len anyagból; de Pasteur, korunk leghiresebb vegyésze megadta e humbugnek a kegyelem-dőfést és bebizonyítá, hogy még a legtökéletlenebb növények, a csak görcső segélyével látható parányi állatocskák is más szervezetek nemzése által jönnek létre.

Az embernek tehát, s általában a szerves lényeknek, valamint a föld anyagának eredete is oly talány, melyet csakis a revelatio alapján fejthetünk meg. Oly talány, melyet sem az isteni Plátónak, sem az istentelen Spinózának, sem a jelenkor materialistáinak megoldani nem sikerül. Hogy Dr. Ratzel miért fogadja el mégis Darwin megczáfolt elméletét, arra úgy vélem eléggé megfelel a darwinista Burmeister, ki egész őszintén megírta: „Csak azért fogadjuk el az ősnemzést, mert különben a szervezetek kezdetét egy magasabb hatalom befolyásának kellene tulajdonítani“ (Geschichte d. Schöpfung, 304.) Ime! Superbia omnium haereticorum mater mint sz. Ágoston mondá.

Hogy az ember csakugyan barommá lehet, azt nemcsak Nabukodonosornak, de napjainkban is sok embernek szomorú példája bizonyítja; hogy azonban eredetileg állattól származott volna, arra sem Darwinnak, — kit a szerző korunk legnagyobb gondolkodójának nevez, — sem követőinek egyetlen elfogadható érvök sincsen.

Hja! ez most a divat. A felszabadult emberi ész, — mint a mult század bölcsészei — bőréből akar kibujni. A tudomány valóságos bábeli toronnyá lett és munkásai nem értik egymást.

Az ősnemzés, fajkivalás, a történelem előtti ember problémája, a jégkorszak, metszett, csiszoltkő korszak, a czölöp-építészet körül óriási harcot vívnak és a revelatio ellen folytatott burromaquiában egymást rugdossák agyon.

Hová vezet ez? Ha nincs Isten, hanem csak egyetemes erő; ha az ember nem Isten képére alkotott lelkes teremtmény, hanem nyomorult majom-ivadék, mely

in principio — mint a gombáról tartja a közmondás — csak úgy mag nélkül bújt elő valamely ősféreg (archelminth) alakjában „aus todter aber lebensfähiger Erde;“ ha az emberiség és történelme a vallás csak a talaj és éghajlati viszonyok befolyásának szükségképen való következménye: ha az öntudatnak és az akaratnak székhelye nem a lélek, hanem az idegállomány; s ha a gondolatok — mint Fludd állítja, — nem máshonnet hanem az agyvelő két különemű részének egyesüléséből származnak: akkor nincs szabadság, nincs felelősség; szabad a vásár és a társadalmi rendet semmiféle törvény sem fogja fentarthatni többé.

Mi bízunk a jövőben. Opinionum commenta delet dies, . . . scientia piscatorum stultam faciet scientiam philosophorum.

Nikolényi József.

„*Der russische Nihilismus.*“ *Auf Grund zuverlässiger Quellen dargestellt von Dr. Joseph Dippel. Passau, Waldbauer 1882. Nyolczadrét 174 lap.*

Nagy nap az Orosz-birodalom „a nagy európai medve“ történetében 1881. év mártius 13-ika. A fejedelem, ki Oroszország élén állott, a nagy czár visszatért atyáihoz, őseihez a moszkvai sirboltba. Nem békés nyugodtsággal mult ki, nem az átélt emberi élet esti csillag fénye mellett adta vissza lelkét Teremtőjének, nem — orgyilkosok bombája által halt meg. És a gyilkosok? — Nevük: nihilisták. Sokan vannak, kik összeborzadnak e név hallatára, de nem tudják e sekta tulajdonképeni mibenlétét. Tudják, hogy létezik a nihilismus, de mikor és ki által jött létre, mik elvei, és mi — ha van — orvossága, azt nem tudják. E kérdésekre felel fentebbi mű, melynek érdekes, mi fő, korszerű tartalmából vesszük át a következőket, remélvén, hogy olvasóink, kik távol vannak ugyan a nihilismusként direct befolyá-

saitól, nem fogják figyelmüket a szerény cikkecskétől megvonni.

Mi a nihilismus? Nem más, mint politikai forradalom, titkos socialista reform, a titkos ítélőszék, melynek vallása a vallástalanság, erkölcstana az erkölcstelenség, politikája a tekintély ledöntése, jogi elveit a communismus szülte, működésének célja a társadalom felforgatása. Ez a nihilismus. És szerzője? Nem lehet itt egy emberről szó. Az az egyén csak szikrát kölcsönöz, a gyúanyag magából az orosz birodalomból került ki, annak társadalmi, közoktatási, kormányzati és egyházi viszonyaiból. Mert ugyan kérem, micsoda viszonyok azok, mely reactiót szülhet, ha a paraszt mindig irigy szemmel, kapzsi lélekkel tekint urára, ha az iskolában a tanítók mást nem tudnak, csak irni, olvasni, ha egy felsőbb neveldeből kikerült jó módu család leánya nem tudta — mint maga bevallja — mi a különbség $\frac{1}{3}$ és $\frac{1}{4}$ között?! Mily állapotok azok, ha a hivatalnokok mind, kezdve a miniszterelnöktől le egészen az irnokig pénzen, drága áron vásárolják meg hivatalukat? Nem áll-e érdekében e kiadott összeget zsarolás, a szegény pór nép nyuzása által szerezni vissza? És az egyház? Arról alább bővebben lesz szó, most kiegészítésül csak annyit legyen szabad megjegyezni, hogy a papság egy része nem tud irni, és hogy $\frac{1}{3}$ -da a pálinkaivásnak rabja.

Ilyen állapotok közé könnyű volt a lázongás szikráját vetni. Ki e tisztre vállalkozott, Herzen Sándor volt. Született Moszkvában 1816-ban. Tanulmányait a moszkvai egyetemen befejezván, forradalmi elvei miatt 1834-ben Sziberiába küldetett, honnan 1839-ben visszatérván nihilistikus elveiről még sem mondott le, mikor pártfogók útján a belügyminiszteriumban alkalmaztatott. Ekkor három hasonszórú társával együletet alapított és itt született meg a nihilismus. Herzen 1847-ben nagy vagyonnak lévén ura, utra kelt, Párizsban megtelepedett és szerkesztette a „Kolokol“ (harang) című politikai lapot, melyben az orosz birodalom legtitkosabb dolgait

kikürtölte annyira, hogy mit magában Oroszországban tán tíz ember nem tudott, ő már lapjában mint ismeretes dolgról beszélt. — A legnagyobb ellenőrzés dacára az oroszok oly nagy számmal olvasták e lapot, hogy 1859-ben a nischninovgorodi vásáron 100,000 példányt koboztak el.

Herzen 1870. jan. 21-én elhunyt. De az ügy, melynek kezdője volt, virágzott a nemzetek vesztére, terjedett a birodalomnak hátrányára. Halála után Bakunin Mihály (sz. 1814-ben.) és Tsernytsewszky Miklós (szül. 1829.) vették kezükbe a kormány rudját. Hogy mennyire hívei voltak mestereknek, kitetszik a mostani orosz állapotokból. Csupa sikasztás, rablás, gyilkolás. Ezek vannak napirenden. Mert nem más a célja a nihilismusnak, mint rombolni, rontani. Nem akar ő új, jobb állapotokat, mint pl. a német socialisták. A nihilista csak tönkre tenni, felforgatni akarja a jelent, a jövővel nem törődik. Ez Oroszország jelen állapota ebben sinylődik a nagy birodalom. És e betegségnek nem akad orvossága? E bajnak nincs orvosszere? Van. Némelyek a társadalmi, birtokjogi állapotok javításától remélik a jövőt, mi máshonnan. Mig Oroszországban oly lábon lesznek a közoktatásügyi és vallási állapotok, addig javulásról szó sincs. Tehát a vallási állapotok is rossz karban vannak? Milyen az orosz papság — röviden már fent jellemeztük. Jellemzésüket ezuttal kibővítve adjuk.

Először pénzért szereztetnek meg a papi méltóságok, melynek következménye a kölcsönös zsarolás. A papság nem önálló, hanem mindenben a czártól függ; ő teszi meg a püspököket és püspököknek szerzeteseket. No ez hagyján volna, hanem olyanok lesznek főpásztorokká, kik nem lelki, hanem testi nagyság, nem kitűnő ész, hanem hosszú szakáll, nem erkölcsi életök, hanem impozáns termet által vonják magukra a czár figyelmét.

A szerzetesek Dolgorukow jellemzése szerint az emberiség legkártékonyabb osztálya.

De még mélyebben állnak a világi papok. Ott az állomások örökösödés utján töltetnek be; a fiu méltó utódja atyjának ki mást nem tudott, mint írni, olvasni, és elég rosszul énekelni. Főerényök a pálinkaivás, melyben az elsőrangot foglalják el. S most kérjük, micsoda befolyást gyakorolhat az ilyen papság a népre? Ex fructibus cognoscetis eos“. Itt reform kell, egyházi, vallási. Kell, hogy Oroszország közelebb lépjen a Nyugat vallási civilisatiójához, kell hogy az orosz egyházat körülvevő jégburok olvadjon meg a katolikus egyház befolyása alatt. — Erre csak egy mód van. Szükséges volna, hogy a czár lemondjon egyeduralmáról az egyházra vonatkozólag, hogy a papság mást is tanithasson, mint, hogy kelljen a czárt isteniteníteni; kellene hogy a czár szabad szárnyaira bocsássa az egyházat s akkor talán javulni fog Oroszország állapota; mert ha a czár — a mi hihetetlen — követné is fentebbi elveinket, fog-e birni az orosz egyház annyi ruganyossággal, önállósággal, hogy a nyert szabadsággal okosan élni is tudjon saját, a birodalom, és hivei javára? vagy e ruganyosságot egészen megsemmisítette a czári önkény? elmúlt visszajöhetlenül? Ha igen, úgy jaj Oroszországnak, jaj az oroszoknak, jaj a czárnak.

Péczeli Győző.

V E G Y E S E K.

(*Pázmány Péter*) szobra megérkezett Turinból. Két waggonban volt elrakaszolva 15 nagy ládában. Súlya a küldeménynek 16 ezer kilo. A vitelbér 1667 forint. Biztosítva volt 19 ezer forintba. Ugyanakkor megérkezett Dellavedova szobrász embere, aki Nánán levétette a waggonokból s oct. 31. áthozatott a basilikába. Nov. 3.

elkezdődött a beillesztési munka. Maga a szobor egy hasáb kőből készült, azt nyolcz ökör huzta föl a hegyre. Nagy örömkre szolgált, hogy sértetlenül érkezett meg. Mihelyt beillesztették, öszletében és részleteiben leírjuk, s képét is fogjuk közölni.

(*Sz. Teréz tiszteletére*) Salamancában költői verseny hirdettetett, a 3 százados ünnepély alkalmából. Megszó-
laltak a kobzok keleten, nyugaton, délen, éjszakra min-
denféle költői alakban. Az első díjat megnyerte egy je-
les francia költő: Claudius Hébrard, amin igen örültek
a francia katolikusok. Kezdődik így:

Quel à propos! L'atheisme aborde
Et de l'Espagne arrive jusqu'à nous
Un cri de foi, cri de misericorde,
Qui va jeter tout un monde à genoux.

A genoux devant ton image
Thérèse! extase permanente,
Torrent d'esprit, brasier d'amour! stb.

Örömmel jelezzük, hogy szent Teréz munkáinak számos nyelvű kiadói között, Nogáll püspök ur magyar kiad-
ványa ezüst érdem-érmét nyert.

(*Lourdes*) új püspököt kapott: Billére Prosper a
neve. Székhelye: Tarbes. Volt tanár, pleb. esperes, ka-
nonok. Szelid lelkület, tudomány, lelkesedés erély jel-
lemzik. Czime a Szeplőtelen, jeligéje: Posuit me custo-
dem. Székét elfoglalja jövő évi febr. 11. amikor Lour-
desban és az egész világon fogják ünnepelni a csodás
események 25 éves fordulóját. Hazánkban is sok helyen
fogják megülni, azért Delago József (St. Ulrich in Grö-
den) tiroli szobrász ez időszerint alig készít egyebet,
mint a lourdesi jelenés szobrait. Épen a napokban érke-
zett meg a szobor Párkányba, nagy fénnel fölszentelte
Krotky kanonok, s még nagyobb fénnel fogják meg-
ülni az öt lustrumos jubileumot.

(*Leguyabb difinitiója a vallásnak.*) A vallás nem egyéb mint olyatén iparüző vállalat mely azon közönség számára — mely épen kedvét leli a vallásban — szállit imákat, böjtöléseket, gyónásokat, kereszteléseket, bucsujárásokat, predicatorokat, zenét, éneket stb. A helyek, hol a vallás üzérkedik s kicseréli produktumait, így neveztetnek: templom, egyház, mecset, zsinagóga; a helyiség ezen alkalommal olyan mint értekezleti terem, színház vagy énekes kávéház (café-concert.) A vállalkozók nevei: rabbinus, püspök, plébános, pásztor, kik árverezve fogadnak bérbé helyiségeket s vagy belebuknak, vagy belegazdagodnak. — Ilyen a vallás a francia kórmány szeme előtt; ilyennek tanitják felbérelt tudósai, kik mintha mérges citrommal tömték volna meg szájukat, leköpnék minden vallást, s káromkodnak, mint akár a megtestesült ördögök. A bérelt tudósok nyugtalan sebességgel röpiratokat gyártanak, jó és hasznos könyvek czime alatt s ezekben az istentelenség a legkülömbözőbb alakban árultatik. Már most hiszem az ördög incarnatióját, az ördög egyházát, profétáit (a spiritistákat) s hogy ilyen gazóknak Isten sem adhat egyebet (ha meg nem térnek) mint örökös poklot, s társul a legkormosabb ördögöket.

(*Alexandriában*) a bombázás előtt volt körülbelől 30 ezer katolikus, 200 ezer más vallásu egyén között. Az europaiak száma 50 ezerre tétetett. A kath. intézetek nagy virágzásnak örvendettek, főleg a ferenczesek kolostora, hol 30 szerzetes lakott s öt nyelven predikáltak: francia, olasz, arab, görög és német nyelven. Ez utóbbiak lehettek vagy 300-an. A pauli irgalmas nővérek nagyszerű kórodát és leánynövelvét kezelnek; volt a lazaristáknak, egyesült koptoknak, görögöknek is szép templomuk. A kath. lelki ügyek vezérlete nem hagyott kívánni valót. Most ezek mind könyöradományok végett esedeznek, mert 2 templom és rendház elégett, s a többiek is szenvedtek. Dicsérik az angol katonák vallásosságát (akar prot. akár katolikus az illető.) Az angol hadseregben

6 kath. ezredi lelkész volt alkalmazva, s annyian gyón-
tak, hogy az odavaló papság segítségét is kellett
kikérni. Hogy vitézül harczoltak, ismeretes.

(*Megjelent.*) 1. Emlékkönyv a lourdesi magyar za-
rándoklatról 1881-ben. Szerkeszté a zárándoklat igazga-
tója megbízásából két pécsmegyei zárándokpap. A tisz-
tajövedelem jótékony czélokra fordittatik. Nagy-Kanizsa.
Wajdits Józsefnél 1882. Nyolcz. 451 lap. Ára 2 frt. vagy
10 intentio. A nagyon érdekes művet forrón ajánljuk
mindazoknak, kik nem voltak Lourdesben, mert élénk
színekkel, üdeséggel és rakmű változatossággal van meg-
írva a zárándoklat számos tagja által. Tökéletesen van
benne ábrázolva az egész zárándoklat úgy, ahogy tör-
tént, csakhogy az indulatok érzelmek melyek akkor
rejtve voltak, most üde változatlan szivárványszépségben
az olvasó elé tárulnak. — 2. Válogatott magyar egyházi
beszédek. Szerkesztette Dr. Pátkai Pál pátkai plebános.
III. kötet. Székesfehérvár Szommernél 1882. Nyolczadr.
188 lap. Ára 1 frt. Csupa remekmű. — 3. A kath. egy-
ház birtokjoga. Irta Haudek Ágoston. Budapest. 1882.
Nyolcz. 45 lap. Alapos értekezés. — 4. Szűz Mária nap-
tára 1883. évre. Harmadik évfolyam. Nagy-Kanizsa.
Wajdits József. Negyedré. Ára 40 kr. Kik a szerkesz-
tőnél (Wajdits Gyula, szakadáthi pléb. Györk, Tolna-
megye) rendelik meg, azok intentió fejében is kaphatják.
— 5. Élet és társadalom. Irta Kazaly Imre, Vác. 1882.
Mayer Sándornál. Nyolcz. 121 lap. Ára 60 kr. Tartalma
öt beszély, melyek gyönyörteljes olvasmányt nyujtanak.
— 6. A magyar philos. szemle. (Kiadja Aigner) megje-
lent VI. füzete. (Egész évre 5 forint.) Megjelenik jövő
évben is. — 7. Révai testvérek röpiveket küldtek be
hozzánk, melyeket P. Szathmáry Károly szerkeszt, prot.
író, aki prot. lelkületének mindenütt kifejezést szokott
adni. Jó népiratokat akarnak kiadni, de sem a kiadók,
(izraelita atyánkfiai) sem a szerkesztő nem elég biztosít-
ték, ha ugyan akkor is, mikor megszaporodnak megren-
delőik, fognak-e őrizkedni a kath. egyház bántalmazásá-

tól. Minthogy már sokszor csalódtunk, őrizkedünk az ajánlástól.

(*Német felindulás.*) A német lutheranus tudós és tudatlan közönség nagyon meg van indulva. Itt „a tiszta leplezetlen Evangelium“ néhány hirdetője jajveszékkel az árulkodó conservatív párton, mely baráti jobbot mer nyújtani a centrumnak; máshol összeültek, hogy komolyan megróstatják, ha hogy ez a pápa igazán Antichristus-e vagy nem; az udvar jeles predikátora a katolikus egyház komája akarna lenni, s tudta nélkül elkereszteli Mária egyházának; amott a német virányokon egy vándor istenész újabb fölfedezéseket közöl az egyház elpártolásától Krisztustól és vészkolompot kongat a gyónás förtelmei ellen, mindenféle egyesület programmszerű buzditással lepi meg a fenyegetett hitsorsosokat. Csupa buzgóság az egész ország; hallottunk ugyan ilyesmit már régen, s újabb javított kiadással csak azért kedveskednek, mert ég a házuk. — A veszedelem Janssen János könyvéből zuhog alá. — Mint egykor Görres merte a rajt fölzaklatni, úgy most Janssennek jutott a nem keresett de a középkor történetírójára nézve elkerülhetlen bolygató szerep. — Szászországban összeültek, hogy megbeszéljék az utat és módot, mint kellene „szóval és tettel a Janssenféle történelmi mű ellen föllépni.“ Frankfurtban a buzgóság még az erszény vas zárait is feltöré és a tudományos öklelődzés hőjét 15000 márkával jutalmazza. Hamburgban új világot nyitó conferentiákat producáltak, melyeknek mintaszerű lekapását a Germaniában a szaktudósok figyelmébe ajánljuk. — A szellemóriások Baumgarten, Kawerau, Ebrard megkisérték erejüket, de Janssen felelt a fentebb ismertetett füzetben, s kevés kilátásuk lehet a 15000 márkára. — A plebs communis pedig a különös tüneményt ünnepélyes ámulattal kíséri, teljesen a gonosz tákolat behatása alatt áll, 6 év alatt 7 kiadást fogyasztott el belőle. — Utóvégre is Kawerau bevallja, hogy a műnek csodahatása van, franciául mondva, eine dupirende Wirkung. Most már „An meine

Kritiker“ című füzet is alkalmatlankodik s miután a lutheranus Critica a tényállást máskép föl nem tüntetheti, azért új harczmodort kezd, mely körülbelül a szerző megsemmisítésével akar czélt érni; a marburgi Dr. Lenz e tekintetben példányszerű: halljuk csak, mily illedelmes és higgadt módon bátorkodik ítéletet kockáztatni: „A pápák története nem engedi a tényállás tárgyilagos megismerését. Ha Janssen, tárgyilagos akar maradni akkor látnia kellene az aljasság iszapját, mely évszázadokon át Péter székén és a körülé felhalmozódott, és föl egész a pápaságnak Péter és Krisztus által való alapításáról szóló mondáig, melyet ő (Janssen) most is még tény gyanánt emleget, a hazugság nagyszerű szövedékét kellene fölfedeznie, melyet Róma az elmúlt századok együgyűsége elé mindenhatósága palladiuma gyanánt terjesztett.“ — Elég. —

(*Német kath. irodalom.*) 1. Galilei-studien. Hist. Theol. Untersuchungen. Von Grisar S. J. Regensburg. 1882. Pustet. Nyolcz. 373 lap. Ára 7 mark. Fogjuk ismertetni. — 2. Vier neue Sterne am Himmel der k. Kirche. Von Georg Ott. Stadtpfarrer. Regensburg 1882. Pustet. 212 lap. Ára 1 mark. Igen kedves életleirása a négy új szentnek, kiket 1881. decz. 8. szentté avatott a pápa. (Labre Benedek, Brundisi Lőrincz, Keresztes Klára és Rossi János.) Előszóban leiratik a szentté avatás folyama. Egynehány szép fametszet diszíti a füzetet, mely eredeti vászonkötésben is árultatik. (Eredeti annyit jelent, mint hogy a kiadó maga gondoskodik jutányos, czélszerű kötésekről.) — 3. Briefe über das Fegfeuer von einem alten Benedictiner an seinen Neffen. Regensburg 1882. Nyolcz. 131 lap. Ára 70 fillér. Az érdekes füzet megírásának alkalmul szolgált a spiritismus szédelgése, melyet nem azért nevezünk így, mintha nem léteznék, hanem azért, hogy a jóság és erény ürügye alatt, észrevétlenül vétekre viszi az embereket, s a megholtak szellemei által (?) vad állításokat, ferde nézeteket, tévelyeket, bűnöket hirdet az emberiségnek. — 4. Geschichte der

Kirche unserer lieben Frau am Gestade zu Wien. Von Carl Dilgskron O. S. R. Wien 1882. Mayer et Comp. Nyolcz. 256 lap. Számos csinos képpel. A ligurianus templom szépen irt története. Beszél Bécs régi történetéről is, megemlíti a magyar barbarok kalandjait s állítja, hogy a magyarok vért ittak s emberi szízzel gyógyítottak (talán német velőt.) Wilde Horden, deutsche Gauen, sokszor jön elő. Egyébként a munka szorgalommal van írva s érdekes olvasmány.

(Irodalmi dolgok.) Az „Isten ígéje“ című beszédgyűjtemény szerkesztését (VIII. folyam) átvette Jagicza Lajos, ravazdi lelkész. Kiadója Buzárovits G. könyvkereskedése. Ára egész évre 2 frt. Az előbbi folyamok is még kaphatók. — Tenge (álnév) Röpírkák cím alatt a korkérdések népszerű fejtegetését tüzte ki. Megjelenik Gyulafehérvárt 1882. Nyolcz. I. szám. Ebben a kath. egyletek pártolását ajánlja. — Antiquarischer Anzeiger (Nro 97.) von Franz Stokar (azelőtt Coppenrath) Regensburg. Különféle, java részben történeti könyvek olcsó ódondászi áron. A 98. szám jobbára hittani könyvek. A 100. szám munkában van, mely kizárólag a theologia irodalmának lesz szánva. — Nemsokára megjelenik Nagyvárad egyházmegyének története, Bunyitaytól. — Scheeben dogmatikájának harmadik kötetéből új évkor jelenik meg az első füzet. — Jungman: Dissertationes című dogmatikus történelméből nemsokára megjelenik a III. kötet. — Weninger szent beszédeiből, a böjti beszédek kötete (hat folyam és 36 szentségimádási szólam) Kirchheimnél jelent meg Mainzban. — Az innsbrucki Sendbote című havi folyóiratnak, mely Jézus Szive tiszteletére adatik ki, 17 ezer előfizetője van.

Szerkeszti: Z Á D O R I J Á N O S.

Előfizetési díj egész évre 6 frt. oszt. ért.

Esztergom, 1882. Nyomatott Buzárovits Gusztávnál.

FRANCZIA ÁLLAMI NEVELÉS.

Egy kiváló angol politikus néhány év előtt azon megjegyzést tette Franciaországról, hogy ez ország missiója Európában úgy látszik abban áll, más nemzetek javára, legtöbbször saját kárával, experimentálni. Franciaország ujabbkori története e megjegyzést csakugyan igazolja, s ha tekintetbe vesszük, a mi napjainkban ott a közoktatás körül történik, egy újabb példánk van arra, hogy e nagy és dicső, de szerencsétlen nemzet miként kísérel meg valamit saját személyén, hogy más nemzetek arasák e kísérlet gyümölcseit; egy újabb példánk van arra, mily sors várakozik azon nemzetekre, melyek elég szerencsétlenek, multjoknak összes hagyományaival szakítani. A világ ezért bizonyos tekintetben köszönettel tartozik Franciaországnak, melynek sorából bölcsészek, politikusok és általában gondolkozók tanulhatnak.

Az erők egyesítése tagadhatlanul nagy hatalom minden társadalmi vállalatnál s a köznevelésben is kell, hogy része legyen; de nem oly mértékben, hogy az egyéni és magán vállalkozást agyon nyomja. Elősegítheti, támogathatja, pótolhatja ezt, de gyökerét ennek nem szabad megtámadnia. Oly időben mint korunk, midőn nem forog fenn veszedelme annak, hogy a nevelés kelleténél kevésbbé méltattassék és az egyéni és társulati erők versenyezve mű-

velik a közjólét e szent mezejét: ily időkben az államnak leghelyesebben fölfogott feladata e téren a felügyelés. Az állam őrködjék a köznevelés előhaladása fölött, tűzze ki a színvonalat, melyet a nyilvános életpályákra törekvőknek elérniök kell, pótolja, mire egyesek vagy társulatok eszközhányból nem képesek, bátorítsa és támogassa a törekvést, buzdítsa és jutalmazza a szorgalmat. Ez a manap követendő eszmény e téren az állam részéről. Lehetséges, hogy az állam ez említett működésének ily határok közé való szorításával egyes magán érdekek alkalmilag szenvednek; de kétségbe vonhatatlan, hogy az így nyert előnyök nagyban meghaladják az említett eshetőleges károkat s hasonlíthatlanul kívánatosabbak az állami tanügyi monopolium „áldásai“-nál.

Ez utóbbi sehol sem fejlődött ki határozottabban és kártékonyabban, mint Franciaországban. A nagy forradalom óta ez volt az állam legfőbb céljainak egyike, mely nem elégedett meg avval, hogy a közoktatásban és nevelésben neki is legyen része, hanem e téren ő akar egyedüli és kizárólagos ur lenni. Az államnak tekintélye és helyeslése nélkül semmi e téren nem történhetik. Az ő jelvényeinek, képeinek, bélyegeinek és aláírásainak ott kell lenni az iskolákon, tanítókon, tanárokon, ifjuságon tanterveken, könyveken, tudományos elméleteken és rendszereken képesítő okleveleken szóval mindenben. Senkisé taníthat az állam engedélye nélkül, és semmi sem tanítható az állam szentesítése nélkül. Szóval, Franciaországban voltaképp csak egy tanító van, a közoktatási miniszter, a többi tanítók ennek pusztán gépies eszközei. És ez nemcsak egyik vagy másik kormány alatt van így, hanem általános rendszer, legyen a kormány élén Gambetta, Grévy, Ferry, Mac-Mahon, Broglie vagy Jules Simon.

Hogy mily veszély fenyegeti a szülőket, a

gyermekeket, a tanítókat, a tudományt és szellemi életet s magát az államot s közjót, hol a köznevelési rendszer ily fokig központosittatik és monopolizáltatik, első pillanatra szembeötlő. Az iskola padjai közé viszi a politikai pártszellemet, gyöngíti sőt lehetetleníti a vallási nevelő behatásokat, paralizálja a szülők és helyi hatóságok kötelességi és felelősségi öntudatát a nevelést illetőleg, valamint az egyéni és magán vállalkozást, létrehozza a holt egyformaság és egyenlőség általi nivellirozást, az értelmi erők hanyatlását s a nemzeti erkölcsi erő gyöngülését.

Ha van a földön oly hely, honnan a politikai pártszellem légmentesen kizárandó, úgy bizonyára az iskola az; mit még azok is kénytelenek bevallani, kik az iskolát nem tekintik a templom előcsarnokának. Az iskola ne legyen sem monarchikus, sem köztársasági, sem legitimista, sem orleanista, sem bonapartista. A gyermek arra oktató, hogy szeresse hazáját, bármily kormány alatt legyen is ez, s tisztelje a hazai törvényt, bárki hozza és kezeli azt. A politikai viszályok és ellenkezések küzdőterére rohanni, erre elég ideje lesz a felnőtt férfinak. Franciaország száz év óta vergődik ezen átok alatt, melyet az iskolába bevitt pártszellem szül. Elméletileg igaz minden francia kormány kimondotta és kimondja, hogy az iskolából minden politika kizárandó, s érdemes volna összeszámítani, hány ily tiltó körrendeletet adtak ki a francia kormányok Fontanestól kezdve Jules Ferry-ig. De gyakorlatilag a dolog másként áll. Elméletileg a kormány azt mondja az iskolamesternek: *Pas de politique!* De ez gyakorlatilag annyit tesz: 1. Ne használd a politikát mint fegyvert a kormány ellen s ne támogasd az ellenzéket; ha megteszed, rövid idő alatt megbánod; 2. Ne támogasd tulságos erőszakosan a kormány jelöltjét, hanem csendben, nyugodtan, szörmentében okosan botrány nélkül. Hogy ez az illető elméletnek gyakorlata, az élet bizonyítja s százakra ment azon

iskolamesterek száma, kik máj. 16-ika, vagy a 77-ki választások után elbocsájtattak vagy áttétettek, s e téren a köztársaság sokkal kevesebb türelmet mutatott, mint a császárság, a juliusi monarchia vagy a restauratio.

Vegyük az esetet, hogy a köznevelés oly kormánytag kezében van, ki, mint nem rég volt az eset, egyszersmind kormányfő s ki alatt választások történnek. Ily miniszternek több százezerre menő értelmes ember áll rendelkezésére, kik nagy befolyással bírnak s kik e befolyásukat falvakban, városokban s nagy gyári és ipari központokban egyszerre érvényesíthetik. Ez oly választási tényező, mely ha nem is mindenható, de a választási mérleget határozottan lebillentheti s a miniszteri pártnak többséget szerezhethet. Eddig egy francia kormány sem riadt vissza a lelkiismeretlenségtől a tanító-testületeket kortesekül használni. De tegyük föl, hogy a miniszter maga elég lelkiismeretes és nem él a hatalmában álló nyomással; el lesz a veszély kerülve? Távolról sem. A mi tör, az állam fejére nézve, az tör alárendeltjeikre nézve is és igazgatók, főigazgatók, rectorok, inspectorok, tanítók, tanárok mind beleesnek a hálóba. Ha valakinek megélhetése egészen föllebbvalóinak jóakarától függ, természetesen megfigyeli a politikai szélkakas minden változását, s minden áron arra törekszik, hogy a kormány hálájára tegyen magának valamely jogczimet. Ő jól tudja, hogy az ő kerületében az uralkodó pártnak győzelme is veresége is az ő számlájára fog iratni s innen a reményeknek és félelmeknek, kicsinyes ambícióknak s hitvány érdekeknek azon küzdelme, melyben kisebb-nagyobb mértékben mindenki részes, a departement fejeitől le az utolsó segédtanítóig. Hogy azután, ha a tanító választó-géppé lett lealacsonyítva s a pártok háláját kiérdemelte, iskolai hiányai előtt előljárói szemet hunynak, hogy növendékei körüli hanyag-

sága politikai tevékenysége által pótoltatik, bármennyit szenved az előbbiek és a szülők és a hazai érdeke, ez magától értetődik.

Sőt magát a legszorosabb értelemben vett nevelést, magokat a tudományokat teszi e rendszer a politikának, a pártszellemnek szolgálóivá. Nem elég hogy a gyermekeknek váltakozva majd a királyt, majd a császárt, majd az elnököt kell életetniök s alkalmilag a „Marseillaise“-t is kell énekelniök: maga a tudomány is jármába erőszakoltatik a politikai pártküzdelemnek. A történelem nagy bűverőt gyakorol az ifjuság lelkére, mely befolyás hosszú évekig később is megmarad. Igaz ugyan immár, hogy történelmet csak egy módon lehet tárgyilagosan előadni, de a hol a pártszellem az iskolába is behatol, az uralkodó pártok eszközévé tett iskola-mester viszont a történelmet teszi eszközzé a maga kezében s ugyanazon történelmi eset pártérdekek szerint színeztetik. Manap Franciaországban a nemzet születésnapjául a gyermekek a Bastille bevételének napját tanulják tisztelni, más szavakkal, a lázadás és vérontás napját, napját azon nagy elv halálának, mely elvre a társadalom építve van, a tekintélyre. Így nevel a köztársasági rendszer, s így tanulnak a gyermekek történelmet a mint tegnap arra tanítottak, hogy tiszteljék szept. 4-ét s néhány évtizeddel előbb decz. 2-ikát. A történelem rabszolgája a pártérdeknek, a gyermek lelkiismerete zavarba hozza, az értelem és természeti jó érzés ösztöne gyökerében megtámadva, s oly sok szent érdek annyira megkárosítva.

Hogy ott, hol az állam egyedüli ur a köznevelés terén, a vallási nevelő behatások gyöngittetnek, sőt lehetetlenítettnek, ezt manap nem szükséges bizonyítani és Franciaország élő példája mutatnak.

A vallás egyik lényeges alapköve a nevelésnek. De itt oly vallást értünk, mely dogmatikus, mely-

nek világosan és tisztán meghatározott hitcikkelyei vannak. Az ugynevezett természeti vallásnak tág és nyújtható határozatlan általánosságai legfőleg arra valók hogy a felnőttek egymást csalják velök, de nem nevelésre, mely tekintélyt föltételez. A hol immár a nevelés kizárólag az állam kezében van, ennek iskoláiból a vallásnak távozni kell, napjainkban, midőn az állam felekezetlennek vallja magát és a suffrage universell mindinkább tért foglal. Az állam tehát a szülőkre hagyja a vallási nevelést, a mi pedig igen sok gyakorlati nehézséggel van összekötve. Franciaországban így hogy minden vallási behatást az iskolákban lehetetlenné tegyen, nincs is szüksége oly törvényhozókra, mint az illető senator, ki a felső házban azt mondta: „A gyermekeket ki kell ragadnunk a szülők karjaiból, nehogy átadhassák azokat a papoknak. A forradalom nagy műve csak félig van befejezve, sőt teljesen hiányos, ha a gyermekeket a kath. egyház karmaitól meg nem szabadítjuk!“ Az országnak mondjuk az említett célra nincs is szüksége ily törvényhozókra, mert a dolog megy az állami központosított nevelés keretében. Lassan ugyan és csak fokozatosan, de a modern állam rendszere és elvei mellett vallás az iskolában meg nem fér.

Az 1833. és 50-diki törvények s ezek pótlékai 34- és 51-ből mind sürgették a vallásos és erkölcsi nevelést. A legkiválóbb francia politikusok egyetértettek e pontban, Guizot, Cousin, Salvandy, Thiers, Girardin St. Marc sat. De mi marad meg mindeme rendelkezésekből Jules Ferry-ig és alatta!? Maga e rendelkezések első cikkelyének tartalma eltöröltett. E cikkely így hangzott:

„A tanítónak első kötelessége a gyermekeket vallásosan nevelni s szívökbe oltani mivel tartoznak Istennek, embertársaiknak s önmaguknak.

Nemcsak szó, hanem példa által is tanítsa őket, s önmaga is teljesítse vallási kötelességeit.

Ne látogasson korcsmákat vagy általában oly nyilvános helyeket, melyek komoly állásához nem illenek.

Mutasson kellő tiszteletet minden törvényes tekintély iránt, különösen azok iránt, melyek a nevelés terén működnek.

Vigyázzon növendékei erkölcsre, hajlamaira, egészségére; kerüljön tulságos szigort ép úgy mint tulságos bizalmasságot, s magaviselete egysítsen erélyt jószággal.

Magá ezen cikkely összes egészében eltöröltetett. Nem tesszük föl Jules Ferryről, hogy az ő véleménye szerint a tanító lehet büntetlenül vallástalan, mértékletlen, kicsapongó, erkölcstelen. De igen sokan hiszik Franciaországban, hogy az illető cikkely törlése által szentesítés adatott hallgatagon hasonló rendetlenségeknek. Az egész állami nevelés határozottan vallástalan, alkalmilag atheistikus és erkölcstelen.

Egyik legátkosabb következménye az állami nevelésnek, hogy a felelősséget leveszi azok vállairól, kiket az természet szerint terhel s átteszi azt oly vállakra, melyek azt hordani nem illetékesek, kiknél tehát az illusorius lesz; valamint hogy gyöngíti és kioltja az egyéni és társas szükséges vállalkozást.

A nevelés ügyébeni felelősség természet szerint első sorban a szülőket terheli, második sorban a tanítót, ki a szülők delegatusa, harmadik sorban a helyi hatóságokat. A gyermeknevelés nemes terhe e három tényezőt illeti, oly teher, mely helyes irányban lelkiismeretesen teljesítve, önmagának lesz jutalma s büszkeség és öröm forrása azok számára, kik teljesítik. A gyermeknevelés örömeiben és gondjaiban nagy erkölcsi haladás csirái vannak elrejtve, melyek nemesítik és tisztítják a sziveket s gazdag gyümölcsöket hoznak. Minden teljesített kötelesség javítja az embereket, az emberiség érdeke tehát,

hogy az állam ne mentse föl a szülőket oly kötelességek alól, melyeket maga a természet rótt reájok. A szülőnek személyes érdeke van gyermeke előhaladásában s az erre fordított anyagi és szellemi költség mértékében becsüli azt, míg a gyermek, ismervén ez áldozatokat, a szülők iránti hálateljes szeretetben gyarapszik. A tanító szintén örvend a reá bízottak haladásának, mert tudja, hogy a szülők becsülni fogják szorgalmát, fáradozásait és önfeláldozását. A helyi hatóságok szintén büszkék iskoláik jó híre fölött, nem korteseket, hanem jó tanítókat iparkodnak fogadni s becsületes derék községlakók reményében és elvárásában nem riadnak vissza áldozatoktól. Ha a felelőségek így megoszlanak és elfogadtatnak és a nemes kötelességek így teljesítetnek, az ország boldog lesz polgáraiban. Ha most mindezen felelőségeket és kötelességeket az állam veszi magára, az egész szép viszony felfordul, s az egész eredmény kockázat lesz. A helyi hatóságok érdeklődése az iskola iránt megszűnik, a tanító politikai agensnek és fogadott béresnek tekinti magát, a szülők pedig azt kezdik hinni, hogy megtették minden kötelességüket, ha fiukat vagy leányukat elküldték az iskolába. Az iskola ellenőrzése egyedül az állami közegeket illetvén, de ezek azt a távolság miatt nem eszközölhetvén, az iskolaügy legszomorubb elhanyaglásának nyitják ajtó s nem törődvén a dologgal sem a helyi hatóság, sem a szülők, sem a tanító, az iskola virágai kórokká fajulnak. Abbé Martin*) említi, hogy egy kerületi nagyobb francia város iskolájában, melyet 60—70 gyermek látogat, egy év alatt, 12000 igazolatlan iskolamulasztás fordult elő! Hogy van a falvakon!?

Nagyon természetes, hogy az emberek nem tö-

*) Ki után ez iskolaügyi állapotokat Franciaországban, az angol „Nineteenth Century“ folyóirat nyomán ismertetjük.

rödnek tovább oly dolgokkal, melyekért és melyekben nem felelősek. Azt mondják, ha az állam maga akar mindent tenni, tegye egyedül. Az egyéni vállalkozás megszűnik, a magán jótékonyság elcsenevész, és minden az államra bízatik. És ez a mai Franciaországnak egyik jellemvonása. Sehol a világon nem uralkodik oly apathia, sőt berzenkedés közjóra adakozni, mert sehol a világon a magán emberszeretet és jótékonyság nincs oly békókba verve, mint Franciaországban. A katolikusok a vallástalan korszellem és nevelés által szoritva, az utolsó harmincz év alatt magában Párisban tiz középiskolát alapítottak; s csak a Rue des Postes, Rue de Madrid, Vaugirard, Passy, Arcueil s hasonló iskolákat kell említenünk, megmutatandók, mire volna képes Franciaországban a magán és társulati vállalkozás, ha az állam cselekvési szabadságot engedne. De ahelyett, hogy ezt tenné, éppen megfordítva cselekszik, a vallási nevelés elleni legújabb hadjáratokat éppen a katolikusok páratlan áldozatokkal létesített fényes sikerei létesítették. Mig eddig a szülők és helyi hatóságok azt mondták: nincsen iskolánk, alapítsunk! — s a legszebb eredménnyel meg is tették azt, mint erre Martin példákat említ, — most azt mondják: nincsen iskolánk kérelmezzünk a kormánynál! Évek mulnak el, évtizedek, mig a kormány szükségesnek találja az iskolát megadni, ha az illető helység a kormánypárt mellett szavazott. Így teszi tönkre az állami nevelési központosítás az egyéni és magán vállalkozás érzékét s neveli a közönyösség és apathia dudvált a legszentebb érdekek rovására.

A központosító rendszerek egyik legnagyobb kísérő rákbaja, mely a francia törvényhozás minden ágát jellemzi a nagy forradalom óta, az egyforma-
ság és egyenlősítés maníájának nivellirozó hatása. Kiindulva azon alapelvől, hogy az emberek mind

egyenlők, a francziák ugyanazon jogokat és kötelességeket erőszakolnak mindenkire, különbség nélkül. A vidéki pörgyermekek és a legnagyobb városokéi, a munkás osztályokéi ép úgy mint a kereskedők-, iparosok- és gyárosokéi, mind egyformán taníttatnak. Ugyanezen szabványok erőszakoltatnak Bayonne és Dünkirsch lakóira, a Beauce termékeny síkjaira és az Auvergne vadhegyvidékére. Minden francia gyermeknek különbség nélkül kell tanulni a francia grammatikát, irodalomtörténetet, történetet, földrajzot, mértant, földmívelést, erkölcs- és alkotmánytant. Képzeljünk magunknak egy auvergnei parasztfiút vagy givaudani pásztorgyermeket, a ki Racine-Molière- és Corneille-ből kénytelen vizsgázni! Senkinek sincs kifogása az ellen, hogy a népiskola követelményeinek színvonala is emeltessék, de történjék az fokozatosan, okosan és mérséklettel; sohasem volna szabad felejtetni, hogy a gyermek kis agyvelejének tuleröltetése által a nemzeti értelmi erő nem nyer hanem vesz. Ha a parasztosztály és szegény munkások gyermekei mindentéle képzhető tudománnyal tulterhelhetnek először fölületesek és tudákosak lesznek, másodszor a nehéz kézi munkát lealacsonyítónak fogják találni s azt hinni, hogy az élet egyedüli célja pénz és jólét. Ezekből kerülnek ki azután a forradalmi izgatók és vezetők, a legrosszabbakból; a jobbak és értelmesebbek életelemökön kívüli, rosszul fizetett, elégedetlen irnok- vagy dijnokfélék lesznek, holott ha szüleik életpályáin megmaradtak volna, s az iskolában becsületesen írni, olvasni, számolni tanultak volna, szivöket kielégítő boldog jólétre juthattak volna. Semmisem lehet esztelenebb, mint különböző tehetségű, hajlamu törekvésű, állapotu gyermekeket ugyanazon terv szerint nevelni. Éppen annyi volna, ha mindnyájokat egyforma nagyságu ruhában akarnánk járattani. Ilyesmit csak Utópiában lehet megkísérteni, mely felé

a modern állambölcsesség úgy látszik nagyon közeledik.

De a modern francia s általában az állami központosított nevelés még más bajokat is hoz létre. Létrehozza azt, aminek ellenkezőjét akarja, az értelmi erők hanyatlását és a nemzeti erkölcsi erők gyöngülését.

A népiskolai elemi tanítás s. nevelés a legfáradtságosabb, leghálátlanabb, legnagyobb önfeláldozást igénylő életpályák egyike, olyannyira, hogy nehéz megérteni, hogy értelmes, jól nevelt, legszebb korokban levő nők és férfiak általában hogyan szánhatják el magokat e mondhatjuk rettenetes életpályára, ha azt csak mint kenyérkereseti, megélhetési módot, életpályát fogják föl. Épenséggel nem lehet csudálni, ha mindkét rendbeli tanítók, kik nem szerzetesek, huszonnégy éves korokban testtel lélekkel megunták ez életpályát, melyet tizenhét éves koruk minden lelkesedésével kezdtek meg. A gyermeknevelés röviden a legnehezebb életpályák és foglalkozások egyike, telve röggel és tövissel, azon nevelőknek, kik nem látnak növendékeikben tisztán tartandó, minden szép és jó tulajdonsággal fölruházandó, az ég számára nevelendő lelkeket. Oly nevelőknek, ki ezt nem tartja szem előtt, mindig és folytonosan, okvetetlenül hajótörést kell szenvednie; ha hivatásának nem ezen nemes és magasztos oldalát tekinti, egy kapusnak, vagy levélhordónak élete irigylésreméltóbb az övéénél. Azon rendkívüli erélynek, önfeláldozásnak és lelkesedésnek immár, mely egy célhoz jutni akaró nevelőben és tanítóban szükséges, nincs nagyobb ellensége, mint a bürokratikus centralisatio, egyrészt örök, stereotip, lelketölő egyhangúságával, másrészt örök, hideg, élettelen, mechanikus változtatásaival. A nagy forradalomnak tíz évi tapasztalata megmutatta, hogyan lehet az egész nemzeti nevelésből egy élettelen gépet csinálni,

mely egy egész nemzetnek értelmi színvonalát képes leszállítani. S a forradalom ezt illető hajótörése nem talán gondatlanságból vagy tervhiányból származott, sőt ellenkezőleg a legkülönbébb athéni, spartai, római nevelészetű rendszerek, schemák és codexek egész özöne hullott akkor a szerencsétlen francia népre. Azon törvények alatt, melyek Franciaországban legujabban a köznevelésre vonatkozólag hozattak, nem fog elmúlni husz év, és az ország értelmi erejének csökkenése fog mutatkozni. A francia köznevelés, megfosztva azon versenytől, melyet a szabad iskolák léte teremtett, s halálosan nyomatva az említett egyformaság sulya által, minden tanító lelkébe azon érzetet fogja vetni, mely minden életnedvet fölszív s a reménytelenség kétségbeesésébe és lelketlenségébe menekülve csak forgatja a gép kerekét, anélkül, hogy az munkát végezze.

A mi a nemzeti erkölcsi erők gyöngítését illeti az állami központosított nevelés által, itt csak azt jegyezzük meg, hogy e szomorú hatás a francia jellem azon tulajdonságában mutatkozik különösen, mely tulajdont az angol „want of backbone“-nak hátgerinczhiánynak nevez. Backbone hátgerincz alatt itt az angol az értelmi és erkölcsi erőknek azon egyesülését érti, melyet oly férfiak mutatnak, kik kiválólag öntudatos önbecsülés és mások jogainak nemes tisztelete által tűnnek ki. Ily férfiak Franciaországban mindig ritkábbak lesznek: a nemzeti pendulum, inga tulságos gyorsan mozog egyik végteléből a másikba, a legféltelenebb anarchiából és forradalmi szellemből önmagát elvehető sykofantiába. A legtöbb francziából, manap férfias önbizalom hiányzik és tekintély iránti tisztelet. E baj létesítésben nagy része van azon állami minden irányu centralisatióknak, mely az egész országot egy érzéknélküli és egyszersmind felelősségnélküli központi hata-

lom vasvesszejének veti alá. Hogy tarthatná meg önbecsülését oly valaki, kinek egész élete máától holnapig egy miniszter mosolyától függ, kivel nem áll hatalmában legkisebb mértékben ellenkeznie, s kinek egyetlen szava vagy tollvonása fölépítheti vagy leronthatja életszerencsáját és boldogságát? Néhány kevés erélyesebb fölemeli fejét ily rendszer ellen s ezek már ezáltal forradalmárok lesznek, de a nagy többség megadja fejét az igának, hatalmasan protestálván köpönyeg alatt, s így szolgálással képmutatást egyesítvén, mely tulajdonok legbiztosabban emésztek föl valamely ország erkölcsi életnedveit. És ha ilyenek az állami centralisatio hatásai általában, a baj százszorosan kártékonyabb, ha azokra hat, kikre az ifjuság nevelése van bízva, s kiktől így a nemzet jövője függ. Bizonyára oly nevelőkben és tanítóknak, kik csak mint számok szerepelnek a hivatalos jelentésekben s kiket mindenki gépeknek tekint, nemes függetlenség és saját akarat, valamint jellemméltóság tulajdonait senkisem fogja keresni. Ez azon hátgerincz hiány, melyet főnebb említettünk. S ne feledjük el, hogy oly ország és nemzet, melyben a jellemnek csontja és izma van megtámadva, meg van érve a szolgaság számára.

Ha Franciaország egy félszázadon át el tudja viseini az ott most divatos állami nevelés békóit, ha egy fél évszázadon át eltüri még, hogy gyermekeit vallási nihilismus, pártszellem s lelketlen egyformasítás rákbaja eméssze, ha mindennek látására nem rázza le magáról e természetellenes és terméketlen sivár rendszer nyögét: akkor nemcsak hogy Duguesclinek és Bayardok nem fognak többé e földön e nemzet kebelében teremni, hanem a német bátran eljöhét még egyszer, hogy egy eddig oly büszke nemzet végleges hódolatát fogadja. Ez lesz finis Galliae!

Ez e szerencsétlen állami nevelés, azon kísérlet, melyet a francia nép manap saját személyén tesz, hogy — más nemzetek arassák majd e kísérlet gyümölcseit; egy újabb példa a francia történetből, mily sors várakozik azon nemzetekre, melyek elég szerencsétlenek, multjoknak összes egészségi hagyományaival szakítani. De ez még csak fél igazság. Hagyján volna még, ha a szerencsétlen nemzet elvből és az ország javának szempontjából kísérletezne. De fájdalom sem a nevelés ügyének egészséges kívánatos haladása, sem az ország és a nemzet közjava, vagy más valamely az összeségre háramlandó előny vagy haszon nem kívánja, annál kevésbbé teszi szükségessé azon erőszakos változtatásokat, melyek a köznevelés terén ott történnek. Tisztán a most kormányon lévő legszélső párt vad forradalmi szenvedélyei és a kath. valamint minden vallás iránti gyűlölete hozta létre e dolgokat, mely szenvedélyek és gyűlölet kedvéért egy nemzet jövője tétetik kockára. „Inkább száz ellenség rohanja meg Skótországot, hogysem abban egyetlen egy mise mondassék!“ Ezt mondta egykor saját hazájáról Knox, a dühös puritán. „A forradalom müve nem tökéletes, mig egyetlen francia iskolában egyetlen katechismus található!“ Ezt mondják ma a francziák.

Franciaország jelene s közel multja hangosan beszél. Európa népei, tanuljatok!

Szentimrey.

HITTANI CSODABOGARAK.

(Vége.)

Rousseau jelmondata volt: „Az érzelem több, mint az ész,“ azért érzelmeihez mértén bölcselkedik és minden bölcselkedést, mely az ész kifolyása a bizonytalanság tengerének mondja. Ez okon a vallás hitágazati részét csak azon néhány igazságra alapítja, melyre érző tehetőségünk nyomán jutunk, p. o. Isten léte, az ember szabadsága és halhatatlansága; a valódi istenitisztelet a szívé. Emile I. 4.

Martin szerint nem egyéb a vallás, mint nagyobb foku csodálkozás. E tárgyról írt értekezésének első mondata így szól: „Az emberi szellem a csodálkozás által él.“ Oevres posthumes. II. köt. 356. lap. Ezen csodálkozás szent varázs, a vallás, mely titkos utja az életnek. Miután pedig az ima a csodálkozás kifejezése, azért a vallás legfőbb foka az ima vallása; alantabb áll a megismerésé és még alantabb a tények vallása, mely t. i. csodákon és jövendöléseken alapszik. Az Isten léte is a csodálkozás természetszerű hajlamában találja fő érvét.

Fries, ki Kant tanát összekapcsolta Jacobiéval, felállítja az ideális (eszményi) világnézetet. De ezen eszme csak azt bizonyítja, hogy a dolgok lényege létezik, és hogy miben nem áll, mert csak a végesnek tagadása által képeztetik. Hogy miben áll a dolgok lényege, azt csak sejteni lehet, azaz a tünemények világából, a világ czélszerűségéből csak kiérezni. Ebben áll a szépészeti, vallási világnézet, mely minden szemléletet és határozott fogalmat kizáró tiszta érzelmeken alapul. Kétféle érzet szerepel itt: a szépnek és fenségesnek érzete. Neue Kritik der Vernunft II. köt. 267. és 274. lap.

Schleiermacher szerint a vallás a végtelen és örökkel való közvetlen tudata és a vele való egyesülés. A vallás tulajdonképeni lényege: „az istenség közvetlen tu-

data, amint a külvilág és önmagunkban annak létét érezzük:“ „a világgal való azon általános kapocs, melyet csak az érzés közvetít.“ „A végtelennek sejtelme.“ „Egy a világegyetemnek magát átadó kedély.“ „A világ nemtőjét szeretni és örömmel közreműködni szándékai-ban: ez célja minden vallásnak.“ Vom Lebendigen Gotte.

A Schleiermacher-féle elmélet sajátságos árnyalatával lepte meg a világot Mynster, dán theologus, ki Goethe nyomán haladva, a vallást a határtalan tisztelet érzetének bélyegzi. Stud. n. Kritik. IV. kötet 447. és kk. lapokon. Társa e véleményben Martensen, ki nem mondja ugyan a vallást kizárólag az érzelem dolgának, de minthogy neki a vallás nem egyéb, mint az emberben élő tudata az Istennel való egyesülésnek, és mint-hogy az érzés továbbá a megismerés közvetlen eredménye: e viszonyt mondja a vallásosság alapjának.

A sociniansok szerint vallás az is, ha ki jót cselekszik, anélkül, hogy az Isten ismeretével birna. E felekezet alapítója ugyanis ekkép szól: „Minden emberben meg van természeténél fogva a jó és rossznak tudata, azaz tudja, hogy a jó eléje teendő a rossznak, a helyes a helytelennek. Ez Istennek belső szózata, melynek ha valaki engedelmeskedik, magának az Istennek engedelmeskedik, bár sejtelme sincs, van-e Isten vagy nincs. Praelection. theol. 2. fej.

Stutzmann, ki Schellingnek volt hive, ezeket mondja: „Az embernek két alaplehetősége van: a lelkiismeret, mely meghatározza a kötelességeket, és jogokat, továbbá a képzelet, mely kiragadja a szellemet a végesből és szemlélet által a végtelennek részesévé teszi. E két alaplehetőség összes működéséből származik a vallás. Ha a képzelet van túlsúlyban, mi által az igaz és jónak eszményi oldala, szépsége lép előtérbe, akkor a működésnek eredménye költemény és a szellem működése költészet. Ha pedig az igaz és jó, és ezek jellemző tulajdonságai és nem a szépség emeltetik ki, akkor e működés

gyümölcse az ima, és mondatik vallásnak. Kitetszik tehát a vallás és költészet közti szoros kapcsolatot. Systematische Entwicklung aller in der Dogmatik vorkommenden Begriffe. IV. kiadás 148. és 159. lapokon.

Feuerbach Lajos is némileg ide tartozik de csak annyiban, mert a vallás fogalmába ő is felveszi a képzeletet, de eltér annyiban, mert ő a vallást a képzelet és érzelem alsó fokának tudja be, a bölcsészetet pedig minden vallás megszüntetésétől teszi függővé.

Bellauche francia traditionalista előtt is a vallás csak kezdete az ismerő tehetség működésének; inkább költészet, mint szemlélet és nem ismeret, mely idő folytán az emberiség haladásával bölcsészetté nőtte ki magát.

Kantnak azon elvét, miszerint az erkölcsösséghez nem kívántatik meg a vallás, magáévá tette Schleiermacher is, ki így szól: „Semmikép sem szorul az erkölcsösség a vallásra. Mert mi az más, minthogy egy gyenge, megkísértett kedély segítséget vár a tulvilágból? De csalatkozik az, ki különbséget tesz ezen és a tulvilág között; hiszen aki vallással bir, csak egy világot ismer el. Ha tehát az erkölcsösség előtt ismeretlen a jólét utáni vágy, akkor ez utóbbi nem ér többet, mint az előbbi, és ha egészen ment akar lenni a részrehajlástól, akkor az örök Istentől való tartózkodó viselet nem különbözik attól, melyet egy bölcs férfival szemben tanusítánk. Reden über Religion, I. Rede, 165. l.

Tyndal és Chubbnál nagyon észlelhető a dogmatikus tekintetek mellőzése, amennyiben nem vonatkoznak erkölcsi igazságokra. Tyndal szerint mindaz, mi nem vonatkozik az Isten és emberek iránti köteleességek teljesítésére, — babona. Christianity as old, as old creation II. kiadás. London 1731. 61. és 148. lapon Lechler szerint. A kinyilatkoztatott és természeti vallás közti különbség nem állhat a tartalomban, hanem csak a közlés módjában. Ugyanezt vallják Bayle, Staftesbury, és Maudville, hogy t. i. a hitnek nincs befolyása az erkölcsre.

Mendelssohn a német felvilágosodás hordnoka una-lomig ismételte, hogy a vallás nem annyira hitágazatokat tartalmaz, mint inkább törvényeket. Buzgó hive volt Wegscheider, ki „Institutiones“ című művében különösen kiemeli, hogy: „a sz. irás tanúsága szerint semmi hitágazatnak sincs magában véve értéke és csak annyiban érdemel tekintetet, amennyiben és amily fokban kapcsolatban van az erénnyel és jámborsággal, és amennyire előmozdítja a jámbor és hálás életmód lehetőségét. stb. — Untig elég volt.

Németországban mutogatja magát most egy új csoda-bölcsész, kinek legalább az legyen dicséretére mondva, hogy boldogítani kívánja az emberiséget. — Bölcselkedése tornaterének az embert választá, s az emberben magában annak legigénytelenebb érzéseit és functióit észleli. Ki hitte volna, hogy létezik oly szerény bölcsész ki a szaglás, a szagok és illatok párávilágát szemeli ki fölfödözései tereül, pedig úgy van Dr. Jäger megindult a szagok nyomán fölfödözni a lelket. — Feltalálásainak alapját ezen elv képezi: a lelki érzetek szagokból támadnak, melyek a szervre akkor is hatnak, ha mi azt észre nem vesszük. Némely illat melyet orrunk nem érez, behat lelkünkbe söt vérré válik; szag és érzet és lélekállapot azután körülbelül mindegy. A tanár nem mulasztja el lehozni a fontos folyományokat. Ha sok orvos tanúsága szerint szagolhatni a betegség érzetét miért ne lehessen szagolni az egészség érzetét is; két főérzet tehát már szagolható, menjünk tovább; e philosophia kutatásban mint látszik holmi jó vizsla jobban boldogulna; ki tagadhatná hogy a félelem a szepegés gyanus illatokat áraszt, (e bölcselet igazán nagyonis elhagyja az idealis eszmekört) — kedves személyek illata költőinkben lelkesült dalokat ébresztett, innen hasonlítja össze az asszonyokat illatos virágokkal, ami nem merő képlet, hanem egyszerű szembeállítás a két illatos tárgynak. — Mi tehát a szeretet közvetítője, mi általhatol a szerető szeretettjének szívébe? a szag az illat által.

Ha a szeretőnek náthája van vége a szeretet közlekedésének, a két lélek lehül. A léleknek tehát minden érzete vagy maga az illat és ellentéte, vagy legalább szoros és elválhatlan kapcsolatban állnak egymás közt, úgy hogy aki az egyiket leronthatja, a másikat is megsemmisíti. A szagok nyomán itéljük meg a lelket, és a lélek érzései nyomán következtetünk a szagokra és okaikra. — Van azért az új tanárnak két új műszere: a lélekmérő és a szagtalanító; e két alkotmány megfejtí és uralkodik azujkor minden kérdésén és minden szükségén: a lélekmérő méri a lélek érzeteit, ezekből következtet a szagokra, ezekből a szagok okaira. Aszagtalanító pedig csudával határos hatásokat idéz elő: eltávolítja ugyanis a jó és rossz szagokat egyaránt, s az által a lélek bármely érzetét; nincs tehát többé socialis kérdés, nincs éhező és szomjuhozó; mert megsemmisítve a szagot, vész a szagnak megfelelő érzet, eltávolítván például az éhség szagát, elvész maga az éhség is, eltávolítván a petroleur pörkölő dűhszagát, elvész maga a dűh. Ezek után még szebbet mond, hogy a lélek nem egyéb, mint az egyed szaga vagy illata, már aszerint, hogy milyen az egyed. Hisz Sanskritben szóról-szóra fordítva a lélek neve annyit tesz mint az ennek illata: önillat. — De valami jót is mondhatunk róla: Dr. Jäger ugyanis megkülönbözteti a lelket a szellemtől, az ember halhatatlan szellemmel is bir; hogy vajjon mit gondol a lélek alatt, azt nehéz lenne megmondani. — (Ez az oka, hogy a hittani csodabogarak között foglal helyet.)

Laplace tétele: Dieu est un hypothèse inutile, (Isten léte haszontalan föltevés) már elvesztette értékét, — a physicusok is szeretnék az Isten létezését elfogadni s hasznosnak mondanák, mert sok fáradságtól megkímélné őket, ámde erkölcsileg alkalmatlan (moralement gênante.) Ugyanis vagy transformatiót (ösnemződéssel egybekötve) kell elfogadni, vagy természetfölötti teremtetést (ők mondják így, mert hittanilag szólva a természetfeletti rend, föltételezi a teremtetést.) Egyébként

pedig a létet kimagyarázni lehetetlen. Még ugyan távol vannak az Isten létének elfogadásától, de ilyen **physikai lehetetlenségek** azon utmutatók, melyek az Isten elfogadására vezetnek. Addig is jegyezzék meg a skeptikusok (positivisták, agnostikusok) hogy az Istent feltalálni nem lehet, ha nem keressük, úgy ahogy illik. Nem olyképen lehet az Istent feltalálni, mint valami bolygó csillagot, vagy üstököst. Nem engedi magát felismerni a kevély, arrogans emberektől, akik mintegy párbajra hívják az Istent, hogy mérkőzzenek vele. Nagy irgalom, ha néha ilyen kóborló dühöngő vadaknak is kijelenti magát. Az Isten oly fönséges lény, hogy csak hódolat-tal közeledhetnek feléje. Kik föltevésnek, pusztá szónak használják, vagy arasznyi eszköz mértékét alkalmazzák rá, azokat engedi, hogy rövid látásukban orra bukjanak — némelyek csak is a sirban. A földi lét sokkal komolyabb feladat, semhogy azt ama mondással elodázhatnák: la hypothèse de Dieu est physicalement necessaire, moralement gênant.

Legérdekesebb csodabogár a magyar prot. egyház azon ötlete, hogy a kath. alapítványokban ő is akar részesülni. Evégből előbb gyűléseket, conventeket, zsinatot tartottak, hol az eltulajdonítás módzatait megbeszéltek. Elvégre röpiratot adott ki valami Orbán, s ezt mint a bölcsesség, tudomány netovábbját hirdetik, osztják. Ugy vélekedtek bölcseik, hogy csak szóba kell hozni, vitázni róla, elvekbe szedni, s akkor majd akad elég botor ember, ki hinni fog, utóvégre eldönti javukra az ügyet az országgyűlés. Olyan az emberi vélemény, hogy amit szóba hoznak, így vagy amugy védenek, ott kell jognak és igazságnak is rejlenie. Hiszen a communisták is elveket hangoztatnak, egyenlőség, szabadságról annyit beszéltek, hogy ama hires mondás: a tulajdon lopás, már nem is absurdum. Érvényesíteni akarják a protestansok is. Nevetjük az olasz banditát, ki rablása sikereért keresztet vet, s ezen urak eljárását, kik a prot. vallás nevében

arról tanakodnak, hogyan lehet elvenni a katolikusok alapítványait, anélkül, hogy ez rablásnak neveztesseék, komolyan referáltak a napilapok. Nem is valamely elvetemült protestansok teszik a gyűlés tagjait, hanem előkelő férfiak. Csakis az a különbség köztök és a socialisták közt, hogy míg azok Genfben nyilván tanakodnak a módokról, ezek titkos ülésben cseréltek eszmét. Hogy „csapdát“ állítottak a katolikusok számára, azt akárki is megteheti, mert voltak hurkolók, kik a magokra nem vigyázókat leterítették s megrabolták, ezt nem igen vettük figyelembe. De a sikertől elkábítva, (mert az országgyűlés, amit egyszer határozott a convent, szentesítette,) most már többre vállalkoztak, egyelőre osztakozni, utóbb a kath. vagyont egészen elvenni akarják. Miután az első lépés sikerült, miért nem a másik? Ha a francia kőművesek vezetik a parlamentet, miért nem a protestansok, a magyar országgyűlést? Most ugyan nevetségesnek látszik, hogy az országgyűlés a convent és zsinat eltulajdonítási módozataiba egyezzeék, de úgy látszik, hogy ők nem tartják lehetetlennek, s így nem mi vádoljuk, hanem a protestansok mikor azt hiszik, hogy az országgyűlés szentesítheti a rablást. Mert lehet-e másnak nevezni azon szándékot, mikor (a katolikus) Baldácsi végrendelete, melyben másfél millió vagyonát protestansoknak hagyta, szentnek tartatik, de amit királyaink vagy egyesek rendelték, hogy t. i. vagyonuk kath. czélokra fordíttassék, abban a protestansok is osztozzanak, vagy egyedül övék legyen. Szégyeljük magunkat, hogy ilyesmire a vallás nevében magyar emberek vetemedtek.

Mily iszonyú vallás az, mely ilyen igazságtalanságra ihleti hiveit, mely gyámoltalan vallás az, mely ha embereiben a vágyak így fertelmes gyoma támad, elfojtani nem bírja; nemcsak hogy el nem fojtja, hanem túri, hogy ezen vallás nevében gyakoroltassék erőszak.

Mily türelmes vallás ez, mely majd misét (!) fog szolgáltatni az elhunyt alapítókért. Ugyanis vajmi sok

alapítvány azon föltétel mellett adományoztatott, hogy **értők** miseáldozatok tartassanak, Brassóban a prot. papság, hogy bizonyos kath. alapítvány kezökből ki ne vé tessék, háromszor mondanak a nép röheje közt kath. misét. Legalább nekem így beszélt egy luth. sekres tyés, mikor az ősrégi casulat, melyben kivonul a luth. pap, nyakamba akasztotta. Biz az érdekes lesz, ha Sá rospatakon a ref. egyházban misét mondanak.

A kath. ember a világért sem tőrné, ha vallása kö rében valaki indítványozná, hogy miután Baldácsy kath. vallásában halt meg, Szántófy kanonok temette, harmincz kath. kántor énekelt koporsója felett, még tömjént is égettek hullája mellett, s mise mondatott lelke üdveért: adománya, mely valaha Szerdahelyi-ek, Pongráczok s más kath. urak tulajdona volt, s alig birta 40 esztendeig, megsemmisítessék, hogy lutheranus kezekből elvétes sék. Pedig azon nyakatekert, és csakis az éhes birvágy tól felizgatott elme érvei, melyeket hangoztatnak, csakis oly értékűek, mint melyeket Baldácsi adománya ellen felhoztam.

Valamint önök amig protestansok lesznek, méltán hivatkozhatnak az adomány jogérvényességére, ugy a r. kath. egyház, mig nem lesz kálvinista, vagy arianus, örökre magáénak tartja a kath. ősök alapítványát. Elvi hetik azokat rabló, istentelen emberek, amint azt tették az olasz, orosz, porosz, franczia kormányok, mert hát fegyveres s hatalmas zsványok ellen mit tegyen az ember; de jogra ne hivatkozzanak, mert a józan ész ex-communicálja önöket.

Nagy meglepédesemre szolgál, hogy kath. ember elméje ilyen elméletet be nem vesz, jogászaink józan eszét el nem ferdíti a birvágy. A protestansok folytonos hivatkozása a józan észre, mely miatt a vallási titkokat is kiküszöbölik, csütörtököt mondott; ahol szerezni lehet, ott a józan ész szabályát nem tisztelik; mert hiszen a józan ész parancsolja: ne bántsđ a másét! De hogyan követelhetnök a józan ész respectusát, mikor elvetették

a X. parancsolat azon tábláját, hol a VII. parancsolat áll írva.

Dicséretökre legyen mondva, nem annyira gyűlöletből beszélnek így félre, pedig a németek predikálják az egészséges gyűlöletet (gesunde Hasz gegen Rom.) hanem csupán birvágyból; mert ha megtelik zsebök, akkor aztán aranyos időszak következik be, s van rá kilátás, hogy az örökös testvériség korszaka köszönt be. (!?)

Csodálatos a protestansok veleje. Józanul beszélnek mikor a pálinkakérdés, palásthasználat, határmérés, vagy házépítés van szóban, de midőn a kath. vagyonról van szó, légott elferdül velejük s bármely communistán is kitesznek szerzési ötleteikkel, melyeket elveknak neveznek. Akkor aztán a X. parancs józan ész, rekedtté kiabálhatja magát, nem használ semmit.

A prot. brassói papság egynehány ezer forintért miséz (már ahogy tőle telik) pedig Luther ezt ördögi dolognak mondotta. Jogászaik mikor a Baldácsi javak átadását végrehajtották, minden jogi formát megtartottak a törvény követelményének eleget tettek, most pedig elferdítették a legvilágosabb igazságot, s fenyegetőznek Apathi ellen, aki bebizonyította, hogy a *tanulmányi alapot képező javak jogi természetök szerint felekezeti és pedig kath. alapnak tekintendők*, s hogy azok úgy, mint eddig is történt, csakis katholikus oktatási célokra fordíthatók. E javak eredetéről szólva kimondja, hogy azon része, mely a jezsuitáknak adományoztatott és ezeknek megszüntetése után a tanulmányi alapnak engedtetett át, ezen átengedés idejéig kizárólag kath. egyházi célokra szolgált, stb.

Apathi jogi véleményére ezeket mondá a Prot. e. i. lap (48. számában.) „Csak arra figyelmeztetjük a clerust, mely annyira forceirozza most, midőn kedvező chanceai vannak, az alapok és alapítványok jogi természetének kimondását, csak arra figyelmeztetjük, amire Girardin a teljhatalmi érzetében elbizakodott napoleoni kormányt: „mérséklet a sikerben, s türelem a balsors-

ban, az erő két egyenlő bizonyítéka,“ s tovább folytatva: „*l'excès de la force tourne contre elle et la change en faiblesse.*“ Mi tudunk túrni, de csak addig míg a clerus mérsékli magát. Tudunk túrni még tán azután is, mert bizton hiszszük, hogy a clerus, mihelyt fölhasználja tényleges roppant erejét: menthetetlenül s most már visszapótolhatlanul — ina szakad!“(*)

Szegény protestansok, mennyit túrnek, szenvednek hogy a katolikusok nem offerálták vagyonukat! Nem lehet atyafiak, váltig nem lehet, mert nekünk is van rá szükségünk. Az irás parancsolja, hogy szeresd felebarátodat, mint „önnön“ magadat, a felebaráti szeretet mintája az önszeretet, tehát amig lesznek szegény iskoláink, addig majd csak azokra fordítjuk. Mindazonáltal ha bebizonyítják okmányokkal, hogy övék, hogy jogos tulajdonuk, legott osztozunk. Nincs tehát más hátra, mint, hogy hát jöjjenek elő okmányokkal, melyekben protestansoknak adatnak az alapítványok. Ki kell nyomatni, hadd lássa a világ, hogy mi a prot. vagyont igaztalanul magunknál tartottuk. Edant origines suas. — Mi már kiadtuk, ime izleltető gyanánt egynehány reflexio.

„Az okmányok tartalma mutatja, hogy az egyház ugyanazon jogczimek alapján és erejével kapta birtokait mint a főrend és nemesség, vagy a nemesi jogokkal felruházott városok, községek és ugyanazon jogok alapján eddig birtokaikat megtartották. A jogegyenlőség e tekintetben világos, kétségtelen mert azt a törvénykönyv minden lapja bizonyítja. A birtok alapja egy és azonos a világiak és egyháziak közt. Sehol sem mondatik, hogy az egyházi vagyonra nézve más rendszabályok adattak, vagy hogy azt valaha lehessen eltulajdonítani.

*) Dignetur mihi credere, sokat túrok és szenvedek, hogy sem az Athenaeum, sem a Franklin-társulat nem osztja ki részvényeit a szedők közt, minden hasznót csak a hatalmas részvényesek szednek fel. De majd jön idő, amikor az elbizakodott részvényesek (a többit kitörölte a szerkesztő, de azért dült keblemben gyöngyöznek az érvek.)

„A lélek halhatatlanságában hitnek legjelentékenyebb bizonyítványa minden népek közt amaz intézkedés, melynélfogva az emberi belátás- és akaratnak hatása nem szoríttatik a földi lét rövid tartamára: hanem az ember életében jogosan tett rendelkezés, holta után is érvényesnek, kötelezőnek ismertetik. Ez alapja minden polgárisodásnak, s az utódokra is átszálló birtok, vagy más jogok öröklésének; még pedig nem csupán egyesekre, de egész nemzetekre nézve is. Ez biztosítéka a törvények iránti tiszteletnek is, tehát az egész erkölcsi, s államéletnek. Kik a már nem élő ősök és törvényhozók eme jogát — az ész és religió által megszentelt határok közt — tiszteletben tartják, azok önmagukat tisztelik meg; mert az emberi lélek méltóságának elismerését tanusítják. — Azért találjuk oly általánosnak a végrendelezési jogok, s a nemes célokra szánt hagyatékok és tett alapítványok szent volta felőli meggyőződést; mely, természeténél fogva, az örök élet és isteni igazság eszméin alapuló vallási fogalmakkal legbensőbb összefüggésben volt és lesz mindig.

„E jog természete tehát legkevésbé sem változik az által, ha az utódokat is kötelezni akaró intézkedés, nem mulandó földi haszonnal, hanem vallási célokkal vagyon összekötve, sőt egyenesen ezeket tartja szem előtt. Ha ugyanis épen e célok voltak a legfontosabbak, a legszentebbek a rendelkező szemében, úgy világos, hogy ama célok tiszteletben tartását csak úgy, s még inkább követelheté az illető (miután erre fel volt jogositva,) mint ha egyeseket akart volna javaival, szerzeményével gazdagítani: — minthogy a végrendelezési jog lényege abban áll, hogy a rendelkező belátása és akarata (nem pedig másé) tartassék az utódok által tiszteletben, mihelyt az jogosan nyilvánított, és nem ütközik igazságos törvényekbe.

„Nem lehet megindulás nélkül olvasni még ma is, az annyi pusztítást megért Kis-Ázsia némely régi, clasicus görög emlékein, az évezredek előtt tett, s még a

vad izlam által is megkimélt ama tiltakozásokat, melyekben az ezen emlékeket emelők óvást tesznek sirboltjaik- és szentélyeiknek más, és nem az ő kívánatuk célra leendő fordítottása ellen: a kegyelet durva sértőit nem csak a földi igazság, hanem a tulvilági boszulók ítélőszéke elé idézvé; s ezen óvástételöket a már akkor létezett közlevéltárakba is letétetvé! nem csak tetemes pénzbeli büntetéssel kívánják sujtatni a bűnöst, de hozzáteszik: „Ki e rendelet ellen véteni fog azaz ég és alvilág istenei előtt, mint a szent helyek meggyalázója fog feleletre vonatni. „Miért kellene épen nekünk közönyösekknek lennünk ama, nem kevésbé komoly óvások iránt, melyek első, sz. királyaink adományleveleiben oly gyakoriak? Vagy a keresztény miveltség szava nem oly erős-e, mint a görög classicitásé? „Si quis vero contra hoc meum statutum,“ olvassuk még a későbbi Géza királyunk adománylevelében is, „agere praesumpserit, divina ultione puniatur.“

„Mi legalább nagyon is indokolva találjuk IV. László királyunk ama sorait, melyek következőleg hangzanak: „Nos itaque considerantes, quod etsi quilibet contractus inter quoslibet bona fide initi per reges et principes debeant in suo vigore conservari, illi tamen contractus, quos reges ipsi et principes cum sacrosanctis ecclesiis ineunt, tanto solidius debent subsistere, quanto eminentior auctoritas eos firmat . . .“ Nem szenved ugyanis kétséget, hogy valamint a mivelte hellenek, ugy keresztény őseink is épen azért helyezték az isteni igazság védpaizsa alá kegyes alapítványait, hogy azoknak a lehető legnagyobb biztosítékot nyujtsák minden időre.)*

H. P.

*) Az esztergomi főkáptalan okmányai, előszó. Pest 1871. Nyomattott „Hunyady Mátyás“ intézetben. Negyedréiben 231 lap.

AZ EGYHÁZI IRÓK CSARNOKA.

Telek József.

Szül. 1716. Tarnóczon (Nógrád m.) s mint ujoncz Széchényben a ferencziek rendjébe lépett 1736. Fölszenteltetvén tanított bölcselet, hittant. Elemében azonban a szószéken volt, honnan ékes nyelven hirdeté az evangeliumot. Meghalt 1773. A Necrologiumban ez áll felőle: *Rev. P. Josephus Telek Lector Generalis, Deffinitor habitualis, BMVirginis cultor specialis, invocato Eiusdem S. Nomine, animam Creatori reddidit die III. Junii. Vacci.*“ Munkái ezek:

Tavaszi róza azaz panoromi szüz sz. Rosalia életének sommája, melyet predikatzio módra rendelt beszédben, világosságra terjesztett P. Telek József. Kassán. 1757. Akad. betűkkel. Kis nyolczr. 64 l. Sz. Rozália képével, dicsőítő vers, ima, előszó Kassa városából, mely sz. Rozáliát védszentül választotta.

Hálaadó dicséret, azaz a sz. Háromság egy Istennek dicséretéről egybeszedett tanítás Rátóton 1758. Irta s mond. T. J. Pesten 1759. Nyolcz. (Könyves ház 117.)

Bátorságos havasok, azaz havi Boldogasszony napján az Isten anyjának irgalmasságból eredett boldogulásunkról prédikatzio melyet nemes kir. szabad Szöged városába n. sz. Ferencz fiainak klastroma mellett hajdan Havi B. A. tiszteletére felépített ritka szépségű sz. egyházban 1759. esztendőben Havi B. A. ünnepe napján élő nyelvvél mondott P. Telek József. Sz. Ferencz Atyánk keményebb rendtartásán lévő szerzetének s M. O. Salvatorian provinciájának érdemellen fia. Nyomt. Pestini Eitzenberger Antal Fer. által 1761. Nyolcz. 94 lap.

Hathatós erejű mágneskő, avagy az olt. szentségnek méltóságáról való beszéd. Irta s mond. Telek József. Pesten 1759. Nyolcz. Nyolcz. (Könyves ház. 117.)

Örökké való házat építő bölcs asszony. Azon néhai Koháry Éva grófi nagy asszony pompás exequiájának alkalalmatosságára készítettett halottas beszéd, melyet Fászberevényben 1766. Pünkösöd havának 12. napján élő nyelvvél mondott T. J. definitior és gen. Lector. Kalocsán. Érseki betűkkel Wágner János József által. Ivrét 11 sztalán levél. — Örökké való házat épített; mert fundamentumát tette a) az isteni félelemből, b) békességes türesemből c) az irgalmas adakozásból.

Kéziratai közt maradt a következő: „Cosmographia seu brevis descriptio olim florentissimae, nunc ex cineribus redivivae Provinciae Hungariae ord. Min. S. P. Francisci strict. obs. sub nomine et protectione SSmi Salv. Xti Jesu, congesta in utilitatem et favorem Juniorum Fratrum Almae huius Provintiae Professorum, industria M. V. P. Josephi Telek in conventu Gyöngyösiensi SS. Theologiae Lectoris actualis.“ Negyed. 14 levél, vagyis 28 oldal. Erős papíron igen szép apró betűkkel, sajátkezűleg írta.

Négy világító urnapi lámpások, azaz az oltári nagy szentség felől támasztott vetekedéseknek setétes homályát világosító négy predikátziók, melyeket urnapján Ketskemét mezővadásznak tágas piacsdn élő nyelven mondott P. Telek József ferenczes szerzetes a Salvatoridn magyar provinciájában s a theologiát tanító lector, most pedig világ elejbe eresztvén arany gyertyatartóra helyeztetett. Kalocsán (év nélkül) érseki betűkkel, Wagner János által. 4-rét 140 lap. (Kijött körülbelül 1767. évben.) Czimképén Úrunk, Luther, Calvin, urvacsorai szavakkal állittatnak elő azon kérdéssel: ezen három közül kinek kell hitelt adni? A 3 munka általános czime: Három részre osztatott beszédek, melyeket a hitbeli ellenvetéseknek világosítására öszveszedgetett és a ker. hivek elejbe terjesztett, ferenczes szerzetes.

Ajánlotta Battyány József kalocsai érseknek nevénapja alkalmával. A beszédeket mondotta 1768, 64, 65, 66. években. Tartalmuk rendes perfolyam a kálvinisták

ellen, kik Urunk világos szavai ellen fellázadtak, s átvett értelemben csavarják urvacsorai intézkedését, s hallgatóit téletre hívja fel. Onnét kiindul, hogy a régi huzamos birtok mellettünk szól, miután elévülés által tulajdonunkká tettük a perbe hozatott jót, s a perben annak ítéltetik a birtok, hacsak nyilván nem próbáltatik az előbbi birtok igazságtalansága, erre pedig képtelenek az ujitók. De jogtalanul is kezdettek az ujitáshoz, mert Kalvin nem volt egyházfő. Más évben, miután az atyafiak perujitást látszottak követelni, főleg „azon bárkába visszatérő galamboknak lelki vigasztalásokért, kik a mult esztendőben Kalvinnak ellentmondván Péterrel előbbi tagadásukat megsiratták,“ fölvette a védelmet bebizonyítva, hogy Calvin, költeményének urát nem tudja adni, mert maga részére hiteles tanuságot nem állíthat, mert szavait tétovázó habozással igen változtatja. Harmadik évben kimondja a végzést. Negyedik évben kijelenti, hogy nem méltó dolog, miszerint magyar hazánkban tovább is folytassák e vetekedéseket s hallgassuk tovább is legdrágább örökségünket ostromló felperest, ezokon szükséges törvényes exceptióval élni, azaz miután látható a felperes Kálvinus nemtelensége, hazánk törvényei szerint nincs joga pert folytatni; a magyar törvényekből kimutatja a kalvinismus hazai bitorlását. — Eredeti érvei helyt állnak, magyarsága velős, zamatos, a kitünők közé sorolható.

Urnapi két zöld ágak, azaz az olt. nagy szentségnek valóságát bizonyító urnapi két beszélgetések, melyeket Kecskemét mezővárosának piaczn az Úr Jézus juhaihoz élő nyelvvel nyújtott P. Telek József Kalocsán (év nélkül) Wagner János József által. IV-rét 73 lap. — Felvényes czimképpel. (Kijött körülbelül 1768.)

Ámbár Dávid parittyakövekkel hadakozott: szerző mivel tilalmas legelőre siető juhok s nem farkasok ellen készült, inkább zöld ágakat nyujt nekik. Vitakerülő tanítás, melyben az oltári titok megértését a „quomodo“-t

magyarázza, azaz miképen van jelen az oltári szentségben. Az elsőt mondotta 1767, a másodikat 1762-ben. Az 52 lapon egyezkedési levelet közöl 1564. évből, melyben a szent Miklós temploma a kecskeméti protestánsok kezére került, „miglen kétfelé leszünk.“

Dániel törvényszéke, melyben Susannának ártatlansága védelmeztetik, azaz Boldog Asszony születése napján beszélgetés a Susannánál ártatlanabb B. szüz Mária angyali ártatlanságának védelmezésére. Az 1766. esztendőben Kecskemét mezővárosában a Mária kisasszony homoki kápolnájánál hallgatói elejbe terjesztett P. Telek József. Pesten 1769. Eitzenberger József által. Negyedrét 44 lap. (Czímkép: Ad nives Auxiliatrix Szegediensis. Tizenkét csillagu korona 1763.)

Szüz Mária általános tiszteletének nemzeti érzelmű védelme a pártos atyafiak ellenében, mert korára illettek az Eccli. (34, 28.) szavai: egyik épít, másik ront. Miután a igaz magyarok Mária iránti hűségüket vérökkel pecsételték s hogy tisztelete fenmaradjon, képét pénzeikre verték, s ez okon, habár a háboruk tengere tódult az idegenek közt letelepedett magyar népre, mégis sz. Mária igazgató kezei által hazánk nyelve, szabadsága fenmaradt: öt száz esztendők mulva egy része a nemzetnek mindent elrontani igyekszik, amit a régiek építettek. A régi kigyó épen nem szívelheti a tiszteletet, melyben részeseül szüz Mária, azért szüntelen ostromolja tiszteletét, mivel pedig önnön személye szerint nem árthatott, tanult elméjű férfiakat lázasztott perlekedésre, kik tiszteletét fogyasztanak. Szerző a Susanna itéletét vevén minta gyanánt, bebizonyította, hogy e tisztelet nem bálványozás, nem vétek, nem haszontalanság, s hogy a pártosok által megindított gyalázkódás inkább növeli dicsőségét, mert hű fiai annál hőbben magasztalják. Ugyanezen beszéd újra közöltetik szerző nagy művében 171 lapon, melynek hasonló czime vagyon.

Tizenkét csillagu korona azaz az Isten szerelmes szent annyának, angyalok hatalmas királynéjának, magyar hazánk

nagy asszonyának, a makula nélkül fogantatott szűz Máriának esztendőbeli tizenkét ünnepeire egybeszedetett prédikációk, melyeket élő nyelvével prédikált, most pedig világoságra bocsátott P. Telek József ferences lector, definator, váczai gvardián. Budán 1769. Landerer Leopold betűivel. Ivrét I. Rész 844. lap. II. Rész 611 lap. Vácson 1772. Ambró Ferencz kiadása.

Ajánlotta szűz Máriának hő indulatú sorokban. E két izmos kötet valóságos kincse a magyar irodalomnak, nemzeti hódolat hazánk Védasszonyának, amire czélozott is szerző így szólván: oly boldog hazában s nemzetben születtem, mely hajdan szent István első magyar koronás királynak végső rendelkezésével egészen a te örökséged, azért illett, hogy ami örökségedben költ, egészen a Tied legyen. Másik célja volt buzdítani a magyarságot lángoló tiszteletre iránta. „Ha lelked üdvösségének nagy ára van előtted, ha az egekkel végtelen szövetségre akarsz lépni, szeresd Máriát. Máriához ájtatossággal lenni, üdvösségnek jele, melyet Isten azoknak ad, kiket üdvözíteni akar.“ A szegedi Boldogasszony templomában tett fogadása következtében az ország különféle vidékein elmondott Mária beszédeit kiadta s így czimezte, mivel szent Bernard szerint: csillagokra méltó fő a tied, mely a csillagoknál sokkal fényesebben ragyogván, ékesíti inkább azokat, mintsem azoktól ékesítenék. Szűz Mária XII. ünnepét rendesen kilencz szónoklatban tárgyalja, vagy legalább is háromban. Az ünnepeket megelőzik előljáró tanuságok, az ünnep mivolta és eredetéről. A prédikációknak czimeket adott: mint győzelmes Judith, kiváltságolt Eszther stb. Jeligéje = fölvett cikkely; tárgyosztása = feltett cél; s ez közönségesen három águ, nevezi pedig az egyes részeket: bizonyító okoskodásnak.

A szentírás, a hagyomány érvei, a szent és profán történelem példái, képletek és hasonlatok mind rendelkezésre állanak, midőn az Isten anyjára vonatkozó igazságokat megvilágosítja, vagy alaposan bizonyítja.

És alig akadni okoskodásra, mely nem lenne találó, vagy pedig erőltetett lenne; a legmélyebb hittani lehozásokban is érthető, bizonyításai mind prédikációkba is illenek. Sőt az észbeli törvény szabványaiból is érvel, így például a szeplőtelen fogantatásra a következő törvényekből alakít bizonyításokat. 1. A királynénak ugyanazon szabadalmakat adja a király, melyekkel önnön maga él. 2. Nem lehet ugyanazon dolog két úr tulajdona. 3. Ami nekem használ s neked nem árt, tartozol azt megcselekedni stb. Végre a hazai mozzanatokat is megfigyeli, mihelyt valami módon Nagyasszonyunkra vonatkoznak; „Annyira behatott — ugymond 211. lapon — régenten magyar hazánkba az ujitók mérgelődése, hogy a hazai pártosok egyenlő akarattal azt mentek kérni Ferdinand királytól, hogy Mária ne neveztessek többé M. O. Védnökének, a naptárból törültessék ki Nagyboldogasszony és Kisasszony ünnepe, azt jelentgették a király előtt, hogy a folyó pénzről, a hadi zászlókról törültetnének az Isten szent Anyjának képei és azok helyett mind pénzre, mind zászlókra kétfejű sast rajzoltatna. Országunk örökös czimere lenne nem a kettős kereszt, nem Mária képe, hanem a kétfejű sas. Vajjon tisztesebb czimer ez, mint Nagyasszonyunk képe? Inkább segítheti gyámoltalan hazánkat a képzeletben költ sas, mint sz. István királyunktól választott hazánk Védasszonya Mária? Ó vak vezérek!“ Úgyes még a pogány mesék felhasználásában is, mert szabatosan megkülömbözteti a költött dolgot, a benne levő tanuságtól, és csupán az utóbbit vonatkoztatja fölvelt céljához képest. Az ünnepek utolsó beszédében 10—20 „csudatörténetet“ közöl, természetesen azért, hogy amelyik a hallgatók lelkületéhez illik, azt használhassa a szónok. A beszédek elején rendesen elmés hasonlattel nyit be, melyből szépen folyik szónoklatának tárgya s felosztása. A harmadik csillagban (szűz Mária templomba vitelének ünnepén) két beszédben az Isten anyjának szüleiről szent Anna és sz. Joachim erényeiről szól. Eljegyeztetésekor bőven

ván szó szent Józsefről. Minden erejét összeszedte a Gyümölcsoltóra készített kilencz beszédben, melyek hittani alaposágáról tanuskodnak. Sarlos B. A. ünnepén egyebek közt a kegyhelyek látogatásáról beszél.

Habár a latin idézetek, hosszúkás mondatok, fölösleges ismétlések lassítják az olvasást, nehezítik az értelmet, változtatott beszédmóddal a mai szónokok is használhatják. Magyarsága velős, virágzó.

II. Szabó István

Szül. 1695. jul. 28. Egerben. Jezsuita lett 1714. Tanított Kolosvárt és Kassán 12 évig, ugyanannyi évig mint rendes predikátor működött leginkább Nagyszombatban, mely akkor magyar város volt, mert minden kiadott beszédét itt élő nyelven mondotta. Papnöveldei kormányzó volt Nagyszombatban 4, Sopronba 7 évig. Meghalt, midőn ünnepi beszédeit rendezte sajtó alá 1753. mart. 3.

1. *Koronában foglalt angyal. Kassa 1730. (nem láttam.)*

2. *Predikátiók, melyeket egy böjti vasárnapokon az Isten ígéről és három böjti péntek napokon a Krisztus Jézus szenvedéséről és haláláról valaha élő nyelven mondott, most pedig sok, Isten ígérének hallásától távol esett lelkeknek-üdvösséges hasznokra világosságra bocsátott P. Szabó István, Jézus társaságbeli szerzetes. Sopronban nyomtatott Rennauer Filep János 1743 esztendőben. Ivrét 226 lap. Ajánlotta Ebergényi Ilona férjezett gróf Csáky Györgynének.*

„A szentatyák asztagba rakott kévein repdestem és nem fejem sovány agyában termet magot szedegettem. Az arany nem megvetendő, hogy salakja vagyon, bizonyára vesztét üszöge miatt a jó mag sem érdemli. — Az Isten ígérének felségét, méltóságát, hatalmát, szükségességét, és mindennemű lelki gyümölcsét látván, olvasására édesedjenek, kik hallásától távol estek. Ha a közelítő öregseg engedi még, több kívét kötök, melyek-

ben szintén a lelkek hasznára s nem az ékesszólásra vigyáztam.“ — Az első folyamat mondotta Nagyszombathban 1738. A második folyamat Urunk szenvedéséről Kassán 1731. a harmadik folyamat Kolosvárt 1733. évben szintén Urunk szenvedésének körülményeiről. Végén van egy husvét ünnepi beszéd Urunk feltámadásáról.

3. *Halotti beszéd Szentgyörgyi Horváth Erzsébet, Feste-tits József generalis hitvese felett. Irta s mond. Szabó István. Sopron 1744. (Könyvesház 98. lapon.)*

4. *Első Ferencz római császár nemes férj. Római császárságra való választásán tartott egyházi beszéd Löwön. Sopron 1745.*

5. *Három esztendőre való vasárnapi Prédikáziók, melyeket valaha élő nyelvvél mondott, most pedig Istennek nagyobb dicsőségére a római anyaszentegyház gyarapodására a magyar lelképásztoroknak valamennyi segítségekre a ker. híveknek üdvösséges hasznokra és vigasztalásokra előljátrói engedelmeből világosságra bocsátott Pater Szabó István, Jézus társaságbeli szerzetes. Nagyszombathban 1746 Akademia betüivel. Ivrét I. kötet. Ajánlás (Eszterházy Imre, nyitrai püspöknek és előszó IV. szttan levél 316 lap, latin betürendes tárgy index IV. levél.*

Második esztendő 312 lap; index IV levél.

Harmadik esztendő 326 lap; index és nyomtatásban fogvatkozások V levél.

Az első esztendőbeli beszédekben a vasárnapokra rendelt evangeliumoknak magyarázatát foglalja s azokhoz tanuságot, csatol; a többiben erkölcsi irányzatu beszédeket ad 7—9 pontra osztva, hogy a szónok könnyebben eszében tartsa. Korának előkelő szónoka, kinek munkáit Kaprinay mintaképül állítja.*) Celeber a vi, ac pronuntiandi elegantia orator; ad egregiam styli puritatem et copiam addidit quidem numerum et flumen, sed omni (quod in eo probari nimime potest) hodierni temporis artificio destitutum. — „Senki ezekben — ugymond elő-

*) Instit. eloquentiae sacrae generatim. Cassoviae 1759. I. 95 lapon.

szavában — elmés találmányokat, ujságokat, dicsszólást ne keressen, mert azokban nem törekedtem, hanem azoknak, kik hallani, olvasni fogják hasznokra vigyáztam. Mindazonáltal, ha valami olyas vetődik szemeid elé, mely nem közönséges elmének termése, igazán megvallom hogy nem enyém, másképen, mint hogy fáradságom által enyémmé tettem, amint sajátommá teszek, amit más kertéből a magaméba plántálok. — Mind feltalálod ezeket, csak keressed, és ha oly szorgalmas szedegető volna minden, nem fárasztottam volna magamat, hogy így adjam elődbe.

6. *A dicsőséges szent István király neve alatt feldőlött felséges társasághoz rövid beszéd. Mondatott Pozsony szent Márton templomában 1750, midőn főünneppét jeles készüléttel ünneplette. P. Szabó István. Nagyszombathban Akad. 1751. Negyedrét 19 lap. — Ugylátszik a dömölki társaság tagjaihoz intézett beszéd, melynek célja volt „az utavétett tévelygő lelkek megtérítése.“ Mint sasok, hol veszedelem van, oda repülnek; látva a romlást, mit szekere farkán hordoz a tévelygés okkal móddal akarják helyre hozni a romlást. Szent Márton hegyéről véve a képletet, lelkesít az egyház ügye mellett, s főleg szűz Mária tiszteletére. Mellesleg arról is szól, hogy midőn a német francia nyelveket tanuljuk a magunkéról meg ne feledkezzünk.*

Alexovits Vasul.

Szül. 1742. jan. 4. Egerben prot. szüléktől. Tizenöt éves korában katolikus lett s 1764. pálos szerzetbe lépett, hol ékes, foganatos módon hirdette a hitet és jámbor erkölcsöket, azonkívül tanított hittant és menyiség-tant. A rend eltöröltetése után a pesti egyetemnél, mint hitszónok és tanár működött; meghalt 1796 élte 54. évében. Az ifjuság, mely ajkán csüggött annyira szerette, hogy elhunytá feletti fájdalmát három havi gyászszal

tanusította. A nagy szónokok közt foglal helyet. Számos kézírataiból sajtóban ezek megjelentek.

Ünnepnapi prédikációk, melyeket a pesti főplébánia templomában élő nyelven mondott P. Alexovits Basilius, első remete szent Pál szerzetbeli pap. Pesten 1789. Paczkó Ferencz betűivel. Nyolcz. 543 Előszó tartalom 7 szttan levél.

A II. kiadás nyolcz. 1807 Pozsony Belvay Györgynél, 520 lap. „Valaha ugymond setétség voltam, gyűlöltem, utáltam, kárhoztattam a kath. egyházat. De könyörüült az irgalmasság atyja rajtam s megszabadított a sötétségtől, általvitt a kath. egyházba, minden egyéb rokonimat megvizsgálhatatlan tanácsából e mai napig sötétségben hagyván.“ Az egyház szokott ünnepeire való beszédek, melyekben tekintettel volt miveltebb közönsége iránt. Azért helyelközettel emlékezik a „felvilágosultak“ félszedségeiről.

Első rendű szónok; daczára kora bőbeszédűségének, kerüli az üres szóhalmazt, mindig gondolatdús, többször eredeti. Bevallja, hogy nyolcz szerzőt használt, de nem számlálja elő. Előnyei közt említendő a plasticitás, eszméit tényekben érzékíti; innen magyarázható meg nagy használhatósága és elterjedése. — Ha nem is birt az eleven lángész átható itéletével és felfogásával, nem a bölcsész mélyebb behatásával, rendelkezett a hatékony szónok minden kellékeivel, azért méltán országos hirre vergődött. Megérdemelte is. Ezokon, ha olvasóink — kik még nem ismerik — a plebániakönyvtárakban megtalálják, íróasztalra vigyék, mert használhatósága állandó.

Vasárnapi prédikációk, melyeket a pesti főplébánia templomban élő nyelven mondott P. Alexovits Basilius első remete szent Pál szerzet-beli pap. Pest 1789 Patzkó Fer. betűivel. Nyolczadrétben.

Téli rész IV szttalan levél tartalom. 452.

Tavaszi rész (1790) IV levél tartalom 426 lap és toldalék LXXXV (ünnepi beszédek.)

Nyári rész (1791) V. levél tartalom, 300 lap és Toldalék CLXXIII (ünnepi beszédek.)

Őszi rész IV levéltartalom, 392 lap és Toldalék CXV lap (ünnepi beszédek.)

Második kiadás Pozsonyban Belmay György Alajos betüivel 1808. ismét négy kötet.

Halottas beszéd, melyet B. Orczy Lőrincz emlékére mondott A. B. első remete sz. Pál szerzetbeli póp és Pest városának főtemplomában az Isten ígéének magyar kirde-tője 1789. esztben. Kisasszony hava 10-én Pest. Patkó Ferenczmél. Negyedré 25 lap. — Dilectus Deo jeligéből kiindulva feltünteti, hogy nagy hazafi volt és igaz pol-gár, s emiatt kedves az embereknél; tökéletes igaz ke-resztény volt s emiatt kedves vala Istennél.

Hajas István.

Szül. 1733. Veszprémben kalvin szülekből. 1748. kath. lett, tanult Budán 1754. a jezsuiták közé állott. Egerben, Sárospatakon, Nagyszombathban, Pozsonyban tanított. Kolosvárt, Nagyszébenben hitszónok volt. A szerzet eltörlése után palotai, 1770. veszprémi legnagyobb buzgalmu lelkész lett, meghalt 1798. oct. 29. Megjelent beszédei :

A bld. szüz Mária tiszteletét és segítségülhivását bi-zonyító beszéd. Veszprém 1789. Negyedré.

Hajas Istvántól, nemes sz. király Szabadján mondatott beszéd, midön az ott való sz. István királytól építettett és pusztaságában Rosos familiának ajtatosságából új ékessé-gére hozattatván, megáldatott 1789. Kisasszonyhava 20. nap-ján. Veszprémben Streibig. Negyedré 14 lap. Hol kel limádni? Ott hol áldozat van, hol áldozó póp, és hol oltár vagyon.

Szent Péter és sz. Pál apostolok tiszteletére mondott beszéd. Veszprém 1791. Negyedré.

Az igazi megvilágosodásról. Vízkereszt napján 1792. IV. (Sándor könyvesház.)

*Egyházi pásztor. Melyben élő nyelven mondatott egyházi beszédei közül néhányat ft. Zsolnay Dávid apát kano-
nok istenes költségével kibocsátott Hajas István veszprémi
plebános és V. esperes. Györött 1790. Streiling József betüivel.
Nyolcz. I. könyv 802 lap. Mutató tábla 4 szltan levél.*

II. Könyv 1791. 822 lap. Mutató tábla 3 szltan levél.

III. Könyv 1794. Veszprémben Szammer Mihály betüivel. 772 lap, 3 szltan levél.

IV. Könyv 1795 u. o. 744 lap, 2 szltal levél.

V. Könyv 1800 u. o. 268 lap, 2 szltan levél.

„Soha eszem ágába sem tűnt fel beszédeimet világ elé terjeszteni; mert ámbár sok uri rendek s más uraságok megelégedését tapasztaltam: ezeket én a magyar nemzet az Isten igéje tiszteletének, nem pedig csekély beszédeim érdemének tulajdonítottam. Hogy életem meglett esztendeiben a nyomtatásról kezdtem gondolkodni ft. Zsolnai Dávid előljáromhoz való engedelmesség és most kegyes Pátronusomhoz való háladatosság és tisztelet vett rá.“ Ezekben 25 évi prédikálásának gyümölcsét hozta napfényre. Kettőre törekedett, először, hogy mindig csak azt tárgyalta ami a fenforgó evangeliomban ben foglaltatik, mellőzte mi csak erőszakos csigázással használtatik tanuságul. Másodsor leginkább a szentirásból bizonyít és pedig főleg azon helyeket használja, melyek a czélra egyenesen és tulajdonképen irányoztatnak. Rendesen három beszédet ad minden vasárnapra, de az utolsó kötetben, mely halála után jelent meg, Horváth Pál plebános utódja, ki sajtó alá rendezte a munkát nem talált meg minden beszédet s így csak egy jutott minden vasárnapra sőt néhány csonka is. Mindazonáltal a mű a jobbak közé tartozik.

IRODALOM ÉS MŰVÉSZET.

Sancti Thomae Aquinatis Doctoris Angelici Opera Omnia iussu impensaue Leonis XIII. P. M. edita. Tomus Primus. Commentaria in Aristotelis libros Peri Hermeneias et Posteriorum Analyticorum cum Synopsibus et Annotationibus Fr. Thomae Mariae Zigliara Ordinis Praedicatorum S. R. E. Cardinalis, Romae, ex typographia polyglotta S. C. de Propaganda Fide. 1882. Folio. 403 lap.

Midőn Szentséges Atyánk XIII. Leo az 1879-ik év aug. 4-én kelt örök emlékezetű „Aeterni Patris“ Encyclicában felemelé lelkesítő főpásztori szavát, hogy az angyali tudor bölcsészeti tanai — ad Cath. fidei tutelam et decus, ad societatis bonum, ad scientiarum omnium incrementum¹⁾ — katolikus iskoláinknak ismét visszaadassanak; midőn lelke egész hevével szólítá fel a földkerekség minden püspökét e magasztos, e nagy horderejű ügy legbuzgóbb támogatására: fenkelt szelleme, az egyházért lángoló nemes szive, gondoskodott a szükséges eszközökről is, hogy apostoli buzgalmának e nagy s dicső vállalatát — motam gradu et prope collapsam philosophiam, scholisque Catholicis redonatum in sede honoris pristini collocare²⁾ — Isten ótalma és segítségével mielőbb a legjobb siker koronázza.

Rövid időzökökben újabb apostoli szózatok hirdették ő Szentsége bölcs intézkedéseit, az „Aeterni Patri“ encyclicában hirdetett magasztos eszme valósítására. 1879-ik év aug. 4-én kelt e pápai körirat, s már ugyanazon év october 15-én De Luca bibornokhoz a tanulmányok tanácsa elnökéhez intézi a Szent Atya ama nevezetes sorokat, melyekkel szent Tamás Akademiájának felállítását elrendelé; „Auctores sumus — írja Ő Szent-

¹⁾ Aet. Patr. Encycl.

²⁾ Litt. ad Card. De Lucca.

ség — ut coetus Academicus in Urbe Roma instituat, qui S. Thomae Aquinatis nomine et patronatu insignis, eo studia industriamque convertat, ut eius opera explanet, illustret; placita exponat et cum aliorum philosophorum sive veterum sive recentiorum placitis conferat; vim sententiarum earumque rationes demonstrat; salutarem doctrinam propagare, et ad grassantium errorum refutationem recensque inventorum illustrationem adhibere contendat.“ Ugyanazon sorokban egy újabb hathatós eszközt jelez a Szentséges Atya, sz. Tamás tanainak minél szélesebbkörű terjesztésére; kinyilvánítja nagyfontosságú elhatározását, hogy az angyali tudor összes munkáinak új kiadását eszközölné. E kiadásnak lehető legtökélyesebb s leghíresebbnek kelle lennie, olyannak, quae cuncta omnino sancti Doctoris scripta complectatur, optimis, quoad fieri potest formis litterarum expressa accurateque emendata; iis etiam adhibitis codicum manuscriptorum subsidiis, quae aetate hac nostra in lucem et usum prolata sunt. Coniunctim vero edendas curabimus clarissimorum eius interpretum, ut Thomae de Vio Cardinalis Caietani, et Ferrariensis, lucubrationes, per quos, tam quam per uberes rivulos, tanti viri doctrina decurrit.

Érezte a Szentséges Atya e vállalat nem csekély nehézségeit, nagyszabású voltát, de Isten dicsősége, az egyház üdve s a sz. Tudor tiszteleteért lángoló szive nem riadt vissza. Már 1880. év jan. 18-án megjelent a nagy fontosságú „Motu proprio,“ melyben sz. Tamás összes műveinek a fentidézett módon eszközölné kiadását elrendeli, s e nagy munka gondozásával De Luca, Simeoni, s Zigliara bibornokot bizza meg. A vállalat létesítéséhez a mindenéből kifosztott, hiveinek alamiznájából élő pápa, fejedelmi bőkezűséggel, 300.000 ezüst lírával járult a jelen szükségletekre. A kiadás később igényelt költségeit a Propaganda pénztárából utalványozá, azon kikötéssel, hogy a mű elárusításából befolyt összegekkel ez intézet kölcsöne visszafizetessék, a többlet pedig oly tudományos művek kiadására for-

dittasék, melyek sz. Tamás műveinek magyarázatában különösen kitűnnek.

Lelkesült buzgalommal, ernyedetlen szorgalommal karolta fel a három bibornok a reájuk bízott ügyet, s alig folyt le két év, Ő Szentsége lábaihoz teszik dicső Védszentje ünnepén, a remek kiadás első kötetét. Elképzeljük mint repesett szent örömben a Szentséges Atya szive, midőn ez első példányban megvalósítva látá az eszményt, mely az eszközendő kiadásról magasreptű szelleme előtt lebegett.

Valóban remek mű, mely mind tudományos, mind műszaki tekintetben ritkítja párját. Ily kiadást csak Róma létesíthet. A mű folio és kétféle negyedrébten jelent meg, az utóbbiak csak a papir minőségét illetőleg különböznek egymástól. Elöttünk a folio kiadás, e fejedelmi fénynyel kiállított kiadás fekszik, melyet a nagyváradi l. sz. káptalan könyvtárából birunk használatul. Ezt ismertetjük részleteiben. A kötet tartalma a következő: I. A kiadók felajánló levele, melyben e kiadást *Leonina-nak* czimzendőnek mondják, s joggal: *Opus hoc prope giganteum Tua mens concepit: Tua animi celsitudo romanam eius magnitudinem intrōspexit: Tua m̄nificentia opes et praesidia attulit. Tuo igitur nomine illustrandum, írják a Szentséges Atyának.* — E felirat után következnek sz. Tamás bölcsészeti tanainak terjesztését illető pápai okmányok. II. az „Aeterni Patris“ Encyclica; a De Luca bibornokhoz írt fentebb idézett levél; a „Motu proprio,“ s a pápai Breve: de S. Thoma Aquinate Patrono caelesti studiorum optimorum cooptando. Ujabb hathatós eszköz vala ez utóbbi intézkedés az „Aeterni Patris“ Encyclica magasztos czéljának megvalósítására; mert, miként a Szentséges Atya e brevében írja — *ubi se scholae Catholicae in disciplinam et clientelam Doctoris Angelici tradiderint, facile florebit sapientia veri nominis, firmis hausta principiis, ratione atque ordine explicata.* — III. *In omnia opera*

Divi Thomae Aquinatis Apparatus Generalis. Ide tartozik első sorban a Zigliara bibornok tollából folyt előszó, melyben a tudós főpap sz. Tamás munkáinak eddig megjelent összkiadásait vázolván, részleteiben közli az új kiadásnál követett, tervet s eljárást. Zigliara bibornok a kiadás tudományos részét illető munkálatnak lelke; ő a vezér, mondjuk a főszerkesztő, körülötte sűrög, forog hangya szorgalommal a tudós döméssereg. E kitünő rend nagymestere, kire ez új kiadás gondozása legközelebb bízva van, elküldi a rend kitünő tudósait, jeles paleographusait, átkutatni a könyvtárakat, keresni a legjobb codexeket, keresni, vizsgálni sz. Tamás kiadatlan iratait Ezek kutatásaik eredményét megküldik római rendtársaiknak, kik a kiadás eszközlésén fáradoznak; most Zigliara rendező keze összehasonlítja a codexeket s a kritika szabályai szerint a legjobbat kiválasztja. Illetékesebb kezekre Ő Szentsége alig bizhatta volna a kiadás vezérmunkálatát, mint Zigliara bibornokéra. Kitünően képzett bölcsész, kinek jártassága sz. Tamás tanaiban ritkítja párját. Elég ez állításunk bizonyítására remek bölcsészeti kézikönyvére utalnunk. Mint felelt meg feladatának, mutatja eléggé a nagyszerű kiadás jelen első kötete.

Az új kiadás mintájául felvétellett az V. Pius páncsára 1570-ben megjelent római, mert az eddig eszköztek közül ez a legtökélyesb. Így jellemzi azt a Szentséges Atya is De Luca bibornokhoz irt levelében, mondván: *Caeterae enim cum veteres tum recentiores (editiones) partim quod non omnia S. Thomae Scripta exhibeant, partim quod optimorum eius interpretum atque explanatorum careant commentariis, partim quod minus diligenter adornatae sint, non omne tulisse punctum videntur.* A *Leoninának* pedig még tökélyesbnek kelle lennie, különösen az ujabban felfedezett codexek kritikai használata által, ut his (codicibus) irja Zigliara, *diligenter perlectis collatisque cum Piana, haec vel confirmaretur, vel corrigeretur.* Az angyali tudor

egyek munkáinak sorrendjét illetőleg is a Pius-féle szolgál mintául. — A most röviden vázolt előszó után következik IV. a tulajdonképeni apparatus generalis in omnia opera S. Thomae s ez áll két tudós dömés munkálataiból, úgymint Vita S. Thomae Aquinatis ordinis Praedicatorum ex Edrardo: Scriptorum Ordinis Praedicatorum ad annum 1274. és: De gestis et scriptis ac doctrina S. Thomae Aqu. dissertationes criticae et apologeticae Fr. Jo. Fran. Bernardi de Rubeis Ord. Praed. — E két férfit oly alaposan annyi tudományos készütséggel ír sz. Tamás élete s iratairól, hogy újabb ilyenmü apparatus feleslegesnek látszott. Csak arra szoritkozott Zigliara bibornok, hogy de Rubeis dissertatióit, melyek Ő Szent-sége egyenes parancsára vétettek fel e kiadásba, annyi-ban javítsa, amennyiben a De Rubeis által idézett szer-zők felhozott helyeit összehasonlítja a forrásokban, s a hol szükséges volt, kiigazítja.

Mily kimeritők e dissertatiók, fogalmunk lehet már a körülményből, hogy a folio kiadásban 302 kettős ha-sábu lapot foglalnak el. Különbben az angyali tudor minden egyes műve elé még külön rövid előszó fog függesztetni a szükséges felvilágosításokkal; a mi a je-len kötetben már meg is történt.

Az eddig elősorolt bevezető részek után hozza az új kiadás ez első kötete V. sz. Tamás két hires com-mentárját Aristoteles két észteni művéhez, melyek czime: *περι ἑρμηνείας*, de interpretatione, és *ἀναλυτικὰ ὄργανα*, posteriora analytica. A nagy stagirita összes észteni műveiből, melyek *ὄργανον* cimbe foglalvák össze, csak az említett kettőt commentálta sz. Tamás. Az előbbi tárgyal az ítélet és mondatról, de iudicio et propositione; az utóbbi a bizonyításról, s a syllogismus egyes fajairól.

Az új kiadás sz. Tamás e műveinél már kitűnően jelzé a nagyobb tökélyt. Zigliara az eredeti görög szö-veget csatolta a commentárokhoz. E szöveg a Didot-féle kiadásból vétetett ugyan, de a tudós bibornok ur ösz-szehasonlítja azt más régibb s újabb kiadásokkal is, és

a szöveg teljes megállapítása végett felkereste Aristoteles leghíreseb régibb magyarázóit Porphyriust, Ammoniumst stb.; felkereste Boethiust, Averroest s a Stagiritát commentáló kiválóbb scholastikusokat. Ezek olvasását s magyarázatát a hol szükséges volt összehasonlító sz. Tamás olvasásával s magyarázatával, kiről bizonyos, hogy a görög szövegből vett fordítást használt alapul commentárjainál. Ezen összevető tanulmány roppant fáradságot igényelt; de a jeles bölcész örömmel fáradozott, hogy újabb bizonyítsa, miként az angyali tudor előtt nem egyedül a korabeli arab szövegből vett sokban hiányos fordítás, hanem a görögből vett kritikai alaposággal megállapított fordítások alapítások feküdtek, s ezekhez fűzé commentárjait. — Aristoteles görög szövege mellé, a Pius-féle kiadásban is használt régi fordítás lön alkalmazva, mely csekély változással Boethiusé; de ez is javitva lön. — Ennyit Aristoteles szövege s fordításáról.

A mi már az angyali tudor commentárait illeti, a tudós bibornok több igen czélszerű újítást eszközölt e kiadásnál, melyek a tanulmányozást nagy mérvben könnyítik. Szent Tamás commentárait Lectiókra osztja fel. Az eddigi kiadásokban a lectiók szövege szakadatlan sorban foly, a mi nehezíti az áttekintést. Zigliara e szöveget számozott részekre osztja; s minden lectio elé rövid synopsis-t tűz; mely számozott részeiben megfelel a lectio szövege számozott részeinek. Így e synopsis a lectio tételeit s érveit rövid öszletben állítja szeméink elé. Azonkívül jegyzetekkel kíséri a tudós bibornok sz. Tamás commentárait, melyek részint a variáns lectiókat jelzik, s a szélén alkalmazvák, vagy magyarázzák sz. Tamás szavait a sz. tudor más műveiből vett helyekkel; más jegyzetek bölcészeti elveket tartalmaznak az illető helyek megértéséhez; végre más jegyzetekben újabb bölcészeti elveit összehasonlítja sz. Tamással azon czélből, hogy vagy kimutassa miszerint e szent tudoréval egyeznek, tehát nem ujak, vagy hogy azokat, ha tévesek, az angyali tudorral czáfolja. E jegy-

zetek a commentarok szövege alá helyezték. E felsorolt részletek eléggé kitüntetik az új kiadás kitünőt. Csak azt kell még megemlítenünk, miszerint Aristoteles *περι ἑρμηνείας* című művének második könyvéből csak kilencz fejezetet s a 10-ik elejét commentálta sz. Tamás. Hogy a commentar teljes legyen, Zigliara hozzá csatolá De Vio Tamás Caietan bibornok commentárját a *περι ἑρμηνείας* többi szövegéhez; a mely intézkedéssel új előnyt szolgáltatott a jelen kiadásnak a Pius-féle felett, melyben Caietan commentárja hiányzik. Maga Caietan bibornok, kit a Szentséges Atya sz. Tamás legkitünőbb magyarázói közé soroz, és méltán, rengeteg tudományal párosult ritka szerénységének kiváló jelét adá, midőn sz. Tamás commentárját folytató s befejező e magyarázata elé e szavakat állítá: Ad lectorem. Humano capiti cervicem nitor equinam Addere: da veniam, si nova monstra iuvant.

A felsorolt commentarok után következnek a jeles Indexek, az első az egész kötet tartalmáról, ezután külön-külön egy-egy Index Alphabeticus a commentárokhöz s az azokat kísérő jegyzetekhez.

Ez a kötet tartalma. A mi műszaki kiállítását illeti, fejedelminek nevezhető joggal. Erős, tiszta, kitünő papír, legdiszesebb betűk különféle nagyságban, igen szép initialék, s diszitmények egyes szakaszok végén, s a lehető legcorrectebb nyomás. Kegyeletes tény volt, a kiadáshoz a Szentséges Atya aczélmetszetű arczképét csatolni, lássa meg a késő utókor is szellemdús atyai vonásait a nagy férfunak, ki sz. Tamást iskoláinknak visszaadá, ad fidei cath. tutelam et decus, ad societatis bonum, ad scientiarum omnium incrementum.

Az első kötet ára, a folio alakúé 50 líra, a negyed-rétüé 35 illetőleg 30 líra, valóban csekély ár a gyönyörű kiállításához mérve. Adja Isten hogy Szentséges Atyánk mielőbb teljesülve lássa leghőbb vágyát, melylyel e nagyszerű kiadást megindítá: quo latius spargatur ac disseminetur Angelici Doctoris sapientia.

Dr. Steiner Fülöp.

De Virtutibus infusis praelectiones Scholastico dogmaticae, quas in gregoriana universitate habebat Camillus Mazzella Soc. Jesu, Romae ex typographia polyglotta S. C. de propaganda Fide. Nyolczadrét 790 lap. Ára 11 franc.

A kegyelem és a belénk öntött erények oly viszonyban állnak egymáshoz, mint a lélek és tehetségei; ha azonban valaki a lélekről és külön annak tehetségeiről akarna köteteket írni, gondolom, hogy igenis aránytalan lenne a lapok száma, mert a lelket nem is lehet máskép, mint tehetségeiben és ezek működésében figyelemre venni. A Theológiában azonban lehet sőt kell is a megszentelő malasztot az erényektől elválasztva tárgyalni, mert az anyag bősége a két tárgy külön megbeszélését kívánja, s amellett az elválasztott tárgyalás nem szakítja szét magát a tárgyat.

Több érintkezési pont van a kegyelem és a belénk öntött erények közt, melyek a dolog természetében bírják alapjukat, de a logikus rendet tekintve a szerző különösen egy fontos kérdés által köti össze a kegyelem és a belénköntött erények tractatusait: ő ugyanis az előbbiben a természet fölötti cselekvények alaki tárgyát vette szemügyre, mely amily kétes és bizonytalan magában, oly nehéz is, és a nehézség nagyrészt a hit erényéből származik. — Helyén van tehát e műben a nehézséget megoldani, és a dolog alapjait föl kutatni. — A kutatás mélyre vezet, kérdés kérdést ér, míg végre eljutottunk oda, a hol annyi jeles hittudós eszmélődvé elhallgat. Ezen kérdés eldöntése tehát világot vet a természetfölötti cselekvésekre, általom az egész természetfölötti életre és ennek elvére a kegyelemre.

Nem lehet tuzásnak mondani, ha valaki e tételeket, különösen a hitről szólókat a theologia legnehezebbjeinek mondja. Van sok nehéz dolog a theológiában, de oly nehéz és elvont mint ez, alig. Nehéz a szentháromság titka, de utóvégre a tárgy fönsége késztet, hogy bizonyos állításoknál megálljunk s elmondjuk: azt az állítást lehet az alanyról állítani, amazt nem lehet, anél-

kül, hogy átlátnók mélyebb okát. De a hit actusában, melyet mi magunk akarunk s értelmünkkel képezünk úgy látszik kell, hogy kitaláljuk módját, indító okát. — Csakhogy ép ebben kell tapasztalnunk, hogy azon actus, melynek természete a sz. homály, melynek körébe minden, mihelyt belép még a különben természetes észszel belátható igazságok is homályosak lesznek, önmaga leghomályosabb, mert csakis a sz. homályon át kell az emberi észnek szemlélnie az isteni titkokat mondja a Theologia Mystica szerzője, s nemcsak a titkokat, de avilágos igazságokat is, melyet a belátás mellett hinniis akarunk.

A hitigazságainak megértésére folyamodhatunk a természetes rendben előforduló analog fogalmakhoz melyeket tökélesbithetünk, javíthatunk a hitből meritett adatok nyomán és nem megfordítva: a hit tanait a természetes fogalmakhoz nem alkalmazhatjuk, nem szabhatjuk azon mértékre, melyet a természetes ész állít föl a saját sphaerájában előforduló dolgokról. Ezen elv határozza meg a szerző eljárási módját is. — A bölcsészet nyújtja az alapidomot az erényről, a habitusról, mintegy csonkavázat, melyet a theologia kidomborít, mely ezer alakot ölt a természetfölötti rend gazdagságában, s csak arra való, hogy az emberi észnek valami támaszt nyújtson ez új világ analog megértésére. P. Mazzella a természetfölötti erényekről az első részben általánosan értekezik összefoglalva az isteni és erkölcsi erényeket, a következő öt részben pedig a hit remény és szeretetről szóló tanokat tárgyalja.

Első tekintetre is a tárgy nagyon elvontnak látszik, már csak azért is, mert míg másban legalább az iránt van valami megnyugtató felelet, hogy micsoda; addig itt igazán abovo folyik a vita. A bölcsészet nagyon siralmas szerepet játszik a lélek tehetségeinek meghatározásában, s inkább azt tanítja, a mi keretébe illik, mint a változhatlan, de föl nem ismert valót. Minél kevesebb világosságot nyújthat a bölcsészet, annál teljesebben pótolja a kinyilatkoztatás az ész tökéletlen fogalmait. — A theologia bármely bölcsészet rendszerrel szemben

tanítja, hogy a természetfölötti erény nemcsak a lélek ügyessége, könnyű mozgékonyága, melyeket gyakorlatból merít, mint a mechanikus művészetek kezelője, hanem ezektől különböző, a lélektől elválasztható tehetség. Máskülönben a természetes erény nem is tehetség, hanem csak a főnálló tehetségnek tökélye, csak könnyebb cselekvést és mozgást kölcsönöz, de nem adja az erőt, mely működik: ellenben a természetfölötti erények nem adnak könnyűséget a gyakorlatban, hanem adják magát az erőt, velök száll lelkünkbe maga a képesség, mely által a lélek a cselekvésre képesítettik. Mint megannyi új tehetség gazdagítja tehát a lelket, ahány természetfölötti erény tartja bevonulását a kegyelemmel. Ez alaptételből folyik, hogy a természetfölötti erényt Isten öntheti egyedül a lélekbe, hogy semmiféle tisztán természetes erő azt létre nem hozhatja vagy el nem vesztheti.

A természetfölötti erényektől megkülönböztetnek még a Szentlélek ajándékai és a szerző tapintattal fűzi ezeket ide; mert a Szentlélek ajándékai mintegy betetőzését képezik a természetfölötti állapotnak, melybe a kegyelem által áthelyeztetünk. A szerző sz. Tamás véleményét odamagyarazza, hogy a Szentlélek ajándékai eltérően az erényektől a lelket képesítik a Szentlélek különös rendkívüli indításai követésére, mintegy vitorlák, melyek segítségével a lélek a Szentlélek fuvalmát fölfoghassa és könnyen követhesse. Mindenbizonnyal, a mily szép és lelkes époly rendezett és logicus fogalom, mert valamint az erények által a lélek alkalmassá tétetik, hogy az illető erények normája szerint tegyen: ép úgy a Szentlélek ajándékai által alkalmassá tétetik, hogy az Isten rendkívüli behatásának és sugallatának engedjen.

Az első rész ezekben föltárja a szemlélődő előtt a kegyelem állapotában élő lélek szépségét. Az igaz, hogy ezt csak a hit tanítja, de annál fönségesebb is a tanának megfelelő valóság. A lélek a megszentelő malszt által szószerint új természetet nyer, amennyiben részesítetik az isteni természetben: ezen természetfölötti

részesülés az isteni természetben hasonlóná teszi a lelket Istenhez, átformálja azt, s ezen átalakulás alapján benső összeköttetést hoz létre az Isten és a lélek közt. — Ezen új természetben új az életelv, újak a tehetségek, új a végcél; végcélja a dicsőség vagyis Isten látása, e célra pedig tör működve nem természetes tehetségei által, hanem a természetfölötti erők által, melyeket a beléknökött erények képeznek, első sorban az isteni erények, azután az erkölcsiek. Ekkép ez az új természet az első lépés azon átalakulásban, melyről sz. János ír: nunc sumus filii Dei, et nondum apparuit quid erimus. Oly magasra emel a kegyelem, hogy magasabbra a dicsőség sem emelhet, miután a kegyelem és a dicsőség közt csak a fokokban és nem a lényegben van különbség. Az erények illetően tárgyalása tehát ügyesen és alaposan kidomborítja a lélek istenesítésének (deificatio) fogalmát, mely szó amily könnyen mondható, ép oly nehezen érthető.

A következő három disputatio a hitről szóló tan-tárgyalja: a második ugyanis a hitnek tárgyát, a harmadik a hitnek mint actusnak támadását, a negyedik a hit és ész közti viszonyt tárgyalja. A theologia legnehezebb kérdéseire a hitről szóló tant kell számítanunk, amint azt már a tudósok közt való megoszlás és tétovázás mutatja. Suarez és Lugo a két sark, melyek közé a többi csoportosul. Hallottam egy tudós spanyol Jezsuitától, hogy negyven évi tanulás és fejtörés után a két vélemény közt nem tud választani. Másrészt meg más hirneves tudóst nevezhetnék, ki miután soká védte Lugo véleményét, utóvégre is ellenlábásához csatlakozott. A nehézség pedig az átmenetben van, melylyel a lélek az ész határaiból a hit régiójába lép; két ország ez, mind kettőnek meg van a maga fénye világa, de a válfalon át az út sötét s nem bizonyos és világos a felelet minden kérdésre. P. Mazzella bőven fejtegeti mindkét véleményt, de inkább Suarezzel tart. Lugo szerint a kérdés rationalisabb és könnyebb megoldást nyer a

laciús előtt, de a theologus csakhamar látja a nehézségeket; azért a szerző vitatva a két vélemény érveit három pontban foglalja össze ítéletét: 1. Lugo két alapelvet vesz föl, melyek nem látszanak bizonyosoknak 2. Suarez ellen oly nehézséget sürgetnek, mely jól megoldható 3. ellenben Lugo ellen két nagy nehézséget lehet emelni, melyek az ellenkező véleményben érvelők szolgálnak. — De hogy mindennek daczára a kérdés nincs eldöntve, azt a szerző megengedi. — Bár minél nyomatékosabban kiemelni az ész és akarat föladatát a hit actusában, e kettőt ügyesen kell szétválasztani. — A hihetőség minden érve mindig csak azt mutatja, hogy hinni lehet, hinni kell, indítja az akaratot, hogy parancsolja az észnek a hitet, de a hihetőség még oly evidentiája mellett a hit hit marad, nem hiszünk mert látunk, hanem hiszünk, mert látjuk, hogy a hit ez esetben észszerű és mivel Isten parancsa, egyszersmind kötelességünk. P. Mazzella különösen a hihetőség belátását, az arról való rendületlen ítéletet, melynek az észben a hitet szükségképen meg kell előznie eléggé hangsúlyozza, de némi nehézséget vagy hiányt érez az előadás a mód megbeszélésében, melyen ezen meggyőződéshez bármely embernek férnie kell, aki hinni akar.

A negyedik rész ügyesen van beosztva. Az egyház és az ész külön feladattal bírnak a léleknek a hitre való vezetésében, s a helytelen fölfogás e részben két ellenáramot indított. Az egyházra vonatkozólag a reformatio, az észre vonatkozólag a rationalismus tévedett; a reformatio mindent elvett az egyháztól a hit dolgában, vagy jobban eldisputálta az egyházat; a rationalismus mindent odadobott az észnek, mely pöffeszkedve ül a legfőbb semmisítő törvényszékbe. A szerző ide hozza be a canont, a sz. irás isteni eredetét, tárgyalja a inspiratiót és a vulgata authenticitását, s csak azután tér át az ész föladatára. — Ujabbán természetesen e kérdések bővebb megbeszélést kívánnak és azért külön tárgyalatnak, ki-

vonatban azonban itt is mindent föllelhetni, mi más könyvek sok iveit betölti.

Nem választhatott magának a tisztelt szerző biztosabb és időszerűbb vezetőt mint a Vaticani zsinat De Fide constitutióját, — s már ez magában véve biztositékot nyújt, hogy a szerző időszerű maradt mind a protestantismus s annak legujabb theológiát ferditő termékeivel mind pedig a rationalismussal szemben. Ez utóbbi illetőleg tárgyalásának több érintkezési pontja van a bölcsészettel, ha úgy akarjuk nevezni a vallás bölcsészétével, melyet elmellőz, de föltesz, s a kinél föl nem tételezheti, hogy e praeambulumokban jártas, annak legalább világosan értésére adja, hogy következetlenség a rationalismust a kor dühöngő bajának elismerni, vele uton utfélen ijeszteni, de nem gondoskodni az eszközökről, melyek ártalmatlanná tehetnék. Avagy van-e szüksége a theologusnak, aki e névre a legutolsó competensek közt némi igényt tart különösen időnkben a hitről szóló tanra, midőn a rationalismus nemcsak a titkokat támadja meg, hanem magát a hit actusát, hogy gyökerében furja át a fát, melynek eddig ágait és leveleit csapdosá. Ha igen, akkor a jó eredménynek még reménye is a philosophiához van kötve. Azt tudom jól, hogy magában a theológiában, amint az nálunk előadatik, lehet valamit pótolni, de arra a nagy lyukra nagy foltot nem találnak, s kisebb folt mellett lyuk marad az mindig.

A végső két disputatio a remény és szeretet erényét elemzi, tárgyuk alanyuk tulajdonságaik és céljaik szerint. Ezen erényekről való laza és homályos ismerettel szemben, melyet csak holmi ima és lelkiolvasmányokból szokás meríteni a szerző tételeit, ha még oly szívhez szólók is az érzelmet nem ismerő syllogismussal világosan és behatóan vitatja, s ha a barátság fejtegetésében Aristotelesnek is van szava, úgy az Istennel való barátságunk vitatásában a keresztény szeretet hősei: Sz. Agoston, Bernard és Tamás nyomait követi.

A szerző újabb dicséretére legyen mondva, hogy azon részek is, melyek kevésbé vannak kitéve a tévelyek támadásának, nagy szolgálatot tesznek úgy a lelkek vezetésében mint az igehirdetésben, mert a világos kifejezést a sz. irás és sz. atyák legszebb idézeteivel fűszerezi. A többi erény részletes fejtegetésébe nem bocsátkozik; a száraz ész e rendszeresítés által korántsem apasztja ki az erény érzelemdús forrását, csak rendezi és irányozza folyását. — Sőt meglehet, hogy néha a gyakorlati erény nem felel meg egészen a theoria szabályainak s ilyenkor szem előtt kell tartanunk Aristoteles a bölcsésznek szavait: hogy azoknak, kiket az isteni ösztön visz, nem kell tanácsot kérni az emberi ésnél, mert nálánál jobb és nemesebb elv indítja őket.

Dr. Petheő Rudolf.

La Bible et les découvertes modernes en Paléστine, en Égypte et en Assyrie par F. Vigouroux, prêtre de Saint-Sulpice. Avec plans, cartes et illustrations d'après les monuments par M. l'abbé Douillard, Architecte. III-éd. revue et augmentée, Paris, 1882. 4 kötet 12-rétben. Ára 16 franc.

Oly műről van szerencsém e helyen szólani, melyről Rodez püspöke (Fr. O.) így nyilatkozott: „Nem átlalom kimondani, hogy ez egyike a legfontosabb publikációknak, melyeket Franciaország a jelen században látott;“ és a ki a művet, átolvassa, igazat fog adni a nevezett főpásztornak.

Vigouroux műve eddig egyetlen a maga nemében; kisebb munkák és értekezések megjelentek ugyan elég nagy számmal az anyag egyes részeiről: de egy az egész szentírást felölelő művet eddig senki sem adott ki Vigouroux-n kívül.

Hogy miről szól a könyv, megmondja a czime is: előadja mindazon adatait a nemrég szülemlett assyriológiai és egyptológiai tudományszakoknak, melyek a szent-

írás hitelességét ez előtt soha nem reménylett világossággal bizonyítják, kezdve a világ teremtésétől egészen az ékiratok és hieroglyphék elnémulásáig, a perzsa birodalom koráig. Az egész művet mintegy diadalmas hadjáratnak lehet tekinteni a hitetlenség ellen.

Bevezetésül elmondja Sz. a német rationalismus keletkezését és történetét, meglátszik, hogy francia létere, mégis ismeri a többnyire német elleneket, kik ellen sikra száll. Elbeszélve azután az egyiptomi és asszir feliratok felfedezésének és megfejtésének történetét, áttér tulajdonképeni tárgyára, és a genesisből Ezdrásig megbeszél minden biblikus eseményt, melyre nézve a két-három ezer éves feledettségéből kiragadott emlékek eddig valami adatot szolgáltatottak.

A teremtésről és vizözönről szóló részekhez melékli a Smith György angol tudós által felfedezett egészen hasonló ó babiloni hagyományokat. Áttérve Ábrahám és Izsákra, a patriarkák történetének minden egyes vonását összehasonlítja azon adatokkal, melyeket az akkori szokásokról a feliratok szolgáltatnak. Elkiséri Józsefet Egyiptomba és az egész elbeszélés tiszta óegyiptomi színezetét kimutatja, az egyes részleteket a Józseffel körülbelül egykoru hieroglyph feliratok segélyével új oldalról megvilágítja és értelmezi.

A zsidók tartózkodásával Egyiptomban, a csapásokkal és az exodussal bőven foglalkozik; leírja a zsidók útját a legujabb utazók felfedezései nyomán.

Áttér azután a mózesi theológiára, s azt diadalmasan megvédelmezi a hitetlenek támadásai ellen, kik azt a többi, a pogányvallások színvonalára szeretnék leszorítani.

A birák történelmét értelmezi a Palaestinában még most divó szokások segélyével. Bőven értekezik Salamonról, leírja a templomot, a királyi palotát, a vízvezetékeket, és Salamon egyéb nagyszetű alkotásait. Értekezik a Szirországgal és Egyiptommal folytatott kereskedésről, nemkülönbén Salamon tengeri vállalatairól, — továbbá Ophirról, melyet Indiába helyez.

Folytatja Izrael népének történetét Salamon utódjai, Júda- és Izrael királyai alatt, azt az ékiratok és hieroglyphék positiv adataival kiegészíti és a szentírási adatok hitelességét bizonyítja.

Elvezeti Izraelt az asszir, Judát a babiloni fogóságba, előadja ez utóbbinak veszélyeit, és az exilicus próféták szereplését; bőven értelmezi Ezekiel látomásait és alaposan védelmezi Dániel authentiáját. Végre közli a Cyrusról tett legújabb felfedezéseket, melyek mindenben a szentírás mellett szólnak, és ezzel bevégzi művét, miután Cyrus korával a feliratok viszonya a sz. íráshoz megszűnik.

A nagyszerű mű tartalmának eme rövid vázlatából kitűnik Vigouroux munkájának fontossága, a melyet a kath. tudomány emberei fel is ismertek. Francziák, olaszok, németek, angolok és amerikaiak megbeszélték a művet és egyhangu dicsérettel nyilatkoztak róla.

Megemlítem még, hogy Douillard abbénak 78 igen sikerült illuztrációja díszíti a művet és segíti elő a megértést. Irályát igen dicsérik a francziák -- annyit csekélységem is mondhat, hogy igen vonzó és könnyen érthető. A kiállítás, a kiadó dicséretére legyen mondva, igen szép, a nyomásra is sok gond lett fordítva.

Kolbay Agoston.

Orakel und Zauberwunder. Alte pikante Sachen, neu mitgetheilt von Dr. Aug. Rohling, o. ö. Professor der Theologie an der k. k. Karl-Ferdinandsuniversität zu Prag, Mainz. Kirchheim 1882. Nyolczadrét.

Van Dale harlemi orvostudor, anabaptista „L'histoire des Oracles“ czimű művet irt, melyet 1701-ben Fontenelle francia katolikus Amsterdamban kiadott. Mindketten azt igyekeznek bizonyítani, hogy a pogány jóslatok merőben a bálványpapok csalásai voltak. Véleményüket megczáfolta Baltus jezsuita ugyancsak francia nyelven irt jeles dissertatiójában, melyet kétszeri kiadás

után Migné az eredeti után újra kinyomatott (Encycl. théol. vol. 49.) A tudós jezsuita a két előbbeni elleneben bizonyítja, miszerint a keresztények, és pedig joggal nem csupán emberi csalást, hanem túlynyomó részben természetfölötti tényezőket, t. i. gonosz szellemeket láttak a jóslatokban, és a jóslatok elnémulásában fontos érveltek a kereszténység isteni eredete mellett. Miután Fontanelle elővasta Baltus dissertációját, mondá: le diable a gagné sa cause — az ördög megnyerte ügyét — s megtért előbbi véleményétől.

Dr. Rohling alkalmilag forgatván Baltus dissertációját, annyira érdekesnek találta azt, hogy tanulmányt készített belőle, amire ösztönözte őt az újabbi spiritizmus, melyben a napjainkban feleledő pogányság merőben a régi jóslatügyet ujtja meg. A 122 lára terjedő irat fölöttébb érdekes és tanulságos, haszonnal fogja olvasni minden lelkes theologus.

Hogy protestáns tudós nem akár jóslatokban gonosz szellemeket látni, azt senki sem fogja csodálni, mert a protestantismus nem dicsekedhetik csudákkal, azért nem is szeret rólok hallani, legkevésbé az ördögüzés csodahatalmáról, melyet a kath. egyház Krisztustól nyert s melyet az minden századokon keresztül gyakorolt is. De ha a kátholikuskok e részben elámittatni engedik magukat a potestans sajtó által: úgy nem is gyanítják, hogy elődjeik közösen s általában hitték azt, a miben ők csupán csak a régi irók hóbortját látni akarják.

Am maga Fontanelle is elismeri, mikép a jóslatokban nem csak a pogány tömeg, hanem a pogány bölcsek legnagyobb része is természetfölötti dolgot látott, a kereszténységben pedig a sz. atyák és az egyházi irók, egész az ő koráig, meggyőződve voltak légyen arról, hogy a jóslatokat gonosz szellemek sugallották. A pogány világban istentelenségnek tartatott volna a jóslatokat természetes dolognak mondani, mert hiszen a pogányok ezekre, mint vallásuk istenségének

bizonyítékaira hivatkoztak. Nagy merészségnek tartja azért Fontenelle, az ókor pogány úgy mint keresztény íróinak közhite s meggyőződése ellen törni akarni. A tényt tehát ő is elismeri, de czáfolja az érveket, melyekre a régiek meggyőződésüket fektették, azaz helyesebben mondva, téved a régieknek bizonyítékai körül.

Nagyon érdekes, a vitás kérdés tárgyalását, az egyes érveket s ellenérveket, az egyes állításokat s czáfolásokat egész terjedelmökben ismerni: ámde ismertetésünk ennyire nem terjeszkedhetvén, szorítkoznunk csupán csak a főérvekre, melyeken alapul a keresztények ama meggyőződése, hogy a jóslatokban gonosz szellemek működtek.

Meggyőződésök első alapja volt a sz. irás tekintélye. Fontenelle ugyan ellenveti, hogy a sz. irás a gonosz szellemekről, mint a jóslatok tényezőiről mit sem tud: ámde ha ez igaz volna is, annál többet tud róla a szakadatlan hagyomány. Ugyanis minden századok valamennyi sz. atyái s egyházi írói, kiket az irat seregesen idéz, ez értelemben nyilatkoznak. Van azonban a sz. irásban is elég hely, mely a szóban levő hitet erősíti. A zsoltáros (95, 5.) mondja: Omnes dii gentium daemonia. Már pedig a pogányok a jóslatokban isteneket láttak, isteni dolognak tekintették azokat. — Sz. Pál (I. Kor. 10, 20.) mondja: Valamit a pogányok áldoznak, az ördögöknek áldoznak. Ide érthetők az áldozott állatok, melyeknek beleiből jóslatok történtek. — A biblia korholja az izraelitákat, hogy gyermekeiket az ördögnek áldozzák, midőn azokat az ammoniták bálványainak áldozzák. Mózes mondja: Ők az ördögöknek, és nem Istennek áldoztak. (V. könyv 32, 27.) — Achab hamis prófétáit a „hazugság szelleme“ sugalmazta, midőn azok hamis jóslatokat adtak a syriaiakkal viselt háború kimenetele fölött (Kir. III. 22, 22. 23.) a delphosi, a dodonai s egyéb jósdákból is a hazugság szelleme beszélt. — Ha Izrael könnyelmű fejedelmei a „hazugság atyjának“ kiadattak, miért volnának a jósdák szellemei

is egyebek, mint a pokol szellemei? — Ochozias, Izrael királya Belzebub jósdájától Akkeronban tudakolta, vajjon betegségéből felfog-e gyógyulni (Kir. IV. 1, 2.) Nem hasonlít-e ezen jóslat egészen a görögök jóslataihoz? Avagy nem hasonlítjuk, hogy az ördög igazgatta Belzebub ama akkeroni jósdáját, miután az evangéliomban (Mát. 12. 24—27.) olvassuk, hogy Belzebub ördög, sőt az ördögök fejedelme? A pogányok jóslatai egyéb legyenek-e mint az ördög szava?

A második érv, mely a keresztényeket hitőkben, minden kétséget kizárólag megerősíté, az volt, hogy ők magok üzték ki az ördögöket ama személyekből, melyek által azok jóslatokat adtak; hogy ők a jóslatok szellemeit maguk a pogányok jelenlétében kényszeríték bevallani, miszerint ők gonosz szellemek; hogy végre Jézus neve erejében kényszeríték a szellemeket kiköltözni a bálványok papjaiból s papnőiből, amint azt sz. Pál tette az apost. cseleked. 16, 16—18. elbeszélt esetben. Gondolható-e ennél erősebb érv, világosabb bizonyíték? És a keresztények oly biztosan üzték ki s elnémitották a gonosz szellemeket, hogy nem átalották felhívni a pogányokat, tegyenek velök próbát s itéljék el őket halálra, hogyha nem sikerül nekik, a pogányok jelenlétében a gonosz szellemeket kiüzni s csalásuk bevallására bírni.

Halljuk, mikép bizonyítja Tertullian (Ap. 22—27.) hogy a pogányok istenei ördögök, s mikép tanuskodik a gonosz szellemeknek biztos kiüzéséről a keresztények által. „Idéztessék ide — mondja a pogányoknak — a ti ítélőszéketek elé valaki, akiről bizonyos, hogy őt az ördög birja. Bármelyik keresztény által felhíva, oly bizonyosan fogja ördögnek vallani magát, amint másutt istennek adta ki magát. Ugyanekkép idéztessék ide valaki azok közül, kikről tartatik, hogy isteni befolyás alatt állanak; hogy mialatt az oltárra lehelnek, az áldozat zsirjából isteni szellemet nyernek; kik erőködve jóslatokat adnak; avagy idéztessék ide maga

Coelestis szűz, ki esőt ad, vagy Aesculap, ki gyógyszereket közöl — ha ezek azonnal bű nem vallják, hogy ördögök, miután kereszténynek hazudni nem mernek: úgy öntsétek azonnal az ennyire szemtelen kereszténynek vérére. Mi foghatóbb kézzel az ilyen próbánál, mi biztosabb az ilyen bizonyítéknál? Az igazság a maga egyszerűségében az ítélőszék sorompói előtt áll, oldalánál az ő-ereje, gyanunak helye nincs. Ám mondjátok, hogy bűvészet vagy csalárdság forog fönn, ha szeméitél, füleitek engedik.“ Tertulliannek ugyancsak biztosnak kellett lenni, hogy így szólhasson a birodalom helytartóihoz, hogy ily főben járó próbát ajánljon fel. Ugyancsak ő mondja egyéb helyeken, miszerint ily ördögüzések folytán naponta sok pogány tért meg, miután a nyilvánvaló tényeknek ellent nem állhattak, míg másrészt a keresztények hite csak erősödött.

Szintoly világosan beszél Lactantius (instit. 4, 27.) „Állíttassék ide — ugymond — valóban megszállt egyén s vele a delphosi Apollo papja is. Mindkettőn részen fogják Isten neve nevezésénél s Apolló szintoly gyorsan cserben fogja hagyni a maga hamis prófétáját mint az ördög a megszállottat. És miatta mi ezt a bálványt kiűzzük, az ő hamis prófétája el fog nemulni minden időkre. Az ördögök tehát és a gonosz szellemek, melyektől irtóznak a pogányok, ugyanazok mint isténeik, melyeket imádnak.“ Lactantius ugyan e helyen bizonyítja, hogy a keresztények az ördögök kiűzésében annyira biztosak voltak, miszerint maga Apollóra, a jóslatok fejedelmére ajánlották fel a próbát; bizonyítja, hogy ők ily próbákat gyakran tettek és ezek soha cserben nem hagyták őket.

Ugyanő (de mort. pers. 10.) egy nevezetes esetet közöl. „Diocletian keleten volt. A félelem ösztönzé őt a jövő tudakolására, megkíséré azt az áldozatok májából kiolvasni. Jelen volt az áldozatünnepélynél néhány keresztény katonatiszt is, de mint ilyenek nem ismervé. Amint ezek homlokukra a kereszt-jelét csinálták, azon-

nal hátráltak a szellemek, a szertartás meg volt zavarva. Az áldozó papok a belekben nem találván a szokott jeleket, s nyugtalanok lettek s boszankodva ismétlik az áldozatokat. De az új áldozatok is némák. Végre kijelenti Tages főpap, akár gyanítva, akár tapasztalás után hogy az áldozatok nem fogatosak, profán emberek jelenléte miatt. Erre a császár felboszulva parancsolja, hogy valamennyi jelen voltak és a palota összes lakói az isteneknek áldozzanak, vagy megvesszőztessenek. "Ide tartozik a keresztények üldöztetése is Valerian alatt, melyet Macrian bűvész hasonló módon eléidézett, úgy mint aranyzajú sz. János által bizonyított ama tény is, (Vita S. Babylae.) hogy a hitehagyott Julian sz. Babilas, vértanu ereklýeit Daphneból azért vitette el, mivel az ő istenei azok szomszédságában elnémultak.

A keresztények szóban forgó hitének harmadik alapja keresztény és pogány írók által bizonyított ama tény volt, hogy Krisztus Urunk születése után a jósdák lassan-lassan elnémultak. Ki kételkedhetik, csak egy pillanatig is arról, hogy e tényben Krisztus hatalma, a gonosz szellemek fölött látható, mely hatalmat ő fölöttök oly hatályosan gyakorolt s melyet tanítványaival, egyházával is közölt? Sz. János (I. 3, 8.) mondja, miszerint az Üdvözítő azért jött, hogy lerontsa az ördög műveit, és az Ur maga is kijelenti (János 12, 31.) nunc princeps huius mundi eiicietur foras. Avagy nem tartozott-e a jóslatokkal üzött bálványozás is az ördög művei közé? Lukács evangelistánál (8, 31.) olvassuk, mikép a szellemek könyörögtek az Urnak, vissza ne küldje őket a mélységbe — ne imperaret illis, ut in abyssum irent. Ismét Lukács evangelistánál (10, 19.) hatalmat ad az Ur tanítványainak, calcandi supra serpentem et scorpiones, et super omnem virtutem inimici. És a tanítványok csakugyan gyakorolták is e hatalmat. Lukácsnál (5, 17.) bámulva beszélnek az Urnak, mikép az ő nevében az ördögök is engedelmeskednek nekik. Mielőtt pedig menynekbe költözött az Ur, hatalmat adott azoknak, kik

benne hisznek, nevében ördögöket kiűzni — in nomine meo daemonia eiicient. (Márk 16, 17.) És mily feltűnő eredménnyel gyakorolták az első keresztények e hatalmat! Nincs az ó korban keresztény író, ki a keresztények e csodahatalmáról ne tanuskodnék. Az írásban a ragyogó idézetek egész sorával találkozunk.

A keresztények meg voltak győződve arról, hogy a jósdák Krisztus Urunk születése után elhallgattak, mert ők e csodát tulajdon szemeikkel látták. Nekik nem kellett egyéb bizonyíték; ők a korban éltek, melyben a jósdák elnémultak. Ők maguk elnémitották azokat a kereszt jele és Jézus nevének felhívása által. Ők hallották a pogányokat panaszkodni e feltűnő elhallgatás fölött, sőt hallottak némely pogányt egyenesen bevallani azt, hogy ez elhallgatás onnan jön, mert Jézus Krisztus elismertetik s imádtatik a világon. Így Porphyrius és egyéb pogányok. Plutarch szerint a római birodalomban száz évvel Krisztus halála után a legtöbb jósdá hallgatott, míg kettő három egész N. Konstantin idejéig létezett. Ugyane tényt észleljük még ma is a pogány országokban: valahova behatott s terjeszkedni kezdett a keresztény hit, ott elhallgattak a jósdák is.

Ha az egyház a modern spiritismusban is ördögi művet lát s ennek bélyegezi azt: úgy csak egyez az ős egyház hitével, a hagyományyal. A mai felvilágosodott világ fiai persze nevetik e hitet, mint bárgyu együgyűséget. Mi ellenben csak szánjuk őket magasztalt világosságukért, mely nem engedi őket orruknál azaz érzékeiknél tovább látni; mely nem enged nekik behatást a természetfölöttibe; mely annyira elvakítja őket, hogy semmibe se vévén az őskor legragyogóbb elméit, legtekintélyesebb íróinak tanuskodását, vakságukban ellentmondanak begyőzött, elismert, tagadhatatlan tényeknek. Mondható-e az felvilágosodottnak, ki világos tényekkel szemben is vak marad?

Várnai.

Ünnepi és alkalmi szent beszédek. Második bővített kiadás. Irta Dr. Karsch Lollion theol. tanár, és akadémiai hitszónok. Nagyvárad. 1882. Ára 2 frt. VIII. 290 l.

E műnek már elég dicséret, hogy új kiadást rendezhetett a tudós Szerző. S csakugyan szép, alapos, magvas, — legnagyobbbésztt művelt közönségnek szánt — szent beszédeket tartalmaz, melyek a lelkipásztoroknak homiletikai szempontból tevékenységükben, beszédeik kidolgozásában kitünő szolgálatot teendnek, tekintve azok anyagát, s alaki bevégeztségét egyaránt.

Az első kiadás 44 beszédeihez hat ujat csatolt a szerző, egy nagypéntekit, három egyháznapi, egy primitivist, és egy első sz. áldozási beszédet, mindmegannyi méltó társa az előbbenieknek. Csak egy tételre óhajtanók figyelmeztetni a tisztelt Szerzőt, az első sz. áldozási beszédet illetőleg. „Én most az Ur Jézus rendelése szerint, kenyeret és bort fogok áldozni az Istennek“ így szól a gyermekekhez a Szerző. Tudjuk, hogy a legcorrectebb értelemben veszi e szavakat, hisz hozzá teszi: „és pedig ma különösen a ti üdvösségetekért fogom a sz. miseáldozatot bemutatni;“ azonban még is óhajtjuk, hogy a gyermekeknek világosabban fejeztessék ki a sz. miseáldozat s bővebben.

Melegen ajánljuk e szent beszédeket a lelkipásztoroknak.

A diszes kiállítás becsületére válik Hügel Otto könyvnyomdájának.

S. F.

A magyarok eredete. Ethnologiai tanulmány. Irta Vámbéry Ármin. Kiadta a M. Tud. Akademia 1882. Nyolczadrét, 600 lap. Ára 5 frt.

Tudományos munka már régen nem részesült oly osztatlan elismerésben s nem örvendett oly keletnek mint Vámbéry Árminnak „A magyarok eredete“ czimű munkája. A napi sajtó egyhangulag nagyszabásunak

mondta e művet s oly annyira agybafofibe dicsérte, hogy az ember ugyancsak félve merjen egy kis kritika fölét kockáztatni, vagy még éppen a munkát alapjában elítélni, mert rögtön az mondják rá, hogy finnista, orthologus vagy még nem tudom mi, s hogy kedves vesszőparipája kedvéért az egyenest is görbének mondja vagy megfordítva. Hogy a munka igen szép részleteket tartalmaz, s hogy szellemesen van írva, azt mindenki gyaníthatta, a ki Vámbéry munkáit ismeri; ezen munkája rendkívüli elterjedését azonban merőn a tárgy iránti érdek okozta, mely minden előbbi munkáját sokszorosán felülmúlja. Munkájának legérdekesebb és legbecsebb része tagadhatatlanul az (p. a. 336—344. 390. 448. l.) melyben az ázsiai nomád népek mai életmódját, szokásait és állapotát, a régi bizonyosan nomád magyarokéval összehasonlítja, a hol kimutatja, hogy a magyarok száma nem lehetett olyan nagy, mint a krónikások — különösen a némétek megfogható okokból — tartják, mert ily föltevés egyenesen geográfiai absurdum. Mondom az egész munka sűrűen van átszőve geográfiai és ethnográfiai gyöngyszemekkel, melyek azonban egy cseppet sem járulnak a magyarok eredete homályának szétozlatásához. A munka nyelvezete, szokatlan élénk és páratlan zamatú, s ezen körülmény is sokban fog hozzájárulni a munka elterjedéséhez.

Ily nagy és sok fényoldalok mellett vannak a munkának oly hibái, hogy létjogosultságát is kétségbe lehetne vonni, hogy ha a munkának maga elé tűzött czélnak el vagy el nem érését vesszük tekintetbe. Oly nagyszabásu munkával s oly híres íróval szemben az alapvető hibák sokkal jobban esnek a latba, mint holmi kezdő írócskánál, még pedig azért, mert neki módjában lett volna a hibákat elkerülni. De hát vele is megtörtént, mint a költő mondja, hogy: „Más szemében ő a szálkát megleli s magáéban a gerendát feledi.“ „*A magyarok eredete*“ tendentiosus mű, egyenesen Hunfalvy Pál s még inkább Budenz ellen van irányozva, bele kap, gáncsolja

őcsaprolja a hol teheti, s lépten nyomon találkozunk ily féle kifejezésekkel: a theoria vesszőparipája, malakosság, erőszakoskodás, önfeljuság, elfogultság, előítélet stb. magyarázat gúnyosan és ostentatíve odabiggyeszti a „tudós“ epithetont, a melyet másoknál nem használ. Vámbéry munkája áll: egy bevezető részből, melyben a skythák és sakák, a hunok és avarok, bolgárok, khazarók, besenyők és magyarok török-tatár voltát bizonyítja, az előforduló tulajdon nevek etymologiai bonczolgatása segítségével. Itt esik az első ellentmondásba midőn ő, aki az etymologizálás oly nagy ellensége, s Budenzst sokszor keményen megróvja, maga egyedül az etymológiájára támaszkodva, a fent nevezett népek törökségét véli bizonyítani. Vannak ugyan még más bizonyítékai is ezekről, azonban csudálkozva kérjük Vámbéry urat, hogy ő, mint híres ethnografus, hogyan állithat fel olyan dogmákat, melyek a tudománnyal merően ellenkeznek, vagy legalább nem vehetők fel törvénynek, minthogy gyakori a kivétel.

Azt állítja ugyanis V. (12 l.), hogy a népek költözködésének egy északtól délre vezető áramlata észlelhető s nem az ellenkező. Ez részben áll ugyan, de csak az európai népek vándorlásánál, s ezeknél is csak a történelmileg ismert korban; hogy azonban a dolog a praehistoricus korban éppen megfordítva volt, arról megtalált feledkezni a tudós szerző. Ugyanis a sz. Írás és a tudomány idevágó kutatásai azt bizonyítják, hogy a paradicsom a térítők közt közel az egyenlítőhöz lehetett valahol a mostani indiai oecán és Előindia déli részén a mint azt Peschel Oskár szépen bebizonyítja, a kire pedig V. nagyon gyakran hivatkozik. Az első népek tehát mindenesetre délről észak felé vándoroltak, tehát V. állítása nem egyéb, mint állítás, a melynek itt tudományos értéke nincs.

Ehhez hasonló (198 l.) az is, midőn azt állítja, hogy mert a mai turkománok, özbégek stb. népek beosztásuk, harcmódjuk s más effélére nézve a régi hunokhoz

avarokhoz, besenyőkhöz, khazarokhoz és magyarokhoz hasonlók, tehát rokonaik. V.-nek tudnia kellene, meg tudja is, mert más helyen (207) megemlíti, hogy a népek életmódjára és egész szervezetére, a talaj a klíma döntő befolyással bír, eszerint a puszták lakója bármely néptörzshöz tartozzék is magán fogja viselni a puszták bélyegét s ez által, bizonyos hasonlóságra tesz szert az egyik pusztai nép a másikkal. Tehát bizony ez sem argumentum. Érti azt különben a szerző is midőn (199. l.) elismeri, hogy: Folyamodhatunk ugyan *hypothésisek* felállításához, de egy pozitív a *valóságot legalább megközelítő végeredményre alig fogunk jutni*. Ethymologizálását is elítéli, midőn ezt mondja: „Más idegen ajkú krónikások által följegyzett és hanyag másolók által elrontott nevek jelentéséhez *még nagyon is sok szó férhet*.” Ha ezt a szerző mondja működéséről, hogyan hiheti, hogy mi nagyobb bizalommal viseltessünk iránta?

V. Bizonyítgatásaiban nagyon merész, és sokszor egy igaz alaptételből kiindulva. olyat akar bebizonyítani, a mely a feltételhez alig tartozik. Így (207. l.) nagyon szépen fejtegeti azon régi culturhistoriai igazságot, hogy az ember magán hordja lakóhelyének bélyegét — s azért a magyarok nem tartozhatnak a finn — ugor népcsoporthoz, hanem a török-tatárhoz. A föltétel igaz, de nem azt bizonyítja, a mit V. akar, hanem azt — hogy a lakóhely változásával változik bizony maga a nép is, különösen a régi korban, midőn a népek még úgy szólnak in statu nascenti voltak s a külbefolyások iránt nagyon érzékenyek; azért tehát a magyarok lehetnek ám sikon lakó finn-ugorok is; mert ha a befolyás áll, a törökökre nézve, éppen úgy kell állania az ugorokra is. Nem saltus in natura az, mint V. mondja (209. l.) s nem is áll az példa nélkül a történelemben. Az amerikai rézbőrűek 300 évvel ezelőtt félték a lótól, mint valamely szörnyetől, most pedig az utazók egybevágó tudósításai szerint a világ legjobb lovasai; s ugyan mi az 300 év a történelemben, s mégis mily változás! Hát

az ausztráliai benszülötteknél is ugyanazt tapasztaljuk, hogy a lóval és puskával való bánásmódot hamar meg tanulták; s ez is egy ethnologiai törvény, hogy a népek a háboruhoz szükséges ügyességet igen gyorsan sajátítják el, miért nem történhetett volna az a finn-ugor néptörzsök némelyikével? V. állítása szerint három-féleképen bizonyítja be a magyarok törökségét: 1. a történelem 2. a nyelv 3. a művelődési mozzanatok segítségével. Történelmi bizonyítékai mint láttuk meg nem bizhatók, mert részint ethymológián alapulnak, részint pedig helyes tényekből hamis következtetéseket vonván semmit sem bizonyítanak.

A nyelvi tények ugyan messzevágó fontossággal bírnak, csakhogy nem a vérszerinti rokonságról tesznek tanubizonytságot, hanem csak a nyelv hovátartozásáról. Ha tehát V. még azt is be tudná bizonyítani, hogy a magyar nyelv török nyelv, még akkor sincs az eldöntve, hogy a magyarok csakugyan török nép voltak. Tudjuk, mert historiai korban történt, hogy a pyrenei félsziget nagyobb részét (711. évb.) a mórok foglalták el. Vezéreik neve s a harcosok nyelve nagyjából arab volt s a hódítókat még sem szabad (sémi) araboknak mondanunk. Pedig V. be nem bizonyítja a magyar nyelv törökségét, hanem igenis arról tesz tanúságot, hogy vagy nem ismeri alaposan a magyar nyelvet, vagy pedig nem képes a törökkel való szorosabb rokonságot kimutatni, minthogy nincs. Ugyanis a nyelvek rokonságát első sorban az alaktan és hangtan határozzák meg, a szókincs csak másodrangú szerepet játszik; szerző is elismeri ezen igazságot (280. l.) midőn azt mondja, hogy: „Az összehasonlító nyelvtudományban az alakok analogiája és a hangok változásának szabályai az irányadók“ s mégis ezekkel egy 700 lapból álló munkában, melynek egyes cseleltje a magyar és török nyelvek közötti rokonságot kimutatni, oly könnyedén bánik el 14. mond tizen-négy oldalon, s azokon is inkább másról beszél, mint arról a miről kéne; ez művének a leggyengébb része

s megvagyunk róla győződve, hogy a munka ezen gyengéjét Budenz egy adandó feleletben kifogja aknázni. A mi a szókincset illeti, ennek mint mondtuk nem lehet oly nagy és döntő szerepet tulajdonítani, hogy egy nyelv hovátartozását azzal ellehetne dönteni; nagyon érzi azt. V. is 401. l. s azért például hozza fel a szláv kölcsönvételt, mely más természetű, mint a magyarban lévő török szavak. Evvel azonban semmit sem bizonyít, mert 1. a finnisták az uralaltáji nyelvcsaládhoz tartozónak vélik, a török nyelveket éppen úgy, mint a finn-ugorokat, tehát távoli rokonok 2. a mi van későbbi kölcsönvétel, az a nyelv és nép fiatal korában olvadt bele a magyarba, a mikor a nyelvek sokkal fogékonyabbak az átvételre, mint későbbben. Legvilágosabb példája annak, hogy a szókincs nem határozza meg a nyelv hovátartozását, a cseremis, melynek mint maga V. és beismeri szókinccsei majdnem kétharmadrészben török s mégis, mint több helyen (64. 83. 115. 268. l.) mondja a finn-ugor nyelvcsalád tagja. De ha azokat nem is vesszük tekintetbe, V. etymologisálásához sok szó fér, melyet a nyelvészek majd meg fognak rostálni mi csak az ethnografiai momentumra fektettük a fősúlyt s azt kritizáljuk.

A művelődési mozzanatokról szóló rész úgy, mint az egész munka tarkítva van, hol kitűnő finom ethnologiai tekintetről tanuskodó megjegyzésekkel, hol meg a badarsággal határos és csak vak szenvedélyből fakadható kitörésekkel, ezeknek koronáját szóról szóra ide iktatjuk (455. l.) „A ki a turáni Ázsiát pontosan ismeri, a ki tudja milyen fontos szerepet játszanak csekélységek, például a haj és szakál viselete, a pusztá ez egyszerű fiainak életében, a ki tudja mily rendületlen bizalommal viseltetnek régi babonájuk, a természettel és az emberrel szorosán összenőtt sámán vallás szellemei és istenei iránt: csak az találja megfoghatónak, hogy önmaguknak mekkora legyőzésébe, sőt megtagadásába kerülhetett a régi magyaroknak, hogy *önhitt és fanatikus*

szláv-germán szerzetesek pórázán Ázsia szellem világából a keresztény középkor sötétségébe átköltözzenek. Azt mondom, hogy sötétségébe, mert nem osztozom azok nézetében, kik a magyarokat valóságos vadembereknek tartják, és ennélfogva csak annyiban ismerhetem el különbnek a középkori kereszténységet a puszták lakóinak természetvallásánál a mennyiben nélküle a magyar nép európaizációja lehetetlen lett volna.“ Ehhez úgy hiszem nem kell magyarázat. V. úgy látszik még most is dervis visszaemlékezéseinek sovány csontjain rágódik s az izlamot tartja az egyedül boldogító vallásnak; ám tegye, ha neki úgy tetszik, privát passióiba bele nem avatkozunk, de az igazságot úgy arczulsapni, mint föntebbi soraiban tette, még sem komoly tudóshoz illő tett. Európa számbavehető culturhistorikusai kivétel nélkül, még az atheisták is, a kereszténységet kultur nyereségnek és haladásnak tartják, csak Vámbéry úr van más nézetten. De úgy van ő legujabb munkájával is (A Magyarok eredetével), hogy ellentétbe helyezi magát az egész illetékes tudós világgal, sőt még azokkal is, a kik szerinte az ő részén vannak; mert *Kunik A. A.* azt mondja, hogy a régi magyarok nyelvöket (a törököt) *elvesztvén, azt finn alattvalóik nyelvével cserélték fel.* Tehát szerinte a mostani magyar nyelv finn eredetű. *Howorth. H. H.* még világosabban szól: „Elméletem egy részét képezi azon állítás kifejezése, hogy az igazi magyarok valóban törökök voltak. Nem hiszem, hogy a magyarnép többségét képezték; hanem azt, hogy, mint Konstantinból megérthetjük, betolakodtak, mint felsőbb fajhoz tartozók és aztán uralkodó osztálylyá (dominant caste) lettek. Műveltségüket és lovagias szellemüket megtartották: *nyelvök azonban eltűnt . . .* Csak nevük maradt meg, mint a mandsuké Khinában, és mint ezek, *ők is elfogadták a számra nézve sokkal erősebb társaik, tudniillik az ugorok vagyis a tulajdonképen való magyarok nyelvét.* (415. l.) S ezekre V. azt mondja, hogy eszmében társai! holott éppen ellenkező eredményre jutnak, mint ő.

Vámbéry ur munkájának nagy fogyatkozásai közt nem utolsó az anthropologiai momentumoknak teljes ignorálása; pedig ezen tudomány újabb időben oly hatalmas lendületet nyert, hogy arról ethnologusnak megfelejtkeznie nem volna szabad. Csakhogy valószínűleg é tudomány vivmányai V. úr theoriájának nem igen kedveznek, tehát inkább egyszerűen ignorálja.

Nem zárhatjuk be alkalmasabban sorainkat, mintha V. azon szavait idézzük, melyeket ő a finnistákra alkalmaz, de melyek sokkal jobban illenek ő reá; mert ha a finnistáktól mindent eltagadunk is, mint V. teszi, egyet azonban mégis el kell ismernünk, hogy t. i. a magyar nyelvészetet tudomány rangjára emelték, s az újabb magyar grammatikának alapját megvetették. V. figyelmeztetése úgy szól: „Először fordítsanak ugyanakkora figyelmet a török-tatár nyelvekre, (V. a magyarra és finn ugorra) vizsgálják és kutassák itt is a hangtani és fogalmi viszony szellemét (a mit V. nem tett meg) — és ha ilyen nemű szakértő és részrehajlatlan működéssel végrehajtott tanulmány után is még mindig nagyobb és szembetűnőbb hasonlóság bizonyul be a magyar és finn-ugor nyelvcsoport között, akkor szívesen kész vagyok az ellenkező nézet itéletéhez csatlakozni — de előbb nem (254. l.)

Regéczy József.

V E G Y E S E K

(*Pázmány szobra*) decz. 8. tünt elő a közönségnek, amely alkalommal Ő Emja prédikált és szent misét mondott. Hálákat adtunk Istennek, hogy kinek jeltelen sirját oly sokszor búbanatban néztük, láthattuk emlékének feltámadását, érdemeinek elismerését, hozzá méltó utódjában! — Azóta többször néztük, és számosan nézték kik már több világhírű szobrot láttak s jól esett a nagy-szerű jelenséget Michelangelo Mózesével, vagy Niobe csoportjával egybehasználni. És mindenki el van ragadtatva nem csak szellemi bájaitól, hanem az anyagi kivitelétől. Ez utóbbi a nagy közönségre kiváló hatással van, mert csakugyan a márvány selyemnek, a kő csipkészetnek látszik. Mindezeket bővebben fogjuk elmondani. Minthogy leírásunk hosszabbra terjedt s képünk sem készült el, kénytelenek vagyunk jellemzésünket a januári és februári füzetre hagyni.

(*Ő Eminentidja*) a Bibornok, Herceg-Primás adakozásai, melyekről a nyilvánosság tudomást szerzett: A tironi szerencsétlen árvizkárosultaknak 1000 frt; a lébenyi templom építésére 500 frt; a budapesti kath. legényegyleteknek 350 frt; a nagyszombati tűzoltó-egyletnek 100 frt, ugyanott a convictoroknak 100 frt; a Somorjához tartozó Szemet fiókközségbeli orgonájának költségéhez 50 frt; a farnadi iskolának 50 frt; az esztergomi szab. kir. város reáliskolájára 2000 frt; az esztergomi szab. kir. város plebánia templomában alakítandó gyóntatókápólnának felszereléséhez 100 frt; ugyanott a polgári olvasó és társalgó körnek 100 frt; az esztergomi házi szegényeknek a karácsonyi ünnepek alkalmából 300 frt; az esztergomi sz. Anna zárdába járó gyermekek közül tizenkettő téli ruhával láttatott el Ő Eminentiaja költségére a budapesti apáczárdáknak karácsonyfára 250 frt.

(*Dr. Majer István praelatus*) ur ő méltósága felől tudja az ország, hogy a harminczas években ő volt az első, aki magyar feliratu szent képeket készített. Rajzolta és metszette saját kezével. Itt ott régi zsolozsmásoknyvekben még megtalálhatjuk. A lemezek, minták még meg vannak. A régi ügyesség, dús képzelem, fáradhatlan foglalkozási vágy, izlés a kivitelben azóta megnagyobbodott, de tere változott. Most szabad óráiban egyházi izlésű ékitményeket, s főleg keresztalakokat készít papirból s máris 1000 ilyen keresztet (mindenik más alaku) metszett; ezeket fényképezve, Ő Emjának ajánlotta püspöki jubileuma alkalmából. Az ornamentika barátainak feltűnt az a találékony változatosság, szabatosság, mely ezen alakokban érvényesül, azért két magyar képes lap, s a regensburgi kath. szépirodalmi lap (*Deutscher Hausschatz*) mutatványokat közöltek belőlök. Egynehány olvasó lehetetlennek tartotta az ezer különféle keresztet s mosolyogtak mikor a szerkesztő azok leveleit mutatta, kik látták. Megszűnnek talán mosolyogni, ha jelentjük, hogy már a második ezer is kész, s a budapesti országos tárlaton 3000 ilyen diszkereszt lesz kiállítva. És mindenik eredeti, szép, behizelgő alaku. Soknál dús a mellékes diszlet, de vagy tetején vagy közepén ott ragyog a kereszt. Már az igaz, hogy a kereszt, melyet lelkesedő mellére tűztek, s azóta érdemekben gazdag keblén fogytalan fényben ragyog, bő kamatot hozott az egyháziélet, a devotiónálék izlésteljes kiállítása, a jámborsági érzület emelésének. Azért legjobban örülnek e tüneménynek azok, kik szent képeket készítenek, imakönyveket kötnek, vagy templomi diszleteket gyártanak. Nem rég írta Steinbrenner winterbergi imakönyv kiadó: „Uram, én legjobban tudom becsülni a keresztmintákat, mert tapasztalom, hogy legügyesebb rajzoldim és vésnökeim mily hamar kifogynak uj alakok előállításában. Azért alig várom, hogy a Praelatus ur akár fényképezve akár cinkographiában kiadja.“ stb. Nem rég ő méltósága kül-

dött neki 25 egészen eredeti mintát, alig tud szavakat találni hálája kifejezésére. Ő méltósága termékeny képzelmenek ez oly könnyű, hogy néha vendégeinek is készit szemök láttára keresztet; papir és kis olló kell hozzá, no meg ügyesség, amit a praelatus urban mindnyájan bámulunk. Tartsa Isten az egyház és haza örömére!

(*Adakozás.*) Nm. Bonnaz Sándor csanádi püspök ő Exja Arad városának 40 ezer frtot ajándékozott templom építésre. — Nm. Schlauch Lőrincz szatmári püspök ur ő exja az idén is szép karácsonyi ajándékokat osztott ki; nevezetesen: a szatmári tanítóképző intézetnek 100 frtot, az ottani irgalmas nénék nevelő intézetének szintén 100 frtot, a szatmári nőegylet, valamint az odavaló szegények is 100—100 frt adományban részesültek.

(*A bécsi Pázmány-intézet*) nagyérdemű igazgatója Lollok József kanonok ur ő nsga szépen örökíté meg a Pázmány-szobor leleplezését; 1500 frtos alapítványt tett ugyanis az esztergomi főkáptalannál azon célra, hogy az évi kamatokban oly hazai ujmisés áldozárok részesüljenek, kik a Pázmány-intézetben nyervén kiképeztetésüket, legtöbb hivatást tanusitanak a sz. ige hirdetésére.

(*Megjelent.*) A kath. egyház és ellenei. Eléadva 8 beszédben, melyeket Győrött tartott Dr. Balits Antal, hittanár. Győr 1883. Czéch Sándor 8-rét 153 lap. Ára 36 kr. — Kiadtuk ismertetés végett. — 2. A tiz parancsolat és századunk. Irta Karsch Lollion. Nagyvárad 1882. Nyolcz. II. kötet, 380 lap. A két kötet ára 4 frt. Fogjuk ismertetni. — 3. A Magyar szent hajdan Mária gyöngyei. Ünnepi emlékül a kalocsai, Máriagyülekezetnek. Kiadó Rosty Kálmán Kalocsán 1882. Malatin. 35 lap Gyönyörű fényomatu képpel. Szép magyar énekek, imák a b. Szűz Mária tiszteletére, melyeket régi magyar kodexekből gyűjtött össze a kiadó; a szemelvényt jegyzetek is kísérik. Végén Rosty Kálmán a Congregatio elnökétől van egy forró lánggal, édes illatot terjesztő

költemény. — 4. Lourdes, vagyis én vagyok a szeplőtelen fogantatás. Harmadik kiadás. (Irta Wajdits Gyula szakadáthi plebános, Gyöng.) Nyolczadrét 1882. Nagy-Kanizsán 95 lap. A tisztajövedelem egy monostor javára fordittatik. — 5. Epigonok. Beszélyek. Irta Maszlaghy Ferencz. Esztergom 1883. Nyolcz. 247 lap. Szép kiállítás. Szellemdús munkatársunk négy legujabb beszélye. Az ócskászok, oly érdekes leírás, hogy már kétszer olvastattuk el társaságban, mert a ragyogó leírás, pajkos de ártatlan humor, és a csattanó vég az irodalom legjelesebb termékei közé sorozzák. — 6. A barátkozás. Olaszból fordította Bányik Ignác, Jézustársasági pap. Kalocsán 1882. Holmayer. Tizenhatodrét 90 lap. Ára 20 kr. kötve 50 kr. Tizennyolcz fejezetben a barátkozás mi voltát vázolja oly érdekesen, példákkal világítva, hogy üdvös hatása el nem marad. Legszebb ajándék ifjak számára. — 7. Emlék a győri aranyünnepről. 1882. nov. 26. Nyolcz. 19 lap. Ára 20 kr. — Benne van Dr. Kisfaludi Béla Aranyhoz méltó felolvasása; csupa költészet, nyugodt szemlélődés és nemzeti színű ragyogás. — 8. Két menyasszony. Gyermekek-színmű három felvonásban. Irta Bogyay B. Gy. Eger Szolcsányi Gyulánál. Ára bérmentve 30 kr. Előadatott az egri angol kisasszonyok intézetében. Másutt is használhatják, oly szép szerzemény. — 9. Schematismus Religiosorum Ord. S. Benedicti de S. Monte Pannoniae ad annum 1883. Sabariae Bertalanfy, A tagok száma 181. Ellátnak hat tanintézetet, 22 plebániát, 65 főkegyházat. A hívek száma 27524.

Előfizetési felhívások. „A katolikus egyház isteni szervezete.“ A budapesti m. k. egyetem hittudományi kárától dicséretet nyert pályamű. Irta Dr. Bitá Dezső, pannonhalmi szent Benedekrendű áldozópap s egyetemi ny. r. tanár. A mintegy 30—32 nagy nyolczadrét ivnyi már 1883. évi márczius hóban a sajtó alól kikerülő munka ára 2 frt. Az előfizetési pénzeket vagy megrendeléseket méltóztassanak tájékozásom végett jövő évi február 15-ig hozzám küldeni (Budapesten, vámház körút

4. sz. vagy az egyetemi központi épületbe.) E célra legalkalmasabbak a póstautalványok vagy levelező lapok. Tíz példányra egy tiszteletpéldánnyal kedveskedem. Budapesten. 1882. december 17-én. *Bita Dezső*. — 2. „Katholikus theol. folyóirat“ indult meg Budapesten Szerk. Breznay Béla, Aschenbrier Antal és Kanyurszky György egyetemi tanárok. Ára a négy, tíz-tíz ivből álló füzetnek egy évre 5 forint, mely közvetlenül a főszerkesztőhöz (Muzeum körút 10. sz. a. küldendő.) Ajánljuk az új vállalatot a t. közönség figyelmébe.

(*Idegen irodalmak.*) 1. Dissertationes selectae in historiam ecclesiasticam. Auctore Bern. Jungman. Tomus III. Ratisbonae 1882. Pustet. Nyolcz. 451. Ára 4 mark. Van benne 5 értekezés, fogjuk ismertetni. — 2. De SS. Corde Jesu ejusque cultu tractatus philosophicus, dogmaticus et asceticus. Auctore sacerdote L. Leroy, doctore in philosophia et sacra theologia, professore theologiae in Seminario Leodiensi. Sumptibus et typis H. Dessain. c. E. T. Leodii anno 1882. Paginae 346 in 8°. — 3. Dogmengeschichte der mittleren Zeit (787—1517.) Von Schwane, prof. zu Münster. Freiburg, 1882. Herder. Nyolcz. 701 lap. — Szerző, 20 év előtt kiadott dogmatörténetet két kötetben. Ennek folytatása a jelen harmadik kötet, (mely egyuttal a német kath. theol. könyvtárnak XXI. kötete.) Kik az előbbi két kötetet is akarják megszerezni, azok számára 9 markra szállította le Herder. — 4. Die biblischen Frauen des alten Testamentes. Von Dr. Herman Zsokke. Prof. in Wien. Freiburg 1882. Herder. Nyolcz. 462 lap. Ára 6 mark. Fogjuk ismertetni. — 5. Der Judaismus und die parlamentarische Komödie. Von Iván Simonyi. Pressburg, Leipzig 1883. Szerzőnek az országgyűlésen mondott beszéde.

(*Irodalmi hírek*) Wiseman Fabiolóját új fordításban, ragyogó diszben adták ki a francziák. (Lethielleux. Rue Cassette 4.) Van benne 21 külön álló rézmetszet és számos fametszet. Jegyzetek kísérik a szöveget, s igazítások, melyek az új régészeti leletek folytán szük-

ségesekké lettek. Ára 10 frank. Diszkötésben 15 frt. — „Amaranth (Redvitz Oszkár költeménye) immár 34. kiadásban árultatik; szerzője pedig, mint bolygó zsidó a különféle bölcsészeti rendszerek csárdáiban egy időre elmámorosodik, azután inogva tátong a másikba. Olyan bölcsész, aki maga keresi az igazságot, mely szerint élnie kellene. — Reinkens, az ókath. püspök felolvasást tartott, erősen protestált Róma ellen, de az a jó eredménye volt, hogy kimutatta a régi igazságot, mely szerint nincs két katholicismus, ultramontán és liberális katholicismus; aki kath. az főnökének tartja a pápát, az pedig ultra montes lakik. Helyesen. — A Szent-István-társulat két gyönyörű könyvet adott ki: „Svéd Krisztina élet és korrajza.“ (Budapest 1882. Nyolcz. 300 lap. és „Emlékkönyv“ (Budapest 1882. Nyolcz. 421 lap.) Az első művészies tökélyű életrajz, a második válogatott darabok gyűjteménye, valóságos versenytér, hova mindenik a legjavát adta. Irtak bele Füssy (szerkesztette); Maszlaghy, Szentimrei, Jánosi, Kisfaludy, Szulik, Jósika, Pály, Rosty stb. Nagyon kellemes olvasmány mindakettő; így kiállított emlékkönyv szívesen látott vendég akár mikor, nem csak karácsonykor.

TARTALOM.

I. Értekezések.

A magyar egyház napjai (Szeptember) 578.

Árpádházi b. Margit canonizációjának ügye 801.

Assisi sz. Ferencz születésének VII százados évfordulójára 721.

Assir-babiloni ásatások s a királyok könyvei 780, 811.

Az egyházi írók csarnoka 343 907.

Canterbury-i sz. Tamás 161, 245, 328.

- Chinai levél (Ürge Ignácztól) 24.
 Chinából levél (Erdélyitől) 499.
 Egyház és tudomány 676.
 Esztergom, 1857. jun. 29. 422.
 Fogarassy Mihály † 241.
 Francia állami nevelés 881.
 Gázai levél (Gatt Györgytől) 104.
 Hegyi séták 41, 110, 190, 273, 363, 525, 597.
 Hittani csodabogarak 3, 825, 895.
 Hittani indítvány 660.
 Hittani pálya és papnöveldek Franciaországban 18.
 Huszonöt éves püspöki jubileum Esztergomban (Képpel)
 402.
 Kalocsai főegyh. papság zsinatszerű tanácskozmánya
 773.
 Logikai következtetések J. Kr. életéből 125, 208.
 Mementote praepositorum vestrorum 424.
 Monumenta vaticana, Hungariae historiam illustrantia,
 441, 509.
 Norvég missio. 187.
 Paulai sz. Vincze leányai hazánkban 175, 257, 351.
 Szepesy Ignác báró 343.
 Tábori lelkészek buda-vár bevételénél (1686.) 670.
 Tetzl János 481.
 Titkos fegyelem (Disciplina arcani) 562.
 Tournay-i kiadások 589.
 Utolsó kereszties vezér 81.
 Viszhang (Ürge I. chinai levelére) 99.
 Vörös csillagos kereszties vitézek rendje Magyarorszá-
 gan 321, 641, 739.

II. Irodalom és művészet.

- Brück : Die geheimen Gesellschaften in Spanien 546.
 Breviarii Romani Editio nova. 698.
 Chalde : La theologie des Plantes 707.
 Craven Aug. Mme : Recit d'une soeur 303, 385.

- Csippék : A pápa helyzete (ford.) 59.
 Desorges : L'église et les sociétés modernes 628.
 Dippel : Der russische Nihilismus 871.
 Fonyó : Magyarázott elemi katekizmus 624.
 Funk : Opera Patrum Apostolicorum 227.
 Graeffel : Adiutorium nostrum in N. Dni 150.
 Greith : Er ist nicht gestorben 787.
 Gyürky : Rousseau nevelési elvei 865.
 Heinrich : Dogmatische Theologie 542.
 Hettinger : Die Wissenschaft betet 705.
 Janssen : An meine Kritiker 857.
 Karsch : Ünnepi beszédek 941.
 Kazaly : Egyet. egyháztörténet III. r. 138.
 Kádár : Az egyházi törvényhozás 144.
 Knabenbauer : Erklärung des Propheten Isaias 56.
 Knauz : Monumenta Ecclae Strigoniensis 687.
 Lehrer : Die Marienverehrung in den I. Jahrhunderten 459.
 Leonina editio Aquinatis 919.
 Lorinzer : Das Buch der Natur 703.
 Mazella : De Deo creante 693.
 — De Virtutibus 927.
 Moulart : Kirche und Staat 845.
 Müller : Göttliches Wissen u. göttliche Macht 862.
 Nilles : Kalendarium manuale 453.
 Nirschl : Lehrbuch der Patrologie u. Patristik 299.
 Opitz : Maria Stuart 66.
 Oswald : Religiöse Urgeschichte der Menschheit 390.
 Quandt : Die Sieben goldenen Leuchter (ford.) 785.
 Ratzel : Antropo-Geographie 866.
 Ratzinger : Die Volkswirtschaft 218.
 Ricker : Ein Kranz dem Andenken Albert des Grossen 64.
 Rohling : Orakel 934.
 Roulet de la Bouillerie : Az ember (aquinói sz. Tamás
 tana szerint) 840.
 Schäfer : Bibel und Wissenschaft 374.
 Simonyi : Die Wahrheit über die Judenfrage 788.
 Schmidt : Ius primae noctis 294.

- Schnemann: Controversiarum de gratia historia 135.
 Szemenyei: Sz. József tisztelete 69.
 Vámbéry: Magyarok eredete 941.
 Varga: A házi nevelés 145.
 Vosen: Das Christenthum u. die Einsprache seiner Gegner 226.
 Wargha: Az eleusisi mysteriumokról 547.
 Vigouroux: La bible 932.

III. Vegyesek.

- Adakozás 951.
 Alexandria katolikusai 876.
 Angelo May 100. születésnapja 235.
 Amerikai leleményesség 560.
 Bibornok ő Emja alapítványai 70, 949.
 Bibornok ő Emja jubileuma 474, 552.
 Brassai és a Darwinismus 157.
 Buzárovits halála 560.
 Charles Darwin † 553.
 Charles és Coutance 544.
 Du Bois-Reymond 554.
 Első női kolostor 399.
 Eisenach és sz. Erzsébet 158.
 Eitler József Lateau Lujzánál 155.
 Ellentétek 397.
 Előfizetési felhívások 952.
 Eperjesi nőnövelde 713.
 Erdélyi Ignác számára adakozás 715.
 Értesítők 557.
 Északamerika vallási állaprajza 796.
 Francia akademia 231, 400.
 Francia állapotok 74, 396, 479.
 Francia irodalom 204, 715.
 Ferenczesek 239.
 Gonzaga Alajos premontrei szerzetes 152, 716.

- Gyomán a nazarenusok 237.
 Halálozások 156, 395.
 Hol volt a paradicsom 156.
 Idegen irodalmak 953.
 Imakönyvek (Steinbrenner) 637.
 Irodalmi hírek 797, 880. 953.
 Istvánnapi sz. beszédek 635.
 Katholikus álláspont a középtanodák kérdésében 236.
 „Kath. Társadalom“ hetilap 315.
 Ker. Muzeum Pécssett 713.
 Konstantinápolyi Lourdes 153, 392.
 Kubinszky emlék 716.
 Kuttner megtérése Lorettóban 158, 394.
 Külföldi irodalom 154, 318, 559, 636, 794.
 Lavigerie II. bibornok Afrikában 480.
 Lelki sz. gyakorlatok Esztergomban 632.
 Lollok alapítványa 951.
 Lourdesi zarándokok 640, 875.
 Magyar kath. irodalom minden számban.
 Dr. Majer István praelatus 950.
 Mausoleum állatok számára 640.
 Missiók 396.
 Monumenta Ecclesiae Strig. 477.
 New-yorki állam törvényhozása 713.
 Német kath. irodalom 73, 233, 478, 879.
 Német felindulás 878.
 Nogáll püspök munkája 710.
 Nussbaum a tanításról 478.
 Orosz állapotok 76.
 Öngyilkosok állaprajza 559.
 Pápa és pokol 77.
 Pápáról 159.
 Párizsi fogadalmi templom 558.
 Pázmány arczképe 480.
 Pázmány szobra 874, 949.
 Péterfillér 79.
 Pusey halála 791.
 Quebec kath. intézete 795.

- Roskoványi püspök kiadványai 398.
 Satanismus 638.
 Sárga internationale 230.
 Szakadárok hite 319.
 Szent Teréz halálának 300. évfordulója 475, 798, 875.
 Ugodi levél 799.
 Új kath. könyvkereskedés 636.
 Vallás definitiója 876.
 Whitakers Almanach 318.
 Ward hittudós halála 718.

Tisztelt munkatársaink.

Békesy Emil.	Dr. Palásthy Pál.
Dr. Csernoch János.	Dr. Párvy Sándor.
Ferenczy György.	Péczely Győző.
Fok Dezső.	Dr. Petheő Rudolf.
Dr. Fraknoi Vilmos.	Rajner Lajos.
Frecska Alajos.	Regéczy József.
Halász Ágoston.	Séda Ernő.
Dr. Hamvas Antal.	Sólymos.
Hollady Jenő.	Dr. Steiner Fülöp.
Dr. Horváth Ferencz.	Szentimrei Márton.
Kazaly Imre.	Szóllósy Károly.
Dr. Kereszty Géza.	Tallósy Ödön.
Dr. Kisfaludy A. Béla.	Toman József.
Dr. Koperniczky Ferencz.	Várnai.
Maszlaghy Ferencz.	Dr. Városy Gyula.
Némethy Lajos.	Vezér Károly.
Nikolényi József.	Wenczell Antal.

Szerkeszti: Z Á D O R I J Á N O S.

Előfizetési díj egész évre 6 frt. oszt. ért.

Esztergom, 1882 Nyomatott Buzárovits Gusztávnál.

Uj Magyar Sion

EGYHÁZIRODALMI FOLYÓIRAT

tizennegyedik (1883.) évi folyamára.

Szerkeszti

DR. ZÁDORI EV. JÁNOS.

AZ egyház leigázása ez időszert a Krisztus ellenségeinek főjelszava. Minden szabad; a nazarenus gyilkol, atheus sikkaszt, szabadkőmives páholyoz, nihilista rabol, communista pörköl, az egyház, mely a társadalmi bajokat gyógyítja, béníttatik, eszközeitől megfosztatik; mint a tébolyda lakói az orvost, úgy az államárok az egyházat támadják meg, üldözik, sirját ássák. De az egyházat, mely az agyarkodó birodalmak és kormányok bölcsőit látta, elpusztítani nem lehet; mert hivatva van, hogy lássa koporsóikat is. Ezt jegyezzék meg a sirásók, vagy tanulják meg a történelemből. Ne feledjék, hogy az egyház butorzatában van oltár, fegyverei közt az igazság, védője Isten. Amennyiben az szabadság eredménye az igazság szóbeli bevallásának, amennyiben az irodalom előkészíti az igazság külalakját, melyben föllépnie kell, annyiban szolgáljuk az egyház szabadságát. Evégből a vallási eszmék harcosai, az értelmi mozgalom, tudományos kutatások megfigyelői, a külföldi eszmeáramnak tolmácsai, az idegen irodalmak közvetítői vagyunk; amire Ő Emja gazdag könyvtára, mely új munkákban szakadatlanul gyarapodik, s mely a biboros Főpap határtalan kegyességéből papjai számára nyitva áll, nagy mértékben képesít.

A lap anyagi kiállítása nem változik. Minden hó végén egy öt ivnyi füzet jelenik meg, 80 lapnyi tartalommal. Tíz példányra egy tiszteletpéldánnyal kedveskedünk. A könyv-árus általi közvetítést mellőztetni kérjük.

Előfizetési ára egy évre 6 frt.

Legczélszerűbb postai utalványt használni. Minthogy e folyóiratra, mely az egyház érdekében adatik ki, némely egyházi megyében a templomi pénztárból is lehet előfizetni, ezen körülményre van szerencsénk a ft. plébános urakat tiszteletteljesen figyelmeztetni.

Esztergom, 1882. Szent Imre napján.

A Szerkesztőség.